

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Sadettin ÖZÇELİK

Dede Korkut

-Dresden Nüshası-
Giriş, Notlar

Sadettin ÖZÇELİK

Dede Korkut
-Dresden Nüshası-
Giriş, Notlar

Türk Dil Kurumu Yayınları

I. Cilt

Sadettin ÖZÇELİK

DEDE KORKUT

**-Dresden Nüshası-
Giriş, Notlar**

Özçelik, Sadettin

Dede Korkut: Dresden nüshası: giriş, notlar / Sadettin Özçelik. — Ankara: Türk Dil Kurumu, 2016.

928 s.: tbl.; 24 cm.— (Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları; 1166/1)

Dizin var.

ISBN 978-975-16-3176-3

ISBN 978-975-16-3175-6 (tk.)

1. Halk Edebiyatı, Dede Korkut 2. Dede Korkut, İnceleme I. e.a

398.5

Türk Dil Kurumu Yayınları

DEDE KORKUT

**-Dresden Nüshası-
Giriş, Notlar**

Sadettin ÖZÇELİK

Ankara, 2016

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
Türk Dil Kurumu Yayınları: 1166/1

DEDE KORKUT
-Dresden Nüshası-
Giriş, Notlar

Prof. Dr. Sadettin ÖZÇELİK

*

İnceleyenler:

Prof. Dr. Mertol TULUM
Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN

*

Metin denetimi:

TDK - Kübra KICIR

*

Sayfa ve kapak tasarımı:

TDK - Dilek ŞERBETÇİ

*

Baskı:

Poyraz Ofset Matbaacılık
İvedik OSB., Matbaacılar Sitesi
1534. (578.) Sokak, 9
TR 06378 Yenimahalle, Ankara
Telefon: +90 (312) 384 1942
Belgegeçer: +90 (312) 384 18 77

*

Birinci baskı: Ankara, 2016 Şubat

Baskı sayısı: 1500 adet

ISBN: 978-975-16-3176-3 (l.c)

ISBN: 978-975-16-3175-6 (Tk)

*

Dağıtım:

Türk Dil Kurumu
Remzi Oğuz Arık Mahallesi
Atatürk Bulvarı, 217
TR 06680 Çankaya, Ankara
Telefon: +90 (312) 457 52 00
Belgegeçer: +90 (312) 468 07 83
Genel Ağ: <http://tdk.org.tr>

*

©5846 sayılı Yasa'ya göre
eserin bütün yayın, çeviri ve alıntı hakları
Türk Dil Kurumuna aittir.

İçindekiler

ÖN SÖZ • 9

TEŞEKKÜR • 11

KİTAP HAKKINDA • 13

KAYNAKLAR • 17

KISALTMALAR • 29

İŞARETLER • 30

ÇEVİRİ YAZI ALFABESİ • 31

Dresden Yazması Yayınlarının Sayfa (-Satır) Tablosu • 33

GİRİŞ • 39

1. Yazma Eserlerin Okunma Sorunları • 43

1.1. Araştırmacının Durumu ve Tutumu • 44

1.2. Yazma Eserin Durumu • 45

1.3. Kullanılacak Kaynak ve Yöntemlerin Belirlenmesi • 47

1.4. Okuma Sonrasında Yapılacak Kontroller • 47

2. Dede Korkut Metninin Okunma Sorunları • 48

3. Dede Korkut Nüshaları Hakkında Tespitler • 50

3.1. Dede Korkut'un Yazıya Geçirilişi İle İlgili Görüşler • 50

3.2. Dede Korkut Nüshalarının Ortak Bir Nüshaya Dayanması • 59

3.2.1. Dede Korkut Nüshalarında Ortak Yanlış Yazım Örnekleri • 60

3.2.2. Dede Korkut Nüshalarında Ortak Eksik Yazım Örnekleri • 61

3.2.3. Dede Korkut Nüshalarında Ortak Sıra Yanlışı Örnekleri • 64

3.2.4. Dede Korkut Nüshalarında Ortak Tekrar Örnekleri • 64

3.3. Anlatıcı ve Yazıcının Dede Korkut Metinlerini Değiştirmesi • 64

4. Dresden Nüshasında Sözlü Dil Özellikleri • 71

- 4.1. Anlatıcı Ozanın Ara Sözcük Kullanması • 71
- 4.2. Dinleyicilere Hayır Dua Edilen Cümleler • 74
- 4.3. Vurgu Yoluyla Soru Cümleleri • 74
- 4.4. Sözlü Dili Çağrıştıran Zamirler • 75
- 4.5. Sözlü Dili Çağrıştıran Ünlemler • 76
- 4.6. Ağız Taklidi Amacıyla Baştaki Ünsüzlerin Değiştirilmesi • 79
- 4.7. Özneyi Atlama Örnekleri • 84
- 4.8. Aynı Savaş Sahnesi veya Aynı Olayın İki Boy'da Geçmesi • 86
- 4.9. Tamlamada veya Cümlede Ögelerin Yer Değiştirmesi • 90
 - 4.9.1. Tamlama Ögelerinin Yer Değiştirmesi • 90
 - 4.9.2. Tamlama Ögelerinin Birbirinden Uzak Düşmesi • 91
 - 4.9.3. Cümle Ögelerinin Yer Değiştirmesi • 91
- 4.10. Metinde Yazım Eksiklikleri Bulunması • 91
- 4.11. Alınma Kelimelerin Türkçeleştirilmesi • 92
 - 4.11.1. Ünsüz Değişmesi • 93
 - 4.11.2. Ünsüz Tekleşmesi • 95
 - 4.11.3. Ünsüz Düşmesi • 95
 - 4.11.4. Ünsüz Türemesi • 95
 - 4.11.5. Ünlü Türemesi • 95
 - 4.11.6. Ünlü Düşmesi • 95
- 5. Dresden Nüshasının Önemli Yazım Özellikleri • 95
 - 5.1. a Edatının Yazılışı • 96
 - 5.2. a / e Ünlülerinin Yazımında Dikkat Çekici Örnekler • 96
 - 5.3. Kalın Sıradan Kelimelerde / s / Sesinin sin ile Yazılması • 97
 - 5.4. İki veya Üç Şekilde Yazılmış Kelimeler • 97
 - 5.4.1. Aynı Kelimenin b- veya m- ile Yazılması • 97
 - 5.4.2. Aynı Kelimenin b- veya p- ile Yazılması • 97
 - 5.4.3. Aynı Kelimenin d- veya t- ile Yazılması • 98
 - 5.4.4. Aynı Kelimenin d- veya t- ile Yazılması • 98
 - 5.4.5. Aynı Kelimenin -f- veya -v- ile Yazılması • 98
 - 5.4.6. Aynı Kelimenin g veya y ile Yazılması • 99

- 5.4.7. Aynı Kelimenin k veya ğ ile Yazılması • 99
- 5.4.8. Aynı Kelimenin k veya h ile Yazılması • 100
- 5.4.9. Aynı Kelimenin k, h veya ğ ile Yazılması • 100
- 5.4.10. Aynı Kelimenin -η- veya -m- ile Yazılması • 101
- 5.4.11. Aynı Kelimenin -η- veya -n- ile Yazılması • 101
- 5.4.12. Aynı Kelimenin -η-, -ng- veya -nğ- ile Yazılması • 102
- 5.4.13. Aynı Kelimenin -r- veya -l- ile Yazılması • 102
- 5.4.14. Aynı Kelimenin sad veya sin ile Yazılması • 102
- 5.5. Bitişik Yazılmış Kelimeler • 103
- 5.6. Şeddenin Yazılması • 104
 - 5.6.1. Türkçe Kelimelerde Şeddenin Yazılması • 104
 - 5.6.2. t Ünsüzü ile Biten Fiillerin Görülen Geçmiş Zaman Çekiminde Şeddenin Yazılması • 104
 - 5.6.3. Arapça Kelimelerde Şeddenin Yazılması • 105
- 5.7. Dresden Nüshasının Harekeli Bir Nüshaya Dayandığını Düşündüren Örnekler • 105
- 6. Dresden Nüshasının Yazım Yanlışları • 106
 - 6.1. Göz Takılmasıyla İlgili Yazım Yanlışları • 107
 - 6.1.1. Alt Satır(lar)a Göz Takılması Sonucu Yapılan Yanlışlar • 107
 - 6.1.2. Üst Satır(lar)a Göz Takılması Sonucu Yapılan Yanlışlar • 108
 - 6.1.3. Aynı Satıra Göz Takılması Sonucu Yapılan Yanlışlar • 110
 - 6.2. Birbiri Yerine Yazılmış Harfler • 111
 - 6.3. Yer Değiştirmiş Harfler • 120
 - 6.4. Noktaların Sağa-Sola, Aşağı-Yukarı Kayması • 121
 - 6.5. Art Arda Gelen İki Kelimedeki Ek(ler)in Yer Değiştirmesi • 122
 - 6.6. Yazım Eksiklikleri • 122
 - 6.6.1. Şeddesiz Yazılmış Örnekler • 122
 - 6.6.2. Tek Harflik Yazım Eksiklikleri • 123
 - 6.6.3. Kelime Başında Yazılmamış Kısımlar • 125
 - 6.6.4. Kelime İçinde Yazılmamış Kısımlar • 125
 - 6.6.5. Kelime Sonunda Yazılmamış Kısımlar • 126

6.6.6. Yazılmamış Kelimeler • 126

6.7. Yazım Fazlalıkları • 129

6.7.1. Fazladan Yazılmış Şedde • 129

6.7.2. Tek Harflik Yazım Fazlalıkları • 130

6.7.3. Fazladan Yazılmış Ekler • 131

6.7.4. Fazladan Yazılmış Kelimeler, Cümleler • 131

6.8. Birbiri Yerine Yazılmış Kelimeler • 132

6.9. Birden Fazla Yazım Yanlışı Bulunan Kelimeler • 132

Notlar • 135

Notlar Dizini • 873

Sayfa ve Satır Sırasına Göre Notlar Dizini • 875

Alfabe Sırasına Göre Notlar Dizini • 899

ÖN SÖZ

Elinizdeki kitabın serüveni on yılı aşan bir zamana dayanıyor. Bu serüvenin başındaki ilk amacın bir makale yazmak olduğunu belirtmeliyim. Makalenin konusu, şimdi hatırlamadığım, yanlış okunmuş veya anlamı verilememiş olan birkaç kelimeydi. Söz konusu kelimeleri yeniden okuyup bunlarla ilgili tekliflerimi yazmak istiyordum. Sonuç olarak künyeleri *Kaynaklar* bölümünde verilmiş olan Dede Korkut ile ilgili makale ve bildirilerim ortaya çıktı.

2005 yılında yazdığım notları bir araya getirerek Dresden nüshasının metni ve metnin okunuşu ile birlikte kitap hâlinde yayımladım. Bir yıl sonra yazdığım yeni notları ayrı bir kitap olarak yayımladım. Ancak daha birçok sorunu bulunduğunu bildiğim için Dede Korkut üzerinde çalışmaya devam ettim. Her geçen gün daha farklı okumalar, tespitler ve teklifler ortaya çıkıyordu. Bu arada yayımladığım kitabın üzerinden on yıl geçmiş oldu. Son on yılda yaptığım çalışmalar sonucunda Dede Korkut metni üzerinde yapılmış tekliflerde birçok başka yanlışlıklar olduğunu; bir kısmının ise doğru olduğunu, ancak daha iyi gerekçelerle sunulabileceğini gördüm. Böylece bu kitaptaki yeni notlar ortaya çıkmış oldu. Notların bir kısmının eski teklifleri yeniden düzenleyen, zenginleştiren veya tamamlayan özellikte olduğunu, çoğunun ise ağırlıklı olarak yeni teklifler sunduğunu belirtmek gerekir. Ancak kitaptaki yenilikler söz konusu notlarla sınırlı değildir.

Çalışmalarım sırasında Dede Korkut metnlerinin gerek yazımında gerekse okunuşunda birçok yanlış yapılmış olduğunu, metinde çözülememiş birçok sorunun iç içe girmiş olduğunu gördüm. Kısacası, Türk dili ve edebiyatına ve daha başka alanlara kaynaklık yapabilecek özellikteki Dede Korkut metnlerinin incelenecek birçok yönü vardı ve hakkında yazılacak birçok konu, araştırmacıları bekliyordu. Ancak, hiç şüphesiz filolojik yönden bu metnin en öncelikli sorunu, doğru okunması ve doğru anlaşılmasıydı.

Bu düşünceyle yola çıktığımda Dede Korkut metinleri üzerindeki filolojik çalışmaların iki tür problemi olduğunu gördüm: Bunlardan birincisi metin kaynaklı sorunlar, ikincisi araştırma(cı)lardan kaynaklanan sorunlardı. Metin kaynaklı sorunlar da kendi içerisinde anlatıcı ozan(lar)dan kaynaklanan ve yazıcı(lar)dan kaynaklanan sorunlar olmak üzere iki türdü; çünkü Dede Korkut anlatıları yüzyıllar boyunca sözlü dilde yaşamış, günün birinde okuma yazması olan bir ozan veya ilgili, meraklı ancak mutlaka bu hikâyeleri ezberlemiş olan biri tarafından yazıya geçirilmiş olmalıydı. Dede Korkut metnini yazıya geçiren kişi-

den başka, daha sonra metni kopyalayan kişilerin bir(er) anlatıcı olma ihtimali de yüksektir. Bu konunun en güzel tanığı, Dresden ve Vatikan nüshaları arasındaki anlatım farklılığıdır yani Dede Korkut'un eldeki iki nüshasının kelime, cümle, anlatım ve yer yer kurgu farklılıkları, bu iki nüshanın redakte edilmiş iki ayrı varyant olduğunu düşündürüyor.

Bu noktada Dede Korkut nüshalarını çoğaltan yazıcıların, metinleri müdahale ederek değiştirmiş olduklarını belirtmek gerekiyor. Konu, eldeki iki nüsha için geçerli olduğu kadar -tespit edilmemiş nüshalar varsa- muhtemelen onlar için de geçerli olabilir. Dede Korkut'un eldeki iki nüshasında geçen yanlışlıkların bir kısmı, muhtemelen önceki nüsha(lar)dan metne geçirilmiştir. Bu konunun örnekleri gerek *Giriş* bölümündeki ortak yanlış yazımlar, ortak eksiklikler, ortak sıra yanlışları başlıkları altında gerekse *Notlar* bölümündeki ilgili notlarda verilmiştir.

Kitabın *Giriş* ve *Notlar* bölümünde değinilmiş olan sorunlar ağırlıklı olarak elbette Dresden nüshasıyla ilgilidir. Ancak her iki nüshanın ortak sorunları olduğundan yeri geldikçe Vatikan nüshasından yararlanmak ve sorunlara bu nüsha üzerinden de çözüm sunmak gerekiyordu. Bu nedenle yazılmış olan konuların veya notların bir kısmında yeri gelmişken Vatikan nüshasında görülen, tespit edilen sorunlara dikkat çekilmiş ve bu nüshayla ilgili olarak da önemli sayıda çözüm teklifi sunulmuştur.

Dede Korkut metni üzerinde çalışmaktan her zaman büyük keyif aldığımı ve mutluluk duyduğumu belirtmek isterim. Elbette her kitabın yeni bir açılım olması, yeni katkılar sunması beklenir; çünkü yeni bir kitap yeni hedefleri veya açılımları da beraberinde getirir. Hatta bir bakıma her kitap araştırmacılar için hem yeni bir kaynak hem de yeni bir hedeftir denilebilir. Bu nedenle bundan sonra da Dede Korkut metinleri üzerinde başka çalışmaların süreceği, bu kitapta yapılan tekliflerden hareketle yeni tespitlere ulaşılacağı, bazı teklifler üzerinde eleştiriler yapılacağı ve dolayısıyla kitabın başka çalışmalara vesile olacağı açıktır.

Prof. Dr. Sadettin ÖZÇELİK

TEŞEKKÜR

Öncelikle çalışmam süresince beni sık sık, sabırla ve samimi bir ilgiyle dinleyen, henüz yazdığım birçok yeni notun müsveddesini okuyan, tartışmalarıyla katkıda bulunan, mesai arkadaşım ve dostum Yrd. Doç. Dr. Münir Erten'e,

Çeviri yazı metninin noktalama işlemlerinde, *Dizin* bölümünün bilgisayar ortamında hazırlanmasında ve kitabın yazım kontrolünde çok emeği geçen sevgili öğrencim Dr. Resul Özavşar'a,

Kitaptaki birçok notu ve *Dizini* inceleyen, farklı noktalara dikkat çekip eleştiriler ve teklifler getirerek eserin söz konusu bölümlerinin sunumuna, daha anlaşılır olmasına katkılar sağlayan, sorduğum soruları dinleyen ve dikkatle tartışan, telefonlarıma sabırla cevap vererek destekleyen, rahmetli O. Nedim Tuna hocama Malatya'da doktora öğrencisi olduğumuz yıllarda tanıdığım güzel insan Prof. Dr. Gürer Gülsevin'e,

Kitabın özellikle *Giriş* bölümünü, birçok notu ve *Dizini* üstün bir ciddiyet ve yetkinlikle okuyan, katkılar sunan; okuduğu birçok yerde, belirleyici, yol gösterici şekilde önemli noktalara dikkat çekerek, eleştiriler yaparak metinler üzerindeki derin bilgisi ve tecrübesiyle bir takım yanlışları ayıklamama, başka eksiklikleri görmeme, yeni tespitler yapmama vesile olan ve kitapla ilgili olarak telefonlarıma cevap verip katkı sunan Prof. Dr. Mertol Tulum'a,

2012 Yılında Türk Dili Kurultayı toplantısında, kitabımın basılması için teklif getiren ve destek sağlayan Türk Dil Kurumu Başkanı Prof. Dr. Mustafa S. Kaçalın'e,

Kitabın tasarım ve denetim aşamasında emeği geçen Türk Dil Kurumu çalışanlarına teşekkür ederim.

S. ÖZÇELİK

KİTAP HAKKINDA

Elinizdeki kitabın birinci cildinde *Giriş, Notlar*, ikinci cildinde ise *Metin ve Dizin* yer alıyor.

Giriş bölümünden önce gerek şimdiye kadarki okuma şekillerinin gerekse ortaya konan değerlendirme ve tekliflerin Dresden nüshası üzerinde yapılmış önceki çalışmalardan izlenebilmesi için *Dresden Yazması Yayınlarının Sayfa-Satır Tablosu* hazırlandı. Bu tabloda kullanılan kısaltmalar, çeviri yazılı metinde her sayfanın üzerinde de kullanıldı; böylece sayfaların veya metnin Ergin, Gökyay, Tezcan ve Özçelik yayınlarından denetlenmesi için kolaylık sağlanmış oldu.

Giriş bölümünde, Dede Korkut metinleri üzerinde yapılmış olan önemli filolojik çalışmalardan söz ettikten sonra, yazma eserlerin okunma sorunları üzerinde durdum. Dede Korkut üzerinde yapılmış bilimsel çalışmalarda nüshalar hakkındaki düşünceler ve nüshaların okunma sorunları ile ilgili yorumları özetleyerek kendi görüşlerim kanıtlarıyla birlikte ayrıntılı şekilde sundum. Burada Dede Korkut'un Dresden ve Vatikan nüshalarının *ortak nüsha* 'ya dayandığını gösteren örnekler ve anlatıcı ozan(lar)ın veya yazıcıların metinleri değiştirmesi konusu üzerinde durarak sırasıyla *Dresden Nüshasının Sözlü Dil Özellikleri* ile *Dresden Nüshasının Önemli Yazım Özellikleri* 'ne yer verdim.

Yazma eserlerin okunma sorunlarını çözmek için okunan metnin yazım özelliklerinin bilinmesinin yanı sıra, yazarının hatalarını hangi sıklıkla yaptığının tespit edilmesi ve bu örneklerin ayrıntılı olarak tasnif edilmesi gerekir. Bu düşünceden hareketle *Dresden Nüshasının Yazım Yanlışları* başlığı altında nüshada gördüğüm bütün yazım yanlışlarını tasnif ederek verdim. Bu bölüm, Dresden nüshasının *illet haritası* 'dır denilebilir. Özellikle Dede Korkut'un bu *illet haritasını* hazırladıktan sonra yaptığım tespitlerde daha sağlam ve daha kesin çözümlere ulaştığımı belirtmeliyim çünkü söz konusu *illet haritası* benzer yazım yanlışlıklarını bir arada görme imkânı sağladığı gibi farklı olan ve yanlışlığa yol açmış / açacak örnekleri de ayıklama imkânı sağlamış oldu. Ayrıca yeni tamir veya tekliflerle ilgili olarak bu haritayla ortaya çıkan önemli ipuçlarını, yazdığım notlarda kanıt olarak kullandım. Bu nedenle Dresden nüshasının söz konusu *illet haritası*, hem Dede Korkut metni üzerinde hem de başka metinler üzerinde çalışacaklar için hazır bir malzeme oldu.

Yazdığım notlar için Dresden nüshasını esas almakla beraber gerekli durumlarda Vatikan nüshasından da tekliflerimi destekleyecek tanıklar verdim.

Dolayısıyla bazı notların içinde Vatikan nüshası hakkında da dikkat çekerek düzeltmeler yaptım.

Bu kitaptaki notların çoğu başka yerde yayımlanmamıştır. Kitaptaki notların bir kısmı daha önce yazmış olduğum ve *Kaynaklar* bölümünde künyeleri verilmiş olan kitap, makale ve bildirilerde konu edilmiştir. Ancak söz konusu notlar gözden geçirilmiş, tanıkları genişletilmiş veya yapılan başka yeni tespitlere göre yeniden düzenlenmiştir. Ayrıca daha önce yazmış olduğum bazı notları yeni tespitler ışığında hükmü kalmadığı için tamamen iptal ettiğimi de belirtmeliyim..

Özellikle böylesi çok sorunları olan bir metin üzerinde çalışırken yanılmak, yanlış yapmak her zaman için mümkündür. Bu nedenle daha önceki kitap, makale ve bildirilerde yer alan notlarımı yeniden inceledim; yeni bilgiler ışığında yanlış gördüğüm teklif ve tespitleri içeren bazı notları iptal ettim, bazı notları ise tespit ettiğim yeni noktaları ve teklifleri ekleyerek yeniden yazdım. Notlarda araştırmacıların yapmış oldukları atlamalara da dikkat çektim. Yazmış olduğum notlar, birkaç başlık altında toplanabilir:

- * Yanlış okunmuş, yanlış anlaşılmış kısımlar üzerine notlar.
- * Okunamamış kısımlar üzerine notlar.
- * Anlam ve aktarma ile ilgili notlar.
- * Metinde yanlış yazılmış kısımların tamiri için teklifler.
- * Yazılmamış veya fazladan yazılmış kısımlar üzerine teklifler.
- * Dede Korkut'la ilgili, istatistiğe dayalı bazı tespitler.
- * Bazı gramer yapıları üzerine dikkat çekilen notlar.

Kimi notların içerisinde bu konulardan iki veya daha fazlası da işlenmiş olabilir. Ayrıca notların bir kısmında araştırmacılar tarafından konuyla ilgili yapılmış olan teklifler özetlenmiş ve doğru bulduğum görüşü destekleyecek, ve konuya katkı sağlayacak eklemeler yapılmıştır. Burada amaç konu üzerinde hem şimdiye kadarki farklı görüşlerin görülmesini sağlamak hem de yeni bilgiler ışığında durumu netleştirmektir.

Dede Korkut üzerinde yapılmış çalışma sayısı veya Dede Korkut yayınları dosyası hayli kabarıktır. Bu nedenle *Kaynaklar* bölümünde söz konusu çalışmaların, özellikle Dede Korkut metninin okunma sorunlarına katkı sunanlarına ve doğrudan kullanmış olduğum kaynaklara yer vermeye çalıştım. Aynı teklifi veya görüşü konu edinen çalışmalardan ise eski olanını tercih ettim.

Bu çalışma süresince kitap seviyesinde en çok kullandığım kaynaklar elbette Ergin, Gökyay, Tezcan yayınları oldu. Anlamla ilgili tespitler için sıklıkla Ergin ve Gökyay'ın Türkiye Türkçesine aktarma kitaplarını da kullandım. Ayrıca karşılaştırma yapmak amacıyla Vatikan nüshasına sıklıkla baktığımı da belirtmeliyim. Bunun dışında yazdığım notları ilgilendirdiği kadarıyla araştırmacılara ait çeşitli makale veya bildirilere de değindim. Notların yazımı

bittikten sonra yazılmış olan birçok not veya makale arasında -bazı teklifleri atlamış olabileceğimi düşünerek- benden önce yazılmış olan notları tekrar taradım ve atlamış olduğum notlarla ilgili gerekli ekleme veya düzeltmeleri yaptım, en küçük bir bilgi veya tespiti dahi atlamamaya dikkat ettim ancak her şeye rağmen atlamış olduğum teklifler olabilir.

Notları, Dresden nüshasındaki sayfa ve satır numarasına göre etiketleyerek sıraladım. Ayrıca, Dresden nüshasının sayfa ve satır numaralarının hemen yanına Ergin yayınındaki sayfa ve satır numarasını parantez içerisinde verdim. Notların başına çoğunlukla yapılan tespit veya teklif hakkında fikir verecek kısa bir başlık yazdım. Gökyay yayınında her notta incelenen konu ile ilgili bilgi veya alıntının metindeki sayfa ve satır numarasını notun ilgili kısmında parantez içerisinde belirttim. Başlıklarda kullandığım Dresden nüshasının sayfa ve satır numaraları Tezcan ve Özçelik yayınında aynı olduğundan, bu yayınlar için başka bir açıklamaya gerek kalmadı. Doğruların tespiti için öncelikli yöntem olarak -varsa ve mümkün olduğu kadar- Dede Korkut metinlerinden örnekler ve kanıtlar verdim, gerektiğinde başka eserlerden de kanıtlar ekledim.

Yazılan notlarda aynı konuyla ilgili olarak daha önce yapılmış tespitlerden -sözü uzatmamak için- çalışmayı veya notu ilgilendirdiği kadarıyla alıntı yaptım. Notlarda sadece üzerinde durulan konularla ilgili nelerin yapılmış ve söylenmiş olduğunu belirttim. Her notta, konuyla ilgili olarak bulduğum tanık ve açıklamaları da ekleyerek sonuca ulaşmaya çalıştım. Bu tür çalışmalarda atlamalar, yanılğılar ve gözden kaçan noktalar olması her zaman mümkündür. Bu nedenle elden geldiğince dikkatli ve seçici olmaya çalıştım; gerekli notları alarak tereddüt ettiğim, kesinlik taşımayan noktaları belirttim ve ilgili sorunların çözümüne katkı sunabilecek alıntılara yer verdim.

Birinci cildin sonundaki *Notlar Dizini*, iki bölümden oluştu; birinci dizin sayfa ve satır numaralarına göre küçükten büyüğe doğru, ikincisi alfabetik sırayla hazırlanmıştır.

Kitabın ikinci cildinin *İçindekiler* bölümünde, Dede Korkut'un giriş bölümü ile boyların başlangıç sayfalarını hem metne hem de yayın sayfasına göre verdim. *Metin* bölümünü bir sayfada Dresden nüshasının fotoğrafı, karşı sayfada ise bunun çeviri yazısı olacak şekilde hazırlayıp çeviri yazıda sayfa numaralarını koyu puntoyla, satır numaralarını ise parantez içerisinde yazdım. Çeviri yazıda her sayfanın üzerinde yer alan Dresden nüshası sayfa numarasının hemen yanına Ergin ve Gökyay yayınlarının sayfa ve satır numaralarını ekledim.

Çeviri yazılı metnin ilgili yerlerinde dipnotlar düşerek notlara göndermelerde bulundum. Ayrıca metinde yanlış yazıldığını düşündüğüm kısımların metindeki yanlış yazılışını, yazılmış olması gereken doğru yazım ile birlikte aynı sayfanın altında dipnot olarak şu örnekte olduğu gibi verdim: بوررکن → بوروکن Bu tür durumlarda oktan önceki yazım, metindeki yanlış veya eksik şekli, oktan sonraki yazım ise doğru şekli gösterir. Düzeltmenin devamında -varsa- ilgili nota

gönderme yaptım, not yazılmamışsa dipnotun devamına düzeltmenin gerekçesini kısaca ekledim. Böylece metinde gerekçesi gösterilmemiş bir okuma tercihi veya tamir kalmamış oldu.

Dede Korkut üzerine yapılmış filolojik düzeltmeler çok önemli bir seviyeye ulaştığından yapılan yeni düzeltmelerin ışığında metnin Türkiye Türkçesine aktarılması gerekiyordu. Bu düşünceyle Dede Korkut boylarını Türkiye Türkçesine aktardım. Boylar aktarılırken birkaç noktaya dikkat etmek gerekiyordu. Bunların en önemlisi Dede Korkut'un söz dağarcığı ve üslubuydu. Boylardaki söz dağarcığı bütünü yitmemeli ve okuyucu eserin orijinal üslubunu mümkün olduğunca hissetmeliydi. Konu, boylarda kullanılan söz dağarcığı kadar aliterasyon ve söyleyiş ile de ilgilidir. Sözü edilen düşüncelerin ışığında okuyucunun metnin bağlamından anlayabileceği kelimeler, mümkün olduğunca aktarılmadan metinde olduğu gibi bırakıldı. Menin aktarımında sadece anlaşılmayan ve günümüz okuyucusuna kazandırılması zor olan kelimelerin yerine Türkçede yaşayan kelimeler kullanıldı. Böylece metnin dil ve üslubu mümkün olduğunca korunmaya çalışıldı.

Ayrıca bilimsel çalışma yapacakların ve farklı ilgi veya düşüncelerle bu bölümü okuyacakların bu aktarmadan yararlanabileceği veya ilgi duyacakları kısımları orijinal metinden takip etmek isteyebilecekleri düşünülerek her sayfanın başına orijinal sayfa numarası koyu punto ile yazıldı. Metin olarak 13 satırdan oluşan her sayfanın 5. ve 10. satırlarının başına parantez içerisinde satır numarası yazıldı. Böylece bir kelimenin, ibarenin veya cümlenin Türkiye Türkçesine ne şekilde aktarılmış olduğunu görmek isteyenler için kolaylık sağlanmış oldu.

Dizin Bölümünde Dede Korkut'ta geçen kelimelerin yanı sıra anlamca kaynaşmış birleşik fiiller ve deyimlere özellikle madde başı olarak yer verildi. Burada eş anlamlı kelimelere, deyimlere göndermeler yapmaya özen gösterildi. Dede Korkut'ta geçen özel adlar ise Özel Adlar Dizini içinde yer verildi.

KAYNAKLAR

- ACAROĞLU, Türker (1988), *Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları Kılavuzu*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- AHMED VEFİK PAŞA (2000), *Lehce-i Osmâni*, (hazırlayan: Recep Toparlı), Türk Dil Kurumu Yayınları: 743, Ankara.
- AHUNDOV, Ehliman (1978), *Azerbaycan Halk Yazını Örnekleri*, (Türk çevriyazısına aktaran: Semih Tezcan), Türk Dil Kurumu Yayınları: 445, Ankara.
- AKALIN, Şükrü Halûk (2004), "Dede Korkut Kitabı'nda Geçen Bir Cümle Türü Üzerine", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1998 / I*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 793, Ankara, s. 1-28.
- AKKUŞ, Muzaffer (1995), *Kitab-ı Gunya*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 592, Ankara.
- AKSAN, Doğan (1974), "Anadolu Yer Adları Üzerine En Yeni Araştırmalar", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1973-1974*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 406, Ankara.
- AKSOY, Ömer Asım (1988), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, İnkılâp Yayınları, İstanbul.
- AKSU, Nurettin-İŞİK, Ayfer (1997), *Türkiye Türkçesi-Kırgız Türkçesi Sözlüğü*, MEB Yayınları, İstanbul.
- AKTUNÇ, Hulki (2000), *Türkçenin Büyük Argo Sözlüğü (Tanıklarıyla)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- ALİŞİK, Gülşen Seyhan (2002), "Dede Korkut Kitabını Anlamaya Katkıları", *Türkoloji Dergisi XV / 1*, Ankara, s. 145-162.
- ALLÂH, Kur'an (1985 Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara).
- ALTAYLI, Seyfettin (1994), *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü I-II*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları: 2648, İstanbul.
- ALYILMAZ, Cengiz (1994), *Orhun Yazıtlarının Söz Dizimi*, Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 830, Erzurum.
- _____ (2005), *Orhun Yazıtlarının Bugünkü Durumu*, Kurmay Yayınları, Ankara.
- _____ (2015), *İpek Yolu'nun Ölümsüzlük Eserleri*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- ALYILMAZ, Semra (2011), *Risâle-i Müze-düzlük*, Elik Yayınları, Ankara.
- _____ (2016) "Dede Korkut Kitabındaki Bir Sözcükten (Boy) Hareketle 'Bo, Bu, Abo, Abu...' Seslenme Ögelerinin Yapısı", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi (TEKE)*, www.tekederigisi.com, Aralık 2015, s. 1413-1424.
- ARASLI, Hamid (1962), *Kitabı Dede Korkud*, Azerbaycan Devlet Neşriyyatı, Bakı.
- ARAT, Reşit Rahmeti (1946), *Gazi Zahirüddin Muhammed Babur, Vekayi, Babur'un Hânratı* (2 cilt), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- _____ (1979), *Kutadgu Bilig III İndeks*, (hazırlayanlar: Kemal Eraslan-Osman F. Sertkaya-Nuri Yüce), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, İstanbul.
- _____ (1988), *Yusuf Hâs Hâcib Kutadgu Bilig II Çeviri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- _____ (1992), *Atebetül-Hakayık*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 32, Ankara.
- _____ (1999), *Kutadgu Bilig I Metin*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 458, Ankara.
- ATA, Aysu (1997), *Kıssaşü'l-Enbiyâ (Peygamber Kıssaları)*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 681-1, 2, Ankara.

- ____ (2004), "Dede Korkut Hikâyelerinde Şüpheli Birkaç Kelime Üzerine Düşünceler", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1998 / I*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 793, Ankara, s. 29-38.
- ATALAY, Besim (1986), *Divanü Lûgat-İt-Türk Tercümesi* (4 Cilt), Türk Dil Kurumu Yayınları: 524, Ankara.
- ATEŞ, Ahmet (1942), "Metin Tenkidi Hakkında", *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul, C. VII-VIII / 1, s. 253-267.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya (1976), *Suyu Arayan Adam*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- AYDIN, Mehmet (2001), "Düvlek Kelimesi Üzerine Bir Not", *İlmî Araştırmalar*, İstanbul, C. 12, s. 57-61.
- Azerbaycan Dialektoloji Lûgeti 1, 2* (1999, 2003), (redaktörler: Akad. M. Ş. Şireliyev, M. İ. İslamov), Türk Dil Kurumu Yayınları: 661, 828, Ankara.
- BANGUOĞLU, Tahsin (1974), *Türkçenin Grameri*, Baha Matbaası, İstanbul.
- BAŞGÖZ, İlhan (1960), "Dede Korkut'ta Yanlış Okunan Bazı Kelimeler", *Türk Dili*, C. IX, S. 104, s. 442-444.
- ____ (1985), "Dede Korkut Üzerine Notlar", *Folklor ve Etnografya Araştırmaları*, s. 65-77.
- BAŞGÖZ İlhan - TİETZE, Andreas, (1999), *Türk Halkının Bilmeceleleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- BATTAL, Aptullah (1934), *İbni-Mühennâ Lûgati*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 9, Ankara.
- BAYAT, Ali Haydar (2005), *Kitâbu'l-Müntehab Fî'l-Tıbb*, Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği Yayınları, İstanbul.
- BEKKI, Salahaddin (2015), *Dedem Korkut Kitabı Bibliyografyası Üzerine Bir Deneme (Türkiye'deki Yayınlar 1916-2013)*, Ankara, Berikan Yayınevi.
- BİLGİN, Azmi (1996), *Nazmü'l-Hilâfiyyat Tercümesi*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 663, Ankara.
- BİRTEK, Ferit (1944), *Divan-ı Lûgat-it-Türk'ten Derlemeler I- En Eski Türk Sıvıları*, Ankara.
- BLÄSING, Uwe (2010), "Ordu'daki Çal Kiraz ile Kaşgari'nin Çal Qoy'u", *Türk Dilleri Araştırmaları*, İstanbul, C. 20, s. 35-74.
- BORATAV, Pertev Naili (1958), "Dede Korkut Hikâyelerindeki Tarihî Olaylar ve Kitabın Te'lif Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul, C. XIII, s. 31-62.
- ____ (1982), *Folklor ve Edebiyat 2*, Adam Yayınları, İstanbul, s. 59-210.
- BOROVKOV, A. K. (2002), *Orta Asya'da Bulunmuş Kur'an Tefsirinin Söz Varlığı (XII-XIII. Yüzyıllar)*, (Ruşadan çevirenler: Halil İbrahim Usta, Ebülfez Amanoğlu), Türk Dil Kurumu Yayınları: 811, Ankara.
- BURAN, Ahmet (1997), *Keban, Baskil ve Ağın Yöresi Ağzıları*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 669, Ankara.
- CAFEROĞLU, Ahmet (1931), *Abû-Hayyan Kitâb al-İdrâk li-lisân al-Atrâk*, Evkaf Matbaası, İstanbul.
- ____ (1968), *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 260, Ankara.
- CEMİLOĞLU, İsmet (2001), *Dede Korkut Hikâyeleri Üzerinde Söz Dizimi Bakımından Bir İnceleme*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 790, Ankara.
- CEMŞİDOV, Şamil (1990), *Kitâb-ı Dede Korkud* (hazırlayan: Üçler Bulduk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

- CLAUSON, Sir. Gerard (1972), *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet (1981), *Dîvanlar Arasında*, Umran Yayınları, Ankara.
- ÇENELİ, İlhan (1986), "Türkmen Türkçesi Sözlüğü", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1982-1983*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 527, Ankara, s. 29-84.
- ÇOBANOĞLU, Özkul (1998), "Sözlü Kompozisyon Teorisi ve Günümüz Halkbilimi Çalışmalarındaki Yeri", *Dursun Yıldırım Armağanı*, TDV Matbaası, Ankara, s. 138-170.
- DANKOFF, Robert (2004), *Evliya Çelebi Seyahatnamesi Okuma Sözlüğü*, (katkılarla İngilizceden çeviren: Semih Tezcan), İstanbul.
- DAŞDEMİR, Muharrem (2004), "Dede Korkut Kitabındaki Bir İbare BU DA YETTİ", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 25, s. 1-4.
- DEFNE, Zeki Ömer (1988), *Dede Korkut Hikâyeleri Üzerinde Edebi Sanatlar Bakımından Bir Araştırma*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 548, Ankara.
- DENY, Jean (1941), *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)*, (tercüme eden: Ali Ulvi Elöve), Maarif Matbaası, İstanbul.
- Derleme Sözlüğü* (1965-1979) I-XI C, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- DEVELİ, Hayati (1995), *Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmeleri ve Uyumlar*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 622, Ankara.
- _____ (2001), "Dede Korkut Oğuznameleri Tezcan ve Boeschoten Yayımları Üzerine Notlar", *İlmi Araştırmalar*, İstanbul, C. 12, s. 83-94.
- DİLÇİN, Cem (1991), *Mes'ûd bin Ahmed Süheyl ü Nev-bahâr; İnceleme- Metin- Sözlük*, Atatürk Kültür Merkezi yayını: 51, Ankara.
- DOERFER, GERHARD (1963-1974), *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen, unter besonderer Berücksichtigung älterer neupersischer Geschichtsquellen, vor allem der Mongolen- und Timuridenzeit*, I-IV: Wiesbaden. Franz Steiner Verlag.
- DUMAN, Musa (1995), *Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyılda Ses Değişmeleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 616, Ankara.
- EBU BEKR-İ TIHRANİ (2001), *Kitab-ı Diyarbekriyye* (çeviren: Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yayınları / 2631, Ankara.
- ECKMANN, Janos (1976), *Middle Türkic Glosses of The Rylands Interlinear Koran Translation*, Budapeşt.
- _____ (1995), *Nehcü'l-Ferâdis*, (yayımlayanlar: Semih Tezcan-Hamza Zülfikar), Türk Dil Kurumu Yayınları: 518, Ankara.
- ELIADE, Mircea (1999), *Şamanizm*, (çeviren: İsmet Birkan), İmge Kitabevi, Ankara.
- _____ (2003), *Dinler Tarihine Giriş*, (çeviren: Lale Arslan), Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- ELİYARLI, Süleyman (2000), *Kitabi-Dede Qorqud Ensiklopediyası (Alpanlar Maddesi)*, Bakı, C. 2, s. 23.
- ELİYAROV, Süleyman (1990), "Kitab-ı Dedem Korkut Kitap Olmuş mu?", *Türk Kültürü Araştırmaları*, Ankara, C. XXVIII / 1-2, s. 81-101.
- ELIZADE, Samet (2000), "Kitabi Dedem Qorqud", *Kitabi-Dede Qorqud Ensiklopediyası*, Bakı, C. 1, s. 36-111.
- _____ (2004a), "Azerbaycanda Kitabi Dede Gorgud'un Elmi Metninin Neşri Problemlerine Dair", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1998 / II*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 793, Ankara, s. 37-42.
- _____ (2004b), "Müasir Merhelede Kitabi Dede Gorgud Metnşünaslığının Be'zi Meylleri", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1998 / II*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 793, Ankara, s. 43-48.

- ERASLAN, Kemal (1988), "Boz-ok ve Üç-ok Oğuz Kolu Adları Hakkında", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1986*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 539, Ankara, s. 5-8.
- ERCİLASEUN, Ahmet Bican (ve Diğerleri) (1991), *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- ____ (1994), "Dedem Korkut Kitabı ile Oğuz Destanı Arasındaki Münasebetler", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1988*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 552, Ankara, s. 69-89.
- ____ (2004), "Zikredilen Şahıslara Dayanarak Dede Korkut Boylarının Kronolojik Sıralanması", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1998 / I*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 793, Ankara, s. 61-69.
- ERCİLASEUN, Ahmet B. - AKKOYUNLU, Ziyat (2014), *Kâşgarlı Mahmud Divânı Lugâti 'l-Türk Giriş - Metin - Çeviri - Notlar - Dizin*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 1120, Ankara.
- EREN, Hasan (1950), "Dede Korkut Kitabına Ait Notlar", *Türk Dili ve Tarihi Hakkında Araştırmalar I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s. 33-37.
- ____ (1999), *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara.
- ERGIN, M. Emin (Tarihsiz), *Urfa Ağzı Sözlüğü*, Harran Yayınları, Şanlıurfa.
- ERGIN, Muharrem (1971), *Dede Korkut Kitabı*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- ____ (1975), *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- ____ (1958), *Dede Korkut Kitabı I (Giriş-Metin-Faksimile)*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 169, Ankara.
- ____ (1963), *Dede Korkut Kitabı II (İndeks-Gramer)*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 219, Ankara.
- ____ (1983), *Dede Korkut Kitabı Metin - Sözlük*, Ebru Yayınları, İstanbul.
- ERGÜN, Sadettin Nüzhet (Tarihsiz), *Karaca Oğlan*, İstanbul Maarif Kitaphanesi, İstanbul.
- ERGÖZEL, Mehdi (1999), *Şirvanlı Mahmud Tarih-i İbn-i Kesir Tercümesi*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 700 / 2, Ankara.
- ____ (2009), *Kitab-ı Bâz-name-i Padişahi*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 983, Ankara.
- ERTEN, Münir (1994), *Diyarbakır Ağzı*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 556, Ankara.
- FİROZABADİ (2007), *Kamusu'l-Muhit*, (hazırlayan: Halil Me'mün Şihâ) Dâru'l-Ma'rife, 2. baskı, Beyrut.
- GABAIN, A. Von (1988), *Eski Türkçenin Grameri*, (çeviren: Mehmet Akalın), Türk Dil Kurumu Yayınları: 332, Ankara.
- GEMALMAZ, Efrasiyap (1986), *Azerî Türkçesi Lügati*, Erzurum.
- GÖKYAY, Orhan Şaik (1973), *Dedem Korkudun Kitabı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- ____ (1963), *Bugünkü Dille Dede Korkut*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- ____ (1982), *Destursuz Bağa Girenler*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- ____ (1987), "Dedem Korkut Hikâyelerinde Bazı Düzeltmelere Düzeltmeler", *Türk Folkloru Belleten 1986 / 2*, İstanbul, s. 309-315.
- ____ (1994), "Dedem Korkut Kitabı Üzerine", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1988*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 552, Ankara, s. 91-96.
- ____ (1995), *Dede Korkut Hikâyeleri*, Dergah Yayınları, İstanbul.
- GÖMEÇ, Saadettin (1997), *Kök Türk Tarihi*, Türksoy Yayınları: 8, Ankara.
- GRÖNBECH, Karl (1992), *Kuman Lehçesi Sözlüğü Codex Cumanicus'un Türkçe Sözlük Dizini*, (çeviren: Prof. Dr. Kemal AYTAÇ), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

- GÜLCALİ, Zemiye (2013), *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudur'dan "Aç Bars" Hikâyesi*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 1084, Ankara.
- GÜLENSOY, Tuncer (1995), *Türkçe Yer Adları Kılavuzu*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 618, Ankara.
- GÜLSEVİN, Güner (1997), *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 673, Ankara.
- _____ (1998), "Türk Dilinde koy-(<kod-) ve kuy- (<kud-) Üzerine", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 1, s. 51-57.
- _____ (2002), *Uşak İli Ağızları (Dil Özellikleri-Metinler- Sözlük)*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 814, Ankara.
- GÜNGÖRDÜ, Erol (2003), "tu- Fiili Üzerine", *Türk Dili* 622, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 475-483.
- GÜRSOY-NASKALI, Emine-Duranlı, Muvaffak (1999), *Altayca-Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 725, Ankara.
- HACİEMİNOĞLU, Necmettin (1984), *Türk Dilinde Edatlar*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- HALILOV, Penah İmran Oğlu (2004), "Sarı Donlu Selcan Hatun Hakkında", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1998 / II*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 793, Ankara, s. 73-76.
- HAMILTON, James Russell (1998), *Budacı İyi ve Kötü Kalpli Prens Masalının Uygurcası*, (Türkçeye Çevirenler: Ece Korkut-İsmet Birkan), Simurg Yayınları, Ankara.
- HAMZAYEV, M. Y. (1962), *Türkmen Dilinin Sözlüğü (Slovar Turkmenskogo Yazıka)*, Aşgabat.
- HASAN Amid, *Ferheng-i Amid*, Tahran, 1355.
- HASAN Enverî, *Ferheng-i Ruz-suhen*, Tahran, 1383.
- İBRAHİM EL-YAZICI (1985), *Nuc'atü'r-Râ'id ve Şir'atü'l-Vârid Fil Müterâdifi vel Mütevârid*, 3. baskı, Beyrut, C. 1, s. 306.
- İBRAHİM MUSTAFA vd. (1992), *Mu'cemu'l-Vasit*, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- İNAN, Abdülkadir (1998a), "Kitab-ı Dede Korkud Hakkında", *Makaleler ve İncelemeler I. Cilt*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara s. 165-172.
- _____ (1998b), "Dede Korkud Kitabındaki Bazı Motifler ve Kelimelere Ait Notlar", *Makaleler ve İncelemeler II. Cilt*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s. 213-214.
- İslâm Ansiklopedisi*, "Akkoyunlular Maddesi" (Millî Eğitim Bakanlığı), s. 251-270.
- İZBUDAK, Velet (1936), *El-İdrâk Haşiyesi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul.
- KAÇALIN, Mustafa S. (2004), "Dede Korkut Kitabında Okuma Önerileri", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1998 / I*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 793, Ankara, s. 93-100.
- _____ (2006), *Dedem Korkudun Kazan Bey Oğuz-nâmesi*, Kitabevi, İstanbul.
- _____ (2008), "Divanü Lugatı't-Türk Üzerine Birkaç Söz", *Türk Dili* 683, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 528-541.
- _____ (2011), *Niyâzi Nevâyî'nin Sözleri ve Çağatayca Tanıklar El-Lugâtu'n-Nevâ'iyye ve 'l-İstîşâdâtü 'l-Çagâtâ'iyye*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 1027, Ankara.
- KAFALI, Mustafa (1996), "Türk Kültüründe Renkler" *Nevruz ve Renkler* (Yayına hazırlayanlar: Sadık Tural-Elmas Kılıç), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, s. 49-53.
- KANAR, Mehmet (1998), *Büyük Farsça Türkçe Sözlük*, İstanbul.
- KARABAŞ, Seyfi (1996), *Dede Korkut'ta Renkler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

- KARASOY, Yakup-YAVUZ, Orhan (2004), "Dede Korkut'ta ayıt- / eyit-; eyit- / yit- / it- ve aşıt / işit Kelimeleri Üzerine", *bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 28, s. 101-115.
- KARDAŞ, Nevin ve Diğerleri (2000), *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*, (4 cilt), Millî Eğitim Bakanlığı, İstanbul.
- KARGI ÖLMEZ, Zuhâl (1996), *Ebulgazi Bahadır Han Şecere-i Terâkime (Türkmenlerin Soykütüğü)*, Simurg, Ankara.
- KAYA, Ceval (1994), *Uygurca Altun Yaruk Giriş, Metin ve Dizin*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 607, Ankara.
- KILIÇ, Filiz (2010), *Âşık Çelebi Meşâ'irü 'ş-Şu'arâ İnceleme - Metin*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları: 10, İstanbul.
- KİLİSLİ MU'ALLİM RİFAT (1332 H= 1916 M) *Kitab-ı Dede Korkud 'Ala Lisan-ı Ta'ife-i Oğuzan*, İstanbul.
- Kitabi-Dede Qorqud Ensiklopediyası* (2000), (2 Cilt), Komisyon, Yeni Neşrler Evi, Bakı.
- KORKMAZ, Zeynep (1973), *Marzuban-nâme Tercümesi*, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları: 219, Ankara.
- _____ (1995), "Türk Dilinde +ça Eki ve Bu Ek ile Yapılan İsim Teşkilleri Üzerine Bir Deneme" *Türk Dili Üzerine Araştırmalar Birinci Cilt*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 629, Ankara, s. 12-84.
- KÖKSAL, Hasan (1984), "İslâmî Dönem Türk Destanlarında 'Pencik Çıkarma' Motifi", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Araştırmaları Dergisi III*, İzmir, s. 121-127.
- KÖKSAL, M. Asım (tarihsiz), *İslam Tarihi*, İstanbul, C. 9.
- LESSING, Ferdinand D. (2003), *Moğolca-Türkçe Sözlük*, (çeviren: Günay Karaağaç), Türk Dil Kurumu Yayınları: 829 / 1-2, Ankara.
- MA'LUF, Lewis (1973), *El-Müncid Fi'l-Luga*, Beyrut.
- MEMMEDOV, Cabir - SOLTANOVA, Hebib (1989), *İranın ve Efganistanın Coğrafyası*, Bakı.
- MOLLOVA, Mefkûre Rıza (2003), *Doğu Rodop Türk Ağzlarının Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 721, Ankara.
- MÖSLİM BİN HACCÂC, *Kitabu'l-Cumu'a*.
- MÖTERCİM ÂSİM EFENDİ (2000), *Burhân-ı Katı*, (hazırlayanlar: Mürsel Öztürk, Derya Örs), Türk Dil Kurumu Yayınları: 733, Ankara.
- _____ (2013), *Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*, (6 cilt), (hazırlayanlar: Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi), İstanbul.
- NECIPOVİÇ NECİR, Emir (1995), *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü* (Ruşçadan çeviren: İktil Kurban), Türk Dil Kurumu Yayınları: 615, Ankara.
- ORKUN, Hüseyin Namık (1987), *Eski Türk Yazıtları*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 529, Ankara.
- ÖGEL, Bahaeddin (1991), *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, C. 6, s. 359-491.
- _____ (1994), "Dede Korkut Kitabı'nın Eski ve Yazılı Kaynakları Hakkında (Topkapı Sarayındaki Oğuz Destanı Parçaları ile Karşılaştırma)" *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1988*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 552, Ankara, s. 113-128.
- ÖLMEZ, Mehmet (2003), "Çağataycadaki Eskicil Öğeler Üzerine", *Mustafa Canpolat Armağanı*, Ankara, s. 135-142.
- ÖLMEZ, Zühâl Kargı (1996), *Ebulgazi Bahadır Han- Şecere-i Terâkime (Türkmenlerin Soykütüğü)*, Ankara.

- ÖNER, Mustafa (2008), "Türkçede *dan / den* Edatı", *VI. Uluslararası Türk Dili Kurultayı'nda Sunulmuş Bildiri*, (20-25 Ekim 2008, Ankara) (5 sayfa).
- ÖNLER, Zafer (1990), *Celâlüddin Hızır (Hacı Paşa) Müntahab-ı Şifâ I Giriş-Metin*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 559, Ankara.
- _____ (1996), "Türkçede -LA Zarf Eki", *Uluslar arası Türk Dili Kongresi 1992*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 632, Ankara, s. 9-15.
- _____ (1999), *Celâlüddin Hızır (Hacı Paşa) Müntahab-ı Şifâ II Sözlük*, Simurg Yayınları, İstanbul.
- ÖZAVŞAR, Resul (2009), *Marzubännâme Tercümesi; Metin, Çeviri, Art Zamanlı Anlam Değişimleri, Dizin*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi; danışman: Prof. Dr. Sadettin Özçelik), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır (400 s.).
- ÖZÇELİK, Sadettin (1996), "Bir İhtilac-nâme Üzerine" *Millî Folklor*, C. 4, Ankara, S 31-32, s. 98-111.
- _____ (1997), *Urfa Merkez Ağzı*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 666, Ankara.
- _____ (2001), *XV. Yüzyılda Yazılmış Bir Tıp Kitabı Kitâbü'l-Mühimmât*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları: 266, Ankara.
- _____ (2002), "Tasvir Fiillerinde Kullanılan Ekler Üzerine", *Türk Dili*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, S. 610, s. 820-824.
- _____ (2004a), "Dede Korkut Metinleri Üzerinde Bazı Düzeltmeler", *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II (20-26 Eylül 2004)*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 855 / II, Ankara, s. 2209-2220.
- _____ (2004b), "Türkiye Türkçesinde Benzetme-Benzerlik Kavramları ve Bu Kavramları Sağlayan Ekler Üzerine" *İlmi Araştırmalar*, Güz, İstanbul, S. 17, s. 143-154.
- _____ (2004c), "Dede Korkut'ta Renklere Yüklenen Anlamlar ve Ak-Kara veya Ak-Alaca Mücadelesi", *Mitten Meddaha Türk Halk Anlatıları Uluslararası Sempozyumu'nda Sunulan Bildiri*, (Gazi Üniversitesi, 25-27 Kasım 2004), Ankara.
- _____ (2004d), "Orhun Yazıtları'nda Geçen *ulay* Kelimesi ve *başlay* *ulay* İkilmesi Üzerine", *İlmi Araştırmalar*, Güz, İstanbul, S. 18, s. 71-78.
- _____ (2005a), *Dede Korkut Araştırmalar, Notlar / Dizin / Metin*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- _____ (2005b), "Dede Korkut'ta Yanlış Yazılmış Birkaç Kelime ve Okunuş Şekilleri Üzerine", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi VI / 1*, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, İzmir, s. 79-83.
- _____ (2006a), *Dede Korkut Üzerine Yeni Notlar*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- _____ (2006b), "Dede Korkut Metinleri Üzerinde Yeni Düzeltmeler (1)", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi VI / 1*, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, İzmir, s. 181-200.
- _____ (2007a), "Zarf-Fiilin Tanımı Sıfat-fiiller Üzerine Kurulan Birleşik Zarf-fiillerin Kişi ve Zaman Kavramı Taşımaları Üzerine", *Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı (9-15 Nisan 2006, Çeşme-İzmir) -Bildiriler Kitabı IV-*, Ankara, s. 1595-1603.
- _____ (2007b), "Dede Korkut Metinleri Üzerinde Yeni Düzeltmeler (2)", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi VII / 1*, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, İzmir, s. 97-109.
- _____ (2008), "Dede Korkut Metinleri Üzerinde Yeni Düzeltmeler (3)", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi VIII / 1*, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, İzmir, s. 157-166.

- ____ (2010), "Yazma Eserleri Okuma Sorunları, Müstensih Yanlışları ve Dede Korkut Örneği", *Ulusal Eski Türk Edebiyatı Sempozyumu*, (15-16 Mayıs 2009 / Adıyaman Üniversitesi), Ankara, s. 445-476.
- ____ (2011), "Kutadgu Bilig ve Dede Korkut'ta Ortak Bir Kelime ve Dizinlerde İşleniş Üzerine", *Doğumunun 990. Yılında Yusuf Has Hacib ve Eseri Kutadgu Bilig Bildirileri 26-27 Ekim 2009*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 1043, Ankara, s. 425-432.
- ____ (2013a), "Dede Korkut'un Biricik Teke'sinden Teke Dergisi ve Okuyucularına Bir Arz-ı Hâldir", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi (TEKE)*, www.tekederigisi.com. Haziran 2013, s. 116-121.
- ____ (2013b), "Dede Korkut Eydür: 'Oğul, Ol Nesne, Tarıglık Degül Tar Kılık'dur; Ol Fi'l Boşalmak Degül Yoşulmak'dur", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi (TEKE)*, www.tekederigisi.com. Eylül 2013, s. 47-52.
- ____ (2013c), "Dede Korkut Eydür: Kara Tagdan Aşar Olsan Aşit Versün, Kanlı Sudan Geçer Olsan Geçit Versün!", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi (TEKE)*, www.tekederigisi.com. Aralık 2013, s. 61-68.
- ____ (2014a), "Kan Turalı'nın kolça kopuzu Nasıl alça / elçe kopuz Oldu?", *Türk Dili* 747, Ankara, s. 47-51.
- ____ (2014b), "Dede Korkut'ta Bir Tamir Denemesi Etrafında Bazı Düşünceler", *Kıbrıs Türk Kültür ve Edebiyatı Sempozyumu (15-16 Mayıs 2014)*, Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, Lefkoşe.
- ____ (2014c), "Salur Kazan'ın Atı kara göz(lü) müydü?", *Türk Dili* 750, Ankara, s. 57-62.
- ____ (2014ç), "Süheyl ü Nevbahâr Üzerine Düzeltmeler", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi (TEKE)*, www.tekederigisi.com. Haziran 2014, s. 62-79.
- ____ (2014d), "Dede Korkut'ta Yanlış Yazılmış ve Yanlış Okunmuş Bir Kelime Üzerine", *Türkoloji Dergisi* 2014, s. 95-100.
- ____ (2014e), "Sözlü Edebiyat Ürünlerine Ait Yazmaların Okunma Sorunları ve Dede Korkut Örneği", *7. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu (16-18 Ekim 2014) Yayınlanmamış bildiri metni*, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- ____ (2014g), "Kıssâsü'l-Enbiyâ Üzerine Düzeltmeler", *VI. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu (4-7 Aralık 2013 Bursa)*, Bursa, s. 1349-1356.
- ____ (2015a), "Bamsı Beyrek, Kam Pürenin Oğlu muydu?", *Türk Dili* 759, s. 70-72, Ankara.
- ____ (2015b), "Dede Korkut'ta İki Hayalet Ad Üzerine: Demür Güci, Kıyan Güci", *Türk Dili* 761, s. 49-51, Ankara.
- ____ (2015c), "Dede Korkut Destanlarında Oğuzların Teşkilatlanması Hakkında Bazı Kültürel Unsurlar", *Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri*, 5. Uluslararası Türkiye Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, s. 523-532, Ankara.
- ____ (2015ç), "Dede Korkut'ta İki Yazım Yanlışları İle İlgili İki Tamir Teklifi", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi (TEKE)*, www.tekederigisi.com. Haziran 2015, s. 521-525.
- ____ (2015d), "Dede Korkut'ta Eksik Yazılmış ve Yanlış Okunmuş Bir Fiil Üzerine -Bir Tamirin Tamiri-", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 32, s. 119-124, İstanbul.
- ____ (2015e), "Bir Tamir Etrafında Dede Korkut Nüshaları Üzerine Bazı Düşünceler", *XI. Milli Türkoloji Kongresi Bildirileri, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Daire Başkanlığı, İstanbul*, s. 673-683.

- ____ (2015f), "Dede Korkut'ta *kanın-kamın* İle İlgili Yazım, Aktarma ve Yorum Karışıklığı Üzerine", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi (TEKE)*, www.tekedergisi.com. Eylül 2015, s. 869-874.
- ____ (2015g), "Bağlamı ve Dede Korkut'u Anlamak: Segrek Anasının mı Atasının mı Ağzını Aradı?", *Millî Folklor*, S. 108, s. 180-188.
- ÖZDEMİR, Ahmet Z. (2002), *Öyküleriyle Ağutlar I*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- ÖZKAN, Fatma (1995), "Selcen Adı Hakkında", *Türk Dili*, 524, s. 907-914.
- ÖZKAN, İsa (1997), "Türkmenistan'dan Derlenmiş Dede Korkut Boyları", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1995*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 634, Ankara, s. 263-314.
- ____ (1998), "Türk Boylarının Sözlü Edebiyatındaki *nımağ / comoğ / cumbak / yomak* Anlatım Türü Üzerine Bir Etimoloji Denemesi", *Türk Dili* 556, s. 368-378, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ÖZÖN, Mustafa Nihat (1973), *Osmanlı Türkçe Sözlük*, İnkilâp ve Aka, 5. Basım, İstanbul.
- PAKALIN, Mehmet Zeki (1983), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (üç cilt), Millî Eğitim Bakanlığı, İstanbul.
- PEHLIVAN, Gürol (2015), *Dede Korkut Kitabı'nda Yapı, İdeoloji ve Yaratım -Dresden ve Vatikan Nüshalarının Mukayeseli Bir İncelemesi-*, Ötügen Neşriyat, İstanbul.
- PÖSKÜLÖĞÜ, Ali (2003), *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, Arkadaş Yayınevi, Ankara.
- REDHOUSE (1983), *İngilizce-Türkçe Redhouse Sözlüğü*, Redhouse Yayınevi, İstanbul.
- ROSSI, Ettore (1999), "Dede Korkut Kitabı Üzerine Araştırma", (çeviren: Mahmut H. Şakiroğlu), *Erdem*, C. 12, S. 34, s. 183-276.
- ROUX, Jean-Paul (2015), *Eski Türk Mitolojisi*, BilgeSu Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara.
- SA'Dİ DANNAVİ (2004), *El-Mu'cemu'l-Mufasssal Fi'l-Mu'arabi ve'd-Dahil*, Beyrut.
- SAKAOĞLU, Saim (1980), *Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu*, Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara.
- ____ (1986), *Dadaloğlu*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 697, Ankara.
- ____ (2009), "Dede Korkut Kitabı'nın 'Giriş' Bölümü Üzerine Bazı Görüşler", *Türk Dili* 696, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 737-748.
- SARAC, Adil (1987), *Şanlıurfa Atasözleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Dal Yayıncılık, Şanlıurfa.
- SCHMİDE, H. Achmed (2000), *"Kitab-ı Dedem Korkut" Destanlarının Dresden Nüshası*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- SERTKAYA, Osman Fikri (1994), "Dede Korkut Kitabı'ndaki Bazı Manzum Parçaların Hece Vezni ve Manzume Türü Açısından Değerlendirilerek Yeniden Okunması", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1988*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 552, Ankara, s. 141-156.
- ____ (2004), "Dede Korkut Kitabı'nda Yeni Okuma ve Anlamlandırmalar", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1998 / I*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 793, Ankara, s. 131-152.
- ____ (2006), *Dede Korkut Kitabı Dresden Nüshasının "Giriş" Bölümü*, Ötügen Neşriyat, İstanbul.
- ____ (2007) "Dede Korkut'ta Geçen Tanıklığı Boşalmak İbaresini Üzerine", *I.Uluslar Arası Türk Dünyası Kültür Kurultayı-Bildiriler-* (9-15 Nisan 2006, Çeşme / İzmir), C. IV, s. 1853-1859, Ankara.
- STAROSTIN, S. A., DYBO A. V., MUDRAK O. A., *An Etymological Dictionary of Altaic Languages*, 2003.
- STEINGASS, F. (1892), *A Comprehensive Persian-English Dictionary*, London.
- SULTANOV, Vügar (2001), "Dede Korkut'un Yeni Yayını, Semih Tezcan, Hendrick

- Boeschoten (hazırlayanlar). *Dede Korkut Oğuznameleri*, (Kâzım Taşkent Klasik Yapıtlar Dizisi - 39). Yapı Kredi Yayınları: İstanbul, 2001. Semih Tezcan. *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*. Yapı Kredi Yayınları: İstanbul, 2001., *Zarf*, S. 2., s. 114-121.
- SULTANZADE, Vugar (2013), "Uşun Koca Oğlu'nun Kaç Kardeşi Vardı? (Dede Korkut Kitabı'ndaki Bir Kelime Üzerine)" *Milli Folklor*, Ankara, S. 100, s. 149-153.
- SÖMER, Faruk (1992), *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri -Boy Teşkilatı- Destanları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul.
- ŞEYH SÖLEYMÂN EFENDİ-Yİ BUHÂRÎ (1298 / 1881), *Luğat-ı Çağatây ve Türkî-i 'Osmânî*, İstanbul.
- TANYERİ, M. Ali (1999), *Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Tarama Sözlüğü* (1977), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Tarama Sözlüğü VII Ekler* (1974), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- TAŞ, İbrahim (2015), *Süheyl ü Nevbahârda Eskicil Ögeler*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 1141, Ankara.
- TAVKUL, Ufuk (2000), *Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 770, Ankara.
- TEKİN, Şinasi (1976), *Uygurca Metinler II Maytırsimit*, Atatürk Üniversitesi Yayınları: 263, Ankara.
- ____ (1992), "Eski Türkçe", *Türk Dünyası El Kitabı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 121, Ankara, C. 2, s. 69-119.
- ____ (1993), *Uygurca Metinler I Kuanşi İm Pusar (Ses İşiten İlâh)*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 121, Ankara.
- TEKİN, Talât (1984), "Kitâb-ı Dede Korkut'ta Yeni Düzeltmeler", *Türk Dili*, S. 385, s. 26-29.
- ____ (1986), "Dede Korkut Hikâyelerinde Bazı Düzeltmeler", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1982-1983*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 527, Ankara, s. 141-156.
- ____ (1988), *Orhon Yazıtları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ____ (vd.) (1995), *Türkmençe-Türkçe Sözlük*, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 18, Simurg, Ankara.
- TEZCAN, Semih (1978a), "Dede Korkut Kitabında boy boylamak, soy soylamak", *Ömer Asım Aksoy Armağanı*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 449, Ankara, s. 227-236.
- ____ (1978b), "Marzubân-nâme Tercümesi Üzerine", *TDAY Belleten 1977*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 413-431.
- ____ (1981), "*Kutadgu Bilig* Dizini Üzerine", *Belleten*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, Cilt: XLV / 2, S. 178, s. 23-78.
- ____ (1994), *Süheyl ü Nevbahâr Üzerine Notlar*, Simurg Yayınları, Ankara.
- ____ (2001), *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*, Yapı Kredi Yayınları: 1457, İstanbul.
- ____; BOESCHOTEN, Hendrik (2001), *Dede Korkut Oğuznameleri*, Yapı Kredi Yayınları: 1441, İstanbul.
- TİMURTAŞ, Faruk K. (1981), *Şeyhi'nin Harnâme'si*, Edebiyat Fakültesi Yayınları, No:1629, İstanbul.
- TOĞAN, A. Zeki Velidi (1982), *Oğuz Destanı Reşideddin Oğuznâmesi, Tercüme ve Tahlili*, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- TOPARLI, Recep; ÇOĞENLİ, M. Sadi; YANIK, Nevzat H. (2000), *Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 763, Ankara.

- TOPARLI, Recep (ve diğerleri) (2003), *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 835, Ankara.
- TOPRAK, Funda (2005), *Harezm Türkçesinde Fiil*, Ankara.
- TULUM, Mehmet Mahur (2015), "Dede Korkut Metni Neşirlerinde Geçen Püre/Büre ve eñşeş-/eñşiş- Üzerine", *Düşünce Hayatımızda ve Kültürümüzde Dede Korkut Uluslararası Sempozyumu -Tebliğler-*, Bayburt Üniversitesi Yayınları, s. 73-78.
- TULUM, Mertol (1983), "Filolojik Çalışma ve Eski Metinlerin Neşri Üzerine Görüş ve Tenkitler", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 27, s. 1-8, İstanbul.
- _____ (1993), "-LA / -LE Ekine Dair", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İstanbul, C. XXVI, s. 157-164.
- _____ (2000), *Tarihî Metin Çalışmalarında Usul Menâkıbu'l-Kudsîyye Üzerinde Bir Deneme*, Deniz Kitabevi, İstanbul.
- _____ (2003), "Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar'a Notlarla Katkılar-I", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İstanbul, C. XXX, s. 517-538.
- _____ (2004), "Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar'a Notlarla Katkılar-II", *Türklük Bilgisi Araştırmaları*, Harvard, C. 28 / II s. 199-220.
- _____ (2011), *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 1036, Ankara.
- TUNA, Osman Nedim (1972), "Osmanlıcada Moğolca Ödünç Kelimeler I", *Türkiyat Mecmuası XVII*, İstanbul, s. 209-250.
- _____ (1976), "Osmanlıcada Moğolca Kelimeler", *Türkiyat Mecmuası XVIII*, İstanbul, s. 281-314.
- Türkçe Sözlük* (2005), Türk Dil Kurumu Yayınları: 549, Ankara.
- Türkçe Sözlük* (2011), Türk Dil Kurumu Yayınları: 549, Ankara.
- Türk Atasözleri ve Deyimleri* (1997), Millî Kütüphane Başkanlığı, MEB Yayınları, İstanbul.
- Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı (1985), *Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Anlamı (Meâl)*, Ankara.
- TÜRKMEN, Fikret (2004), "Dede Korkut Hikâyeleri'nde Ara Sözler (Digressions)", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1998 / I*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 793, Ankara, s. 153-160.
- UGURLU, Mustafa (1987), *Münyetü'l- Ğuzât*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- _____ (2008), "Dede Korkut'u Okumak İstiyorum, Ama...", *Turkish Studies 3 / I Winter*, s. 129-137.
- ULUÇAY, M. Çağatay (1992), *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni* (2000), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara.
- UNAT, Ekrem Kadri vd. (2004), *Osmanlıca Tıp Terimleri Sözlüğü*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (1988), *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- ÜNVER, İsmail (1993), "Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler", *Türkoloji Dergisi*, C. XI, S. 1, s. 51-89.

- ____ (2008), "Arap Harfli Metinlerin Çevrisinde Karşılaşılan Yanlışlar", *Turkish Studies*, Volume 3 / 6, s. 47-58.
- YALTKAYA, Şerefeddin (1942), "Tarihte Renk" *Türkiyat Mecmuası*, C. VII-VIII, İstanbul, s. 41-47.
- YAVUZ, Kemal (1991), *Şeyhoğlu Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ (İnceleme - Metin - İndeks)*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara.
- YAVUZARSLAN, Paşa (2001), "Prof. Dr. Mertol Tulum, Tarihi Metin Çalışmalarında Usul, Menâkıbu'l-Kudsiyye Üzerinde Bir Deneme", Deniz Kitap Evi, İstanbul 2000, XIX+656 s.", *Türk Dili* 593, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 596-604.
- ____ (2002), *Münebbihü'r-râkadin (Uyurları Uyandırıcı)*, (2 Cilt), Türk Dil Kurumu Yayınları: 800, Ankara.
- Yeni Tarama Sözlüğü* (1983), Türk Dil Kurumu Yayınları: 503, Ankara.
- YILDIRIM, Dursun (2001), "Qam Böri Oğlu Bamıs Börik [Qam Böre Oğlu Bamıs Börek] Boyu'nda Sorunlar ve Çözümlemeler", *Türkbilig, Türkoloji Araştırmaları*, Ankara, 2001 / 2, s. 129-167.
- ____ (2007), "Kitâb-ı Dedem Qorqud Metinleri ve Bir Problem Sözcük: Taraqlıq", *Türkbilig, Türkoloji Araştırmaları*, Ankara, 2007 / 13, s. 168-181.
- YUDAHİN, K. K. (1988), *Kırgız Sözlüğü* (Türkçeye çeviren: Abdullah Taymas) (2 cilt), Türk Dil Kurumu Yayınları: 93, 121, Ankara.
- ZAHİDOĞLU, Vahid (1999), "Kitab-ı Dede Korkut'un Vatikan Nüshası Çok Kötü Bir Nüshadır mı?", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, S. 13, s. 153-168.
- ____ (2000a), "Kitab-ı Dede Korkut'un Metni Üzerine", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, S 15, s.79-93.
- ____ (2000b), "Kitab-ı Dede Korkut'taki Bazı Kelimeler Üzerine", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, S 16, s.1-11.
- ____ (2004a), Kitab-ı Dede Korkut: Müstensih "Yanlış"ları ve Metin Gerçekleri, Türk Halklarının Edebi Geçmişi: Türk Destanları Uluslararası Sempozyum'unda Sunulan Bildiri, Bakı, s. 277-283.
- ____ (2004b), "Kitab-ı Dede Korkut'ta Bazı Düzeltmeler", *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II (20-26 Eylül 2004)*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 855 / II, Ankara, s. 3311-3328.
- ZEYNALOV, F. - ALIZADE S. (1988), *Kitab-ı Dede Gorgud*, Yayıncı, Bakı.
- ZOLFKAR, Hamza (1991), *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 569, Ankara.
- ____ (1992), "Doğu Anadolu Ağzlarında Zaman Kavramı Taşıyan -ip> -if Eki", *Türkoloji Dergisi*, Ankara, X. C. 1. Sayı, s. 13-20.
- ____ (1995), *Türkçede Ses Yansımaları Kelimeler*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 628, Ankara.
- ____ (2004), "Dede Korkut Kitabı'nın Dilinde Doğu Anadolu Ağzlarıyla İlgili Sözler", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1998 / I*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 793, Ankara, s. 131-152.

KISALTMALAR

a. Kitap Kısaltmaları

- DerS** : *Derleme Sözlüğü* (1965-1979).
DKH : *Dede Korkut Hikâyeleri*, GÖKYAY, Orhan Şaik (1995).
DKK : *Dede Korkut Kitabı*, ERGİN, M. (1971).
DKO : *Dede Korkut Oğuznameleri*, TEZCAN, Semih, BOESCHOTEN, Hendrik (2001).
DKON : *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*, TEZCAN, Semih (2001).
DLT : *Divanü Lûgat-it-Türk*, ATALAY, Besim (1986).
Drs. : *Dede Korkut'un Dresden Nüshası*.
KTa : *Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı* (1985).
ME : *Dede Korkut Kitabı I*; ERGİN, M. (1958).
MEII : *Dede Korkut Kitabı II*; ERGİN, M. (1963).
OŞG : *Dedem Korkudun Kitabı*; Gökyay, Orhan Şaik (1973).
TarS : *Tarama Sözlüğü* (1974-1977).
TS : *Türkçe Sözlük* (2005).
TSE : *Tarama Sözlüğü VII Ekler* (1974).
Vat. : *Dede Korkut'un Vatikan Nüshası*.

b. Diğer Kısaltmalar

- A** : a, e
Ar. : Arapça
bk. : Bakınız
C : Cilt
Er. : Ermenice
Far. : Farsça
G : Dede Korkut'un Giriş Bölümü (tablolarda)
I
krş. : Karşılaştırınız
mec. : Mecaz
Mo. : Moğolca
s. : Sayfa
S : Sayı
T : Toplam (tablolarda)
V : Ünlü

İŞARETLER

- :Düzeltilme teklifinin yönünü gösterir.
- ⇐ :Parantez içinde önceki okuma şeklini ve teklifin yönünü gösterir.
- :1. Notlarda kökün fiil olduğunu, ekin fiile geldiğini gösterir.
2. Metinde bitişik yazılması gerekirken ayrı yazılmış eki gösterir.
- + :Kökün isim olduğunu, ekin isme geldiğini gösterir.
- = :1. Gramer unsurlarının anlam ve kullanımca denk olduğunu gösterir.
2. Cümlelerin iki nüshada geçen şekillerini gösterir.
- ~ :İki şeklin bir arada denk kullanıldığını gösterir.
- (...) :Alıntıda atlanmış yerler olduğunu gösterir.
- [-] :Metinde iki kelimenin bitişik yazılmış olduğunu gösterir.
- [] :Metindeki eksik yazımlar için teklif edilen tamiri gösterir.
- <> :Metinden çıkarılması teklif edilen fazladan yazılmış kısmı gösterir.

ÇEVİRİ YAZI ALFABESİ

ا	Ā, A, E	ā, a, e, è, ı, i ˊ
ب	B	b
پ	P	p
ت	T	t
ث	Ş	s
ج	C	c
چ	Ç	ç
ح	H	h
خ	H	h
د	D	d
ذ	Z	z
ر	R	r
ز	Z	z
ژ	J	j
س	S	s
ش	Ş	ş
ص	Ş	ş
ض	Ž	ž
ط	Ṭ	ṭ
ظ	Ẓ	ẓ
ع		
غ	Ġ	ġ
ف	F	f
ق	K	k
ك	K, G	k, g, ɣ
ل	L	l
م	M	m
ن	N	n
و	V (O, Ö, U, Ü)	v (o, ö, u, ü, ɤ)
	H (E, A)	h (e, a)
ی	Y (İ, İ)	y (ı, i, î, è)

Dresden Yazması Yayınlarının Sayfa (-Satır) Tablosu

M. Ergin, çalışmasında Dede Korkut Dresden nüshasını 2'den 304'e kadar numaralamıştır. O. Ş. Gökyay ise okuduğu metnin kendi kitabındaki sayfa ve satır numaralarını gönderme yapma yoluyla sözlükte tanıklar vermiştir. Ergin ve Gökyay'ın bu farklı tercihleri, okuyucuların metinlere ulaşmasını güçleştirmektedir çünkü okuyucu üç farklı sayfa numarası ile karşı karşıyadır. Bu güçlüğü az da olsa ortadan kaldırmak için aşağıda üç sütun üzerine bir tablo hazırlandı.

Aşağıdaki tabloda **Drs.** başlıklı birinci sütunda Dresden nüshasının sayfa numaraları işlendi. Aynı satırın **ME** başlıklı ikinci sütununda Ergin'in kullandığı sayfa numarası, **OŞG** başlıklı üçüncü sütununda ise Gökyay'ın kullandığı sayfa ve satır numarası verildi. **Drs.** başlıklı birinci sütundaki 3a ile başlayan sayfa numaraları, Tezcan-Boeschoten ve Özçelik yayınlarında aynı başlık (Drs.) ve aynı numara ile (3a) başlatılmış olduğundan bu yayınlar için de geçerlidir. Çeviri yazılı metin sayfalarının üstünde de yukarıda anılan kısaltmalar kullanılarak her sayfanın aynı sırayla numarası gösterilmiştir. Buna göre tabloda, ilk satır şöyle oluştu:

Drs.	ME	OŞG
3a	2	1.1

1. Tablonun birinci sütunundaki Drs. / 3a kısaltması; Dresden nüshası ile Tezcan-Boeschoten ve Özçelik yayınlarının ilk sayfası gösterir.
2. Tablonun ikinci sütunundaki ME / 2 kısaltması, Dresden nüshası ile Ergin yayınının ilk sayfasını gösterir.
3. Tablonun üçüncü sütunundaki OŞG / 1.1 kısaltması, Dresden nüshası ile Gökyay yayınının ilk sayfasını gösterir.

Drs.	ME	OŞG	Drs.	ME	OŞG	Drs.	ME	OŞG
3a	2	1.1	16b	29	12.10	30a	56	26.1
3b	3	1.18	17a	30	12.26	30b	57	26.23
4a	4	1.30	17b	31	13.4	31a	58	26.36
4b	5	2.12	18a	32	13.14	31b	59	27.14
5a	6	2.26	18b	33	13.35	32a	60	27.35
5b	7	3.1	19a	34	14.23	32b	61	28.11
6a	8	3.14	19b	35	15.5	33a	62	28.25
6b	9	3.26	20a	36	16.5	33b	63	29.4
7a	10	6.2	20b	37	16.17	34a	64	29.16
7b	11	6.14	21a	38	17.3	34b	65	29.26
8a	12	5.1	21b	39	17.23	35a	66	30.3
8b	13	5.19	22a	40	17.33	35b	67	31.4
9a	14	5.36	22b	41	18.15	36a	68	31.14
9b	15	6.14	23a	42	18.32	36b	69	32.1
10a	16	6.27	23b	43	19.12	37a	70	32.15
10b	17	7.4	24a	44	19.25	37b	71	32.28
11a	18	7.16	24b	45	20.4	38a	72	33.4
11b	19	7.30	25a	46	20.25	38b	73	33.19
12a	20	8.8	25b	47	21.14	39a	74	34.1
12b	21	8.21	26a	48	21.37	39b	75	34.16
13a	22	8.36	26b	49	22.18	40a	76	34.32
13b	23	9.11	27a	50	23.4	40b	77	35.7
14a	24	9.23	27b	51	23.19	41a	78	35.21
14b	25	10.8	28a	52	23.34	41b	79	36.5
15a	26	10.24	28b	53	24.20	42a	80	36.17
15b	27	10.37	29a	54	24.33	42b	81	36.32
16a	28	11.23	29b	55	25.17	43a	82	37.12

Drs.	ME	OŞG	Drs.	ME	OŞG	Drs.	ME	OŞG
43b	83	37.24	57b	111	51.33	71b	139	66.32
44a	84	38.4	58a	112	52.9	72a	140	67.20
44b	85	38.14	58b	113	52.23	72b	141	68.1
45a	86	38.30	59a	114	53.10	73a	142	68.15
45b	87	39.13	59b	115	54.6	73b	143	68.32
46a	88	39.29	60a	116	54.33	74a	144	69.21
46b	89	40.13	60b	117	55.18	74b	145	70.3
47a	90	40.29	61a	118	56.2	75a	146	70.27
47b	91	41.8	61b	119	56.19	75b	147	71.11
48a	92	41.20	62a	120	57.6	76a	148	71.30
48b	93	41.38	62b	121	57.24	76b	149	72.11
49a	94	42.17	63a	122	58.4	77a	150	72.35
49b	95	42.34	63b	123	59.10	77b	151	73.15
50a	96	43.22	64a	124	59.23	78a	152	73.33
50b	97	44.14	64b	125	60.14	78b	153	74.12
51a	98	44.28	65a	126	60.33	79a	154	74.26
51b	99	45.4	65b	127	61.8	79b	155	75.2
52a	100	45.23	66a	128	61.21	80a	156	75.14
52b	101	46.8	66b	129	62.2	80b	157	75.27
53a	102	46.27	67a	130	62.26	81a	158	76.16
53b	103	47.12	67b	131	63.10	81b	159	76.34
54a	104	47.37	68a	132	63.30	82a	160	77.13
54b	105	48.27	68b	133	64.3	82b	161	77.33
55a	106	49.9	69a	134	64.16	83a	162	78.16
5b	107	49.30	69b	135	64.29	83b	163	78.32
56a	108	50.10	70a	136	65.7	84a	164	79.17
56b	109	50.24	70b	137	65.30	84b	165	79.36
57a	110	51.8	71a	138	66.9	85a	166	80.14

Drs.	ME	OŞG	Drs.	ME	OŞG	Drs.	ME	OŞG
85b	167	81.2	99b	195	93.32	113b	223	108.32
86a	168	81.23	100a	196	94.9	114a	224	109.19
86b	169	82.12	100b	197	94.30	114b	225	110.1
87a	170	82.27	101a	198	95.17	115a	226	110.13
87b	171	83.10	101b	199	96.1	115b	227	110.27
88a	172	83.24	102a	200	96.21	116a	228	111.6
88b	173	84.6	102b	201	97.5	116b	229	111.21
89a	174	84.17	103a	202	98.3	117a	230	112.13
89b	175	84.30	103b	203	98.16	117b	231	112.28
90a	176	85.15	104a	204	99.2	118a	232	113.14
90b	177	86.4	104b	205	99.15	118b	233	113.36
91a	178	86.22	105a	206	100.5	119a	234	114.19
91b	179	87.1	105b	207	100.21	119b	235	114.31
92a	180	87.16	106a	208	101.4	120a	236	115.12
92b	181	87.29	106b	209	101.28	120b	237	115.26
93a	182	88.18	107a	210	102.12	121a	238	116.12.
93b	183	88.30	107b	211	102.38	121b	239	116.26
94a	184	89.9	108a	212	103.10	122a	240	117.15
94b	185	89.26	108b	213	104.8	122b	241	117.30
95a	186	90.3	109a	214	105.11	123a	242	118.12
95b	187	90.20	109b	215	105.26	123b	243	118.28
96a	188	91.1	110a	216	106.8	124a	244	119.10
96b	189	91.15	110b	217	106.22	124b	245	119.32
97a	190	91.30	111a	218	107.1	125a	246	120.19
97b	191	92.8	111b	219	107.12	125b	247	120.36
98a	192	92.19	112a	220	107.25	126a	248	121.18
98b	193	93.1	112b	221	108.5	126b	249	122.4
99a	194	93.14	113a	222	108.20	127a	250	122.24

Drs.	ME	OŞG	Drs.	ME	OŞG			
127b	251	123.1	141b	279	137.19			
128a	252	123.19	142a	280	138.6			
128b	253	123.37	142b	281	138.29			
129a	254	125.4	143a	282	139.15			
129b	255	125.18	143b	283	139.34			
130a	256	126.1	144a	284	140.16			
130b	257	126.12	144b	285	140.30			
131a	258	126.29	145a	286	141.13			
131b	259	127.13	145b	287	141.32			
132a	260	127.34	146a	288	142.14			
132b	261	128.12	146b	289	142.32			
133a	262	128.31	147a	290	143.21			
133b	263	129.16	147b	291	144.1			
134a	264	129.28	148a	292	145.9			
134b	265	130.8	148b	293	145.29			
135a	266	130.23	149a	294	146.18			
135b	267	131.8	149b	295	147.2			
136a	268	131.30	150a	296	147.20			
136b	269	132.15	150b	297	148.2			
137a	270	133.6	151a	298	149.3			
137b	271	133.20	151b	299	149.19			
138a	272	134.2	152a	300	150.5			
138b	273	134.15	152b	301	150.18			
139a	274	135.2	153a	302	151.1			
139b	275	135.17	153b	303	151.16			
140a	276	135.32	154a	304	152.2			
140b	277	136.12						
141a	278	136.34						

GİRİŞ

Türk Dili ve edebiyatının önemli eserlerinden biri de hiç şüphesiz Dede Korkut'tur. Bu metin, dil ve edebiyat bakımından incelenmeye değer olduğu kadar tarih, sosyoloji ve daha başka bilim dalları açısından da incelenmeye değer bir metindir.

Dede Korkut üzerinde bugüne kadar yurt içi ve yurt dışında birçok yayın yapılmıştır. Dede Korkut metinleriyle ilgili ilk yayını H. F. Von Diez, 1815'te yapmıştır. Diez, *Denkwürdikeiten von Asien* (Berlin und Halle 1815) adlı kitabında Tepegöz hikâyesini tanıtmış ve Homer'in Polyphem'i ile karşılaştırmıştır. Diez ayrıca Dresden Kraliyet Kütüphanesinde bulduğu yazmanın bir nüshasını yazmıştır. Bu nüsha Berlin Kraliyet Kütüphanesinde bulunmaktadır.

Kilisli Rifat, *Kitâb-ı Dede Korkut alâ Lisan-ı Taife-i Oğuzan* adlı kitabı 1916'da yayımlar. Kilisli Rifat'ın bu çalışması, Diez'in istinsahı olan Berlin nüshasına dayanır.

O. Ş. Gökyay, Berlin nüshası ile Dresden nüshasının fotoğraflarını karşılaştırarak Latin harfleriyle ilk kez 1938'de yayımladı. Ardından Ettore Rossi, Dede Korkut'un Vatikan Kütüphanesinde bulunan eksik nüshasını tespit ederek 1950 yılında tanıttı, 1952'de yayımladı.

Hamit Araslı'nın *Kitab-ı Dede Korkut* adlı metin ve küçük bir sözlükten oluşan kitabı 1939, 1962 ve 1969'da Azerbaycan'da üç kez basıldı.

M. Ergin, Dresden nüshasına dayanarak hazırlamış olduğu çalışmasını *Dede Korkut Kitabı I* adıyla 1958'de, dizini ise *Dede Korkut Kitabı II İndeks-Gramer* adıyla 1963'te yayımladı. Ergin, birinci kitapta Dresden nüshasını Vatikan nüshasıyla karşılaştırarak çeviri yazılı metni kurmuş ve farklılıkları dipnotlarla belirtmiş, metin içinde yaptığı eklemeler veya tamirleri ise italik harflerle yazarak belirtmiştir. Ayrıca, birinci kitabın sonuna Dresden ve Vatikan nüshalarının tıpkıbasımlarını eklemiş olan Ergin, metni kurarken Dresden nüshasının sayfalarını 1-304, Vatikan nüshasının sayfalarını ise 1-97 şeklinde numaralamıştır. Ergin, çalışmasının ikinci cildinde doğal olarak metinde Dresden için kullandığı sayfa ve satır numaralarını referans vermiştir. Bu yöntemin tercih edilmiş olması, tıpkıbasım ile çeviri yazıyı karşılaştırmak veya kontrol etmek isteyen araştırmacılar için ayrı bir zorluk teşkil etmektedir. Ergin'in iki nüshanın da tıpkıbasımını birinci kitabın sonuna koymuş olması ise önemlidir.

Ergin, *Dede Korkut Kitabı II İndeks-Gramer* adıyla yayımladığı ikinci cildinde dizinini hazırlamış ve Dede Korkut metninin gramerini incelemiştir. Bu kitabın dizininde birleşik filler ve deyimlerin büyük ölçüde işlenmemiş olması önemli bir eksikliktir. Ayrıca, dizinde verilen numaralarda yer yer karışıklıklar, eksiklikler ve tutarsızlıklar görülür; kelimelere verilen anlamların metne uygun düşmediği durumlar dikkat çeker. Ergin'in çalışması, bu eksikliklerine rağmen Dede Korkut metinleri üzerinde çalışanların sıkça kullandığı önemli bir kaynaktır.

O. Ş. Gökyay, 1973'te yayımladığı kitapta Dede Korkut'un Dresden nüshasını esas almış, yer yer Vatikan nüshasından yararlanarak tamirler yapmıştır. Gökyay, metinde yaptığı ekleme ve tamirleri italik veya koyu harflerle yazarak belirtmeye çalışmıştır; ancak bunu yer yer ihmal ettiği de görülür. Gökyay'ın bu eklemelerin gerekçelerini belirtmemiş olması bir eksikliktir. Gökyay'ın çalışmasında ayrıca sözlük, Dede Korkut üzerine incelemeler, boylarla ilgili varyantlar ve birtakım başka tespitlere de yer verilmiştir. Gökyay yayınında metnin tıpkıbasımına yer verilmemiş olması kontrolü güçleştiren bir durumdur. Ayrıca metnin çeviri yazısının yapılmamış olması, Dresden nüshasının sayfa ve satır numaralarının belirtilmemiş olması kitaptaki önemli bilimsel yöntem eksiklikleridir. Gökyay'ın hazırladığı sözlükte kelimelerin geçtiği yerler için kendi kitabının sayfa ve satır numaralarını vermiş olması, farklı çalışmalarla karşılaştırma yapmak konusunda araştırmacılar için önemli bir zorluk teşkil etmektedir. Sözlükte verilen sayfa ve satır numaraları ile metin arasında yer yer tutarsızlıklar görülür kelimelere verilen anlamların metne uygun düşmediği durumlar dikkat çeker. Bu durum, çoğunlukla bağlam dikkate alınmaksızın sözlüklerde bulunan anlamlar yazılarak bir dizin oluşturulduğunu düşündürmektedir. Gökyay'ın bu çalışması, bilimsel filolojik metot yönünden eksik ve kullanımı zor bir çalışma olsa da yayımlandığı dönemden günümüze kadar önemli bir boşluğu doldurduğu ve Dede Korkut çalışmalarına önemli katkı sağladığı kesindir.

O. Ş. Gökyay'ın D. Korkut ve D. Korkut üzerine yapılmış yayımlarla ilgili olarak farklı tarihlerde yazmış olduğu makaleler ise toplu olarak 1982 yılında yayımladığı *Destursuz Bağa Girenler* adlı kitabın belirli bölümlerinde yer alır.

F. Zeynalov ve Samet Alizade, *Kitab-i Dede Gorgud* adıyla 1988 yılında Azerbaycan'da bir kitap yayımladılar.

Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de 1-8 Temmuz 1988'de yapılmış ve Dede Korkut konusuna ayrılmış olan *I. Sovyet-Türk Kollokyumu*'nda sunulan bildiriler, 1994 yılında Türk Dil Kurumu tarafından, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1988*'de yayımlandı.

Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı tarafından 19-21 Ekim 1999 tarihleri arasında Ankara'da düzenlenmiş olan sempozyumda sunulan bildiriler, 2000 yılında, aynı kurum tarafından, *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri* adıyla bir kitap hâlinde yayımlandı.

Yine 2000 yılında, Azerbaycan'da, bir komisyon tarafından hazırlanan iki ciltlik *Kitabi-Dede Qorqud Ensiklopediyası* basıldı. Bu çalışmanın birinci cildinde Samed Alizade'nin hazırladığı çeviri yazılı metin, sözlük ve Dresden ve Vatikan nüshalarının tıpkıbasımları yer almaktadır. Metin için Dresden ve Vatikan nüshaları ile Ergin'in yayımından, sözlük için ise Gökyay'ın kitabından faydalandığı belirtilmiştir. İkinci ciltte ise kelimelerle ilgili olarak notlar, incelemeler şeklinde hazırlanmış bir ansiklopedik sözlük, Dede Korkut yayınları kaynakçası ve Azerbaycan ressamlarına ait Dede Korkut ve kahramanları ile ilgili temsili resimlere yer verilmiştir.

21-26 Aralık 1998'de Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de yapılan *II. Milletlerarası Dede Korkut Kollokyumu*'nda sunulmuş olan bildiriler, Türk Dil Kurumu tarafından *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1998 / I, 1998 / II olmak üzere, 2004 yılında, iki cilt hâlinde basıldı.

H. Achmed Schmiede, 2000 yılında, *Kitab-ı Dedem Korkut Destanlarının Dresden Nüshası* adıyla bir çalışma yayımladı. Bu çalışma metin, sözlük ve Dresden nüshasının tıpkıbasımından oluşuyor. Schmiede'in çalışması, hem metnin okunuşu hem sözlük olarak bilimsel değil daha çok popüler özellikler taşımaktadır. Ancak kitabın sonunda Dresden nüshasının bir tıpkıbasımının verilmiş olması, önemlidir.

S. Tezcan ve H. Boeschoten, Dede Korkut'un Dresden ve Vatikan nüshasının çeviri yazılı metinlerini, ilk olarak her ikisi ayrı ayrı olacak şekilde, *Dede Korkut Oğuznameleri* adıyla 2001'de yayımladı. Bu çalışmada, Dresden ve Vatikan nüshalarında tespit edilmiş yazım yanlışları her *boy* için 1'den başlanarak numaralandırılmış ve *boyların* isim başlıkları altında kitabın sonunda dipnot olarak ilgili kelimelerin transliterasyonu veya notlar şeklinde verilmiştir. Dipnotların kitabın sonunda verilmesi ve her *boy* için 1'den başlanarak numaralandırılmış olması yorucu ve kontrolü güçleştiren bir yöntemdir. Bu çalışmada kesin çözüme kavuşturulmayıp tereddüt belirtilen bazı okuma şekillerinin de hiçbir açıklama yapılmaksızın metinde gösterilmiş olduğu dikkat çeker. Çalışmada metinlerin tıpkıbasımlarının verilmemiş olması kontrolü güçleştiren bir başka eksikliktir. Bu kitabın bir başka önemli eksikliği ise dizininin hazırlanmamış olmasıdır.

S. Tezcan, 2001 yılında yayımlamış olduğu *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar* adlı çalışmasında Dede Korkut'taki birçok filolojik problemi çözüme kavuşturmuştur. Tezcan'ın, günümüze kadar yanlış okunmuş, yanlış anlamlandırılmış veya metinde eksik ya da yanlış yazılmış ibarelerle ilgili birçok notu içeren bu çalışması büyük bir emek ürünüdür ve önemli bir boşluğu doldurmuştur. Ancak, notlar için hazırlanan dizinde bazı göndermelerin eksik kaldığı, bazı notların ise dizinde yer almadığı görülüyor. Ayrıca, bazı tercih veya tamirlerin sadece metin yayınında işlenmiş ve dipnot düşülmüş olduğu, notlarda gerekçelerinin açıklanmadığı da dikkat çekiyor.

S. Özçelik, 2005 yılında *Dede Korkut, Araştırmalar, Notlar / Dizin / Metin* adlı kitabı yayımladı. Bu kitapta Dresden nüshası, tek numaralı sayfada renkli tıpkıbasım, çift numaralı sayfada aynı sayfanın çeviri yazılı metni olacak şekilde hazırlanmıştır. Kitapta ayrıca Dresden nüshasında yanlış yazıldığı düşünülen kelimeler ve yazımına dikkat çekilmek istenen kelimeler, ibareler eski harflerle aynı sayfanın altında dipnotta verilmiştir. Bu yöntemle kitapta araştırmacılar için çeviri yazı ile yazma metni karşılaştırma ve kontrol etme işi kolaylaştırılmıştır. Ayrıca, metnin her sayfasında hangi kısımlar ile ilgili araştırma yapılmış veya not yazılmışsa yine dipnotta belirtilerek gönderme yapılmıştır. Böylece araştırmacılar için çeviri yazılı metinden notlara ve notlardan metne kolayca gitme imkânı sağlanmıştır.

Bu kitaptaki notlarda 2005 yılına kadarki araştırmalarda Dede Korkut'ta yanlış okunmuş veya hiç okunamamış kelimeler, yanlış anlaşılmış veya anlaşılamamış kelimelerle ilgili birçok problem çözülmeye çalışılmış; ekler, kelimeler, kelime grupları, söz kalıpları üzerinde durulmuştur. Ayrıca metindeki yanlış veya eksik yazılmış kısımların tamiri için teklif veya çözüm önerileri sunulmuştur. Dede Korkut çalışmalarına hız veren, önemli katkı sağlayan ve teknik yönü ağır basan bu kitabın önemli eksikliği ise metindeki bazı tamirlerin gerekçesinin belirtilmemiş ve söz dizininin hazırlanmamış olmasıdır.

S. Özçelik, bir yıl sonra birinci kitapta yazmış olduğu notların devamını *Dede Korkut Üzerine Yeni Notlar* adıyla kitap hâlinde yayımladı.

M. S. Kaçalin, 2006 yılında Vatikan nüshasını; çeviri yazılı metin, açıklamalar ve sözlükten oluşan bir kitap hâlinde *Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuz-nâmesi* adıyla yayımladı. Bu kitapta da metnin tıpkıbasımının bulunmaması, metindeki çoğu tamirlerin gerekçesinin belirtilmemiş olması ve söz dizininin tam olarak hazırlanmamış olması önemli eksiklikler olarak dikkat çekiyor. Ayrıca, metinde yapılan tamirler ile ilgili açıklamaların metne uzak düşmüş olması ve açıklamalar bölümünde tartışılan bazı konuların çok uzun ayrıntılarla işlenmiş olması bir başka dikkat çekici durumdur.

O. F. Sertkaya, 2006 yılında Dresden nüshasının giriş bölümünün transkripsiyonlu metni ile bu bölüm üzerindeki notlarını *Dede Korkut Kitabı Dresden Nüshasının "Giriş" Bölümü* adıyla yayımladı.

Ayrıca Dede Korkut üzerine yazılmış dikkat çekici makaleler bulunduğunu ve bunların *Kaynaklar* bölümünde verilmiş olduğunu da belirtmek gerekir.¹

Bütün bu çalışmalar, Dede Korkut metninin anlaşılması yolunda atılmış önemli adımlardır. Ayrıca özellikle 2000 yılından sonra yapılan yayınlar, metinler üzerindeki çalışma standardını yükseltmiş, bundan sonraki çalışmaların daha nitelikli olması için bir zemin hazırlamıştır denilebilir. Bütün bu çalışmalara

1 S. Bekki'nin, 2015 yılının başında *Dedem Korkut Kitabı Bibliyografyası Üzerine Bir Deneme (Türkiye'deki Yayınlar 1916-2013)* adlı kitabını yayımladığını da belirtelim.

rağmen Dede Korkut metinleri üzerindeki okuma sorunları ve tartışmaların bundan sonra da süreceği açıktır.

İşte tam bu noktada yazma eserleri okuma sorunlarının başka metinleri de ilgilendireceği düşüncesiyle önce yazma eserleri okuma sorunları üzerinde durup daha sonra bunu Dede Korkut'ta tespit ettiğim yazım özellikleri, yazım yanlışları ve daha başka birtakım sorunlarla birleştirerek yani Dede Korkut örneği üzerinde yaptığım tespitlerle örneklendirerek konuya katkı sunmak istiyorum. Burada bir başka amacım ise Dede Korkut'un özellikle Dresden nüshasının yazım özellikleri ve yazım yanlışlarından hareketle aynı zamanda Dede Korkut nüshalarının istinsahı ile ilgili tartışmaları değerlendirmek ve bu konuda yeni bir zemin oluşturmaktır. Bu zemini oluşturmak için Dresden nüshasının hem yazım özelliklerinden hem de yazım yanlışlarından örnekler verecek ve gerekli değerlendirmeleri yapacağım. Ayrıca Dresden ve Vatikan nüshalarının tespit ettiğim ortak yazım yanlışlarını vererek bunlardan hareketle bazı tespitlerde bulunmak istiyorum.

1. Yazma Eserlerin Okunma Sorunları

Her yazılı metinde hemen her zaman yazım yanlışları ile karşılaşmak mümkündür. Bu durum, insanın yanlışması veya yanlış yapabilme ihtimali ile yakından ilgilidir. Bilgisayar teknolojisinin insanlığa ve özellikle araştırmacılara sunduğu imkânlar her geçen gün artmakta ve bu teknoloji hemen her alanda vazgeçilmez bir unsur hâline gelmekte, bütün araştırmaların basım yayımında kullanıldığı gibi yazılı eski metinlerin okunmasında da kullanılmaktadır. Ayrıca bilgisayarda yazılan metinlerin kontrolü, düzeltilmesi geçmiş dönemdeki daktilo ve matbaaya göre çok daha hızlı ve kolay yapılabilmekte bu imkân bize önemli bir zaman kazanımı sunmaktadır. Ancak, bütün bu imkânlara ve kontrollere rağmen yayımlanmış bir çalışma metnini bile incelediğimizde az veya çok yazım yanlışları görebilmekteyiz.

Eski eserleri çoğaltma işi, matbaa öncesinde müstensih dediğimiz yazıcılar eliyle yapılıyordu. Yazıcılar zamanla bir sınıf hâline gelmiş, kendilerine icazet verilmiş ve yazmaları çoğaltma işinden geçimlerini sağlamışlardır. Yazıcıların yazmaları kopya etmek için sahip oldukları o günkü imkânlar kâğıt, mürekkep ve kâğıt ibaretti denilebilir. İşte bu imkânlarla yazılmış veya çoğaltılmış olan yazma eserlerde de elbette sözünü ettiğimiz yazım yanlışlarına rastlanabilmektedir.

Metinlerde ne tür müstensih yanlışlarının olabileceği, araştırma öncesinde bu yanlışların örneklerinin araştırmacılar tarafından bilinmesi, yanlış okuma, zaman kaybı vb. durumların yaşanmaması açısından önemlidir. Benzer harflerin birbirinin yerine yazılması, noktalı harflerin noktalarının yanlış yere konması veya unutulması, fazladan nokta konması, noktaların sağ ve soldaki harflerin üzerine kaymış olması, alt veya üst satıra göz takılması nedeniyle yanlış yazım vb. durumlar, yazmalarda görülebilecek başlıca yanlışlardır. Yazma eserlerde kesin yazım ölçütlerinin bulunmaması da okuma işini güçleştiren bir başka durumdur.

Ayrıca, bir yazma eserdeki yanlış yazım örnekleri, yazıcının nerelerde hangi sıklıkta hangi yanlış(lar)ı yaptığının göstergesi olup bunların araştırılması ve detaylı şekilde tasnif edilmesi araştırmacıya bir yol haritası oluşturacak; araştırmacının yanlışla düşmemesini ve incelediği metnin başka birtakım sorunlarını çözmesini sağlayacaktır. Araştırmacının eser üzerinde çalışması için gerekli donanım ve birikime sahip olması bütün bunların ötesinde hızlı, başarılı yol almayı kolaylaştırır. Aksi hâlde araştırmacı -metinde doğru yazılmış olduğu hâlde- okuyamadığı kısımları *müstensih yanlışdır* düşüncesiyle yanlışla çevirebilir.

Bütün bunlardan sonra araştırmacının yazma eser okuması konusunda sahip olduğu imkânlar ve yapılması gereken işler dört başlık altında incelenebilir:

1.1. Araştırmacının Durumu ve Tutumu

Araştırmacının metin okuma için gerekli bilgi birikimi, ilgisi, sabrı, ciddiyeti, ilmi araştırma becerisi vb. durumlar çalışmanın birinci ayağını teşkil eder yani yazma eserlerin okunmasında araştırmacının donanımlı ve birikimli olması kadar istekli olması ve işini ciddiye alması da önemlidir.

Bir eserin yazıldığı dönemin dil özelliklerinin veya ilgili olduğu bilim dalının o günkü terimlerini bilmek, bununla ilgili kaynaklardan yararlanarak hazırlık yapmak, bu kaynaklara sık sık müracaat etmek araştırmacının hem hızını artırır hem de doğru ve verimli bir çalışma ortaya koymasını kolaylaştırır. İlgi, sabır, ciddiyet ise araştırmacının tutumu, çalışmaya yaklaşımı ve çalışmanın önemine inancı vb. konular ile ilgili bir durum olup bu özelliklerin bir araştırmacıda bulunması elbette esastır.

Metin çalışan araştırmacı daha önce üzerinde çalışılmış bir yazmayı okuyacaksa öncelikle kendinden önceki araştırmacı(lar)dan bağımsız olarak okuma, yorumlama ve tespit yapmak gayreti içinde olmalıdır. Metinde okunamayan, anlamlandırılmayan kelime ile ilgili olarak yazıcının yanlış yazmış olma varsayımı dışında sebep ve çözüm arayışına girilmelidir. Bağlama uymayan veya anlaşılamayan kısımlara daha sonra dönmek üzere mutlaka işaret koymak ve notlar düşmek gerekir.

Bunun tersine, okuma için gerekli hazırlıkların zaman kaybı gibi görülmesi durumunda ise çalışmanın boş emek mahsulü, yapılmasıyla yapılmaması arasında bir fark bulunmayan bir müsvedde olması ya da yeni fakat içerisinde birçok yanlış teklifin bulunduğu tamire muhtaç problemlili bir eser olması ihtimali her zaman vardır. Ayrıca Türkiye’de bir metnin bir araştırmacı tarafından okunduktan sonra genellikle ikinci bir okuma yapılmadığı dikkate alındığında, o çalışmadan kaynak gösterilmesi veya alıntı yapılması yoluyla yanlış okumalar birçok başka çalışmaya da olduğu gibi girebilmektedir.

M. Tulum, *Tarihî Metin Çalışmalarında Usul Menâkahu'l-Kudsiyye Üzerinde Bir Deneme* adlı kitabının özellikle “Anlayarak Okumak, Aktarmak, Anlamadan Okumanın Sonuçları” (Tulum 2000: 1-174) ana başlıkları altında, *Birinci Kitap* bölümünde yukarıda sözünü ettiğim konularla ilgili olarak geniş, aydınlatıcı, yol gösterici çok değerli bilgileri örnekler sunarak vermiştir. Tulum’un bu kitabı, tarihî metinler üzerinde çalışanlar için yöntem açısından son derece derinlikli, çarpıcı örnekler gösteren değerli bir eser olmuştur.

İ. Ünver, metin okuma sorunları konusu üzerinde durarak araştırmacının durumu, tutumu ve metin okumaları konusundaki boşluklara beş başlıkla vurgu yapmıştır: 1. Bilmezlik ve ilgisizlik, 2. dikkatsizlik, 3. dil ve edebiyat eğitimi yetersizliği, 4. denetim yetersizliği, 5. eleştiri azlığı (Ünver 2008: 55-58).

M. Tulum’un 17. *Yüzyıl Türkiye Türkçesi ve Söz Varlığı* adlı eseri ise giriş bölümündeki bilgilerle Osmanlı Türkçesi metinleri üzerinde çalışanlara metin okumalarında fonetik yönden ışık tutacak değerli bilgiler sunmanın yanı sıra sözlük olarak da temel bir başvuru kaynağı olmuştur (Tulum 2011).

1.2. Yazma Eserin Durumu

Metin okumalarında ikinci önemli konu, yazma eserin durumudur. Bunlar, kısaca yazmanın okunabilirlik derecesi, yazının okunaklı olması, harekeli olması vb. durumlardır. Yazma bir eserin okunmasında başka nüshanın bulunması, araştırmacıya doğru okuma açısından kolaylık sağlayabilir. Ancak, yanlış yazım sorunlarının çözümü her zaman kolay olmaz. Bir yazmadaki yazım yanlışları elbette müstensihlerden kaynaklanır. Fuzuli, yanlış yazan müstensihlere şu dizelele beddua eder:

“Kalem olsun eli ol kâtib-i bed-tahrîrîn

Ki fesâd-ı rakamı sûrumuzı şûr eyler

Gâh bir harf sukûtıyla kılur nâdiri nâr

Gâh bir nokta kusûrıyla gözi kör eyler”

Ancak, Dede Korkut metni gibi sözden yazıya geçirilmiş metinlerde anlatıcı ozan(lar)dan kaynaklanan yanlışlıkların da bulunabileceği kaçınılmaz bir gerçektir.

Günümüzde bilgisayar teknolojisi ile yazmalardaki mürekkep dağılması, karartı vb. istenmeyen durumlar giderilerek yazı netleştirilmekte, metin temiz sayfalar üzerinde okunur duruma getirilebilmekte; dolayısıyla bu teknolojik imkân araştırmacılara okuma açısından önemli derecede kolaylık sağlamaktadır.

Yazma eserleri okuma sırasında dikkat edilmesi gereken durumlar şöylece özetlenebilir:

*Yazmalardaki kelimeler, bildiğimiz anlam(lar)ı dışında kullanılmış olabilir. Bu durumda sadece sözlük kullanarak ve bağlamı dikkate almadan kelimenin

anlamı ile ilgili karar vermenin yanlışlığına sebep olabileceği açıktır. Bu nedenle cümle veya söz kalıbı, birleşik fiil, deyim ve kelimelerin doğru anlamı, çoğu zaman bağlamdan hareketle de tespit edilebilir.

*Yazmalardaki yazım yanlışları genel anlamda benzer harflerin birbiri yerine yazılması şeklinde ortaya çıksa da bu en basit bir yanlışlıktır; yazmalarda daha karmaşık ve çeşitli sebeplerden kaynaklanan sorun veya güçlükler de görülebilir. Bunun için aşağıda *Dresden Nüshasının Yazım Yanlışları* bölümü incelenebilir.

*Her yazmanın kelime dağarcığı eserin konusuna göre değişir.

*Yazmada, kelimelerin Türkçeleştirildiği görülebilir; bunun için 4.11. *Alınma Kelimelerin Türkçeleştirilmesi* bölümü incelenebilir.

*Yazmanın ait olduğu konuya ve döneme göre çalışılması gereken konular veya bakılması gereken farklı kaynaklar olabilir.

*Metinde yazıcıdan kaynaklanan atlanmış (yazılmamış) harfler, kelimeler, ibareler, satırlar veya veya başka karışıklıklar görülebilir.

*Dede Korkut gibi yazmaların sözlü gelenekten yazıya geçirildiği düşünülürse anlatıcı ozanın kullandığı sözlü dile ait kelimeler veya söz kalıpları yazıya geçmiş olabilir.

*Ayrıca metin okumaları sırasında anlatıcı ozanın aynı zamanda bir yazıcı olabileceği varsayımından hareketle sözlü dilin etkisiyle metinde canlandırma, tasvir, taklit yapabileceği vb. durumları da dikkate alınmalıdır. Bunun için aşağıda *Ağız Taklidi Amacıyla Baştaki Ünsüzlerin Değiştirilmesi* başlığı ile *Vurgu Yoluyla Soru Cümleleri* başlıklarına bakılabilir.

*Aliterasyon doğru tespitler için bir ipucu olarak kullanılabilir.

*İsim durum ekleri vb. eklerin ya da yapıların birbiri yerine veya bilmediğimiz bir şekilde kullanılmış olabileceğine de dikkat etmek gerekir.

Yazmanın konusu ve karakteristiğine göre yukarıda saydığımız durumlara ek olarak şu önemli noktalar da sayılabilir:

*Kelimelerde harflerin noktaları yer değiştirmiş olabilir.

*Harflerin noktaları eksik veya fazla olabilir.

*Kelimelerde harfler yer değiştirmiş olabilir.

*Kelimeler yer değiştirmiş olabilir.

*Kelimeler ayrı veya bitişik yazılmış olabilir.

*Kelime grupları yer değiştirmiş olabilir.

Bu son sayılanlara benzer durumlar için de aşağıdaki *Dresden Nüshasının Yazım Yanlışları* bölümü incelenebilir.

1.3. Kullanılacak Kaynak ve Yöntemlerin Belirlenmesi

Metin okumalarında kaynaklardan yararlanma büyük ölçüde sözlüklere dayanmaktadır. Ancak, sözlüklerin yanında ansiklopedi, ansiklopedik sözlükler, tarihî kaynaklar ve okunacak yazmanın konu alanı ile ilgili çalışmalara başvurmakta da büyük yarar vardır. Kısacası okuma sırasında metnin özelliklerine göre başvurulacak sözlük ve kaynakların bilinmesi, tanınması ve kullanılması gerekmektedir. Mesela tasavvuf konusunda yazılmış eski bir metni incelemek için tasavvuf terimleri sözlüğü, tasavvufla ilgili kaynaklar veya üzerinde çalışma yapılmış olan tasavvuf metnlerinin dizinlerinden yararlanmak mümkündür.

Müstensih yanlışlarının araştırmacı tarafından teşhis ve tespit edilebilmesi için yazmaların okunuşu esnasında izlenmesi gereken yöntemler de önemlidir. Burada çalışma yöntemi ve kaynak kullanımı ile ilgili olarak şunlar söylenebilir: Çalışılan metin, çizgili büyük boy defterin sağ yüzüne yazılır. Okuma sorunu görülen yerler işaretlenir ve bu sorunlarla ilgili olarak hangi sözlüklere bakıldığı ve hangi kaynaktan hangi bilgilerin tespit edildiği notlar hâlinde sol taraftaki boş sayfaya yazılır çünkü çalışmanın ilerleyen zamanlarında işler yoğunlaşacağı ve artacağı için araştırmacı hangi noktada, hangi sözlük veya kaynağa bakıp bakmadığını unuttur ve defalarca aynı sözlük veya kitaba bakmak durumunda kalabilir; ancak alacağı bu notlar araştırmacıya bir yol haritası olacaktır. Böylece araştırmacı tekrar aynı kaynağa bakarak zaman kaybetmeyecektir. Eğer alıntı buraya sığmayacak genişlikte ise sadece yararlanılacak kaynağın sayfa, paragraf, satır vb. durumları not alınır. Kısacası, defterin sol taraftaki sayfaları ileride araştırmacının yararlanacağı her türlü bilgi ve kaynağın dağıldığı olarak kullanılabilir. Ayrıca, yazma eser bilgisayar ekranından da okunabilir ve metin okuma çalışması, bilgisayar ortamında da gerçekleştirilebilir. Ancak sık sık kaynaklara bakmak gerektiğinden bu yöntem dikkatimizin dağılmasına ve verimin düşmesine sebep olabilir. Bu nedenle çalışmanın sağlıklı ve verimli yürümesi güçleşir. Bunun yerine metin fotoğrafından veya bilgisayar ekranındaki fotoğraftan yararlanarak metni deftere yazmak ve gerekli notları almak şeklinde bir yöntem izlenmesinin daha sağlıklı ve verimli olacağı düşünülebilir.

1.4. Okuma Sonrasında Yapılacak Kontroller

Yazma eserlerin okunması sonrasında dikkat edilecek noktalar ise şöylece özetlenebilir:

*Yaptığımız okuma, teklif veya tespiti eleştirel gözle bakıldığında bu konuda bize hangi sorular sorulabilir? Bu soruları sağlam gerekçelerle cevaplandırabiliyor muyuz?

*Okuduğumuz kelimeler sözlüklerde veya başka metinlerde var mı?

*Yazma, manzum bir eserse okumamız vezne uygun mu?

*Metnin başka yerlerinde, metinle ilgili okuma teklifimizi anlamca destekleyecek benzer örnek veya aynı kökten gelen başka kelimeler var mı?

*Metindeki benzer diğer örneklerin yazım şekli okuyuşumuzu doğruluyor mu yani yazıcı söz konusu kelimeyi metnin başka yerlerinde aynı şekilde yazmış mı?

*Sözlüklerden, yapılmış olan çalışmalardan, dizinlerden metinde üzerinde durduğumuz örneğe veya anlama uygun olup, teklifimizi destekleyen kanıt gösterebiliyor muyuz?

*Yazım tutarlılığı ve anlam uygunluğu bakımından gerektiğinde yazım, kelime, deyim, söz kalıbı vb. konularda tespitimizi destekleyecek istatistikler yaptık mı?

*Okuma ve anlamlandırma teklifimiz, metnin dönemine, dil özelliklerine ve bağlamına uygun mu?

Yukarıdaki soruların cevabını verdikten sonra tespit veya teklifimizin doğru olup olmadığına daha rahat karar verebiliriz. Ancak, konunun yukarıda belirttiklerimizle sınırlı olmadığını söylemekte yarar var. Her metin için çalışmanın ilerleyen aşamalarında bu soru ve konulara eklenebilecek benzer veya farklı durumlarla ilgili sorular, sorunlar da ortaya çıkabilir.

2. Dede Korkut Metninin Okunma Sorunları

Bulunduğu tarihten bugüne Dede Korkut metninin okunması ve okuma problemleri üzerinde birçok çalışma yapılmıştır. Ancak Dede Korkut Metninde hâlâ çözüme kavuşturulamamış okuma, anlamlandırma ve aktarma sorunları bulunmaktadır.

Dede Korkut metinleri, Dresden ve Vatikan olmak üzere sadece iki nüshaya dayanmaktadır. Dresden nüshası harekesiz bir metin olup giriş bölümü ve on iki boy içermekte, Vatikan nüshası ise harekeli bir metin olup giriş bölümü ve altı boy içermektedir. İkisi de okunaklı olan bu nüshalarda boyların sırası ve yeri şöyledir:

Dede Korkut Boylarının Nüshalardaki Sırası ve Yeri					
Dresden / sıra, yer		Bölüm / Boy Adı	Vatikan / sıra, yer		
0	3a - 6b	Giriş	0	58b - 60a	
1	6b - 19b	Boğaç Han	1	60a - 67b	
2	19b - 35a	Kazanın Evi Yağmalandığı	3	84a - 91b	
3	35a - 63a	Bamsı Beyrek	2	67b - 84a	
4	63a - 79a	Oruz Tutsak Olduğı	4	91b - 100a	
5	79a - 87a	Deli Dumrul			
6	87a - 102b	Kan Turalı			
7	102b - 108b	Yegenek	5	100a - 103b	

8	108b - 119b	Depegöz		
9	119b - 128b	Begil Oğlu Emren		
10	128b - 137b	Segrek		
11	137b - 147b	Kazan Tutsak Olduğu		
12	147b - 154a	Taş Oğuz, İç Oğuza Asi Olduğu	6	103b - 108a

Mevcut iki nüshanın dil özellikleri açısından durumu, metnin hem dil hem de tarih yönünden bir tabakalaşma evresinden geçmiş olduğunu gösteriyor ki bu durum da söz konusu okuma sorunlarının çözümünü güçleştirmektedir. Ancak her şeye rağmen Dede Korkut metinlerinde şu özelliklerin dikkat çektiği söylenebilir:

- *Eskicil özellikler,
- *Eski Anadolu Türkçesi özellikleri,
- *Azerbaycan Türkçesi özellikleri,
- *Doğu ve Güneydoğu Anadolu ağız özellikleri.

Belirttiğim son özellik, Eski Anadolu Türkçesi içerisinde gelişen ve tarihi dönemden günümüze uzanan Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde konuşulan ağız veya ağızlardır. Söz konusu ağız özelliklerine *Notlar* bölümünün ilgili notlarında da dikkat çekilmiştir.

Şimdiye kadarki çalışmalarda, Dede Korkut metnlerinin sözlü geleneğe dayandığı belirtilmiş; ancak belirli sorunlar üzerinde durulurken bu durum unutulmuş ve Dede Korkut'a sadece telif bir esermiş gibi yaklaşılmış olduğundan belirli sorunların çözülmesi gecikmiştir.

Dede Korkut'taki okunma sorunlarının farklı sebepleri vardır ve bunlar özetle şöyle sıralanabilir:

*Vatikan nüshasında gerek giriş bölümü gerekse *boy*lar Dresden nüshasına göre daha kısadır. Eğer Vatikan nüshası da Dresden gibi 12 *boy*u içerse, bölümler aynı uzunlukta olsa veya eserin başka nüshası ya da nüshaları bulunsa belki de okunma sorunları büyük ölçüde daha rahat çözülebilecekti; hatta sadece Dresden nüshasının hareketli olması bile çok şeyi değiştirebilirdi. Ancak bütün bu ihtimaller gerçekleşse bile sorunların tamamen çözülebileceği söylenemez.

*Dresden nüshasının harekesiz olmasının yanında aşağıda verilmiş olan *Dresden Nüshasının Önemli Yazım Özellikleri* ve *Dresden Nüshasının Yazım Yanlışları* da sorunların çözümünün gecikmesi noktasında önemli bir sebep olarak gösterilebilir.

*Okunma sorunlarının bir başka sebebi Dede Korkut metnindeki ağız özellikleri, (Türkçeleştirilmiş) alınma kelimeler ve başka eserlerde tespit edilmemiş olup ilk defa karşılaşılan eskicil kelimelerdir.

*Okunma sorunlarının bir kısmı yazıcıdan kaynaklanmakla beraber bir kısmı anlatıcı ozan(lar)a dayanmaktadır çünkü Dede Korkut metinleri önce anlatıcı

ozanların ezberlediği ve sözlü olarak icra ettiği metinler olduğuna göre kağıda geçirildiğinde sözlü dil özelliklerinin yanında anlatıcı ozan(lar)ın yanlışları da yazıya geçmiş olmalıdır. Ayrıca bu metinler bir anlatıcı veya metni anlatıcı kadar iyi ezberlemiş kişi(ler) tarafından yazıya geçirilmiş veya çoğaltılmış olabilir. Bu noktanın dikkate alınması, metnin bazı sorunlarının çözülmesi ve doğru anlaşılması bakımından önemlidir.

*Sonraki araştırmacıların önceki araştırmacılara ait okuma şekillerinin etkisinde kalmış olması çözümleri güçleştiren ve geciktiren bir başka sorun olarak gösterilebilir.

*Bir diğer okunma sorunu ise araştırmacıların okuyamadıkları veya anlamlandıramadıkları bazı kelimeleri -öncelikli olarak- yazıcının yanlış yazmış olma varsayımından hareketle çözmeye çalışmalarıdır.

*Araştırmacıların, okudukları veya anlamlandırdıkları bazı kelimeler için Dede Korkut metninden tanık bulunup bulunmadığını kontrol etmeyi unutmaları da bir sorun olarak sayılabilir.

*Araştırmacıların sorunları çözmeye çalışırken teklif ettikleri çözümün bağlama uygun olup olmadığını kontrol etmeyi unutmaları bir başka sebeptir.

*Metinde fazlalık görülerek okunmamış kelimeler vardır.

*Metinde doğru yazıldığı hâlde yanlış okunmuş kelimeler vardır.

*Yanlış yazılmış kelimelerin doğru kabul edilmiş olması bir başka sorundur.

*Eksik yazılmış veya yazılmamış kelimeler de bir sorundur.

Özellikle son on yılı aşkın zamanda yapılan yayınlarından sonra Dede Korkut metninin filolojik sorunları, büyük ölçüde çözülmüştür. Ancak Dede Korkut boylarının ilk olarak nerede, hangi ağız özellikleriyle yazıya geçirildiği ve hangi değişikliklere uğradığı çözümlenmemiş bir sorundur ve bu sorunun çözümü mümkün olsa bile çok uzun zaman alacağı açıktır.

3. Dede Korkut Nüshaları Hakkında Tespitler

Dede Korkut nüshaları üzerine yayımlanan çalışmalarda nüshaların yazımı üzerine yapılan farklı yorumlar dikkat çeker. Ayrıca bu farklı yorumlardan başka nüshalardaki yazım özelliklerinin ayrıntılı olarak veya bütün örnekleriyle incelenmemiş olduğu anlaşıyor. Burada öncelikle farklı görüşlerin ve sorunların ne olduğuna kısaca değineceğim:

3.1. Dede Korkut'un Yazıya Geçirilişi İle İlgili Görüşler

Nüshaların yazımı ile ilgili görüşlerden biri, Dresden nüshasının daha iyi istinsah edilmiş olduğu yönündeki düşünceye dayanır. M. Ergin'e göre Vatikan

nüshasında atlanmış ve yazılmamış olan kısımlar müstensihinin asıl nüshada anlayamadığı yerleri gösterir:

Vatikan nüshası Dresden nüshasına nazaran çok kötü bir nüshadır. Harekeler çok yanlış bir şekilde konmuştur, özel adlar bile bir kaç şekilde yazılmış ve harekelenmiştir. Nüshanın bu vasfı esas ve çok iyi bir nüsha olan Dresden nüshasına onun yapacağı yardımı çok azaltmaktadır. Dresden nüshası ile aynı bir nüshaya dayandıkları anlaşılan Vatikan nüshasının müstensihisi, asıl nüshada anlayamadığı kelimeleri çok defa atlamıştır. Birçok yerlerde de ifade farklı bir şekil almış ve bazan birbirinden çok fazla ayrılmıştır. Farklar umumiyetle mensur kısımlarda daha çoktur. (ME: 66-67)

M. Ergin, Vatikan ve Dresden nüshasında görülen kelime, ifade ve dil farklılıklarının Vatikan yazıcısının serbest istinsahından kaynaklandığını düşünmüştür:

Metnin edisyon kritik'inde de gösterdiğimiz gibi Vatikan nüshası ile Dresden nüshası arasında birçok kelime, ibare ve dil ayrıntıları vardır. Fakat bu ayrıntılar Vatikan nüshasının serbest istinsahla elde edilmiş olmasından ileri gelmiş gibi görünmektedir yani Vatikan nüshasının müstensihisi Vatikan nüshasını meydana getirirken önüne aldığı nüshaya tam bağlı kalmamış, onun birçok yerlerini kendisine göre değiştirerek çok serbest bir istinsah yoluna gitmiştir. Bunu iki nüsha arasındaki yakınlığın ipuçları açıkça göstermektedir. (ME: 68)

S. Eliyarov, Ergin'in yukarıda verdiğimiz Vatikan nüshasının Dresden nüshasından aktarılmış bir metin olduğu düşüncesine karşı çıkmış ve verdiği örneklerle iki nüshanın bağımsız olduğunu verdiği örneklerle göstermiştir (Eliyarov 1990: 97-101).

O. Ş. Gökyay, M. Ergin'in yukarıdaki görüşlerinin tam tersine Vatikan nüshasının Dresden'den daha iyi bir nüsha olduğunu savunur:

E. Rossi'ye göre Vatikan yazması, genel olarak Dresden yazmasından çok daha doğrudur ve metni iyi anlayan biri tarafından yazılmıştır. Metinlere gelince bunlar tek bir edebî eser olmayıp bir kahramanlık destanı külliyatıdır; müstensihlerce değişikliğe uğramış, yazılı metinlerle ağızdan yapılan nakiller arasında iki yazmada ayrıntılar olduğu gibi, bunları şive farklılıkları da birbirinden ayırmaktadır. Dresden yazmasında açık olarak Azerî Şivesi özellikleri göze çarpmaktadır. Vatikan yazması ise Eski Osmanlıcaya, bir başka deyimle batı Türkçesine yakındır; yalnız bir yerde 'benim' yerine 'menüm' geçmektedir. (Gökyay 1973: IV)

V. Zahidoğlu da iki nüshayla ilgili tartışmalara dikkat çeker ve Gökyay gibi Vatikan nüshasının iddia edildiği gibi kötü değil iyi bir nüsha olduğunu savunur:

Gerçeği söylemek gerekirse Vatikan nüshasında küçük yanlışlıklar da vardır. Lakin bu yanlışlıklar bütün nüshanın yararsız olması hususunda kesin fikir söylemeye esas vermiyor. Vatikan nüshasındaki hatalar (bazı kelimelerde *sükun* işaretinin konmaması, bir iki kelimenin yazılışında eksiklik, birkaç birleşik kelimede elemanlardan birisinin unutulması vs.) gayri ihtiyari olarak baş vermiştir ve bu tür yanlışlıkların bir kısmı Dresden nüshasında da vardır. (Zahidoğlu 1999: 155)

Mustafa S. Kaçalın, Vatikan nüshası konusunda Gökyay'ın yukarıdaki satırlarında geçen düşünceleriyle örtüşen benzer düşüncelerini şöyle açıklar:

Vatikan yazması, genel olarak Dresden yazmasından daha doğrudur ve metni iyi anlayan biri tarafından yazılmıştır. Dresden yazmasında açık olarak Azeri Türkçesi özellikleri göze çarpmaktadır. Vatikan yazması ise Eski Osmanlıcaya yakındır; yalnız bir yerde *benim* yerine *menüm* (60b.11) geçmektedir. (Kaçalın 2006: 14)

Mustafa S. Kaçalın, ayrıca Vatikan nüshasının sözlü dilden yazıya geçirildiğini söyler, şu görüşlere yer verir:

Metnin kendine özgü yanlışları vardır. Yazıdan ve gözden değil kulaktan ve sestten kaleme geçirilmiştir. Böylece yazılması gerektiği ya da görüldüğü gibi yazılmayıp söylendiği ya da duyulduğu gibi yazılmış aslilikten uzaklaşmıştır. (Kaçalın 2006: 10)

Ergin, Dresden nüshasının yazımının daha doğru olduğunu savunurken *Dresden nüshasında da beş on kelimenin okunuşlarını güçleştiren bazı istinsah kusurları vardır* (ME: 362) der. S. Tezcan ise bunun tam tersini savunarak Dresden nüshasında tespit edilmiş yüzlerce çekimleme yanlış bulunduğunu ve tespit edilememiş başka yanlışlıkların da olabileceğini söyler:

Dresden nüshasında açıkça görülen yüzlerce çekimleme yanlışından başka şimdiye kadar fark edilememiş pek çok gizli çekimleme yanlış da vardır. Tezcan-Boeschoten yayınında bunlar elden geldiğince ortaya çıkartılmıştır, fakat bu yeni yayında bile bir takım gizli yanlışlar kalmış olabilir. (DKON: 13)

Ergin, yukarıdaki satırlarda iki nüshanın -en azından- ortak bir nüshaya dayandığını düşünmek gerektiğini söylediği cümlelerin hemen devamında Dresden nüshasından farklı kelimeler kullanılmış olması ve birçok atlanmış kısımlar bulunması nedeniyle Vatikan nüshasının neredeyse Dresden'den istinsah edildiğinin ileri sürülebileceğini söyler:

Gerçekten Vatikan nüshasının Dresden nüshası ile çok yakından ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Nüshaların karşılaştırılmasında ortaya çıkan ipuçları iki nüshanın birbiri ile ilgili olduğunda şüphe bırakmamaktadır. En azından, her iki nüshanın ortak bir nüshaya dayandığını kabul etmek gerekir. Biz daha ileri giderek Vatikan nüshasının Dresden nüshasından alındığının ileri sürülebileceğini söyleyeceğiz. (ME: 68)

S. Tezcan ayrıca tartışma konusu olan bu sorunlardan birine -her iki nüshadan hareketle- aydınlatıcı bir örnek vermiş ve sorunun belli bir bölümüne açıklık getirmiştir. Tezcan'ın aşağıdaki notunda Vatikan nüshasına dayanarak verdiği tamir örneği, Vatikan nüshasının kesinlikle Dresden'den çekimlenmemiş olduğunu gösteriyor:

Drs.3b.13 (MED 3 / 13)

Devletlü oğul [kopsa terkeşinde tiridür,

devletsüz oğul] 4a (1) kopsa ocağınun کوزیدر > کوزیدر köridür.

Çekimleyenin sayfa sonuna gelip bir sonraki varacağı geçerken bir satır atlamış olduğu belirlenebiliyor. Herhâlde bunun nedeni kopyasını çıkarttığı nüshada altalta gelen iki satırın *kopsa* ile başlaması olmuştur. Bunlardan birincisi (*kopsa terkeşinde tiridür, devletsüz oğul*) unutulmuş, 4a'ya bundan sonra gelen satır (*kopsa ocağınun köridür.*) çekimlenerek başlanmıştır. Vat. nüshasında ise bu atlama yoktur. Bu durum, Ergin'in iddiasının aksine Vat. nüshasının Drs. nüshasından çekimlenmediğini açıklıkla göstermektedir. (Ergin'in bu iddiası için bkz. *Dede Korkut Kitabı*, cilt I, s. 69). (DKON: 44)

Tezcan, her şeye rağmen Vatikan yazıcısı hakkında çok olumlu görüşlere sahip değildir. Bir notunda *Vat. nüshasının redaksiyonunu yapan kişi zaten bir çok şeyi anlamamış ve değiştirmiştir*: (DKON: 229) şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur. Tezcan ayrıca Vatikan yazıcısını daha başarılı bulduğunu belirtmiş, ancak buna rağmen Dresden nüshasının filoloji açısından daha önemli olduğunu savunmuştur:

Dede Korkut Kitabı'nın iki yazma nüshası vardır. Bunlardan Dresden Kütüphanesinde bulunan yazmadaki metinlerde anlaşılması güçlük yaratan sözcükler vardır. Üstelik bu metinler apaçık yanlışlarla doludur. Dresden yazmasını çekimleyen kişinin son derece dikkatsiz olduğu, metni anlamak için de en ufak bir çaba göstermediği belirlenebiliyor. (...)

Vatikan Kütüphanesinde bulunan yazmadaki metinler ise anlaşılmasız sözcüklerden büyük oranda arındırılmıştır. Bu yazmada dikkatsizlik yanlışları da azdır. Çekimci, okuduğunu anlayarak çekimlemiş, anlamadığını da değiştirmiştir. Ne kadar çok yanlış içerirse içersin, filolog için daha önemli olan yine de Dresden yazmasındaki pek fazla değiştirilmemiş metinlerdir. (DKO: 9-10)

Dresden nüshasında eksik, Vatikan'da tam yazılmış olan yukarıdaki örneklere henzer başka cümleler de bu konuyu aydınlatmaktadır; bunlardan birkaçı şöyledir:

Drs.3b.6: “kül depecük olmaz, [güyegü oğul olmaz]” = Vat.58b.13-59a.1.

Drs.4a.7: “At yemeyen acı otlar, [bitince] bitnese yeg.” = Vat.59a.10.

Drs.6a.8: “Obanın [bu ucından] ol ucına çarpışdurdı.” = Vat.60a.4.

Drs.10a.13: “Boğayıla oğlan bir hamle çekişdiler; iki talusunun üstüne boğanun [köpük] tırdı.” = Vat.62a.7

Drs.26a.5: “Ağzun kurusun çoban, [dilün] çürisün çoban!” = Vat.87a.8-9

Drs.31b.10: “Kara dere ağzında [Kâdir veren]” = Vat.90a.3.

Ergin, yukarıdaki sözlerin hemen devamında Dresden ve Vatikan nüshalarının okuma sorunları ile ilgili olarak şöyle der:

Bir kere Dresden nüshasında istinsah kusuru yüzünden okunması ve anlaşılması güç olan kelimeleri Vatikan nüshasının atlamış olduğunu görüyoruz. Bu bakımdan Vatikan nüshası Dresden nüshasının güçlüklerini çözmeğe beklenildiği ve sanıldığı gibi yardım edememektedir. Dresden nüshasının çözülmesi şimdilik mümkün olmayan kelimelerini Vatikan nüshasında bulamıyoruz. Bulduklarımız da Dresden nüshasındaki şüpheli ve anlaşılma şekilleri ile karşımıza çıkıyor. (ME: 68-69)

Bütün araştırmacılar ve özellikle Gökyay, Ergin, Tezcan ve Özçelik, Dresden nüshasında tartışma konusu olmuş veya yazılışları tereddüt uyandıran kelime ve ibarelerle ilgili olarak Vatikan nüshasından yararlanarak veya kanıt göstererek Dresden nüshasında düzeltmeler yapmıştır. Aynı şekilde Vatikan'daki birtakım yanlış yazım örneklerinin, Dresden'de doğru yazıldığını ve bu nüshaya göre tamir edilebildiğini görüyoruz. Tezcan ve Kaçalin'in Vatikan metni ile ilgili yayınlarında yaptıkları bu anlamdaki tamirler, örnek gösterilebilir. Bu durum da Ergin'in iki nüshanın istinsahı ile ilgili yukarıdaki düşüncesinin geçersiz olduğunu gösterir. Ayrıca aşağıda, *Dresden Nüshasının Yazım Yanlışları* başlığı altında tasnif edilerek gösterilmiş olan yüzlerce yazım yanlışlığı örneği de bu görüşü çürütüyor.

Ergin, yukarıdaki cümlelerin hemen devamında görüşlerini güçlendirmek için nüshalardan bazı ortak yanlış yazım örneklerini vererek sözlerini şöyle sürdürmüştür:

Sonra Dresden nüshasındaki anlaşılması kolay basit yanlışların Vatikan nüshasında da aynı şekilde geçtiğini görüyoruz. Meselâ *soluna* kelimesi her iki nüshada da *solına* (D124-2, V69-8), *boyuma* kelimesi her iki nüshada da *boynuma* (D124-6, V69-10) olarak aynı şekilde yanlış yazılmış; *bigler* şeklinde olması gerekirken D'de (303-5) *Begil* şeklinde yazılan kelime V'ye de (99-1) *Bigil* şeklinde geçmiş; *arı sudan* sözlerinin *sudan* kelimesi her iki nüshada da düşerek yalnız *arı* (D132-3, V73-7) kelimesi kalmıştır. Öte yandan Dresden nüshasındaki bir harf bozukluğunun bile Vatikan nüshasına yanlışlığa sebep olacak şekilde aksetmiş bulunduğunu görüyoruz. Meselâ Vatikan nüshasındaki *iverürmiş* (V27-12), *virürmiş* (V27-13) kelimeleri *ivermiş* ve *virmiş* olacakken Dresden nüshasındaki karşılıkları olan *iverimiş* (D80-10, II) ve ç'den sonraki vav'ı re'ye benzediği için *köçürürmiş* sanıldığı anlaşılan *köçürmiş* (D80-11) kelimelerinin tesiriyle yanlış olarak *iverürmiş*, *virürmiş* şekline geçirilmiş görünüyorlar. Hele bir kelime vardır ki bu kelime nüshaların birbiri ile ilgisi bakımından çok dikkati çekecek bir durumdadır. Dresden nüshasında doğru olarak *maslahata* (D78-6) şeklinde geçen bu kelime, son harfi yani *he*'si satır sonunda cetvelin çizgisine karışmış olduğu ve ortadaki *te* de sonda imiş gibi yazıldığı için, dikkat edilmezse *maslahat* şeklinde okunup geçilebilir. Gerçekten kelimeyi Vatikan nüshasında da *maslahat* (V26-12) şeklinde görüyoruz. Bunu Dresden nüshasına bağlamamağa, bu yanlışlığa Dresden nüshasının sebep olduğunu düşünmeğe imkân yoktur. İşte bütün bunlar bizde Vatikan nüshasının serbest bir istinsahla Dresden nüshasından alındığı inancını uyandırmaktadır. (ME: 69)

Burada Ergin'in yukarıdaki satırlarda, düşüncesine kanıt gösterdiği altı örneği ayrı ayrı kısaca özetlemek ve değerlendirmek istiyorum:

*Önce ilk üç örnek üzerinde toplu olarak duralım: Birinci örnek, *soluğa* okunacak şekilde yazılması gerekirken Drs.64a.2'de *صولينه*, Vat.92a.8'de *صولينه* şeklinde yazılmıştır. İkinci örnek, *boyuma* okunacak şekilde yazılması gerekirken Drs.64a.6'da *بوينمه*, Vat.92a.10'da *بوينمه* şeklinde yazılmıştır. Üçüncü örnek; Drs.68a.3, Vat.94a.7'de geçer ve iki nüshada da *arı sudan abdest al-* yerine eksik olarak, sadece *arı abdest al-* şeklinde yazılmıştır.

Bu üç örnek, Vatikan nüshasının mutlak surette Dresden'den istinsah edildiğini göstermek için yeterli kanıt olamaz çünkü bu üç örnek her iki nüshanın dayandığı ortak bir nüshaya veya aynı nüshaya dayanan farklı nüshalara da ait olabilir.

*Dördüncü örnek; Drs.153b.5, Vat.106a.1'de geçen ve Dresden'de *Begil* Vatikan'da *Bigil* şeklinde geçtiğini belirttiği kelime, *yigit yeñil* ikilemesinin ikinci kelimesi olup yanlış yazım örneği değil yanlış okuma örneğidir. Bu durumda yanlış okunmuş olan bir kelimenin sözü edilen sorun veya herhangi bir sorunun çözümüne kanıt olması düşünelmez.

*Beşinci örnek olan cümleler her iki nüshada şöyle geçiyor:

Drs.42a.10-11: "Oğlı olan **evermiş** kızısı olan **göçürmiş**."

Vat.71a.12-13: "Oğlı olan **everürmiş**, kızısı olan ere **verürmiş**."

Yukarıdaki cümlelerin her iki nüshadaki kuruluşları ve kullanılışları bakımından farklı olduğu ve böyle bir konuda kanıt olma niteliği taşımadığı, ikisinden birinin esas kabul edilemeyeceği anlaşılıyor. Buradaki tek yanlışlık Dresden nüshasındaki cümlede *evermiş* kelimesinde ikinci *ye*'nin fazladan yazılmış (*ابهريمش*) olmasıdır.

*Ergin'in altıncı örnek olarak verdiği cümleler ise iki nüshada şöyle geçiyor:

Drs.41a.6-7: "Ya ne maşlahata geldün, yigit?"

Vat.70b.12: "Ya ne maşlahat, **neye** geldün?"

Bu cümlelerin de iki nüshadaki kuruluşları ve kullanılışları bakımından farklı olduğu ve böyle bir konuda kanıt olma niteliği taşımadığı görülüyor çünkü Vat.70b.12'deki cümlede *ne maslahat* sorusunun devamında *neye* sorusu geçtiğinden *maslahat* kelimesinin yönelme eki alması yani Drs.41a.6-7'de olduğu gibi *maşlahata* okunacak şekilde yazılmış olması gerekmez.

O. F. Sertkaya, Dede Korkut'un bir anlatıcı tarafından icra edildiği sırada orada bulunan bir dinleyicinin daha sonra aklında kaldığı kadarıyla bu hikâyeleri yazmış olduğunu önce bir bildirisinde, 12 yıl sonra ise yazdığı bir kitabın son bölümünde yer alan aynı cümlelerle şöyle savunur:

Bana göre bu metinler toplu olarak bulunulan bir yerde, bir düğünde, bir bayramda, bir sünnette, bir merasimde anlatılmış, bu anlatılanları dinleyen bir kişi de daha sonra aklında kaldığı kadarını yazıya geçirmiştir. Bu yüzden bazen kelime ve ekler atlanmış, böylece hece vezni, bazen da mısralar atlanarak dördlük sayısı bozulmuştur. Metnin müstensihler tarafından kötü istinsahı ve manzum parçaların her iki yazmada da açıklıkla belirtilmemesi yüzünden nâşirlerin okuma, hece ve mısra bölme yanlışları da yukarıdaki hususlara eklenince, Dede Korkut'taki manzum parçaları sökmek çok güç bir iş halini almıştır. (Sertkaya 1994: 142, 2006: 152)

Dede Korkut metinlerinin yazıya geçirilişi hakkındaki bir başka görüş ise S. Tezcan - H. Boeschoten'a aittir. Adı geçen araştırmacıların öne sürdükleri tahminî görüş ise hikâyelerin anlatıldığı sırada bir yazıcı tarafından yazıya aktarılmış olduğu veya derlendiği yönündedir:

Kimi yanlışların çekimcilere (*müstensih*'lere) değil, bu Oğuz-nâmeleri (*boy*'ları) yazıya geçirilmek üzere anlatan kaynakkeşi (*ozan*) ile onun ağzından çıkanları yazıya geçiren kişiye (*yazıcı*'ya) ait olduğu düşünülebilir. Metin içerisinde «fazladan» bulunan sözcükler, kimi yerde «sözcüklerin sıralanışı yanlıştır» biçiminde notlar koymak zorunda kaldığımız sözdizimi bozuklukları, «devrik cümle» olarak nitelendirilebilecek cümlelerin bir kısmı bu, «anlatma - yazıya geçirme» (bugünün deyimi ile *derleme*) süreci ile açıklanabilir. Bu gibi yanlışların sonraki çekimlemelerde de sürüp gitmiş olduğu anlaşılıyor. Bir örnek, Drs.16a.5:

Akarlıda qarğamağıl,

Kazılık Tağınun günâhı yokdur

Bu biçimiyle bozuk olan ve *soylama*'ya uymayan bu dizeleri ozanın yanlış okumuş olduğunu, yazıcının ozandan işittiği gibi yazdığını, çekimleyenin bunda bir kusuru olmadığını düşünebiliriz. *Soylama*'ya uyması için yukarıdaki dizeleri şöyle onarmak gerekiyor:

Akarlıda [şularına] qarğamağıl,

Kazılık Tağınun günâhı yokdur

Ne var ki, böyle durumlarda kesin belirlemeler yapmak olanaksızdır. (DKO: 15-16)

S. Sakaoğlu, derlemeler sırasındaki izlenimlerinden ve karşılaşmış olduğu farklı durumlardan örnekler vermiş, Sertkaya'nın 12 yıl arayla aynı cümlelerle savunduğu yukarıdaki görüşüne karşı çıkmıştır. Sakaoğlu'nun aşağıdaki isabetli düşünceleri aynı zamanda Tezcan - Boeschoten'ın yukarıdaki görüşünün de geçerli olamayacağını gösteriyor:

...Değişik ortamlardaki derleyiciliğimizin üzerinden 40 yıl geçti. Dolayısıyla anlatmaların başına neler gelebileceğini yakından biliyorum. Anlatmaların bir bölümü, anlatılma sırasında, biraz da anlatıcının yavaş

anlatmasından yararlanarak anında yazıya geçirilebilir; ancak bunların oranı son derece düşüktür. İkinci ve daha önemli nokta, dinleyicinin aklında kalanları daha sonra yazıya geçirmesidir. Anlatıcının, dinleyicisine bire bir anlatıp yazmasına yardımcı olması ise anlatmayı zedeleyeceği için hoş karşılanmaz. (Sakaoğlu 2009: 745)

Araştırmacı, bu satırların hemen devamında metinlerin yazıya geçirilmesi ile ilgili olarak *Bu konudaki en iyi yöntem, aynı anlatmayı aynı kaynak kişiden defalarca dinleyen birinin yazıya geçirmesidir. Eğer kaynak kişinin okuryazarlığı varsa o da yazıya aktarabilir.* (Sakaoğlu 2009: 745) demiş ve aynı anlatıların aynı kişiden farklı zamanlarda derlenmesi sırasında bile anlatıcının her defasında anlatıyı değiştirdiğini belirterek yukarıdaki görüşlerini desteklemiştir. Ayrıca Sakaoğlu'nun mensur ve manzum karışımı eserlerin icra edilişi konusunda aktardığı şu bilgi, Dede Korkut'un manzum kısımlarında (*soylama*) görülen yer yer düz yazıya çevrilmiş dizeleri için fikir vermektedir:

21 yıl kaldığım Erzurum'daki tespitlerimden biri şu idi. Anlatıcı (Meddah Nalbant İshak Kemali) hikâyeyi bütün güzelliğiyle anlatıyor, sıra hikâyenin saz eşliğinde söylenmesi gereken yerlerine gelince oralarda hangi türkülerin ve şiirlerin okunacağını bilen birisi (Marangoz Ummanî Usta) sazı ve sesiyle devreye giriyordu. (Sakaoğlu 1999: 745)

Ö. Çobanoğlu'nun bir âşığın yetişmesi ve mesleğini öğrenerek icra etmesi ile ilgili düşünceleri, Sakaoğlu'nun sahada derleme deneyimlerine dayanarak şöyleledikleriyle örtüşmektedir:

Bir âşık kendisine söylenmesi için verilen bir fikri veya bir temayı ifade ederken onu ifade edişinde belirli bir grup kelime olduğuna dair hiçbir tecrübeye sahip değildir. Âşıklar, duydukları bir temayı hiçbir zaman tamı tamına aynı kelimelerle ifade etmezler. Dahası durumun bu olduğuna dair de hiçbir fikirleri yoktur. Tema sözlü olmasına rağmen tamamlanmış değişmez bir metin (fixed text) değildir. Şüphesiz bazı âşıklar özellikle çok sık söyledikleri destanların kelimelerini pek değiştirmezlerse de bu, durumu değiştirmez. Aynı âşıktan altı değişik yerde ve zamanda derlenen aynı destanın bir temasının altı değişik söyleyişle söylendiği görülebilir. (Çobanoğlu 1998: 155)

S. Tezcan - H. Boeschoten, Dresden ve Vatikan nüshalarının *değişik iki metin* olduğu görüşünü savunmuştur:

Burada biri doğru, öteki yanlış iki metin ile değil, değişik iki metin vardır. Nitekim metne ilişkin dipnotlarda yalnızca bir yazmanın farkları gösterildiği hâlde Ergin yayınının sayfaları kimi kez yarı yarıya, kimi kez de üçte bir oranında nüsha farklarıyla dolmuştur. (DKO: 11)

S. Tezcan - H. Boeschoten'ın iki değişik metinle karşı karşıya olduğumuz şeklindeki görüşleri de Sakaoğlu'nun yukarıdaki düşünceleriyle örtüşüyor. Tezcan, ayrıca *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar* adlı kitabının *Başlangıç Notları*'nda nüshalarla ilgili olarak şöyle demiştir:

(Bugüne kalmış olan iki nüshanın bu eski nüshadan çekilmiş olduğunu düşünüyorum.) Dolayısıyla ben, DKK'nı ilk kez yazanı çekimleyenleri de –ne kadar çok yanlış (*harf sukûfî, nokta kuşûrî*), gereksiz düzeltme vb. yapmış olurlarsa olsunlar– saygıyla anmayı borç biliyorum. (DKON: 12)

Tezcan'ın bu görüşünü aşağıda 3.2. *Dresden ve Vatikan Nüshaları Ortak Bir Nüshaya Dayanıyor* başlığı altında verdiğimiz örnekler doğruluyor.

Dede Korkut nüshalarının istinsahı ile ilgili olarak buraya kadar ortaya çıkan görüşler şöyle özetlenebilir:

1. Dresden nüshası iyi bir nüshadır, yanlışları azdır; Vatikan nüshası ise Dresden nüshasından istinsah edilmiş kötü bir nüshadır.

2. Vatikan nüshası, Dresden nüshasına dayanmıyor; her iki yazma birbirinden bağımsızdır ve her iki nüshada da birçok yazım yanlış veya yazım eksikliği görülür.

3. Dede Korkut metinleri bir dinleyici tarafından akılda kaldığı kadarıyla yazıya geçirilmiştir.

4. Dede Korkut'un elimizdeki iki nüshası da aynı nüshadan kopya edilmiş olan nüshalara dayanmaktadır. Ancak kaynak nüsha ile elimizdeki nüshalar arasında köprü olan nüsha sayısını kestirmek mümkün görünmüyor; ayrıca her iki nüshada birçok yazım yanlış veya eksikliği bulunuyor.

Bu görüşlerin eksikleri bulunduğunu, Sakaoglu'nun derleme sorunları ile ilgili olarak verdiği bilgiler ışığında Dede Korkut nüshalarının yazıya geçirilişi ve nüshaların mevcut durumunun yeniden değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyorum; düşüncemin gerekçeleri şunlardır:

* Her iki nüshada ortak yazım yanlışlarının veya ortak yazım eksikliklerin bulunması iki nüshanın aynı metne dayandığını gösteriyor.

* Dresden nüshasında bazı yanlış veya eksik yazılmış kelimelerin veya cümlelerin Vatikan nüshasında doğru veya tam yazılmış olduğu anlaşılıyor.

* Vatikan nüshasında bazı yanlış veya eksik yazılmış kelimelerin veya cümlelerin Dresden nüshasında doğru veya tam yazılmış olduğu anlaşılıyor.

* İki nüshada ortak olmayan yanlışların bulunması veya nüshalarda birini diğerine göre düzelttebildiğimiz örnekler bulunuyor. Bu konuda özellikle Tezcan ve Özçelik'in Vatikan nüshasına dayanarak Dresden nüshası üzerinde veya Tezcan ve Kaçalın'ın Dresden nüshasına dayanarak Vatikan nüshası üzerinde yapmış oldukları tamirler, örnek olarak gösterilebilir.

* Şunu belirtmek gerekir ki başta iki nüshanın adları olmak üzere hikâyelerin başlıkları; hikâyelerdeki kelimelerin, cümlelerin, söz kalıplarının hatta yer yer

kurgunun bile değiştiği görülüyor. O hâlde eldeki iki metni, farklı iki varyant olarak değerlendirmek durumundayız.

* Durum böyle olunca şu soruyu da sormak gerekiyor: Bir önceki paragrafa kadar sıraladığımız durumları; yazıcıların yanlış, eksik veya fazla yazdıkları şeklinde yorumlamak yani yazıcılara bağlamak mümkündür. Ancak iki nüshada *kelime, cümle, söz kalıbı, kurgu ve hikâye sayısında* farklılıklar bulunmasının nedenleri üzerinde de durmak gerekiyor.

Artık eldeki iki nüshanın ortak bir nüshaya dayandığını biliyoruz. O hâlde ortak ilk nüshayı; bir anlatıcı ozan, meddah ya da defalarca hikâyeleri dinlemiş ve ezberlemiş olan biri yazıya geçirmiş olmalıdır. Yazıya geçtikten sonra ise bazen yine bu metinleri bilen kişi veya kişiler bazen de metinlerin yabancı olan kişi veya kişiler eliyle çoğaltılmış olması mümkündür. Özellikle metni bilen ilk yazıcı ve sonraki yazıcı(lar), -belki de anonim olduğunu bildikleri için- bu hikâyelerin *kelimelerini, cümlelerini, söz kalıplarını ve kurgusunu* değiştirmekte kendilerini yetkili gördüler veya kendi zevklerini farklı eğilimlerini bir şekilde metinlere yansıttılar. Söz konusu değerlendirme için bk. 3.3. *Anlatıcı ve Yazıcının Dede Korkut Metinlerini Değiştirmesi*.

3.2. Dede Korkut Nüshalarının Ortak Bir Nüshaya Dayanması

Dresden ve Vatikan nüshalarının her ikisinin kendine özgü terimleri, yazım özellikleri ve yazım yanlışlıkları bulunuyor. Ancak aynı zamanda her iki nüshada ortak bazı yazım yanlışlarının geçtiği görülüyor. Bu yazım yanlışlarının varlığı, iki nüshanın ortak bir nüshaya dayanan nüshalardan geldiğini gösteren önemli ipuçları olabilir. Bu ortak yanlışlar *ortak yanlış yazım örneği, ortak eksik yazım örneği* ve *ortak sıra yanlış örneği*dir. Bu tür yanlışlıkların her iki nüshada bulunması, farklı zamanlarda farklı yazıcılar tarafından yapılan her iki istinsahın aynı nüshaya dayanan nüshaların varlığına işaret eder. Söz konusu örnekleri dört başlık altında görelim:

3.2.1. Dede Korkut Nüshalarında Ortak Yanlış Yazım Örnekleri

Dresden ve Vatikan nüshalarında tespit edebildiğimiz *ortak yanlış yazım örnekleri* şunlardır:

Dresden	Vatikan
şarp بودرکن yörügen qazılık ata nâ-merd yigit yeğe bilmez (Drs.4a.4) Ayrıca bk. Drs.4a.4 notu.	şarp بوزدن yörügen qazılık atı nâmer[d] yigit bine bilmez (Vat.59a.8)
كەزە Kelez yerler çemenlerin kulan bilür. (Drs.4b.3) Ayrıca bk. Drs.4b.3 notu.	كەزە Kelez yerler çemenlerin kulan bilür. (Vat.59b.1)
Dirse Hân دەنی dañı ehlinüñ söziyle ulu toy eyledi, häcet diledi. (Drs.9a.11) Ayrıca bk. Drs.9a.11 notu.	Dirse Hân دەنی dañı ehlinüñ söziyle ulu toy ëtdi. (Vat.61b.7)
قانن Qanın akan yügrük şudan bir oğul aqtıduñsa dëgil maña! (Drs.14b.2) Ayrıca bk. Drs.14b.2 notu.	قانن Qanın akan yügrük şudan bir oğul aqtıduñsa dëgil maña! (Vat.64b.2)
قانن Qanın akan görkli şuyıñ qurımasun! (Drs.19b.4) Ayrıca bk. Drs.14b.2 notu.	قانن Qanın akan görkli şuyıñ qurımasun! (Vat.67b.3)
Altun başlu ban évlerin qara yeriñ üzere dıkdürmişidi. (Drs.20a.2) Ayrıca bk. Drs.14b.2 notu.	Altun başlu ban evlerin qurmışıdı. (Vat.84a.9)
тоқуз tokuz yerde badyalar qurılmışıdı. (Drs.20a.4) Ayrıca bk. Drs.20a.4 notu.	тоқуз tokuz yerde bādyalar qurılmışıdı (Vat.84a.10)
Ağac, ağac dërisem saña, азланма ağac. (Drs.29b.7) Ayrıca bk. Drs.29b.7 notu.	Ağac, ağac dërisem saña, азланма ağac (Vat.89a.6)
Eylik Koca oğlu Alp Е[в]рен çapar yetdi. (Drs.33a.13) Ayrıca bk. Drs.33a.13 notu.	Eylik Koca oğlu Alp Е[в]рен çapar geldi. (Vat.90b.9)
Bir keçi başlu кеһер ağırın... (Drs.43a.6) Teklif için bk. DKON: 163-164 ve Kaçalın 2006: 206.	Bir keçü başlu кеһер ağırın... (Vat.71b.12)
Dede Korkud keçi başlu кеһер ağıra şıçradı bindi. (Drs.44a.5) Teklif için bk. DKON: 163-164 ve Kaçalın 2006: 206.	Dede Korkut keçi başlu кеһер ağıra şıçradı, bindi. (Vat.72a.10)
şag mısın esen misin Һәһәм Bamsı? (Drs.50a.2) Ayrıca bk. Drs.50a.2 notu.	şag mısın esen misin Һәһәм Bamsı? (Vat.75b.6)
Ağam Beyrek gëdeli Бөйүк yüklerüm yok. (Drs.53b.13) Ayrıca bk. Drs.53b.13 notu.	Ağam Beryek gëdeli Бөйүк yüklerüm yok. (Vat.78a.2)

Dresden	Vatikan
ağır دولو ulu şehirlerden geldüğünde geçdiğünde Beyrek adlı bir yigide bulışmadı mı? (Drs.54a.7) Ayrıca bk. Drs.54a.7 notu.	Ağır دولو ulu şehirlerden berü geldün Beryek adlı bir yigide bulışmadı mı? (Vat.78a.6)
بوغورکی buğurki öğününüzde yoğurtdan ne var? (Drs.54b.7) Ayrıca bk. Drs.54b.7 notu.	بوغورکی buğurki öyününüzde yoğurtdan ne var? (Vat.78b.1)
Üç yüz muraşsa' tonlu yigit سربلاری sayladı (Drs.65a.8) Ayrıca bk. Drs.65a.8 notu.	Kırk ala gözlü yigidin سربلاری sayladı (Vat.93a.1)
Şonra Emen dërleridi bir gişi یهدل yedl kerre varup... (Drs.103b.12) Ayrıca bk. Drs.103b.12 notu.	Emen dërler bir pehlevân یهدل yedi kerre vardı... (Vat.100b.9)
Kargu داه dah uz sünümü kapdum. (Drs.105b.3) Ayrıca bk. Drs.68a.10, 105b.3 notu.	Kargu داه dah uz sünümü kapdum. (Vat.101b.9)
Yël esdi, yağmur yağdı, پوک pûki kôpdı. (Drs.105b.12) Ayrıca bk. DKON: 287.	Yël esdi, yağmur yağdı, پوک pûki kôpdı. (Vat.102a.3)

3.2.2. Dede Korkut Nüshalarında Ortak Eksik Yazım Örnekleri

Dresden ve Vatikan nüshalarında tespit edebildiğimiz *ortak eksik yazım örnekleri* aşağıdaki tabloda koyu punto ile belirtilmiş ve iki karşılıklı sütunda sunulmuştur:

Dresden	Vatikan
çalup keser uz kılıcı muhannatlar [çala bilmez] çalınca çal[ma]sa yëg. Ayrıca bk. Drs.4a.5 notu.	Çalıp keser uz kılıcı muhannaşlar [çala bilmez] çalınca çalmasa yëg. (Vat.59a.9)
yalıuz oğul [haberın almayınca kâfir] yollarından dönmeyeyim. Ayrıca bk. Drs.14b.9 notu.	yalıuz oğul [haberın almayınca kâfir] yolından dönmeye[yi]m. (Vat.64b.6)
Ben bugün koñur ata [mahmüz] kaçaram, üç günlük yolu bir günde aluram Ayrıca bk. Drs.23b.11 notu.	Ben bugün koñur ata [mahmüz] kaçarım, üç günlük yolu bir günde alur... (Vat.86a.6)
...[eydür:] Sağ-dan gedeni sağ alur, şoldan gedeni şol alur; haqluya haqqı dege, haqsuza yüzi qaralıgı dege. Ayrıca bk. Drs.57b.9 notu.	...[eydür:] Sağdan gedeni sağ alur, şoldan gedeni şol alur; haqluya haqqı deger, haqsuza yüzi qarası çalur. (Vat.80a.7-8)
Bânı Çiçek... ellerin yeñine çekdi, [yüzük] gözükmesün dëyü; oyuna girdi Ayrıca bk. Drs.59a.11 notu.	Kalkdı Banı Çiçek kaftanm geydi, ellerin yeñine çekdi, [yüzük] gözükmesün dëyü, oyuna girdi (Vat.81a.13-81b.1)
Deniz gibi [yayқанup, meşe gıblı] қарарup gelen nedür? Ayrıca bk. Drs.66a.2 notu.	Deniz gibi [yayқанup meşe gıblı] қарарub gelen nedür? (Vat.93a.10)

Dresden	Vatikan
Ƙara gözli yigitlerüni boynuma [men] aluram. Ayrıca bk. Drs.64a.6, 7 notu.	ƙara gözli yigitlerüm boynıma [ben] aluram (Vat.92a.10)
Ƙalkubanı yerümden [men ƙurayım.] Ayrıca bk. Drs.66b.3-4 notu.	Ƙalkubanı yerümden [ben ƙurayım] (Vat.93b.5)
[Boynı uzun] bedevî atum şaƙlarıdum bu gün için Ayrıca bk. Drs.66b.4 notu.	[Boynı uzun] bedevî atum şaƙlarıdum bu gün için (Vat.93b.5)
[Ala gözli] kırk yigidüm şaƙlarıdum bu gün için, günü geldi. Ayrıca bk. Drs.66b.12, 13 notu.	[Ala gözli] kırk yigidüm şaƙlarıdum bu gün için, günü geldi. (Vat.93b.7)
atından endi. An [şudan] abdest aldı, ağ alının yere ƙodı, iki rek'at namaz ƙıldı Ayrıca bk. Drs.68a.3 notu.	Ƙazan Beg atından yere endi, anı [şudan] abdest alıp iki rek'at namâz ƙıldı (Vat.94a.7)
Sen gelmedin baba, ƙâfirler [ters] tanışdılar. Ayrıca bk. Drs.73b.2 notu.	Sen gelmedin babacuğum, ƙâfirler [ters] tanışdılar. (Vat.96b.10)
Ƙazakuç[da ƙazılıƙ] atlar esen olsa ƙulun toğar. Ayrıca bk. Drs.74b.3 notu.	Ƙazakuç[da ƙazılıƙ] atlar esen olsa ƙulun toğar. (Vat.97a.13)
ƙara aygırın ƙartdırdı buñun bindi, ƙara [polat uz] ƙılıcın ƙuşandı. Ayrıca bk. Drs.76a.8, 81b.4 notu.	ƙara aygırına bindi, ƙara [polat uz] ƙılıc eline aldı (Vat.98a.9)
[Taş] Oğuz begler[i] ile Ʀundar şağa depdi. Ayrıca bk. Drs.78a.6 notu.	[Taş] Oğuz begleri Ʀundarıla şağdan depdi (Vat.99b.2)
Mere Ƙılbaş, ol vaƙt kim Uç [Ok], Boz Ok yığnaƙ olsa <ol vaƙt> Ƙazan evin yağma ederidi. Ayrıca bk. Drs.148b.5 notu.	Mere Ƙılbaş, ol vaƙt kim Uç [Ok], Boz Ok yığnaƙ olurdı Ƙazan andan şonra evin yağmaladırdı. (Vat.104b.2)

* Aşağıdaki tabloda iki nüshada da adları belirtilmiş üç boyun sonunda geçen ve köşeli parantez içerisinde koyu harflerle gösterilmiş olan kısımlar, iki nüshada da eksiktir; bu eksikler muhtemelen iki nüshanın dayandığı ortak nüshadan kaynaklanmıştır:

Dresden	Vatikan
Salu Ƙazan Evi Yağmalandığı	
Ƙanı dedüğüm yeg erenler, dünyâ menüm deyenler? [Anlar dağı bu dünyâya geldi geçdi, Kervân gibi ƙondı göçdi, Anları dağı] ecel aldı, yer gizledi. Fânî dünyâ ƙi[m]e ƙaldı? Gelimliü geditimliü dünyâ! Âhır şon ucı ölümlü dünyâ! (Drs.34b.11-13)	Ʀanı dedüğüm yeg erenler, dünyâyı benüm deyenler. [Anlar dağı bu dünyâya geldi gediti kervân gibi ƙondı göçdi. Anları dağı] ecel aldı, yer gizledi. Fânî dünyâ ƙime ƙaldı? Gelimliü geditimliü dünye! Şon ucı ölümlü dünye! (Vat.91b.1-2)

Dresden	Vatikan
Oruz tutsak Olduğu	
İmdi kanı dedüğüm yeg erenler, dünyâ menüm deyenler? [Anlar dağı bu dünyâya geldi geçdi, kervân gibi kondı göçdi, Anları dağı] ecel aldı, yer gizledi. Fânî dünyâ kime kaldı? Gelimli geditimli dünyâ. Âhîr şoñ ucu ölümlü dünyâ. (Drs.79a.1-4)	İmdi kanı dedüğüm yeg erenler, yalan dünyeyi benüm deyenler. [Anlar dağı bu dünyâya geldi gètdi kervân gibi kondı göçdi. Anları dağı] ecel aldı yer gizledi. Fânî dünye kime kaldı? Gelimlü geditimlü dünyâ, şoñ ucu ölümlü dünyâ! (Vat.99b.12-13)
Taş Oğuz İç Oğuza 'Asî Olduğu	
Kanı dedüğüm yeg eren-ler, dünyâ menüm deyenler? [Anlar dağı bu dünyâya geldi geçdi, kervân gibi kondı göçdi. anları dağı] ecel aldı, yer gizledi. Fânî dünyâ kime kaldı? Gelim-li geditimli dünyâ, şoñ ucu ölümlü dünyâ! (Drs.153b.8-10)	Kanı dedüğüm yeg erenler, dünyâyı benüm deyenler? [Anlar dağı bu dünyâya geldi gètdi kervân gibi kondı göçdi. Anları dağı] ecel aldı, yer gizledi. Fânî dünyâ kime kaldı? Gelimlü geditimlü dünyâ, şoñ ucu ölümlü dünyâ! (Vat.106a.3-4)

Tamirlerle ilgili gerekçe ve açıklamalar için bk. Drs.34b.11 notu.

* Aşağıdaki tabloda verilen, iki nüshada da iki yerde geçen ve köşeli parantez içerisinde gösterilen koyu harflerle belirtilmiş kısımlar da iki nüshada eksik yazılmıştır:

Dresden	Vatikan
Kaytabanun mayesini yüklü kodum; ner midür, maye midür, anı bilsem. Kazağucum kısırağın yüklü kodum; Ayğır mıdur, kısırağ mıdur, anı bilsem. Ağlayılum koyununı yüklü kodum; Koç mıdur, koyun mıdur, anı bilsem. Ala gözlü görklü helâlüm yüklü kodum; erkek midür, kız mıdur, anı bilsem. (Drs.107b.9)	Kaytabanum mayesin yükli kodum; ner midür, maye midür, anı bilsem. Kazağucum kısırağın yükli kodum; ayğır mıdur, kısırağ mıdur, anı bilsem. Ağlayılma koyunımı yükli kodum; koç mıdur, koyun mıdur, anı bilsem. Ala gözlü helâlüm yükli kodum; er midür, kız mıdur, anı bilsem. (Vat.103a.7)
Kaytabanun mayesini yüklü kodun, ner oldı. Kazağucun kısırağın yükli kodun, ayğır oldı. Ağlayılun koyununı yükli kodun, koç oldı. Ala gözlü görklü helâlün yüklü kodun, aşlan oldı. (Drs.108a.1)	Kaytabanun mayesini yükli kodun, ner oldı. Kazağucun kısırağın yükli kodun, ayğır oldı. Ağlayılma koyunun yükli kodun, koç oldı. Ala gözlü helâlünjü yüklü kodun, arşlan oldı. (Vat.103a.10)

Tamirlerle ilgili gerekçe ve açıklamalar için bk. DKON: 294-297.

3.2.3. Dede Korkut Nüshalarında Ortak Sıra Yanlışı Örnekleri

Dresden ve Vatikan nüshalarında tespit edebildiğimiz *ortak sıra yanlışı örnekleri* şunlardır:

* **Drs.19b.7-8 = Vat.67b.4-5:** Yeri değiştirilmiş dizeler.

“Ağ bürçeklü *anan* yeri *behişt* olsun!

Ağ saçallu *baban* yeri *uçmağ* olsun!”

Yukarıdaki iki dizenin yerinin değiştirilmiş olduğu anlaşılıyor çünkü başka yerlerde geçen aynı dizelerde önce *baba* sonra *ana* anılıyor. Ayrıca bk. Drs.19b.7-8 notu.

* **Drs.20a.4: *ala kalı ipek* = Vat.84a.9: *ala halı ipek* → *ala ipek kalı / halı* (döşenmişidi).**

Dresden ve Vatikan nüshasında yukarıda gösterildiği gibi geçen tamlamada kelimelerin doğru sırası *ala ipek kalı / halı* şeklinde olmalıdır. Ayrıca bk. Drs.20a.4 notu.

* **Drs.104a.9:** “[dom] yüregi oynadı, kara bağı şarşıldı.” = **Vat.101a.2.**

Yukarıdaki cümlede de bir sıra yanlışı yapmış olabileceğini düşünüyorum; çünkü aynı kalıp söz, ayrıca Dede Korkut’ta her iki nüshada toplam altı yerde² “*kara bağı şarşıldı, dom yüregi oynadı.*” şeklinde geçmektedir. Ayrıca bk. Drs.104a.9 notu.

3.2.4. Dede Korkut Nüshalarında Ortak Tekrar Örnekleri

Bu başlık altında vereceğimiz örnekler, elimizdeki Dede Korkut metnlerinin sözlü geleneğe dayandığını gösteren kanıtlar içerisinde “4.8. *Aynı Savaş Sahnesi veya Aynı Olayın İki Boy’da Geçmesi*” başlığı altında verilmiş olup bu örnekler her iki nüshanın aynı nüshaya dayanan nüshalardan yazıya geçirilmiş olduğunu da gösterir.

3.3. Anlatıcı ve Yazıcının Dede Korkut Metinlerini Değiştirmesi

Sözlü gelenekte yaşayan edebî ürünler şüphesiz insan hafızasına dayalı olarak ezberlenen ve ozandan ozana aktarılan metinlerdir. Destanlar, halk hikâyeleri, masallar, fıkralar, türküler, ninniler, ata sözleri hep dilden dile, hafızadan hafızaya aktarılmış ve yüzyıllar boyu bu şekilde korunmuş, kullanılmışlardır. Ancak sözlü ürünlerin bir kısmı yazıya geçmeden kaybolup gitmiş bir kısmı da değişerek günümüze kadar gelmiştir. İster sözlü olsun ister yazılı olsun hiçbir edebî ürün değişmez veya değiştirilemez değildir. Bir başka deyişle sözlü veya yazılı edebî ürünler farklı etkilere veya müdahalelere maruz kalabilir. Metinlere yapılan

2 Drs.13b.12, 69b.11, 72a.7; Vat.64a.5, 95a.4, 96a.5.

müdahaleler kimi zaman bilerek veya kasıtlı kimi zaman ise bilmeden ve farklı etkiler altında gerçekleşebilir.

Bu düşüncelerle hatırlatmamız gereken bir başka önemli nokta ise yazıya geçirilmiş olan sözlü bir ürünün yazıya geçirilinceye kadar ve yazıya geçirildikten sonra olmak üzere iki hikâyesi olduğu veya olabileceği konusudur. Sözlü ürünün sözlü dildeki hikâyesini anlatıcı ozanlar belirler veya yönlendirir; bununla kastettiğimiz şey anlatıcı ozanların metni iyi ezberlemeleri, metne sadık kalmaları ve metni korumaları ya da tam tersine bir tavır ve tutum takınmalarıdır. Sözlü ürünün yazıya geçirildikten sonraki hikâyesini ise yazıcılar belirler; bununla kastettiğimiz şey ise yazıcıların metni aslına sadık kalarak çoğaltmaları veya metni geliştirmeleri, özensiz veya metne müdahalelerde bulunarak çoğaltmalarıdır.

Anlatıcı ozanlar, ezberledikleri edebî ürünleri çeşitli sebeplerle veya farklı düşüncelerle değiştirebilirler. S. Sakaoğlu bir makalede sözlü gelenekte anlatıcıların metinleri önemli ölçüde değiştirdiği konusunu ele almış, bu düşünceyle ilgili olarak aynı kaynak kişilerden yani anlatıcılardan farklı zamanlarda yaptığı derlemeleri sırasında karşılaştığı güçlükleri ele almış ve derleme metinlerinin tespiti konusundaki sorunlara değinmiştir. Sakaoğlu'nun söz konusu makalesinde "Dede Korkut Kitabı ile ilgili sıkıntılara az da olsa ışık tutabilir" düşüncesiyle verdiği örneklerden biri şöyledir:

...çeşme başındaki Karakız, Hurşit'e hitaben iki mısra söyler. Muhtevası itibarıyla hikâyeye pek uygun olmayan bu iki mısra şöyledir:

Çok çörek büşürdüm yalım o mahramaya bağlı
Get gelemem gavur oğlu sen de bir Urum'un oğlu.

Şekil olarak da bozuk olan bu mısralar sözlü varyantlardaki şiirlerin sağlamlığı hakkında da bir fikir vermektedir (Sakaoğlu 2009: 748).

Sakaoğlu'nun makalesinde anlatıcıların ezberleri ve unutkanlıkları ile ilgili olarak aktardığı şu açıklamaları da konumuza ışık tutuyor:

Dinleyiciler arasında öyleleri vardır ki anlatmaları meddahlardan daha iyi bilirler fakat sosyal konumları sebebiyle anlatmazlardı. Hatta bunlar meddahların dil sürçmelerini, gelenek yadırgamadığı ve izin verdiği için, anında düzeltirlerdi. Demek ki anlatıcılar da yanılabilir (Sakaoğlu 2009: 748).

Sakaoğlu'nun anlatıcı ozanların ezberleri veya metni anlatmaları ile ilgili olarak yaptığı şu açıklamaları da çok önemlidir:

...arkadaşlarım ve ben aynı meddahtan (Meddah Behçet Mahir) bazı hikayeleri iki, hatta üç defa fakat birkaç yıl ara ile banda kaydettik. Hatta arada başkalarının da bizim tekrar tekrar aldığımız hikâyeleri banda aldıklarına şahit olduk ve hep birlikte dinledik. Gördük ki aynı meddah, aynı hikâyeyi veya destanı (Koroğlu Destanı) her anlatışında farklı sunumlar yapmaktadır. Demek ki, bir anlatmanın aynen yazıya aktarılmasının önünde çok çeşitli sebepler var (Sakaoğlu 2009: 745-46).

Dede Korkut metinlerinin anlatıcı ozanlar tarafından sürekli ezberlenmiş ve dinleyiciler huzurunda icra edilmiş olduğu açıktır. Hikâyelerin sözlü gelenekteki bu macerasında ne olup bitiğini, hikâyelerin başına nelerin geldiğini bilmiyoruz; fakat hikâyelerin eldeki iki nüshası, Sakaoğlu'nun yukarıdaki düşünce ve tecrübelerini hiç de boşa çıkarmayacak özellikler taşıyor çünkü yazıcılar da anlatıcı ozanlar gibi unutkanlıkları veya farklı eğilimleri nedeniyle aktardıkları edebî metinleri değiştirebilirler. Dresden ve Vatikan nüshalarının bu özelliklerini bilmek, Dede Korkut üzerinde yapacağımız çalışma ve tespitlerde isabet etmek için önemli bir noktadır.

Sakaoğlu'nun aktardığı aşağıdaki bilgiler ise hikâyelerde yer alan manzum kısımların nesirleşmesi konusuna ışık tutuyor:

Bazı şiirler unutulduğu için, normalde, yazılı metinlerde 'Aldı Hurşit' vb. şeklinde olan konuşmalar doğrudan nesir cümleleriyle ifade ediliyordu. Anlatıcı, en az üç dört dörtlükten oluşan bir türküyü okurken bazen ilk dörtlüğü okuyor, kalanını nesir diliyle anlatıyordu. (Sakaoğlu 1999: 746-47)

Buraya kadar aktardıklarımızı dikkate alırsak aslında Dede Korkut'un farklı iki nüshası ile değil farklı iki varyantı ile karşı karşıya olduğumuzu söylemek hiç de yanlış olmayacaktır.

Dresden ve Vatikan nüshalarının yazım eksiklikleri veya yazım yanlışları -birbirinin aynı kalmış olan cümlelerde- karşılaştırmalar yaparak ve gerekçeleri gösterilerek tamir edilebilir; ancak nüshaların birbirinden çok farklı olan cümlelerine ve kısımlarına müdahale etmek hiç de doğru olmaz. Bu durumda hiç şüphesiz Dede Korkut'un eldeki iki nüshasının iki varyant olarak kabul edilip ayrı ayrı okunması ve değerlendirilmesi daha doğru olacaktır. Ayrıca aynı durumun sözlü geleneğe dayanıp yazıya geçirilmiş ve çok değişikliğe uğramış anonim halk ürünlerinin farklı nüshaları için de geçerli olduğunu belirtmek gerekir.

Dede Korkut hikâyeleri anlatıcı ozanların dilinde ve hafızasında yaşayıp giderken günün birinde yazıya geçirildi ve bu noktadan sonra hikâyeler, bir taraftan sözlü dil mecrasında yoluna devam ederken diğer taraftan yazıcılar eliyle başka nüshalara aktarıldı. Hikâyelerin sözlü dilde tespit edilmiş olan çok kısa varyantları, bunların yazıya geçirilinceye kadarki zamanda ne denli değişmiş ve kısalmış olduğu konusunda fikir verebilir. Şüphesiz sözünü ettiğimiz bu varyantlar, ozanların değil, halktan kişilerin ağzından derlenmiştir; ancak bu durum sonucu değiştirmez.

Elde iki nüshası bulunan Dede Korkut hikâyelerinin yazıya geçirildikten sonraki macerasından da söz etmek gerekiyor çünkü yazıya aktarıldıktan sonra nüshaların çoğaltılması sırasında metinlerin başına gelenler de önemlidir. Yukarıda Dede Korkut'un iki nüshası üzerinde durarak bunların ortak bir nüshaya dayandığını farklı başlıklar altında verdiğimiz örneklerle gösterdik. O hâlde iki nüshaya bir de nüshalardaki ortak metinler açısından bakarak bu konuyu

incelemek gerekiyor. Dresden nüshasında bir giriş ile on iki hikâye, Vatikan nüshasında bir giriş ile altı hikâye bulunduğuna göre olaya ortak olan giriş ve altı hikâye açısından bakılabilir. Genel anlamda Vatikan nüshasında hem girişin hem de altı hikâyenin Dresden nüshasına göre daha kısa olduğu gözleniyor; bu durum anlatıcı yazıcıların eldeki yazılı metinleri değiştirdiğine en önemli kanıttır. Burada Dresden ve Vatikan nüshasından seçtiğimiz aynı konunun anlatıldığı cümleleri örnek göstererek anlatıcı yazıcıların metinleri ne kadar değiştirdiklerini ve dönüştürdüklerini anlatmak ve konuya biraz daha açıklık getirmek istiyoruz. Bunun için önce sadece iki nüshanın ana başlıkları ile her iki nüshada geçen ortak bölümlerin ana başlıklarını görelim:

Dresden	Vatikan
Kitâb-ı Dedem Korkud ‘Alâ Lisân-ı Tâ’ife-i Oğuzân	Hikâyet-i Oğuznâme-i Kazan Beg ve Gayrı
Dirse Hân Oğlu Boğaç Hân Bo[yı]nı Beyân Eder (6b.1)	Hikâyet-i [Dirse] Hân Oğlu Boğaç Hân (60a.13)
Salur Kazanun Evi Yağmalandığı Boyı Beyân Eder (19b.10)	Hikâyet: Salur Kazanun Evi Yağmalandığıdır (84a.5)
Bay Börenün Oğlu Bamsı Beyrek Boyını Beyân Eder (35a.11)	Hikâyet-i Bamsı Beryik Boz Atlu (67b.7)
Kazan Beg Oğlu Oruz Begün Tutsak Olduğu Boyı Beyân Eder (63a.8)	Hikâyet-i Kazan Begün oğlu Oruz Hân dutsak olduğudur (91b.7)
Kazı-lık Koca Oğlu Yegenek Bo[yı]nı Beyân Eder (102b.12)	Hikâyet-i Kazılık Koca oğlu Yegenek Beg (100a.6)
İç Oğuza Taş Oğuz ‘Âşî Olup Beyrek Öldüğü Boyı Beyân Eder (147b.8)	Hikâyet-i Taş Oğuz İç Oğuza ‘Âşî Olup Beryek Vefâtı (103b.8)

Gerek nüshaların gerekse hikâyelerin adlarının ne kadar farklı olduğu ilk bakışta dikkat çekiyor. Şimdi de iki nüshanın *giriş* bölümünden seçtiğimiz bazı cümleleri karşılıklı olarak görelim:

Dresden (Giriş)	Vatikan (Giriş)
Resûl ‘aleyhi’s-selâm zemânına yakın Bayat boyından Korkut Ata dêrler bir er kopdı . (Drs.3a.2)	Hazret-i Resûl zamânına yakın Bayat boyından Korkut adlu bir er kopmışdı . (Vat.58b.2)
Oğuzun evvel gişi temâm bilicisiydi, ne dêrise olurıdı, gâybden dürlü haber söyleridi; Hâk Te‘âla, anun gönline ilhâm ederidi . (Drs.3a.3-5)	Oğuzun içinde temâm vilâyeti zâhir olmuşdı, ilhâm-ı Rabbâniyle neçe sözler söylerdi . (Vat.58b.2-3)
Korkut Ata, Oğuz kavminun müşkilini hâl ederidi. Her ne iş olsa Korkut Ataya tanışmayınca işlemezleridi. Her ne ki buyursa kabûl ederleridi, sözin tûtup temâm ederleridi. (Drs.3a.8-11)	Korkut Ata, Oğuz kavminun müşkilin hâl ederdi; her ne iş olsa anâ tanışmayınca işlemezler idi, nekim ol buyurursa kabûl ederlerdi. (Vat.58b.5-7)
Ölen âdem dirilmez, çıhan cân gêrû gelmez. (Drs.3b.1)	Ölen âdem dirilmez ve çıkan cân kıyâmet olmayınca gêrû gelmez. (Vat.58b.10)
Üç otuz on yaşunuz tolsun! Hâk size yamân getürmesün! (Drs.4a.12-13)	Üç otuz on yaşınuz tolsun! Arasında Hâk size yaman gösternesün! (Vat.59a.12-13)

Dresden (Giriş)	Vatikan (Giriş)
Azup gelen kažā[y] Tanrı şavsun! Hānum hey! (Drs.4b.10)	Azup gelen kađanūza Tanrı şavsun! Hānum hey, begüm hey! (Vat.59b.6)

Yukarıdaki cümlelerde belirtilmiş olan kısımlardaki farklılıkların yazıcılardan kaynaklandığı açıkça anlaşılıyor. Şimdi de iki nüshada da birinci sırada geçen *Boğaç Han Boyu*’ndan aynı durumu yansıtan birkaç örnek daha görelim:

Dresden (Boğaç Han Boyu)	Vatikan (Boğaç Han Boyu)
Şāmī günlügi yer yüzine dıkdürmüšldi. (Drs.7a.2)	Ağ ban evin, ağ otağın kara yerün üzerine kurmuşıdı. (Vat.60b.1)
ēvden çıkup yöriyende selvl boylum (Drs.8a.8)	kałkubanı yöriyende řübā boylum (Vat.61a.3)
Dirse Hān dağı ehlinün söziyle ulu toy eyledi, hācet diledi. Atđan ayğır, deveden buğra, koyundan koç kırdurđı. İç Oğuz, Taş Oğuz beglerin üstine yığnak etđi. Ac görsē toyurđı, yalıñ görse tonatđı, borclu[y]ı borcından kırtardı, depe gibi et yıgđı, göl gibi kıımız sağdırdı; el götürđiler, hācet dilediler. (Drs.9a.11-9b.3)	Dirse Hān dağı ehlinün söziyle ulu toy etđi. El götürüp du‘ā dilediler. (Vat.61b.7)
Oğlancuğını dāyelere vērđi, şaķlatđı. At ayağı külük, ozan dili çevük olur. Eyegülü ulalur, kapurğalı böyür. Oğlan on beş yaşına girdi. Oğlanuñ babası Bayındır Hānuñ ordusına karışdı. (Drs.9b.5-8)	Oğlanı tayalara vērđiler, bēsletđiler. At ayağı külük, ozan dili çevük olur. Aylar yıllar geçer, oğlan böyür. On beş yaşına girdi oğlanuñ babası bir gün göçđi, Bayındır Hānuñ ordusına karışdı. (Vat.61b.8-10)
iki talısmuñ üstine boğanuñ [köpük] tırdı; ne oğlan yeñer ne boğa yeñer. (Drs.10a.12-13)	Boğanuñ iki talısı üstine köpük tırdı; ne oğlan boğayı yeñđi ne boğa oğlanı yeñđi. (Vat.62a.7)

Dresden nüshasında üçüncü sırada Vatikan nüshasında ise ikinci sırada geçen *Bamsı Beyrek Boyu*’ndan birkaç örnek:

Dresden (Bamsı Beyrek Boyu)	Vatikan (Bamsı Beyrek Boyu)
Bay Börenuñ Oğı Bamsı Beyrek Boyını beyān ēder (Drs.35a.11)	Hıkāyet-i Bamsı Beryik Boz atlı (Vat.67b.7)
Böyle dēgeç kalın Oğuz begleri yüz göye şutdılar, el kıaldurup du‘ā eylediler (Drs.36a.7-9)	Böyle dēyiceķ kalın Oğuz begleri el kıaldurub du‘ā dilediler (Vat.68a.6-7)
Allāh Te‘āla Bay Böre Bege bir ođul, Bay Bīcān Bege bir kıız vērđi. Kalın Oğuz begleri bunu ēšitdiler şād olup sevindiler. (Drs.36b.5-7)	Bay Böre Beguñ řatunı hāmille oldı, neķe müddetden řonra bir ērkek ođı oldı. Pay Bican Hāna dađı Hūdā bir kıız vērđi. Kalın Oğuz begleri bunu ēšitdiler sevindiler. (Vat.68a.12-68b.1)
Bāzırğānuñ ulusı şutıldı, kiķisi kaçarak Oğuzā geldi. (Drs.37b.1)	Bāzırğānuñ ulusını şutdılar, kiķisi kaçarak Oğuzā geldi. Zirāķi Oğuzā yaķın yerde idı. (Vat.68b.12)
Dede, oğlan mısın kız mısın? (Drs.45a.1)	Dede, ķurt mısın ķoyun mısın? (Vat.72b.10)

İki nüshada da dördüncü sırada geçen *Uruz Tutsak Olduğu Boy*'dan birkaç örnek:

Dresden (Uruz Tutsak Olduğu Boy)	Vatikan (Uruz Tutsak Olduğu Boy)
Kazan Beg Oğlu Uruz Begün Tutsak olduğu Boyu Beyân eder (Drs.63a.8)	Hikâyet-i Kazan Begün oğlu Uruz Hân tutsak olduğudur (Vat.91b.7)
Тоқуз қара gözli, örme saçlı, elleri bileginden kımalı, parmakları nigârlı, boğazları birer karşı kâfir kızları al şerâbı altun ayağıla kalın Oğuz beglerine gezdürürleridi . (Drs.63b.1-4)	Тоқуз қара gözli, hüb şüretiü , örme saçlı, elleri bileginden kınalı , tırnakları nigârlı, boğazları birer karşı kâfir kızları altun ayağıla sürâhiler al şarâbıla Oğuz beglerine şunarlardı . (Vat.91b.12-92a.1)
Oğlu Oruza bu iş, hoş gelmedi, ilerü geldi, diz çökdü. Babasına çağırıp şoylar (Drs.63b.12-13)	Kazan oğlu Oruza bu vâzi' hoş gelmedi, kahır geldi. İlerü geldi, dizin çökdü, çağırıp şoylar. (Vat.92a.6-7)

Metinlerde ayrıca cümle farklılıklarının ötesinde hikâyelerdeki kurgunun değiştirildiğini gösteren kısımlar dikkat çekmektedir; bu konudaki örnekleri de diğer üç ortak hikâyeden vermeye çalışalım. Dresden nüshasında ikinci sırada, Vatikanda ise üçüncü sırada geçen *Kazanun Evi Yağmalandığı Boy*'dan tespit ettiğimiz bazı örnekler:

Dresden (Kazanun Evi Yağmalandığı)	Vatikan (Kazanun Evi Yağmalandığı)
Ağ ban evüm şundan geçmiş, gördün mi? (Drs.25b.7)	Alaca atlu karaca gavur ordum yağma etmiş; bundan geçdi mi? (Vat.87a.1)
...çobanı bir ağaca şara şara muhkem bağladı. Atlandı, yöriyü verdi. Çobana eydür: Mere çoban, karnun açılmamış iken, gözün a! karamamış iken bu ağacı koparı gör! Yoħsa seni bunda kırtlar kuşlar yer, dedi. Karaca Çoban darb eyledi, kaba ağacı yeriyle yurdiyıla kopardı, arkasına aldı, Kazanun ardına düşdi. (Drs.27a.3-8)	...çobanı bir kaba ağaca şara kodı, kendi atına binüp getdi. Çoban çağırıp eydür: Ağam Kazan, beni neylersin? dedi. Kazan eydür: Evüm kırtarayın, gelüp seni koyu vıreyin, dedi. Çoban eydür kendözine 'Karnun açılmadın, kuvvetün getmedin bu ağacı koparı gör! Yoħsa seni bunda kırtlar yer' deyüp, zor edüp ağacı köküyle kopardı, arkasına urdı, Kazanun ardına düşdi. (Vat.87b.5-8)
Boyıuzun Borla [Hâtun] bunı eşitdi yüregiyle cânına odlar düşdi. Kırk ince <bellü> kızun içine girdi, öğüt verdi, eydür: Kanķunıza yapışurlarsa 'Kazan hatunı kanķunuzdur?' deyü, kırk yerden âvâz veresiz! dedi. (Drs.27b.7-9)	Bu sözleri Borlı Hatun eşitdi yüregiyle cânına odlar düşdi, kırk ince kızun içine girdi, öğüt verdi, eydür: 'Kanķunıza yapışup şorarlarsa 'Kazan hatunı sen misin?' deyü, kırk yerden çağırasız Benin!' deyü. (Vat.88a.2-5)

Dresden nüshasında yedinci sırada Vatikanda ise beşinci sırada geçen *Kazanın Evi Yağmalandığı Boy*'dan tespit ettiğimiz birkaç örnek:

Dresden (Yegenek Boyı)	Vatikan (Yegenek Boyı)
Kaızılık Koca anı gördüğünleyn yel gibi yetdi, yelim gibi yapışdı, kâfirün eşsesine bir kılıç urdı, zerre kadar kesdüremedi. Nevbet kâfire degdi. Ol altmış batman gürzile Kaızılık Kocaya depere tutup çaldı. Yalan dünya başına tar oldu, [ağzından burmindan] düden gibi kan şorladı. (Drs.103b.4-9)	Kaızılık Koca anı gördi hemân yerinden örü durdı, kazaquç atına süvâr oldu, kara dinlü kâfire yel gibi yetdi, kâfirün eşsesine bir kılıç urdı, zerre miqdân kesmedi. Nevbet kâfire gelicek ol altmış batman gürzi çeküp eline aldı, Kaızılık Kocayı depere dutup çaldı. Yalan dünya başına tar geldi, ağzından burmindan kan boşandı. (Vat.100b.3-7)
devletlü hân meded! Maña leşker vër, meni babam tutsak olduğu kal'aya gönder! dedi. (Drs.104b.4-5)	Hânüm! Benüm babamı ben öldi şanurdum, bilmezdim. Şimdi bildümki kâfirde dutsak imiş. Devletlü başun için baña leşker koşup beni babam dutsak olduğu kal'aya gönder, dedi. (Vat.101a.6-8)
Hânüm, yigirmi dört sancak begi, Tekür elinde zebün oldu. (Drs.106b.10)	Kışsayı ne drâz edelüm, yegirmi dört şancak begi kâfir elinde zebün oldu. (Vat.102b.4-5)

Son olarak Dresden nüshasında on ikinci sırada, Vatikanda altıncı sırada geçen *Taş Oğuz İç Oğuz olduğu Boy*'dan birkaç örnek görelim:

Dresden (Taş Oğuz İç Oğuz olduğu Boy)	Vatikan (Taş Oğuz İç Oğuz olduğu Boy)
Uç Ok, Boz Ok yıgnağ olsa Kağan evin yağmaladı. Kağan gerü evin yağmaladı, ammâ Taş Oğuz bile bulunmadı; hemîn İç Oğuz yağmaladı. (Drs.147b.9-11)	Kağan üç yılda bir İç Oğuz, Taş Oğuz beglerin cem' ederdi, evin yağmaladı. Gerü Hân Kağan evin yağmaladı oldu. Taş Oğuz begleri hâzır olmayup hemân İç Oğuz begleri yağmaladı. (Vat.103b.9-11)
Kağan bunlu oldu, 'Elbetde tayum Aruz maña gelsün, dedi; Kara başum bunaldı, üzerüme yağı geldi. (Drs.148a.13-148b.2)	Kağan Hân devletüne du'âlar etti, katı bunlı oldu; 'Elbette elbette dayım Aruz baña gelsün yetişsün! Kara başum bunaldı, bunlı oldu, üstümüze yağı geldi' der. (Vat.104a.11-12)
Emen eydür: Ya sen ne cevâb vërdün? Aruz eydür ki 'Mere kavat, biz Kağana düşmenüz' dedüm. Emen eydür: Eyü demişsin. Aruz eydür: Begler, ya siz ne dërsiz? Begler eydür: Ne dëyelüm. Çün sen Kağana düşmen oldun biz de düşmenüz, dediler. Aruz araya Muşhaf getürdi, hep begler el urup and içdiler: Senün dostuğa dost ve düşmenüğe düşmenüz, dediler. (Drs.149b.1-5)	Emen eydür: Eyü demişsin, dedi. Aruz araya Muşhaf getürdi, eydür: Begler, siz ne buyursuz? Begler eytidiler: Çün sen düşmen oldun biz dağı olduk, dediler. Aruz eydür: Diğ imdi and içün! Cemî' begler and içdiler: Senün dostuğa dost düşmenüğe düşmen, dediler. (Vat.105a.4-7)

Yukarıda sunduğumuz bütün bu örnekler Dede Korkut metinlerinin sadece sözlü dilde değil yazıya geçtikten sonra da yazıcılar tarafından hem kelimeler hem cümleler hem de kurgu boyutuyla değiştirildiğini göstermektedir. Belki ilk nüshayı yazan kişi belki de bu nüshaları istinsah eden kişi(ler) birer anlatıcı ozan veya hikâyeleri yüzlerce defa dinlemiş olan; bu nedenle hikâyeleri iyice ezberlemiş olan kişi veya kişilerdi. Bu nedenle yer yer kendi ezberlerine veya zevklerine göre metne müdahalelerde bulunduklarından bu farklılıkların ortaya çıkmış olabileceğini düşünmek yanlış olmasa gerek.

4. Dresden Nüshasında Sözlü Dil Özellikleri

Bu başlık altında Dede Korkut metnindeki sözlü dil özelliklerini tespit ettik; söz konusu özellikler şöyle sıralanabilir:

4.1. Anlatıcı Ozanın Ara Sözler Kullanması

Dede Korkut metnlerinin sözden yazıya geçirilmiş olduğunu gösteren ilk kanıt, bir anlatıcı ozanı işaret eden ara söz örnekleridir. Konuyla ilgili olarak Fikret Türkmen; bir bildirisinde Dede Korkut'ta geçen anlatıcı ozana ait *ara sözler* olarak değerlendirilebilecek bu tür örneklerin sözlü gelenekte sık kullanıldığını ve bunun bir üslup özelliği veya teknik olduğunu vurgulamış, bu üslubun Türk edebiyatında romanlara yansıdığına değinmiş, sırasıyla Dede Korkut'un girişi ile *boylarda* geçen *arasöz* örneklerini vermiş ve sonuç olarak şu tespitte bulunmuştur:

Dede Korkut Kitabı'ndaki ara sözler tamamen sözlü geleneğin malı olan unsurlardır: Bunlar, hikâyenin sürekli bir şekilde güncelleştirildiğini, geleneğin devamı için bu tür anlatım tekniklerine mutlaka ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Böylece hem anlatılan konu canlılığını korumakta, hem de kuşaktan kuşağa sürekli yenilenerek aktarılabilmektedir. (Türkmen 2004: 160)

Ara sözlerin metinlerde özellikle konuyu değiştirmek, anlatılan olayları farklı bir zamana taşımak, anlatılacak yeni olayla ilgili bir açıklama veya yorum yapmak için kullanıldığı görülür. Anlatıcı ozanın bu sözleri kullanmaktaki bir amacı da dinleyicinin dikkatini yeniden konuya çekerek meraklandırmak, sürekliliği ve ilgiyi sağlamaktır. Burada konuyla ilgili olarak Dede Korkut'tan sadece dört örnek vermekle yetineceğiz:

* Birinci örnek: Çocuğu olmayan Dirse Han, eşinin teklifi üzerine bir ziyafet vererek çocuğu olması için Oğuz beylerinden dua etmelerini ister. Oğuz beylerinin duasından sonra Dirse Han'ın bir oğlu olur. Ozan bu olayı aktardıktan sonra çocuğun on beş yaşına girdiğini söyleyecektir yani ozan metnin bu kısmında on beş yıllık zaman dilimini atlamak istemiş, bu süreyi doğrudan söylemek yerine bir geçiş olarak düşündüğü ve art arda söylediği aşağıdaki metinde koyu punto ile yazılmış olan iki ara sözden sonra söylemeyi tercih etmiştir:

El götürdiler, hâcet dilediler. Bir ağzı du'âlinuñ alkışıyla Allâh Te'âla bir 'ayâl vârdi. Hatunı hâmile oldı, bir neçe müddetden sonra bir oğlan doğurdu. Oğlancuğını dâyelere vârdi, şaklatdı. **At ayağı külük, ozan dili çevük olur. Eyegülü ulalur, kapurgalı böyür.** Oğlan on beş yaşına girdi. (Drs.9b.4-8)

Söz konusu ara sözlerden birincisi dört yerde,³ ikincisi bir yerde⁴ daha yine bir zaman dilimini atlamak amacıyla kullanılmıştır.

3 Drs.16b.6, 30b.7, 89a.2, 142b.13.

4 Drs.130a.6.

* İkinci örnek: Kazan Bey, savaşmak için üzerlerine gelen düşmanı görünce oğlu Oruz'a savaşa girmemesini ve savaşın nasıl yapıldığını öğrenmek için arkadaşlarıyla birlikte kendilerini savaşırken gözlemlemesini söyler. Oruz'un babasının sözünü kırmayıp bunu kabul ettiğini belirten ozan, hemen ardından bir ara sözle hikâyenin yaşandığı zamanla ilgili aşağıdaki metinde koyu punto ile yazılmış olan bir iki açıklamayı yapar ve ardından anlatımını Kazan Bey'in savaşa hazırlık olmak üzere abdest alıp namaz kıldığını aktararak sürdürür:

Oruz babasının sözün şımadı, kayıdup gërü döndi, [alacak] yërden yüce
tağlar başına yoldaşların alup çıkıdı. **Ol zemānda oğul ata sözün iki
eylemezidi. İki eylese ol oğlanı kabûl eylemezleridi.** Oruz gëñ yakadan
sünüsün şaңçdı tırdı. Kazan Beg gördi ki kâfir kıatı yaklandı, atından
endi. Arı [şudan] abdest aldı, ağ alnın yëre kıodı, iki rek'at namaz kıldı...
(Drs.67b.10-68a.4)

* Üçüncü örnek: Üzerine pireler üşüşmüş olan Deli Karçar, kendisini vücuduna üşmüş olan pirelerden kurtarması için Dede Korkut'tan yardım ister. Dede Korkut'un yol göstermesiyle gider, akar suya girer ve pirelerin suyun akıntısına kapılıp gitmesiyle onlardan kurtulunca evine giderek kız kardeşinin düğün hazırlıklarını yapmaya başlar. Ozan bu olaydan sonra farklı bir olaya geçerek, Beyrek'in gerdek çadırı dikmesini anlatarak hikâyeye devam edecektir. İşte ozan, tam bu olayı anlatmaya başlamadan önce olaya bir hazırlık olması düşüncesiyle gerdek dikme geleneğiyle ilgili olarak bir açıklama yapar (aşağıdaki metinde koyu punto ile yazılmış) ve anlatımını Beyrek'in gerdek hazırlığı yaptığı bölümü aktararak sürdürür:

Dede Korkut: 'Var oğul, gendünji şuya ur.' dedi. Delü Karçar segirderek
vardı, şuya düşdi. Buredür; şuya akıdı, gëtdi. Geldi, gëyesisin [gëydi,
evine] gëtdi, ağır düğün yarağın gördi. **Oğuz zemānında bir yiglit ki
evlense oğ ataradı, oğı [ne] yërde düşse anda gerdek dikeridi.** Beyrek
Hān dahı oğın atdı, dibine gerdegin dikdi. (Drs.46b.1-7)

* Dördüncü örnek: Ozan; Segrek'in bir ziyafet sırasında dışarı çıktığını, iki çocuğun kavgaya ettiğini gördüğünü ve her birine birer tokat atarak onları ayırdığını anlatır. Tam bu sırada çocuklardan biri Segrek'e çıkışarak neden kendilerini dövdüğünü sorar, Segrek'in kardeşi Egrek'in tutsak olduğunu açıklar ve gücü yetiyorsa gidip kardeşini kurtarmasını söyleyerek onu aşağılar. Ozan, bu iki olay arasında öksüz çocuğun diliyle ilgili bir yorum (aşağıdaki metinde koyu punto ile yazılmış) yapar:

Segrek mest oldı, taşra ayak yolına çıkıdı. Gördi kim öksüz oğlan bir
kızanı çekişür. 'Mere, noldunuz?' dëyü bir şapla birine, bir şapla birine
urdu. **Eski tonuñ bitdi, öksüz oğlanuñ dili acı olur.** Biri eydür: 'Mize
mizüm öksüzlügümüz yetmez mi? Bizi neye urursın? Hünerün var ise
kartaşuñ Alınca kal'asında esirdür var anı kırtar.' dedi. (Drs.130a.8-
130b.1)

* Beşinci örnek: Burada sözünü edeceğimiz ara söz örneği *Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu*'nda geçen küçük bir *soylama*dır. Hikâyede Bayındır Han'ın yılda bir defa Oğuz beylerini ağırladığı ve ziyafet verdiği bilgi verilir. Yine Bayındır Han'ın verdiği emre göre ak, kızıl ve kara olmak üzere üç renkte çadır kurulacak, Oğuz beyleri davet edilecektir; oğlu olan ak çadıra, kızı olan kızıl çadıra, oğlu kızı olmayan ise kara çadıra oturtulacaktır. Oğlu kızı olmayanın altına kara keçe serilecek ve kendisine kara koyun etinden ikram edilecektir. Bu durumu kabullenmeyen, beğenmeyen veya içine sindiremeyen kişi dilerse ziyafeti terk edecektir. Oğuz beyleri ziyafet yerine bir bir gelip toplanmaya başlar. Hikâyenin başında verilen bu ön bilgiden sonra ozanın hem **"Meger Dirse Hân dërleridi bir begün oğlu kızı yoğıdı."** şeklindeki ara sözle olay kahramanını tanıttığı hem de ara sözün bir devamı olarak bir cümlelin zarfı olarak kullandığı şu ara *soylamay*ı eklediği görülür:

"Şalkum şalkum tañ yëlleri esdüginde,
şakallu bozac turgay sayradukda,
bedevî atlar issini görüp 'okradukda,
şakalı uzun tat eri banladukda,
aklı qaralı seçilen çağda,
[kalın Oguzun gelini kızı bezenen çağda,]
gögsi güzel kaba tağlara gün degende,
beg yigitler cılasunlar birbirine kıyulan çağda
ala şabâh Dirse Hân kalkubanı yerinden örü turup..." (Drs.7a.1-7)

Ozan bu *soylama* ile göçebe Oğuzların sabah saatlerinde yaşadığı hayattan kesitler sunarak bir tasvir yapmış, hem sözü uzatmak hem de dinleyicilerin ilgi ve merakını arttırmak istemiştir. Bu soylamanın hemen devamında Dirse Han'ın kırk yiğidini yanına alarak ziyafete geldiği, Bayındır Han'ın yiğitleri tarafından kara çadıra oturtulduğu, altına kara keçe serildiği ve kendisine kara koyun etinden *ikram* edildiği anlatılır. Dirse Han, duruma itiraz edince kendisine yapılan bu muamelenin Bayındır Han'ın bir emri olduğu söylenir. Bunun üzerine Dirse Han; ziyafet yerinden ayrılır evine gider, eşine neden çocukları olmadığını sorar ve çıkışır. Eşi Oğuz beylerine bir ziyafet vermesini ve beylerden dua istemesini teklif eder. Dirse Han, bir ziyafet verir ve Oğuz beylerinden dua ister; böylece bir erkek çocukları doğar. Aradan yıllar geçer, çocuk büyür, on beş yaşına basar ve Bayındır Han'ın boğasını yener; bunun üzerine Dede Korkut gelir ve kendisine Boğaç adını verir, taht alır. Yaşanan bu olaydan sonra artık Dirse Han'ın gözdesi, oğlu Boğaç'tır. Dirse Han'ın kırk yiğidi bu durumu çekemez ve Boğaç'ı babasına öldürtme planları kurarlar. Kırk yiğit, Dirse Han'a oğlu Boğaç'la ilgili olarak törelere aykırı düşen türlü iftiralarda bulunur ve oğlunu bir av düzenleyerek kaza ile öldürmesini söylerler. İşte anlatıcı ozan, hikâyenin tam bu kısmında yukarıda söz konusu edilen ve bir cümlelin zarfı olarak kullandığı *soylamay*ı tekrar bir ara söz gibi kullanır; aynı tasvirle tekrar sözü uzatmak, dinleyicilerin ilgi ve merakını

arttırmak ister; ozan bunu, hikâyede konu bütünlüğünü sağlamak amacıyla da yapmıştır denilebilir:

“Şalkum şalkum tañ yelleri esdüginde,
şakallu bozac turğay sayraduğda,
bedevî atlar issin görüp ‘okraduğda,
şakalı uzun tat eri bağladuğda,
aklı qaralı seçilen çağda,
kalın Oğuzun gelini kıızı bezenen çağda,
gögsi güzel kaba tağlara gün degende,
beg yigitler, cılasunlar birbirine kuyulan çağda,
ala şabâh Dirse Hân yerinden örü türdi. Oğlancuğın
yanına alup kırk yigidin boyına şaldı, ava çıkdı...” (Drs.12b.4-11)

4.2. Dinleyicilere Hayır Dua Edilen Cümleler

Dede Korkut’tun giriş bölümünde ve özellikle *boy* sonlarında yapılan hayır dualar, bir anlatıcı ozanın dinleyicilere seslendiği ortamı çağrıştırır özelliktedir:

“Devletsüz [oğul] şerrinden Allâh şaklasun hânım sizi!” (Drs.4a.3)

“Andan dahı sizi hânım, Allâh şaklasun; ocağunuza buncılayın ‘avrat gelmesün!” (Drs.6b.12)

“Allâh vèren umuduñ üzilmesün! Yığışdursun, dürişdürsün!” (Drs.35a.9)

“Âmîn âmîn deyenler dîdâr görsün! Yığışdursun dürişdürsün” (Drs.63a.6, 154a.6)

“Ağ alnuğda beş kelime du‘â kıldıuğ, kabül olsun! Yığışdursun dürişdürsün” (Drs.79a.11, 87a.3)

“Âmîn deyenler dîzâr görsün! Yığışdursun, dürişdürsün” (Drs.102b.10)

4.3. Vurgu Yoluyla Soru Cümleleri

Vurgu yoluyla kurulmuş soru cümleleri, sözlü dilin önemli özelliklerinden biridir. Özellikle ağızlarda örneklerine sık rastlanan bu tür cümlelerin Dresden nüshasında tespit ettiğimiz örnekleri şöyledir:

* Drs.42b.5: “Oğul, meger sen istediğün kız, Pay Bîcân Beg kıızı Banı Çiçek ola?” dedi.

Yukarıdaki cümlede Bay Böre Bey, oğlu Beyrek’e vurgu yoluyla soru soruyor. Cümle “İstediğin kız, Pay Bîcân Beg kıızı Banı Çiçek mi?” şeklinde aktarılabilir. Bu cümlelerin devamında Beyrek’in babasına “Belî, pes evet, ağ şakallu ‘aziz baba, menüm dahı istediğüm oldur.” şeklinde cevap vermiş olması da söz konusu cümlelerin bir soru cümlesi olduğunu açıkça gösteriyor. Ayrıca bk. Drs.42b.5 notu.

* **Drs.87b.7-8:** “Kaḅlī Koca eydür: Oğul, sen kız istemezmişsin bir cılasun bahādur istermişsin, anuḅ arkaşında yēyesin, içesin, hoş geçesin. Eydür: Belī, cānum baba, eyle isterem. Pes varasın, bir cici bici Türkmen kızını alasın, negāhenden ṭayınam üzerine düşem, karnı yırtıla? dēdi. Kaḅlī Koca eydür: Oğul, kız görmek senden, māl rızık vèrmek benden.”

Yukarıdaki metinde altı çizilmiş olan cümle, vurgu yoluyla kurulmuş bir soru cümlesidir. Metnin bağlamı ve cümleden sonra babanın verdiği “*Oğul, kız görmek senden, mal rızık vèrmek benden*” şeklindeki cevap da bunu açıkça gösteriyor. Hemen yukarıda verilmiş olan Drs.42b.5’te geçen cümle aynı olay ve bağlam özelliği taşıdığından, bu cümlelerin soru cümlesi olduğuna bir başka kanıt olarak gösterilebilir. Ayrıca bk. Drs.87b.7-8 notu.

* **Drs.143a.3:** “Meger sen Hān Kazanuḅ oğlu degülsin?”

Yukarıdaki cümle, vurguyla kurulmuş bir soru cümlesi olup “*Sen, Kazan’ın oğlu değil misin?*” şeklinde aktarılabilir. Nitekim bu cümlelerin hemen devamında yer alan “*Oruz kaḅıdı, eydür: ‘Mere kavat, menüm babam’ Bayındır Hān degül midür?’ Eyitdi: ‘Yok, ol ananuḅ babasıdır, semin dedendür.’*” şeklindeki cümleler de bu aktarmanın doğru olduğunu gösterir. Ayrıca bk. Drs.143a.3 notu.

* **Drs.148a.8-9:** “Hānum, men varayın, anlaruḅ dostluḅın düşmenliḅin bil[ey] in?”

Bağlam incelendiğinde yukarıdaki cümlelerin vurgu yoluyla kurulmuş bir soru cümlesi olduğu anlaşılıyor çünkü Kılbaş, bu cümleyle Taş Oğuz’a giderek onların dost mu düşman mı olduklarını araştırmak yani durumlarını, niyetlerini öğrenmek için Kazan’dan izin istemekte ve cümlede vurgu yoluyla soru sormaktadır. Nitekim Kazan Bey’in “*Sen bilürsin, var*” şeklindeki cevabından da Kılbaş’ın cümlesinin bir soru cümlesi olduğu anlaşılıyor. Ayrıca bk. Drs.148a.8-9 notu.

4.4. Sözlü Dili Çağrıştıran Zamirler

Dresden nüshasında zamirlerin yer yer sözlü dili çağrıştırır şekilde kullanılmış olduğu görülüyor. Aşağıdaki tabloda *bu* zamininin sözlü dili çağrıştıran örnekleri, zaminin geçtiği yer, kim(ler) için veya hangi topluluk için kullanıldığı gösterilmiştir. Söz konusu cümleler yazı dilinde kullanılmış olsa *bu* zamiri yerine muhtemelen üçüncü sütunda gösterilen adlar kullanılmış olacaktı:

Zamirin Geçtiği Cümle	Yeri	Zamirin Kim(ler) için Kullanıldığı
Tur, etmek getir, yeyelüm; bu da yēsün.	6b.6	konuk
Ol kırk nâ-merd da hı bunı gördiler, eyitdiler.	6b.6	Boğaç
Ulu kız ardaşı bunı Beyrege benzetdi.	55a.3	ozan
Bunı gördi Kazan Begün hatunı Boyı uzun Borla [Hatun] ka hı .	58a.4	ozan
Selcan Hatun bunı böyle gördi içine od düşdi.	99b.10	KanTuralı
Endi bir yigit bunı depdi, depdükçe böyüdi.	110a.7	Tepegöz
Bu da bindi, hışmını kavımmı ayırdı, evini çözdi, Oğuzdan göç eyledi...	120a.9	Begil
Bu bizi öğmedi, gelün bunı öldürelüm.	142b.9	Kazan
Bunun oğlu var, ardaşı var	142b.10	Kazan
Bunı öldürmek olmaz.	142b.11	Kazan
Evnük Ka'asınun kâfirleri bunları casüsladı.	37a.12	tüccarlar
Bunlar böyle edicek Bay Böre Begün acığı tıtdı	39a.6	tüccarlar
...kâfirün cäsüsü bunları cäsüsladı.	47a.2	Oğuzlar
Kâfirler da hı bunları qarşuladılar.	62a.2	Oğuz beyleri
Bunları görüp Teküre geldi.	65b.1	Oğuzlar
Bunlar bu sözde iken... Teküre haber vardı.	91a.2	Kan Turalı ve arkadaşları
Çünkü kâfirler bunları gördiler...	106a.11	Oğuzlar
Ol mel'ün... bunlara mu kâ bil oldu.	106a.13	Oğuzlar
Bunlar da hı rāzī oldu.	112a.6	Oğuzlar
Bunları gördi, gelüp eydür...	129b.9	Oğuzlar
Altı yüz... kâfir bunların üzerine kuyuldılar.	129b.12	Oğuzlar
Tekür... bunların üzerine geldi.	138b.5	Oğuzlar

4.5. Sözlü Dili Çağrıştıran Ünlemler

* Dresden nüshasında yazılı metinlerde pek görülmeyen veya daha çok sözlü dilde kullanılan ünlemlerin örnekleri sık geçer. Bunlara ilk olarak *a!* 'ey!, hey!' (seslenme) ünlemi örnek gösterilebilir:

Drs.14a.3: "A Dirse Hân! Kalkubanı yeründen öri tırdun"

Drs.14a.7: "Çıksun benüm kör gözüm, **a** Dirse Hân! yaman segrür."

Drs.14b.1: "Yalınız oğul haberin, **a** Dirse Hân, değil maña!"

Drs.14b.10: "Yalınız oğul haberin, **a** Dirse Hân, değil maña!"

Drs.20a.12: "Yöriyelüm **a** begler!"

Drs.25b.9: "Ölmiş miydün, yit mişmiydün, **a** Kazan?"

Drs.25b.9: "Kanda gezeridün, neredehydün, **a** Kazan?"

Drs.64b.9: "A beg baba! Devece böyümışsin, köşekce 'aklun yok."

Drs.65a.1: "A Begler! Oruz hü**b** söyledi, şeker yedi."

Drs.65a.7: "...Şonra oğlana gerek olur, a begler!"

Drs.67b.1: "A beg baba! Êşidürem, amnâ..."

Drs.69a.10: "A begler! Oğlan kıncaru gëtdi ola?"

Drs.71a.1: "Demez olsañ, yana yana karğaram a Kızan saña!"

Drs.71a.6: "Yahñuz oğul haberin a Kızan, dëgil maña!"

Drs.71b.2: "Yoñsa a Kızan! Ayagumdan sermüze atayın mı?"

Drs.73a.12: "Berü gelgil, a beg baba!"

* Sözlü dili çağrıştıran ikinci örnek olarak aşağıdaki cümlelerde geçen *a!*: 'Sözlü dilde *takılma*, *tereddüt* bildiren ünlem' gösterilebilir:

Drs.80a.10: "Kayıtdı döndi Deli a! Dumrul évine geldi."

Drs.112b.10: "Kara polad uz kılıç [çalup baş] kesenler kılını kesdüremedi, karğu a! cıda oynadanlar ildüremedi."

Drs.119a.11: "Kara tağa a! yetdügünde aşıt vërsün"

Drs.121a.9: "Atın çekdiler, ala gözlü a! yigitlerin alup évine geldi."

Drs.130b.4: "Karangulu gözüm aydını kardaş! dëyü ağladı içëri a! şöhbete girdi, destür diledi."

* Sözlü dili çağrıştıran üçüncü örnek olarak şu cümlelerde geçen *di!* 'haydi' ünlemi gösterilebilir:

Drs.59a.12: "Mere delü ozan çal di!"

Drs.46b.13: "Kırk güne degin sıra var, di gëyünüz!"

Drs.140a.4: "İmdi Kızan Beg, di bizi ög!"

* Sözlü dili çağrıştıran dördüncü örnek olarak *Beyrek* boyında geçen iki cümledeki *boy!* 'abov, aman!' hayret ve şaşkınlık ünlemini verebiliriz. Bayburt Kalesi'nde tutsak olan Beyrek; nişanlısı Banı Çiçek'in Yalancı Oğlu Yaltacuk'a verilmiş olduğunu öğrenir ve kaleden kaçır, deli ozan kılığına girerek Banı Çiçek'in düğün yerine gider. Düğün yerinde Kızan Bey'den izin alarak kızların eğlendiği yere geçer, geliş sebebini soran Borla Hatun'a kendisinin kopuz çalacağını ve evlenecek kızın kalkıp oynamasını istediğini söyler. Deli ozan nereden bilecek, düşüncesiyle önce Kısırça Yenge, sonra Boğazca Fatma adındaki hafif meşrep kadınları kaldırıp oynatırlar. Beyrek, her iki kadını tanıdığı için kopuz çalarak onların kirli çamaşırlarını, ayıplarını sayıp döker. İşte *boy!* 'abov, aman!' hayret ve şaşkınlık ünlemi bu bölümde, ayıpları sayılıp dökülünce Kısırca Yenge ve Boğazca Fatma adındaki kadınlar tarafından kullanılmıştır:

Drs.58b.8: "Boy! Bu zevâl gelecek delü beni görmüş gibi söyler."

Drs.59a.6: "Boy! Deli, boğma çıkaracak!"

* Sözlü geleneği çağrıştıran beşinci örnek olarak *ula!* ünlemini verebiliriz. Bu ünlem *Tepegöz boyu*'nda, Basat'ın Tepegöz tarafından öldürülmüş olan kardeşi Kıyan Selcük için ağıt yaktığı şu *soylamada* yedi defa geçer:

Kırk yerde tikilmiş otağların o zâlim yıkdurdu, *ula* kardeş!
Yügrük olan atların, tavlâsından o zâlim seçdüirdi, *ula* kardeş!
Beserek beserek develerün, katârından o zâlim ayırdı, *ula* kardeş!
Şölenünde koduğun koyunun o zâlim kırdı, *ula* kardeş!
Güvencümle getürdügün gelincüğün o zâlim senden ayırdı, *ula* kardeş!
Ağ şakallu babamı 'Oğul!' dëyü ağlatdu, *ula* kardeş!
Ağca yüzlü anamı şızlatdu, *ula* kardeş! (Drs.113a.12-113b.7)

Basat, *Tepegöz boyu*'nda, Tepegöz'ün gözünü şiş batırarak kör eder. Tepegöz, kaybetmiş olduğu gözü için ağıt özelliği taşıyan şu *soylamada* gözüne seslenerek dört defa *ula!* ünlemini kullanır:

Ağ şakallu kocaları çok ağlatmışam;
ağ şakalı karışı tutdı *ula* gözüm seni!
Ağ bürçeklü karıcuıkları çok bozlatmışam;
gözi yaşı tutdı *ula* gözüm seni!
Bıyıcığı kararmış yigitçükleri çok yemişem;
yigitlikleri tutdı *ula* gözüm seni.
Elcügezi kınalı kızcuğazları çok yemişem;
karışcu[k]ları tutdı *ula* gözüm seni! (Drs.118b.5-10)

* Sözlü dili çağrıştıran bir başka örnek olarak aşağıdaki cümlelerde geçen ve 'üzüntü, hayıflanma' bildiren *vay!* ünlemi gösterilebilir:

Drs.47b.12: "*Vay* begüm *kartaş!*"

Drs.48a.3-4: "*Vay* al duvağum eyesi! *Vay* alnum başum umudı! *Vay* şah yigidüm! *Vay* şehbâz yigidüm!"

Drs.48a.7-8: "*Vay* Kazan Begün inağı, *Vay* Kalın Oğuzun imrencesi Beyrek!"

Drs.49a.5-6: "*Vay* göz açup gördüğüm, gönül vërup sevdüğüm! *Vay* al duvağum eyesi! *Vay* alnum başum umudı Hân Beyrek!"

Drs.71b.5: "Oğul, Oğul v[ay]! dëyübeni bozlayayınmı?"

Drs.139b.3: "*Vay*, senün elünden ne yer yüzinde dirimüz ve ne yer altında ölümüz kırtılurımış!"

Sözlü dili çağrıştıran bu ünlemler günümüzde Türkiye Türkçesi ağızlarında da kullanılmaktadır. Ayrıca bu örneklerin bir kısmının daha önce metinde fazlalık gibi görülüp okunmamış veya yanlış okunmuş olduğunu belirtmek gerekir.⁵

5 Bunun için bk. Drs.13a.10, 27a.5, 33b.7, 46a.6, 57b.13, 64b.7, 83a.1, 89a.10, 95b.12, 119a.11, 133a.8, 137a.4, 147b.1 ve 59a.12 notları.

Anlatıcı ozanın yukarıdaki ünlemler dışında *hānum* (*hey!*), *sultānum!* seslenmelerini dinleyicilere hitaben ‘efendim!’ anlamında sıkça kullandığı görülür; bu örnekler de sözlü dile işaret eder:

Drs.4a.3: “Devletsüz [oğul] şerrinden Allāh şaklasun **hānum** sizi!”

Drs.4b.1: “Devletünüz pâyende olsun! **Hānum hey!**”

Drs.5b.10: “**Hānum**, ...ocağuna buncılayın ‘avrat gelsün!’”

Drs.7a.1: “**Hānum hey!** Bir gün Kamğan Oğlu Hān Bayındır yerinden tıumışdı.”

Drs.16b.7: “**Hānum**, oğlanuñ kırk günde yarası oñaldı”

Drs.19b.3: “Yom vëreyin **hānum**”

Drs.63a.7: “Günāhuñuzı adı görklü Muḥammed Muştafa yüzi şuyına bağışlasun! **Hānum hey!**”

Drs.9b.13: “Meger **şultānum**, gene yazın boğayı saraydan çıkardılar.”

Drs.15a.8: “Meger **şultānum**, oğlan ol arada yıkılmışıdı.”

Drs.17a.5: “Meger **şultānum**, Dirse Hānuñ hatunı bunı tıymış”

Drs.30a.9: “Bu maḥalda **şultānum**, Salur Kazanılam Karaca Çoban çapar yetdi.”

4.6. Ağız Taklidi Amacıyla Baştaki Ünsüzlerin Değiştirilmesi

Dresden nüshasında anlatıcı ozanın yer yer kahramanların ağızını taklit ettiği ve bu nedenle kelimelerin başındaki ünsüzleri değiştirdiği görülür. Ozan bu ağız taklitlerini alay, aşağılama, pekiştirme vb. düşüncelerle yapmış ve sözlü anlatımda olaylara bir canlandırma yoluyla gerçeklik katmak istemiştir. Ozanın yaptığı ağız taklitleri, genel anlamda kelime başındaki *b*’nin *m*’ye çevrilmesidir. Ayrıca birer yerde kelime başındaki *b*’yi *p*’ye ve *d*’yi *ʃ*’ye çevirerek ağız taklidi yapılmıştır. Başka bir deyişle konuyla ilgili tespitler *biz* yerine *miz*, *bu* yerine *mu*, *bağla-* yerine *mağla-*, *beşik* yerine *peşik* ve *dadı* yerine *tadı* şeklinde kullanılmış olan kelimelere dayanmaktadır. Söz konusu kelimelerin metinde genel anlamda *b*’li olarak kullanıldığı hâlde sınırlı sayıdaki örnekte *m* veya *p* ile kullanılmış olması dikkat çekiyor. Bunun sebebini araştırmak için örneklerin geçtiği yerdeki bağlam incelendiğinde sözü edilen kelimelerde baştaki ünsüzlerin, kahramanların ağız taklidini yapmak amacıyla değiştirildiği anlaşıyor. Kelimelerin baştaki ünsüzleri değiştirilerek kullanılan örneklerinin sınırlı sayıda olması da bu konudaki tespitin doğru olduğunu gösteriyor. Bir ön bilgi olarak söz konusu sesleri değiştirilen kelimelerin iki şekildeki kullanım sıklığını görmek faydalı olacaktır:

Kelime	Örnek Sayısı	Kelime	Örnek Sayısı
banla-	5	mañla-	1
biz	72	miz	4
bu	280	mu	5
beşik	9	peşik	1
dadı	2	tağı	1

Tabloda görüldüğü gibi ikinci sütunda söz konusu ettiğimiz kelimelerin başında *m*, *p*, *t* ünsüzleri ile başlayan şekillerinin kullanım sayısı diğerlerine göre çok düşüktür. Sadece bu durum bile anlatıcı ozanın kelime başı ünsüzlerini değiştirmekte böyle bir amacı olması gerektiğini gösteriyor. Şimdi de tespit ettiğimiz örnekleri cümle içinde görelim:

* **Drs.40a.12:** *bize* yerine *mize*

“Mere dāyeler, bu kavat oğlu kavat **mize** erlik **mi** gösterür?”

Yukarıdaki cümle, *Beyrek Boyu*’nda geçer ve Banı Çiçek’e aittir. Beyrek, avlanırken Banı Çiçek’in otağına yaklaşır; bu sırada kendisini uzaktan gören Banı Çiçek, dadılarına yukarıdaki cümleyle seslenir. Bu cümlede *biz* zamiri *miz* olarak geçiyor. Ozan, Banı Çiçek’in Beyrek’e küçümseme yollu çocuk imasında bulunduğunu dinleyiciye güçlü bir şekilde yansıtmak için bu yola başvurmuştur yani ozan, Banı Çiçek’e *biz* zahirini bilinçli olarak *miz* olarak söyletmiş; bu değişikliği ayrıca *me-*, *mi-* aliterasyonu ile pekiştirmiştir. Nitekim 1. çokluk kişi zahirinin yetmişten fazla yerde *biz* şeklinde kullanıldığı hâlde sadece dört yerde *miz* şeklinde kullanılmış olması da düşüncemizi destekler: Drs.40a.12, 126b.9, 130a.12, 130a.12. Ayrıca bk. Drs.40a.12 notu.

* **Drs.76b.3:** *banla-* yerine *mañla-*

“Karşum ala meni ne **mañlarsın**?”

Kazan, tutsak düşen oğlunu kurtarmak için kâfirlerle savaşmış ve yaralanmıştır. Kazan’ın eşi Borla Hatun, zırh giymiş, silahlarını kuşanmış bir hâlde kırk ince kızla birlikte Kazan’ın savaştığı yere gelir. Kazan, eşini tanımaz ve ona seslenerek atını ve silahlarını ister; karşılığında kendisine arazi ve toprak vadinde bulunur. Bunun üzerine Borla Hatun, yukarıdaki cümle ile başlayan bir *soylama* ile Kazan’a seslenir. İşte anlatıcı ozan bu cümlede, *banla-* ‘seslenmek’ fiilinin başındaki *b* ünsüzünü değiştirerek fiili *mañlarsın* şeklinde kullanmış, Kazan’ı içine düştüğü durumu nedeniyle eşinin bu cümlesi ve özellikle sesini değiştirdiği bu kelimeyle alaya almak, aşağılamak istemiştir yani bunun bilinçli bir tasarruf olduğu açıktır; çünkü cümlenin devamındaki diğer dizelerden Borla Hatun’un; biricik oğullarını ava götüren Kazan’ı Oruz’un tutsak düşmesinden sorumlu tuttuğu anlaşılıyor. Nitekim söz konusu fiil beş yerde⁶ *banla(t)-* şeklinde geçtiği hâlde sadece bu cümlede *mañla-* şeklinde kullanılmış olması da bu düşüncemizi

destekler. Borla Hatun, böyle bir ağız taklidi yaparken sızlanmasından dolayı Kazan'a olan kızgınlığını hissettirmek istemekte, onu paylamakta, kınamakta ve Kazan'ı sızlanmayı bırakıp içine düştüğü kötü durumdan sıyrılmaya, yiğitliğin gereğini yerine getirmeye davet etmektedir. Ayrıca *soylamanın* tamamında *m*, *n*, *η* sesleriyle yapılmış olan aliterasyon, bu aşağılamayı çağrıştıran ve pekiştiren bir başka ögedir çünkü bu sesler inilti, yalvarma, sızlanma vb. fiilleri çağrıştırıyor. Ayrıca bk. Drs.76b.3 notu.

* Drs.110a.12: *bunı* yerine *muni*.

“Hānum, muni maña vērūñ; oğlum Basatıla bēsleyeyin.”

Yukarıdaki cümle, *Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü boy*'da geçer. Metinde olay şu cümlelerle anlatılır:

Meger oldem Bayındır Hān beglerle seyrāna binmişleridi. Bu bıgaruñ üzerine geldiler, gördiler kim bir 'ibret nesne yatur, başı göti belürsiz. Çevre aldılar. Ėndi bir yigit bunı depdi, depdükçe böyüdi. Birkaç yigit dañı Ėndiler, depdiler, depdüklerince böyüdi. Aruz Koca dañı Ėnup depdi, mahmūzı tokındı bu bağanañ yanıldı, içinden bir oğlan çıkdı; gevdesi ādem, depesinde bir gözi var. Aruz aldı bu oğlanı etegine şardı, eydür: 'Hānum, muni maña vērūñ; oğlum Basatıla bēsleyeyin.' dedi. Bayındır Hān: "Senūñ olsun." dedi. (Drs.110a.4-13)

Metinde de anlatıldığı gibi Aruz, Tepegöz'ü eteğine sararak Bayındır Han'dan -yukarıdaki söz konusu cümle ile- Tepegöz'ü oğlu Basat'la birlikte büyütmek için izin ister. Anlatıcı ozan, tam burada Aruz'un ağızını taklit yoluyla canlandırmak istemiş ve *bunı* kelimesini *muni* şekline çevirmiştir. Anlatıcı ozan burada Aruz'un ağızından yaptığı bu ses değişikliği ile -muhtemelen- henüz bir bebek olan garip görünüşlü, fakat her canlının yavrusu gibi sevimli görünen Tepegöz'ü sevdiğini vurgulamak veya canlandırmak istemiş olmalıdır. Ozan bu canlandırma ve ağız taklidi ile olaya gerçeklik katarak bir pekiştirme yapmak istemiştir. Metinde *m*, *n*, *η* ünsüzleriyle yapılmış olan aliterasyon da bu canlandırmayı pekiştiren bir başka ögedir. Ayrıca bk. Drs.110a.12 notu.

* Drs.115a.7: *bunı* yerine *muni*

“Mere kocalar ikindü vaqtı muni maña çevüresiz, yēyem.” ve

* Drs.115a.9: *bunuñ* yerine *munuñ*

“Mere kocalar, munuñ ölümü nedendür?”

Yukarıdaki iki cümle, *Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü boy*'da geçer. İlk cümle, Tepegöz'e aittir. Tepegöz, “Oğuzdan yine bize bir tırfanda kızı geldi.” diyerek kendisini öldürmeye gelen Basat'ı küçümser, aşağılar, boğazından tutar, yatağına getirir ve onu çizmesinin içine koyarak iki yaşlı aşçısına “Mere kocalar ikindü vaqtı muni maña çevüresiz, yēyem.” diye seslenerek aşağılamasını sürdürür. Anlatıcı ozan, burada Tepegöz'ün ağız taklidini canlandırmış, *bunı* kelimesini *muni* şekline çevirmiştir. Anlatıcı ozan, Tepegöz'ün cümlesinde *m*, *n*, *η* ünsüzleriyle aliterasyon da yaparak canlandırmayı pekiştirmek ve biraz sonra

Basat'ın yapacağı ağız taklidi ve aynı aliterasyonla aşağılamaya güçlü bir zemin hazırlamak istemiştir.

Nitekim bu olayın hemen devamında Basat, uykuya dalmış olan Tepegöz'ün çizmesini bıçağıyla yarar ve dışarı çıkar. Anlatıcı ozan, bu defa Basat'ın kahramanlık, üstünlük ve öz güven psikolojisini, yiğitliğini yansıtmak için aynı seslenme, aynı ses değişikliği ve aynı aliterasyonu Basat'a yaptırarak dinleyicilere Basat'ın Tepegöz'ü aşağılayıp küçümseydiğini vurgulamak ve canlandırmak ister:

“Mere kocalar, munuñ ölümi nedendür?”

Bu cümleyle hem Tepegöz aşağılanmış hem Basat'ın şahsında kahramanlık kavramı yüceltilmiş hem de dinleyicilerin kahramanlık duyguları kabartılmış olmaktadır. Ayrıca bk. Drs.115a.7-9 notu.

*** Drs.117a.5:** *buña yerine muña*

“Men muña bî-tekellüf yapışmayam.”

Yukarıdaki cümle, *Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü boy*'da geçer. Anlatıcı ozan, metinde anlatılan olay içerisinde geçen Basat'a ait cümlede ağız taklidi yaparak bir canlandırma yoluna gitmiştir. Tepegöz, yukarıdaki cümlenin geçtiği yerde kendisini öldürmeye gelmiş olan Basat'ı türlü hilelerle tuzağa düşürmek ister. Ancak, Basat her defasında Tepegöz'ün tuzaklarını boşa çıkarır. Tepegöz, son tuzağında Basat'ı mağara tavanında asılmış ve inip çıkmakta olan iki kılıçtan kınırsız olanına yönlendirmek ister.

Anlatıcı ozan, burada Basat'ın Tepegöz'e karşı küçümseme ve üstünlük psikolojisi ile yaptığı ses değişikliklerini canlandırmak, kahramanı yüceltmek için Basat'a ağız taklidi yaptırarak *buna* kelimesini *muna* şeklinde söyletmiştir: *“Men muña bî-tekellüf yapışmayam.”*

Ozan, muhtemelen Basat'ın cümlesindeki *m*, *n*, *η* ünsüzleriyle yaptığı aliterasyonu da bu canlandırmanın bir ögesi olarak kullanmak istemiştir. Bu düşüncenin kanıtı ise *bu* kelimesinin metinde sadece altı yerde *mu* şeklinde geçmesidir. Nitekim benzer amaçla kullanılmış olan söz konusu örnekler de bu başlık altında işlenmiştir. Ayrıca bk. Drs.117a.5 notu.

*** Drs.126b.9:** *bize yerine mize*

“Sen Begilün nesisin oğlan, dëgil mize.”

Yukarıdaki cümle, *Begil Oğlu Emren Boyı*'nda geçer. Uç beyi olan Begil, attan düşer ve uyluğu kırılır. Bunu duyan düşman güçler Begil'in üzerine saldırı hazırlığına girer. Durumu haber alan Begil, oğlunu Bayındır Han'a gidip yardım istemesi konusunda *ilna* edemez. Emren, babasından atını, savaş aletlerini ister; düşmana kendisinin karşı koyacağını söyler ve iki taraf karşı karşıya gelir. Düşman güçler, birkaç *soylama* ile Emren'i alaya alarak aşağılamaya ve onun moralini bozmaya çalışırlar. İşte bu *soylamaların* birinde Emren'in altındaki

atın, kuşandığı silahların ve yanındaki yiğitlerin Begil'e ait olduğunu söyleyen düşmanları, *soylamanın* en sonunda Emren'i aşağılayıp küçük düşürmelerini pekiştirecek şekilde çocuk dilini taklit ederek *biz* zamirini *miz*'e çevirirler. Anlatıcı ozan, yukarıdaki cümlede kâfirlerin ağzından bir çocuk ağzı taklidi yapmış ve bu yolla olayı canlandırmak istemiştir. Düşmanların Emren'e *oğlan* diye seslenmiş olmaları da bu aşağılamanın bir başka ögesidir. Ayrıca bk. Drs.126b.9 notu.

* Drs.130a.12: *bize* yerine *mize*, *bizüm* yerine *mizüm*

“Mize *mizüm* ögsüzlüğümüz yetmez mi?”

Yukarıdaki cümlede çocuk ağzı taklit edilerek bir canlandırma yapılmıştır. Bu konuda bir özet yapmak gerekiyor: Söz konusu cümle, *Segrek boyu*'nda geçer ve bir çocuğa aittir. Segrek, bir sohbet sırasında dışarı çıkar ve iki çocuğun kavga ettiğini görür. Segrek, olaya müdahale ederek kavga eden çocukların her birine birer tokat atınca çocuklardan biri yukarıdaki cümleyle Segrek'e serzenişte bulunur. Sözlü dilden gelmiş olan böyle bir metinde anlatıcı ozanın tam bu noktada çocuk kahramanların ağzını taklit ederek dinleyiciler üzerinde gerçeklik izlenimi uyandırmak istediğini düşünmek hiç de yanlış olmaz çünkü anlatıcı ozanların bu tür taklit ve canlandırma yöntemlerini kullandığını biliyoruz.

Söz konusu cümlede koyu harflerle dikkat çekilmiş olan *m*, *z* aliterasyonu da çocuk ağzını taklidi pekiştiren bir öge olarak kullanılmıştır. Ayrıca bk. Drs.130a.12 notu.

* Drs.139a.2-3: *bêşigüm* yerine *pêşigüm*; *dadum* yerine *fadum*

“Mere kâfirler, bu ‘arabayı *pêşigüm* şandum, sizi *yamrı yumrı* *fadum* dâyam şandum.”

Kâfirler, Kazan Han'ı yattığı yerde yakalayarak arabaya bağlar ve tutsak olarak götürürler. Kazan, arabanın sarsıntısından uyanır, elindeki ipleri koparır ve ellerini birbirine vurarak yüksek sesle güler; kâfirler, Kazan'a “*Kime gülersin?*” (Drs.139a.2) diye sorunca Kazan yukarıdaki söz konusu cümle ile cevap verir.

Kazan, bu cümlede *bêşigüm* kelimesini kasıtlı olarak *pêşigüm* şeklinde, *dadum* kelimesini ise *fadum* şeklinde söylemiştir. Kazan için kâfirlerin kendisini arabaya bağladıkları ipi koparmak bir çocuk oyuncağı gibidir. Düşmanları bunu dikkate almamıştır. Kazan, bu nedenle ellerini birbirine çarparak güler ve bu hareketiyle kendisini tutsak eden *kâfirlerin* gülünç duruma düşüklerini vurgulamak ister. Ayrıca kendisini bağladıkları arabayı *bêşiğe*; düşmanlarını yaşlanmış, vücudunun şekli bozulmuş bir dadiya benzeterek ve kullandığı kelimelerin başındaki ünsüzleri değiştirerek (*b->p-*, *d->t-*) cevap verir. Kazan, böyle davranarak düşmanlarını hiç mi hiç önemsemediğini vurgulamış ve söylemini pekiştirmiş olur.

Yukarıdaki örnekte anlatıcı ozanın, olay kahramanının kullandığı bu sesleri değiştirme ve taklit yöntemini kullanması, sözlü dili çok gerçekçi bir şekilde yansıtıyor. Ayrıca bk. Drs.139a.2-3 notu.

*** Drs.143a.11: *bunı yerine muni.***

Mere ana, men Hân [Bayındır] oğlu degülmişem,

Hân Kazan oğlu imişem.

Mere kavat kıızı, muni maña nêçün dêmezidün?

Ana haqqı Tañrı haqqı degülmişse

qara polad uz kılıcum tartayıdum,

ğäfillüce görklü başuñ keseyidüm... (Drs.143a.10-13)

Yukarıdaki cümleler, Kazan Bey'in tutsak olduğu *boy*'da geçer ve henüz yeni yetme bir delikanlı olan Oruz'un annesine söylediği sözlerdir. Oruz, küçük yaştaiken Kazan bey; düşmana tutsak düşmüş, bu tutsaklık yıllar sürmüştür. Bu arada Oruz, annesi Borla Hatun'un babası olan Bayındır Han'ın yanında büyür ve onu baba olarak tanır. Bir gün dışarıda gezerken bir şekilde babasının Kazan Bey olduğunu, tutsak durumda olduğunu öğrenir ve öfke dolu bir şekilde eve gelir. Oruz, eve geldiğinde yukarıdaki sözlerle annesine çıkışarak onu azarlar.

İşte anlatıcı ozan, burada yeni yetme bir delikanlının ağzından annesinin ağzını taklit ettirerek onu aşağılamak ve bu yolla bir canlandırma yapmak istemiş, bunu *m*, *n*, *ŋ* ünsüzleriyle yaptığı aliterasyonla ayrıca pekiştirmiştir. Ayrıca bk. Drs.143a.11 notu.

4.7. Özneyi Atlama Örnekleri

Dede Korkut'un bazı bölümlerinde anlatılan bir konu içinde bir olay veya kahramanı ilgilendiren bölümün cümleleri bittikten sonra, bir başka olay veya kahramanı anlatmaya geçiş esnasında, ikinci bölümün ilk cümlesinde öznenin atlanmış olduğu görülebilmektedir. Bu tür durumlar, bir anlatıcı ozana veya sözlü anlatıma işaret eder ve sözlü dilin karakteristik bir özelliğini yansıtır. Bir başka deyişle bu tür cümleler, Dede Korkut'un sözlü dilden yazıya geçirildiğini göstermesi bakımından önemlidir. Anlatıcı ozan bu durumlarda olayı canlı ve diri tutmak amacıyla sözlü dilde vurgu, tonlamalar kullandığı gibi taklit, jest, mimik vb. yollara başvurarak anlatımını güçlendirir; bu nedenle ozan, bazen özneyi atlayabilir. Bu konuyu Dede Korkut'ta tespit ettiğimiz ilgili örnekler üzerinde açıklamaya çalışalım:

* Bay Böre Beg eydür: 'Mere, benüm oğlum baş mı kesdi, kan mı dökdi?'
'Beli, baş kesdi, kan dökdi, âdem ahtardı.' dediler. 'Mere bu oğlana ad koyasınca var mıdır?' dedi. 'Belî sultânım, artuğdur', dediler. [Bay Böre Beg] Kalın Oğuz beglerini çağırır, konukladı. (Drs.39a.11-39b.2)

Ergin, Gökyay (OŞG: 34.18) ve Özçelik yukarıdaki metnin son cümlesinin başına söylenmemiş ve yazılmamış olan özneyi (Bay Böre Beg) eklemişlerdir. Bağlamdan anlaşıldığı gibi metinde araya bir diyalog girmiş olduğundan yeni bölümün ilk cümlesinde öznenin söylenmiş olması gerekirdi. Ancak, sözlü dilde böyle bir zorunluluk yoktur; sözlü dilde bu tür yerlerde özne atlanabilir.

Olayı canlandırarak anlatan ozan, dinleyicinin özneyi zaten bildiğini düşünerek anlatmaya kısa yoldan devam eder. Bu nedenle burada metne öznenin eklenmemesi daha uygundur. Diğer benzer örneklerin durumu ise şöyledir:

* Bay Böre Beg eyitdi: 'İmdi Dede, köpegile püreyi sen bul.' dedi. Dağı gendüsi tavlâ tavlâ atlarına vardı, bîñ ayğır seçdi. Develerine vardı, bîñ buğra ner seçdi. Koyunlarına vardı, bîñ çoç seçdi. Dede Korkud dağı bîñ kuyraksuz kulaksuz köpegile bîñ dağı büre buldı. Alup bunları Delü Karçara gétđi. [Delü Karçar] eşitdi karşı geldi, 'Göreyim dedüğümü getürdiler mi?' dedi. (Drs.45b.4-9)

Yukarıdaki metnin son cümlesinde gösterilen *Delü Karçar* eklemesini sadece Ergin ve Gökyay (OŞG: 39.24) yapmıştır. Bundan önceki cümlelerde özne, *Bay Böre Beg* ve *Dede Korkud* olduğuna göre bu cümlede öznenin (Delü Karçar) söylenmiş olması gerekirdi. Ancak, bu örnekte de yukarıdakine benzer şekilde sözlü dilin bir tasarrufu görülmektedir yani anlatıcı ozan, anlatımın ve olayın bütünlüğü içerisinde dinleyicilere özneyi ses tonu, vurgu vb. yollarla hissettirdiği veya yansıttığı için tekrar söyleme ihtiyacı duymamış olmalıdır.

* Meger Tırabuzan Tekürinün bir 'azîm görklü, maşbûb kıızı varıdı. Sağına solına iki koşâ yay çekeridi, atduğı oğ yere düşmezidi. Ol kızun üç cânvar kalınlığı kaftanlığı varıdı. [Tekür] 'Her kim ol üç cânvarı başsa, yeñse, öldürse kızımı aña vërürem' deyü va'de eylemişidi. (Drs.88a.11-88b.1)

Yukarıdaki metnin son cümlesinde gösterilen eklemeyi Tezcan ve Özçelik yapmıştır. Gökyay, özne olarak *Tekür* yerine "*babası*" (OŞG: 84.6) kelimesini eklemiş; Ergin ise cümlede herhangi bir eklemeye yapmamıştır. Söz konusu son cümlelerin başında da öznenin söylenmemesi sözlü dilde ozanın bir tasarrufudur. Öznenin *Tekür* olduğu anlaşıldığından bir eklemeye yapılmamalıdır.

* 'İzzet hürmet eylediler, aq çadır dikdiler, ala kalı döşediler, ağca koyun kırdılar, yedi yıllık al şerâb içürdiler, aluban bunları Teküre götürdiler. Tekür taht üzerinde oturmuşıdı, yüz kâfir ebçin geyinmişidi. [Kan Turalı] yedi kat[la] meydânı töländi geldi. (Drs.91a.6-10)

Yukarıdaki metnin son cümlesinde gösterilen eklemeyi, hiçbir araştırmacı yapmamıştır. Metnin son cümlesinde öznenin (Kan Turalı) eksik kaldığı anlaşıyor çünkü önceki cümlelerde *Tekür*'ün askerleri ve *Tekür*'ün yaptıkları anlatılıyor, son cümlede ise Kan Turalı'nın ne yaptığı anlatılıyor. Ancak, anlatıcı ozan bu özneyi söylemek ihtiyacını hissetmiyor çünkü dinleyici kitlesinin zaten hikâyenin anlatıldığı ortamda bunu bağlamdan çıkarabildiğini düşünüyor.

* Kızılık atlar binişdiler, kara tonlu kâfire at şaldılar, kılıç yörİtdiler. Kâfiri başdılar kırdılar, kal'aya döktdiler. Gelüp yene ol konya girdiler. Yundları taşra çıkardılar, tavlunbâz urup yundları önlerine bıraktılar. Dere Şâm suyunu dilüp geçdiler. Dün katdılar, Oğuzun serhaddına yetdiler. [Segrek] kanlu kâfir elinden kartaşcuğın tartup aldı. (Drs.137a.6-137a.10)

Yukarıdaki metinde gösterilmiş olan eklemeyi sadece Özçelik yapmıştır. Ergin, Gökyay (OŞG: 133.16) ve Tezcan, bu cümleyi -bir bölümün ilk cümlesi olması nedeniyle- paragraf başında vermişlerdir. Bu cümleden önceki satırlarda *üçüncü çokluk kişi çekimli* (metinde altı çizili) toplam 11 fiil geçiyor. O hâlde yukarıdaki metnin son cümlesinde özne (*Segrek*) söylenmemiştir. Ancak anlatıcı ozan burada da özneyi yukarıda belirttiğimiz nedenlerle söyleme ihtiyacı duymuyor.

* Cemî'isi atdan enüp Qazanuñ elin öpdiler. Yöriyüben kâfire at şaldılar, kılıç urdılar. Derelerde depelerde kâfire kırgun girdi. Qal'ayı aldılar kelîsâsın yıkup mescid yaptılar. [Oruz] kanlı kâfir elinden babasını tartup aldı. (Drs.147a.5-8)

Yukarıdaki metnin son cümlesinde gösterilen eklemeyi Gökyay (OŞG: 143.28), Tezcan ve Özçelik yapmış; Ergin, yapmamıştır. Doğrusu Ergin'in tercihidir; çünkü cümlede öznenin söylenmemesi sözlü dildeki anlatım özelliğinin metne yansımadır. Sözlü dilin bu şekildeki tasarruflara açık olduğunu ve ozanın sözlü anlatım esnasında özneyi bazen söylemediğini yukarıda belirttik. Bu nedenle hem yukarıdaki örneklerde hem de başka yerlerde eserin sözlü dile uygun hâliyle korunması için özne eklemeleri yapılmamalıdır çünkü bu tür eklemeleri yapmak eserin sözlü kaynaktan gelmiş olduğunu gösteren özelliklerini değiştirmek ve eseri bir yazı dili metnine dönüştürmek anlamına gelir.

4.8. Aynı Savaş Sahnesi veya Aynı Olayın İki Boy'da Geçmesi

Dede Korkut'ta aynı savaş sahnesi veya aynı olayın farklı iki *boy*'da tekrarlandığı örnekler görülür. Bu tür örnekler, anlatıcı ozan ve sözlü geleneğin bir özelliği olarak esere girmiş olmalıdır. Şimdi bu durumu yansıtan örnekleri görelim:

* Bu konuda birinci örnek olarak vereceğim savaş sahnelerinden biri *Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy*'un sonunda şöyle geçiyor:

Taş Oğuz begleriyle Deli Tundar şağdan depdi, Cılasun yigitleriyle Kara Göne oğlu Deli Budak şoldan depdi. İç Oğuz begleriyle Qazan düpe depdi, sögli melike havâle oldı. Sögli meliki böğürdübeni atdan yere şaldı. Gâfillüce kara başın alup kesdi. Kaşşaduban alca kanın yer yüzine dökti. Şağ tarafda, Kara Tekür Melike Kıyan Selcük oğlu Deli Tundar karşı geldi. Şağ yanını kılıçladı, yere şaldı. Şol tarafda Boğacuk Melike Kara Göne Oğlu Kara Budak karşı geldi. Altı perli gü[r]z ile depesine katı puta urdı. Dünyâ 'âlem gözine qaraju oldı, at boynın kucakladı, yere düşdi. Qazan Begün qarşaş, kâfirün tuğrıyla sancağı[nı] kılıçladı, yere şaldı. Derelerde depelerde kâfire kırgun girdi, leşine kuzgun üşdi. On iki biñ kâfir kılıcdan geçdi, beş yüz Oğuz yigitleri şehîd oldı. (Drs.33b.13-34b.1)

Yukarıda verdiğimiz savaş sahnesi, *Oruz'un Tutsak Olduğu Boy*'un sonunda da -biraz kısaltılarak da olsa- geçmektedir:

[Taş] Oğuz begler[i] ile Tundar şağa depdi, cılasun yigitlerle Kara Budak şola depdi, Kazan gendü düpe depdi, Tekür ile sögli melike havâle oldı, böğürdübeni atdan yere şaldı, alca kanın yer üzerine dökdi. Sağ tarafda Kara Tekür Melike Tundar karşı geldi, kılıçladı, yere şaldı. Sol tarafda Boğacuk Melike Kara Budak karşı geldi, Şancubanı yere çaldı, depretmedin başın kesdi. Boyı uzun Borla Hatun kara tuğın kâfirün kılıçladı, yere şaldı. Tekür alındı, kâfir kaçdı. Dereelerde kâfire kırğun girdi, On beş biñ kâfir, kimi kırıldı, kimi tutıldı. (Drs.78a.6-78b.4)

Yukarıdaki iki ayrı *boy*'dan alınmış iki metinde aynı kişiler tarafından aynı kişilerin öldürülmesi söz konusu edildiğine göre bunlardan birinin metne sonradan girmiş olduğu ortaya çıkıyor. Vatikan nüshasında da durum aynıdır; bu iki bölüm Vat.91a.2-9 ve Vat.99b.2-7'de, aynı iki *boyun* sonunda geçer. Bu durum, *boyların* sözlü gelenekten geldiğini gösterdiği gibi anlatımda *boylar* arasında bulaşma yoluyla geçişlerin olabildiğini gösteren önemli bir ipucudur.

Kazanın Evi Yağmalandığı Boy'un sonunda ve yukarıdaki savaş sahnesinin devamında ise şu satırlar geçer:

Bu mahalda kalın Oğuz begleri yetdi. Hânım, görelüm kimler yetdi: Kara dere ağzında [Kâdir veren], kara boğa derisinden beşiginü yapuğı olan, acığı tutanda kara taşı kül eyleyen, [kara] bırıyn eşesinde yedi yerde dügen, erenler evreni, Kazan Begün kartaşu Kara Göne çapar yetdi. "Çal kılıcuñ, kardeş Kazan, yetdüm!" dedi. Bunun ardınca görelüm kimler yetdi: Demür Kapu Dervendindeki demür kapuyı depüp alan, altmış tütam ala gönderinün uçında er böğürden, Kıyan Selcük oğlu Delü Dunda[r] çapar yetdi. "Çal kılıcuñ ağam Kazan, yetdüm!" dedi. Bunun ardınca hânım, görelüm kimler yetdi: Hemidilen Merdin Kal'asın depüp yılan, demür yaylı Kıpçak Melike kan kuşduran, gelüben Kazanun kızın erligile alan, Oğuzun aq şakallu kocaları görende ol yigidi tahşinleyen, al mahmüzü şalvarlı, atı bahrı hotazlı Kara Göne oğlu Kara Budak çapar yetdi. "Çal kılıcuñ ağam Kazan, yetdüm!" dedi. Bunun ardınca görelüm hânım, kimler yetdi: Destürsuzca Bayındır Hânun yağısın başan, altmış biñ kâfire kan kuşduran, ağ boz atınun yelisi üzerinde kar tırduran Gaflet Koca oğlu Şer Şemse'ddin Çalp[ar] yetdi. "Çal kılıcuñ ağam Kazan, yetdüm!" dedi. Bunun ardınca görelüm hânım, kimler yetdi: Paraşarun Bayburd hânından parlayup uçan, ap alaca gerdegine karşı gelen, yedi kuzuñ umudu, kalın Oğuz imrenesi, Kazan Begün ımağı Boz Aygırlu Beyrek çapar yetdi. "Çal kılıcuñ ağam Kazan, yetdüm!" dedi. Bunun ardınca hânım, görelüm kimler yetdi: Çaya [baksa] çalımlu, çalkara kuş erdemli, kur kurma kuşaklı, kulağı altun küpeli, kalın Oğuz beglerini bir bir atından yıkıcı Kazılık Koca oğlu Beg Yegenek çapar yetdi. "Çal kılıcuñ ağam Kazan, yetdüm!" dedi. Bunun ardınca görelüm hânım, kimler yetdi: Altmış ögec derisinden kürk eylese tobuqlarını örtmeyen, altı ögec derisinden külah etse kulaqlarını örtmeyen, kolu budi hezanca, uzun baldırları ince, Kazan Begün tayısı At Ağızlu Aruz Koca çapar yetdi. "Çal kılıcuñ begüm Kazan, yetdüm!" dedi. Bunun ardınca görelüm kimler yetdi: Va[r]u[ban] pëgamberün yüzini gören, gelübeni Oğuzda şahâbesi olan, acığı tutanda bıyıklarından kan çıkan, bıyığı kanlı Bügdüz Emen çapar yetdi. "Çal kılıcuñ ağam Kazan, yetdüm!" dedi. Bunun ardınca görelüm kimler yetdi: Kâfirleri it ardına buragup horlayan, elden

çıkup Aygır Gözler şuyından at yüzdüren, elli yedi kal'anun kilidin alan, Ağ Çeşme Melik kızına nikâh eden, Şöfi Sandal Melike kan kuşduran, kırk cübbe bürinüp, otuz yedi kal'a beginün mahbûb kızlarını çalup bir bir boynın kucan, yüzinde tudağında öpen Eylik Koca oğlu Alp E[v]ren çapar yetdi. "Çal kılıcun ağam Kazan, yetdüm!" dedi. Sayılmağıla Oğuz begleri tükense olmaz, hep yetdiler. Arı şudan âbdest aldılar, ağ alınların yere kodılar, iki rek'at namâz kıldılar, adı görkli Muhammede şalavât getürdiler, bi-tekellüf kâfire at şaldılar, kılıç çaldılar. Gümbür gümbür nağaralar döğildi, burması altun tuc borılar çalındı. Ol gün cigerinde olan er yigitler belürdi. Ol gün muhannatlar a şapa yer gözetdi! Ol gün bir kıyâmet şavaş oldu, meydân tolu baş oldu, başlar kesildi top gibi. Şehbâz şehbâz atlar yügürdi, nalı düşdi. Ala ala gönderler süsildi, kara polat uz kılıçlar çalındı, yalmanı düşdi. Üç yelekli kayın oklar atıldı, demreni düşdi. Kıyâmetün bir günü ol gün oldu. Beg nökerinden, nöker beginden ayrıldı. (Drs.31b.9-33b.13)

Yukarıdaki bölüm *Oruz'un Tutsak Olduğu Boy*'da (Drs.76b.11-78a.6) da aynı şekilde telârlanmıştır. Ayrıca bu bölüm Vatikan nüshasında da *Kazanın Evi Yağmalandığı Boy*'un sonunda (Vat.90a.2-91a.1) ve *Oruz'un Tutsak Olduğu Boy*'un sonunda (Vat.98b.6-99b.2) da geçer. Ancak bunlardan *Kazanın Evi Yağmalandığı Boy*'da -iki nüshada- aynı dokuz kahramanın adı aynı sıra ile geçtiği veya sayıldığı hâlde *Uruz Tutsak Olduğu Boy*'da yanlışlar yapıldığı dikkat çeker. *Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy*'da iki nüshada da dokuz Oğuz beyinin adı aynı sıra ile sayılmıştır:

Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy	
Dresden (31 b.9-33b.2)	Vatikan (90a.2-90b.10)
Kara Göne	Kara [Göne]
Delü Dunder	Delü Dunder
Kara Göne Oğlu Kara Budak	Kara Göne Oğlu Kara Budak
Gaflet Koca Oğlu Şer Şemseddin	Gaflet Koca Oğlu Şer Şemseddin
Boz Aygırlı Beyrek	Boz Aygırlı Beyrek
Kazılık Koca Oğlu Beg Yegenek	Kazılık Koca Oğlu Yegenek
At Ağızlı Aruz Koca	At Ağızlı Aruz Koca
Bügdüz Emen	[Bügdüz] Emen
Eylik Koca Oğlu Alp Evren	Eylik Koca Oğlu Alp E[v]ren

Ancak *Uruz Tutsak Olduğu Boy*'da iki nüshada da söz konusu sıranın kısmen bozulduğu, kahramanların sayısının aynı olmadığı, bazı kahramanların adının ikinci defa anıldığı, bazı kahramanların ise atlanmış olduğu görülür:

Uruz Tutsak Olduğu Boy	
Dresden (76b.11-77b.13)	Vatikan (98b.6-99a.12)
Kara Göne	Kara Göne
Delü Dunder (*)	Delü Dunder (*)
-	Kara Göne Oğlu Kara Budak
Gaflet Koca Oğlu Şer Şemseddin	Gaflet Koca Oğlu Şer Şemseddin

Uruz Tutsak Olduğu Boy	
Boz Aygırlı Beyrek	Boz Aygırlı Beyrek
Kazılık Koca Oğlu Beg Yegenek	Kazılık Koca Oğlu Yegenek
-	Aruz Koca (**)
Deli Tundar (*)	Dundar (*)
Düger	Dügür
Emen	Aruz (**)
Aruz	Emen
-	-

Tabloda da görüldüğü gibi Dresden nüshasında, *Uruz Tutsak Olduğu Boy*'da iki beyin adı geçmez: *Kara Göne Oğlu Kara Budak*, *Eylik Koca Oğlu Alp Evren*. *Aruz Koca*'nın adı ise sadece *Aruz* olarak ve yedinci sırada değil sırası değişmiş olarak en sonda anılır. Ayrıca *Delü Dundar*'ın adı sekizinci sırada *Deli Tundar* şeklinde tekrar geçer.

Vatikan nüshasında, *Uruz Tutsak Olduğu Boy*'da bir kahramanın adı geçmez: *Eylik Koca Oğlu Alp Evren*. *Delü Dundar* ve *Aruz Koca*'nın adları ikinci defa kısaca *Dundar* ve *Aruz* şeklinde geçer. Ayrıca bu *boy*'da *Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy*'da - iki nüshada da - adı geçmeyen *Düger* / *Dügür* geçiyor.

Bu fazlalıkların ve eksikliklerin yazım yanlışlığı olmadığı açıktır. Yukarıda verilen örnekler, kanaatimce öncelikle bir anlatıcının ya da hikâyeleri ezberlemiş olan birini işaret eder. Anlatıcı, aslında bir *boya* ait olan bu bölümleri farkında olmadan veya bilinçli bir şekilde diğer bir *boya* aktarmış veya bulaştırmıştır. Daha sonra yazıya geçen bu bölümler, ortak bir nüshaya dayanan nüshalardan Dresden ve Vatikan nüshalarına geçmiş olmalıdır.

* Konu ile ilgili ikinci örnek *Segrek Boyu*'ndaki bir olayın *Kan Turalı Boyu*'nun kurgusuna bulaşmasıdır. Olay *Kan Turalı Boyu*'nda şöyle geçer:

Tekür, eydür: Vallâhi, bu yigidi gözüm gördi, gönüm sevdi, dedi. Kırk yerde otak dikdürdi, kırk yerde kızıl ala gerdek dikdürdi. Kan Turalıyla kızı götürüp gerdege koydular. Ozangeldi, yelteme çaldı. Oğuz yigidinün öykeni kabardı, kılıcın çıkardı, yeri çaldı, kertdi. Eytdikim: Yér gibi kertileyin, toprak gibi şavırlayın, kılıcuna toğranayın, oğuma sancılayın, oğlum toğmasun, toğarsa on güne varmasun, beg babamun kadın anamun yüzün görmedin bu gerdege girürisem, dedî. Evini çözdî, kaytabanın bozlatdı, kazağucın kişnetdi. Dün katdı göçdi, yedi gün, yedi gece yortdı. Oğuzun serhaddına çıkdı, çadır dikdi. (Drs.96b.9-97a.9)

Kan Turalı, Trabzon *Tekür*'ünün kızını almak için çarpıştığı *boğa*, *aslan* ve *deveyi* yener. Trabzon *Tekür*'ü, ortaya koyduğu şartları yerine getiren Kan Turalı'ya kızını vermeye razı olur. Ozan yukarıdaki metnin ikinci cümlesinden başlayarak araya girer ve olayın devamını anlatır. Söz konusu bölümün metne *Segrek Boyu*'ndan *bulaşma* yoluyla buraya girdiğini düşünüyorum. Anlatıcı ozan, ezberindeki *Segrek Boyu*'nda geçen olayı *Kan Turalı Boyu*'nun bu kısmına âdetâ monte etmiştir.

Segrek Boyu'nda sözünü ettiğim olay şöyledir: Segrek, Alınca Kalesi'nde tutsak olan ağabeyi *Egrek*'i kurtarmaya gitmek için babasından izin ister. Babası, Segrek'i bundan vazgeçirmek ister fakat ılma edemeyince Kazan Bey'e fikir danışır. Kazan Bey, babasına Segrek'i evlendirmesini tavsiye eder. Bunun üzerine düğün dernek kurulur, ziyafet verilir ve Segrek gerdeğe konulur. Ozan bu olayı şu cümlelerle anlatır:

Yavuklusı vardı, tüz düğün dernek étdiler. Atıdan aygır, deveden buğra, koyundan çoç kırdurdılar, oğlanı gerdege koydılar. Kızıla ikisi bir döşege çıkdılar. Oğlan kılıcın çıkardı, kızıla gendü arasına bıraktı. Kız eydür: "Kılıcuñ geder yigit! Murâd ver murâd al, şarılalum." dedi. Oğlan eydür: "Mere kavat kıızı! Men kılıcuma toğranayım, oğuma şancılayım, oğlum toğmasun, toğarısı on yaşına varmasun; ağamuñ yüzün görmeyince, ölmiş ise kanın almayınca bu gerdege girürisem!" dedi. (Drs.132a.6-13)

Dede Korkut'ta *gerdek dikmek* Oğuzlarla ilgili olarak geçen bir gelenektir ve erkek tarafınca yapılır. Ozan'ın *Kan Turalı Boyu*'nda bu işi kızın babası *Tekür* ve adamlarına yaptırmış olması bir çelişkidir. Nitekim *Kan Turalı Boyu*'nun Türkmenistan'dan derlenmiş olan bir varyantında (Özkan 1997: 292-296) yukarıdaki bölüm yoktur.

Bu durum ozanın iki benzer olayı birbirine karıştırmamasından veya unutmamasından ortaya çıkmış olabileceği gibi ozanın keyfi davranışı, olaya çeşni katmak istemesi, Kan Turalı'yı yüceltmek istemesi veya bir şekilde kurguyu değiştirmek istemesi vb. bir eğiliminden de kaynaklanmış olabilir.

Yukarıda verilen örneklere dayanarak şunlar söylenebilir: Dede Korkut, telif eserlerden farklı olarak sözden yazıya geçirilmiş, *sözle yazı arasında* bir metindir. Bu nedenle metnin okunuşunda, tamirinde veya yorumlanmasında bu tür sözlü gelenek etkileşimlerinin ve özelliklerinin bulunabileceği düşünülmeli, dikkate alınmalıdır.

4.9. Tamlamada veya Cümlede Ögelerin Yer Değiştirmesi

Dresden nüshasında geçen birtakım tamlamalarda tamlayan ve tamlananın; bazı cümlelerde ise cümle ögelerinin ve bazen art arda gelen iki cümlelerin yer değiştirdiği görülür. Bunlar sözlü anlatım diline özgü çarpıcı örneklerdir. Bu örnekler, metnin Dede Korkut'u ezberlemiş veya icra edildiği ortamda bulunan bir dinleyici tarafından yazıya geçirilmiş olabileceğini göstermesi bakımından önemlidir yani burada verilecek örnekler metnin sözlü anlatım diline ait olduğunu gösterir. Örnekler, üç başlık altında, yer değiştiren unsurların altı ayrı ayrı çizilerek aşağıda verilmiştir:

4.9.1. Tamlama Ögelerinin Yer Değiştirmesi

"Dünlügi altun ban évine babamuñ şiven girmiş." (Drs.50b.5)

"Şağın şolın Oruzuñ çevürdiler, kırk yigidin, şehîd étdiler." (Drs.69a.1-2)

“Anası oğlanuñ böyle degeç Qazanuñ aklı başından getdi.” (Drs.72a.6)

“Gördi oğlunuñ ala gözlü kırk yigidi kırılmış, bedevî atı oğlanuñ ohlanmış yatur.” (Drs.72b.6-7)

“Boylı Uzun Borla Hatun qara tuğın kâfirün kılıçladı, yere şaldı.” (Drs.78b.1)

4.9.2. Tamlama Ögelerinin Birbirinden Uzak Düşmesi

“Yâ ‘Azrâyil! Var ol dahı deli qavatun gözine görüngil, beñzini şartıgıl!” (Drs.80b.1)

“Bunun gibinün hânım, bebekleri bitmesün” (Drs.6b.2)

4.9.3. Cümle Ögelerinin Yer Değiştirmesi

“Sağa bu yaradan korhma oğlan! ölüm yokdur.” (15a.12-13)

“Koñur atın Qazan Beg mahmûzladı, yola getdi.” (24a.2)

“Dede Qorqud dahı bın kıyruksuz kulaksuz köpegile bın dahı büre buldı. Alup bunları, Delü Qarçara getdi. Eşitdi, qarşu geldi. Göreyim dedüğümü getürdiler mi? dedi.” (Drs.45b.7-10)

“Her birinden, Ulaş Oğlu Salur Qazan, içmişidi.” (Drs.63b.5)

“Kalkubanı, Kan Turalı! yeründen tırı geldün” (Drs.95a.5-6)

“Altunluca günlüğün diküp Kan Turalı, gerdegine girüp murādına maqşūdına erişdi.” (Drs.102a.13)

“Yoqarudan aşığa kâfir, oğlanı qatı urdı” (Drs.127a.8-10)

“İç Oğuza Taş Oğuz, ‘āsī olup Beyrek öldüğü boyı beyân eder.” (Drs.147b.8-9)

4.10. Metinde Yazım Eksiklikleri Bulunması

Dede Korkut *boy*larının sözden yazıya geçirildiğini gösteren başka bir özellik, *boy*lardaki eksiklik veya yanlış yazımların en çok savaş sahneleri, av sahneleri veya *soylamaların* geçtiği yerlerde yoğunlaşmasıdır. Bunun sebebi, bu tür bölümlerin heyecanın yükseldiği bölümler olmasıdır. Metni ezberden bilen yazıcının ya ezberi iyi değildi ya da savaş sahneleri, av sahneleri ve *soylamaların* olduğu kısımlarda kendini olayların akışına kaptırdığından metni yazıya tam ve kusursuz aktarmakta zorlandı. Konu ile ilgili örnekler çok sık geçtiğinden ekleme ve tamir yapılan bütün notlara bakılabileceğini belirtiyor ve burada sadece bazı örneklerini veriyorum:

Drs.21a.5: Altun ban év → Altun [**başlu**] ban év

Drs.38a.10: ağ tozlu yay → ağ tozlu [**katı**] yay.

Drs.66b.3-4: Kalkubanı yerümden → Kalkubanı yerümden [men turayım].

Drs.91 b.6, 95a.8: Akindılu şu → Akindılu [görklü] şu

Drs.94a.5: kağan aslan kıran ala köpek itine... → kağan aslan kı[ğı]r[ıl]an ala köpek itine...

Drs.116a.12: kodı → ku[yul]dı

Drs.116a.12: kesdi → kesd[üreme]di

Drs.119a.1: dildi → [başın] dildi

Drs.136b.10: “Kaytabanuç güdende şarvānuşam,

Kazaķucun güdende ılıķıcınam,

[Ağayıluñ güdende çobanuşam,

ķulağunđa şuşayan nāyibünem]

Bêşikde koyup gëtdügün ķardaşunam.”

Drs.142a.10: Aķ sazun aşlanında → Aķ sazun aşlanın[un erkegin]de

Drs.148a.12: altun günlügin → altun[lu] günlügin

4.11. Alınma Kelimelerin Türkçeleştirilmesi

Dresden nüshasında geçen Türkçeleştirme örnekleri de sözlü dil özelliği olarak düşünülebilir. Aşağıdaki tablolarda Türkçeleştirme örneklerine ses değişmelerine göre yer verilmiştir. Tablolarda gösterilen kelimelerin bir kısmının bazı örnekleri, bir kısmının ise bütün örnekleri Türkçeleştirilmiştir. Tabloların birinci sütununda kelimenin geldiği dildeki okunuşu ve yazılışı ile -metinde bu şekliyle geçmişse- geçtiği sayfa ve satır numaraları hemen yanına veya dipnotta belirtilmiştir. İkinci sütunda ise Türkçeleştirilmiş örneklerin okunuşu, metindeki yazılışı ve geçtiği yerler verilmiştir. Değişmeye uğrayan sesler, her iki sütunda koyu punto ile belirtilmiştir.

4.11.1. Ünsüz Değişmesi

Kelime -varsa geçtiği yerler-	Metindeki Yazılışı ve Geçtiği Yerler
hemze > y'	
Ar. 'Ā'īşe عائشة	'Āyīşe عایشه 5b.9, 24b.5.
Ar. 'Azrā'il عزرائیل	'Azrāyil عزرائیل 80a.5, 80a.6, 80a.7, 80b.4, 81a.8, 81a.12, 81b.5, 81b.13, 82a.2, 82a.4, 82a.11, 82a.11, 82b.2, 82b.13, 83a.2, 84a.6, 84b.10, 84b.11, 85a.2, 85a.7, 86a.6, 86b.7; عزرائیل 80a.13, 80b.1, 80b.4, 81a.2, 81b.2, 81b.5, 81b.8, 82b.10, 82b.12, 83a.12, 83b.8, 84b.9, 86b.4.
Ar. dā'im دائم	dāyim دایم 'daima, devamlı' 82b.8, 86a.12, 106a.6, 148b.8.
Ar. ġarā'ib غرائب	ķarayıp قرايب 'tuhafılık, ayıp' 8a.5.
Ar. ħalā'ik خلائق	ħalayık خلایق 'hizmetçiler' 59b.1, 61a.2.
Ar. nā'ib نائب	nāyib نایب 'yardımcı' 46b.12, 47a.8, 47a.10, 136b.3; نایب 47b.4, 70b.11.
Ar. sā'ir سائر	sāyir سائر 'diğer' 144b.10.
-b- > -v-	
Ar. ħarābāt خرابات	ķaravat(+a) قراواته 58b.4, 58b.13.
Ar. ṭabl طبل	ṭavul(+lar) طاولر 68a.7, 75a.3, 144b.12, 153a.4.
-d > -t	
polad پولاد (<Far. pūlād پولاد)	polat پولات ⁹
-d- > -y-	
Far. ādīne آدینه	eyne اینه 'cuma' 5a.10, 5a.10.
ğ- > ķ-	
Ar. ġalebe غلبة 129b.2.	ķalaba[lık] قلابه 68b.13; ķalaba(+lık) قلابه لیک 39b.8; ķalaba(+lık) قلابه لی 47a.11, 123a.9-10.
Ar. ġarīb غریب 121b.5.	ķarp(+līga) قاربغه 135b.5, قاربغه 136b.13.
Ar. ġalā' 'değerli, pahalı'	ķala / ķara قالا / قارا 34b.8, قالا 76b.2, قارا 78b.11
Ar. ġarā'ib غرائب	ķarayıp قرايب 'tuhafılık, ayıp' 8a.5.
Ar. ġarīm غریم 31a.12, 104b.8.	ķarım قریم ¹⁰

7 Bu başlık altındaki kelimelerin çoğu, en azından *hemze > y* değişmesi eğiliminin olduğu izlenimini uyandırıyor; başka metinlerden de izlenebilir durumda bir sonuç çıkarılabilir düşüncesiyle ve dikkat çekmek amacıyla burada gösterildi.

8 Drs.3b.10, 76b.1, 94a.3, 94a.10, 112b.9, 118a.8, 124b.12, 125b.9, 126a.9, 126b.4, 127a.2, 127a.11, 131b.2, 143a.12, 150b.2, 150b.11.

9 Drs.8b.11, 17b.3, 19b.6, 26b.1, 33b.10, 35a.4, 66b.7, 67a.10, 68a.9, 79a.8, 107b.3.

10 Drs.3b.11, 31b.8, 42b.2, 92b.10, 94a.6, 96a.13, 99a.2, 106a.7, 128a.9, 145a.3, 153a.1, 153a.1, 153a.2, 153a.3, 153a.5.

Kelime -varsa geçtiği yerler-	Metindeki Yazılışı ve Geçtiği Yerler
Ar. ğayr(+1) غيري 115a.10.	ķayr(+1) قايري 141a.5.
Ar. ğaḏab غضب 9a.1, 9a.3.	ķazap قزاب 11b.10, 12a.9.
ğ- > ķ- / -ğ > -ķ	
Ar. ħarābāt غرابات	ķaravata(+a) فرااته 58b.4, 58b.13.
Far. hoş (خوش <ħuš>) ¹¹	ķoş(+luğum) قوشلغوم 123a.3.
Ar. ħuṭbe خطبة	ķuṭbe قطبة 5a.10.
Ar. ħuṭbe خطبة	ķudbe قودبه 62b.2, 108a.7.
Ar. maṭbaḥ مطبخ	mudbaķ مودبق 24a.10, 83b.12.
-n- > -l-	
Ar. mancanīḳ منحنیق	mancılık مانحلق 96a.8, 118b.1.
-r- > -l-	
Ar. merhem مرهم 16a.12.	Ar. melhem ملهم 15b.1.
Far. servī سروی	Far. selvi سلوي 8a.9.
-s > -t	
muḥannaş موخت (معنت.Ar.) 141a.8, 153a.7.	muḥannat معنت 86a.2; muḥannatlar موختلر 33b.7, 68a.11.
ṭ- > d- / -ṭ- > -d-	
Ar. bāṭiyya باطيه	badyalar باديهلر 'büyük şarap küpü' 20a.4, 63a.13.
Ar. ħuṭbe خطبة	ķudbe قودبه 62b.2, 108a.7.
Ar. maṭbaḥ مطبخ	mudbaķ مودبق 24a.10, 83b.12.
Ar. ṭabl طبل	davul(+lar) داوولر 137b.1.
-ṭ- > -t-	
Ar. ḳaṭār قطار ¹²	ķatār قنار 53b.2. ¹³
-ḷ- > -d-	
Ar. ḳaṣā قضا 3a.12, 4b.10, 97b.5, 15b.12, 100a.9.	ķada قده 26a.5; ķada قدا 43b.5, 81a.1, 82b.3, 126a.5.
-ḷ- > -z-	
Ar. ḳabḏa(+sī) قبضه سی ¹⁴	ķabza(+sī) قیزه سی 28a.8.
Ar. ğaḏab غضب 9a.1, 9a.3.	ķazap قزاب 11b.10, 12a.9.

11 Drs.11a.12, 20a.13, 27a.13, 41b.1, 44b.12, 46b.8, 63b.12, 80a.11, 82b.11, 83a.12, 86b.4, 87b.5, 112a.2, 114b.7, 120a.1, 120a.1, 121a.6, 130b.5, 134b.13, 137b.5, 139a.10, 139a.10, 140b.9, 141a.9, 141b.9, 142a.6, 149a.2, 149b.9, 150a.2.

12 Drs.21a.6, 21b.3, 22a.6, 26a.1, 31a.2, 31a.9, 53b.12, 61a.3, 63b.6, 83b.10, 85b.1, 113b.2.

13 Vat.73a.6, 77b.8, 78a.1, 82b.5, 84b.9, 85a.9, 87a.4'te de aynı şekilde yazılmıştır.

14 Drs.29b.11, 56a.9, 61b.2, 83b.6.

4.11.2. Ünsüz Tekleşmesi

Ar. naḳḳāra نَقَّارَه	naḳara(cı) نقاره 'davul' 33b.5, 62a.5, 144b.12; نقاره جی 58a.1.
Ar. ṭarāḳa طَرَاكَة	ṭaraḳa طرافه 'gürültü' 125b.4.
Ar. ḳavvād قَوَاد	ḳavat قرات 39a.6, 39a.7, 40a.12, 40a.12 ¹⁵

4.11.3. Ünsüz Düşmesi

Ar. ḳal'a قلعه ¹⁶	Evñük ḳala(+sinuḡ) قلا 37b.9, 78b.8, 141b.13.
Ar. faḳīh فقيه	faḳı فقی 5a.11.
Ar. na'l نعل	nal(+ı) نالی 33b.9.
Er. tekfur تکفور	tekür تکور 78a.8, 78b.2, 91a.9...
Far. ḥ'āce حواجه	ḥoca(+m) خوجم 127b.9.

4.11.4. Ünsüz Türemesi

Ar. esīr اسیر ¹⁷	yesir یسیر ¹⁸
avlı 'avlu'	ḥavlı حولیه 129b.5.

4.11.5. Ünlü Türemesi

Far. mīrzā میرزا	imirze امرزه 37b.3.
Ar. ruveyde رویده	ürüveyde اورویده 6a.12.
Ar. + Far. selḥ+ḥāne صلحخانه	ṣalaḥana صلاحانه 114b.8, 118b.1, 119a.8.
Ar. ṭabl طبل	davul(+lar) داولر 137b.1.

4.11.6. Ünlü Düşmesi

Far. emīr-i aḥur امیر اخور 27b.2.	imraḥor امیر اخور 34b.6, 37a.9.
Ar. Fāṭima فاطمه 5b.9, 24b.5.	Faṭma فطمه 58b.10, 59a.2, 59a.6.

5. Dresden Nüshasının Önemli Yazım Özellikleri

Dresden nüshasının tespit ettiğimiz önemli yazım özelliklerini aşağıda tasnif ederek veriyoruz:

- 15 Drs.56a.6, 56a.6, 56a.7, 58a.5, 58a.5, 79b.13, 80a.12, 80b.1, 81a.3, 81a.7, 82a.12, 82b.12, 84b.12, 101a.6, 101a.7, 101a.9, 101a.9, 101a.11, 118a.4, 126a.5, 126a.5, 127a.6, 132a.10, 133a.1, 143a.4, 143a.11, 146a.8, 146b.4, 148b.10, 149b.1, 150b.5, 150b.7, 153a.5, 153a.7.
- 16 Drs.32a.6, 33a.9, 33a.11, 37a.12, 65a.13, 65b.1, 89b.12, 90a.9, 103a.10, 103a.12, 103b.2, 103b.3, 103b.10, 104b.5, 104b.10, 105b.8, 105b.13, 106a.4, 106a.10, 106a.13, 107b.2, 108a.6, 129b.3, 129b.13, 130a.13, 131b.13, 133a.12, 134a.7, 134b.2, 136a.6, 137a.7, 138a.7, 138a.10, 138b.1, 139a.4, 141b.5, 142a.2, 143a.7, 143b.6, 144a.1, 144a.10, 146a.4, 147a.7.
- 17 Drs.112b.2, 113b.11, 124b.4, 128a.8, 130a.13.
- 18 Drs.21a.9, 22a.8, 30b.12, 123b.8, 124a.10.

5.1. *a* Edatının Yazılışı

Dresden nüshasında *a* edatının genel anlamda ünlü ile biten kelimelerden sonra *elif* ile; ünsüz ile biten kelimelerden sonra ise iki örneğin (Drs.64b.7, 104a.8) *elif* ile, diğerlerinin *he* ile yazıldığı görülür:

<i>He</i> ile Yazılan Örnekler	Yer	<i>Elif</i> ile Yazılan Örnekler	Yer
(öldürü) görgil[-]a! کوزکله 19	13a.10.	Delî a! دلی ا	80a.10.
gözün[-]a! کوزوک	27a.5.	ayğırîu a! ایغرلوا	92a.2.
oğul[-]a! اوغله	28b.3.	mere a! ماره ا	93b.11
muḥannatlar a! موخانتلره	33b.7	qargû a! قرغوا	112b.10.
bâzîrgânlar a! بازار کانلره	36b.9.	ṭaḡa a! طاغاه	119a.11.
götür a! کتوره	46a.6.	(ala) gözîü a! کوزلوا	121a.9.
qoŋ[-]a! قوکه	57b.13.	içerû a! ایچروا	130b.4.
ögrenür a! اوکرهنره	64b.11.		
Dumrul[-]a! دمروله	83a.1.		
şalayım a! صالحیم	89a.10.		
baqar a! بقره	95b.12.		
bağ[-]a! باغه	126b.1		
gèder a! کیدره	133a.8.		
kāfirler a! کافرلره	137a.4.		
üzer a! اوزره	139b.6.	qalıcaq a! قالیقا	64b.7.
erenler a! ارنلره	147b.1.	qurtarsaŋ[-]a! قورترسکا	104a.8

5.2. *a / e* Ünlülerinin Yazımında Dikkat Çekici Örnekler

Dresden nüshasında, bazen kelime içinde *a / e* ünlülerinin *he* ile yazılmış olması dikkat çeker. Bu örneklerin bir kısmı araştırmacılar tarafından -yanlış yazılmış düşüncesiyle- yanlış okunmuştur:

Örnek	Yer	Örnek	Yer
(kuşun) alakaŋını اله قانینی	62b.3, 108a.8. ²⁰	evermiş ابرهریمش	42a.10-11.
alakun اله قری	22a.13.	gêcegi کچه کی	24a.13, 24b.6.
Beyregi بیره کی	149b.10.	sünemez سو کمر	89b.11.
Beyrege بیره که	149b.11.	yederem یدهرم	139a.13.
diregüm دیره کم ²¹	8a.11.	güreşelüm کوره شلم	41a.13.

19 Metinde yanlışlıkla *ve* yerine *ze* ile yazılmıştır.

20 Bu kelime, Vat.103b.1'de de aynı şekilde yazılmıştır.

21 Metinde *dal* yerine *vav*'la yazılmıştır.

5.3. Kalın Sıradan Kelimelerde / s / Sesinin *sin* ile Yazılması

Dresden nüshasında, Türkçe kalın sıradan bazı kelimelerin bütün örneklerinin *sin*'le yazıldığı görülmektedir:

sanımsak سمرساق 70b.3.	san delim سن دليم 'pek çok' 59a.13.
saç ساق 134a.4.	sancaç سانح 104b.6.
sağın سفین 28b.10, 29a.3.	sancaç سانح 34a.12, 39b.5, 105a.5, 106b.10.
saz ساز 61b.7, 61b.9, 70a.9, 94a.1, 108b.11, 114a.11, 142a.10.	sancaqlı سنحاقلو 145a.12.

Ayrıca bk. 5.4.14 Aynı Kelimenin *sad* veya *sin* ile Yazılması.

5.4. İki veya Üç Şekilde Yazılmış Kelimeler

Dresden nüshasında bazı kelimelerin farklı yazılmış olduğu görülür; söz konusu örnekler aşağıda sunulmuştur:

5.4.1. Aynı Kelimenin *b-* veya *m-* ile Yazılması

Dresden nüshasında aynı kelimenin şu örneklerde hem *b-* hem *m-* ile yazıldığı görülür:

<i>b-</i>	<i>m-</i>
ben بن 10b.1, 11a.7, 14b.6...(54 örnek)	men من 24a.1, 26b.2, 26b.9...(403 örnek)
bre بره 22a.10.	mere مره 21b.6, 22a.13, 22b.2 (144 örnek); mere ماره 30b.9, 38a.11, 93b.11.

5.4.2. Aynı Kelimenin *b-* veya *p-* ile Yazılması

Aşağıdaki kelimeler Dresden nüshasında hem *b-* hem *p-* ile yazılmıştır. Bu durum, söz konusu kelimelerin artık *p* ile söylendiğini gösteriyor:

<i>b-</i>	<i>p-</i>
barmaq برمه 20a.7; barmağ برمه 23b.5, 38b.6, 42a.4, 60a.12, 116a.8.	parmaq برمه 56a.4, 63b.2, 107a.13, 128a.5, 146b.9; parmağ برماغ 42a.4, 59b.2, 61a.9, 110b.12, 116a.9, 116a.10.
bıçak بچاق 10b.5, 76b.6.	piçak پچاق 93a.13.
biş- بشش 6b.6; bişür- بشور 26b.12.	pişür- پشور 27a.12, 28a.2, 112a.3; pişür- پشور 112a.5.
büre بوره 45a.12, 45b.8, 45b.12, 46b.3.	püre پوره 45b.4; püre پره 46a.2, 46a.3, 46a.12.

5.4.3. Aynı Kelimenin *d-* veya *t-* ile Yazılması

Aşağıdaki kelimeler Dresden nüshasında hem *dal* hem *te* ile yazılmıştır. Bu durum, söz konusu kelimelerin artık *d* ile söylendiğini gösteriyor:

<i>d-</i>	<i>t-</i>
dik- دك ²²	tik- تك 35b.11, 65a.12, 112b.3.
dikdür- دكدور ²³	tikdür- تكدر 63a.10, 144b.9.
dikil- دكل ²⁴	tikil- تكل 113a.12.

5.4.4. Aynı Kelimenin *d-* veya *t-* ile Yazılması

Dresden nüshasında aşağıdaki tabloda gösterilen kelimeler, hem *dal* hem *tı* ile yazılmıştır. Bu durum söz konusu kelimelerin *d* ünsüzüyle söylendiğini fakat imla geleneğine bağlı olarak *tı* ile de yazıldığını gösteriyor:

<i>d-</i>	<i>t-</i>
dala-r دلر 23b.3.	talad- تلاد 94a.5.
dar دار 101b.9.	tar تار ²⁵
dayı+m دایم 105b.5.	tayı+ تای ²⁶
Dundar دوندار 48a.9, 32a.4.	Tundar تونداز 50a.2, 78a.7, 78a.11, 106b.5; طونداز 20b.1, 20b.7, 33b.13, 34a.6, 49b.10, 62a.8, 62a.11, 77a.7, 77b.8, 104b.9, 106b.1.

5.4.5. Aynı Kelimenin *-f-* veya *-v-* ile Yazılması

Dresden nüshasında şu örneklerde aynı kelimenin hem *-f-* hem *-v-* ile yazıldığı görülür:

<i>-f-</i>	<i>-v-</i>
ufanmasun اوفانسون 19b.7; ufanduğına اوفندوغنه 56a.12.	uvanmasun اوانسون 35a.5; uvandı اواندي 127a.13; uvatdı اواندي 94b.3, 127a.9.

22 Drs.34b.5, 46b.6, 46b.7, 49a.2, 62b.9, 72a.1, 90b.7, 91a.6, 97a.9, 102a.11, 102a.13, 103a.1, 132b.10, 145a.13, 148a.12, 148b.11, 149a.7.

23 Drs.7a.2, 8a.13, 9a.5, 20a.3, 35b.1, 38b.11, 66b.10, 78b.9, 96b.11, 96b.12, 119b.6, 124b.12, 145a.1, 147a.12, 153b.6.

24 Drs.5b.2, 24a.7, 24a.10, 37b.3, 40a.5, 56b.12, 93a.12, 104a.12, 137b.2.

25 Drs.8a.10, 28a.9, 43b.10, 68b.6, 81b.3, 81b.9, 84a.13, 91b.6, 103b.8, 106b.5, 111a.8, 135a.8.

26 Drs.33a.2, 63b.9, 64b.1, 105b.9, 106a.2, 106a.9, 148a.11, 148b.1, 148b.4, 148b.8, 149a.11, 151a.7, 151a.11, 152a.1, 152a.5, 153b.4.

5.4.6. Aynı Kelimenin *g* veya *y* ile Yazılması

Dresden nüshasında aşağıdaki tabloda gösterilen kelimeler, hem *kef* hem *ye* ile yazılmıştır. Bu durum söz konusu kelimelerin *y* ünsüzüyle söylendiğini fakat imla geleneğine bağlı olarak *kef* ile de yazıldığını düşündürüyor:

<i>g-</i>	<i>y-</i>
gene كنه 4b.10, 6a.13, 7a.5, 9b.13, 11a.12, 23b.13, 54a.10, 70a.13, 75a.13, 106a.5, 108b.10, 109b.10, 109b.11, 109b.11, 116a.13, 117b.6, 129a.4, 134a.8, 134b.3, 141b.12, 146a.11, 146b.10, 150b.10	yine ينه 10a.9, 16a.10, 19a.1, 19a.9, 34b.5, 49a.2, 54a.4, 58a.9, 90b.2, 94b.8, 115a.4, 115a.7, 120b.1, 123a.4, 134a.7, 134a.12, 134b.4, 134b.5, 137a.7, 142b.10, 146a.10
<i>-g-</i>	<i>-y-</i>
göge كره 90b.8, 107a.4, 107a.7, 125a.11, 126a.10.	göye كره 36a.8.
ögününüzde او كنده ²⁷ 54b.7.	öyüni او يني 74a.6; öyüncügi او ينجكي 75a.13.
Segrek سرك 130a.6, 130a.8, 130b.1, 130b.7, 136b.4, 136b.8, 137a.3.	Seyrek سرك 130b.2.

5.4.7. Aynı Kelimenin *k* veya *ğ* ile Yazılması

Dresden nüshasında aşağıdaki tabloda gösterilen kelimeler, hem *kağ* hem *gayın* ile yazılmıştır. Bu durum söz konusu kelimelerin *gayın* ünsüzüyle söylendiğini fakat imla geleneğine bağlı olarak *kağ* ile de yazılmaya devam edildiğini düşündürüyor:

<i>-k-</i>	<i>-ğ-</i>
ak اء 16a.4, 32a.8, 91a.6, 142a.8, 142a.10, 145a.12.	ağ اء 5a.13, 7a.6, 7a.10...(100'den fazla örnek)
ayak اءاء 25b.13, 43b.5, 130a.9.	ayağ اءاء 10b.4.
çok چوء 38b.1, 59b.13, 59b.13... (30 örnek)	çoğ چوء 38b.2, 81a.4, 81a.6.
çomak چوءاء 4a.6, 66b.11, 119b.10, 144b.10.	çomağ چوءاء 145b.9.
tanık طاءق 36b.3.	tañığ طاءنء 86a.3, 86a.4, 86a.4, 86a.4, 86a.5.
yaşak يءاء 110b.10.	yaşağ يءاء 104a.3.
<i>-k-</i>	<i>-ğ-</i>
kazakçuc- قءءوءوء 141a.4, 150a.9.	kazağuc- قءءوءوء 3b.10.

27 Metinde *ze* yerine *nun* yazılmıştır. Okuma teklifi ve gerekçe için bk. Drs.54b.7 notu.

5.4.8. Aynı Kelimenin *k* veya *h* ile Yazılması

Dresden nüshasında aşağıdaki kelimelerin hem *k* hem *h* ile yazıldığı görülür:

<i>k</i> -	<i>h</i> -
<i>k</i> alı قالی 20a.4, 91a.7, 91b.2.	<i>h</i> alıça خالچه 7a.3, 35b.2, 38b.12, 63a.11, 103a.2, 119b.7.
<i>k</i> adın قادين 3b.7, 14a.2, 28b.11, 28b.12, 29a.8, 29a.13, 49b.6, 97a.5, 99a.10; <i>k</i> adın قادن 70a.1; <i>k</i> adun-قادون 16a.4, 70a.12, 89b.6.	<i>h</i> aşun خاتون 8a.6, 8a.7, 9a.2... (55 örnek, bk. Dizin)
<i>k</i> -	<i>h</i> -
Arku (Bél) ارقو 92b.7, 102a.3, 121b.2, 121b.10, 124b.8, 135b.3, 151a.4.	Arku (Bél) ارحو 95a.7.
<i>k</i> -	<i>h</i> -
ok اوق 4a.6, 13a.2, 13a.9, 22b.5, 26b.1, 33b.11, 41b.4, 56b.8, 104b.12, 125b.11.	oh اوخ 13a.5, 13b.1, 22b.8... (53 örnek, bk. Dizin)

Şu kelimelerin ise bütün örnekleri *k*>*h* değişmesine uğramıştır:²⁸

évermalı ابورمخ 42a.12, 42a.12.	yazulı بازغ 30a.5, 30a.5, 30a.6, 30a.6, 30a.7, 30a.8. ²⁸
ahıtar(il) احتارل 39a.13, 147a.3.	uyhu ابوحو 15b.4, 47a.8, 97b.6, 97b.6, 105a.9, 133b.9, 134a.7, 134b.3, 135b.9, 138a.9.

5.4.9. Aynı Kelimenin *k*, *h* veya *g* ile Yazılması

Dresden nüshasında aynı kelimenin hem *-k* hem *-h* hem *-g* ile yazıldığı görülür:

<i>-k</i>	<i>-h</i>	<i>-g</i>
ota ~~k~~ اوتاك 40b.5, 57b.1, 62b.9, 63b.6, 78b.9, 96b.11, 137b.2, 147a.11.	ota ~~h~~ اوتاخ 40a.11, 63a.10, 113a.13.	ota ~~g~~ اوتاغ 7a.6, 7a.7...(39 örnek)
yok+ بوق 6b.7, 7a.8, 16b.9, 18b.5, 18b.8... (88 örnek)	yoh+ بوخ 87a.10, 123a.3, 132a.2, 133a.2, 142b.3, 142b.4.	yog بوغ 114b.3.
<i>-k</i>	<i>-h</i>	<i>-g</i>
çu ~~k~~ ا چوقه 34b.9, 78b.12, 108a.9.	çu ~~h~~ ا چوخه 60b.1, 62b.4.	cug ~~a~~ چوغه 128b.4.

²⁸ Kelime sadece Drs.18b.5'te بازغي (yazuğı) şeklinde yazılmıştır.

5.4.10. Aynı Kelimenin -η- veya -m- ile Yazılması

Dresden nüshasında aynı kelimenin hem -η- hem -m- ile yazıldığı görülür:

-η-	-m-
göñlek كوكلى 48b.9.	gömlek كوملك 48b.8, 48b.11, 48b.12, 49a.2, 105a.13.

5.4.11. Aynı Kelimenin -η- veya -n- ile Yazılması

Dresden nüshasında aşağıdaki kelimelerin iç ve son sesi olan ünsüzünün hem -η- hem -n- ile yazıldığı görülür:

-η-	-n-
derinligi در كلى 107a.13.	derin درين 47a.10, 68b.13.
inledi اكلى 123a.9. inler اكلى 126a.11. inlemez idün اكلى 123a.11.	inler انلى 58b.5.
kalın كلى 114a.11.	kalın كالى 9b.12, 11b.4 (56 örnek, bk. Dizin).
konşu كوكشى 6b.1, 24a.6.	konşılarna كونشلىرنا 6a.11; konşuma كونشوما 71a.3.
süngemez سوكمز 89b.11, 90a.8.	sündi سوندى 115b.10.
yalın كالى 9b.1, 95a.4, 95b.6.	yalın كالىن 25b.13, 99b.9; yalıncaق كالىنقى 9a.7, 14a.12, 46a.3, 71a.4, 86b.1; yalıncağ كالىنقا 129a.8.

Ayrıca iyelik 2. kişi ekinin *kef*'le yazılması beklenirken nadiren de olsa *nun*'la yazıldığı görülebilmektedir:

yeründen كوكلى 9a.4, 12a.13, 17a.12, 70a.3, 92b.6, 95a.6, 95b.5, 99a.9, 106a.2, 121b.1, 122b.7, 124a.11.	yeründen كوكلى 14a.4.
alnun النوكه 26a.5.	alnun النون (kara yere depilmedin) 98a.7.
évün كوكلى 25b.10, 26b.8; évün كوكلى 60a.7.	évün كوكلى (yağmalatduğun dem) 148a.6.

5.4.12. Aynı Kelimenin -η-, -ng- veya -nķ- ile Yazılması

Dresden nüshasında aynı kelimenin üzüünün hem -η- hem -ng- hem de -nķ- ile yazıldığı görülür:³⁰

-η-	-ng-	-nķ-
ķarangu فراکو 23a.2, 34a.10; قره کو 14a.6, 70a.7, 136a.10, 136b.5.	ķarangu فرانكو 26a.4, 80b.7, 117b.7; قرنگو 30b.5.	ķaranķu فرانكو 24b.11; قرنگو 22a.2, 25a.9, 25b.5.
	ķarangulu فرانكولو 130b.4, 138a.9; قرنگولو 74b.12, 113a.11, 146b.12; ķarangulı فرانكولي 133b.8; قرنگولي 72a.7.	
	ķaranguluca فرانكولچه 123b.12, 125b.12; قرنگولچه 70b.2.	

5.4.13. Aynı Kelimenin -r- veya -l- ile Yazılması

Dresden nüshasında aşağıdaki kelimelerin hem -r- hem -l- ile yazıldığı görülür:

-r-	-l-
merhem مرهم (<Ar. مرهم) 16a.12.	melhem ملهم 15b.1.
ķıcırdisından قیجر دسندن 138b.12.	ķılçıdısından قیلحدسندن 134a.2.
ķara قرا 78b.11.	ķala قلابه 34b.8; قلا 76b.2.
Yartacuk برتحوق 48b.6, 50a.12.	Yaltacuk بالتحوق 49a.9, 50b.5, 51a.4, 52b.11, 61b.5, 61b.9; بالتحق 56a.12.

5.4.14. Aynı Kelimenin sad veya sin ile Yazılması

Dresden nüshasında, Türkçe kalın sıradan bazı kelimelerin ön sesi olan / s / 'nin hem sad hem sin'le yazıldığı görülür:

sad	sin
ķaç+ صاچ+ 23b.4, 55a.6; ķaç+ صچ+ 59b.13.	ķaç+ صاچ+ 134b.13.
ķaķallu صقاللو 7b.3, 11b.5, 12b.5, 19a.1, 32a.8, 35a.5, 42a.8, 42a.12, 42b.7, 49b.10, 50a.5, 81a.5, 81a.5, 83a.10, 84b.12, 88a.8, 90a.3, 95b.4, 105a.11, 108b.1, 111b.1, 114a.13, 118b.5, 131b.5, 146b.13. ķaķallu صقاللو 63a.3	ķaķallu صقاللو 18b.2, 18b.3, 19b.8, 114b.3; ķaķallu صقاللو 118a.4; ķaķallu صقاللو 75a.6, 112b.13, 113b.5, 124b.2, 126a.3, 128a.9, 135b.6, 135b.10, 137a.11, 153b.13; ķaķallu صقاللو 117b.8.

30 Örneklerin geçtiği cümleler için bk. Drs.22a.2 ve Drs.113b.9 notları.

31 Metinde قلا yerine yanlışlıkla قلاب şeklinde yazılmıştır.

şakla- صقلا 16b.6, 66b.9; şakla- صقلا 4a.3, 6b.12, 52b.1, 52b.3, 66b.11; şakla- صقلا 3b.5, 48b.9; şaklat- صقلا 9b.6.	şakla- صقلا 66b.4, 66b.7, 66b.12, 67a.1, 89b.1, 104a.4.
Şalur صالور 49b.8.	Salur صالور 19b.10, 20a.2, 20a.9, 30a.9, 35b.11, 69b.13, 69b.13, 117b.13, 120b.7, 126b.12, 136b.7, 137b.12. ³²
şancıl- صانحلا 132a.11..	sancıl- صانحلا 51a.10, 97a.3.
şası صاسی 28b.4, 29a.2, 52a.2, 84b.4.	sası صاسی 20b.4, 21a.3, 66b.8.

Şu kelimenin de hem *sad* hem *sin* ile yazıldığı görülüyor:

aşlan اصلان 14b.3, 19b.12, 55a.9, 57a.5, 67a.1, 70a.9, 83b.5, 88b.6, 88b.9, 90b.1, 93b.5, 93b.7, 93b.7, 93b.9, 93b.12, 94a.5, 94a.9, 94a.12, 94a.13, 94b.2, 95a.10, 95b.2, 101a.3, 101b.10, 104b.4, 108a.2, 108b.9, 108b.12, 109a.2, 109a.2, 109a.5, 114a.10, 118a.2, 123a.4, 123a.4, 142a.10, 146b.13.	arşlan ارسلان 15b.11, 16a.8, 38a.4, 66a.4.
arşlan ارسلان 75b.13.	

Ayrıca bk. 5.3. *Kalın Sıradan Kelimelerde / s / Sesinin sin ile Yazılması.*

5.5. Bitişik Yazılmış Kelimeler

Dresden nüshasında bazı kelimeler bitişik yazılmıştır. Bu durum bazı örnekler için sözlü dilin yazıya yansımaları olarak değerlendirilebilir yani örneklerden söyleniş olarak da birleşmiş olduğundan bitişik yazılmış olabilir. Bitişik yazılmış örnekler şunlardır:

Örnek	Yer	Örnek	Yer
baş[-]kim	88b.8	bağ[-]ja!	126b.1
kaçan[-]kim	125a.10	görgil[-]ja!	13a.10
ol[-]kim	5b.11, 6b.3	kırtarsan[-]ja	104a.8
and iç[-]kim	144b.5	kon[-]ja!	57b.13
bildi[-]kim	60a.13	Dumrul[-]ja!	83a.1
eyitdi[-]kim	97a.2	gözün[-]ja	27a.5
geldi[-]kim	116a.9	oğul[-]ja	28b.3
gördi[-]kim	6a.10, 24a.3, 46a.11, 47b.1, 109b.12, 135a.11, 136a.1, 144a.10, 144b.13	beş[-]jyüz	37a.13, 37b.9, 112a.1, 112a.6
ka[r]çadı[-]kim	116b.12	ne[-]kadar	109a.4
oldı[-]kim	8a.1	ağ[-]ban	23b.1, 56b.13

32 Ayrıca, bu kelime Drs.23a.8, 23a.10 ve 63b.5'te yanlışlıkla سالور şeklinde yazılmıştır.

Örnek	Yer	Örnek	Yer
şanasın[-]kim	68b.6	biñ[-]dağı	44b.9
urdu[-]kim	93a.4, 94b.3	sen[-]dağı	151a.10
kaçan[-]kim	55b.13	biñ[-]de	44b.10
çal[-]di!	59a.12	göceye[-]degin	126b.7
çal[-]kara	32b.8, 37a.5	ağzun[-]jiçün	136b.12
kırk[-]ince	13b.8, 15a.3	anun[-]jiçün	138a.13
ol[-]ıduğın	38b.6	başun[-]jiçün	145b.1

5.6. Şeddenin Yazılması

Dresden nüshasının harekesiz bir metin olmasına karşılık *şeddelerin* yazılmış olması dikkat çeker. Aşağıda bu özelliklerin görüldüğü örnekler verilmiştir:

5.6.1. Türkçe Kelimelerde Şeddenin Yazılması

Dresden nüshasında Türkçe kelimelerdeki *-ll-* ikiz ünsüzü hem iki defa yazmış hem de üzerine *şedde* konmuştur:³³

'akıllan عقلري 47b.2	hallan حالري 24a.10	oğullar+ اوغلر (6)
bellü بللؤ (20) ³³	hallu حالر 139a.7	sağallı سقاللی 117b.8
davullar داوولر 137b.1	helälläşdı يلائتشدی 114b.7	şakallu صفاللو / صفالو (32)
dilli دلی 65b.11	helallıga حلالغه (2)	sağallu سقاللو / صفالو (15)
eller+ الر (33)	kähiller كاملر 139a.12	şollı صوللی 68b.5
eller+ ابلر (5)	karavullık قراولق 120a.12	tavullar طاوولر (4)
elli الی (5)	kollar+ قولر (2)	yelleri بلری (3)
gäfilه غافله (3)	kollı قوللی 22a.1	yıllık یللیق (2)
gäfillüce غافلوجھ (11)	kullaruma قولرमे 30a.3	yollar یوللار (5)
gözeller كوزلر (2)	kulluk قولق 36a.6	

Dresden nüshasında ikizleşme bulunan aşağıdaki kelimelerin ikiz ünsüzleri üzerinde de *şedde* yazılmıştır:

bazlammaç بازلمچ 5b.12	issüz ايسز 114b.2	sürri سوري 138a.5
issi اسي 44a.13	issin اسن 12b.6	issini اسني 7b.4

5.6.2. t Ünsüzü ile Biten Fiillerin Görülen Geçmiş Zaman Çekiminde Şeddenin Yazılması

Dresden nüshasında *t* ünsüzü ile biten bazı fiillerin görülen geçmiş zaman çekiminin aşağıdaki örneklerinde *t* ünsüzü üzerinde *şedde* yazılmıştır. Örnekler, artık görülen geçmiş zaman ekindeki *d*'nin benzeşmeye uğramış olduğunu düşündürüyor:

33 Örneklerin geçtiği yerler için dizine bakılabilir.

atdı ائدی 13a.13.	eyitdi ایتدی 3a.5.	yetdiler یئتدیلر 21a.7.
(yığnaq) etdi ائدی 9a.13.	yettügümde بئو کمده 105b.9 ³⁴	yetdi یئدی 32b.2.
(ah) etdiler ائدیلر 47b.1.	eyitdiler ایتدیلر 8a.2, 46b.9, 139b.13, 144a.13.	

5.6.3. Arapça Kelimelerde Şeddenin Yazılması

Harekesiz olmasına rağmen Dresden nüshasında Arapça kelimelerin ikiz ünsüzleri şeddeli yazılmıştır. Bu kelimelerin geçtiği yer veya kullanım sayısı aşağıdaki tabloda karşılarında parantez içinde belirtilmiştir: ³⁵

'Affān عَفَان 5a.7.	ḥaqq+ حق (16)	mürüvvetlü مروئتلو 38b.9.
Allah الله (68)	ḥall حل 3a.9.	perri پری (5)
ammā اَمَّا (21)	himmet+ همت (5)	şaddaḳna صدقنا 98b.5
'Amme اَمَّ 5a.1.	ittifākıla ائتفاکله 143b.6.	serḥaddına سرحدنه (3)
bī-tekkellūf بی تکلف (5)	'izzet+ عزت (4)	settār ستار 82b.9.
cariyye جاریه 78b.10	ḫahbār قهار 107a.8.	şiddiḳ صدیق 4b.13.
cebbār+ جبار (2)	ḫaddūḡ فذك 107a.5.	sirrin سرین 123a.11.
ceddūḡ حدك 107a.6.	kerre كره (14)	Şemse'ddin شمس الدین (5)
cehennem جهنم 59a.7.	kettān كتان 91b.11.	şerrinden شرندن 4a.3.
cellād حلال (4)	ḫuvvet+ قوت (7)	teferrūc نفرج 9b.12.
cübbe حبه (5)	Mekke مکه (3)	tekebbürlik تکبرلك 3b.3.
'amm+ عم (3)	minnet+ منت (2)	'ummān عَمَان 141b.1.
evvel اول (6)	Muhammed محمد (27)	ümnet اَمْت 5a.11.
eyyāmıla ايامله 108b.10.	muḫannat+ موعانته (4)	vaşiiyet وصیت 152b.1.
ḫaddūḡ حدك 107a.5.	müddet مدت 9b.5	zerre زره (2)

5.7. Dresden Nüshasının Harekeli Bir Nüshaya Dayandığını Düşündüren Örnekler

Dresden nüshasında, metnin harekeli bir nüshadan istinsah edildiğini düşündüren bazı örnekler bulunmaktadır. Bu örnekler, üç özel ad ile *koḡur* kelimesinin *re* yerine *ze* ile yazılmış şekilleridir. Söz konusu örnekleri *re* ve *ze* ile yazılanlar olmak üzere iki başlık altında bir tablo üzerinde görelim:

³⁴ Bu örnekte *dal* yazılmamıştır.

³⁵ Bu örnekte *dal* yazılmamıştır.

re ile	ze ile
Ṭundar طوندار Drs.50a.2, 78a.7, 78a.11, 106b.5.	Dundar دنداز Drs.48a.9. Ṭundar طونداز Drs.20b.1, 20b.7, 33b.13, 34a.6, 49b.10, 62a.8, 62a.11, 77a.7, 77b.8, 104b.9, 106b.1.
Salur سالور Drs.19b.10, 20a.2, 20a.9, 30a.9, 35b.11, 69b.13, 69b.13, 117b.13, 120b.7, 126b.12, 136b.7, 137b.12; صالور Drs.49b.8.	Salur سالور Drs.23a.8, 23a.10, 63b.5.
Arḳuḳ Kır قیرده Drs.141a.13, 142a.9.	Arḳuḳ Kır قیرده Drs.141b.12.
ḳoṅur قو کور Drs.20b.6; قو کر Drs.19b.13, 23b.11, 24a.2, 57a.5, 69b.3, 74b.13, 75b.10, 152b.9.	ḳoṅur قو کوز Drs.20b.11, 24a.12, 65b.12, 73b.2; قو کر Drs.26a.12, 65a.7, 67a.9, 73a.5, 73b.6.

Yukarıdaki tabloda verilen birinci örnekte, metinde sık geçen *Ṭundar* özel adının, on bir yerde طونداز; bir yerde دنداز şeklinde yazılmasına karşılık dört yerde طوندار şeklinde yazılmış olduğu görülüyor. Tabloda verilen ikinci örnekte ise metinde Kazan Bey'in bir sıfatı olarak geçen *Salur*; üç yerde سالور yazılmasına karşılık on iki yerde سالور, bir yerde de صالور şeklinde yazılmıştır.

Tablodaki üçüncü örnek, iyi bilinen ve sık geçen *ḳoṅur* renk adıdır. Bu kelime, bir yerde قو کور, sekiz yerde قو کر yazılmasına karşın dört yerde قو کوز, beş yerde قو کر şeklinde yazılmıştır.

Yazıcının, bu özel adlarda veya sık geçen ve iyi bilinen *ḳoṅur* kelimesinde yanlış yapma ihtimalinin zayıf olduğu düşünüldüğünde *re* yerine *ze* yazılması şeklindeki yanlışlığın bu örneklerde bu kadar sık görülmemesi gerektiği söylenebilir. O hâlde bu yanlışlığın hareketli olan önceki bir yazmada geçen *re* üzerindeki *cezm*'in nokta gibi yazılmış veya algılanmış olmasından kaynaklandığı düşünülebilir. Ayrıca, *ḳoṅur* kelimesinin Drs.26a.12 ve Drs.73b.6'daki yazılışlarında, noktanın *kef* üzerine konmuş olduğu görülüyor ki bu durum düşüncemizi daha da güçlendiriyor. Ayrıca Dresden ve Vatikan nüshalarında geçen ve yukarıda örneklerini ayrıntılı olarak sunduğumuz ortak yazım yanlışları da bir bakıma bu düşüncemizi doğrular çünkü Vatikan nüshası hareketli, Dresden nüshası harekesizdir. Biri hareketli, diğeri harekesiz olan ve ortak yanlışları bulunan iki nüshanın ortak hareketli bir nüshadan istinsah edilmiş olma ihtimali de söz konusu olabilir.

6. Dresden Nüshasının Yazım Yanlışları

Dresden nüshasında geçen yanlış yazım örneklerine 2005'te yayımladığım kitapta dipnotlarda işaret ederek geçmekle yetinmiştim. Ancak, Dresden nüshasında binden fazla yanlış yazım örneği vardı; benzer ve farklı yanlışları bir arada görmek son derece güç bir işti. Bu nedenle yazıcının hangi yanlışları hangi sıklıkta yaptığını görmek, yanlış yazımdan kaynaklanan sorunları çözmek, doğru yazımları belirlemek ve karşılaştırma yapmayı kolaylaştırmak amacıyla bu

örnekleri bir araya getirerek tasnif etmenin faydalı olacağını düşündüm. Daha bu tasnifin başındayken bile el altında birleşmiş olan birçok sorunun cevabı önümde belirmeye başladı. Çözdüğüm her sorun, yaptığım her tespit ayrı bir haz ve sevinç veriyor; yanlışların tasnifi konusunda verdiğim bu doğru karardan dolayı mutlu oluyordum. Bu tasnif sayesinde bir taraftan yeni yanlışlar bulurken diğer taraftan yanlış yazıldığını düşündüğüm bazı kelimelerin doğru olduğunu görüyor ve farklı tespitlere ulaşıyordum. Sonuçta gerek bu metnin okunmasında gerekse başka metinlerin okunmasında -belki ileride de yararlı olur düşüncesiyle- elenerek ortaya çıkmış olan bu yanlış yazılmış örneklerin tasnifini burada vermeyi uygun gördüm.

6.1. Göz Takılmasıyla İlgili Yazım Yanlışları

Dresden nüshasında göz takılması sonucu ortaya çıkan yazım yanlışları alt satır(lar)a, üst satır(lar)a ve aynı satıra göz takılması sonucu yapılmış olan yanlışlardır. Söz konusu yanlışlar, aşağıda bu üç başlık altında sunulmuştur:

6.1.1. Alt Satır(lar)a Göz Takılması Sonucu Yapılan Yanlışlar

* **Drs.3b.4:** “Gönlün yüce tutan erde devlet **turmaz**.”

Metinde اولمز (*olmaz*) şeklinde yazılmış olan yukarıdaki cümlemin yüklemi, *turmaz* olmalıdır.

Yazıcının gözü hemen bir satır aşağıda geçen *olmaz* fiiline takılmış ve bu yanlış yazım ortaya çıkmış olmalıdır. Ayrıca bk. Drs.3b.4 notu.

* **Drs.6b.10:** “Biñ söylerisen birisini **tuymaz**,

erün sözini kulağına قويمز **koymaz**.”

Metindeki yazılışı gösterilmiş olan yukarıdaki ilk cümlemin yüklemi, *tuymaz* olmalıdır. Ancak yazıcının gözü alt satırın başındaki *koymaz* fiiline takılmış olduğundan fiili قويمز şeklinde yazmış olmalıdır. Ayrıca bk. Drs.6b.10 notu.

* **Drs.20a.2:** “Altun başlu ban évlerin kara yérün üzerine dikedürnişidi”

Yukarıdaki cümlede geçen *altun* kelimesi, yazıcının gözünün alt satırdaki *foksan* kelimesine takılması sonucu طفسان şeklinde yazılmış olmalı. Ayrıca bk. Drs.20a.2 notu.

* **Drs.35a.11:** “**Bay** Börenün Oğlu Bamsı Beyrek Boyını beyân eder”

Yukarıdaki cümlemin başında geçen ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan *Bay* kelimesi, bir alt satırda ayrı yazılmış olan *Kamğan* (قامغان)‘ın ilk hecesine göz takılması sonucu قام şeklinde yazılmış olmalıdır. Ayrıca bk. Drs.35a.11 notu.

* **Drs.112a.2:** “Hoş, öyle olsun, evet; **hem** maña iki âdem vèrün, yèmegüm benüm pişürsün, men yèyeyim.”

Yukarıdaki cümlede geçen *hem* kelimesi, aynı cümle ve bir alt satırdaki (benüm) kelimesine göz takılması sonucu şeklinde yazılmış olmalı. Ayrıca bk. Drs.112a.2 notu.

* Drs.112b.5: “Avcına şıgmayan ulunlu *ohlı*, Erdebil teke boynuzından kıtı yaylı, İç Oğuzda Taş Oğuzda adı bellü Aruz *oğlu* hānum Basat, manja meded!”

Yukarıdaki ilk cümlede geçen ve şeklinde yazılması gereken *ohlı* kelimesi, iki satır aşağıdaki *oğlu* kelimesine göz takılması sonucu şeklinde yazılmış olabilir. Ayrıca bk. Drs.112b.5 notu.

* Drs.138b.9 “[Kāfirler] Qazanuñ <üzerine> yigirmi beş begini şehid etdiler.”

Yukarıdaki cümlede geçen <üzerine> kelimesi yazıcının gözünün bir sonraki cümlede ve aynı satırın sonunda geçen *üzerine* kelimesine göz takılması sonucu fazladan yazılmıştır. Ayrıca bk. Drs.138b.8, 9 notu.

* Drs.148a.5: “Mere Kılbaş, bu Taş Oğuz begleri خانم dāyim bile gelürleridi; şimdi neçün gelmediler?”

Yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki şeklinde yazılması gereken kelime, üç satır aşağıdaki *hānum* kelimesine göz takılması sonucu خانم şeklinde yazılmıştır. Ayrıca bk. Drs.148a.5 notu.

* Drs.151b.3: “[ağayıl]da ağça kıyunlarum menrişmedin”

Yukarıdaki cümlede *ağayıl*da kelimesinin atlanmasının sebebi, alt satırın sonundaki (*ağça*) kelimesine göz takılmasıdır. Yazıcı, bu kelimeye gözü takılınca *ağayıl*da kelimesini yazmayı unutup atlamış ve *ağça*’yı yazarak devam etmiş olmalıdır. Ayrıca bk. Drs.151b.3 notu.

6.1.2. Üst Satır(lar)a Göz Takılması Sonucu Yapılan Yanlışlar

* Drs.15b.5: “On ikince sünücegün ören *olmuş*, yağşur ahi!”

Yukarıdaki cümlede geçen *olmuş* kelimesi, üst satırdaki (*almış*) kelimesine göz takılması sonucu şeklinde yazılmıştır.

Ayrıca bk. Drs.15b.5 notu.

* Drs.38a.10: “Yigidün gözi bir deniz kıulunı boz aygırı tıtdı, bir de altı perli *gürzi*, bir de ağ tozlu [kıatı] yayı tıtdı.”

Yukarıdaki cümlede geçen *gürzi* kelimesi, üst satırdaki *gözi* kelimesine göz takılması sonucunda şeklinde yani *re* eksik olarak yazılmıştır.³⁶

36 Bu yorum *gürzi*n Dresden nüshasında iki şekilde yazılmış olmasına dayanıyor: كورز şeklinde yazılmış örnekler: Drs.34a.9, 38a.10, 90b.8, 103b.7, 106b.4, 144a.6, 144a.7; كرز şeklinde yazılanlar: Drs.37a.2, 103b.1, 106b.9, 127a.7, 127a.8, 127a.10, 144a.5, 145b.6.

*** Drs.46a.2:** “Aldı Deli Kararı ol pürelî yere getürdi.”

Yukarıdaki cümlede geçen *ol* kelimesi, hemen üst satırdaki *bir* kelimesine göz takılması nedeniyle *bir* okunacak şekilde yazılmıştır. Ayrıca bk. Drs.46a.2 notu.

*** Drs.54a.7:** “ağır ulu şehirlerden geldüğünde geçdüğünde Beyrek adlı bir yigide bulışmadı mı?”

Yukarıdaki cümlede geçen اولر (*ulu*) kelimesi, beşinci satırdaki ادلو (*adlu*) kelimesine göz takılması nedeniyle *adlu* okunacak şekilde yazılmıştır. Ayrıca bk. Drs.54a.7 notu.

*** Drs.71a.9:** “Kanın akan yüğrük şudan bir oğul ağıtdunısa değil maña”

Yukarıdaki cümlede geçen *ağıtdunısa* kelimesi, bir üst satıra göz takılması sonucunda اچوردوکه (*uçurdunısa*) şeklinde yazılmıştır. Ayrıca bk. Drs.71a.9 notu.

*** Drs.103b.12:** “Şonra Emen dërleridi bir gişi yedi kerre varup hişân alımadı.”

Yukarıdaki cümlede geçen *yedi* kelimesi, üst satırdaki التى (*altı*) kelimesine göz takılması nedeniyle التى şeklinde yazılmıştır. Ayrıca bk. Drs.103b.12 notu.

*** Drs.106a.11:** “çevre alup <getdiler> kındılar.”

Yukarıdaki cümlede geçen *getdiler* kelimesi, üst satırdaki كندیلر (*getdiler*) kelimesine göz takılması nedeniyle fazladan yazılmıştır.

*** Drs.118b.7:** “Ağ bürçeklü karıcıkları çok bozlatmışam”

Yukarıdaki dizide geçen *bozlatmışam* fiili, beşinci satıra göz takılması nedeniyle *ağlatmışam* okunacak şekilde yazılmıştır. Ayrıca bk. Drs.118b.7 notu.

*** Drs.123a.7:** “Begil beş gün oldı dīvāna çıkmadı”

Yukarıdaki cümlede geçen *Begil* kelimesi, üst satırdaki بکا (*yaña*) kelimesine göz takılması nedeniyle بکا şeklinde yazılmıştır.

*** Drs.141b.3:** “Tağrı menem!” dëyü <şu dibinde> çağırşur ‘âşileri.”

Yukarıdaki cümlede geçen *şu dibinde* ibaresi, üst satırdaki *şu dibinde* ibaresine göz takılması sonucunda fazladan yazılmıştır. Ayrıca bk. Drs.141b.3 notu.

*** Drs.148b.6:** “Mere Kılbaş, ol vakt kim Uç [Ok], Boz Ok yığnağ olsa <ol vakt> Kazan evin yağma ederidi.”

Yukarıdaki cümlede geçen *ol* *vaqt* tamlaması, bir üst satırdaki aynı tamlamaya göz takılması sonucunda fazladan yazılmıştır. Ayrıca bk. Drs.148b.6 notu.

Dresden nüshasında geçen şu örnekler ise iki üst satıra göz takılması sonucu yapılan yanlışlardır:

* **Drs.22a.4:** “Kazan <eydür> Begün dünlügi altun ban évlerini biz yıkmışuz.”

Yukarıdaki cümlede geçen *eydür* kelimesi, iki üst satırda (2. satır) geçen ایدر (*eydür*) kelimesine göz takılması sonucu buraya fazladan yazılmıştır. Ayrıca bk. Drs.22a.4 notu.

* **Drs.54a.6:** “Taşkun taşkun şuları geçüp geldüğünde geçdüğünde Beyrek adlu bir yigide bulış[ma]lduñ mı?”

Yukarıdaki cümlede geçen *geçüp* kelimesi, 4. satırda geçen اشوب (*aşup*) kelimesine göz takılması sonucu اشوب şeklinde yazılmıştır. Ayrıca bk. Drs.54a.6 notu.

6.1.3. Aynı Satıra Göz Takılması Sonucu Yapılan Yanlışlar

* **Drs.4a.12:** “Üç otuz on yaşunuz çolsun!”

Yukarıdaki cümlede ilk kelimesi (*üç*), aynı satırda yazılmış olan *üç otuz on* tamlamasındaki اون (*on*) kelimesine göz takılması nedeniyle اون şeklinde yazılmıştır. Nitekim tamlama, Vat.59a.12’de *üç otuz on* şeklinde geçer.

* **Drs.43b.7:** “Amelün mi azdı, fi’lün mi döndi, ecelün mi geldi?”

Yukarıdaki cümlede geçen *döndi* kelimesi, aynı satırda ve hemen öncesinde geçen ازدي (*azdı*) kelimesine göz takılması sonucunda ازدي şeklinde yazılmıştır. Ayrıca bk. Drs.43b.7 notu.

* **Drs.53b.13:** “Ağam Beyrek gédeli yüklerüm yok.”

Yukarıdaki cümlede geçen *Beyrek* kelimesi, aynı satırın başında geçen بیرك (*Beyregüñ*) kelimesine göz takılması sonucu بیرك şeklinde yazılmış olabilir. Ayrıca bk. Drs.53b.13 notu.

* **Drs.69a.8:** “Eyle şandı kim yağı başıldı.”

Yukarıdaki cümlede geçen *eyle* kelimesi, bir sonraki *şandı* kelimesinin başındaki *şad*’a göz takılması sonucu عیله şeklinde yazılmış olabilir. *Sad*’ın altında iki nokta yazılmış olması da bu düşüncemizi doğruluyor.

* **Drs.87b.4:** “Oğul, sen kız istemezmişsin, bir cılasun bahadır istermişsin”

Yukarıdaki cümlede geçen *istermişsin* kelimesi, aynı satırda geçen استمرمش من (*istemezmişsin*) kelimesine göz takılması sonucu استمرمش من şeklinde yazılmış olabilir.

*** Drs.118b.6:** “Ağ bürçeklü kaçucukları <icukları> çok ağlatmışam.”

Yazıcı, yukarıdaki cümlede gösterilen قريحتلري (*kaçucukları*) kelimesinin بحقلى (*icukları*) kısmını satırın sonunda kelimenin kendisine göz takılması nedeniyle tekrar yazmış olmalıdır.

*** Drs.140b.1:** “On bin erden yağı gördümise ‘Oyunum.’ dedüm.”

Yukarıdaki cümlede geçen *on* kelimesi, aynı satırda ve hemen yandaki بيك (*bin*) kelimesine göz takılması sonucunda بيك şeklinde yazılmıştır. Bu örnekte alt satırın başına göz takılması da söz konusu olabilir. Ayrıca bk. Drs.140b.1 notu.

6.2. Birbiri Yerine Yazılmış Harfler

Dresden nüshasında en sık görülen yanlışlar, benzer harflerin birbiri yerine yazılması şeklindeki yanlışlardır. Dresden nüshasında ayrıca az da olsa benzer olmayan harflerin de birbiri yerine yazılması dikkat çeker. Bu yanlışların çoğu, Dresden nüshasının dayandığı nüsha(lar)dan aktarılmış olmalıdır.

Aşağıda *birbiri yerine yazılmış harflerin* listesini, kelimelerin okunuşu, metindeki yazılışı ve geçtiği sayfa-satır numarası ile birlikte sunulmuştur. Yanlış yazılmış olan harf, kelimenin okunuşunda koyu punto ile gösterilmiştir:

<i>elif</i> yerine <i>dal</i> ile yazılmış örnek		
üşdiler دوشدلى 138b.10		
<i>elif</i> yerine <i>lam</i> ile yazılmış örnek		
bozlayayınımı بوزلايل ينىمى 71b.6		
<i>be</i> yerine <i>pe</i> ile yazılmış örnekler		
kabardı قاهردي 97a.1	bay پاي 45b.2	Beyrek بهرك 32b.6
<i>be</i> yerine <i>ze</i> ile yazılmış örnek		
binüp بينوز 148a.11		
<i>be</i> yerine <i>sin</i> ile yazılmış örnek		
boylaşalum موبلاشلم 101a.11		
<i>be</i> yerine <i>mim</i> ile yazılmış örnekler		
kabla قلا 24a.5	(Arku) Béli مبلي 92b.7	
<i>be</i> yerine <i>nun</i> ile yazılmış örnekler		
kelbücezi كلبحركزي 15a.10	kaytabanun قيتنانك 133a.5	bebegüm نېكم 72a.4
bamsı نامسى 38b.5	bunun نونوك 142b.10	küdben قودنه 108a.7
agırdup اغردن 152b.12	beg نك 35b.4, 35b.8, 42b.10, 45a.5, 45a.8	
<i>be</i> yerine <i>ye</i> ile yazılmış örnekler		
bağdı بقدي 26b.7	benzer بکزر 21a.5	ebçin ابچين 91a.9

Banı (Çiçek) ياني 49a.2	berk برک 25a.2	habs-dan حيس دن 28a.12
başıldı بصلدي 69a.8	bir بر 27b.1	başlu باشلو 43a.6
obruhurıdı او برلردي 30b.1	biter بتر 15b.8	burdan بركدن 119a.13
bebeglerün بيكلروك 121b.7	bine bilmez ينهبلمز 4a.5	batman بتمان 9a.10
pe yerine be ile yazılmış örnekler		
paraşarın باره صارك 20b.10	perli برلي 34a.9, 127a.7	pota بوتنه 43a.13
pe yerine te ile yazılmış örnekler		
ap ات 50a.13, 77a.13	ap ات 26a.13	ip ايت 65b.10
kapdum قاتدم 105b.3		
pe yerine ye ile yazılmış örnek		
püki بوكي 105b.12		
te yerine se ile yazılmış örnek		
bit بيت 88b.12		
te yerine kaf ile yazılmış örnekler		
talçanmamış قلعانممیش 95b.1	kurtardı قورقردی 116b.2	tuç قوچ 137b.2
taz (alaca) تاز 142a.10	toylayayım قويليایم 13b.8	
te yerine lam ile yazılmış örnekler		
getürmeyecek كالورمچك 45a.13	oturanda اولورنده 24a.8	
te yerine nun ile yazılmış örnekler		
'Arafatda عرفانده 67b.2	atlandılar انلندلر 62a.1	atun انك 35a.3
kavat قووان 39a.6	yurtda بورنده 24a.4	
te yerine ye ile yazılmış örnekler		
atlandı ایلاندي 27a.4	ıartanda طریانده 102a.4	tozlu بوزلو 126b.7
tepem بهام 90a.10	zahmetin زحمین 4b.6	götini کوبني 134b.8
cim yerine çim ile yazılmış örnek		
cüldi چولدي 64b.6		
çim yerine cim ile yazılmış örnek		
kêçe کچه 65b.11		
çim yerine fı ile yazılmış örnekler		
içdi ایهدي 12a.4	üç اوخ 133b.3, 133b.8	

ha yerine hı ile yazılmış örnek		
bağrıleri بحریرلی 141b.2		
hı yerine te ile yazılmış örnek		
haber نبر 11b.8		
hı yerine cim ile yazılmış örnekler		
hān جان 6b.13, 7a.1	hanum حانم 50a.2	oḥ اوح 13b.1, 24a.8
hı yerine ha ile yazılmış örnekler		
halıcısı حالیحسی 103a.2	hırsuzları حرسوزلری 25a.10	hotazlı حوتازللی 32a.9
hızır حضر 15a.11	muḥannatlar محنتلر 4a.5	taḥtı تحتی 8a.8
taḥt تحت 10b.9, 10b.12, 19a.9	saḥt سحت 46b.8, 50b.12	
hı yerine çim ile yazılmış örnekler		
aḥmaşdı اچمشدی 122a.11	baḥdı بحدی 5a.7	kaḥuban قحوبن 90a.10
hı yerine şın ile yazılmış örnek		
daḥı دشلی 9a.11		
dal yerine re ile yazılmış örnekler		
edüginüñ اروکنک 115a.6	edüginini اروکننی 115a.8	din دین 21a.3
umudı امور 47a.12, 48a.4	binid بینر 10b.13	
dal yerine ze ile yazılmış örnek		
gevdēnde گوزکده 15b.6		
dal yerine kef ile yazılmış örnek		
çekmedüñ چکمکوک 64b.4		
dal yerine lam ile yazılmış örnekler		
Dirse (Han) لرسه 13a.7	nevâdeleri نوالعلری 5a.3	
dal yerine vav ile yazılmış örnekler		
kadunum قارونم 8a.11	diregüm دیره کم 8a.11	
re yerine ze ile yazılmış örnekler		
ağır اغر 14b.6, 22a.7, 30b.10	görgil[-]ja! گوزکله 13a.10	ağırın اغزین 4b.5
murād مراد 132a.10, 132b.13	gördi گوزدی 51b.3	görki گوزکی 69b.13
(Arıkçı) Kırdā قیزده 141b.12	böytür بویوز 130a.6	partar پرتاز 92a.11
salur سالوز 23a.8, 23a.10, 63b.5.	gürzi گوززی 38a.12	örlü اوزلو 20a.6

argış ازغیش 49b.10, 49b.13	gürleyeyim کوزلیایم 75b.7	bırağur براغور 138b.7
böğürdübeni بو کزدبنی 33a.3	körüdür کوزی در 4a.1	çevürüp چوزب 111b.3
uğurna اغوزنه 61b.13, 150b.8	bir بز 43a.6, 96a.5	üzerine اوزنه 103a.1
yöriyen یوزین 101b.8	evren اوزان 66b.5	yêr بز 19a.13
yörişün-den یوزیشکدن 55a.9	kırdurdu قزدردی 102a.12	gör کوز 44b.2
kör کوز 14a.7	koğur قو کوز 20b.11, 24a.12, 65b.12, 73b.2	
Dundar دنداز 48a.9	koğur قو کر 26a.12, 65a.7, 67a.9, 73a.5, 73b.6, 75b.10	
Tundar طونداز 20b.1, 20b.7, 33b.13, 34a.6, 49b.10, 62a.8, 62a.11, 77a.7, 77b.8, 104b.9, 106b.1		
re yerine <i>dal</i> ile yazılmış örnekler		
arkun ارقودی 11b.7	karım قديم 31b.8	öperem اوپدم 64a.7
baturur باتودر 47a.11	karın قادن 66b.6	Rüstem رستم 105a.1
getürdiler کتوددلر 142b.12	şarık صادق 47b.4	şorar صور 49b.9
yüklerüm یوکلدم 53b.13	Dere(şām) دده 137a.9	
re yerine <i>nun</i> ile yazılmış örnekler		
qargaruz قانغر 8b.5	yesir یسین 22a.8	
re yerine <i>vav</i> ile yazılmış örnekler		
atlar اتلر 102a.8	karımum قومم 153a.2	gerü کور 40b.8
buqlar بو کلو 148b.8	tartayidum طوتايدم 131b.2	erende ابرنده 138b.7
ölülerünüzün اولولو کزک 139a.12	tartidurdu طوتدردی 17b.5	tartup طوتوب 100b.5
yerürü yermürü یومرو یومرو 30a.8	kırarlar قوارلر 138b.7	erenler اونلر 22b.8
ze yerine <i>re</i> ile yazılmış örnekler		
ağız اغر 122b.10, 124a.13	gezdürdi کزدردی 69b.10	Oruz اورور 28b.6
azgunی ارغونی 21a.1	qargaruz قارغر 8b.8	Oruzı اوروری 30b.13
azlanma ارلنمه 29b.7	sözümüz سورمز 12a.13	Oruz اورر 24a.8
gözine کورنه 26a.4	qaza قاره 99b.10	uz اور 118a.8
bizi بری 121a.7	Kazana قرانه 20b.11	taş طار 68b.6
boğaz بخار 58b.13	kızı قوری 11 5a.4	uzanur اور انر 23b.4
Boğazça بخارچه 59a.2	Oğuz اغور 3a.8, 27a.1, 33b.13	üzdi اوردی 122b.2
Bügüz بکدر 112b.13	oq-cugazin اوق جفرین 57a.9	yazmaz یارمز 67a.6
dizi دری 20a.10	mahmuzladı مهورلدی 24a.2	zajm رجم 146b.9

qazcuğazları قرحقزلىرى 118b.9	Qazan قزان 25b.9	qaza قازا 21.5
qazi قازى 98a.10	azsar ارىسقاز 136a.10	
biz بىز 21b.4, 46b.10, 125a.12, 151a.10, 152a.3		
qazaquc- قازاقۇچ- 24b.13, 42b.2, 68b.4, 70b.10, 71b.8, 74b.3, 75b.3, 87b.1, 100a.12, 128a.12, 133a.6, 133b.2, 148b.2, 150b.1, 151b.3; قازاقۇچ 97a.7, 136b.10; قازاقۇچ 136b.1.		
ze yerine dal ile yazılmış örnek		
benzer بىكدر 51b.7		
ze yerine lam ile yazılmış örnek		
öz اول 15b.12		
ze yerine nun ile yazılmış örnekler		
ağlarsız اغلارسىن 48b.13	girmişsiz كرمىشسىن 57a.8	siz سىن 55b.5
egmişsiz اكمىشسىن 57a.9	ileyünüzde اېلىپ كوندە 4b.9	qomışsiz قومىشسىن 57a.10
geçmişsiz كچمىشسىن 57a.8	qurmuşsiz قومىشسىن 57a.9	qurmuşsiz قورمىشسىن 57a.7
sin yerine be ile yazılmış örnek		
sağa بىكا 8b.13		
sin yerine şın ile yazılmış örnekler		
dansuñ دانشوخ 36b.12, 37b.7	bésleyeyin بىلىيەين 110a.13	Segrek شىرك 128b.10
esenmişidi اشەنمىشىدى 35b.1, 63a.12	sünüm شىكوم 126a.10	sünümi شىكومى 150b.4
Şemse'ddin شەمش الدىن 20b.10	esenmişidi اشەنمىشىدى 7a.3	sürer شور 75a.11
sögli شوكلى 21a.2, 21b.8, 27b.3, 27b.10, 30b.9, 31b.6, 34a.3, 34a.3, 62a.6, 124a.7, 125b.13.		
şın yerine te ile yazılmış örnekler		
bozlaşmadın بوزلەتمەدىن 151b.3	kişneşmedin كىشنىشەمدىن 151b.3	
şın yerine sin ile yazılmış örnekler		
puşduğından پوسدوغلەندىن 124a.7	puşmış پوسمىش 124a.7	başı باسى 82a.1
yağmala-mışuz يەغمەلمەسوز 22a.7	bağşı-şın باغشى-şın 121a.8	
şın yerine sad ile yazılmış örnek		
puşdı پوسدى 125b.13		
p yerine kef ile yazılmış örnekler		
qorum كورم 75b.3	qururiken كوررىكن 142b.7	
gayın yerine ayın ile yazılmış örnekler		
çatlağucıydı چاتلاعوچىدى 30a.12	ağlayubanı اعلايىبنى 47b.9	qırğun قىرغون 34a.13

qartaşcuğın قرتاشحورن 137a.10		
fe yerine nun ile yazılmış örnek		
kaftanı قنسانى 55b.4		
kaf yerine kef ile yazılmış örnekler		
karık قرك 113a.12	ıldulık قلدك 108b.3	
kaf yerine nun ile yazılmış örnek		
tuşak طئسان 21b.2	tuşak طئسان 25b.13	
kef yerine gayın ile yazılmış örnek		
atayı اتاغى 50a.5		
kef yerine lam yazılmış örnekler		
ögin اولن 133a.8	ürkdi اورلدي 133a.6	Yegenegе يكنه 105a.5
kef yerine mim yazılmış örnekler		
atlaruq اترلر 31a.9	develerüq دوهلر 31a.9	
kef yerine vav yazılmış örnek		
(elüme) girür ويرور 54b.13		
lam yerine elif ile yazılmış örnekler		
seçilen سجان 7b.5	aqarlıda اقارايده 16a.5	
lam yerine te ile yazılmış örnek		
alışmadım اتشمدم 140b.4		
lam yerine sin ile yazılmış örnek		
gölgelice كولكسيجه 76b.5		
lam yerine kef ile yazılmış örnekler		
Begil بىك 119b.4, 120a.5	(Kān) Turalı طوراكي 89b.3	kelez ككز 4b.3
ilen ايكن 5b.12	gēcelmış كچككش 95b.3	
lam yerine nun ile yazılmış örnekler		
ol اون 33b.6, 78a.3		
mim yerine çim ile yazılmış örnek		
mere چاره 80b.8		
mim yerine dal ile yazılmış örnek		
qayururım قيورردي 92b.10		

mim yerine sin ile yazılmış örnekler

mağa سکا 18a.4, 18b.5, 22b.2, 36b.9

mim yerine nun ile yazılmış örnekler

parmağumdaki پرماغنده كي 116a.8 neyleyeyim نيلياين 72a.12 atum اتن 121b.10

yumruğumda بومرغنده 30a.5 kumlar قونلر 90a.8 alayım الاین 14b.6

içüm ايجون 70b.4 ardumca اردنحه 72b.4 erdemlū اردنلو 77b.4

mim yerine ye ile yazılmış örnekler

turdum توردي 130b.8 ümge اويکه 96a.10

nun yerine be ile yazılmış örnek

bağanağې باغايي 110a.2

nun yerine te ile yazılmış örnekler

alımlı النلو 124b.9, 126b.11 ana انا 89b.6 munuڭ مونك 115a.9

alnunda التونده 87a.2, 79a.10 anag اناك 19b.7 munı موتي 115a.7

endi ايندي 27a.13, 78b.4 alnuڭa التوكه 26a.5 nöker توكر 70b.11

tonanmadum طوناتمدم 140b.6 alnum الترم 26b.3 enügi اتوكي 142a.11

yangulandı باتكولندي 115b.4 alnına التنه 43b.5, 93a.3 evine اونه 6b.4

tonuڭ طونك 130a.11 tonuma طونمه 75a.1 eklendi اكلندي 75a.1

nun yerine re ile yazılmış örnekler

depen دهر 136b.7 eņsem-den اكسمدر 23b.3 yigidilen يگيدلر 22a.8

nun yerine ze ile yazılmış örnekler

aķıncılaruڭ اقيزحلك 96b.8 ögsün اوگسوز 139b.11 qayın قيز 133a.4

(yora) bilmen بلمز 23b.9

nun yerine gayın ile yazılmış örnekler

atanı اتايي 50a.5 yalmanı يلماغي 33b.11

nun yerine lam ile yazılmış örnekler

andan الدن 108a.3, 147b.13 aygınnı ايغرلي 120a.9 anuڭ الوك 11a.12

şapanumca صپالمحه 22b.6 binmişem بلشم 150a.9

nun yerine mim ile yazılmış örnekler

yıkduyayın يقدرايم 71a.8 tuğladayın طوغلدهيم 71a.10 qayın قاييم 68a.10

қан in قامن 14b.2, 19b.4, 35a.2, 79a.5, 86b.13

nun yerine ye ile yazılmış örnekler		
bağlanduğın باغلندوغي 73a.13	şağınçın صاغيچين 19b.1	menüm ميم 24a.5
oynanmadın اوينا نمدی 17a.8	yırğanuban يرغيوبن 57a.8	toğanın طوغانين 26b.3
öginesin اوگياسن 100b.12	oqınanda اوقيانده 5a.10	
vav yerine dal ile yazılmış örnekler		
çağıruban چاغردبن 15b.3	gönderüñi كوندرديكي 26a.13	evümi ادمی 27b.1
Dumrul دمردل 79a.13	kaluñ قالدك 90b.2	vérmez دهرمز 75b.3
duvağum دوداغم 48a.3	kervān كردان 4b.4	
vav yerine re ile yazılmış örnekler		
gök كرك 40a.4	ğuşlı حرصلي 142b.5	yörügen بووركن 4a.4
güvleyüp كورليب 13b.3	oğulluyı اوغللری 8b.1	kapulu قاپولر 21b.6
qoduğun قردوگك 113b.3	şuşayan شرشين 136b.2	
vav yerine ze ile yazılmış örnek		
kıvansam قزانسم 36a.7		
he yerine dal ile yazılmış örnek		
olunsa اولورسد 36b.3		
he yerine re ile yazılmış örnek		
mührele مهرلر 116b.4		
he yerine kefile yazılmış örnekler		
çaya چاپك 77b.3	Paraşaruñ بارك صارك 145a.8	
he yerine mim ile yazılmış örnek		
ağca اغحم 113b.6		
he yerine nun ile yazılmış örnek		
neylerse نيلرسن 57b.6		
he yerine vav ile yazılmış örnek		
ördegin اوردوگين 96a.10		
he yerine ye ile yazılmış örnek		
Oğuza اغوزي 87b.11		
ye yerine be ile yazılmış örnekler		
yeg بك 34b.11, 68a.8, 74b.6, 78b.1	boyını بویني 119b.4	

ye yerine pe ile yazılmış örnekler		
ķayusı قهوسي 46a.12	yaralu پارەلو 122a.9	yaralanup پارەلنوب 71a.12
ye yerine te ile yazılmış örnekler		
Beyrege بەرگە 51b.12	giydi گێدی 46b.8	
ye yerine çim ile yazılmış örnekler		
yok چوک 124b.7, 124b.8		
ye yerine dal ile yazılmış örnek		
parlayup پارلەب 32b.4		
ye yerine şın ile yazılmış örnek		
şagmı صاغمش 49b.10		
ye yerine kaf ile yazılmış örnek		
aygırlı ایغریلی 39b.11		
ye yerine kefe ile yazılmış örnek		
ķhatunı خاتونک 15a.2		
ye yerine mim ile yazılmış örnek		
ķoyayın mı قوماينمي 71b.5		
ye yerine nun ile yazılmış örnekler		
atı اتن 72b.7	killdin کللەدن 33a.9	ķayak طاق 10b.2
Beyrege بەرگە 44b.3	lçdi لەجەدی 140a.4	gēyigi گێگە 70a.5
şuyı صوین 95a.8	boyı بونی 19b.11, 58a.4, 69b.4, 76a.6, 147b.9	
ye yerine vav ile yazılmış örnek		
yay وای 120b.10		

6.3. Yer Değiştirmiş Harfler

Dresden nüshasının yazıcısı, bazı kelimelerde yan yana olan harflerin yerlerini değiştirmiştir. Bu tür yer değiştirmelerin muhtemelen acele etmekten kaynaklanan ve tamamen zihinsel planda gerçekleşen bir yanılmanın yazıya yansımaları sonucunda ortaya çıktığı kanaatindeyim. Aşağıdaki listede *yer değiştiren harfler* kelimenin okunuşunda koyu punto ile belirtilmiştir:

Sayfa-Satır	Okunuş	Metindeki Yazım	Doğru Yazım
3a.10	tanışmayınca	طاشمايىنچا	طاشمايىنچا
9b.9	Bayın-dır	بايندر	بايندر
12b.7	seçilen	سچيلى	سچيلن
25a.7	gêçdi	گچيدى	گچيدى
45b.13	buğaldur	بوگلدور	بوگلدور
46b.12	nāyibüm	نايىم	نايىم
54a.13	çalma	چالمه	چالمه
63b.11	Oruzı	اوروزى	اوروزى
64b.1	Aruzı	اوزوى	اوروزى
66b.12	yoğurdayım	يوغردەيم	يوغردهيم
77a.13	Bayburd	بايبورد	بايبورد
79a.10	bêş	بوش	بوش
82a.5	uğrulayın	اوغورلىي	اوغورلین
126a.11	şadaķında ³⁶	صدقنده	صدقنده
134a.2	kıcıldısından	قيجلدسندن	قيجلدسندن
137a.13	aydın	آيدن	آيدن
143a.5	Oruz	اوروز	اوروز
146a.3	ardına	اردنه	اردنه

37 Bu örnekte *nun*, *dal* ve *kaf*'tan önce yazılmıştır.

6.4. Noktaların Sağa-Sola, Aşağı-Yukarı Kayması

Dresden nüshasında görülen bir başka yazım sorunu ise noktalı harflerdeki noktaların sağa-sola veya aşağı-yukarı kaymış olmasıdır. Bundan dolayı bazı kelimelerin doğru okunması ve anlaşılması uzun zaman almıştır. Aşağıdaki tabloda söz konusu örnekler verilmiştir:

Sayfa-Satır	Okunuş	Metindeki Yazım	Doğru Yazım
13b.11	oğlancuğunu	اوغلانچوغنی	اوغلانچوغنی
15b.5	onikince	اون اكنجه	اون اكنجه
22a.6	yetmişüz	يتمشوز	يتمشوز
26a.2	yetmiş	يتمشى	يتمش
26a.10	kapırdan	قپوركدن	قپوركدن
28a.8	kabzası	قبره سي	قبره سي
29b.11	kımıyla	قنيله ³⁷	قنيله
46a.4	beceri bilmez	بحري بلمز	بحري بلمز
47b.3	yurtta	يورته	يورته
65a.2	şeker	سكر	شكر
74a.5	buğur	بغور	بغور
74a.5	ağır bukağı	اغرلوتاغر	اغر بوقاغو
94b.2	alın 'hilesini'	الين	الين
102a.10	gellniyle	كلنيله	كلنيله
103a.3	şoĥbetline	صحبتنه ³⁸	صحبتنه
103b.2	yetdüginleyin	يتدوكلين	يتدوكلين
104a.7	neydürsin	نيدرسن	نيدرسن
108b.8	kaçup	قچوب	قچوب
110a.8	İndiler	اينديلر	اينديلر
116b.5	günbed	كنبد ³⁹	كنبد

38 Bu kelimede ayrıca son harf olan *he'*den önce fazladan bir *nun* yazılmıştır.

39 Bu örnekte *te* ve *nun*'ün noktaları bitişmiştir.

40 Drs.116b.3, 116b.6, 116b.8, 116b.10, 116b.11, 116b.12'de de aynı şekilde yazılmıştır.

Sayfa-Satır	Okunuş	Metindeki Yazım	Doğru Yazım
118b.7	bıyacağı	بیاجا	بیجاغی
119a.5	haber	خبر	خبر
119a.11	aşıt	اشیت	اشیت
120a.7	bağladı	بغلادی	بغلدی
134b.5	yine	یینه	یینه
134b.7	karar	قرار	قرر
137a.7	yine	یینه	یینه
143a.5	Oruz	اوروز ⁴⁰	اوروز
145b.6	gürzini	کرزنی	کرزنی
147b.9	yığnaq	یغناق	یغناق
150a.2	bindi	بندی	بندی

6.5. Art Arda Gelen İki Kelimedeki Ek(ler)in Yer Değiştirmesi

Dresden nüshasında geçen aşağıdaki örneklerde, art arda gelen iki kelimeden birincisinde, ikincisinde veya her ikisinde sondaki eklerin yazılışı bakımından yanlışlık yapıldığı görülmektedir.⁴²

Sayfa-Satır	Okunuş	Metindeki Yazım	Doğru Yazım
71a.2	yanum ala	یانم ال	یانم ال
95b.12	kime baksa	کیمه بکت	کیمه بک
133a.6	kazakucun ayğır[ı] ⁴¹	قازاقکون ایغیر	قازاقکون ایغری

6.6. Yazım Eksiklikleri

Dresden nüshasında farklı özellik arz eden yazım eksikliklerinin örnekleri aşağıda birkaç başlık altında sunulmuştur:

6.6.1. Şeddesiz Yazılmış Örnekler

Dresden nüshasında şu örnekler şeddesiz yazılmıştır:

41 Bu örnekte aynı zamanda son iki harf (vav, re) yer değiştirmiştir.

42 Bu ek yer değiştirme sırasında unutulmuş, yazılmamıştır.

başşa بصة	89b.2	serḥaddına سرحدنه	90b.7, 97a.8
evvel اول	11b.1	muḥannatlar موخانتلار	33b.7, 68a.11
evveldür اولدر	101b.3	muḥannatlar محنتلار	4a.5
ittifāḳı اتفاقی	148a.3	ḥaḳḳuna حقنه	23a.5
issüz ایسر	108a.5	ḥaḳḳı حقّی	143a.12
ḳılhḡı قلغی	92a.4	ṣaḳḳuna شقّقنه ⁴²	141b.13

6.6.2. Tek Harflik Yazım Eksiklikleri

Dresden nüshasında sık görülen *tek harflik* yazım eksikliği örnekleri aşağıdadır; eksik yazılmış harfler, kelimenin okunuşunda koyu punto ile belirtilmiştir:

elif'in eksik yazıldığı örnekler		
aḡla كله 49b.7	ētdüm بتمد 142a.1	oḡa وحه 68b.8 ⁴³
er ر 152a.13	oḡam اودم 18b.13	oḡaḡ اودك 18a.11
Demür [E]güci كوجی 21b.12	Ḳıyan [E]güci كوجی 21b.12	ḳovalayı قولای 25b.3
esen سن 90b.2	Dozan دوزن 146a.10, 146b.1	
be'nin eksik yazıldığı örnekler		
büdemesün رمسون 35a.3	ḳarıyupdur قریدر 31b.3	nāyibi نایبی 47a.8
pe'nin eksik yazıldığı örnek		
ḫapar چار 32b.2	ırup ابرو 122b.3	
da'nin eksik yazıldığı örnekler		
dervendde رونده 21b.6	öldürdüm اولدورم 26a.9	götürdi کوتري 56a.10
ṣaḡdurдум صاغردم 14a.13	vêrdüğüz ویرکوز 55b.6	ṭurdi طوري 132b.1
sevindürdün سوندرک 55a.10		
re'nin eksik yazıldığı örnekler		
ardı ادی 59a.1	buḡranuḡ بغانك 88b.9	tökilür توكلو 23b.2
ḡirüp كيوب 67b.6	ḡetürüridi كتوردي 13a.4	üzürüme اوزومه 132b.13
dêridi ددي 55b.13	ḳarḫadikim قارخديكم 116b.12	varuban وابن 33a.4
Dundar دوندا 32a.4	örleṣüben اولشوېن 3b.3	evrülmezem اولزم 133a.12
ḡürz کوزي 34a.9, ḡürz کوز 38a.10 ⁴⁴	dirilürsin ديلرسين 104a.8	
ze'nin eksik yazıldığı örnekler		
bozlatduḡ mı بولندكمی 70a.13	ḡetürmişüz كتورمیش 31a.8	ögününüzde اوکننده 54b.7
ḳardaṣlaruz قرداشلار 118a.3		

43 Bu kelimede *şedde* yazılmamış fakat *ḳaf* iki defa yazılmıştır.

44 Bu örnekte, ayrıca *ḫı*'nın noktası yazılmamıştır.

45 Kelime metinde *krz* şeklinde de görüldüğünden *re* yerine *vav* yazılmış da olabilir.

sin'in eksik yazıldığı örnek		
yarışsam يارشام 90b.10		
kaş'ın eksik yazıldığı örnek		
karışçukları فارشجورلي 118b.10		
keş'in eksik yazıldığı örnekler		
déğil 'söyle!' ديل 70b.13	alañ لا 102a.11	söylemege سويله 143b.2
eteğünge اتوکه 91b.6-7	beglige بلکه 82a.10	şışligün شیشلک 18a.6
lam'm eksik yazıldığı örnekler		
dilüp دیوب 137a.9	yıltaز بتر 30a.6	
mim'in eksik yazıldığı örnekler		
başmadumını بامدومی 60a.11	çalmasa چالسه 4a.6	kimse که 107a.1
bulışmadumını بولشد کمی 54a.7	kelime کله 79a.10	kime که 34b.12
bulursam بولورسه 45b.2	olmasa اولسه 27a.2	kime که 139a.2
derilmişidi دیرلشدی 63a.12	şımağum صغرم 141b.11	gelmegüm کلکم 132a.2
yalıncağımı بالنجفی 129a.8	Bamsam بامسام 39b.10	
nun'un eksik yazıldığı örnekler		
döşenmişidi دوشمشدی 20a.4	Banı (Çiçek) بای 42b.8	çiginleri چکیرلي 127a.12
kuluncuğın قولچن 100a.13	atasını اتاسی 123a.4	yemeginün بحکیک 57b.3
muḥannas-ı lıqıla مؤخت لقبیله 153a.7	senün سک 136a.12	döneyinmi? دونیمی 93b.12
gelinini کلنی 21 a.6, 22a.8		
vav'm eksik yazıldığı örnekler		
kuru kuru قور قور 14a.10	böyük بیک 23a.5	avladılar الدیملر 12b.12
(böğürü) böğürü بوکر 35b.9	dérüp دیرب 152b.12	getür کاتر 31b.7
şavaşuban صواشوبن 98b.2	yalmuz بالکر 14a.13	olmuş المیش 15b.5
boyladukda بیلدقده 100b.11	yok بق 6b.8, 17a.5	kadun قادن 70a.1
güyegüsi گویکسی 14a.1, 35b.10	Evren ارن 33a.13	ulu اول 49a.10
karangulu قرنکلو 74b.12, 113a.11, 146b.12	urup اروب 133b.6	gördi کردی 68b.8
ögey اکی 111a.11		
he'nin eksik yazıldığı örnekler		
kesdüremedi کسلرمدی 112b.10	karangu قراکو 117b.12	tulada تولاد 56b.2
kesdüremedi کسلرمدی 153a.9	bize بز 55a.12	Basaṭa بساط 112b.4
zarılıqlara زارلقلار 48b.13	işe ایش 103a.8	nā-merde نامرد 18b.11
ye'nin eksik yazıldığı örnekler		
alı (vərsün) ال 10b.9	buğrayı بوغرای 9b.11	bulmadı بولمادی 72b.8
alışı القیش 36a.10	dizlünüz دزنوک 20b.3	kaçdılar قاچدیلر 103b.10
altı الت 131b.7	boyı بوی 21a.8	oynadayım اوینادم 66b.7
'ameli عمل 43b.4	Hānı خان 17a.1	süslimedı سوسمدی 106b.3

Basatı بسط 115a.2	kažāyī قضای 4b.10	sulṭānı سلطان 40b.10
gelin کلن 98b.4	kızluuyı قزلی 8b.1	taḡrılı تنکرلی 142b.6
bileyin بیلن 148a.9	oğlu اوغل 61b.5	tutdılar طوتدیلر 95a.4
borcluyı بورجلوی 9b.1, 9a.7, 9b.1	çıgni چکن 11a.4	Tundarı طونداز 49b.10
begleri بکلر 78a.6, 113b.13	dizinün دیزنک 35b.11	borılar بورلر 137b.2
yigidinün یکیدنک 62a.12, 96b.13	yuyındum یوندم 22a.13	kızınun قیزنک 28b.13
beşiginün beşkenk 31b.10, 76b.12	dē (di) ددی 44b.7	ayruḡ آروک 111a.11
dēdiler دیدلر 151a.10	ḡoyunı قیون 53b.3	

6.6.3. Kelime Başında Yazılmamış Kısımlar

Dresden nüshasında yer yer baştaki hece veya harflerin yazılmamış olduğu görülür:

Örnek / Metindeki yazılışı	Yer	Örnek / Metindeki yazılışı	Yer
[ağ]ayılıum ایلولم	107b.9	[erenler]i ی یرنلر	142b.6
[ba]baḡ باک	18b.3	[erkegin]de نده	142a.10
[Döne]bilmez بلمز	106b.6	[ḡo]lça لچه	93b.11
[eren]ler لر	128b.6	[ö]geç کچ	25a.2

6.6.4. Kelime İçinde Yazılmamış Kısımlar

Dresden nüshasında bazı örneklerde, kelime ortasındaki ek veya birden fazla harfin yazılmamış olduğu görülür:

Örnek ve yazılışı	Yer	Örnek ve yazılışı	Yer
ald[adı]lar الدلر	152a.2	Bara[cu]k براق	59a.1
bo[yı]nı بونی	6b.13	kes[düreme]di کسدي	116a.12
bo[yı]nı بونی	79a.13	kı[gır]ıl[an] قران	94a.5
bo[yı]nı بونی	102b.12	kılıc[ıy]la قلیحه	107b.3
dere[li]m دهرم	152b.6	ḡu[yul]dı قودی	116a.12
Devren[din]deki درونده کی	77a.4	sancaḡ[ın] سنحافی	34a.12
diz[in]ün دیزنک	103a.5	şapan[ın]uḡ şpank	30b.3
d[ü]g[ün]e دکه	72a.2	şora[r]lar[m]ı صورلری	66a.11
ēder[ler]idi ایدردی	147b.13	ṭural[ıy]ı طورالی	91b.12
gel[in]ün کلوک	133a.9	ṭural[ıy]ı طورالی	96a.6
Ḥān[ın]uḡ خانک	108b.11	ü[ḡü]k اوک	94a.2
ḡarma[la]yu[p] قارمه لیبوب	25a.2	yaḡaḡ[ın] یکاغی	48a.3

6.6.5. Kelime Sonunda Yazılmamış Kısımlar

Dresden nüshasında aşağıdaki kelimelerin sonunda köşeli parantez içerisinde gösterilen kısımlar yazılmamıştır:

Örnek / Metindeki yazılışı	Yer	Örnek / Metindeki yazılışı	Yer
alımadı[-lar] اليمادي	127a.13	kalaba[lık] قلابه	68b.13
şığın[lar] صفين	40b.10	kat[la] قات	91a.10
kimse[ler] كسه	68b.9	kazakuç[da] قره قوچ	74b.3
vürür[ler] ويرور	54b.13	kaza[ğucum] قره	107b.9
dedi[-ler] دهدي	92b.13	kaza[ğucun] قره	108a.1
dedi[-ler] دهدي	94a.9	Fatma[cık] فاطمه	59a.2
dedi[-ler] دهدي	95b.13	oğlan[cuğumı] اوغلان	70a.9
ebçin[li] ابچين	98a.1	öldürmüş[-dür] اولدرمش	11a.6
çetir[li] چتر	38b.11	tolama[ısı] طولمه	84b.1
altun[lu] التون	148a.12	üş[er] اوش	45b.13
karangu[lu] قرانكو	113b.9	v[ay] و	71b.5
kavm[lu] قوم	77b.9	aşlan[ınun] اصلائ	142a.10
		altumda[ki] التمده	126a.7

6.6.6. Yazılmamış Kelimeler

Dresden nüshasında yer yer bir veya daha fazla kelimenin atlanıp yazılmamış olduğu görülür. Bu atlama yanlışlarının sebepleri, herhâlde dikkat dağılması, ezber yanlışlığı olmalıdır. Bu yanlışların çok olması yazıcının metni redakte etmek istemesiyle ilgili olabilir. Söz konusu örneklerin tamir gerekçeleri ilgili notlarda verilmiştir. Önce tek kelimenin atlanmış olduğu örnekleri görelim:

Örnek	Yer	Örnek	Yer	Örnek	Yer
seni	3b.5	eydür	57b.9	ağaçdan	105a.13
oğul	4a.3	Hatun	58a.4	ağ	105a.13
çala bilmez	4a.5	binübene	58b.4	sen	106a.3
bitince	4a.7	binübene	58b.13	andan	106b.6
eydür	5b.7	kız	59a.4	sen	106b.13
bir	7a.13	başumıza	59a.7	sen	107a.2
köpük	10a.13	oyna	59a.7	yok	107a.5
bu	10b.12	yüziük	59a.11	gibi	108b.12
deridi	13a.6	Beyrek	59a.12	oğlu	109a.11
şularına	16a.5	Beyrek	61b.13	uşakları	110b.8
otlarınun	16a.6	yêrlü	63a.2	Depegözün	115a.8
gêyiginün	16a.7	men	64a.6	Basaş	116a.13
arslanınun	16a.8	men	64a.7	Ulaş	117b.13
komağum	18b.10	ceng	66a.11	başın	119a.1
uçan	20b.11	alcaş	67b.11	yay	120b.7

hep	20b.13	şudan	68a.3	egnünde	121b.6
başlu	21a.5	sünüler	68a.10	atun	122b.6
yesir	21a.10	şancıldı	68b.8	oğul	122b.12
çara	21b.6	Tarı	69a.12	yér	126a.2
hayra	23b.9	oğul	71b.11	yolu	129b.6
mahmüz	23b.11	araya	72b.6	dağı	131a.7
kalmuş	24a.3	dérleridi	73a.3	gayrı	131b.5
gelüp	24b.5	ters	73b.2	yine	131b.11
gördüğünde	24b.13	başlu	73b.9	günli	133b.8
dilün	26a.5	kaşılık	74b.3	çılburın	134a.4
ala	26a.12	verse	75b.5	yigit	135b.3
hatun	27b.6	yigit!	76b.2	yigit	135b.4
altun	28a.11	yigit!	76b.2	yigit	135b.5
aldı	29b.2	çal	77b.4	burması	137b.1
düyü	30a.5	taş	78a.6	içüp	138a.2
tazuma	30a.6	altun	84b.1	kâfirler	138b.8
çara	31b.11	katar	89a.8	bir	140a.6
baksa	32b.8	anun	90a.1	yağı	140b.4
oturdu	34b.5	anun	90a.2	yağı	140b.4
Pasınun	37a.11	ağlatmağıl	90a.3	yağı	140b.5
katı	38a.10	tolamac	90a.6	yağı	140b.6
el	39b.12	çıkamaz	90a.7	püki	141a.4
babam	40b.13	görlü	91b.6	taçlı	141b.2
semüz	44b.10	aşmadun mı?	92b.8	gendü	142a.7
begün	44b.13	evi	92b.8	dönderdi	143a.8
olmaya	45a.12	dediler	92b.12	Bayındır	143a.10
ne	46b.5	dediler	94a.8	egni	144b.13
yurtdı	47b.8	görlü	95a.8	depdi	145a.3
şiven	47b.10	dediler	95b.12	altı	145b.6
çuka	48b.4	olınsam	96a.1	kâfirleri	146a.3
tartdı	49a.5	dıp	96a.10	bırağup	146a.3
oğlu	49a.9	dediler	96b.2	yigit	146a.12
iklim	49a.12	yigit	98a.9	kaytabanda	148b.2
dirisi	49a.12	ebçin	98b.4	Oğ	148b.5
bulsam	52a.5	yalıñuzca	99a.9	Aruz	150a.12
ne	53a.9	évi	100b.10	ağayıda	151b.3
şovuk	53a.13	şığmayan	101b.9	ban	151b.9
kara	53b.7	demrensüz	102a.4	çeri	152b.6
geçdüğünde	54a.7	dom	104a.9	ne	153b.7
ag	56b.3	kapu	104b.7	görlü	153b.5
şofrası	57a.2	Dönebilmez	104b.11	dağı	153b.3
		dédi	105a.4		

Birden fazla kelimenin atlanmış olduğu örnekler ise şöyledir:

Yer	Örnek
3b.13	ķopsa tırķesinde tırıdūr, Devletsüz oĖul
6a.8	bu ucmdan
7b.5	ķalm OĞuzun gelini kıızı bezenen ağda
10b.13	bu oğlana
12a.7	aŗa, aķan tırı şulardan Ėaber
14b.9	Ėaberin almayınca kâfir
19a.11	ķanı dēdūĖum yēĖ erenler, dūnyā menūm dēyenler?
19a.13	gelimlū gēdimlū dūnyā, şon ucı ōlūmlū dūnyā
31a.6	aĖır Ėazıneņi, bol aķķanı getūrmiŗūz; bizūmdūr
31b.10	Ėâdir veren
34b.11, 79a.1, 102b.4, 147b.2, 153b.8	anlar daĖı bu dūnyāya geldi gēĖdi, Kervān gibi ķondı gōĖdi, Anları daĖı
35b.5	Ėara Gōne
39b.3	ūnūm aĖla
46b.4	Ėēydi, evine
49b.10	Ėara Gōne oğlı Budağı şorar olsam şağ mı argıŗ?
50a.2	ķalm OĞuz içinde Ulaŗ oğlı Şalur Ėazanı şorar olsaņ şağdur Bamsı.
57a.9	atmıŗsız, otacuğın
59b.11	gelenile gēdenden şordun mı kıız?
59b.13	ķarmalanup dōrt yanuma baķdūĖum çok
59b.13	ķara gōzden acı yaŗ dōkdūĖum çok.
66b.4	men tırayım
66b.4	boynı uzun
66b.12	ala gōzli
66b.13	ŗası dīnlū
67a.1	Ėūni geldi
68a.5	tonlu, azĖun
70a.5	gōĖsi gōzel ķaba tağa ava ıķdun
71a.12	azĖun dīnlū kâfire ben varayın
71b.2	bir dağı şoylamıŗ
72a.8	baŗına ķazā
75b.11	iki reķ'at
76a.8	polat uz
76a.13	maŗa vērgil yigit
77b.13	ağ alınların yēre ķodılar
79a.2	anlar daĖı bu dūnyāya geldi gēĖdi, kervān gibi ķondı gōĖdi, anları daĖı
81b.4	polat uz
87a.13	ĖaĖı Ėoca eydūr: Nēce olur?
90a.12	ya varam
91b.9	ķazumı vēreyim
98a.9	noldı saŗa
98a.12	ne yatarsın? ĖalkĖıl yigit!

100a.12	kızıl deve
101b.8	selvi boylum
102b.4	anlar dağı bu dünyāya geldi geçdi, kervān gibi kondı göçdi, anları dağı
103a.3	Bayındır Hānuḡ
103b.9	ağzından burmindan
104b.10	şuyından at
107b.9	-gucum kısrığın yüklü kodum; aygır mıdur, kısrak mıdur, anı bilsem. Ağ
112b.9	çalup baş
117b.8	depen alpuḡuz kim
119a.12	gêçer olsaḡ
121b.1	yelisi kara kazılık atun buṡun bindün
121b.4	ala gözlü
121b.10	ala gözlü yigitlerüm yanuma şaldum.
122b.13	yelisi kara kazılık atum buṡun bindüm
136b.5	çalarda koparda yerüm gün ortaç
136b.10	ağayılun güdende çobanunam, kulaḡunḡa şuşayan nāyibünem
140b.10	yitür meni
140b.11	Oḡuz erenleri ṡururiken seni öḡmegüm yoḡ
142a.7	Oḡuz erenleri ṡururiken
142b.3	gendü köküm
142b.4	Oḡuz erenleri ṡururiken seni öḡnegüm yoḡ.
145a.13	baḡladı ṡurdu
146a.12	yigit, ne yigitsin
147b.2	anlar dağı bu dünyāya geldi geçdi, kervān gibi kondı göçdi, anları dağı
148b.3	aḡayılḡa ağca koyunlarum meḡritdiler.
153b.8	anlar dağı bu dünyāya geldi geçdi, kervān gibi kondı göçdi, anları dağı

6.7. Yazım Fazlalıkları

Dresden nüshasında farklı özellik arz eden yazım fazlalıklarını aşağıda birkaç başlık altında göstereyim.

6.7.1. Fazladan Yazılmış Şedde

Harekesiz olmasına karşılık Dresden nüshasında *şedde* kullanılmıştır. Ancak nüshada fazladan yazılmış harfler bulunduğu gibi fazladan yazılmış *şeddeler* de görülür; tespit edebildiğimiz örnekleri şunlardır:

cebe حبه 11a.4, 34b.9, 78b.12, 128b.4	cebesi حبهسى 121b.6	ol اول 3a.3

6.7.2. Tek Harfli Yazım Fazlalıkları

Dresden nüshasında *tek harfli yazım fazlalığı* bulunan kelimelerin listesi aşağıdadır. Listede kelimenin metindeki yazılışında fazlalık olan harf, koyu punto ile belirtilmiştir:

elif'in fazladan yazıldığı örnekler		
'alem عالم 117b.12, 136a.11 ⁴⁶	(hamle) kıldı قالدي 81b.5	uralum اورهالم 52b.12
ķavma قارمه 51a.3 ⁴⁶	çulı جوالی 55b.7	
be'nin fazladan yazıldığı örnekler		
buğurki بخرکی 54b.7	şaç صباچ 23b.8	yırtıqlı یرتخیلو 21a.2
te'nin fazladan yazıldığı örnekler		
aķır اخرت 79a.3	gelini تکلنی 12b.8	gedükde گتدکه 4b.2
ēletdiler ایتلدیلر 49a.3	yēg یکت 51b.10	
daf'in fazladan yazıldığı örnekler		
anı اندی 15b.6	ķalun قالون 90b.2	sūri سوردی 40a.2 ⁴⁷
tağlara طاغرلده 12b.8		
ħa'nın fazladan yazıldığı örnekler		
ķorķusından قورقوھسندن 30b.4		
re'nin fazladan yazıldığı örnekler		
çapdı چارپدی 129b.2	güvleyüp گورلیپ 61b.1	ķolça قورلجه 92b.3
gördüm گوردم 50a.8	ala الار (şabāh) 7b.7, 12b.10, 56b.12; (tağla) 74b.12, 145b.13	
kef'in fazladan yazıldığı örnekler		
Beyrek بیرکک 53b.13	yeñüz یکنوز 65a.2	
lam'in fazladan yazıldığı örnekler		
bēşıkde بشلکه 136b.3	otağı اوناغلی 72a.1	
mim'in fazladan yazıldığı örnek		
atları اتلرمی 53b.10		
nun'un fazladan yazıldığı örnekler		
altı التنی 133b.6	boyuma بونمه 64a.5	gēçdi گنجدی 71b.6
başı باشنی 65b.3	depidinçe دپدنچه 6a.6	ķınıyla قنیلنه 29b.11
boy بونی 34b.9	degirmenden دکرمنندن 6b.8	ordusı اوردوسنی 122b.4
ķam خانم 127b.8	gögüsde گوکسده 66b.6	ala الان (şabāh) 54b.5, 57a.7, 60a.6, 104a.12, 136a.5
vav'in fazladan yazıldığı örnekler		
aldurup اولدروب 146b.1	aldurdı اولدوردی 81b.12	şayladı صویلادی 65a.8
girdi گوردی 87b.12	ķarçarun قورچارک 45a.2	başmı باشومی 129a.8
Aruz اوروز 33a.2, 63b.9, 150b.7	Argunum اورغونم 105b.10	daşar دوشر 74b.3

46 Bu örnekler, yazımın Türkçeleştirilmesi olarak değerlendirilebilir.

47 Bu örnek, yazımın Türkçeleştirilmesi olarak değerlendirilebilir.

48 Bu kelime de ayrıca *şedde* de yazılmamıştır.

he'nin fazladan yazıldığı örnekler		
yol بوله 104b.1	Dervendde درونده 48b.11	Dervendindeki کی درونده 32a.2
ye'nin fazladan yazıldığı örnekler		
evermiş ابوره 42a.10	şoy صوي 102b.3	yeñ يكي 124b.12
güvensem كونسهم 36a.7	kesem كسيم 90a.12	yatdı ياتيدي 138b.2

6.7.3. Fazladan Yazılmış Ekler

Dresden nüshasında *aygır* yazılması gereken kelime dokuz yerde -iki farklı yazımla- *aygırdan* okunacak şekilde yazılmıştır:

ایغردن	7a.5, 9a.12.
ایغردن	9a.5, 13b.6, 102a.11, 69b.5, 132a.6, 137b.3, 149a.7.

6.7.4. Fazladan Yazılmış Kelimeler, Cümleler

Dresden nüshasında göz takılması, satır değişikliği vb. sebeplerle yer yer fazladan yazılmış kelimeler, cümleler görülür. Bunlara ilgili gerekçelere metinde verilen dipnotlardan hareketle notlara gidilerek bakılabilir. Tespit edebildiğimiz fazladan yazılmış olan kelimeler ve cümleler şunlardır:

Fazladan Yazılmış Kelime, Cümle -Yer	Fazladan Yazılmış Kelime, Cümle -Yer
bellü 21a.9, 21b.3, 22a.9, 25b.11, 27b.7, 29b.3, 30b.12, 31a.6, 76a.7	Aruk olsa kulağın dileridi, avda bellü olsun dëyü, ammā semüz olsa boğazlandı. 121a.1-2
eydür 22a.4	dünin 121b.11
bëli 29a.5	at 122b.2
çıkardılar 62b.5	avlayuban 124b.8
bedevî 70a.5	varnsa 126a.3, 126a.4
düşmen tatar oğlu elümüze 73a.3	azsañ 136a.11
yigit 76b.3	su dibinde 141b.3
bir 92b.13	oğlu 146a.10
gëtdiler 106a.11	elli 151b.11
ol vaqt 148b.6	üzerine 138b.9
	ıcuqları ⁴⁹ 118b.6

⁴⁹ Bu örnekte *ıcuqları* kelimesinin sadece *ıcuqları* kısmı tekrar yazılmıştır.

6.8. Birbiri Yerine Yazılmış Kelimeler

Dresden nüshasında bazı kelimelerin yanlışlıkla birbiri yerine yazılmış olduğu görülür. Bu örneklerden bazıları şöyledir: *kalın* yerine *kanlu*, *kanlu* yerine *kalın*, *kanın* yerine *kamın*, *kurt* yerine *Qorkut* vb. Özellikle bu sayılan örneklerin içinde benzer seslerin geçmesi, dikkat çekiyor. Konuyla ilgili olarak tespit edebildiğimiz örnekler şunlardır:

Doğru Yazım	Metindeki Yazım	Yer	Doğru Yazım	Metindeki Yazım	Yer
ap (alaca) اب	قان kan	124a.9	kalın قالن	قانلو kanlu	13b.7
arkıç ارقچ	اورتاج ortac	142a.9	kalın قالن	قانلو kanlu	120b.9
büre بوره	دوه deve	44b.11	kalın قالن	قانلو kanlu	130b.10
çapar چپار	دونن dünin	121b.4	kanlu قانلو	قالن kalın	17a.3
dilüp دلوب	دونن dünin	95a.8	kanlu قانلو	قالن kalın	17a.11
elinden العندن	ایچنده içinde	64b.5	kanlu قانلو	قالن kalın	69b.6
hem هم	بنم benüm	52b.5	kara قره	اله ala	14b.1
iken ایکن	کیبی gibi	15b.8	kara قره	اله ala	98a.6
kâfir کافر	اغوز Oguz	64b.5	kurt قورت	قورقوت Qorkut	13a.12 -
kala کلا	قالابه qalaba	34b.8	ol اول	بیر bir	46a.2
karşı قرشو	اله ala	105a.12	talı طالی	دیللو dillü	68a.10
talı طالی	دیللو dillü	105b.3	ören اورن	اوزون uzun	15b.5

6.9. Birden Fazla Yazım Yanlış Bulunan Kelimeler

Dresden nüshasında içerisinde birden fazla yazım yanlışlığı yapılmış veya farklı okunabilecek şekilde yazılmış olan (*yıldızla belirtilmiş) örnekler vardır. Bu örnekler genel anlamda bağlamdan hareketle ve metnin başka yerlerine göre okunmuştur:

Yer-Kelime	Metindeki Yazım	Doğru Yazım	Yer-Kelime	Metindeki Yazım	Doğru Yazım
3b.13 sirri-dür*	بتریدد	سریدر	71b.8 at*	اتاس	ات
4b.6 şızılar*	سزیزر	صزیزر	72b.3 öjine*	النه	اوکنه
15b.7 vër	وو	وهر	72b.12 kapulu*	قاتلو	فاپولر
19a.13 kime	یم	که	74b.2 esen*	استر	اسن
20b.3 Aruz*	اوروز	اروز	76b.4 kazagüç*	قره کوز	فزه کوچ
20b.6 Oruz	اورور	اوروز	78a.11 tekür	تک	تکور
22a.8 yigidilen	یکیدیلر	یکیدیلن	85b.12 kefenüm	کته	کفنم

32a.6 Kıpçak	قېچاق	قېچاق	95a.1 fırlar*	قوزلور	فرلر
32b.5 imrencesi	ایمزجی	امرنجی	95a.11 géceldün*	چمچدک	کچلدک
34a.6 tekür	تکری	تکری	105b.4 şancasum	صنچاسوم	صنچاسوم
34b.11 kanı*	قنری	قنری	106a.5 segirtdü- ginde*	سکر دکنده	سکر دکنده
34b.12 gödimlü	کیدیملر	کیدیملر	106a.6 sürçmese	سورچمه	سورچمه
34b.12 gelimlü	کلیملر	کلیملر	106a.11 çevre*	چوره	چوره
38a.1 gëyimümilen	کیمیلن	کیمیلن	106a.13 çaşra*	طاشره	طاشره
40a.3 kova kova	قواقا	قواقا	110a.5 binmişle- ridi*	بیشلردی	بیشلردی
41b.11 yüzüme	یوزمه	یوزمه	108a.1 ağayılun*	اغاللور	اغاللور
42b.2 turmaş	طورمخ	طورمخ	110a.9 depdiler	دهیلر	دهیلر
47a.4 Bîcân*	بیجان	بیجان	118b.2 başlarına*	باشلارنه	باشلارنه
48a.3 alnum*	النوم	النوم	118b.2 öleler*	اوله لر	اوله لر
49b.10 Tundarı	طونداری	طونداری	120a.1 vërevüz*	ویرهوز	ویرهوز
52a.2 sögüpdürürdün	سوکبدرردک	سوکبدرردک	120a.9 aygırın*	ایغری	ایغری
53b.6 çalma	چالمه	چالمه	126b.13 Dozan*	دوزان	دوزان
59b.8 karmalanup	قارمالنپ	قارمالنپ	136a.11 þānuñuz	خاتلر	خاتلر
64a.13 cüldi	جولدی	جولدی	136b.9 kaytabanup*	قیتبانک	قیتبانک
65b.10-11 üzen- güli	اوزنگولی	اوزنگولی	138b.12 oyandı*	اویاندی	اویاندی
66b.5 segirde- yim*	سکردهیم	سکردهیم	143b.2 qorþandum	قورخویم	قورخویم
68b.6 yerlere*	یرلره	یرلره	144a.8 diri*	دری	دری
68b.9 oqladılar	اوخلدیلر	اوخلدیلر			

Notlar

Drs.3a.2-3 (ME 2.2-3) ...dérler bir er: ‘...diye biri, adında biri’

“Bayat boyından **Qorqut Ata dérler bir er qopdı.”**

Dede Korkut’ta geçen söz kalıplarından biri yukarıdaki örnekte görülen özel yapıdaki kalıptır. Bu yapı, Türkiye Türkçesinde ‘...diye biri, adında biri’ şeklinde karşılanabilir. Metinde geçen benzer örnekler şunlardır:

Drs.40b.1: “Qışırca Yenge** dérler bir **hatun** vardı”**

Drs.51a.4: “Yalancı oğlu Yaltacuk** dérler bir **gişi** vardı.”**

Drs.58a.11-12: “Qışırca Yenge** dérler bir **hatun** vardı.”**

Drs.58b.10: “Boğazca Faşma** dérler bir **hatun** vardı.”**

Drs.91a.3: “Oğuzdan **Qan Turalı dérler bir **yigit** var imiş.”**

Drs.112a.9-10: “Kapak Qan** dérler bir **gişi** var idi.”**

Drs.128b.11-12: “Öşün Koca** dérler bir **gişi** vardı.”**

Drs.130b.12: “Egrek** dérler bir **yigit** çutsağımış.”**

Drs.148a.4: “Qılbaş** dérler bir **gişi** vardı.”**

Şu örnek yukarıdakilerden biraz farklıdır:

Drs.109a.13: “Uzun Bınar** demegile meşhür bir **bınar** vardı.”**

Şu örnekte ise bir eksiltme söz konusudur; aslında bir sıfat takımı olan yapıda ada yer verilmemiştir:

Drs.52b.11: “Yalancı oğlu Yaltacuk** dérler, ölüsi haberin getürdi.”**

Drs.3a.3 (ME 2.3) اول → **اول = ol → evvel.**

“Resül ‘aleyhi’s-selām zemânına yakın Bayat boyından **Qorqut Ata** dérler bir er qopdı. Oğuzun **اول** evvel gişi temām bilicisiydi, ne dërise olurıdı, gäyibden dürlü haber söyleridi.”

Yukarıda metindeki yazılışı gösterilmiş olan kelimeyi O. F. Sertkaya dışındaki araştırmacılar *ol* okumuştur. Sertkaya, bir bidirisinde metinde üzerinde yazılmış olan şedde’ye dikkat çekerek kelimenin *evvel* okunması, *evvel gişi* ‘önde gelen kişi, önder’ şeklinde anlaşılması gerektiğini belirtmiş ve cümledeki *temām bilicisiydi, olurıdı, söyleridi* yüklemlerine paralel olarak *evvel* okuduğu kelime-den sonra gelen *gişi* kelimesinin eksik yazılmış olduğunu savunarak *gişi(siydi)* şeklinde yorumlamıştır (Sertkaya 2004: 141-143, 2006: 46-48).

Söz konusu kelimeyi yazılışına uygun olarak *evvel*, bir sonraki kelimeyi ise *gişi* olarak okumanın yeterli ve doğru olacağını düşünüyorum.

Drs.3b.3 (ME 3.3)

اورلشوبن → اولشوبن = **urlaşuban, orlaşuban** → ö[r]leşüben;

örleş-: (sular) yükselmek

“Ö[r]leşüben şular taşsa deniz talmaz.”

Ergin, yukarıdaki dizede tamir edilmiş ve metinde اورلشوبن şeklinde yazılmış olan kelimeyi *urlaşuban* okumuş, “*bağrışmak, çağrışmak, uluşmak, büyük gürültü çıkarmak*” (MEII: 303) anlamlarını vermiş ve “*gürüldeyip*” (DKK: 2) şeklinde aktarmıştır.

Gökyay, kelimeyi *orlaşuban* (OŞG: 1.20) okuduğu hâlde sözlükte *urlaşmak* şeklinde işlemiş ve “*karşılıklı bağrımak, bağrışmak, kabarmak, şişmek*” (OŞG: 297) vb. anlamlar vermiş; ancak ilgili cümleyi aktarmamıştır. T. Tekin, Gökyay’ın okuyuşunu doğru bulmuş ve kanıt olarak Türkmence ve Yakutçada fiilin “*yüksek sesle ağlamak, böğürmek, bağrımak, kükremek*” (Tekin 1986: 142) vb. anlamlarını vermiştir.

Tezcan, kelimeyi *örleşüben* şeklinde okumuş, yazdığı notta buradaki kelime için ‘yükselmek, taşmak’ anlamının uygun olduğundan emin olamamış (DKON: 38-39) ve dizinde kelimeye “*su, ses çıkararak akmak, çağlamak*” (DKON: 417) anlamını vermiştir.

Tulun ise kelimeyi *örleşüben* şeklinde okumuş ve ‘sular yükselmek’ (2003: 519-521) olarak anlamıştır. Sertkaya, yazdığı notta Tulun’un okuyuşunu ve verdiği anlamı desteklemiştir (Sertkaya 2006: 57-59).

Kelime *örleşüben* şeklinde okunmalı ve bağlama göre ‘yükselip, kabarıp’ olarak anlaşılmalı diye düşünüyor, bu konu için iki gerekçe eklemek istiyorum:

1. Kelime, Vat.58b.11’de اورلشوبن şeklinde yazılmıştır.

2. Dresden yazıcısı, şu kelimelerde de *re*’yi atlamış yazmamıştır:

ardı ادی 59a.1	getürüridi کتوردی 13a.4	karçadıkim فاجدیکم 116b.12
dérüp دیوب 152b.12	girüp گیوب 67b.6	tökilür توکلور 23b.2
buğranuñ بغانك 88b.9	gürz كوز 34a.9	üzerüme اوزومه 132b.13
déridi دیدی 55b.13	gürzi كوزی 38a.10	varuban وابن 33a.4
dundar دوندا 32a.4		

Drs.3b.4 (ME 3.4) اولمز → طورمز = **olmaz** → **türmaz, devlet: nimet.**

Dresden	Vatikan
Göñlin yüce tutan erde devlet اولمز. türmaz. (3b.4)	Göñlin yüce dutan erde devlet durmaz. (58b.12)

Yukarıdaki cümlelerin yüklemi şimdiye kadar Dresden nüshasındaki yazılışına uygun olarak *olmaz* şeklinde okunmuştur. Ancak bu okuma şekli anlam vermiyor veya cümledeki derinlik kayboluyor.

Vatikan nüshasındaki aynı cümlede yüklem olarak -yukarıda görüldüğü gibi- *durmaz* bulunuyor ve bağlama uygun düşen fiil de budur çünkü bu cümlede *devlet*, ‘nimet’ anlamında kullanılmıştır ve söz konusu edilen düşünce veya kavram nimetin sürmesi, devam etmesidir ve cümlede ‘kibirlenen insanın sahip olduğu nimetler, elinde durmaz’ denilmektedir. İnsan için sahip olunan nimet(ler) in devamı hayati önem taşır ve buna Dede Korkut’taki *boyların* sonundaki dua bölümlerinde hep vurgu yapılır.

Nitekim şu iki cümlede de *devlet*, ‘nimet’ anlamında kullanılmış ve birincisinde sahip olunan nimetin devam etmesi istenmiş, ikincisinde nimetin devamlılığı övülmüştür:

Drs.19b.1: “Şağlıgıla şağınçın *devletün* Hâk artursun!”

Drs.106a.6: “Geldüğünde dâyim tursa *devlet* yahşı.”

Yazıcının gözü hemen bir alt satırda geçen *olmaz* fiiline takılmış ve bu yanlış yazım ortaya çıkmış olmalıdır.

Drs.3b.5 (ME 3.5) [seni]

“Yad oğulu şaklamağıla oğul olmaz; böyüende şalur geder, [seni] gördüm demez.

Yukarıdaki cümlede gösterilmiş olan tamiri, araştırmacılardan sadece Gökyay (OŞG: 1.22) yapmıştır. Ergin ise bu kelimenin Vatikan nüshasında geçtiğini dipnotta belirtmiştir.

Gökyay’ın tamiri doğrudur çünkü söz konusu cümlede nesne, satır sonunda geçtiğinden atlanmış, yazılmamıştır. Yazıcıların satır sonunda bu tür atlamalar yaptığı, bilinen bir gerçektir. Nitekim Vatikan nüshasında cümlede nesnenin yazılmış olduğu görülüyor:

Vat.58b.13: “böyüende şalur geder, *seni* gördüm’ demez.”

Drs.3b.6 (ME 3.6) [güygü oğul olmaz]

kül depecük olmaz, [güygü oğul olmaz] (Drs.3b.66)	Kül depecük olmaz, güygü oğul olmaz. (Vat. 58b.13-59a.1)

Araştırmacılar genel olarak yukarıdaki dizede gösterilen tamiri yapmışlardır. Araştırmacılardan S. Tezcan, tamire gerekçe olarak bu dizinin sadece Vatikan

nüshasında değil Berlin ve St. Petesburg Oğuznamelerinde de yukarıdaki gibi geçtiğini yazmıştır (DKON: 39).

Ayrıca hem dizeler arasındaki paralellik hem dizelerde koyu harflerle belirtilmiş olan ön kafiyeler de tamirin gerekli ve doğru olduğunu gösterdiğini de belirtmek gerekiyor:

“kül depecük olmaz, [güyegü oğul olmaz]

kara eşek başına uyan ursan **katır** olmaz

karavaşa ton geyürsen **kadın** olmaz.”

Drs.3b.7 (ME 3.7) kadın / kadun / hatun: Dede Korkut'ta *unvan* olarak kullanılır.

“Kara eşek başına uyan ursan **katır** olmaz,

Karavaşa ton geyürsen **kadın** olmaz.”

M. Ergin, *hatun* kelimesi için “*hatun, kadın, karı*” (MEII: 137) anlamlarını, *kadın* ve *kadun* için ise “*hanım, hanım kadın*” (MEII: 160) şeklinde vermiştir.

O. Ş. Gökyay, *hatun* için;

Hanın veya hâkanın eşi, Evi görüp gözeten, idare eden söz sahibi karıdır, Türkçede kadın denir, evin sahibi olan kadın kişi, hanım, mevkii yüksek bir kadın, prenses, hanımefendi, bir kimsenin karısı, söz ve hüküm sahibi kadın. (OŞG: 219-220)

açıklamalarını, *kadın* maddesinde “*kadun, hatun, kibar karısı, itibarlı hanım, karı, evlenmiş kadın, yaşlı ve itibarlı evli kadın, ana kadın, bey ve bay karısı, erkeğin karısı*” (OŞG: 231) anlamlarını, *katun* maddesinde ise “*bey karısı, hükümdar karısı, hatun eş, zevce, evlenmemiş kadın, evlenmiş kadın*” (OŞG: 241) anlamlarını vermiştir.

Yukarıdaki cümlede geçen *kadın* kelimesi, Vatikan nüshasında iki yerde (59a.1, 95a.5) قاطون (*katun*) şeklinde yazılmıştır. Orhun Yazıtları'nda *katun* kelimesi, ‘kağan eşi’ anlamında ve bir *unvan* (bk. Tekin 1988: 143) olarak kullanılır. Göktürklerde *katun*, kağandan sonra gelir. Dede Korkut'ta ise *kadın* kelimesi, benzer şekilde *bey eşleri* için bir *unvan* olarak kullanılmıştır. Osmanlı padişahlarının eşleri için de *hatun, sultan* ve *kadın* kelimelerinin *unvan* olarak kullanılmış olması dikkat çekici bir noktadır (bk. Uluçay 1992). Yazıtlar, Dede Korkut ve Osmanlı kayıtlarında gördüğümüz bu ortak *unvan*, hiç şüphesiz Oğuzların teşkilatlanmasının bir yansımasıdır.

Urfa ağzında, yukarıdaki “*Karavaşa ton geyürsen kadın olmaz.*” cümlesine yakın yapıda şu atasözü kullanılır: “*Karaçı kızı, hatın olmaz (karaçı: çingene)*” (Saraç 1987: 46; Ergin, tarihsiz: 91).

Dresden nüshasında قادن / قادين / قادن (kadın, kadun) şeklinde yazılmış olan kelime, Vatikan nüshasında kadın, katun, hatun okunacak şekilde yazılmıştır. Bu durum, kadın kelimesinin Eski Türkçede geçen kaṭun'dan değişme (t > d) olduğunu açıkça gösteriyor. Şimdi de kelimenin geçtiği diğer cümleleri sunmak istiyorum. Kelimelerin Dresden nüshasındaki şekillerini, geçiyorsa ayrıca hemen altına, Vatikan nüshasındaki şekilleri ile birlikte vereceğim. Bu cümlelere dikkat edildiğinde, hep bey hanımlarına hitaben ve onların yakınlarının (eş, çocuk) ağzından 'kağan eşi, hatun' anlamında bir unvan olarak kullanıldığı görülecektir:

Drs.8a.11: "Kadunum, diregüm, dölegüm!"

Drs.14a.2: "Hân babamıñ güyegüsi

Kadın anamıñ sevgisi, "

Vat.64a.7: "Kaṭın anamıñ sevgüsi"

Drs.16a.4: "Berü gelgil, aḡ südin emdügüm kadunum ana!"

Vat.65a.12: "Berü gelgil, aḡ südin emdügüm hatun anam!"

Drs.28b.11, 28b.12: "Saḡın kadın ana, menüm üzerüme gelmeyesin. ҡo beni kadın ana çengele ursınlar..."

Vat.88b.5-6: "Berü gelgil, aḡ südin emdügüm hatun anam, aḡ bürçeklü izzetlü hatun anam! ҡo beni kaṭın anam, çengele ursınlar."

Drs.29a.8: "Kadın ana, qarşum alup ne bögürürsin?"

Vat.88b.12: "Kaṭın ana, ne aḡlarsın, qarşum alup ne bozlarsın?"

Drs.29a.13: "Sen saḡ ol kadın ana, babam saḡ olsun."

Drs.49b.6: "Bêḡ babamıñ, kadın anamıñ savḡatı arḡış"

Vat.75a.12: "Bêḡ babamıñ, kaṭın anamıñ savḡatı arḡış"

Drs.70a.1: "Hân babamıñ güyegüsi

Kadun anamıñ sevgisi"

Vat.95a.5: "Kaṭun anamıñ sevgüsi"

Drs.70a.12: "Kara gözden acı yaşın dökdürdün mi?"

Kadun ana, bêḡ baba, dëyü bozlatdun mı?"

Vat.95a.12: "Hatun ana, bêḡ baba, dëyü bozlatdun mı?"

Drs.89b.6: "Kadun ana, bêḡ baba, esen ҡalun, dëdi."

Drs.97a.5: "bêḡ babamıñ, kadın anamıñ yüzün görmedin..."

Drs.99a.10: "Kadın ana, bêḡ baba, dëyü bozlatdun mı?"

Ayrıca, *hatun* kelimesi 59 yerde (bk. *Dizin*) geçmektedir. Bu kelime, aşağıdaki dört veri dışında hep *unvan* olarak kullanılmıştır:

Drs.40b.1, 58a.12: “Kısırca Yenge dërler bir *hatun* varıdı.”

Drs.58b.10: “Buğur Boğazca Fağma dërler bir *hatun* varıdı.”

Drs.139a.7: “*Hatun* gelüp zindancıya kapuyı açdurdı.”

Bu dört veriden sonuncusunun *Tekür* eşi için kullanılmış olduğunu da belirtmek gerekir.

Burada akla şu soru gelebilir: O hâlde Dede Korkut'ta *kadın* yerine hangi kelime(ler) geçer? Dede Korkut'ta, ‘kadın, eş’ anlamında şu kelimeler kullanılmıştır:

‘avrat	Drs.5b.10, 6a.5, 6b.3, 6b.7, 6b.12, 29b.13, 85b.4, 101a.3, 101a.4, 123a.13, 139a.6, 139a.13, 139b.3, 150b.6, 150b.6.
helâl	Drs.5a.12, 22a.9, 25b.11, 74a.10, 76a.10, 76b.9, 85a.3, 85a.6, 86b.6, 108a.2, 123a.11, 147b.12.
karı	Drs.5b.5, 11b.6, 95b.3.
ehl	Drs.9a.11.
yoldaş	Drs.86a.7.

Dede Korkut'ta yukarıdaki kelimelerden *helâl*, *ehl* ve *yoldaş* da bey hanımları için kullanılmış fakat *kadı* / *un* veya *hatun* kelimesi, yukarıda belirttiğimiz dört örnek dışında *bey hanımları* için kullanılmıştır.

Drs.3b.10 (ME 3.10)

1. **kara қоç, karagoç** → *kazaguc* / *kazakuc* / *kazagüç*.

2. **kazakuc** (< *kaz-a-gu+çı*).

3. **kazakuc**: 1. hırçın / haşarı at, 2. at sürüsü, 3. at ahır.

“*قزەغوچە Kazaguca kıymayınca yol alınmaz,*

Kara polad uz kılıcı çalmayınca karım dönmez.”

1. Yukarıdaki cümlelerin başında yer alan kelimenin yazım, okuma, yapı ve anlam olmak üzere açıklanması gereken dört önemli sorunu vardır. Önce söz konusu kelimenin metindeki yazılışı ve okunuşu üzerinde duralım.

S. Tezcan, yazdığı notta önceki yayınlarda *kara қоç* ve *karagoç* şeklinde okunmuş olan bu kelimenin bütün örneklerinin metinde *kazaguc* okunacak şekilde yazılmış olması gerektiğini savunmuş, bu düşüncesi ile ilgili bazı gerekçeler sunmuş ve şu görüşlere yer vermiştir:

Ben, DKK'ndaki sözcüğün aslında *kazaguc* olduğunu, çekimleyenlerin bunu anlamadıkları için *kara қоç* biçimine sokmuş olduklarını sanıyorum. Drs.

nüshasında sözcük sadece ilk geçtiği yerde (yani Drs.3b.10'da) bozulmadan yazılmış, bir kez de (Drs.141a.4) ilk yarısı doğru kalmış, yalnız ikinci yarısı bozulmuştur. (DKON: 42)

Tezcan ayrıca Drs.3b.10 ve Drs.141a.4'te geçen *ze* ile yazılmış biçimlere önem vermek gerektiğini söylemiştir (DKON: 41). Tezcan'ın yukarıdaki görüşüne kısmen katılıyor, kelimenin metindeki yazım şekilleri ile ilgili bazı düzeltme ve eklemeler yapmak istiyorum. Ancak öncelikle Dresden nüshasında beş farklı şekilde yazılmış olan söz konusu kelimenin yazılış şekillerini toplu olarak bir tablo üzerinde görelim:

1	قره غوج	ķazağuc	Drs.3b.10.
2	قره قوج	ķazaķuc	Drs.141a.4, 150a.9.
3	قره قوج	ķazaķuc	Drs.97a.7, 136b.10.
4	قره قوج	ķazaķuc	Drs.24b.13, 42b.2, 68b.4, 70b.10, 71b.8, 74b.3, 75b.3, 87b.1, 100a.12, 128a.12, 133a.6, 133b.2, 148b.2, 150b.1, 151b.3.
5	قره كوج	ķazagüç	Drs.136b.1.

Tablonun birinci satırında görüldüğü gibi Dresden nüshasında *ķazağuc* okunacak şekilde yazılmış tek örnek bulunuyor; ikinci satırda ise *ķazaķuc* okunacak şekilde yazılmış iki örnek bulunuyor. Beşinci satırdaki örnek ise *ķazagüç* okunacak şekilde yani *kef* ile yazılmıştır. Buna göre -ilk iki satırda gösterilen-toplam üç örnek *ze* ile yazılmış oluyor. Diğer üç satırda geçen 18 örneğin *re* ile yazılmış olmasını *ze* yerine bir yazım yanlışlığı olarak görmek gerekir.

Nitekim Vatikan nüshasında geçen toplam 9 örneğin de *ķazaķuc* / *ç* okunacak şekilde yazılmış olması bu düşüncemizi destekler:

1	قره قوج	ķazaķuc	Vat.95b.5, 96a.2, 100b.4, 104a.13, 105b.5.
2	قره قوج	ķazaķuc	Vat.59a.3, 97a.13, 97b.12, 105b.9.

Tezcan, notunun sonunda kelimenin iki nüshadaki yazım şekilleri için şu yorumu yapmıştır:

Drs. yazmasında sözcüğün iki kez *ze* ile yazılmış olması, buna karşılık Vat. yazmasında *ze*'li yazılışların daha sık görülmesi şöyle açıklanabilir: Vatikan nüshası Dresden nüshasından değil, daha önceki bir nüshadan kopya edilmiştir, o nüshada *ze*'li biçimler, yani bozulmadan bırakılmış biçimler herhâlde daha sıkı. (DKON: 42)

Dresden nüshasında üç, Vatikan nüshasında ise bütün örneklerin *ze* ile yazılmış olduğunu dikkate alarak ve bunların doğru yazılmış olduğunu düşünerek kelimeyi Drs.3b.10'da *ķazağuc*, diğer yerlerde ise *ķazaķuc* şeklinde okumayı teklif ediyorum çünkü yukarıda da görüldüğü gibi Dresden nüshasında *re* ile yazılmış olan 18 örnekte de *ze* yerine bir yazım yanlışlığı söz konusudur. Dresden nüshasında *ze* yerine *re* yanlış yazım örnekleri sık geçer; burada sadece birkaç örneğini görelim:

ağız اغر 122b.10, 124a.13	gözine كورنه 26a.4	Oruz اورور 28b.6
azgını ارغونی 21a.1	Kazana فرانه 20b.11	Oruzı اوروری 30b.13
azlanma ارلنمه 29b.7	karğaruz فارغور 8b.8	Oruz اور 24a.8
biz بر 21b.4, 46b.10	kaza قاره 99b.10	uz اور 118a.8

Kelimenin Dresden nüshasında *kazağuc* ve *kazağuc* şeklinde yani Drs.3b.10'daki örneğin *gayın* ile diğerlerinin *kaf* ile yazılmış olması konusunda şu kelimelerin de hem *gayın* hem de *kaf* ile yazılmış olduğunu belirtebiliriz:

ak ان 16a.4, 32a.8, 91a.6, 142a.8, 142a.10, 145a.12.	ağ اغ 5a.13, 7a.6, 7a.10...(100'den fazla örnek)
ayağ اياق 25b.13, 43b.5, 130a.9.	ayağ اغ 10b.4.
çok چو 38b.1, 59b.13, 59b.13... (30 örnek)	çok چو غ 38b.2, 81a.4, 81a.6.
çomak چوماق 4a.6, 66b.11, 119b.10, 144b.10.	çomak چوماغ 145b.9.
tanık طانق 36b.3.	tanık طانغ 86a.3, 86a.4, 86a.4, 86a.4, 86a.5.
yaşak بىاق 110b.10.	yaşak بىاغ 104a.3.

Ayrıca bk. Drs.76b.4 notu.

2. Şimdi de söz konusu kelimenin yapısı ve anlamı üzerinde duralım:

“**Kazağuca kıymayınca yol alınmaz.**”

M. Ergin, cümlede geçen söz konusu kelimeyi *kara koç* okumuş, dizinde iki ayrı kelime olarak “*kara kara*” (MEİI: 167) ve “*koç at, erkek at, kuvvetli at, cins at, koç at; at sürüsü, at ağılı? (kara k. at)*” (MEİI: 187) şeklinde işlemiş, “*kara koç at*” (DKK: 2) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay, kelimeyi *karagoça* (OŞG: 1.26) okumuş ve kelimeye “*soy at, yürük at, at sürüsü, yıktı, tavla (?)*” (OŞG: 237) şeklinde anlam vermiştir. Gökyay, bu kelimeyi önemli görmüş olacak ki sözlükte ayrıca *kara koç at, kara koç atlar, karakoçlar* şeklinde üç ayrı başlık altında işlemiştir.

Ergin ve Gökyay'ın verdikleri anlamların sonuna soru işareti koyarak tereddütlerini belirtmiş olduklarını da ayrıca söylemek gerekir.

S. Tezcan, kelimeyi *kazağuc* şeklinde okumuş, yazdığı notta metindeki yazılış şekillerinden de yola çıkarak kelimenin ‘at’ anlamında kullanılmış olduğu sonucunu çıkarmış (DKON: 39-42) ve notunun sonunda konuyu şöyle bağlamıştır:

Caferoğlu ve Clauson'un şüpheleri yersizdir; iki eski sözlükte yer alması, DKK'nda da bulunması 'at' anlamına gelen *kazağuc* sözcüğünün mevcut olmuş olduğunu kanıtlar. Yalnız belli bir bölgede (Doğu Anadolu / Azerbaycan?) kullanılmış bir sözcük olması ihtimali vardır. Kökenini kesinlikle belirlemek mümkün görünmüyor. Belki *Kitabü'l-İdrak*'teki *kaz-* 'atı durdurmak' eylemi ile açıklanmalıdır. EDPT 680 *kaz-* maddesinde Clauson'un *Kitabu'l-İdrak*'te verilen anlamın yanlış olduğunu ileri sürmesi haklı sayılmaz. (DKON: 42)

Tezcan dizinde ise kelime için “*at, ehlileştirilmiş, bakımlı at sürüsü*” (DKON: 412) anlamlarını vermiştir.

M. Tulum; Tezcan’ın söz konusu notu üzerinde durmuş, kelimeyi Kaşgarlı’dan hareketle yapı ve anlam bakımından yorumlayıp konuya açıklık ve derinlik kazandırmıştır:

Bizim yaptığımız araştırma ile kelimenin kökenini belirlemenin mümkün olduğu anlaşılmıştır. Öncelikle DLT’nin (*Dizin*, s.287) kaydını aktaralım: *kaz-* ‘kazmak, at haşarlanarak ayağıyla yeri kazmak’. Bunun *-a-* ile (‘eylemin tekrar tekrar, sık sık, çok ve sürekli yapılışı’ gibi bir anlam katkısı sağlayan [frequentative] morform; DLT’de başka örneği *üş-* ‘eşmek’, *üşe-* ‘eşlemek’) genişlemiş biçimi olan *kaz-a-* ve bundan ‘niteliği belirli eylemi yoğun olarak ve en yüksek derecesiyle gerçekleştiren’ anlamında berkitme sıfatı yapan *-ğuc* (bu ekin düz ünlülü biçimleri de yaygındır; krş. *utangaç, üşengeç*) eki ile *kazağuc*, işte bizim burada tam da istediğimiz anlamda yer alması gereken, doğru tanımlanmış ve açıklanmış bir kelimedir. (Tulum 2003: 525)

O. F. Sertkaya, Tulum’un kelime ile ilgili filolojik açıklamasını ve kelimeye verdiği anlamı doğru bulduğunu söylemiş, ancak buna rağmen *kazağuc* kelimesinin başlangıçta bir atın sıfatı olarak kullanılmış olduğunu düşünmüş ve bu görüşünü Dresden nüshasında altı yerde geçen *kazağuc at(lar)*⁵⁰ ile bir yerde geçen *kazağuc aygır*⁵¹ tamlamasına dayandırmaya çalışmıştır (Sertkaya 2006: 65-70).

Tulum’un söz konusu kelimenin anlamı ve yapısı konusunda Kaşgarlı’ya dayanarak yapmış olduğu yorumun bağlama çok yakıştığını düşünüyor ve kelimenin yapısını açıklamak için bir katkı sunmak istiyorum.

Tarama Sözlüğü’nde *-ğuc / -güc* eki ile ilgili olarak şu üç örneği tespit ettim: *aldağuc, bilgiç, dalğuc* (TarS: 93, 560, 983). Bu kelimelerin yapısı, ekin Doğu Türkçesindeki şeklinden de hareketle şöyle açıklanabilir:

<i>aldağuc</i> / ‘aldatıcı’	< al+da-ğuc (<ğ+ç+ı)
<i>bilgüç</i> / ‘her şeyi bilen, anlayan’	< bil-güç (<gü+ç+ı)
<i>dalğuc</i> / ‘dalgıç’	< dal-ğuc (<ğ+ç+ı)

Yukarıdaki örneklere, açıklamalara göre Tulum’un Kaşgarlı’ya dayanarak ve yapmış olduğu diğer açıklamalar geçerli olmak üzere kelimenin yapısının *kazağuc* (<*kaz-a-ğuc*) şeklinde olduğu söylenebilir.

3. Burada ayrıca kelimenin Dede Korkut’taki bütün örneklerini geçtiği cümleler ve bağlam içerisinde inceleyerek anlamıyla ilgili bazı tespitler yapmak gerekiyor çünkü Dede Korkut boylarının özellikle sözlü gelenekte dilden dile aktarılırken anlatıcıların, daha sonra yazıya geçirilirken yazıcıların metne müdahil olmalarının kaçınılmaz olduğu bir gerçektir. İşte bu müdahaleler

50 Drs.24b.13, 42b.2, 70b.10, 74b.3, 87b.1, 133b.2.

51 Drs.133a.6.

sırasında anlatıcı ve yazıcıların anlamlarını bildikleri veya bilmedikleri kelimeleri birbirinin yerine kullanmaları veya değiştirmeleri mümkündür. Yine kelimelerde anlam genişlemesi, anlam daralması, anlam kayması vb. durumların ortaya çıktığı düşünülebilir. İşte bence Dede Korkut'ta sık kullanılan ve anlam kaymasına uğrayan kelimelerden biri de *kaзақuc*'dur. Kelimenin örneklerinden hareketle şu tespitleri yapmak mümkündür:

3.1. Şu cümlelerde *kaзақuc* kelimesinin 'savaş atı' anlamında kullanılmış olduğu anlaşıyor:

Drs.3b.10: "**Kaзақuca** kıymayınca yol alınmaz."

Drs.24b.13: "**Kaзақuc** atları [gördüğünde] kişneşdüren..." (kurt için)

Drs.42b.2: "Men **kaзақuc** atuma binmedin ol binmağ gerek."

Drs.68b.4: "**Kaзақuc**ın oynatdı, Oruz kâfirün şağına at depdi."

Drs.70b.10: "**Kaзақuc** ata binenler vardı geldi."

Drs.75b.3: "**Kaзақuc**lar karısa kılun vermez."

Drs.87b.1: "Men **kaзақuc** atuma binmedin ol binmiş ola"

Drs.97a.7: "Evini çözdü, kaytabanın bozlatdı, **kaзақuc**ın kişnetdi."

Drs.133b.2: "...**kaзақuc** atına şıçrayup bindi."

Drs.141a.4: "**Kaзақucumun** kulağı görünmez olsa"

3.2. Şu cümlelerde *güd-* fiiliyle birlikte geçtiğine göre *kaytaban*'ın 'deve sürüsü', *ağayıl*'ın ise 'koyun sürüsü' anlamında kullanılmış olduğu düşünülebilir. Bu ikisine paralel bir kullanım arz eden *kaзақuc* kelimesi de *güd-* fiili ile bir arada geçtiğine göre kelime 'at sürüsü' anlamında kullanılmış olabilir:

Drs.136b.1: "Kaytabanum güdende sarvanum mısın?

Kaзақucum güdende ılkıçum mısın?

Ağayılum güdende çobanum mısın?"

Drs.136b.10: "Kaytabanun güdende sarvanunam,

Kaзақucun güdende ılkıçınam,

[Ağayılun güdende çobanunam]"

3.3. Şu metinlerde *kaзақuc* kelimesi 'at ahır' anlamında kullanılmış gibidir çünkü metinlerde geçen *ağayıl*, 'ağıllar' *kaytaban* ise 'deve ağılı' demektir ve bunlarla *kaзақuc*'un paralel ve denk kullanılmış olması gerekir:

Drs.71b.8: "**kaзақuc**da kazılık at bundan geçdi,

kıluncuğı kişneyüp bile geçdi.

kuluncuğum aldurmışam, kişneyeyin mi?
ağaylda ağca koyun bundan geçdi”

Drs.74b.3: “**kazakuc**[da kazılık] atlar esen olsa kulun toğar.
kaytabanda kızıl deve esen olsa torum verür.
ağaylda ağca koyun esen olsa kuzı verür.”

Drs.100a.12: “**kaytabanda** [kızıl deve] torumından döner mi olur,
kazakucda kazılık at kuluncuğın deper mi olur,
ağaylda ağca koyun kuzıcağın süser mi olur,
alp yigitler [beg yigitler] görklüsine kıyar mı olur.”

Drs.133a.6: “**kaytabanun** buğrası ürkdi geder,
sarvanlar önin aldı, dönderimez.
kazakucun aygırı ürkdi geder,
ilkıcılar öğin aldı, dönderimez.
ağaylun koçları ürkdi geder,
çoban önin aldı, dönderimez.”

Şu örneklerde de *kazakuc* kelimesinin ‘at ahır’ anlamında kullanılmış olduğu düşünülebilir:

Drs.148b.2: “...**kazakucda** kazılık atlarum kişnetdiler.”

Drs.150a.9: “**kazakucda** kazılık atına çok binmişem.”

Drs.150b.1: “Aruz, maña bu işi edeceğün bilseydüm
kazakucda kazılık atuma bineridüm.”

Drs.151b.3: “**kazakucda** kazılık atum kişneşmedin”

Şimdi de örneklerin anlamlarına göre tasnifini ve kullanım sıklığını bir tablo üzerinde toplu olarak görelim:

	Kazakuc'un Kullanıldığı Anlam	Örnek Sayısı	Kullanılış Yüzdesi
1.	savaş atı	10	50
2.	at sürüsü	2	10
3.	at ahır	8	40

* Yukarıda görüldüğü gibi *kazakuc* kelimesi, *Dede Korkut*'ta, en az üç farklı anlamda kullanılmıştır. Ayrıca, kelimenin kullanılışında bir anlam kayması olduğu anlaşıyor.

* Benzer durum, *kazakuc* ile hep bir arada kullanıldığı için *kaytaban* kelimesinde de ortaya çıkmıştır. Bunun için bk. Drs.11a.2 notu.

Drs.3b.10 (ME 3:10)

binmeyince, kıymayınca, minmeyince → kıymayınca,

kıy-: acımamak, esirgememek.

“Kazağuca قیاینجه kıymayınca yol alınmaz. =Vat.59a.3 binmeyince

Kara polad uz kılıcı çalmayınca kırım dönmez.”

M. Ergin, yukarıdaki dizede koyu harflerle yazılan ve metindeki yazılışı verilmiş olan kelimeyi *kıymayınca* okumuş, dipnotta filin *kıymayınca* okunabileceğini belirtmiş ve “*kıymayınca*” (DKK: 2) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay, kelimeyi *kıymayınca* (OŞG: 1.26) okumuş, *Destursuz Bağa Girenler*’de Ergin’in okuma şekline karşı çıkmış ve buradaki atasözünü “*Ata acımayıp onu sürmeyince yol alınmaz.*” (Gökyay 1982: 93) şeklinde aktarmıştır. Buna göre filin yazımını doğru kabul eden Ergin ve Gökyay’ın okuyuşları birbirine uymasa da kelimeyi anlamaları örtüşmüştür.

T. Tekin, yazdığı notta -Ergin ve Gökyay’ın Vat.59a.3’te *binmeyince* bulunmasına rağmen- kelimeyi *kıymayınca* okuyuşlarını eleştirmiş, Vatikan’daki şeklin (*binmeyince*) doğru olduğunu savunmuş ve bu düşüncesini desteklemek için Dede Korkut’ta *ata bin-* deyiminin geçtiğini, ancak *ata kıy-* gibi bir *deyimin* geçmediğini belirterek şu görüşlere yer vermiştir:

..., *kara koça kıymak* gibi bir deyim başka hiçbir yerde yoktur. Ayrıca, metnin gelişi de buradaki kelimenin *kıymayınca* olamayacağını göstermektedir. Çünkü bir cümle sonra *Er mālına kıymayınca adı çıkmaz* cümlesi vardır. (Tekin 1986: 142-143).

Gökyay, Tekin’in bu düşüncesine karşı çıkarak *kıymayınca* şeklindeki okuyuşun doğru olacağını savunmuştur (Gökyay 1986: 310).

S. Tezcan ise Tekin’in yukarıdaki görüşüne katılır ve şöyle der:

Bir sonraki cümlede geçen *kıymayınca*, çekimleyenin gözünün yanlış yere takılması sonucu burada bulunması gereken *binmeyince* yerine yazılmıştır. Bu yanlış, Vatikan yazmasında bulunmadığına göre son çekimleme sırasında yapılmış olmalıdır. (DKON: 39)

M. Tulum, cümleyle ilgili olarak yazdığı uzun notunda, buradaki yazım şeklinde biryanlıklık olmadığını yani alt satıra göz takılması ihtimali bulunmadığını belirtmiş (Tulum 2003: 522-23), bu cümlelerin bir atasözü olması nedeniyle anlamı bakımından daha derin yorumlanması gerektiğine dikkat çekmiş ve en çarpıcı görüş olarak şunları söylemiştir:

Şu değerlendirmeye bizim vardığımız sonuç, Tezcan’ın *kazağuç* ‘at’ teklifinin benimsenmesi durumunda ikinci ögenin ‘çatlatırcasına aşırı zorlayıp hızla sürmedikçe’ (bu anlam *kıy-*’in mecazlı anlamıdır; bu kelimenin anlam gelişmesi de eski metinlerden izlenmelidir) anlamında *kıymayınca* olarak bırakılması, *binmeyince* olarak değiştirilmesi hâlinde

ise, *kazağuç*'un ne olduğu üzerinde yeni baştan düşünülmesidir. (2003: 524)

Tulum, daha sonra *kazağuç* üzerinde de uzunca durmuş ve yaptığı şu değerlendirmeyele konuya derinlik kazandırmıştır:

Bu uzun değerlendirme ile *kazağuç*'un 'sıradan bir at' değil, 'yerinde duramayan, sürekli olarak ayaklarıyla yeri eşleyip duran, haşarı, huysuz, harın, yanına kimseyi yaklaştırmayan, üzerine semer vurulup binilmesi güç, vahşi, râm olınayan at', dolayısıyla bizim yukarıda sergilediğimiz görüşe uygun 'belli vasıflar taşıyan bir at' olduğu anlaşılmış olmaktadır (...)

Buna göre DKK'nın söz konusu özlü sözü bizce şöyle olmalıdır:

Kazağuca binmeyince yol alınmaz.

ve şöyle anlaşılmalıdır:

'Yerinde duramayan, üstüne kimseyi bindirmeyen, hırçın, huysuz, gem vurulmaz, râm olmak bir ata binmeyince (yani: üstüne çıkabilip sırtında durabilecek güce sahip olmadıkça) yol alınmaz. (2003: 525-526).

Tulum, Dresden nüshasındaki *kıymayınca* okuyuşuna da kapıyı aralamış ve *kıy-* fiilinin doğru kabul edilmesi durumunda eski metinlerden izlenmesi gerektiğini belirtmiştir. Tulum'un tespiti doğrudur, ancak ayrıca fiilin Dede Korkut'ta nasıl ve hangi anlamda kullanılmış olduğunun izlenmesi konusunun da ayrı öneme sahip olduğunu belirtmek gerekir.

Sertkaya'nın yazdığı notun başında -Tulum'un bu önemli tespitini atlayarak- Tulum'un da Tekin ve Tezcan gibi düşündüğünü söylemesi yanlış olmuştur (2006: 70). Sertkaya'nın metinde *قيامينجه* şeklinde yazılmış olan kelimeyi *minmeyince* okuması ve bununla ilgili olarak yaptığı şu açıklamalar ise kabul edilemez:

Bana göre burada yanlış istinsah yoktur. Müstensih Vatikan nüshasındaki *binmeyince* kelimesini Dresden nüshasında *minmeyince* şeklinde yazmak istemiş, ancak *nûn* harfinin tek noktası yerine üste sehven iki nokta konulmasından dolayı kelime nâsirler tarafından *minmeyince* [imlâsı *kı(n)mayınca* veya *mınmayınca*] yerine *kı(n)mayınca*~ *kaymayınca* şekillerinde okunmuştur (Sertkaya 2006: 71).

Sertkaya'nın *kıy-* fiili ile ilgili olarak belirttiği bu durum, fiilin Dresden nüshasında geçen yirminiye yakın örneğini ilgilendiriyor;⁵² çünkü fiilin hemen bütün örneklerinde aynı durum söz konusudur ve bu sadece yazıcının yazısının bir özelliğidir. Sertkaya'nın bununla ilgili olarak "*Acaba müstensih kendi m- şivesini mi yazıya geçirmiştir?*" (2006: 72) sorusuna şöyle cevap verilebilir: Dede Korkut'ta *bin-* fiili yüzden fazla yerde (bk. *Dizin*) geçtiği hâlde bununla ilgili bir tek *min-* örneği geçmez.

52 Drs.17b.1, 17b.1, 76b.7, 86a.3, 86a.8, 100b.2, 101a.7, 101b.2, 101b.11, 101b.12, 101b.12, 102a.6, 118a.4, 147a.1, 150a.13, 84a.1-2, 84b.8.

Ergin, fiil için ‘kıymak, kasdetmek’ (MEİİ: 183); Gökyay, ‘parça parça doğramak, ufak ve ince kesmek, küçük parçalar hâlinde kesmek; bir şeye cüret etmek, cesaret etmek; bir şeyi feda etmek, kurban etmek, esirgememek, heba etmek, acımamak’ (OŞG: 248) anlamlarını vermiştir.

Her iki nüshanın terminolojisinin önemli ölçüde farklılıklar göstermesi nedeniyle her iki nüshadaki fiilin (Vat.59a.3 *binmeyince*, Drs.3b.10 *kıymayınca*) kendi doğrusu olduğunu düşünüyorum. Bir başka deyişle Vatikan’da *binmeyince* fiili, Dresden’de ise *kıymayınca* fiili tercih edilmiştir ve her ikisi de bulundukları metin içerisinde doğrudur. Ancak elbette bunlardan birisi, bir anlatıcı ozan veya yazıcı tarafından değiştirilmiş olabilir ve bu üzerinde durulması gereken ayrı bir konudur. Bence, cümledeki *kıy-* fiiliyle ilgili tereddüt veya yanılmanın bir sebebi de bu fiil kökünün anlamının olumsuz (*acımamak*, *esirgememek*) olmasıdır. Tam bu noktada Vatikan nüshasındaki *binmeyincenin* Dede Korkut metni için basit kaldığını, Gökyay’ın Drs.3b.10’da *kıymayınca* okuyuşunun doğru olduğunu, M. Tulum’un *kıymayınca* için yaptığı yorumun metne çok yakıştığını ve fiilin *kıymayınca* okunması ‘acımamak, esirgememek’ olarak anlaşılması gerektiğini tekrar hatırlatmak gerekir. Sonuç olarak “*Kazağuca kıymayınca yol alınmaz.*” atasözünü “*Kazagucu acımaksızın, çatlatırcasına hızlı sürmedikçe yol alınmaz*” şeklinde anlamak mümkündür. Bu konuda eklemek istediğim diğer gerekçelerim şunlardır:

1. Her iki cümledeki ön kafiye veya aliterasyon قیمايحه şeklindeki yazımın doğru olduğunu gösteriyor:

“Kazağuca kıymayınca yol alınmaz.

Kara polad uz kılıcı çalmayınca karım dönmez.”

2. Tekin ve Tezcan, Vat.59a.3’te *kıymayınca* yerine *binmeyince* yazılmış olmasından hareketle söz konusu fiilin Drs.3b.10’da قیمايحه şeklinde yazılmış olmasının sebebini alt satırda geçen “*er malına kıymayınca adı çıkmaz*” cümlesindeki *kıymayınca*ya göz takılması olarak göstermişlerdir. Ancak, alt satırda fiilin قیمايحه şeklinde yazılmış olması, burada göz takılmasının olmadığını gösteriyor çünkü iki fiilin yazımı aynı değildir; ikisi arasında hem ayrı veya bitişik yazım hem de *elif* farkı vardır. Sözü edilen göz takılması olsa ikisi de bitişik yazılmış olurdu.

3. Yukarıdaki cümle dışında *kıy-* fiili, şu cümlelerde de ‘acımamak, esirgememek’ anlamında kullanılmıştır.

Drs.17b.1: “Yöri oğul, babar şaşa kıydıysa sen babar şaşa kıymağıl!”

Drs.76b.7: “Yalıñuzca oğlum Oruza kıyan Kızan!”

Drs.100b.2: “Alp yigitler, beg yigitler görklüsine kıyarmı olur?”

Drs.101a.7: “men şaşa münisem, yāram; kıyma maña!”

Drs.101b.12: “Öz cānuma *kıyam*, men saña *kıymayam*.”

Drs.118a.4: “İmdi *qardaşlar[uz]* *kıyma* maña!”

Drs.147a.1: “Ağ şaķallu babaña *kıyma*, oğul!”

4. Ayrıca bu fiil, hem söz konusu cümledeki hem de yukarıdaki diğer yedi örnekte olduğu gibi Türkiye Türkçesinde de *birisine kıy-*, *cana kıy-*, *parasına kıy-* deyimlerinde yönelme eki ile kullanılır.

Drs.3b.10 (ME 3.10) *öz*, *üz* → *uz*: keskin, tesirli.

“Kara polad *uz* kılıcı çalmayınca *ķarım dönmez*.”

S. Tezcan yazdığı notta yukarıdaki cümleyi verdikten sonra şu açıklamaları yapmıştır:

Ergin ve Gökyay, *öz kılıç* okumuşlardır, ben *uz kılıç* ‘hünerli kılıç, usta işi kılıç’ olarak yorumluyorum, ancak başka metinlerde bu okuyuşu destekleyecek kullanımlar bulamadım. DrS. 4084 *üz* ‘katı, sert’ anlamca uygun düşmekle birlikte yalnız tek bir yerden (Dadağı- Kayseri) derlenmiş olduğu için söz konusu edilemez. (DKON: 42-43).

Özçelik de kelimeyi aynı şekilde okuyup anlam vermiştir (2005: 37).

M. Tulum, Tezcan’ın kelimeyi okuma şekline katılır, ancak anlam için farklı bir açıklama yapar:

Tezcan, Ergin ve Gökyay’ın *öz* okudukları kelimeyi *uz*, *uz kılıcı* ‘hünerli kılıç, usta işi kılıç’ olarak yorumladığını belirtiyor, bu arada başka metinlerde bu okuyuşu destekleyecek kullanımlar bulmadığını da ekliyor. Biz de bu okuyuşa katlıyoruz, ancak yorum için seçilen ‘hünerli’ ve ‘usta işi’ vasıfları yerine ‘(gördüğü işe) yatkınlığı ve yakışırılığı bakımından) tesirli, yeterli, uygun ve kullanışlı’ karşılıklarının daha uygun olabileceğini düşünüyoruz. (Tulum 2003: 526)

M. S. Kaçalın ise söz konusu kelimeyi *üz* okumuş, sözlükte “*yağlı, parlak, kullanışlı*” (Kaçalın 2006: 329) anlamlarını vermiş, daha önce kelimeye verilen ‘usta, hünerli’ anlamına karşı çıkarak “*Bir cansız için uz ‘uzun’ yerine uz ‘usta, hünerli’ kabul edilemez*” (Kaçalın 2006: 126-128) demiştir.

Söz konusu kelimenin okunma ve anlam olmak üzere iki sorunu bulunuyor. Kelimeyi *uz* okuyor ve ‘keskin, tesirli’ olarak anlıyor; konuyla ilgili birkaç ekleme ve açıklama yapmak istiyorum:

1. Dede Korkut metninde *uz at-* ‘ustaca atmak’ ve *uz düş-* ‘anlaşmak, imtizaç etmek’ fiillerinin birer örneği geçer:

Drs.13a.13: “Üzengüye *ķalkup* *ķatı çekdi*, *uz atdı*...”

Drs.104a.6: “Günlerde bir gün Yegenek oturup begler ile şöhet ederiken *ķara Göne oğlu Budağla uz düşmedi*...”

2. Metinde 30 yerde geçen *uz* kelimesinin (bk. *Dizin*) biri *uz süjü*, diğer örnekleri *kara polad uz kılıç* tamlaması içerisinde geçer:

“Kargu dalı *uz süjümü* kapdum,

Karşulayu ol ere vardum” (Drs.105b.3)

3. Şu cümlede *kara polat uz kılıç* yerine kullanılan *çalup keser uz kılıç* tamlamasındaki *çalup keser* sıfatı, *uz* kelimesinin ‘keskin, tesirli’ anlamını destekler:

Drs.4a.5: “*Çalup keser uz kılıcı* muhannatlar [çala bilmez]”

Nitekim *Tarama Sözlüğü* 4774’te *yürügen* kelimesi için ‘keskin’ anlamı verilmiş ve üç eserden tanık gösterilmiştir; örneklerden biri şöyledir:

“El-irhafü: Kılıcı ve bıçağı bileyip yürügen ve keskin eylemek.”

4. Söz konusu *kara polad uz kılıç* tamlamasındaki *uz*’un anlamı için bir önceki dizide geçen *kazağuş* ‘savaş atı’ işlevi ile kılıcın işlevinin paralel kullanılmış olduğuna da dikkat çekmek gerekir:

“*Kazağuca* kıymayınca yol alınmaz.

Kara polad uz kılıcı çalmayınca *karım dönmez.*”

Drs.3b.11 (ME 3.11)

adı çık-: (İyi) şöhrat bulmak, tanınmak.

malına kıy-: İnsanlara ikramda bulunmak, cömert olmak.

1. **adı çık-**: (İyi) şöhrat bulmak, tanınmak.

“Er *mālına* kıymayınca **adı çık**maz.”

Ergin, yukarıdaki cümlede geçen *adı çık-* deyimini olduğu gibi aktarmıştır. Gökyay, deyim için “*Tanınmak, ün almak, meşhur olmak*” (OŞG: 157) anlamlarını vermiştir.

Bu deyim, Türkiye Türkçesinde “1. *Pek haklı olmadığı hâlde ün kazanmak. 2. Namusça lekeli biri olarak bilinmek.*” (Aksoy 1988: 530) ve “1. *kötü bir ün kazanmak. 2. Pek de hak etmediği hâlde iyi nitelikli bir ün kazanmak.*” (Püsküllüoğlu 2003: 22) anlamında kullanılır. Ben bu deyimın Dede Korkut’ta, -sözlüklerdeki anlamlarının tersine- ‘iyi şöhrat bulmak, iyi tanınmak’ anlamında kullanılmış olduğuna dikkat çekmek istiyorum. Türkçede bu anlamda kullanılan *ad almak* (ün kazanmak, iyi olarak tanınmak) (Aksoy 1988: 528) deyimini vardır. Bu nedenle *adı çıkmak* deyiminde sonradan anlam kötüleşmesi meydana geldiği anlaşıyor.

2. **malına kıy-**: İnsanlara ikramda bulunmak, cömert olmak.

Cümledeki *malına kıy-* deyiminin ‘ikram ve yardımda bulunmak, cömert olmak’ anlamında kullanılmış olduğu açıktır. Nitekim aynı düşünce, Kaşgarlı’nın eserinde şu sözle vurgulanır: “Kız kişi savı yorıglı bolmas (=Pinti adamın ünü yayılmaz.)” (DLTI: 326). Deyimler sözlüklerinde yer almamış olan bu deyim, Doğu ve Güneydoğu Anadolu yöresinde de sık kullanılır.

Drs.3b.13 (ME 3.13) **سِرِّي دُر** → **سِرِّي دُر** = **sırrıdur** → **sirri-dür**.

“Oğul atanın **sirri-dür**,

iki gözünün biri-dür”

Ergin, yukarıdaki cümlede koyu harflerle belirtilen ve metindeki yazılışı gösterilen üçüncü kelimeyi dizinde “*yet- y. -ürüdür* (*yetişen, büyüyen, yetiştirdiği, büyüttüğü*)” (MEII: 327) olarak işlemiş ve “(*Oğul babanın yerine yetişenidir*)” (DKK: 2) şeklinde aktarmıştır.

Gökyay’ın, Ergin’in kelimeyi dizine almadığını söylemesi yukarıdaki tespitleri atlamış olduğunu gösteriyor. Gökyay, kelimenin Dresden nüshasında yanlış yazılmış olduğunu, doğru şeklin Vat.59a.5’te **سِرِّي دُر** (**sırrıdur**) şeklinde yazılmış olduğunu belirtmiştir (OŞG: CCXLIV).

T. Tekin, Ergin’in yukarıda sözü edilen notunu -muhtemelen Gökyay’ın etkisinde- atlamış ve şu açıklamaları yapmıştır:

D 3’te *yeteridür* şeklinde okunabilecek olan kelimeyi Ergin, *yetürüdür* okuyor; ne var ki Ergin bu kelimeyi sözlüğe almamıştır. Türkçede *yetür* diye bir söz olduğunu sanmıyoruz. Gökyay, Ergin’in bu okuyuşunun haklı olarak eleştirmiş ve V 3’teki *sırrıdur*’un doğru olacağını ileri sürmüştür. Arap yazısında iki kelimenin yazılışları birbirine çok yakındır. D 3’teki *yeteri-dür*’ün bir müstensih yanlışlığı olduğu açıktır. (Tekin 1986: 143).

S. Tezcan kelimeyi -dipnot düşmeksizin- *sırrı-dur* şeklinde okumuş, yazdığı küçük notta Gökyay ve Tekin’in görüşünü benimsediğini belirterek *Hurşidname*’den bu görüşü destekleyen bir örnek vermiştir (DKON: 44).

M. Tulum Gökyay’ın *sırrıdur* okuyuşunun doğru olduğunu ancak bunun ince sıradan *sirridür* şeklinde okunmasının uygun olacağını belirtir ve şöyle der:

Tezcan’ın atasözü dediği bu söz Arapça’dan tercüme yoluyla bize gelmiştir. Arapçası ‘el-veledü sirru ebihi’dir ve ‘oğul babasının özüdür, yani: oğul baba soyunun temiz ve üstün niteliklerini taşıy’ anlamındadır. (Tulum 2003: 527).

O. F. Sertkaya, kelimenin **سِرِّي دُر** şeklindeki yazılışı üzerinde durmuş ve bunu *sırrıdur* şeklinde okumanın mümkün olabileceğini savunmuştur:

re (,) harfinin üzerinde iki nokta okunan işaretin kötü yazılan *şedde* işareti olduğu kabul edildiğinde *yeteri ~ yetri ~ yetüri* şekillerinde okunan kelimeyi *sırrıdur* şeklinde okuma mümkün olacaktır. (Sertkaya 2006: 81)

Daha önce kelimenin Vat.59a.5'te سَرِيدُر şeklinde yazılışının doğru olduğunu belirtmiş, kelimeyi *sırrı-dur* şeklinde okumuş, ancak yazdığım notta bu konuda tereddüt ettiğimi şöyle belirtmiştim:

Ancak her şeye rağmen şimdiye kadar yanlış yazıldığı düşünülmüş daha sonra doğru yazılmış olduğunu tespit ettiğim veya edilmiş olan örneklerin ışığında bu kelimenin *yeteri-dür*, *yetürü-dür* vb. şeklindeki okunuşlarından birinin doğru olabileceğini gözden uzak tutmamak gerektiğini düşünüyorum ve bu konuda kesin bir söz söylemek veya tercihte bulunmakta tereddüt ediyorum. (Özçelik 2006: 46)

Ancak öncelikle söz konusu Arapça “*El veledü sirrû ebihî*” atasözü için “*Fi’ş-Şebhi beynür-recüleyn*”⁵³ (= ‘iki kişinin benzerliği konusunda’) başlığı altında açıklama verilmiş olduğunu ve bu açıklamanın söz konusu atasözünün anlamını destekler. Ayrıca *sirridür* okuma şekliyle 8’li hece vezni ortaya çıktığını da belirtmek gerekir.

Drs.3b.13 (ME 3.13) [kopsa tırkeşinde tîridür, Devletsüz oğul].

Dresden	Vatikan
Devletlü oğul [kopsa tırkeşinde tîridür, Devletsüz oğul] kopsa ocağınun köridür. (Drs.3b.13)	Devletlü oğlı kopsa terkeşinde tîridür, devlet-süz oğlı kopsa ocağınun köridür. (59a.5-6)

Yukarıda Dresden nüshası için gösterilen tamiri, ilk olarak O. Ş. Gökyay yapmıştır (OŞG: 1.30). M. Ergin ise metni olduğu gibi okumuş fakat eklenmiş olan kısmın Vatikan nüshasında geçtiğini dipnotta belirtmiştir. S. Tezcan, söz konusu tamiri yapmış ayrıca notunda şunları yazmıştır:

Çekimleyenin sayfa sonuna gelip bir sonraki varğa geçerken bir satır atmış olduğu belirlenebiliyor. Herhâlde bunun nedeni kopyasını çıkarttığı nüshada alt alta gelen iki satırın *kopsa* ile başlaması olmuştur. Bunlardan birincisi (*kopsa terkeşinde tîridür, devletsüz oğul*) unutulmuş, 4a’ya bundan sonra gelen satır (*kopsa ocağınun köridür...*) çekimlenerek başlanmıştır. Vat. nüshasında ise bu atlama yoktur. (DKON: 44)

Bu açıklamaya bir iki katkı yapmak istiyorum: İki dizedeki anlamın *devletlü* > < *devletsüz* tezadı üzerine kurulmuş olduğu açıktır. Ayrıca bu tamirle söz konusu iki dizede 7+7= 14 hece vezni ortaya çıkmaktadır yani bağlam, anlam ve şekil yönünden de bu tamir metne uygun düşüyor.

Drs.4a.1 (ME 4.1)

کورېدر → کورېدر = *ocağınun köri*: ocağının sönmesi, soyun tükenmesi.

“Oğul atanun sirridür, iki gözünün birdür,

53 İbrahim El-Yazici (1985), *Nucûatü'r-Râ'id ve Şirûatü'l-Vârid Fil Müterâdifi vel Müevârid*, 3. baskı, Beyrut, C. 1, s. 306.

Devletlü oğul [kopsa tırkeşinde tıridür,

Devletsüz oğul] kopsa **ocağınun** كوزي **köri**-dür.”= Vat.59a.6

Yukarıdaki metinde geçen ve yazılışı verilen kelimeyi M. Ergin, *közidür* şeklinde okumuş ve “*köz, kor, parça hâlinde kor*” (MEİI: 207) şeklinde anlam vermiştir. O. Ş. Gökyay, önce kelimeyi metinde *körüdür* (OŞG: 1.31) okumuş daha sonra *kürüdür* (OŞG: 339) şeklinde düzeltmiş; ancak sözlükte Ergin gibi “*köz*” (OŞG: 253) anlamını vermiştir.

T. Tekin, buradaki kelimenin Farsça ‘mezar’ anlamındaki *gor* olduğunu savunmuştur (1986: 143).

S. Tezcan, metindeki cümlelerle ilgili olarak Ergin ve Gökyay’ın çalışmalarındaki farklı okuma tercihleri ve tamir şekillerini özetleyerek metnin yukarıdaki şekliyle doğru olduğunu belirtmiştir (bk. DKON: 44).

Tezcan, yazdığı notun sonunda, metinde geçen “*Devletsüz oğul kopsa ocağınun köridür.*” cümlesi için şöyle diyor:

Belki şöyle anlaşılmalı: ‘Hayırsız oğul yetişse (babasının) ocağındaki ateşin altındaki destektir yani Hayırsız oğul bile baba ocağını sürdürmekte işe yarar’ demek istenmiş olabilir. Kafiyeye uymamakla birlikte Drs. Nüshasında bulunan *köz*’ün doğru olduğu kabul edilirse, şöyle anlaşılabılır: ‘Hayırsız bir oğul bile, babasının soyunu sürdürecektir bir köz olarak işe yarar. (DKON: 45-46)

Tezcan’ın yorumunu şu sebeplerden dolayı metin için doğru ve uygun görmüyorum:

* Tezcan’ın teklif ettiği bu anlam, metnin bir cümle sonrasında geçen şu cümlelerin anlamı ile çelişir:

Drs.4a.3: “Devletsüz [oğul] şerrinden Allāh şaklasun hānum sizi.”

* Tezcan’ın teklif ettiği anlam, sekiz satır sonra *hayırsız oğul* için söylenen şu cümlelerin anlamı ile çelişir:

Drs.4a.9: “Ata adını yörİtmeyen hōyrad oğul,
ata bēlinden ēnince ēnmese yēg
ana rahmine düş[üp tōğınca] tōğmasa yēg.”

Yukarıdaki cümlelerden anlaşılabacağı gibi, Dede Korkut anlayışına göre, ‘hayırsız oğulun doğmaması, doğmasından daha iyidir’. Bu cümlelerden önce Tezcan’ın belirttiği anlamda bir cümlelerin geçmiş olması, hem bağlama hem de Oğuz’un ahlak anlayışına ters düşer.

Nitekim M. Tulum da Tezcan’ın yukarıdaki görüşlerini eleştirmiş ve bu deyim *ocağınun köridür* okuyarak iki yorum getirmiştir. Tulum’un birinci yorumu, Tezcan’ın yorumuna yakın bir yorumdur:

Oğul hayırlı çıkarsa babasının sadağındaki ok gibidir (yani: can yoldaşı, dayanağı, geleceğinin güvencesidir); hayırsız çıkarsa da evinin ocağına benzer (yani: soyunun devamı bakımından sönmeyen ocak gibidir, hiç değilse baba soyunun sürmesi için güvencedir. (Tulum 2003: 530)

Yukarıda belirttiğim çelişkiler bu yorum için de geçerlidir. Tulum, ikinci yorumunda ise buradaki iki yargı arasında birincisi olumlu ikincisi olumsuz olmak üzere iki karşıt ilişkinin kurulmuş olduğunu söylemiş ve bence metin için çok uygun olan bu görüşünü önce özetlemiş sonra açıklamıştır:

Devletlü oğul = olumlu nitelik > olumlu sonuç (yargı) < devletsüz oğul = olumsuz nitelik > olumsuz sonuç (yargı)...

kör bağırsak, kör düğüm, kör kandil, kör kaya, kör ocak ‘çocuksuz aile’ *körçesine, körlemeden* ‘bilmeden, anlamadan, nişan almadan’, *körleşmek* ‘kesmez, işlemez veya yararlanılmaz duruma gelmek; değer, önem veya yeteneğini yitirmiş duruma gelmek’) açıkça görülmektedir.

Bu yüzden metnimiz için uygun bir anlam bulmak sanırım hiç de güç sayılmaz. Bu değerlendirme ile de Dede Korkut’un sözünü şöyle anlar, şöylece yorumlayabiliriz: «Oğul hayırlı çıkarsa, babasının sadağındaki ok gibidir (yani: can yoldaşı, güvencesi, dayanağı, ailesinin geleceği bakımından umududur); ama hayırsız çıkarsa, soyu için de hayırsızdır; güvenilmez, yaramaz, aileyi çöküntüye uğratar (yani: ailesine yarar dokunmaz, katkı sağlamaz, böylece ailenin gücünün azalmasına, desteksiz kalmasına, durumunun bozulup kötüye gitmesine, körelmesine, sönmeye yüz tutmasına yol açar» (Tulum 2003: 531)

O. F. Sertkaya’nın bu yorumlardan alıntı yaptıktan sonra iki cümle arasında “...*tirkeşinde tiri-dür / ocağında köridür; ...tirkeşinüñ tiri-dür / ocağınun köri-dür*” (Sertkaya 2006: 85) vb. şeklinde gramer yapısı bakımından paralellikler kurmaya çalışması boşuna olmuştur.

M. Kaçalın *göridür* okuduğu kelimenin anlamını “*mezar*” (Kaçalın 2006: 316) olarak vermiştir.

Drs.4a.1’de *re* yerine *ze* yazılmış olduğunu, kelimenin yukarıda verdiğim Vat.59a.6’daki yazım şeklinden hareketle *köridür* okunması gerektiğini ve söz konusu cümleyi karşıt ilişki veya durum üzerine kurulmuş olduğu düşüncesinden hareketle şöyle anlamak gerektiğini düşünüyorum:

Devletlü oğul [*kopşa tirkeşinde tiridür* ><Devletsüz oğul] *kopşa ocağınun köridür*. = ‘Hayırlı oğul yetişse babasının okluğundaki oktur <> Hayırsız oğul yetişse (babasının) ocağının köridür.’ yani hayırsız oğul sahibi olmak, babasının ocağının sönmesi demektir.

Ayrıca söz konusu dizelerdeki *r* aliterasyonunun da *köridür* şeklindeki okuyuşu desteklediğini belirtmek gerekir:

“Oğul atanuñ sirridür, iki gözinüñ biridür,
Devletlü oğul [kopsa tırkeşinde tîridür,
Devletsüz oğul] kopsa ocağınuñ köri-dür.”

Drs.4a.3 (ME 4.3) [oğul]

“Oğul atanuñ sirridür, iki gözinüñ biridür,
Devletlü oğul [kopsa tırkeşinde tîridür,
Devletsüz oğul] kopsa ocağınuñ köridür.”
Oğul dağı neylesün, baba ölüp māl kalmasa.
Baba mālından ne fāyide, başda devlet olmasa.
Devlet-süz [oğul] şerrinden Allāh şaklasun hānum sizi.”

Dede Korkut’un başındaki girişin sonunda art arda beş *soylama* geçer. Yukarıdaki metin, birinci *soylamanın* son kısmıdır. Bu metnin son cümlesinde bir eksiklik olduğunu ve bunun tamir edilmesi gerektiğini düşünüyorum çünkü *soylamanın* bu kısmında *hayırlı evlat-hayırsız evlat* konusuna yer verilmiş ve konuyla ilgili yorumlar yapılmıştır. Metnin ikinci ve üçüncü dizelerinde olduğu gibi son cümlesinde de *devletsüz* sıfatının *oğul* kelimesi ile birlikte tamlama şeklinde kullanılmış olması gerekirdi. Ayrıca son cümle, bir dua cümlesi olduğundan, cümlelerin yukarıdaki metni ve anlatılan konuyu tamamlayacak, pekiştirecek bir nitelikte olması gerekiyor. Nitekim söz konusu cümle Vatikan nüshasında şöyle geçiyor:

Vat.59a.7: “Devletsüzler şerrinden Allah şaklasun kāmumuzu, hānum hey, begüm hey!”

Dede Korkut’un girişindeki kadınlarla ilgili bölümün yine bir dua olan son cümlesi, buna örnek gösterilebilir. Bu cümlede de öncesinde anlatılan konuyu pekiştirecek ve toparlayacak nitelikte şöyle dua edilmiştir:

Drs.6b.11-12: “Andan dağı sizi, hānum, Allāh şaklasun, ocağınuza buncılayın ‘avrat gelmesün.’”

Söz konusu eksikliğin sebebi, ikinci satırın sonunda bulunan bir önceki *devletsüz* kelimesinin bölünmüş olması ve son hecesinin üçüncü satırın başında yazılmış olmasıdır. Yazıcı dikkatini bu kelimeye yöneltince devamındaki *oğul* kelimesini atlamış, yazmamıştır.

Drs.4a.4 (ME 4.4)

1. **بوررکن** → بوررکن = **yöririken** → yörügen = Vat.59a.8 **يُورِرِكِن**

2. **şarp yörügen**: hızlı koş-an

“Şarp yörügen kazılık ata

Nā-merd yigit bine bilmez, binince binmese yæg.

Çalup keser uz kılıcı muhannatlar [çala bilmez] çalınca çal[ma]sa yæg.

Çala bilen yigide okıla kılıcdan bir çomak yæg.

Komuğı gelmeyen kara évler yıkılsa yæg.

At yémeyen acı otlar, [Bitince] bitmese yæg.

Ādem içmez acı şular, şızınca şızmasa yæg.

Ata adını yöritmeyen hoyrad oğul,

ata belinden énince énmeşe yæg.

ana rahmine düş[üp toğ]ınca toğmasa yæg.

Ata adın yöridende devletlü oğul yæg.

Yalan söz bu dünyede olınca olmasa yæg.

Gerçeklerüñ üç otuz on yaşını töldursa yæg.”

Yukarıdaki *soylamada* geçen ve metindeki yazılışı verilmiş olan kelime, şimdiye kadar *yürü-* fiilinin *geniş zaman çekimi* üzerine *iken* zarf-fiilinin getirilmesi ile yapılmış bir *zarf* olarak görülmüş ve şu şekillerde okunmuştur: *yörir-iken* (Ergin), *yürürken* (Gökyay OŞG: 2.4), *yöririken* (Tezcan, Özçelik), *yörürken* (Sertkaya 2006: 35). M. S. Kaçalın ise Vat.59a.8’de geçen aynı kelimeyi -harekelenişine uygun olarak- *yörürken* okumuştur.

Yukarıdaki *soylamada* bağlam ve paralellik açısından birinci cümlede bir *sıfat tamlaması* bulunmalıdır. Şöyle ki *soylamada* italik harflerle yazılmış olan *çalup keser uz kılıcı, komuğı gelmeyen kara év, at yémeyen acı ot, ādem içmez acı şula* tamlamalarının paralelliği dikkat çekmektedir. Bu paralellik söz konusu kelimenin metinde *yörügen* okunacak şekilde yazılmış olması gerektiğini gösteriyor yani birinci cümlede de bir *sıfat tamlaması* olmalıdır. Ancak üzerinde durduğumuz kelime *yörürken* okunduğunda bir *zarf* olduğundan paralellik bozuluyor. Yazıcı kelimeyi *yörügen* okunacak şekilde yazması gerekirken *vav* yerine *re* yazmış olmalı.

Nitekim, *Tarama Sözlüğü*’nde *yörügen* ‘2. hızlı yürüyen’ anlamında tespit edilmiştir.⁵⁴ Sözlükte tespit edilmiş on bir örnekten üçü şöyledir:

54 Sözlük’te “2. Hızlı yürüyen” başlığı altında alınmış olan şu örnek “1.keskin” başlığı altına alınmalıydı: “Şeybub’un bir hançeri vardı ki kaderden geçegen, kazadan yürügen idi” (TarS: 4774).

Şeh atlarından al bir dört eyü at
 Ki yüğrük yürügen ola vü onat,
 Atın boynuna taksalar gayet yürügen ola,

Eş-şemizer [Ar.]: Serî ve yürügen deve (TarS: 4774).

Bu okuma şekline göre ortaya çıkan *şarp yürügen kazılık at* tamlaması, metinde sözünü ettiğim paralelliği sağladığı gibi ‘çok hızlı koşan savaş atı’ anlamı ile metne gayet uygun düşmektedir.

Ayrıca şu örneklerde de *vav* yerine *re* yazılmış olması da bir başka kanıt olarak gösterilebilir:

gök كرك 40a.4	huşlı خر صلی 142b.5	oğulluyی اوغللری 8b.1
güvleyüp کورلیب 13b.3	kapulu قپولر 21b.6	

Kelimenin Vat.59a.8’de de aynı şekilde yazılmış olması ortak bir yanlış nüshayı işaret ediyor.

Bu açıklama veya yoruma şöyle bir itiraz gelebilir: Eski Türkçedeki *-G / KAn* sıfat-fiili Dede Korkut metninde *-(y)An* olarak geçtiğine göre bu durum nasıl açıklanabilir? Eskicil biçim birimler bazı özel ad, deyim, atasözü, ikileme, kelime vb. şekillerde daha uzun yaşayabilir. Nitekim Dede Korkut’ta şu örneklerde de söz konusu sıfat fiili eskicil şekliyle görüyoruz:

Drs.134b.8: “Depegen götini süsegen yırtar.” (<dep-egen, <süs-egen)

Drs.62b.3, 108a.8: “kuşuñ alağanını, kumaşuñ arusını... pencik çıkardılar.” (<al-ağan)

Tarama Sözlüğü’nde *emegen*, ‘iyi emen, çok emen’ anlamında tespit edilmiştir:

“...yazıp oğlancık boynuna taksa *emegen* ola” (TarS: 1461)

Drs.4a.4 (ME 4.4) *kazılık at*: savaş atı.

“Şarp yürügen *kazılık* ata

Nā-merd yigit bine bilmez.”

Yukarıdaki cümle ve aşağıda vereceğim yerlerde geçen *kazılık atın* anlamı için M. Ergin, “büyük, kuvvetli ve cins at, *Kazılık dağında yetişen cins at*” (MEII: 179) açıklamalarını vermiş ve “*cins bir at*” (DKK: 2) şeklinde aktarmıştır. O. Ş. Gökyay, “*Kazılık dağında yetişen soy at, yürük, güçlü soy at*” (OŞG: 243) anlamlarını vermiştir.

Dede Korkut’ta *kazılık* kelimesi, şu tamlamalarda kullanılmıştır: *Kazılık Koca, Kazılık dağı, kazılık at*.

Şimdi kelimenin yazılış şeklini, hangi tamlama içinde kullanıldığını tamlama sayısı ile birlikte bir tablo üzerinde görelim:

Yazım Şekli	Kelimenin Geçtiği Tamlama ve Örnek Sayısı			Toplam Örnek
	ƘazılıƘ Ƙoca	ƘazılıƘ Tağı	ƘazılıƘ at	
قاضي ⁵⁵	9	7	27	43
قاضي ⁵⁶	3 (103b.9, 11, 13)	1 (15a.5)	1 (100a.3)	5
قاضي ⁵⁷	2 (77b.5, 102b.12)	-	-	2

Kelime metinde üç şekilde yazılmıştır ve bu yazılışların bizi hep *Ƙazı* (قاضي) kelimesine götürdüğü açıktır. Yukarıdaki tamlamalarda kullanılan *ƘazılıƘ* kelimesinin Arapça *Ƙazı* “*Yapan, yerine getiren*” (Özön 1973: 358) kelimesine dayanır çünkü kelimenin yedi örneği içerisinde *Ƙazı* Arapça imlasına uygun olarak قاضي şeklinde yazılmıştır. Diğer kırk üç veride ise sadece uzun ünlüyü gösteren *ye* (ی / ے) harfi yazılmamıştır. Bunun sebebi de Türkçeleştirme eğilimi olmalıdır.

Bu durumda yukarıda geçen üç tamlamanın (ƘazılıƘ Ƙoca, ƘazılıƘ Tağı, ƘazılıƘ at) *Ƙazı* (قاضي) kelimesine dayandığı ve tamlamaların yorumlanmasında ve anlamlandırılmasında bu kelimedenden hareket etmek gerektiği anlaşılıyor.

1. **ƘazılıƘ Ƙoca:** *Ƙazı* kelimesinin ‘yapan, yerine getiren’ anlamından hareketle ‘toparlayan, başkanlık eden, reis’ şeklinde anlam verilebilir. Nitekim bu anlam, *koca* kelimesinin anlamıyla da örtüşmektedir. Ayrıca Dede Korkut’taki şu cümle de düşüncemi destekliyor:

Drs.103a.7-8: “ƘazılıƘ Ƙoca iş görmiş, işe yarar adam idi.”

2. **ƘazılıƘ Tağı:** Bu yer adı, sadece *Dirse Hân Oğlu Boğaç Hân Boyı*’nda geçer. Hikâyeden anlaşıldığına göre *ƘazılıƘ Tağı*, *Dirse Han*’ın savaşçılarıyla birlikte avlandığı, obasının geçimini sağladığı önemli ve verimli bir yerdir. Bu özelliklerinden dolayı dağa *kazılık* sıfatının verilmiş olabileceği söylenebilir.

3. **ƘazılıƘ at:** Bu tamlama, toplam 28 yerde⁵⁸ geçer. Tamlamanın bütün örnekleri, savaş ve av tasvirlerinin yapıldığı veya anlatıldığı yerlerde kullanılmıştır.

Kazasker kelimesi de Arapça *Ƙazı* ve ‘asker kelimeleriyle yapılmış birleşik bir kelimedir. Sözlük anlamıyla *kazasker*, ‘asker kadısı’ demektir. *Kazaskerlik*,

55 Drs.4a.4, 14a.4, 14b.7, 15b.8, 15b.9, 15b.10, 16a.5, 16a.6, 16a.7, 16a.8, 32b.10, 35b.5, 70a.4, 71a.13, 71b.8, 71b.13, 89a.9, 92b.7, 95a.6, 100b.9, 102a.2, 103a.3, 103a.7, 103b.2, 103b.4, 103b.7, 106b.6, 106b.9, 106b.11, 107b.11, 121b.10, 122a.7, 122b.8, 124a.11, 124b.7, 130b.9, 135b.3, 137a.5, 146a.12, 148b.3, 150a.9, 150b.1, 151b.3.

56 Drs.15a.5, 100a.3, 103b.9, 103b.11, 103b.13.

57 Drs.77b.5, 102b.12.

58 Drs.4a.4, 14a.4, 14b.7, 70a.4, 71a.13, 71b.8, 71b.13, 89a.9, 92b.7, 95a.6, 100a.3, 100b.9, 102a.2, 106b.6, 106b.9, 121b.10, 122a.7, 122b.8, 124a.11, 124b.7, 130b.9, 135b.3, 137a.5, 146a.12, 148b.3, 150a.9, 150b.1, 151b.3.

Abbasi, Harzemşah, Anadolu Selçukluları, Eyyubî, Memlûk, Osmanlı vb. devletlerde kullanılmış olan bir rütbedir (bk. Pakalın 1983: C 2, s. 229).

Bütün bunlara dayanarak, *kazılık at* için ‘savaş atı’ anlamının uygun olduğunu düşünüyorum.

Drs.4a.5 (ME 4.5)

يَنبِلْمَز → يَنبِلْمَز = *yenebilmez* → *bine bilmez* ‘binemez’.

“Şarp yürüğü *kazılık ata* nâ-merd yigit *binebilmez*, = Vat.59a.8

binince binmese yeg.

Çalup keser uz kılıcı muhannatlar [çala bilmez], = Vat.59a.9

çalınca çal[ma]sa yeg.”

Yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan fiili M. Ergin ve S. Tezcan *bine bilmez*; O. Ş. Gökyay *binebilmez* (DK: 2.4) şeklinde okumuştur. Ben de fiili önce *bine bilmez* şeklinde okumuş ve dipnotta يَنبِلْمَز şeklinde yazılmış olduğuna dikkat çekmişim (Özçelik 2005); sonradan yazdığım notta ise yazım şekline ve bağlama göre fiilin *yenebilmez* ‘zaptedemez, hâkim olamaz’ şeklinde de okunup anlaşılabilceğini yazdım (Özçelik 2006: 48). Ancak şimdi kelimenin başında *be* yerine *ye* yazılmış olduğunu ve fiilin *bin-* okunması gerektiğini düşünüyorum; bu konudaki gerekçelerim şunlardır:

* Bir sonraki dizede geçen *çalup keser uz kılıcı ...çalabilmez, çalınca çalmasa yeg* ile bu dizinin paralel olması gerekiyor. *şarp yürüğü kazılık ata binebilmez binince binmese yeg*.

* Bu okuma şekline göre söz konusu cümlede fiilin aldığı yönelme eki, “*kazılık ata... yenebilmez.*” okuyuşunda anlam vermez; buna karşılık “*kazılık ata... binebilmez.*” okuyuşunda ise bağlama gayet uygun düşer.

Buna göre cümle şöyle anlaşılabilir: ‘Hızlı giden savaş atına namert yigit binemez; binmektense binmemesi daha iyidir.’

Drs.4a.5 (ME 4.5) [çala bilmez].

“Şarp yürüğü *kazılık ata* nâ-merd yigit *bine bilmez*,

binince binmese yeg

Çalup keser uz kılıcı muhannatlar [çala bilmez]

çalınca çalmasa yeg.”

Yukarıdaki metin Dede Korkut'un giriş bölümündeki *soylamalardan* birinde geçer. Önceki araştırmalarda araştırmacıların yukarıda tamirini yaptığımız cümleyi okuyuşlarını görelim:

Ergin: “Çalup keser öz kılıcı muhannetler çalınca çalmasa yig.”

Gökyay: “Çalup keser öz kılıcı muhannesler çalınca çalmasa yeg.”

Sertkaya: “Çalup keser öz kılıcı muhannetler çalınca çal<ma>sa yeg.”
(Sertkaya 2004: 136, 2006: 86)

Tezcan: “Çalub keser uz kılıcı muhannatlar çalınca çalmasa yeg.”

Özçelik: “Çalup keser uz kılıcı muhannatlar çalınca çal[ma]sa yeg.”

Bence bu cümlede araştırmacıların *çalsa* fiilini *çalmasa* şeklinde okuyarak yaptıkları tamir doğru fakat eksik bir tamirdir. Söz konusu cümlede bir eksiklik daha olduğu anlaşıyor. Cümlelerin tamiri kendisinden önceki cümlelerin kuruluşu dikkate alınarak ve o cümlelere paralel şekilde yapılmalı; bağlama göre şöyle olmalıdır:

“Şarp yörügen kazılık ata nā-merd yigit

bine bilmez, binince binmese yeg.

Çalup keser uz kılıcı muhannatlar

[çala bilmez,] çalınca çal[ma]sa yeg.

Yazıcıların satır sonlarında bu tür atlamalar yaptığı bilinen bir gerçektir. Ayrıca Vat.59a.9'da sadece *çala bilmez* ibaresi eksiktir; aynı tamir orada da yapılmalıdır. Bu ortak eksiklik, nüshaların ortak eksik bir nüshaya dayandığını gösteriyor.

Drs.4a.7 (ME 4.7) **ķara ēv**: büyük çadır.

“Konusı gelmeyen **ķara ēvler** yıkılsa yeg.”

M. Ergin yukarıdaki cümlede geçen *kara ev* deyimindeki kelimeleri “*kara: kara*” ve “*iv: ev, otağ, çadır*” (MEII: 167 ve 157) şeklinde ayrı ayrı işlemiş, cümleyi “*Misafiri gelmeyen kara evler yıkılsa daha iyi*” (DKK: 3) şeklinde aktarmıştır yani Ergin bu yapıyı bir sıfat tamlaması olarak görmüş, başka bir anlam vermemiştir.

Tarama Sözlüğü 2259'da *kara eve*, ‘büyük çadır’ anlamı verilmiştir ve bu anlam söz konusu cümleye gayet uygun düşüyor. Dede Korkut, yukarıdaki cümlede eve konuk gelmemesi durumunda evin büyüklüğünün anlamsız olduğunu ve böylesi büyük evin yıkılmasının daha iyi olacağını söylüyor.

Drs.4a.7 (ME 4.7) [bitince].

At yemeyen acı otlar, [bitince] biltmese yæg.
 Ādem içmez acı şular, şızınca şızmasa yæg.
 (Drs. Drs.4a.7)

At yemeyen acı otlar biltince biltmese yæg.
 Ādem içmez acı şular şızınca şızmasa yæg.
 (Vat.59a.9-10)

Daha önce bu tamiri yapmış fakat gerekçe yazmamıştım. Yukarıdaki iki cümle arasında dikkat çekilen aliterasyon ve paralellikler, bu tamirin yapılması gerektiğini gösteriyor. Yazıcıların satır sonlarında bu tür atlamalar yaptıklarını biliyoruz. Yukarıda görüldüğü gibi Vat.59a.10'da geçen aynı cümlede *bitince* kelimesinin yazılmış olması da tamirin doğru olduğunu gösteriyor.

Drs.4a.12 (ME 4.12) gerçek(lerün): doğru söz(lerin).

“Yalan söz bu dünyede olinca olmasa yæg

Gerçeklerün üç otuz on yaşını töldursa yæg.” = Vat.59a.12

M. Ergin, Dede Korkut'ta sadece yukarıdaki iki metinde geçen *gerçek* kelimesini *girçek* okumuş ve “*gerçek, ârif, evliyâ, ermiş*” (MEİİ: 120) anlamlarını vermiş; ancak “*gerçeklerin*” (DKK: 3) şeklinde aktarmıştır. O. Ş. Gökyay, kelimeyi *gerçek* (OŞG: 2.11, 339) okumuş ve sözlüklerde bulunduğu “*gerçek, sahih, vaki vb.*” (OŞG: 210) birçok anlamı vermiştir.

S. Tezcan, yazdığı notta Ergin'in Drs.4a.12'deki örnek için verdiği anlama itiraz ederek şöyle demiştir:

Sözcük, Drs.60b.12'de ‘gerçek, doğru’ anlamındadır. Fakat 4-12'de Ergin'in tahmin ettiği ‘arif, evliya, ermiş’ anlamından başka bir anlam da mümkündür: Türkmençe, TDS 167 *gerçek* 1. ‘ruhanılar tarapından «keramatlı, güyçli» diylip silanan adam’; 2. ‘ulı, doğumlı, goçak’ (metinlerden örnek verilmiştir). Drs.4a.12'de «evliyalılar» söz konusu olmayacağına göre, «bahadırların yüz yaşına ulaşsın» diye anlamak daha uygun olacaktır. (DKON: 47).

M. Tulum, Tezcan'ın bu görüşlerine karşı çıkararak bağlamdaki “*yalan söz*» <*gerçeklerün*” zıtlığından hareketle söz konusu dizinin şöyle anlaşılması gerektiğini belirtmiştir:

...Dede Korkut'un sözlerini şöyle anlamak ve yorumlamak gerekir diye düşünüyoruz: «Bu dünyada yalan söz olmaması olmasından iyidir; (ey sen,) keşki yüz yıllık bir ömrün yüz yılını da doğrular(ın) doldursaydı; (yani: insan yüz yıllık bir ömür boyunca yalnızca doğrularla yaşasa ne iyi olurdu!)» (Tulum 2003: 534)

Tulum'un bu görüşüne katılıyor, sadece küçük bir katkı sunmak istiyorum. *Gerçek* kelimesi, şu cümlede de geçer:

“Yalanısa bu sözlerün *gerçek* ola, gelincügüm!” (Drs.60b.12 = Vat.82b.3)

Bu cümlede de bağlam, söz ile ilgili olarak ve yalan > gerçek zıtlığı üzerine kurulmuş ve *gerçek* kelimesi ‘doğru söz’ anlamında kullanılmıştır.

Drs.4a.12 (ME 4.12) **ıoldur-**: kaplamak, yayılmak.

“Yalan söz, bu dünyâda olunca olmasa yæg

Gerçeklerüñ üç otuz on yaşını **ıoldursa** yæg”

M. Ergin, yukarıdaki ikinci cümlede geçen *ıoldursa* kelimesi için “*doldurmak*” (MEII: 291) anlamını vermiş ve fiili “*doldursa*” (DKK: 3) şeklinde aktarmıştır. S. Tezcan ise yazdığı notta cümle için “(…), ‘*bahadırların yüz yaşına ulaşsın*’ diye anlamak daha uygun olacaktır.” (DKON: 47) der.

M. Tulum, cümleyi şu şekilde yorumlamış ve aktarmıştır:

Bu dünyâda yalan söz olmaması olmasından iyidir; (ey sen,) keşki yüz yıllık bir ömrün yüz yılını da doğrular(ın) *doldursaydı*; (yani: insan yüz yıllık bir ömür boyunca yalnızca doğrularla yaşasa ne iyi olurdu!) (Tulum 2003: 534)

Kanaatimce, Tulum’un aktarma şekli doğrudur; burada her iki dizinin birlikte incelenmesi ve anlamın ona göre belirlenmesi gerekir. Bu cümleler, Dede Korkut’a ait bir *soylamada* geçiyor. *Soylamanın* başından sonuna kadar bir varlık veya davranışın kişide bulunup bulunmaması (zıtlıklar) durumu, karşılaştırılarak kesin bir dille övülüp yeriliyor. Bu iki cümlede de *yalan söz* ve *gerçek (söz)* üzerinde durulduğu açıktır. Yalnız birinci cümlede *yalan söz* tamlaması kullanıldığı hâlde, ikinci cümlede tamlama yerine *gerçeklerüñ* kelimesi kullanılmıştır. Ben, bunun *gerçek sözlerüñ* şeklinde anlaşılması gerektiğini ve bu metinde asıl doğru anlaşılması ve üzerinde durulması gereken kelimenin *toldur-* fiili olduğunu düşünüyorum. Fiilin bu metindeki anlamı, ‘kaplamak, yayılmak’ olmalıdır.

Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü’nde *toldur-* fiilinin bir anlamı da “*yayılmak, tutmak, bürümek; yayılarak bürümek*” (Altaylı 1994: 303) şeklindedir. Nitekim *Tarih-i İbn-i Kesir Tercümesi*’nde geçen şu cümlede de fiil, aynı anlamda kullanılmıştır:

“Ben ol tañrı’yın ki yirleri ve gökleri ‘azāmatumla *ıoldurup* her nesneyi kudratum ihāta idüp...” (Ergüzel 1999: 231b.6)

Buna göre yukarıdaki metnin şöyle anlaşılması gerekir: “*Yalan söz, bu dünyâda olmaktansa olmasa daha iyi; doğru sözler, ömrün boyunca sürse daha iyi.*” yani “*ömrünü doğru söz konuşarak geçersen daha iyi.*”

Drs.4a.12 (ME 4.12) اوج → اون = on → üç.

“Gerçeklerüñ üç otuz on yaşını **ıoldursa** yæg.

Üç otuz on yaşunız ıolsun!” = Vat.59a.12

Yukarıdaki ikinci dizenin başındaki *üç*, aynı satırda ve bir önceki dizede yazılmış olan *üç otuz on* tamlamasındaki *on* kelimesine göz takılması nedeniyle اون şeklinde yazılmıştır. Nitekim, söz konusu tamlama, hem -yukarıda görüldüğü gibi- bir önceki dizede hem de Vat.59a.12’de *üç otuz on* şeklinde geçer.

Drs.4b.2 (ME 5.2)

كد كده → كد كده = *gütdükde, gëtdükde* → *gedükde; gedük*: yamaç, oyuntu yer.

“*Gedükde yêrûj otlaqların geyik bilür.*

Kelez yerler çemenlerin kulan bilür.

Ayru ayru yollar izin deve bilür.

Yêdi dere qoşuların dilkü bilür.”

M. Ergin, yukarıdaki ilk kelimeyi *gütdükde* okumuş ve cümleyi “*Gittikte yerin otlaqlarını geyik bilir.*” (DKK: 3) şeklinde aktarmıştır. O. Ş. Gökyay, *gütdükde* (OŞG: 2.14) şeklinde okumuştur. S. Tezcan ise *gëtdükde* şeklinde okumuş ve yazdığı notta konu ile ilgili olarak şunları yazmıştır:

İki nüshada da bulunan *gëtdükde* metne uymuyor; bu eski bir çekimleme yanlış olmalı ya da burada bir sözcük eksiktir. Kesin bir çözüm öneremiyorum; *gedükde* yerine yanlış olabilir. (DKON: 47-48)

Tezcan, bu sözlerin devamında *Derleme Sözlüğü* 1968’de *geduk* ‘dağ yamacı’ tespitinin yapıldığını, Azerbaycan Türkçesinde ise *gedük* kelimesinin ‘dağın beli, aşırım’ anlamına geldiğini belirterek çözüme çok yaklaşmıştır.

M. Tulum, geyiğin yüksek yerlerde, ormanlık bölgelerin yamaçlarına rağbet eden bir hayvan olma özelliğinden hareketle kelimenin *gedük* ‘yamaç’ şeklinde okunması ve anlamlandırılması gerektiğini savunmuş ve bu konuya da derinlik kazandırmıştır (Tulum 2003: 536).

O. F. Sertkaya, M. Tulum’un yukarıdaki notunu içeren “Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar’a Notlarla Katkılar” adlı makalesini kitabının kaynakçasına almış (Sertkaya 2006: 21); ancak hem Tezcan’ın ilgili notunu hem de bu makalede geçen ilgili notu atlamış (!) olmalı ki kitabında başka araştırmacıların okuma şekillerine değinmiş olduğu hâlde Tezcan ve Tulum’un notlarına hiç değinmeden kelimeyi *gündegen*: *güneşin değdiği* şeklinde okumuş ve anlamlandırmıştır. Sertkaya’nın yorumu şöyledir:

Ben burada büyük bir istinsah yanlışının yapıldığı kanaatindeyim. Bana göre burada *gündegen* ibaresi olmalıdır. Ancak müstensih vâv harfini yazmamış ve nûn harfinin tek noktası yerine de sehven *te* harfinin iki noktasını koymuştur. (Bu şekildeki noktalamanın *öte <evine* gibi başka örneklerini de biliyoruz.) İbarenin sonunda *de* okunan şekil ise sonda kötü yazılan *nûn* harfi olmalıdır.

Benzer söyleyiş şekli bir soylamada geçen *گۈن دڭندە* *gün degende* şeklinde görülür. Ancak burada müstensih *gün* kelimesinde *vāv* harfini yazmıştır. (Sertkaya 2006: 90-91)

Ben burada *büyük bir istinsah yanlışının yapıldığı kanaatinde* değilim. Sertkaya'nın bu okuyuşu ve kelimeye yazım yanlışlığı bulunduğunu düşünmesi doğruyu yanlışla çevirmez. Ayrıca Sertkaya'nın *گۈن دڭندە* şeklinde yazılmış olan bu kelimeyi açıklamak için "*bir soylamada geçen گۈن دڭندە gün degende*" diye sözünü ettiği cümleler şunlardır:

Drs.7b.6: "Gögsi güzel kaba tağlara gün degende"

Drs.12b.9: "Gögsi güzel kaba tağlara gün degende"

Yukarıdaki iki örneğin geçtiği yerdeki bağlam ile Drs.4b.2'de geçen cümle arasında hiçbir bağlam benzerliği veya ilgi yoktur.

M. Tulum'un kelimeyi *gedük* okuyup 'yamaç' anlamını vermesine katılıyor, bununla ilgili bazı eklemeler yapmak istiyorum:

* Söz konusu kelime Vat.59b.1'de *گۈن دڭندە* şeklinde yazılmıştır.

* Kelime, bu anlamıyla *Derleme Sözlüğü* 1968'de tespit edilmiştir: "*geduk (II) dağ yamacı*".

* Tulum, yukarıdaki ilk iki dize ile ilgili yapacağı açıklamalar için şu hatırlatmada bulunuyor: "*Bu arada her iki kelimenin yer isminin önünde birer vasıf belirtici unsur (=sıfat) oldukları da göz önünde bulundurulacaktır*" (Tulum 2003: 535). Bunların devamındaki dizelerin başında da *ayru ayru yol* ve *yedi dere* sıfat tamlamalarının bulunması, bu düşünce ve değerlendirmenin doğru olduğunu gösterir.

* *Gedükde* yer sıfat tamlaması; *çantada keklik*, *sahanda yumurta*, *ikide bir*, *havada bulut* gibi kullanımlar ile karşılaştırılabilir.

* Aynı şekilde Türkiye'de yer adlarında *gedik* kelimesinin bir isim veya sıfat olarak çok geçmesi de bu düşüncüyü destekler.

Köy adı: *Gedikağzı*, *Gedikaltı*, *Gedikaşar*, *Gedikbaşı*, *Gedikkulak*, *Gedikçayırı*, *Gedikdere*, *Gedikdibi*, *Gedikevi*, *Gedikkaya*, *Gedikler*, *Gedikli*, *Gedikoğluciftliği*, *Gedikören*, *Gedikpınar*, *Gediksatılmış*, *Gediktepe*, *Gedikyolu*, *Gedikyurt* (Gülensoy 1994: 21); *Çıragediği*, *Çiftçigediği*, *Kayagediği*, *Yazıgediği*, *Akgedik*, *Akçagedik*, *Altıngedik*, *Arpagedik*, *Bozgedik*, *Çağlayangedik*, *Çukurgedik*, *Eskigedik*, *Ayakgedikler*, *Başgedikler* (Gülensoy 1994: 70).

Belde adı: *Gedikbaşı*, *Gedikler*, *Gediksaray* (Gülensoy 1994: 21).

* Kelime, metinde *گۈن دڭندە* şeklindeki yazılmıştır. Bence bu durumda iki ihtimal söz konusu olabilir:

Kelimenin yazımı doğru ise bir ağız özelliği olduğu düşünülerek *gêdükde* okunabilir. Kelimedeki *te*'nin fazladan yazılmış olduğu düşünülerek kelime, *gedükde* okunabilir. Ancak bu konuda karar verebilmek için Dede Korkut'ta *ged(-il)*- fiiliyle ilgili örnekleri de incelemek gerektiğini düşünüyorum; örnekler şöyledir:

Drs.125b.9: “Kara polad uz kılıcı **gêdük** oğlan!”

Drs.72b.1: “...yorgun atunıla, **gêdilmiş** cıdanıla ardına düşesin.”

Drs.52b.2: “Avazum **gêdilmedin**, ünüm boğılmadın...”

Drs.19b.6: “Çalışanda kara polat uz **kılıcuñ gêdilmesün!**”

Drs.35a.4: “Çalışanda kara polat uz **kılıcuñ gêdilmesün!**”

Drs.79a.9: “Çalışanda kara polat uz **kılıcuñ gêdilmesün!**”

Yukarıdaki örneklere göre metinde كندكده şeklinde geçen kelimedeki *te*'nin fazladan yazılmış olduğu ve *gedükde* okunması gerektiği anlaşılıyor. Nitekim şu örneklerde de *te* fazladan yazılmıştır:

ağır 79a.3	gelini تكلنی 12b.8	yêg مکت 51b.10
êletdiler ایتلدیر 49a.3		

Drs.4b.3 (ME 5.3) كز → كلز = **geñez, gögez** → kelez: çorak.

“Gedükde yêrün otlaqların gëyik bilür.

Kelez yerler çemenlerin kulan bilür.” = Vat.59b.1 كز

M. Ergin, yukardaki ikinci dizenin ilk kelimesini *gögez* okumuş, “*yeşermiş, yeşillenmiş*” (MEII: 122) anlamını vermiş ve “*yeşermiş*” (DKK: 3) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay, aynı kelimeyi *geñez* (OŞG: 2.15) okumuş, “*kolay, rahat*” (OŞG: 210) vb. şeklinde anlamıştır.

T. Tekin, yazdığı notta Ergin'in okuyuşuna karşı çıkarak kelimenin *geñez* okunması ve ‘yakın’ şeklinde anlaşılması gerektiğini savunmuştur (Tekin 1986: 143).

S. Tezcan, kelimeyi tereddüt belirterek “*kelez (?)*” şeklinde okumuş, metindeki yazım şekline dipnotla dikkat çekmiş; yazdığı notta Gökyay ve Tekin'in okuyuşlarının bağlama uymadığını söyleyerek şu yorumu yapmıştır: “*Kelez yerler çemenlerin kulan bilür, sözünün 'Kıraç toprakların ot biten yerlerini kulan (yaban eşiği) bilir' anlamına olması mümkündür.*” (DKON: 49).

M. Tulum, yazdığı uzun notunda kelimenin *kelez* okunması ve ‘çorak’ anlaşılması gerektiğini ayrıntılı şekilde göstermiştir. Tulum, yukarıdaki iki dizenin

bakışımı olduğuna dikkat çekmiş ve notunun sonuç kısmında bu soruna ve metne çok yakışan ansiklopedik bilgilerle şöyle açıklık getirmiştir:

Hemen ulaşabildiğimiz bir ansiklopedi ‘yaban eşeği’ için ilk satırlarda şunları söylüyor: ‘Çöllük yurdundaki yaban eşeği...’; biraz aşağıda: ‘Yaban eşekleri çorak çevrelerde yaşamalarına rağmen daima sıhhatlidirler’ ve daha sonra da: ‘*Moğolya yaban eşeği* veya *kulan* (equus hemionus)’: Yurdunda *çigetal* veya *çigetay* diye de tanınır... bir çöl hayvanıdır. Altay dağlarının doğusundan Baykal bölgesine kadarki arazilerde Orta Gobi Çölü’nde yaşar. (Hayat Hayvanlar Ansiklopedisi, İstanbul 1966, s.242)

Aynı ansiklopedide, Orta Asya’da, Tibet’e kadar bütün himalayalar’da ve kuzeyde tâ Sibiryâ içlerine kadarki arazilerde bulunduğu kaydedilen *misk geyiği* (moschus moschiferus)’un Orta Asya’da epey yükseklerdeki ormanlık yamaçlara rağbet ettiği; likenler, otlar ve yapraklarla beslendiği de bildirilmektedir.

İşte aradığımız kelimelerin ‘(yüksek yerlerdeki ormanlık) yamaç’ ve ‘çorak, çöllük’ anlamları böylece kesinleşmiş bulunmaktadır. Buna göre kelimelerimizi şüpheye yer vermeksizin *gedük* ‘yamaç’ ve *kelez* ‘çorak, çöllük’ olarak seçebilir ve Dede Korkut’un sözlerini tereddüde yer olmaksızın şöyle anlayabiliriz: (Yükseklerdeki ormanlık) yamaç yerlerin otlaklarını, (yaşama çevresi olarak böyle yerleri seçen) geyik bilir; (çöl gibi düzlüklerdeki) kuraç yerlerin otlu yerlerini ise (buralarda yaşayan) yaban eşeği bilir. (Tulum 2003: 536)

O. F. Sertkaya ise Tezcan ve Tulum’un okuma şekilleri ve kelimeye verdikleri anlama karşı çıkmış, Ergin’in *gögez* okuyuşunu doğru bulmuş, bunun ‘yeşillik, çimenlik’ anlamında olduğunu savunmuş ve dizeyi “*Yeşillik yerler(in) çemenlerini(n tadını da) kulan bilir.*” şeklinde aktarmıştır (Sertkaya 2006: 93-94).

Tulum’un açıklamasının bağlama gayet uygun olduğunu düşünüyor ve Dresden nüshasında *lam* yerine *kef* ile yazılmış olan dört örneği bir başka kanıt olarak eklemek istiyorum:

Begil بكك Drs.119b.4, 120a.5	Qan Turalı طور اركي Drs.89b.3	ilen ايلكي Drs.5b.12

Şu örneklerde ise *kef* yerine *lam* yazılmıştır:

ögin اولن Drs.133a.8	ürkdi اورلدي Drs.133a.6

Kelimenin Vat.59b.1’de aynı şekilde yazılmış olması, bu yanlışın ortak bir nüshaya dayandığını gösteriyor.

Drs.4b.4 (ME 5.4)

1. **dünle** = dün içi = dün buçuğu: gece yarısı.

2. **dünün**: geceleyin.

“*Dünle* kervân göçdüğün turğay bilir.” ve

Drs.25a.4: “*çakmaqluca çobanları dünle* yüğürden!”

Drs.90a.7: “*Țolamac [tolamac] yollarını, Țădir Țonisa dünle* yortam”

M. Ergin, yukarıdaki cümlelerde geçen *dünle* kelimesini *dün-ile* okumuş, dizinde “*dünle* geceleyin” (MEİI: 99) şeklinde işlemiş ve “*geceleyin*” (DKK: 3, 37, 138) olarak aktarmıştır.

Gökyay, kelimeyi *dün ile* (OŞG: 2.17) okumuş ve sözlükte “*dün ile* geceleyin, *akşamlayın*” (OŞG: 201) şeklinde işlemiş, son iki örneği “*geceleyin*” (DKH: 46, 109) şeklinde aktarmıştır.

S. Tezcan, yukarıdaki ilk cümlede geçen *dünle* kelimesi için şu kısa notu yazmıştır:

Gökyay ve Ergin *dün ile* okumuşlardır. Ergin II, s.99’da *dünle* olarak düzelmiştir. Burada söz konusu olan *ile* ilgeci değil, *+le* zaman belirtici ekidir, *dünle* ‘gece vakti’. (DKON: 49)

M. Tulum, konuyla ilgili notunda Tezcan’ın yukarıdaki notunu aktardıktan sonra Tezcan’ın, kendisinin *+la* ekiyle ilgili olarak yapmış olduğu tespitleri, atlamış olduğunu hatırlatarak şu değerlendirmeyi yapar:

...Tezcan bizim bu ekle ilgili yazımızı (bkz. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* (=TDED), C. XXVI. (1986-1993), s.157-164) öyle anlaşıyor ki, görme imkânı bulamamış. Görmüş olsaydı, farklı görüş ve değerlendirmesini de katabileceğini umduğumuz bu yazımızda *+le* ekinin zamanla ilgili üç kelime olarak *öd* (>öy), *dün* ve *tan*’a eklenerek, anlamlarına, ışık kavramına bağlı olmak üzere, ‘belli bir zaman diliminin ileri noktası’ anlamını kattığını açıklamıştık: *öd* ‘gün, bir günlük zaman’ *Æ öyle* (< *ödle*) ‘gün ortası, güneşin tam tepe noktada bulunduğu vakit’, *dün* ‘gece’ *Æ dünle* ‘gecenin ilerleyen vakti, gece yarısı’, *tan* ‘ortalığın ağarmaya başladığı vakit, fecr-i kâzib’ *Æ tanla* ‘güneşin yükselmeye başlayıp ortalığın iyice aydınlandığı vakit, fecr-i sâdik’. (Tulum 2003: 537)

Tulum, notunun devamında söz konusu makalesinde 15. yüzyılda “*+la*’nın henüz *ile*’den farklı bir morfem olarak algılandığını” ve *dünle*’nin ‘gece yarısı’ anlamında kullanılmış olduğunu belirtmiştir. Tulum’un makalesindeki *dünle*, *öyle* ve *tanla* kelimeleriyle ilgili anlam tespitleri konumuza ışık tutuyor; bağlam dikkate alındığında Dede Korkut metninde geçen söz konusu üç örneğin de ‘gecenin ilerleyen vakti, gece yarısı’ anlamında kullanılmış olduğu anlaşıyor.

Ayrıca Dede Korkut’ta şu cümlelerde geçen *dün içi*, *dün içre*, *dün buçuğı* tamlamaları da ‘gece yarısı’ anlamında kullanılmıştır:

Drs.108b.8: “Öğüz ...üstine yağı geldi; *dün içinde*, ürkdî göçdi.”

Drs.117b.7: “*Țarangu dün içinde* yol azsañ umuñ nedür?”

Drs.136a.10: “*Țarangu dün içinde* yol azsañ umuñ nedür?”

Drs.136b.5: “Karañu dün içinde yol azsam umum Allāh”

Drs.117b.12: “Karañu dün içre yol azsam umum Allāh.”

Drs.21a.4: “...dün buçuğında Kızan Begün ordusına geldi.”

Akla gelen *Dede Korkut*’ta ‘geceleyin’ anlamı nasıl karışılıyor? sorusuna ise şu cümlelerde geçen *dünün* şekli cevap veriyor:

Drs.95a.8: “Arğu Béli, Ala Tağı *dünün* aşduñ.”

Drs.95a.9: “Kanlı kâfir éline *dünün* girdün.”

Drs.121b.2: “Arğu Béli Ala Tağdan *dünün* aşduñ.”

Drs.121b.11: “Arğu Béli Ala Tağdan *dünün* aşdum.”

Drs.124a.12: “Arğun yatan ala tağı *dünün* aşğıl!”

Drs.135b.4: “Arğu Béli Ala Tağdan *dünün* aşan [yigit]!”

Drs.151a.5: “Arğu Béli Ala Tağdan *dünün* aşuñ!”

Nitekim *Dede Korkut*’ta birliktelik eki, yine bir zaman dilimi olan mevsim adları üzerinde (*yazın, güzün*) de kullanılmıştır:

Drs.9b.11: “Bir yazın, bir güzün boğayıla buğra[y]ı şavaşdururlardı”

Benzer deyimler için bk. Drs.7b.7 notu.

Drs.4b.6 (ME 5.6) زحمتی → زحمتن = *zahmın* → *zahmetin*.

Dresden	Vatikan
Ağır yükler زحمتی <i>zahmetin</i> katır bilür. (Drs.4b.6)	Ağır yükler زحمتن <i>zahmetin</i> katır bilür. (59b.4)

Yukarıdaki cümlede geçen ve iki nüshadaki yazılışı gösterilen kelime şimdiye kadar yazılışına uygun olarak *zahmın* veya -Vat.59b.4’e göre- tamir edilerek *zahmetin* şeklinde okunmuştur. Kelime, *zahmetin* okunmalıdır; bu düşüncemin gerekçesi şunlardır:

1. Vat.59b.4’te geçen *zahmetin* doğru olmalıdır, Dresden yazıcısı noktaları üste yazacağına alta yazmıştır; bağlam da bunu gösteriyor.

2. Dresden nüshasında *zahm* kelimesinin örneklerine de bakalım:

Drs.107a.13: “çignine ...altı parmak derinliği زحمت zahm erişdürdi.”

Drs.146b.9: “...omuzına dört parmak denlü زحمت zahm urdı.”⁵⁹

59 Bu örnekte kelime başındaki ze’nin noktasının yazılmamış olduğu anlaşılıyor.

Yukarıdaki birinci örnek, Vat.103a.1'te de زَعِيم şeklinde yazılmıştır. İki nüshada da kelimenin Arapça yazım şekline uygun olması, iki yazıcının da kelimenin yazım şeklini bildiğini gösteriyor.

3. Bu durumda Dresden yazıcısı, yukarıdaki söz konusu örnekte (Drs.4b.6) *te*'nin noktalarını yanlışlıkla alta yazmış olmalıdır. Nitekim yazıcı şu örneklerde de aynı yanlışlığı yapmıştır:

atlandı ابلاندي 27a.4	tartanda طربانده 102a.4	tozlu بوزلو 126b.7
tepem بهام 90a.10	götini كويني 134b.8	

4. Böyle okunduğunda bu dizede, kendisinden önceki üç dizede olduğu gibi 11'li hece vezni ortaya çıkıyor:

“Dünle kervân göçdüğün turgay bilür
 Oğul kimden olduğın ana bilür
 Erün ağırın yëynisin at bilür
 Ağır yükler zaḥmetin katır bilür.”

Drs.4b.6 (ME 5.6) ne yêr: nere, neresi?

“Ne yêrde şızılar varısa çeken bilür.”

Ergin, her iki kelimeyi dizinde ayrı ayrı işlemiş, “*ne için (sıfat)*” (MEII: 220) açıklamasını yapmıştır. Gökyay, bu yapıya tek tanık göstererek “*nerede?*” (OŞG: 262) anlamını vermiştir.

Tamlamanın tam karşılığı ‘nere’ olmalıdır. TarS: 2848-2850’de birçok örneği tespit edilmiş olan bu yapının Dresden nüshasındaki diğer örnekleri şunlardır:

Drs.11b.5: “Ne yêrde güzel kôpdıyısı çeküp aldı”

Drs.46b.5: “Oğuz zamanında bir yigit ki evlense oḡ atardı, oḡı [ne] yêrde düşse anda gerdek dikerdi.”

Drs.91b.3: “Yigit ne yêrden gelürsin?”

Drs.99b.2, 3: “Ne yêrde éner karışur toz varısa ve ne yêrde karga kuzgun oynarsa anda isteyelüm, dedî.”

Drs.117b.6: “Kalarda kôpada, yigit, yêrün ne yêrdür?”

Drs.136a.10: “Kalarda kôpada yêrün şorar olsam ne yêrdür?”

Drs.4b.8 (ME 5.8) götür-: taşımak.

“Kölça kôpuz götürüp êlden êle begden bege ozan gezer.”

Ergin, yukarıdaki cümlede geçen *götür-* fiilinin anlamını “*götürmek, kaldırmak, yükseltmek*” (MEİI: 127) olarak belirtmiş ve cümleyi “*Kolca kopuz yükseltip elden ele, beyden beye ozan gezer.*” (DKK: 3) şeklinde aktarmıştır. Bu cümlede fiilin ‘taşımak’ anlamında olduğu açıktır. Fiil, şu cümlelerde de ‘taşımak’ anlamında kullanılmıştır:

Drs.28a.10, 84b.1: “Toğuz ay tar karnumda **götürdügüm** oğul”

Drs.30a.2: “Meni saña aşarlar, **götürmegil**, ağac.”

Drs.30a.2: “**Götürecek** olursañ yigitligüm seni tutsun, ağac”

Drs.39b.5: “Ağır sancağ **götür**ende müsülmânlar arhası olsun”

Drs.40b.8: “Kızlar geyigi **götürdiler**, gözeller şahı Bânı Çiçegün öñine **getürdiler.**”

Drs.117b.8, 136a.11: “Kaba ‘alem **götüren** hânuruz kim?”

Drs.117b.12, 136b.6: “Kaba ‘alem **götüren** hânımız Bayındır Hân.”

Drs.4b.9 (ME 5.9)

ايليوكونده → ايليو كوزده = **eli-öñinde, ileyünde** → ileyünüzde.

“İleyüñ[jüz]de çalup eyden ozan olsun!

Azup gelen kazâyı Tanrı şavsun!

Hānum hey!”

Yukarıda tamir edilmiş olan kelime metinde ايليوكونده şeklinde yazılmıştır. Ergin, kelimeyi *ileyüñüzde* şeklinde okumuş, metindeki yazılış şeklini dipnotta belirtmiş⁶⁰ ve kelimeye “*iley ön, karşı*” (MEİI: 151) anlamlarını vererek “*Karşınızda*” (DKK: 3) şeklinde aktarmıştır.

Gökay, kelimeyi *ileyünde* (OŞG: 2.21) okumuş ve sözlükte “*ileyberaber ve huzur; ileri; huzur, ind, nezd, ön, yan; huzur, yan, ön, karşı taraf; taraf, etraf; ön, huzur, ind, nezd, ileri, ilerideki.*” (OŞG: 227) şeklinde anlamlar vermiştir. Tezcan ise kelimeyi -dipnot düşmeksizin- *ileyünüzde* şeklinde okumuştur.

Kelimeyi *ileyünüzde* şeklinde okumuş ve dipnotta kelimenin metinde ايليوكونده şeklinde yazılmış olduğuna dikkat çekmiştim. Ayrıca, kelimenin Drs.54b.1’de geçen ve metinde ايليوكونده şeklinde yazılmış olan örneği ile ilgili olarak yazdığım notta Sertkaya’nın söz konusu kelimeyi ‘*il-öñ<ün>de*’ (2004: 136) şeklinde tamirine -Drs.4b.9’daki bu örneğe de dikkat çekerek- karşı çıkmış, Drs.4b.9’da yanlış yazım sonucu *ze’nin dal* ile bitişik yazılmış (ايليوكونده) olduğunu savunmuştum.

⁶⁰ Ergin -dipnotta- yanlışlıkla kelimenin Drs.54b.1’deki yazılışını vermiş olmalı çünkü kelimenin Drs.4b.9’daki yazılışı ايليوكونده şeklindedir.

Sertkaya, bu notumu atlamış, ayrıca 1998'de Azerbaycan'da sunarak daha sonra yayımlamış olduğu (2004: 136) -yukarıda sözünü ettiğim- bildiride yer alan kendi notunu da unutmuş olacak ki Drs.4b.9'daki bu örneği *eli-öñinde* 'halkı önünde' (2006: 99) şeklinde okuyup anlamlandırmış ve yazdığı yeni notta şöyle demiştir:

eli-öñinde çalup eyden ozan olsun cümlesi Vatikan nüshasında اولسون اليوكوزده جالوب اهدن اوزان imlâsı ile geçmektedir: Vatikan nüshasındaki imlâsı Dresden nüshasındaki şekle dayanarak *eli-öñüzde* okunabilir. O zaman da müstensih *nûn* harfi yerine *ze* harfini sehven yazdığı anlaşılır.

Kelimenin Dresden nüshasında geçen şeklinin açık imlâsının, iki ayrı kelime olarak ايلي اوكونده *eli-öñünde* veya ايلي اوكونده *eli-öñinde* şeklinde olması gerekirdi. Ancak müellif veya müstensih iki kelimeyi birleştirerek yazınca, *elif* harfi düşmüş ve kelime ايلي اوكونده imlâsı ile yazılmıştır. (Sertkaya 2006: 98)

Sertkaya, burada kelimeyi *eli-öñünde* okurken daha önce Drs.54b.1'deki örneği *il-öñ<ün>de* (2004: 136) şeklindeki okuyuşuyla çelişkiye düşmüş olmaktadır. Şimdi konuya açıklık getirmek için hem eldeki verileri görelim hem de bu yorumu değerlendirelim:

1. Dede Korkut'ta *iley* kabul ettiğimiz bu kelimenin geçtiği yerler ve yazılışları şöyledir:

Drs.4b.9: *ileyüñüzde* / ايليونون = Vat.59b.5'te ايليونون

Drs.54b.1: *ileyünge* / ايليدك

2. Kelimeyi *iley* kabul ederek eldeki üç yazım şeklini inceleyelim: İlkisi Dresden'de biri Vatikan'da geçen eldeki üç örneğinin yazımında uyum görülmektedir. Buna göre Drs.4b.9= Vat.59b.5'teki iki örneği *ileyüñüzde*, Drs.54b.1'deki örneği ise *ileyünge* okumak mümkündür. Bu şartlarda karşımıza çıkan tek problem, Drs.4b.9'daki örnekte *nun*(ن) harfinin durumudur. Yazma eserlerde *ze* (ز)'nin yanlışlıkla bitiştirme sonucu *nun*(ن)'a dönüşebildiğini biliyoruz. Nitekim Drs.54b.7'de اوكونده şeklinde yazılmış olan kelimenin -bağlamdan hareketle- metinde اوكونده yerine yanlış yazılmış olduğu ve *öğününüzde* okunması gerektiği tespit edilmiştir. (bk. Drs.54b.7 notu.) Bence bu yazım şekillerine göre Sertkaya'nın tamiri ve açıklamaları bir *tekellüflü tevil* veya *doğruyu yanlışla çevirme* örneği olarak kalmaktadır.

3. Şimdi de *iley* kelimesinin 'ön, huzur, ileri' anlamlarının geçtiği iki yerde bağlama uygun düşüp düşmediğini inceleyelim: Anlatıcı ozan birinci örneğin geçtiği yerde (Drs.4b.9= Vat.59b.5) dinleyenlere birtakım öğütleri sıraladıktan sonra *soylamasına* şu hayır dualarla son veriyor:

“İleyünüzde çalup eyden ozan olsun!

Azup gelen kazâyı Tañrı şavsun!

Hānum hey!”

Böyle bir bağlamda, anlatıcı ozanın dinleyicilere ettiği bir hayır dua cümlesi içinde geçen *ileyünüzde* kelimesini ‘halkı önünde’ şeklinde anlamaktansa ‘önünüzde, huzurunuzda’ şeklinde anlamak elbette daha uygundur.

İkinci örneğin geçtiği Drs.54b.1’den önce ise Beyrek, nişanlısının başkasına verildiğini duyarak tutsak bulunduğu Bayburt kalesinden kaçır ve yurduna gelir; çeşme başında karşılaştığı kız kardeşi ile *soylaşır*. Kız kardeşi, üzgün olduğundan deli ozan kılığına girmiş olan Beyrek’i tanımaz ve onu başından savmak istediğinden *soylamasının* sonunda şöyle der:

“İleyünde düğün var, düğüne varup ötgil!”

Böyle bir durumda ise kelimeyi ‘önünde, karşında’ anlayıp cümleyi “*Karşında (ileride) düğün var, düğüne git (orada) öt!*” şeklinde aktarmak metne gayet uygun düşer.

Drs.4b.9 (ME 5.9) **az-** şaşmak, yol şaşmak.

“Azup gelen kazâyı Tañrı şavsın!”

Ergin, yukarıdaki cümlede geçen *az-* fiilinin anlamını “*azmak*” (MEII: 31) olarak işlemiş ve fiili “*azıp*” (DKK: 3) şeklinde aktarmış, dipnotta fiili ‘yolunu şaşırıp’ şeklinde anladığını belirtmiştir. Gökyay, fiilin anlamını “*yolunu yitirmek, yolunu şaşırarak, yoldan sapmak*” (OŞG: 170) şeklinde vermiştir. Doğrusu, Gökyay’ın verdiği anlam olmalıdır. Fiil, yukarıdaki cümleden başka şu cümlelerde de geçmektedir:

Drs.43b.4: “Aleyke’s-selām ay ‘amel[i] azmış fi’li dönmüş.”

Drs.43b.6: “Amelün mi azdı, fi’lün mi döndi, ecelün mi geldi?”

Drs.117b.7, 136a.11: “Karañu dün içinde yol azañ umuñ nedür?”

Drs.117b.12, 136b.6: “Karañu dün içinde yol azsam umun Allāh.”

Tarama Sözlüğü’nde, (*yol*) *az-* fiilinin ikinci anlamı, ‘yolu kaybetmek, yolu şaşırarak’ şeklinde belirtilmiş ve toplam on tanık verilmiştir. Tanıklardan biri şöyledir:

“Bana yol buluvare azmış iken

Kavuştura ümmidim üzmüş iken” (TarS: 352-353)

Drs.4b.11-12 (ME 5.11-12) *fiil(-Ar)+ ol-*: ‘fiil-mAk iste-’.

“Ağız açup öger olsam üstümüzde Tañrı görklü.”

Yukarıdaki cümlede geçen *fiil(-Ar)+ ol-* şeklindeki yapı, niyet bildirir ve ‘fiil-mAk istemek’ şeklinde karşılanabilir. Aynı yapı şu cümlelerde de geçer:

Drs.39b.6-7: “Karşu yatan kara qarlı tağlardan aşar olsa

Allāh Te‘āla senün oğluña aşut vërsün!”

Drs.39b.8: “Kanlu kanlu şulardan geçer olsa geçit vërsün.”

Drs.52b.12: “Yalancı oğlu Yaltacuk dërler, ölüsi haberin getürdi, adağlusın aña vërür oldılar.”

Drs.82b.9: “...settār Tañrı, menüm cānumı alur olsañ sen algıl!”

Drs.84a.7: “Ağça menüm gögsümi başup kondı, hırladup cānum alur oldı.”

Yukarıdaki örneklerle dikkat edildiğinde, bu kalıbın gelecek zamana yönelik olarak kullanılabildiği anlaşıyor (*övmek istesem, geçmek istese, almak istesen, vermek istediler, almak istedi* gibi).

Eski Anadolu Türkçesinde yine ‘fiil-mAk istemek’ anlamında kullanılan benzer bir özel yapı daha vardır: *Fiil-mAlU ol-*. Bu yapı ile ilgili örnekler, diğer Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde de geçer:

“Her vakt ki alup içmelü olur karşıdurup ala.” (Özçelik 2001: 30a.4)

“Maṭbūh içmelü olsa ılıcağ iken içmek gerek, ḥabb yutmalu olsa üzerine bir kaşuk ılıcak şu içmek münāsibdür.” (Önler 1990: 12b.8-9)

Dede Korkut’ta ayrıca *fiil(-y)I+ fiil* yapısında ve ‘fiil-mAk istemek’ anlamında kullanılan benzer yapı için bk. Drs.15a.4 notu.

Drs.5a.2 (ME 6.2) *dīn aç-*: dini yaymak.

“Kılıç çaldı, dīn açdı, Şāh-ı merdān ‘Ali görkli.”

M. Ergin, yukarıdaki *din aç-* deyimini dizinde işlememiş, ayrıca olduğu gibi aktarmıştır (DKK: 2). O. Ş. Gökyay, *din aç-* deyiminin anlamını “*din getirmek, yeni bir din getirmek*” (OŞG: 196) şeklinde vermiştir. Hz. Ali’nin yeni bir din getirmemiş olduğu düşünülürse bu cümlede geçen *din aç-* fiilinin farklı bir anlamda kullanılmış olduğu ortaya çıkar. Nitekim *Tarama Sözlüğü*’nde *din aç-* fiilinin, üçüncü olarak, ‘yaymak’ anlamında kullanıldığı belirtilmiş ve aşağıdaki tek tanık verilmiştir:

“Garbtan şarka İslām dinin açıcılarıdır.” (TarS: 13)

Bu durumda yukarıdaki cümle, ‘*Kılıç çaldı, dini yaydı, mertlerin şahı Ali, güzel.*’ şeklinde anlaşılmalıdır.

Drs.5a.3 (ME 6.3) **peygamber** → **pêgamber**.

‘Alînün oğulları **Pêgamber** nevâdeleri...

Drs.6b.11: “Ol, Nüh **pêgamber**ün eşegi aşı-dur.”

Drs.33a.4: “Va[ru]ban **Pêgamber**ün yüzini gören”

Drs.43b.11: “Ta[n]rının buyuruğıyla **Pêgamber**ün kavlıyla...”

Drs.44b.2: “Ta[n]rının buyuruğıyla **Pêgamber**ün kavlıyla...”

Drs.91b.7: “Ta[n]rı buyuruğıyla **Pêgamber** kavlıyla...”

Dede Korkut’ta *pêgamber* kelimesi yukarıda gösterdiğim altı cümlede geçer ve bütün örneklerde *PYĞMBR* şeklinde yazılmış olup bütün örneklerde *ye*’nin dişi yazılmış, noktaları yazılmamıştır.⁶² Bence bu durum bir ağız özelliğini yansıtmaktadır ve kelime, *pêgamber* şeklinde okunmalıdır. Nitekim kelime, Türklere Türkçesinde *piğamber* (Ercilasun vd. 1991: 707) şeklinde kullanılmaktadır. Ayrıca, kelime Urfa ağızında *peğamber*, *pehember* (Özçelik 1997: 266), Keban, Baskil ve Ağın ağızlarında ise *pêhambar* (Buran 1997: 201) şeklinde tespit edilmiştir.

Drs.5a.3 (ME 6.3) نو الهلري → نوادهلري = **nevâleleri** → **nevâdeleri**.

“ ‘Alînün oğulları, **Pêgamber** **nevâdeleri**

Kerbelâ Yazısında Yezidiler elinde şehîd oldu;

Hasanıla Hüseyin iki kardeş bile görkli.”

Yukarıdaki metnin ilk dizesinde geçen *nevâdeleri* kelimesi metinde نو الهلري şeklinde yani *dal* yerine *lam* ile yazılmıştır. M. Ergin ve O. Ş. Gökyay kelimeyi yazılışına uygun olarak *nevâleleri* (OŞG: 2.28) okumuştur.

Ergin kelimenin anlamını “*torun*” (MEII: 221) olarak vermiş ve aynı şekilde aktarmıştır (DKK: 4). Gökyay ise kelimenin anlamını “*ata, behre, nasib; yemiş*” (OŞG: 262) şeklinde vermiştir.

S. Tezcan yazdığı notta kelimenin metinde yanlış yazılmış olduğunu, her iki araştırmacının da kelimeyi yanlış okuduğunu fakat Ergin’in doğru anlamı yakaladığını belirtmiş ve kelimenin “*Far. Nevade: torun*” (DKON: 50-51) olması gerektiğini belirtmiştir. Tezcan’ın bu görüşüne katılıyor ve aynı yazım yanlışlığının yapıldığı şu örneği bir gerekçe olarak eklemek istiyorum: Dirse (Han) لسه Drs.13a.7.

62 Bu noktayı bana hatırlatan dikkatli öğrencim Abdullah Demiral’a teşekkür ederim.

Drs.5a.10 (ME 6.10) *eyne* (<Far. ādīne): cuma günü.

“sağış gününde *eyne* görkli”

Yukarıdaki dizede *eyne* ‘cuma’, ‘hesap günü’ olarak övülmektedir. Cuma günüyle ilgili olarak şu hadis bilgi veriliyor:

“Güneşin doğduğu en hayırlı gün cumadır; Adem o gün yaratılmış, o gün cennete girmiş ve o gün cennetten çıkarılmıştır; kıyamet de cuma günü kopacaktır.” (Müslim, 17-18).

Drs.5a.11 (ME 6.11) *kıfı* → *fağı*: hoca, müezzin.

“Minârede başlayanda *نقی* *fağı* görkli.”

Yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilen kelimeyi Ergin, *fağı* okumuş ve “*hoca, müezzin*” (MEII: 110) anlamlarını vermiştir. Gökyay, aynı kelimeyi *fağı* (OŞG: 2.35) okumuş ve “*din bilgini, şeriat bilgilerini bilen, okumuş, hoca*” (OŞG: 208) anlamlarını vermiştir. Tezcan da kelimeyi *fağı* şeklinde okumuştur.

V. Zahidoğlu ise sunduğu bir bildiride bu okuyuş ve anlamlandırma şekillerine karşı çıkmıştır. Zahidoğlu, birtakım gerekçeler sunarak değerlendirmeler yapmış ve sonuç olarak şöyle demiştir: “(…) *Minarede başlayanda kıfı görkli cümlesine şöyle anlam veriyoruz: Minareden okunandan ezan güzel.*” (Zahidoğlu 2004b: 3313-3315)

Zahidoğlu’nun bu okuma ve anlamlandırmasının kabul edilemez olduğunu düşünüyor, yukarıdaki sonuca ulaşırken sunmuş olduğu gerekçeler üzerinde ayrı ayrı durmak istiyorum:

1. Zahidoğlu, notunun hemen başında “*Kıfı نقی ezan, yüksek sesle seslenme*” açıklamasını yapmakta ve bu kelimeye Kaşgarlı’dan *orı kıfı* ‘gürültü, haykırış’ (DLTIII: 227) ikilemesi, *Kutadgu Bilig*’den *kakıla-* ‘bağırarak, yüksek sesle seslenmek’ fiili vb. örnekleri tanık göstermiştir (2004b: 3313-3314). Zahidoğlu’nun tanık gösterdiği bütün fiiller, ‘bağırarak, ses çıkarmak’ anlamlarındadır.

2. Zahidoğlu, bildirisinde ikinci olarak “*Yazılıştta her iki k’nın noktalarının net bir şekilde görülmesine rağmen kelime bütün yayımlarda Arapça fakı⁶³ kelimesiyle birleştirilmiştir. Bu okunuş kelimenin imlasını yansıtmamaktadır*” (2004b: 3314) demektedir.

Kelimenin yazılmış olduğu yerde bir mürekkep dağılması olduğu görülmektedir: Ancak dikkatle incelendiğinde bunun *fağı* (نقی) olduğu anlaşılıyor. Ayrıca, bir an için yazımın *نقی* olduğunu düşünssek bile Dresden

63 Zahidoğlu’nun *fağı* olduğunu belirttiği Arapça kelime, *fağih* (نقب) olmalıdır.

nüshasında bir ve iki noktanın yazımında çoğu kez tutarsızlık görüldüğü için bu yazım şekli, tutarlı bir tanık olarak gösterilemez çünkü yazma eserlerde en çok yapılan yanlışlıkların başında noktalı harflerin birbirlerinin yerine yazılışları gelir ve bu Dede Korkut'ta da sık görülen bir durumdur.

3. Zahidoğlu, bildirisinde üçüncü olarak şöyle der:

Fakıh fıkıh bilginidir, din ve şeriat ilmi üstadıdır, minareden ezan okuma onun görev alanına dahil değildir. Minareden ezan okuyan kişi için müezzin veya ezancı kelimeleri mevcuttur. KDK'da bunların yerine sakalı uzun tat erl ifadesi kullanılmıştır. Ayrıca, fakıh'ın minareden ezan okumasına (...) yazılı kaynaklarda rastlanmamaktadır. (Zahidoğlu 2004b: 3314)

Bir kelimenin sözlük veya bilimsel anlamı yanında, halk ağzındaki kullanılışında ses değişmesi olabildiği gibi anlam genişlemesi, anlam daralması, farklı anlamlarda kullanıma vb. durumlar da olabilir. Nitekim *fakı* kelimesi, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da din ilimlerini tahsil eden öğrenciler için kullanılır. Hatta eskiden medreselerde yetiştiklerinden dolayı camide imamlık ve müezzinlik yapan din görevlileri için de kullanılan *fakı* kelimesi, günümüzde halk arasında yaşamaktadır. Sadece çalışmakta olduğum bölümde yaptığım soruşturmada *fakı* kelimesinin Kars, Erzurum, Van, Bitlis, Adana, Urfa, Mardin, Konya yöresinde yaşamakta olduğu sonucu ortaya çıktı. Bu kelimenin sonundaki ünsüzün düşürülmüş (faḳı <Ar. faḳīh (فقيه) ve kelimenin Türkçe uyuma girmiş olması da dikkate alındığında Dresden nüshasındaki yazımı (فقي) ile uyumlu görülmektedir ki bu durum da düşüncemi desteklemektedir.

4. *Derleme Sözlüğü* 1831'de *fahı*, 'hoca, imam' anlamında Alucra ve Şebinkarahisar'dan; ayrıca 4502'de *fakı*, 'hoca' anlamında Kayseri'nin ilçelerinden derlenmiştir.

5. Zahidoğlu, bildirisinde dördüncü olarak yukarıdaki sözlerin devamında şöyle der:

(...) ve *fakıh* kelimesinde sondaki h'nin düşmesiyle yaranan *fakı* biçimine başka yazılı kaynaklarda rastlanmamaktadır. Zaten de bu mümkün değil. Çünkü Türk dillerinden farklı olarak Arap dilinde kelimeden ünsüzün düşmesi veya değişmesi onun farklı şekil ve anlam kazanması demektir. (Zahidoğlu 2004b: 3314)

Ancak, *faḳīh* kelimesinin ünsüz düşmesi ile elde edilmiş olan şekli, yukarıda belirttiğim gibi, zaten farklı bir anlamda kullanılmaktadır. Ayrıca, kelime Türkiye'de, köy adlarında; *Barakfakı*, *Başfakı*, *Karafakılı*, *Kösefakılı*, *Sarıfakılar* (Gülensoy 1995: 70) gibi örneklerde ikincil ad olarak kullanılmaktadır.

6. Zahidoğlu, yukarıdaki sözlerin devamında beşinci olarak "Orta çağ müstensihleri bu kurala sıkı bir biçimde uymuşlardır. Bundan dolayı *fakı* okunuşu mantık ve imla açısından inandırıcı görünmemektedir." (Zahidoğlu 2004b: 3314) demektedir.

Dede Korkut, kesin olarak halk ağzına dayanan bir metindir ve alınma kelimelerin ağızlarda daha sık ve çok değişikliğe uğradığı görülebilir. *Faḫı* kelimesi de Dede Korkut'taki alınma kelimelerin Türkçeleştirilmesi örneklerinden sadece biridir. Ayrıca Zahidoğlu'nun burada bir atlama yaptığını düşünüyorum çünkü Zahidoğlu'nun bildirisinin *kaynakçasında* da yer alan M. Ergin'in hazırlamış olduğu *Dede Korkut Kitabı II İndeks-Gramer* adlı çalışmanın 379-387. sayfalarında bu konu ile ilgili olarak *Türkçeleştirme* başlığı altında hem *faḫı* kelimesi hem başka birçok örnek söz konusu edilmiştir. Ergin, *faḫı* kelimesi için şöyle diyor: "*faḫih kelimesinin h'si atılmış, vokalî kısaltılmış, vokal uyumuna bağlanmış: faḫı 6.11. Azeri sahasında da kelime bu şekildedir.*" (MEİİ: 383)

7. Zahidoğlu, "*KDK'ta müezzin, ezancı veya faḫih'in güzelliği değil, ezanın güzelliği söz konusudur*" (Zahidoğlu 2004b: 3314) demekte, *kıkı* okuduğu kelimenin 'ezan' anlamında olduğunu belirtmekte bunun Dede Korkut'taki şu cümlelerde geçen *baḫla-* ve *baḫ baḫlat-* fiillerinin kökündeki *baḫ* 'ezan' kelimesi ile aynı anlamda kullanılmış olduğunu söylemektedir:

Drs.7b.5: "*Şaḫalı uzun tat eri baḫladuḫda*"

Drs.62b.2: "*Keşişlerin öldürdiler, baḫ baḫlatdılar, 'azîz Taḡrı adına ḫudbe okıtdılar.*"

Drs.141b.7: "*Kelîsâsın yıḫup yerine mescid yapdum, baḫ baḫlatdum.*"

"*Minârede baḫlayanda faḫı görkli.*" cümlesinde geçen *baḫlayanda* zarfı, 'ezan okuduğunda' anlamında olduğuna göre *faḫı* kelimesi, cümlelerin öznesidir ve bu durumda 'ezan' anlamında kullanılmış olamaz. Bu kelimenin bir an için Zahidoğlu'nun teklif ettiği gibi *kıkı* 'ezan' olduğunu kabul etsek bile cümlede geçen *ban* kelimesi de 'ezan' anlamında olduğuna göre cümlelerin anlamında bir çelişki ortaya çıkacaktır. Zahidoğlu, bu durumu farketmiş ve şu açıklamayı getirmiştir:

Cümlede *baḫla-* fiilinin pasiflik ifade eden -n ekiyle değil, *baḫlayanda* şeklinde geçmesi bizce daha eski bir *gramer* özelliğini yansıtmaktadır. Aynı *gramer* biçimi soylamanın başka bir cümlesinde de görülmektedir: *ayna günü okuyanda kutbe görkli* 'Cuma günü okunanda hutbe güzel' (Zahidoğlu 2004b: 205).

Bence, Dede Korkut'ta sadece bu cümlede geçen *okuyanda* kelimesi örneğinden hareketle bunun *eski bir gramer özelliğini yansıttığını* söylemek doğru bir yöntem değildir çünkü bu anlatıcı veya yazıcıya ait bir yanlışlık da olabilir. Nitekim Zahidoğlu'nun tanık gösterdiği ve metinde اوڭيانده şeklinde yazılmış olan kelimeyi sadece Ergin, yazılışına uygun olarak *oḫıyanda* (ME 6.10) şeklinde okumuştur. Buna karşılık Gökyay ve Tezcan, kelimeyi *oḫananda* (OŞG: 2.34) şeklinde düzeltmişlerdir.

Bence, yukarıda belirttiğim gerekçelere göre Zahidoğlu'nun görüşü yanlıştır ve cümle *Minârede baḫlayanda faḫı görkli*. 'Minarede ezan okuduğunda *hoca* güzel.' şeklinde okunmalı ve anlaşılmalıdır.

Drs.5a.12-5b.3 (ME 6.12-7.3) Metinle ilgili yorum.

“Dizin başup oturanda **helâl** görkli,
 Dulumından ağarsa **baba** görkli,
 Ağ südin toya emzürse **ana** görkli.
 Yanaşup yola girende **ğara buğur** görkli.
 Sevgili **ğardaş** görkli.
 Yağal ala ev yanında dikilse **gerdek** görkli,
 Uzunca **tenefi** görkli.
 Oğul görkli.”

Dede Korkut’taki bazı *soylamalarda* sıra yanlışları, karışıklıklar veya eksiklikler görülür. Yukarıdaki *soylamanın* dizelerinde ise sayılan isimlere dikkat edildiğinde sıralamanın yanlış olduğu veya eksiklikler bulunduğu izlenimini veriyor. *Soylamada* sırasıyla *helâl*, *baba*, *ana*, *buğur*, *ğardaş*, *gerdek*, *tenef*, *oğul* anılmaktadır. Bu adların sıralanışında -*buğur*⁶⁴ ve *oğul* kelimelerinin yeri bakımından- bir karışıklık olmuş gibi görünüyor. Ayrıca *soylama* ile ilgili olarak şu sorular sorulabilir: *Buğur*, neden *ğardaş* ve *oğul*’dan önce anılmıştır? Aynı şekilde *gerdek*, neden *oğul*’dan önce anılmıştır? *Sevgili ğardaş görkli* ve *Oğul görkli* dizeleri diğerlerine göre çok kısa, eksik gibi görünüyor. Diğer dizelerin başında birer zarf bulunduğu hâlde neden bu iki dizede zarf bulunmuyor? Bu durum, yazıcıdan değil anlatıcı ozan(lar)dan kaynaklanmış bir ezber sorunu olmalıdır. *Görkli* redifli bu *soylama*, Vatikan nüshasında yoktur.

Drs.5a.13 (ME 6.13) *yanaş-*: hizmete durmak.

“*yanaşup yola girende ğara buğur görkli.*”

Ergin yukarıdaki dizenin başında geçen *yanaş-* fiili için “*yanaşmak*” (MEII: 319) anlamını vermiş, fiili “*yanaşıp*” (DKK: 4) şeklinde aktarmıştır. Gökyay fiil için “*yaklaşmak, yan vermek, yanaşmak*” (OŞG: 304) anlamlarını vermiştir.

Söz konusu fiilin bağlama göre buradaki anlamı ‘hizmete durmak’ olmalıdır. *Tarama Sözlüğü*’nde fiil için sadece şu cümlede geçen *yanaşan* örneği tanık gösterilmiştir:

“El-ecir [Ar.]: Ücretle gündelik veya aylık ve yıllık ile *yanaşan* kimesne” (TarS: 4270).

Ayrıca krş. “*yanaşma*: 2. Genellikle bir çitçi yanında çalışan işçi” (TS: 2122)

Drs.5b.1 (ME 7.1) yaṅal ala: pırl pırl, yepyenı.

“بكال Yaṅal ala, év yanında dikilse gerdek görkli”

Ergin, yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılış gösterilen kelimeyi *yaṅal* okumuş, dizinde “*yan, taraf*” (MEII: 319) anlamlarını vermiş ve cümleyi “*Yan tarafta, ev yanında dikilse gelin odası güzel*” (DKK: 4) şeklinde aktarmıştır.

Gökyay, da *yaṅal* (3.2) okumuş ve anlam için “*parlak; kırmızı; bir tarafı kırmızı, bir tarafı beyaz olan meyve; akşam güneşinin taşlar üzerine vuruşu*” (OŞG: 304) açıklamalarını vermiştir.

Tezcan’ın, bu kelimeyle ilgili olarak yazdığı notu şöyledir:

Ergin *yaṅal* ‘yan taraf’ olarak vermiştir, bu doğru olamaz. Gökyay ise yaklaşmıştır. DerS.4159 *yaṅal, yanıl, yanıl* 1. ‘kırmızı, pembe, pembeleşmiş’, 2. ‘bir yanı al’ 3. ‘alaca, açık koyulu, değişik renkli (genellikle hayvan için)’; DerS.4127 *yail* ‘parlak kırmızı’ (İğri-ağaç Muğla); DerS.4116 *yağal* (II) ‘yanardöner, parlak kırmızı’ Drs.96b.11 *kızıl ala gerdek*; Drs.32b.4, 47a.6, 50a.13, 77a.13 *ap alaca gerdek*; Drs.72a.2 *ala gerdek* deyimleri de *yaṅal*’ın ‘kırmızı, parlak kırmızı’ anlamına geldiğini desteklemektedir. (DKON: 52)

M. Tulum, Tezcan’ın teklifine karşı çıkarak şu görüşlere yer vermiştir:

Bize göre, öncelikle üzerinde durulması gereken nokta bütün öteki sıfatların *gerdek* için kullanılmış olması, Drs.5b.1-2’deki *yaṅal*’ın ise *év*’in vasfını belirten bir unsur olarak yer almasıdır. Bu husus, eğer ‘*gerdek çadırı*’nın rengi, diğerlerinden farklı olarak ‘*kızıl*’ ise (ki Drs.96b.11 *kızıl ala gerdek* dikkate alınırsa, öyledir), bu örnekte de *yaṅal*’ın *gerdek*’in önünde yer alması gerekliliğini göstermesi bakımından önem taşır; yani bu taktirde: *Yaṅal ala év yanında dikilse gerdek görkli* değil, *Yaṅal ala gerdek év yanında dikilse görkli*. (Tulum 2004: 216)

Tulum, yukarıdaki cümlelerin devamında Tezcan’ın anlamlandırma teklifine de karşı çıkarak şu görüşlere yer vermiştir:

Yaṅal’ın Tezcan tarafından benimsenen ‘kırmızı, parlak kırmızı’ anlamlarına gelince: Bu kelime bir renk olan ‘kırmızı’ ile doğrudan ilişkilendirilemez; dayandığı ana kavram bizce ‘dönmek, yansımak’ olmalıdır. Nitekim *yañ-* ‘dönmek’ anlamında olduğu gibi, (DLT, Dizin 740) aynı kökle ilgili *yañ-ku* (> *yanqu, yanqu*) ‘geri dönen ses’, *yañ-il-* ‘aynı eyleme dönmek, yapılan iş geçersiz sayılmak’ anlamlarındadır. Özellikle, ışık vurdukça, ya da kıpırdayıp oynadıkça türlü renklerde parlntı saçan kumaş (Fransızca *şanjan > janjan*) için kullanılan *yanar döner*’deki *yan-* fiilinin de aynı anlamda olduğu anlaşılmaktadır. Böyle bir noktadan yola çıkıldığında, kelimemizi, *yan-* fiilinden, eylemin anlattığı niteliğin yoğun, sık ve sürekli oluşunu belirten bir anlam katkısı sağlayan *-a-* ile *yañ-a* ve eylem niteliğini taşıyan, fail ismi anlatımlı sıfat yapan *-l* ile *yaṅal* (krş. *ma-l* ‘mutemet’ vb.) olarak açıklayabilir ve ‘parlak, pırl pırl, (ışık vurdukça) parlntı saçan’ anlamını verebiliriz. Gerdek çadırına iliştilen *yaṅal* ‘parlak, pırl pırl’ niteliği, bu çadırların

yeni yapılmış, demek ki renklerinin canlı olması ile ilgili olmalıdır; bu yüzden de, metindeki *yañal ala ev* (~gerdek) için verilmesi gereken doğru karşılık da ‘parlak, pırl pırl, yepyeni ev (~gerdek) olmalıdır. Bu karşılık, görüldüğü gibi, Tezcan’ın Drs.96b.11 kızıl ala gerdek’e dayanarak vermiş olduğu ‘kırmızı, parlak kırmızı’ anlamından oldukça farklıdır. Bu da tabii sayılmalıdır, çünkü *yañal* ile *kızıl* arasında fark bulunması gerekir, diye düşünmekteyiz. (Tulum 2004: 216-217)

Tulum’un okuyuşu ve aktarmasının doğru olduğunu düşünüyor ve bu konuda birkaç gerekçe eklemek istiyorum:

1. “*Yañal ala év yanında dikilse gerdek görkli*” dizesi ve tamlamanın anlamı için bence *soylamanın* bu dizeyle aynı yapıda olan dizelerini de dikkate almak yerinde olacaktır. *Soylamada* bu dizenin geçtiği bölüm incelendiğinde her dizenin *zarf+ isim / tamlama + görkli* yapısında kurulmuş bir cümle olduğu dikkat çekiyor:

eyne günü okı[n]anda kuşbe görkli,
kulak urup dinleyende ümmet görkli,
minārede başlayanda faķu görkli.
dizin başup oturanda helāl görkli,
dulumundan ağarsa baba görkli,
ağ südin toya emzürse ana görkli.
yanaşup yola girende kara buğur görkli.
sevgili kıardaş görkli.
yañal ala, év yanında dikilse gerdek görkli (Drs.5a.10-5b.3)

2. Bu dizelerdeki *zarf+ isim / tamlama+ görkli* sıralama veya yapısına göre söz konusu dizeyi incelediğimizde *yañal ala*’nın *gerdek*’in bir sıfatı olarak kullanılmış olduğu anlaşılıyor:

“*Yañal ala év yanında dikilse gerdek görkli.*”

Yani bunu, söz konusu yapıya göre şöyle anlamak gerekir:

“*év yanında dikilse yañal ala gerdek görkli.*”

Ayrıca dizelerin bu yapısından hareketle *sevgili kıardaş görkli* dizesinde *zarf*’ın eksik olduğunu da söyleyebiliriz.

3. *Tarama Sözlüğü* 82’de şu örnek verilmiştir:

“*Hem alaca* ألمح: *mülemma* ملح [Ar.], *nakışlıdır musanna*’[Ar.]” Bu tanımda, *alaca*’nın *mülemma*’ yani ‘parlak’ anlamına kullanıldığı bilgisi veriliyor. Bu tanıma dayanarak da söz konusu *ala gerdek* tamlamalarında geçen sıfatın ‘parlak’ anlamında kullanılmış olduğu söylenebilir.

Ayrıca, Dede Korkut'taki şu cümlelerde *ap alaca gerdek* tamlaması geçer ki herhelde bunu da 'çok parlak, pırl pırl' şeklinde anlamak gerekiyor:

Drs.50a.13 = Vat.76a.1: "*ap alaca gerdegüne gele görgil!*"

Drs.32b.4 = Vat.90a.12: "*ap alaca gerdegine karşı gelen*"

Drs.77a.13 = Vat.99a.4: "*ap alaca gerdegine karşı gelen*"

Drs.47a.6: "Beyrek *ap alaca gerdegi* içinde yëyüp içüp... oturandı.

Drs.5b.6 (ME 7.1)

1. *şolduran şop*: aç gözlü, müsrif kadın.

2. *şolduran top*: (sadece) yatak dolduran, durmadan gezen kadın.

3. *şop*: ev, hane; *top*: yatak, döşek.

"birisi *şolduran şopdur*,

birisi *şolduran topdur*

birisi *évün şayağıdur*,

birisi neçe söylerisen *bayağıdur*."

Yukarıdaki metinde geçen iki fiil, araştırmacılar tarafından genel anlamda *şolduran* ve *şolduran* şeklinde okunmuş, 'solduran' ve 'dolduran' şeklinde anlaşılmış; ancak *şolduran şop* ve *şolduran top* deyimleriyle ne anlatılmak istendiği tam olarak anlaşılmamıştır.

Tekin, yazdığı notta *şolduran top* deyimini açıklamak için önce Dede Korkut metnindeki bu kadın tipi ile ilgili açıklamalara dikkat çekerek bağlama göre "*bu tür kadının oradan oraya yuvarlanan bir topa benzetilmiş*" olduğunu belirtmiş, buna göre fiilin *tul-* kökünden 'vurmak' anlamında olduğunu söylemiş; düşüncesine kanıt olarak Divan'dan şu cümleleri aktarmıştır:

"*Er topıknı adrı bile tuldı*" 'Adam, topu çatal değnekle vurdu.' (DLTII: 22-23)

"*Atlıg anı tuldurdi*" 'Atlı ona çarptı' (DLTII: 176).

Tekin, notunun sonunda bu cümlelere dayanarak *tulduran top* deyiminin 'vurulan top, oradan oraya yuvarlanan top' (Tekin 1986: 144) şeklinde anlaşılması gerektiğini söylemiştir.

Tekin'in *şolduran* için vermiş olduğu 'yuvarlanan' anlamı, ilk bakışta bağlama uyar; ancak burada *şayağıdur / bayağıdur* ve *şolduran top / solduran sop* arasındaki paralelliği dikkate alarak bir tespit yapmak gerekiyor.

Ayrıca Tekin'in *tulduran* şeklinde okunmasını teklif ettiği fiile verdiği 'yuvarlanan' anlamı ile *tul-dur-an* yapısını nasıl bağdaştırabiliriz? Divan'da

geçen iki cümlede *tuldu* ve *tuldurdu* fiillerine ‘vurdu’ ve ‘çarptı’ şeklinde anlam verilmiştir. Bu fiillerden hareketle nasıl ‘yuvarlanan’ anlamına ulaşılacağı açıklik kazanmıyor. Yine bu iki fiilin nasıl olup da yüklem durumu eki (*topıknı* ve *anı*) ile kullanılmış olduğu bir başka sorundur.

Tekin’in söz konusu notunu atlayan Tezcan, *folduran top* deyimini için şunları yazmıştır:

Benim için *folduran top* ile tam olarak ne anlatılmak istendiği açık değildir. Krş. belki Manzum Kelile vü Dimne:

2773 Yaramaz adıla seni öldürem

Çavurı işbu cihāna *folduram*

«Kötü ad ile seni öldüreyim, (kötü) şöhretini bu dünyāya yayayım». Yine krş. Türkiye Türkçesi birisinin *kulağını doldur-* ‘dedikodu, kötüleme ve iftiralarla birini başkası için kötü düşünecek duruma getirmek’. (DKON: 53)

Tulum, *folduran top* deyimini için metinde bu tip kadının tanımlandığı kısım üzerinde durmuş, kadının söylemiş olduğu «*yatacak yerim gene bu harap olasıydı*» şeklindeki cümlelerin bizi ‘döşek, minder, yatak’ kelimelerine götürdüğünü belirterek şunları söylemiştir:

DerS.3960’da *top*’un Kemaliye-Erzincan’dan derlenmiş ‘minder’ anlamı bulunmaktadır. Bu kelime ‘kat, büküm; katlanmış nesne, tomar; istif, yığın’ gibi anlamları bulunan Farsça *tüb* kelimesinin Türkçe halklaşmış biçimi değildir; krş. *topla-* (Tulum 2004: 218-219)

Tulum, ayrıca Tezcan’ın yukarıdaki notuna değinmiş, sözlerinin sonunda *solduran şop* ve *folduran top* deyimlerini *sop solduran* ve *top tolduran* şeklinde açıklayarak şu önemli değerlendirme ve tespitleri yazmıştır:

Bilindiği gibi, cümle içinde kelime sırasında meydana gelen değişmelerin mantıkça ve duyguca sebepleri bulunur. Özellikle yüklem özneye yaklaştırılması biçiminde ve daha çok konuşma dilinde karşılaşılan türdeki sıra değişmesi, cümlede ağırlık noktasının öne çekilmesi, mantık vurgusu’nu taşıyan unsurun önce söylenmesidir ki, bu, mantıkça sıra değişmesi’dir: *Geçti’ Bor’un pazarı. Ayıkla’ pirincin taşını.* (bkz. Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*=TG; İstanbul 1974, 533-34). Metnimizdeki örneklerde görülen sıra değişmesi olduğunu ve mantık vurgusunun *solduran* ve *folduran* üzerine kaydırılmış bulunduğunu söyleyebiliriz. Bu tür sıralamaların, aslında doğrudan sıraya aykırı olduğunu da belirtmeli ve daha çok konuşma dilinde görülür olduğunu bir kez daha vurgulamalıyız. Bununla bir anlatıcının dilinden yazıya çekilmiş olduğu şüphesiz olan *Dede Korkut* oğuznameleri (masalları) için bu tür değişiklik ve aykırılıkların olağan sayılması gereğine de işaret etmek istiyoruz; aksi durumda bu kadar açıklama yerine, yine olağan sayılabilecek bir yanlış yazılışı düzeltme yoluna gidivererek iki bakışımı cümleyi

Birisi şob şoldurandur,

Birisi tób tóldurandur

biçimlerine koyar, yine uyaklı (=kafiyeli), demek ki bu yönden karşı kıılamaz iki söz hâline getirebilirdik.

Sonuç olarak, Dede Korkut'un bu iki kadın tipi hakkındaki değerlendirmesini şöylece yorumlayabiliriz.

«Birisi, yuvasının varını yoğunu tüketen (yani: aile ocağının cılızlaşıp sönmesine yol açan, doymak bilmez, aç gözlü) müsrif kadındır;

Birisi ise, yalnızca döşek dolduran (yani: evinde hiç oturmayan, evinin işini yapmayıp bütün gün gezip dolaşan, yalnızca yatmak için evine uğrayan) *sürtük* kadındır.» (Tulum 2004: 220)

Tulum'un yukarıdaki açıklama, değerlendirme ve tespitleri metne çok yaklaşıyor. Sertkaya, konuyla ilgili notunda birçok Türkologun bu ibareyi okuyuş şeklini aktarmış ve son olarak Tekin'in yukarıda sözü edilen notunu özetlemiş; ancak kaynakçaya almış olduğu hâlde nedense Tezcan'ın kitabında geçen yukarıda sözü edilen notuyla Tulum'un makalesinden hiç söz etmemiştir. Ancak araştırmacı, Tulum'un söz konusu makalesinde geçen yukarıdaki önemli notunda yapılmış olan değerlendirmelere benzer birtakım değerlendirmeler yapmak istemiştir(!):

...Bu durumda *tolduran top* ibaresini *top tolduran* ve yükleme hali ekli şekliyle de *top(u) tolduran* şeklinde anlarsak, *tob ~ top* kelimesini 'yatak, döşek, şilte' anlamına gelmesi gerektiğini görürüz. O zaman da *top(u) tolduran* ibaresi 'yatağı, döşeği dolduran' şeklinde anlamlandırılabilir. (Sertkaya 2006: 123)

Araştırmacı, bu cümlelerden sonra Moğolca, Farsça, Arapça sözlüklerde *top*'un 'yatak' anlamına geldiğini tespit edemediğini belirterek Tulum'un yukarıdaki görüşlerini tekrar (!) etmiştir:

...Cümleyi *top tulduran* ve yükleme hali ekli şekliyle *top(u) tulduran* şekliyle de açıklarsak, bu kadın tipini 'top(u) vurulan, savrulan, yuvarlanan' kadın tipi olarak obanın bir ucundan öbür ucuna kadar, öbür ucundan bu ucuna kadar koşuşturan, gezen, amiyane tabirle sürten bir kadın tipi olarak düşünebiliriz. (Sertkaya 2006: 123-124)

Araştırmacı, daha sonra T. Tekin'in yukarıda söz konusu edilen düşüncelerinden ilhamla buradaki fiilin *tul-* değil *tol-* olması gerektiğini yazmış ve notunu şu cümlelerle sonlandırmıştır:

T. Tekin'in DLT'te *tul-* ve *tuldur-* şeklinde olduğunu söylediği bu fiilin Oğuz grubunda *tol-* ve *toldur-* şeklinde telaffuz edilmesi normal sayılmalıdır. Çünkü Doğu Türkçesi'nde yuvarlak dar ünlüyle *tugmak*, *ünmek* şeklinde telaffuz edilen fiiller, Batı Türkçesi'nde *togmak*, *önmek* şeklinde yuvarlak geniş ünlüyle telaffuz edilirler. (Sertkaya 2006: 124)

Tulum'un yukarıdaki açıklama, değerlendirme ve tespitlerinin metne çok yakıştığını tekrar belirterek *şolduran şop* ve *şolduran şop* deyimleriyle ilgilenenlere notun tamamını okumayı tavsiye etmek isterim.

Drs.5b.7, 6b.4 (ME 7.7, 9.4) **bayağı** (<baya +ğı <+ki)

“birisi neçe söylerisen **bayağı**-dur” = Vat.59b.8

Drs.6b.4: “Geldük olkim neçe söylerisen **bayağı**-dur” = Vat.60a.8

S. Tezcan, yukarıdaki iki cümlede geçen *bayağı* kelimesine M. Ergin'in “*bayağı*” (MEİI: 41), Gökyay'ın “*aşağı, aşağılık, kaba*” (OŞG: 1973: 173) anlamlarını vermesine karşı çıkmış, kelimenin ‘önceki, eskisi gibi, değişmemiş’ anlamında olduğunu ve kelimenin günümüzdeki ‘aşağılık, değersiz’ anlamının sonraki dönemde anlam kayması sonucunda ortaya çıkmış olması gerektiğini söylemiş ve kelimenin yapısını “(*baya* ‘önce’ +ğı)” (DKON: 54) şeklinde açıklamıştır.

O. F. Sertkaya, Tezcan'ın kelimeyi anlamlandırmasına aynen katılmış, ancak kelimenin yapısı ile ilgili açıklamasına şöyle itiraz etmiştir:

S. Tezcan bu kelimenin yapısını *baya* “önce” +ğı aitlik eki şeklinde düşülmüş ve anlamını da ‘önceki, eskisi gibi’ şeklinde düzeltmiştir. Tezcan'ın anlamlandırmasına aynen katılıyorum. Ancak ben kelimenin etimolojik yapısını *baya+ok> bayağ ~ bayağ* kelimesine gelen +ı iyelik eki ile açıklamak istiyorum. (Sertkaya 2006: 125)

Sertkaya, yapmış olduğu bu etimolojik açıklamaya herhangi bir gerekçe göstermemiştir.

Kelimenin yapısı ile ilgili olarak bir iki açıklama eklemek istiyorum:

* Kelime söz konusu iki cümlede de *بیای* şeklinde yazılmıştır.

* Kelime *baya* ‘demin, az önce’ anlamında şu cümlede de geçer ve metinde *بی* şeklinde yazılmıştır:

Drs.82a.3: “*Baya* yırlardı, şimdi *hırlamağa* başladı”

Bu cümlede geçen *baya* kelimesinin anlamı ve söz konusu üç örneğin yazım şekilleri, düşüncemizi doğruluyor. Ayrıca aitlik ekinin söz konusu yukarıdaki iki örneğe benzer şekilde şu kelimelerdeki kullanımları da bir başka kanıt olarak gösterilebilir:

altındağı: Drs.127a.2.	başındağı: Drs.22b.2.
altındağı: Drs.22b.1, 76a.12, 126b.4.	yanındağı: Drs.125b.11, 126b.6, 127a.4.
başındağı: Drs.22b.2.	yanındağı: Drs.76b.1.

Aitlik ekinin *baya* kelimesi üzerinde kalıplaşarak günümüze *bayağı* şeklinde gelmiş olduğu anlaşıyor.

Drs.5b.9, 6b.11 (ME 7.9, 9.11)**1. ‘Âyişe Fâtıma şoyı, 2. Nuh pëgamberün eşegi aşlı.**

“évün tayağı oldur ki yazıdan yabandan éve bir [udlu] konuk gelse, er âdem evde olmasa, ol anı yedürür içürür, ağırılar, ‘azîzler, gönderür. Ol ‘Âyişe Fâtıma şoyıdır Hânım, anuñ bebekleri bitsün, ocağuna buncılayın ‘avrat gelsün!”

“Biñ söylerisen birisini tuymaz, erün sözini kulağına koymaz. Ol, Nuh pëgamberün eşegi aşlı-dur. Andan dañı sizi hânım, Allâh şaşlasun!...”

Dede Korkut’un giriş kısmının sonunda kadınlar, biri olumlu üçü olumsuz olmak üzere dört tip olarak tanımlanır. Olumlu kadın tipi yukarıdaki birinci metinde de görüldüğü gibi *Ayişe Fatıma soyu* olarak tanımlanır. Olumsuz tanımlanan üç kadın tipinden üçüncüsü ise - yukarıdaki ikinci metinde görüldüğü gibi- sözden anlamaz bir tip olarak tanıtılır ve *Nuh Peygamber’in eşeğinin soyuna* benzediği ifade edilir. Rabguzi’nin *Kıyasü’l-Enbiyâ*’sında geçen bir hikâye, hem bu sözlerle ve benzetmelere hem de metinler arasılığı ışık tutuyor:

Hikâyeye göre bir kızı olan Nuh peygambere ard arda ve farklı zamanlarda dört kişi gelerek kızını isterler. Nuh peygamber dördüne de kızını vereceğini söyler. Dört kişi kızı almak üzere gelince Nuh, endişe ve üzüntüyle evine girer. Evindeki dişi köpeği ile eşeği Allah’ın gücü ve izniyle kız olur, Allah cennetten bir huri gönderir. Böylece dört kızı söz vermiş olduğu dört kişiye verir. Ancak dört kızın dördü de birbirinin aynı olduğundan kendi kızını tanıyamaz. Birkaç gün sonra hediye alıp kızları görmeye gider. Bir damadına eşiyile arasının nasıl olduğunu sorar. ‘İyidir fakat hiç yiyip içmez’ cevabını alınca onun cennetten gönderilen huri olduğunu anlar. İkinci damada aynı soruyu sorar. ‘İt gibi ürür’ cevabını alınca onun köpek olduğunu anlar. Üçüncü damada sorar ve ‘Yer içer, eşek gibi yatar’ cevabını alır, onun eşek olduğunu anlar. Dördüncü damada sorar ve ‘Ondan memnunum, peygamber soyudur’ cevabını alır; bunun öz kızı olduğunu anlar. (Ata 1997: 28v.10-21)

Dede Korkut’ta olumsuz tanımlanan üç kadın tipinden üçüncüsünün neden *Nuh Peygamber’in eşeğinin soyuna* benzetildiği *Kıyasü’l-Enbiyâ*’da geçen ve yukarıda özetlenen Nuh peygamber kıssasından anlaşılmaktadır. Olumlu kadın tipi ise kıssada Nuh peygamberin kızıdır ve Dede Korkut’ta *Ayişe Fatıma soyu* olarak tanımlanmaktadır. Buna göre Dede Korkut’taki söz konusu tanımın öncelikle *Fatıma soyu* oması gerektiği, ancak daha sonra bunun yanına *Ayişe* eklenmiş olduğu anlaşıyor.

Drs.5b.8 (ME 7.8) [udlu]

“yazıdan yabandan éve bir [udlu] konuk gelse...” = Vat.59b.9

Araştırmacılardan sadece Gökyay, yukarıdaki cümlede gösterilen tamiri -muhtemelen Vat.59b.9’a göre- yapmıştır (OŞG: 3.9). Diğer araştırmacıların

yapmamış olduğu bu tamir gereklidir çünkü her iki nüshada iki defa geçen yukarıdaki iki cümlelerin diğer üç örneğinde -aşağıda da görüldüğü gibi- *udlu* geçiyor:

Dresden	Vatikan
yazıdan yabandan eve bir [udlu] konuk gelse... (5b.8)	Eve bir <i>udlu</i> konuk gelse... (59b.9)
Évine yazıdan yabandan bir <i>udlu</i> konuk gelse... (6b.5)	Kaçan yazıdan yabandan bir <i>udlu</i> konuk gelse... (60a.9)

Buna göre metinde söz konusu iki cümle arasında bir paralellik kurulmuş olduğu, *udlu* kelimesinin Drs.5b.8'de de bulunması gerektiği ve Gökyay'ın tamirinin doğru olduğu anlaşıyor.

Drs.5b.11, 6a.9 (ME 7.11, 8.9)

1. **sabahdanca, şapā-danca** → **şabadanca** (<şabah+a degin+ce), sabah olunca, sabah olur olmaz.

“Geldük olkim şolduran şobdur: **سپادانچ** **şabadanca** yerinden örü тұrur, elin yüzün yumadın tokuz bazlammac ilen bir külek yogurd gözler, toyınca tıka başa yer” (Drs.5b.11-13)

2. **öyledence, öyle-dence** → **öyledence** (<öyle degin+ce): öğleye kadar.

“Depidinçe yerinden örü тұrdı. Elin yüzün yumadın obanuñ ol ucından bu ucına, [bu ucından] ol ucına çarpışdurdı; Koy kıovladı, diñ diñledi, **اوبلدينج** **öyledence** gezdi. Öyleden sonra évine geldi.” (Drs.6a.6-9)

Önce birinci metinde geçen **سپادانچ** (*şabadanca*)'ya bakalım:

M. Ergin, ilk kelimeyi *şabadanca* okumuş ve dizinde, *şabah* kelimesinin altında işleyerek “*sabahleyin, sabah olur olmaz, sabah sabah*” (MEII: 254) anlamlarını vermiş, “*sabahleyin*” (DKK: 5) şeklinde aktarmıştır. O. Ş. Gökyay, ilk kelimeyi Vatikan nüshasına göre tamir ederek *sabahdanca* (OŞG: 3.12) şeklinde okumuş ve sözlükte kelimeye “*sabah olur olmaz, sabah erkenden*” (OŞG: 273) anlamlarını vermiştir.

Ergin, yukarıdaki ikinci kelimeyi *öyledence* okumuş ve “*öğleye kadar*” (DKK: 6) şeklinde aktarmıştır. Gökyay, kelimeyi -Vatikan nüshasından hareketle olsa gerek- önüne *sabahdan* kelimesini ekleyerek *sabahdan öyledence* (OŞG: 3.22) şeklinde tamir ederek okumuş ve *öyledence* için “*öğleye kadar, öğle oluncaya kadar*” (OŞG: 269) anlamını vermiştir.

İlk kelimeyi *şabādanca* şeklinde okumuş ve yazdığım notta ünsüz erimesi (*şabādanca* <*şabāh degince*) sonucu ortaya çıkmış bir şekil olduğunu yazmıştım (Özçelik 2005: 48). *Öyledence* için yazdığım ikinci notta ise kelimeleri (<*öyle*

degince): ‘öğle olunca kadar’ ve *şabadanca* (<*şabah degince*): ‘sabah olunca’ (Özçelik 2006: 61-65) şeklinde okumuş ve anlamlandırmıştır.

O. F. Sertkaya, kelimeyi *şapā-danca* okumuş ve *şapā-danca* okuduğu kelime için şu açıklamayı yapmıştır:

şapā-danca: صابانه <*şabā(h)danca* <*şabā(h)+dan+ca* ‘sabah olunca, sabah olur olmaz, sabah erkenden, sabah erkence, sabah erkencecik, sabahleyin.’

şapā <*şabā(h)* <*şabāh* kelimesinden gelmiş olmalı. Vatikan nüshasındaki paralelinde *şabāh-danca* صباح دنحه şekli geçiyor. (Sertkaya 2006: 130)

Sertkaya, bunun hemen devamındaki *öyledence* için “öğle olunca, öğle olur olmaz, öğle vaktine kadar” (2006: 130) anlamlarını vermiş ve bu notunda yukarıdaki yorumlardan başka şu açıklamalara da yer vermiştir:

Sonuç olarak *şabāhdanca* < *şabāh+dan+ca* ve *öyledence* < *öyle-den-ce* şeklindeki *+dan+ca* / *+den+ce* ekinin *+dan* / *+den* Ablativ ve *+ca* / *+ce* Ekvativ ekinden oluşan bir katmerli çekim eki olduğu anlaşılıyor. *+dan+ca* / *+den+ce* katmerli çekim eki limitativ (sınırlama) ekidir. *Şabāhdanca* örneğinde bir zaman süresinin başlaması, *öyledence* örneğinde ise bir zaman süresinin sınırlanması ifade edilmektedir.

Benzer bir katmerli çekim eki de dativ ve ekvativ eklerinin birleşimiyle oluşan limitativ (sınırlama) *+a+ca* / *+e+ce* <*ga+ca* / *+ge+ce* ekinde de görülür. *Akşam+a+ca* ‘akşama kadar. (Sertkaya 2006: 131-132)

Notta yapı için savunulan (*+dan+ca* / *+den+ce*) tezini destekleyecek benzer bir örnek verilmemiş, bunun yerine *akşam+a+ca* ‘akşama kadar’ şeklinde kullanılan yapıdan hareketle okuyuşun doğru olduğu kanıtlanmaya çalışılmıştır; ancak söz konusu iki yapı denk değildir. İki yapı arasında *yönelme durumu eki* ile *çıkma durumu ekinin* dolaylı önemli farklılık vardır. Birincisi bir noktaya *yönelme* bildirirken ikincisi *bir noktadan çıkma* veya *bir noktadan hareket etme* bildirir. Nitekim ‘öğle olunca, öğle olur olmaz, öğle vaktine kadar’ şeklinde verilen anlamları;

“Kov kovladı, diñ diñledi, öyledence gezdi.

Öyleden şonra evine geldi.”

metninde geçen “...öyledence gezdi.” ifadelerini ‘öğle olunca gezdi, öğle olur olmaz gezdi’ ve ‘öğle vaktine kadar gezdi’ şeklinde anlamış oluyoruz. Bu anlamlardan sadece üçüncüsü metne -kısmen- uygun düşmektedir.

M. Öner, bir bildiride *sabadanca* ve *öyledence*’nin yapıları için “+A *degin* edatlı kuruluşunun -çA eşitlik ekiyle genişlemiş biçimlerine dayanmaktadır.” (Öner 2008: 3) diyerek yapılar için şu anlamları vermiştir:

...Dede Korkut’un tanımladığı *solduran sop* kadın ‘sabaya değin, sabah olmadan, gün ışımadan’ kalkıp bir çömlek yoğurdu yemiş olmalıdır ve *tolduran top* ise ancak *depidine* yerinden kalkmış ve *öyledence* ‘öğleye kadar’ gezmiştir.

DKK. *Sabadanca* ve *öyledence* paralel morfemli yapılarına eş çözümler bularak ikisine de sınırlandırma işlevleri üzerinden ‘sabaha kadar’ ve ‘öğleye kadar’ anlamlarını vermek sanırım daha doğru olacaktır. (Öner 2008: 4)

Z. Korkmaz, +ça eki ile ilgili bir makalesinde konuyla ilgili olarak araştırmacıların atlamış olduğu şu önemli tespiti yapmıştır:

Dede Korkut’ta rastladığımız *sabadanca* ‘sabah olur olmaz’, *öyledence* ‘öğleye kadar’ gibi örneklerdeki +*danca* / +*dence* eklerini, bünyelerindeki ‘-e kadar’ sınırlama görevinin canlılığını dikkate alarak, -*degince* edatından hece kaynaşmasına uğramış şekiller kabul edebiliriz sanıyorum. Abû Hayyan sınırlama görevindeki ek olarak -*dağınça* şeklini veriyor. Bu şekil edatlaşmış Çağ. *deginçe* zarfının yanındaki kelimenin ünlü uyumuna ve ait olduğu lehçenin ses özelliğine uyarak ekleşmiş olanıdır. Eserin yazarı, ‘balığı başına kadar yedim’ mukabilindeki *balıknı yidüm başına dakinça* denir. +ça ekini hafifederek de söylemek câizdir’ diyor. Bu hâle göre, yazarın bahsettiği devir Kıpçakçasında hem +*dağın* / +*dekin* hem de +*dağınça* / *dekinçe* şekilleri kullanılıyor demektir. İbni Mühennâ’da *tekinçe* kelimesi veriliyor. Bu şeklin önceki kelimenin ünlü uyumuna girip girmedikini yani eklik özelliği kazanıp kazanmadığını bilemiyoruz. (Korkmaz 1995: 31)

Şimdi buraya kadar adı geçen araştırmalarda *sabadanca* ve *öyledence* kelimelerinin yapı ve anlam yönünden nasıl açıklanmış olduğunu bir tablo üzerinde görelim:

	Yapı	Anlam
Ergin	-	‘sabahleyin, sabah olur olmaz, sabah sabah’
	-	‘ <i>öğleye kadar</i> ’
Gökyay	-	‘sabah olur olmaz, sabah erkenden’
	-	‘ <i>öğleye kadar, öğle oluncaya kadar</i> ’
Korkmaz	<i>şabâh</i> +A <i>degin</i> +ça	‘sabah olur olmaz’
	<i>öyle</i> +yA <i>degin</i> +ça	‘ <i>öğleye kadar</i> ’
Sertkaya	<i>şabâh</i> +dan+ca	‘ <i>sabah olunca</i> , sabah olur olmaz, sabah erkenden, sabah erkence, sabah erkencecik, sabahleyin.’
	<i>öyle</i> +den+ce	‘ <i>öğle olunca, öğle olur olmaz, öğle vaktine kadar</i> ’
Özcelik	<i>şabâh</i> <i>degince</i>	‘ <i>sabah olunca</i> ’
	<i>öyle</i> <i>degince</i>	‘ <i>öğle oluncaya kadar</i> ’ (2006: 60)
Öner	<i>şabâh</i> +A <i>degin</i> +ça	‘sabaha <i>değın</i> , sabah olmadan, gün ışımadan’
	<i>öyle</i> +yA <i>degin</i> +ça	‘ <i>öğleye kadar</i> ’

Söz konusu iki kelimeyi yapı bakımından doğru açıklama konusunda öncelik Korkmaz’a aittir. Kelimeler için bağlama uygun olan anlam ise tabloda koyu punto ile belirtilmiş olan anlamlardır. Bu düşüncemin gerekçeleri şunlardır:

* Nitekim söz konusu iki kelime, Vatikan nüshasında şöyle geçer:

Vat.59b.11: “...şolduran şopdur: *şabâh-danca* yerinden örü durur...”

Vat.60a.4: “...kov kovlayu, diğ diñleyü *şabâh*dan *öyleye* *degince* gezdi. Öyleden sonra evine geldi.”

M. S. Kaçalin Vatikan'daki söz konusu kelimeyi *şabāh-danca* şeklinde okumuş ve anlamı ve yapısı konusunda dört ihtimalden söz etmiştir:

şabāh-danca: Birkaç olabilirlik söz konusu: 1. *şabāha degince*'den büzülme olabilir. Krş. *öyledence* (D. 8₉), ama *şabāhdan öyleye degince* (V. 4₁). 2. *şabāhdan* yazıldıktan sonra *öyleye degince*'nin yazılması unutulup yazılmış sanılarak *+ca* yazılmış. Yapı böyle açıklanabilse bile anlamlandırılması güçlük çıkarıyor. 3. Bunların hiçbiri, *sabahaca* 'sabaha kadar' *akşamaca* 'akşama kadar' gibi, daha doğrusu *şabāh-danca* 'sabahtan başlayıp'. Bu doğru ise: Bir do. Tü. Yazımı olarak sözcük her hangi bir yerinden ya da ekinden ayrı olarak yazılabilir. Krş. *akın-dalı*. 4. *şabāh* = *danca* 'sabah sabah, sabahleyin, sabah tanda'. Bir de bk. *öyledence* (D. 8₉). *sabahlaca* (TDK: TTS: V, 3213. s.). (Kaçalin 2006: 136)

Vat.60a.4'te geçen *şabāhdan öyleye degince gezdi* ibaresi, hem *öyle+yA degin+çA* yapısını hem de bağlama göre aktarmanın 'öyleye kadar gezdi' şeklinde yapılması gerektiğini çok açık şekilde gösteriyor.

Bu yapıya paralel olarak ve yine bağlamı dikkate alarak *şabadanca* kelimesine bakalım. Vat.59b.11'de *şabāh* kelimesinin açıkça yazılmış ve burada *şabāh-danca* şeklinde geçmiş olması, iki kelimedeki yapısal bakımdan *sabah* // *öyle* paralellliğini işaret ediyor. O hâlde söz konusu yapının *şabāh+A degin+çA* şeklinde açıklanması doğrudur; ancak bu yapının bağlama göre 'sabaha ulaşınca'dan yorumlanarak 'sabah olunca' şeklinde aktarılması daha uygun görünüyor.

* Nitekim N. Hacıeminoğlu, söz konusu yapının Çağatay, Harezmi ve Kıpçak sahasındaki şu örneklerini tespit etmiştir:

“balıknı yidüm başınğa **da**kunça, kırk güne **degin**çe, uluğdın kiçigige **digin**çe ve nökerdin bigige **digin**çe” (Hacıeminoğlu 1984: 33)

* Dede Korkut'ta geçen şu cümlelerde ise yönelme durumu ekinden sonra sadece *degin* kullanılmış olması da verdiğimiz okuma şeklini ve anlamı destekliyor:

Drs.46b.13: “Kırk güne **degin** sıra var, di geyünüz”

Drs.126b.7: “gece-ye[-]**degin** ceng edeydük”

Drs.129b.2: “Andan Şerüğüz ucından Gökçe Denize **degin** el çapdı”

Drs.148a.1: “Şimdiye **degin** Kazanuç evin bile yağma ederidük”

Drs.5b.13 (ME 7.13) **közle-r, göz+ler(i)** → gözle-r: ara-r.

“Geldük olkim şolduran şobdur:

Şaba[h] dence yerinden *örü furur*,

Elin yüzin yumadın tokuz bazlammac ilen bir külek yogurd *كوزلر gözler*,

toyınca tıka başa yer,

elin bögrine *urur*, *eydür*:

‘Bu evi *harāb* olası ere varaldan berü

dağı karnum toymadı, yüzüm gülmedi,

ayağum paşmak, yüzüm yaşmak görmedi’, *dër*.

‘Ah nolaydı bu öleydi, birine dağı

varaydum, umarumdan yağı uyar olaydı!’ *dër*.”

M. Ergin, yukandaki *soylamada* geçen ve metindeki yazılışı gösterilen kelimeyi *gözle-r* şeklinde okumuş ve “*gözle-r, gözetle-r*” (MEİİ: 128) şeklinde anlamıştır. O. Ş. Gökyay, *közler* (OŞG: 3.13) okumuş ve “*korda pişirmek, yalın ateşte pişirmek*” (OŞG: 253) anlamını vermiştir.

V. Zahidoğlu, yazdığı notta buradaki ibareyi daha farklı olarak *gözler toyınca* şeklinde okumuş ve ibareyi bir zarf kabul edip cümleyi “*Sabah çok erken kalkan obur kadın, gözleri doyuncaya kadar tıka basa yer...*” (Zahidoğlu 1999: 163) şeklinde aktarmıştır.

M. S. Kaçalin, Zahidoğlu’nun bu teklifine haklı bir gerekçe ile karşı çıkarak şöyle demiştir:

...dayanak olarak gösterilen *göz doy-* değil *gözü doy-*’dur. Buna göre *gözler doy-*’ı önerirken bunun aslında *gözleri* olması gerektiğini gözden kaçırmamalıdır. Anlatımda söz konusu edilen kişiden başkası değil kişinin *kendisi* olunca, kişinin kendisi anlamca bilinmez ve belirsiz algılayamacağından kendisine ait olan *gözün* dil bilgisi bakımından da belirli olması zəruridir. Sözün gelişi *göz açıl-* değil *gözü açıl-*, *göz dal-* değil *gözü dal-*...(Kaçalin 2006: 137)

S. Tezcan da kelimeyi *gözler* okumuş ve cümleyi aynı şekilde anlamış notunda şu görüşlere yer vermiştir:

Buradaki *gözler*’i Ergin *gözle-* eyleminden geniş zaman olarak anlamıştır, bkz Ergin II 128 *gözle-* ‘gözlemek, gözetlemek, beklemek’; Gökyay ise *közler* okuyarak *közle-* ‘korda pişirmek, Yalın ateşte pişirmek’ olarak anlam vermiştir (bkz. Gökyay 253). Oysa doğru çözüm «Bir çanak yoğurdu gözleri doyuncaya kadar tıka basa yer» diye anlamak ve söz konusu veriyi *göz* maddesine aktarmaktır. Burada, belirtme durumu ekiyle *yoğurdu* biçimi de bulunabilirdi. Fakat mutlaka ekleme gerekmez, böyle olması da mümkündür. (DKON: 56-57)

Söz konusu cümleyi aynı şekilde anlayan Sertkaya ise konu ile ilgili yazdığı notun sonunda şunları söyler:

Bombacı’dan yıllar sonra, önce Vahit Adilov (1999), sonra da S. Tezcan (2001) Bombacı’yi zikretmeksizin fiili *gözler doy* <*gözler(i) doy-* şeklinde açıklamışlardır. Üç araştırmacının birbirinden habersiz aynı görüşte olması doğru

açıklamanın bulunduğunu gösterir. Ancak bu okuma ve anlamlandırmanın ilk olarak Alessio Bombaci tarafından yapıldığı da gözden uzak tutulmalıdır.

Sonuç olarak metni şöyle anlayabiliriz:

'sabah tan atarken (= şafak sökerken) yerinden (yatağından?) kalkan (kadın) elini yüzünü yıkamadan dokuz bazlama ile bir gülek (= bakraç, kâse) yoğurd(u) gözler(i) doyuncaya kadar tıka basa yer, (sonra) elini boğruüne vurarak konuşur: 'Bu evi harap olası kocaya vardığım zamandan beri hiç karnım doymadı, yüzüm gülmedi, ayağım ayakkabı, yüzüm örtü görmedi' der. (Sertkaya 2006: 141)

Burada *gözler* için üzerinde durulması gereken iki sorun vardır; bunlardan biri kelimenin yapısı, diğeri anlamıdır.

Bence, kelimeyi hem yapısı hem de bağlama uygunluk açısından doğru okuyan Ergin'dir; bu konuda sonraki çabalar boşuna olmuştur. Konu ile ilgili problemler ve düşüncemin gerekçeleri şunlardır:

1. Yukarıdaki metinde geçen ve italik harflerle belirtilmiş olan yedi yükleme (*örü turur, gözler, tıka başa yer, urur, eydür, dër, dër*) dikkat edildiğinde fiillerin geniş zaman çekimli olduğu görülmektedir. Buna göre, paralellik ve uyum bakımından da burada *gözle-* fiilinin geniş zaman çekimli şekli bulunmalıdır.

2. Tezcan, "*burada belirtme durumu ekiyle yoğurdu biçimi de bulunabilirdi. Fakat mutlaka ekleme gerekmez, böyle olması da mümkündür.*" (DKON: 56-57) derken şu noktayı gözden kaçırmıştır: Metni bu şekilde yorumlarken ayrıca *gözler* kelimesini, *gözleri* <göz+leri (iyelik) olarak anladığımızda bir ek fazlalığı daha ortaya çıkmaktadır. Aynı sorun, Sertkaya'nın yukarıdaki "*dokuz bazlama ile bir gülek (= bakraç, kâse) yoğurd(u) gözler(i) doyuncaya kadar tıka basa yer*" şeklindeki aktarmasında da görülmektedir ve bu doğru kabul edilemez çünkü *gözler* kelimesini iyelikli olarak *gözler(i)* şeklinde anlamak, zorlama bir yorumdur. Nitekim kelimenin Dede Korkut'taki örnekler şöyledir:

Drs.13b.12, 55a.3-4, 69b.11, 147a.12: "Kara kıyma *gözleri* kan yaş tıldı."

Drs.24a.11: "Kazanuç kara kıyma *gözleri* kan yaş tıldı."

Drs.61a.12: "Zîrâ ağlamakdan *gözleri* görmez olmuş idi."

Drs.72a.7: "Karanğulu *gözleri* kan yaş tıldı."

Drs.113a.11: "Basañuç karangulu *gözleri* yaşıla tıldı."

Drs.125b.12: "Karanğuluca *gözleri* çöngö oğlan"

Kelimenin metne uygun anlamı 'aramak, araştırmak' olmalıdır:

3. *Tarama Sözlüğü*'nde *gözle-* fiilinin anlamı "*gözetlemek, bakmak, tarassut, tecessüs etmek*" (TarS: 1826) şeklinde verilmiştir. Burada geçen örneklerin biri şöyledir:

"Kimse aybın *gözleme* urma lakabı

Kimse sırrın bilmege kulma talep" (TarS: 1827)

4. *Derleme Sözlüğü* 2182’de gözlek için “gözetleyen kimse, nöbetçi” anlamı verilmiştir.

Buna göre, metinde *şolduran şob* olarak nitelendirilen olumsuz kadın tipi şöyle tanımlanmaktadır: *Elini yüzünü yıkamadan dokuz bazlama ile bir kova yoğurt arar, doyuncaya kadar tıka basa yer, elini böğrüne atar, der...*

Drs.6a.1 (ME 8.1) -(y)AsI ekinin Dede Korkut’taki kullanılışı.

“*Bu evi harāb olası* ere varaldan berü dağı ıarnum ıoymadı...”

Yukarıdaki cümlede geçen -(y)AsI eki Eski Anadolu Türkçesinin karakteristik eklerinden biri olarak kabul edilir, *gelecek zaman* ve *sıfat-fil* eki olarak kullanılır. Ekin, Dede Korkut’taki örnekleri şunlardır:

Drs.6b.1: “Yatacak yêrüm gêne *bu harāb olasıydı*.”

Drs.6b.6: “*Bişmiş etmegün başası* olmaz, yémek gerekdür.”

Drs.39b.1: “Mere, bu oğlana *ad kıoyasınca* var mıdur?”

Drs.67a.8: “*Sen varası* kâfir degil.”

Drs.105b.4: “*Karşusından ol eri şancasum* vâkt denjedüm...”

Aynı ek, şu örnekte kalıcı isim yapmıştır:

Drs.46b.3: “Geldi, *gêyesi-sin* [gêydi] gêtđi”

Drs.6a.4 (ME 8.4) *umar* → *uyar*; *uyar*: uygun, geçimli.

Dresden	Vatikan
Âh nolaydı bu öleydi, birine dağı varaydum; <i>umarumdan yahşı</i> <i>uyar</i> olaydı. (6a.4)	Nolaydı bu er öleydi, birine dağı varaydum, <i>umanımdan yahşı</i> <i>uyar</i> olaydı. (60a.1)

M. Ergin yukarıdaki cümlede geçen ve iki nüshadaki yazılışı gösterilmiş olan kelimeyi Dresden nüshasındaki yazılışına uygun olarak *uyar* okumuş, “*uygun*” (DKK: 5) şeklinde aktarmış ve kelimeye “*uy- uymak*” (MEII: 304) anlamını vermiştir.

O. Ş. Gökyay da kelimeyi Dresden nüshasındaki yazılışına uygun olarak *uyar* (OŞG: 3.17) okumuş ve sözlükte “*uyar olmak uygun düşmek, denk gelmek*” (OŞG: 297) şeklinde işlemiştir.

S. Tezcan ise kelimeyi Vatikan nüshasındaki yazılışına uygun olarak ve iki nüshada da *umar* okumuş, kelimenin metindeki yazım şekline dikkat çekmiş fakat okuma teklifiyle ilgili herhangi bir açıklama yapmamıştır.

M. S. Kaçalın ise kelimeyi *uyar* okumuş, okuma tercihini Drs.6a.4'e göre yaptığını belirtmiş, ancak bu kelimeyi nasıl anladığını yazmamıştır (Kaçalın 2006: 137).

Kanaatimce Ergin, Gökyay ve Kaçalın'ın kelimeyi *uyar* okumaları doğrudur yani kelimenin Drs.6a.4'teki **ويار** yazılışı doğru, Vat.60a.1'deki **ويار** yazılışı ise yanlıştır.

Nitekim *Derleme Sözlüğü*'nde *uyar*, “*uygun, denk*” (DerS. 4047) anlamında; *uyaroğlu*, “*kolay uzlaşılabilen, geçimli, uysal*” (DerS. 4048) anlamında, tespit edilmiştir. *Derleme Sözlüğü*'ndeki bu anlamlar bağlama uygun düşüyor.

Drs.6a.6 (ME 8.6) **دېدينچ** → **دېدينچ** = **depdenince, depdügince, depretince** → **depdince; depit-**: ayakla dürtmek.

“Geldük ol kim tölduran töbdur: **Depdince** yerinden örü tördü. Elin yüzün yumadın obanuñ ol ucından bu ucına, ol ucına çarpışdurdı, kov kovladı, diñ diñledi, öyledence gezdi (Drs.6b.3) Bunuñ gibunüñ hñnum, bebekleri bitmesün, ocağuşa bununuñ gibi ‘avrat gelmesün.’”

M. Ergin, yukarıda dikkat çekilmiş olan kelimeyi *depdince* okumuş, dizinde “*depit: tepretmek, kımıldatmak, sarsmak*” (MEII: 83) şeklinde anlam vermiş, “*dürtükleyince*” (DKK: 5) olarak aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay; aynı kelimeyi *depdenince* (OŞG: 3.20) okumuş, anlamını “*silkinip kalkınca (?)*” (OŞG: 194) şeklinde -tereddüt belirterek- vermiştir.

S. Tezcan, kelimeyi *depretince* okumuş ve ilgili notunda gerekçe olarak şu açıklamaları yapmıştır:

Yazmada *depdetince* ya da *depdenince* okunacak biçimde yazılmış olan bu sözcüğü Ergin *depdince* okumuştur. Gökyay ise metne Vat. Nüshasındaki şabâhdanca'yı almıştır. Drs. Yazmasında *re* ile *dāl* sık sık pek benzer biçimde yazılmış ya da çekimleme sırasında biri öteki yerine yanlış yazılmıştır. Ergin'in *depitince* okuyuşu mümkün olmakla birlikte *depit-* eylemine kaynaklarda rastlanmıyor. Buna karşılık *depret-* yaygındır, bkz. Öm. TarS. 1097 ‘kımıldatmak, sarsmak, harekete getirmek’. Metinde söylenmek istenen şudur: tölduran töb diye nitelenen kadın kendi kendine uyanmıyor, onu birisinin sarsıp uyandırması gerekiyor. (DKON: 59)

Bu satırlardan Tezcan'ın yukarıda belirtilen Gökyay'ın okuma şekli ve anlam ile ilgili tereddüdünü atladığı anlaşılıyor. Ben daha önce kelimeyi *depdügince* okumuş ve bazı gerekçeler sunmuştum (Özçelik 2005: 48-50). Şimdi ise kelimenin metinde **دېدينچ** şeklinde yazıldığını dikkate alarak buradaki birinci noktanın

nun'a ait olduğunu, ikincisinin ise fazladan yazılmış olduğunu ve kelimenin doğru yazımının *دېدینچه* *depidinçe* şeklinde olması gerektiğini düşünüyorum. Bu konudaki diğer gerekçelerim şunlardır:

1. Bu tamirin diğerlerinden iyi tarafı sadece bir harfin fazla yazılmış olduğunu düşünmektir.

2. Söz konusu *depidinçe* (<*dep-id-ince*) fiili bu şekliyle zaten 'kıvıldatmak, sarsmak' anlamında kullanılabilir.

3. *depit-* fiili *Derleme Sözlüğü*'nde "*harekete mecbur etmek, tahrik etmek*" (DerS: 1395) anlamında tespit edilmiştir.

4. Dede Korkut'ta *dep-*, *depegen*, *depil-*, *depme* (bk. *Dizin*) örneklerinin geçmesi de fiilin eserde sık kullanıldığını gösterir. Buna karşılık *depret-* fiili ise sadece şu örnekte ve 'davranmasına fırsat vermeden' anlamında kullanılmıştır:

Drs.78a.13: "Şancubanı yere çaldı, depretmedin başın kesdi."

Drs.6a.8 (ME 8.8) [bu ucından]

"Depidinçe yerinden örü tırdı. Elin yüzün yumadın obanın ol ucından bu ucına, [bu ucından] ol ucına çarpışdurdı; kov kovladı, din dinledi, öyledence gezdi."

Yukarıdaki tamiri M. Ergin ve O. Ş. Gökyay (OŞG: 3.21) yapmış; S. Tezcan ve S. Özçelik yapmamıştır. Bağlama göre tamirin gerekli olduğu anlaşılıyor. Ayrıca Vat.60a.4'teki aynı cümlede *bu ucından* ibaresinin geçmiş olması da bu tamirin doğru olduğunu gösteriyor.

Drs.6a.13 (ME 8.13)

fiil (-mAK+A) +fiil: -mAK için..., -mAK üzere.

"...ölmege yitmege getmemişidüm."

Dede Korkut'ta fiillerin master şekilleri üzerine yönelme durumu eki getirilerek, yukarıdaki gibi, '-mAK için' anlamında bir yapı kullanılmıştır. Z. Korkmaz, bu yapıdaki fiillerin görevi için şöyle der:

-mağ / -mek masterlarından sonra gelen bazı yönelme hali eklerinin özel bir görevi yok gibidir. Doğrudan doğruya, yalın hâldeki masterın görevi ile paralel yürür: bunun gibi dosta i'timâd kılmağa yaramaz; ol vakt olur ki düşmen gâfil ve uşan ola bilmege yaramaz. (Korkmaz 1973: 140)

Başka bir çalışmada Korkmaz'a atıfta bulunularak şu açıklamalara yer verilmiştir:

-mAK mastarından sonra gelen bazı yönelme hali eklerinin özel bir görevi olmadığı hocam Zeynep Korkmaz tarafından verilmiştir. Doğrudan doğruya yalın hâldeki mastarın görevi ile paralel kullanılan bu örnekleri aynen aktarıyorum. (Gülsevin 1997: 43)

Bu sözlerin devamında Korkmaz'ın yukarıdaki açıklamalarında geçen aynı örnekler verilmiştir. Ancak bu tespitin iki olumsuz cümle örneğine dayanmış olduğunu belirtmeden geçmek haksızlık olur. Olumsuz cümleler içinde yapının bu anlam fonksiyonunu tespit etmek gerçekten çok zordur. Nitekim aynı çalışmanın bir önceki sayfasında bu yapının olumlu şeklinin beş örneği verilerek 'için' anlamında kullanıldığına dikkat çekilmiştir. Birinci örnek şöyledir:

“kuyu içinde boldılar. Çıkmağa dermân bulumadılar (Behc.11,21)” (Gülsevin 1997: 42).

Yukarıdaki cümlede geçen bu özel yapı, bugün Anadolu ağızlarında yaygın şekilde kullanılan bir kalıptır. Urfa'dan derlenmiş bir örnek:

“Çahmağ çahmağa geldiğ
Kına yahmağa geldiğ
Aşşağya en dayze ağlama
Kızıyı almağa geldiğ” (Özçelik 1997: 197)

Bu yapının Dede Korkut'ta tespit edebildiğim örnekleri ise şunlardır:

Drs.26b.9: “Ağam Kızan sen evün **almağa** gederisen men dahı karındaşım kanın **almağa** gederem.”

Drs.26b.11: “Hiç nesneğ var mıdur **yemeğe**?”

Drs.41a.8: “Pay Bîcân Begün bir kız varımış. Anı **görmeğe** geldüm.”

Drs.43a.1: “Bu kız **istemeğe** kim vara-bilür?”

Drs.43b.9, 91b.6: “Karşu yatan kara tağunı **aşmağa** gelmişem. Akındılı görklü şuyunı **gêçmeğe** gelmişem.”

Drs.43b.10: “Gên etegüne tar koltuğuna **kısılmağa** gelmişem.”

Drs.43b.12: “...Banı Çiçegi Bamsı Beyrege **dilemeğe** gelmişem.”

Drs.50b.11-12: “Hergün Beyreki **görmeğe** gelüridi. Ol gün gerü **görmeğe** geldi.”

Drs.53a.4: “Beyrek bağıdı gördi kim kiçi kız karındaşı bıñardan şu **almağa** gelür.”

Drs.81b.5: “Azrâile **çalmağa** hamle kıldı.”

Drs.82b.10: “Menüm cânım alur olsañ sen alğıl, Azrâile **almağa** komağıl, dèdi.”

Drs.84b.10: “Azrâil geldi, Delü Dumrulun cânın almağa.”

Drs.86a.7: “Azrâil hatunun cânın almağa geldi.”

Drs.91b.8: “... kızunı almağa gelmişem.”

Drs.91a.5: “Vêrişmege alışmağa geldük, dëdiler.”

Drs.96b.9: “Aķıncılarnı terkisi bağı, üzengüsi kayışı üzilür, dikmege gerek olur, dëdi.”

Drs.106a.5: “Kese kese yëmege yahını yahşı.”

Drs.111b.12: “Günde altmış adem vërün yëmege, dëdi.”

Aynı anlamı karşılayan *fiil-(y)I+ fiil* kalıbı için bk. Drs.15a.4 notu.

Drs.6b.2 (ME 9.2) bunun gibi...: böylesi...

“Bunun gibinün hānum, bebekleri bitmesün”

Yukarıdaki cümlede “*bunun gibi...*” sözü, “*böylesi...*” anlamında kullanılmış olup isim tamlaması (altı çizili) kurulmuştur. Şu cümlelerde ise aynı yapı ile sıfat tamlaması kurulmuştur:

Drs.6b.3: “ocağuna bunun gibi ‘avrat gelmesün.”

Drs.42b.3: “Bunun gibi kız alı vër baba maņa.”

Drs.56a.7: “saņa düşer mi maņa bunun gibi söz söylemek.”

Drs.92a.7: “Bunun gibi yigit hayf ola ki cânvarlar elinde helāk ola”

Drs.6b.4 (ME 9.4) → اوت = öte → evine.

“**Evine** yazıdan yabandan bir udlu konuk gelse...”

M. Ergin, metinde اوت şeklinde yazılmış olan yukarıdaki ilk kelimeyi *öte* okuyarak aynı anlamla karşılamış (MEII: 246) ve “*uzak*” (DKK: 6) şeklinde aktarmıştır. Diğer araştırmacılar ise burada *nun* yerine *te* yazıldığını düşünerek *evine* okumuşlardır. Bu cümlede *evine* okuyuşunun doğru olduğunu gösteren bazı ipuçları sunmak istiyorum:

1. Önceki satırlarda yer alan şu cümlelerin yapısı söz konusu cümleye benziyor ve cümlede *yazıdan yabandan* ikilemesinden sonra *eve* kelimesi geçiyor:

Drs.5b.7: “ëvün taşıağı oldur ki *yazıdan yabandan eve* bir konuk gelse...”

2. Metinde olumlu ve olumsuz kadın tipleri tanımlanırken bağlam kadının *evine* sahip çıkması ve *evle* ilgili sorumluluklarını yerine getirmesi veya sorumsuz davranması üzerine kurulmuştur. Metinde bu temayı yansıtan cümlelerde olumlu kadın tipinin *evle* ilgili tutumu şu cümlelerde yansıtılır:

Drs.5b.6-7: “birisi *évün* *taşağıdır*”

Drs.5b.7: “*évün* *taşağı* oldur ki yazıdan yabandan *ëve* bir *konuk* gelse, er *âdem évde* olmasa, ol anı *yêdürür içürür...*”

Metinde bu temayı yansıtan cümlelerde olumsuz kadın tipinin evle ilgili tutumu ise şu cümlelerde yansıtılır:

Drs.6a.9-11: “Öyleden sonra *évine* geldi. Gördikim uğr *köpek yige* *šana évini* birbirine *katmış*, *tavuk kümesine*, *şığır tamına dönmiş...*”

Drs.6b.1: “Nolaydı benüm *évüme* bir *lahza bakayduñuz*”

Drs.6b.7-8: “Neyleyeyüm, bu *yıkılacak évde* uñ *yok*, *elek y[o]k*”

Böyle bir bağlam içerisinde söz konusu kelimenin *evine* okunması gerektiği anlaşıyor.

3. Söz konusu kelimede bir yerine yanlışlıkla iki nokta yazılmıştır. Dresden nüshasının yazıcısı şu örneklerde de *evine* kelimesini benzer şekilde yazmıştır:

8a.6: *evine*, 38b.10: *evine*, 47b.10: *evine*, 50b.6: *evine*, 80a.10: *evine*, 130b.6: *evine*.

Drs.6b.5 (ME 9.5) *udlu*: değerli, şerefli.

“*Évine* yazıdan yabandan bir *udlu* *konuk* gelse, er *âdem évde* olsa *anâ dese* ki: *Ŧur etmek getür, yêyelüm, bu da yêsün.*”

M. Ergin, *udlu* kelimesinin anlamını “*mahcup, utangaç, hayâlî*” (MEII: 300) olarak vermiş, “*edepli*” (DKK: 6) şeklinde aktarmıştır. O. Ş. Gökyay ise kelimenin anlamını “*mahcup, utangaç, edepli*” (OŞG: 296) şeklinde vermiştir. Ergin ve Gökyay, şu cümlede geçen *udsuz* kelimesinden hareketle *udlu* kelimesine anlam vermiş olmalı:

Drs.133a.2-3: “*Ŧademi kutsuz gelin dëyince udsuz gelin dësünler, kayın atama kayın anama eydeyim, dëdi.*”

Üzerinde durduğumuz cümle, *Tarama Sözlüğü*’nde de tanık gösterilerek kelimenin anlamı, *udlu* (II): *Utanılacak* (TarS: 3901) şeklinde verilmiştir. *Derleme Sözlüğü* 4046’da ise “*utlu eksik aşığı*” bulunmaktadır.

Ancak, gerek Ergin ve Gökyay’ın vermiş oldukları anlamlar gerekse sözlüklerde verilmiş olan anlamlar buradaki bağlama uygun düşmüyor. İlhan Başgöz yazdığı notta konuyla ilgili olarak şu açıklamayı yapar:

Ömer Asım Aksoy’un *Gaziantep Ağzı* C.11, s.191 de de *ut altında kalmak*, üzerinde birisinin iyiliği bulunmak, bu iyiliğe bir karşılık yapmadığından utanıp üzülmek; *utlu misafir*, özenle ağırlanması gereken misafir diye tarif edilmektedir. *Dede Korkut* kitabında kelimenin aynı anlamda kullanıldığı açıktır. Bayağı

kadın anlatılırken ağırlanması gereken misafire, udlu misafire, gereken saygıyı göstermediği belirtilmektedir. (Başgöz 1960: 442)

Udlu kelimesinin Dede Korkut girişinde, *udsuz* kelimesinin ise *Öşün Koca Oğlu Segrek boyu*'nda, sadece birer defa geçmiş olması, kelimelerin farklı zamanlarda farklı anlam kazanmış olabileceğini düşündürüyor.

Söz konusu cümlede geçen *udlu* kelimesinin 'değerli, şerefli' anlamında olduğunu ve *udlu konuk* tamlamasının bu metinde de sözlü gelenekte geçen *aziz misafir* gibi kullanıldığını ve böyle anlaşılmasının bağlama daha uygun olduğunu düşünüyorum.

Nitekim Dede Korkut'ta ayrıca *ağırla-*, *ağır konukluk eyle-*, *ağırlık it-*, *ağırlamak azizle-* fiilleri de 'konukları ağırlamak, konuklara ziyafet çekmek' anlamında kullanılmıştır:

Drs.102a.13: "Kalın Oğuz beglerin **ağırladı**."

Drs.149a.8: "Taş Oğuz beglerine **ağırlık** **édüp** toyladı."

Drs.42b.13: "Kalın Oğuz beglerini hep ohıdılar, odalarına getürdiler, **ağır konukluk** eylediler."

Drs.5b.9: "...ol anı yédürür içürür **ağırlar** '**azizler** gönderür."

Ayrıca Uyurca metinlerde de *ağırlık* kelimesi 'saygıdeğer, saygın, değerli' anlamında tespit edilmiştir:

"*Amıtı eçim taluy-ka barıp erdini kelürser tağı **ağırlık** bolğay...= Şimdi ağabeyim okyanusa gider de mücevheri getirirse (onların gözünde) daha da değerli olacak...*" (Hamilton 1998: 41).

Drs.6b.6 (ME 9.6) bak-: beklemek.

"Bişmiş etmegün **bağası** olmaz yemek gerekdür."

Tezcan, yukarıdaki cümlede geçen *bağası* kelimesinin, daha önce Ergin ve Gökyay tarafından Arapça *beka* kelimesi ile açıklanmasının yanlış olduğunu, kelimenin Türkçe *bak-* fiiline dayandığını ve 'beklemek' anlamında kullanıldığını belirterek daha çok kelimeye getirilen *-AsI* eki üzerinde durmuştur (DKON: 62-63). Bu görüşe katılıyorum; ancak Tezcan, düşüncesine kanıt olarak fiilin Dede Korkut'ta aynı anlamda kullanılmış olan başka örneklerini vermemiştir. Bu nedenle *bak-* fiilinin 'beklemek' anlamında kullanıldığına kanıt olarak Dede Korkut'taki şu örnekleri sunmak istiyorum:

Drs.10a.6: "Ol üç oğlan kaçdı, Dirse Hānuñ oğlancuğı kaçmadı, ağ meydānuñ ortasında **bağdı** tırdı."

Drs.74a.7-8: “Menüm anam menüm için kayırmasun

Bir ay **bağsun.**

Bir ayda varmazısam iki ay **bağsun.**

İki ayda varmazısam üç ay **bağsun.**

Üç ayda varmazısam öldüğümü ol vaqt bilsün.”

Drs.132b.3-4: “Kız sen maña bir yıl **bağgıl.**

Bir yılda gelmezisem iki yıl **bağgıl.**

İki yılda gelmezisem üç yıl **bağgıl.**

Gelmezisem ol vaqt menüm öldüğümü bilesin.”

Drs.132b.7: “Yigidüm, men saña bir yıl **bağam,**

Bir yılda gelmezisen iki yıl **bağam,**

İki yılda gelmezisen üç dört yıl **bağam,**

Dört yılda gelmezisen beş yıl altı yıl **bağam.”**

Ayrıca, *Tarama Sözlüğü*’nde de *bak-* fiilinin anlamı, ‘beklemek, intizar etmek’ olarak verilmiş ve kullanılışına sadece bir tanık gösterilmiştir:

“Seksen bin Frenk gelecek imiş ana **bakarlar** deyü haber verdi.” (TarS: 385)

Buna göre yukarıdaki cümle, ‘*Pişmiş ekmeğin beklemesi olmaz, yemek gerekir*’ şeklinde anlaşılmalıdır.

Drs.6b.9 (ME 9.9) aṅaru: öte, öteye.

“Ne gelürise benüm sağruma gelsün, dêr; elin götine urur, yönin **aṅaru,** **اَكَارُو** erine sağrısın dönderür.”

Ergin; yukarıda geçen, metindeki yazılışı gösterilen kelimeyi *aṅaru* şeklinde okumuştur. Tezcan, kelimeyi *aṅaru* olarak okumuştur. Gökyay ise metinde *eger* ve (OŞG: 3.35) şeklinde okumuş daha sonra *yanlış doğru çizelgesi*’nde *anaru* olarak düzeltmiştir (OŞG: 353).

Söz konusu kelimenin Dede Korkut’ta, sadece bir yerde geçtiğine dikkat çekmek istiyorum. Ayrıca kelime, Eski Uygurcada *ınaru* ve *ınaru barı* şeklinde kullanılmıştır. (bk. Caferoğlu 1968: 86). Kelimenin Eski Anadolu Türkçesinde kullanılışı ise *aṅaru* şeklindedir. Kelimenin *Tarama Sözlüğü*’nde tespit edilmiş olan örneklerinden biri şudur:

“Semerkant’tan aṅaru Türk ü Tatar

Ana Turan derler bilgil ey yar” (TarS: 124)

Ayrıca, *Derleme Sözlüğü* 252’de Arpaçay, Sankamış, Iğdır ve Diyadin’de *anarı*’nın ‘öteye, öte taraf, öte’ anlamlarında kullanıldığı tespit edilmiştir.

Yukarıda sunduğum bütün örnekler, Anadolu'nun birçok yerinde kullanılan *anarya* (*gel-* / *git-* / *yap-*) 'araçla geri geri gitmek' fiilinin de aynı kelimenin yönelme durumu eki almış şekli (*anarya* <*anarı*+*ya*) olduğunu gösteriyor.

Drs.6b.10 (ME 9.10) قويمز → طويمز = *koymaz, tutmaz* → *tuymaz*.

"Bin söylerisen *birisini tuymaz*,
erün sözini *kuşağına koymaz*."

Ergin yukarıda metindeki yazılışı gösterilmiş olan ilk cümlemin yüklemine yazılışına uygun olarak *koymaz* okumuş ve cümleyi "*bir söylersen birisini koymaz*" (DKK: 6) şeklinde aktarmıştır.

Gökyay fiili *tutmaz* (OŞG: 3.36) şeklinde okumuştur. Tezcan ise *tuymaz* okumuş fakat herhangi bir gerekçe yazmamıştır.

Söz konusu fiil kanaatimce *tuymaz* okunmalıdır. Yazıcının gözü alt satırın başındaki قويمز (*koymaz*) fiiline takılmış olduğundan fiili *koymaz* şeklinde yazmış olmalı; bağlam da bunu gösteriyor: Birinci cümlede bağlam *bin* <*bir* ve *söylemek* > <*duymak* karşılıklılığı üzerine; ikinci cümlede ise birinci cümledeki *tuymaz* fiili ve bunu pekiştiren *sözi kuşağına koy-(maz)* deyimini üzerine kurulmuştur.

Drs.6b.10 (ME 9.10)

sözi kuşağına koy-: söz dinlemek, sözü dikkate almak.

"erün sözünü *kuşağına koymaz*."

Yukarıdaki *sözi kuşağına koyma-* deyimini, Dede Korkut üzerine yapılmış çalışmalarda işlenmemiştir. Türkiye Türkçesinde "*kulak ardı etmek, kulak asmamak*" (Aksoy 1988: 943) deyimleri kullanılır. Deyim, Fuzûlî'nin şu beytinde ise *kulağa alma-* şeklinde geçiyor:

"Müezzin nâlesin alma kulağa düşme teşvîşe / Cehennem kapusun açdurma vâizden haber sorma" (Tanyeri 1999: 185)

Drs.7a.3 (ME 10.3) aşanmış-idi, aşanmış(ı)dı, eşenmişidi → *esenmişidi*; *esen-*: gerilmek, uzatılmak, açılmak.

اشمىدى / اسانمىدى → اشمىدى / اشانمىدى

"Ala şayvânı gök yüzüne اشمىدى *esenmişidi*"

Yukarıdaki cümle, Dresden nüshasında dört yerde daha geçer. Kelimenin diğer dört yerdeki yazılışları ise iki farklı şekildedir:

Drs.35b.1, 63a.12: “Ala şayvan gök yüzine اشمندى”

Drs.103a.2, 119b.7: “Ala şayvan gök yüzine اشمندى”

Buna göre, üzerinde durduğumuz kelimenin Dresden nüshasında toplam beş yerde geçtiği ve üç farklı şekilde yazılmış olduğu anlaşıyor:

1. اشمندى (Drs.7a.3),
2. اشمندى (Drs.35b.1, 63a.12),
3. اشمندى (Drs.103a.2, 119b.7).

Bu farklı yazım şekillerinden dolayı araştırmacılar kelimeyi farklı şekillerde okumuş ve farklı anlamlar vermişlerdir. Şimdi, araştırmacıların Dresden nüshasında üç ayrı şekilde yazılmış olan bu kelimeyi okuyuşları, verdikleri anlamları ve -varsa- aktarmalarını ayrı ayrı görelim.

M. Ergin, kelimeyi *aşanmış-idi* okumuş, tereddüt belirterek “*aşan-: yükselmek (??)*” (MEII: 21) anlamlarını vermiş ve geçtiği yerlerde “*yükselmisti*” (DKK: 8, 53, 96, 159, 185) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay, örneklerin hepsini *aşanmışıdı* okumuş ancak sözlükte anlam vermemiş ve kelimeyi üç farklı şekilde aktarmıştır:

- “*yükselmisti*” (DKH: 31, 121),
 “*yücelmişti*” (DKH: 55),
 “*şavk vermişti*” (DKH: 82, 137).

S. Tezcan, fiili -aşağıdaki tablodaki gibi- iki şekilde okumuştur: ⁶⁵

Örnek	Okuma	Anlam
اشمندى 119b.7	esenmişidi	“ <i>esen- (eşen-? asan? aşan-?) 'yükselmek' (?)</i> ” (DKON: 408)
اشمندى 103a.2	eşenmişidi ⁶⁵	
اشمندى 35b.1, 63a.12	eşenmişidi	
اشمندى 7a.3		

Tezcan, konuyla ilgili olarak yazdığı notta metindeki yazım karışıklığı konusunda şunları söylemiştir:

Eşen- (ya da *esen-*, *aşan-*, *asan-*) eylemi çözilemeyen sorunlardan biri olarak kalıyor. Çünkü başka kaynaklarda ve öteki Türk dillerinde DKK’ndaki verilere anlamca uygun düşebilecek böyle bir eylem yoktur. Karahanlıca *eşün-* ‘örtünmek, kaplanmak’ (bkz. EDPT 264, *eşü-* ‘örtmek’ EDPT 256, *eşül-* ‘örtülme’ EDPT 262) anlamca uymakla beraber ses gelişimi açısından bunu *eşen-* ile birleştirmek mümkün değildir. (DKON: 65)

⁶⁵ Tezcan, sadece bu örnekte dipnot düşerek kelimenin yazım şeklini belirtmiştir.

Daha önce Drs.7a.3'te geçen örneği *asanmışıdı*, diğer örnekleri *eşenmişidi* okumuş, Drs.103a.2, 119b.7'de geçen *sin*'li örneklerin yazım şekillerine dipnotta dikkat çekmiştim.

Aynı kelime, Vatikan nüshasında toplam dört yerde geçer ve bunlardan üçü⁶⁶ *آسَنِشِيدِي* (*esenmişidi*), biri⁶⁷ *آسَنِشِيدِي* (*esenmişdi*) şeklinde yazılmıştır. M. Kaçalın, örnekleri geçtiği yerdeki harekelenişine uygun şekilde fakat kalın sıradan (*asan-*) okumuş ve şu açıklamayı yapmıştır:

“*asan-*: (<*yas-a-n-*) ‘açılmak, yayılmak’ TDK: DS: XI, 4192b. S.’daki örnek, anlamlandırmağa bakılırsa *yas+a-n-* ‘yaslanmak’tan gelebilir gözükiyorsa da buradaki yapı buna imkân tanımaz” (Kaçalın 2006: 147).

M. Kaçalın, bu notuna rağmen sözlükte kelimeyi “*asan-* (<*yas-a-n-*) açılmak, yayılmak” (Kaçalın 2006: 308) şeklinde açıklayıp anlam vermiştir.

S. Tezcan ise Vatikan nüshasındaki dört örneği de ince sıradan *esenmişidi* şeklinde okumuştur.

Yukarıdaki bilgiler, kelimenin Dresden nüshasındaki yazım şeklinde tutarsızlık bulunduğunu, aktarma ve anlamının tespitinde karışıklık olduğunu göstermektedir. Bu kadar bilgi içerisinde öncelikle yazım şekillerinden hareketle kelimenin nasıl okunması gerektiği üzerinde durmak gerekir. O hâlde, Vatikan nüshasındaki tutarlı yazılışından hareketle kelimenin kalın sıradan *asanmışıdı* mı yoksa ince sıradan *esenmişidi* mi okunması gerekir?

Bence, metinde kelimenin kafiyeli olduğu bir önceki cümlede sonunda yer alan *döşenmişidi* fiil ile Vatikan nüshasındaki yazım şekli ve harekelenişi dikkate alındığında kelimenin *esenmişidi* okunması gerekiyor. Bu düşüncemin diğer gerekçeleri şunlardır:

1. DLT’de *esin-* fiili şöyle geçiyor: “*esin-*: Bir şeyi çekmek, germek, uzatmak” (DLT 1986: 195). Ayrıca aynı fiil kökünden *esil-*, *esiş-* ve *esit-* kelimelerinin anlamları “*esil-*: uzamak, uzatılmak” (DLT 1986: 194), “*esiş-*: İp ve benzeri şeyleri çekmek, germek, uzatmak-ta yardım ve yarış etmek” ve “*esit-*: uzatmak” (DLT 1986: 195) şeklinde verilmiştir.

Sayvanın direkler üzerine gerilmiş gölgelik olarak kullanılan çadır olduğu düşünülürse kelimenin ‘açılmıştı, gerilmişti’ şeklinde anlaşılması bağlama uygun düşer.

2. Şimdi de *otak*, *çadır*, *günlük*, *ev*, *gerdek*, *mudbak* ve *sayvan* kelimeleri için Dresden nüshasında hangi fiillerin kaç defa kullanıldığını bir tablo üzerinde sayfa ve satır numaralarıyla birlikte görelim:

⁶⁶ Vat.60b.2, 67b.8, 91b.11.

⁶⁷ Vat.100a.8

İsim	Kullanılan Fİl ve Dede Korkut'ta Geçen Örnek Sayısı		
	dik-	kur-	esen-
otak	11 örnek ⁶⁸	3 örnek ⁶⁹	
çadır	13 örnek ⁷⁰		
günlük	6 örnek ⁷¹		
ev	6 örnek ⁷²		
gerdek	4 örnek ⁷³		
mudbak	1 örnek ⁷⁴		
sayvan	2 örnek ⁷⁵		5 örnek ⁷⁶
Toplam	43	3	5

Tablodan şu sonuçlar çıkarılabilir:

* *Otak*, *çadır*, *günlük*, *ev*, *gerdek*, *mudbak* için 43 defa *dik-* fiili kullanılmıştır.

* Ayrıca *otak* için sadece 3 yerde *kur-* fiili kullanılmıştır.

* *Sayvan* için 5 yerde *esen-* fiili kullanılmıştır.

* *Sayvan* için 2 yerde *dik-* fiili kullanılmıştır. Bunlardan biri *otak* ve *sayvan* için ortak kullanılmıştır.

Sonuç: Dede Korkut'ta *sayvan* için *esen-* fiili, diğerleri için *dikmek* fiilinin kullanıldığı anlaşıyor.

3. Dresden yazıcısı şu kelimeleri de *sin* yerine yanlışlıkla *şın* ile yazmıştır:

bésleyeyin بشليين 110a.13.	süñümi شكومي 150b.4.	sürer شورر 75a.11.
dansuh دانشوخ 36b.12, 37b.7.	süñüm شكوم 126a.10.	Segrek شكرك 128b.10.

Bu durumda, fiilin Vatikan nüshasında doğru yazıldığı ve harekelendiği kafiyeli kullanılmış olduğu *döşenmişidi* fiilinden de anlaşılmaktadır. O hâlde Dresden nüshasındaki *sin*'li örneklerin yazılışı doğru, *şın*'lı yazılmış olan örneklerin yazılışı yanlıştır. Buna göre kelimenin *esenmişidi* okunması ve 'gerilmişti, açılmıştı' anlaşılması gerektiği anlaşıyor.

68 Drs.8a.13, 38b.11, 40a.5, 62b.9, 63a.10, 72a.1, 78b.9, 96b.11, 113a.12, 137b.2, 149a.7.

69 Drs.7a.7, 43a.13, 153b.6.

70 Drs.9a.5, 65a.12, 90b.7, 91a.6, 97a.9, 102a.11, 132b.10, 144b.9, 145a.1, 145a.13, 147a.12, 148b.11, 153b.6.

71 Drs.7a.2, 102a.13, 103a.1, 104a.12, 112b.3, 148a.12.

72 Drs.20a.3, 24a.7, 34b.5, 35b.1, 56b.12, 119b.6.

73 Drs.5b.2, 46b.6, 46b.7, 96b.12.

74 Drs.24a.10.

75 Drs.37b.3, 38b.11 (Bu örnekte *otağ* ve *sayvan* yüklemi ortaktır: *Çetir[li] otağ, ala sayvan dikiürdi.*)

76 Drs.7a.3, 35b.1, 63a.12, 103a.2, 119b.7.

Drs.7a.10 (ME 10.10) **ol-**: bulunmak, mevcut olmak.

“Oğlı **olanı** ağ otağa, kız **olanı** kızıl otağa **kondu**ru.”

Ergin, yukarıdaki cümlede geçen *olan* fiilinin anlamını “*ol- olmak*” (MEII: 232-235) şeklinde vermiştir. Gökyay, fiile “*olmak (törlü yerlerde) olmak, sebep olmak, meydana gelmek, vukubulmak, doğmak*” (OŞG: 265) anlamlarını vermiştir. Her iki araştırmacı da cümleyi aktarmalarına olduğu gibi almışlardır (DKK: 8, DKH: 31).

Bu anlamların yukarıdaki cümlelerin geçtiği yerde bağlama uygun düşmediği açıktır. Fiilin cümledeki anlamı ‘bulunmak, mevcut olmak’ olmalıdır. Nitekim fiil, aşağıdaki örneklerde aynı anlamda kullanılmıştır:

Drs.7a.12: “Oğlı kız **olmayanı** Allāh Te‘āla **karğayupdur**”

Drs.8a.3: “Oğlı kız **olmayanı** Tanrı Te‘āla **karğayupdur**”

Drs.8b.2: “oğlı kız **olmayanı** **kara otağa kondu**ru.”

Drs.8b.7: “Oğlı kız **olmayanı** Tanrı Te‘āla **karğayupdur**”

Drs.11b.11: “Böyle oğul **olmakdan olmamak** yéğdür”

Drs.31b.11, 76b.13: “Kara boğa derisinden beşiginün yapuğı **olan** (...) Kara Güne”

Drs.33b.6: “Ol gün cigerinde **olan** er yigitler belürdi.”

Drs.42a.10, 11: “Oğlı **olan** évermiş kız **olan** göçürmiş.”

Drs.78a.3: “Ol gün cigerinde **olan** er yigitler belürdi”

Drs.88b.11: “Kaḡlı Koca bu başları ve bu cânvarları gördi, başında **olan** bit ayağına dèrildi.”

Drs.91a.12: “Cemi‘ yanında **olan** kızlar al géymişleridi”

Drs.101b.4: “şöyle kim başında **olan** bit ayağına éndi.”

Drs.112a.9: “İki **olan** birin vèrdi, biri qaldı.”

Drs.113a.7, 7, 8: “Dört oğlı **olan** birin vèrdi, üç **olan** birin vèrdi, iki **olan** birin vèrdi.”

Drs.152a.10: “Hep anda **olan** begler ağlaşdılar.”

Şu örnekte de *ol-*, ‘bulunmak’ anlamında kullanılmıştır:

Drs.114b.8: “Depegöz olduğı Şalāḡāna Kayaasına geldi”

Şu cümlelerde ise *olan*, ‘bulunan’ anlamında; *olmaz mı olur?* kalıbı ‘doğmaz mı, dünyāya gelmez mi?’ anlamındadır.

Drs.29a.11: "...‘arabî atlar olan yerde, bir kulum olmaz mı olur?’"

Drs.29a.12: "Kızıl develer olan yerde, bir köşegi olmaz mı olur?"

Drs.29a.13: "Ağca koyunlar olan yerde, bir kuzıcağı olmaz mı olur?"

A. Ata, son üç cümlede (Drs.29a.11, 12, 13) geçen *olmaz mı olur?* şeklindeki yapı üzerinde durarak bunun *ölmez mi olur?* okunması gerektiğini savunmuş (Ata 2004: 31); S. Tezcan, metni bu şekilde anlamının mümkün olmadığını ve *olmaz mı olur?* kalıbının ‘doğmaz mı?’ şeklinde anlaşılması gerektiğini yazmıştır (DKON: 131-133). Ayrıca bk. Drs.59a.6, 110b.2 notu.

Drs.7a.13 (ME 10.13) bir bir, [birin] birin → [bir] birin: birer birer.

"Oğuz begleri برین **birin** gelüp yıgnağ olmağa başladı."

Ergin, yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilen kelimeyi tamir ederek *bir bir* okumuş; Gökyay (OŞG: 4.14), Tezcan ve Özçelik ise *birin birin* şeklinde tamir ederek okumuşlardır. Bence, buradaki tamirin *[bir] birin* şeklinde yapılması daha uygundur. Bu konudaki gerekçelerim şunlardır:

1. Böyle bir cümlede *bir* kelimesinin unutulması veya atlanması daha muhtemeldir.

2. Nitekim şu cümlede de *bir* kelimesi atlanmış, yazılmamıştır:

Drs.140a.6: "Vardılar [bir] **dirâz** kâfir getürdiler."

3. *Tarama Sözlüğü* 585'te *bir birin* için tespit edilen beş örnekten üçü şöyledir:

"Boğunlardan kesin barmaklarını

Yarınız **bir birin** turnaklarını"

"Anın ardınca **bir birin** begler

Urdular pâye-i serire ser"

Her taraftan ahali-i meydan

Çaldılar gûye **bir birin** çevgân"

Buna göre cümleyi şu şekilde okuyorum:

"Oğuz begleri [bir] **birin** gelüp yıgnağ olmağa başladı."

Ayrıca aynı eksik yazım için bk. Drs.140a.6 notu.

Drs.7b.3-6 (ME 11.3-6) sıra yanlışlığı ve eksiklik.

- 1 “Şalkum şalkum tañ yelleri esdüginde,
- 2 Şakallu bozaç turgay sayra-dukda,
- 4 Şakalu uzun tat eri bañladukda,
- 3 Bedevî atlar issini görüp ‘ukradukda,
- 5 Aklı qaralı seçilen çağda,
- 6 [Kalın Oguzun gelini kıızı bezenen çağda,]
- 7 Gögsi gözel kaba tağlara gün degende,
- 8 Beg yigitler cılasunlar birbirine kuyulan çağda.”

Yukarıdaki *soylama*, Dede Korkut’ta iki defa geçer. Her iki örneği de *Dirse Han boyu*’nda geçen *soylamanın* ikinci defa sıralanışı ise şöyledir:

- 1 Drs.12b.5-9: “Şalkum şalkum tañ yelleri esdüginde,
- 2 Şakallu bozaç turgay sayradukda,
- 3 Bedevî atlar ıssın görüp ‘ukradukda
- 4 Şakalı uzun tat eri bañladukda
- 5 Aklı qaralı seçilen çağda
- 6 Kalın Oguzun gelini kıızı bezenen çağda,
- 7 Gögsi gözel kaba tağlara gün degende
- 8 Beg yigitler cılasunlar birbirine kuyulan çağda

Yukarıdaki metnin bağlamından ikinci *soylama*daki sıralanışın daha doğru olması gerektiği anlaşıyor çünkü yapılan tasvirde iki bölüm vardır: Birinci bölümde *tan yeli*, *turgay kuşu* ve *at seslerinin* şafak vaktinin ilk habercisi olarak art arda sıralandığı anlaşıyor. İkinci bölümde ise insan unsuru görülüyor: ezan okuyan müezzin, imsak vakti, gelin ve kızlar, günün ışıması ve bey yiğitler, cılasunlar... Ayrıca, ikinci *soylamada* geçen “*Kalın Oguzun gelini kıızı bezenen çağda*” dizesinin birinci *soylamada* eksik olduğu anlaşıyor. Bu nedenle *soylamanın* birinci örneğinin, yukarıda gösterildiği şekilde, ikincisi örnek alınarak (dize başlarında koyu yazılmış numara sırasına göre) düzenlenmesi ve tamir edilmesi gerekir. Ayrıca bu örnek sözlü gelenekten yazıya geçerken meydana gelebilecek değişiklikler konusunda fikir vermesi bakımından önemlidir.

Drs.7b.7 (ME 105.5)

1. ال → الار = alar şabāh / tañla → ala şabāh / tañla,
2. ال → الان = alan şabāh → ala şabāh; ala şabāh / tañla: fecr-i kazip.

“**alar şabâh** Dirse Hân kalkubanı yerinden örü тұrup...” = Vat.60b.8

Yukarıdaki cümlede geçen ve metinde *alar* okunacak şekilde yazılmış olan kelime şu cümlelerde de aynı şekilde yazılmıştır:

Drs.12b.10: “**alar şabâh** Dirse Hân yerinden örü тұrdı.” = Vat.63b.4

Drs.56b.12: “**alar şabâh** şapa yerde...” = Vat.79b.7: “**alan şabâh**...”

Drs.74b.12: “**alar taŋla** yerümden тұrduğum senüñiçün” = Vat.97b.5

Drs.145b.13: “**alar taŋla** yerinden тұran yigit, ne yigitsin?” = -

M. Ergin, yukarıdaki deyimlerde geçen *alar* kelimesini dizinde “**alar ala, aydınlık, ilk aydınlık, sabah aydınlığı** (krş. *alan*)” (MEII: 11) şeklinde işlemiş ve örnekleri üç farklı şekilde aktarmıştır: “*sabahın ilk aydınlığında*” (DKK: 9, 16), “*sabah erken*” (DKK: 84), “*şafak vakti*” (DKK: 114, 228).

O. Ş. Gökyay, yukarıdaki deyimleri “**alar sabah tan vakti, seher vakti, şafak sökerken, ufuklar kızardığı zaman**” (OŞG: 162) ve “**alar tanıla Tan atarken, ufuklar kızarıırken**” (OŞG: 162) olarak işlemiş, üç şekilde aktarmıştır: “*ala sabah*” (DKH: 74), “*alaca sabah*” (DKH: 31, 35), “*tan atarken*” (DKH: 94, 163).

İki araştırmacının da yukarıdaki beş cümlede geçen iki deyim i üç farklı şekilde aktarmış olmaları, anlamdan tam emin olmadıklarını gösteriyor.

Şimdi de söz konusu deyim i iki nüshada da *alan şabâh* okunacak şekilde yazılmış olan örneklerini görelim:

Drs.54b.5 “**alan şabâh** yerinden тұran kızlar!” = Vat.78a.13

Drs.57a.7: “**alan şabâh** тұrmışsın” = Vat.79b.12

Drs.60a.6: “**alan şabâh**, hân kıızı, yerümden тұrmadum mı?” = Vat.82a.3

Drs.104a.12: “**alan şabâh** şapa yerde dikilende ağ ban evli” = Vat.101a.3

Drs.136a.5: “**alan şabâh** yerümden тұrduğum kartaş içün.” = -

Ergin, *alan şabâh* deyim i n i n ilk kelimesini “**alan ala, alaca, sabahın ilk aydınlığı, alaca karanlık** (krş. *alar*)” (MEII: 11) şeklinde işlemiş; deyim i n i n ilk üç örneğini “*sabah sabah*” (DKK: 81, 85, 90) diğ er ikisini “*sabah erken*” (DKK: 161, 211) şeklinde aktarmıştır.

Gökyay ise sözlükte deyim i “*alan sabah*” (OŞG: 162) diye işlemiş, deyim e anlam vermemiş ve beş örneği üç farklı şekilde aktarmıştır: “*ala sabah*” (DKH: 74, 122), “*alaca sabah*” (DKH: 72, 78), “*tan atarken*” (DKH: 152).

Araştırmacıların *alan şabâh* deyim i n i n beş örneğini iki veya üç farklı şekilde aktarmıştır olmaları, anlamdan tam emin olmadıklarını gösteriyor.

Ayrıca Dede Korkut’ta sadece şu cümlede *ala taŋla* geçiyor:

Drs.99a.9: “ Ala tañla yéründen tırı geldün”

Ergin, bu deymi ala tañ-ile okumuş, “sabah erken” (DKK: 152) şeklinde aktarmıştır. Gökyay, deymi ala tañıla (OŞG: 93.24) okumuş ve “tan atarken” (DKH: 116) şeklinde aktarmıştır.

Tezcan, yukarıdaki deyimleri metindeki yazılışlarına uygun olarak *alar şabāh*, *alar tañla* ve *ala tañla* şeklinde okumuş ve Drs.7b.7’de geçen örnek için şu küçük notu yazmıştır:

alar şabāh «Tan kızılığı vakti, şafak vakti» anlamına gelen bu deyim için öteki veriler: Drs.12b.10, 56b.12, Vat.63b.4. Aynı anlama gelen *alar tañla* ise Drs.74b.12, 145b.13 ve Vat.97b.5’te yer alır. krş. DerS.198 *alassabah* (Van), *ala şafak* (Kastamonu) ‘şafak vakti.” (DKON: 70)

Kaçalin, Vatikan nüshasındaki örnekleri yazılışlarına uygun olarak *alar sabah* ve *alar tañla* şeklinde okumuş ve deyimlerle ilgili olarak şunları yazmıştır:

alar şabāh: ‘alaca karanlık’: *Alar* (<*al+a+r) sözcüğünün anlaşılması için krş. *alaca karanlık* (al+a+ca = karañ(ui)+lık) ‘alaca karanlık’, *al* ‘yabanî, karanlık, iç karartıcı’ (GÜRİSOY-NASKALİ / DURANLI: *Altayca-Türkçe Sözlük*: 23^{s.}). Renk olarak algılanmıyorsa bir de krş. *ala geyik* (<al+a = kény+ik) ‘yabanî, vahşi.

Başka, belki daha doğru bir açıklama için bk. ‘alā’-ş-şabāh ‘şafak vakti, sabableyin’. Sözcüğün başı halk dilinde *ala* ‘karışık, henüz tam olmayan’ sıfatı sanılarak ‘erken, çok erken’ anlamını almıştır. Yan biçim olarak krş. *alan şabāh*. (Kaçalin 2006: 152)

Şimdi konuyla ilgili bütün örnekleri, her iki nüshadaki yazım şekli, deyimlerin geçtiği yerler, Ergin ve Gökyay’ın aktarmaları ile birlikte bir görelim:

	Yazım / Deyim	Drs.	Vat.	Ergin / Aktarma	Gökyay / Aktarma
1	الان <i>alan şabāh</i>	54b.5 60a.6 57a.7 104a.12 136a.5	= 78a.13 = 82a.3 = 79b.12 = 101a.3 = -	<i>sabah sabah</i> " " <i>sabah erken</i> "	<i>alaca sabah</i> " <i>ala sabah</i> " <i>tan atarken</i>
2	الار <i>alar şabāh</i>	7b.7 12b.10	= 60b.8 = 63b.4	<i>sabahın ilk aydınlığında</i> "	<i>alaca sabah</i> "
3	الار <i>alar tañla</i>	74b.12 145b.1	= 97b.5 = -	<i>şafak vakti</i> "	<i>tan atarken</i> "
4	 <i>ala tañla</i>	99a.9	= -	<i>sabah erken</i>	<i>tan atarken</i>
5		56b.12 الار <i>alar şabāh</i>	= 79b.7 الار <i>alan şabāh</i>	"	<i>ala sabah</i>

Yukarıda geçtiği cümlelerle verilmiş olan ve tabloda özet olarak görülen her iki nüshadaki söz konusu deyimlerin başındaki *alar* ve *alan* örneklerinin konundaki *re* ve *nun* harfleri bir fazlalıktır; metinde yazılmış olması gereken doğru kelime, Drs.99a.9'da geçen *ala* olmalıdır. Bu düşüncemin gerekçeleri şunlardır:

* Tabloda görüldüğü gibi söz konusu deyimden ilk kelimesi, Dresden nüshasında üç (*alan, alar, ala*) şekilde, Vatikan nüshasında iki (*alan, alar*) şekilde yazılmıştır. Bu durumda toplam üç şekilde yazılmış olan kelimenin yazım şekline şüpheyle yaklaşmak gerekiyor.

* Beşinci satırda işaret edilen şu cümlede kelimenin; Dresden nüshasında *alar*, Vatikan nüshasında *alan* şeklinde yazılmış olması da yazımda bir sorun olduğuna işaret ediyor.

Drs.56b.12: “**alar** şabâh şapa yerde dikilende...” = Vat.79b.7: “**alan** şabâh”

* Tablonun birinci satırındaki örneklerin ilk kelimesinin her iki nüshada **الان** (*alan*), ikinci ve üçüncü satırındaki örneklerin ilk kelimesinin ise her iki nüshada **الار** (*alar*) şeklinde yazılmış olması bu yazım yanlışlarının başka bir nüshaya dayandığını gösterebilir.

* Deyimde geçen *alar* veya *alan* kelimelerinin hem sözlüklerde bulunmaması hem etimolojik açıklamalarının yapılamamış olması ve yukarıda belirtildiği gibi aktarmalarda deyimdeki ilk kelimeye belirli bir anlamın verilememiş olması kelimenin yazım şeklinde bir sorun bulunabileceğini gösteriyor.

* Söz konusu örneklerin geçtiği bütün cümlelerde ‘şafak vakti’nden söz edildiği açıktır. O hâlde bu sorunun çözümü, bir yönüyle yazımla bir yönüyle de şafak vakti ile ilgili olmalıdır; bir başka deyişle şekil yönünden yazımla, anlam yönünden *şafak vakti* ile ilgili bir sorunla karşı karşıyayız.

* *Derleme Sözlüğü* 198’de *alassabah* (Van), *ala şafak* (Kastamonu) ‘şafak vakti’ anlamında tespit edilmiştir.

* Dresden yazıcısı bir yerde de olsa deyimden ilk kelimesini, *ala* şeklinde doğru olarak yazmıştır:

Drs.99a.9: “**Ala** tañla yeründen tın geldün”

Bağlama göre söz konusu kelimenin *tañla* veya *şabâh* kelimesi için bir sıfat olması gerektiği anlaşılıyor. Örneklerden Drs.99a.9’da geçen *ala* ‘alaca’ kelimesi, -yukarıdaki *Derleme Sözlüğü* örneklerinden de anlaşıldığı gibi- şafak (fecir) vakti ile ilgili olarak günümüzde de kullanılan bir sıfattır. O hâlde Drs.99a.9’da geçen cümledeki *ala tañla* deyimini ile ilgili olarak M. Tulum’un “-LA / LE Ekine Dair” adlı makalesinde geçen şu cümlelere bakalım:

Eski Türkiye Türkçesi’nin bilhassa XIV. yy. ve sade konuşma diliyle halk için yazılmış XV. yy. -bilhassa dinî, dinî-destanî, dinî-menkabevî eserlerinde *sabah* (Kırş. irta namazı) ve *aşam* kelimelerine pek az rastlanır, *şafak* ve *fecir* kelimeleri ise hemen hiç geçmez. Acaba *tañ* «alaca sabah aydınlığı, fecir», *tañla*

«ortalığın iyice aydınlandığı sıra, sabah»; *dün* «alaca karanlık, akşam karanlığı, akşam, şafak», *dünle* «ortalığın iyice karardığı, gece siyahlığının çöktüğü vakit, gece» diye mi manalandırılmalıdır? Ve eğer böyle ise, aydınlığın iyice belirmediği ve karanlığın iyice çöktüğü vakitleri bildiren *tañla* ve *dünle*’deki *-la / -le* ekleri kelimelere zaman kavramı bakımından ‘öte, ileri’, ışık kavramı bakımından ise ‘daha, daha aydınlık, daha karanlık’ gibi pekiştirici, kuvvetlendirici bir anlam nüansı mı katmaktadır? (Tulum 1993: 161-162)

M. Tulum’un bu açıklamaları Drs.99a.9’da geçen yukarıdaki “*Ala tañla yөрүндөн түн geldүң*” örneği ile birlikte diğer örneklerle de ışık tutmaktadır.⁷⁷ Şöyle ki yukarıdaki cümlelerde şafak (fecir) vaktinden söz edildiğini söylemiştik; buna savaş, av veya başka gündelik işler için göçebe bir hayatta ne kadar erken vakitte kalkıldığına da dikkat ederek baktığımızda söz konusu cümledeki *ala tañla*’nın ‘şafak vakti, fecir’ ama ‘feci-i kazib’ anlamında olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Kaşgarlı, Divan’da *ala* kelimesinin anlamı için “*insanın içinde olan gizli şeyler*” (DLTIV: 18) açıklamasını ve şu örneği vermiştir: “*Karga karısının kim bilir, kişi alasin kim tapar = Karganın yaşlısını kim bilir? İnsanın içindekini kim anlar, kim sezer?*” (DLTI: 425) Bu bilgiyi *feci-i kâzip* ve *feci-i sadık* ayırımına uygulayacak olursak *ala tañla* ve *ala şabâh* deyimlerindeki *ala* kelimesinin *feci-i kâzip* ‘kazib = yalancı = geçici aydınlık’ anlamında kullanılmış olduğunu söylemek yanlış olmayacak; buna göre de *ala tañla* ve *ala şabâh* deyimlerinin *feci-i kazip*’in Türkçe karşılığı olduğu anlaşılabacaktır.

Bu açıklamalara göre yukarıdaki cümlelerde geçen ve metinde *alar* ve *alan* okunacak şekilde yazılmış olan kelimenin yanlış yazılmış olduğu ve Drs.99a.9’da olduğu gibi *ala* okunacak şekilde yazılmış olması gerektiği anlaşıyor.

Ayrıca Dede Korkut’ta *tañla*’nın bir yerde de olsa ‘sabahleyin’ anlamında kullanılmış olması bu düşüncemizi destekliyor:

Drs.93b.2: “**Таңла** kıзуңу маңа вѣресин.”

Tarama Sözlüğü 87’de *alar sabah* için yukarıdaki cümlelerden Drs.12b.10 örneği, *alar tan* için ise Drs.74b.12 örneği tanık olarak verilmiştir. *Tarama Sözlüğü*’nde başka bir eserden örnek tespit edilememiş olması da yazım yanlışlığı konusundaki düşüncemizi destekliyor. Dolayısıyla bu başlıklar *Tarama Sözlüğü*’nde de değişmelidir.

Nitekim *Kutadgu Bilig*’de sadece bir yerde *sarıg tañ* deyiminin geçtiğini belirtmek isterim:

“Yana turdı ança bu oldurdu ya / **Sarıg tañ** ata keldi öñdürdi ya”

= “Tekrar kalkıp bir parça oturdu; / **sarı tan** atmağa başladı ve yayını kurdu” (KB 5971)

Benzer deyim *dünle* için bk. Drs.4b.4 notu.

77 Ekle ilgili başka örnekler için bk. *Tarama Sözlüğü VII Ekler*, s.171-175; Önler (1996).

Drs.7b.13 (ME 11.13) **alcak**: rütbece aşağıda olan.

“Benden **alcak** gişileri ağ otağa kızıl otağa kondurdu, benüm suçum ne oldıkım kara otağa kondurdu?”

Ergin, yukarıdaki cümlede geçen *alçak* kelimesinin anlamını “*alçak, alçak yer*” (MEII: 12); Gökyay, “*alçak, basık, aşağı, pes, pis, deni, hakir, aşağılık*” (OŞG: 162) şeklinde vermiştir.

Bu anlamlar yukarıdaki cümleye uygun düşmüyor. Ergin ve Gökyay’n verdiği anlam eksik kalmıştır. Nitekim aynı araştırmacılar kelimeyi bu eksikliği giderecek şekilde “*aşağı*” (DKK: 9, DKH: 31) olarak aktarmışlardır. Bağlam da cümlede geçen *alçak* kelimesinin ‘rütbece aşağıda olan’ anlamında kullanıldığını gösteriyor.

Drs.8a.11 (ME 12.11)

1. قاونم → قادنم = *kavunum* → *kadunum*,
2. ديره کم → ويره کم = *viregüm, ziregüm* → *diregüm*,
3. düvlegüm → dölegüm.

“berü gelgil, başum bahtı, évüm tahtı!
 evden çıkup yöriyende selvi boylum,
 topuğında şarmaşanda kara saçlum,
 kurlu yaya benzer çatma kaşlum,
 koşa badem şıgmayan tar ağızlum,
 güz almasına benzer al yañaqlum,
 kadunum diregüm دولکم dölegüm!”

Yukarıdaki *soylamanın* son dizesinde geçen üç kelime, araştırmacılar tarafından farklı şekillerde okunmuş veya anlamlandırılmıştır. M. Ergin, kelimeleri *Kavunum viregüm düvlegüm* okumuş ve “*Kavunum yemişim düvlegim*” (DKK: 10) şeklinde aktarmıştır. Sözlükte ise kelimelere “*düvlek kavun, ham kavun, kelek*” (MEII: 101), “*kavun kavun*” (MEII: 175), “*virek kavun?*” (MEII: 314) anlamlarını vermiştir.

O. Ş. Gökyay, *soylamanın* son dizesini önce *kadunum, viregüm, dölgüm* (OŞG: 5.17) olarak okumuş, daha sonra bu okuyuşunu *kadunum, diregüm, dölegim* (OŞG: 339) olarak değiştirmiş ve “*kadınım, direğim, dölegim*” (DKH: 32) şeklinde aktarmıştır. Gökyay, ayrıca aktarmanın dipnounda *dölek* kelimesi için “*ağırbaşlı, yumuşak başlı, sakın, itaatli, vakarlı. Çok döl veren, çok doğuran*” (DKH: 173) anlamlarını vermiştir.

Tekin, yazdığı notta bu dizedeki kelimeler için şöyle der:

İlk kelimenin birinci *vav*'ı üzerinde Gökyay'ın da belirtmiş olduğu gibi, bir *dal* vardır ve kelime pekâlâ *kadunum* okunabilir. İkinci kelime de *diregüm* olmalıdır. Kadın'ın evin direği, dayağı sayılması yaygın bir düşüncedir. Dede Korkut'un giriş kısmında dört kadın türünden birincisi için *Birisi evün tayağıdır* deniliyor. Gökyay bu kelimenin *diregüm* olması gerektiğini ileri sürmesine rağmen metne *veregüm* şeklini almıştır. Üçüncü kelime için Gökyay iki ihtimal görüyor: *dölek* 'döl veren', *dölek* 'sakin, itaatli'. Dirse Han bu sözleri söylediğinde çocuğu olmadığına göre birinci ihtimal, Gökyay'ın da belirttiği gibi, zayıftır. Bize göre üçüncü kelime *diregüm* sözüne koşut bir başka söz olmalıdır. Uygurcada 'güç, kuvvet' anlamına bir *tülük* (DTS'de *tölük*) kelimesi vardır: *yekig tülükün urup* 'seytani güç ile vurup' (DTS 579). Bu kelime Kırgızcada yaşamaktadır. Anlamı da 'zorluk, güçlük, müşkilât'tır. Kanımızca bütün misra şöyle düzeltilmelidir: *kadunum, diregüm, dülgüm* 'Kadınım, direğim, gücüm kuvvetim, (Tekin 1986: 145)

Tekin'in yukarıdaki sözleri, kendisinin Gökyay'ın kitabında okuyuşuyla ilgili yapmış olduğu düzeltmeleri (OŞG: 339) atlamış olduğunu gösteriyor.

Tezcan, kelimeleri *Kadunum, ziregüm, dölegüm!* okumuş ve yazdığı notta ikinci kelime için şu açıklamaya yer vermiştir:

Yazılışı *زهرکم* olan sözcüğün *زهرکم* *ziregüm* yerine yanlış yazılmış olduğunu kabul ediyorum. Fa. *zirek* 'anlayışlı, hünerli, akıllı' yazı dilinde olduğu gibi ağızlarda da yaygındır: DerS. 4389 *zirek* 1. 'açıkgöz, akıllı, çalışkan...' (DKON: 71)

Tezcan, aynı dizedeki üçüncü kelime için şöyle der:

Buradaki *dölek* kelimesi de 'temkinli' anlamındadır; TarS. 1231'de verilen öteki anlamlar: 'mutemet, dürüst, temkinli, vekarlı, sakın, itaatli, edepli'; DerS. 1577 *dölek* 'uslu, terbiyeli, ağırbaşlı'; 'uyanık, dikkatli', 'uysal', 'eli işe yatkın', 'dürüst, ciddi, mert', 1578 'boyu bosu güzel olan'. (DKON: 71)

Daha önce kelimeleri Tezcan gibi okumuş ve Tezcan'ın notuna gönderme yapmıştım. (Özçelik 2005: 346) Şimdi ise her kelimeyi bir başlıkta ele alarak düşüncelerimi ve yeni okuyuşumu belirteceğim:

1. *ķavunum* → *ķadunum*

قاونوم → قادونم

Yukarıdaki açıklamalarda görüldüğü gibi kelime *ķavunum* ve *ķadunum* olmak üzere iki şekilde okunmuş ve anlamlandırılmıştır.

Kelimenin metinde yanlış yazılmış olduğunu قادونم *ķadunum* şeklinde yazılmış olması gerektiğini düşünüyorum. Nitekim *ķadun* kelimesi Drs.16a.4, 70a.12, 89b.6'da قادون şeklinde yazılmıştır. Bu durum bize kelime *dal* (د) yerine *vav* (و) yazılmış olduğunu açıkça gösteriyor.

Söz konusu cümle Dirse Han'a aittir ve kendisi bir beydir. Dede Korkut'ta *kadun* kelimesi bir unvan olarak sadece beylerin eşleri için kullanılmıştır (ayrıntılı gerekçeler için bk. Drs.3b.7 notu). Bu nedenle burada bir beyin eşine *kavunum* şeklinde seslendiğini düşünmek doğru kabul edilemez. Nitekim *kavun* kelimesi Dede Korkut'ta hiç geçmez.

2. viregüm, ziregüm → diregüm

دیره کم → ویره کم

Yukarıdaki açıklamalarda da görüldüğü gibi kelime *viregüm* = *yemişim*, *ziregüm* = *anlayışlı, hünerli, akıllı ve diregüm* = *direğim* olmak üzere üç farklı şekilde okunmuş ve anlaşılmıştır. Bu okuma şekillerinden üçüncüsü doğru olmalıdır; çünkü -Tekin'in yukarıda sözünü ettiği gibi- olumlu kadın tipi Dede Korkut'un giriş bölümünde geçen şu cümlelerde evin direği olarak *évün* *taşağı* deyimiyle anılmakta ve övülmektedir:

évün *taşağı* oldur ki yazıdan yabandan éve bir konuk gelse, er âdem
évde olmasa, ol anı yêdürür içürür, ağırılar, 'azizler, gönderür. Ol 'Âyişe
Fâti'ma şoyıdur. Hânım, anuñ bebekleri bitsün, ocağuşa buncılayn
'avrat gelsün! (Drs.5b.7-11)

Dede Korkut'ta *direk* kelimesi şu cümlelerde de benzer düşünce çerçevesinde kullanılmıştır:

Drs.10b.1: "Bir *şama direk* ururlar, ol *şama taşayak* olur."

Drs.57a.1, 104b.3: "Türkistânun *diregi*" (Kazan Bey için)

Dede Korkut'ta *zirek* kelimesi ise hiç geçmez.

İkinci kelimedede *dal* yerine *vav* yazılmış olduğunu düşünüyorum. Yazım yanlışlığına örnek ve birbirine kanıt olarak bu dizedeki iki kelimeyi gösterebiliyorum ancak şu örneklerde tersi yazım yanlışlığı (*vav* yerine *dal*) yapılmıştır:

çağıruban چاغردبن 15b.3	duvağum دوداغم 48a.3	vêr در 15b.7
Dumruğ دمردل 79a.13	evümi ادمی 27b.1	vêrmez دهرمز 75b.3
gönderünji كوندردكي 26a.13	kervân كردان 4b.4	qalun قالدك 90b.2

3. düvlegüm → dölegüm; dölek: uyanık, dikkatli

Ergin'in metinde *دولکم* şeklinde yazılmış olan kelimeyi *düvlek* okuyup 'kavun?' anlamını vermiş olması metne uygun düşmüyor; diğer araştırmacıların *dölek* okuyuşları doğru olmalı. *Dölek* kelimesi için verilen anlamlardan -Tezcan'ın belirttiği- *Derleme Sözlüğü* 1577'de geçen 'uyanık, dikkatli' anlamı bağlama uygun düşüyor. Ayrıca bu dize;

“kadunum diregüm dölegüm!”

şeklinde okunduğunda ortaya çıkan aliterasyon da bu okuyuşun doğru olduğunu gösteren önemli bir kanıttır.

Drs.8b.9, 9a.10 (ME13.9, 14.10)

müsülman, yetmen → batman: mec. tosuncuk, topaç.

“Tağrı Te‘āla bize bir **batman** oğul vermez, nedendür?” = **تاجات**
Vat.61a.10

Drs.9a.10: “Ola kim bir ağzı du‘ālınuñ alqışıyla Tağrı bize bir **batman** ‘ayāl vère, dēdi.” = **تاجات** Vat.61b.6

M. Ergin, yukarıdaki iki cümlede geçen ve metindeki yazılışı verilmiş olan kelimeyi *batman* okumuş, “ağırlık ölçēği” (MEII: 40) anlamını vererek “*topaç gibi*” (DKK: 11, 12) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay, kelimeyi *yetmen* okumuş, “*kemale gelmiş, olgun, yetişmiş, kifayetli, erdemli*” (OŞG: 311) anlamlarını vererek “*erdemli*” (DKH: 32, 33) şeklinde aktarmıştır.

T. Tekin, söz konusu kelime ve anlamı için şu yorumu yapmıştır:

...doğacak çocuğun bir ağırlık ölçüsü ile nitelendirilmesi, Gökyay’ın da belirtmiş olduğu gibi, pek doğal değildir. Ayrıca bir batman altı okkalık veya sekiz kiloluk bir ağırlık ölçüsü olduğundan yeni doğmuş bir çocuğun normal ağırlığından oldukça fazladır. Bu kelimenin, Gökyay’ın ileri sürdüğü gibi, *yetmen* olması ihtimali kuvvetlidir. Anlamı da ‘yetkin, gelişmiş, gelişatlı’ olabilir. (Tekin 1986: 145)

S. Tezcan, kelime ve anlamı için şöyle der:

Şimdiye kadar *batman* ve *yetmen* okunmuş olan ve üzerinde epeyce tartışılmış olan bu sözcüğün birbirine oldukça yakın olan iki yerde de **müsülman** yerine bir yanlış çekimleme olduğunu düşünüyorum. Ortada (yani sağdan ve soldan bitişen) *lām* harfi bazen pek kısa yazıldığı için müstensihlerin yanlışlığı anlaşıyor. Drs.30a.6’da **یلتار** yerine **یت** yazılmıştır. (DKON: 72)

Tezcan, düşüncesini desteklemek için ayrıca Drs.64a.13’te **جولدی** *cüldi* yerine **جوندی** *dilüp* yerine **دلوب** *dilüp* yerine **ایو** *eyü* yerine **اولی** vb. örneklerin yazımında da *lam* (ل) ile ilgili yanlışlıklar olduğunu belirtmiş, bunları teklifine kanıt olarak vermiş ve söz konusu kelimenin *müsülman* ‘hayırlı, suçsuz, sabi’ okunması ve anlaşılması gerektiğini savunmuştur (DKON: 72-73).

Tezcan’ın teklifi kabul edilemez, çünkü kanıt olarak verdiği yanlış yazılmış örneklerin hiçbirinde söz konusu *müslüman* kelimesindeki *lām* (ل)’ın çevre şartları yoktur. Ayrıca *müslümān*, Drs.39b.5, 128a.6’da geçer ve her iki yerde de **مسلمان**

şeklinde yani Arapça imlâsına uygun şekilde yazılmıştır. Yine metinde اولی şeklinde yazılmış olan kelimenin yazımının doğru olduğu ve *ulı* okunması gerektiği aşağıda Drs.78b.10 notumda gösterilmiştir. Bu nedenle Tezcan'ın yorumunun bir zorlama olduğunu düşünüyorum.

M. S. Kaçalin ise kelimeye “*yetmen*: (<*yetim*+*en*, Ar. *yaṭīm*, *y-t-m*) *tanecik*, *yegâne*, *ayal*, *oğul*, *evlât*, *çoluk*, *çocuk*” (Kaçalin 2006: 331) anlamlarını vermiş ve *yetmen* ile ilgili olarak şu yorumu yazmıştır:

Araplarda inci dizilirken eşleştirilir, biri sağa biri sola büyükten küçüğe aşağıdan yukarıya sıralanarak dizilir, tek kalan en alta ortaya gelen ve öbürlerinden büyük olan inciye *yaṭīm* ‘yalğuzek, tekli’ denirdi. Sonra tek kalan, arkası olmayan anlamında ergen olmadan babası ölen çocuğa denildi. Birinci anlam sözlüklerde kaldı ve ikinci anlam sözcüğün karşılığı oldu. Bu metinde ‘tek, bir, biricik’ anlamındadır.

Sözcüğün gelişmesi bu metinde *yetm+en* biçiminde anlaşılmış, daha doğrusu anlaşılamamıştır. Bir sayfa sonra *betmân* biçiminde yazılmıştır. Sözcük ya Ar.’dan geldiği ve ilk dönemlerde söylendiği gibi kalmı şıradan *yaṭmân* okundu ve sonraları bu bağlantı unutulunca *yat*’a dayandırıldı ya da ince şıradan *yetmen* okundu ve *yet*’e dayandırılıp *yetiş*- ile ilişki kurularak *yetmen*’de karar kılındı. Yazılış ve söyleyiş ikinciyi uygun kılmaktadır.

yetmân ‘*ayâl* (V.7.6, D.13.10), *yetmân oğul* (V.6.10, D.12.9) yanında *evlâd u ‘ayâl* ‘çoluk çocuk’ karşılığı göz önünde tutulursa *yetmân* ‘*ayal*, *oğul*, *evlât*, *çoluk çocuk*’ olarak ortaya çıkar. (Kaçalin 2006: 154)

Bu yorumun da bir zorlama olduğunu düşünüyorum. Daha önce kelimeyi *batman* okumuş ve yazdığım notun sonucunda *batman* kelimesinin bir bebeğin ağırlığını ifade etmiş olduğunu düşünmekten başka seçeneğimiz olmadığını belirtmiştim (Özçelik 2006a: 67). Şimdi de kelimeyi *batman* okumanın bağlama uygun olduğunu düşünüyor ve konuyla ilgili bazı gerekçeler sunmak istiyorum:

1. Söz konusu kelime, her iki nüshada şu şekilde yazılmıştır:

Drs.8b.9: بٹمان	Vat.61a.10: بٹمان
Drs.9a.10: بٹمان	Vat.61b.6: بٹمان

Dresden yazıcısı *be* ile *ye*’yi, *nun* ile *te*’yi sıklıkla birbirini yerine yazmıştır. Bir başka deyişle tek notayı sıklıkla iki nokta ile karıştırmıştır. Nitekim Vatikan nüshasında da kelime başında birinci örnekte *ye*, ikincisinde *be* yazılmıştır.

2. Dresden nüshasında *batman* kelimesi, dört cümlede ağırlık ölçüsü birimi ve bir sıfat olarak *taş* ve *gürz* için kullanılmıştır. Örnekleri yazım şekilleri ile birlikte görelim:

Drs.103b.1: “Altmış بٹمان *batman* gürz şalaradı”

Drs.30a.13: “Her atanda on iki باتمن *batman* taş atardı.”

Drs.103b.7: “Ol altmış بتمان *batman* gürzile Kazılık Kocaya depere tutup çaldı.”

Drs.106b.4: “Ol altmış بتمان *batman* gürz ile Tundarı depere tutup çaldı.”

Söz konusu tartışmalı kelimenin yazılışı ile son iki örneğin yazım şekli örtüşüyor.

3. *Batman*, yöreden yöreye değişen bir ağırlık birimidir. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, *batman* maddesinde bu ölçü birimiyle ilgili olarak “... *Türkiyede ticarete kullanılan batmanın altı okka, Kırım’da 425 kilo ve İran’da ise 2,9 kilo tutardı.*” (Pakalın 1983: 174) şeklinde bilgi verilir:

Bence, *batman* kelimesi için burada verilen 2,9 kilo ağırlık bir bebeğin ağırlığına denk olduğu dikkate alınıp kelimenin mecaz olarak ‘tosuncuk, topaç’ anlaşılmaması bağlama uygun düşer. Bu nedenle, daha tatmin edici bir açıklama getirilemediği sürece, Ergin’in okuyuşu ve ‘*topaç gibi*’ şeklindeki aktarması bağlama uygundur demekten başka seçeneğimiz olamaz.

Drs.8b.11 (ME 13.11) *yaka(dan) tut-*: hesap sormak.

“*Yağanıla boğazuñdan tutubanı kaba ökçem altına şalayın mı?*”

Drs.28b.8: “*Yağanıla boğazuñdan tutayıdım, kaba ökçem altına şalayıdım*”

Drs.67a.1-2: “*Yağa tutup kâfirle oğraşayım senün için*”

Ergin, yukarıdaki cümlelerde geçen ve koyu harflerle yazılmış olan deyim dizinde işlememiş; Gökyay, deyim anlamını “*yakadan tutmak Döğüşte birinin yakasından tutmak, hasmını yıkmak için yakasından tutmak*” (OŞG: 302) şeklinde vermiştir.

Türkiye Türkçesinde, *yakasını tutmak* “*hesap sormak*” (Kardaş vd. 2000: 3104) ve *yakasına asılmak / yapışmak* “*hesap sormak*” (Kardaş vd. 2000: 3103) şekillerinde kullanılmakta olan bu deyim, yukarıdaki cümlelerde de aynı anlamda kullanılmıştır. Söz konusu deyimde gerçek ile mecaz iç içedir yani bu cümlelerde gerçek anlamda da yakadan tutmak söz konusudur. Bu örnekler için kısa özetler yapmak gerekiyor:

Birinci örnekte çocuğu olmadığından aşağılanmış olan Dirse Han, eşine serzenişte bulunarak tehditler savururken bu durumun hesabını eşinden sormak istemektedir.

İkinci örnekte tutsak düşmüş olan Borla Hatun, kâfirlerin kendisine içki sundurarak işret yapmak istediklerini, bunu yapmadığı taktirde oğlu Oruz’u asacaklarını ve kendisine etinden yedireceklerini öğrendiğini oğluna anlatır; ardından oğluna bu konudaki fikrini şöyle sorar:

Kazan oğlu Oruzı habsdan çıkarıñ, boğazından urğanıla aşuñ, iki talusından çengele şancuñ. Kıyma kıyma ağ etinden çeküñ, kara kavurma edüp kırk beg kızına eletüñ. Her kim yedi, ol degül; her kim yemedi, ol Kazan hatunudur, çeküñ döşegümüze getürelüm, sağrak sürdürelüm.' demişler. Senüñ etünden, oğul a, yeyeyinmi yoħsa şası dınlı kâfirüñ döşegine gireyin mi? Ağañ Kazanüñ nâmüsını şındurayın mı, necêdeyin oğul hey? (Drs.28a.12-28b.4)

Oruz annesinin sözlerine ve sorusuna çok öfkelenildiğini ifade etmek için yukarıdaki ikinci cümleyi söylemiş, annesine bu sözlerinin hesabını acı bir şekilde ödetceğini anlatmak istemiştir.

Üçüncü örnekte ise Oruz, kendisini kanıtlamak istediğinden babasına düşmanla savaşıarak onlardan hesap sormak istediğini ifade etmiştir.

Drs.8b.12-13 (ME 13.12-13)

can fatlusın bildür- / göster-: canını yakmak, dövmek.

“Cân fatlusın saña bildüreyin mi?”

Gökay, *cân fatlusın bildür-* deyiminin anlamını “*Canın ne tatlı olduğunu öğretmek, canın kıymetini bildirmek, öldürüp canına kıymak*” (OŞG: 183) şeklinde açıklamıştır. Ergin, bu deyimde geçen kelimeleri ayrı ayrı işleyerek gerçek anlamlarını belirtmiştir.

Yukarıdaki cümlede, *bildirmek* fiili ‘göstermek’ anlamında kullanılmıştır. Deyim, Dede Korkut’taki şu cümlelerde de *can fatlusın göster-* ve *İsim+A göster-* kalıbıyla geçiyor:

Drs.28b.10: “Cân fatlusın saña göstereydüm.”

Drs.153a.8: “Mere kavat, muħannaşlıgıla er öldürmek nece olur men saña göstereyim, dedi.”

Deyimin bu şekilleri, Türkiye Türkçesinde de kullanılmaktadır.

Drs.9a.3 (ME 14.3) incitüp → incinüp.

“Hây Dirse Hân, baña kazaþ etme,
incinüp acı sözler söyleme.”

S. Tezcan, yukarıda metindeki yazılışı gösterilen ve daha önce *incinüp* okunmuş olan fiili *incitüp* okumayı teklif etmiş ve teklifiyle ilgili olarak şu kısa notu yazmıştır:

Yazmada incinüb انحب olarak bulunan sözcüğü *incitüp* olarak düzeltmeyi öneriyorum. Çünkü *incin-* eyleminin bugünkü anlamından yola çıkıldığında Dirse Hân’ın değil, eşinin incinmesi söz konusudur.

Ancak Süheyl u Nevbahâr'daki bir beyitte *incin-* eyleminin 'hayal kırıklığına uğramak' anlamına geçtiğini de belirtmek gerekiyor. Süheyl u Nevbahâr 37

Kimünj uşşı var ise hêç dınmaya

Tarılmaya buşmaya incinmeye

Buna göre DKK'ndaki veri eğer *incin-* okunursa «hayal kırıklığına uğrayıp» olarak anlaşılabilir. (DKON: 73)

Tezcan'ın yukarıdaki cümlelerinden, bu şekildeki okuyuşunda ısrarcı olmadığı anlaşılrsa da söz konusu fiili metinde *incitüp* okumuştur. Ancak bağlamı tam olarak anlamak ve doğru tespit yapmak için şunu unutmamak gerekir ki Dirse Han, Bayındır Han'ın davetinde görmüş olduğu muameleden dolayı *incinmiş*; eşi de yukarıdaki *incinüp* sözüyle bunu vurgulamaya çalışmıştır. Ayrıca yukarıdaki ilk cümlede geçen *baña*, *kazap êtme* ve *acı sözler söyleme* için uygun düşüyor ve söz konusu fiilin *incitüp* olamayacağını da açıkça gösteriyor.

Drs.9a.5, 83b.5 (ME 14.5, 163.5) *öldür-* (hayvan) kestirmek.

"Atdan aygır, deveden buğra, koyundan kaç *öldürgil*"

Drs.83b.5 "Toğduğında tokuz buğra *öldürdügüm* aslan oğul!"

Dede Korkut'ta *kır(dur-)* fiilleri, 'hayvan kes(tir)mek' anlamında kullanılır (bk. *Dizin*); *öldür-* fiili ise sadece yukarıdaki iki cümlede 'hayvan kes(tir)mek' anlamında kullanılmıştır. Yukarıdaki ikinci cümle, Vatikan nüshasında yoktur; Vat.61b.4'te geçen ilk cümlede ise *kırdurğıl* geçiyor. Ayrıca *kır(dur-)* fiilleri, Dede Korkut'ta yukarıdaki iki cümleye benzer sekiz cümlede⁷⁸ daha 'hayvan kes(tir)mek' anlamında kullanılmıştır.

Şecere-i Terākime'de *öltür(t)-* fiillerinin yukarıdaki iki örnekte olduğu gibi 'hayvan) kestirmek' anlamında kullanılmış olduğunu görüyoruz: "*Toğkuz ming koy ve toğkuz yüz yulkı öltürtdi.*", "*Toğkuz yüz yulkı ve toğkuz ming koy öltürtdi.*", "*Tört yüz yulkı ve tört ming koy öltürdiler*", "*Her oğlınıng başındın Hudây yolına bir koy öltürüp pişirip halkğa berdi*" (Kargı Ölmez 1996: 78b.2, 80a.3, 86b. 9, 95b.13).

Dede Korkut'ta *öldür-* fiilinin sadece yukarıdaki iki cümlede 'hayvan kesmek' anlamında kullanılmış olması dikkat çekici bir durumdur. Fiilin *Tarama* ve *Derleme Sözlüğü*'nde 'hayvan kesmek' anlamında kullanılışı tespit edilmemiştir.

⁷⁸ Drs.7a.5, 9a.12, 13b.6, 69b.5, 102a.12, 132a.6, 137b.3, 149a.7.

Drs.9a.9 (ME 14.9)

hâcet dile-: 1. Dua etmek, istemek; 2. Birinin duasını istemek.

“Ulı tøy eyle, **hâcet dile**! Ola kim bir ağzı dualınuñ alqışıyla Tañrı bize bir müsülmân ‘ayâl vère, dèdi. Dirse Hân dahı ehlinüñ söziyile ulu tøy eyledi, **hâcet diledi**. Atdan ayğır, deveden buğra, koyundan çoç kırdurdı.”

Ergin, *hâcet dile-* fiilinin anlamını “*dilek dilemek*” (MEII: 133); Gökyay ise “*Mahrum olduğumuz, içten arzuladığımız bir şey için dua etmek, şiddetle arzula-dığımız bir şeyi Allaktan istemek*” (OŞG: 218) şeklinde açıklamıştır. Gökyay’ın tanımı doğru olmalıdır. Fiilin ilk kullanılışı, bağlama dikkat edilirse, ‘kişinin in-sanlardan (kendisi için) dua etmelerini istemek’ anlamındadır. Nitekim Gökyay, fiilin birinci kullanılışında, bu anlamı vurgulamak için olsa gerek, metne *dua et-dür* (OŞG: 6.10) cümlesini eklemiştir. Bence böyle bir eklemeye gerek yoktur çünkü *hâcet dile-*, fiil zaten ‘(insanlardan) dua istemek’ anlamında kullanılmıştır. Ayrıca cümleden sonra gelen “*Ola kim bir ağzı du‘alınun alqışıyla Tañrı bize bir müsülmân ayâl vère.*” cümlesi de bu anlamı göstermektedir. Dede Korkut’ta geçen şu iki cümlede ise *hacet dile-*, ‘dua etmek’ anlamında kullanılmıştır:

Drs.9b.3 “El götürdiler, **hâcet dilediler**.”

Drs.75b.12: “Ağladı, Kâdir Tañrıdan **hâcet diledi**, yüzün yere sürdi.”

Drs.9a.11 (ME 14.11) دخی → دخی = **dişi** → dahı; **dahı**: da.

Dresden	Vatikan
Ulı tøy eyle, hâcet dile! Ola kim bir ağzı du‘alınun alqışıyla Tañrı bize bir batman ayâl vère, dèdi. Dirse Hân دخی dahı ehlinüñ söziyile ulu tøy eyledi, hâcet diledi. (Drs.9a.11)	Ulu tøy eyle, hâcet dile, du‘a êtdür. Ola kim bir ağzı du‘alınun alqışıyla bize Tañrı bir batman ‘ayâl vère, dèdi. Dirse Hân دخی dahı ehlinüñ söziyile ulu tøy êtdi. (Vat.61b.6-7)

M. Ergin, yukarıda iki metindeki yazılışı gösterilen kelimeyi yazılışına uygun olarak *dişi* okumuş, ‘dişi’ anlamını vermiş (MEII: 93) ve “*dişi*” (DKK: 12) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay; kelimeyi *dişi* (OŞG: 6.12) okumuş, sözlükte “*dişi ehli: kadın, kadın cinsi*” (OŞG: 197) diye işlemiş ve “*hatunun*” (DKH: 33) şeklinde aktarmıştır.

S. Tezcan, kelimeyi iki nüshada da *dişi* okumuştur. Tezcan, yazdığı notta *dişi* kelimesinin metinde sıfat olarak kullanılışına şüphe ile yaklaşmış, eski metinlerde *dişi ehil* ve *er ehil* deyimlerine rastlamadığını, ancak bu deyimlerin 19. yüzyılda Yunan harfleriyle yazılmış bir romanda sık kullanıldığını belirtmiştir (DKON: 74-75).

M. S. Kaçalin de Vat.61 b.7’de geçen kelimeyi *dişi* okumuştur.

Türkçede *dişi* kelimesinin insan için *sıfat olarak kullanılması*nın doğru kabul edilemeyeceğini düşünüyorum. Ayrıca 19. yüzyılda Yunan harfleriyle yazılmış bir romanda sık kullanılmış olması da bir tanık olarak gösterilemez. Kanaatimce söz konusu kelime metinde yanlışlıkla دشى (*dişi*) şeklinde yazılmıştır, doğru yazımın دحى (*daḥı*) olması gerekir; bu düşüncemin gerekçeleri şöyledir:

Bağlaman anlaşılması için öncelikle bir özet yapmak gerekiyor: Bayındır Han’ın ziyafetine giden Dirse Han; kara çadıra oturtulur, altına kara keçe serilerek kendisine kara koyun yahnisinden ıkrām edilir. Dirse Han, kendisinin bu şekilde ağırlandığını sebebini sorar ve Bayındır Han’ın çocuksuz olanların böyle ağırlandığını emir verdiğini öğrenir. Dirse Han, bunun üzerine Bayındır Han’ın ziyafetinden ayrılır, eve gelir ve eşine çıkışarak *neden bir çocuklarının olmadığını* sorar. Eşi, Dirse Han’a büyük bir ziyafet vermesini ve insanlardan kendilerinin çocuk sahibi olmaları için dua istemesini teklif eder, belki bu şekilde bir çocuk sahibi olabileceklerini belirtir. Dirse Han da eşinin teklifini uygun bulur ve teklifini gerçekleştirir. Böyle bir bağlamda metinde *dişi* yazılmış olan kelimenin doğru kabul edilmesi düşünülemez. Burada sözün gelişine uygun düşen kelimenin *dişi* (دشى) değil *daḥı* (د حى) olması gerekiyor:

“Dirse Hān د حى *daḥı* ehlinün söziyle ulu toy eyledi, ḥācet diledi.”

Yazıcı önceki nüshada *daḥı* (د حى) kelimesindeki *hı* (ح) harfini -sağ kısmının silik yazılmış olması nedeniyle- harfi, *şın* (ش) görmüş olabilir.

Kelimenin Vat.61 b.7’de de *dişi* okunacak şekilde yazılmış olması, bu yanlışlığın ortak bir nüshaya dayandığını gösteriyor.

Nitekim şu üç cümlede *daḥı* kelimesinin benzer kullanılışları geçer:

Drs.10a.6-7: “Boğa *daḥı* oğlana sürdi geldi.”

Drs.16b.1: “Oğlanın anası *daḥı* emcegin bir şıkdı, südi gelmedi.”

Drs.17b.6: “Ol nā-merdler *daḥı* bir yerde konmışlardı.”

Drs.9b.12 (ME 15.12)

kalın: (<kal-ın, kal- ‘yükselmek, kalkmak’) seçkin, değerli.

“Bayındır Hān **kalın** Oğuz begleriyle temāşāya bakardı.”

M. Ergin yukarıdaki cümleyle başka birçok yerde geçmiş ve Oğuz için bir sıfat olarak kullanılmış olan *kalın* kelimesinin anlamını “*kalın, kalabalık, büyük, kuvvetli*” (MEII: 163) olarak vermiş ve hep “*kudretli*” (DKK: 12) şeklinde aktarmıştır. O. Ş. Gökyay ise kelimeyi hep “*soylu*” (DKH: 33) şeklinde aktarmıştır.

Kanaatimce bu kelime *kal-* ‘yükselmek, kalkmak’ fiilinden geldiği düşünülerek (<*kal-ın*) ‘seçkin, değerli’ olarak anlaşılabılır. Nitekim Vatikan nüshasında Oğuz beyleri için bir yerde *ulu begler*, bir yerde de *ulu hânlar* geçer.

Vat.75b.9: “Ulu begler ağ çıkardı kara geydi senünjiün”

Vat.80b.12: “Ulu hânlar hatunları kaş kaş yaşmakları altundan gülüşdiler.”

Drs.10a.8 (ME 16.8) *kıya çal-*: tam karşısına denk getirip vurmak.

“Oğlan yumruğıyla boğanun alnına *kıya* tutup *çaldı*. Boğa götin götin gétđi. Boğa oğlana sürđi gerü geldi. Oğlan yine boğanun alnına yumruğıyla *katı* urđı. Oğlan bu *katla* boğanun alnına yumruğunu *tayadı*, sürđi meydanun başına *çıkarđı*.”

M. Ergin, yukarıdaki metinde geçen *kıya tutup çal-* deyiminin anlamını “*kıyasıya çalmak, kıyasıya vurmak*” (MEII: 183) diye vermiş ve deymi “*kıyasıya tutup vurdu...*” (DKK: 13) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay, deyim kelimelerini ayrı ayrı işlemiş; *kıya* için “*eğri; acı; hiddetli; ters, yan; keskin*” (OŞG: 247) anlamlarını vermiş ve önce “*Oğlan yumruğıyla boğanun alnına kıya tutup çaldı*” (Gökyay 1963: 7) şeklinde aktarmış, daha sonra yayımladığı aktarmada ise bu kısmı metinden çıkarmıştır (DKH: 33).

S. Tezcan, yazdığı notta deyimle ilgili olarak şu açıklamaları yapar:

Ergin: ...buğanun alnına *kıya tutup çaldı*; Gökyay: *buğanun* alnına *kıya* tutup *çaldı*, okumuşlardır. Ancak bu veri her iki yazarın dizinlerinde de eksik olduğundan nasıl anladıklarını bilemiyoruz. Bence burada *kıya* ‘yatay doğrultuda’ anlamındadır: Türkmençe, TDS 231 *giya* ‘kese, yanın, *gışık*’ (yatay, diklemesine değil, dik değil) yani çocuk yumruğunu boğanun alnı doğrultusunda tutup vuruyor. (DKON: 76-77).

Ancak Tezcan bu notuna rağmen nedense kelimeyi *notlar dizininde* “*kıya ‘yatay’ (?) (kıya tut-)*” (DKON: 413) şeklinde tereddüt belirterek işlemiştir. Ayrıca Tezcan’ın yukarıdaki sözlerinden Ergin ve Gökyay’a ait yukarıda verdiğimiz bilgileri atladığı anlaşıyor.

Söz konusu *kıya çal-* fiilinin ‘tam karşısına denk getirip vurmak’ anlamında olduğunu düşünüyorum.

Şu cümlelerde geçen *kıya (tiküben)bak-* deymi de bu anlamı destekler:

Drs.35b.11: “Salur Kızan... *kıya tiküben* Bay Böre begün yüzine *bağdı*” = (...gözünü dikip dikkatle baktı.)

Drs.140b.3: “Kırk bin er yağı gördümise *kıya bağdum*” = (...gözümü dikip dikkatle baktım.)

Drs.10a.11 (ME 16.11) **çıkar-**: götürmek.

“Oğlan bu katla boğanun alnına yumruğunu tıyadı, sürdi meydānun başına **çıkar**dı.”

M. Ergin, yukarıdaki cümlemin yüklemine *çıkar*dı okumuş, “*çıkar*dı” (DKK: 13) olarak aktarmış, fiilin anlamını “*çıkar*mak” (MEİI: 74) şeklinde vermiştir. O. Ş. Gökyay, fiili *çıkar*dı (OŞG: 6.37) okumuş, “*çıkar*dı” (DKH: 33) olarak aktarmış ve fiilin anlamını “*dışarı çıkarmak, dışarıyı göstermek (giyim hakkında) çıkarmak, istihrac etmek, peyda etmek, dışarı almak, dışarı getirmek*” (OŞG: 189) şeklinde vermiştir.

Fiil, yukarıdaki cümlede ‘götürmek’ anlamında kullanılmıştır. Ayrıca fiil, şu cümlelerde de aynı anlamda kullanılmıştır:

Drs.64b.12: “Kaçan sen beni alup kâfir serhaddına **çıkar**duñ?”

Drs.93a.5: “Alnına yumruğun tıyadı, sürdi meydānun başına **çıkar**dı.”

Drs.123a.4 “At üzerinden meni kap, döşegime **çıkar**.”

Drs.123a.5 “Atasını at üzerinden karvadı tıtdı, döşegine **çıkar**dı.”

Drs.10a.13 (ME 16.13) **köpük tur-**: köpüklenmek.

“Boğayla oğlan bir hamle çekişdiler. İki talusunun üstine boğanun [**köpük**] **tur**dı.”

Yazıcının, Dresden nüshasında Vat.62a.7’de yazılmış olan *köpük* kelimesini atlamış olduğu anlaşılıyor. Araştırmacılar yukarıda gösterdiğim tamiri yapmışlardır. Ayrıca M. Ergin ve S. Tezcan metinde bunu belirtmiş ancak bir anlam vermemiştir. Ergin, metnin bu kısmını “*köpük bağlandı*” (DKK: 13) şeklinde aktarmıştır. O. Ş. Gökyay ise deyimini aktarmamış, (DKH: 33) ancak sözlükte *köpük durmak* fiilin anlamını “*köpük birirmek, köpüklenmek*” (OŞG: 252) olarak vermiştir. Gökyay’ın belirttiği ‘köpüklenmek’ anlam olarak metne daha uygun düşer.

Drs.10b.12, 13 (ME 17.12, 13) [**bu**], [**bu oğlana**].

“Hey Dirse Hân,

beglik vërgil, taht vërgil [**bu**] **oğlana**, erdemli-dür,

Boynı uzun bedevî at vërgil [**bu oğlana**] binid olsun, hünerli-dür.

Ağayıldan tümen koyun vërgil **bu oğlana** şişlik olsun, erdemli-dür.

Kaytabandan kızıl deve vërgil **bu oğlana** yüklet olsun, hünerli-dür.

Altun başlu ban ev vërgil **bu oğlana** gölge olsun, erdemli-dür.”

Yukarıdaki ilk iki dizede köşeli parantez içerisinde gösterilen tamirleri Ergin ve Gökyay (OŞG: 7.17) yapmış, Tezcan ve Özçelik yapmamıştır. *Soylamada* vurgu ve pekiştirme amacıyla tekrar edildiği anlaşılan *bu oğlana* sözünün ilk iki dizede eksik olduğu anlaşıyor; köşeli parantez içerisindeki iki tamirin yapılması gerektiği açıktır. Nitekim eklenmesi teklif edilen kelimeler Vat.62b.1’de geçiyor.

Drs.10b.13 (ME 17.13) بينر → بيند = **biner** → **binid**.

“Boynı uzun bedevî at vèrgil
[bu oğlana] **binid** olsun, hünerli-dür.
Ağayıldan tümen koyun vèrgil
bu oğlana **şışlik** olsun, erdemli-dür.
Kaytabandan kızıl deve vèrgil
bu oğlana **yüklet** olsun, hünerli-dür.
Altun başlu ban év vèrgil
bu oğlana **gölge** olsun, erdemli-dür.”

M. Ergin, yukarıdaki cümlede geçen ve metinde بينر şeklinde yazılmış olan kelimeyi yazılışına uygun olarak *biner* okumuştur. O. Ş. Gökyay, muhtemelen Vat.62b.1’deki yazılışını dikkate alarak kelimeyi *binid* (OŞG: 7.17) okumuştur. S. Tezcan ise kelimeyi *binit* şeklinde okumuştur.

Kelimeyi *binid* okumanın doğru olacağını düşünüyor ve bu konuda birkaç gerekçe sunmak istiyorum:

1. Drs.10b.12 ve Drs.11a.5 satırları arasında geçen yukarıdaki *soylamanın* dizelerinde sıralanmış olan istekler hep birer isim ile tanımlanmıştır: **şışlik** olsun, **yüklet** olsun, **gölge** olsun. Buna göre üzerinde durduğumuz cümlede geçen kelimelerin de bir isim (*binid*) olması gerekiyor.

2. Yazıcının kelime sonunda *te* yerine *re* yazılmış olma ihtimali zayıf görünür. Dresden yazıcısı şu örneklerde de *dal* yerine *re* ile yazmıştır:

din دين 21a.3	edüğünür ارو كنك 115a.6	edüğini ارو كني 115a.8
umudı اموري 48a.4	umudı اموري 47a.12	

3. Nitekim kelime Vat.62b.1’de بيند *binid* şeklinde yazılmıştır.

Drs.11a.1 (ME 18.1) ağayıl: ağıllar (<ağıl).

“Ağayıldan tümen koyun vèrgil,
Bu oğlana şışlik olsun, erdemlidir.”

Ergin, yukarıdaki cümlede geçen *agayıl* kelimesi için, “*ağıl, koyun ağılı (koyun sürüsü?)*” (MEİİ: 5) anlamlarını vermiş ve kelimeyi “*ağıllardan*” (DKK: 14) şeklinde aktarmıştır.

Gökyay, aynı kelime için “*Ağıl (kaynak gösterilemiyor. Acaba ağıl kelimesinin arapça çoğulu mu?)*” (OŞG: 159) şeklinde bir açıklama vermiş ve kelimeyi “*ağıldan*” (DKH: 34) şeklinde aktarmıştır.

Tezcan, kelimenin anlamını “*koyun sürüsü; koyun olarak mal varlığı*” (DKON: 400) şeklinde vermiş, notunda kelimenin yazılışından ve metindeki kullanılışından hareketle Gökyay’ın teklifinin doğru olabileceğini (DKON: 77) belirtmiştir.

Alışık ise söz konusu kelimeyi *ağ ayıl* okumuş ve bunu *ağıl*’ın Kuzey Türkçesindeki *ayıl* şekliyle birleştirerek açıklamaya çalışmıştır (Alışık 2002: 147-150)

Kelime ile ilgili tespitlerimi maddeler hâlinde vererek bir tespit yapmak istiyorum:

1. Dede Korkut’ta *ağıl*’ın şu üç cümlede geçmiş olması, kelimenin bilindiğini gösteriyor:

Drs.21b.12: “... *ağıluñ* kapusını berkitdi.”

Drs.25a.2: “Arkasını urup berk *ağıluñ* ardın söken”

Drs.46a.3: “Deli Qarçarı yalıncağ eyledi, *ağıla* koydı.”

2. Dede Korkut’ta *agayıl* kelimesi, bütün verilerde Arapça *efâ’il* veznine uygun olarak اغایل şeklinde yazılmıştır.

3. Kelimenin şu verilerde ‘ağıllar’ anlamında kullanılmış olduğu açıkça anlaşıyor:

Drs.18a.5: “*Ağayıldan* tümen koyun gederise menüm geder.”

Drs.18b.9: “*Ağayıl*da tümen koyun senün geder.”

Drs.74b.5: “*Ağayıl*da ağca koyun esen olsa kızu verür”

Drs.100a.13: “*Ağayıl*da ağca koyun kızcığının süser mi olur?”

Drs.133a.7: “*Ağayıl*uñ qoçları ürkdı geder”

Drs.151b.3: “[*Ağayıl*da] ağca koyunlarum menrişmedin”

4. Şu veriler, bulunma durumu eki(+dA)’nin çıkma durumu (+dAn) yerine kullanıldığına dikkat edilerek değerlendirildiğinde, *agayıl* kelimesinin ‘koyun sürüsü’ anlamında kullanıldığı ortaya çıkar:

Drs.53b.3: “*Ağayıl*da ağca koyun şorar olsam şölen kimün?”

Drs.54a.1: “*Ağayıl*da ağca koyunu şorar olsañ ağam Beyregün şöleniydi.”

Drs.61a.4: “Ağayıl da ağca koyunum, saña şölen olsun.”

Drs.71b.9: “Ağayıl da ağca koyun bundan geçdi”

Drs.85b.2: “Ağayıl da ağca koyunum, saña şölen olsun”

Drs.136b.2: “Ağayılum güdende çobanum mısın?”

Ağayıl kelimesi, Dede Korkut'ta *kazakuc* ve *kaytaban* kelimelerinin yanında kullanılır. *Kazakuc* ‘at ahır, at sürüsü’ anlamlarında kullanılmıştır (bk. Drs.3b.10 notu). Aynı şekilde *kaytaban* da ‘deve ahır’ ve ‘deve sürüsü’ anlamlarında kullanılmıştır (bk. Drs.11a.2 notu). Buna göre *Ağayıl*’ın, *kazakuc* ve *kaytaban* kelimelerinin yanında ‘ağallar’ ve ‘koyun sürüsü’ anlamında kullanılmış olması gayet normaldir. O hâlde Türkçe *ağıl* kelimesi, Arapça *ef‘il* vezninde çokluk yapılmıştır denilebilir.

Drs.11a.1 (ME 18.1) tümen: gür tüylü.

“Hey Dirse Hân,

beglik vèrgil, taht vèrgil

[bu] oğlana, erdemlidür,

Boynı uzun bedevî at vèrgil

[bu oğlana] binid olsun, hünerlidür.

Ağayıldan tümen koyun vèrgil

bu oğlana şişlik olsun, erdemlidür.

Kaytabandan kızıl deve vèrgil

bu oğlana yüklet olsun, hünerlidür.

Altun başlu ban év vèrgil

bu oğlana gölge olsun, erdemlidür.

Çign[i] kuşlı cebe ton vèrgil,

bu oğlana geber olsun, hünerlidür.”

Ergin, yukarıdaki soylamanın altıncı dizesinde geçen *tümen* kelimesinin anlamını “*tümen, on bin*” (MEII: 299); Gökyay, “*on bin, büyük küme, çok, pek çok, büyük bir yekûn*” (OŞG: 295) olarak vermiştir. Gökyay, ayrıca *tümen koyun*’u “*çok koyun, sürü sürü koyun*” (OŞG: 295) şeklinde anladığını da yazmıştır. Zeki Ömer Defne, *tümen* kelimesi için şunları söylemiştir:

Tümen veya tügmen: Çankırı ve Kastamonu taraflarında civcivlerin, tavukların, horozların, kuzuların, koyunların tepesindeki tüy kümesine ‘tüymen’ denir. Böyle olan hayvanlar, başı cıbr, cavlak olanlara nazaran daha güzel ve daha makbul sayılırlar. (Defne 1988: 60)

Kaçalın, *tümen* kelimesi için yazdığı notta Defne'nin bu teklifini anar ve bazı sözlüklerden verdiği anlamı destekleyen tanıklara yer verir:

...Trlân.'de buna benzer *kirpikmen* 'uzun, gür kirpikli' (ÇENELİ, 'Türkmen Türkçesi Sözlüğü', 60a.s.) örneği bulunmaktadır. (...) *tüymen* saç 'gür saç' (Ankara) (TDK: DS: X, 4018a.s.), *tügmen* 'kimi kuşların tepelerinde' bulunan uzunca tüy' (Çankırı, Kervân saray-Zile-Tokat) (4005a.s.), 'tavuğun başındaki kabarık tüy, tepelik' (TDK: DS: XII, 4773b.s.), (...), *tülemen* 'kabarık tüylü'... (Kaçalın 2006: 164)

Defne ve Kaçalın'ın *tümen* kelimesi için verdikleri anlam doğru olmalıdır. Bu konuda bazı gerekçeler sunmak istiyorum:

1. Yukarıdaki *soylamada* Dede Korkut, Dirse Han'a seslenirken oğluna vermesini istediği unsurları şu sıfat tamlamalarıyla saymıştır:

<i>boyı uzun bedevî at</i>	<i>altın başlu ban év</i>
<i>tümen koyun</i>	<i>çign[i] kuşlı cebe ton</i>
<i>kızıl deve</i>	

Bu tamlamalarda hep niteleme sıfatları (italik yazılmış) kullanıldığına göre *tümen*'in de koyun için bir sayı değil, niteleme anlamı bulunması gerekiyor.

2. Söz konusu *tümen koyun* tamlaması bulunan şu cümlelerde de geçer:

Drs.18a.5: "ağayıldan *tümen koyun* gederise menüm geder."

Drs.18b.10: "ağayıldı *tümen koyun* senün geder."

Drs.142a.12: "ağca yañal *tümen koyunun* gezdürmeye"

3. Vatikan nüshasında geçen şu dizelerde ise *ağca tümen* geçmiş olması *tümen*'in sayı ifade etmediğini düşündürüyor.

"Kaytabanda develerüm bozlatdılar,
kazaçucda kızılık atum kişnetdiler,
ağca tümen koyunum meşrettiler" (Vat.104a.13)

Sonuç: Yukarıdaki üç örnekte *tümen koyun*, 'gür tüylü koyun' olarak anlaşılabilir.

Drs.11a.2 (ME 18.2) **kaytaban**: deve ahır.

"**Kaytabandan** kızıl deve vërgil,
Bu oğlana yüklet olsun, hünêrlidür."

Ergin, *kaytaban* kelimesi için "*deve sürüsü, deve cinsi, develer, deve, deve ahır, deve ağılı*" (MEII: 176) anlamlarını vermiş ve kelimeyi "*develerden*" (DKK: 14) şeklinde aktarmıştır.

Gökyay, “*deve sürüsü, deve ahır, deve katarı*” anlamlarını vermiş, “*Bence bu kaytaban kelimesi kadbend sözünden bozma olmalıdır ki deve katarı, yedekte olan hayvanlar dizisi demek olacaktır.*” (OŞG: 242-243). açıklamasını yapmış, kelimeyi “*kaytaban*” (DKH: 35) olarak aktarmış ve dipnotta bunun “*deve ahır*” (DKH: 175, 30. dipnot) anlamına geldiğini belirtmiştir.

Tezcan ise kelimeye “*deve, deve sürüsü, deve olarak mal varlığı*” (DKON: 413) anlamlarını vermiş ve yazdığı notta şu görüşlere yer vermiştir:

Birçok defa geçen ve ‘deve’ anlamına geldiği açıkça belli olmakla birlikte nereden geldiği belirlenememiş olan bu sözcük için bir açıklama önerisi: *kay taban* > *kaytaban* ‘tabanı sertleşmiş bir tabakayla kaplı olan, nasır taban’. Almanca *deve* türünden hayvanların genel adı: *Schwielesohle* ‘nasır taban’dır. (DKON: 77-78).

Tezcan bu sözlerin devamında kelimenin etimolojisi üzerine başka bazı yorum ve açıklamalar (bk. DKON: 78-80) da yapmıştır.

Yukarıda *қазақ* kelimesinin başlangıçta ‘at ahır’ anlamında kullanıldığını hâlde daha sonra ‘at, at sürüsü’ anlamlarında da kullanıldığını gösterdim (bk. Drs.3b.10 notu). Dede Korkut’ta Türkçe *ağıl* kelimesinden, Arapça *efā’il* vezni-ne göre türetilmiş *ağayıl*, ‘ağıllar’ anlamında kullanılmıştır (bk. Drs.11a.1 notu). Şimdi de şu verilerde *kaytaban* kelimesinin kullanımına dikkat çekmek istiyorum:

Drs.74b.3-5: “*қазақ[da қазılık] атлар есен olsa құлun тоғар.
қайтабанда қızıl deve есен olsa торум вёрёр.
ағайылда ағса қойун есен olsa қузі вёрёр.*”

Drs.100a.12: “*қайтабанда [қızıl deve] торумından донер ми olur?
қазақуда қазılık атлар қулунцун депреми olur?
ағайылда ағса қойун қузіцағин сүсер ми olur?*”

Drs.151b.2-4: “*қайтабанда develerüm bozlaşmadın,
қазақуда қазılık atum kişneşmedin,
[ағайылда] ағса қойунларum menrişmedin...*”

Drs.148b.2: “*[қайтабанда] develerüm bozlatdılar, қазақуда қазılık атларum kişnetdiler.*”

Drs.150a.9: “*қазақуда қазılık атına çok binmişem.*”

Drs.150b.1: “*Aruz, maña bu işi eдеceğün bilseydüm
қазақуда қазılık atuma bineridüm.*”

Eğer yukarıdaki verilerde bulunma durumu eki (+dA), çıkma yerine kullanılmamış ise *ağayıl* ve *қазақ* kelimelerinin yer adı olarak kullanılmış olması, *kaytaban* için de geçerli olabilir mi? Nitekim yukarıda dikkat çektiğim gibi Ergin

ve Gökyay, *kaytaban*'ın 'deve ahır' anlamında kullanılmış olduğunu kabul etmişlerdir. Eğer bu doğru ise kelimenin anlam genişlemesi, hayvan adından yer adına doğru mu, yoksa tam tersi midir? Bir başka deyişle *kaytaban*, başlangıçta 'deve' anlamında mı, 'deve ahır' anlamında mı kullanılmıştır? Ayrıca bk. Drs.3b.10 notu.

Drs.11a.3 (ME 18.3)

altun: Dede Korkut'ta *altun*'ın yönetim sembolü olarak kullanılışı.

"**Altun** başlu ban év vergil bu oğlana"

Yukarıdaki veride Dede Korkut, Dirse Han'a seslenmektedir. Dirse Han'ın oğlu, boğayı yenerek kendisini kanıtlamıştır. Bu nedenle de ad koyma töreni yapılmaktadır. Dede Korkut, babasından, delikanlı için, övgü ve dualarla birtakım isteklerde bulunur. Bu isteklerden biri de *altun başlu ban év*'dir. Türk devletlerinde yönetim ve hakanlık sembollerinin genellikle *altun*dan olduğu bilinmektedir (bk. Ögel 1991: 363).

Dede Korkut'ta, *altun* kelimesi, yukarıdaki veri dışında -*Oğuz* 'la ilgili olarak- geçen örnekleri, aşağıdaki tabloda gösterildi. Örneklerde *altın*'ın bir beylik ve yönetim sembolü olarak kullanıldığı açıkça anlaşıyor. Oğuz beylerinin evleri *altın başlıdır* ve metinde bununla ilgili olarak *altun başlu ban év*, *dünlüğü altun ban év* ve *altunlu(ca) günlük* tamlamaları kullanılır. Yine iki yerde beylerle ilgili olarak *altun taht* tamlaması geçer. Bey çocuklarının beşiği için *tolaması altun bēşik* tamlaması kullanılır, Oğuz'un savaş boruları, *burması altun tuç borı* şeklinde tasvir edilir. Oğuz beylerinin başlıkları *altun ışıq* tamlamasıyla anlatılır. Oğuz beyleri ve bey çocuklarının şarap içtikleri kaplar; *altun ayak*, *altun kadeh* ve *altun şürahî* şeklinde tanımlanır. Bir bey oğlu olan Boğaç Han'ın kamçısı *altunluca kamçı*, cıdası *altun cıda*'dır. Kazılık Koca Oğlu Beg Yegenek, *kulağı altun küpeli* ve *kur kurma kuşaklı* (altın işlemeli kuşaklı) diye tasvir edilir. Kan Turalı, beline *altunlu ince ketan bezi* sarar. Beyrek, parmağından çıkardığı *altun yüzük*'ü Banı Çiçek'in parmağına takar. Yine Oğuz beyleriyle ilgili olarak *şom altunlu bēlük*, *kızıl altun*, *altun akça* tamlamaları geçer. Ayrıca, Drs.32a.9'de geçen tasvirde Kazan'ın kardeşi Kara Göne'nin atı için *bahri hotazlı* tamlaması kullanılmıştır ki bu, "*savaşta kahramanlık gösteren beylerin atlarına takılan altınlı gerdanlık*." (İnan 1998a: 250; ayrıca bk. Drs.32a.9 notu) anlamına gelir.

Oğuz karşısındaki güçlerle ilgili olarak *altun*'ın nadiren ve sıradan bir şekilde kullanıldığı görülür. Bunlar; *altun hāc* (bir örnek: Drs.64a.6), *kızıl altun* (bir örnek: Drs.142a.3), *altun aşuq* (bir örnek: Drs.141b.4) gibi birkaç örnek olup bu tamlamaların bir sembol değeri de yoktur yani Dede Korkut'ta, Oğuz'un karşısında yer alan *kāfirler* için *altın*, hem nadiren hem de sıradan bir şekilde kullanılmıştır.

Şimdi de yukarıda verdiğim örnek tamlamaların geçtiği sayfa ve satır numaralarını, hikâyelere göre dağılımlarını ve toplam kullanılış sayılarını bir tablo üzerinde sunarak konuyu sonuçlandırmak istiyorum:

Dede Korkut'ta <i>altun</i> 'ın Oğuz Beyleri, Çocukları ve Eşleri İçin Kullanılışı														
Tamlama	Tamlamanın Geçtiği Boy Numarası												T	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12		
altun başlı ban ev Drs.11a.3, 18a.10, 18b.12, 20a.2, 21a.5, 73b.9.	3	2		1									6	
dünlüğü altun ban ev Drs.22a.4-5, 28a.7, 30b.9, 31a.6, 47b.10, 50b.5, 61a.5, 61b.2, 83b.5, 85a.13.		4	4		2								10	
altunlu (ca) günlük Drs.102a.1-3, 112b.2, 137b.5, 148a.12.						1		1		1		1	4	
altun taht Drs.34b.5, 121a.12.		1							1				2	
tolaması altun beşik Drs.28a.11, 84b.1.		1			1								2	
burması altun tuç borılar Drs.33b.5, 68a.7, 137b.2.		1		1						1			3	
altun ışık Drs.121b.6.									1				1	
altun ayak Drs.20a.5, 37b.13, 63b.1, 63b.4, 80b.11.		1	1	2	1								5	
altun şürahî Drs.20a.5, 63b.1.		1		1									2	
altun kadeh Drs.144a.4.											1		1	
altunlu ca kamaç Drs.72b.8.				1									1	
altun cıda Drs.17b.4, 70b.9.	1			1									2	
şom altunlu belük Drs.105b.11.							1						1	
altun akça Drs.21b.1, 26a.2, 48b.4, 57b.2, 61a.4, 84b.5, 85b.11, 89a.7, 116b.5, 119b.13.		2	3		2	1		1	1				10	
altun , gümüş, pul Drs.83b.13					1								1	
altun yüzük Drs.42a.4, 59b.11, 60a.4, 60a.4, 60a.5, 60a.11.			6										6	
kulağı altun küpeli Kazılık Koca Oğlu Beg Yegenek Drs.32b.9, 77b.4.		1		1									2	
kur kurma kuşak 'altun işlemeli kuşak' Drs.32b.8, 77b.4.		1		1									2	
kızıl altun Drs.59b.2, 143a.3.			1								1		2	
altunlu ince ketan bezi Drs.91b.11.						1							1	
hotazlı Drs.32a.9		1											1	
Toplam	4	6	15	9	7	3	1	2	3	2	2	1	65	

Drs.11a.4 (ME 18.4)

1. → جبه = **cübbe** **ton** → cebe ton / cuğa / cuğa: zırh.
2. cebe: zırh.
3. <şalvar>.

Dresden	Vatikan
Çign[i] kuşlu cebe ton vèrgil, bu oğlana geber olsun, hünèrli-dür. (11a.4-5)	Çigni kuşlu cebe ton vèr[gil], bu oğlana geber olsun, hünèrlidür. (62b.4)

Araştırmacılar, yukarıdaki cümlede geçen ve iki metindeki yazılışı gösterilmiş olan kelimeyi yazılışına uygun olarak *cübbe* okumuş ve aynı şekilde anlamışlardır. Ancak bağlam dikkate alındığında bu kelimenin *cebe* ‘zırh’ olduğu anlaşılıyor yani iki nüsha yazıcısı da *cebe* örneklerini *cübbe* okunacak şekilde yazmıştır. Bu durumda söz konusu kelimeyi ancak bağlamdan hareketle belirlemek mümkün olabilir. Bağlama dikkat edildiğinde aşağıdaki beş cümlede *şeddenin* kelime üzerinde fazladan yazılmış olduğu ve *cübbe* değil *cebe* okunacak şekilde yazılmış olması gerektiği anlaşılıyor:

1. Drs.11a.4: “Çign[i] kuşlu **cebe ton** vèrgil, bu oğlana...” = Vat.62b.4.
2. Drs.34b.9: “Cılasun çoç yigitlere **kala ölge** vèrdi, <şalvar> **cebe cuğa** vèrdi.” = Vat.91a.12.
3. Drs.78b.12: “Cılasun yèg erenlere **kala ölge**, **cebe cuğa** vèrdi.” = Vat.99b.10
4. Drs.121b.6: “Alnuñda altun ışıq, [egnün]de] **cebesi** yok?”
5. Drs.128b.4: “Pādişāh, Qazan oğlu Oruzun sağ yanına aña yèr gösterdi; **cebe cuğa**, çarğap gèyürdi.”

Nitekim M. Kaçalın, yayın tarihi 2006 olsa da daha önceki bir tarihte hazırladığı anlaşılan Vatikan nüshası üzerindeki çalışmasında, Vat.62b.4’te geçen kelimeyi *cebe* okumuş ve -yazdığı notta- ‘zırh’ olarak anlam vermiştir (Kaçalın 2006: 165). Kaçalın, ayrıca Vat.91a.12, Vat.99b.10’da geçen iki örneği ise *cebe* *çoğa* şeklinde okumuş ve yazdığı başka bir notta bu ikilemeyi de ‘zırh’ olarak anlam vermiştir (Kaçalın 2006: 248-249).

Sertkaya 1998’de sunduğu bir bildirisinde Drs.121b.6’da geçen yukarıdaki dizede kelimenin *cebe* veya *cebbe* okunabileceğini söylemiştir (Sertkaya 2004: 143). Ancak Dresden nüshasında şu iki cümlede *cebeğāne* kelimesinin geçmiş olması da söz konusu kelime *şeddenin* fazladan yazılmış olduğunu gösterir:

Drs.143b.9: “Alp Oruz çadırların açdırdı, cebeḥānesin yükletdi.”

Drs.152b.8: “Tez cebeḥāneyi yükletsünler, hep begler hep binsünler”

Ayrıca sadece Drs.34b.9’da geçen *şalvar* kelimesi, bir fazlalık veya anlatıcının eklemesi gibi duruyor ve açıklanması gereken bir sorun olarak görünüyor. Kaçalin, yukarıda söz konusu edilen ikinci notunun başında *cebe* ‘zırh’ ve bu cümledeki *şalvar* kelimesiyle ilgili olarak şunları yazmıştır:

66: 12 *cebe* *çoğa*: Krş. (V.83₁₀) Burada ilk sorun *cubba*’nın yazılışı. Mo. *cebe* (...) sözcüğü ilkin *cübbe* anlaşılmış sonra yazılışı halk yazılışına uydurularak ünlüsü yazılmış, ardından da madem burada giyim kuşamla ilgili sözcük var öyleyse alt giysisi anlamındaki *şalvar* (D.65₉) eksik denilerek o da başa eklenmiştir. Bu düşüncede *futuvvat*’teki *börk*, *yelek*, *şalvar* da etkili olmalıdır (HAMADÂNÎ: ‘Risāla-i futuwwatiya’) (Kaçalin 2006: 248)

Kaçalin’in bu düşüncesinin doğru olduğunu düşünüyorum çünkü Vatikan nüshasında geçen aynı cümlede *şalvar* geçmiyor. Ayrıca savaşımlara savaş sonrasında armağan verilen eşyanın elbette *cübbe* değil *cebe* ‘zırh’ olması daha mantıklı görünüyor. Buna göre Vatikan nüshasındaki üç örnek de *cebe* olmalıdır; ayrıca bu düzeltme yukarıda 4. ve 5. satırda verilen Dresden nüshasında geçen örnekler için de geçerlidir.

Dresden nüshasında geçen aşağıdaki örneklerin metinde *cübbe* okunacak şekilde yazılmış olması ise bağlama uygun görünüyor:

Drs.33a.10: “kırk **cübbe** bürinüp, otuz yedi kal’a beginün maḥbûb kızlarını çalup bir bir boynın kucan, yüzinde tudağında öpen Eylik Koca oğlu Alp E[v]ren çapar yetdi.”

Drs.60a.13: “Böyle degeç kız tanıdı, bildikim Beyrekdür; **cübbesiyle** **çuhasıyla** Beyregün ayağına düşdi.”

Drs.69b.8: “Hân kızı gördi kim Kazan gelir yumurlanup yerinden örü tırdı, şamur **cübbesin** egnine aldı, Kazana karşı geldi.”

Drs.123a.5: “Atası[nı] at üzerinden karvadı tutdı, döşegine çıkardı, **cübbesin** üzerine büridi, çapusun örtüdi.”

Drs.151a.2: “Beyregi odasına yetürdiler, **cübbesin** üzerine örttiler.”

Drs.11a.5 (ME 18.5) geyer, geyür → geber: zırh.

Dresden	Vatikan
Hey Dirse Hân, beglik vérgil, taht vérgil [bu] oğlana, erdem- lidir, Boynı uzun bedevî at vérgil [bu oğlana] binid olsun, hünêrlidür. Ağayıldan tümen koyun vérgil bu oğlana şışlik olsun, erdemlidir. Kaytabandan kızıl deve vérgil bu oğlana yük- let olsun, hünêrlidür. Altun başlu ban év vérgil bu oğlana gölge olsun, erdemlidir. Çignij kuşu cebe ton vérgil bu oğlana گبر geber olsun, hünêrlidür. (10b.12-11a.5)	Dirse Hân, boynı uzun bedevî at vérgil bu oğlana binid olsun, hünêrlidür. Ağayıldan tümen koyun vérgil, bu oğlana şışlik olsun, erdemlidir. Kaytabanda kızıl deve vérgil, bu oğlana yüklet olsun, hünêrlidür. Altun başlu ban ev vérgil, bu oğlana gölge olsun, erdemlidir. Çigni kuşlu cebe ton vér[gil], bu oğlana گبر geber olsun, hünêrlidür. Beglik vérgil bu oğlana, taht vérgil, erdemli- dür. (62b.1-5)

M. Ergin, yukarıdaki *soylamanın* son dizesinde geçen ve iki nüshadaki yazılış verilmiş olan kelimeyi *geyer* okumuş, *gey-* fiilinin altında, “*g-er ol-*” (MEII: 117) şeklinde işlemiş ve “*giyer olsun*” (DKK: 14) olarak aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay da kelimeyi *geyer* (OŞG: 7.21) okumuş, “*geymek, geyecek olmak*” (OŞG: 211) diye anlam vermiş ve “*giyer olsun*” (DKH: 34) şeklinde aktarmıştır. Bu okuma ve aktarmalar bağlama uygun düşmüyor.

S. Tezcan, söz konusu kelimeyi *geyür* okumuş ve yazdığı kısa notta (DKON: 82) *Süheyl ü Nev-bahâr*’da geçen *geyür ton* tamlaması üzerinden geliştirdiği şu yorumuna gönderme yapmıştır:

geyür ‘süslü, güzel, giyilecek (elbise)’ 1266, 4702. Bu karşılığın gerçeğe çok yakın olduğunu aşağıda göreceğiz. Bu iki verinin geçtiği beyitler şunlardır:

- 1266 *ki her birisi sanasın ay idi*
geyür tonları kamu kimhâyıdı
 4702 *murassa kılıç ü geyür tonların*
kuşattı vü geydürdi birin birin

Anadolu Türkçesinde ve komşu dillerde böyle bir kelimeye rastlanmıyor. Benzer bir kelimeyi sadece bir tek kaynaktan bulabildim: İbn Muhanâ, *Hilyatu'l-insân ve halbatu'l-lisân* (Kilisli Mu'allim Rif'at'ın yayınladığı İstanbul yazması), İstanbul 1921, s.149 الحلمه = كيدور. Aptullah Battal yayınında yanlış olarak *kidür* (İbnü-Mühennâ *Lûgati*, İstanbul 1934, s. 41) okunmuştur. Doğru okunuşu *keydür* (belki *geydür*) olmalıdır. SN ve İbn Mühennâ'daki biçimler bir araya getirilince, *geydür* (İbn Mühennâ = XIV. yy. Harezmi Oğuzcası?) ve *geyür tonu* (SN = XIV. yy. Anadolu Türkçesi) terimlerinin ikisinin de ‘hilat’ anlamına olduğuna şüphe kalmıyor. (Tezcan 1994: 63-64)

Tezcan, yukarıdaki satırların devamında Vat.62b.4'te şeklinde yazılmış olan kelimenin yazılışı ile ilgili olarak burada *gëyür* 'hilar' bulunduğu hâlde bir müstensihin *gëyür*'ü anlamadığı için *gëyer* biçimine sokmuş olduğunu ve bir başkasının da koşutluğu sağlamak için *binid*'i *biner*'e çevirmiş olduğunu savunmuştur (Tezcan 1994: 64). Bu okuma ve aktarma şekli de bağlama uygun düşmüyor.

M. S. Kaçalın ise kelimenin Vat.62b.4'teki yazılışı üzerinde durmuş ve Tezcan'ın yukarıdaki yorumunu da hatırlatarak bir teklif sunmuştur:

Yazmada *gëyer*. Ünlü üzerindeki bir onarmayla sözcüğün *gëyür* okunması ve 'süslü, güzel, giyilecek (elbise), hil'at' anlaşılması önerilmiştir (TEZCAN: *Süheyl ü Nev-bahâr Üzerine Notlar*. 64. s.). Bu öneriye şöyle yaklaşılabılır: İlkün üstün ile ötre imlerinden / b / ile / y / harflerinin göz yanılmasıyla birbirlerinin yerine kullanıldıkları daha yaygındır. İkincisi süslense damga, belgi ya da uğur olmak üzere konulması gereken sırttaki kuş işleminin bizi yönlendirmesiyle zırh burada demir halkalardan örülerek yapılma yerine *kebe* 'keçe' (TDK: DS: VIII, 2713, 2744, s.)'den dövülerek yapılmış olmalıdır. Buna göre metin bugünkü kullanılışla 'Bu delikanlıya sırtı kuşlu keçe (=çelik) yelek ver, zırh olsun' biçiminde anlaşılmalıdır. Sonuç olarak sözcüğün ünsüz üzerindeki bir onarmayla *geber* okunması ve 'zırh, giysi' anlaşılması (...) daha uygun olacaktır. (Kaçalın 2006: 165)

Kaçalın'ın Vat.62b.4'te şeklinde yazılmış olan kelime için teklif ettiği okuma şekli ve verdiği anlam, metne uygun bir yorumdur. Bu teklife katkı sunmak ve kelime ile ilgili düşüncelerimi belirtmek istiyorum:

* Kelime Vat.62b.4'te , Drs.11a.5'te şeklinde yazılmıştır. Söz konusu kelime için verilmiş olan 'giyer ol-' veya 'süslü, güzel, giyecek (elbise) ol-' anlamları, D. Korkut'taki bağlama uygun düşmüyor. Her iki nüshada da *be* yerine *ye* yazılmış olduğunu düşünüyor, kelimeyi *geber* okuyor ve 'zırh' olarak anlıyorum.

* D. Korkut, bu *soylamada* savaşçı olma yetkinliğini kanıtlamış olan Dirse Han'ın oğluna Boğaç ad vermiş ve babasından Boğaç'a *binid*, *şışlik*, *yüklet*, *gölge* işlevi görecektir olan mal varlığı vermesini istemiştir. Boğaç'a verilmesi istenen mal varlığı ve işlevlerini bir tablo üzerinde görelim:

	Mal varlığı	İşlev
1.	boynı uzun bedevî at	<i>binid olsun</i>
2.	ağayıldan tümen koyun	<i>şışlik olsun</i>
3.	kaytabandan kızıl deve	<i>yüklet olsun</i>
4.	altun başlu ban ev	<i>gölge olsun</i>
5.	çign[i] kuşlu <i>cebe</i> ton	<i>geber olsun</i>

* S. Nevbahar 1266 ve 4702'de geçen *gëyür* kelimesi, yukarıda yazım şekilleri gösterilmiş olan söz konusu D. Korkut'taki kelimedenden farklı olarak metinde şeklinde yazılmıştır. Ayrıca S. Nevbahar'da geçen *gëyür ton* bir tamlama, buradaki *cebe ton* ise bir ikileme gibi görünüyor.

* *Soylamada* beşinci sırada sayılan *cebe ton* ‘savaş giysisi’ anlamında olduğuna göre işlevi, ‘zırh’ olarak düşünülebilir. Kelime için şu açıklama da yapılabilir: *Tarama Sözlüğü* 958’de *kebr* için “*kebr [Fa.] iki manaya gelir (...) saniyen çukal ki savaş gününde giyerler*” şeklinde bilgi verilmektedir. Buna göre söz konusu metinde geçen kelime, yazım şeklinden de anlaşılacağı gibi Farsça *kebr* (کبر) = ‘zırh’ kelimesinin ünlü türemesi ve ünsüz değişmesine uğramış şekli (*kebr* > *keber* > *geber*) olabilir.

* Aşağıdaki *soylamada* geçen benzer yapıdaki ibareler ile dört yerde⁷⁹ daha geçen benzer *soylamalar* bağlamla ilgili düşüncemizi destekler:

“Karşu yatan **kara** **tağ**lar, saña **yaylağ** olsun,
 Şovuk şovuk şuları, saña **ıçit** olsun,
 Kulum **halâyıgum**, saña **kurnağ** olsun,
 Şebbâz atlarum, saña **binit** olsun,
 Kaţâr kaţâr develerüm, saña **yüklet** olsun,
 Ağayılđa ağca **qoyunum**, saña **şölen** olsun,
 Altun **aqçam** saña **harçhık** olsun,
 Dünlügi altun ban **évüm**, saña **gölge** olsun” (Drs.60b.13-61a.6)

Ozanın yukarıdaki *soylamada* koyu harflerle yazılmış kelimeler arasında -söz konusu *soylamada* olduğu gibi- bağlam açısından bir paralellik gözetmiş olduğu görülüyor. *Soylamadaki* sözlere göre verilmesi düşünülen mal varlığı ve işlevleri ise şöyledir:

	Mal varlığı	İşlev
1.	karşu yatan [kara] tağ	yaylağ olsun
2.	şovuk şovuk şu	ıçit olsun
3.	kulum halâyıgum	kurnağ olsun
4.	şebbâz at	binit olsun
5.	kaţâr kaţâr develer	yüklet olsun
6.	ağayılđa ağca qoyun	şölen olsun
7.	altun aqça	harçlık olsun
8.	dünlügi altun ban év	gölge olsun

79 Bunun için bk. Drs.30b.10-31a.3, Drs.53b.7-54a.3, Drs.83b.7-84a.1, Drs.85a.10-85b.2.

Drs.11a.9 (ME 18.9)

“Oğlan tahta çıktı babası kırk yigidin anmaz oldu.”

1. باباسك → باباسي = babasınuy → babası.

Yukarıdaki cümlede koyu harflerle yazılmış olan kelime metinde باباسك şeklinde yazılmış ve şimdiye kadar hep yazılışına uygun olarak babasınuy şeklinde okunmuştur. Burada bir yazım yanlışlığı yapılmış olduğu ve kelimenin باباسي şeklinde yazılmış olması gerektiğini metinde daha sonra gelen şu cümleler de gösteriyor:

Oğlan tahta çıktı babası kırk yigidin anmaz oldu. Ol kırk yigit hased eylediler, birbirine söylediler. Gelün oğlanı babasına kovlayalum. Ola kim öldüre, gene bizüm ‘izzetümüz, hürmetümüz anuy babası yanında hoş ola, artuk ola dediler. (Drs.11a.9-13)

Ancak metnin tamiri ve doğru yorumlanması için kısa bir özet yapmak gerekir: Dirse Han, uzun yıllar çocuğu olmayan bir Oğuz beyidir. Çocuğu olmadığından, kırk yiğidi, yıllar boyu Dirse Han’ın sevgi ve ilgisini kazanır, gözdesi olurlar. Uzun yıllar sonra Dirse Han bir erkek çocuk sahibi olur ve oğlu Boğaç, Bayındır Han’ın boğasını yener, kendini kanıtlayarak taht alır, bey olur. Böylece kırk yiğidi, Boğaç’ın kendini kanıtlamasından sonra Dirse Han’ın gözünde ikinci plana düşer. Dirse Han’ın sevgi ve ilgisini yeniden kazanmak isteyen kırk yigit, içlerindeki kıskançlık ateşi nedeniyle Boğaç’a iftiralar ederek onu babasına kötüler, Dirse Han’dan oğlunu öldürmesini ve kendisinden kurtulmasını isterler.

Ayrıca cümlelerin hemen arkasından gelen “Ol kırk yigit hased eylediler. Gelün oğlanı babasına kovlayalum. Ola kim öldüre, gene bizüm izzetümüz hürmetümüz anuy babası yanında hoş ola, artuk ola dediler.” cümlesi de cümle için teklif edilen tamerin doğru olduğunu gösteriyor çünkü hased eyle-, ‘kıskanmak’ demektir. İnsan kendisini saymayan kişiyi kıskanmaz, belki ona düşmanlık ve kin besler. Zaten metindeki söz konusu tema kıskançlıktır. Kırk yigit, Boğaç’ın tahta geçmesini çekemeyip -eskiden olduğu gibi- Dirse Han’ın gözdesi olmak istemektedir yani Dirse Han’ın kırk yiğidi, Boğaç’ın gölgesinde kalıp onu kıskandıklarından yeniden hanlarının sevgi ve ilgisini kazanmak, eski itibarlarını elde etmek isterler. Nitekim olayın devamında Dirse Han’a oğlunu kötüleyerek çocuğu babasına öldürtmek için düzen kurmakta anlaşılır.

Kelimenin sonunda yapılan bu yazım yanlışlığının sebebi, hemen üstündeki بکک kelimesinin sonuna göz takılması olabilir.

2. -dI ekinin zarf-fiil olarak kullanılması.

Ayrıca ‘Oğlan tahta çıktı babası kırk yigidin anmaz oldu’ cümlesinin anlamı üzerinde de durmak gerekiyor. Bu cümlelerin birinci kısmı (Oğlan tahta çıktı), bir zaman yardımcı cümlesidir ve zarf tümleci görevindedir yani cümleyi ‘Oğlan tahta çıkınca babası kırk yiğidini anmaz oldu’ şeklinde anlamak gerekir. Nitekim

cümlelerin Vat.62b.7'deki şekli de bu tamiri destekler bir yapıdadır: “Oğlan tahta çıkacak babasının kırk yigidi, anılmaz oldu.”

Cümlede geçen *-dl* zarf-fiil eki, Eski Türkçedeki *-dl er* yapısının bir devamı olmalıdır (bu konu için bk. Tekin 1992: 103-105; Akalın 2004: 23-26). Türkiye Türkçesinde bu ekin dengi olarak *-(y)IncA* ve *-DiğIndA* birleşik *zarf-fiil* ekleri kullanılmaktadır. Bu yapının Dede Korkut'ta geçen bir kısım örneklerini görelim:

Drs.17b.8: “Ol kırk nâ-merd dahı bunı gördiler, eyitdiler” (gördiler = görünce)

Drs.27b.6: “Boyı uzun Borla [Hâtün] bunı eşitdi yüregiyle cânına odlar düşdi.” (eşitdi = işitince)

Drs.58a.4: “Bunı gördi Kâzan Begün hatunı Boyı uzun Borla [Hatun] kaçadı” (gördi = görünce)

Drs.63b.9-12: “Kâzan şağına bakdı kaç kaç güldi, şolına bakdı çok sevindi, karşıuna bakdı, oğlancuğunu Oruzı gördi elin eline çaldı, ağladı.” (bakdı = baktığında, gördi= görünce)

Drs.73a.6: “Kâfir Kâzanuñ geldügin gördi ürkdı.” (gördi = görünce)

Drs.88b.11: “Kanlı Koca bu başları ve bu canvarları gördi başında olan bit ayağına dèrildi.” (gördi = görünce)

Drs.93b.10: “Kân Turalı, yigitlerin ağlar gördi eydür” (gördi = görünce)

Drs.99b.10: “Selcan Hatun bunı böyle gördi içine od düşdi.” (gördi = görünce)

Drs.117a.7: “Kılıca tutdı anı dahı iki pâre eyledi.” (tutdı = tutunca)

Drs.129b.9: “Bunları gördi gelüp eydür” (gördi = görünce)

Drs.145b.11: “Bunı gördi Eylik Koca oğlu Dönebilmez Dölek Evren meydana girdi.” (gördi = görünce)

Drs.11b.1 (ME 19.1) اول → اول = ol → evvel.

“Vardı bu kırk yigidün yigirmisi bir yaña, yigirmisi dahı bir yaña oldu. Evvel yigirmisi vardı Dirse Hâna bu haberi getürdi, eydür...”

Yukarıdaki ikinci cümlelerin başında geçen ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan kelimeyi, Ergin ve Gökyay (OŞG: 7.31) *evvel*; Tezcan ve Özçelik *ol* okumuştur.

Bağlama göre Ergin ve Gökyay'ın okuyuşu doğrudur; kelime, *evvel* okunmalıdır çünkü metnin bu kısmında Dirse Han'ın kırk adamının anlaşp yirmişerli iki gurup oldukları anlatılıyor. Olayın devamında bu iki gurubun kurmuş oldukları

tuzağı uygulamak için Boğaç'a ettikleri iftiralarla babası Dirse Han'a ayrı ayrı geldikleri anlatılıyor. Buna göre cümledeki *evvel yigirmisi* 'ilk yirmisi' anlamına kullanılmıştır: "İlk yirmisi geldi Dirse Han'a bu haberi getirdi, ..."

Nitekim kelime, aynı cümlelerin geçtiği Vat.62b.10'da *evvel* okunacak şekilde yazılmıştır:

Vat.62b.10: "اولد evvel yegirmisi bir kov getürdi, eyitdiler"

Dresden yazıcısı, şu cümlede de söz konusu cümlede olduğu gibi aynı kelimede şeddeyi atlamış, yazmamıştır:

Drs.101b.3: "Kızların yolu اولد evveldür; evvel sen at!"

Dresden nüshasında *evvel* kelimesinin diğer altı örneği⁸⁰ ise *şeddeli* olarak اول şeklinde yazılmıştır.

Drs.11b.4 (ME 19.4)

yorıyış / yürüyüş / yörüyüş → yörüş et-: saldırmak, hücum etmek.

"Kırk yigidin boyına aldı, kalın Oguzun üstüne yörüş etti."

Drs.62a.12: "(...) bunlar hisşara yörüş etdiler."

Drs.108a.4: "Pes bir uğurdan begler hisşara yörüş etdiler..."

M. Ergin, yukarıdaki cümlelerde geçen ve metinde يوريش şeklinde yazılmış olan fiili *yorıyış* (ME: 19.4, 120.12, 212.4) okumuş, "*yürüyüş*" (MEII: 340) anlamını vermiş ve "*yürüyüş*" (DKK: 15, 94, 167) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay da fiili *yürüyüş* (OŞG: 7.34, 57.21-22, 103.29) okumuş ve Ergin gibi anlamıştır. Ergin ve Gökyay şu cümlede geçen ve aynı şekilde yazılmış olan *yörüş* isim fiilini de aynı şekilde okumuştur.

Drs.120b.10: "kalın geyik üzerine yörüş olsa Begil ne yay kuranı..."

Tezcan ise bu örnekleri *yörüyüş* şeklinde okumuştur.

Dede Korkut'ta geçen *yöri-*, *yörüş-*, *yörit-*, *yörüş* (bk. *Dizin*) şekilleri söz konusu fiilin *yörüş* (et-) şeklinde okunması gerektiğini gösteriyor.

Tarama Sözlüğü'nde *yürüyüş et-* için "saldırmak, hücum etmek" (TarS: 4778) anlamı verilmiş olup üç tanık gösterilmiştir; *Tuhfetü'l-Kibâr* ve *Surnâme*'den alınan tanıklarda fiil يوريش (*yörüş*) şeklinde, Mütercim Âsım'dan alınan üçüncü örnekte ise يورويش (*yörüyüş*) şeklinde yazılmıştır. Burada Âsım'ın eserinin hem daha yakın dönem hem de bir sözlük olduğuna dikkat çekiyor ve bu nedenle söz konusu örneklerin *yörüş* şeklinde okunması gerektiğini düşünüyorum.

Niyâzî'nin Çağatayca sözlüğünde, *yörüş* kelimesinin 'sefer' anlamında kullanılmış olduğu Nevâ'i'den tanık verilerek gösterilmiştir (bk. Kaçalın 2011: 830).

Fiilin yazım şekli, bağlam ve yukarıdaki açıklamalar söz konusu fiilin *yörüş* (et-) şeklinde okunması ve 'saldırmak, hücum (etmek)' olarak anlaşılması gerektiğini gösteriyor. Ayrıca bk. Drs.55a.9, 108b.12 notu.

Drs.11b.5 (ME 19.5) çek-: zor ile almak.

"Ne yerde güzel kopdıyısı çeküp aldı, ağ şakallu kocanın ağzın sögdi, ağ bürçeklü karınun sodın tardı."

Şimdiye kadar 'çekmek' olarak anlam verilmiş olan yukarıdaki *çek-* fiilinin cümledeki anlamı 'zor ile almak' olmalıdır. Dirse Han'ın nökerleri, Boğaç Han'ı babasına kötülerken birçok iftiralar ederek onun ahlaki zaafı içerisinde olduğunu söylüyor; bunlardan biri de yukarıdaki cümleyle ifade edilen güzel kızları, kadınları zorla aldığı yolundaki iftiradır. *Tarama Sözlüğü*'nde fiilin 'zor ile almak' anlamıyla ilgili olarak sadece *Anternâme*'den alınmış olan şu örnek verilmiştir:

"Halkın ehl ü iyâlin çekme" (TarS: 852)

Şu cümlelerde de fiil 'zor ile almak' anlamında kullanılmıştır:

Drs.28b.2: "Her kim yedi, ol degül; her kim yemedi, ol Kazan hatunudur, çekün döşegümüze getürelüm, şağrak sürdürelüm."

Drs.139b.8: "...hem ölülerümüz için vërdüğümüz aş ellerinden çeküp alup yërimiş."

Drs.146a.7: "Kazan at depdi, süñüsin çeküp elinden aldı, depesine urdı."

Fiilin aynı anlamdaki diğer örnekleri için bk. Dizin.

Drs.11b.5 (ME 19.5) Dede Korkut'ta Renklere Yüklenen Anlamlar ve Ak-Kara veya Ak-Alaca Mücadelesi.

"Ne yerde güzel kopdıyısı çeküp aldı, ağ şakallu kocanın ağzın sögdi, ağ bürçeklü karınun saçın yoldı."

Yukarıdaki veride Dirse Han'ın adamları, Boğaç'ı babasına kötülerken *ağ şakallu koca* ve *ağ bürçeklü karı* ya hakaret ettiğiinden söz etmektedir. Bu cümleyle *akın* 'masumiyet, temizlik, arılık' sembolü olarak kullanılmış olup Boğaç'ın bu değerlere saygı göstermediği vurgulanmış oluyor.

Tarihte hemen her milletin renklere yüklediği birtakım anlamlar vardır ve bunun en güzel örneği bayraklarda kullanılan renklerdir. Bir başka deyişle renkler, milletlerin kültürlerinde simgesel özellikte kullanıla gelmiştir. Bu durum, insanın

duygu ve düşüncelerini ifade etmek için kullandıkları somut olanla soyut olanı simgelemesinin bir sonucudur. Başka bir deyişle bilinen ve nesnel olandan hareketle duygu ve düşüncelerin ifade edilme şeklidir. Renklerin ruh hâlinin veya düşüncenin simgesi olarak kullanıldığını, en basit şekliyle, Türkiye Türkçesinde *yüzü kara, yüzünü kara çıkar-, yüzünü kızart-, sapsarı kesil-, mosmor ol-* vb. deyimlerde kolaylıkla görebiliriz.

Türklerin renkleri kullanmaları ve onlara yükledikleri anlamları ilk yazılı metinlerde ve özellikle destanlarda görmekteyiz. Dede Korkut'un yüzyıllarca dilden dile aktarılan *boylarında*, renklerin sıklıkla *yüceltme, özendirme, aşağılama, acı ifade etme* vb. değişik durumlar için seçilerek ve özellikle simge değerleri ile kullanıldığı hemen dikkat çeker. İşte bu notun amaçlarından biri de Dede Korkut'un müze ortamında sergilenmesinde veya sanatsal boyutta canlandırılması durumunda renklerin ne şekilde kullanılması gerektiğine verilerden hareketle dikkat çekmektir.

Daha önce, Dede Korkut'taki renkleri ve renklerin kullanılışını konu alan bir kitap yayımlandı.⁸¹ Bu kitapta renklerin sadece ilk iki *boy*'daki kullanılışları incelenmiş ve bunlardan birtakım sonuçlar çıkarma yoluna gidilmiştir. Yazar, kitabı hazırlarken izlediği yöntemle ilgili olarak *Giriş* bölümünde şu bilgilere yer veriyor:

Dede Korkut anlatılarında renklere değinmeleri incelemek için onlarda geçen tüm örnekleri incelemek *gerelmeyor*; bütün anlatılarda renklere değinmelerin aynı biçimde kullanıldığını sanıyorum. Gereksiz yinelemelerden kaçınmak için, yalnız ilk iki anlatıdaki renklere değinmeleri ayrıntılı olarak inceleyeceğim. Ondan sonra, varılan sonuçları destekleyici nitelikte olan öbür anlatılardaki kimi verileri sunacağım. (Karabaş 1996: 11)

Dede Korkut gibi son derece önemli ve ayrıcalıklı yeri olan bir kaynağın renklerle ilgili bütün verilerinin incelenmesinin bilimsel yöntemler açısından *gereksiz yineleme* olarak görülmesini doğru bulmuyorum. Ayrıca bilimsel veriler üzerinde *zanlar* ve *tahminler*le hareket edilebilir ancak kesin *hüküm* veya *sonuç* ortaya konamaz. Bu nedenle Türk dili ve kültürünün önemli kaynak niteliği taşıyan bu tür eserlerde kullanılmış olan her ses, kelime, cümle vb. örnek, dikkate değer olarak görülmeli ve incelenmelidir. Hele Dede Korkut gibi sözlü gelenekten gelen ve birçok değişmeye uğramış olduğu kabul edilen bir metin üzerinde *düzeltilme, yorum* veya *tespit* yapabilmek için incelenecek konularla ilgili her örneğin ayrı bir değeri ve ipucu olma özelliği söz konusu olabilir. Özellikle sözlü gelenekte hangi unsurun sonradan Dede Korkut'a eklendiğini ve yabancı olduğunu belirlemek ancak bütün örnekleri görmekle mümkün olabilir. Bu nedenle renklerle ilgili değerlendirmeler için de bütün *boyların* taranmasının daha doğru, gerçekçi ve gerekli bir yöntem olacağını düşünüyorum.

81 Seyfi Karabaş, *Dede Korkut'ta Renkler*, Yapı Kredi Yayınları, 1996, 70 s.

Dede Korkut'ta *Deli Dumrul*, *Basatun Tepegözi Öldürdüğü Boy* ve *Beyrek Öldüğü Boy* dışındaki diğer dokuz *boy*'da hep iki karşıt dünya olan *Oğuz* ve *Kâfir* diye anılan iki tarafın mücadelesi ve savaşları anlatılmıştır. *Boylarda* olaylar bu mücadelenin eksenini etrafında gelişir ve sonuçlanır. Aynı zamanda dokuz *boy*'da renklerin iki taraf için simgesel özellikte kullanılışları dikkat çeker. Hatta renkler, iki dünyanın iki ayrı simgesi gibi âdeta paylaşımlararak kullanılmıştır. Nitekim yukarıda adı geçen üç *boy*'da, diğerlerine göre, renklerin fazla kullanılmamış olması da ayrıca dikkat çekicidir. Bu nedenle Dede Korkut'ta renklerin kullanılışını iki ana başlık altında topladım:

1. Renklerin *Oğuz* İçin Kullanılışları
2. Renklerin *Kâfir* İçin Kullanılışları

Bu not hazırlanırken Dede Korkut'ta renklerin kullanıldığı bütün örnek tamlamalar taranarak sıradan kullanılışlar ayıklandı. Renklerin ayrıcalıklı ve simgesel olarak kullanıldıkları tamlamalar ise fişlenerek renklerle ilgili tablolar hazırlandı. Ortak özellikler veya farklı kullanılışlar ve sebepleri üzerinde duruldu, tartışılarak sonuçlar çıkarıldı. Renklerin kullanıldıkları yer, durum vb. özelliklerden hareketle hangi anlam ve simge değerleriyle kullanıldıkları yani renklere hangi anlamlar yüklenmiş olduğu belirtildi. Ayrıca renklerin özellikli olarak kullanılışlarının bütün örnekleri için hazırlanan tablolar üzerinde her tamlamanın hemen yanına geçtiği sayfa ve satır numaraları, ilgili sütunlarda ise her tamlamanın hangi *boy*'da kaç kez kullanıldığı ve toplam kullanılış sayısı belirtildi. Dede Korkut'un giriş bölümü için G kısaltması boyların adları yerine ise her *boya* Dresden nüshasındaki sırasına göre, 1'den 12'ye kadar, numara verildi.

1. Renklerin *Oğuz* İçin Kullanılışları

1.1. *Ak*'ın *Oğuz* İçin Kullanılışı

Dede Korkut'ta ak renginin kullanılışına bir örnekle başlamak istiyorum. Dirse Han'ın adamları Boğaç'ı kötülerken babasına şöyle derler:

Drs.11b.5 “Ne yerde güzel kopdıysa çeküp aldı, ag şakallu kocanın ağzın sögdi, ag bürçeklü karının saçın yoldı.”

Yukarıdaki veride Dirse Han'ın adamları, Boğaç'ın *ag şakallu koca* ve *ag bürçeklü karı*'ya hakaret ettiğinden söz etmektedir. Bu cümlede *ak*'ın *masumiyet*, *temizlik* ve *arılık* simgesi olarak kullanıldığı anlaşılıyor. Böylece Boğaç'ın bu değerlere saygı göstermediği vurgulanmış oluyor.

“*Türklerde 'aklık' temizliktir, arılıktır*” (Ögel 1991: 377). Bu veride de *ak*, *Oğuz*'u yüceltmek düşüncesiyle kullanılmıştır. Yukarıdaki iki veri dışında ayrıca 229 yerde daha *ak*, *Oğuz*'u yüceltmek amacıyla kullanılır. Dede Korkut'ta *Oğuz* anaları *agça ten*, *ag(ça) yüzlü* ve *ag / ak sütlü* tamlamaları ile anılır:

Drs.14a.9: “Şaru yılan şokmadın *agça tenüm*, kılçup şişer.”

Drs.75a.8: “*Ağca yüzlü anan* karşı gelüp ‘Oğul?’ dese”

Drs.128a.12-13: “*Ağca yüzlü oğl*na ağca koyun.şölen vèrdi.”

Drs.16a.4: “Berü gelgil, *ağ südin* emdüğün kadunum ana!”

Yine, Oğuz beyleri için *ağ et*, *ağ alın* tamlamaları geçer:

Drs.17a.2: “*Ağ etinden* kan çıkınca dögdiler.”

Drs.33b.2: “Arı şudan abdest aldılar, *ağ alın*ların yere kıdılar, iki rek‘at namāz kıldılar.”

Oğuzlar için, aynı şekilde diğer organ adlarının önüne de *ak* sıfatının getirildiği görülür: *ağ boyun*, *ağ(ça) göğüs*, *ağ bilek*, *ağ el(ler)*.

Drs.17a.10: “Kıl sicim *ağ boyn*ına takdılar”

Drs.141b.8: “Kızını gelinini *ağ göğsümde* oynatdum.”

Drs.91b.5: “Apul apul yöridi, *ağ alını* açdı *ağ bilek*lerini şığadı.”

Drs.16b.12: “Gelün Dirse Hānı tıtalum, *ağ ellerin* ardına bağlayalum”

Oğuz beylerinin koyunları *ağça koyun* tamlaması ile anlatılır:

Drs.29a.12: “*Ağca koyunlar* olan yerde, bir kızıcağı olmazmı olur?”

Oğuz beylerinin ve yiğitlerinin savaştıkları ve mücadele ettikleri meydan *ağ meydān*’dır çünkü yiğitlik ve kahramanlık bu meydanda ispat edilir ve *ağ meydān* Oğuz’un *yüz ak*ının simgesidir. Bu nedenle *övgü* ve *yüceltme* ifadelerinde geçtiği görülür:

Drs.11a.6: “Bayındır hānuñ *ağ meydān*ında bu oğlan ceng etmişdür.”

Drs.66b.4-5: “*Ağ meydān*da segird[eyim] senün için.”

Aynı nedenle savaş aleti ve simgelerinin başına da *ak* sıfatı getirilir ve *ağ* ‘*alemlü yigit*, *ağ sancaqlı alay*, *ağ yeleklü ötkün oğ*, *ağ(ça) tozlu(ca) (katı) yay*, *ağ ton*, *ağ bedevī* tamlamaları kullanılır:

Drs.144b.13: “... *ağ* ‘*alemlü* [egni] bek demür tonlu [yigit] Oğuzun önince geldi, çadırın dikdürdi.”

Drs.145a.12-13: “Bir *ağ sancaqlı alay* [geldi]”

Drs.125a.2: “*Ağ yeleklü ötkün oğ*un maña vèrgil”

Drs.26b.2: “*Ağ tozluca katı yay*un vèrgil maña!”

Drs.38a.10-11: “Yigidün gözi (...) bir de *ağ tozlu yayı* tıtdı.”

Drs.75a.1: “*Ağ tonuma* kir eklendi senün için”

Drs.20b.9: “*Ağ bedevinin* çekdürdi...”

Bunun dışında, *ak* renge yakın olması nedeniyle, *ak* yerine *boz* kullanıldığı

veya bu renklerin ikisinin birlikte şu tamlamalarda kullanıldığı görülür: *ağ boz at(lu)* ‘apak’, *boz aygır*; *Boz Aygırlu (Bamsı) Beyrek*, *Boz Atlu Hızır*, *Boz Oğlan*. Tamlamaların geçtiği cümleler şunlardır:

Drs.19b.5: “Çapariken *ağ boz atı*ñ bñdremesñn!”

Drs.144b.13: “Kazan, gördikim leşker önince bir *ağ boz atlu...* geldi”

Drs.40a.1: “*Boz aygır*ın çekdürdi, Beyrek bindi.”

Drs.39b.11: “Bunuñ adı *Boz Aygırlı Bamsı Beyrek* olsun!”

Drs.32b.5: “Kazan Begññ ınağı, *Boz Aygırlı Beyrek* çapar yetdi.”

Drs.15a.11: “...yıkılduğda *Boz Atlı Hızır* oğlana hñzır oldı.”

Drs.38b.10: “*Boz Oğlan* babasınññ evine geldi.”

Yegenek’in gördüğü rüyada *ak* rengin hâkim olması, iyiye yorulur; ardından savaşta gidilir ve Düzmürd Kalesi fethedilir:

Drs.105a.10-12: “*Ağ boz atlar* çapdurur alpanlar gördüm,

Ağ ışıklı alpları yanuma şaldım,

*Ağ şakallı Dede Korkut*dan öğüt aldum.”

Bütün bu *aklı* tamlamalar, Dede Korkut’ta *ak* ve dengi renklerin Oğuz için bilinçli olarak seçilip kullanıldığını göstermektedir. *Ak* renk, Oğuz *koca*’sında ve anasında *temizlik*, *erdem*, *bilgelik* ve *yücelik* simgesi olurken Oğuz’un genç beylerinde *güç*, *yücelik*, *doğruluk*, *kahramanlık* ve *adaletin* bir simgesidir. Oğuz’un dünyası, bu bakış açısıyla *ak* ve *tertemiz* bir dünyadır. Bu tespiti, yukarıda verdiğim *ak* ile ilgili tamlamaların kullanımına dayanarak söylüyorum. Oğuz için kullanılmış olan *aklı* tamlama örneklerinin hepsi tanıkları ile birlikte aşağıda 1. tabloda gösterildi.

1.2. *Kara*’nın Oğuz İçin Kullanılışı

1.2. 1 *Kara*’nın Oğuz İçin İyi Anlamlarda Kullanılışı

Dede Korkut’ta *kara*’nın Oğuz’la ilgili kullanılışı ise *diğer renklere* göre ayrı özellikler taşımaktadır. *Kara*, Oğuz için kullanıldığında yer ve duruma göre simgesel anlam kazanır. *Karanın* özellikle benzetme ve istiarelerde *güzellik*, *yücelik*, *büyüklik*, *güç* ve *ihtişam* simgesi olarak kullanılan tamlamalarda geçtiği görülür:

Dirse Han, eşine seslenirken onun saçlarını *uzun* ve *kara* olarak tasvir eder:

Drs.8a.9: “Töpuğında şarmaşanda *kara saçlum!*”

Kan Turalı ise Selcan Hatun’a *kara kaşlum* diye seslenir:

Drs.101b.10: “Kalemciler çaldığı *kara kaşlum!*”

Güzellik kavramı karşılayan tamlamalar, daha çok kadınlara yönelik olmakla

beraber erkekler için de kullanılır. *Kara kıyma göz*, Dede Korkut'ta hem kadın hem de erkekler için kullanılmıştır. Anlatıcı ozan, avdan dönen beyinin yanında oğlu Boğaç'ı göremeyen Dirse Han'ın eşinin gözlerini, *ğara kıyma göz* şeklinde nitelendirir:

Drs.13b.12: “*ğara kıyma gözleri ған yaş ғoldı.*”

Deli Ozan kılığına giren Beyrek için ablası, aynı tamlamayı kullanır:

Drs.55a.5: “*ğara kıyma gözlerün çöngelmeseydi,
ağam Beyrek deyezdüm, ozan, saña.*”

Kazan Han ise oğluna şöyle seslenir:

Drs.74b.12: “*ğaranğulu gözlerüm aydını oğul!*”

Kara rengin *yücelik*, *büyüklik*, *güç* ve *ihtişam* simgesi olarak benzetme yapılan tamlamalarda kullanılışı da şöyledir:

Drs.3b.10: “*ğara polad uz ғılıcı çalmayınca ғarım dönmez.*”

Drs.19b.3: “*Yerlü ғara tağların yıқılmasun!*”

Drs.54a.10: “*ğarşı yatan ғara tağum yıқılıpdu ozan.*”

Drs.72b.10: “*ğara tağum yüksegi oğul!*”

Drs.23b.7: “*ğara bulut dedüğüñ senüñ devletüñdür.*”

Drs.75b.6: “*asmānlu gökde ғara bulut oluban
Kāfirün üzerine gürleyeyim*”

1.2. 2. *Kara*'nın Oğuz İçin Kötü Anlamlarda Kullanılışı

Aşağıdaki cümlede ise *kara*'nın kötü anlam ve yorumlarla ilgili olarak kullanıldığı görülür. Buna göre *konuk ağırlamak*, Oğuz gelenek ve anlayışında yüceltilen bir değerdir. Ozan, *konuğı gelmeyen* evleri *ğara evler* şeklinde tanımlar ve böylece evlerin yıkılmasının varlığından daha iyi olduğunu söyleyerek tersi bir düşünceyle Oğuz'a yakışan olumlu davranışa dikkat çeker:

Drs.4a.7: “*Konuğı gelmeyen ғara evler yıқılса yеğ.*”

Salur Kazan'ın gördüğü rüyada *kara* rengin hâkim olması, ozan tarafından *ğara kayğulu vāğā*'ā şeklinde kötüye yorulur:

Drs.23a.11: “*Salur ғazan, ғara kayğulu vāğā*'ā gördi.”

Aynı kötü tasvir, metnin devamında Kazan'ın ağızından da yapılır. Burada sadece *kara* sıfatının geçtiği cümleleri alıyorum:

Drs.23a.12-23b.3: “*ğara kayğulu vāğā*'ā gördüm (...) *ğara pusarıқ* ordumun üzerine tökilü[r] gördüm. *ğara deve* eñsem-den ғarvar gördüm. ғarғu gibi *ğara* şaçum uzanur gördüm.”

Kazan'ın kardeşi Kara Göne de bu rüyayı kötüye yorar:

Drs.23b.7: “*Ƙara bulut* dedüğün senün devletündür. Ƙar ile yağmur dedüğün leşkeründür, saç kaygudur, kan kadadır.”

Oğuzlar, matem simgesi olarak *ak çıkarıp kara giyer, kara giyer gök sarınır* veya *gök giyer kara sarınır*. *Gök*'ün *kara* ile birlikte matem rengi olarak geçmesi dikkat çekicidir. Oğuzlar, ölünün ardından yas tuttuklarında *ak otağı bırakıp kara* veya *karalu göklü otağa* girerler, ölü ardından *kara şiven* ederler:

Drs.47b.12: “Yedi kız karadaşı ağ çıkardılar *Ƙara* tonlar geydiler.”

Drs.54b.6: “Ağ otağı koyuban *Ƙara otağa* giren kızlar”

Drs.151b.12: “Kırk yigit *Ƙara* geyüp gök şarındılar.”

Drs.74a.11-12: “Anam menüm için gök geyüp *Ƙara* şarınsun”

Drs.53b.4: “*Ƙaralu göklü otağı* şorar olsam gölge kimün?”

Drs.72a.12: “*Ƙara şiven* senünile bile eyleyeyim, dedi.”

Yine ölüm dışındaki acılı, sıkıntılı ve zor durumlarda da *kara*'nın sık kullanıldığı görülür:

Drs.71b.3: “*Ƙara ırnağ* ağ yüzüme çalayınmı?”

Drs.53a.5: “Toyun düğünün *Ƙara* oldı! Deyü ağlar.”

Drs.14b.10: “Yalnız oğul haberin, a Dirse Hân, değil maña.

Ƙara başum kurban olsun bu gün sağa!”

Dede Korkut'ta bu tamlamaların en yaygın olanı, özellikle *soylamalarda* geçen *kara baştır*. Ben bu tamlamanın, başlangıçta, kahramanların sıkıntılı ve zor durumları için kullanılmış olması gerektiğini düşünüyorum. Tamlamanın sıradan veya kalıplaşmış kullanılışları, daha sonra ozanlar tarafından yanlışlıkla benimsenmiş ve yaygınlaştırılmış olmalı.

Bayındır Han, birinci *boyun* başında verdiği ziyafette oğlu ve kızı olmayan beylerini *Ƙara otağda* ağırlayarak altlarına *Ƙara keçe* serdirir ve *Ƙara koyun yah-nısı* ikram ederek *çocuğu olmamanın* bir ayıp ve eksiklik olduğunu hem sözlü olarak söyler hem de *kara* çadır, *kara keçe* ve *kara koyun* tamlamalarında renkle, simgesel olarak vurgular:

Drs.7a.8-9: “Kimün ki oğlu kızı yok, *Ƙara otağa* kondurun *Ƙara keçe* altına döşen, *Ƙara koyun yah-nısından* önüne getirün.”

Kara'nın Oğuz ile ilgili kullanılan tamlamaları 2. tabloda gösterildi.

1.3. *Al* ve Diğer Renklerin Oğuz İçin Kullanılışı

Bir başka bakış açısıyla Dede Korkut'ta, Oğuz tarafında çok renkli ve cıvıl

cıvıl bir dünya tasvir edilirken karşı tarafta değişmeyen *kara* veya *alaca* renkli, âdeta *tek renkli*, tek boyutlu bir dünya tasvir edilir. Oğuzun renkli dünyasında *ak*'tan sonra en baskın olan *al* renktir. Bu renk için tamlamalarda ayrıca *alça*, *kızıl* ve *kırmızı* da kullanılır:

Drs.8a.11: “Güz almasına benzer *al* *yanaklım*”

Drs.14b.8: “Yeğümile *alca* *kanum* silmeyince”

Drs.101b.8-9: “Kar üzerine kan tammış gibi *kızıl* *yanaklım*”

Drs.46b.7: “Adaqlusından ergenlik bir *kırmızı* *kaftan* geldi.”

At rengi olarak geçen *koşur*, *torı* ve *tepel* *kaşğa* gibi renkler de *al* yakını renklerdir:

Drs.24a.2: “*Koşur* atın Kazan Beg mahmûzladı, yola getdi.”

Drs.20b.12: “Beg Yegenek *torı* *aygırına* bindi.”

Drs.20b.7: “*Tepel* *kaşğa* *aygırına* Tundar bindi.”

Ayrıca Oğuz beyleri, yiğitleri *ala* ‘ela’ gözlü olarak tanıtılır. Aynı şekilde Oğuzların oğlu, kızı, gelini, helali (*eşi*), bebeği de *ala* ‘ela’ gözlüdür.

Dede Korkut’taki bu renk zenginliğinin de Oğuz’u yüceltmek için kullanılmış olduğu açıktır. *Al* ve yakını olarak kullanılan renklerin geçtiği tamlamalar, aşağıda 3. tabloda gösterildi.

1.4. *Gök* ve *Sarı* Renklerinin Kullanılışı

Oğuz’un renkli dünyasının tasvirinde hem *mavi* hem de *yeşil için* *gök(çe)* kelimesi ortak kullanılmıştır. Yukarıda belirttiğim gibi *gök*, Oğuzlarda *kara* ile birlikte matem simgesi olarak kullanılmıştır, ancak aynı renk, ziyafet ve eğlence tasvirlerinde Oğuz’un dünyasını tamamlayan unsurlara sıfat olarak kullanılır:

Drs.3b.8: “Yapağulu *gökçe* *çemen* güze kalmaz.”

Drs.40a.4: “*Gök* *çayırın* üzerine bir *kırmızı* otağ dikilmiş.”

Drs.76b.1: “Yanun dağı *gök* poladunı mağa vërgil yigit!”

Sarı rengin ise sadece Kan Turalı’nın eşi Selcan ile ilgili olarak geçmiş olması düşündürücüdür. Selcan, *Trabzon Tekürünün* kızıdır ve Oğuz’a gelin gelir. Metinde, adı yedi defa⁸² *Sarı Tonlı / u Selcan Hatun* şeklinde, beş defa⁸³ *Sarı Tonlı / u Kız*, bir defa⁸⁴ *Selcan*, on bir defa *Selcan Hatun*⁸⁵ şeklinde kullanılmıştır. Bir bil-

82 Drs.90b.12, 92b.10-11, 94a.7, 95b.9, 95b.11, 96b.1, 97a.12.

83 Drs.92b.12, 93b.11-12, 94a.8, 95b.12-13, 96b.2-3.

84 Drs.100a.1.

85 Drs.97b.3, 98b.9-10, 99a.2, 99b.9, 100a.10, 100b.4, 100b.7, 100b.8, 101a.1, 101b.5, 101b.13.

diride, Selcan için kullanılan *sarı* sıfatının bir ses değişmesi sonucu ortaya çıktığı ve bunun yer adı (Sardonlu <Sardunya) olabileceği ileri sürülmüştür (Halilov 2004: 73-76). Dede Korkut'ta renklerin kullanılışı dikkate alındığında sarı rengin bu kahramana atfedilmesi gerçekten pek uygun görünmüyor. Bu, sözlü gelenekte örnekseme yoluyla zaman içerisinde değişmiş bir başka kelime olmalıdır.

Bunun dışında sarı iki yerde⁸⁶ daha geçer. Bu iki örnekte de *yılan*, zehirinin renginden dolayı olsa gerek, *sarı* ile nitelendirilir. Her iki yerde de kahramanların acı ve üzüntü içerisinde olduğu dikkat çeker:

Drs.14a.9: “*Şaru* yılan şokınadın ağca tenüm, kılçup şişer.”

Drs.70b.4-5: “*Şarı* yılan şokınadın ağca tenüm, kılçup şişer.”

Ayrıca *sur cıda* tamlamasındaki *sur* ‘sarı, karmış sarısı’ anlamındadır ve Oğuz için kullanılmıştır:

Drs.66b.5: “Ala evren *sur* cıdamı şaklarıdum bu gün için...”

Drs.68a.11: “...kayın oğlar atıldı, ala evren *sur* cıdalar süsildi.”

Drs.76a.13: “Elündeki *sur* cıdanı [maña vërgil, yigit!]”

Drs.106b.2: “Altmış tutam *sur* cıdasın koltuk kışup ol kâfiri...”

Gök ve *sarı* renklerin Oğuzla ilgili olarak geçtiği tamlamalar, aşağıda 3. tablo üzerinde verildi.

2. Renklerin *Kâfir* İçin Kullanılışları

2. 1. *Kâfir* İçin Kullanılışlarında *Kara* ve *Alaca*’ya Yüklenen Anlamlar

Oğuz’un yukarıda özetlediğim *ak dünya*’sı karşısında mücadele ettiği bir dünya vardır ki bu dünya *kara* veya *alaca* renkli bir dünyadır. *Kâfir* diye tanımlanan bu dünyanın insanları, *yarımından kara saçlu*, *kara tonlu*, *kara dinlü*, *alaca atlu*, *kara kılıç* tamlamaları ile tasvir edilerek aşağılanır:

Drs.21a.3: “... yarımından *kara saçlu*, sası dīnlü, dīn düşmeni, *alaca* atlu kâfir bindi, yılğadı.”

Drs.14b.4: “*Kara tonlu*, azğun dīnlü kâfirlere bir oğul aldurdunısa degil maña!”

Drs.68a.5: “*Kara [tonlu, azğın] dīnlü* kâfire göz karartdı”

Drs.140b.10: “*Kara kılıcun* sal boynuma, kes başum.”

Kâfirlere ait hayvanlar ise *kara*, *ala* ve *alaca* sıfatları ile kurulan *alaca at*, *taz alaca yund*, *ağca yaynal tümen koyun*, *ala ördek*, *kara kaz* gibi tamamen aşağılama amacıyla kullanılmış tamlamalarla tasvir edilir.

Burada bahsettiğim renklerin kullanılışlarına göre Dede Korkut'ta bir bakıma *ak* ve *kara*'nın veya *ak* ve *alaca*'nın mücadelesi işlenmektedir denilebilir. Bunun en güzel örneğini ise Kazan Han'ın Drs.142a.9-142b.2 satırları arasında geçen istiarelere dayalı bir *soylamasında* görmekteyiz. Kazan'ı tutsak alan kâfirler, bir daha ülkelerine saldırmaması ve kendilerini övmesi şartıyla onu serbest bırakacaklarını söylerler. Kazan, kendileri için övgü isteyen düşmanlarına seslenirken birtakım istiareler yapar ve bu istiarelerde kendisini yüceltmek için *ak* ve *azvay* (boz) sıfatını kullanır; düşmanlarını aşağılamak için ise *ala(ca)*, *ağca yaŋal*, *ala* ve *ğara* sıfatlarını kullanır:

“**Ak** kıyanuŋ ƣaplanınuŋ érkeginde bir köküm var,
 Arƣıç ƣırda sizüŋ geyiklerüŋüz tozğurmaya.
Ak Sazuŋ aşlanınuŋ érkeginde bir köküm var,
 Taz **alaca** yunduŋı turgurmaya.
Azvay ƣurd enügi érkeginde bir köküm var,
Ağca yaŋal tümen ƣoyunuŋ gezdürmeye.
Ak şunƣur érkeginde bir köküm var,
Ala ördek, **ğara** ƣazuŋ uçurmaya.

Buraya kadar istiareler ve simgelerle tehdit savuran Kazan, bu sözlerden sonra gerçeğin ne olduğunu, ne anlatmak istediğini şu sözlerle söyleyerek tehdidini sürdürür:

“Ƙalın oğuz élinde bir oğlum var, Oruz adlu,
 Bir ƣartaşum var, Ƙara Göne adlu,
 Yeniden toğanuŋı dirgürmeyeler.” (Drs. 142a.13-142b.2)

Dede Korkut'ta Oğuz'un *ak dünyası* karşısındaki *karşı dünya* tasvir edilirken *kara* ve *alaca* dışındaki renkler âdeta kaybolmaktadır. Karacuk çoban koyunlarını isteyen düşmana şöyle seslenir:

Drs.22b.1-2: “Altındağı **alaca** atıŋ ne ögersin?
Ala başlu keçümce gelmez maŋa.”

Karacuk Çoban, düşmanın *alaca* atının kendi sürüsündeki *ala başlu keçi* kadar dahi olamayacağını söylerken hakaretini iki şekilde vurgulamış ve pekiştirme yapmış oluyor:

Düşman atına *alaca* sıfatını vererek.

Düşman atının kendi sürüsündeki en kötüce hayvan (*ala başlu keçi*) kadar olamayacağını söyleyerek.

Kan Turalı'nın kırk yiğidi, kendisini yüreklendirmek için, savaşıacağı boğaya *ğara inek buzağısı*, aslana ise *ala köpek iti* diyerek *kara* ve *ala* renklerle küçümser bir şekilde tanımlarlar:

Drs.92b.9: “Boğa boğa dedükleri *kara inek buzağusu* degül midür?

Drs.94a.5: “Ağ yeleklü ötkün oğdan kayıkmayan,
Canvarlar serveri kağan aşlan kıl[ğ]r[ıl]an
Ala köpek itine gendüzün şaladur mı?”

Kan Turalı'nın kırk yiğidi, savaşıacağı buğrayı *saksağan* diye nitelendirir ki bu Kan Turalı'yı yüreklendirmek içindir. Nitekim saksağan da *alaca* yani *siyah-beyaz* renktedir:

Drs.96a.12: “Cümle kuşlar sultānı çal *kara kuş*
Kanadıyla *şaksağana* gendüzün şakıdur mı?”

Kara ve *alacanın* kâfirlerle ilgili olarak kullanıldığı tamlamalar 5. tabloda gösterildi.

Sonuç

1. Dede Korkut'ta renkler genel anlamda seçilerek ve simgesel özellikte kullanılmıştır. Yine genel anlamda *ak*, Oğuz'u; *kara* veya *alaca* ise Kâfir'i simgeler. Birincide yüceltme, ikincide aşağılama amacı güdülür.

2. Dede Korkut'ta *ak-kara* veya *ak-alaca* simgelerinin çevresinde iki zıt dünyanın çatışması görülür. Bu, bir bakıma *iyi* ile *kötünün* çatışmasıdır.

3. *Kara*, Oğuz için iki şekilde kullanılmıştır:

- a. *Oğuz'un yüceliği, gücü, haşmeti* ve *adaletinin* bir simgesi olarak,
- b. Oğuz'un yas, tutsaklık vb. kötü durumlarının simgesi olarak.

4. Dede Korkut'ta *Oğuz* tarafı için renklerin arttığı ve çeşitlilik gösterdiği gözlenirken düşman (*kâfir*) tarafı için renkler *kara* veya *alaca* ile sınırlı kalmaktadır. Bu durum, kesinlikle, Oğuz'u yüceltme istek ve eğiliminin bir sonucudur ve bilinçli olarak yapıldığı açıktır.

5. Dede Korkut'un müze ortamında sergilenmesinde ve sanat eserlerinde yansıtılmasında renklerin bu simgesel kullanımları ve özellikle *ak-kara* veya *ak-alaca* çatışması dikkate alınmalıdır.

6. *Kan Turalı Boyu*'nda Selcan Hatun'un *Sarı Tonlu* olarak geçmesi, bir örneğe olabir.

7. Dede Korkut dışındaki halk ürünlerinde de renklerin bu şekilde kullanılıp kullanılmadığı konusu, incelenmeye değer ayrı bir konudur.

1. Tablo: Dede Korkut'ta *ak* 'ın, Oğuzla İlgili Olarak, Kullanılışı⁸⁷

Tamlama	Tamlamanın Geçtiği Boy													T
	G	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
ağ alın: Drs.33b.2, 35a.7, 43b.5, 62a.3, 68a.4, 75b.11, 79a.10, 87a.2, 91b.4, 98a.7, 98b.7, 102b.8, 108b.3, 121b.3, 121b.12, 124a.13, 124b.8, 126b.11, 128b.1, 154a.2.			2	2	3	1	4	1		6			1	20
ağça ten: Drs.14a.9, 70b.4.		1			1									2
ağ et: Drs.17a.2, 28a.2, 28a.13, 69a.4.		1	2		1									4
ağ(ça) yüz(lü) (ana / gelin / bātun / yenge / görklü / kıızı / oğlu): Drs.18a.12, 18b.11, 28b.8, 47b.7, 49a.4, 71b.3, 75a.8, 84a.10, 97b.9, 113b.6, 118a.6, 121a.11, 121b.7, 124a.10, 128a.12, 130a.5, 133a.9, 147a.9, 151b.4, 151b.4, 151b.6.		2	1	2	2	2			2	4	2	1	3	21
ağ bürçekli ana / karı: Drs.11b.6, 19b.7, 35a.6, 47b.6, 49b.11, 50a.5, 63a.4, 73b.8, 84b.13, 108b.1, 118a.5, 118b.6, 126a.3, 135b.7, 153a.13.		2	1	4	1	1		1	2	1	1		1	15
ağ / ağ sakallı koca / baba / ata / Dede Korkut: Drs.11b.5, 18b.2, 18b.3, 19a.1, 19b.8, 32a.8, 35a.5, 42a.8, 42a.12, 42b.7, 49b.10, 50a.5, 63a.3, 75a.6, 81a.5, 83a.10, 84b.12, 88a.8, 90a.3, 95b.4, 105a.11, 108b.1, 111b.1, 112b.13, 114a.13, 114b.3, 113b.5, 117b.8, 118a.4, 118b.5, 118b.5, 124b.2, 126a.3, 128a.9, 131b.5, 135b.6, 135b.10, 137a.11, 146b.13, 153b.13.		5	1	6	1	3	3	2	9	3	4	1	2	40
ağ boyun: Drs.16b.13, 17a.10, 69a.3, 73a.13, 75a.9.		2			3									5
ağ(ça) göğüs: Drs.82a.2, 83a.13, 84a.6, 85a.8, 141b.8.						4						1		5
ağ / ağ süd: Drs.5a.13, 16a.4, 74b.8, 84b.3.	1	1			1	1								4
ağ bilek Drs.59b.5, 91b.5.				1			1							2

87 Tabloya *ak* yerine kullanılmış olan *boz* ve *gök* renkleri de eklenmiştir.

Tamlama	Tamlamanın Geçtiği Boy													T
ağ el(ler): Drs.16b.12, 17a.1, 17a.10, 47b.11, 69a.3, 70a.10, 73a.13, 73b.3, 74a.2, 75a.8, 98a.6, 123b.5, 124a.9, 126a.1, 135b.5.	3		1	6		1			3	1				15
ağ meydân: Drs.10a.6, 11a.6, 66b.4, 140b.8.	2		1								1			4
ağ otağ: Drs.7a.6, 7a.10, 7b.13, 8a.13, 8b.1, 43a.12, 54b.5, 62b.6, 72a.1.	5		3	1										9
(bir) ağ 'alemlü yigit: Drs.144b.13.											1			1
ağ ışıklı alpan-lar: Drs.105a.11-12.						1								1
(bir) ak sancaklı alay: 145a.12.											1			1
ağ yeleklü ötkün oğ: Drs.94a.1, 125a.2, 126b.8.						1			2					3
ağ(ça) tozlu(ça) (katı) yay: Drs.17b.3, 26b.2, 37a.1, 38a.10, 94a.3, 125b.10, 126a.10, 126b.7.	1	1	2			1			3					8
ağ ton: Drs.75a.1.				1										1
ağ boz 'apak' at: Drs.19b.5, 32a.13, 35a.3, 79a.7, 102a.8, 105a.10, 119a.4, 130b.11, 131a.8, 136a.5, 144b.13, 145a.13, 151a.4, 151b.11.	1	2		1		1	1	1	1	2	2	2		14
ağ bedevî: Drs.20b.9.			1											1
boz aygır: Drs.20b.11, 37a.1, 38a.9-10, 40a.1, 51b.3, 51b.4, 60a.7.			1	6										7
Boz Aygırlı (Bamsı) Beyrek: Drs.32b.6, 39b.11, 77b.1-2, 92a.2, 126b.13, 145a.4.			1	1	1		1		1		1			6
Boz Atlı Hızır: Drs.15a.11, 16a.11.	2													2
gök bedevî (at): Drs.20b.8.			1											1
ağ(ça) koyun: Drs.24b.6, 25a.1, 29a.12, 53b.3, 54a.1, 60b.8, 61a.4, 71b.9, 74b.5, 83b.12, 85b.2, 91a.7, 100a.13, 128a.13, 151b.13.			3	4	2	2	2		1			1		15
Boz Oğlan: Drs.38a.5, 38b.10.				2										2
ak kıyanun kaplanınun erkegi: Drs.142a.8-9											1			1
ak sazın aşlanın[un erkegi]: Drs.142a.10											1			1
ak şunkur erkegi: Drs.142a.12											1			1
Toplam	1	28	17	35	25	14	16	5	14	25	10	12	10	212

Tamlama	Tamlamanın Geçtiği Boy													T
Şarı Tonlu Selcan Hatun: Drs.90b.12, 92b.10-11, 94a.7, 95b.9, 95b.11, 96b.1, 97a.12.							7							7
Şarı Tonlu Kız: 92b.12, 93b.11-12, 94a.8, 95b.12-13, 96b.2-3.							5							5
şaru yılan: Drs.14a.9, 70b.4.		1			1									2
sur 'sarı' cıda: Drs.66b.5, 68a.11, 76a.13, 106b.2					3		1							
Toplam	1	16	19	24	24	7	20	1	1	11	0	3	3	161

4.Tablo: Dede Korkut'ta kara ve ala(ca) renklerin Kâfirlerle İlgili Olarak Kullanılışı

Tamlama	Tamlamanın Geçtiği Boy													T
	G	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
kara şapkalı tekür: Drs.91b.1.							1							1
kara tonlu kâfir: Drs.14b.4, 68a.5, 98a.1-2, 98b.8-9, 107a.10, 122b.9, 123a.1, 129b.12, 134a.6, 137a.6.		1			2		2	1		2	3			11
kara kılıç: Drs.140b.10.												1		1
kâfirün kara tuğu: Drs.78b.1.					1									1
kara saçlı kâfir: Drs.21a.3-4.			1											1
kara gözlü (kâfir) kıızı: Drs.20a.5-6, 31a.7, 31b.7, 63b.2, 64a.8.			3		2									5
alaca atlı kâfir: Drs.21a.3-4, 78b.1.			1		1									2
alaca at: Drs.22b.1.			1											1
alaca atlı sögli melik: Drs.124a.6.										1				1
taz alaca yund: Drs.142a.10.												1		1
kara kaz: Drs.142a.13.												1		1
kara inek buzağısı: Drs.92b.9.							1							1
ala ördek: Drs.142a.13.												1		1
ala köpek iti: Drs.94a.5.							1							1
şakşagan: Drs.96a.12. (alaca renkte olduğu için kullanılmıştır.)							1							1
ağca yağal tümen koyun: Drs.142a.11-12.												1		1
Toplam	0	1	6	0	6	0	6	1	0	3	3	5	0	31

Drs.11b.6 (ME 19.6) südin tartdı → sodın tartdı, sod: pürçek, kakül.

“...aķ bürçeklü ķarınuķ سودین طرندی sodın tartdı.”

M. Ergin yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı verilen kelimeleri, *südin tartdı* okumuş ve cümleyi “*ak pürçekli kadının sütünü çekti*” (DKK: 15) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay da kelimeleri aynı şekilde okumuş, devamına -muhtemelen Vat.62b.13’e dayanarak- *saçın yoldı* (OŞG: 7.35-36) cümlesini eklemiş ve cümleyi “*Ak pürçekli kadının sütünü sordu.*” (DKH:34) şeklinde aktarmıştır. Ergin ve Gökyay’ın fiili aynı şekilde anladıkları görülmüyor.

Tezcan, ibareyi Ergin gibi *südin tartdı* şeklinde okumuştur. Ben burada bir yazım yanlışlığı yapıldığını, kelimelerin Vat.62b.13’te olduğu gibi صاچن بولدی şeklinde yazılmış olması gerektiğini yazmış ve o şekilde tamir etmişim (Özçelik 2005: 84).

V. Zahidoğlu yazdığı notta bu ibareyle ilgili olarak şöyle der:

“Dresden nüshasında bizim *sodın tartdı* şeklinde okuduğumuz ifadenin terkinde *sod* kelimesi ‘sin’, ‘vav’ ve ‘dal’ harflerinden oluşmaktadır (‘sin’ harfi ile yazıldığına göre kelimenin *södin* şeklinde ince ünlülerle okunuşu varyantını da istisna etmiyoruz). Bu kelime kanaatimizce Moğol kökenlidir. Moğol dilinde *sod* kelimesi ‘kuş tüyü, tüy’ anlamına gelmektedir. Tunguz-Mançu dillerinde *sudan* ‘pürçek’ kelimesi kullanılmaktadır.” (Zahidoğlu 1999: 162).

Zahidoğlu bu satırların devamında ibaredeki *sod* kelimesinin ‘pürçek’ anlamında kullanılmış olduğunu yazmıştır. Bu okuyuşu doğru buluyor ve birkaç gerekçe eklemek istiyorum:

1. Burada *tart-* fiili kullanılmış olduğuna göre سودین yazılmış olan kelimeyi *süd* ‘süt’ okuyup anlamak bağlama uygun düşmez çünkü Dede Korkut’ta *süd* ve *ķan* için *sor-* ‘emmek’ fiili kullanılır:

Drs.110b.2-3: “Bir şordı olanca südin aldı, iki şordı ķanın aldı, üç şordı cānın aldı.”

Drs.94a.2: “...taylar başan, ü[ğü]k tamarın dilüben ķanın şoran...”

2. Kelimenin *sin*’le yazılmış olmasını da bu okumaya engel görmüyorum çünkü Dresden nüshasında kalın sıradan kelimelerin *sin*’le yazıldığı örnekler sık geçer:

san delim ساندليم “pek çok” 59a.13	sancıl- سانچل- 51a.10, 97a.3
saç ساق 134b.13	sarımşak سارمساك 70b.3
saķ ساق 134a.4	sası ساسي 20b.4, 21a.3, 66b.8
saķallı ساقالي 117b.8	salķum سلقوم 82a.7
saķallu ساقللو 153b.13	sancaķlu سانچاكلو 145a.12

saçla- ساقلا / ساقلا / ساقلا 66b.4, 66b.7, 66b.12, 67a.1, 89b.1, 104a.4	sancağ- سانچاق / سانچاق 34a.12, 39b.5, 104b.6, 105a.5, 106b.10
saçallu ساقاللو / ساقاللو 18b.2, 19b.8, 75a.6, 112b.13, 113b.5, 114b.3, 118a.4, 126a.3, 128a.9, 135b.6, 135b.10	Salur سالور (Kazan) 19b.10, 20a.2, 20a.9, 23a.8, 23a.10, 30a.9, 35b.11, 63b.5, 69b.13, 69b.13, 117b.13, 120b.7, 126b.12, 136b.7, 137b.12
saçın ساقین 28b.10, 29a.3	saz ساز 61b.7, 61b.9, 70a.9, 94a.1, 108b.11, 114a.11, 142a.10

3. Buradaki *ak pürçeklü*, ‘ak saçlı’ demektir. O hâlde “...*ak bürçeklü kadınun sodın tartıdı*” cümlesi, ‘...ak saçlı kadının pürçeğini çekti.’ şeklinde aktarılabilir.

Drs.11b.7 (ME 19.7) arkurı: 1. karşı(da), 2. çapraz.

“Akan tırı şulardan haber geçe,

arkurı yatan ala tağdan haber aşı” (Drs.11b.7: = Vat.62b.13-63a.1)

ve

Drs.12a.6: “**arkurı yatan ala** tağdan haber aşı...”

Drs.122a.5: “... **arkurı yatan ala** tağların avlanmamışdır.”

Drs.122b.8: “**arkurı yatan ala** tağlar etegine ava vardun.”

Drs.124a.12: “**arkurı yatan ala** tağı dünin aşğı!”

Drs.130b.9: “**arkurı yatan ala** tağ etegine vardum.”

M. Ergin, yukarıdaki cümlelerin başında geçen *arkurı* kelimesi için “*çapraz, yanlamasına*” (MEII: 19) anlamlarını vermiş ve kelimeyi “*çapraz*” (DKK: 15, 16, 188, 189, 192, 204) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay, kelimeye “*çarpık, çaprazvâri, eğri, makasvâri, yan, haçvâri*” (OŞG: 166) anlamlarını vermiş, “*arkuru*” (DKH: 34, 35) ve “*eğri*” (DKH: 139, 139, 141, 147) şeklinde aktarmış; yazdığı dipnotta *arkurı* okuduğu ilk örnek için “*çapraz, eğri, çarpık*” (DKH: 174) anlamlarını vermiştir.

S. Tezcan, Drs.105.12’de geçen ve metinde *ala yatan kara tağlar* şeklinde yazılmış olan tamlamanın *arkurı yatan kara tağlar* şeklinde düzeltilmesi gerektiğini yazmış (DKON: 281-282) ve notlar dizinin’de *arkurı* kelimesini “*karşıda*” (DKON: 400, 401) şeklinde aktarmıştır.

M. S. Kaçalin, kelimenin anlamını “*arkurı: (<*argu+rı, argu ‘iki dağ arası, uçurum’)* karşı (10_{1,9}), *dikleme, enleme, dikine, enine* (77₂)” (Kaçalin 2006: 308b) şeklinde vermiştir.

Tarama Sözlüğü 221-223'te verilen anlamlar ve örnekler ile Dede Korkut'ta on dokuz yerde geçen⁸⁸ *karşı yatan kara tag(lar)* tamlamasında geçen *karşı* kelimesi de yukarıdaki cümlelerde geçen *arkurı* için uygun anlamın 'karşı(da)' olduğunu gösteriyor.

Kelime yukarıdaki örnekler dışında şu iki cümlede de geçer:

Drs.73a.1: "Oğlana *ķara kepenek ğeydürmişleridi*, *ķapu eşigi üzerinde arkurı bırakmışlaridi*. *Giren başar çıkan başaridi*."

Drs.73a.4: "*ķapu eşigi üzerinde arkurı komışlaridi*"

Ergin, her iki cümlede de kelimeyi "*ķaprazlama*" (DKK: 110) şeklinde aktarmıştır. Gökyay; birinci cümledekini "*arkuru*" (DKH: 92) şeklinde aktarmış, ikincisini atlamıştır. Ergin'in bu iki örnek için yaptığı aktarma metne uygun düşüyor.

Ayrıca söz konusu iki dizede sıra yanlışı yapılmış olduğunu görmek için şu henzer dizeleri incelemek gerekiyor:

Drs.39b.6-8: "*ķarşı yatan ķara ķarlı tağlardan aşar olsa ...aşıt vërsün ķanlı ķanlı şulardan ğeçer olsa ğeçit vërsün!*"

Drs.43b.8-9: "*ķarşı yatan ķara tağunı aşmağa gelmişem, akındılı görklü şuyunı ğeçmege gelmişem*."

Drs.91b.5-6: "*ķarşı yatan ķara tağunı aşmağa gelmişem, akındılı görklü şuyunı ğeçmege gelmişem*."

Drs.95a.12: "*ķara ķara tağlardan ğaber aşā, ķanlı ķanlı şulardan ğaber ğeçe*"

Drs.124a.5: "*ķara ķara tağlardan ğaber aşmış, ķanlı ķanlı şulardan ğaber ğeçmiş*."

Drs.130a.1: "*ķara ķara tağlardan ğaber aşdı, ķanlı ķanlı şulardan ğaber ğeçdi*"

Söz konusu iki dize, bu örneklerle karşılaştırıldığında ozanın yanlış ezberinden veya karıştırmamasından dolayı dizelerin yer değiştirdiği anlaşılıyor.

Drs.11b.8 (ME 19.8) تېر → خبر = **teber** → ğaber.

"Aķan tırı şulardan ğaber ğeçe,
arkurı yatan ala tağdan ğaber aşā"

Yukarıda koyu harflerle gösterilen ve metinde تېر şeklinde yazılmış olan kelime, Vat.63a.1'de *ģaber* olarak geçiyor. M. Ergin, kelimeyi yazılışına uygun ola-

88 Drs.31b.2, 39b.6, 43b.8, 53a.12, 54a.4, 54a.10, 60b.13, 70b.1, 71a.7, 74b.2, 74b.11, 75b.1, 83b.7, 83b.9, 91b.5, 105a.12, 113b.7, 128a.11, 131a.4.

rak *teber* okumuş, “*haber*” (MEII: 287) anlamını vermiş ve “*haber*” (DKK: 15) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay, kelimeyi Vatikan’daki yazılışına uygun şekilde *haber* okumuş ve “*haber*” şeklinde aktarmıştır (DKH: 34). Diğer araştırmacılar ise kelimeyi *teber* okumuşlardır. S. Tezcan, yazdığı kısa notunda *teber* için şu açıklamayı yapmıştır:

Sadece Drs. nüshasında bulunan *teber* sanırım bu sözcük için en eski tanıktır. Türkiye Türkçesinde *haber* için uyak sözcüğü (jingle) olan *teber* öteki Oğuz dillerinin sözlüklerinde bulunmaz. (DKON: 86)

Burada bir yazım yanlış ile karşı karşıya olduğumuzu düşünüyor ve daha önce *teber* okuduğum kelimeyi *haber* okuyorum çünkü Dede Korkut’taki üç benzer cümlede *teber* değil *haber* geçiyor:

Drs.95a.12: “Kara kara tağlardan **haber** aş,
kanlu kanlu şulardan **haber** geçe”

Drs.124a.5: “Kara kara tağlardan **haber** aşmış,
kanlu kanlu şulardan **haber** geçmiş.”

Drs.130a.1: “Kara kara tağlardan **haber** aşdı,
kanlu kanlu şulardan **haber** geçdi”

Drs.12a.1 (ME 19.20.1) **kov**: iftira.

“Böyle degeç hānum, ol nā-merdlerūn yigirmisi daḥı çıka geldi ve bir **kov** anlar daḥı gētürdiler.”

Ergin, yukarıdaki cümlede geçen *kov* kelimesi için “*gıybet, arkadan çekiştirme, dedikodu*” (MEII: 191) anlamlarını vermiş ve “*dedikodu*” (DKK: 15) şeklinde aktarmıştır. Gökyay, “*arkadan çekiştirme, gıybet, iftira, zem*” (OŞG: 251) anlamlarını vermiş ve “*kov*” (DKH: 35) şeklinde aktarmıştır.

Kelime, *Derleme Sözlüğü*’nde şu şekilde tespit edilmiştir: “*koğ: çekiştirme, yerme, kötöleme, dedikodu.*” (DerS: 2900)

Yukarıdaki cümlede *kov*, ‘iftira’ anlamında kullanılmıştır. Kelimenin bu anlamıyla *Tarama Sözlüğü*’ne girmemiş olması bir eksikliktir.

Drs.12a.5 (ME 20.5) **şoḥbet eyle-**: cinsel ilişki kurmak.

“Anasınūn yanına alup geldi. Al şerābın itisinden aldı içdi. Anasıyla **şoḥbet** eyledi. Anasına **kaşd** eyledi.”

Vatikan nüshasında (Vat.63a.8-9) yukarıdaki metnin son cümlesi ‘*Anasına kaşd eyledi, el uzatdı.*’ şeklindedir.

M. Ergin, yukarıdaki metinde geçen *şohbet eyle-* fiilini dizinde *şohbet* başlığı altında “*sohbet, meclis, arkadaşlık*” (MEII: 269) anlamlarını vermiş ve “*sohbet eyledi*” (DKK: 15) şeklinde aktarmıştır. Ergin; *kaşd eyle-* fiilini ise *kaşd* başlığı altında işlemiş, *kaşd* için “*kast, kötü niyet, tecavüz niyeti*” (MEII: 174) anlamlarını vermiştir.

O. Ş. Gökyay, buraya Vat.63a.9'da geçen *el uzatdı* ibaresini de ekleyerek tamir (OŞG: 8.13) yapmış, sözlükte *sohbet eyle-* fiilini işlememiş fakat *kasd eyle-* fiili için “*birine el uzatmak, birine dil uzatmak, birinin hayatına ve şerefine karşı davranmak, tasallut etmek*” (OŞG: 240) anlamlarını, *el uzat-* fiili için de “*tecavüz etmek, saldırmak*” (OŞG: 204) anlamlarını vermiş, *anasıyla sohbet eylemek* başlığı altında ise “*Anasına kötü gözle bakmak, anasını yabancı bir kadın yerine koyup o gözle bakmak, anasına karşı yabancı bir kadınmış gibi davranmak (?)*” (OŞG: 164) şeklinde tereddüt belirterek anlam vermiştir. Gökyay, cümleyi “*anasıyla sohbet eyledi, atasına kasdeyledi*” (DKH: 35) şeklinde aktarmış ve *sohbet eyledi* sözü için şu dipnotu düşmüştür: “*Anasına karşı ahlâksızca davrandı, anasıyla kötü işlere kalktı*” (DKH: 174).

Buradaki *şohbet eyle-* fiilinin ‘cinsel ilişki kurmak’ anlamında kullanılmış olduğunu düşünüyor ve bu konuda bazı gerekçeler sunmak istiyorum:

1. Hikâyede Boğaç Han’ı kıskanan Dirse Han’ın kırk yiğidi, onu babasına öldürtmek için birtakım iftiralarla bir düzen kurarlar. Kırk yiğit, yirmişerli iki grup olurlar ve Boğaç Han’ı babasına şikayet ederek kötülerler. Birinci grup; Dirse Han’a oğlu Boğaç’ın cinsel azgınlık ve sapkınlık içinde olduğunu, güzel kızlara musallat olduğunu, yaşlılara saygısızca ve kötü davrandığını söyler. Ardından ikinci grup gelerek bu ithamları destekler şekilde ve iftirayı daha ileri götürerek Boğaç’ın sarhoş olup anasıyla *şohbet eyle* ‘diğini’ = cinsel ilişki kurduğunu, anasına *kaşd eyle* ‘diğini’ söyler. Vat.63a.9'da ise cümlemin devamında ayrıca *el uzat* ‘tığ’ı söylenir ki bu deyim bugün Türkiye Türkçesinde de olumsuz anlamıyla “*Kendine ilit olmayan bir şey üzerinde hak iddia etmek; (hakka) tecavüzde bulunmak; dokunmağa veya almağa kalkmak.*” (Kardaş vd. 2000: 806) anlamlarında kullanılır.

Ayrıca, cümlede geçen üç fiil (*şohbet eyle-*, *kaşd eyle-*, *el uzat-*) de anlamca birbirini destekler ve açıkclar özelliktedir. Boğaç’ın cinsel azgınlık ve sapkınlık ile itham edildiği ve törelere karşı çıktığı gerekçe gösterilerek babasına öldürtülmek istendiği açıktır. Nitekim bu fiil gerçek anlamıyla ‘sohbet etmek’ olarak anlaşıldığında iftira özelliği ortadan kalkmış olur ki bu, bağlama uyacak bir anlam değildir.

2. Fiilin *Nehcü'l-Feradis* ve *Kıyasü'l-Enbiyâ*'da bu anlamda kullanılmış olan örnekleri geçer. *Nehcü'l-Feradis*'te, *şuhbat kal-* şeklinde kullanılmış olan fiilin iki örneği şöyledir:

“*Ëmdi bu hatun birle şuhbat kılşan bolğay kim Hâk Te'âla şaşa oğul kız rûzî kılşu tedi erse, tabîb aymış tég boldı.*” (Eckmann 1995: 234. 15)

"Taķı 'amlarının rüzası yemek içmek birle taķı hatun şuhbatı kılmaķ birle bozluur." (Eckmann 1995: 264. 12)⁸⁹

Aynı fiil, aynı anlamda *Nehcū 'l-Ferādis*'te ayrıca beş yerde (264. 7, 265. 4, 338. 16, 427. 4, 5 numaralı satırlar) daha geçer.

Ayrıca *Kıřāşū 'l-Enbiyā*'da şuhbet kıl- ve şuhbet yine 'cinsel ilişkide bulunmak' ve 'cinsel ilişki' anlamlarında birer defa kullanılmıştır.⁹⁰

"... Köñlindin keçti kim bu keçe bu toķsan urağut birle şuhbet kılayın mevlī Te'āla tegme birindin bir oğul bēirse çerig başlar beglerim bu tōrt taraf 'ālem içre toķuş kılğaylar." (KE: 145v.13)

" 'Abdullah evge barıp Eymenege kavuşdı, ol şohbetde ol nūr Eymene rahmine keçdi." (KE: 182v.18)

Yukarıdaki örnek yanında Dede Korkut'ta bir yerde de şohbet ét- fiili, bugün Türkiye Türkçesinde kullandığımız gibi, 'sohbetle bulunmak' anlamında kullanılmıştır:

Drs.104a.5-6: "Günlerde bir gün Yegenek, oturup begler ile şohbet éderiken Kara Göne oğlı Budağıla uz düşmedi, bir birine söz atışdılar."

Drs.12a.7 (ME 20.7) [aşa, aķan tırı şulardan haber].

Dresden	Vatikan
Arķun yatan ala tağdan haber [aşa, aķan tırı şulardan haber] geće (12a.6-7)	Arķun yatan ala tağ-dan haber aşā, [aķan tırı şulardan haber geće] (63a.9)

Yukarıda Dresden ve Vatikan nüshası için gösterdiğimiz tamirler ilk defa teklif ediliyor. Tamirler konusunda bize fikir veren anahtar, Dresden nüshasında geçen dizinin sonundaki *geće* fiilidir yani bu cümlede *dağ* ile ilgili olarak *geç-* fiili kullanılmıştır. Oysaki Dede Korkut'ta aşağıdaki cümlelerde de görüldüğü gibi *dağ* engeli ile ilgili olarak *aş-*, *su* engeli ile ilgili olarak *geç-* fiili kullanılır; yani *dağdan aşılr*, *sudan geçilir*:

Drs.39b.6-8: "Karşu yatan kara karlı tağlardan aşar olsa ...aşıt vērşün Qanlı kanlu şulardan geçēr olsa geçit vērşün!"

Drs.43b.8-9: "Karşu yatan kara tağunı aşmağa gelmişem, aķındılı görklü suyunı geçmege gelmişem."

89 Metinde bütün örnekleri *şuhbet* okunmuş olan bu kelimenin, söz dizininde *şohbet* şeklinde işlenmesi bir çelişki olmuştur.

90 Dizinde kelimenin anlamının "sohbet" (KELL: 562) olarak verilmiş olması yanlış olmuştur. Çünkü *Kıřāşū 'l-Enbiyā*'da üç yerde geçen *sohbet* kelimesinin sadece 181v.13'teki örneği *sohbet* anlamında, diğer ikisi (145v.13, 182v.18) *cinsel ilişki* anlamında kullanılmıştır.

Drs.91b.5-6: “Karşu yatan kara **tağunı aşmağa** gelmişem, akindılı görklü **uyunu geçmege** gelmişem.”

Drs.95a.12: “Kara kara **tağlardan haber aş**a, kanlu kanlu şulardan **haber geçe**”

Drs.124a.5: “Kara kara **tağlardan haber aşmış**, kanlu kanlu şulardan **haber geçmiş**.”

Drs.130a.1: “Kara kara **tağlardan haber aşdı**, kanlu kanlu şulardan **haber geçdi**”

Yukarıda yaptığımız açıklamalara göre Dresdendeki cümlelerin sonunda *aşa* fiilinin bulunması gerektiği açıktır yani Vatikan nüshasında cümlelerin doğru yazılmış olduğu anlaşılıyor. Ancak orada da ikinci cümle eksiktir. Bu durumda yukarıda tespit edilen örnekler ve Drs. 11b.7’deki cümleler *telarar* incelendiğinde Dresden nüshasında açıkta veya boşa kalmış olan *geçe* fiilinin ise ikinci cümlelerin yüklemi olduğu anlaşılıyor. Buna göre de dizelerin iki nüshada yukarıdaki tabloda gösterildiği şekilde tamir edilmesi gerekiyor.

Drs.12b.3 (ME 21.3)

fiil (-A) + gör-: -mAKA bak-, -mAKA çalış-.

“Kuş kuşlayup av avlayup oğlunı oğlayup **öldüre görgil**. Eger böyle öldürmezsen bir dürlü dahı öldürimezsın, bellü bilgil! dediler.”

Bugün Türkiye Türkçesinde (*bu işten kurtul*!)-*maya bak / çalış* gibi cümlelerle ifade ettiğimiz bu yapının Dede Korkut’un başka yerlerinde geçen dört örneği şöyledir:

Drs.13a.10: “Oğlun seni öldürmedin sen oğlunı **öldürü görgil**[-]a!”

Drs.27a.6: “Mere çoban karnun acıkmamış iken, gözün a! **kararmamış iken** bu ağacı **koparı gör**, yohsa seni bunda kırtlar kuşlar yer”

Drs.50a.13-50b.2: “Paraşarun Bayburd **hişârından uça görgil**, ap alaca gerdegüne **gele görgil**. Gelmez olsañ, Pay Bîcân kıızı Banı Çiçegi aldurdun, bellü bilgil!”

Bu yapı için *Tarama Sözlüğü*’nde aşağıdaki iki örnek verilmiştir:

“Tûl-i emelden el çekegör irmedin ecel

Menzil uzakdurur yol igen katı korkuluk”

“Göçür cehdeyle anı ya göçegör

Binip yüğrüge yüzüzden kaçagör” (TSE: 17)

Drs.12b.3-4 (ME 21.3-4)

bir dürlü (dahı): asla, hiçbir zaman, hiçbir şekilde.

“Av avlayup kuş kuşla[r iken] oğluñı oñlayup öldüre görgil. Eger böyle öldürmeziseñ **bir dürlü dahı** öldürimezsın, bellü bilgil! dediler.”

M. Ergin, yukarıdaki cümlede geçen *dürlü* kelimesi için “*türlü, çeşitli, çeşit*” (MEII: 99) anlamını vermiş, “...*bir türlü daha*” (DKK: 16) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay, *bir türlü* için “*Bir daha, asla, hiç*” (OŞG: 177) diye anlam vermiş ve ibareyi “...*bir türlü daha*” (DKH: 35) şeklinde aktarmıştır.

Yukarıdaki cümlede geçen *böyle*, ‘bu şekilde’ anlamındadır. Kelimenin bu anlamı dikkate alındığında, *bir dürlü dahı* ifadesinin ‘asla’ veya ‘hiçbir zaman, hiçbir şekilde’ anlamında olduğu anlaşılıyor.

Kenzü'l-Küberâ’da, *bir dürlü* için, bu anlamın doğru olduğunu gösterecek bir örnek tespit edilmiştir:

“zikre meşğül ola ve ulaşduru nefsinı *bir dürlü* mücâhededen hâlî itmeye” (Yavuz 1991: 136)

Tarama Sözlüğü’nde *bir dahı* için ikinci anlam, ‘*başka türlü*’ şeklinde verilmiş ve şu beyit tanık gösterilmiştir:

“Çokturur kamet ü ebrusu güzel liyk senün

Hâletin *bir dahıdır* dehri yakar anun içün” (TarS: 586)

Ancak sözlüğe tanık olarak alınan Lami’i’nin bu beytinde bir okuma yanlışlığı yapıldığı ve bundan dolayı madde başının eksik kaldığı anlaşılıyor. Metnin doğru şeklinin şöyle olması gerektiğini düşünüyorum:

“Çokdurur kâmet ü ebrüsü güzel, liyk senün

Hâletün *bir dahıdür* dehri yakar anuñ içün”

Buna göre sözlükte, bu tanık için madde başının *bir dahıdür* şeklinde verilmiş olması gerekirdi. Bu örnek yukarıda Dede Korkut’ta geçen *bir dürlü dahı* sözünün farklı söylenişteki şeklidir.

Nitekim bugün Türkiye türkçesinde *bir türlü + olumsuz çekimli fiil* (Bir türlü başaramadınız, bu şekilde yapamaz vb.) veya (*bir*) *başka türlü + olumsuz çekimli fiil* (Başka türlü bu işi başaramazsın vb.) şeklindeki cümle kuruluşlarında da aynı yapı, aynı anlamda kullanılır.

Drs.13a.6-7 (ME 22.6-7)

Sayı sıfatı ve topluluk adından sonra gelen adların çokluk eki alması.

Oğuz grubu lehçelerinde sayı sıfatları ve topluluk adlarından sonra gelen adlar nadiren çokluk eki alır. Dede Korkut'ta da bu durum için aşağıdaki örnekleri tespit ettik:

Drs.13a.6-7: “Ol kırk nâ-merdler eydür:”

Drs.34b.1: “Beş yüz Oğuz yigitleri şehid oldı.”

Drs.52a.7-8: “Kırk nefer kâfirler atlandılar, ardına düşdiler.”

Drs.52b.5: “Bağdı gördi birkaç çobanlar yolun kıyısın almışlar”

Drs.139a.7: “..., bunca âdemlere darb urunmış, dedi.”

Drs.148b.12: “Üç yüz altmış altı alp erenler yanına yığnağ oldı”

Drs.13a.10 (ME 22.10)

کوزکله → کورکله = öldiri görgil → öldüri görgil[-]a!: öldürmeye bak!

“Dirse Hân! Görür misin oğlanı; yazıda yabanda geyigi kıvar, senün önjüğe gêtürür. Geyige atariken okıla seni urur öldürür. Oğlun seni öldürmedin sen oğlunu öldüri کوزکله görgil a!”

Yukarıdaki son cümlelerin sonunda geçen ve metindeki yazılış gösterilmiş olan ibare daha önceki yayınlarda *görgil* şeklinde okunmuş ve ‘öldürmeye bak’ olarak anlaşılmıştır. Bu eksik bir okumadır çünkü ibarenin yazılışında sadece *re* yerine *ze* yazım yanlışlığı yapılmıştır. Hikâyenin bu kısmında Dirse Han'ın kırk adamı Boğaç'a bir tuzak kurmuştur. Adamları, Dirse Han'a oğlu Boğaç'ın kendisini öldüreceğini söylemekte ve Han'ı, oğlu Boğaç'a karşı kıskırtarak kendisine oğlunu öldürtmek istemektedir. Bu bağlama göre ibarenin sonunda yazılmış olan *he* ünsüzü bir fazlalık değil bir *A!* pekiştirme edatı olarak görülmeli ve okunmalıdır.

Edatının diğer örnekleri için bk. aşağıdaki Drs.13a.10 notu.

Drs.13a.10 (ME 22.10) Dede Korkut'ta *A!* edatının işlevleri.

Bu notta Dede Korkut üzerine yapılmış araştırmalarda çoğu okunmamış olan *a!* edatı örneğini tasnif ederek geçtiği cümleler içinde sunmak istiyorum. Daha önce okunmamış örneklerle ilgili okuma tekliflerine ilgili nottan ayrıca bakılabilir. Söz konusu örneklerin genel anlamda ünlü ile biten kelimelerden sonra *elif* ile, ünsüz ile biten kelimelerden sonra ise iki örnek *elif* ile (Drs.64b.7, 104a.8), diğer örnekler *he* ile yazılmıştır. Örnekleri okunuşları, metindeki yazılışları ve geçtiği yerler ile birlikte bir tablo üzerinde görelim:

<i>He</i> ile Yazılan Örnekler	Yer	<i>Elif</i> ile Yazılan Örnekler	Yer
(öldüri) görgil[-]a! كوزكله	13a.10	Deli a! دلی	80a.10
gözün[-]a! كوزوکه	27a.5	aygırlu a! ابغرلو	92a.2
oğul[-]a! اوغله	28b.3	mere a! ماره	93b.11
muḥannatlar a! موخاننلره	33b.7	kaḡu a! قرغو	112b.10
bāzırgānlar a! بازاركانلره	36b.9	taḡa a! طاغه	119a.11
götür a! كئوره	46a.6	(ala) gözli a! كوزلوا	121a.9
koṇ[-]a! قوکه	57b.13	içerü a! ابجرو	130b.4
öğrenür a! اوکرنره	64b.11		
Dumrul[-]a! دمروله	83a.1		
şalayım a! صالحیمه	89a.10		
baḡar a! بقره	95b.12		
baḡ[-]a! باغه	126b.1		
göder a! کیدره	133a.8		
kāfirler a! کافرلره	137a.4		
üzer a! اوزره	139b.6		
erenler a! ارنلره	147b.1	kalıcaḡ a! قالیجی	64b.7
Aruz a! اروزه	150a.4	ḡurtarsaṇ[-]a! قورترسکا	104a.8

Yukarıdaki *a!* edatının bazı örnekleri *pekiştirme* bazıları ise *takılma tereddüt* bildiren örneklerdir:

1. *a!* Pekiştirme anlamı taşıyan örnekler:

Pekiştirme anlamı taşıyan örneklerin bir kısmı isimden sonra, bir kısmı ise fiilden sonra kullanılmıştır; bunları iki ayrı başlık altında görelim:

1.1. İsimlerden sonra kullanılan örnekler:

Drs.27a.5: “Mere çoban, kamun açukmamışiken, gözün[-]a! kararınmış iken bu ağacı koparı gör!”

Drs.28b.3: “Senüñ etüñden oğul[-]a! yeyeyin mi, yoḡsa şası dīnlü kāfirün döşegine gireyin mi?”

Drs.33b.7: “Ol gün muḥannatlar a! şapa yēr gözetdi.”

Drs.36b.9: “Mere bāzırgānlar a! Allāh Te‘āla maṇa bir oğul vērdi.”

Drs.83a.1: “yā ‘Azrāyil, Deli Dumrul[-]a! Cān yērine cān bulsun, anuñ cānı āzād olsun.”

Drs.93b.11: “Mere a! [ko]lça kopuzum ele aluñ, meni ögüñ!”

Drs.137a.4: “Kaḡşu yaḡadan kāfirler a! baḡışurlar, eydürler”

Drs.147b.1: “Kanı öğdügümüz yeg erenler a! Dünyā menüm deyenler?”

Drs.150a.4: “Beyrege A uz a! eydür: “Bilü misin seni neye kıgırdu?”

1.2. Fiillerden sonra kullanılan örnekler:

Drs.13a.10: “Oğluñ seni öldürmedin sen oğlunu öldürü görgil[-]a!”

Drs.46a.6: “Oğul Qarçar, ne qarğaşa edersin? Götür a! Bu işmarladuğun nesnedür, nolduñ böyle buñalduñ?”

Drs.57b.13: “Qazan eydür: Mere qon[-]a! Qızlar yanına da varsun.”

Drs.64b.7: “Yarıñki gün zemān dönüp ben ölüp sen qalıcaq a! Tācum tahtum saña vermeyeler, dēyü şonımı andum aqladum, oğul”

Drs.64b.11: “Hüneri oğul atadan mı görür öğrenür a? Yoğsa atalar oğuldan mı öğrenür?”

Drs.89a.10: “Baba, yelisi qara qazılık atuma eyer şalayım a! kanlu kâfir eline uqın çapayım...”

Drs.95b.12: “Şarı Tonlu Selcan Hatun köşkden bakar a! Kime bakşa ‘ışkıla oda yaqar.”

Drs.104a.8: “Çünki er di[r]ilürsin varup babanı kırtarsa[-]a ne!”

Drs.126b.1: “Oğuzun ‘ārsuzu Tü kmanuñ delüsine beñzer, bağ[-]a! şuñ!”

Drs.133a.8: “Ağayılun qocları ürkdı gēder a! Çoban öñin aldı, dönderimez.”

Drs.139b.6: “Kerem eyle, ol Tatarı kıyudan çıkar. Kızcugazuñ belini üzer a! Yēr altında kızcugazuma binerimiş...”

2. a!: Sözlü dilde *takılma*, *tereddüt* bildiren örnekler:

Drs.80a.10: “Qayıtdı döndi Deli a! Dumrul evine geldi.”

Drs.92a.2: “Oğuzda dört yigit niqābıla gezeridi: Bi i Qan Turalı, biri Qara Çekür ve oğlu Kırk Kınuk ve Boz ayğırlu a! Beyrek.”

Drs.112b.10: “Qara polad uz kılıç [çalup baş] kesenler kılını kesdüremedi, qarğu a! cıda oynadanlar ildüremedi.”

Drs.119a.11: “Qara tağa a! yetdügünde aşıt vērün”

Drs.121a.9: “Atın çekdiler, ala gözlü a! yigitlerin alup evine geldi.”

Drs.130b.4: “Qa angulu gözüm aydını qardaş! dēyü aqladı içeri a! şöhbete girdi, destür diledi.”

Drs.13b.1 (ME 23.1) urup çaķ- vurmak, isabet ettirmek.

“Üzengüye kılķup ķatı ķekdi, uz atdı; oğlanı iki ķalusının arasında urup çaķdı yıķdı.”

M. Ergin, yukarıdaki fiili *çaķ-* okumuş, anlamını “*çakmak, vurmak*” (MEII: 68) olarak vermiş ve “*çaktı*” (DKK: 17) şeklinde aktarmıştır. O. Ş. Gökyay, kelimeyi *çıkdı* (OŞG: 9.11) okumuş ve “*çıktı*” (DKH: 36) şeklinde aktarmıştır. S. Tezcan ise *çakdı* fiili için “*Bence bu sözcük buraya fazladan (yanlışlıkla) yazılmış, düzeltilmeden kalmıştır*” (DKON: 86) diyerek metinden çıkarmıştır.

Bu cümlede *çaķ-* fiilinin -Ergin’in belirttiği gibi- fazlalık olmadığını ve *urup çaķ-*’nın bir ikileme olarak ‘vurmak’ anlamında kullanıldığını düşünüyorum çünkü Doğu ve Güneydoğu Anadolu ağzlarında *çakmak* fiilinin ‘vurmak’ anlamında kullanıldığını biliyorum. Nitekim *Argo Sözlük*’te de *çaķ-* fiilinin bir anlamı “*tokat atmak, yumruk atmak*” (Aktunç 2000: 74) şeklinde verilmiştir.

Drs.13b.3 (ME 23.3)

1. كورليب → گورليب = *gürleyüp* → *güvleyüp*,

2. *güvle-*: acı ve istekle üzerine atılmak.

“Dirse Hân istedi kim oğlancuğunun üstine *güvleyüp* düşeydi”

M. Ergin, yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılış gösterilen fiili *gürleyüp* okuyup aynı şekilde aktarmıştır (DKK: 17).

O. Ş. Gökyay, fiili *gürleyüp* (OŞG: 9.14) okuyup “*haykırıp*” (DKH: 36) şeklinde aktarmıştır.

Tezcan ise fiili *güvleyüp* okumuş ve okuyuşu ile ilgili olarak şu kısa gerekçeyi yazmıştır:

كورليب *gürleyüp* okunabilecek biçimde yazılmış olan sözcük düzeltilerek *güvleyüp* ‘istekle atılıp’ okunmalıdır. Herhâlde iki değil, bir vāv ile كورليب yazılmıştı; yanlış anlaşıldığı için araya bir *re* eklenmiş olsa gerek. Krş. Drs.61a.13 Atası anası **61b** (1) güvlediler, Beyregün ayağına düşdiler. Bkz. TarS 1885 *güvleye düş-* ‘bir şeyin üzerine aşırı bir istekle atılmak’ (DKON: 86)

Tezcan’ın okuma ve anlamlandırmasını doğru buluyor, gerekçe olarak bir iki eklemeye atılmak istiyorum:

1. Aynı cümlelerin geçtiği Vat.63b.13’t e kelime *güvleyüp* okunacak şekilde yazılmıştır.

2. Dresden nüshasında şu kelimelerde de *re* fazladan yazılmıştır:

çapdı چارېدي 129b.2	gördüm كورردم 50a.8	kolça نورلجه 92b.3
ala الار (şabāḥ) 7b.7, 12b.10, 56b.12; (taṅla) 74b.12, 145b.13		

Drs.13b.7 (ME 23.7) قالن → قنلو = **kanlu** → **kalın**: seçkin, değerli.

“**kalın** Oguz beglerin toylayayım, dedi.”

M. Ergin ve O. Ş. Gökyay yukarıdaki cümlelerin başında geçen ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan kelimeleri *kanlu* okumuş (OŞG: 9.17) ve aynı şekliyle aktarmıştır (DKK: 18, DKH: 36).

Tezcan ise kelimeleri *kalın* okumuş ve şu kısa gerekçeyi yazmıştır:

Burada *kanlu*'nun *kalın* yerine çekimleme yanlış olduğu kesindir; *toylayayım* okunan sözcüğe gelince bunun ilk harfi kalınca ve bozuk yazılmış bir *te* olarak da algılanabilir. Vat.64a.3'te: «Oguz beglerin konuklayayım» bulunmaktadır. DKK'nda hem *toyla-* hem de *konukla-* geçmektedir.

Ergin, (herhâlde ilk harfi bozuk yazılmış bir *te* sayarak) *toylayayım* okumuştur; ancak her zaman *tı* ile yazılan *toy*'un burada niçin *te* ile yazılmış olduğuna ilişkin açıklama vermemiştir. (DKON: 89).

Metinde قريپام şeklinde yazılmış olan kelimenin *te* ile değil *kaf* ile yazılmış olduğunu düşünüyorum. Söz konusu kelime Vat.64a.3'te *konuklayayım* okunacak yazılmıştır. Şöyle bir tahmin yapabiliriz; yazıcı önündeki metinde yazılmış olan *konuklayayım* kelimesinin ilk hecesini yazdıktan sonra bunun yerine *toylayayım* yazdığını / yazmayı düşündü ve kelimayı o şekliyle yazmaya devam etti.

Tezcan'ın *kalın* şeklindeki düzeltmesine katılıyor ve konu ile ilgili bir iki noktaya veya eksikliğe işaret etmek istiyorum. Kelime ayrıca yine *Kalın Oguz* tamlamasında Drs.13b.7 ve Drs.130b.10'da da قنلو, Drs.69b.6'da ise قنللو şeklinde yazılmıştır. Tezcan, daha önce *kanlu* okunmuş olan bu örnekleri de çeviri yazılı metinde *kalın* okuyup dipnotta yazım şekillerine dikkat çekmiş, ancak yazdığı nota bu üç örneği almayı unutmuştur.

Bu yazım yanlışlığının / karışıklığının sebebi her iki kelimenin yazım ve ses benzerlikleri olabilir. Dresden nüshasında şu tamlamalarda da geçen *kanlu* kelimesi, metinde doğru olarak yazılmıştır:

	Tamlama	Sayfa ve satır
1	kanlı kanlı ırmaqlar	31b.2.
2	kanlı kanlı şu(lar)	12a.7, 39b.7, 60b.5, 72b.10, 74b.2-3, 95a.12, 119a.12, 124a.5, 130a.1.
3	kanlı kâfir illeri	17a.3, 17a.11, 87b.2, 89a.10, 95a.9, 137a.10, 147a.8.
4	kanlı kıyruk	25a.3.

Kalın Oğuz tamlamasındaki *kalın* kelimesinin 50'den fazla yerde doğru olarak yazılmış olduğunu da belirtmek gerekiyor (bk. *Dizin*).

Ayrıca bk. Drs.64b.5 ve Drs.120b.9, 131b.7 notu.

Drs.13b.12 (ME 23.12) *kıyma*: çekik (göz).

Drs.13b.12: “kara *kıyma* gözleri kan yaş tıldı...”

Yukarıdaki cümlede geçen *kıyma* kelimesi, şu yedi cümlede de benzer şekilde geçer:

Drs.15b.4: “kara *kıyma* gözlerün uyhu almış, açgıl ahı!”

Drs.24a.11: “Kazanun kara *kıyma* gözleri kan yaş tıldı...”

Drs.55a.3: “kara *kıyma* gözleri kan yaş tıldı...”

Drs.55a.5: “kara *kıyma* gözlerün çöngelmeseydi...”

Drs.69b.11: “kara *kıyma* gözleri kan yaş tıldı...”

Drs.147a.2: “kara *kıyma* gözleri kan yaş tıldı...”

M. Ergin, yukarıdaki cümlelerde geçen *kıyma* kelimesinin anlamını “*kıyma süzgün, çekik, yarı kapalı, kıyılmış göz*” (MEII: 184) şeklinde vermiş olmasına karşılık kelimeyi sekiz yerde de “*süzme*”⁹¹ şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay’ın metinde Vatikan nüshasındaki şekline uygun olarak *kıyma* okuduğu kelimeyi sözlükte “*kara kıyma siyah ve çekik*” (OŞG: 237) ve “*kıyma (kıymac) tatar mahbublarının gözlerinin kıyruğu ki kaş kıyruğu canibine letafetle çekilmiş ola, ana derler; çekik göz; şası göz*” (OŞG: 248) olarak iki farklı şekilde işlemesi çelişki olmuştur. Ancak Gökyay’ın yukarıdaki sekiz örneği de “*çekik*”⁹² şeklinde aktarması doğru bir tercihtir.

S. Tezcan, bir cümlelik notuyla her iki nüshadaki yazılışına dikkat çekerek kelimeye ‘çekik’ anlamını vermiştir: “*kıyma* (‘göz için’ *çekik*’ Drs. nüshasında her yerde vāv’sız, Vat. nüshasında ise her yerde vāv ile yazılmıştır.” (DKON: 93)

91 DKK: 18, 20, 34, 82, 82, 105, 150, 229.

92 DKH: 36, 37, 45, 72, 72, 88, 116, 164.

Söz konusu kelime, Niyāzî'nin Çağatayca sözlüğünde iki şekilde geçer; “*kımaç Egri gözlü ma'nasınadur*” ve “*kıymaç Tatar mahbûblarının gözlerinin kuyruğı, ki kaşı kuyruğı cānibine lefāfet-ile çekilmiş ola aña dērler*” (Kaçalın 2011: 678 ve 677) şeklinde tanımlanır. Bu tanımlar da *kıyma* kelimesinin ‘çekik’ anlamına geldiğini doğruluyor.

Drs.14a.4 (ME 24.4)

buğun bin-: Ata butlarını sıkıca yapıştırarak binmek.

“yelisi kıra kaçılık atun **buğun bindün**”

Yukarıdaki cümlede geçen *buğun bin-* deymi, Vat.64a.9'da aynı şekilde fakat Vat.93a.9, 93a.9 ve Vat.95a.7'de *budın bin-* şeklinde geçiyor.

M. Ergin, *buğun bin-* deyimini *but* başlığı altında vererek anlamını “*bir sıç-rayışta binmek?*” (MEİI: 62) şeklinde vermiş ve “*sıçrayıp bin-(din)*” (DKK: 18) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay, deymi *butun bin-* (OŞG: 9.32) okumuş olduğu hâlde sözlükte *batun bin-* olarak işlemiş ve “*Derhal binmek, çabucak binmek, ata sıçramak, hemen atlanmak*” (OŞG: 173) anlamlarını vermiş; deymi “*sıçrayıp bin-(din)*” (DKH: 36) şeklinde aktarmıştır.

S. Tezcan, yazdığı notta yukarıdaki cümlede geçen *buğun bin-* deymiyle ilgili olarak önceki okuma ve anlamlandırmalara karşı çıkmış, *Tarama Sözlüğü*'nde ve *Derleme Sözlüğü*'nde geçen *ayağın tur-*, *dizin çök-*, *götün götün*, *kaçın kıçın*, *yanın yat-*, *yanın dön-* gibi deyimlere dikkat çekerek “*Yukarıdaki örneklerde olduğu gibi butun bin- de acaba 'but üzerine binmek, butları sıkıştırıp binmek' anlamına mı geliyor?*” (DKON: 94) demiştir.

Söz konusu *buğun bin-* deyiminin ‘butlarını eyere / ata sıkıştırarak binmek’ anlamında olduğunu düşünüyorum. *Buğun bin-* deymi, yukarıdaki örnek dışında 15 yerde⁹³ daha geçer. Dede Korkut'ta geçen aynı yapıdaki *dizin bas-*, *dizin çök-*, *götün götün get-* deyimleri de bu anlamın doğru olduğunu gösterir:

Drs.5a.12: “**Dizin başup** oturanda helâl görkli”

Drs.48b.2: “**Dizin çökdi**, eydür: Devletlü hānuñ ‘ömri uzun olsun!’”

Drs.92a.9: “Boğa **dizin çökdi**, boynuzıyla bir mermer taşı yogurdi”

Drs.10a.8: “Boğa **götün götün gét**di.”

Bu cümlelerde geçen *dizin bas-*, *dizin çök-*, *götün götün get-* deyimleri de deyim yapısına ışık tutuyor:

⁹³ Drs.17b.5, 20b.7, 65a.8, 65b.12, 70a.4, 76a.8, 95a.6, 121b.10, 122a.8, 122b.8, 124a.2, 124a.12, 130b.9, 135b.3, 146a.12.

butun (<but+un) bin-,
 dizin (<diz+in) bas- / çök-,
 götin götin (<göt+in göt+in) get-.

Ayrıca Münyetü'l-Guzat'ın "fenni atka minmekde" başlıklı birinci bölümünde at binme konusunda geçen "taça butlaring-nı iyer-ge yapuštura muhkem tutğıl" (Uğurlu 1987: 12b.5-6) şeklindeki tavsiye cümlesi de bu anlamın doğru olduğunu gösterir.

Drs.14a.6, 70a.7 (ME 24.6, 136.7) **bul-**: doğurmak.

"Karaņu dünde bulduğum oğul kani?"

Drs.70a.7: "Karaņu dünde bulduğum oğlum kani?"

Yukarıdaki iki cümlede geçen *bulduğum* fiilini M. Ergin ve O. Ş. Gökyay "bulduğum" (DKK: 18, 106 ve DKH: 36, 88) şeklinde aktarmışlardır. Bağlama göre bu fiilin 'doğurduğum' şeklinde aktarılması gerektiğini düşünüyorum. Nitekim *tap-* fiili de *Kıyasü'l-Enbiyâ*'da geçen şu metinde 'doğurmak' anlamında kullanılmıştır:

"İbrahim Hacerni kodup yandı, bir ança azuk içgü suw kodup kitdi. Kaç kün-te kedin Hacer ogul tapdı, ay kündin körklügrek, Mustafanın nırı alında."⁹⁴

Drs.14a.7 (ME 24.7) **gör[ür] gözüm** → kör gözüm.

"Çıksun benüm كور → كور kör gözüm a Dirse Hân, yaman segrür"

Yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilen kelime, araştırmacılar tarafından tamir edilerek *görür* şeklinde okunmuştur. Araştırmacıların söz konusu tamiri şu cümlelerde geçen *görür göz* tamlamasına göre yaptıkları anlaşıyor:

Drs.61b.3: "Görür gözüm aydını oğul!"

Drs.80b.5: "Deli Dumruluñ görür gözi görmez oldı"

Drs.80b.10: "Menüm görür gözlerüm görmez oldı"

G. S. Alışık, bu okuyuşa karşı çıkarak şu görüşlere yer verir:

Ergin ve Gökyay (9 / 36) *görür gözüm*, yazmada *kaf*, *vav* ve *ze* açık olarak yazılmıştır. Burada / r / yerine / z / yi bir yazım yanlışlığı olarak kabul ederek metni Çıksun benim kör gözüm, a Dirse Han yaman segrür

94 Söz konusu *tap-* fiili için dizinde "bulmak, nail olmak; kabul etmek" (Ata 1994: 596) anlamlarının verilmiş olması yanlış olmuştur; bağlam fiilin 'doğurmak' anlamında kullanılmış olduğunu açıkça gösteriyor.

'A Dirse Han benim kör olası gözüm çıksın, kötü seğiriyor' biçiminde onarabiliriz. Bu durumda *kör gözüm*, kör olası göz ilencinden eksilti olarak düşünülebilir. (Alışık 2002: 158).

Bu teklif bağlama uyuyor çünkü seğirmelerden, gelecekte yaşanacak olaylarla ilgili iyi ve kötü anlamlar çıkarıldığını ve bu konuda *segir-nâme* adıyla küçük kitaplar yazıldığını biliyoruz. Konu ile ilgili bir seğirnâmeden alınan örnek cümle şöyledir:

"eger sağ gözinün aşağı kapagı segirse melül olup ağlaya" (Özçelik 1996: 101)

Söz konusu cümlemin geçtiği yerde de Dirse Han'ın eşi, gözünün seğirmesi ile oğlunun avdan dönmemiş olması arasında ilişki kurarak ve bundan kötü anlam çıkararak seğiren gözünü suçlamış ve gözüne ilençte bulunmuştur. Ayrıca Dresden yazıcısının en sık yaptığı yazım yanlışlarından biri *re* yerine *ze* yazmaktır. Örnekler için bk. Giriş.

Drs.14a.8 (ME 24.8) kesil- kurumak.

"Kesilsün oğlan emen süd tamarım yaman şızlar."

Bebeğin emdiği süt damarım, kurusun, çok sızlıyor.

M. Ergin, yukarıdaki cümlede ve başka yerlerde geçen *kesil-* fiili için "*kesilmek*" (MEII: 202) anlamını vermiş ve yukarıdaki örneği "*kesilsin*" (DKK: 18) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay, aynı fiil için "*bıçak ve benzeri şeylerle vurulup ayrılmak, kopmak, biçilmek, bir nesne keskin bir şeyle ayrılmak, kırılmak, kurumak, akmaz olmak, yıkılmak*" (OŞG: 245) anlamlarını vermiş ve yukarıdaki örneği "*kesilsin*" (DKH: 36) şeklinde aktarmıştır.

Sadece yukarıdaki cümlede geçen bu fiilin 'kurumak' anlamında kullanıldığı, açıktır. Ayrıca fiil *Tarama Sözlüğü*'nde bu anlamıyla tespit edilmemiş olduğu da belirtmek gerekir.

Drs.14a.10, 71a.2 (ME 24.10, 138.2)

şuv(cu) şal-: köprü(cük) yaptırmak

Dresden	Vatikan
1 / Kuru[ku] kuru çaylara şuvcu şaldum. Kara tonlu dervişlere nezirler vërdüm. Aç görsem toyurdum, yalıncağ görsem tonatdum. Depe gibi et yığdum, göl gibi kıımız şağ[d]urdum. Dilek ile bir oğul gücile buldum. (Drs.14a.10-13)	2 / Kuru kuru çaylara şuvcu şaldum. Kara tonlu dervişlere nezir vërdüm. Aç görsem toyurdum, yalıncağ görsem donatdum. Tepe gibi et yığdum, göl gibi kıımız şağdum. Hâcetile Tağrıdan bir oğul gücün buldum. (Vat.64a.12-64b.1)
3 / Kuru kuru çaylara şuv şaldum, kara tonlu dervişlere nezir vërdüm, yanum al[a] bağıduğunda konuşma eyü bağıdum, ımanına usanına aş yëdürdüm, aç görsem toyurdum, yalıncağ görsem tonatdum. Dilek ile bir oğul gücile buldum. (Drs.71a.1-5)	

Yukarıdaki tablonun ilk iki kutucuğundaki sözler, Boğaç'ın annesine ait olup Dresden ve Vatikan nüshalarında geçer. Üçüncü kutucuktaki sözler ise Oruz'un annesi Borla Hatun'a ait olup sadece Dresden nüshasında geçer. Dizelerdeki ilk cümleden sonraki cümlelerin yüklemeleri *nezir ver-*, *toyur-*, *tonat-* fiillerinin ne anlamları açıktır. Ancak ilk cümlelerin sonunda geçen ve şimdiye kadar *şu(cu) şal-* şeklinde okunmuş olan deyim anlam vermiyordur.

S. Tezcan Drs.14a.10'daki örnek için yazdığı kısa notta kelimeyle ilgili şu yorumu yapmıştır:

Ergin, *şucu*'yu *şu* olarak düzeltmiştir. Oysa *sucu* doğru olabilir. Burla Hatun, 'su yolu işçisi' göndererek kuru çaylara su verdiriyor. Metnin bir başka yerinde (71a.1-2) gerçekten *şu şal-* geçer (DKON: 95).

Şimdiye kadar diğer araştırmacılar da söz konusu kelimeleri *su*, *sucu* olarak okuyup anlamışlardır. V. Zahidoğlu ise yazdığı bir makalede bu kelimelerin Moğolca olduğunu, *şuv*, *şuvcu* şeklinde okunup 'köprü, köprücük' olarak anlaşılması gerektiğini ve Moğolcada +*CI* ekinin Türkçedeki +*CIK* eki ile denk şekilde kullanıldığını yazmıştır (Zahidoğlu 2000a: 90-91).

Gerçekten de söz konusu deyim, *şuv(cu) şal-* okunup 'köprü(cük) yaptırdım' şeklinde anlaşılabilir. Deyimdeki *şal-* fiili 'inşa etmek, yapmak' anlamında kul-

lanılmış olmalı. Bu konuda *sal-* fiilinin Azerbaycan Türkçesindeki şu anlamına dikkat çekmek gerekiyor:

“**salmağ** 5. Dikmek, kurmak, yapmak (yol, köprü, bent vs.)” (Altaylı 1994: 1013)

Ayrıca yukarıdaki tablonun ikinci kutucuğunda verilen, Vatikan nüshasındaki yazım şekli de *şuv* okuyuşunu destekleyecek şekildedir: .

Tabloda da görüldüğü gibi kelime Drs.14a.10'da *şuvcu*, Drs.71a.2'de *şuv* okunacak şekilde yazılmıştır. Nitekim Deli Dumrul Boyunda şu cümle geçer:

Drs.79b.2-3: “...Bir *şuru çayun* üzerine bir *köpri yapdurmışdı*.”

Bu cümledeki *köpri yapdur-* fiilinin yukarıdaki üç cümlede geçen *şuv(cu)* *sal-* fiili ile anlamca denk olduğu düşünülebilir.

Azerbaycan Türkçesinde *suvacağ* kelimesinin anlamı şöyledir:

“**suvacağ** su taşkınlarını önlemek için yapılan set veya bentlerde zamanı gelince su bırakılan kapaklı göz, delik” (Altaylı 1994: 1065).

Ayrıca *Altay Dillerinin Etimolojik Sözlüğünde* Moğolca *siböge* kelimesi için verilmiş olan ‘bağlamak, birleştirmek’ (Starostin 2003: 1262) gibi anlamlardan hareketle *suv* kelimesinin metinde ‘köprü’ anlamında kullanılmış olabileceğini düşünüyorum.⁹⁵

Drs.14a.13 (ME 24.13) *şağurdum* → *şağ[d]urdum*.

Dresden	Vatikan
Depe gibi et yığdum, göl gibi kıımız <i>şağurdum</i> . (Drs.14a.13)	Depe gibi et yığdum, göl gibi kıımız <i>şağdum</i> . (Vat.64b.1)

M. Ergin, yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazımı gösterilmiş olan fiili *şağurdum* okumuş ve “*şağdırdım*” (DKK: 19) şeklinde aktarmıştır. O. Ş. Gökyay, fiili *şağurdum* (OŞG: 10.6) okumuş ve “*şağdırdım*” (DKH: 36) şeklinde aktarmıştır. S. Tezcan ise fiili gerekçe yazmaksızın *şağ[d]urdum* şeklinde tamir ederek okumuştur. S. Özçelik, Ergin’in okuyuşunu ve aktarmasını doğru bulmuştur (2005: 91).

Vatikan nüshasında -yukarıda da görüldüğü gibi- bir önceki cümledeki *yığ-* fiiline paralel olarak fiil *şağ-* şeklinde geçiyor. Ancak fiil, Dresden ve Vatikan nüshasındaki diğer benzer cümlelerde, ilk cümledeki *yığ-* fiiline rağmen ikinci cümlede *şağdur-* şeklinde kullanılmıştır:

⁹⁵ Bu konudaki bilgileri kütüphanesindeki kaynaklardan araştırarak tarafıma bildirne zahmetinde bulunan çok değerli Prof. Dr. Osman Mert Bey’e teşekkür ederim.

Dresden	Vatikan
Depe gibi et yıg, göl gibi kıımız <i>şag-dur!</i> (Drs.9a.8)	Depe gibi et yıygıl, göl gibi kıımız <i>şag-dur!</i> (Vat.61b.5)
Depe gibi et yıgdı, göl gibi kıımız <i>şagdurdı.</i> (Drs.9b.2)	

Bu örneklere göre fiilin *şag[d]urdum* şeklinde tamir edilerek okunması gerektiği anlaşıyor. Nitekim Dresden yazıcısı şu kelimelerde de *dal*'ı atlamış, yazmamıştır:

dervendde درونده 21b.6	öldürdüm اولدورم 26a.9	göttürdi كوترى 56a.10
sevindürdün سوندرك 55a.10	vêrdünüz ويركوز 55b.6	tırdı طوري 132b.1

Drs.14a.13 (ME 24.13) **dilek**: dua.

“**Dilek** ile bir oğul gücile buldum.”

Drs.71a.5: “**Dilek** ile bir oğul gücile buldum.”

Drs.44a.13: “Zirā Dede Korkut velāyet issi idi, **dilegi** kabül oldu.”

Dede Korkut'ta sadece yukarıdaki üç cümlede geçen *dilek* kelimesi şimdiye kadar ‘dilek’ olarak anlaşılmış ve aynı şekilde aktarılmıştır (bk. DKK: 19, 66, 107; DKH: 36, 61, 89). Kelime, yukarıdaki üç örnekte de ‘dua’ anlamında kullanılmıştır.

Drs.14b.1 (ME 25.1) $\overline{\text{ṣ}} \rightarrow \text{ṣ} = \text{ala} \rightarrow \text{ḳara}$.

Dresden	Vatikan
Ḳarşu yatan $\overline{\text{ṣ}}$ ḳara tağdan bir oğul uçurduṣa değil maṇa (14b.1)	Ḳarşu yatan $\overline{\text{ṣ}}$ ḳara tağdan bir oğul uçurduṣa değil baṇa! (64b.2)

Yukarıdaki cümlede metindeki yazılışı gösterilmiş ve bugüne kadar hep yazılışına uygun şekilde *ala* şeklinde okunmuş olan kelime, *ḳara* olarak düzeltilmelidir. Bu düşüncemin gerekçeleri şunlardır:

1. Dede Korkut'ta yirmi yerde⁹⁶ *arkurı yatan ala tağ(lar)* ve altı yerde⁹⁷ *ḳarşu yatan ḳara tağ(lar)* şeklinde geçen iki tamlamanın ön kafiye olarak kullanıldığı anlaşıyor: *arkurı* / *ala*, *ḳarşu* / *ḳara*.

2. Nitekim kelime, Vat.64b.2'de -yukarıda da görüldüğü gibi- *ḳara* olarak geçiyor.

Benzer düzeltme için bk. Drs.98a.6 notu.

96 Drs.31b.2, 39b.6, 43b.8, 53a.12, 53b.7, 54a.4, 54a.10, 60b.13, 70b.1, 71a.7, 74b.2, 74b.11, 75b.1, 83b.7, 83b.9, 91b.5, 105a.12, 113b.7, 128a.11, 131a.4.

97 Drs.11b.7, 12a.6, 122a.5, 122b.8, 124a.12, 130b.9.

Drs.14b.2 (ME 25.2)

قامن → قاتن = **qamın** → **қанın** (<*qan+ın*): kanlı, gür ve bulanık.

“**Qanın** akan yügrük şudan bir oğul aqıtduñısa dëgil maña!” ve

Drs.19b.4: “**Qanın** akan görkli şuyıñ qurımasun!”

Drs.35a.2: “**Qanın** akan görklü şuyıñ qurımasun!”

Drs.79a.5: “**Qanın** akan görklü şuyıñ qurımasun!”

Drs.86b.13: “**Qanın** akan görklü şuyıñ qurımasun!”

M. Ergin, yukarıdaki cümlelerin başında geçen ve metinde قامن şeklinde yazılmış olan kelimeyi yazılışına uygun olarak *qamın* okumuş, dizinde “*qamın? kr.ş. qanın*” (MEII: 164) diye işlemiş ve “*taşkın*” (DKK: 19, 26, 51, 120, 132) şeklinde aktarmış, ancak “*kr.ş. qanın*” (MEII: 164) şeklinde gönderme yapmasına rağmen *qanın* başlığını dizinde işlemeyi unutmuştur.

Kelimenin şu cümlelerde geçen iki örneği ise metinde قاتن şeklinde yazılmıştır:

Drs.71a.9: “**Qanın** akan yügrük şudan bir oğul aqıtduñısa dëgil maña”

Drs.74b.3: “**Qanlı qanlı şular esen olsa qanın** daşar.”

Ergin, bu iki örnekten birincisini *qamın*, ikincisini ise yazılışına uygun olarak *qanın* okumuştur. Ergin bu iki örnekten birincisini “*taşkın*” (DKK: 108), ikincisini “*çoşup*” (DKK: 113) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay, yukarıdaki birinci grup cümlelerin başında geçen söz konusu kelimeyi *qamın* (OŞG: 10.10, 15.8, 30.6, 74.30, 82.27) okumuş, sözlükte anlam vermemiş; ilk örneği “*kanın*” (DKH: 37) şeklinde aktarmış ve *kanın* kelimesinin anlamını dipnotta “*kan gibi*” (DKH: 174) olarak vermiştir. Gökyay, diğer dört örneği ise “*kan gibi*” (DKH: 41, 54, 97, 106) şeklinde aktarmıştır.

Gökyay Drs.71a.9, 74b.3’te geçen ve metinde قاتن şeklinde yazılmış olan iki örnekten birincisini *qamın* (OŞG: 66.23), ikincisini ise yazılışına uygun olarak *qanın* (OŞG: 70.7) okumuş ve iki örneği de “*kanca*” (DKH: 90, 93) şeklinde aktarmıştır.

T. Tekin, söz konusu kelimeyle ilgili olarak şu görüşü savunmuştur:

Bu kalıplaşmış ifade şekillerindeki *qamın* sözünün anlamını tespit etmek zor değildir. Bu kelime ‘çoşkun, akıntılı’ anlamında bir zarf olmalıdır. Buna benzer başka bir kalıplaşmış ibare de şudur:

Akındılı / akındılı görklü su (dokuz kez)

Görüldüğü gibi, *qamın akan* deyimini bu ikinci ibarede *akındılı* ‘akıntılı’ kelimesi karşılamaktadır. Bu durumda *qamın*’ın anlamı ‘çoşkun, hızlı, gürül gürül’ veya bunlara yakın bir anlam olmak gerekir.

Ķamın kelimesi, zarf olarak kullanıldığına göre, vasıta hali eki *-ın* ile kurulmuş bir söz olabilir. Yakutçada 'sıkı, yoğun, pek, şiddetli' anlamında *ham* diye bir zarf vardır. Bu, daha eski bir **kam* şekline gider. DK'taki *ķamın* kelimesi bu **kam* sözünden türemiş olabilir. Anlamı da 'yoğun olarak, coşkunca, şiddetle' olabilir. (Tekin 1986: 146)

S. Tezcan, metindeki bütün örnekleri *ķanın* okunmuş ve -Ergin ve Gökyay'ın okuma, anlamlandırma veya aktarmalarından söz etmeksizin- yazdığı uzun notunda Tekin'in görüşüne "*Tekin'in (TDAYB 1982-83, s.146) Yakutça ham 'sıkı, yoğun' ile karşılaştırılması söz konusu olamaz. Sadece DK'ında ve Yakutçada bulunan bir sözcük tasavvur edilemez.*" (DKON: 96) diyerek karşı çıkmıştır. Ayrıca beş örneğin metindeki yazım şekli için "*Yzm. Yanlış: Ķ'MN ķamın*" (DKO: 289, 290, 292, 298, 299) şeklinde dipnot düşmüş olan Tezcan, notunda kelimenin yapısı ve anlamıyla ilgili olarak şu açıklamaları yapmıştır:

Önerdiğim açıklama şudur: Burada söz konusu olan *ķanın* sözcüğüdür: *ķan* + araç durumu eki: *ķanın* 'kan ile, kanlı olarak', *ķanın akan yügrük su*, halk şiirinde «*üstü kan köpüklü meşe seli*» olarak nitelenen coşkun seldir. (DKON: 97)

Tezcan'ın kelimenin yapısı, okunuşu ve yazımı hakkında yaptığı açıklamalar bağlama uygun düşüyor. Burada kelimenin metindeki başka bazı örneklerin yazımı ile başka yerlerde geçen farklı cümlelerin de bu görüşü desteklediği konusunda bazı açıklamalar yapmak istiyorum. Öncelikle kelimenin iki nüshadaki doğru ve yanlış yazılmış bütün örneklerini ve düzeltmelerini görelim:

Dresden / Yazım / Yer	Vatikan / Yazım / Yer	Doğru Yazım
<i>ķamın akan yügrük şu</i> / قامن / 14b.2	<i>ķamın akan yügrük şu</i> / قامن / 64b.2	قائن / <i>ķanın</i>
<i>ķamın akan görklü şu</i> / قامن / 19b.4	<i>ķamın akan görklü şu</i> / قامن / 67b.3	
<i>ķamın akan görklü şu</i> / قامن / 35a.2		
<i>ķamın akan görklü şu</i> / قامن / 79a.5		
<i>ķamın akan görklü şu</i> / قامن / 86b.3		
<i>ķanın akan yügrük şu</i> / قائن / 71a.9	<i>ķamın akan yügrük şu</i> / قامن / 95b.8	
	<i>ķamın akan görklü su</i> / قامين / 100a.1	
<i>Ķanlı ķanlı şular esen olsa ķanın daşar</i> / قائن / 74b.3		

* Tabloda görüldüğü gibi kelime, sadece Dresden nüshasında iki yerde (71a.9, 74b.3) doğru olarak قائن şeklinde yazılmıştır.

* Tabloda görüldüğü gibi kelimenin Vatikan nüshasında geçen toplam dört örneğinin de *ķamın* okunacak şekilde yazılmış olması, yanlış yazımların ortak bir nüshadan kaynaklanmış olabileceğini düşündürüyor.⁹⁸

98 M. S. Kaçalin, Vatikan nüshasında dört yerde geçen dört örneği de sadece yazım şekillerine dikkat çekerek ve gerekçe göstermeksizin *ķanın* şeklinde okumuştur.

* Şu cümlelerde *kanlu kanlu şu(lar) / ırmaklar* kullanılmıştır:

Drs.12a.7: “*kanlu kanlu şulardan haber geçe*”

Drs.31b.2: “*Kanlu kanlu ırmaklar* karıdur dëye şuyı gelmez”

Drs.39b.7: “*Kanlu kanlu şulardan geçer olsa geçit vërsün*”

Drs.60b.5: “*Kanlu kanlu şularuñ* şoğılmışıdı, çağladı âhir.”

Drs.72b.10: “*Kanlu şuyum taşkunı oğul!*”

Drs.74b.2-3: “*Kanlu kanlu şular esen olsa kanın taşar.*”

Drs.95a.12: “*kanlu kanlu şulardan haber geçe*”

Drs.119a.12: “*Kanlu kanlu şulardan [geçer olsañ] geçit vërsün!*”

Drs.124a.5: “*kanlu kanlu şulardan haber geçmiş*”

Drs.130a.1: “*kanlu kanlu şulardan haber geçdi*”

* Şu cümlelerde *kanın akan görklü su* deymi yerine *aķındılı görklü şu(lar)* geçmiştir:

Drs.43b.9: “*Aķındılı görklü şuyunı* geçmege gelmişem.”

Drs.75b.1: “*Aķındılı görklü şular* karısa kara taşmaz.”

Drs.91b.6: “*Aķındılı [görklü] şuyunı* geçmege gelmişem.”

Drs.95a.8: “*Aķındılı [görklü] şuyı* dilüp geçdüñ.”

Drs.113b.8: “*Aķındılı görklü şuyumun taşkunı* kardaş!”

Drs.121b.11: “*Aķındılı görkli şuyı* dilüp geçdüñ.”

Drs.131a.4: “*Aķındılı görklü şuyun şoğılmışıdı, çağladı âhir.*”

Drs.135b.4: “*Aķındılı görkli şuyı* dilüp geçen [yigit]!”

Drs.151a.5: “*Aķındılı görkli şuyı* dilüp geçün!”

* Bu açıklamalara göre *kanın* kelimesinin yapısal olarak *kan+ın* ve anlam bakımından ‘kanlı olarak’ şeklinde anlaşılmasının doğru olacağı görüşündeyim.

Tezcan, konuyla ilgili notunun sonundaki şu cümlelerde ise burada anlaşıl-mayan bir sorun kaldığını belirtiyor:

Yine de bir sorun kalmakta: Coşkun akan sel, kanlı sel, insanların hayatına mal olur. Bunu «*Kanın akan yügrük şudan bir oğul uçurduñısa değil mañ*» diyerek Burla Hatun da dile getiriyor. Böyle olduğu hâlde: ‘*Kanın akan yügrük şuyun kurnamasun!*’ denmiş olması nasıl açıklanmalı? (DKON: 98)

Metinde geçen bu farklı kullanımlarda bir sorun olduğunu düşünmüyorum. Tezcan’ın üzerinde durduğu iki cümle iki farklı sosyo psikolojik bakış açısıyla

açıklanabilir. Tezcan'ın sözünü ettiği birinci cümlemin geçtiği yerde Borla Hatun, oğlu Oruz'un avdan dönmemiş olması nedeniyle duyduğu korku ve acıyı tabiatın farklı unsurlarının sebep olabileceği felaketlerle ilişkilendirerek Kazan Bey'e şöyle seslenmiştir:

Karşu yatan kara tağdan bir oğul uçurduñısa değil maña!
 Kanın ağan yüğrük şudan bir oğul akıtduñısa değil maña!
 Aşlanıla kaplana bir oğul yedürdünise değil maña!
 Kara tonlu, azğun dınlü kâfırlere bir oğul aldurdunısa değil maña!
 (Drs.14b.1-5)

Borla Hatun burada *dağ, akarsu, aslan ve kaplanı* felaketlere sebep olabilecek birer metafor olarak kullanmıştır; nitekim asıl sormak istediği şey oğlunun akibetidir ve bunu dördüncü dizede açıkça sormuştur.

Tezcan'ın sözünü ettiği ikinci cümle ise yukarıda söz konusu edilen ve metinde dört yerde geçen cümledir. Bu cümle, metinde bir kahramanın ağzından değil anlatıcı ozan tarafından dinleyicilere söylenmiş bir hayır dua içinde şu şekilde geçiyor:

Yêrlü kara tağlaruñ yıkılmasun!
 Gölgelece kaba ağacın kesilmesün!
 Kanın ağan görklü şuyun kırımasun!
 Kanadlaruñ ucları kırılmasun!
 Çapariken ağ boz atun bûdremesün!
 Çalışanda kara polat uz kılıcuñ gédilmesün!
 Dürtişüriken ala gönderün ufanmasun! (Drs.19b.3-7)

Bu cümle, ozanın hikâyelerin sonunda metaforik kullanımlarla dinleyicilere hayır duada bulunduğu bölümlerde geçen bir ifadedir. Ozanın bu dizelerde *dağ, ağaç* ve *akarsuyu* insan hayatının sağlık, dirlik, iktidar ve gücünü anlatan birer metafor olarak kullanması söz konusudur yani söz konusu ifade farklı iki şekilde ve farklı bağlamlarda kullanılmıştır.

Drs.14b.4 (ME 25.4) azğun: sapkın.

“Kara tonlu **azğun** dınlü kâfırlere bir oğul aldurdunısa değil maña”

M. Ergin, bu cümlede geçen *azğun* kelimesini “*azgın*” (DKK: 19) olarak aktarmış ve anlamını “*azgın*” (MEII: 31) şeklinde vermiştir.

O. Ş. Gökyay, aynı kelimeyi “*azgın*” (DKH: 37) olarak aktarmış, anlamı için *azmak* fiiline gönderme yapmış (OŞG: 355) ve “*yolunu yitirmek, yolunu şaşır-mak, yoldan sapmak*” (OŞG: 170) anlamlarını vermiştir. Gökyay, ayrıca *azğun* dınlü tamlamasını “*dini doğru olmayan, hak dininden ayrı din taşıyan, kâfir*” (OŞG: 170) şeklinde açıklamıştır.

Tezcan da kelimenin anlamı konusunda Gökyay'ın düşüncesindedir. Tezcan, ayrıca aşağıdaki iki veri için “*azğun doğrudan doğruya bir hakaret gibi kullanılmıştır*” (DKON: 98) demiştir.

Tarama Sözlüğü’nde “*azgun: sapkın*” (TarS: 343) maddesi için altı örnek tespit edilmiştir.

Hem yukarıdaki cümlelerde geçen *azğun kâfir* hem de aşağıda Dresden nüshasında geçtiğini belirttiğim verilerdeki *azğun dinlü kâfir* tamlamasının ‘sapkın’ anlamından hareketle bir aşağılama ve hakaret içerdiği açıktır; zaten *kâfir* kelimesi de aynı anlamı taşır. Dolayısıyla *azğun* ve *azğun dinlü* ifadeleri aşağılama ve hakareti pekiştirmek için kullanılmıştır denilebilir.

Drs.14b.6-7: “*Azğun dīnlü kâfire ben varayım*”

Drs.65b.11: “On altı bin ip üzengili keçe börkli *azğun dīnli* kızgün dilli *kâfir* çıka geldi.”

Drs.66a.7: “*Azğun dīnlü* yağı *kâfirdür*, oğul”

Drs.66a.13: “*Amma azğun dīnlü kâfirdür* hūb yerde tuş oldı”

Drs.67a.10: “*Azğun dīnlü kâfirdür*, başların keseyin”

Drs.68b.8: “*Azğun dīnlü kâfir* buğaldı”

Drs.71a.10: “*Azğun dīnlü kâfirlere* bir oğul tutdurduñısa ...”

Şu iki örnekte ise *kâfirler azğunı* ve *azğun kâfir* deyimleri geçer:

Drs.21a.1: “Vardı, *kâfirlerüñ azğunı* sögli melike haber vèrdi.”

Drs.22b.1: “İtümile bir yalakda yu[yı]ndum içen *azğun kâfir*!”

Dede Korkut’ta bu örneklerden başka yine aşağılama ve hakaret için yedi yerde⁹⁹ *şası dinlü kâfir* geçer. Ayrıca bk. Drs.20b.4 notu.

Drs.14b.9 (ME 25.9) [haberin almayınca kâfir].

Dresden	Vatikan
Ĥān babamuñ katına ben varayım, ağır ĥazîne, bol leşker alayım, azğun dīnlü kâfire ben varayım. Yaralanup kazırlık atumdan <i>énmeyince</i>, yeñümile alca kanum <i>silmeyince</i>, kol bud olup yer üstine <i>düşmeyince</i> yalıñuz oğul [haberin almayınca kâfir] yollarından dönmeyeyim. (14b.5-9)	Ĥān babamuñ yanına ben varayın, ağır ĥazine, büyük leşker ben alayın, azğun dinlü kâfire ben varayın. Yaralanup kazırlık atumdan <i>enmeyince</i>, yeñümile alca kanum <i>silmeyince</i>, kol bud olup yer üstine <i>düşmeyince</i> yalıñuz oğul [haberin almayınca kâfir] yolından dönmeye[yi]m. (64b.4-6)
ĥān babamuñ yanına men varayın, ağır leşker, bol ĥazîne alayın, [azğun dinlü kâfire ben varayın]. yaralanup kazırlık atumdan <i>énmeyince</i>, yeñümile alca kanum <i>silmeyince</i>, kol bu olup yer yüzine <i>düşmeyince</i>, yalıñuz oğul haberin almayınca kâfir yollarından dönmeyeyin. (71a.12-71b.2)	Ĥān babamuñ yanına ben varayın, ağır ĥazîne büyük leşker ben alayın, azğun dinlü kâfire ben varayın. Yaralanup kazırlık atumdan <i>énmeyince</i>, yeñümile alca kanum <i>silmeyince</i>, kol bud olup yer yüzine <i>düşmeyince</i> yalıñuz oğul [haberin almayınca kâfir] yollarından dönmeyeyin. (95b.10-12)

Yukarıda gösterilen tamir teklifi, daha önce yapılmamıştır. Birinci satırdaki *soylama* Boğaç'ın annesine, ikinci satırdaki ise Oruz'un annesine aittir. İki anne de çocuklarının avdan dönmemiş olması üzerine yukarıdaki sözleri söylüyor. İlk bakışta *soylamada* bir eksiklik görünmüyor. Ancak ozanın aynı dizelerle kurguladığı bu *soylamanın* son iki dizesi, Drs.71a.12-71b.2 satırlarında geçen aynı *soylama* ile karşılaştırıldığında diğer üç yerde köşeli parantez içerisinde gösterilen kısmın eksik kalmış olduğu yani yazılmadığı anlaşıyor. Aynı eksikliğin Vat.64b.6'da görülmesi, bunun ortak bir dip nüshadan kaynaklandığını gösteriyor.

Drs.15a.1, 65b.4, 95a.2 (ME 26.1, 127.4, 186.2)

serĥoş: bitkin, yorgun; **serĥoş ol-:** bitkin düşmek, yorulmak.

“Bugün yarın kanda ise gelür, korkma kayurma. Beg **serĥoş**dur, cevâb veremez.”

Drs.95a.2: “**Serĥoş** yigit hem iki cânvarla şavaşmışıdı, tayındı düşdi altı cellâd eñsesine geldiler”

Yukarıdaki iki cümlede geçen *serĥoş* kelimesi şimdiye kadar ‘sarhoş’ olarak anlaşılmıştır. Ancak bağlam her iki cümlede de kelimenin ‘yorgun, bitkin’ anlamında kullanılmış olduğunu gösteriyor. Birinci cümlede geçen yerde Dirse Han, kırk yiğidin hazırladığı tuzağa düşerek oğlu Boğaç'ı oklayıp vurmuş ve avdan

dönmüştür; hem üzgün hem av yorgunudur. Kırk yiğit, Dirse Han'ın bu durumunu gizlemek için eşine söz konusu cümleyle cevap verirler. İkinci cümlelerin geçtiği yerde ise Kan Turalı, Selcan'la evlenmek için boğayı ve aslanı yenmiş sıradaki deve ile savaşmaktadır. Ozan bu cümlede iki hayvanla savaşmış olan Kan Turalı'nın bitkinlik derecesinde yorgun olduğunu anlatmak için *serhoş* kelimesini kullanmış olmalıdır.

Şu cümlede ise *serhoş ol-* deymi Kazan ve oğlu Oruz'un yol yorgunluğu nedeniyle bitkin düşüp uykuya daldıklarını anlatmak için kullanılmıştır:

Drs.65b.4: “İtüñi ulıtmayan, çetügünjı mavlatmayan alpanlar başı Kazan oğlancuğ ile *serhoş* olup yaturlar.”

Drs.15a.4 (ME 26.4) isteyü gêt-: aramak için gitmek.

fiil-(y)I + fiil: ‘-mAk için, -mAk üzere’

“Bedevî ata binüp oğlancuğun *isteyü gêt*di.” = ‘Bedevi ata binip oğulcuğunu aramak için gitti.’

Yukarıda belirttiğimiz anlamlarda kullanılan bu söz kalıbının Dede Korkut'un başka yerlerinde geçen örnekleri şunlardır:

Drs.88a.2: “Hey oğul, kız *dileyü varan* böyle varmaz.”

Drs.88a.6: “Oğul, (..) men saña kız *arayı gêdeyim*.”

Drs.91a.4: “Kızuñ *dileyü geli yörir*, dëdiler.”

Drs.91b.7 “Gên ete[g]üne tar koltuğuna *sığınu gelmişem*.”

Drs.105b.4: “*Karşulayu* ol ere *vardum*.”

Drs.122a.8: “Av *avlayu* gezeriken öninden bir yaralı geyik çıktı.”

Drs.137a.1: “Karıplığa kardaşuñ *isteyü* senmi *geldün* kardaş?”

Drs.149a.1: “Men senün dostluğun düşmenlüğün *sınayu geldüm*.”

Aynı anlamları karşılamak için kullanılan *fiil-mAk+ A...* söz kalıbı için bk. Drs.6a.13 notu. Ayrıca bk. Drs.4b.11-12 notu.

Drs.15a.5 (ME 26.5)**1. erimeyen → erinmeyen, erin-:** erimek.**2. oynanmadın → oynanmadı, oynan-:** sarsılmak, yerinden oynamak.**3. kanına şuşan-:** kanına susamak.

Dede Korkut'ta geçişsiz fiiller üzerinde *dönüşlülük eki* (-n-) kullanılmış üç örneği ayrı başlıklar altında incelemek istiyorum:

1. Drs.15a.5: “Kışda yazda karı buzı erinmeyen Kızılık Tağına geldi çıktı.”

Ergin, yukarıdaki cümlede geçen ve metinde ارنمين şeklinde yazılmış olan kelimeyi yazılışına uygun olarak *erinmeyen* okumuş ve dizinde “*erin-: erimek*” (MEII: 107) şeklinde işlemiştir.

Gökyay, kelimeyi *erimeyen* (OŞG: 10.28) şeklinde okumuştur. Tezcan da kelimeyi dipnot düşmeksizin aynı şekilde okumuştur.

Kelime, Vat.64b.10’da *dönüşlülük eki* (-n-) olmaksızın, ارمين (*erimeyen*) şeklinde yazılmıştır.

2. Drs.17a.8: “Şarp kayalar oynanmadı yer obrıldı.”

Ergin, yukarıdaki cümlede geçen ve metinde اوینانمادی şeklinde yazılmış olan kelimeyi yazılışına uygun olarak *oynanmadı* okumuş ve dizinde “*oynan-: oynamak*” (MEII: 240) şeklinde işlemiştir.

Gökyay ve Tezcan, kelimeyi *oynanmadın* şeklinde okumuştur. Gökyay, son-daki *n* ünsüzünün kendisi tarafından -muhtemelen Vat.66a.3’e göre- eklendiğini belirtmek için, kelimeyi metinde “*oynanmadın*” (OŞG: 12.34) şeklinde yazmıştır. Tezcan, dipnotunda kelimenin *oynanmadı* okunabilecek şekilde yazıldığını belirtmiştir (DKO: 289).

Kelime, Vat.66a.3’te, *dönüşlülük eki* (-n-) almaksızın ve اوینانمدن (*oynanmadın*) şeklinde yazılmıştır. Ayrıca, Drs.98a.9’da geçen aynı cümlede de *dönüşlülük eki* (-n-) almaksızın yazılmıştır:

Drs.98a.9: “Kap-kayalar اوینانمدین oynanmadın yer obrıldı.”

Yukarıdaki cümlede ise her üç araştırmacı da kelimeyi yazılışına uygun olarak *oynanmadın* okumuşlardır.

3. Drs.150b.8: “Mere herze merze söyleme, kanuğa şuşanma! Gel and iç!”

Ergin, yukarıdaki cümlede geçen ve metinde صوصمه şeklinde yazılmış olan kelimeyi yazılışına uygun olarak *şuşanma* okumuş ve dizinde “*susan-: susamak*” (MEII: 274) şeklinde işlemiştir. Oysaki bunun dizinde ‘kanına şuşan-: kanına susamak’ şeklinde işlenmesi gerekirdi.

Gökyay (148.31) ve Tezcan da kelimeyi *şuşanma* okumuştur. Kelime Vat.105b.12'de, yukarıdaki ikisi gibi, *dönüşlülük eki (-n-)* olmaksızın *صوصه* şeklinde yazılmıştır.

Buna göre araştırmacıların bu üç örnekle ilgili -her iki nüshadaki- okuma tercihleri bakımından karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır:

Kelimenin Nüshalardaki Yazılış Şekilleri		Araştırmacıların Okuyuşları		
		<i>Ergin</i>	<i>Gökan</i>	<i>Tezcan</i>
ارمين Drs.15a.5	ارمين Drs.64b.10	Drs. erimemen / Vat. erimeyen	Drs.erimeyen (10.28)	Drs. erimeyen / Vat. erimeyen
اوينانمدي Drs.17a.8	اوينانمدي Drs.66a.3	Drs. oynamadı / Vat. oynamadın	Drs.oynamadın (12.34)	Drs.oynamadın / Vat. oynamadın
صوصه Drs.150b.8	صوصه Drs.105b.12	Drs. şuşanma / Vat. şuşama	Drs.susanma (148.31)	Drs. şuşanma / Vat. şuşama

Fiillerin Vatikan nüshasında *erimeyen*, *oynamadan*, *susama* okunacak şekilde yani *dönüşlülük eki (-n-)* olmaksızın yazılmış olması her iki nüsha yazıcılarının ağız farklılıklarından kaynaklanmış olabilir.

Gökyay ve Tezcan'ın birinci fiilde *dönüşlülük eki (-n-)*'ni atarak *erimeyen* şeklindeki okuyuşları diğer iki fiilde aynı eki atmaksızın *oynamadan*, *susanma* şeklindeki okuyuşları ile çelişiyor. Ergin ise yukarıdaki üç örnekte geçen *dönüşlülük eki (-n-)*'ni okumuş ve ekle ilgili olarak şu önemli açıklamayı yapmıştır: “*Dönüşlülük ekinin Dede Korkut'ta dikkati çeken bir hususiyeti âdetâ fonksiyonsuz olması, bir çeşit kuvvetlendirme eki durumunda bulunmasıdır.*” (MEİİ: 443).

Söz konusu üç fiilin Dresden nüshasındaki yazılış şekilleri Eski Anadolu Türkçesinde geçişsiz fiiller üzerine *dönüşlülük eki (-n-)* kullanılabildiğini göstermektedir. Ergin'in geçişsiz fiiller üzerine kullanılmış olan *dönüşlülük eki* için belirttiği *kuvvetlendirme* fonksiyonu metne yakışan bir yorumdur. Her üç cümlede geçen fiillerin dönüşlü şekilleriyle bir vurgu yapıldığı anlaşıyor. Kısacası bu, *pekiştirme* için kullanılmış özel bir yapıdır denilebilir.

Şu iki cümlede geçen *yaykan-* fiilinin ikinci defa dönüşlülük eki almış olması (*yaykan- <yay-ık-ın-)* konuyla ilgili bir başka kanıt olarak gösterilebilir:

Drs.65b.9-12: “Toz yarıldı, gün gibi şıladı, deniz gibi **yaykandı**, meşe gibi karardı; on altı bin (...) kâfir çıka geldi.”

Drs.66a.5: “Kara Deniz gibi **yaykanup** gelen kâfirün leşkeridür.”

Ayrıca, Drs.68a.3'te geçen “Kazan Beg gördi ki kâfir katı **yaklandı**, atından endi.” cümlesindeki *yaklan-* fiilinin dönüşlü olması da görüşümüzü destekliyor. Bunun için bk. Drs.68a.3, Drs.59b.3 notları.

Sonuç: Buna göre yukarıdaki fiillerin metindeki yazılışlarına uygun olarak *n'*li okunması gerekir.

Drs.15a.6 (ME 26.6) **bağsa görse:** görünce (*zaman zarfı*).

“**Bağsa görse** bir derenün içine karga kuzgun ener çıkar, konar kalkar, bedevi atın ökçeledi, ol tarafa yöridi.” ve

Drs.15b.2: “**Bağsa görse** oğlancuğı alca kana bulaşmış yatur, çağıruban oğlancuğına şoylar.”

Ergin, Gökyay (OŞG: 10.30) ve Tezcan yukarıdaki birinci cümlede *kalkar* fiilini yüklem olarak düşündüklerinden olacak, bu fiilin sonuna nokta koymuşlardır. Ergin ve Tezcan, ikinci cümlede *yatur* fiilini yüklem olarak düşündüklerinden sonuna nokta koymuş, Gökyay ise sıralı cümle kabul ederek virgülle ayırmıştır (OŞG: 11.2).

Bu okumalardan farklı olarak, cümlelerde altı çizili kısımların zarf tümleci olduğunu ve sonlarındaki *şart eki* (-*sa*)’nin zaman anlamı veren zarf fiil eki (-*DığİndA* / -*IncA*) fonksiyonunda kullanıldığını, birinci cümlelerin yüklemine *yöridi*, ikincisinin ise *şoylar* fiili olduğunu ve cümlelerin şöyle anlaşılması gerektiğini düşünüyorum:

“*Bir derenin içine karga kuzgun inip çıktığını, konup kalktığını gördüğünde bedevi atını ökçeledi, o tarafa gitti.*”

“*Oğlumun al kanlar içinde yattığını görünce çağırarak oğluna seslenir.*”

Şu örnekte de *şart eki* (-*sa*) ile zaman zarfı yapılmıştır:

Drs.147b.9: “Uç Ok Boz Ok yıgnak olsa Kazan evin yağmaladırdı.”

Tarama Sözlüğü’nde *şart eki* (-*sa*)’nin bu fonksiyonuna verilen örneklerden birini aşağıya alıyorum:

“Pes bunu işitse Ebrehe ant içti kim vara Ka‘beyi yıka.” (TSE: 248)

Aynı ek diğer tarihî metinlerde de aynı fonksiyonda geçer. Örnek olması bakımından sadece *Nehcü’l-Feradis*’ten bir cümle alıyorum:

“Kêçe bolsa bayağı maqamlarına aşip tursunlar” (Eckmann 1995: 365. 14)

Drs.15a.7 (ME 26.7) **ên- çık-:** alçalıp yükselmek.

“**Bağsa görse** bir derenün içine karga kuzgun ener çıkar, konar kalkar.” ve

Drs.117a.5: “Gördi bir kunsuz kılıç turmaz **ener çıkar.**”

M. Ergin, dizinde *ener çıkar* fiillerini “*in- inmek*”, “*çık- çıkmak*” (MEII: 152, 73) olarak işlemiş ve aynı şekilde aktarmıştır (DKK: 20). O. Ş. Gökyay da aynı şekilde anlamış olmalı ki her iki cümlede geçen ikilemeyi “*inip çıkmak*” (OŞG: 228) şeklinde madde başı yaparak sadece geçtiği sayfa, satır numarasını vermiş ve aynı şekilde aktarmıştır (DKH: 37).

Yukarıdaki iki cümlede *én- çık-* ikilemesi, ‘alçalmak yükselmek’ anlamında kullanılmıştır. Dede Korkut’ta *én-* fiili ‘alçalmak’ anlamında, sadece yukarıdaki iki cümlede geçer; *çık-* fiili ise ‘yükselmek’ anlamında şu cümlede de geçer:

Drs.125a.12: “Al aygır, kaçan kim yağı koşusun alsa ayağın yere dögeridi, tozu göge çıkardı.”

Drs.15a.7 (ME 26.7) ökçe(le-): mahmuz(lamak).

“Bedevî atın ökçeledi, ol tarafa yörirdi.”

Drs.24a.12: “Koşur atını ökçeledi, kâfir geçdüğü yola düşdi gétđi.”

Drs.69b.3: “Dağı koşur atın ökçeledi, yola girdi, evine geldi.”

Drs.140a.9: “Ökçesin ökçesine kaçdı, kapurgasın kâmina kavşurđı, uyanın çekdi, ağzın ayırdı, kâfiri öldürdi.”

Ergin, yukarıdaki cümlelerde geçen *ökçe* ve *ökçelemek* kelimelerinin anlamını “*ökçe*” ve “*ökçelemek*” (MEII: 242) şeklinde vermiştir. Gökyay, *ökçe* için “*topuk, topuk arkası, ökçe*” ve *ökçelemek* için “*mahmuzlamak, tepelemek*” (OŞG: 268) anlamlarını vermiştir. Tezcan ise yukarıdaki ilk üç veri için şunları söyler:

Bu üç veride *ökçele-* ‘mahmuzlamak’ anlamına olabilir. Drs.140a.9’daki *ökçesin ökçesine kak-* deyimini de ‘mahmuzlarını yanaştırmak’ anlamına olabilir.

Hiçbir Türk dilinde *ökçe* ‘mahmuz’ anlamına gelmiyor (bkz. E:V: Sevortyan, *Etimologičeskiy slovar’ tyurskikh yazıkov. Obşçettyrskkie i mejtyrskkie osnovi na glasnie*, Moskva 1974, s.521); fakat ‘mahmuz’ için Türkmençe *ökçe depgisi*, Kazakça, Nogayca *ökşe temir* deyimleri var. (DKON: 98-99).

Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü’nde *mahmuz* kelimesinin diğer Türk lehçelerindeki karşılıkları şöyle verilmiştir: “*Başkurt: tibingi, tipki, tikāvir; Kazak: ökşe temiri; Tatar: tipki; Türkmen: ökçe; Uygur: ökçe tömürü*” (Ercilasun vd. 1991: 552)

Derleme Sözlüğü’nde *ökçelemek* fiili için ‘*Binici, ayağının ökçesiyle atın kurnına vurmak*’ (DerS: 3325), *Tarama Sözlüğü*’nde “*ökçe ile tepmek, vurmak*” (TürS: 3074) anlamları verilmiştir.

Ayrıca, bir binicinin *ökçelemek* ve *mahmuzlamak* fiillerini aynı anda yaptığını da dikkate almak gerekir. Bundan hareketle bu fiillerden birinin ikisi yerine söylenmiş olması mümkündür. Bu durumda söz konusu cümlelerde *ökçe* kelimesi ‘mahmuz’, *ökçele-* fiili ise ‘mahmuzlamak’ anlamında kullanılmış olabilir.

Drs.15a.8 (ME 26.8) **ol ara:** ora; **bu ara:** bura.

Dede Korkut'ta iki yerde *ol ara*, bir yerde *bu ara* olmak üzere toplam üç örnek geçer. Bu üç örneği, önemi bakımından aşağıya alıyorum:

Drs.15a.8: “Meger sultānum, oğlan **ol arada** yıkılmışıdı.”

Drs.106a.9: “Meger tayısı Emen **ol arada** yakın idi.”

Drs.43b.7: “Ecelün mi geldi, **bu aralarda** neylersin? dēdi.”

Dede Korkut'ta ayrıca iki yerde *ora*,¹⁰⁰ elliden fazla yerde *bura* (bk. *Dizin*) kullanılmıştır. Aynı metinde bu şekillerin yanında, eskicil şekil olan *ol ara* ve *bu ara* örneklerinin -sadece yukarıdaki üç cümlede de olsa- kullanılmış olması dikkat çekicidir.

Drs.15b.5 (ME 27.5) Bu notta aşağıdaki cümle ile ilgili olarak dört konu üzerinde duruluyor:

“**اړساكچه** On ikince süñüceğün ören olmuş yağşur ahı”

1. **on igiçe, on iki ince, on ikice** → on ikince (<on +iki +ince).

M. Ergin, yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilen ibareyi *on igiçe* okumuş, dizinde kelimeleri ayrı ayrı işlemiş, ikinci kelimeye “*igi: iğ?*” (MEII: 149) diye anlam vermiş ve “*On iki kemikçiğın...*” (DKK: 20) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay ibareyi *on iki ince* (OŞG: 11.5) okumuş ve aynı şekilde aktarmıştır (DKH: 37).

T. Tekin, konu ile ilgili olarak yazdığı notta şöyle der:

Gökyay'ın ilk kelimeyi *on iki incedi*ye okuması da hatalıdır. V 15'te açıkça *on ikice* yazılıdır. D 27'de yazılan da budur; sadece *keft*ten sonra gelen *ye*'nin noktaları unutulmuştur. Bundan sonra gelen kelime *süñüçüğüñ* ‘kemikçiğın’ olduğuna göre *on ikice* metne uygun düşmektedir. ‘On iki kadar kemiciğın...’ (Tekin 1986: 146)

Gökyay, Tekin'in bu notundaki düşüncelerine karşı çıkmıştır (Gökyay 1986: 311). Konuyla ilgili olarak kelimenin yukarıda verilmiş olan metindeki yazılışını dikkatle incelemek gerektiğini düşünüyorum. Bu yazımda sadece *keft*ten sonraki *nun*'un noktası biraz sola kaymıştır. Ayrıca Tekin'in aktarmada *kadar* kelimesini kullanması da yanlış olmuştur çünkü kaburga kemiklerinin sayısı zaten *on ikidir*.

S. Tezcan ise kelimeleri *on ikice* şeklinde okumuş ve yazdığı notta şunları söylemiştir:

...sözcükler herhâlde *on ikice süñücegün* olarak okunmalıdır, burada sayı üzerine niçin *-ce* (eşitlik durumu?) eki getirilmiş olduğunu açıklayamıyorum. Tonyukuk yazıtında *eligçe er* ‘elli kadar adam’ bulunur, (...) Fakat burada belli-bir sayı (on iki) verilmiş olduğuna göre *-ce* ekini ‘kadar’ anlamıyla kabul etmek uygun düşmez. (DKON: 100).

Ben daha önce yazdığım notta, Tezcan’ın sorusunun cevabını aramaya çalışmış ve metnin gelişinden hareketle yoğun şefkat duygusu içerisinde olan bir annenin *+ce* ekini *+cık* yerine *küçültme* ve *acıma* fonksiyonuyla kullanmış olduğunu söylemiş, Özbek ve Azbaycan Türkçesinden örnekler getirmiştım (Özçelik 2005: 96-97). Ancak daha sonra Dresden metninin yazım özelliklerini incelediğimde Gökyay’ın okuyuşunun doğru olduğunu, araştırmacıların yanıldığını, bunun birleşik bir kelime olduğunu (on ikince <on iki+ ince>), bir ağız özelliği olarak metne girdiğini ve Dresden nüshasında benzer özellikte başka kelimelerin bulunduğunu gördüm. Söz konusu benzer örneklerin bazıları şöyledir:

Örnek, Geçtiği Yer	Örnek, Geçtiği Yer
uğban (ev) ¹⁰¹ اغبان (<ag+ban> 23b.1, 56b.13	buğur بغور (<bu+ uğur> ‘bu kez’ 58b.10, 54b.7
biñdahı بیکدهی (<biñ+dağı> 44b.9	çaldı چالدي (<çal+dil> ‘çal hadi’ 59a.11
biñde بیکده (<biñ+de> ‘bin tane de...’ 44b.10	kırkince قرقنچ (<kırk+ince> 13b.8, 15a.3

Yukarıdaki örnekler de Gökyay’ın “*Bu kelime on iki ince kelimelerinin onikince şeklinde kaynaşmasından başka bir şey değildir.*” (Gökyay 1982: 99) şeklindeki tespitinin doğru olduğunu gösteriyor.

2. اوزونالمش → اورن اولمش = **özün, üzen** → **ören** (ol-): parçalanmak.

“On ikince süñücegün **ören** olmuş yağşur ağı”

M. Ergin yukarıdaki cümlede yazılışı verilmiş olan kelimeyi **ören** okumuş, “*viran, harap*” (MEİI: 246) anlamını vermiş, “*harap*” (DKK: 20) şeklinde aktarmıştır. O. Ş. Gökyay, ibareyi **özün almış** (OŞG: 11.5) okumuş, “*özünü almış*” (DKH: 37) şeklinde aktarmıştır.

T. Tekin, kelime için şu notu yazmıştır:

“Dördüncü kelime V 15’te **ören**, D 27’de ise اوزون’dur. Gökyay bunu **özün** okuyor ve şüphe yok ki ‘özünü’ diye anlıyor. Ancak buna imkan yoktur. Çünkü bu takdirde kelime اوزین **özin** şeklinde olurdu. Ayrıca ‘On iki ince kemiğin **özünü** almış’ anlamsızdır (...) bütün mısra şöyle düzeltilmelidir: On ikice süñüçügün **ören** olmuş, yağşur ağı” (1986: 147)

S. Tezcan, bu okuyuşa karşı çıkarak kelimeyi **üzen** okumuş; **ören** için “...sa-dece yapılar için kullanıla gelen **ören** ‘harap, viran’ın insan vücudu için kullanılmış olması olanaksızdır” (DKON: 99) diyerek kelimenin okunuşu ve anlamı için

¹⁰¹ Ayrıca, kelime Vat.67b.8, 72a.1, 79b.8, 86a.11, 100a.7’de de aynı şekilde yazılmıştır.

“...sözcük üzen, uzun, uran veya avzun ‘afsun’ olabilir.” (DKON: 100) şeklinde görüş belirtmiştir.

Ergin ile Tekin’in okuyuşları ve verdikleri anlam doğru olmalıdır. Bence burada sadece bir yazım yanlış (re yerine ze) yapılmıştır. Nitekim kelimenin Vat.65a.5’te *أُورَن* (*ören*) şeklinde yazılmış olması ve bağlam da bunu gösteriyor. Buna göre fiil de *almış* değil, *olmuş* okunmalı ve *ören olmuş* = ‘parçalanmış’ olarak anlaşılmalıdır.

3. yağşur-: tespit etmek, yerleştirmek.

“On ikince sünjüceğün ören olmuş *بخشر* yağşur ahlı”

M. Ergin, yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı verilmiş olan fiili *yığşur* okumuş, “*toplamak*” (MEII: 328) anlamını vermiş, “*topla*” (DKK: 20) şeklinde aktarmıştır. O. Ş. Gökyay, fiili *bağşur* (OŞG: 11.5) okumuş, “*bağlamak, bir araya getirmek*” (OŞG: 171) anlamını vermiş ve “*toplayıp devşir*” (DKH: 37) şeklinde aktarmıştır.

T. Tekin, yazdığı notta bu kelimeyle ilgili olarak şöyle der:

D 27’de *yğşr*, V 15’te de *yağşur* yazılmış olan bu kelime, büyük bir ihtimalle, Ergin’in kabul ettiği gibi, *yığşur*- ‘toplamak, devşirmek’ olmalıdır. *Yığşur*- fiili Anadolu ağzlarında vardır (bk. SDD: *yıkşır*- ‘toplamak, dermek’; ayrıca, *ırş*. Eski Anadolu Türkçesi *derşür*- <*der-i-ş-ür*-. (Tekin 1986: 147)

S. Tezcan fiili *yağşur* okumuş, anlamını “*yağşur- yerleştirmek (?)*” (DKON: 421) şeklinde tereddüt belirterek vermiştir.

Buradaki fiili *yağşur* okumak ve ‘tespit et, yerleştir!’ olarak anlamının uygun olacağını düşünüyorum çünkü *Tarama Sözlüğü*’nde aynı fiil, *yağşurmak* şeklinde ve ‘yerleştirmek, tespit etmek’ anlamıyla tespit edilmiştir; bu anlam metnimizin bağlamına da gayet uygun düşüyor. *Tarama Sözlüğü*’nde tanık olarak Kısasü’l Enbiyâ’dan şu örnek gösterilmiştir:

“Gördüler kim kamu yer altun kerpiç döşenmiş ve ol ara boş. Pes korkular kim uğruluk yapıla deyü; altun kerpiçler, kim getirmişlerdi, ol boş yere yağşurdılar.” (TarS: 4213).

4. ahlı!: sevgi ve esirgeme sözü.

“On ikince sünjüceğün ören olmuş *بخشر* yağşur ahlı”

M. Ergin, cümlelerin sonundaki bu kelime için “(ar. *âhır*) son, *âhir*, nihâyet, akibet, artık.” (MEII: 7) anlamlarını vermiş ve kelimeyi *artık* (DKK: 20) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay, “*eli açık, cömert, bir kimsenin en sevdiği, en yakını*” (OŞG: 160) anlamlarını vermiş ancak kelimeyi *akı* (DKH: 37) şeklinde aktarmayı tercih etmiştir.

M. S. Kaçalın, “*aha, işte, hadi, -san a!*” (Kaçalın 2006: 307) anlamlarını vermiştir. S. Tezcan ise yazdığı kısa notta şu görüşe yer verir:

...buradaki *aħı*’nın DLT’teki *akı* ‘cömert’ ile birleştirilmesi gereksizdir, bu *aħı* Doğu Anadolu ağzlarında (bkz. DerS. 129) ve Azerbaycan Türkçesinde (ADİL C. 1, 146) olduğu gibi bir ünlemdir. (DKON: 99)

Tezcan’ın bu kelimeyi seslenme olarak değerlendirmesi doğrudur; ancak bu Arapça *aħi* (kardeşim!) kelimesi olup Eski Anadolu Türkçesi metinlerindeki anlamı Gökyay’ın da alıntı yaptığı ancak aktarmada kullanmamış olduğu *Tarama Sözlüğü*’nde geçen “*Bir kimsenin sevdiği, en yakını*” (TarS: 62) şeklindeki tanımdır. Nitekim *Tarama Sözlüğü*’ndeki bu tanımdan sonra alıntı yapılan üç örnekten birinde babanın oğluna seslendiği, birinde eşin kocasına seslendiği sevgi anlamı taşıyan bir ünlem olarak kullanılmış olduğu belirtilmiştir:

“Gülendam geldi eydür, hey, dur, aħı

Harami’ye neler ettim, gör aħı (Kocası hakkında)” (TarS: 62)

“Dedi ol haste kim ben hâk-i bed-ruz

Senin atanven aħı ey ciğer-sûz (oğlu hakkında)” (TarS: 62)

Kısacası *aħı*, kişinin çok sevdiği yakını için kullandığı bir sevgi ve esirgeme ünlüdür. *Süheyl ü Nevbahâr*’da geçen örneklerden birinde veziri, Süheyl’e şöyle seslenir:

“Gönülden gönüle aħı yol olur

Hemin ‘ışk sermâyesi ol olur” (Dilçin 1991: 1420)

Drs.15b.6 (ME 27.6)

أرید دخی → انی دخی = **anıt aħı**, inde aħı, indi aħı! → anı daħı.

Dresden	Vatikan
Ƙara ƙıyma gözlerün uyħu almış, açğıl aħı!	Ƙara ƙıyma gözlerün uyku almış, açğıl aħı!
On ikince sünüceğün ören olmış, yuğşur aħı!	On ikice sünüceğün ören olmış, yağşur aħı!
Taħrı vèren şatlu cânıñ seyrânda imiş; أرید دخی anı daħı	Taħrı vèren öz cânıñ seyrânda imiş, anı-ı-ıdaħı.
Öz gevdenđe cânıñ varısa, oğul, vèr ħaber maña!	Öz gevdenđe cânıñ varısa oğul, ħaber vèr baña!
Ƙara başum ƙurbân olsun, oğul saña. (Drs.15b.4-7)	Ƙara başum ƙurbân olsun oğul saña (Vat.65a.5-7)

M. Ergin, yukandaki üçüncü dizede geçen ve iki nüsdaki yazılışı verilmiş olan ibareyi -dipnotta yazım şekline dikkat çekerek- *anıt aħı* okumuş ve geçtiği cümleyi “*yakala artık*” (DKK: 20) şeklinde aktarmıştır. Ergin, kelimelerin an-

lamını ise “*anıt- (belki andı- veya andıt-) tuzak kurmak, yakalamağa çalışmak (?)*” (MEİİ: 17) ve “*ağı (ar. āḥir) son, āḥir, nihayet*” (MEİİ: 7) şeklinde vermiştir. Ergin’in kelimeye verdiği anlamdan emin olmadığı anlaşıyor; ayrıca “*yakala artık*” şeklindeki aktarmasının da bağlama uygun düşmediği açıktır.

O. Ş. Gökyay, ibareyi *indi ağı* (OŞG: 11.6) okumuş ve “*indi ağı*” (DKH: 37) şeklinde aktarmıştır. Gökyay, ibaredeki kelimelerden birincisinin anlamını vermemiş, ikincisinin anlamını ise “*ağı eli açık, cömert*” (OŞG: 160) şeklinde vermiştir. Gökyay’ın kelimeye verdiği anlamın ve aktarma şeklinin de bağlama uymadığı açıktır.

T. Tekin, yazdığı notta ibare ile ilgili olarak şu görüşlere yer verir:

Türkmencede ‘aramak’ anlamında bir *inde-* fiili vardır. Bu fiil daha eski bir *indi-* / *inti-* şekline gider ki bu da en eski bir **yinti(i)-* şeklinden gelişmiştir: krş. MK *yin-* ‘aramak, araştırmak’, Atabetü’l-Hakayık *yind-* ‘aramak’, Tuv. *çindi-* ‘aramak, araştırmak’ <**yinti-*, Hak. *nindi-* ay. <**yinti-*, Kırg. vb. *tint-* ay. <**yinti-*. Mısradaki söz konusu kelime, böylece Türkmençe *inde-* fiilinin daha eski şekli *indi-* olabilir. Bu anlamdaki *indi-* fiili metinle de uyumaktadır: Annesi oğluna seyranda olan canını aramasını söylüyor. (Tekin 1986: 147)

Gökyay, Tekin’in bu görüşüne karşı çıkmış ve *seyran* kelimesinden emin olmamakla beraber ibarenin “*Tanrı’nın verdiği tatlı canın mânâ âleminde dolaşmakta imiş, artık yeryüzüne indi*” (Gökyay 1986: 311-12) şeklinde anlaşılması gerektiğini yazmıştır. Ancak metinde اندی şeklinde yazılmış olan fiili, *inde-* ‘aramak’ şeklinde açıklamak hem yazım şekline hem bağlama uymaz.

S. Tezcan, yazdığı notta Tekin’in yukarıdaki düşüncelerine karşı çıkarak şu görüşlere yer verir:

Tekin’in TDAYB 1982-83, s.147’de verdiği kuramsal açıklamayı kabul etmek mümkün değildir. (Tekin, Türkmençe *inde-* ‘aramak’ eyleminin en eski biçiminin *indi-* olabileceğini yazmış, Drs.15b.6’daki biçimi ‘Ara!’ olarak yorumlamıştır.) (DKON: 101)

Tezcan, kelimelerin her iki nüshadaki yazılışı üzerinde durarak şu düzeltmeyi teklif etmiştir:

İkinci kişiye buyruk biçimi ve ağı! ile sona eren iki dizeden sonra (açıl ağı! Yağsür ağı!) üçüncü dizenin de bunlara koşut olması beklenirdi. Dolayısıyla Drs. Nüshasındaki اندی indi dağı ve Vat. Nüshasındaki اندی anıdağı çekimleme yanlış olsa gerek. Ben burada: inde ağı! ‘çağır ne olursun!’ diye düzeltmeyi öneriyorum; bkz. TarS. inde-. (DKON: 101)

Tezcan’ın hareket noktası doğrudur ancak verdiği anlam, metne uygun düşmüyor. Tezcan’ın görüşlerinde eleştirilebilecek noktalar şunlardır:

* Tezcan, *inde* okuyup ‘çağır!’ diye anlam verdiği kelime için *Tarama Sözlüğü inde-* inaddesine gönderme yapmıştır; ancak sözlüğün bu maddesinde hiç

Örnek bulunmuyor ve sadece *ünde-* maddesine gönderme yer alıyor. Bu durumda Tezcan'ın, kelimenin yapısını *ün+de-* olarak kabul ettiği anlaşılıyor.

* Dede Korkut'ta *ün* kelimesi geçer, ancak *inde-* veya *ünde-* şeklinde bir fiil hiç geçmiyor; bunun yerine 'seslenmek' anlamında kullanılan *çağır-* fiilinin iki örneği şöyledir:

Drs.6a.11: “Könşlarına çağırur ki...”

Drs.8a.7: “Dirse Hân evine geldi çağırup hatunına soylar...”

* Bu dizenin devamında “*öz gevden̄de cānuñ varısa, oğul, vēr haber maña!*” deniyor. Art arda gelen iki cümlede aynı şey istenmeyeceğine göre söz konusu lbureyi ‘çağır ne olursun!’ şeklinde anlamak doğru olmaz. Ayrıca şu cümlede de *öz gevde* deyiminin geçmiş olması okunuşunda bir yanlışlık olmadığını gösteriyor:

Drs.8b.12: “*Öz gevden̄den başuñı keseyin mi?*”

Yukarıda belirttiğimiz gibi, burada bir yazım yanlışlığı yapılmış olduğu düşünülmüştür. Ancak teklif edilen okuma veya tamirler bağlama uygun düşmüyor. O hâlde ibarenin iki nüshadaki yazım şekillerini inceleyip değerlendirmek ve bir sonuca ulaşmak gerekiyor. İki nüshadaki yazım şekillerinden anlama doğruyu belirlemeleri yapabiliyoruz:

* İbare Drs.15b.6'da *انري دحي*, Vat.65a.6'da *انري دحي* (*anı dañı*) şeklinde yazılmıştır. Vatikan nüshasındaki yazım şeklinin doğru olduğunu ve Drs.15b.6'daki lburenin de bu yazım şeklinden hareketle tamir edilmesi gerektiğini düşünüyorum yuni tamir için ibarenin ilk kelimesindeki *dal'*ı çıkarmak ve Vat.65a.6'daki yazım şekliyle paralellik sağlamak yeterlidir: *انري دحي* → *انري دحي*

* Nitekim Vatikan yazıcısı, şunlarda da *dañı*'yı bitişik yazmıştır:

Örnek	Yer	Örnek	Yer
ol[-]dañı	102b.4	biñ[-]dañı	72b.6, 73a.3
hen[-]dañı	68a.6, 92b.4	sen[-]dañı	105b.4

* Dresden yazıcısı Drs.90b.2'de geçen şu örnekte de *dal'*ı fazladan yazmıştır: *قالدك* (*kaluñ*).

* Dede Korkut'ta geçen aşağıdaki cümlelerde *anı dañı* ibaresinin benzer şekilde kullanılmış olması da düşüncemizi destekler:

Drs.41a.12: “meni geçersen *anı dañı* geçersin”

Drs.41a.13: “meni başarsa *anı dañı* başarsın”

Drs.106b.9: “Tekür kırmalayup elinden çomağın aldı, *anı dañı* gürz ile urdı.”

Drs.113a.10: “Çevrüldi, nevbet gürü maña geldi *anı dañı* isterler.”

Drs.117a.8: “Vardı bir ağaç getürdi, kılıca tutdı *anı dañı* iki päre eyledi.”

Bu durumda *anı dağı* şeklinde tamir yoluyla ulaştığımız ibarenin bağlama uygun olup olmadığını da görmemiz gerekiyor. Kanaatimce bu ibare, önceki iki dizede geçen *açgıl ağı!* ve *yağşur ağı!* seslenmelerine bağlı olarak kullanılmış olmalıdır yani Boğaç'ın annesi, yaralı oğluna ‘...gözlerini uyku almış; aç!’ ve ‘*On iki ince kemikçiğin dağılmış, topla!*’ dedikten sonra devamında ‘*Allahın verdiği tatlı canın seyranda imiş, onu da (topla!)*’ demektedir yani ikinci dizenin yüklemi, üçüncü dizenin de yüklemi olarak düşünülmelidir.

Drs.15b.6 (ME 27.6)

اوز كودكده → اوز كودكده = **üz gözünde** → öz gevdenđe.

“Öz gevdenđe cânun varısa, oğul, vër haber maña”

Yukarıdaki cümlelerin başında geçen ve metindeki yazılışı gösterilen tamlamayı Ergin ve Gökyay *öz gevdenđe* (OŞG: 11.7), Tezcan ve Özçelik *öz gevdenđe* şeklinde okumuştur.

Alışık, tamlamayı yazılışına uygun olarak *üz gözünde* okumuş ve tamlama ve geçtiği cümleyle ilgili olarak şu yorumu yapmıştır:

Oğul, yüzünde gözünde canlılık işareti var ise bana bildir, kara başım sana kurban olsun. Türkçede organ adlarıyla yapılan ikilemeler ve deyimler yaygındır (elden ayaktan düşmek, yüzüne gözüne bulaştırmak vb). Bu kullanım da yakın anlamlı bir ikileme olarak değerlendirilebilir. Söz konusu metin Dede Korkut olunca ikilemeleri anlamadan metne hâkim olmak çok güçtür. (Alışık 2002: 162)

Alışık'ın okuma ve anlamlandırması kabul edilemez; önceki okuma şekilleri doğru olmalıdır. Bu konudaki gerekçelerim şunlardır:

1. *Soylamanın* devamında aynı cümle tekrar edilmiş (Drs.15b.12) olup orada kelime كودكده şeklinde yazılmıştır.

2. Tamlama, Vatikan nüshasında geçen şu cümlelerde de اوز كودكده (öz gevdenđe) şeklinde yazılmıştır:

Vat.65a.6: “öz gevdenđe cânun varısa oğul, haber vër baña!”

Vat.65a.10: “Öz gevdenđe cânun varısa oğul, dëgil baña!”

3. Dede Korkut'ta *yüz* ‘sima’ kelimesinin *üz* şekli yoktur. Bu nedenle cümlede *üz göz* şeklinde bir ikileme bulunduğunu düşünülemez.

4. Şu cümlelerde geçen *öz gevde* ve *öz can* tamlamaları da bir başka kanıt olarak gösterilebilir:

Drs.8b.12: “Öz gevdenđen başunı keseyin mi?”

Drs.15b.6: “Öz gevdenđe cânun varısa, oğul, vër haber maña”

Drs.101b.12: “Öz cânuma kıyam, men saña kıymayam”

Drs.15b.9, 10 (ME 27.9, 10) **kaç-** koşmak.

“**Kaçar** senün gëyiklerün, **Kaızılık Tağı**,
kaçariken kaçmaz olsun, **taş**a dönsün.”

Ergin, yukarıdaki dizelerde geçen *kaç-* fiili için “*kaçmak*” (MEII: 159) anlamını; Gökyay ise “*kaçmak, sıvışmak, gizlice sıvışıp gitmek; koşmak, süratle gitmek, şıtap etmek*” (OŞG: 231) anlamlarını vermiştir.

Söz konusu fiil yukarıdaki iki cümlede ‘*koş-*’ anlamında kullanılmıştır.

Tezcan, yazdığı notta (DKON: 369, 374) fiilin şu iki cümlede ‘*koşmak*’ anlamında kullanılmış olduğuna dikkat çekmiştir:

Drs.144a.10: “Gördikim **kal**’ayı aldılar, **kaçdı** Teküre vardı, Ayaşofya **ıl**ıduğun **haber** vërdi.”

Drs.151a.1: “Ardına âdem bindürüp **kuca**kladılar. **Kaçdılar**, Beyregi odasına **yetürdiler**.”

Dede Korkut’ta, *kaç-* fiilinin şu cümlelerde geçen altı örneği de ‘*koşmak*’ anlamında kullanılmıştır:

Drs.15b.9, 10: “**Kaçar** senün gëyiklerün, **Kaızılık Tağı**, **kaçariken kaçmaz** olsun, **taş**a dönsün.”

Drs.16a.7: “**Kaçar** gëyiklerine **karğ**amağıl, **Kaızılık Tağınun** **günâhı** yokdur”

Drs.107b.2: “Hemân döndi, **kal**’aya **kaçdı**.”

Drs.144a.1: “**Kâfirler** gördiler gelenler **tâc**ire benzemez, **kaçdılar**, **kal**’aya **girdiler**, **kapuların** **yapdılar**.”

Drs.15b.12 (ME 27.12) اول → اول = **ol** **gevden**de → öz **gevden**de.

“اول, Öz **gevden**de cânun varısa, oğul, **haber** maña”

Yukarıdaki cümlelerin başında geçen ve metindeki yazılışı gösterilen kelime, şimdiye kadar hep *ol* okunmuştur. Ancak bu kelime metinde yanlış yazılmıştır, öz şeklinde tamir edilmelidir. Bu düşüncemin gerekçeleri şunlardır:

1. Nitekim aynı soylamada iki defa geçen bu tamlama, Vatikan nüshasında **جول** (öz) şeklinde yazılmıştır:

Vat.65a.6: “**Öz gevden**de cânun varısa oğul, **haber** vër baña!”

Vat.65a.10: “**Öz gevden**de cânun varısa oğul, **dëgil** baña!”

2. Biri yukarıdaki cümle ile aynı soylamada geçen şu iki cümlede de tamlama **öz gevde** şeklinde geçmektedir.

Drs.8b.12: “Öz gevden den başuñı keseyin mi?”

Drs.15b.6: “Öz gevden de cânuñ varısa, oğul, vër haber maña”

3. Ayrıca şu cümlede benzer şekilde öz cân tamlaması kullanılmıştır:

Drs.101b.12: “Öz cânuma kıyam, men saña kıymayam”

Drs.15b.13-16a.1 (ME 27.13-28.1)

ağız dilden haber / selām vër-: konuşmak, bilgi / selam vermek.

“Kara başum kûrbân olsun, oğul saña,

Ağız dilden bir kaç kelime **haber** maña!”

ve Drs.67a.2, 99a.12, 122b.10’da geçen aynı cümle.

Bu deyim, ‘konuşmak, bilgi vermek’ anlamında olmalıdır. Deyim ayrıca, Dede Korkut’ta aşağıdaki cümlelerde de geçmektedir:

Drs.43b.2: “...**ağız dilden** görklü **selam** vèrdi.”

Drs.53b.4: “**Ağız dilden**, kız gişi **haber** maña!”

Drs.66a.3: “**Ağız dilden**, bês kelime **haber** maña”

Drs.124a.13: “**Ağız dilden** Bayındıra **selām** vèrgil.”

Söz konusu deyim, *Tarama Sözlüğü*’nde *dil ağız vermemek* şeklinde, “Çok hasta olduğundan konuşamamak” anlamında tespit edilmiş ve şu iki tanık verilmiştir:

“Hâlet-i neza gelip ol bîmar

Dil ağız vermeyip yatur naçar.”,

“Bîmar nigâhın elemiyle dil-i âşık

Vermez dil ağız hasta yatur, üstüne sağlık.” (TarS: 1146)

Aynı deyim, günümüzde *ağız dil vermemek* (Aksoy 1988: 536) şeklinde (konuşamaz olmak) kısalmıştır. Deyim, Cahit Külebi’nin şiirinde şöyle geçer:

Sivas yollarında geceleri

Katar katar kağnılar gider

Tekerleri meşeden.

Ağız dil vermeyen köylüler... (Sivas Yollarında)

Drs.16a.2, 153a.11 (ME 28.2, 302.11)

yalabıdık → yalabdağ: یشل یشل.

“Böyle degeç oğlanın kulağına ses tokındı, başın kaldırdı, یالابدی **yalabıdık** gözün açdı, anasının yüzine bakdı.”

M. Ergin, yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilen kelime için “*şimşek gibi, birdenbire, ansızın*” (MEII: 317) anlamlarını vermiş ve kelimeyi “*ansızın*” (DKK: 21) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay, kelime için “*çabucak, birdenbire, derhal, sıprttak, şimşek çakar gibi*.” (OŞG: 303) anlamlarını vermiş, aktarmaya “*yalabıdık*” (DKH: 38) diye almış ve dipnotta “*66 birdenbire, şimşek çakar gibi*” (DKH: 174) anlamını vermiştir.

S. Tezcan ve S. Özçelik de kelimeyi *yalabıdık* okumuşlardır.

Araştırmacıların kelimeyi okuyuşları, kelimeye verdikleri anlam ve yaptıkları aktarmaların yanlış olduğunu düşünüyor, konuyu yorumlayarak bir teklif sunmak istiyorum:

1. Bunun için önce bir başka örnekten hareketle bir açıklama yapmak istiyorum. Kan Turalı, Selcan’a şöyle seslenir:

Drs.101b.7: “Yalab yalab yalabıyan ince tönlum”

Ergin, yukarıdaki cümlede dikkat çekilmiş olan deyimle ilgili olarak “*yalabı-parlamak, ışıldamak, یشل یشل yanmak*” (MEII: 317), “*yalap parıl, یشل y. y. ‘parıl parıl, یشل یشل’*” (MEII: 317) anlamlarını vermiş ve “*ışıl ışıl ışıldayan*” (DKK: 157) şeklinde aktarmıştır.

Gökyay, deyimle ilgili olarak “*Yalabımak parlamak, parıldamak, ışıldamak, hârelenmek.*”, “*Yalab yalab yalabımak parlamak, ışıldamak, hârelenmek.*” (OŞG: 303) anlamlarını vermiş, aktarmaya “*Yalab yalab yalabıyan*” (DKH: 119) şeklinde almış ve dipnotta açıklama olarak “*parıl parıl parlayan*” (DKH: 182) anlamını vermiştir.

Araştırmacıların bu deyim için verdikleri anlamların ve yaptıkları aktarmaların bağlama uygun olduğu anlaşılıyor. Nitekim aynı fiil, Vatikan nüshasında şu cümlede geçer:

Vat.93a.10: “Od gibi **yalabıyıp** gelen nedür?”

Dresden nüshasında geçen aynı cümlelerde *yalabı-* fiili yerine, aynı anlamdaki *şıla-* ve *parla-* fiillerinin geçmiş olması da bu anlamı destekliyor:

Drs.66a.3: “Od gibi **şıl**ayup, ılduz gibi **par**layup gelen nedür?”

Drs.66a.7: “Gün gibi **şıl**ayup gelen kâfirün başında ışığıdur. ılduz gibi **par**layup gelen kâfirün cıdasıdur.”

Ayrıca *Tarama Sözlüğü*'nde *yalabımak* fiili için verilen tanıkların sonuncusunda *yalabımak* dışında ayrıca *ışlamak*, *parlamak* ve *parıldamak* şeklinde tanımlamalar geçer:

“Tâbiden [Fa.]: ışılamak ve yalabımak ve parlamak ve parıldamak ve ziya-pâş olmak ve tahammül etmek ve...” (TarS: 4226)

Bu örneklerin ışığında fiilin yapısının *yalabıyıp* (<*yalab+ı-y-ıp*) şeklinde açıklanabileceğini düşünüyorum.

2. Ayrıca kelimenin şimdiye kadarki *yalabıdak* okunuşunun yanlış olduğunu ve kelimenin *yalabıdak* okunması gerektiğini düşünüyorum:

Kelime, şu cümlede de geçer:

Drs. 153a.11: “Aruza bir gönder urdı gögsinden **yalabıdak** öte geçdi”

Yukarıdaki cümlede geçen örneği Ergin, “*şimşek gibi*” (DKK: 239); Gökyay, “*yalabıdak*” (DKH: 171) şeklinde aktarmıştır.

Kelimenin metinde her iki yerde de *یالابدق* şeklinde yazılmış olması da *yalabıdak* okunmasının daha uygun olacağını gösteriyor. Ayrıca yukarıda verdiğimiz cümlelerde geçen deyim ve kelimeler de bunu gösteriyor.

Gerek *yalabı-* fiilinde gerekse üzerinde durduğumuz *yalabıdak* kelimesinde geçen kökteki *yalab* kelimesinin görme duyusu ile ilgili bir yansımalı isim olduğunu anlaşıyor. Bu noktada Hamza Zülfikar'ın yansımalı kelimeler için yaptığı şu açıklama, konumuz için önemlidir:

Yansımalı kelimeler yalnızca tabiattaki birtakım seslere dayanmaz. İşitme duyusu yanında görme duyusu da tabiattaki birtakım olayları kelime olarak karşılamamızı sağlar. (Zülfikar 1991: 78).

Zülfikar, yukarıdaki düşüncelerden başka *-dak* ekinin iki görevi olduğunu belirterek bu görevlerle ilgili örnekler verir:

1. *-dak*, kelimeye işitme duyusuna dayanan ‘ürün, sonuç’ kavramı katar: şıkırdak, şakırdak, çıtırdak. 2. *-dak*, kelimeye görme duyusuna dayanan ‘araç gereç’ kavramı katar: ılıldak, pınıldak, fınıldak. (Zülfikar 1991: 78).

Buna göre söz konusu her iki örneğin ‘ışıl ışıl’ anlamında kullanılmış olduğunu düşünmek ve birinci örneği ‘ışıl ışıl gözlerini açtı’, ikincisini ‘ışıl ışıl öte geçti’ şeklinde aktarmak bağlama gayet uygun düşer. Nitekim yukarıda *Tarama Sözlüğü*'nde *yalabımak* fiili için verilen tanıklardan birinde *yalabımak* dışında ayrıca *ışlamak*, *parlamak* ve *parıldamak* anlamları verilmiş olduğunu belirtmiştik. Bu fiil gövdelerinden hareketle türetilen *ışıldak*, *parıldak* şekilleriyle karşılaştırdığımızda da söz konusu kelimenin bunlara uygun olarak *yalabıdak* okunması daha uygun görünüyor.

Drs.153a.11’de geçen “Aruza bir gönderirdi gögsinden **yalabdak** öte geçdi” cümlesindeki *yalabdak* için yaptığım bu yorumu, şu cümlede geçen *parla-* fiili de doğruluyor:

Drs.126a.10: “Kargı ıalı süñürn ne begenmezsin?

Gögsin delüp göge **parlar**.”

Buna göre yukarıdaki cümlede dikkat çekilmiş olan yüklemi, Ergin ve (İökyay’ın “*fırlar*” (DKK: 196 ve DKH: 143) şeklinde aktarmaları yanlış olmuştur; bunun *parlar* olması gerekiyor. Nitekim birincisi soru, ikincisi bu sorunun cevabı olan şu cümlelerde de mızrak ucunun *parlaması* veya *parılması* *yıldız* benzetilmiştir:

Drs.66a.3: “Od gibi şılayup, ılduz gibi **parlayup** gelen nedür?”

Drs.66a.7: “Gün gibi şılayup gelen kâfirün başında ışığıdur. İlduz gibi **parla-**yup gelen kâfirün cıdasıdur.”

Dört yerde¹⁰² geçen aşağıdaki cümlede ise *parla-* fiili, ‘fırlamak’ anlamında kullanılmıştır:

“Paraşaruñ Bayburd hişârından **parlayup** uçan... Beyrek yetdi.”

Drs.16a.5-8 (ME 28.5-8)

1. [şularına], [otlarınun], [geyiklerinün], [arslanınun].

2. aķarlı: akan, biterli: yeşeren.

“Aķarlı-da [şularına] kargamağıl,

Ėazılık Ėağınun şuyınun günâhı yokdur.

Biterli-de otlarına kargamağıl,

Ėazılık Ėağınun [otlarınun] suçı yokdur.

Ėaçar geyiklerine kargamağıl,

Ėazılık Ėağınun [geyiklerinün] günâhı yokdur.

Arslanıla kaplanına kargamağıl,

Ėazılık Ėağınun [arslanınun] suçı yokdur.

Ėargarısarñ babama kargâ,

bu suç bu günâh babamdandır.” (Drs.16a.5-9)

Boğaç, babası tarafından vurulmuş ve yukarıdaki *soylamada* geçen sözleri annesine seslenerek ve cevap olarak söylemiştir. *Soylamada* gösterilen tamirlerin atlanmış olduğunu annesinin bu sözlerden önce *Kazılık Dağı*’na bedduada bulunduğu şu sözlerinden açıkça anlıyoruz:

¹⁰²Drs.20b.11, 32b.4, 77a.13, 145a.9.

“Kazılık Tağı, aķar senüñ şularuñ,
 aķar iken aķmaz olsun.
 Biter senüñ otlaruñ, Kazılık Tağı,
 biter iken bitmez olsun.
 Kaçar senüñ geyiklerüñ, Kazılık Tağı,
 kaçarıken kaçmaz olsun, taşā döñsün.
 Ne bileyin oğul, arslandan mı oldı yoħsa kaplandan mı oldı?
 Ne bileyin oğul, bu kaçālar saña nereden geldi?” (Drs.15b.8-12)

Ayrıca yukarıdaki birinci soylamanın birinci dizesinin başında geçen ve metinde اكارايده olarak yazılmış olan kelimenin اكارليده (*aķarlı-da*) şeklinde yazılması gerekirdi. Sertkaya da buna kısaca değinmiştir (Sertkaya 2004: 136). Ancak ayrıca aynı dizide bu kelimeden sonra *sularına* kelimesini eklemek gerekiyor çünkü *soylamada* bir sonraki dizide *biterli-de otlarına* ile paralellik düşünülmüş olduğu anlaşılıyor. Bu konuda ayrıca şu gerekçeler gösterilebilir:

* Bir dize sonrasında *biterli-de* geçiyor.

* Söz konusu iki kelime Vat.65a.13'te de اكارليده (*aķarlı-da*) ve بترليده (*biterli-de*) şeklinde yazılmıştır. Buna göre Dresden'de yanlışlıkla *lam* yerine *elif* yazıldığı anlaşılıyor. Nitekim Drs.7b.5'te geçen şu örnekte de aynı yanlışlık yapılmıştır: seçilen سجان.

aķarlı: akan, **biterli:** yeşeren. Ergin; *aķarlı* kelimesi için “*akan, akan şeyler, aķar şeyler, aķıcılar*” (MEII: 8), *biterli* kelimesi için “*yerden biten şeyler, nebatlar; bitkiler*” (MEII: 54) anlamlarını vermiş ve kelimeleri “*akanlardan*”, “*bitenlerden*” (DKK: 21) şeklinde aktarmıştır. Gökyay da kelimelere benzer anlamlar vermiş, ancak her iki kelimeyi metinde olduğu gibi vermeyi tercih etmiştir (DKH: 38).

Kelime için verilen bu anlam ve aktarmalar bağlama uygun düşmüyor. Bir sonraki dizide *kaçar geyik* tamlamasında, *kaçar* (<*kaç-ar*) ‘koşan’ anlamında bir sıfat olduğuna göre buradaki *akarlı* ve *biterli* de ‘akan, yeşeren (biten)’ şeklinde aktarılabilir.

Drs.16b.8 (ME 29.8) fiil (-Ar) ol-: fiil-mAyA başlamak.

“Oğlan, ata biner kılıç kuşanur oldı, av avlar, kuş kuşlar oldı.”

Yukarıdaki cümlede *kılıç kuşanur ol- ve av avlar; kuş kuşlar ol-* fiilleri, ‘kılıç kuşanmaya başlamak’ ve ‘av avlamaya, kuşla avlanmaya başlamak’ veya bu yetkinliğe ulaşmak anlamında kullanılmıştır. *Fiil-Vr ol-* kalıbının Türkiye Türkçesindeki karşılığı *-mAyA başlamak* şeklindedir. Ayrıca şu örneklerde de aynı yapı geçer:

Drs.110b.6: "...böyüdi, **gezer** oldu, oğlancuklarla **oynar** oldu."

Tarama Sözlüğü'nde geniş zaman ekinin bu özelliğinin tespit edilmemiş olması (bk. TSE: 36-38) bir eksikliktir.

Drs.16b.10 (ME 29. 10) **bil-**: zannetmek, sanmak.

"Dirse Hıranun haberi yok, oğlancuğun öldi **bilür**."

Gökyay, "*türlü yerlerde*" notuyla birlikte fiilin "*öğrenmek, anlamak, tanımak, haberdar olmak, sanmak*" (OŞG: 176) anlamlarında kullanıldığını belirtmiş; Ergin ise fiilin anlamını "*bilmek*" (MEII: 48) şeklinde vermiştir.

Yukarıdaki cümlede fiil, 'zannetmek, sanmak' anlamında kullanılmış olmalıdır. Ayrıca bu fiilin, çekimli bir fiilden sonra kullanılmış olması da dikkat çekicidir. Dede Korkut'ta, *bil-* fiilinin aynı anlamda kullanılışına benzer iki örnek daha geçer:

Drs.82a.5: "Men seni böyle **bilmez** idüm"

Drs.104a.3: "Babasın öldi **bilür** idi."

Drs.16b.11 (ME 29.11)

artur-: 1. sağ bırakmak, 2. sürdürmek, devam ettirmek.

"Dirse Hıran eger oğlancuğun görür ise **arturmaz**, bizi hep kırar, dediler." ve

Drs.19b.1: "Şağılgıla şağıncın, devletün Hakk **artursun**,
Ol ögdüğüm yüce tañrı dost olubanı meded ersün!"

Artur- fiili, Dede Korkut'ta sadece yukarıdaki iki cümlede geçer. M. Ergin, fiilin anlamını "*artırmak, geri bırakmak, bırakmak*" (MEII: 19) şeklinde; O. Ş. Gökyay, "*geriye bırakmak, sağ bırakmak*" (OŞG: 166) anlamını vermiştir. Her iki araştırmacı da kelimeyi "*bırakmaz*" (DKK: 21, DKH: 38) şeklinde aktarmıştır. Gökyay, daha sonra Hamit Araslı'nın kelimenin bu örneğiyle ilgili anlamına itirazı üzerine *Destursuz Bağa Girenler*'de 'çoğaltmak, ziyadeleştirmek' (Gökyay 1982: 298) anlamının da eklenmesi gerektiğini söylemiştir.

O. F. Sertkaya, 1998'de sunduğu bir bildiride söz konusu kelimeyi ince sıralı olarak okumayı teklif etmiştir:

Ben fiili ince sıralı olarak *ertürmez* şeklinde okumayı teklif ediyorum. *ert-* fiilinin müteradifi *keç-> geç-* fiilidir. Çağdaş Türk Lehçelerinde, meselâ Özbek Türkçesi'nde *keçir-* 'affetmek, bağışlamak' anlamındadır. *keçiriniz* 'affedersiniz' demektir. *Keçür-> keçir-* fiilinin müteradifi de *ertür-* fiilidir (Sertkaya 2004: 148)

S. Tezcan; Ergin ve Gökyay'ın verdikleri anlamları doğru bulduğunu ancak fiilin, bu anlamıyla eski metinlerde az görüldüğünü belirtmiş ve *Hurşidnâme*'den dört örnek vererek görüşünü desteklemeye çalışmıştır (DKON: 104).

G. S. Alışık metindeki yazım şeklinin cümlelerin anlaşılmasını güçleştirdiğini ve burada bir yazım yanlışlığı bulunduğunu ileri sürerek fiilin *oturmaz* olması gerektiğini savunmuştur. (Alışık 2002: 159) Alışık'ın bu teklifi kabul edilemez çünkü *oturmaz* fiili bağlama hiç uymaz.

Sertkaya'nın sözünü ettiği *keçür-* fiili, *Atebetü'l-Hakayık*'ta da 'affetmek' anlamında geçiyor:

“İlahi *keçür*gen idim sen *keçür*
Neçeme *hata*lıg *kul* ersem *sağa*” (Arat 1992: 44)

Ancak *suçundan geç-* fiili, Dede Korkut'ta da 'affetmek' anlamında kullanılmıştır:

Drs.61b.11: “Beyregün ayağına düşdi, kılıcı altından geçdi. Beyrek dağı *suçundan geçdi*.”

Yukarıdaki birinci örnekte cümlelerin sonunda geçen *bizi hep kırar* ifadesi ve bağlam, *artur-* fiilinin 'sağ bırakmak' anlamında kullanıldığını gösteriyor. Ayrıca Dede Korkut'ta geçen yukarıda verilen ikinci cümledeki *artursun* fiilinin 'sağ bırak-, sürdür-, devam ettir-' anlamında kullanılmış olduğu açıktır.

Nitekim sahip olunan nimetin devam etmesi veya devamlılığı şu cümlede de övülmüştür:

Drs.106a.6: “Geldüğünde dāyim tursa devlet yahşı.”

Drs.17a.3, 17a.11 (ME 30.3, 30.11)

قالنر → قانلر / قانلو = **qalın** → **qanlu**: kanlı, düşman.

“Alubanı **qanlu kâfir** ellerine yöneldiler.”

Yukarıdaki cümle bu şekliyle aynı sayfada ve belirtilen satırlarda iki defa geçiyor. Bu cümlede *qanlu* kelimesi yanlışlıkla her iki yerde de قالن şeklinde yazılmıştır. Nitekim Dede Korkut'taki diğer beş cümlede, kelime قانلو veya قانلو şeklinde yazılmıştır ve tamlama *qanlu kâfir eli* şeklindedir:

Drs.87b.2: “men **qanlu kâfir** eline varmadın ol varmış (...) ola.”

Drs.89a.10: “**Kānlu kâfir** eline qan kusdurayım.”

Drs.95a.9: “**Qanlu kâfir** eline dünin girdüğ.”

Drs.137a.10: **Qanlu kâfir** elinden qartaşcuğın tartup aldı.”

Drs.147a.8: “**Ƙanlu kâfir elinden babasını tartup aldı.**”

Bu cümlelerin geçtiği yerde de bağlama uygun düşen kelime *kanlu* ‘kanlı, düşman’ olmalıdır yani yukarıdaki cümlelerde sözü edilen *kâfir*, Oğuz’un *kanlı*-dır.

Drs.18a.2 (ME 32.2) bil-: anlamak.

“Dirse Hân oğlancuğı idügin **bilmedi.**”

M. Ergin, yukarıdaki cümlelerin yüklemine “*bil- bilmek*” (MEII: 48) olarak işlemiş ve “*bilmedi.*” (DKK: 24) şeklinde aktarmıştır. O. Ş. Gökyay, aynı fiilin metinde “*öğrenmek, anlamak, tanımak, haberdar olmak, sanmak*” (OŞG: 176) gibi farklı anlamlarda kullanıldığını belirtmiş ve fiili “*bilmedi.*” (DKH: 39) şeklinde aktarmıştır.

Yukarıdaki cümlede fiilin ‘anlamak’ anlamında kullanıldığı açıktır. Dede Korkut’ta yukarıdaki örnekten başka ‘anlamak’ anlamında kullanılmış örnekler için bk. Dizin.

Tarama Sözlüğü’nde, *bil-* fiilinin ‘anlamak’ anlamındaki kullanımına sadece şu örnek verilmiştir:

“Kelile eyitti: Ne kim dedin, **bildim** ve liykin öküzü helâk eylemege nite duruşayın?” (TarS: 567).

Drs.18a.3-8, 151b.3-4 (ME 32.3-8, 299.4)

at, koyun, deve / deve, at, koyun → at, deve, koyun.

Dirse Han’ın, oğlu Boğaç Han’a seslendiği *soylamasında* sıralamanın yanlış olduğu, Boğaç Han’ın babasına cevap verdiği *soylama* ve başka *soylamalar*daki sıralanıştan anlaşılıyor. Dirse Han’ın *soylamasında* sırasıyla *at, koyun, deve* geliyor:

“Boynı uzun bedevî **atlar** gèderise benüm gèder.
Senünde içinde binidün varısa yigit, dègil maña!
Şavaşmadın ır-şmadın alı vèreyim, dèngil gèrù!
Ağayıldan tümen **koyun** gèderise menüm gèder.
Senünde içinde şişlig[ün] varısa, dègil maña!
Şavaşmadın ırışmadın alı vèreyim, dèngil gèrù!
Ƙaytabandan kızıl deve gèderise menüm gèder. ...”

Babasının bu *soylamasına* cevap veren Boğaç Han’ın *soylamasında* ise sıra *at, deve, koyun* şeklindedir (Drs. 18b.6-8):

“Boynı uzun bedevî atlar gèderise senün gèder.

Menümde içinde binidüm var, komağum yok kırk nâ-merde.

Kaytabandan kızıl deve senün gèder.

Menümde içinde yükletüm var, komağum yok kırk nâ-merde

Ağayıldı tümen koyun senün gèder.

Menümde içinde şişligüm var, [komağum] yok kırk nâ-merde...”

Sıralamada, kişinin öncelikle *biniti* olarak *at*, daha sonra *yükleti* olarak *deve* ve *mal varlığı* olarak da en önemli geçim kaynağı olan *koyunun* dikkate alındığı anlaşılıyor ki doğru sıralama bu şekilde olmalıdır. Dede Korkut’taki *soylamalarda* bu konuyla ilgili sıralama örneklerinin durumunu özetlemek istiyorum:

1. at, deve, koyun (13 örnek)¹⁰³

2. at, koyun, deve (2 örnek)¹⁰⁴

3. deve, at, koyun (2 örnek)¹⁰⁵

Görüldüğü gibi, Dede Korkut’ta toplam on üç *soylamada* sıralama *at*, *deve*, *koyun* şeklinde; ikisinde *at*, *koyun*, *deve* şeklinde; ikisinde de *deve*, *at*, *koyun* şeklindedir. Bu durumda, birinci sıranın doğru olduğu açıktır. Ayrıca on üç örnekteki aynı sıralama Dede Korkut’ta dokuz yerde¹⁰⁶ geçen şu kalıp sözde de görülür:

“Atdan aygır, **deveden** buğra, **koyundan** koç kır-(dur-)...”

Bu dokuz örnekle birlikte yukarıdaki birinci sıralama şeklinin örnek sayısı, 22’ye çıkmaktadır. Bu durumda 2. ve 3. alternatifteki dört örnekte de sıranın sözlü gelenekte anlatıcıların dikkatsizliği vb. nedenlerle bozulduğu ve sıranın *at*, *deve*, *koyun* şeklinde olması gerektiği anlaşılmaktadır.

Drs.19a.1 (ME 34.1) gider-ise, giderise, gèderise → gèder yine.

“Boynı uzun bedevî atlar gèderise senün gèder.

Menüm de içinde binidüm var, komağum yok kırk nâ-merde.

Kaytabanda kızıl deve senün gèder.

Menüm de içinde yükletüm var, komağum yok kırk nâ-merde.

Ağayıldı tümen koyun senün gèder.

Menüm de içinde şişligüm var, [komağum] yok kırk nâ-merd[e].

103Drs.18b.7-13; 24b.5-6; 24b.13-25a.1; 29a.10-12; 45b.5-6; 53b.1-4; 53b.10-54a.1; 60b.6-8; 61a.2-4; 74b.3-7; 83b.10-12; 85a.13-85b.2; 113b.1-3.

104Drs.10b.13-11a.3; 18a.3-8.

105Drs.71b.6-11; 151b.3-4.

106Drs.7a.5, 9a.5, 9a.12, 13b.6, 69b.5, 102a.12, 132a.6, 137b.3, 149a.7.

Ağ yüzlü ala gözlü gelin senün gèderise
 Menüm daḥı içinde nişānlum var, ḳomaḡum yok ḳırḳ nā-merde.
 Altun başlu ban évler senün gèderise
 Menüm de içinde odam var, ḳomaḡum yok 19a ḳırḳ nā-merde.
 Ağ şaḳallu ḳocalar senün كدر گèder; ينه yine
 Menüm daḥı içinde bir ‘aḳlı şaşmış, biligi yitmiş ḳoca babam var,
 ḳomaḡum yok ḳırḳ nā-merde!’ dèdi.”

Yukarıdaki *soylama*, Boḡaç’ın babasına cevap verdiḡi *soylama*dır. Babasını kurtarmaya giden Boḡaç’ı vazgeçirmek isteyen Dirse Han, oḡluna bir *soylama* ile seslenir. Boḡaç da Dirse Han’ın *soylamada* kullandığı cümleleri tekrar ederek geri dönmeyeceğini ve bu konuda kararlı olduğunu bir *soylama* ile belirtir.

Araştırmacılar, bu *soylamanın* Drs.19a.1. satırında geçen ve metinde كدرينه (*gèder yine*) şeklinde yazılmış olan kelimelerini, Boḡaç’ın *soylamada* kararlılığını vurgulamak için hep tekrar ettiḡi كدرسه *gèderise* kelimesinin etkisinde kalarak aynı şekilde okumuşlardır:

Ergin: *gider-ise*

Gökyay: *giderise* (OŞG: 14.24),

Tezcan: *gèderise*

Oysa bu cümle, Boḡaç’ın *soylamada* daha önceki saydıklarından daha da ısrarlı olarak babasını kurtarmak istediğini vurgulayan son cümledir. Bu nedenle burada yazılış şekli ve bağlam, kelimelerin *gèder yine* şeklinde okunması gerektiğini açıkça gösteriyor.

Drs.19a.8 (ME 34.8) *yene* → yine: tekrar.

“Dirse Han burada oḡlancuḡı sağ idüḡin yine bildi.”

M. Ergin, yukarıdaki cümleyi “*Dirse Han burada oḡlancığının sağ olduğunu bildi*” (DKK: 26); O. Ş. Gökyay, “*Dirse Han burada oḡlancığının sağ olduğunu yine bildi*” (DKH: 40) şeklinde aktarmıştır.

Bilmek fiilinin bu cümledeki anlamı, ‘anladı, öğrendi’ olmalıdır. O hâlde cümlelerin yüklemi ‘yine anladı’ şeklinde aktarılmalıdır çünkü daha önceki cümlelerde Boḡaç, babası *Dirse Han*’a kendisini kurtarmak istediğini şu sözlerle zaten söylemiştir:

Drs.19a.2-3: “Ağ şaḳallu ḳocalar [gèderise] senün gèder

Menüm daḥı içinde bir aḳlı şaşmış, biligi yitmiş
 ḳoca babam var, ḳomaḡum yok ḳırḳ nā-merde!”

Drs.19a.11 (ME 34.11) Soylamada eksik dizeler.

Bu notta üzerinde durmak istediğim metni Ergin, şöyle okumuş ve tamir etmiştir:

Anlar daḥı bu dünyāya geldi kiçdi
 Karvan kibi ḫondi köçdi,
 Anları daḥı ecel aldı, yer gizledi.
 Fānı dünyā kime ḫaldı.
 [Gelirlü gidimlü dünyā,
 Şon uçı ölümlü dünyā.]

Gökay, aynı metni şöyle okumuş ve tamir etmiştir:

Anlar daḥı bu dünyāya geldi geçdi
 Kervān gibi konḍı göçdü,
 Anları daḥı ecel aldı, yer gizledi.
 Fani dünyā kime kaldı.
 [Gelimli gidimli dünyā,
 Son ucu ölümlü dünyā.] (OŞG: 15.2-4)

Tezcan ise ekleme ve tamire gerek görmemiş ve aynı metni şu şekilde okumuştur:

Anlar daḥı bu dünyāya geldi geçdi
 Kervān gibi ḫondi göçdi,
 Anları daḥı ecel aldı, yer gizledi.
 Fānı dünyā kime ḫaldı.

Söz konusu metin, ayrıca beş yerde (bk. Drs.34b.11 notu) daha geçmektedir. Dede Korkut'ta kalıplaşmış olan *soylamalar*a örnek olan ve boy sonlarında ozanın dinleyicilere dua ettiği bu *soylamanın* geçtiği yerler incelenerek karşılaştırıldığında, hem başta hem sonda eksiklik olduğu anlaşıyor. Vatikan nüshasında da aynı dizelerle birlikte başka dizelerde eksiklik bulunuyor; aşağıdaki tabloda söz konusu eksiklikler karşılıklı olarak belirtilmiştir:

Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyı	
Dresden	Vatikan
[Ḳanı ḡedügüm yeg erenler, dünwā menüm deyenler] Anlar daḥı bu dünyāya geldi geçdi, kervān gibi ḫondi göçdi. Anları daḥı ecel aldı, yer gizledi. Fānı dünyā kime ḫaldı? [Gelimlü gēdimlü dünyā, şon uçı ölümlü dünyā]. (Drs.19a.11-13)	[Ḳanı dēdügüm yeg erenler, yalan dünweyi benüm deyenler.] Anlar daḥı bu dünyāya geldi gētdi, [kervān gibi ḫondi göçdi. Anları daḥı] ecel aldı yer gizledi. Fānı dünyā kime ḫaldı? Gelimli gēdimli dünyā, şon uçı ölümlü dünyā. (Vat.67a.12)

Bu tür örnekler, *soylamaların* anlatıcı ozanlar veya yazıcıların tasarruflarıyla değiştirilmiş veya kısaltılmış olduğunu gösterir.

Drs.19a.13 (ME 34.13) به → ك = *yine* → *kime*.

“Fānī dūnyā به *kime* kaldı?” = ۛ Vat.67a.13

Ergin, yukarıdaki cümlede geçen ve metinde به şeklinde yazılmış olan kelimayı *yine* okumuştur. Gökyay (OŞG: 15.3), Tezcan ve Özçelik ise kelimayı *kime* okumuştur.

Doğru okuma şekli *kime* olmalıdır çünkü Vat.67a.13'te geçen aynı cümlede ۛ (*kime*) bulunuyor. Ayrıca bu cümle Dresden nüshasında dört yerde,¹⁰⁷ Vatikan nüshasında *kime* okunacak şekilde yazılmış dört örnek¹⁰⁸ daha geçer. Benzer tamir için bk. Drs.139a.2 notu.

Drs.19a.13-19b.1 (ME 34.13)

Ƙara ölüm geldüğünde geçit vërsün! cümlesi üzerine bir yorum.

Dresden 19a.13-19b.1	Vatikan 67a.13
Ƙara ölüm geldüğünde geçit vërsün!	Ƙara ölüm geldüğünde aĝ İmāndan ayırmasun!

Yukarıdaki cümle Boğaç Han *boyunun* sonunda, anlatıcı ozanın dinleyicilere hayır duada bulunduğu kısımda geçiyor. Tabloda da görüldüğü gibi Dresden'deki *geçit vërsün!* ibaresi yerine Vatikan'da *aĝ İmāndan ayırmasun!* yazılmıştır. Bu durum Vatikan yazıcısının metne müdahale ettiğini gösteriyor yani Vatikan yazıcısı *geçit vërsün* cümlecığı yerine *ak imandan ayırmasun* cümlecığını getirerek cümleyi müslüman bir karektere sokuyor. Başka yerlerde geçen ve aslında aşağı yukarı aynı söyleyiş kalıbında olması gereken şu benzer dua cümlelerini ise iki yazıcı da (belki de dip nüsha yazıcıları) daha fazla değiştirmişlerdir:

Cümle	Dresden	Vatikan
Ecel geldüğünde arı İmāndan ayırmasun!	102b.6	
Ölüm vakti geldüğünde arı İmāndan ayırmasun!	119b.2, 137b.10, 147b.3, 153b.12	106a.5
Âhır şöı arı İmāndan ayırmasun!	35a.6, 79a.9, 108b.2	103b.6
Âhır vaktde arı İmāndan ayırmasun!	63a.5	

Vatikan yazıcısı, söz konusu cümleyi kendi metnine geçirirken İslam dininin *ölüm* karşısındaki *iman* anlayışını yansıtacak şekilde ve *kara ölüm* <*ak iman*

¹⁰⁷Drs.79a.2, 102b.5, 147b.2, 153b.9.

¹⁰⁸Vat.84a.1, 91b.1, 99b.12, 106a.4.

tezadı üzerine yeniden ustaca kurarak *Qara ölüm geldiğinde ağı İmândan ayırmasun!* şeklinde aktarıvermiştir. Dresden yazıcısı ise cümleyi dip nüshadan aktarırken bir değişiklik yapmamıştır. Cümlelerin *Qara ölüm geldiğinde* kısmı 19a.13'te, *geçit versün!* kısmı ise 19b.1'de geçiyor. Dresden yazıcısı, muhtemelen sayfa değişikliği nedeniyle yazmaya ara vermiş, daha sonra da sayfa başındaki *geçit versün!*'ü değiştirmeyi unutmuş olmalıdır. Ancak akla şöyle bir soru geliyor: Acaba dip nüshada ve dolayısıyla Drs.19b.1'de geçen *geçit versün!* ile anlatılmak istenen nedir?

Cümledeki *geçit ver-* deymi, Şaman inancı ile ilgili bir öge olmalıdır. Şamanların ölüm sonrası yer altına iniş tasvirlerinde şaman, bir dağın üzerinden ve öteki dünyanın geçidi konumundaki yer tüneline geçer. Daha sonra büyük bir denizin üstündeki saç teli inceliğinde, kılıçtan keskin diye tanımlanan bir köprüye gelir ve oradan da geçer. Köprüyü geçen şaman, bunun ardından getirdiği yiyecekleri koruyucu bekçi ve köpeklere vererek Erlik'in yurduna girer (Eliade 1999: 234, 527) yani Şamanlıkta ölümden sonraki yolculuk ile ilgili olarak bir *geçit* fikri vardır. Bu nedenle söz konusu cümledeki *geçit versün!* ibaresinin Şaman inancıyla ilgili olduğu düşünülebilir.

Drs.19b.3 (ME 35.3) yarlu → yerlü 'sabit, sarsılmaz'

"Yerlü qara tağların yıkılmasun! = Vat.99b.13

Gölgelice qaba ağacın kesilmesün!

Qanın ağan görkli şuyun qırmasun!"

Yukarıdaki dizeler, ozan ağzından söylenmiş bir duadır ve bu duanın cümleleri, birer kalıp sözdür. Soylamanın ilk cümlesi dört yerde¹⁰⁹ daha geçer ve cümlelerin başındaki *yerlü* kelimesi metinde hep برلر şeklinde yazılmıştır. Diğer araştırmacıların *yerlü* okuduğu kelimeyi, S. Tezcan *yarlu* okumuş ve yazdığı notta okuma tercihine gerekçe olarak şunları söylemiştir:

Burada sorun *yerlü* mü, yoksa *yarlu* mu okunması gerektiğidir. Gökyay ve Ergin *yerlü* (*yerli*) okuyarak 'yerli, yerleşmiş, temelli, köklü' anlamlarını vermişlerdir. TarS. 4546'da *yerlü* 'sabit' için 'Antemâme'den gösterilen tanık da bunu desteklemektedir: bahâdurlar yerlü kaya gibi durdılar. Kaya için 'sabit' nitelemesi uygun düşüyor, fakat dağ için kullanıldığında «yersiz dağ, yerleşmemiş dağ» gibi bir kavram olmadığından «yerli dağ, yerleşmiş dağ» mantıksız geliyor. Üstelik Türkiye Türkçesinde ve öteki Türk dillerinde dağ için buna benzer bir nitelendirme bulamadım. Bu yüzden duraksayarak da olsa *yarlu tağ* okuyup «uçurumlu dağ, yarlarla dolu dağ» olarak yorumlamayı öneriyorum. (DKON: 106)

¹⁰⁹Drs.79a.4, 86b.12, 108a.13, 128b.7.

Tezcan, kelimenin bütün örneklerinin *elifsiz* yazılmış olması konusuna gelebilecek itiraza ise şöyle cevap vermiş ve tereddüdünü de belirtmiştir:

Ne var ki bu sözcük her iki yazmada da bütün verilerde *elifsiz* yazılmış, Vat. nüshasında da daima *esre* ile, yani *yêrlü* okunacak biçimde hareketlenmiştir. Belki de bu durum, sadece müstensihlerin sözcüğü doğru anlamadığını, *yêrlü* sandığını göstermektedir, bundan dolayı mutlaka *yêrlü* okumak gerekmez. (DKON: 106-107)

Tezcan'ın *yarlu* okuyuşunu ve kelimenin yazım şekli konusunda getirdiği yorumu doğru bulmuyorum; düşüncemin gerekçeleri şunlardır:

* Kelime, Vatikan nüshasındaki yazım şeklinde ilk hece hep *esre* ile hareketlenmiştir.

* *Yar* 'uçurum' kelimesi, Dede Korkut'ta hiç geçmez.

* Anlatıcı ozan veya müstensihin *yar* 'uçurum' anlamındaki basit bir kelimeyi tanınamaması çok zayıf bir ihtimaldir.

* *Tarama Sözlüğü*'nde *yarlu* kelimesi tespit edilmemiştir.

* M. Tulum'un hazırladığı *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı* adlı Sözlük'te *yar* kelimesinin anlamı "*uçurumlu*" (Tulum 2011: 1866) olarak verilmiştir.

* Söz konusu kelimeyi *yêrlü* okumak, *yersiz dağ*, *yerleşmemiş dağ* veya *yerli dağ*, *yerleşmiş dağ* gibi bize doğru gelmeyen deyimlerin varlığını kabul etmeyi gerektirmez. Yukarıdaki *soylamanın* ilk üç dizesinde mecaz ve metafor bir kullanım söz konusudur. Anlatıcı ozan, genel olarak hikâyelerin sonunda bu metaforlar üzerinden dinleyicilere hayır duada bulunur. Anlatıcının bu hayır duasında *yêrlü kara tağ*, *gölgelice kaba ağac*, *kanın akan görkli şu tamlamalarını* dinleyicilerin sahip oldukları nimetleri (güç, sağlık, iktidar, sevgi vb.) vurgulamak için kullanıyor. Anlatıcı ozanın hayır duasında yer alan *dağ*, *ağac* ve *su* kadar ozanın bu varlıklar için kullandığı nitelendirmeler (sıfatlar) ve cümlelerin sonunda *süreklilik* kavramı çevresinde düşünülmüş fiillere bağlanmış olması da çok önemlidir. Bu fiiller, *dağ* için *yıkılmasun*, *ağac* için *kesilmesün*, *su* için *kuramasun* şeklinde kullanılmıştır. İnsanın en önemli endişelerinden biri sahip olduğu nimetlerin *devamı* / *sürekliliği* ile ilgilidir. İşte burada sahip olunan varlıkların / nimetlerin *sürekliliği* üzerinden yapılmış bir dua ile karşı karşıyayız. Bu bağlama göre ozanın burada *yarlu* 'uçurumlu' (dağ), değil *yêrlü* 'sabit, sarsılmaz' (dağ) kullanmış olması daha uygundur.

* *Tarama Sözlüğü* 4546'da geçen ve Müntehab-ı Şifa adlı bir tıp kitabından alınmış olan ikinci örneğin geçtiği cümleleri biraz daha geniş şekilde incelediğimizde sözlükte verilen 'sabit' anlamının bu örneği karşılamadığını ve bu satırlarda *yêrlü* kelimesinin bir tıp terimi olarak 'müzmin, kronik' anlamında kullanılmış olduğunu görüyoruz:

pes bilindi ki bu buhar dayıma dimağda degül andan ötürü ki degme bir
'arz olan nesne ki bir kezden belüre ve gene tezcek zayıf ola anuñ sebebi

kâyim ve yêrlü olmaya pes malum oldı ki sar'ıuñ sebebi anısuza dimaga ere ve mededi tēzcek üzile... (Önler 1990: 42a.8-9)

Kelimenin aynı kitapta bir yerde daha, diş ağrısıyla ilgili olarak ve yine 'müzmin' anlamında kullanılmış olduğunu görüyoruz:

Çiriş otu ıssıdur, tizdür anuñ dibin kaynadup ağırır dişe dürtsele ağırsın gidere sinjirlüce yaprak kekredür kurudur yerlü diş ağırsıçün kaynadalar suyla mazmaza edeler faide ede. (Önler 1990: 60a.4-5)

* Nitekim *soylamanın* diğer dizelerindeki dualar da üzerinde durduğumuz *süreklilik* kavramı çevresinde kurulmuş cümlelerle devam ediyor. Ozan, bu dizelerde diğerlerinden farklı olarak o günün göçebe hayatında çok önemli yeri olan silahlardan hareketle fakat yine *süreklilik* kavramı etrafında vurgu yapmaya devam etmiş, âdeta önceki dizelerde geçen duasında ne için veya hangi konuda dua ettiğini açıklamıştır:

“Çapariken ağ boz atıñ büdremesün!

Çalışanda kara polat uz kılıcuñ gédilmesün!

Dürtişüriken ala gönderün ufanmasun!”

Bu dizelerden çıkan anlam veya mesaj şudur: ‘Her zaman galib ol, her zaman üstün ol, her zaman mutlu ol, her zaman var ol!’

Buna göre söz konusu kelimenin *yêrlü* okunup ‘sarsılmaz, sabit’ şeklinde anlaşılması bağlama gayet uygun düşer.

Drs.19b.4 (ME 35.4) kaba: 1. büyük, iri, 2. kalın.

“Yêrlü kara tağlaruñ yıkılmasun!

Gölgelice kaba ağacıñ kesilmesün!

Kanın ağan görkli şuyıñ kurnımasun!

Kanadlaruñ ucları kurnılasun!” (Drs.19b.3-5)

O. Ş. Gökyay’ın *kaba ağaç*’ın şamanlık inancı ve ağaç kültü ile ilgili olabileceğini yazmış (OŞG: CCXCIV), S. Tezcan bu görüşe karşı çıkarak şunları söylemiştir:

Kanımcı, içerisinde «kaba ağacıñ kesilmesün!» cümlesinin de yer aldığı hayır dua, yaşamaya, yer yüzüne dönük olarak anlaşılmalıdır: Ben, yarlı (ya da: yerli, sarsılmaz), kara dağları, gölgeli yüksek ağaçları, coşkun akan suları içinde güven duygusuyla yaşanan yurt olarak anlıyorum. (DKON: 108)

Söz konusu kelime hem yukarıdaki *kaba ağaç* hem de başka yerlerde geçen *kaba* ‘alem, kaba kaba begler, kaba çomak, kaba diz, kaba karın, kaba ökçe, kaba tağ, kaba şarık, kaba ümge tamlamalarında ‘büyük, iri’ anlamında; *ävāzi kaba (köpek)* tamlamasında ise ‘kalın’ anlamında kullanılmış olmalıdır.

Yukarıdaki dizelerde geçen *yêrlü kara tağ, gölgelice kaba ağaç, kanın akan görklü şu ve kanad uçları* tamlamalarının birer metafor olarak kullanılmış olduğuna dikkat çekmek gerekiyor. Dede Korkut hikâyelerinin sonlarında anlatıcı ozanın dinleyicilere dua ettiği bölümlerde hep bu metafor kullanımlar geçer. Ozanın seçtiği söz konusu tamlamaların birer metafor olarak insanların sahip oldukları güç, nimet ve varlıklarını temsil ve ifade ettiği anlaşıyor. Ozan bu sözlerle kendisini dinleyen beylere, toplumun önde gelenlerine ve diğer dinleyicilere ‘sahip olduğunuz güç, nimet ve zenginlikler sürsün, devam etsin, eksilmesin’ anlamında dualar etmektedir. Bu sözler, aynı zamanda ozanın hediye beklentisini nazik bir üslup ve ifade ile dile getirmesi olarak da yorumlanabilir.

Drs.19b.7-8 (ME 35.7-8) Yeri değiştirilmiş dizeler.

“Ağ bürçekli anağ yeri behişt olsun!

Ağ saçallu baban yeri uçmağ olsun!” = Vat.67b.4-5

Yukarıdaki iki dizenin yerinin değiştirilmiş olduğu çok açıktır çünkü Drs.35a.5, 63a.3, 108b.1, 153b.13 ve Vat.91b.5, Vat.103b.6’da geçen aynı dizelede önce *baba* daha sonra *ana* ile ilgili dizenin yazılmış olduğu görülüyor:

“Ağ saçallu baban yeri uçmak olsun,

Ağ bürçekli anağ yeri behişt olsun!”

Vat.67b.4’te de aynı sıra yanlışlığının yapılmış olması, iki nüshanın ortak bir nüshaya dayandığını gösteriyor.

Drs.19b.12 (ME 35.12) *beze miskîn*: düşkün yoksul (ikileme).

“Beze miskîn umudı”

Yukarıdaki ibare, Drs.57a.3 ve Drs.104b.2’de de geçiyor. Cümlede geçen *beze miskîn*’in bir ikileme olduğu anlaşıyor. Ancak, araştırmacılar bu ikilemeyi *beze* ve *miskîn* şeklinde iki ayrı başlık altında işlemişlerdir.

M. Ergin’in verdiği anlamlar ve yaptığı aktarmalar şöyledir:

Kelime / Anlamlar	“beze (f.) beze zavallı, miskin, biçare, suçlu, günahlı” (MEİİ: 45)
	“miskîn (ar. miskîn) miskin, zavallı” (MEİİ: 215)
Aktarmalar	“Zavallının biçarenin ümidi” (DKK: 28, 85, 161)

O. Ş. Gökyay’ın verdiği anlamlar ve yaptığı aktarmalar şöyledir:

Kelime / Anlamlar	“beze (Fa.) fakir, yoksul, nasipsiz, ümitsiz.” (OŞG: 175)
	“miskîn (A.) aslâ bir nesneye malik olmıyan, fakir, kabırlı, kahra uğramış, zayıf, halsiz, hasta, fakir, zavallı.” (OŞG: 259)
Aktarmalar	“Yoksul kimsesizin umudu” (DKH: 42, 74)
	“Yoksul güçsüzün umudu” (DKH: 122)

Bu ikileme Vatikan nüshasında dört yerde geçer.¹¹⁰ M. S. Kaçalın de ikilemeyi *beze miskin* şeklinde okumuş; ancak kelimeleri sözlükte iki yerde işlemiş ve şu anlamları vermiştir:

“*beze* (<Fa. baza) âciz” (Kaçalın 2006: 310)

“*miskîn*: (<Ar. s-k-n) yoksul” (Kaçalın 2006: 323)

Söz konusu ikilemenin aynı kalıp cümlede geçtiği dikkate alındığında araştırmacıların sözlükte kelimelere verdikleri anlamlarla aktarmaların kısmen çeliştiği açıkça görülüyor. Dizinde ikilemenin *beze miskîn*: *düşkün yoksul* şeklinde işlenmesi ve aktarmanın buna göre yapılması gerekir.

Drs.19b.13 (ME 35.13) **Uruz** → **Oruz**.

“Hân Oruzuñ babası...”

Bu özel ad önceki yayınlarda hep *Uruz* olarak okunmuştur. Farsça *rûze* kelimesinden gelen bu özel ad, *Oruz* şeklinde okunmalıdır. Nitekim söz konusu kelime, Türkçede *oruç* şekline girmiş ve bu şekli günümüzde de hem ‘oruç’ anlamında hem de özel ad olarak kullanılmaktadır.

Drs.20a.2 (ME 36.2) **foksan** başlu ban év → **altun** başlu ban év.

“Altun başlu ban évlerin kara yerün üzerine dikedürmişidi.”

Yukarıdaki cümlelerin ilk kelimesi yerine metinde *foksan* yazılmıştır. Bu kelime şimdiye kadarki çalışmalarda yazılışına uygun olarak *foksan* okunmuştur. S. Tezcan, bu cümledeki *baş* kelimesi üzerinde durmuş ve çadır başlarının sayısı ile ilgili birtakım tespitlerde bulunmuştur:

Bu verilerde *baş* çadıyla ilgili bir teknik terimdir. Prof. Peter Andrews bana, *derim*’in, yani birbirine tutturulan çadır iskeleti parçalarının üst uçlarındaki çatalların her birine *baş* dendiğini bildirdi. Yine onun verdiği bilgiye göre günümüzde Türkmen çadırları genellikle 60, en çok 80 başlı olmaktadır. Kazaklarda baş sayısı daha yüksek olan, daha büyük çadırlara da rastlanır... (DKON: 80).

Bence yukarıdaki cümlede *foksan* kelimesi, alt satırdaki aynı kelimeye göz takılması sonucu yanlışlıkla yazılmıştır. Bu düşüncemin diğer gerekçeleri şunlardır:

* Metni kontrol ettiğimizde yukarıda verdiğim her iki cümlede geçen *foksan* kelimesinin Drs.20a.2 ve Drs.20a.3 satırlarının sonunda ve alt alta denk geldiği görülüyor. Yazıcının gözü, istinsah ettiği nüshada bir alt satıra takılmış ve üst satırdaki *altun* kelimesi yerine yanlışlıkla alt satıra *foksan* kelimesini yazmıştır.

¹¹⁰ Vat.79b.9-10, Vat.84a.6, 91b.8, 101a.5

* Dresden nüshasında *ev başları* ile ilgili benzer tamlamalar, *altun başlu ban év* şeklindedir:

Drs.11a.3: “**Altun başlu ban év** vërgil bu oğlana.”

Drs.18a.10: “**Altun başlu ban év**ler gëderise benüm gëder.”

Drs.18b.13: “**Altun başlu ban év**ler senüj gëderise...”

Drs.21a.5: “**Altun [başlu] ban év**lerin kâfirler çapdılar.”

Drs.73b.9: “**Altun [başlu] ban év**ünje sürüp varğıl”

* Vatikan nüshasında ise üç yerde¹¹¹ *altun başlu ban év* geçer:

* Ayrıca Dresden nüshasında on yerde¹¹² *dünlügi altun ban év* tamlaması geçer.

* Bu tamlamalarda çadır üzerinde altın sembol bulunduğu ifade ediliyor. Metinde gerek *Altun başlu ban év* gerekse *dünlügi altun ban év* tamlaması hep beylerle ilgili olarak geçmektedir. Üzerinde durduğunuz cümle de *Kazan Bey*’in çadırları ile ilgilidir. Nitekim Dede Korkut’ta *altun* kelimesi *yönetim ve beylik* sembolü olarak kullanılmıştır. (Bunun için bk. Drs.11a.3 notu.)

Vat.84a.9’da aynı yanlışlığın bulunması iki nüshanın ortak bir dip nüshaya dayandığını gösteriyor.

Drs.20a.4 (ME 36.4) *kalı ipek* → *ipek kalı*.

toğsan yërde ala kalı ipek ... (Drs.20a.4)	toğsan yërde ala halı ipek ... (Vat.84a.9)

Ergin ve Gökyay (OŞG: 16.8) yukarıdaki cümlecikte geçen altı çizili kelimelerin sırasını değiştirmeden okumuştur. Tezcan *ala ipek kalı* şeklinde okumuş ve “*Yzm. Sözcüklerin sırası yanlıştır: kalı ipek.*” (DKO: 290: 2 numaralı dipnot) şeklinde gerekçe belirtmiştir.

Dresden nüshasında beş yerde geçen şu cümlede *ipek halıca* geçmesi de sıranın *ala ipek kalı* / *halı* şeklinde olması gerektiğini gösteriyor:

Biğ yërde ipek halıcası döşenmişidi.	Drs.7a.3, 35b.2, 63a.11, 103a.2, 119b.8.

Aynı yanlışın Vat.84a.9’da yapılmış olması, bunun önceki ortak bir dip nüshaya dayandığını gösteriyor.

Benzer yer değiştirme örneği için bk. Drs.118b.2 notu.

¹¹¹ Vat.62b.3, 66b.8, 67a.4.

¹¹² Drs.22a.5, 28a.8, 30b.9, 31a.5-6, 47b.10, 50b.6, 61a.5, 61b.1-2, 83b.5, 85a.13.

Drs.20a.4 (ME 36.4) seksen → tokuz.

Dresden	Vatikan
Toksan yerde ala ipek kılı döşenmişidi, كاز tokuz yerde badyalar kurlmışidi. Altun ayak şurāhiler dizilmişidi. Tokuz kara gözli hūb yüzli, saçı ardına örülü, gögsi kızıl dögmeli, elleri bileginden kınalı, barmakları nigārli maḥbūb kāfir kızları, kalın Oğuz beglerine şağrak sürüp içerleridi. (Drs.20a.4-8)	Toksan yerde ala ipek halı döşenmişidi, تک tokuz yerde badyalar kurlmışidi, altun ayak şurāhiler dizilmişidi. Tokuz kara göz[lü], hūb şüretlü, saçı ardına örülü, gögsi kızıl dögmeli, elleri bileginden kınalı kāfir kızları Oğuz beglerine şağrak şunub içerlerdi. (Vat.84a.9-12)

Yukarıdaki ilk cümlede geçen *tokuz* kelimesinin yerinde iki nüshada da *seksen* geçiyor. Şimdiye kadar doğru kabul edilerek yazıldığı gibi okunan *seksen* kelimesinin yanlış olduğunu ve düzeltilmesi gerektiğini düşünüyorum. Nitekim Dede Korkut'ta buradakine benzer bir tasvirde sayı, teklif ettiğim gibi, *dokuz* olarak geçiyor:

Tokuz yerde badyalar kurlmışidi. Altun ayak şurāhiler dizilmişidi. **Tokuz** kara gözli örme saçlı, elleri bileginden kınalı, parmakları nigārli, boğazları birer karış kāfir kızları, al şerābi altun ayağıla Oğuz beglerine gezdürürleridi. (Drs.63a.13- 63b.4)

Nitekim sonraki ikinci cümlelerin başında *tokuz kāfir kızının* hizmet ettiği, şarap sunduğu anlatılıyor. Buna göre metinde anlatılan kızların dokuz *bādyanın* bulunduğu noktalardan hareketle hizmet ettikleri anlaşılıyor.

Vat.84a.10'da aynı şekilde *seksen* bulunması, bu yanlışlığın ortak ve eski bir dip nüshaya dayandığını gösteriyor.

Drs.20a.5 (ME 36.5) Bir sıfat veya ekin iki eşya için kullanılışı.

altun ayak şurāhiler = *altun ayak(lar)*, (altun) *şurāhiler*

"**Altun ayak, şurāhiler** düzilmişidi." ve

Drs.63b.1: "**Altun ayak, şurāhiler** dizilmişidi."

Yukarıdaki iki cümlede geçen *altun ayak şurāhiler* ibaresinde *ayak* ve *şurāhī* kelimeleri arasına virgül koymak gerekiyor. Gökyay iki kelime arasına virgül koymuş (OŞG: 16.9), Ergin ve Tezcan ise bunu yapmamışlardır. Yukarıdaki her iki cümlede geçen *altun ayak, şurāhī* tamlaması bence 'altun ayak(lar), (altun) şurāhiler' şeklinde açıklanabilir yani bu cümlelerde şarabın *altın sürāhiler* ve *altın kadehler* ile sunulduğu anlatılmaktadır. Buna göre *altın* sıfatı da *çokluk eki* (+ler) de hem *ayak* hem de *şurāhī* kelimesi için kullanılmıştır. Şu cümlede de *kara* sıfatı, söz konusu cümledekine benzer şekilde hem *salqum* hem de *üzüm* kelimesi için kullanılmıştır:

Drs.82a.7: “Ol bağların *ķara* salķımları, *üzümü* olur.”

Şu cümlede ise *saçı saķalı* ikilemesi için sadece bir *yüklem durumu eki (+m)* kullanılmıştır:

Drs.134b.13: “Egreki zindāndan *ķıķardılar*, *saçı saķalını* yülidiler.”

Drs.20a.10 (ME 36.10)

dizin çök- = dizi(nün) üzerine çök-: mecliste selamlama şekli.

Dresden	Vatikan
Ulaş oğlu Salur Kazanın alnına şerābun itisi <i>ķıkķdı</i> <i>ķaba dizi üzerine çökdi</i> , eyitdi: Ünüm anlañ begler, sözüm dinleñ begler! (20a.9-11)	İçerek Ulaş oğlu Kazanın şarāb başına <i>ķıkķdı</i> <i>ķaba dizi üstine çökdi</i> , eyitdi: Ünüm anlañ, sözüm dinleñ begler! (84a. 12-13)

Oğuz beylerinin toplandığı bir mecliste Kazan Bey, söz alarak yukarıdaki cümle ile beylerine ava çıkma teklifinde bulunuyor; Kazan Bey’in dizinin üzerine çökerek konuşması, mecliste sürdürülen bir geleneğe işaret ediyor yani mecliste konuşmak veya söz almak isteyen kişi önce dizinin üzerine çöker, sonra konuşur. Bu hareket aynı zamanda başta otoriteye, sonra meclise yönelik bir selamlama ve saygı ifadesidir.

Nitekim anlatıcı ozanın aynı deyimini aşağıdaki cümlelerde de benzer şekil(ler) de kullandığı görülüyor:

Dresden	Vatikan
Anlar eyle degeç At Ağızlı Aruz Koca, iki <i>diz[li]nün üstine çökdi</i> , eydür: Ağam Kazan, şası dinlü Gürcistān ağzında otursun ordun üstine kimi ķorsın? (Drs.20b.2-5)	At ağızlı Aruz Koca <i>dizin çökdi</i> , eydür: Ağam Kazan, maşlaħatdur, dedi. ‘Amnā şası dinlü Gürcistān ağzında otursun. Ordun üstine kimi ķorsun?’ (Vat.84b.2-4)
Salur Kazan <i>ķaba diz[li]nün üzerine çökdi</i> , kıya tiküben Bay Böre Begün yüzine baķdı, eydür: Bay Böre Beg, ne aғlayup bozlarsın? (Drs.35b.11-12)	Salur Kazan <i>dizlinün üstine çökdi</i> , ‘Bay Böre Beg, neye aғlarsın, neye bozlarsın?’ dedi. (Vat.68a.1-2)
Deli Karķar Bayındır Hānun dīvānına geldi, <i>dizin çökdi</i> , eydür: Devletlü hānun ‘ömri uzun olsun...’ (Drs.48b.1-2)	Deli Karķar bir [gün] Bayındır Pādīşāhın dīvānına vardı, <i>dizin çökdi</i> , eydür: Devletlü pādīşāhum... (Vat.74b.6)
Oğlu Oruza bu iş, hoş gelmedi, ilerü geldi, <i>diz[li]n çökdi</i> ; babasına çağırup şoylar... (Drs.63b.12-13)	Kazan oğlu Oruza bu vażı ‘hoş gelmedi, kaķır geldi. İlerü geldi, <i>dizin çökdi</i> , çağırub şoylar... (Vat.92a.7)
Şerābun itisi başına <i>ķıkķdı</i> <i>ķaba diz[li]nün üzerine çökdi</i> , Bayındır Hāndan akın diledi; Bayındır Hān destūr vērđi. (Drs.103a.5)	

Ayrıca deyim şu cümlede *dizin bas-* şeklinde geçmiştir:

Drs.5a.12: “**Dizin** başup oturanda helâl görkli”

M. S. Kaçalın'ın hazırladığı *Niyâzî'nin Abuşka Sözlüğü*'nde ölçüş- fiili ile ilgili tanımda bu konuya ışık tutan şu bilgi geçer: “**ölçüş-** büyükler önünde bir dizini yere koyup bir dizini kaldırıp elini başına koyup sonra varıp elini öpmek, görüşmek.” (Kaçalın 2011: 985)

Dizin çök- deyimini krş. *dizin çök-*, *buşun bin-*, *götin götin gêt-*.

Ayrıca bk. Drs.5a.12, Drs.22a.11, Drs.63b.13 notları.

Drs.20a.12 (ME 36.12) **begler** → a begler!

“Yöriyelüm î a begler!”

Ergin ve Gökyay (OŞG: 16.14-15), yukarıdaki cümlede geçen seslenmeyi *a begler* şeklinde okumuşlardır. Tezcan ise not yazmaksızın *begler* şeklinde okumuştur. Doğru okuma, Ergin ve Gökyay'ın tercihidir çünkü metinde iki kelime arasında *elif* yazılmıştır.

Drs.20a.13 (ME 36.13) **hoş geç-**: rahat yaşamak, gününü gün etmek.

“Yöriyelüm a begler! Av avlayalım, kuş kuşlayalım, şığın geyik yıkalım, kaydalım, otağumuza düşelüm, yeyelüm içelüm, **hoş geçelüm**.”

Aysu Ata, bir bildirisinde yukarıdaki cümlelerin yüklemine anlamı için şunları söylemiştir:

M. Ergin İndeks çalışmasında (s. 202) *kiç-* fiiline sadece ‘geçmek’ anlamını vermiş. O. Ş. Gökyay ise *geçelüm* okuduğu bu kelime için ‘bir yerden karşıya geçmek, öteye geçmek; geçip gitmek; delip öte geçmek; birini yarıştırmak, bağışlamak; önde olmak; geride bırakmak; ölmek; vazgeçmek; bırakmak; aşmak’ şeklinde pek çok anlamı arka arkaya sıralamıştır. Ancak burada *kiç-* veya *geç-* için verililecek anlam ‘yaşamak, hayat sürmek’ olmalıydı.¹¹³ Kelimenin bu anlamı, *Behçetü'l hadâyik*'dan aldığımız şu örnekle daha da iyi pekişecektir: ...*ne uzunu bar ne eni bar, ne keçmegi bar ne ölmegi bar, ne akmağı bar ne yakmağı bar, ne cinsi bar ne insi bar* (177 / 1).

S. Alizade'nin çalışmasında ‘yeyib-içek günümüzü hoş keçirek’ şeklinde tercümesi yapılan bu cümlede *keç-* fiiline metne uygun anlam verilmiştir. (Ata 2004: 30)

Söz konusu fiilin, sözlükte *gêç-* şeklinde değil *hoş geç-* şeklinde ele alınmasının veya işlenmesinin daha isabetli olacağını düşünüyorum. Nitekim Ata'nın tanık gösterdiği TarS.1924-1925'te de fiil, “*hoş geçmek; (hoş giçmek): Hoş vakit geçirmek, iyi yaşamak*” olarak işlenmiş ve deyim için 19 tanık verilmiştir.

Söz konusu deyim bir defa da *Kan Turalı Boyı*'nda geçer. Kan Turalı, evlenmek istediği kızın mükemmel bir savaşçı özellikleri olması gerektiği yönündeki isteklerini babasına sayıp döktüğünde babası, kendisine şöyle der:

Drs.87b.3-6: “Oğul, sen kız istemezmişsin, bir cılasun bahadır istermişsin; anuñ arkasında yêyesin içesin; **hoş geçesin**.”

Fiilin bu cümledeki anlamı, ‘gününü gün etmek’ olmalıdır.

Drs.20b.4 (ME 37.4) **şası dīnlü**: tahrif edilmiş din (hakaret deymi).

“Ağam Kızan, **şası dīnlü** Gürcistān ağzında oturursın.”

Ergin, *şası* kelimesinin anlamını “*fena kokulu, kokmuş, pis, murdar*” (MEII: 260); Gökyay, “*çürük, yavan, tatsız, fena kokulu, kokmuş, müteaffin, pis kokulu*” (OŞG: 276) şeklinde vermiştir. Gökyay, bu açıklamadan başka “*şası dīnlü: Dini bozuk, kokmuş dinli, çürük dinli*” (OŞG: 277) açıklamasını da eklemiştir. Ancak, *şası dīnlü* deymi yukarıdaki cümle dışında şu altı veride de geçer:

Drs.21a.3-4: “Yedi biñ kaftanınuñ ardı yırtuñlu, yarımından kara saçlu, **şası dīnlü**, din düşmeni, alaca atlu **kāfir** bindi, yıldıadı.”

Drs.28b.4: “Senüñ etüñden, oğul, yêyeyin mi,
yoñsa **şası dīnlü kāfirüñ** döşegine gireyin mi?”

Drs.29a.2: “Ta kim **şası dīnlü kāfirüñ** döşegine varmayasın”

Drs.52a.2: “Mere **şası dīnlü kāfir**”

Drs.66b.8: “**Şası dīnlü kāfir** başın kesdüreyim senüñ içün”

Drs.84b.4-5: “**Şası dīnlü kāfir** elinde tutsağ olayıduñ, oğul!”

Yukarıda Drs.14b.4 notumda, *azğun kāfir* ve *azğun dīnlü kāfir* tamlamalarının *hakaret* ve *aşağılama* ifadesi olarak kullanıldığını belirtmiştim. Yukarıdaki cümlelerde de *şası* kelimesi, aynı amaçla mecaz yollu kullanılarak Hristiyan dininin tahrif edildiğine işaret edilmekte, bununla *hakaret* ve *aşağılama* yapılmaktadır. Ayrıca altı¹¹⁴ yerde aynı durumu ifade etmek için *azğun dīnlü* geçer.

Ayrıca *ala*, *alaca*, *kara*, *yañal ala*’nın kullanılışları ve ‘hakaret aşığılama’ anlamları için Drs.11b.5, Drs.68b.6-7 ve Drs.142a.9-142b.2 notlarına bakılabilir.

¹¹⁴Drs.14b.6-7, 66a.7, 66a.13, 67a.10, 68b.8, 71a.10.

Drs.20b.4 (ME 37.4) *ağız* = *uç* = *serhad*: sınır, hudut.

“Ağam Kızan, sası dñnlü Gürcistān *ağzında* oturursun.”

M. Ergin, *ağız* kelimesinin anlamını “*ağz*” (MEII: 5); O. Ş. Gökyay, “*açıklık, geçit; menfez, boğaz; mecra; sınır, hudut, düşman hududu; nehrin döküldüğü yer.*” (OŞG: 159) şeklinde vermiştir. Ayrıca iki araştırmacı da tamlamayı “*Gürcistan ağzında*” (DKK: 29; DKH: 42) şeklinde aktarmıştır.

Ancak *ağız* kelimesi, yukarıdaki cümlede ‘sınır, hudut’ anlamında kullanılmıştır. Kelime, şu cümlelerde de aynı anlamda kullanılmıştır:

Drs.31b.10: “Kara Dere *ağzında* Kâdir veren...”

Drs.37a.11: “Bu yandan dañı bāzırgānlar gelübeni Kara Dervend *ağzına* konmışlarıdı.”

Drs.37b.8: “Pasinuñ Kara Derbend *ağzına* düş vermiş idük.”

Drs.76b.12: “Kara Dere *ağzında* Kâdir veren...”

Drs.120a.11: “Tokuз түмен Gürcistān *ağzına* varup qonđı.”

Ayrıca, *uç* ve *serhad* kelimeleri de Dede Korkut’ta ‘sınır’ anlamında, kullanılmıştır:

1. *uç*, iki yerde:

Drs.129b.2: “Andan Şerügüz *ucından* Gökçe Denize degin el çapdı.”

Drs.133b.4: “Dün qatdı, yort eyledi, üç gün dñnli günli yortdı. Dere Şām *uçından* gēçdi.”

2. *serhad*, beş yerde:

Drs.64b.12: “Kaçan sen beni alup kâfir *serhaddına* çıkardıñ?”

Drs.65a.5: “Kâfir *serhaddına* Cızığlara, Ağlağana, Gökçe Tağa aluban çıkayın.”

Drs.90b.7: “Kâfirün *serhaddına* êrdiler, çadır dıkdiler.”

Drs.97a.8: “Oğuzuñ *serhaddına* çıqđı”

Drs.137a.10: “Dün qatdılar, Oğuzuñ *serhaddına* yetdiler.

Ayrıca bk. Drs.129b.2 notu.

Drs.20b.8 (ME 37.8) *gök*: 1. mavi, 2. gri, 3. yeşil.

Dede Korkut’ta *gök*, üç rengi karşılamak için kullanılmıştır:

1. Şu cümlelerde *gök*, ‘gri, boz’ anlamında kullanılmış olmalıdır:

Drs.20b.8: “**Gök** bedevinin tartdırdı”

Drs.76b.1: “Yanunıdaki **gök** poladunı maña vërgil yigit!”

Drs.98a.1: “Ebçin[li], **qara** tönli, **gök** demürli altı yüz kâfir seçdi.”

2. Şu cümlelerde de *gök*, ‘gri, boz’ anlamında kullanılmış olmalıdır.

Drs.53b.4: “**Qaralu göklü** otağı şorar olsam gölge kimün?”

Drs.54a.2: “**Qaralu göklü** otağı şorar olsañ ağam Beyregündür.”

Drs.54b.4: “Bağdı gördi kız kardaşları **qaralu göklü** otururlar”

Drs.56b.13: “Aţlasıla yapılanda **gök** şayvanlu”

Drs.74a.11: “Anam menüm için **gök** gëyüp **qara** şarınsun”

Drs.104a.13: “Aţlasıla yapılanda **gök** şayvanlu”

Drs.151b.12: “**Kırık** yigit **qara** gëyüp **gök** şarındılar.”

3. Şu cümlelerde *gök*’ün ‘yeşil’ anlamında kullanıldığı anlaşılıyor:

Drs.40a.4: “**Gök** çayırınj üzerine bir kırmızı otağ dikilmiş”

Drs.65a.11: “**Gök** alañ, görklü çemene çadır tikdi.”

Drs.102a.11: “**Gök** ala[ñ], görklü çemene çadır dikdi”

Drs.153b.5: “**Qazan, gök** alañ [görklü] çemene çadır dikedürdi”

Drs.20b.12 (ME 37.12) **dükenesi** olmaz → d / tükense olmaz,

d / tükense olmaz: ‘(bit)-mesi mümkün değil’= bitmez.

“Şaya varsam **dükense** olmaz, kalın oğuz begleri [hep] bindi.”

Aynı fiil, yukarıdaki cümle dışında şu üç cümlede de geçer:

Drs.33b.1: “Şayılmağıla Oğuz begleri **tükense** olmaz, hep yetdiler.”

Drs.77b.12: “Şayduğunça Oğuz begleri **dükense** olmaz, **Qazan** begleri hep yetdi.”

Drs.105a.4: “Şayılmağıla Oğuz erenleri **dükense** olmaz...”

Daha Drs.20b.12’de geçen kelimenin درکنه şeklinde yanlış yazılmış olduğunu, *dükenesi* okunması ve ‘bitmez’ şeklinde anlaşılması gerektiğini yazmıştım (Özçelik 2005: 105-106).

Ancak fiil, Dresden nüshasında تركنه (Drs.33b.1) ve درکنه (Drs.20b.12, 77b.12, 105a.4) şeklinde; Vatikan nüshasında ise دُرکنه (Vat.90b.10, Vat.101b.2) ve تُرکنه (Vat.99a.12) şeklinde yazılmıştır. Buna göre fiilin iki nüshadaki bütün örneklerinin *dükenesi* / *tükenesi* yerine yanlış yazılmış olduğunu kabul etmek zor görünüyor.

Kıyasü'l-Enbiya'da geçen ve yukarıdakilere benzeyen şu cümleler bize yapı ve anlam yönünden fikir verecek özelliktedir:

“bizing hem begimiz bar mülkini sıfat kılsa bolmas.” (KE: 146v.14)

“közleri Yusufga meşgul boldı bir köz birle eki işni bitürse bolmas.” (KE: 86v.17)

“bu kün melikni körse bolmas amma adın künler körmek reva bolur.” (KE: 122r.21)

Aynı şekilde Kutadgu Bilig'de şu iki beyitte de geçen söz konusu yapı aynı anlam için fikir vermektedir:

“isiz öngdi urma ay ilçi bğü
isiz bolsa bolmaz ajunuğ yigü” (Arat 1999: 1459)

“Ey hâkim devlet adamı, kötü teâmül koyma; kötü kanunlarla dünyāya hüküm edilmez.” (Arat 1988: 1459)

“kılıç birle alsa kayu il küçün
anı sürse bolmaz öküş yıl öçün” (Arat 1999: 2427)

“Herhangi bir memleket kılıç ve kuvvetle alınabilir; fakat bu hâkimiyet şiddet ve intikam ile uzun yıllar devam ettirilemez.” (Arat 1988: 2427)

Yukarıdaki örnek cümlelerde altı çizili kısımlardaki *fiil-sA bolmas* kalıp kullanımının ‘-mAk / -mAsI mümkün değil = Fiil-mAz’ şeklinde aktarılması veya anlaşılması gerekiyor. Buna kıyasla söz konusu yukarıdaki cümlelerde geçen *d / tükense olmaz* yüklemlerini de yazılışlarına uygun şekilde okuyarak ‘(bit)-mesi mümkün değil = bitmez’ şeklinde anlamak ve cümleyi şöyle aktarmak bağlama gayet uygun düşüyor:

“Saymakla bitmez güçlü Oğuz beylerinin hepsi yetiştı.”

Drs.20b.13 (ME 37.13) [hep].

kalın Oğuz begleri bindi → kalın Oğuz begleri [hep] bindi

“Şaya varsam dükense olmaz kalın Oğuz begleri bindi”

Şimdiye kadar yukarıdaki cümle ile ilgili bir tamir (teklifi) yapılmamıştır ancak başlıkta gösterdiğim tamir gereklidir çünkü Dede Korkut'ta benzer iki cümlelerin geçtiği yerde de Oğuz beyleri ayrıcalıklı özellikleriyle tek tek sayılır, daha sonra söz “Oğuz begleri hep yetdi” ve “Kazanun begleri hep yetdi” cümleleriyle son bulur:

Drs.33b.1: “Şayılmagıla Oğuz begleri tükense olmaz, **hep** yetdiler.”

Drs.77b.12: “Şaydukmıça Oguz begleri dükenşe olmaz, Kazanır begleri, hep yetdi.”

Bu örneklere göre söz konusu cümleye de *hep* kelimesi eklenmelidir:

“Şaya varsam dükenşe olmaz kalın Oguz begleri [hep] bindi”

Drs.21a.2 (ME 38.2)

شوكلې → سوكلي = **Şökli** (Melik) → sögli (melik), **sögli**: melun.

“Kāfirūn cāsūsı cāsūsıladı, vardı, kāfirler azgını شوكلې **şökli** melike haber verdi.”

Yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan kelime, bu güne kadar **Şökli** olarak okunmuş ve bir özel ad olarak kabul edilmiştir. Öncelikle söz konusu kelimenin Dresden ve Vatikan nüshalarındaki yazım şeklini, geçtiği sayfa ve satır numaraları ile birlikte bir tablo üzerinde görelim:

Nüsha: Yazım	Örneğin Geçtiği Nüsha, Sayfa ve Satır Numarası	Toplam
Dresden: شوكلې	21a.2, 21b.8, 27b.3, 27b.10, 30b.9, 31b.6, 34a.3, 34a.3, 62a.6, 124a.7, 125b.13.	11
Dresden: سوكلي	21b.5, 22a.12, 78a.9.	3
Vatikan: سوكلي	83b.2, 84b.6, 85a.1, 85a.3, 85a.11, 87b.13, 88a.5, 89b.5, 89b.13, 91a.3, 99b.3.	11

Tarama sonucuna göre Vatikan'daki bütün örneklerin سوكلي şeklinde yazılmış olduğu görülüyor. Ancak, S. Tezcan ve M. S. Kaçalin buna rağmen -herhâlde Dresden nüshası üzerinde yapılmış olan çalışmaların etkisiyle- bu adı **Şökli** okumuş ve bir özel ad olarak kabul etmiştir.

Kanaatimce Vatikan nüshasındaki bütün örnekler ile Dresden nüshasındaki üç örneğin سوكلي şeklindeki yazılışı doğrudur, Dresden nüshasındaki diğer 11 örnekte ise yanlışlıkla *sin* yerine *şın* yazılmıştır. Kelime *sögli* okunmalı ve ‘melun’ anlamında kullanılmış bir hakaret deyimi olarak anlaşılmalıdır; bu düşüncemin gerekçeleri şunlardır:

1. Vatikan nüshasındaki örneklerle Dresden nüshasındaki üç örneğin سوكلي şeklinde yazılmış olması bu düşüncüyü destekliyor.

2. Dresden nüshasında geçen şu kelimelerde de *sin* yerine yanlışlıkla *şın* yazılmıştır:

bésleyeyin بشلایین 110a.13	sünüm سکوم 126a.10	dansuہ دانشوخ 36b.12
esenmişidi اشانمشیدی 7a.3	Segrek سکرك 128b.10	dansuہ دانشوخ 37b.7
esenmişidi اشانمشیدی 35b.1, 63a.12	süreر شورر 75a.11	sünümü سکومي 150b.4

3. *Tarama Sözlüğü* 3534'te *söğülmüş* kelimesi 'mel'un' anlamında tespit edilmiştir. *Sögli* (<*sögili*) kelimesi de 'melun' anlamını ifade edebilir ve bu anlamdaki bir kelimenin D. Korkut *boy*larında Oğuzların karşısında azılı düşman olan *tekür(ler)* / *melik(ler)* için kullanılmış olması, bağlama gayet uygun düşer.

4. Nitekim ozan iki nüshada geçen şu cümlelerde *tekür*ler için *mel'un* nitelemesini kullanmıştır:

Drs.47a.6: "Yarumasun yarcımasun ol **mel'un** yedi yüz kâfirle yıldı." "

Drs.106a.12: "Ol **mel'un** dahı kal'adan taşra gelüp bunlara muķābil oldı."

Vat.88a.7: "**Mel'un** eyitdi: Mere, varuñ *Qazanuñ* oğlu *Oruzu* tutuñ..."

Vat.102a.10: "**Mel'un** *Tekür* hemān bunı eşitdi ālāt-ı harbıla kal'adan taşra çıkdı."

5. Şimdi *melik* adlarını ve geçtiği sayfa-satır numaralarını görelim:

Melik Adı	Geçtiği Boy	Geçtiği Sayfa ve Satırlar
Ağ Çeşme <i>Melik</i>	Kazan Evi Yağmalandığı	Drs.33a.9.
Boğacuk <i>Melik</i>	Kazan Evi Yağmalandığı	Drs.34a.8.
	Uruz Tutsak Olduğu	Drs.78a.12.
Demür Yaylı Kıpcağ <i>Melik</i>	Kazan Evi Yağmalandığı	Drs.32a.6.
Qara Arslan <i>Melik</i>	Bamsı Beyrek Boyı	Drs.62a.8.
Qara Tekür <i>Melik</i>	Kazan Evi Yağmalandığı	Drs.34a.6.
	Uruz Tutsak Olduğu	Drs.78a.11.
Şöfi Şandal <i>Melik</i>	Kazan Evi Yağmalandığı	Drs.33a.10.
sögli <i>melik</i>	Kazan Evi Yağmalandığı	Drs.21a.2, 21b.5, 21b.8, 22a.12, 27b.3, 27b.10, 30b.9, 31b.6, 34a.3, 34a.3.
	Bamsı Beyrek Boyı	Drs.62a.6.
	Uruz Tutsak Olduğu	Drs.78a.9.
	Begil Oğlu Emren	Drs.124a.7, 125b.13.

Yukarıdaki tabloda *Boğacuk Melik* ve *Qara Tekür Melik*'in iki ayrı *boy*'da geçmesi sadece anlatıcı ozanın bir yanılması sonucudur yani bunlardan biri, bir *boy*'daki metnin bir *bulaşma* sonucu diğer *boy*'da geçmiş olabilir. Bu konu Giriş bölümünde "4.8. Aynı Savaş Sahnesi veya Aynı Olayın İki Boy'da Geçmesi" başlığı altında işlenmiştir. Buna göre ilk altı *melik* adının birer *boy*'da geçmiş olduğu söylenebilir yani altı *boy*'da Oğuz'un savaştığı farklı *melik*ler söz konusudur.

Son tamlama *sögli melik* ise dört *boy*'da toplam 14 defa geçiyor. Buna göre dört *boy*'da geçen *sögli melik* tamlamasının aynı *melik* adı olduğunu düşünmek yanlış gibi görünüyor. Bu nedenle *sögli melik*'in bir özel ad değil 'melun *melik*' anlamında bir hakaret deyiimi olarak kullanılmış olduğu söylenebilir.

Drs.21a.2 (ME 38.2) **yırtuḥlu**: İç kafiye ile tasviri pekiştirirne.

“Yēdi biḡ kaftānınuḡ arḡ yırtuḥlu, yarımından ḡara ṣaḡlu, sası dīnlü, dīn düşmeni, alaca atlu kāfir bindi, yılḡadı.”

Yukarıdaki veride *yırtuḥ*, sıfat olduğu hâlde üzerine *+lu* sıfat yapım eki getirilerek yukarıda koyu harflerle belirtilmiş olan aliterasyon pekiştirilmiştir. Burada ozanın amacı söz konusu *+lu* aliterasyonu yoluyla tasviri, dolayısıyla anlamı pekiştirmek ve düşmanı iyice aşağılamaktır.

Şu cümlelerde de benzer bir kullanım söz konusudur:

Drs.14b.4: “Ḡara ṭonlu, azḡun dīnlü kāfırlere bir oḡul aldurduḡısa dēḡil maḡa.”

Drs.65b.10-11: “On altı biḡ ip üzengülü keḡe bōrkli azḡun dīnli ḡuzḡun dilli kāfir ḡıḡa ḡeldi.”

Drs.21a.3 (ME 38.3) **Alaca** rengin aşağılama amacıyla kullanılışı.

Dede Korkut'ta renklerin kullanımında seçicilik çok dikkat çeker. Renklere birtakım duygu, düşüncelerin yüklendiği ve renklerin bu anlamda sembol olarak kullanıldığı görülür. (Bunun için bk. Drs.11 b.5 notu.)

Bu anlamda sık kullanılan renklerden biri *alaca*dır. Tezcan, “*DK'ında alaca at'ın makbul sayılmadığı açıkça söylenmemiştir*” (DKON: 333-334) diyerek bazı kaynak ve araştırmalarda ‘*abraş = alaca at*’ın kötü bildirildiğine dikkat çekmiştir.

Ben, Dede Korkut'ta *alaca*'nın hep *kāfir atları* için ve kesin olarak aşağılamak amacıyla kullanıldığına dikkat çekmek istiyorum. *Alaca at*'ın makbul sayılmadığının anlaşılması için öncelikle *alaca*'nın Dede Korkut'taki örneklerini görmek gerekir:

Drs.21a.3: “Yedi biḡ kaftānınuḡ arḡ yırtuḥlu, yarımından ḡara ṣaḡlu, sası dīnlü, dīn düşmeni, **alaca atlu kāfir** bindi, yılḡadı.”

Drs.22b.1: “İtümile bir yalaḡda yu[yı]ndum iḡen azḡun kāfir! Altındaḡı **alaca atı**ḡ ne öḡersin? Ala başlu keḡümce ḡelmez maḡa.” =Vat.85a.13

Drs.124a.5-6: “**Alaca atlu** söḡli melik ḡatı puşmış.”

Drs.142a.10: “Aḡ Sazıḡ aşlanın[ıḡ érkeḡin]de bir köküm var, taz **alaca yundıḡı** ṡıḡırmaya.”

Vatikan nüshasındaki dört veriden üçünde *alaca*'nın yanına, aşağılamayı pekiştirmek için olsa gerek, *karaca* sıfatının eklendiği görülür:

Vat.84b.7: “Yedi biḡ **alaca atlu ḡaraca kāfir** yılḡadı”

Vat.86a.10-11: “**Alaca atlu kāfirden** sapa yurdum”

Vat.87a.1: “**Alaca** atlu **karaca gavur** ordum yağma etmiş”

Vat.87a.3: “**Alaca** atlu **karaca kâfir** ağ ban evün yağmalamış”

Yukarıdaki cümlelerin hepsinde *alaca* sıfatının hep *kâfir*lere yönelik kullanılmış olması, bunda bir aşağılama olduğunu açıkça gösteriyor. Kaşgarlı’nın, *Divan*’da verdiği şu atasözünde de *taz* kelimesi ‘alaca’ anlamında kullanılmıştır: “*taz at tatarçı bolmas: alaca at yük taşımaz.*” (DLTIII: 149). S. Tezcan, *Divan*’da geçen bu açıklama için şöyle der:

DLT’te *taz*’dan türemiş olan ve ‘alaca’ anlamına gelen *targıl* da vardır, Kaşgarlı bu ikincisinin attan başka bütün hayvanları nitelemek üzere kullanıldığını bildirmiştir. İkinci açıklamanın zayıf tarafı: Oğuz dillerinde bu anlama gelen bir sözcüğün bulunmamasıdır. Bulunsaydı, *daz* biçimine girmiş olması gerekirdi (DKON: 364).

Tezcan bu konuda haklıdır ancak atasözü, deyim ve ikilemelerde eski kelimelerin fonetik yönden korunabileceğini unutmamak gerekir. Nitekim Drs.142a.10’da geçen ve ilgili notta söz konusu edilen *taz alaca* da bir ikilemedir ve Tezcan’ın sözünü ettiği fonetik değişikliğe uğramamıştır. Başka örnekler için bk. Giriş Bölümü “Aynı Kelimenin d- veya t- ile Yazılması ve Aynı Kelimenin d- veya t- ile Yazılması.” Ayrıca bk. Drs.142a.10 ve Drs.68b.6-7 notu.

Drs.21a.5 (ME 38.5) [başlu]

“Altun [başlu] ban evlerin kâfirler çapdılar.” ve

Drs.73b.9: “Altun [başlu] ban evüne sürüp varğıl”

Yukarıdaki her iki cümlede *başlu* kelimesinin atlanmış, yazılmamış olduğunu ve metne eklenmesi gerektiğini düşünüyorum çünkü bu cümlelerde *altun* kelimesinin sıfat olarak kullanılmış olduğu düşünülemez. Nitekim tamlama şu cümlelerde de teklif ettiğim şekilde geçiyor:

Drs.11a.3: “**Altun başlu ban** ev vërgil bu oğlana.”

Drs.18a.10: “**Altun başlu ban** evler gëderise benüm gëder.”

Drs.18b.13: “**Altun başlu ban** evler senüj gëderise menüm de içinde odam var.”

Dede Korkut’ta evle ilgili şu tamlamalar da geçer:

*dünlügi altun ban ev*¹¹⁵

*ağ ban ev(lü)*¹¹⁶

¹¹⁵Drs.22a.5, 28a.8, 30b.9, 31a.5-6, 47b.10, 50b.6, 61a.5, 61b.1-2, 83b.5, 85a.13.

¹¹⁶Drs.23b.1, 24a.7, 25b.7, 35a.13, 43a.12, 56b.13, 62b.6, 102a.2, 103a.1, 104a.11, 119b.5-6, 130a.3.

Söz konusu cümlelerde bey çadırından söz edildiğini belirtmek gerekiyor. Ayrıca *altun*, Dede Korkut'ta *yönetim* ve *beylik* sembolü olarak kullanılmıştır. Bunun için bk. Drs.11a.3 notu.

Drs.21a.5 (ME 38.5) Oğuz kadınlarının *kaza* benzetilmesi.

“Altun [başlu] ban évlerin kâfirler çapdılar, *ka*za beñzer kıızı geli[ni]ni çağrıñdurdılar.”

Yukarıdaki cümleden başka aşağıdaki on cümlede de Oğuz'un kızı gelini *kaza* benzetilmiştir:

Drs.22a.8: “*Ka*za beñzer kıızı gel[ini]ni biz yesir étmişüz.”

Drs.28a.8, 61b.2, 83b.6: “*Ka*za beñzer kızumun gelinümün çiçegi oğul!”

Drs.50b.6: “...*ka*za beñzer kıızı gelini ağ çıkarmış kara geymiş.”

Drs.75a.5: “*Ka*za beñzer kızum gelinüm ağ çıkardı kara geydi.”

Drs.130a.3: “*Ka*za beñzer kıızı gelini ağ çıkarup kara geydi.”

Drs.147a.10: “*Ka*za beñzer kıızı gelini Kazana karşı gelüp elin öpdiler, ayağına düşdiler.”

Drs.148b.3: “*Ka*za beñzer kızumuz gelinümüz buñlu oldu.”

Drs.151b.10: “*Ka*za beñzer kıızı gelini ağ çıkardı, kara geydi.”

Bu benzetme, muhtemelen Şamanlıktan kalma bir öge olarak metinde bulunuyor. Nitekim Şaman inancındaki kutsal kuşlardan biri de kazdır. Şamanın göğesi çıkışı sırasındaki yolculukta kaz, şamana eşlik ve yardım eder (Eliade 1999: 222-228).

Ayrıca yukarıdaki cümleler dışında kelime, yedi yerde¹¹⁷ kaz için kullanılmıştır.

Drs.21a.6 (ME 38.6) Ad durum eklerinin birbiri yerine kullanılması.

Türkçenin farklı lehçe ve ağızlarında ad durum eklerinin birbirinin yerine kullanılabildiğini biliyoruz. Bu notta birbiri yerine kullanılmış durum eklerinin örnekleri şöyledir:

1. Yükleme durumu ekinin (+I) yönelme yerine kullanılması

Drs.21a.6: “Tavla tavla şehbâz atları~~nı~~ bindiler”

¹¹⁷Drs.95b.8, 99b.10, 129b.4, 129b.7, 138a.5, 68b.7, 142a.13.

Drs.21b.1: “Kazanuñ tavlâ tavlâ şebbâz atlarını binmişüz”

Drs.51a.5: “Varmış, yalan söylemiş, beni ‘öldi’ demiş”

Drs.83a.13: “Uçup geldi, ağca menüm gögsümi başup kındı”

Drs.84a.1: “Dünye şirîn, cān ‘azîz, cānumı kıyabilmen”

Drs.84a.6: “Azrâyil uçup geldi, ağca menüm gögsümi başup kındı”

Drs.106b.7: “...çomağıyla at depüp gelüp yoğarıdan aşağı kâfiri katı urdı.”

Drs.141a.3: “Yüce tağları tuman tursa”

Drs.145b.6: “[Altı] perlü gürzini eline alup Kazanı çaldı.”

2. Yükleme durumu ekinin (+I) birliktelik yerine kullanılması

Drs.130a.9: “Gördi kim ögsüz oğlan bir kızanı çekişür.”

3. Yönelme Durumu Ekinin (+A) bulunma yerine kullanılması

Drs.21a.12: “Eylik Koca oğlu Şarı Kılmaş Kazan Begün evi üzerine şehîd oldı.”

Drs.125a.4: “Dîn-i Muhammed yolına dürişeyim senünçün”

Drs.128b.3: “Kazan oğlu Oruzun sağ yanına aña yer gösterdi”

4. Yönelme durumu ekinin (+A) yükleme yerine kullanılması

Drs.33a.9: “Ağ Çeşme Melik kızına nikâh eden...Eylik Koca oğlu...”

Drs.85a.5: “Emānetüm var, ısmarlaram anlara.”

5. Yönelme durumu ekinin (+A) birliktelik yerine kullanılması

Drs.32b.8, 37a.4, 77b.3: “çaya [baksa] çalımlu, çal-kara kuş erdemlü” (bk. Drs.32b.8 notu)

6. Eksiz Yönelme Durumu Örnekleri: Ø

Ayrıca Dede Korkut'ta *yönelme durumu ekinin* eksiz kullanıldığı şu örnekler de geçer:

Drs.35b.5: “Bayındır Hānuñ karşusunda [Kara Göne] oğlu Kara Budak yay+ Ø tayanup tırışıdı.”

Drs.56a.11: “Daz yerde turgay+ Ø atnağa yahşı, dedi.”

Drs.63b.7: “Oğlu Oruz karşusunda yay+ Ø söykenüp tırındı.”

7. Bulunma durumu ekinin (+dA) çıkma yerine kullanılması

Drs.24a.3: “Gördikim uçarda kuzğun [kalmış]”

Drs.26a.10 “Üç yerde yaralandum”

Drs.27b.1: “Atından éndi, çobanın ellerin çözdü, alında bir öpdü”

Drs.33a.12: “...otuz yedi kal’a beginün maḥbûb kızlarını çalup bir bir boynın kucan, yüzünde tudağında öpen Eylik Koca oğlu...”

Drs.42a.13 “Babası eydür: Oğuzda kimün kızın alı vëreyin?”

Drs.58b.4: “Èvünüz ardında şarvanlar saña baķar inler”

8. Bulunma durumu ekinin (+dA) yönelme yerine kullanılışı

Drs.21b.5: “Kazan Begde bir ḥayfumuz kaldı.”

Drs.21b.13: “Üç yerde depe gibi taş yıgıdı.”

Drs.26b.7: “Oğul çoban, kanda gëdersin?”

Drs.46b.5: “oḥı [ne] yerde düşse anda gerdek dikeridi.”

Drs.48a.5: “Kanda gëtdün beni yalnız koyup cânım yigit?”

Drs.48a.7: “Bir yaşduḫda baş ko[y]duḫum”

Drs.51a.8 “...babaja anaja saḡlıḡıla varacak olursan beni bunda gelüp ḥelallıḡa alur mısın?”

Drs.106a.9: “Meger tayısı Emen ol arada yakın idi.”

Drs.130b.11: “Kılın Oğuz ellerinde dëmek varmış, anda vardum.”

9. Çıkma durumu ekinin (+dAn) bulunma yerine kullanılması

Drs.38b.13: “Oğlan, bâzîrgânlar ḥuşuşından kız söz söylemedi”

Drs.127b.2: “At üzerinden ikisi karvaşdılar, tartuşdılar.”

10. Çıkma durumu ekinin (+dAn) yönelme yerine kullanılması

Drs.122a.9: “Av avlayı gezeriken öninden bir yaralı gëyik çıkdı.”

Drs.84a.2: “senden ‘azîz senden sevgilü anaḡ-dur.”

11. Çıkma durumu ekinin (+dAn) birliktelik yerine kullanılması

Drs.43b.2: “...baḡır başdı, aḡız dilden görklü selām vërdi.”

Drs.44b.3: “Üç kerre aḡzından ıkrâr eyledi, günāhına tevbe eyledi.”

Drs.53b.4: “Aḡız dilden kız gişi, ḥaber maḡa”

Drs.67a.2, 99a.12: “Aḡız dilden birkaç kelime ḥaber maḡa”

Drs.75b.8: “Urışmadan döḡişmeden ‘ālemi töldurayım.”

Drs.118b.11: “Kılın Oğuz beglerinden ‘ahdum bozam dëridüm”

Drs.134a.2: “Vardılar negâhenden altmış demür tonlu kâfir oğlanuñ üzerine geldiler; geyim kıcıldısından, at çağurmasından.

Drs.21a.6, 22a.8 (ME 40.8) كلني → كَلْنِي = *gelini* → *geli[ni]ni*.

“Altun [başlu] ban évlerin kâfirler çapdılar,
 kıza beñzer kıızı geli[ni]ni çağırşurdılar,
 Tavla tavla şehbâz atlarını bindiler,
 kıtar kıtar kızıl develerini yetdiler.
 Ağır hazine, bol akçasını yağmaladılar.” (Drs.21 a.5-8)

ve

“Karıla yağmur yağanda çakmaklı çoban,
 Südi peyniri bol, kaymaklı çoban,
 Kızan Begün dünlüğü altun ban évlerini biz yıkmışuz,
 Tavla tavla şehbâz atlarını biz yetmişüz,
 Kıtar kıtar kızıl devesini biz yetmişüz,
 Karıcuğ anasını biz getürmişüz,
 Ağır hazine, bol akçasını biz yağmalamışuz,
 Kıza beñzer kıızı geli[ni]ni biz yesir etmişüz,
 Kırık yigidilen Kızanuç oğlını biz getürmişüz,
 Kırık ince bellü kızıla Kızanuç helâlini biz getürmişüz.
 Bre çoban, ırağından yakınından berü gelgil”

Ergin, Gökyay (OŞG: 17.9, 18.7) ve Tezcan yukarıdaki ilk metnin ikinci diyesi ile ikinci metnin sekizinci dizesinde tamir edilmiş olan kelimeyi, yazılışına uygun olarak *gelini* şeklinde okumuştur. Bence iki örnekte de bir *nun* eksik yazılmış olmalıdır çünkü kendisinden önceki dizelerde geçen tamlamaların son kelimeleri *évlerini*, *atlarını*, *devesini*, *anasını*, *akçasını* ve sonraki dizelerde *oğlını*, *helâlini* (isim+ iyelik+ yükleme durumu eki) şeklinde geçtiğine göre, söz konusu kelimenin yazılışında eksiklik vardır ve *geli[ni]ni* şeklinde tamir edilmelidir.

Bu yanlışlığın sebebi, *gelin* kelimesinin sonundaki *n* ünsüzü olabilir yani yazıcı iki örnekte de *gelin* kelimesinin sonundaki *n* ünsüzünü yazınca yanlış ve sonrasında yazılması gereken *n’yi* unutmuştur.

Drs.21a.8 (ME 23.8) <bëllü>.

“kırk[-]ince <bëllü> kıızı boyına aldı”

Dresden nüshasında dokuz yerde *kırk ince* <bëllü> kız geçiyor. Bu tamlamalar, şimdiye kadar metindeki yazımına uygun şekilde okunmuş ve aktarmalara aynı şekilde geçmiştir. S. Tezcan, yazdığı notta tamlamaların metindeki yazılışlarına dikkat çekmiş ve iki nüshada geçtiği cümleleri vererek şu değerlendirmeyi yapmıştır:

Şu belirlemeyi yapalım: Vat. nüshasında hiçbir yerde *ince bëllü* geçmiyor; Drs. nüshasında ilk iki veri *kırkıncı kız* üçüncü veri *kırk ince kız* ondan sonra 9 veri ise *kırk ince bëllü kız*. Bu durum şöyle yorumlanabilir: Orijinal nüsha ve daha sonraki çekimlemelerde bir eş anlamlı ikileme olan *ince kız* ‘cariye’ bulunmaktaydı. Bu Vat. nüshasına kadar böyle sürüp geldi. Drs. nüshasının çekimlendiği eski bir nüshada ise değişiklik yapılmış olmalı. Belki çekimleyen kişi *kırk ince kız*’ı anlamadı. Bu deyimden geçtiği ilk iki yerde birleştirip (belki ‘kırk kadar’ olarak yorumlayıp) *kırkıncı* yazdı, sonra tereddüt etti bir kere *kırk ince kız* yazdı daha sonra da *kırk ince bëllü* olarak düzeltmeye karar verdi. (DKON: 88)

Tezcan, bu yorumunun devamında *ince* ve *ince kız* ile ilgili olarak sözlüklerden “*İnce < Moğolca ince ‘cariye’ daha doğrusu ‘evlenirken kadına verilen hizmetçi kız, EDPT 173’* ve “*yınke kız odalık, yatağa alınacak yetişkin cariye (DLTIII: 326, 380)”* vb. bilgiler aktarmıştır (DKON: 88-89). Ancak, bu yorumlarına rağmen Tezcan da söz konusu tamlamaları metindeki yazılışına uygun olarak *kırk ince bëllü kız* şeklinde okumuştur.

Tezcan’ın *bëllü* kelimesinin Dede Korkut metnine katılmış / eklenmiş olduğu konusundaki yorumuna katılıyorum; ancak yazım şekli ile ilgili tereddütlerimi de belirtmek isterim. Dresden yazıcısı, şu kelimeleri de bitişik yazmış olduğu hâlde bazılarını başka yerlerde ayrı yazmıştır.

ağban (ev) اغبان	23b.1, 56b.13	çaldi چالدي (<çal+di!) ‘çal hadi’	59a.11
çalğara (kuş) چالغره	32b.8, 37a.5	biñde بیکده (<biñ de)	44b.10
biñdağı بیکدخی	44b.9.	on ikince اون اکنحه (<on iki+ince)	15b.5

Dresden yazıcısı veya önceki bir başka nüsha yazıcısı, söyleyişten yani sözlük dilden hareketle de bu örnekleri bitişik yazmış olabilir. Özellikle *onikince* okunacak şekilde yazılmış olan örneğin hem yazım şekli hem de Tezcan’ın söz konusu ettiği bitişik yazılmış örneğe yakın sayfada geçmiş olması önemlidir.

Şimdi de söz konusu tamlamanın her iki nüshada geçen örneklerini, örneklerin hangi *boy*’da, hangi sayfa ve satırlarda geçtiğini bir tablo üzerinde görelim:

Dresden Nüshası	Yer	Yer	Vatikan Nüshası
Boğaç Han Boyu			
kırk[-]ince kız+ı	13b.8	64a.4	kırk ince kız+ı
kırk[-]ince kız+ı	15a.3	64b.10	kırk ince kız+ıla
kırk ince kız	16a.13	65b.4	kırk ince kız
Kazanuç Evi Yagmalandığı Boy			
kırk ince bellü kız+ıyıla	21a.8	84b.9	kırk ince kız+ıyıla
kırk ince bellü kız+ılan	21b.3		
kırk ince bellü kız+ıla	22a.9		
kırk ince bellü kız+ıyıla	25b.11		
kırk ince bellü kız+uñ	27b.7	88a.3	kırk ince kız+uñ
kırk ince bellü kız+uñ	29b.3		
kırk ince bellü kız+ıla	30b.12		
kırk ince bellü kız+ıla	31a.6		
Oruz Tutsak Olduğu Boy			
kırk ince bellü kız oğlanıyla	76a.7		

Tabloyu incelediğimizde tamlama için şu tespitleri yapabiliriz: Söz konusu tamlama;

1. Vat. nüshasında: *kırk ince kız*,
2. Drs. nüshasında (*Boğaç Han Boyu*'nda): *kırk ince kız*,
3. Drs. nüshasında (diğer iki *boy*'da) *kırk ince bellü kız* şeklindedir.

Sonuç: Bu tamlamaya *bellü* kelimesinin Dresden nüshasında, yukarıda gösterilen iki *boy*da (dokuz yerde) sonradan yakıştırma, anlamama, yanlış ezberleme veya başka bir sebeple eklenmiş olduğu çok açıktır; kelime metinden çıkarılmadır. Aynı kelime, Drs.29a.5'te *Borla Hatun* özel adında da fazladan eklenmiştir. Bu tamlamadaki düzeltme ile ilgili olarak bk. Drs.29a.5 notu.

Drs.21a.10, 11 (ME 23.10, 11) [yesir].

“Kırk ince <bellü> kızıyla Bo[y]ı uzun Borla Hatun *yesir* getdi. Kazan begün karıcuğ olmış anası kara deve boynında aşılı [yesir] getdi. Hân Kazanuç oğlu Oruz Beg üç yüz yigidilen eli bağlu, boynı bağlu [yesir] getdi.” (Drs.21a.8-11)

Yukarıdaki metnin bağlamına göre iki ve üçüncü cümlelerin yüklemine *yesir* kelimesi eklenmiştir. Ozan burada olayı dramatize etmek ve pekiştirme yapmak istemiş olmalı, ancak yazıcının *yesir* kelimesini atlamış olduğu anlaşılıyor. Hem yukarıdaki metnin birinci cümlesinde geçen *yesir getdi* hem de Vat.84b.11'de geçen üçüncü cümlelerin yüklemindeki *esir getdi* bu tamirin doğru olduğunu gösterir.

Drs.21b.1-4 (ME 39.1-4) *Soylamada* eksik cümleler.

2. “Kazanuñ tavla tavla şebbâz atlarını binmişüz,
5. Altun aqçasını yağmalamışuz,
7. Kırk yigidilen oğlu Oruzı tutsak etmişüz,
3. Katar katar develerini yetmişüz,
8. Kırk ince kızılan Kazanuñ helâlini tutmuşuz.”

Drs.22a.4-10

1. “Kazan Begün dünlügi altun ban évlerini biz yıkmışuz,
2. Tavla tavla şebbâz atlarını biz yetmişüz,
3. Katar katar kızıl devesini biz yetmişüz,
4. Karıcuğ anasını biz getürmişüz,
5. Ağır hazine, bol aqçasını biz yağmalamışuz,
6. Kaza benzer kızı gelini[ni] biz yesir etmişüz,
7. Kırk yigidilen Kazanuñ oğlını biz getürmişüz,
8. Kırk ince kızıla Kazanuñ helâlini biz getürmişüz.”

Yukarıdaki iki *soylama*, satır başlarında verdiğimiz numaralara göre karşılaştırıldığında ikinci *soylamada* 1, 4 ve 6 numaralı cümlelerde anlatılan konuların birinci *soylamada* yer almadığı görülüyor. Burada ve başka *soylamalarda*ki benzer durumlar, Dede Korkut *boy*larının sözlü gelenekte anlatıcılar veya yazıcılar tarafından ne kadar değiştirildiğinin bir göstergesidir. Bu durum, Dresden ve Vatikan nüshalarında aynı hikâyeler arasındaki büyük farklılıklardan da açıkça anlaşılıyor.

Drs.21b.2 (ME 39.2) Sıra yanlış.

- a. “Kazanuñ tavla tavla şebbâz atlarını binmişüz,
- b. altun aqçasını yağmalamışuz,
- c. kırk yigidilen oğlu Oruzı tutsak etmişüz,
- d. kaţâr kaţâr develerini yetmişüz”

Yukarıdaki metinde *b* ve *d* ile gösterilen dizelerin yer değiştirmesi gerekir. Anlatıcı, yanlış hatırladığı için sırayı bozmuş olmalı. Hem *k* ile kelimelerin başında yapılan ön kafiyeler hem de olayın bu dizelerden önceki (Drs.21a.6-7) ve sonraki (Drs.22a.5-6) cümlelerde anlatılış sırası, bu düzeltmenin gerekli olduğunu açıkça gösteriyor:

Drs.21a.6-7: “Tavla tavla şebbâz atlarını bindiler,
 kaçâr kaçâr kızıl develerini yetdiler.”

Drs.22a.5-6: “Tavla tavla şebbâz atlarını biz yetnişüz,
 Kaçâr kaçâr kızıl devesini biz yetmişüz”

Drs.21b.7-8 (ME 39.7-8)

1. götürsen → götürsek.

2. hayf ederidün → hayf ederidük.

“Kâfirün biri eydür: ‘Kazan Begde bir hayfumuz kaldı.’ Sögli melik eydür: ‘Mere aznavur, ne hayfumuz kaldı?’ Kâfir eydür: “Kazanun Kapulu [Kara] Dervend[d]e on biñ koyunu vardır. Şol koyunları dañı götürsek Kazana ulu hayf ederidük.”

Yukarıda koyu harflerle yazılmış olan fiiller, metinde كوترسك ve ايدردك şeklinde yazılmıştır. Tezcan, fiillerin önceki araştırmacılar tarafından birinci kişi çokluk çekimiyle götürsek ve hayf ederidük okunmuş olmasına itiraz ederek fiilleri ikinci kişi çekimli şekli ile götürsen, hayf ederidün şeklinde okumuş ve konu ile ilgili notunda şu görüşe yer vermiştir:

Şol koyunları dañı götürsen Kazana (8) ulu hayf ederidün.

Şimdiye değin götürsek ve ideridük okunmuştur. Oysa DKK’nda -sağ / -sek (1. çoğul kişi koşul) yoktur sadece -sevüz bulunmaktadır: 66a.10 yetsevüz, 138b.7 geğerisevüz. (DKON: 112).

Ben de bu görüşü benimseyerek fiilleri Tezcan gibi okumuştum. Ancak kitabının yayımlanmasından sonra tekrar metni incelediğimde bu okuyuşun bağlam açısından doğru olmadığını gördüm çünkü önceki cümlelerde iki defa iyelik birinci çokluk (hayfumuz) kullanılmıştır. Bu durum dikkate alındığında fiillerin götürsek ve hayf ederidük şeklinde okunması gerektiği ortaya çıkıyor. Ayrıca Vatikan nüshasında söz konusu cümlelerin alsağ fiili ile kullanılmış olması da düşüncemizi destekler:

Vat.85a.2-3: “Şol koyu[nları] dañı alsağ Kazana büyük hayf olurdı.”

Drs.21b.12 (ME 39.12) Demür [E]güci, Kıyan [E]güci.

“Gece yaturiken Karacuk Çoban kara kaygulu vakı’a gördi; Vakı’asından sermürdi, örü turdı. **bu iki kardaşı yanına aldı.**” (Drs.21b.10-12)

Yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışları gösterilmiş olan kişi adları, şimdiye kadar Kıyan Güci ve Demür Güci şeklinde okunmuştur.

Aynı özel adlar Vatikan nüshasında (Vat.85a.5) şeklinde yazılmıştır. Burada ikinci adın ikinci kelimesinin *Egici* okunacak şekilde yazılmış olduğu ve boşta kalmış olan bir *sükun* dikkat çekiyor. Ancak Dede Korkut çalışmalarının daha çok Dresden nüshası odaklı olarak yapılmış olması nedeniyle bu özel adların hep yukarıda gösterilen Dresden nüshasındaki yazım şekilleri dikkate / esas alınmış, Vatikan nüshası üzerindeki çalışmalarda da söz konusu özel adlar *Kıyan Güci* ve *Demür Güci* şeklinde okunmuştur. Vatikan nüshasını yayımlayan S. Tezcan-H. Boeschoten, ikinci adın ikinci kelimesinin yazılışını “*Başa fazladan bir elif getirilerek ekici okunabilecek biçimde yanlış harekelenmiştir.*” (DKO: 310) şeklinde yorumlamışlardır. M. S. Kaçalın ise sadece “*metinde Egici*” (Kaçalın 2006: 229, 54:05) küçük notuyla kelimenin yazım şekline dikkat çekmiştir.

O hâlde Dresden nüshasında *Güci*, Vatikan nüshasında *Egici* okunacak şekilde yazılmış olan bu özel adın okunuşu konusunda tercihimiz ne olmalı? Dresden nüshasında yanlış yazılmış birçok kelimenin Vatikan nüshasında doğru yazılmış olduğunu veya tam tersi durumun da söz konusu olduğunu biliyoruz. Elimizdeki iki nüshanın dayandığı ortak dip nüshada söz konusu iki adın kısmen yanlış yazılmış olduğunu ve bu yanlışlığın elimizdeki iki nüshaya yukarıdaki şekilde aktarıldığını düşünüyorum. Ancak her şeye rağmen Vatikan yazıcısı, ikinci ismin ikinci kısmını *Egici* okunacak şekilde yazarak bu konuda bize fikir verecek iyi bir ipucu bırakmıştır.

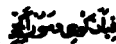
Vatikan yazıcısının en çok yaptığı yanlışlar; ekleri, kelimeleri, ibareleri eksik yazmak veya kelimeleri yanlış harekelemek şeklindeki yanlışlardır. Vatikan yazıcısının harfleri eksik yazdığı örnekler, Dresden nüshasına göre azdır. Bu nedenle Vatikan nüshasında *Egici* okunacak şekilde yazılmış örnekten hareketle okuma konusunda şöyle düşünüyorum:

Dresden nüshasında şeklinde yazılmış her iki adın ikinci kelimesinin başında birer *elif* eksiktir ve bu özel adların şöyle tamir edilmesi gerekir:

Demür [E]güci, Kıyan [E]güci.

Nitekim Dresden yazıcısı şu örneklerde de kelime başındaki *elifi* yazmamıştır:

anla! 49b.7	étdüm 142a.1	oḥa ¹¹⁸ (<ok+a) 68b.8
er 152a.13	esen 90b.2	

Söz konusu özel adların, Vatikan nüshasında geçen (Vat.85a.5) şeklindeki yazıma göre orada da *Demür [E]güci, Kıyan Egüci* şeklinde okunma-

118 Bu örnekte, ayrıca *hı*'nın noktası da yazılmamıştır.

sı gerektiği anlaşıyor çünkü orada da ilk adın ikinci kelimesi, Dresden nüshasındaki gibi, *güci* okunacak şekilde yazılmıştır ve başına *elif* yazıldığında *Egüci* okunur. Ayrıca söz konusu yazım şekli incelendiğinde her iki kelimeye yazılmış *sükun*’un boşta kaldığı görülüyor. Vatikan yazıcısı, muhtemelen önceki nüshadaki *ötre*’leri kendi nüshasına *sükun* olarak aktarmış olabilir ya da ikinci adın sonunda *Egici* okunacak şekilde yazılmış olan kelimeye *ötre* yerine *esre* yazılmış olduğu düşünülebilir.

Böylesi özel adlarda *Demür* veya *Kıyan* ‘sel’ kelimelerinin yanında kullanılacak bir kelime olarak *Güci* ve *Egüci* arasında bir tercih yapmak gerektiğinde elbette yazılışı tartışmalı olan kelimelerin anlamlarını da dikkate almak gerekir. Buna göre kanaatimce tartışmalı olan *Güci* yerine *Egüci*’yi tercih etmek ve iki adı *Demür [E]güci*, *Kıyan [E]güci* şeklinde okumak daha uygun olacaktır çünkü kahramanlık, savaşçılık ve cesareti öne çıkaran Dede Korkut gibi bir metinde *Egüci* çok daha anlamlıdır.

Nitekim günümüzde de *Demirbüken*, *Demirbükücü*, *Demirdöğen*, *Demireğen*, *Demirezen*, *Demirkıran*, *Havabüken*, *Kayabüken*, *Selbüken*, *Taşkıran*, *Yelbüken* vb. şeklindeki soyadları yaşamaktadır. Bu soyadlarının yapısına uygun olarak teklif ettiğimiz *Demür [E]güci*, *Kıyan [E]güci* şekillerinde de ilk kelime isim, ikinci kelime fiildir (*Demür / Kıyan Eg-üci*) yani söz konusu özel adları ‘demir eğici, sel eğici’ veya ‘demir bükücü, sel bükücü’ olarak anlamak yanlış olmaz.

Drs.22a.2 (ME 40.2) *ķarangu*, *ķaranķu*, *ķaraņu*: karanlık.

Söz konusu kelimenin metindeki yazılışları *ķaranķu*, *ķarangu*, *ķaraņu* şeklinde okunması gerektiğini gösteriyor. Bu durum aynı zamanda Dede Korkut’ta *-ng~ -nķ~ -ņ-* seslerinin aynı kelime için kullanılmış olduğu anlamına gelir. Ayrıca kelimenin bütün örneklerinin ‘karanlık’ anlamında kullanıldığı anlaşıyor:

Kelime şu cümlelerde *قره کو / قر اکر* (*ķaraņu*) şeklinde yazılmıştır:

Drs.23a.2: “dünyā ‘âlem kâfirün başına **ķaraņu** oldu”

Drs.34a.10: “dünyā ‘âlem gözine **ķaraņu** oldu”

Drs.14a.6: “**Ķaraņu** dün de bulduğum oğul ķanı?”

Drs.70a.7: “**Ķaraņu** dün de bulduğum oğlum ķanı?”

Drs.117b.12: “**Ķar[a]ņu** dün içre yol azsam umum Allāh.”

Drs.136a.10: “**Ķaraņu** dün içinde yol azsaņ umuņ nedür?”

Drs.136b.5: “**Ķaraņu** dün içinde yol azsam umum Allāh.”

Kelime, şu cümlelerde *قرانکو / قرانکو* (*ķarangu*) şeklinde yazılmıştır:

Drs.26a.4: “dünyā ‘âlem gözine **ķarangu** oldu”

Drs.30b.5: "...dünyā 'ālem kāfirün gözine **karangu** oldı."

Drs.80b.7: "Dünyā 'ālem Deli Durnuluñ gözine **karangu** oldı.

Drs.117b.7: "**Karangu** dün içinde yol azsañ umuñ nedür?"

Şu cümlelerde ise kelime, **كارنغو / فرنغو** (*karanku*) şeklinde yazılmıştır:

Drs.22a.2: "**Karanku** aḥşam olanda kaygulu çoban"

Drs.24b.11: "**Karanku** aḥşam olanda günü çoğan"

Drs.25a.9: "**Karanku** aḥşam olanda vāf vāf üren"

Drs.25b.5: "**Karanku** aḥşam olanda kaygulu çoban"

Ayrıca bk. Drs.113b.9 notu.

Drs.22a.4 (ME 40.4) <eydür>.

Dresden	Vatikan
Qazan <eydür> Begün dñnlügi altun ban evlerini biz yıkmışuz. (22a.4)	Qazan Begün dñnlügi altun ban evlerin biz yıkmışuz. (85a.8)

Yukarıdaki cümlede yazılmış olan **ایدر** (=eydür)'ün cümlede fazlalık olduğu açıktır. Nitekim -yukarıda da görüldüğü gibi- Vat.85a.8'deki aynı cümlede *eydür* geçmiyor. Dresden yazıcısının gözü, ikinci satırda geçen *eydür*'e takılmış ve keli-meyi fazladan yazmıştır; bu nedenle *eydür*, metinden çıkarılmalıdır.

Drs.22a.10 (ME 40.10) *bre~mere* sorunu.

"Bre çoban, ırağından yakınından berü gelgil."

S. Tezcan, *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar* adlı kitabının *Başlan-gıç Nottarı*'nda Dresden nüshasında geçen *bre~mere* ünlemi ile ilgili değerlendirmeler yapmış ve şu açıklamalara yer vermiştir:

Dede Korkut Oğuznamelerinde sık geçen bir ünlem üzerinde durmak istiyorum: Bu ünlem Dresden yazmasında 144 kez **mere**; 3 kez *mim*'den sonra *elif* ile yazılmış olarak **mare** (30b.9, 38a.11, 93b.11; herhâlde *mâre* okumak doğru olmayacaktır), 1 kez de **bre** (22a.10) okunacak biçimde yazılmıştır; (tabii *mere* yerine *mre* ya da *mire*; *bre* yerine *bire* okumak da mümkündür). Vatikan yazmasında ise 66 kez **mere** olarak geçer; (bu yazma harekeli olduğu için burada *mre* ya da *mire* okunamaz).

Doğu Anadolu ağızlarında, Azerbaycan Türkçesinde, Türkmencede, daha doğudaki Türk dillerinde ve Osmanlıca dışındaki eski Türk yazı dillerinin hiçbirinde böyle bir sözcük yoktur. Buna karşılık bu ünlem, Balkan dillerinin hemen hepsinde vardır. (DKON: 17)

Tezcan, daha sonraki satırlarda ünlemin Dresden nüshasındaki durumu ile Vatikan nüshasında sadece *mere* şeklinin bulunmasını değerlendirerek notuna şu yorum ve düşünceleri ekler:

Doğu Anadolu ağız özellikleri taşıyan Dresden nüshasında tipik bir Balkan sözcüğünün üç ayrı biçimde (بره , ماره , مره) geçmesi nasıl açıklanabilir? Bu ünlemi, Oğuznameleri yeni bir redaksiyonu sırasında İstanbullu ya da Balkanlı bir Türk'ün metne soktuğu bir Balkanizm olarak mı görmeliyiz. Acaba *mere*, bu redaksiyonu yapan kişinin Balkanlarda ve İstanbul'da söylenişi *bre* olan sözcüğü Doğu Anadolu ağzına uydurmak çabasıyla ortaya çıkardığı aşırı doğrucu (hyperkorrekt) bir biçim midir?

Öte yandan, hiçbir Doğu Anadolu ağız özelliği taşımayan Vatikan nüshasında niçin *bre* değil de *mere* bulunuyor? Eğer bu nüsha, Doğu Anadolu ağız özellikleri taşıyan bir nüshanın Osmanlılaştırılması (yani: yazı diline uydurulması) yoluyla ortaya çıktıysa, bu Osmanlılaştırmayı gerçekleştiren kişi niçin *mere*'yi *bre*'ye çevirmemiştir? Yoksa metinlerin anlaşılması bakımından hiçbir katkısı olmayan bu sözcüğü *mere* olarak bırakarak metne yerel bir renk vermek mi istemiştir? (DKON: 18)

S. Tezcan sonuç olarak bir ünlemden hareketle söylediği bu düşüncelerinin yadırganabileceğini, ancak *bre!* ünleminin sıradan bir ünlem olmadığını belirtmiş ve bunun 14. yüzyıldan başlayarak Osmanlıca metinlerde ortaya çıktığını, dolaşısıyla bunun Türkçede Balkan dillerinden bir alıntı olduğunun açık olduğunu söylemiştir (DKON: 19).

H. Develi bu konuya değinmiş, *mere* için tespit etmiş olduğu bir tanığı örnek vermiş ve aşağıdaki yorumu yapmıştır:

Tezcan, Dresden metninin dilini, Ergin'in aksine, Azeri Türkçesi olarak kabul etmez. Kitabın başında asıl notlardan ayrı olarak yazılmış 'bre~mere sorunu' başlıklı bölümde söz konusu ünlemlerden yola çıkarak metnin ait olabileceği ağız grubuyla ilgili öngörülerde bulunur; esasen bir 'Doğu Anadolu ağzı' metni olarak kabul ettiği Dresden nüshasında bu ünlemin bulunmasının yadırgatıcı olduğu görüşünü belirtir. Öte yandan bir 'Batı Anadolu ağzı' metni olan Vatikan nüshasında niçin *bre* değil de *mere* olduğu da ayrı bir sorundur. *Mere* şekli Eski Türkiye Türkçesi metinlerinde tespit edilemediği için Ali el-Amasî'nin *Tarîku'l-Edeb* (Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli 1876) isimli eserinde geçen tanığın önemli olabileceğini düşünüyorum. 1453 tarihinde telif edilmiş olan bu metinde söz konusu ünlem şöyle geçer '...Mu'allim dağı yanında bir edeb ağacın hâzırlamış-ıdı. İçerü girdüğü gibi pâdişâh [=Yıldırım Bayezid] eydür: Mere مره dânişmend! Ben saña oğlumu okutmağa virdüm sen niçün benüm oğlumu kölelerle berâber dögersin? Diyince, mu'allim turugelür...' (14b / 1) (Develi 2001: 89)

Burada öncelikle söz konusu ünlemin bazı Eski Türkiye Türkçesi metinlerinde geçen başka örneklerinden söz etmek istiyorum:

1. Söz konusu ünlem, H. Develi'nin sözünü ettiği Ali bin Hüseyin el-Amâsî'nin *Tarîku'l-Edeb* adlı eserinde iki yerde daha geçmektedir. Adı geçen ese-

rin üç farklı nüshasında tespit ettiğimiz iki örneğin durumu ve geçtiği sayfa-satır numaraları şöyledir:

Nüsha	Örnek, Yazım Şekli, Sayfa ve Satır	
1. Diyarbakır İhtisas Küt., 506 / 1	bre • 13b.4	bre • 24b.8
2. Süleymaniye, Laleli 1876	mere • 14b.1	mere • 26a.8
3. İst. Ü. Kütüphanesi TY: 5720	bre • 17b.9	mere • 31b.10

Tabloda da görüldüğü gibi kelimenin birinci nüshada her iki örneği *bre*, ikinci nüshada her iki örneği *mere*, üçüncü nüshada ise birinci örneği *bre* ve ikinci örneği *mere* şeklinde yazılmıştır. Bu durum yazıcıların metne müdahil olduklarını düşündürüyor.

2. *Tarama Sözlüğü* 587-588'de Drs.22a.10'da geçen yukarıdaki söz konusu *bre* örneğinden başka 15., 16. ve 17. yüzyılda yazılmış farklı eserlerden on tanık verilmiştir.

3. Söz konusu ünlem, Âşık Çelebi'nin *Meşâ'irü's-Şu'arâ* adlı eserinde yer alan 'İşreti'nin şu beytinde üç defa *bire* şeklinde geçer:

“Bire garrâ bire ra'nâ bire beg

Yüzi gülden şacı sümbülden yeg” (Kılıç 2010: 1085)

4. Ayrıca ikisi de halk aşıklarından olan ve Adana yöresinde yaşadıkları kabul edilen Dadaloğlu ve Karacaoğlu'nın varsağlarında da *b(i)re* ünleminin geçtiğini görüyoruz:

Yürü *bre* yalan dünya
Senden murat alınır mı
Pek dolukmuş humar gözler
Buna çare bulunur mu (Ergun Tarihsiz: 367)

Yürü *bire* Pınarbaşı
Acap karın kalktı m'ola
Boynu uzun tor sunalar
Su yoluna çıktım'ola (Sakaoğlu 1986: 104)

Yukarıdaki örnekler, söz konusu ünlemin *b(i)re* şeklinin hem divan şiirinde hem halk şiirinde geçtiğini gösteriyor. Yine bu örneklerin varlığı, *b(i)re* şeklinin Anadolu sahasında daha da yaygın şekilde kullanılmış olduğunu düşündürüyor.

Drs.22a.11 (ME 40.11) baş endür-, bağır baş-: selam verme şekli.

“Baş endürüp bağır başgıl, biz kâfire selâm vèrgil.”

Yukarıdaki cümlede geçen *baş endür- bağır baş-* deyiimi, bir selamlama şeklidir; ‘başını öne eğerek, elini göğsüne koyarak selam vermek’ demektir; söz konusu deyim şu cümlelerde geçer:

Drs.43b.1-2: “Dedem Korkut öteden beri geldi, baş **ëndürdi**, bağır başdı, ağız dildengörklü **selām vërdi**.”

Drs.56b.11: “Delü ozan geldi, baş **ëndürdi**, bağır başdı, **selām vërdi**.”

Drs.39a.2: “bāzırgānlar geldiler, baş **ëndürüp selām vërdiler**.”

Dede Korkut'ta bir yerde de *el kavşurup selām vër-* deyimini geçer; bu Segrek'in babası Öşün Koca tarafından ağabeyi Egrek'i karşılaması esnasında yapmasını tavsiye ettiği bir selamlama şeklidir:

Drs.131a.8: “**el kavşurup** ol yigide **selām vërgil**”

Dede Korkut'taki şu cümlelerde ise sadece *selām vër-* deyimini geçer:

Drs.91b.1: “Kān Turalı geldi, kara şapkalı Teküre **selām vërdi**.”

Drs.105b.6: “Döndüm ol ere **selām vërdüm**.”

Drs.111b.9: “Geldi, **selām vërdi**, eydür:”

Drs.112b.4: “Geldi, içerü girdi, Basat[a], **selām vërdi**”

Drs.124b.1: “Ağız dilden Bayındıra **selām vërgil**!”

Drs.148a.3: “Kılbaş gelüp Aruza **selām vërdi**”

Ayrıca *dizin çök-* deyimini için bk. Drs.20a.10 notu.

Drs.22a.13 (ME 40.13) **ılaķır[d]ı**, **ılaķırdı** (söyle-) → **alaķırı söyle-**: saçmalamak, saçma sapan konuşmak.

“المفري **Alaķırı** söyleme, mere itüm kāfir!”

Yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilen kelimeyi Ergin, yazım şekline dikkat çekmeksizin *ılaķardı* şeklinde okumuştur. Gökyay, bu kelimeyi metne almamış, yerine Vat.85a.12'de geçen *herze merze*'yi (OŞG: 18.14) eklemiştir. Tezcan ise kelimeyi *ılaķır[d]ı* şeklinde tamir etmiş ve yazdığı notta şu görüşe yer vermiştir:

Ergin'in çözümü esasta doğru olabilir. Türkiye Türkçesi yazı dilindeki *lakırdı*, Azerbaycan Türkçesindeki *laķırta* ve *laķırta* yanında Türkmence *laķardı* 'fokurtu, suyun kaynarken çıkardığı ses' var. Eski Uyurca *alaķır-* ise 'haykırmak' anlamına gelir, bkz. EDPT 140 (DKON: 113-114)

Sertkaya, bu kelimeyi metindeki yazılışına uygun şekilde *alaķırı* okumuş ve *alaķırı söyle-* deyiminin anlamını 'bağırarak konuşmak' şeklinde vermiştir (Sertkaya 2004: 145-147). Ben, yazdığım notumda bu okuyuş ve anlamlandırmayı doğru bulduğumu yazmıştım (Özçelik 2006: 71). Ancak şimdi sadece okuyuşun doğru olduğunu, deyim anlamının ise 'saçmalamak, saçma sapan konuşmak' olması gerektiğini düşünüyorum. Burada öncelikle Sertkaya'nın *alaķırı* şeklindeki

okuyuşu için vermiş olduğu gerekçelere bir iki ekleme yapmak ve deyimın anlamı konusundaki gerekçelerimi sunmak istiyorum:

1. Çağdaş Tatar Türkçesinde *akıru*, “bağırmaq” (Ercilasun vd. 1991: 44-45) anlamındadır.

2. Ayrıca bu kelimenin yanlış okunmasının sebebi kelimenin *القری* şeklinde yazılmış olmasıdır. Dede Korkut’ta a / e ünlülerinin benzer yazım örnekleri de bu kelimenin doğru yazılmış olduğuna bir kanıt olarak gösterilebilir:

Beyregi <i>بیره کی</i> 149b.10	diregüm <i>دیره کم</i> 8a.11	evermiş <i>ایره ریمش</i> 42a.10-11
Beyrege <i>بیره که</i> 149b.11	döğmesi <i>دو که می</i> 82a.6	gêçegi <i>کیچه کی</i> 24a.13, 24b.6
süğemez <i>سو که مز</i> 89b.11	yederem <i>یدهرم</i> 139a.13	

3. Deyimin anlamı için ise Dede Korkut’ta benzer durumlarda kullanılan *herze merze söyle-* deyiminin dikkate alınması gerektiğini ve bunun *alaķırı söyle-* deyimi ile eş anlamlı olduğunu düşünüyorum:

Drs.126a.7: “*Herze merze söyleme*, mere itüm kâfir!”

Drs.150b.7: “Mere, *herze merze söyleme*, kanuņa şuşanma!”

4. Sözlükte yukarıdaki cümlelerde geçen *herze*, için “boş, yaraşsız, saçma” (Kantar 1998: 688), “boş lakırdı, saçma sapan söz” (Özön 1973: 274) anlamları verilmiştir. Buna göre *herze merze söyle-* ve *alaķırı söyle-* deyimlerini Farsçadaki *herze-gü* “saçma sapan söz söyleyen” (Özön 1973: 274), “saçmalayan” (Kantar 1998: 688) deyimine yaklaştırmak gerekiyor. Ayrıca *herze söz* için “*kuru söz, yâfe söz, bî-hüde söz*” (Tulum 2011: 848) anlamları tespit edilmiştir.

5. Nitekim verdiğimiz bu anlamı, bağlam da destekliyor. Bunun için kısa bir özet yapmak gerekiyor: Kazan’ın *ordusunu* yağmalayan düşman güçler, Kazan’ın Kara Dervend’deki koyunlarını da almak istemektedir. Altı yüz kişi, Kara Dervend’e gider, koyunların başındaki Karaca Çoban’ı bir *soylama* ile aşığlayıp korkutarak koyunları almak ister. İşte tam burada Karaca Çoban, *soylamanın* hemen ardından söz konusu yukarıdaki “*Alaķırı söyleme, mere itüm kâfir!*” dizesiyle başlayan son derece aşığlayıcı ve hakaret dolu bir *soylama* ile düşmana karşılık verir ve koyunları teslim etmez, düşmanla savaşır. İşte böyle bir bağlamda metne uygun düşen anlam ‘saçmalamak, saçma sapan konuşmak’ olmalıdır.

Bu olayın bağlamı ile Drs.126a.7’de geçen cümlelinin bağlamı birbirine çok benzer: Orada da düşman güçler, kendileriyle savaşacak olan Begil’in oğlu Emren’i bir *soylama* ile aşığlar ve onunla alay ederler. Emen, karşısındaki düşman güçlerine cevap olarak “*Herze merze söyleme, mere itüm kâfir!*” dizesiyle başlayan aşığlayıcı ve hakaret dolu bir *soylama* ile karşılık verir ve *soylamanın* sonrasında düşmanla savaşır. Bu bağlam paralelliği de iki deyimın eş anlamlı olduğunu gösteriyor.

Drs.22a.13 (ME 40.13)

يوند → یوندم = **yundum** → yu[yı]ndum, **yuyındı**: abdest atığı su.

“İtümile bir yalağda yu[yı]ndum içen azgün kâfir!”

M. Ergin yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan kelimeyi *yundum* okumuş ve “*bulaşığı*” (DKK: 32) şeklinde aktarmıştır. O. Ş. Gökyay; kelimeyi *yundum* (OŞG: 18.15) okumuş, “*yundum*” şeklinde aktarmış ve dipnotunda anlam için “*bulaşık suyumu, çirkefimi*” (DKH: 176, 112. dipnot) şeklinde açıklama yazmıştır.

T. Tekin, kelimenin okunuşuyla ilgili olarak şu kısa notu yazmıştır:

Bu mısra da Ergin’in *yundı*, Gökyay’ın da *yundu* okuduğu söz V 55’t e, açıkça *yuyındı*’dur. Kelime eski Anadolu Türkçesi metinlerinde de böyle olduğu gibi, Türkmencesi de *yuvındı*’dur. O hâlde bu söz *yuyındum* şeklinde düzeltilmelidir. (Tekin 1986: 148).

Tekin’in okuyuşunun doğru olduğunu düşünüyor ve bununla ilgili bazı gerekçeler eklemek istiyorum:

1. Kelime, Vat.85a.13’t e¹¹⁹ geçen aynı cümlede *yuyındum* okunacak şekilde yazılmıştır.

2. Kelime, *Tarama Sözlüğü*’nde *yuyundu* şeklinde işlenmiş olup verilen altı tanıktan altıncısı, metnimizdeki anlama ışık tutacak şekildedir:

“Gusele [Ar.]: Abdes eden ve gusleden kimsenin bedeninden akan yuyundu-sı” (TarS.4742)

Tarama Sözlüğü’nün bu maddesinde tespit edilmiş örneklerden beşinin *yuyındı* okunabilecek şekilde yazılmış olduğunu belirtmek gerekir. Ayrıca *Tarama Sözlüğü* 4740-4741’de aynı fiil kökünden gelen *yuvunmak-yuvınmak* şekilleri de tespit edilmiştir.

3. Dresden nüshasında *yund* ‘kısarak’, altı yerde geçer¹²⁰ ve hep یوند şeklinde yazılmıştır. Buna göre de söz konusu cümlede یوندم yazılmış olan kelime, *yund* okunamaz; yazımda bir eksiklik kalmış olduğu ve metinde یوندم şeklinde yazılması gerektiği açıktır.

4. Dresden yazıcısı, başka kelimelerde de *ye*’yi atlamış, yazmamıştır; burada sadece birkaç örneğini görelim:

dizlünj دنوک 20b.3, 35b.11	buğrayı بوغرای 9b.11	bulınadı بولمادی 72b.8
gelin کلن 98b.4	oynadayım اوینادم 66b.7	kaçdılar فاجدیلر 103b.10

¹¹⁹ Tekin’in yukarıdaki alıntıda bunu V 55 şeklinde vermesi, herhâlde bir yazım yanlışlığıdır. ¹²⁰ Drs.133b.5, 133b.6, 133b.12, 137a.8, 137a.8, 142a.10.

bileyin بيلين 148a.9	putdılar طوتدler 95a.4	süsümedi سوسمدي 106b.3
yigidinüñ يگيدنك 62a.12, 96b.13	borılar بورلر 137b.2	tañırılı تنكرلي 142b.6

Drs.22b.3 (ME 41.3) Dede Korkut'ta geçen ölçü birimleri.

Bu notta Dede Korkut'ta geçen ölçü birimleri ve örneklerini toplu olarak vermek istiyorum. Dede Korkut'ta en çok uzunluk ölçü birimlerinin geçtiğini görüyoruz.

a. Dede Korkut'ta geçen uzunluk ölçüsü birimleri şunlardır: *tutam*, *parmak*, *karış*, *beleğ*, *agaç*, *kolça*.

aa. *Tutam* ile ilgili örnekler:

Drs.22b.3: "Altmış *tutam* gönderünji ne ögersin, murdâr kâfir?"

Drs.26a.12: "Altmış *tutam* [ala] gönderünji vergil maña"

Drs.32a.2: "Altmış *tutam* ala gönderinüñ uçında..."

Drs.77a.4-5: "Altmış *tutam* ala gönderinüñ uçında..."

Drs.153a.10: "Altmış *tutam* ala gönderin koltuk kışdı."

Drs.150b.4: "Karğu talı altmış *tutam* süñümü elüme alurıdum."

Drs.106b.2: "Altmış *tutam* sur cıdasın koltuk kışıp..."

Drs.101b.10: "Kıvrımsı kırık *tutam* kara saçlum"

ab. İki yerde *parmak* ile ilgili örnek geçer:

Drs.107a.13: "...altı *parmak* derinligi zahm erişdürdi."

Drs.146b.9: "...omuzına dört *parmak* denlü zahm urdı."

ac. Bir yerde *karış* ile ilgili örnek geçer:

Drs.63b.3: "...boğazları birer *karış* kâfir kızları al şerâbı altun ayağıla Qalın Oğuz beglerine gezdürleridi."

aç. Bir yerde *beleğ* ile ilgili olarak *on beleğ yer* tamlaması geçer:

Drs.44a.6: "Dedeyi kova kova Deli Qarçar *on beleğ yer* aşurdı."

ad. Şu cümlede ölçü birimi olarak *yedi agaç yer* tamlaması geçer:

Drs.91a.4: "Kâfirler *yedi agaç yer* qarşu geldiler"

ae. Dede Korkut'ta geçen *kolça kopuz* örneklerindeki *kolça* da bir uzunluk birimi olarak düşünülebilir. Örnekleri şunlardır:

Drs.4b.7: "Kolça kopuz götürüp elden ele begden bege ozan gezer"

Drs.17b.11: “Menüm elümi şeşün, *kolça* kopuzum elüme vërünj.”

Drs.18a.1: “...*kolca* kopuzın eline vërdiler.”

Drs.92b.3: “*Kolça* kopuzum gëtürünj, ögünj meni!”

Drs.93b.11: “Mere a! [ko]lça kopuzum ele aluj, meni ögünj.

Drs.96a.4: “Mere, *kolca* kopuzum çaluj, ögünj meni.”

b. Dede Korkut’ta, hacim ölçüsü birimi olarak bir yerde *putam* kullanılmıştır:

Drs.114b.4: “Bélüğinden bir *putam* oğ çıkardı, bëline şokdı.”

Dede Korkut’ta bir de miktar bildiren *ğara tağ yumrısınca māl* tamlaması geçer:

Drs.3b.2: “Bir yigidün *ğara tağ yumrısınca māl* olsa, yığar dërer taleb eyler; naşibinden artuğın yëye bilmez.”

Drs.22b.12 (ME 41.12)

yëre bırağ- / yëre şal-: yere sermek, yere yıkmak.

“Kıracuk Çoban kâfirünj üç yüzini şapan taşıyla **yëre bırağdı**.”

Yukarıdaki cümlede geçen *yëre bırağ-* deyimini, yapılan çalışmaların dizinlerinde birbirinden bağımsız iki ayrı kelime olarak işlenmiştir. Deyimin anlamı ‘yere sermek, yere yıkmak’ olmalıdır. *Tarama Sözlüğü*’nde bu deyim için sadece bir örnek tespit edilmiştir:

“(…), *Fazl haramilerden on kişiyi yere bırağdı*” (TarS: 4535).

Şu cümlelerde yine ‘yere sermek, yere yıkmak’ anlamında *yëre şal-* deyimini geçiyor:

Drs.34a.4: “sögli meliki böğürdübeni atdan **yëre şaldı**.”

Drs.34a.7: “Şağ yanını kılıçladı, **yëre şaldı**.”

Drs.34a.12: “...kâfirünj tuğıyla sancağı[nı] kılıçladı, **yëre şaldı**.”

Drs.62a.7: “sögli meliki böğürdübeni, Kıazan Beg atdan **yëre şaldı**.”

Drs.62a.8: “Kıara Teküri Deli Tıundar kılıçladı **yëre şaldı**.”

Drs.62a.9: “Kıara Arslan Meliki Kıara Budağ **yëre şaldı**.”

Drs.78a.9: “...böğürdübeni atdan **yëre şaldı**”

Drs.78a.11: “...Tıundar karşıu geldi, kılıçladı, **yëre şaldı**.”

Drs.78b.2: “Boyu uzun Borla Hatun kıara tuğın kâfirünj kılıçladı, **yëre şaldı**.”

Drs.153a.12: “...at üzerinden **yëre şaldı**.”

Dede Korkut'ta ayrıca 'yere vurmak, yere yıkmak' anlamında *yere ur*¹²¹ ve *yere çal*¹²² deyimleri geçer.

Drs.22b.13 (ME 41.13) [şancıldı], oha şancıl-: okla vurulmak.

“Karaçuk Çoban kâfirün üç yüzini şapan taşıyla yere bıraktı. İki kardaşı oha [şancıldı], دشدی *düşdi*, şehid oldu.”

Yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilen fiili M. Ergin, *düşdi*; O. Ş. Gökyay, *düşdü* (OŞG: 18.30) şeklinde okumuştur.

O. F. Sertkaya, Ergin ve Gökyay'ın kelimeyi okuyuşlarını ve kelimeye verdikleri anlamları aktardıktan sonra şu teklifi sunmuştur:

Nâşirlerin *düş-* şeklinde ince sıradan okuduğu kelimeyi Türkmen Türkçesi'nde uzun telaffuz ile *du:-* şeklinde yaşayan eski Türkçe *tuş-* fiilinden getirerek *duş-* şeklinde kalın sıradan okumak ve 'rastlamak, tesadüf etmek, karşılamak' şeklinde anlamlandırmak gerekiyor.

Böylece metnin '(Karaçuk Çoban'un) *iki kardaşı* <Kıyan gücü ile Demür gücü> *oha düşdi, şehid oldu*' cümlesini '(Karaçuk Çoban'ın) *iki kardeşi* <Kıyan gücü ile Demür gücü> (düşmanın yağmur gibi attığı) ok(un) a rastladığı için / rastladığından dolayı=tesadüf ettiği için / tesadüf ettiğinden dolayı şehid oldu' şeklinde anlayabiliriz. (Sertkaya 2004: 151)

Türkçede epey şeylere tesadüf edildiği ifade edilir ama “oka tuş- = oka tesadüf etmek” gibi bir deyim kullanılmış olabileceğini sanmıyorum. Dede Korkut'ta geçen şu cümlelerde *tuş ol-* deymi 'tesadüf etmek' anlamında kullanılmıştır. Buna göre de başka bir yoruma gerek yoktur:

Drs.24b.9: “Şudan geçdi, bu kez bir karda *tuş oldu*.”

Drs.66b.1: “...ammā azgün dīnlü kâfirdür hūb yerde *tuş oldu*.”

S. Tezcan, söz konusu cümlede yukarıda gösterilen tamiri yapmış ve tamiriyle ilgili olarak şu kısa notu yazmıştır:

Ekleme için krş. Drs.132a.11'de Segrek ant içerken: 'oğuma şancılayımı' der. *Süheyl ü Nevbahâr* 3684

Çıkıcağ taş ile baş yançılur

Ya çomak yer ü yâ oğa sançılur (DKON: 115)

Tezcan'ın işaret ettiği ant içme işi Dede Korkut'ta iki yerde daha geçer; şimdiki söz konusu üç örneği bir arada görelim:

Drs.51a.10: “*Kılıcuma toğranayın, oğuma şancılayın...*”

121Drs.41b.8, 41b.9, 42a.1, 82a.1, 94b.4, 128a.3, 151b.12-13.

122Drs.37b.13, 47b.5, 50b.3, 50b.9, 78a.13, 116a.7, 124a.4.

Drs.97a.3: "... *kalıcuma çoğranayın, oğuma şancılayın...*"

Drs.132a.11: "Men *kalıcuma çoğranayım, oğuma şancılayım...*"

Bu üç cümleden *kılıca çoğran-* ve *oğa sancıl-* deyimlerinde fiillerin söz konusu silahların işlevine göre seçilmiş olduğu anlaşılıyor yani kılıç *doğrar*, ok ise *sançar* (*batar* veya *deler*); bu durum da Tezcan'ın tamirinde haklı olduğunu gösterir. Benzer tamir için bk. Drs.68b.8-9 notu.

Drs.23a.1 (ME 42.1) fiil-mAz...fiil-Ar söz kalıbı.

"Koyun *demez*, keçi *demez* şapanınun ayasına *kor atar*, kâfiri *yıkar*."

Yukarıdaki cümlede geçen *demez* fiilindeki *-mAz zarf-fiil* ekinin Türkiye Türkçesindeki *-mAdAn zarf-fiil* ile denk bir şekilde kullanılmış olması dikkat çekiyor. Yapısal olarak incelendiğinde bu zarf-fiilin kullanımında şöyle bir kalıp olduğu anlaşılıyor: *fiil-mAz...fiil-Ar*.

Ekin Dede Korkut'ta tespit edebildiğim diğer örnekleri şunlardır:

Drs.99b.8: "...yüzini *kan bürümüş*, *turmaz* *kanın siler*"

Drs.117a.5: "Gördi bir *kınsuz kılıç*, *turmaz* *ener çıkar*."

Drs.23a.7 (ME 42.7) Eksiz bulunma durumu örnekleri.

isim(+iyelik)+ Ø + al-: +dA durmak

"Yoluñ *kıyısın alup* oturdı, ağladı şıkladı."

Dede Korkut'ta *al-* fiilinin kullanılışı ile ilgili olarak, yukarıdaki örnekte olduğu gibi, bir söyleyiş kalıbı ortaya çıkmaktadır. Aynı kalıp, şu cümlelerde de görülür:

Drs.29a.8: "Kadın ana, *karşum alup* ne böğürürsin?"

Drs.36a.6: "Hân Bayındırın *karşusın alsa* tursa, kullık eylese."

Drs.52b.5: "Bağdı gördi birkaç çobanlar *yoluñ kıyısın almışlar*"

Drs.58a.3: "Kızlar oturan *otağa geldi*, *eşiğin aldı*, oturdı."

Drs.115b.6: "**Mağaranuñ kapusın alup** bir ayagın kapunun bir yanına, birin dağı bir yanına *kodı*"

Drs.116b.6: "Depegöz, **günbedün kapusın aldı**"

Gökyay, sadece Drs.58a.3'te geçen *eşiği alıp oturmak* için "*eşiği tutup oturmak*, *kapının önüne oturmak*" (OŞG: 206) notunu düşmüştür ki bu eksik bir tespittir.

Tarama Sözlüğü 2252'de “*kapuyu almak: Kapıda durmak, kapıyı işgal etmek*” şeklinde işlenmiştir. Yukarıda verdiğimiz örneklerde kullanılmış olan *isim*(+iyelik)+ *al-* şeklindeki yapı ve anlamı, *Tarama Sözlüğü*'nde bilgi verilen bu yapı ve anlam ile aynıdır.

Eksiz yönelme durumu için bk. Drs.35b.5, 63b.7 notu.

Drs.23a.7 (ME 42.7) **ağla- şıkla-**: ağlamak, feryad etmek.

“Yoluñ kıyısın alup oturdu, ağladı şıkladı.” ve

Drs.47b.9: “Ağlayubanı şıklayubanı evine geldi.”

Yukarıdaki cümlelerde ikileme içinde olmasına karşılık şu cümlede *sıkla-*, tek başına kullanılmıştır:

Drs.30a.5: “Kartaş [dâyü] şıklayanda yoldaşuma yazuh.”

Ben aynı ikilemenin, Eski Türkçe metinlerde biraz farklı şekilde geçtiğine dikkat çekmek istiyorum. İkileme, Orhun Yazıtları'nda iki yerde geçen aynı cümlede, *sığta- yogla-* şeklinde geçmektedir:

“...bunça bodun kelipen sığtamış yoglamış.” (Kül Tigin Doğu: 4, Bilge Kağan Doğu: 5)

Uygur Türkçesinde ikilemenin *ıglayu sıktayu şekli* kullanılmıştır:

“uluğ ünün ıglayu sıktayu maytrı burқан tapa kelirler.” (Tekin 1976: 133)

“ol ödün қаңı қан улуш bodun ıglayu sıktayu edgü ögli teginig uzatı öntürüp taluyқа ıdtılar” (Hamilton 1998: 41-42)

Tarama Sözlüğü 3412'de *sıklamak* fiili için “*Ağlamak, göz yaşı dökmek, sızlanmak*” anlamları verilmiş ve ikisi Dede Korkut'ta ikileme şeklinde geçen yukarıdaki örnekler olmak üzere toplam üç örnek verilmiştir. Ayrıca *Derleme Sözlüğü* 3605'te aynı fiil *sıkılmak* şekliyle “*sızlanmak, sıkıntıdan ağlamak*” anlamlarında Niğde Bor'dan derlenmiştir.

Drs.23b.1 (ME 43.1)

ağ ban (év): yüksek büyük (çadır), **ağ ban** (ikileme).

“Gökden ıldırım ağ[-]ban évüm üzerine şaқır gördüm.”

Drs.56b.13: “Ala şabāh şapa yerde dikilende ağ[-]ban évli”

Kelime, yukarıdaki iki yerde *اغبان* şeklinde, şu cümlelerde ise *اغبان* şeklinde ayrı yazılmıştır:

Drs.24a.7: “Ağ ban évüm dikilende yurdı қалmış.”

Drs.25b.7: “Ağ **ban** évüm şundan geçmiş, gördün mi?”

Drs.35a.13: “Kara yêrûn üstine ağ **ban** évin dikdürmüşidi.”

Drs.43a.12: “...ağ **ban** évini, ağ otağını kara yêrûn üzerine kırdurmuş idi”

Drs.62b.6: “...ağ **ban** évine, ağ otağına gêrû döndi, düğüne başladı.”

Drs.92b.8: “Babañun ağ **ban** [evi] eşiginde kıravaşlar inek şağar”

Drs.100b.10: “Babamun ağ **ban** [évi] eşigine düşdüğünde...”

Drs.102a.2: “Babamun ağ **ban** évinden çıkardım”

Drs.103a.1: “Kara yêrûn üzerine ağ **ban** évin dikmişidi”

Drs.104a.12: “Ala şabâh şapa yerde dikilende ağ **ban** évli”

Drs.119b.5-6: “...ağ **ban** évini kara yêrûn üzerine dikdürmüşidi”

Drs.130a.3: “Öşün Kocanun ağ **ban** évi öğinde şiven kıpdı.”

Drs.151b.9: “ağ [**ban**] évi eşiginde şiven kıpdı.”

Yukarıdaki cümlelerde geçen *ağ* kelimesinin örnekleri şimdiye kadarki dizinlerde *ak* başlığı altında işlenmiş ve kelimeye ‘*ak, beyaz*’ anlamı verilmiştir. Ergin, *ban* kelimesi için “*çok süslü altın başlı büyük çadır*” (MEİI: 37) anlamını vermiştir.

Yukarıdaki cümlelerde geçen *ağ ban* bir ikileme olup *ağ* Türkçe ‘yüksek’, *ban* Farsça ‘tavan’ demektir. Ancak burada *ban*’ın Farsçadaki anlamı dışında bir eş anlamlı ikileme kuracak şekilde kullanılmış olduğu anlaşılıyor. Nitekim Drs.84b.3’te “*Ağca burclu hişârlarda tıtlayıduñ, oğul!*” cümlesi geçer ki bu cümledeki *ağca burclu hişâr* tamlaması ‘yüksek burçlu kale’ anlamındadır (bunun için bk. Drs.84b.3 notu). Ergin ve Gökyay’ın buradaki yapıyı bir ikileme değil bir sıfat tamlaması olarak gördükleri anlaşılıyor.

Ban kelimesi için düşündüğümüz bu anlamın doğru olduğunu aşağıdaki cümlelerde geçen *altun başlu ban ev* tamlamasında *ban*ın tek başına kullanılmış olması da gösteriyor:

Drs.11a.3: “*Altun başlu ban év vêrgil*”

Drs.18a.10: “*Altun başlu ban évler gèderise benüm gèder*”

Drs.18b.12: “*Altun başlu ban évler senün gèderise*”

Drs.21a.5: “*Altun [başlu] ban évlerin kâfirler çâpdılar*”

Drs.73b.9: “*Altun [başlu] ban évüñe sürüp varğıl*”

Ban kelimesi için verdiğimiz anlamın doğru olduğunu *dünlügi altun ban ev* tamlamasında *ban*ın tek başına kullanılmış olması da destekliyor:

Drs.22a.4-5: "...*dünlügi altun ban évlerini biz yıkmışuz*."

Drs.28a.8: "*Dünlügi altun ban évümün kabzası oğul!*"

Drs.30b.9: "*Dünlügi altun ban évlerümi götürüpdürürsin*"

Drs.31 a.6: "...*dünlügi altun ban évünji götürmişüz*"

Drs.47b.10: "...*dünlügi altun ban évine [şiven] girdi*."

Drs.50b.5: "*Dünlügi altun ban évine babamun şiven girmiş*"

Drs.61 a.5: "*Dünlügi altun ban évüm saña gölge olsun!*"

Drs.61 b.1-2: "Oğul, *dünlügi altun ban évümün kabzası oğul!*"

Drs.83b.5: "*Dünlügi altun ban évümün kabzası oğul!*"

Drs.85a.13: "*Dünlügi altun ban évüm saña gölge olsun*."

Drs.23b.1 (ME 43.1) *düm* *qara*: *kapkara*

"Gökden ıldırım ağban évüm üzerine şakır gördüm.

دوم *Düm* *qara* pusanı ordumun üzerine tökilü[r] gördüm."

M. Ergin, yukarıdaki ikinci dizenin başında geçen ve metindeki yazılışı gösterilen *düm*'ü dizinde bir kelime gibi madde başı yaparak işlemiş, "*bütün, tamam, tam, tüm, düm*" (MEİI: 98) anlamını vermiş ve kendisinden sonraki *qara* kelimesiyle birlikte "*kapkara*" (DKK: 33) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay da *düm*'ü bir kelime gibi madde başı yaparak işlemiş, "*tek renkli (at); yumru, top şey, tomalak; tam, tamam, bütün; baştanbaşa; büyük, ulvi, kudretli, kabarmış, kabarık; konveks*" (OŞG: 200-201) anlamlarını vermiş ve "*tüm (kara)*" (DKH: 45) şeklinde aktarmıştır.

Metinde söz konusu *düm*'ün, devamında gelen *qara* sıfatı için bir pekiştirme unsuru olarak kullanılmış olduğunu ve Ergin'in *kapkara* şeklindeki aktarmasının doğru olduğunu düşünüyorum. Ancak, *düm* için bu pekiştirme görevinin belirtilmemiş olması bir eksikliktir. Nitekim Azerbaycan Türkçesinde de aynı kullanımın bulunduğu bilgi veriliyor:

"*düm... Bazı birleşik sıfatların önüne takılarak manayı kuvvetlendirir; aşırılık bildirir.*" (Altaylı 1994: 329)

"*dümğara sıf. Simsiyah, tamamen siyah*" (Altaylı 1994: 330).

Derleme Sözlüğü'nde ise 'bembeyaz' anlamında *dümağ*, üç yerde tespit edilmiştir:

"*dümağ [dümmağ] bembeyaz*" (DerS: 1628)

Drs.23b.9 (ME 43.9) قدار → قدار = **karadur** → **kadadur**, **kada**: bela.

“Kara bulut dëdügün senüğ devletüğdür.

Kar ile yağmur dëdügün leşkerüğdür.

Şaç kayğudur, kan **kadadur**.

Qalanısın yora bilmen, Allāh [hayra] yorsun!”

Yukarıdaki dizelerde koyu harflerle yazılan kelime, metinde قدار şeklinde yazılmıştır. Gökyay (OŞG: 19.21) ve Tezcan kelimeyi *kadadur* şeklinde tamir ederek okumuş, diğer araştırmacılar *karadur* okumuşlardır. Tezcan, yazdığı notta bu kelimeye yanlış yazım bulunduğunu, kelimenin Dresden nüshasında قضا *każā* yerine *dal* ile üç yerde قدا şeklinde¹²³ ve bir yerde قده şeklinde¹²⁴ yazılmış olduğunu belirtmiş, *Derleme Sözlüğü*’nden de benzer örnekleri tanık göstermiş ve kelimenin *kada* okunması gerektiğini söylemiştir (DKON: 118).

Tezcan’ın bu tamirine katılıyor, söz konusu kelimenin metindeki yazımı konusunda bir düzeltme ve birkaç gerekçe eklemek istiyorum. Kelimenin Dresden nüshasındaki örnekleri; beş yerde قضا, bir yerde قده, dört yerde قدا şeklinde yazılmıştır:

-z-	-d-
Ar. każā قضا 3a.12, 4b.10, 97b.5, 15b.12, 100a.9.	kada قده 26a.5; kada قدا 43b.5, 81a.1, 82b.3, 126a.5.

1. Kelimenin *kada* ‘bela’ şeklinde okunup anlaşılması bağlama gayet uygun düşüyor.

2. Kelime, Vat.86a.4’te geçen aynı cümlede قَدَاثَر şeklinde yazılmıştır. Ayrıca bk. Drs.82b.3 notu.

Drs.23b.11 (ME 43.11) [mahmüz].

“Ben bugün çoñur ata [mahmüz] **kaqaram**,

üğ günlük yolu bir günde aluram”

S. Tezcan, yukarıdaki ilk cümlede gösterilen tamiri yapmış ve konuyla ilgili olarak şu notu yazmıştır:

Burada ekleme ‘olmasa da olur’ türünden bir ekleme olarak kalıyor, çünkü *mahmüz kaq-mak* birleşik eylemi için başka metinlerden örnek gösteremiyorum. Ancak, üç cümle sonra: Drs.24a.2 Çoñur atın Qazan Beg mahmüzladı, yola gëtdi, denmiş olması önerdiğim eklemenin yerinde olduğunu gösteriyor.

¹²³Drs.43b.5, 81a.1, 126a.5.

¹²⁴Drs.26a.5.

Bugüne değin Vat. nüshasındaki yanlış harekeleme yüzünden *kaçıram* okunmuştur; oysa ata *kaçımak* 'kızmak, öfkelenmek' söz konusu olamaz. Vat. nüshasında da [mahmüz] eksiktir. (DKON: 119)

Tezcan'ın “*olmasa da olur türünden bir ekleme*” dediği tamirinin doğru ve gerekli olduğunu düşünüyor, iki gerekçe eklemek istiyorum:

1. Dresden nüshasında geçen şu cümlede *mahmüz urdı* geçer:

Drs.99b.4: “Atına **mahmüz urdı**, bir yüksek yere çıktı, gözledi.”

2. Vatikan nüshasında geçen şu cümlede ise *mahmüz édüp* fiili kullanılmıştır:

Vat.86a.8: “koşur atını bindi, **mahmüz édüp** yola girdi.”

Bu iki cümledeki *mahmüz ur-*, *mahmüz ét-* fiilleri ‘mahmuzlamak’ anlamında olup söz konusu cümlede yapılan tamirin doğru olduğunu destekliyor. Vat.86a.6'da geçen aynı cümlede aynı eksikliğin bulunması, bu yanlışlığın ortak bir dip nüshaya dayandığını gösteriyor.

Drs.24a.1 (ME 44.1)

başına çäre ét- = baş yarağı eyle- / gör-: Başının çaresine bakmak.

“Ordum sağ esen degül ise **başuñuza çäre édün**, men dağı gëtdüm.”

Dede Korkut'ta sadece yukarıdaki cümlede geçen bu deyim, ayrıca bir yerde *baş yarağı eyle-*, bir yerde de *baş yarağı gör-* şeklinde geçiyor:

Drs.123b.9: “**Baş yarağı eyleñ**, üzerünüze yağı gëlür, dëdi.”

Drs.144a.12: “**Başuñuz yarağın görün**, dëdi.”

Söz konusu deyim, Türkiye Türkçesinde, ‘*Başının çaresine bakmak*’ şeklinde kullanılmaktadır (bk. Aksoy 1988: 625).

Drs.24a.4 (ME 44.4)

يورتنه → يورتنده = **yur[d]ında**, **yur<du>nda** → yurtda.

“Gördi[-]kim uçarda kuzğun [kalmış], tazı tolışmış yurtda kalmış. = يورتنه.
Vat.86a.9

Ergin ve Gökyay, yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan kelimeyi *yurtda* (OŞG: 19.28) şeklinde okumuştur. Sertkaya 1998'de sunduğu bir bildiride gerekçe göstermeksizin kelimenin *yur<du>nda* şeklinde tamir edilmesi gerektiğini söylemiştir (2004: 138). Tezcan ve Özçelik ise kelimeyi *yur[d]ında* şeklinde okumuştur.

Ergin ve Gökyay'ın okuyuşları doğru olmalıdır. Bu düşüncemin gerekçeleri şunlardır:

1. Kelime Vat.86a.9'da **يُورْتِدَا** (*yurtda*) okunacak şekilde yazılmış ve hareketlenmiştir. Ayrıca Dresden nüshasında bir ve iki noktanın birbiriyle sıklıkla karıştırıldığını biliyoruz.

2. Başka yerde de geçen aynı cümlede aynı kelime, *te*'nin noktaları sağa ve sola kaydırılarak birbirinden uzak yazılmış olduğundan neredeyse *yüzinde* okunacak durumdadır:

Drs.47b.3: “Gördiler kim uçarda kuzgünü kalmış, tazı tolımış **يُورْتِدَا** yurtda kalmış”

Benzer örnekler için bk. *Giriş* bölümü *Yazımda Noktaların Sağa veya Sola Kayması*. Hem bu örnek hem de kelimenin her iki cümledeki yazım şekli, Dresden yazıcısının *te*'nin noktalarını yazarken yanlışlık yaptığını açıkça gösteriyor.

3. Belki de araştırmacıları yanılgıya düşüren durum, kelimenin on örneğinin **يُورْدَا** (*yurd*)¹²⁵ şeklinde yazılmış olmasıdır; o hâlde kelimenin şu cümlede *yurt* okunacak şekilde yazılmış olduğunu gösterip düşüncemizi pekiştirelim:

Drs.98a.12: “yatacak yer mi bulduñ, **يُورْتِي** yurt mı bulduñ?”

Drs.24a.5-6 (ME 44.5-6)

1. **قَوْمُ قَبْلَا** → قَوْمُ قَبْلَا = **qavum qabla**: (ikileme) hısım akraba.

2. **بِنَم** → بِنَم = **benüm** → menüm.

3. **قَامَا** → qoma: terkedilmiş, metruk.

“Qavum qabla menüm قوما qoma yurdum (= Vat.86a.10)

Qulanıla şığın gëyige qonşı yurdum.

Seni yağı nereden darımış, güzel yurdum?

Ağ ban évüm dikilende yurdi qalmış.

Qarıcuq anam oturanda yeri qalmış.

Oğlum Oruz oñ atanda pota qalmış.

Oğuz begleri at çapanda meydân qalmış.

Qara mudbaq dikilende ocaq qalmış.”

Yukandaki ilk dizede Dede Korkut metninin karmaşık sorunlarından biri bulunuyor. İlk dizede geçen ve metindeki yazılışları verilmiş olan kelimeler, bugüne kadar farklı şekillerde okunmuştur:

¹²⁵Drs.23b.12, 24a.3, 24a.4, 24a.6, 24a.6, 24a.7, 24a.7, 27a.8, 56b.3, 108b.10.

M. Ergin, dizeyi ‘*Kavum kabile, menüm kuma yurdum.*’ diye okumuş ve “*Kavim kabile benim ortak yurdum*” (DKK: 34) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay -Vat.86a.10’daki yazılışına dayanarak- ibareyi ‘*Kavum kabile henüm kama yurdum*’ (OŞG: 19.31) şeklinde okumuş, daha sonra ilk kelimeyi *kavum* (OŞG: 341, 19.31 numaralı düzeltme) olarak düzeltmiş ancak bu dizeyi aktarmaktan (DKH: 45) kaçınmıştır.

T. Tekin yazdığı kısa notta konuyla ilgili olarak şu görüşlere yer vermiştir:

D nüshasındaki *kamlā* şekli benzeşme sonucu meydana gelmiş olmalıdır: *ḳavum ḳamlā. Yurdum* kelimesinden önceki kelime D nüshasında *kuma*, V nüshasında ise *ḳama*’dır (...) *kuma* kelimesinin ‘ortak’ anlamında bir söz olduğu düşünülürse, D nüshasındaki bu şeklin metne daha uygun olacağı iddia edilebilir: *Kavim kabile benim ortak yurdum.* (Tekin 1986: 148)

S. Tezcan, cümleyi “*Ḳavum ḳabla, benüm ḳona[r] yurdum*” şeklinde tamir etmiş; Özçelik Tezcan’ın bu tamirini kitabına almakla beraber tereddütlü olduğunu soru işareti (?) ile belirtmiştir.

Tezcan Vat.86a.10’da da dizeyi aynı şekilde tamir ederek okumuştur. M. S. Kaçalin dizeyi “*Ḳavum ḳabla, benüm ḳoma yurdum.*” şeklinde doğru olarak okumuş, *ḳoma* kelimesi için verdiği “(<*ḳo-ma*) *metruk, garip, zavallı; bayır*” (Kaçalın 2006: 237, 321) açıklamasıyla doğru anlama en çok yaklaşan kişi olmuştur.

Cümleyi *ḳavum ḳabla* şeklinde okuyor, bunun bir ikileme olduğunu düşünüyor ve birkaç gerekçe eklemek istiyorum:

1. Vat.86a.10’da *قَمَا* (*ḳama*) şeklinde yazılmış olan kelimenin yazım veya en azından harekelenişinde yanlışlık yapılmış olduğu anlaşıyor; kelime Drs.24a.6’da doğru olarak *قَرَمَا* şeklinde yazılmıştır.

2. Dede Korkut’ta *-ma* ekiyle yapılmış olup sıfat olarak kullanılmış olan şu benzer isim-fiil örneklerinin, *ḳoma yurd* tamlamasındaki *ḳoma* kelimesinin yapısını açıklamak için örnek alınabileceğini düşünüyorum:

beşik kertme nişanlı / yavuklu 36b.4, 40a.10	örme saçlı 63b.2
bogma giriş 56b.4	yonma ağaç taırlı 142b.6
çatma kaşlı 8a.10	boynuzu burma koç 55b.1

3. Drs.24a.5’te *ميم* şeklinde yazılmış olan kelimede ise *nun* yerine *ye* yazılmıştır. Bir başka deyişle nokta üstü konacağına altı konmuştur. Bu nedenle kelime *menüm* okunmalıdır. Dresden nüshasında geçen şu örneklerde de aynı yazım yanlışlığı (*nun* yerine *ye*) yapılmıştır:

okunanda اوقيانده Drs.5a. 10	toğanın طوغان Drs.26b.3	sağınçin صاغيچين Drs.19b.1

4. Drs.24a.5'te قبالا yazılmış olan kelime ise *be* yerine *mim* yazılmıştır; doğrusu *qabla* olmalıdır. Nitekim kelime Vat.86a.10'da قبالا (*qabla*) şeklinde yazılmıştır ki bu Arapça *qabile* kelimesinin kısaltmış ve Türkçeleşmiş şeklidir. Ayrıca kelimenin *qavum* ile ikileme kurmuş olması da kelimenin bu şekilde okunması gerektiğini gösteriyor. Aynı yazım yanlış (Arku) Bêli مېلى (Drs.92b.7) örneğinde de yapılmıştır.

5. Nitekim S. Nevbahâr'daki şu beyitte de *qavum qabla* geçer:

Qavum qabla kullukçılar il ü şâr

Tamâmet sarâyına şâhuñ üşer (SÜN: 795)

6. Kazan Bey'in *yurdu* yağmalanmış ve ailesi ile birlikte bütün halkı tutsak alınmıştır. Nitekim, Kazan Bey, bu dizinin devamında yağmalanmış olan yurdundan geriye kalanları saymakta ve her şeyin yerinde yeller estiğini anlatmaktadır. Bu bağlam da *koma* kelimesinin 'terkedilmiş, metruk' anlamında kullanılmış olduğunu gösteriyor.

Drs.24a.7-10 (ME 44.7-10) Bulunma durumu eki (+*dA*)'nin çıkma durumu eki (+*dAn*) yerine kullanılışı.

Türkçenin hemen her lehçesi veya ağzında ad durum eklerinin birbirinin yerine kullanılabildikleri görülür.

Ben, burada Dede Korkut'ta geçen şu metinde -*An* sıfat fiil üzerine kullanılmış olan bulunma durum eki(+*dA*)'nin çıkma fonksiyonunda kullanıldığına dikkat çekmek istiyorum:

“Seni yağı nereden darımış güzel yurdum?

Ağ ban évüm dikilende yurdu kalmış,

Qarıcuğ anam oturanda yeri kalmış,

Qara mudbağ dikilende ocağ kalmış,

Oğlum Oruz oğ atanda pota kalmış,

Oğuz begleri at çapanda meydan kalmış.”

Bulunma durumu eki, şu cümlelerde de çıkma yerine kullanılmıştır:

Drs.13b.1: “Oğlanı iki talusunun arasında urup çağdı yıkdı.”

Drs.24a.3: “Gördi kim uçarda kuzğun kalmış”

Drs.26a.11: “Üç yerde yaralandum”

Drs.27b.1: “Atından endi, çobanın ellerin çözdi, alında bir öpdı.”

Drs.31b.12: “... bıyıgın eşesinde yedi yerde dügen”

Drs.47b.2: “Gördiler kim uçarda kuzğun kalmış”

Drs.73a.12: “Nerede bildün benüm tutsak olduğum?”

Drs.77a.1: “... kara bıyığın yedi yerde eşsesinde dügen”

Drs.103a.10: “Günlerde bir gün Düzmürd Kalasına geldi.”

Drs.104a.5: “Günlerde bir gün Yegenek oturup...”

Drs.105b.6: “Oğuz ellerinde kimsin? dedüm”

Dede Korkut'ta ad durum eklerinin birbirleri yerine kullanıldığı başka örnekler de vardır. Bunun için bk. Drs.11a.1, 68a.5, 75b.8-9, 130a.9-10, 141a.3 notları.

Drs.24a.13, 24b.6 (ME 44.13, 45.6)

geçdügi → geçcegi; geçcek: geçit, uğrak yer.

‘جەدگى’ Kâfir geçcegi yola düşdi gëtdi.” ve

Drs.24b.6: “Kızıl develer gelüp جەدگى geçcegi şu

Ağ koyunlar gelüp çevresinde yatduğı şu”

Yukarıdaki cümlelerde geçen ve koyu harflerle yazılmış olan kelimenin iki örneği de metinde كەجە şeklinde yazılmıştır. M. Ergin, yanlış yazılmış düşüncesiyle kelimeyi *kiçdüki* şeklinde okumuş, dizinde “*kiç- geçmek*” (MEII: 202-203) diye işlemiş, kelimenin geçtiği iki cümleyi “*Kâfirin geçtiği yola düştü gitti*” ve “*Kızıl develerin gelip geçtiği su*” (DKK: 34, 36) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay; kelimeyi *geçdüğü* (OŞG: 20.3 ve 341, 20.12 numaralı düzeltme) şeklinde okumuş, “*geçmek*” (OŞG: 209) olarak anlamış ve ikinci cümleyi Ergin gibi, birincisini ise “*kâfirin geçceği yola düştü, gitti*” (Gökyay 1963: 19) şeklinde aktarmıştır. Tezcan da aynı şekilde anlamış olmalı ki kelimeyi iki yerde de *geçdügi* şeklinde okumuştur.

Metinde kelime her iki veride de gayet özenle كەجە şeklinde yazılmıştır. Ben, kelimenin Dresden nüshasındaki yazılışının doğru olduğunu, kelimenin *geçcek* okunması gerektiğini düşünüyorum. Bununla ilgili kanıtlarım şöyledir:

1. Dresden nüshasında *dal* (د) yerine *he* (ه) şeklinde bir yazım yanlışlığına rastlanmıyor.

2. Söz konusu kelime, Eski Türkçede *keçig* ‘geçit’ şeklindedir ve Tonyukuk Yazıtı’ndaki bir cümlede şöyle geçer:

“İrtiş ögüzüg keçigsizin keçtimiz = İrtiş nehrini geçit olmaksızın geçtik” (Ergin 1975: Metin: 95, Tercüme: 59).

3. Bu kelime *Divan-ı Lugatı'l-Türk*'te كەك şeklinde yazılmış ve örnek olarak şu atasözü verilmiştir: “*kaynar öküz keçiksiz bolmas = coşkun su geçitsiz olmaz*” (DLTI: 390)

4. Keçig kelimesi, yine ‘geçit’ anlamında *Kutadgu Bilig*’de de geçer:

“sizlik ot ol ot küyürgen bolur

yolında keçig yok ötülgen bolur” (Arat 1999: 249. beyit)

Kelime, *Kutadgu Bilig*’de ayrıca sekiz yerde¹²⁶ daha geçer.

5. *Derleme Sözlüğü*’nde geçek için “çok geçilen yer, işlek yol; ufak tahta köprü; dar geçit, boğaz; yol uğrağı” (DerS: 1960-1961) anlamları verilmiştir. Aynı sözlükte ayrıca “geçek geçit: Büyük suların geçilebilecek yeri” ve “geçek taşı: Dereyi geçmek için konulan taşlar” (DerS: 1961) tespitlerine de yer verilmiştir.

6. *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*’nde geçit kelimesinin şu karşılıkları verilmiştir: “keçik (suvda) (Özbek); kiçü (suda) (Tatar); keçik (suda) (Uygur)” (Ercilasun vd. 1991: 262-263). *Eski ve Yeni Uygur Türkçesi Sözlüklerinde* de kelimenin anlamı ‘geçit’ olarak verilmiştir. (Caferoğlu 1968: 103, Necipoviç 1995: 196)

7. Dede Korkut’ta benzer şekilde yazılmış bir başka örnek Drs.22a.13’ta geçen *الافرى* (*alakırı*) kelimesidir. Bununla ilgili okuma şekilleri ve açıklamalar için bk. Drs.22a.13 notu.

Ayrıca Drs.62b.3 ve Drs.108a.8’de geçen ve metinde *الافانى*¹²⁷ (*alağanını*) kelimesi, iki ayrı kelime olduğunu düşünülerek *ala kanını* şeklinde okunmuştur. Kelime, daha sonra S. Tezcan tarafından *alağan*, ‘alıcı, avını kaçırmayan’ şeklinde okunmuş ve anlamlandırılmıştır (DKON: 201-202).

8. Ayrıca, Dresden nüshasında geçen aşağıdaki örneklerde de *a / e* ünlüsünün hece sonunda benzer şekilde yazıldığı görülür:

depecük دهجك 3b.6	Beyrege بهره كه 149b.11	vëregüm بهره كم 8a.11
süñemez سه كمز 89b.11	dönmesi در كه مهي 82a.6	yederem بهدرم 139a.13
Beyregi بهره كي 149b.10		

Bütün bunlara dayanarak her iki cümlede *كهجه كي* şeklinde yazılmış olan kelimenin *gêçegi* okunması gerektiğini, anlam genişlemesi yoluyla bir sıfat olarak ‘geçit’ anlamında kullanıldığını düşünüyor ve cümleleri şöyle anlıyorum:

Drs.24a.13: “Kâfirlerin uğrağı / geçiti yola girdi, gitti.”

Drs.24b.6: “Kızıl develerin uğrak yeri / geçiti su.”

¹²⁶ Arat 1999: 674, 1541, 1793, 1851, 2889, 4042, 4837, 5208 numaralı beyitler.

¹²⁷ Vat.103b.1’de de aynı şekilde yazılmıştır.

Drs.24b.1 (ME 45.1) gel-: çıkmak.

“Kazanun önüne bir şu geldi.”

M. Ergin, *gel-* fiilinin anlamını “*gelmek*” (MEII: 115) olarak vermiş ve yukarıdaki cümleyi aktarmaya olduğu gibi (DKK: 36) almıştır. O. Ş. Gökyay kelimeyi “(türlü yerlerde)” (OŞG: 210) notuyla anlam vermeksizin dizine işlemiş ve yukarıdaki cümleyi -Ergin gibi- (DKH: 45) aktarmaya olduğu gibi almıştır.

Yukarıdaki cümlede *gel-* fiilinin ‘çıkma’ anlamında kullanıldığı açıktır. Kelimenin *Tarama Sözlüğü*’nde bu anlamıyla tespit edilmemiş olması bir eksikliktir.

Drs.24b.5 (ME 45.5) nigāhi → nikāhi.

Dresden	Vatikan
‘Āyşe ile Fātimānū nikāhi şu (24b.5)	‘Āyşeyle Fātimānū nikāhi şu (86b.4)

M. Ergin, yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilen kelimeyi *nigāhi* okumuş ve “*bakışı*” (DKK: 36) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay, kelimeyi *nigāhi* okumuş ve önce “*nigāhi*” (1963: 19); ancak daha sonra “*nikāhi*” (DKH: 45) şeklinde aktarmıştır. Gökyay ayrıca yazdığı notta konuyla ilgili olarak *Nehcü'l-Ferādis*’te Hz. Peygamberin kızı Fatima’nın nikāhında dua ederek üzerine su serptiğini de aktarır (OŞG: CCLXXXVI).

S. Tezcan ise *nikāh* ve *nigāh* ile ilgili birtakım tespit ve yorumlamalara rağmen (DKON: 124-126) kelimeyi *nigāhi* şeklinde okumayı tercih etmiştir. Daha önceki okumaların ve kelimenin metinde نكاهي şeklindeki yazılışının etkisinde, kelimeyi *nigāhi* okumuştum.

M. S. Kaçalın, yazdığı notta kelimenin Vat.86b.4’te şeklinde yazılmış olduğunu belirtmiş ve tanık olarak ayrıca Gökyay’ın da bahsettiği Hz. Fatma’nın nikāhındaki su motifiyle ilgili olarak *Nehcü'l-Ferādis*’te geçen ilgili bölümünü aktarmıştır (Kaçalın 2006: 238).

Buradaki mesele, kelimenin her iki nüshada *ha* (ح) yerine *he* (ه) ile yazılmış olmasıdır. Cümlede Hz. Peygamberin kızı Fatima’nın nikāhında geçen su motifine telmih yapılmıştır. *İslam Tarihi*’nde Hz. Peygamberin kızı Fatima’nın nikāhından sonra bir kapla su getirttiği, abdest aldığı suyun içine misk döktüğü, Hz. Ali’nin göğsüne, iki omuzu arasına ve kollarına sepeleyerek dua ettiği daha sonra Hz. Fatma’yı çağırıp “*Kızım, seni ailemin en hayırlısına nikāhladım*” dediği anlatılır. Ayrıca Hz. Fatma’nın çeyizinde bir su tulumu, bir su testisi ve meşin bir su bardağı bulunduğu aktarılır.¹²⁸

128M. Asım Köksal, *İslam Tarihi*, İstanbul, (Tarihsiz), C. 9, s. 259. (Not: Aktarılan bilgi, şu kaynağa dayandırılmıştır: İbn-i Sa’d, *Et-Tabakatü'l-Kübra*, Beyrut, 1985, C. 8, s.21-24.)

Drs.24b.5 (ME 45.5) [gelüp]

“Şehbâz atlar [gelüp] içdüğü şu,

Kızıl develer **gelüp** geçegi şu,

Ağ koyunlar **gelüp** çevresinde yatduğu şu”

Yukarıdaki metinde gösterdiğim tamiri sadece M. Ergin yapmıştır. Metinde sonraki iki dizenin durumu dikkate alındığında kelimenin pekiştirme amacıyla kullanıldığı ve yukarıda gösterilen tamerin doğru olduğu anlaşıyor.

Drs.24b.8-9 (ME 45.9)

İsim+ kaçan fiil-sA gerek!: İsim+ nasıl+ fiil-sIn / -AcAK!

“Şu, **kaçan** haber vërse gerek!”: Su nasıl konuşsun / konuşacak!

Yukarıdaki cümle, Kazan’ın suyla konuşarak *haber sorması* sonrasında anlatıcı ozanın ağzından söylenmiş bir istifham cümlesidir. Bu cümle, ‘su nasıl konuşsun!’ veya ‘su nasıl konuşacak!’ şeklinde anlaşılabilir. Bu olayın devamında Kazan Bey, rastladığı kurt ve köpekten *haber sorar* ve bu olaylardan sonra da anlatıcı ozan, aynı cümleyi kullanır.

Drs.25a.6-7: “Kurt, **kaçan** haber vërse gerek!”

Drs.25a.13: “Köpek, **kaçan** haber vërse gerek!”

Ergin, yukarıdaki üç cümlelerin sonuna nokta; Gökyay, birinci cümleden sonra virgül (OŞG: 20.18), diğer iki cümleden sonra nokta koymuştur (OŞG: 21.1, 21.13). Tezcan ise her üç cümlelerin sonuna soru işareti koymuştur.

Yukarıda birinci cümle için belirtildiği gibi söz konusu cümlelerde bir istifham yapılmıştır. Bu cümlelerdeki istifham, ...-sA gerek! kalıbı ile yakından ilgilidir. *Tarama Sözlüğü*’nde (TSE: 249) ...-sA gerek! kalıbı başlığı altında *kaçan...-sA gerek!* kalıbı örneklerinin tespit edilmemiş olması bir eksikliktir.

Drs.24b.9 (ME 45.9) geçmek: vazgeçmek.

“Şudan **gêçdi**, bu kez bir kûrda tûş oldı.”

Ergin, fiili *kiçdi* şeklinde okumuş ve anlamını sadece “geçmek” (MEII: 202) olarak vermiştir. Gökyay ise fiili *gêçdi* (OŞG: 20.18) şeklinde okumuş ve anlamını şu şekilde vermiştir:

Bir yerden karşıya geçmek, öteye geçmek, geçip gitmek, delip öte geçmek, birini (yanışta) geçmek, yarışı kazanmak, başışlamak, önde olmak, geride bırakmak, ölmek, vazgeçmek, bırakmak, başışlamak, aşmak (OŞG: 209)

Yukarıdaki cümlede *geç-* fiili, ‘vazgeçmek’ anlamındadır. Fiil, olayın devamında iki defa daha aynı anlamda kullanılmıştır:

Drs.25a.7: “Kırttan dahı geçdi.”

Drs.54b.2: Beyrek, bundan geçdi, ulu kız karındaşları yanına geldi.”

Tarama Sözlüğü’nde fiilin bu anlamıyla ilgili tespit edilmiş örneklerden biri şudur:

“Henüz geçmedi hunharelikten ol âfet

Temam gamzesi sergerm-i câm-ı nahvet iken” (TarS: 1619)

Ayrıca Dede Korkut’ta *şuçından geç-* deyiimi sadece şu cümlede, ‘affetmek’ anlamında kullanılmıştır:

Drs.61b.11: “Beyregün ayağına düşdi, kılıcı altından geçdi. Beyrek dahı *şuçından geçdi*.”

Drs.24b.9-10 (ME 45.9-10) *tuş ol-*: raslamak, karşılaşmak.

“Şudan geçdi, bu kez bir kırdan *tuş* oldu.”

Drs.66b.1: “(...) Hüb yerde *tuş* oldu, velî maña sen yamân yerde duşak oldu oğul, dedi.”

Yukarıdaki iki cümlede işaret edilen *tuş ol-* birleşik fiili, Dede Korkut’ta iki yerde geçtiği hâlde yapılan çalışmaların dizinlerinde yer almamıştır. *Tarama Sözlüğü* 1352-1354’te *düş ol-* şeklinde işlenmiş olan birleşik fiil için ikinci madde-*de ‘rast gelmek, isabet etmek, müsadif olmak, karşılaşmak’* anlamları verilmiştir; sözlükte verilen örneklerden biri şudur:

“Sınmaz taş ve erimez demüre *tuş* oldu.” (TarS: 1352)

Clauson sözlüğünde ise *tuş-* fiili için anlamı ‘to meet’ and the like (1972: 560) şeklinde verilmiştir.

Drs.24b.13 (ME 45.13) [*gördüğünde*].

“Karañku aħşam olanda günü toğan

Qar ile yağmur yağanda er gibi tıran,

Qazakuc atları [*gördüğünde*] kişneşdüren,

Kızıl deve *gördüğünde* bozlaşduran,

Ağca koyun *gördüğünde* kıyruk çarpup kaçıllayan...”

Ergin ve Gökyay (OŞG: 20.24) yayınlarında yukarıdaki metnin üçüncü dizisine *gördüğünde* kelimesini ekleyerek tamir yapmışlardır. Tezcan ise bu tamiri yapmamış, metni olduğu gibi okumuştur. Aynı kelimenin sonraki iki dizide bulunması, Ergin ve Gökyay’ın haklı olduğunu açıkça gösteriyor. *Soylamada* bu kelimenin tekrarı ile bir pekiştirme yapılmak istenmiş olmalıdır.

Drs.25a.2 (ME 46.2) **قارمه یوچ** → قارمه لیوب اوکج = **ķarma ögeç, karma-yugeç, ķarmayu** [ö]geç → **ķarma[la]yu[p]** [ö]geç.

“Ağca koyun gördüğünde kıyruk çarpup karmçılayan,
Arkasını urup berk ağıluğ ardın söken,
Karma[la]yu[p] [ö]geç semüzin alup tutan,
Kınlı kıyruk üzüp çap çap yudan...”

Yukarıdaki metin, Kazan’ın kurt ile konuştuğu bölümden alınmıştır. M. Ergin, ikinci satırda geçen ve metindeki yazılışı gösterilen ibareyi *ķarma ögeç* okumuş ve “*ķarma: karma, karışık*” (MEII: 172), “*ögeç: ögeç, iki yaşına girmiş koyun*” (MEII: 241) anlamlarını vermiş ve dizeyi okuduğu şekilde aktarmasına almıştır (DKK: 37).

O. Ş. Gökyay, ibareyi *ķarmayugeç* (OŞG: 20.28) okumuş, “*kavrayınca, pençesini atınca, yakalayınca*” (OŞG: 240) anlamlarını vermiş ve “*kavrayınca*” (DKH: 46) şeklinde aktarmıştır.

S. Tezcan ise ibare ile ilgili notunda şöyle der:

TarS 2318’de *ķarma-* ‘kavramak, el ile tutmak, yapışmak’ için 15. yy. şairi Rüsenî’den tek bir tanık bulunmaktadır. Böyle bir eylemin varlığı şüpheli görünüyor. Metindeki قارمه یوچ yazılışında eksiklik olduğunu kabul ederek قارمه لایوب اوکج *ķarma[la]yu* [ö]geç semüzin... olarak düzeltmeyi öneriyorum. (DKON: 126)

Tezcan bu düşüncesine tanık olarak *Tarama Sözlüğü*’nde geçen “*ķarmala-şurasından, burasından kavramak, avuç içine alıp tutmak*” (TarS: 2313) ve *Derleme Sözlüğü*’nde geçen “*ķarmala- avuçta sıkmak, avuçlamak*” (DerS: 2665) fiillerini kanıt olarak göstermiştir.

Tezcan’ın tamirinde bir eksik bulunduğunu belirterek, tamiri düzelterek doğru kabul ediyor ve bu konuda iki gerekçe göstermek istiyorum:

1. *Karmala-* fiili Dede Korkut’ta üç yerde geçer:

Drs.103b.9: “Kazılık Kocayı **ķarmalayup** tutup kal’aya koydılar”

Drs.106b.3: “Kâfir Tekür, **ķarmalayup** darb etti”

Drs.106b.8: “Tekür **ķarmalayup** elinden çomağın aldı”

Yukarıdaki üç örneğin de metinde قارم لایوب şeklinde yazılmış olması, söz konusu kelimenin قارمه لیوب (*ķarma[la]yu[p]*) şeklinde tamir edilmesi gerektiğini gösteriyor.

2. Vatikan’da geçen cümlede *ögeç* kelimesinin geçmesi de bu tamirin doğru olduğunu gösteriyor:

Vat.86b.6: “ögeçün semüzini alup kaçan”

Drs.25a.8 (ME 46.8)**köpek(i)lem, köpegile → köpegilem (<köpek + ile + me)**

Bu notta Eski Türkçedeki *yeme* kelimesinin kısaltmış ve kalıplaşmış bir örneği üzerinde durmak istiyorum: **köpegilem**.

“Kazan, kara كړېكلم köpegilem haberleşdi”

Yukarıdaki cümlede geçen *köpegilem* kelimesi, metinde كړېكلم şeklinde yazılmıştır. O. Ş. Gökyay; kelimeyi önce *köpekle* (OŞG: 21.3) okumuş, daha sonra *köpeklem* (OŞG: 341) şeklinde düzeltilmiş, *ilem*’den *ilen*’e gönderme yapmış, “*ile, beraber, birlikte; vasıtasıyla; de; dahî*” (OŞG: 227) anlamlarını vermiş ve “*köpekle*” (DKH: 46) şeklinde aktarmıştır.

S. Tezcan, burada bir yazım yanlışlığı bulunduğunu düşünerek kelimeyi *köpegile* okumuş ve “*he yerine mîm ile*” (DKO: 291) dipnotunu eklemiştir.

M. Ergin, kelimeyi *köpekilem* okumuş, *ilem* kısmını madde başı yaparak “*ile, (edat)*” (MEII: 151) olarak işlemiş ve “*köpek ile*” (DKK: 37) şeklinde aktarmıştır. Ergin, kitabının ikinci cildinin *ses bilgisi* bölümünde *ilem* için şöyle demiştir: “*ilem 46-8, 56-9 -ilen 7-12, 71-3, 90-1 edatında da böyle bir n-m değişikliği düşünülebilir.*” (MEII: 425)

Ergin, sözünü ettiği *ilen* > *ilem* değişmesi için iki örnek göstermiştir. Bunlardan birincisi yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilen *köpegilem* kelimesidir. Ergin’in kelimeyi *köpegilem* okuyuşu doğrudur fakat kelime sonundaki ünsüzün *n* > *m* değişmesi sonucu ortaya çıktığını belirtmesi yanlış olmuştur. Bu bağlamda kelime, *köpegilem* okunmalı ve ibare ‘köpek ile de (haberleşti)’ şeklinde anlaşılmalıdır. Bu düşüncemin gerekçeleri şöyledir:

1. Kazan, yukarıdaki cümlelerin geçtiği kısımda, daha önce sırasıyla *yurd, su* ve *kurt* ile *haberleşmiştir*; bu üç *haberleşme*, daha önceki satırlarda geçen şu cümlelerle anlatılıyor:

Drs.24a.4: “Kazan Beg, burada **yurdılan** haberleşmiş”

Drs.24b.1: “Ben bu **şuyıla** haberleşeyim, dedi.”

Drs.24b.10: “**Qurdılan** bir haberleşeyim, dedi.”

Bu cümlelerde ve metnin bağlamında dikkat edilmesi gereken nokta şudur: Kazan; *yurt, su* ve *kurt*tan sonra dördüncü ve son olarak *köpekle* *haberleşmektedir*. Bunlar bilgi verilirken söz konusu kelimeye paralel kelimelerin *yurdılan, şuyıla* ve *kurdılan* şeklinde kullanılmış olduğunu görüyoruz yani bunların ikisi *ilen*’li, biri *ıla*’lı olarak kullanılmıştır; *ilem*’li şekil yoktur çünkü bu şekil sadece son *haberleşme*de kullanılabileceği için oraya bırakılmıştır.

2. Nitekim Vatikan nüshasında geçen aynı cümlede *köpek* kastedilerek *andan dahî* *haber şordı* denilmiş, vurgu yapılarak olay şöyle anlatılmıştır:

Vat.86b.8-9: “Yolda Karacığ Çobanın köpegini gördi, Kazan Beg **andan dahi** haber şordı.”

3. Eski Türkçenin metinlerinde geçen *yeme* edatı, ‘da, dahi’ anlamında kullanılır: (bk. Gabain 1988: 95, 105; Tekin 2000: 158-159). *Atabetü’l-Hakayık*’ta kelimenin aynı anlamda kullanıldığını ve bazı örneklerinin kısalması nedeniyle Orta Türkçenin bazı metinlerinde *yeme*’nin eklemeye başladığını (*me* < *yeme*) şu örneklerde görmek mümkündür:

“İlahi keçürgen idim sen keçür

Neçe **me** haçalıg kü ersem şaşa” (Arat 1992: 44)

“İşim tip inanıp sır ayma şaşa

Neçe **me** inançlıg iş erse şaşa” (Arat 1992: 54)

4. Anadolu ağızlarında ise *yemenin* bazı kelimelerin sonunda eklenmiş örnekleri görülür: ‘*belkim, illem*’ (Özçelik 1997: 256, 262); ‘*bilem*’ (Gülsevin 2002: 372), ‘*barım / barime*’ (DerS: 506).

Buna göre söz konusu cümlede de böyle bir örnekle karşı karşıya olduğumuz açıktır. Bu edat, kısalmış ve kalıplaşmış olarak Dresden nüshasına kaynaklık eden eski nüshalardan gelmiş olmalıdır. Kelimenin yazımında bir yanlışlık yoktur ve *köpegilem* (<*köpek*+ *ile*+ *me*) *haberleşdi*, ‘köpek ile de haberleşti’ şeklinde okunmalı ve anlaşılmalıdır.

Ergin’in *ilen*’den değişme olduğunu söylediği ikinci örnek (*Kazanılam*) hakkındaki yorum ve teklif için bk. Drs.30a.9 notu.

Drs.25b.1 (ME 47.1)

1. *sin sin* *sinle*:- (köpek) sine sine yürümek.

2. *çap çap*: (köpeğin) yalama hareketiyle ilgili yansıma ikileme.

“Köpek Kazanın atının ayağına **çap çap** düşer, **sin sin** *sinler*.”

M. Ergin, yukarıdaki cümlede geçen *sin sin sinle*- deyimini iki başlık altında “*siñ sin, zingil, köpek iniltisi, sızlanan köpeğin çıkardığı ince ses*” ve “*siñle- zingildemek, köpek inlemek, köpek ince sesle sızlanmak*” (MEII: 268) şeklinde işlemiş ve cümleyi “*Köpek Kazanın atının ayağına çap çap düşer, sin sin sinler*.” (DKK: 37) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay, sadece deyimdeki ikileme için “*sin sin Köpeklerin ağlar gibi çıkardıkları sesin taklidi*” (OŞG: 281) anlamını vermiş ve cümleyi “*Köpek Kazan’ın atının ayağına çap çap düşer, sin sin sinler*.” (DKH: 46) şeklinde aktarmış, dipnotta ise bu deyim “*129. Köpek acıklı sesler çıkarır; köpek mızıl mızıl mızıldar*.” (DKH: 176) anlamını vermiştir.

Kanaatimce buradaki deyimın anlamı ‘(köpek) sine sine yürümek’ olmalıdır. Nitekim *Tarama Sözlüğü* 3487’de ikilemenin anlamı “sine sine, saklana saklana” şeklinde tespit edilmiş ve av köpeğinin söz konusu cümlede geçen aynı hareketinin tanımlandığı şu örnek verilmiştir:

“Dari [Ar.]: Şikâr avlamağa mu’tad olmuş siñ siñ yelüp yürüyen kelpdir.” (TarS: 3487)

Cümlede geçen *çap çap* ise köpeğin yalama hareketini ifade eden yansıma ikilemedir çünkü aynı ikileme şu cümlede *kurdun koyun kuyruğunu yutması* ile ilgili olarak da kullanılmıştır:

Drs.25a.3: “kanlu kıyruk üzüp **çap çap** yudan...”

Şu cümlede ise aynı ikileme *köpeğin* ayran içmesini anlatmak için kullanılmıştır:

Drs.25a.10: “acı ayran tökilende **çap çap** içen...”

Drs.25b.2 (ME 47.2) **tomar**: eğitim amaçlı ok, temrensiz ok.

“Kazan bir **tomar** ile köpeği urdı.”

M. Ergin, yukarıdaki cümlede geçen *tomar* kelimesi için “*sopa, değnek, çubuk*” (MEİİ: 291) anlamlarını vermiş ve kelimeyi “*sopa*” (DKK: 37) şeklinde aktarmıştır. O. Ş. Gökyay, kelimeyi “*tomar*” (DKH: 46) şeklinde aktarmıştır.

S. Tezcan, önceki okumaları özetleyerek şunları söylemiştir:

Ergin, *tomar* için ‘sopa, değnek, çubuk’ karşılığını vermiştir. Gökyay’ın kaynaklarda bulup verdiği karşılıklar (El-İdrâk Haşiyesi ‘tumar oku’, Radloff sözlüğünden Kazakça, Şorca ‘ağaç kütüğü’, nereden alındığı belirsiz ‘yarılmış odun ve yonga’) buraya uygun düşmez.

Belki TarS. *çokmar* ‘tokmak’, *Süheyl ü Nevbahâr* 3684 *çokmak* ile karşılaştırmak doğru olacaktır. Redhouse 740’da *çokmar*’ın yan biçimi olarak *çomar* yer alır. (DKON: 127)

Tezcan, notlar dizininde “*tomar* ‘tokmak, sopa’ (?)” (DKON: 420) notuyla bu konuda kesin sonuca ulaşamamış olduğunu ayrıca belirtmiştir.

Söz konusu kelimenin anlamlandırılmasında bir sorun olduğu anlaşıyor. Tezcan’ın yukarıdaki notunda sözünü ettiği *çokmar* ‘tokmak’ın bu bağlamda kullanılmış olması düşünülemez çünkü at üzerinde ve avdan gelmiş olan bir savaşçının *tokmakla* işi olamaz. Yine Tezcan’ın sözünü ettiği *Süheyl ü Nevbahâr* 3684’te ise -Mordtmann nüshasında- *çomak* geçer ki bu ‘gürz’ demektir. Kazan’ın bu bağlam içinde bir köpeğe *gürz* ile vurduğunu düşünmek ise hiç doğru olmaz.

Bence bu kelime için Tezcan’ın uygun görmediği ve Gökyay’ın El-İdrâk Haşiyesi’nden alarak sözlükte vermiş olduğu “*çomak oku (tumar oku) dedikleri*

ucu temrensiz, hatta yuvarlak çomak gibi oktur. Çocuklara ok atmak öğretmek için yaparlar. Dokunursa yaralamaz, yayı da yumuşak olur; (kepaze) de derler” (İzbudak 1936: 48) şeklindeki tanım, metne gayet uygun düşüyor çünkü söz konusu cümleden önce Kazan Bey, köpekten ordusu hakkında bilgi sormuştur; ancak köpek Kazan’a yol göstermek yerine atının ayaklarını sinerek yalamaktadır. Bu cümleden anlaşıldığına göre ise Kazan’ın amacı köpeği incitmek değil sadece atının ayaklarını yalamakta olan köpeğin kendisine bir an önce yol göstermesi konusunda uyarmak istemesi söz konusudur. Bu durumda böylesi zarar vermeyecek bir nesne ‘temrensiz ok, eğitim amaçlı ok’ ile köpeğe vurmasının bağlama gayet uygun olduğunu düşünüyorum. Nitekim köpek, bu *tomar* darbelerinden sonra Kazan’ın önüne düşerek onu Karaca Çoban’ın yanına götürür.

Drs.26a.2 (ME 48.2) binmiş → yetmiş.

“Tavla tavla şehbâz atlaruñ kâfir binmiş

Kağâr kağâr kızıl develerüñ kâfir yetmiş.”

M. Ergin yukarıdaki ikinci dizenin sonunda geçen ve metinde **بَیْنِی** şeklinde yazılmış olan yüklemi *yetmiş* okumuştur. O. Ş. Gökyay fiili *binmiş* (OŞG: 22. I) okumuştur. Aynı kelimeyi, S. Tezcan da Gökyay gibi *binmiş* okumuştur. Ancak Ergin’in bu okuyuşunu metinde sonradan yaptığı ve dizine işlemeyi unuttuğu anlaşılıyor; çünkü fiil, dizinde *bin-* başlığı altında “*binmiş*” (MEII: 50) şekliyle işlenmiştir. Ergin’in *yetmiş* okuyuşunu şu gerekçelerden dolayı yerinde ve doğru buluyorum:

1. Vat.87a.4’te fiil, **يَتَمِشْ** (*yetmiş*) okunacak şekilde yazılmıştır.

2. Dresden nüshasında **بَیْنِی** yazım şekline dikkat edildiğinde kelimenin başındaki *ye*’nin noktalarının sola kaydırması olduğu ve *yetmiş* okunması gerektiği anlaşılıyor.

3. Dede Korkut’ta at, *binit*; deve, *yüklet* olarak geçmektedir yani *deve*, yük hayvanı olduğundan genel olarak yedekte götürülür / yedirilir.

4. DLT’te *yet-* fiili için ‘yedeğinde götürmek’ anlamı ve “*ol at yetti = atı yedeğinde götürdü*” (DLTII: 314.10) örneği verilmiştir.

5. Bu satırlardan hemen önce *yet-* fiili, yukarıdakine benzeyen cümlelerin yüklemi olarak üç yerde *-deve için-* kullanılmıştır:

Drs.21a.6-7: “..., kağâr kağâr kızıl develerini yetdiler.”

Drs.21b.3: “..., kağâr kağâr develerini yetmişüz...”

Drs.22a.6: “Kağâr kağâr kızıl devesini biz yetmişüz...”

6. Nitekim Drs.105b.9’da geçen ve **يَتَمِشْ** şeklinde yazılmış olan örnek de farklı şekillerde okunmuştur. Bunun için bk. Drs.105b.9 notu.

Drs.26a.5 (ME 48.5) [dilün].

Dresden	Vatikan
Ağzuñ kırsun çoban, [dilün] çürisün çoban!	Ağzuñ kırsun çoban, dilün çürisün çoban! (Vat.87a.8-9)

Gerek Vatikan'da geçen şekli gerekse Dede Korkut'ta geçen aşağıdaki benzer cümleler dikkate alındığında yukarıdaki cümlelerin bir beddua kalıbı olduğu ve gösterilen şekilde tamir edilmesi gerektiği anlaşıyor:

Drs.28b.6: “Ağzuñ kırsun ana, dilün çürisün ana!”

Drs.131a.12: “Ana ağzuñ kırsun, ana dilün çürisün!”

Gökyay, bu satırlarda geçen deyimleri, iki yerde “*ağzuñ kırsun* ‘Söyliye-mez ol!’ manasına bir ilenme, beddua” (OŞG: 160) ve “*dili çürümek konuşama-mak, söyleyemez hale gelmek*” (OŞG: 196) şeklinde işlemiştir. Dede Korkut'ta aynı kalıba örnek olabilecek iki cümle daha var:

Drs.44a.11: “Çalarısar elün kırsun, dedi.”

Drs.56a.3-4 “Elün kırsun parmaqlarun çürisün, hey toñuz oğlu toñuz! dèridi.”

Dede Korkut'ta bu örneklere göre, şöyle bir beddua kalıbı ortaya çıkmaktadır: Organ adı + iyelik eki + *kırsun!* / *çürisün!*

Bu beddua kalıbı, Türkiye Türkçesi ağızlarında aynı veya benzer sözlerle yaşamaktadır.

Drs.26a.10 (ME 48.10) kıyunuñdan → kapuñdan.

“Semüz kıyun, aruk toklı;

Senün كبر كبر kapuñdan kâfirlere vèrmedüm.”

Yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı verilen kelimeyi M. Ergin, *kapuñdan* okumuştur. O. Ş. Gökyay, Dresden ve Vatikan nüshasındaki her iki yazım şeklini birleştirerek *kapuñdan kıyumuñdan* (OŞG: 22.11) şeklinde tamir ederek okumuştur. S. Tezcan ise hiçbir not yazmaksızın kelimeyi *kıyunuñdan* şeklinde okumuştur.

Karaca Çoban, Kazan'ın hizmetinde çalışan bir çobandır. Buna göre kelimenin metindeki yazılışı ve bağlam, Ergin'in okuyuşunun doğru olduğunu ve herhangi bir tamire gerek olmadığını gösteriyor. Zaten aynı cümlede *kıyun*'un iki defa tekrar edildiğini düşünmek de anlamsız olur.

Drs.26a.12 (ME 48.12) [ala]

“Altmış tütam [ala] gönderünj vèrgil maña”

Şimdiye kadar yapılmamış olan yukarıdaki tamirin Dede Korkut'ta Oğuzlarla ilgili olarak geçen aşağıdaki *altmış tütam ala gönder* örneklerine göre yapılması gerekiyor:

Drs.32a.3: “*Altmış tütam ala gönderinün* uçında er böğürden Kıyan Selcük oğlu Delü Dunda[r] çapar yetdi”

Drs.77a.5: “*Altmış tütam ala gönderinün* uçında er böğürden”

Drs.153a.10: “*Altmış tütam ala gönderin* koltuk kışdı.”

Yine Oğuzlarla ilgili olarak geçen *ala (ala) gönder* örnekleri de bu tamirin gerekliliğini gösteriyor:

Drs.19b.7: “Dürtişüriken *ala gönderün* ufanmasun!”

Drs.33b.10: “*Ala ala gönderler* süsildi, kara polat uz kılıçlar çalındı”

Drs.35a.5: “Dürtişüriken *ala gönderün* uvanmasun!”

Yazıcıların satır sonunda sık yaptıkları atlamalardan biri ile karşı karşıya olduğumuz anlaşılıyor.

Drs.26b.3 (ME 49.3)

1. *yeniden* = *yeñile(ce)*: yeni, henüz.

2. طوغان → طوغانن = *toğayın* → *toğanın*.

“Kâfire men varayın, **Yeñi-den** toğanın öldüreyin”

M. Ergin, yukarıda dikkat çektiğim kelimenin üç örneğini *yeñiden* şeklinde okumuş ve dizinde kelimeye “*yeni*” (MEİI: 326) anlamını vermiştir. O. Ş. Gökyay, kelimeyi *yeñiden* (OŞG: 22.22) ve *yeniden* (OŞG: 113.34, 138.31) olmak üzere iki şekilde okumuş ve sözlükte “**Yeniden** *Eskiden'in karşıtı, yeniden*” (OŞG: 310) şeklinde vermiştir. Ayrıca iki araştırmacı da yukarıda geçen örnekleri “*Yeniden doğanını*” (DKK: 39, 182, 223) ve (DKH: 47, 135, 159) şeklinde aktarmışlardır. Bu aktarma şekli bağlama tam olarak uymuyor.

G. S. Alışık, yazdığı notta yukarıdaki aktarma şekline karşı çıkmış, sadece birinci cümleyi ve onun aktarmasını dikkate alarak şunları yazmıştır:

Salur Kazan'ın Evinin yağmalandığı boy'da Karaçuk Çoban, Salur Kazan'ın düşmanları ile savaşır ve üç yerinden yaralanır, bu hâlde iken Salur Kazan'dan evini kurtarmak için izin ister:

Kâfire men varayın,

Yeniden toğayın, öldüreyin.

Kâfirin üzerine ben gideyim, yeniden cana geleyim (canlanayım), öldüreyim, biçiminde anlaşılmalıdır. Burada söz dizimi ve ses uyumu da *toğayın* biçimini düşündürmektedir. (Alışık 2002: 160)

Alışık, söz konusu aktarmaya itiraz etmekte haklıdır, ancak bu görüşü kabul edilemez.

Tezcan, yukarıdaki üç örnek *yeniden* kelimesinin ‘yeni, henüz’ anlamında kullanılmış olduğunu söylemiştir: “*yeni, henüz*” (DKON: 128).

Söz konusu cümleye şekil ve bağlam yönünden benzeyen aşağıdaki cümlelerde geçen aynı kelimenin yazılışı dikkate alındığında Ergin ve Gökyay’ın okumalarının doğru olduğu açıkça görülüyor:

Drs.118a.12: “*Yeniden طوغانا* toğanın kıram dëridüm”

Drs.142b.2: “*Yeni-den طغانا* toğanuñı dirgürmeyeler.”

Bu durumda Alışık’ın üzerinde durduğu Drs.26b.3’te kelimenin yanlış yazılmış (*nun* yerine *ye*) olduğunu kabul etmek doğru olacaktır. Nitekim Dresden nüshasında geçen şu örneklerde de yanlışlıkla *nun* yerine *ye* yazılmıştır:

bağlanduğın باغلندوغي 73a.13	sağınçın صاغيچين 19b.1	menüm ميم 24a.5
oynanmadın اوينا نمدى 17a.8	yırğanuban يرغربن 57a.8	okınanda او قبانده 5a.10
öginesin او كياسن 100b.12		

Konuyla ilgili olarak günümüzde hastanelerin çocuk servislerinde yeni doğmuş bebeklerin bakıldığı bölümlerin *yeni doğan* adıyla anıldığını ve bu deyim *Türkçe Sözlük*’te yer almamış olmasının bir eksiklik olduğunu da belirtmek gerekir.

Ayrıca, yukarıdaki söz konusu cümlelerde geçen *yeniden*’in *Tarama Sözlüğü*’nde verilmiş olan “*yenile / yenilece* ‘yeni, henüz, yeniden, pek yeni’” (TarS: 4529-4531) cümlelerin bir kısmında olduğu gibi ‘yeni, henüz’ anlamında olduğunu da belirtmek gerekiyor. *Tarama Sözlüğü*’ne alınmış olan 23 örnekten biri şöyledir:

“Hastalıktan *yeñile* kalkmışların tedbirin bildirelim.” (TarS: 4529)

Drs.27a.2 (ME 50.2)

başa kaçınç kañ-, başa kaç-: ayıplamak, aşağılamak.

“Eğer çobanıla varacak olırsam kalın Oğuz begleri benüm başuma kaçınç kañarlar, Çoban bile ol[ma]lsa Kızan kâfiri alımazdı, dërler.”

Drs.59a.7: “Boy! Deli, boğma çıkaracak, olanca ‘aybumuzı [başumuzu] kaçdı.”

M. Ergin, yukarıdaki deyimın kelimelerini dizinde ayrı ayrı işlemiş, aktarmaya ise deyimı olduğu gibi almıştır (DKK: 40, 88). O. Ş. Gökyay, deyimın yukarıdaki ikinci örneğini tespit etmiş, sözlüğe anlamı için bir açıklama yapmaksızın *başına kakmak* (OŞG: 172) şeklinde almış, aktarmaya ise deyimı olduğu gibi almıştır (DKH: 48, 76).

Deyim, yukarıdaki iki cümlede de ‘kişinin kusur ve eksikliğini belirtmek için, aşağılamak, ayıplamak’ anlamında kullanılmıştır. Ancak deyim, Türkiye Türkçesinde kullanım yeri ve anlamı biraz değişmiş şekilde “*yaptığı iyiliği yüzüne vurarak birini üzme*” (Aksoy 1988: 616) anlamında kullanılmaktadır (ayrıca bk. Drs.41b.11 notu).

Drs.27a.3 (ME 50.3) *gayret(e) gel-*: haysiyetine dokunmak.

“Eger çobanıla varacak olurısam kalın Oğuz begleri benüm başuma kaçınç kaşarlar: ‘Çoban bile ol[ma]lsa Kazan kâfiri alırmazdı.’ dërler.” dedi. Kazana *gayret geldi* çobanı bir ağaca şara şara muhkem bağladı. Atlandı, yörüüy vërdi.”

M. Ergin ve O. Ş. Gökyay, yukarıdaki cümlede geçen *gayrete gel-* deyimini aktarmaya olduğu gibi almıştır (DKK: 40, DKH: 48).

Drs.41b.11: “Beyrek buşaldı, eydür: ‘Bu kıza başılacak olurısam kalın Oğuz içinde başuma kaşınç, yüzüme toşınç ederler.’ dedi. *Gayrete geldi*, kavradı kızın bağdamasın aldı”

Ergin ve Gökyay, yukarıdaki cümlede geçen *gayrete gel-* deyimini aktarmaya olduğu gibi almıştır (DKK: 61, DKH: 59).

Drs.67b.4: “Baba, oğul kazanur ad için.

Oğul da kılıç kuşanur baba *gayreti* için.”

Ergin ve Gökyay, yukarıdaki cümlede geçen *gayret* kelimesini aktarmaya olduğu gibi almıştır (DKK: 102, DKH: 86).

Ergin *gayret* kelimesinin anlamı için sadece “*gayret*” (MEII: 132) açıklamasını vermiştir.

Gökyay ise *gayret* kelimesi için “*kıskanma, insanın adına ve namusuna dokunacak hâlden korunma*” anlamlarını vermiş; ayrıca sözlükte yukarıda geçen deyimleri “*gayrete gelmek azmetmek, şavka gelmek, heveslenmek*” ve “*gayret gelmek namusuna dokunmak, haysiyetine dokunmak, kibrine dokunmak, gururuna dokunmak*” (OŞG: 209) anlamlarını vermiştir.

Drs.27a.2’de geçen *gayret gel-* deyimini yerine Vat.87b.5’te *gayret çek-* deyimini geçiriyor:

“Eger çopan bile varmasa Kazan kâfiri alırmazdı, dëyeler; dëyüp, *gayret çeküp* çobanı bir kaba ağaca şara şadı, kendi atına binüp gëtdi.”

Bu örnekte geçen *gayret çek-* deymi *gam ye-* ve *gam çek-* deyimlerini çağrıştırıyor. Söz konusu iki deyim ‘belli konuların endişesini taşıyarak kaygılanmak, üzülmek’ anlamında kullanılır. Vat.87b.5’te geçen *gayret çekmek* deymi de bağlama dikkat edildiğinde Kazan’ın şeref ve haysiyetinin endişesine düştüğü anlaşıyor. Bu deyim Türkiye Türkçesinde *gayretine dokunmak* deymiyle aynı anlamdadır: “Bir işi yapamayacağını ileri sürenlere kızarak ya da kendisinin yapması beklenen işi, başkasının ele almasından utanç duyarak onu başarmaya girişmek.” (Aksoy 1988: 788). Nitekim yukarıdaki örneklerden birincisinde Kazan, evini kurtarma konusunda çobanın yardımını kabullenmeyi -Oğuz beyleri tarafından ayıplanacağını düşündüğünden- gururuna yediremiyor. İkinci örnekte ise Beyrek güreşte Banı Çiçek’e yenilmesi durumunda toplum tarafından aşağılanacağını düşünüyor ve bunu gururuna yediremeyip son bir hamleyle Banı Çiçek’i yeniyor. O hâlde bu deyim başlangıçta *gayret gelmek* şeklinde kullanılmış olsa da daha sonra *gayrete gelmek* ve *gayret etmek* şeklinde de kullanılmış ve günümüze anlam değişmesi yoluyla ‘çalışmak, çabalamak’ anlamıyla gelmiş olmalıdır.

Bu durumda bağlam açısından Gökyay’ın verdiği anlamlardan ‘haysiyetine dokunmak’ her iki deyim için gayet uygun düşüyor.

Drs.27a.4 (ME 50.4) ايلندي → اتلندي = **eylendi** → **atlandı**.

“Kazana gayret geldi, çobanı bir ağaca şara şara muhkem bağladı, **atlandı**, yörüü verdi.”

Yukarıdaki cümlede koyu harflerle yazılan ve metinde ايلندي şeklinde yazılmış olan kelimeyi Ergin, *eylendi* okumuş ve “*kalkmak, hareket etmek*” (MEII: 109) anlamlarını vermiştir. Gökyay, kelimeyi *atlandı* (OŞG: 23.7) şeklinde tamir ederek okumuş ve “*ata binmek*” (OŞG: 168) anlamını vermiştir.

Sertkaya, 1998’de sunmuş olduğu bir bildiride Gökyay’ın okuyuşunu atlamış ve kelimeyi tekrar *atlandı* (Sertkaya 2004: 150-151) şeklinde okumuş, bu okuyuşun bağlama uygun olduğunu anlatmış, kelimenin başında *te* yerine yanlışlıkla *ye* yazılmış olduğunu belirtmiştir. Tezcan ise yazdığı kısa bir notla Gökyay’ın kelimeyi *atlandı* şeklindeki okuyuşunun doğru olduğuna “*Başka kaynaklarda bu anlama gelen bir eylen- bulunmadığı için Gökyay’ın önerisi benimsemeli*, ايلندي > اتلندي *atlandı* olarak düzeltilmelidir.” (DKON: 128) diyerek dikkat çekmiştir.

Ben de Gökyay’ın düzeltmesinin doğru olduğunu düşünüyor ve bu konuda birkaç gerekçe göstermek istiyorum:

1. Dede Korkut’ta *eylen-* fiili hiç geçmez.

2. Dede Korkut’ta *atlan-* fiili toplam altı yerde geçer ve şu cümlelerde اتلان şeklinde yazılmıştır:

Drs.21b.9: “Altı yüz kâfir **atlandı**”

Drs.41b.1: “Beyrek eydür: hoş, imdi **atlanuñ**.”

Drs.41b.2: “İkisi **atlandılar**, meydāna çıkdılar”

Drs.52a.8: “Kırk nefer kâfirler **atlandılar**”

Fiil şu cümlelerde ise اتل- şeklinde yazılmıştır:

Drs.62a.1: “Kâlin Oğuz begleri **atlandılar**”

Drs.37a.7: “Bay Böre Begün oğlu **atlandı**, ava çıkdı.”

Bu yazım şekilleri dikkate alındığında yazıcının söz konusu örnekte noktayı dışın üstüne yazacağına yanlışlıkla altına yazmış olduğu anlaşılıyor.

3. Şu örneklerde de yanlışlıkla *te* yerine *ye* yazılmıştır:

götini كويني 134b.8	tartanda طربانده 102a.4	tozlu بوزلو 126b.7
tepem بهام 90a.10	zahmetin زحمين 4b.6	

Drs.27a.5 (ME 50.5) *gözün* → *gözün[-]a!*

“Mere çoban, karnuñ açıkmaşiken, كوزوکه **gözün[-]a!** kararmamış iken bu ağacı koparı gör; yohsa seni bunda kırtlar kuşlar yer, dēdi.”

Ergin, yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan kelimeyi *gözün* şeklinde okumuştur. Gökyay, aynı kelimeyi *gözün de* (OŞG: 23.10-11) şeklinde ekleme yaparak okumuştur. Tezcan ise kelimeyi *gözün* okumuş ve “KVZVKH *gözüne*” (DKO: 291) dipnotuyla metindeki yazım şekline dikkat çekmiştir.

Daha önce bir dipnotla metindeki yazım şekline dikkat çekerek kelimeyi *gözün* şeklinde okumuştum. Ancak şimdi, kelime sonundaki *he*’nin *a!* pekiştirme edatını göstermek için yazılmış olduğunu düşünüyorum çünkü Kazan, çobanı ağaca bağladıktan sonra kendisine ne yapıp yapıp bu durumdan kurtulması gerektiğini söylemekte ve çobanı uyarmaktadır. Bu bağlama göre kelime sonundaki *he*’nin *a!* olarak okunması gerektiği ve anlamca pekiştirme yapmak için kullanılmış olduğu anlaşılıyor. Edatın diğer örnekleri için bk. Drs.13a.10 notu.

Drs.27a.6 (ME 50.6) *kopar-*: sökmek.

“Mere çoban, karnuñ acıkmaşiken, gözün kararmamışiken bu ağacı **koparı** gör.”

M. Ergin, *kopar-* fiilinin anlamını “*koparmak*” (MEII: 190) olarak vermiş ve “*koparmağa bak*” (DKK: 40) şeklinde aktarmıştır. O. Ş. Gökyay, fiilinin anlamını “*sökmek*” (OŞG: 250-251) olarak vermiş ve fiili “*koparagör*” (DKH: 48) şeklinde

aktarmıştır. Fiilin metindeki anlamı ‘sökmek’ olmalıdır. Kelime, Dede Korkut’ta yukarıdaki cümle dışında iki yerde daha aynı anlamda geçmektedir:

Drs.27a.8: “Kaba ağacı yeriyle yurdıyla **kopardı** arkasına aldı, Kazanun ardına düşdi.”

Drs.111a.6: “Bir ağacı yerinden **kopardı**.”

Ergin ve Gökyay bu iki örneği de aktarmaya olduğu gibi almışlardır (DKK: 40, 171) ve (DKH: 48, 128).

Fiil, *Süheyl ü Nevbahar*’da geçen şu beyitte de ‘sökmek’ anlamında kullanılmıştır:

“Koparmışdı kapusını Hayberün

Bilür idi ahvâlini Kanberün” (Dilçin 1991: 150).

Drs.27a.8 (ME 50.8) **arkasına al-**: sırtlanmak, sırtına almak.

“Kaba ağacı yeriyle yurdıyla **kopardı arkasına aldı**, Kazanun ardına düşdi. Kazan bakdı, gördi çoban ağacı **arkasına almış** gelür.”

Yukarıdaki metinde iki defa geçen *arkasına al-* fiilinin ‘sırtına almak’ anlamında kullanıldığı açıktır. *Tarama Sözlüğü*’nde, aynı anlamda kullanılan *arkası-na götürmek* fiili için sadece bir örnek tespit edilmiştir:

“Arkasına götüre bunlar günahın yüklenip

Sanki kantarlar ile kurşun götürdü nâtüvan” (TarS: 217)

Drs.27a.8 (ME 50.8)

1. ardına düş-: arkasından gitmek, izlemek.

“Kaba ağacı yeriyle yurdıyla **kopardı arkasına aldı**, Kazanun **ardına düşdi**.”

Yukarıdaki cümlede *ardına düş-* fiili, ‘izlemek, arkasından gitmek’ anlamındadır. Bu fiil, Dede Korkut üzerine yapılan çalışmalarda tespit edilmemiştir. Bunun deyimleşmiş örnekleri, Türkiye Türkçesinde de “*Bir kişinin (her iki anlamıyla) gittiği yoldan gitmek*” veya mecaz olarak “*Bir işi sona erdirmek için aralıksız çalışmak*” (Aksoy 1988: 580), *peşine düşmek* (Aksoy 1988: 1011) şeklinde de kullanılır. Fiil, şu cümlelerde de ‘peşine düşmek’ anlamında kullanılmıştır:

Drs.110a.3: “Çoban bağanağı kodı kaçdı. Koyun **ardına düşdi**.”

Drs.138a.7-8: “Kazan gayet saht oldu, şahînün **ardına düşdi**.”

Deyim olması bakımından ayrıca önemli olan bu fiil, *Tarama ve Derleme Sözlüğü*’nde tespit edilmemiştir.

2. ardına düş-: kovalamak.

Şu cümlelerde ise fiil, ‘kovalamak’ anlamında kullanılmıştır:

Drs.44a.3: “Delü Karçar **ardına düşdi**.”

Drs.52a.8: “Kırk nefer kâfirler atlandılar, **ardına düşdiler**, kıova gëtdiler, yet-mediler, döndiler.”

Drs.61b.7: “Beyrek **ardına düşdi**, kıova kıova saza düşürdi.”

Drs.72b.1-2: “Kazan oğlan avda idügin andan bileyin kim yorgun atunıla gedilmiş cıdanıla **ardına düşsesin**, dedi.”

Drs.81b.12: “Turdı, atına bindi, çoğanın eline aldı, **ardına düşdi**.”

Drs.27b.3 (ME 51.3) bu yaña(dan): beri tarafta, bu taraftan.

“**Bu yaña** sögli melik kâfirlerle şen şadmân yëyüp içüp otururıdı.” ve

Drs.123a.6: “**Bu yaña** yigit yëñil gördiler kim av bozılmış, her biri evlü evine geldi.”

Drs.37a.10: “**Bu yañadan** dahı bāzırgānlar gelübeni Kıara Dervend ağzına konmışlandı.”

Yukarıdaki üç cümlede geçmiş olan *bu yaña(dan)*, her üç örnekte de bölüm başlarında kullanılmıştır yani anlatıcı tarafından giriş veya bölüm başında kullanılan bir geçiş (ara) söz(ü)dür. Türkiye Türkçesinde de sözlü veya yazılı anlatımda bölüm başlarında buna benzer yapıda *diğer taraftan*, *öte yandan* gibi kalıplaşmış ifadeler kullanılır.

Drs.28a.2 (ME 52.12) çek-: ince ince doğramak.

“Kazanun oğlu Oruzı tartun, çengele aşun,

kıyma kıyma ağ etinden **çekün**, kıara kıavurma pişürüp...”

Yukarıdaki cümlede geçen **çek-** fiili ‘ince ince doğramak’ anlamında kullanılmış olmalıdır. Nitekim günümüzde de bazı yörelerde, bazı iş yerlerinde müş-teri çekmek amacıyla kıyma, bıçakla çekilmekte ve bıçak kıymasından ızgaralar sunulmaktadır. Ayrıca bugün Türkiye Türkçesinde *kıyma çekmek* fiili de kullanılmaktadır. Dede Korkut’ta aynı anlamda kullanılmış olan iki örnek daha geçer:

Drs.28b.1: “Kıyma kıyma ağ etinden **çekün**, kıara kıavurma edüp...”

Drs.28b.12: “Kıo etümden **çeksünler**, kıara kıavurma etsünler.”

Drs.28a.2 (ME 52.2) Tezat sanatı örnekleri.

“...**ağ** etinden çekün, **kara kavurma** pişürüp kırk beg kızına iletün.”

“...**ağ** etinden 28b.1 çekün, **kara kavurma** edüp...”

Zeki Ömer Defne, Dede Korkut'taki edebî sanatlar üzerine yaptığı inceleme-
de *ak-kara* ve *gên-ñar* tezadına toplam yedi örnek sunmuştur. (Defne 1988: 99)

Yukarıda verdiğim iki örnek de *ak-kara* tezadına dayanmaktadır ve Defne'nin
örnekleri arasında yoktur. Ayrıca aşağıda aynı tezada dayanan şu örnekleri sun-
mak istiyorum:

Drs.28b.8-9: “**Ağ** yüzünü **kara** yere depeydüm”

Drs.43a.12: “ağ ban evini, **ağ** otağını **kara** yerün üzerine...”

Drs.47b.12: “Yedi kız kardaşı **ağ** çıkardılar **kara** tonlar geydiler.”

Drs.71b.3: “**Kara** tırnak **ağ** yüzüme çalayın mı?”

Drs.72a.2: “**Kara** yerde **ağ** otağı dikem dëridüm”

Drs.98a.7: “**Ağ** alnuñ **kara** yere depilmedin”

Söz konusu cümledeki aynı veya benzer kullanılışlar on yerde¹²⁹ daha kulla-
nılmıştır. Şu örneklerde ise karanlık ve aydınlık tezaadı vardır:

Drs.130b.4: “**Kara**ñulu gözüm aydını kardaş!”

Drs.146b.12-13: “**Kara**ñulu gözlerüm aydını oğul!”

Drs.28a.7 (ME 52.7) **fîl**: oyun, dolap, hile.

“Oğul oğul, ay oğul!

Bilür misin neler oldu?

Söyleşdiler fişil fişil,

Kâfirün **fîl**ün tıydum.”

M. Ergin, yukarıda koyu harflerle belirtilmiş, metinde نعلن şeklinde yazılmış
olan kelimeyi *fî'lün* okumuş, “*fîl*, *amel*, *hareket*, *iş*, *niyet*, *karar*, *tasarı*” (MEII:
110) anlamlarını vermiş ve “*fîlim*” (DKK: 41) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay, kelimeyi *fî'lin* (OŞG: 24.9) okumuş fakat sözlükte *fîl* şeklinde
işleyerek kelime için “*hareket*, *iş*, *davranış*” (OŞG: 208) anlamlarını vermiş ve
“*ne yapacağı*” (DKH: 48) şeklinde aktarmıştır.

Kazan'ın evinin yağmalandığı hikâyede Oruz'un annesi, oğluna, kâfirlerin
kendisi ve oğlu için yapmayı planladıkları işkence ve oyunu duyduğunu söylüyor.

¹²⁹Drs.48a.2, 48a.10, 48a.11, 49a.8, 50a.4, 75a.4-5, 75a.5, 130a.4, 151a.6, 151b.10-11.

Bu nedenle burada kelimenin anlamı mecaz yollu ‘dolap, hile’ olmalıdır. Nitekim *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü*’nde kelimenin bir anlamı şöyle veriliyor: “*fe’l: (...) 3. hile, tuzak, fırıldak, kelek*” (Altaylı 1994: 418).

Drs.28a.8 (ME 52.8)

ķabza: çadır kapısı (soyun devamını sağlayan kişi anlamında).

“Dünlügi altun ban évümün ķabzası oğul!”

Ergin, yukarıdaki cümlede geçen ve metinde **قبرسي** şeklinde yazılmış olan kelimeyi *ķabzası* okumuş ve dipnotta eski harflerle vererek metindeki yazılışına dikkat çekmiştir. Gökyay da kelimeyi aynı şekilde (OŞG: 24.10) okumuştur. Tezcan, kelimeyi aynı şekilde okumuş; ancak yazdığı notta burada, kelimenin anlamının ‘çadır kapısı’ olduğunu söylemiş ve şu yorumu yapmıştır:

Babanın oğlunu ‘çadırının kapısı’ diye nitelendirmesi için iki açıklama söz konusu olabilir. 1) Genellikle kapıda her an hizmete hazır *nöker*ler (uşaklar) durur. Oğullar, özellikle genç oğullar her an hizmete hazır bir nökerle benzetilmiş olabilir. 2) Kapı, çadırın dünyaya açılan yeridir; bu deyim ‘soyumu yeryüzüne, geleceğe taşıyacak olan kişi’ anlamına kullanılmış olabilir. (DKON: 130)

Alışık, buradaki *ķabza*’nın ‘kapı’ anlamıyla karşılanması gerektiğini yazmıştır (Alışık 2002: 158)

Ben, bu cümlede sözün babaya değil anneye ait olduğunu belirttiğinden sonra Tezcan’ın sunduğu ikinci yorumun daha geçerli olabileceğini düşündüğümü söylemek isterim. Bununla beraber birkaç noktaya veya soruna dikkat çekmek istiyorum:

1. Yukarıdaki cümlede kelime, **قبرسي** şeklinde yazılmıştır.

2. Söz konusu kelime, şu cümlelerde **قبضي** şeklinde yazılmıştır:

Drs.61b.2, 83b.6: “dünlügi altun ban évümün ķabzası oğul!”

Drs.29b.11: “Zül-fikârın kınıyla ķabzası ağac”

Drs.56a.9: “Beyrek yayı aldı, çekdi; ķabzasından yay iki päre oldı.”

3. Kelime, Vatikan nüshasında iki yerde geçer ve *ze* ile yazılmıştır:

Vat.79a.11: “...yayını aldı, çekdi, **قبتت** ķabzasından iki päre etti”

Vat.88a.11: “Dünlügi altun ban evimün **قبت** ķabzası oğul”

4. Drs.22a.4’te *peyniri* kelimesi benzer şekilde -*nun* (-) eksik olarak yazılmıştır. Ancak orada kelimeyi, bağlamdan hareketle doğru okumak çok kolaydır: “Südi **پيزي** → **پينري** peyniri bol, kaymaklı çoban!”

Sonuç: Drs.28a.8'deki bu yazım yanlışının ortaya çıkmasında iki ihtimal söz konusu olabilir:

1. Yazıcı, kelimeyi قېزەسى şeklinde yazması gerekirken noktaların yerini değiştirmiştir.

2. Yazıcı bu yanlış önündeki nüshadan olduğu gibi kendi nüshasına geçirmiştir. Nitekim benzer bir yanlışlık Drs.58b.10'da geçen *bugur* kelimesinde görülüyor بۇرۇر Burada *gayın*'ın noktası *re* üzerine kaymıştır. Bu örnekle ilgili düzeltme gerekçeleri için Drs.58b.10 notuna bakılabilir. Drs.74a.5'te ise *ağır bukağı* اۋر بۇقاۋ تاملamasında ikinci kelimenin başındaki *be*'nin noktasının, birinci kelimenin son harfi olan *re*'nin üzerine yazıldığı görülüyor.

Drs.28a.11, 84b.1 (ME 52.11, 165.1)

tolama beşik→ **tolama[sı altun]** beşik, **tolama:** Beşiğin çevresindeki helezonik süs.

Bu notta iki cümlede geçen ve eksik yazılmış olan *tolaması altun beşik* tamlamasının tamiri ve *tolama* kelimesi üzerinde duruluyor:

“Tokuз ay җar қарнымда гөтүрдүгүм оғул!
On ay dèyende dünyāya getürdügüm oğul!
Tolaması [altun] bēşikde beledügüm oğul!
[Tolap tolap aḡ sūdūmi emzürdügüm oğul!]”

ve Drs.84b.1:

“Tokuз ay җar қарнымда гөтүрдүгүм оғул!
On ay dèyende dünyā yüzine getürdügüm oğul!
Tolama[sı altun] bēşiklerde beledügüm oğul!
Tolap tolap aḡ sūdūmi emzürdügüm oğul!”

M. Ergin; yukarıdaki birinci metnin üçüncü dizesine *altun* kelimesini ekleyerek tamlamayı *tolması altun bişik* şeklinde tamir etmiş, ikinci metinde ise örneği *tolma bişik* okumuş, dizinde bu ikisiyle ilgili “*tolama dolama, kuşak* (bk. *tolma*)” ve “*tolma* (veya *tolama*) *dolma* (veya ‘*dolama, çevre, beşik dolaması*’)” (MEII: 291) bilgilerini vermiş ve bu iki kelimeyi “*dolaması*” (DKK: 42)ve “*dolma*” şeklinde aktarmıştır (DKK: 129).

O. Ş. Gökyay; yukarıdaki birinci metinde tamlamayı *dolaması altun beşik* (OŞG: 24.15) şeklinde tamir ederek okumuş, ikincisini *dolama beşiklerde* (OŞG: 79.37) şeklinde okumuş, okuyuşlarını aktarmaya olduğu gibi almış (DKH: 49, 103) ve dipnotta *dolaması* için “*Salıncak veya beşiklerde, çocuklar düşmesin diye kullanılan iki ucu değnekli bez.*” (DKH: 103) açıklamalarını vermiştir.

T. Tekin, konuyla ilgili olarak yazdığı kısa notta şu görüşlere yer vermiştir:

D 52'deki طولهسي şüphesiz ki *tolaması* okunmalıdır. Bu kelime, aynı imlâ ile, bir de Deli Dumrul hikâyesinde geçmektedir: *Tolama beşiklerde beledüğüm oğul* (D 165). Ergin bunu da *tolma* okuyor (S.65). Kelime, *tol-* fiilinden *-ma* ekiyle yapılmış bir isim olduğuna göre *tolama* doğrudur. (Tekin 1986: 148)

O. F. Sertkaya, 1998'de sunduğu bir bildiride Drs.28a.11'deki cümlelerin "*tolaması <altun> bişikte beledüğüm oğul*" (Sertkaya 2004: 141) şeklinde tamir edilmesi gerektiğini söylemiştir.

S. Tezcan; birinci cümlede tamlamayı *tolaması beşik*, ikincisinde ise *tolama beşik* şeklinde okumuş ve yazdığı notta şunları söylemiştir:

tolaması herhâlde 'helezoni' ya da 'burma' anlamında; *tolama* ad ya da sıfatından *-sı* sıfat eki ile genişletme; krş. kıvrımsı 'kıvrıcık, lüleli'. Drs.84b.1'de *tolama* olarak geçiyor. Orada eksik yazılmış olması mümkündür, belki orada da *tolama[sı]* olarak düzeltmek gerekiyor. (DKON: 130)

Tezcan'ın notunda yazdığı açıklamalarından birinci verideki *-sı* ekini Dede Korkut'ta geçen *kıvrımsı* kelimesine yaklaştırarak bir yapım eki olarak gördüğü anlaşıyor. Gökyay ve Ergin ise *-sadece* birinci örnekte *-sı* ekini, iyelik olarak düşündüklerinden olsa gerek- tamlamaya *altun* kelimesini ekleme ihtiyacı duymuşlardır. Sertkaya, Gökyay ve Ergin'in birinci cümlede yaptıkları tamiri atlamış olmalı ki aynı eklemeyi (*altun*) tekrar yapmıştır (Sertkaya 2004: 141).

Her iki cümlede geçen tamlamanın *tolaması altun beşik* olması gerekiyor. Bu tamir için kanıtlarım şunlardır:

1. İki yerde geçen şu cümledeki *burması altun tuç borı* tamlaması, üzerinde durduğum tamlamanın yapısına uygun düştüğünden tamirin nasıl yapılması gerektiği konusunda fikir veriyor:

"Gümbür gümbür naçaralar döğildi,
burması altun tuç borılar çalındı." (Drs.33b.6 ve Drs.68a.7)

2. Aynı cümlelerin üçüncü örneğinde ise *burması* kelimesinin atlanmış, yazılmamış olduğu anlaşıyor; eklenmeli.

"Gümbür gümbür davullar çalındı,
[*burması*] *altun tuç borılar* ağırlıdı." (Drs.137b.1)

3. *Derleme Sözlüğü*'nde *dolama* için "Oklavaya sararak yuvarlatılmış yufkayı, tepsiye iç içe halkalar şeklinde döşedikten sonra pişirilen börek ve helezon şeklinde çoban sopası" (DerS: 1543) anlamları veriliyor.

4. Ayrıca, *altun*un Dede Korkut'ta yönetim ve beylik sembolü olarak kullanılması da bu konu için bir başka tanık olarak gösterilebilir. Bunun için bk. Drs.11a.3 notu.

5. Nitekim *tolat*- fiili şu örnekte ‘sarmak’ anlamında kullanılmıştır:

Drs.94a.13: “*Ʒan Ʒuralı bir kepenegi Ʒapağına toladı*”

6. Drs.84b.3 notundaki *tolap tolap* ‘sarıp sarıp *tolat*- sarmak, kucaklamak’ tespiti de bu tamiri destekler.

Bu okuma tercihleri, anlamlar ve örneklerdeki *burması altun tuç borı* tamlamasını da dikkate alarak yukarıdaki her iki veride *tolaması altın beşik* tamlamasında yapının ‘+sI: iyelik eki’ şeklinde anlaşılması ve yukarıdaki cümlelerin şöyle tamir edilmesi gerektiği anlaşıyor:

Drs.28a.11: “*Ʒolaması [altun] beşikde beledüğüm oğul!*”

Drs.84b.1: “*Ʒolama[sı altun] beşiklerde beledüğüm oğul!*”

Ayrıca ikinciyle karşılaştırıldığında birinci metinde son dizinin atlanmış, yazılmamış olduğu anlaşıyor. Bu nedenle Drs.28a.11’de eksik olan dizinin eklenmesi gerekiyor:

“*Ʒokuz ay Ʒar Ʒarnumda götürdüğüm oğul!*

On ay dèyende dünyāya getürdüğüm oğul!

Ʒolaması [altun] beşikde beledüğüm oğul!”

[Ʒolap tolap a ğ südümi emzürdüğüm oğul!]”

Metindeki aliterasyon (koyu harflerle belirtilen) da söz konusu tamirin gerekliliğini gösteriyor.

Drs.28a.12 (ME 52.12) boğaz: boyun.

“*Ʒazan oğlı Oruzı habsdan çıkaruñ, boğazından urğanıla aşuñ*”

Yukarıdaki cümlede geçen *boğaz* kelimesi ‘boyun’ anlamında kullanılmıştır. Kelimenin Dede Korkut’ta geçen bütün örnekleri boyun anlamındadır:

Drs.8b.11: “*Yağanıla boğazuñdan tutubanı kaba ökçem altına şalayın mı?*”

Drs.28b.8: “*Yağanıla boğazuñdan tutayıdum, kaba ökçem altına şalayıdum,*”

Drs.63b.3: “*...boğazları birer Ʒarış kâfir kızları al şerâbı (...) gezdürleridi.*”

Drs.100a.7: “*Şaçaluñıla boğazuñdan tutayınmı?*”

Drs.115a.5: “*Basañı öñine Ʒatdı, tutdı, boğazdan şalındurdı.*”

Drs.122b.4: “*...var Ʒuvvetiyle atnuñ yelisine düşdi, avcılardan ıru[p] dülbendi boğazına geçdi, ordusu ucına geldi.*”

Drs.122b.6: “*...beñzi şararmış, dülbendi [atun] boğazına geçmiş.*”

Drs.128a.4: “*Şıçrayup şahin gibi kâfiruñ boğazın ele aldı.*”

Drs.28b.3 (ME 53.3) oğul → oğul[-]a.

“Her kim yemedi, ol Kazan hatunudur, çekün döşegümüze gétürelüm, sağrak sürdürelüm, demişler. Senün etünden, اوغله oğul[-]a, yéyeyin mi, yoğsa şası dīnlü kâfirün döşegine gireyin mi? Ağaḡ Qazanuñ nāmūsını şındurayın mı, nécedeyin oğul hey? dedi.”

Yukarıdaki metinde geçen ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan kelimeyi Ergin, *oğul* okumuş ve dipnotta yazılışına dikkat çekmiştir. Gökyay, kelimeyi önce metinde atlayıp okumamış (OŞG: 24.23), daha sonra *Doğru-Yanlış Çizelgesi*’nde *oğul* (OŞG: 342) olarak okuduğunu belirtmiştir. Tezcan, kelimeyi *oğul* şeklinde okumuştur. Ben, kelimeyi *oğul* okumuş ve metindeki yazım şekline dikkat çekmiştim (Özçelik 2005).

Burada doğru tespit için bir özet yapmak gerekiyor: Yukarıdaki cümleler Kazan’ın eşi Borla Hatun’a aittir. Borla Hatun oğlu ve kırk cariyesi ile birlikte tutsak düşmüş, düşmanların kendisiyle oğluna yapmayı düşündükleri kötülükleri öğrenmiş ve oğlundan içinde bulunduğu bu zor durumda ne yapması gerektiği konusunda fikir sormaktadır. Bağlama göre kelime sonunda yazılmış olan *he*’nin *a!* edatını gösterdiği ve bunun bir pekiştirme yapmak için kullanılmış olduğu söylenebilir. Edatın diğer örnekleri için bk. Drs.13a.10 notu.

Drs.29a.1 (ME 54.1) bil-: tanımak.

“Seni kâfirler bilmesünler, tuymasunlar.”

Yukarıdaki metinde *bil-* fiili, ‘tanımak’ anlamında kullanılmıştır. Dede Korkut’ta fiil, ayrıca şu cümlelerde de aynı anlamda geçiyor:

Drs.49a.1: “Adaḡlusına aparun, görsün; ol yahşı bilür. Zīrā ol diküpdür yine ol tanır, dedi.”

Drs.58a.13: “Mere Kısırca Yenge, tır sen oyna. Ne bilür deli ozan, dēdiler.” (*Seni nereden tanıyacak* anlamında.)

Drs.75a.4: “Seni bilen beg oğulları aḡ çıkardı kara gēydi.”

Drs.105b.5: “dayum Emen imiş, anı bildüm.”

Drs.126b.4: “Altunḡaḡı al ayḡırn bilürüz,
Begilüñdür, Begil kanı?”

Drs.126b.11: “Mere Kâfir, sen meni bilmez misin?
Aḡ alınlı Bayındır Hānuñ begler begisi...”

Drs.145a.8: “Mere Kâfir, sen meni bilmez misin?”

Tarama Sözlüğü’nde fiilin bu anlamıyla ilgili olarak *biliş*, *bilişmek*, *biliştir-mek* (bk. TarS: 562-567) şekilleri tespit edilmiştir.

Drs.29a.5 (ME 54.5) <bêli>.

Dresden	Vatikan
Boyi uzun <bêli> Borla Hâtûn (29a.5)	Boyi uzun Borlı Hatun (88b.10)

Araştırmacılar, yukarıdaki özel adda *bêli* kelimesinin önünde yazılmamış *ince* sıfatının bulunduğunu düşünerek *şu tamiri yapmıştır*:

“Boyi uzun *bêli* [ince] Borla Hâtûn”

O. F. Sertkaya da sunduğu bir bildiriye “İmlâda eksik kelime olması yüzünden ibârenin veya cümlelerin anlaşılabilmesi” başlığı altında bu kelimenin cümleyle eklenmesi gerektiğini söylemiştir (Sertkaya 2004: 141).

Sanırım burada bir eksiklik değil metne fazladan eklenmiş bir kelime (*bêli*) bulunuyor. Bunun için öncelikle söz konusu özel adın her iki nüshada ne şekilde geçtiğini görelim:

Dresden Nüshası	
Boyi Uzun Borla Hatun	21a.8, 25b.12, 27b.5, 27b.6, 28a.4, 31a.7, 58a.4, 69b.4, 76a.6, 78b.1.
Borla Hatun	30b.12, 58a.7, 59a.9.
Vatikan Nüshası	
Uzun Boylu Borlı Hatun	81a.12, 87a.3, 87a.6.
Boyi uzun Borlı Hatun	84b.10, 85a.9, 88a.1, 88a.9, 88b.10, 99b.5.
Borlı Hatun	80a.12, 80b.1, 88a.2, 88a.3, 89b.7, 95a.4, 98a.8, 98a.10, 98a.13, 99b.7.

Yukarıda görüldüğü gibi iki nüshada da hiçbir örnekte *bêl* kelimesi geçmiyor. Bu durumda yukarıdaki cümlede üzerinde durduğumuz *bêli* kelimesinin bir anlatıcı veya yazıcı tarafından metne eklenmiş olduğu ve metinden çıkarılarak tamlamanın *Boyi uzun Borla Hâtun* şeklinde okunması gerektiği anlaşıyor. Nitekim söz konusu tamlama, yukarıdaki başlıkta da görüldüğü gibi, Vat.88b.10’da *Boyi uzun Borlı Hatun* şeklinde geçiyor. Dresden nüshasında aynı ekleme *krk ince kız* tamlamasında yapılmıştır. Bu tamlamayla ilgili düzeltme için ayrıca bk. Drs.21a.8 notu.

Drs.29a.6 (ME 54.6) deşdi → düşdi.

“Boyi uzun Borla Hâtûn boynıyla kulağın aldı **düşdi**”

Önceki notumda yukarıdaki cümlelerin yüklemine metinde yanlış yazılmış olduğunu düşünerek *deşdi* okunması gerektiğini yazmıştım (Özçelik 2005: 130); ancak şimdi metindeki yazılışın doğru olduğunu düşünüyorum.

Drs.29a.11-13 (ME 54.11-13)

olmaz mı?: ‘bulunmaz mı?’, **öl-:** bulunmak.

“Hey ana, ‘arabî atlar olan yerde bir kılını *olmaz mı olur?*”

Kızıl develer olan yerde bir köşegi *olmaz mı olur?*

Ağca koyunlar olan yerde bir kuzıcağı *olmaz mı olur?*”

Aysu Ata, yukarıdaki üç cümlede geçen ve araştırmacılar tarafından *olmaz mı olur?* şeklinde okunmuş olan ibarenin *ölmez mi olur?* şeklinde okunması gerektiğini savunmuştur (Ata 2004: 31-32). S. Tezcan, metni bu şekilde anlamının mümkün olmadığını Dede Korkut metninin benzer başka yerlerinden benzer örnekler vererek göstermiştir (DKON: 131-133).

Tezcan’ın düşüncesine katılıyor ve bir ekleme yapmak istiyorum. Ata’nın okuyuşu gerçekten de kabul edilemez çünkü bağlama uygun düşmüyor. Oruz, yukarıdaki sözlerle anne ve babasının, kendisinin ölümünden sonra başka çocuklara sahip olabileceğini, bu nedenle kendi ölümünün önemli olmadığını belirtiyor ve annesine düşmanın yatağına girmektense çocuğunun ölümüne razı olması gerektiğini anlatmaya çalışıyor. Bu bağlama göre burada *ol-* fiili ‘bulunmak’ anlamında kullanılmıştır.

Oruz’un annesine söylediği yukarıdaki cümlelerin hemen devamında sözlerini, yüklemi *bulunmaz mı olur?* şeklindeki şu cümle ile bitirmiş olması da *ol-* fiilinin ‘bulunmak’ anlamında kullanılmış olduğunu gösterir:

Drs.29a.13: “Sen sağ ol, kadın ana, babam sağ olsun, bir menüm gibi oğul **bulunmaz mı olur?**”

Aynı fiilin ‘bulunmak’ anlamındaki diğer örnekleri için bk. Drs.7a.10, Drs.59a.6, 110b.2 notları ve Dizin.

Drs.29b.2 (ME 55.2) [aldı]

“Böyle degeç anasının kararı kalmadı, [aldı] yörüyü vèrdi.”

Ergin ve Tezcan, yukarıdaki cümleyi bir tamir yapmadan okumuşlardır. Gökyay ise cümleyi, “Böyle degeç anasınıñ kararı kalmayup ağlayu ağlayu aldı, yürüyüverdi.” (OŞG: 25.21) şeklinde tamir ederek okumuştur. Cümle, Vatikan nüshasında şöyle geçiyor:

Vat.89a.3: “Böyle dèyicek anasının kararı kalmayup ağlayu aldı yörüyü vèrdi.”

Dede Korkut’ta, yukarıdaki söz konusu cümleye benzer yapıdaki şu cümleler geçer:

Drs.26b.6: “Böyle degeç Kazana kaşır geldi, **aldı yörüyü vèrdi.**”

Drs.52a.7: “Dağı, **aldı yörüyü vèrdi.**”

Drs.69a.6: “Eli bağı, boynu bağı yüzi üzerine şalup **aldılar yörüü vërdiler.**”

Bu veriler ve cümlelerin Vatikan nüshasındaki şekline baktığımızda Gökyay’ın yapmış olduğu eklemelerden en az birinin (*aldı*) yerinde olduğu ve cümlelerin şöyle tamir edilmesi gerektiği anlaşılıyor:

“Böyle degeç anasınun kararı kalmadı, [*aldı*] yörüü **vërdi.**”

Drs.29b.7 (ME 55.7)

ارلنما → ازلنم = **arlanma** → **azlanma**: az görme!

Dresden	Vatikan
Ağac, ağac dërisem saña, ازلنم azlanma ağac. (29b.7)	Ağac, ağac dërsen saña, ازلنم azlanma ağac. (89a.6)

M. Ergin, yukarıdaki cümlede geçen ve iki metindeki yazılışı gösterilmiş olan fiili *erilenme* okumuş, anlamını “*erilen-kaygılanmak, yerinmek, üzülme*” (MEII: 107) olarak belirtmiş ve “*üzülme*” (DKK: 44) şeklinde aktarmıştır. O. Ş. Gökyay, *arlanma* okuduğu fiil için “*utanmak, mahcup olmak, hayâ etmek*” (OŞG: 166) anlamlarını vermiş, fiili aktarmaya okuduğu gibi almıştır (DKH: 50).

T. Tekin, yazdığı notta Ergin’in okuyuşu ve verdiği anlama karşı çıkarak Gökyay’ın okuyuşunu desteklemiş, şu görüşleri savunmuştur:

Arapça ‘*är*’ isminden türemiş olan *arlan-* fiili ise Karahanlı Türkçesi ile Eski Anadolu Türkçesi metinlerde tespit edilmiştir. Bugünkü Türkiye Türkçesinde de vardır. Fiilin *aynısız* yazılması müstensihlerin kelimeyi Türkçe saymış olmaları ile izah edilebilir. (Tekin 1986: 149).

Tezcan, Tekin’in bu teklifinin metindeki bağlama uymadığını belirtmiş, burada yanlışlıkla *ze* yerine *re* yazılmış olduğunu söyleyip kelimeyi *azlanma* okumuş ve yazdığı notta sonuç olarak şu açıklamayı yapmıştır:

Aynı yanlış yazılışın Vat. nüshasında bulunması (Vat. 89a.6) bu çekimleme yanlışının eskiliğini ortaya koyuyor.

azla- ve *azlan-* için bkz. EDPT 287. Ancak Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde bulamadım. Türkmencede bu anlama *azırğa-*, *az görmek* TDS 29, Türkiye Türkçesinde *azımsa-*, *az gör-* kullanılır. (DKON: 134)

Tezcan’ın okuyuşunun bağlama uygun olduğunu düşünüyor ve aynı yazım yanlışlığının yapılmış olduğu şu örnekleri bir başka kanıt olarak gösteriyorum:

ağız اغر 122b.10, 124a.13	karğaruz قارغر 8b.8	Oruz اور 24a.8
azğuni ارغوني 21a.1	kaza قاره 99b.10	Oruz اور 30b.13
biz بر 21b.4, 46b.10, 125a.12	Kazana قرانه 20b.11	uz اور 118a.8

bizi 121a.7	kızcuğazları قرحزغزلي 118b.9	taş طار 68b.6
boğaz بغار 58b.13	kızı قوري 115a.4	uzanur اورانر 23b.4
Boğazça بغارچه 59a.2	mahmuzladı مهمورلدي 24a.2	üzdi اوردی 122b.2
Bügdüz بکدر 112b.13	Oğuz اغور 3a.8, 33b.13	yazmaz يارمز 67a.6
dizi دري 20a.10	sözümüz سورمز 12a.13	gözine كورنه 26a.4

Drs.30a.5 (ME 56.5) *şaklayanda* → *şıklayanda*.

“Kartaş!” [dëyü] صليانده *şıklayanda* yoldaşuma yazuh.

S. Tezcan, yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan kelimeyi *şıklayanda* şeklinde okumuş ve yazdığı notun başında şunları söylemiştir:

Şimdiye kadar *şaklayanda* okunmuş olan sözcük *şıklayanda* ‘feryat ettiğinde’ okunmalıdır. Drs.23a.7 ve 47b.9’da da geçer:

Drs.23a.7 Yoluñ kıyısın alub oturdı, ağladı şıkladı,

Drs.47b.9 ağlayubanı şıklayubanı evine geldi. (DKON: 135-136)

Tezcan anlam ile ilgili düzeltmesinde haklıdır, ancak okuma şekli ile ilgili sözleri bir atlama örneği olmuştur çünkü Tezcan’ın sözünü ettiği *şaklayanda* okuyuşu M. Ergin’e aittir. O. Ş. Gökyay ise söz konusu fiili *sıklayanda* (OŞG: 26.11) okumuş, “*sıkladığım*” (DKH: 30) şeklinde aktarmış ve fiilin anlamını aktarmasının 149. dipnotunda “*ağlayıp inlediğinde*” (DKH: 177), sözlükte ise “*Sıklayanda Ağlayıp sızladığı zaman*” (OŞG: 279) şeklinde vermiştir.

Drs.30a.6 (ME 56.6) *yeter* → *yılter* = *yeter* → yıltar: tasma.

Dresden	Vatikan
بترالي yıl[ı]tar ile tutanda [tazuma] yazuh. (30a.6)	يُلتَر Yıltar ile dutanda tazum yazıq. (89a.10)

M. Ergin yukarıdaki cümlede geçen ve iki metindeki yazılışı gösterilen kelimeyi *yeter* okumuş, sözlüğe “y. -er ile yetişir yetişmez” (MEII: 327) olarak işlemiş ve “*yetişmesi ile tutarken*” (DKK: 41) şeklinde aktarmıştır. O. Ş. Gökyay *yeter* okuyup sözlüğe almamış, kelimenin geçtiği yukarıdaki cümleyi de (DKH: 50) aktarmaktan kaçınmıştır. Vatikan nüshasını yayımlayan M. S. Kaçalın de kelimeyi *yeter* okumuş fakat sözlükte kelimeye yer vermemiştir.

S. Tezcan, ilk olarak kelimeyi yıl[ı]tar okumuş ve tamiriyle ilgili şu gerekçeyi yazmıştır:

Burada *بتر* olarak yazılmış ve bugüne kadar *yeter* okunmuş olan (Vat. nüshasında *yiter* okunacak biçimde harekelenmiş) sözcüğün *بتر* *yıltar* 'tasma' olduğu kesindir. Kopyası çıkartılan nüshada *lām* pek küçük yazılmış olsa gerek, çekimci buna dikkat etmemiş olmalı. (DKON: 136).

Tezcan, notunda ayrıca *yıltar* 'halkalı demir, tasma' kelimesi ile ilgili olarak *Tarama Sözlüğü* ve *Derleme Sözlüğü*'nden kanıtlar göstermiştir. Tezcan'ın tamirine katılıyor ve bu konuda iki noktaya dikkat çekmek istiyorum:

Dresden nüshasında *lām* ünsüzünün yazılmadığı bir örnek daha vardır: (Dere Şām şuyını) dilüp دیوب 137a.9. Şu örnekte ise *lām*, *he* ile birlikte yazılmamıştır: *dêrelüm* دهرم 152b.6. İki nüshada aynı yanlışlığın bulunması, bunun önceki ortak bir nüshaya dayandığını gösteriyor.

Drs.30a.7 (ME 56.7)

1. طويمدين → طويمدم = **toymadın** → toymadum.

2. اوصا نمدین → اوصا نمدم = **uşanmadın** → uşanmadum.

"Tavla tavla bağlananda *atuma* yazuh.

Қарташ! [dèyü] şıklayanda *yoldaşuma* yazuh.

Yumruğumda taltınanda *şāhin kuşuma* yazuh.

Yı[ll]tar ile tütanda [*tazuma*] yazuh.

Beglige toymadum *özüme* yazuh,

Yigitligine uşanmadum *cānuma* yazuh"

Yukarıdaki kısa *soylama Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy*'da (Drs.30a.4-8) geçer. Araştırmacılar yukarıda koyu yazılmış olan kelimeleri metindeki yazılışlarına uygun olarak *toymadın* ve *uşanmadın* şeklinde okumuşlardır.¹³⁰ Ancak bu okuma şekli bağlama uygun anlam vermiyor. Bu düşüncemin gerekçeleri şunlardır:

1. Üzerinde durduğumuz konu için öncelikle bir özet yapmak gerekiyor: Kazan Bey'in evini yağmalayan düşman güçler, oğlu Oruz'u tutsak alırlar. Daha sonra Oruz'u asmaya karar verir ve asmaya götürürler. Oruz burada izin isteyerek önce darağacı ile *soylaşır*, ikinci olarak da yukarıdaki *soylamaya* geçer ve geçmişte sahip olduğu varlıkları tek tek anarak bunlardan ayrılacağı için hissettiği acıları dile getirir. Oruz; bunları sırasıyla *at*, *yoldaş*, *şāhin kuş*, *tazı* şeklinde sıralar ve sonunda *öz* ve *cān* kelimeleriyle asıl kendi hayatına üzüldüğünü vurgular. Böyle bir durumda *doym-* ve *usan-* fiillerinin *-mAdIn* zarf-fiilli şekillerinin kullanılması bağlam açısından çok anlamlı görünmüyor.

¹³⁰Gökyay, kelimeleri önce *doymadum* ve *usanmadum* (OŞG: 26.14-15) şeklinde tamir ederek okumuş, ancak daha sonra OŞG: 342'de bu okuyuştan vazgeçip yazılışına uygun olarak *doymadın* ve *usanmadın* şeklinde okumayı tercih etmiştir.

2. Nitekim aynı fiiller Vat.89a.10'da *أَوْصَنَدُم* (*uşanmadum*) ve *دُؤِمَدُم* (*doymadum*) şeklinde yazılmıştır:

“Beglige *uşanmadum*, özüm yazık,
Yigitlige *doymadum*, cānum yazık!”

3. Deli Dumrul'da da buna benzer bir cümlede geçen aynı fiiller, aynı yapıda yine *cān* ile ilgili olarak kullanılmıştır:

Drs.82a.10: “Beglige *uşanmadum*, yigitlige *toymadum* cānum alma ‘Azrāyil, meded!”

4. Soylamada her dizede koyu yazılarak belirtilmiş olan *-um*'lar ile aliterasyon yapılmış olması da bu düşüncemizi destekler.

5. Orta Türkçe metinlerinde *toy-* ve *usan-* fiillerinin birlikte ve paralel kullanıldığı görülür. Süheyl ü Nev Bahar'dan bir örnek:

“Dirilmiş idi çevredin ol toya
Bulardan kim *usana* ya kim *toya*” (Dilçin 1991: 2117)

Drs.30a.7 (ME 56.7) *usan-*: 1. doymak, 2. bıkmaq.

“Beglige *toymadum* özüme yazuh,
Yigitlige *uşanmadum* cānuma yazuh.” ve

Drs.82a.10: “Beglige *uşanmadum* yigitlige *toymadum*,
Cānum alma ‘Azrāyil, meded!”

M. Ergin, yukarıdaki iki cümlede geçen *usan-* fiiline “*usanmak*, *bıkmaq*, *doymak*” (MEII: 304) anlamlarını vermiş ve cümlelerden birincisini “*Yigitlikten usanmadan canıma yazık*”, ikincisini “*Beylikten usanmadım yigitliğe doymadım*” (DKK: 44 ve 126) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay ise fiile “*bezmek*, *bıkmaq*, *usanmak*” (OŞG: 297) anlamlarını vermiş ve yukarıdaki cümlelerden birincisini “*Genliğe usanmadan canıma yazık*”, ikincisini “*Beyliğe usanmadım*” (DKH: 50, 101) şeklinde aktarmıştır.

Kelimenin yukarıdaki iki cümlede ‘doymak’ anlamında kullanıldığı anlaşıyor. Her iki cümlede de *usan-* fiilinin *doy-* fiili ile bir arada kullanılmış olması, onunla eş anlamlı ve denk olduğunu açıkça gösteriyor. Gerçekten de *usanmak* veya *bıkmaq* fiilleri ‘doyum noktasına ulaşmak’ anlamını da ifade eder.

Kelimenin Dede Korkut'ta geçen üçüncü örneği ise ‘bıkmaq’ anlamında kullanılmıştır:

Drs.101a.6: “Têz sevdün, têz *uşandun*, kavat oğlu kavat!”

Drs.30a.8 (ME 56.8) → يرمو يرمو = yumru yumru → yermürü yermürü, yermür-: sızlanmak.

“yermürü yermürü ağladı, yanuk cigercüğini tağladı.”

M. Ergin, yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan ikilemeyi *yumru yumru* okumuş ve “*tane tane*” (DKK: 44) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay, ikilemeyi *yumru yumru* (OŞG: 26.17) okumuş, “*yumru yumru*” (DKH: 50) şeklinde aktarmış ve dipnotta bunu, “*hüngür hüngür ağladı, hıçkıra hıçkıra ağladı*” şeklinde açıklamıştır.

S. Tezcan, ikilemenin önceki yayınlarda yanlış okunmuş olduğunu belirtmiş ve ikilemeyi *yermürü yermürü* şeklinde okumuşur. Tezcan, bu okuyuşunu TarS.4359-60’taki “*yarmurmak, (yermürmek)*” maddesi ve *Hurşîdnâme*’den aldığı üç örneğe dayandırmış ve ikilemeye “*sızlanarak ağlamak*” (DKON: 423) anlamını vermiştir. Tezcan’ın okuyuşunu doğru buluyor bir iki ekleme yapmak istiyorum:

1. Ergin ve Gökyay’ın ikilemenin ilk kelimesinin yazılışını doğru kabul ederek ikinci kelimeyi de buna göre okumuş oldukları anlaşılıyor. Ancak TarS.4359-60’a göre söz konusu ikilemenin yukarıda verilmiş olan metindeki yazılışı (يُرمو) ile karşılaştırıldığında birinci kelime *re* yerine *vav* yazılmış olduğu anlaşılıyor.

2. Dresden yazıcısı, şu kelimelerde de *re* yerine *vav* yazmıştır:

atlar اتلو 102a.8	karımum قوسم 153a.2	gerü كوو 40b.8
buğlar بوكلر 148b.8	tartayidum طوتايدم 131b.2	èrende ايونده 138b.7
ölülerünüzün اولولو كوك 139a.12	tartdurdı طوندردی 17b.5	tartup طوتوب 100b.5
gürzi كوزي 38a.10	kırarlar فوارلر 138b.7	gürz كوز 34a.9

Drs.30a.9 (ME 56.9)

Qazan-ile, Qazanile, Qazanıla → Qazanılam.

Drs.30a.9: “Salur Qazanılam Qaraca çoban çapar yetdi.”

Yukarıdaki cümlede geçen *Qazanılam* metinde قزانلم şeklinde yazılmıştır. O. Ş. Gökyay; kelimeyi önce *kazanılan* okumuş (OŞG: 26.19), daha sonra *kazanılam* (OŞG: 342) olarak düzeltilmiş, *ilem*’den *ilen*’e gönderme yapmış, “*ile beraber, birlikte; vasıtasıyla; de; -dahi*” (OŞG: 227) anlamlarını vermiş ve kelimeyi “*Kazan’la*” (DKH: 51) şeklinde aktarmıştır.

S. Tezcan, kelimeyi yanlış yazılmış düşüncesiyle *Qazanıla* okumuş ve Drs.25a.8’de geçen *köpegilem* örneğinde olduğu gibi “*he yerine mım ile*” (DKO: 291) dipnotunu eklemiştir.

M. Ergin, kelimeyi *Kazan-ilem* okumuş, bunun *ilem* kısmını dizinde madde başı yaparak “*ile, (edat)*” (MEII: 151) olarak işlemiş ve “*Kazan ile*” (DKK: 45) şeklinde aktarmıştır.

Ergin, yazdığı notta bu kelimenin *ilen> ilem* değişmesinin bir örneği olduğunu söylemiştir: “*ilem 46-8, 56-9 -ilen 7-12, 71-3, 90-1 edatında da böyle bir n-m değişikliği düşünülebilir.*” (MEII: 425). Ergin’in *ilen*’den değişme olduğunu söylediği ikinci *ilem* örneği yukarıdaki cümledir. Bağlam, Kazan ile Çoban’ın birlikte hareket ettiklerini gösteriyor. Buna göre Ergin’in örnekle ilgili tespiti doğru olabilir, ancak kelimenin uyuma göre *Kazanılam* şeklinde okunması daha uygundur. Ayrıca bk. Drs.25a.8 notu.

Drs.30a.9-10 (ME 56.9-10)

çapar yet- (<çap-ar yet-): at koşturup gitmek.

“Bu mahalda sultānum, Salur Kazanıla Karaca Çoban, **çapar yetdi.**”

Bu notta önce *çapar yet-* fiilinin Dede Korkut’ta geçen diğer örneklerini vermek istiyorum:

Drs.31b.13: “...Kazan Begün kartaşı Kara Göne **çapar yetdi.**”

Drs.32a.4: “...Kıyan Selcük oğlu Delü Dunder **çapar yetdi.**”

Drs.32a.10: “Kara Göne oğlu Kara Budak **çapar yetdi.**”

Drs.32b.2: “Gaflet Koca oğlu Şer Şemse’ddin **çapar yetdi**”

Drs.32b.6: “Boz Aygırlı Beyrek **çapar yetdi.**”

Drs.32b.10: “Kazılık Koca oğlu Beg Yegenek **çapar yetdi**”

Drs.33a.2: “Kazan Begün tayısı, At Ağızlı Aruz Koca **çapar yetdi.**”

Drs.33a.6: “Bıyığı Kanlı Bügdüz Emen **çapar yetdi**”

Drs.33a.13: “Eylik Koca oğlu Alp Evren **çapar yetdi.**”

Drs.62a.2: “Kalin Oguz begleri atlandılar, Bayburd Hışārna **çapar yetdiler.**”

Drs.77a.2: “Kazan kartaşı Kara Göne **çapar yetdi.**”

Drs.77a.7: “Kıyan Selcük oğlu Delü Tunder **çapar yetdi.**”

Drs.77a.11: “Gaflet Koca oğlu Şer Şems’eddin **çapar yetdi.**”

Drs.77b.2: “Boz Aygırlı Beyrek, **çapar yetdi.**”

Drs.77b.6: “Kazılık Koca oğlu Yegenek **çapar yetdi.**”

Drs.79b.13: “Negāhenden Deli Dumrul, **çapar yetdi.**”

Drs.126b.12: “Salur Kazan kartaşı Kara Göne **çapar yetdi.**”

Ayrıca fiilin *çapar var-* şeklinde bir örneği görülür:

Drs.121b.12: “Ağ alınlı Bayındırın dīvânına **çapar vardum.**”

Ergin, dizinde yukarıdaki cümlelerde geçen *çapar yet-*, *çapar gêt-*, *çapar var-* fiillerinin kelimelerini ayrı başlıklar altında göstermiştir.

Gökyay, *çapar yet-* fiilinin anlamını “*Postacı, haberci, ulak gelmek; süratle gelip yetişmek, atını koşturup gelmek, yetişmek.*” (OŞG: 187); *çapar gitmek* fiilinin anlamını ise “*Koşarak gitmek, koşturup gitmek, atını süratle sürmek, vurmak, çarpmak.*” (OŞG: 187) şeklinde vermiştir.

Yukarıdaki cümlelerde *çapar* kelimesinin bir sıfat-fiil değil, bir zarf-fiil olarak kullanılmış olması gerekir. Söz konusu cümlelerde bağlam ve fiilin kullanılış şekli de bunu gösteriyor.

Çap- fiili, ayrıca üç yerde¹³¹ geçen şu duada da kullanılmıştır:

“**Çapariken** ağ boz atun büdremesün.”

Drs.30a.13, 88a.12 (ME 56.13, 172.12)

(atduğı) *taş / ok* yere düşme-: hedefe isabet etmek.

Drs.30a.13: “Her atanda on iki batman taş atardı; **atduğı taş yere düşmezidi.**”

Drs.88a.13: “Şağına şolına iki koşa yay çekeridi; **atduğı oğ yere düşmezidi.**”

M. Ergin ve O. Ş. Gökyay yukarıdaki ikinci cümleleri aktarmaya olduğu gibi almışlardır (DKK: 45, 136; DKH: 51, 108). Bu cümlelerde anlatılmak istenen şey, sözü edilen savaşçının attığı *taş* veya *okun* şaşırmadığı, hedefe mutlaka isabet ettiğidir. Bu nedenle cümleler, aynı şekliyle aktarmaya alınsa bile en azından fiilin anlamının bir dipnotla okuyucuya verilmesi daha isabetli olur. Ayrıca bk. Drs.88a.12 notu.

Drs.30b.3 (ME 57.3)

صپانك → صپانك = **sapanuñ, şapanuñ** → şapan[ın]uñ.

“Semüz koyun, aruk toklı bayırda kılsa kırt gelüp yemezidi şapan[ın]uñ korqusından.”

Ergin yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı verilmiş olan kelimeyi -yazımındaki eksikliği belirtmeksizin- *şapanunuñ* şeklinde tamir ederek okumuştur.

Gökyay, kelimeyi *sapanuñ* (OŞG: 26.25) şeklinde okumuştur. Tezcan ve Özçelik kelimeyi *şapanuñ* şeklinde okumuştur. Ancak burada Karacuk Çoban'ın sapanından söz edildiğine göre doğrusu, Ergin'in okuyuşu olmalı. Yazıcı, kelimeyi yanlış yazmış olmalıdır. Nitekim metnin bu kısmında geçen şu cümlelerde de kelimenin kullanılışı teklif edilen tamirdeki gibidir:

Drs.22b.9: "...Karacuk Çoban **şapanuñuñ** ayasına taş kodı, atdı."

Drs.23a.1: "koyun dèmez, keçi dèmez **şapanuñuñ** ayasına kor atar, kâfiri yıkar."

Drs.30a.10-11: "Çobanuñ üç yaşar tana derisinden **şapanuñuñ** ayasıydı, üç keçi tüyinden **şapanuñuñ** kollarıydı"

Drs.30b.4, 40b.7 (ME 57.4, 77.7) **eyle olsa**: öyle olunca, derken.

"Eyle olsa şultānum, Karaca Çoban şapan çatlatdı dünyā 'ālem kâfirūñ gözine karangu oldı."

Drs.40b.7: "Kışırca Yenge eydür: Beg yigidüm, bu otağ Bay Bıcān Beg kıızı Banı Çiçegündür, dēdi. Eyle olsa hānum, Beyregün kanı kaynadı, edebile yap yap gerü döndi."

Ergin, yukarıdaki iki metinde geçen *eyle olsa* deyimini, iki yerde "*eyle öyle*" (MEII: 108) ve "*ol- olsa*" (MEII: 234) şeklinde işlemiştir. Gökyay ise deyim anlamını "*eyle olsa: öyle olunca, öyle ise o hâlde, bunun üzerine, bundan dolayı*" (OŞG: 207) şeklinde vermiştir.

Bu, cümle başında anlatıcı ozan tarafından eklenmiş bir biçim birim olduğuna göre Gökyay'ın dizinde işleyiş şekli ve verdiği 'öyle olunca' anlamı metne uygun düşüyor yani anlatıcı ozan burada olay ve dinleyici arasına girip "*Eyle olsa şultānum*" diye sesleniyor. Bu, 'derken efendim' veya 'öyle olunca' anlamında bir ara sözdür. Ozan, bu sözle dinleyicinin dikkatini çekiyor ve olayı kaldığı yerden anlatmaya devam ediyor. *Tarama Sözlüğü* 1587-1589'da bu kullanımın birçok örneği tespit edilmiştir.

Drs.31a.6 (ME 58.6)

[Ağır hazineñi, bol aqçañı getürmişüz; bizümdür].

"Mere sögli melik,

Dünlügi altun ban evlerümi götürüpdürürsin; şaňa gölge olsun.

Ağır hazineñem, bol aqçam götürüpdürürsin; şaňa harcılık olsun.

Kırk ince kızıla Borla Hatunı götürüpdürürsin; şaňa yesir olsun."

Yukarıdaki sözler evi yağmalanmış olan Kazan Bey'e aittir; bu sözleri düşmanın cevap olarak verdiği aşağıdaki cümlelerle karşılaştıralım:

“Mere Kazan,

Dünlügi altun ban évünji getürinişüz, bizümdür.

[Ağır hazineñi, bol aqçañı getürmişüz; bizümdür.]

Kırk ince kızıla Boyı uzun Borla Hatunı getürmişüz, bizümdür.”

Karşılıklı iki *soylamanın* yukarıya alınmış olan üçer dizelik kısmı, paralellik açısından incelendiğinde birincisindeki ikinci dizenin cevabının ikincisinde eksik kalmış olduğu anlaşıyor. Söz konusu tamir daha önce yapılmamıştır.

Drs.31b.1 (ME 59.1) **dérneksüz**: biçimsiz, çirkin.

“Mere dîni yok ‘aқılsuz kâfir,

Uşşı yok **dérneksüz** kâfir”

M. Ergin, yukarıdaki metinde geçen *dérneksüz* kelimesinin anlamını “*dirnek dernek, toplantı, düğün dernek*” (MEII: 93) diye vermiş ve kelimeyi “*derneksiz*” (DKK: 47) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay; kelimeyi anlam vermeksizin “*derneksüz*” (OŞG: 195) diye işlemiş ve “*derneksüz*” (DKH: 52) şeklinde aktarmış; kelimenin anlamını dipnotta “*Dağınık, aklını başına toplayamayan*” (DKH: 177) olarak belirtmiştir.

S. Tezcan ise yazdığı notta kelimenin anlamı ile ilgili olarak şu kısa açıklamayı yapar:

Bu güne kadar açıklanmamış olan *dérneksüz* deyimini herhâlde ‘biçimsiz, hantal görünümlü’ olarak anlaşılmalıdır. TarS. 1114’te *dernekli* (*derneklice, dirnekli, dirneklî*) ‘(vücudu) derli toplu olan’ Buna karşılık *dérneksüz* sözlüklerde ve başka metinlerde bulunamadı. Yapı ve anlamca krş. DerS. 3349 örneksiz ‘çirkin, suratsız’. (DKON: 138).

Kelime Dede Korkut’ta sadece yukarıdaki cümlede geçer. Tezcan’ın tespit ettiği anlam doğru olmalıdır çünkü kelime ile ilgili olarak verdiği örnekler dışında *Derleme Sözlüğü*’nde geçen aynı kökten geldiğini düşündüğüm şu üç örnek de aynı anlama işaret ediyor:

“derneşik: derli toplu, düzgün, düzenli (kimse)” (DerS: 1436)

“derneşmek (II): toplanmak” (DerS: 1436)

“derneştirmek: darmadağın olan eşyayı bir araya toplayıp düzene sokmak” (DerS: 1436)

Drs.31b.10, 11 (ME 59.10, 11) 1. [Kâdir vëren], 2. [Kara].

“Kara dere ağzında [Kâdir vëren],
Kara boğa derisinden beşiginün yapuğı olan,
Acığı tutanda kara taşı kül eyleyen,
[Kara] bıyığın eşesinde yedi yerde dügen,
Erenler evreni, Kazan Begün kartası Kara Göne çapar yetdi.
Çal kılıcuñ, kardeş Kazan, yetdüm! dedi.” (Drs.31b.10-32a.1)

Ozanın Kara Göne’yi tasvir ettiği yukarıdaki dizeler bir başka yerde yerde şu şekilde geçer.

“Kara Dere ağzında Kâdir vëren,
Kara boğa derisinden beşiginün yapuğı olan,
Acığı tutanda kara taşı kül eyleyen,
Kara bıyığın yedi yerde eşesinde dügen,
Kazan kartası Kara Göne çapar yetdi,
Çal kılıcuñ kardeş Kazan, yetdüm! dedi” (Drs.76b.12-77a.3)

Yukarıdaki tasvirler karşılaştırıldığında, ikinci metne göre birinci metnin birinci ve dördüncü dizelerinde gösterilmiş olan tamirin yapılması gerektiği anlaşıyor. Ayrıca, birinci dizenin Vat.90a.3’te de “Kara Dere ağzında Kâdir vëren” şeklinde geçmiş olması bu tamirin doğru olduğunu gösterir. Ancak dördüncü dizenin başındaki *kara* kelimesi Vat.90a.3’te de eksiktir; eklenmelidir.

Metinde koyu harflerle belirtilmiş olan *ka-* aliterasyonu da bu tamirlerin doğru olduğunu gösteriyor.

Drs.31b.10, Drs.76b.12 (ME 59.10, 149.12) yapuk (<yap-uk): örtü.

“Kara dere ağzında [Kâdir vëren], kara boğa derisinden beşiginün *ياپوغي* yapuğı olan...” = Vat.90a.3’te *ياپوغي* (*yapuğı*) şeklinde yazılmış.

Drs. 76b.12: “Kara Dere ağzında Kâdir vëren, kara boğa derisinden beşiginün *ياپوغي* yapuğı olan...” = Vat.98b.7’de *ياپوغي* (*yabuğı*) şeklinde yazılmış.

M. Ergin, Dede Korkut’ta iki yerde geçen ve her iki nüshadaki yazılışları gösterilen *yapuk* kelimesine “*at bellemesi, eyer yastığı, atın sırtına vurulan çul, at zırhı, at giyimi, at örtüsü; örtü, kılıf*” (MEII: 321) anlamlarını vermiş ve geçtiği ibareyi her iki yerde “*kara boğa derisinden beşiginin örtüsü olan*” (DKK: 47, 117) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay, kelimeye sözlükte “*örtü, duvak, peçe, kebe, aba*” (OŞG: 305) gibi türlü anlamlar vermiş, ibareyi her iki yerde “*kara boğa derisinden beşiginin*

yapığu olan” (DKH: 52, 96) şeklinde aktarmış ve *yapuk* kelimesi için “örtü” (DKH: 177’de 158. dipnot) anlamını vermiştir.

M. S. Kaçalın, yukarıda verdiğim Vatikan nüshasında geçen örnekleri yazılışlarına uygun olarak *yapuk* ve *yabuk* şeklinde okumuş, kelimeye “Çocuğun düşmemesi için beşiğe bağlanan enli kuşak, bağirtlak” (Kaçalın 2006: 329, 330) anlamlarını vermiştir.

Yapuk, *yap-* ‘örtmek’ fiilinden türetilmiş bir isim olup ‘örtü’ anlamındadır. *Kutadgu Bilig*’de dokuz yerde ‘örtmek’ anlamında kullanılmış olan *yap-* fiilinin bir örneği şöyledir:

“Tirer sen yumıtsa saçar sen kamug

Okırsen yüz ursa *yapar sen kapug*” (KB: 719)

“Yığarsın; toplanınca, tekrar hepsini dağıtırsın; önce çağırırsın; fakat gelince kapını kaparsın” (Arat 1988: 63)

Türkiye Türkçesinde kapı için *kapa-* yerine *ört-* fiili de kullanılır. Buna göre aktarmadaki *kaparsın*’ı ‘örtersin’ olarak anlamak mümkündür.

Kelime, *Derleme Sözlüğü* 4176-4177’de *yapık*, *yapuh*, *yapuk* şeklinde ‘yemeni, başörtüsü’ anlamında tespit edilmiştir.

Ayrıca örtü kelimesinin çağdaş Türk lehçelerindeki karşılıkları şöyledir: “*Başkurt: yapma, yapkas; Kazak: japkış, jamılğı; Kırgız: cabkıç; Tatar: yapma, yapkaç; Uygur: yapkuç*” (Ercilasun vd. 1991: 682-683)

Drs.32a.9 (ME 60.9) **bahrî hotaz**: altınlı at gerdanlığı (?).

“Al mahmûdî şalvarlı, atı **bahrî hotazlı** = Vat.98b.13

Ğara Göne oğlu Ğara Budağ çapar yetdi,

‘Çal kılıcuğ aĝam Ğazan, yetdüm!’ dedi.”

Yukarıdaki birinci cümlede *Kara Göne Oğlu Ğara Budağ* övülmektedir. M. Ergin, bu cümledeki *hotaz* kelimesinin anlamını “*hotaz, hotoz, püşkül, soruĝu, atın boynuna takılan püşkül*” (MEII: 140) şeklinde vermiş ve “*deniz ördeĝi püşkü(l)ü*” (DKK: 48) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay, *Destursuz Baĝa Girenler*’de konu ile ilgili olarak şu açıklamayı yapmıştır:

“Bu ‘hotaz (= kutas)’ tüy değildir. Cilasunların atlarının boynuna yak denilen yaban öküzünün, ya da ‘gâv-ı bahri’ denilen deniz öküzünün süs için taktıkları kuyruĝudur, tüy değildir (bkz. Burhan-ı Katı, Bahri kutas maddesi).” (Gökyay 1982: 212)

Gökyay, *hotaz* için sözlükte de uzun bir takım açıklamalar vermiş (OŞG: 223), aktarmada ise kelimeyi olduğu gibi yazarak (DKH: 53) 160. dipnotta “*Deniz veya dağ öküzünün kuyruğundan atının boynunda hotozu, süsü olan*” (DKH: 177) açıklamasını vermiştir.

S. Tezcan, konu ile ilgili notunda Ergin ve Gökyay’ın *bahrî* kelimesine ‘ördek’ anlamını verdiklerini belirtir, *hotaz* kelimesi için verdikleri anlama gönderme yaparak şu açıklamayı yapar:

Bir kahramanın atına ördek tüyünden *hotaz* takılmış olması övücü bir niteleme olamaz. Bilindiği üzere *hotaz* ‘at boynuna takılmak üzere Tibet ve Doğu Türkistan’ın dağlık yörelerinde yaşayan yak öküzünün kuyruk kıllarından yapılan gerdanlık’tır. (DKON: 139)

Tezcan, *hotaz* kelimesinin anlamını “*at gerdanlığı*” (DKON: 410) şeklinde vermiş ve şunları söylemiştir:

Şunu da eklemek gerekiyor: Atlara ve ‘*alem*’lere takılan belgi için Kâşgarlı Mahmut *beçkem* sözcüğünü vermiş, Oğuzların buna *berçem* dediğini de eklemiştir. Mahmut *beçkem*’in ipek ya da *baķaru*’l-*vaḥş* kuyruğundan yapıldığını da bildirir, *baķaru*’l-*vaḥş* ile kast ettiği ‘yak öküzü’dür, çünkü bu hayvanın Türkçe adı olan *ķotuz*’u da Arapçaya aynı deyimle çevirmiştir. *Kitābu l-idrāk*’te *ķotuz*’a doğrudan doğruya ‘at boynuna asılan bercem’ anlamı verilmiştir, bkz. EDPT 680 *ķotuz*. (DKON: 140)

Tezcan’ın yukarıdaki açıklamaları A. İnan’ın konuyla ilgili şu tespitlerini atlamış olduğunu gösteriyor:

...‘Hotuz’ yahut ‘hotaz’ Doğu Türk metinlerinde ‘kutas’ şeklindedir. Bu kutas şekline eski Osmanlı metinlerinden, bizim bildiğimize göre, ancak Yazıcıoğlu Ali’nin ‘Tevârih-i Âli Selçuk’unda rastlanır. Onun verdiği bilgiye göre, ‘âdet ve töre şöyle gelmiştir ki, her alp er ki, alay hassa ve bahadırılık edip düşmanın bahadırlarını aktarsa atının boynuna altınlu kutas takarlardı. (İnan 1998a: 250).

Dede Korkut’ta altının beylik ve yönetim sembolü olarak kullanılmış olması, İnan’ın yukarıdaki tespitini doğrulamaktadır: Oğuz beylerinin evleri *altın başlı*’dır. Bununla ilgili olarak Dede Korkut’ta *altun başlu ban év, dünlügi altun ban év ve altunlu(ca) günlük* vb. tamlamalar geçer. Ayrıca beylerle ilgili olarak iki yerde *altun taht* tamlaması geçer. Bey çocuklarının beşiği için *ıolaması altun bēşik* tamlaması kullanılır. Oğuz’un savaş boruları, *burması altun tuç borı* şeklinde tanımlanır. Oğuz beyleri ve bey çocuklarının şarap içtikleri kaplar, *altun ayak, altun kadeh ve altun şürahî*’dir. Bir bey oğlu olan Boğaç Han’ın kamçısı *altunluca kamçı*, cıdası, *altun cıda*’dır. Kazılık Koca Oğlu Beg Yegenek, *ķulağı altun küpeli ve ķur ķurma ķuşaķlu* (altın işlemeli kuşaklı) diye tasvir edilir. Kan Turalı, beline *altunlu ince ketan bezi* sarar. (Bu konu için bk. Drs. İla. 13 notu.)

Yukandaki örneklerle karşılaştırıldığında söz konusu cümlede tanımlanan Kara Göne oğlu Kara Budak, bir Oğuz beyi olduğuna göre atı için kullanılmış olan *baħrī hotazlı* tamlaması için A. İnan'ın "*savaşta kahr amanlık gösteren beylerin atlarına takılan altınlı gerdanlık.*" (İnan 1998b: 250) şeklindeki tanımı doğru olabilir.

Drs.32b.8 (ME 61.8) çaya baķ(-sa): gururla bak(-tığında).

Dresden	Vatikan
çaya [baķsa] çalımlu, çal-ķara kuş erdemli... (Drs.32b.8)	[çaya baķsa] çalımlu, çal ķara kuş erdemli... (Vat.90a.13)
çaya baķsa çalımlu, çal-ķara kuş erdemli... (Drs.37a.4)	begler içinde çalımlu, çal ķara kuş erdemli... (Vat.68b.6)
çayabaķsa çalımlu, [çal] ķara kuş erdemli... (Drs.77b.3)	çaya baķsa çalımlu, çal ķara kuş erdemli... (Vat.99a.6)

Ergin, Dede Korkut'ta üç yerde geçen fiili "*çay- caymak, dönmeķ*" (MEII: 71) olarak işlemiş ve geçtiğı üç yerde de *çaya baksa* deyimini "*dönüp baksa ...*" (DKK: 48, 55, 118) şeklinde aktarmıştır.

Gökay ise geçtiğı üç yerde de *çaya baksa* deyimini "*at koştursa ...*" (DKH: 53, 56, 96) şeklinde aktarmıştır.

Tezcan, dizinde fiili "*çaya baķ- (?) Drs.32b.8*" (DKON: 405) şeklinde anlam vermeksizin işlemiş; yazdığı notta şunları söylemiştir:

Sadece *ķara kuş* 'kartal'ın bakışı için kullanılan *çaya baķ-* deyiminin ilk sözcüğü için tatmin edici bir açıklama yoktur, ben de bir çözüm öneremiyorum. Bu deyim ister istemez *ķaya baķ-* deyimini çağırıyor. Türkmençe, TDS 231'de *ğıya baķ-* deymi için Göroğlı destanından verilen örnekte bu deyim doğan'ın bakışı için kullanılmıştır:

Laçın kibi ğıya bakdım
Örtem canımı yaķdım

Ergin II, s.71'de *çay-* 'caymak, dönmeķ' ile karşılanmış olduğuna göre *cay-* ile ilgili görölmüş demektir. Oysa *cay-* yalnızca 'sözünden dönmeķ' anlamına gelir; *çaya* ile *cay-* arasında ilişki olamaz. (DKON: 141)

Kaçalin, sözlükte *çay-* fiilini "*çay-: (<*çāy-) salınmak*" (Kaçalin 2006: 311) şeklinde işlemiş, yazdığı notta ise şunları söylemiştir:

çay-, *çat-* 'ın yanlış çekimlemesi olmalı (CLAUSON: EDPT: 402a.s.) *çalımlu* sözcüğü *çelimli* olarak da okunabilir. Bk. *çelim* 'gösterişli tavır, çalım; *uyum, ahenk; kuvvet, güç' (TDK: DS: III, 1124a.s.). Buna göre *çata baksa çellimlü* 'çatık baksa etkili (yakışan)' biçiminde anlaşılabilir. Gerçi V.21.6'da *çalım* yazılmıştır. (Kaçalin 2006: 263)

Tezcan'ın burada bir yanlış yazım bulunduğu şeklindeki birinci yorumunu benimsemek söz konusu dizede dikkat çekilmiş olan ön kafiye (*ça*) nedeniyle mümkün görünmüyor. Bu noktada söz konusu ibare ile ilgili bir yorum yaparak bir teklif sunmak istiyorum:

Derleme Sözlüğü 868'de *cay* kelimesi için "*Gurur; çalım, naz*" anlamları verilmiştir. Bu tanımdaki *gurur*'dan hareketle *cay* = *çay* denklığı ve *yönelme* ekinin (<*çay*+a) *birliktelik eki* yerine kullanılmış olduğunu düşünerek ibarenin şöyle aktarılması bağlama uygun düşüyor:

'Gururla baktığında çalımli, bir kartal (gibi) erdemli...'

Nitekim Eski Anadolu Türkçesiyle ilgili olarak tespit edilmiş olan şu örneklerde de *yönelme eki*, *birliktelik* yerine kullanılmıştır:

"eyregi gafil ve uykuya meşgul ola (Kıs.Enb.99, 2; 65), ta'ata meşgûl olalum zikrile (Aş.Paş.Fk.3)" (Gülsevin 1997: 70).

"Biz mallarımıza, tavarlarımıza meşgul idik" (TSE: 3)

Drs.32b.8 (ME 61.8) *çal*: ala(ca) (?).

"çaya [baksa] çalımli, *çal-kara kuş* erdemlü... Yegenek çapar yetdi"

Yukarıdaki cümlede geçen *çal kara kuş*, şu iki cümlede de geçer:

Drs.37a.5: "Çaya baksa çalımli, *çal-kara kuş* erdemlü bir güzel yahşı yigit oldı."

Drs.96a.12: "cümle kuşlar sultânı *çal kara kuş*, kanadıyla şakşağana gendüzin şakıdur mı?"¹³²

M. Ergin, yukarıdaki cümlelerde geçen *çal kara kuş* tamlamasını hazırlamış olduğu dizinin iki yerinde "*çal boz, kır, alaca, kül rengi*" ve "*çal-kara kuş kartal (bk. çal)*" (MEII: 68 ve 70) şeklinde işlemiş; ancak, nedense *çal* kelimesinin anlamını aktarmaya yansıtınamış "*kartal*" ve "*kartal kuşu*" (DKK: 45, 55, 118 ve 148) olarak aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay, *çal* kelimesi için başka anlamlarla birlikte "*alaca, akli karalı, kır*" (OŞG: 186) anlamlarını *kara kuş* için ise "*kartal (?)*" (OŞG: 355) anlamını vermiştir.

Uwe Bläsing, *çal* kelimesiyle ilgili bir makalesinde Dede Korkut'ta geçen yukarıdaki cümlelere değinmiş, söz konusu kelimenin etimolojik çalışmalarda gözden kaçırılmış olduğuna dikkat çekmiş, tarihî ve çağdaş Türkçenin metinle-

132 Ayrıca, araştırmacılar şu cümlede de yazılmamış olduğunu düşünerek *çal* kelimesini tamlamanın önüne eklemişlerdir: Drs.77b.4: "Çaya baksa çalımli, [çal] kara kuş erdemlü, (...) Kaşlılık Koca oğlu Beg Yegenek çapar yetdi."

rinden örnekler sunarak kelimenin ‘ala’ anlamına geldiğini belirtmiştir. Ancak Bläsing; Ergin ve Gökyay’ın dizinlerini atlamış, nedense bu araştırmacıların *çal* kelimesinin anlamı ile ilgili yukarıda verdiğim açıklamalarından söz etmemiştir (Bläsing 2010: 37-39).

Çal kıra kuş tamlamasının ‘ala kartal’ şeklinde anlaşılması; sözlükte *çal: ala(ca)* ve *kıra kuş: kartal* olarak işlenmesi uygun gibi görünmektedir.

Drs.32b.8, 77b.4 (ME 61.8, 151.4)

kurkurma, kırama → *kur kıurma* (kuşak): altın işlemeli (kuşak).

“*kur kıurma kuşaklı, kılağı altın küpeli*” = Vat.99a.6

Yukarıdaki ibarede yer alan *kur kıurma*, Dresden nüshasında her iki yerde *قور قورمه* ve Vat.99a.6’da *قور قورمه* şeklinde yazılmıştır. M. Ergin, kelimeyi *kıurma* okumuş, dizinde “*kıurma (kur kıurma) kuşak, kemer; (belki) süslü, işlemeli, nakışlı; süslü, işlemeli, nakışlı kemer kuşak*” (MEII: 195) olarak işlemiş ve “*süslü eklem kuşaklı*” (DKK: 48, 118) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay; bunu bir önceki kelimeyle birleştirerek *kurkurma* şeklinde okumuş (OŞG: 28.19, 73.19), sözlükte anlam vermemiş, kelimeyi aktarmaya da aynı şekilde almış (DKH: 53, 96) ve “*Bel bağı, bele sarılan şal, kemer gibi nesnelerden kuşağı olan*” (DKH: 177) şeklinde anladığını 164 numaralı dipnotta yazmıştır.

S. Tezcan ve S. Özçelik kelimenin her iki örneğini *kırama* okumuştur. Tezcan, yukarıdaki ibare için yazdığı notta şu açıklamalara yer vermiştir:

...*kırama* ya da *kıurma* şimdiye kadar açıklanmış değildir. Ben de açıklayamıyorum. DerS.3004 *kura-* ‘iki parçayı birbirine ekleyerek dikmek’ yalnız Kırım göçmenlerinden derlenmiştir. Bu eylem, Eski Türkçe *kavıra-* ‘bir araya getirmek’ eylemiyle birleştirilebilir. Eski Anadolu Türkçesinde *kur-* olarak bulunur. Azerbaycan Türkçesinde bulunan ADİL C.1, 576 *ğurama* ‘değişik renkli küçük parçaların bir araya getirilip dikilmesiyle elde edilmiş (kumaş)’ bu eylemdendir. Fakat pek uygun düşmüyor. (DKON: 141)

Tezcan, bu sözlerin devamında *Tarama Sözlüğü* 2736-37’de *kur* kelimesi için verilen *kur eyer, kur kemer, kur kılıç, kur kuşak* deyimleri ve bunlar için verilen ‘süslü, özenle yapılmış eyer’ vb. açıklamalardan hareketle *kur* kelimesinin tanımı için şu teklifte bulunur:

Bu tanımı ‘işlemeli, nakışlı’ hatta ‘altın nakışlı’ olarak genişletmek daha doğru olacaktır. Derleyebildiğim verilerin bir kısmında *kur* bulunmaktayken bazılarında *altın* bulunmaktadır. Zaten TarS. 2737’de *şihâhü’l-‘acemî*’den gösterilen tanıkta da Farsça *kemer-i zerrîn*’in (altın kuşak) Türkçe karşılığı olarak *kur kuşak* verilmiştir. (DKON: 141-142)

Tezcan, bu açıklamalardan sonra *kur*'un Eski Türkçede 'kuşak' anlamında olduğunu ve Eski Anadolu Türkçesindeki anlamının farklılaşmış olduğunu belirttiikten sonra *Tarama Sözlüğü*'nde geçen ilgili örnekler ve bunlara verilen anlamlardan söz eder ve bazı eserlerden derlediği örnekleri vererek "*Sonuç olarak kur kurama kuşak 'altın işlemeli kuşak' anlamına kullanılmış olmalıdır.*" (DKON: 141-143) der.

M. Kaçalin söz konusu ibareyi *kur kurma* okumuş ve yazdığı notunda bu ibarenin *kur kurman* 'okluk yaylık'tan değişme olduğunu savunmuştur. (Kaçalın 2006: 263)

Ergin ve Kaçalın'ın *kurma* okuyuşunun doğru olduğunu, kelimenin *kurma* (<*kur-ma*) şeklinde bir isim-fiil olduğunu ve *kur kurma kuşak* okunması şartıyla Tezcan'ın verdiği 'altın işlemeli kuşak'ın tamlamanın anlamı için doğru kabul edilebileceğini düşünüyorum. Bu düşüncemin gerekçeleri şunlardır:

1. Kelimenin yukarıda verilen yazım şekillerine göre *kurma* okunması gerektiği açıktır.

2. Dede Korkut'ta *-ma* ekiyle yapılmış olup aynı şekilde sıfat olarak kullanılmış olan şu benzer *isim-fiil* örneklerinin -özellikle ikinci ögesi +*l* sıfat yapım eki almış olan ilk dört örneğin- *kur kurma kuşaklı* yapısını açıkladığını ve tespitimize kanıt olduğunu düşünüyorum:

çatma kaşlı 8a.10	boynuzu burma koç 55b.1
örme saçlı 63b.2	burması altun tuç borı 33b.5, 68a.7
beşik kertme nişanlı / yavuklu 36b.4, 40a.10	tolaması altun beşik 28a.11, 84b.1
yonma ağaç taırlı 142b.6	kıoma yurd 24a.6
	bogma kiriş 56b.4

3. Gerek *Tarama Sözlüğü* 2736-2737'de geçen örneklerde gerekse Tezcan'ın tespit ettiği örneklerde (*kur*) + *eyer*, *kemer*, *kılıç*, *kuşak* = '(altun)+ eyer, kemer, kılıç, kuşak' denkliği dikkat çekmektedir. O hâlde Dede Korkut'ta *kur kurma kuşak* şeklinde geçen tamlama, yapı bakımından bu örneklerle benzediğine göre, anlam bakımından da bunlara yaklaştırılarak yorumlanabilir: 'altın işlemeli kuşak'

Drs.32b.8-10, 77b.3-6 (ME 61.8-10, 151.3-6)

kulağı altun küpeli Oğuz Beyi: Beg Yegenek.

1. "Çaya [baksa] çalımlı,
2. Çalkara kuş erdemli,
3. Kur kurma kuşaklı,
4. Kulağı altun küpeli,

5. Kalın Oğuz beglerini bir bir atından yıkıcı

Kazılık Koca oğlu Beg Yegenek, çapar yetdi.”

ve

Drs.77b.3-6

1. “Çaya baksa çalımlu,

2. [Çal]kara kuş erdemlü,

3. Kur kurma kuşaklı,

4. Kulağı altun küpeli,

5. Kalın Oğuz beglerini bir bir atdan yıkan

Kazılık Koca oğlu Beg Yegenek çapar yetdi.”

Bahattin Ögel, yukarıdaki metinlerde geçen tamlamayı “*Kulağı altun küpeli kalın oğuz begleri*” (1991: 367) şeklinde vermiştir. *Kitab-i Dede Qorqud Ensiklopediyası* adlı çalışmada ise şu bilgiye yer verilmiştir:

KDQ oğuznamelerinde behs olunan ‘altun küpeli Oğuz beyleri’nin Qaraqoyunlu ve Ağqoyunlu devletlerinin ordularında da olması hakkında tarihi melumatlar, bu heqiqeti bir daha tesdiqlemiş olur. (Kitabi-Dede Qorqud Ensiklopediyası II: 24)

Yukarıdaki metinlerin geçtiği bölümlerde birçok Oğuz beyi sayılır; beylerin her biri ayrıcalıklarıyla anılarak övülür ve tasvir edilir yani iki metinde, her bey ayrı (çalıklı) özellikleriyle övülür ve tanıtılır. İşte böyle bir bölümde geçen yukarıdaki her iki metinde de övülen kişi, yalnızca *Kazılık Koca oğlu Yegenek*’tir. İki metinde de *Kalın Oğuz Beylerini attan yıkmak* işi, Yegenek’in bir özelliği olarak sayılıyor. Metinde, Yegenek’in sayılan özelliklerinden biri de *kulağının altun küpeli* olmasıdır.

Yukarıdaki her iki metnin ilk beş dizesi, birer sıfattır ve bu sıfatlar metinde övgüyle tanıtılan *Kazılık Koca oğlu Yegenek* adlı kahraman için kullanılmıştır. Ergin, Gökyay ve Tezcan’ın her iki metinde bu sıfatlar arasına virgül koymuş olmaları, metin ve tamlamayı bu şekilde kabul ettiklerini gösteriyor. Ancak Gökyay’ın her iki metinde beşinci dizeden sonra (OŞG: 28.20, 73.20), Ergin ve Tezcan’ın ikinci metnin beşinci dizesinden sonra da virgül koymaları yanlış olmuştur.

Ögel ve *Kitab-i Dede Qorqud Ensiklopediyası*’nda geçen bu yanlışlık muhtemelen Ergin yayınından kaynaklanmaktadır. *Kitab-i Dede Qorqud Ensiklopediyası*’nda ayrıca şöyle bir tespit geçer: “*KDQ-de ‘altun küpeli Oğuz beyleri’nden de behs olunur: ‘Qulağı altun-altun küpeli... Boz aygırlı Beyrek çapar yetdi.’*” (KDQEII: 23).

Yukarıdaki düşünce de yanlıştır çünkü Beyrek, Dede Korkut'un hiçbir yerinde, *kulağı altın küpeli* sıfatıyla anılmaz. Bu düşüncemizin bir kanıtı da aynı metnin Vatikan nüshasında geçen şeklidir:

çaya baksa çalımlu,
çal kara kuş erdemlü,
kur kurma kuşaklı,
kulağı altın küpelü,
kalın Oğuz ümidi Kazılık Koca oğlu Yegenek çapar yetdi. (Vat.99a.6-7)

Sonuç: Dede Korkut'ta *kulağı altın küpeli* olan sadece bir Oğuz beyi geçer: *Kazılık Koca oğlu Yegenek*.

Drs.32b.12-13 (ME 61.12-13) *êt- / eyle-*: yapmak.

"Altmış ögeç derisinden kürk *eylese* topuklarını örtmeyen, altı ögeç derisinden külah *êtse* kulaıklarını örtmeyen (...) Aruz Koca çapar yetdi."

Yukarıdaki cümlede *eyle-* ve *et-* fiilleri, 'yapmak' anlamında kullanılmıştır. Dede Korkut'ta bu fiillerin 'yapmak' anlamında kullanıldığı diğer örnekler şunlardır:

Drs.16b.10: "Ol kırk nâ-merdler bunu tıydılar. 'Ne *eyleyelüm?*' deyü tanışdılar."

Drs.27b.2: "Allâh menüm evümi kurtaracak olurısa seni emîr-i âhûr *eyleye-yin*."

Drs.34b.6: "...Karacuk Çobanı imrahor *eyle*di."

Drs.39a.5: "Bunlar böyle edicek Bay Böre Begün acığı tutdı."

Drs.49a.10: "...kiçi düğünün *eyle*di, ul[u] düğünine va'de kodi."

Drs.50a.11: "Bâni Çiçek kiçi düğünün *eyle*di, ulu düğünine..."

Drs.57b.6: "Koñ, nereye gederise getsün, neylerise *eylesün*"

Drs.79b.5: "Bunu nêçün böyle *ederidi?*"

Drs.134b.7: "Ya nêce *eylemek* gerek?"

Drs.150b.1: "Aruz, maña bu işi *edecegün* bilseyidüm... bineridüm"

Atabetü'l-Hakâyık'ta da *et-* fiili 'yapmak' anlamında kullanılır:

"biliglig kişi kör bilür iş ödin

bilip iter işni ökünmez kidin" (Arat 1992: 49)

Drs.33a.1 (ME 62.1)

خراجند → حزانحه = **hızanca** → **hezanca**: sırık gibi.

“kolı budı **hezanca**, ...” = Vat.99a.9: **هزانچه**

Yukarıdaki ibarede geçen ve metindeki yazılışı gösterilen kelimeyi M. Ergin, *harañça* okumuş, sözlükte “*harañ büyük iri?*” (MEİI: 137) şeklinde anlamından tereddüt ettiğini belirterek işlemiş ve “*irice*” (DKK: 49) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay, kelimeyi *hıranca* okumuş, sözlüğe almış fakat yaptığı göndermede kelimenin anlamını işlemeyi unutmuş (OŞG: 222) ve “*ufacık*” (DKH: 53) şeklinde aktarmıştır.

İ. Başgöz, önceki okuma şekillerine karşı çıkmış, yukarıda gösterilmiş olan Vat.99a.9’daki yazım şekline atıfta bulunarak “*Vatikan yazması hıranca’yı (z) ile yazmış*” (1985: 75-76) açıklamasını yapmış ve kelimenin *hezence* okunup ‘hezen gibi’ anlaşılması gerektiğini savunmuştur.

S. Tezcan, Başgöz’ün kelimeye verdiği anlamı doğru bulmuş ancak kelimenin *hızanca* okunması gerektiğini savunmuştur. Tezcan; bu kelimenin Ermeniceden Türkçeye geçtiğini belirtmiş, okuyuşunu kelimenin Dresden nüshasındaki yazılışında “*ze’nin noktası eksik olduğu...*” düşüncesine dayandırmış ve *Derleme Sözlüğü* ile Evliya Çelebi’den tespit ettiği örneklerle desteklemiştir (DKON: 143-144). Ben de kelimeyi Tezcan gibi okumuştum.

Ancak sanırım kelimenin yukarıda verilen Vat.99a.9’daki yazılışı, *hezanca* okumayı gerektiriyor. DerS. 2355’te *hezan* okuyuşu için verilen “*toprak evlerde kirişin üzerine dikine komulan ağaç*” şeklindeki tanım da buna uygun düşer. Bu durumda Dresden nüshasında *ze’nin* noktasının eksik olmadığını fakat noktanın sağa, *ha’nın* üzerine yazılmış / kaymış olduğunu düşünüyor ve kelimeyi Vat.99a.9’daki gibi *hezanca* okuyorum çünkü Dresden yazıcısı zaman zaman harflerin noktalarını sağa veya sola kaydırıp yazmıştır (bk. Giriş bölümü, *Yazımda Noktaların Sağa veya Sola Kayması*). Bu nedenle de noktaları kaymış olan kelimelerin bir kısmında okuma yanlışları veya farklı okuma tercihleri ortaya çıkmıştır. Bu türden tipik on örneği fikir vermesi bakımından aşağıda görelim:

	Metindeki Yazım	Doğru Yazım	Okuma	Sayfa ve Satır
1	اغزلوتاخو ¹³³	اغر بوقاغو	ağır bukağı ¹³⁴	74a.5
2	اھت	اھت	ağıt	119a.11

133 İkinci kelimenin başındaki *be*’nin dişi uzun yazılmıştır.

134 Noktası kaymış olan harfler koyu punto ile yazılmıştır.

135 Bu kelimedede ayrıca son harf olan *he*’den önce fazladan bir *nun* yazılmıştır.

136 Bu örnekte aynı zamanda son iki harf yer değiştirmiştir.

3	گنبد	کنبد	günbed	116b.5
4	گوزینی	کرزنی	gürzini	145b.6
5	پتوگدن	قهر کردن	ıkapuıdan	26a.10
6	میتلنه ¹³⁵	قنيله	kınıyla	29b.11
7	نیدرسن	نیدرسن	neydürsin	104a.7
8	اوغلانوغنی	اوغلانوغنی	oğlancuıını	13b.11
9	اوروز ¹³⁵	اوروز	Oruz	143a.5
10	یغناق	یغناق	yııınak	147b.9

Drs.33a.8 (ME 62.8) Aygır Gözler şuyı (metindeki yazılışı üzerine).

“Aygır گوزلو Gözler şuyından at yüzdüren...” = Vat.90b.6

Ergin, yukarıdaki özel adda fotoğrafı verilen kelimeyi *Gözler* şeklinde okumuş ve dipnotta *gözlü* okunacak şekilde yazılmış olduğunu belirtmiştir. Gökyay da kelimeyi aynı şekilde (DK 28.33) okumuştur. Özçelik, *Gözler* okumuş ve dipnotta *گوزلو* şeklinde yazılmış olduğunu belirtmiştir. Tezcan da *Gözler* okumuş ve “KVZLV *gözlü*” (DKO: 291) şeklinde dipnot düşmüştür. Ancak, Tezcan yazdığı notta kelimenin yazılışı ile ilgili bir yorum yapmaksızın *sudan çıkan aygır* ile ilgili bir efsane üzerinde durmuştur (DKON: 145).

Ben yukarıdaki *gözler* kelimesinin metinde *گوزلو* şeklinde yazılmış olduğunu belirten dipnotların yanlış olduğunu ve kelimenin *گوزلو* şeklinde yazılmış olduğunu düşünüyorum çünkü yazıma dikkat edildiğinde *re*’nin üzerine mürekkep damladığından *vav*’a benze(til)diği anlaşılıyor. Bu konudaki gerekçelerim şunlardır:

1. Dede Korkut’ta, *gözlü* kelimesi belirli tamlamalar içerisinde sık geçer. Bu örneklerin geçtiği yerlerde kelimenin yazılışı incelendiğinde *vav*’ın söz konusu kelimedeki *re*’den farklı olduğu açıkça görülür.¹³⁷

2. Kelime, Vat.90b.6’da گوزلر (gözler) şeklinde yazılmıştır:

“Aygır Gözler şuyından at yüzdüren...”

3. Tamlamanın Dresden nüshasındaki ikinci örneği de aynı şekilde yazılmıştır:

¹³⁷Dresden nüshasında *gözlü* kelimesinin geçtiği yerler: Drs.18a.12, 18b.11, 20a.6, 31b.7, 51a.3, 64a.8, 65a.9, 67b.7, 72a.1, 72b.7, 73b.1, 73b.11, 95a.7, 106a.2, 107b.10, 108a.2, 118a.7, 121a.9, 121b.1, 121b.7, 121b.12, 122b.10, 123a.1, 125a.3, 128a.13, 131b.11, 133a.9, 135a.12, 142a.3, 150b.4.

Drs.104b.10: “Ayğır كوزلر Gözler [şuyından at] yüzdüren...”

Vatikan nüshasındaki aynı cümlede de kelimenin كُوزْلُو (*gözlü*) şeklinde yazıldığı ve orada da aynı düzeltmenin yapılması gerektiği anlaşılıyor:

Vat.101a.10: “Ayğır Gözler şuyın]dan at yüzdüren...”

Drs.33a.9 (ME 62.9)

Ağ Melik Çeşme kızına → Ağ Çeşme Melik kızına.

“أَغْ مَلِكْ جَمْعُ قَرْنِهْ” Ağ Çeşme Melik kızına nikâh eden,

Şöfi Şandal Melike kan kuşduran,

(...)

Eylik Koca oğlu Alp E[v]ren çapar yetdi.”

Yukarıdaki birinci dizede geçen ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan tamlama, şimdiye kadar *Ağ Melik Çeşme kızına* şeklinde okunmuş ve *Ağ Melik Çeşme* bir özel ad olarak kabul edilmiştir. Bence bu tamlama metinde *Ağ Çeşme Melik kızına* şeklinde yazılmış olmalıydı; yazıcı *Çeşme* ve *Melik* kelimelerinin yerini değiştirmiş olmalıdır; bu düşüncemin gerekçeleri şöyledir:

1. Yukarıdaki ilk dize Vatikan nüshasında şöyle geçer:

Vat.90b.7: “*Ağ Melik kızına* nikâh eden...”¹³⁸

Cümle, bu şekliyle ‘Ağ Melik’in kızını nikâhlayan...’ şeklinde veya *kızına* kelimesi üzerine getirilen *yönelme durumu* ekinin *yükleme durumu* eki yerine kullanılmış olduğu düşünüldükçe ‘Ağ Melik’in kızını nikâhlayan...’ şeklinde anlaşılabilir.

2. Şimdi de Dede Korkut’ta geçen *melik* adları, geçtiği *boy* ile sayfa-satır numaralarını görelim:

Melik Adı	Geçtiği Boy	Geçtiği Sayfa ve Satırlar
Boğacuk Melik	Kazan Evi Yağmalandığı	Drs.34a.8.
	Uruz Tutsak Olduğu	Drs.78a.12.
Demür Yaylı Kıpçak Melik	Kazan Evi Yağmalandığı	Drs.32a.6.
Qara Arslan Melik	Bamsı Beyrek Boyı	Drs.62a.8.
Qara Tekür Melik	Kazan Evi Yağmalandığı	Drs.34a.6.
	Uruz Tutsak Olduğu	Drs.78a.11.
Şöfi Şandal Melik	Kazan Evi Yağmalandığı	Drs.33a.10.

¹³⁸M. Kaçalin bu cümleyi -muhtemelen Drs.33a.9’a göre- “*Ağ Melik [Çeşme]kızına nikâh eden...*” (Kaçalin 2006) şeklinde tamir etmiş, ancak tamiriyle ilgili bir açıklama yapmamıştır.

sögli <i>melik</i>	Kazan Evi Yağmalandığı	Drs.21a.2, 21b.5, 21b.8, 22a.12, 27b.3, 27b.10, 30b.9, 31b.6, 34a.3, 34a.3.
	Bamsı Beyrek Boyı	Drs.62a.6.
	Uruz Tutsak Olduğu	Drs.78a.9.
	Begil Oğlu Emren	Drs.124a.7, 125b.13.

Yukarıdaki *melik* adlarının birer tamlama şeklinde olduğu ve *melik* kelimesinin bir sıfatla tamlanmış olduğu görülüyor. Buna göre söz konusu tamlamada *çeşme* kelimesinin, *melik* kelimesinden önce yazılması gerektiği anlaşıyor yani art arda gelen iki kelime yer değiştirmiş olmalı.

Nitekim *ipek kalı* tamlaması da benzer şekilde Drs.20a.4 ve Vat.84a.9'da *kalı ipek* ve *halı ipek* okunacak şekilde kelimelerin yeri değiştirilerek yazılmıştır. Şu cümlelerde geçen altı çizili tamlamaların öğeleri de yerleri değiştirilerek yazılmıştır:

“Dünlüğü altun ban évine babamun şiven girmiş.” (Drs.50b.5)

“Şağın şolın Oruzun çevürdiler.” (Drs.69a.1-2)

“Anası oğlanun böyle degeç...” (Drs.72a.6)

“... bedevî atı oğlanun oğlanmış yatur.” (Drs.72b.6-7)

“Boyı Uzun Borla Hatun kara tuğın kâfirün kılıçladı.” (Drs.78b.1)

Drs.33a.11 (ME 62.11) *bürin-*: giyinmek.

“Kırk cübbe *bürinüp* otuz yedi *kal’a* *beginün* *maḥbûb* kızlarını *çalup* bir bir *boyrun* *kuçan*...”

M. Ergin *bürin-* fiilinin anlamını “*bürünmek*” (MEII: 64) olarak vermiş ve fiili “*bürünüp*” (DKK: 49) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay kelimenin anlamını “*kuşanmak, örtünmek, sarınmak, tutunmak*” (OŞG: 183) olarak vermiş ve fiili “*bürünüp*” (DKH: 53) şeklinde aktarmıştır.

Fiilin yukarıdaki cümlede ‘giyinmek’ anlamında kullanıldığı açıktır. Ayrıca *kırkcübbe bürin-* sözü, Türkiye Türkçesinde kullandığımız *kılıktan kılığa girmek* (Kardaş vd. 2000: 1654) deyimini çağrıştırıyor.

Fiilin ‘giyinmek’ anlamında kullanımına *Tarama Sözlüğü*’nde sadece bir tanık tespit edilmiştir:

“Ebrehe meliklik təcini büründi ve filleri dahi bezediler” (TarS: 744)

Drs.33a.12 (ME 62.12) **yüzinden tudağından**→ yüzinde tudağında.

“...otuz yedi kal’a beginün mahbûb kızlarını çalup
bir bir boynın kucan,
yüzinde tudağında öpen
Eylik Koca oğlu Alp E[v]ren çapar yetdi”

Yukarıdaki cümlede geçen ve metinde بوزنده طداغنده şeklinde yazılmış olan kelimeler, araştırmacılar tarafından şu şekilde okunmuştur:

“yüzünde dudağında” (Gökyay 1973: 29.3)

“yüzinde tudağında” (Ergin 1989: 62.12)

“yüzinden tudağından” (Tezcan 2000, Özçelik 2005)

Yukarıdaki okumalardan Ergin’in okuyuşunun doğru olduğu anlaşılıyor çünkü burada bulunma durumu eki (+dA), çıkma durumu eki (+dAn) yerine kullanılmıştır.

Drs.33a.13 (ME 62.13) ارن → اورن = **Alp Eren** → Alp E[v]ren.

Dresden	Vatikan
Eylik Koca oğlu Alp ارن E[v]ren çapar yetdi. (33a.13)	Eylik Koca oğlu Alp ارنه E[v]ren çapar geldi. (90b.9)

M. Ergin ve O. Ş. Gökyay (OŞG: 29.3) yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilen özel adı, *Alp Eren* şeklinde okumuşlardır.

S. Tezcan bu özel adı *E[v]ren* şeklinde tamir etmiş ve yazdığı notta şunları söylemiştir:

Drs.33a.7’de «kâfirleri it ardına bırağup horlayan» ile başlayan nitelermeler 33a. 13’e kadar sürer, nitelenen kişinin adı burada Eylik Koca oğlu Alp ارن Eren olarak yazılmıştır. Oysa Drs.145b.11-12 ve 146a.4-5’te Eylik Koca oğlunun adı Döne Bilmez Dölek Evren olarak verilmiştir. (Bu kahramanın adı Drs.106b.6, 126b.13 ve 149a.4-5’te babasının adı anılmadan Döne Bilmez Dölek Evren olarak verilmiştir.) Dolayısıyla ارن Eren’in اورن Evren yerine bir eksik yazılış olduğu ortaya çıkmaktadır. Adının bir parçası *Eren* olan başka bir kahraman yoktur; yani *Eren* sözcüğü adlarda geçmez.

Öte yandan yazmalarda yalnız birer kez geçen *Alp E[v]ren* adının *Dölek Evren* yerine bir çekimleme yanlış olması da mümkündür.

Drs.33a.13’deki verinin karşılığı olarak Vat.90b.6-9’da da aynı nitelermeler ve aynı yanlış yazılışla Eylik Koca oğlu Alp E[v]ren bulunması bu yanlışın önceki çekimlemelerin birinde metne girmiş olduğunu göstermektedir. (DKON: 146)

M. S. Kaçalin ise Vat.90b.9'da geçen ve aynı şekilde yazılmış olan özel adda aynı tamiri yapmış fakat bir gerekçe yazmamıştır. Tezcan'ın tamir teklifinin doğru olduğunu düşünüyor birkaç ekleme yapmak istiyorum:

1. Şu cümlelerde Oğuz kahramanlarının *erenler evreni* şeklinde tanımlanması *evren* kelimesinin bir özel ad ögesi olma ihtimalini güçlendiriyor:

Drs.22b.8: “*Erenler evreni* Karacuk Çoban ...”

Drs.31b.12: “...*erenler evreni*, Kazan Begün kartışı Kara Göne...”

Drs.87b.10: “Böyle değec *erenler evreni* Kan Turalı yerinden tırdı.”

2. Dede Korkut'un her iki nüshasında geçen ve içinde *Evren* (اورن) kelimesi bulunan başka özel adlar da bu tamirin doğru olduğunu gösterir:

Özel Ad	Geçtiği nüsha, sayfa ve satır numarası
Dölek Evren	Drs.104b.11, 106b.6, 126b.13, 145b.12, 146a.2, 146a.5, 149a.5.
	Vat.101a.11, 102b.2.
Delü Evren	Drs.105a.2
	Vat.101b.1

3. Dresden nüshasında şu örneklerde *vav*'ın atlanmış olması da söz konusu tamirin doğruluğunu destekler:

kuru kuru قور قور 14a.10	böyük بیک 23a.5	avladılar الدیلر 12b.12
(böğürü) böğürü بر کر 35b.9	dérüp دیرب 152b.12	getür کاتر 31b.7
şavaşuban صواش بن 98b.2	yalinuz بالکر 14a.13	olmuş المش 15b.5
boyladukda بیلدند 100b.11	yok بق 6b.8, 17a.5	kadun قادن 70a.1
güyegüsi کو بکسی 14a.1, 35b.10	ulu اول 49a.10	

Drs.33b.2 (ME 63.2) *arı şudan*: *arı su* ile (Çıkma durumu ekinin (+*dAn*) *birliktelik* yerine kullanılışı).

Drs.33b.2: “Arı şudan âbdest aldılar, ağ alınlarn yere qodılar”

M. Ergin ve O. Ş. Gökyay, yukarıdaki cümleyi “Arı şudan abdest aldılar” (DKK: 49 ve DKH: 53) şeklinde aktarmıştır. Bence, bu cümlede çıkma durumu eki (+*dAn*), *birliktelik eki* yerine kullanılmıştır ve bu nedenle cümlelerin doğru aktarımı, ‘arı suyla abdest aldılar’ şeklinde olmalıdır. Aynı aktarma, şu beş cümle için de geçerlidir:

Drs.62a.3: “Kılın Oğuz begleri, arı şudan abdest aldılar”

Drs.68a.3: “Arı [şudan] abdest aldı, ağ alnın yere qodı”

Drs.75b.10: “...yere endi, akup geden arı şudan abdest aldı”

Drs.77b.13: “Arı şudan abdest aldılar”

Drs.98b.6: “...arı şudan abdest aldı, ağ alnını yere kodı”

Benzer örnekler için bk. Drs.75b.8-9, Drs.134a.2, 3 notları.

Drs.33b.7 (ME 63.7) muhannatlar → muhannatlar a!

“Ol gün موخاننلره **muhannatlar a!** şapa yer gözetdi.”

Yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilen kısımda *muhannatlar* kelimesinden sonra bugüne kadarki araştırmalarda okunmamış ve söz edilmemiş bir *he* yazılmıştır. Bir savaş sahnesini abartılı şekilde tasvir edip anlatmak isteyen ozan bu bölümün başında bir pekiştirme yapmak istemiştir yani *muhannatlar* kelimesinin sonundaki *he* başka yerlerde de aynı şekilde yazılmış olan bir *a!* pekiştirme edatı olmalıdır. Edatın diğer örnekleri için bk. Drs.13a.10 notu.

Drs.33b.13, 78a.6 (ME 63.13, 152.6)

ayrıl-: fark edilmek, ayırt edilmek.

“Beg nökerden, nöker begden **ayrıldı.**”

Ergin, *ayrıl-* fiilinin anlamını “*ayrılmak*” (MEII: 31) şeklinde vermiş; Gök-yay, bu fiilin geçtiği yerleri belirtmiş ancak anlam için bir açıklama yapmamıştır (OŞG: 169).

Yukarıda belirttiğim iki yerde geçen cümlede, fiilin ‘fark edilmek, ayırt edilmek’ anlamında kullanılmış olduğu açıktır.

Tarama Sözlüğü 339’da *ayrıl-* fiilinin bu anlamına sadece bir tanık tespit edilmiştir:

“Hazır olan: müneccez, ayrılmışa mümeyyez. (Cev. Ke. XVII. 46)”

Drs.33b.13-34b.1 (ME 63.13-65.1)

Aynı savaş sahnesinin iki *boy*’da anlatılması sorunu.

“Taş Oğuz begleriyle Deli Tundar sağdan depdi, Cilasun yigitleriyle Kara Göne oğlu Deli Budak soldan depdi. İç Oğuz begleriyle Kazan düpe depdi, sögli melike havâle oldu. Sögli meliki böğürdübeni atdan yere şaldı. Gâfillüce kara başın alup kesdi. Kaşşaduban alca kanın yer yüzine dökdi. Sağ tarafda, Kara Tüken Melike Kıyan Selcük oğlu Deli Tundar karşı geldi. Sağ yanını kılıçladı, yere şaldı. Şol tarafda Boğacuk Melike Kara Göne Oğlu Kara Budak karşı geldi. Altı perli gülr]z ile depesine katı tuta urdı. Dünyâ ‘âlem gözine qararu oldu, at boynın

kucakladı, yere düşdi. Kazan Begün kartası, kâfirün tuğrıyla sancığı[nı] kılıçladı, yere şaldı. Derelerde depelerde kâfire kırğun girdi, leşine kuzğun üşdi. On iki bin kâfir kılıcdan geçdi, beş yüz Oğuz yigitleri şehid oldu.” (Drs.33b.13-34b.1)

Yukarıda geçen ve bir savaş sahnesinin canlandırıldığı metin *Kazan’ın Evi Yağmalandığı Boy’un* sonunda geçer. Aynı savaş sahnesi *Oruz’un Tutsak Olduğu Boy’un* sonunda ise şöyle geçer:

[Taş] *Oğuz begler[i]* ile Tundar şağa depdi, cılasun yigitlerle Kara Budak şola depdi, Kazan gendü düpe depdi, Tekür ile sögli melike havale oldu, böğürdübeni atdan yere şaldı, alca kanın yer üzerine dökdi. Sağ tarafda Kara Tüken Melike Tundar karşı geldi, *kılıçladı, yere şaldı*. Sol tarafda Boğacuk Melike Kara Budak karşı geldi, Şancubanı yere çaldı, depretmedin başın kesdi. Boyı uzun Borla Hatun kara tuğın kâfirün *kılıçladı, yere şaldı*. Tekür alındı, kâfir kaçdı. Derelerde kâfire kırğun girdi, On beş bin kâfir, kimi kırıldı, kimi tutıldı. (Drs.78a.6-78b.4)

Yukarıdaki iki ayrı *boy*’dan alınmış iki metinde aynı kişiler tarafından aynı kişilerin öldürülmesi söz konusu edildiğine göre bunlardan birinin metne sonradan girmiş olduğu ortaya çıkıyor. Vatikan nüshasında da durum aynıdır; bu iki bölüm Vat.91a.2-9 ve Vat.99b.2-7’de, aynı iki *boyun* sonunda geçer. Bu durum *boyların* sözlü gelenekten geldiğini gösterdiği gibi anlatımda *boylar* arasında buluşma yoluyla geçişlerin olabildiğini gösteren önemli bir ipucudur. Ayrıca aynı durumun iki nüshada geçmiş olması, bunun ortak bir eski nüshaya dayandığını ve yazıcıların metni yazarken redakte ettiklerini de gösterir. Benzer örnek için bk. Drs.96b.10-97a.9 notu.

Drs.34a.5 (ME 64.5)

قاخشدوبن → قاخشدبن = **kahışdın** → **kaşşaduban**; **kaşşad-**: saçmak, fişkırtmak.

“Sögli meliki böğürdübeni atdan yere şaldı, gâfillüce kara başın alup kesdi, **kaşşaduban** alca kanın yer yüzine dökdi.”

Yukarıdaki cümlede geçen ve metinde قاخشدبن şeklinde yazılmış olan kelimeyi Ergin, Tezcan ve Özçelik “*kaşşaduban*”, Gökyay ise “*kahışdın*” (OŞG: 29.19) okumuştur. Bu kelimenin okunması konusunda *dal* ünsüzünden sonra *vav*’ın yazılmamış olmasından kaynaklanan bir sorun vardır. Dede Korkut metninde “-uban(in)” zarf-fiili örneklerindeki yuvarlak ünlü, *vav* ile belirtilmiş olduğu hâlde burada *dal* ünsüzünden sonra belirtilmeksizin yazılmıştır ve bu durumun üç örneği daha vardır: Drs.34a.3-4, Drs.62a.7 ve Drs.78a.9’da böğürdübeni, بر کردبنی şeklinde yazılmıştır. Bu örnekler diğer “-uban(in)” zarf-fiili örneklerinin *vav*’lı yazılmış olması dikkate alınarak yuvarlak okunabilir. Bu durumda Gökyay’ın okuyuşunun yanlış olduğu anlaşıyor.

Ergin, fiil için “*kaḫṣat- parçalamak*” (MEII: 161) anlamını vermiş ve “*parçalayarak*” (DKK: 50) şeklinde aktarmıştır. Gökyay kelimeyi “*kabışdan*” diye aktarmış (DKH: 54) ve bunun anlamını “*kahış diye ses çıkararak, şorlayarak*” (DKH: 178, 177. dipnot) şeklinde vermiştir.

Söz konusu kelime Vat.91a.4'teki cümlede geçmiyor. *Derleme Sözlüğü* 2596'da “*kaḡṣadək*” için “*sıvının bol bol ve birden (dökülmesi için)*”, 2597'de “*kaḡṣamak (III)*” için “*Kar ya da buz eriyerek sulanmak*” şeklinde açıklama verilmiştir. Ayrıca 2598'de “*kahrak*” için “*suların kolaylıkla kayıp aktığı taşlı tabaka*” anlamı verilmiştir. Buna göre *kaḡṣaduban* okuyuşu için uygun anlam ‘saçarak, fişkırtarak’ olmalıdır.

Drs.34a.6, 78a.11 (ME 64.6, 152.11) Tekvür, Tüken → Tekür.

Dresden	Vatikan
Şağ tarafda Kara Tekür Melike Kıyan Selcük oğlu Deli Tundar karşı geldi. (34a.6)	Şağ tarafda Kara Tekür Melike Kıyan Selcük oğlu Deli Tundar karşı geldi. (91a.5)
Şağ tarafda Kara Tekür Melike Tundar karşı geldi (78a.11)	Şağ tarafdan Kara Tekür Melike Dundar yetdi. (99b.4)

M. Ergin, yukarıdaki iki cümlede geçen ve Dresden nüshasında iki örneği de şeklinde yazılmış olan kelimeyi *Tüken* okumuş; dizinde *kara, melik* ve *Tüken* (MEII: 168, 212 ve 299) maddelerinde *Kara Tüken Melik* şeklinde işleyerek bunun kişi adı olduğunu belirtmiştir.

O. Ş. Gökyay; örneklerden birincisini tamir ederek *tekvür* (OŞG: 29.20) okumuş, ikincisini ise önce *Tekür* okumuş (OŞG: 74.9), daha sonra yanlış-doğru cetvelinde *Tüken* (OŞG: 346) olarak düzeltmiştir.

S. Tezcan; birinci örneği düzelterek *Tekür*, ikincisini yazılışına uygun olarak *Tüken* okumuştur. Tezcan, ayrıca sadece birinci örnekle ilgili olarak şu notu yazmıştır:

Şağ (6) tarafda, Kara Tüken Melike...

tekür ‘Hristiyanların (Rum ya da Gürcülerin) elindeki bir şehrin hükümdarı’ <Orta Ermenice *t’agwor* bkz. Dankoff, ALT 44, no. 148. (DKON: 148).

Tezcan, yukarıdaki notunu yazarken ikinci örneği *Tüken* okuduğunu atlamış olmalıdır. Tezcan ayrıca Vat.91a.5'te şeklinde, Vat.99b.4'te şeklinde yazılmış olan kelimeyi de *tekür* okumuştur.

M. S. Kaçalın, Vat.91a.5 ve Vat.99b.4'te geçen iki örneği de *tekvur* şeklinde okumuş ve şu notu yazmıştır: “*tekvur: Ar. takfîr ‘küfürle itham etmek’in etkisiy-*

le ortaya çıkması muhtemel *tekfûr* göz önüne alınarak okunmuştur. Nitekim bk. D.38.13'e göre *kâfir*." (Kaçalın 2006: 224)

Kanaatimce kelimenin Vat.91a.5'te şeklindeki yazılışı doğru olabilir. Bundan hareketle kelimenin dört örneğinin *tekür* okunması mümkündür. Bu konudaki gerekçelerim şöyledir:

* İki nüshadaki iki cümlede de *melik* (padişah, hükümdar) geçiyor. Bu durumda *melik* kelimesi *tekür* (<*tekfur*) ile bir arada kullanılmış olabilir.

* Bu konuda Dede Korkut metninde geçen *melik* ve *tekür* adlarını incelemek gerekiyor. Metindeki *melik* adları şöyledir:

Melik Adı	Geçtiği Sayfa ve Satırlar
Ağ Melik	Drs.33a.9.
Boğacuk Melik	Drs.34a.8, 78a.12.
Demür Yaylı Kıpçak Melik	Drs.32a.6.
Çara Arslan Melik	Drs.62a.8.
Şöfi Şandal Melik	Drs.33a.10.

Metindeki *tekür* adları ise şöyledir:

Tekür Adı	Geçtiği Sayfa ve Satırlar
Arşun oğlu Direk Tekür	Drs.103a.13, 106a.12.
Çara Şapkalı Tekür	Drs.91b.1.
Çara Tekür	Drs.62a.7, 129b.3, 129b.8.
Tomanın Kal'asının Teküri	Drs.138b.1.
Tırabuzan Teküri	Drs.88a.11, 138a.1.

İki listeyi incelediğimizde söz konusu özel adın *Çara Tekür Melik* şeklinde okunması mümkün görünüyor.

Drs.34b.8 (ME 65.8)

1. *çala* ~ *çara*: (<Ar. ġalā'): değerli.

2. *ölke*: toprak parçası.

Dresden	Vatikan
Cılasun koc yigitlere çala ölke vërdi. (34b.8)	cılasun koc yigitlere çala ölke vërdi. (91a.12)

M. Ergin yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan kelimeyi *çalaba* okuyarak anlamını “çok, pek çok” (MEII: 163) diye vermiş ve kelimeyi “çok” (DKK: 51) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay kelimeyi aynı şekilde okumuş (OŞG: 29.33) ve “büyük” (DKH: 54) olarak aktarmıştır.

Dede Korkut’un iki nüshasında söz konusu kelimenin geçtiği diğer yerler ve yazılış şöyledir: Drs.76b.2: “**Qala ölke véreyin şaşa** [yigit!]” = Vat.98a.12: **قالا**

Drs.78b.11: “Cilasun erenlere **قارا قالا ölke** vèrdi” = Vat.99b.10: **قارا**

Ergin, bunlardan Drs.76b.2’de geçeni “**qala kale**” (MEII: 162) şeklinde işlemiş; Drs.78b.11 örneğini ise metinde **qala** okumuş, ancak dizinde işlememiştir. Gökyay ise bu iki örneği de **kala** okumuş (DK 72: 13; 74: 23) ve ‘kale’ şeklinde anlamıştır. Ancak bu anlamlar metne uygun düşmüyor.

S. Tezcan, Drs.34b.8’de geçen kelimenin **kale** olamayacağını söylemiş ve şu yorumu yapmıştır:

DKK’nda Oğuzların göçebe olarak yaylak kışlak hayatını sürdürdükleri pek belirgin bir biçimde anlatılmıştır. Hiçbir zaman onların sabit bir yerleşim merkezi, şehirleri, köyleri olduğundan söz edilemez, sadece «yurt»ları, yani obaların mevsimlik yerleşim yerleri ve bunların çevresinde yer alan otlakları bulunmaktadır. Böyle olduğuna göre, Kazan Beg’in düşmanları yendikten sonra «cilasun yigitlerine kale vermesi» nasıl açıklanabilir. Bence söz konusu deyimın ikinci kısmı **ölke** olmakla birlikte birinci kısmı **qal’e** değildir. (DKON: 149)

Tezcan; kelimenin Drs.78a.11’de **قارا** şeklinde yazılmış olması konusunda ise “*r > l* değişimiyle bir ağız biçimi olabilir” demiş, Doğu Anadolu, Azerbaycan ve Türkiye Türkçesi ağızlarında benzer örneklerin bulunduğunu belirterek düşüncesini şöyle özetlemiştir: “Sonuç olarak **qala ölke ~ kıra ölke** DKK’nda ‘dağ yamacı, dağ eteği, dağ otağı’ anlamlarına gelen bir eş anlamlı ikileme olarak kullanılmış olabilir.” (DKON: 150).

M. S. Kaçalin ise Vatikan nüshasındaki üç örneği **qala ölge** okumuş, bunun bir tamlama olduğunu belirtmiş; **qalanın** Arapça **galā** ‘değerli, pahalı’ kelimesinin halk ağzındaki Türkçeleşmiş şekli, **ölge**’nin ise Moğolca **öglige** ‘armağan’ kelimesinden kısalmış olduğunu savunmuş ve tamlamayı ‘değerli hediye’ şeklinde anlamıştır. Kaçalin Drs.78b.11’de **qara** okunacak şekilde yazılmış olan örneğin ise aynı kelime olduğunu ve bununla ilgili olarak *r ~ l* ünsüzlerinin başka eserlerde de aynı kelime de benzer şekilde kullanılışlarına örnekler vermiştir (Kaçalin 2006: 246-247).

Kaçalin’in **qala**, Tezcan’ın ise **ölke** ile ilgili verdikleri anlamın doğru olduğunu ve **qala ölke** tamlamasının ‘değerli toprak’ şeklinde anlaşılmasının bağlama daha iyi düştüğünü düşünüyorum; bu düşüncemin gerekçeleri şunlardır:

* **Ölke** kelimesinin anlamı “dağın güneş gören yanı” (Lessing 2003: 989) olarak verilmiştir ki bu kelimeye verdiğimiz ‘değerli toprak’ anlamını destekler.

* Dresden nüshasında şu örneklerde de Arapça kelimelerin başındaki *gayın* ünsüzü *ğaf'a* çevrilmiştir. Bu durum *ğalā'>* *kala* ses değişmesinin Dede Korkut metni için mümkün olduğunu gösterir:

Ar. <i>galebe</i> غلبه	<i>kalaba</i> (+lık) قلابه لىق 39b.8; <i>kalaba</i> (+lık) قلابه لىق 47a.11, 68b.13, 123a.9-10.
Ar. <i>garīb</i> غريب	<i>karip</i> (+lîga) قارپلغه 135b.5, قاربغه 136b.13.
Ar. <i>garīm</i> غريم	<i>karım</i> قريم Drs.3b.11, 31b.8, 42b.2, 92b.10, 94a.6, 96a.13, 99a.2, 106a.7, 128a.9, 145a.3, 153a.1, 153a.1, 153a.2, 153a.3, 153a.5.
Ar. <i>ğayr</i> غير	<i>ķayr</i> (+ı) قايړي 141a.5.
Ar. <i>ğazab</i> غضب	<i>ķazap</i> قزاب 11b.10, 12a.9.
Ar. <i>ğarā'lb</i> غرائب	<i>ķarayıp</i> قرايب 8a.5.

* Ayrıca Dresden nüshasında da bazı kelimeler -tıpkı *kala* / *ķara* örneğinde olduğu gibi- hem *lâm* hem *re* ile yazılmıştır:

-r-	-l-
merhem مرهم (<Ar. مرهم) 16a.12.	melhem ملهم 15b.1.
ķıcırdisından فيجردسندن 138b.12.	ķıcıldisından قيلجسدسندن 134a.2.
Yartacuķ يرتحوق 48b.6, 50a.12.	Yaltacuķ يالتحوق 49a.9, 50b.5, 51a.4, 52b.11, 61b.5, 61b.9; بالتحق 56a.12.

* *Kale* kelimesi Dresden nüshasında sadece iki yer adında üç defa şeklinde yazılmıştır:

Ağca *kala* Sürmelü: Drs.78b.8, 141b.13

Evnük *Ķalası*: Drs.37b.9

Kale kelimesi hep Arapça imlasına uygun olarak *قَلعه* şeklinde yazılmıştır (bk. *Dizin*). Ayrıca *ölke* kelimesi ile birlikte hiçbir yerde *قَلعه* şekli geçmez.

* Vatikan nüshasında yukarıdakilerden birinci örnek *قَله*, diğer iki örnek *قَلَا* (*kala*) şeklinde yazılmıştır. Buna göre de Drs.34b.8, 76b.2'de geçen örnekler *kala*, Drs.78b.11'de geçen örnek ise *ķara* şeklinde okunabilir yani söz konusu kelimenin Dede Korkut'ta *kala* ~ *ķara* olmak üzere iki şekilde kullanıldığı ve Drs.34b.8'de *قَلابه* şeklinde yazılmış olan örnekte sondaki *به*'nin fazladan yazılmış olduğu anlaşılıyor.

Drs.34b.11 (ME 65.11) Soylamalarda eksiklik.

Aşağıdaki tabloda adları belirtilmiş olan üç boyun sonunda geçen *soylama* dizelerinin Dresden ve Vatikan nüshasındaki şekilleri verilmiştir. Tabloda köşeli parantez içerisinde ve koyu harflerle gösterilmiş olan kısımlar iki nüshada da eksiktir:

Dresden	Vatikan
Salu Kazan Evi Yağmalandığı	
Ƙanı dedüğüm yeg erenler, dünyâ menüm deyenler? [Anlar dağı bu dünyâya geldi geçdi, Kervân gibi kondı göçdi, Anları dağı] ecel aldı, yer gizledi. Fânî dünyâ ki[m]e kaldı? Gelimli gèdimlü dünyâ! Âhir şoğ ucu ölümlü dünyâ! (Drs.34b.11-13)	Ƙanı dedüğüm yeg erenler, dünyâyı benüm deyenler. [Anlar dağı bu dünyâya geldi gètdi kervân gibi kondı göçdi. Anları dağı] ecel aldı, yer gizledi. Fânî dünyâ kime kaldı? Gelimli gèdimlü dünye! Şoğ ucu ölümlü dünye! (Vat.91b.1-2)
Oruz İtsağ Olduğı	
İmdi Ƙanı dedüğüm yeg erenler, dünyâ menüm deyenler? [Anlar dağı bu dünyâya geldi geçdi, kervân gibi kondı göçdi, Anları dağı] ecel aldı, yer gizledi. Fânî dünyâ kime kaldı? Gelimli gèdimlü dünyâ. Âhir şoğ ucu ölümlü dünyâ. (Drs.79a.1-4)	İmdi Ƙanı dedüğüm yeg erenler, yalan dünyeyi benüm deyenler. [Anlar dağı bu dünyâya geldi gètdi kervân gibi kondı göçdi. Anları dağı] ecel aldı yer gizledi. Fânî dünyâ kime kaldı? Gelimli gèdimlü dünyâ, şoğ ucu ölümlü dünyâ! (Vat.99b.12-13)
Taş Oğuz İç Oğuz ‘Ası Olduğı	
Ƙanı dedüğüm yeg eren-ler, dünyâ menüm deyenler? [Anlar dağı bu dünyâya geldi geçdi, kervân gibi kondı göçdi. anları dağı] ecel aldı, yer gizledi. Fânî dünyâ kime kaldı? Gelim-li gèdimli dünyâ, şoğ ucu ölümlü dünyâ! (Drs.153b.8-10)	Ƙanı dedüğüm yeg erenler, dünyâyı benüm deyenler? [Anlar dağı bu dünyâya geldi gètdi kervân gibi kondı göçdi. Anları dağı] ecel aldı, yer gizledi. Fânî dünyâ kime kaldı? Gelimli gèdimlü dünyâ, şoğ ucu ölümlü dünyâ! (Vat.106a.3-4)

Yukarıdaki tamir daha önce teklif edilmemiştir. Söz konusu eksiklik Drs.102b.4, 147b.2’de görüldüğünden aynı tamir, bu iki yer için de geçerlidir. *Soylamanın* dizelerindeki paralellikler ile “*ecel aldı yer gizledi*” cümlesinin

nesnesiz kalmış olması, tamirin doğru ve gerekli olduğunu gösteriyor. Ayrıca Drs.19a.11-13'teki aynı *soylamada* dizelerin yukarıdaki tamirde gösterildiği gibi eksiksiz geçmiş olması da tamirin doğru olduğunu gösterir; ancak orada da farklı olarak yukarıdaki metinde geçen ilk iki dize eksiktir.

Yukarıda gösterilen eksiklerin iki nüshada da aynı üç yerde geçmiş olması iki nüshanın dayandığı ortak bir nüshaya işaret ediyor. Dresden ve Vatikan yazıcıları eksikliği fark etmemiştir. Bu tür eksiklikler anlatıcı ozanın veya yazıcıların metni ne kadar değiştirmiş olduğunu gösterir. Benzer tamir için bk. Drs.19a.11 notu.

Drs.35a.11 (ME 66.11) 1. نام → بای = kam → bay, 2. Büre → Böre.

“قام بوزنك اوغلي بامسي بيزك” *Boyını beyân eder*”

Yukarıdaki cümle Dresden nüshasındaki üçüncü *boyun* başlığıdır. Söz konusu başlıkta geçen özel ad şu şekillerde okunmuştur:

Okuma	Araştırmacı
Kam Pürenün Oğlu Bamsı Beyrek...	Ergin 1958: 66.11
Kam Büre Beg Oğlu Bamsı Beyrek...	Gökyay 1973: 31.1-2
Bay Büre Beg oğlu Bamsı Beyrek...	Tezcan 2001, Özçelik 2005

Yukarıdaki başlıkta yazım şekli verilmiş olan adda iki yazım hatası bulunuyor. Bunlardan birincisi özel adın başındaki kelimedir ve bu kelimeyi ilk olarak S. Tezcan *Bay* okumuştur. Tezcan ayrıca tereddüt belirterek şu dipnotu yazmıştır: “Yzm. K’M kam. Başlıktan sonraki cümlelerin başındaki kam yanlışlıkla (çekimlenmenin gözünün yanlış yere takılması sonucu?) buraya da çekimlenmiştir!” (Tezcan 2001: 292).

Tezcan’ın tespiti doğrudur; Dresden yazıcısının gözü hemen alt satırda geçen cümlelerin başında yer alan *Kamgan Oğlu Han Bayındır* adının başındaki قام (Kam) kelimesine takılmış ve başlıktaki özel adın başına da *Bay* yerine yanlışlıkla *Kam* yazmıştır. Nitekim sadece Dresden nüshasında otuzdan fazla yerde geçen bu adın başında *Bay*¹³⁹ yazılmıştır.

Yazıcının söz konusu başlıkta yaptığı ikinci yanlışlık *Beg* kelimesinin başındaki *be*’nin noktasını diş üzerine yazmasıdır ب. Böylece *be* yerine *nun* yazılmış olduğu için kelime M. Ergin tarafından bir önceki kelimenin *tamlayan eki* gibi düşünülmüş ve *Pürenün* şeklinde okunmuştur. Böylece günümüze kadar gelen çalışmalarda genellikle M. Ergin yayını esas alınmış olduğundan söz konusu özel ad ve hikâye başlığı *Kam Pürenün Oğlu Bamsı Beyrek (Boyu)* şeklinde anılmıştır.¹⁴⁰

139 Drs.35a.11, 35b.3, 35b.8, 35b.12, 35b.12, 35b.13, 36a.5, 36b.4, 36b.5, 36b.8, 36b.13, 37a.2, 37a.7, 38b.4, 38b.5, 39a.4, 39a.5, 39a.11, 39b.2, 39b.4, 42b.10, 44b.13, 45a.1, 45a.5, 45a.8, 45b.2, 45b.4, 47b.9, 49a.11, 61a.8, 61a.8, 62b.5.

140 En son basılmış olan kitaplardan örnek olarak bk. Bekki 2015: s.17.

Ancak özel adın sorunu sadece bu yazım yanlışlığı ile sınırlı değildir. Yani bu özel adda bir de okuma sorunu bulunuyor. Şöyle ki, metinde hep **س** şeklinde yazılmış olan söz konusu özel ad, yukarıda da verilen okuma şekillerinde görüldüğü gibi çalışmalarda *Büre* veya *Püre* şeklinde okunmuştur. Bir makalemden bu okumaların aynı *boyda* geçen ve metinde aynı şekilde yazılmış olan *büre* 'pire' kelimesinden kaynaklanmış olabileceğini ancak bir Oğuz beyi ve üstelik Bamsı Beyrek gibi önemli bir kahramanın babası olan bir kişinin adının *büre* 'pire' olmasının hiç anlamlı görünmediğini, bu nedenle de kelimenin *Böre* okunmasını teklif etmiştim (Özçelik 2015a: 72). Ancak söz konusu makaleden birkaç ay sonra M. M. Tulum yayımlanmış olan bir bildirisinde kelimenin *Böre* 'kurt' okunması ve anlaşılması gerektiğini gerekçeleriyle yazdı (Tulum 2015: 74-75).

Tulum'un bu teklifinin metne ve bağlama çok yakıştığını düşünüyor ve *Böre* okuyuşunu yukarıdaki birinci tamirle birleştirerek söz konusu *boyun* başlığındaki adı "*Bay Böre Beg Oğlu Bamsı Beyrek...*" şeklinde okuyorum:

Nitekim bu özel ad, Drs.41 a.5'te de *Bay Böre Beg oğlu Bamsı Beyrek* okunacak şekilde yazılmıştır.

Drs.35b.5 (ME 67.5) [Kara Göne].

"Bayındır Hānuḡ karşıusunda [Kara Göne] oğlu Kara Budak yay ṭayanup ṭurmuşıdı."

Yukarıdaki cümlede gösterilen tamir, Ergin ve Gökyay (OŞG: 31.8) yayınlarında yapılmıştır. S. Tezcan cümle ile ilgili olarak şu kısa notu yazmıştır:

Kara Budak Drs.20b.1, 32a.10, 34a.2 ve başka yerlerde Kara Göne'nin oğlu olarak geçerken burada Bayındır Han'ın oğlu olarak geçiyor. Bu tutarsızlık anlatanın dikkatsizliğinden kaynaklanmış olabileceği gibi bir eksiklikle de açıklanabilir. Metin [Kara Göne] oğlu Kara Budak olarak onanılınca sorun çözülüyor. (DKON: 153)

Tezcan bu notuna rağmen nedense bu tamiri metinde göstermemiştir. Tamiirin doğru olduğunu düşünüyorum, çünkü cümle yazılışına uygun şekilde okunduğunda Kara Budak'ın Bayındır Han'ın oğlu olduğu anlamı çıkıyor; hâlbuki Dede Korkut'ta Bayındır Han'ın bu isimde bir oğlundan söz edilmiyor. Nitekim cümlelerin Vatikan nüshasında geçen şekli de söz konusu tamiirin doğru olduğunu gösteriyor:

Vat.67b.10-11: "Bayındır Hānuḡ karşıusunda *Kara Göne oğlu Kara Budak* yay ṭayanup ṭurmuşıdı."

Drs.35b.5, 63b.7 (ME 67.5, 123.7) Eksiz yönelme durumu örnekleri.

isim+Ø + al-: ‘+A tayan- / söyken- / at-’

“...Kara Göne oğlu Kara Budak yay+ Ø tayanup tırmışıdı.”

ve

Drs.63b.7: “Oğlu Oruz karşusunda yay+ Ø söykenüp tırunıdı.”

Bu notta, yukarıdaki iki cümlede yay kelimesinden sonra eksiz yönelme durumunun bulunduğu dikkat çekmek istiyorum. İki cümlenin Vatikan nüshasındaki durumu ise şöyledir:

Vat.67b.11: “...Kara Göne oğlu Kara Budak yayın tayanub durmışıdı”

Vat.92a.3: “Oğlancuğı Oruz karşusunda yay+Ø söykenüp durmış idi”

Şu örneklerde de Eksiz yönelme durumu kullanılmış olabilir:

Drs.56a.11 = Vat.79a.12: “Daz yerde turğay+Ø atmağa yahşı.”

Drs.117a.6-7: “Basaş...gendü kılıcın çıhardı, tutdı iki päre+Ø bölđi.”

Eksiz bulunma durumu örnekleri için bk. Drs.23a.7 notu.

Drs.36a.1 (ME 68.1) **ortaç**: veliaht, mirasçı.

“Oğulda **ortacum** yok, **kaşaşda** **kaderüm** yok” = Vat.68a.3

Drs.70b.1: “Oğul oğul, ay oğul, **ortacum** oğul!”

Yukarıdaki iki cümlede geçen *ortacum* kelimesi metinde اورتاچ şeklinde yazılmıştır. M. Ergin, kelimenin anlamını tereddüt belirterek “*ortada olan?*” (MEII: 237) olarak vermiş ve kelimeyi “*nasibim*” (DKK: 54) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay, “*Babanın yerini tutacak olan, ölenin yerini tutacak olan; mirasçı. Rad. (urtaş) hissedar, ortak; beraber, birlikte*” (OŞG: 266) anlamlarını vermiş, kelimeyi aktarmaya “*ortacum*” (DKH: 55) olarak almış ve dipnotta bunu “*Yerimi tutacak kimsem; mirasçım*” (DKH: 176) şeklinde anladığını yazmıştır.

Tezcan, yazdığı notta şu açıklama ve teklifleri sunmuştur:

Bu verilerdeki *ortacum* biçimi *ortaç* + 1. kişi iyelik eki > *orta-cum* ya da *ortacı* + 1. kişi iyelik eki > *ortacum* olarak açıklanabilir. Ancak *ortaç* ya da *ortacı* başka kaynaklarda bulunmayan sözcüklerdendir. Gökyay, Söz Dizisinde (s.266) Radloff’u tanık göstererek *urtaş* için ‘*hissedar, ortak*’ anlamını vermişse de bu yanlış çeviri sonucudur. Radloff sözlüğü I / 1671’de bulunan sözcük bir ad değil, bir eylemdir. Orada Kazan Tatarcası olarak gösterilen *urtaş*- ‘ortak olmak’tır. Ancak Kazan Tatarcası ve Başkurtçanın yeni sözlüklerinde *urtaş*- eylemi yer almaz. Radloff sözlüğündeki ikinci *urtaş* ‘birlikte’ ise Gökyay tarafından doğru aktarılmıştır; fakat tabii bunun DKK’ndaki sözcükle bir ilgisi yoktur.

Kuramsal bir açıklama: Bütün verilerde *ortaçı* yerine *ornaçı* okumak mümkündür; *orun* ‘yer’ sözcüğünden *orun+a-* > *orna-* ‘yer almak, yerleşmek’ kimi eski ve çağdaş Türk dillerinde bulunan bir türetmedir; **orna+ğu+çı* > **ornağuçı* > **ornaçı* ‘halef’. Ses gelişimi için krş. *kulunlağuçı* > *kulnaçı* (EDPT 624), *kunlacı* vb. (DerS. 2998) ‘kamında yavru olan kısırak’

İkinci bir açıklama da kuramsaldır: *orta+çı* > *ortacı*. Bugün Türkiye Türkçesinde kullanılan *ortakçı*’ya yakın bir anlamda ‘her şeye ortak olan’, ‘mirasçı olacak olan’. (DKON: 153-154)

Tezcan, notlar dizininde kelime ile ilgili tereddütünü “*ortaç (?)*” (DKON: 416) şeklinde ayrıca belirterek yukarıdaki notuna gönderme yapmıştır. Tezcan’ın *ortaç* kelimesi ile ilgili görüşlerinden ikinci açıklaması yukarıda da görüldüğü gibi daha önce Gökyay tarafından teklif edilmiştir. Tezcan’ın atlamış olduğu Gökyay’ın teklifinde verdiği ‘veliaht, mirasçı’ anlamı bağlama gayet uygun düşüyor. Konu ve diğer görüşlerle ilgili düşüncelerim şöyledir:

1. Kelimenin Drs.36a.1 (=Vat.68a.3) ve Drs.70b.1 (=Vat.95a.13)’te hep اورتاچ şeklinde yazıldığı görülüyor. Bu durumda dört yerde de yanlış yazıldığını düşünerek kelimeyi *orun* okumak ve Tezcan’ın sözünü ettiği diğer varsayımların doğru olduğunu düşünmek uygun değildir.

2. Dede Korkut’ta *orun* kelimesi hiç geçmez; bunun yerine çok sık şekilde *yër* kullanılır. Örnek olmak üzere sadece şu cümleyi veriyorum:

Drs.75b.5: “Kâdir bize oğul vërmez; [vërse] dañı senüñ yërüñ ðuta bilmez.”

3. *Tarama Sözlüğü* 3015’te sadece yukarıdaki söz konusu iki cümle tanık gösterilerek *ortaç* için “*mirasçı, veliaht*” şeklinde anlam verilmiştir.

4. Dede Korkut’ta geçen şu örneklerde -ekleşme sırasında- *k* / *k* ünsüzlerinin düştüğü görülür:

Kelime	Geçtiği yerler
<i>kulacuğun</i> (< <i>kulaç+cuç+un</i>)	Drs.51b.8
<i>küçücek</i> (< <i>küçük+cek</i>)	Drs.138a.11, 13, 142b.5
<i>bıyçağı</i> (< <i>bıyık+çağ+ı</i>)	Drs.118b.7
<i>topucağın</i> (< <i>topuk+çağ+ın</i>)	Drs.74a.5, 75a.12
<i>Bara[cu]k</i> (<i>barak +cuç</i>)	Drs.59a.1

Bu örneklerle dayanarak söz konusu kelimenin yapısının *ortacum* (<*ortak+çı+m*) şeklinde veya Tezcan’ın belirttiği ve yukarıda vermiş olduğumuz gibi “*ortacı* + 1. kişi iyelik eki > *ortacum*” şeklinde açıklanması mümkündür.

5. Ayrıca bağlama uygun anlamı tespit etmek için kısa bir özet yapmak gerekiyor: *Bamsı Beyrek Boymun* giriş bölümünde Bay Böre Beg, Bayındır Han’ın huzurunda diğer Oğuz beylerinin çocuklarını görür ve kendisinin çocuk sahibi olmadığını düşünerek hüngür hüngür ağlamaya başlar. Bu durumu gören Kazan

Bey, Bay Böre Bey'e neden ağladığını sorar. Bay Böre Bey, Kazan Bey'in sorusuna şu şekilde cevap verir:

"Néce ağlamayayın, néce bozlamayayın? Oğulda ortacum yok, karşıda kaderüm yok, Allāh Te'āla meni karşıyupdur. Begler, təcum tahtum içün ağlarım. Bir gün ola düşem ölem, yerümde yurdumda kimse kalmaya." (Drs.36a.1-4).

Bu sözlerden de anlaşıldığı gibi Bay Böre Bey, ölümünden sonra yerini tutacak bir oğlu olmadığını ve bundan dolayı duyduğu derin üzüntüyü dile getirmiş, ağlama sebebini açıklamıştır. Buna göre Gökyay'ın verdiği ve TarS. 3015'te de geçen 'veliaht, mirasçı' anlamının bağlama uygun düştüğü ve doğru kabul edilebileceği anlaşıyor.

Drs.36b.8 (ME 69.8) buy(u)ruk kelimesinin Dresden'deki yazılışları.

Dede Korkut'ta *buy(u)ruk* kelimesinin yazılışında farklılıklar görülmektedir. Bu nedenle kelimenin *buyruk* ve *buyuruk* olmak üzere iki şekilde de okunabileceği anlaşıyor. Belki de bu durum ünlü düşmesi bakımından bir geçiş devresini göstermektedir. Örneklerin yazılışları ve geçtiği yerler şöyledir:

Örnek ve Yazılışı	Geçtiği Yer(ler)	Toplam
Buyruk بويرق	Drs.7b.11, 58a.7, 58a.8, 80a.4, 135a.5.	5 örnek
Buyuruk بيورق	Drs.36b.8, 80b.1.	2 örnek
Buyuruğıyla بيورغيله	Drs.43b.10, 91b.7.	2 örnek
Buyuruğıyla بيوروغيله	Drs.44b.2.	1 örnek

Drs.36b.9 (ME 69.9) bāzīrgānlar → bāzīrgānlar a!

"Mere **بارزگانلار** bāzīrgānlar a Allāh Te'āla maña bir oğul vèrdi. Varuñ Rūn èline, menüm oğlum içün yahşı armağanlar gètürüñ menüm oğlum böyü-yince."

Yukarıdaki ilk cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilen ibarenin sonundaki *he* şimdiye kadarki araştırmalarda okunmamıştır. Bu harfin okunmaması, *he*'nin nokta gibi görülmüş olmasından kaynaklanmış olabilir çünkü şimdiye kadar yapılmış olan araştırmalar metnin renkli kopyalarına dayanmıyordu. Bu nedenle metnin farklı yerlerinde kırmızı mürekkeple yazılmış olan noktalar (bk. metin) da renksiz kopyalarda siyah çıkmıştır. Ayrıca bu cümledeki *he* küçük yazılmış olduğundan metinde bir nokta gibi görünmektedir. Bundan dolayı araştırmacılar buradaki *he*'yi metne gelişigüzel serpiştirilmiş olan noktalardan biri olarak görmüş olabilir. Kanaatimce buradaki *he*, bir pekiştirme edatıdır ve yukarıdaki gibi okunmalıdır. Edatın diğer örnekleri için bk. Drs.13a.10 notu.

Drs.36b.12 (ME 69.12) **ala, ile** → ele: öyle, çok.

“Bâzîrgânlar dahî gece gündüz yola girdiler, İstanbula geldiler, dan dansuñ ele yahşı armağanlar aldılar.”

M. Ergin, yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan kelimeyi *ala* okumuş ve “*fevkalâde, nâdide*” (DKK: 55) şeklinde aktarmıştır. O. Ş. Gökyay, kelimeyi *ile* (OŞG: 32.14) okumuş ve “*görülmedik*” (DKH: 56) şeklinde aktarmıştır.

S. Tezcan ise kelimeyi bir fazlalık olarak görmüş ve metinden çıkarmış, yazdığı şu küçük notta da metinden çıkarmayı teklif etmiştir:

Dan dansuñ < > yahşı (13) armağanlar aldılar.

ve Drs.37b.7, 42a.9, Vat.69a.3.

TarS. 989 ve 1007 ve devamındaki tanıkların çoğunda *tı* ve *kef* ile yazılan *taş* ve *taşuñ* sözcükleri, DKK'nın iki nüshasında da bütün verilerde *dâl* ve *nûn* ile yazılmıştır (DKON: 156).

Bence söz konusu kelime, bir fazlalık değildir; *ele* ‘öyle, çok’ olarak okunmalı ve anlaşılmalıdır çünkü cümlede pekiştirme amacıyla kullanılmıştır. Bağlam da bu düşüncemizi destekler. Tezcan'ı yanıltan şey dikkatini sayfa numaralarını verdiği diğer örneklerle yoğunlaştırmış olmasıdır. Nitekim, *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü*'nde de *ele* kelimesinin anlamı, “*O şekilde, o biçim, o tarzda*” (Altaylı 1994: 365) olarak verilmiştir.

Drs.37b.2 (ME 71.2) **uç**: sınır, hudut.

“Bağdı, gördi Oguzun uçında bir ala şayvan dikilmiş, bir imirzâ hübyigit, kırk yigid ilen, sağında ve şolında, otururlar.”

Ergin, *uç* kelimesi için “*uç*” (MEII: 300); Gökyay ise “*uç, son, uc, sınır; sebep, son, nihayet, kenar, hudut, serhad, sınır*” (OŞG: 295) anlamlarını vermiştir. Yukarıdaki cümlede kelimenin ‘sınır’ anlamında kullanıldığı açıktır. Kelime, Dede Korkut'ta yukarıdaki cümle dışında şu iki cümlede de ‘sınır’ anlamında kullanılmıştır:

Drs.122b.4: “...dülbendi boğazına geçdi, ordusu ucına geldi.”

Drs.129b.2 “Andan Şerügüz ucından Gökçe Denize degin el çapdı.”

Drs.133b.4: “Dere Şâm uçından geçdi, ol kardaşı tutulan kırya geldi.”

Dede Korkut'ta ‘sınır’ anlamında ayrıca *ağız* ve *serhad* kelimeleri de kullanılmıştır. Bunun için bk. Drs.20b.4 notu.

Drs.37b.11 (ME 71.11) baş (göz) şadakaşı

“Kara başuñ şadakaşı yigit, meded maña, dèdi.” ve

Drs.54b.11: “Ağanuñ başı ve gözi şadakaşı köhne kaçtānuñuz var ise geyeyin, düğüne varayın.”

Günümüzde, Türkiye Türkçesinde *baş sadakası* veya *baş göz sadakası* şeklinde kullanılan ve deyimleşmiş olan dua kalıpsözü, Dede Korkut’ta yukarıdaki iki cümlede geçmektedir.

Türkiye Türkçesinde *Başının sadakası*, *baş göz sadakası* ve *başı için* (Aksoy 1988: 626), *baş göz sadakası* (*Türk Atasözleri ve Deyimleri* 1997: 51) gibi deyimler vardır. Ayrıca bk. Drs.78b.11 notu.

Drs.38a.1 (ME 72.1) dè-: istemek.

“Ne dèdügümi yetürün, geyimümilen menüm şehbāz atumı gètürün!”

Ergin, yukarıdaki cümlede geçen *dè-* fiilinin anlamını “*demek*” (MEII: 85) olarak vermiş ve fiili “*diyorsam*” (DKK: 56) şeklinde aktarmıştır. O. Ş. Gökyay, fiili sözlükte işlememiş, ancak “*diyorsam*” (DKH: 56) şeklinde aktarmıştır.

Kanaatimce bu cümlede fiil ‘istemek’ anlamında kullanılmıştır ve cümlelerin baş tarafı, ‘istediklerimi’ şeklinde aktarılmalıdır. Fiil, şu cümlelerde de ‘istemek’ anlamında kullanılmıştır.

Drs.45b.9: “Göreyim dèdügümi getürdiler mi?”

Drs.113a.4: “Kesim dèdi, kesdi: Günde iki âdem, beş yüz koyun istedi.”¹⁴¹

Drs.140a.7: “Bir eyer, bir uyan, dèdi; gètürdiler.”

Şu örnekteki *meded dè-* deyimini, ‘yardım istemek’ anlamında kullanılmıştır:

Drs.37b.5: “Oğuzuñ bir yahşı yigidi. Ancağ yöriyeyim, **meded dèyeyim**, dèdi”

Şu örnekte ise fiilin şart eki almış hâli (*dése*), ‘sorsa’ anlamında kullanılmıştır:

Drs.75a.8: “Ağca yüzölü anañ karşı gelüp ‘Oğul?’ **dése** ‘Ağ elleri ardına bağlu’ dèyin mi?”

¹⁴¹ Bu örnekte *dedi* ve cümle sonundaki *istedi* fiillerinin paralelliği önemlidir.

Drs.38a.1, 107a.2 (ME 72.1, 210.2)

كيوملن → گيوملن = **gëyim** (**geçim**): zırh, savaş elbisesi.

“Ne dëdügümi yetürün, **gëyimüm**ilen menüm şebbâz atımı gëtürün! Hey meni seven yigitler binsünler, dëdi.”

Yukarıdaki metinde geçen **gëyim** kelimesi için M. Ergin, “*gëyüm: giyim kuşam, giyecek, elbise zırh, teçhizat*” (MEII: 118) anlamını vermiş ve kelimeyi “*giyim*” (DKK: 56) olarak aktarmıştır. O. Ş. Gökyay, “*gëyim: elbise giyecek, libas, elbise urba, zırh, savaş elbisesi*” (OŞG: 211) anlamlarını vermiş ve “*giyim*” (DKH: 56) şeklinde aktarmakla beraber dipnotta kelimenin anlamının “zırh” (DKH: 178) olduğunu belirtmiştir.

Kanaatimce bu kelime bütün verilerde ‘atların veya savaşçıların zırhı, savaş elbisesi’ anlamında kullanılmıştır; bu düşüncemin gerekçeleri şunlardır:

1. *Lehce-i Osmâni*’de *geçim*, kelimesi “*büyük bütün zırh, cevşen*” (A. Vefik Paşa 2000: 153a) şeklinde tanımlanmıştır.

2. Ayrıca **gëyim** kelimesi için “*don, at pusatı, cebe, cevşen*” (Tulum 2011: 753b) vb. anlamlar verilmiştir.

3. Dede Korkut’ta **gëyim** kelimesi; hep savaşa hazırlık esnasında, savaşırken veya savaştan sonra ele geçen ganimetle ilgili olarak kullanılan cümlelerde geçmektedir:

Drs.125a.6: “Mere **gëyimüm** getürün, oğlum gëysün.”

Drs.129b.8: “Atlarınuñ eyerlerin aldılar, **gëyim**lerin çıkardılar.”

Drs.129b.11: “Atlarınuñ eyerlerin alup, **gëyim**lerin çıkardılar.”

Drs.132b.1: “**Gëyimin** gëydi, dizcek, karucağ bağlandı.”

Drs.134a.2: “**Gëyim** kıcıldısından, at çağırmasından...”

Drs.144b.10: “**Qazana gëyim** getürdiler, kılıç ve süñü ve çomak ve säyir ceng âletin gëydürüp tonatdılar.”

Drs.146b.8: “Tarvandurmadı, çignine kılıç endürdi, **gëyimini** kesdi, omuzına dört parmak denli zaħm urdı.”

4. Dede Korkut’ta *elbise* veya günümüz Türkçesindeki anlamıyla *giyim* için *gëyesi* kelimesinin kullanılmış olması da düşüncemizi destekler:

Drs.46b.3: “Geldi, **gëyesisin** [gëydi], gëtdi.”

5. Şu cümlede ise **gëyim** *keçim* ikilemesi geçer:

Drs.107a.12: “Kâfirün çignine bir kılıç urdı, **gëyimini geçimini** toğradı.”

Kelime, *Tarama Sözlüğü* 2394'te "**kecim, (geçim, keçim)**: Cenkte atların ve insanların giydiği zırh" şeklinde tanımlanmıştır. *Meninski Sözlüğü*'nde de benzer tanımlar, *gëyim geçim* ikilemesiyle bir arada verilmiştir: "*geçim: is. Cebe, tahta cebe, cevşen, demir cevşen, gëyim geçim, zırh, yelme...*" (Tulum 2011: 741a). Buna göre ikileme, eş anlamlı iki kelimedenden oluşmuş ve 'zırh, savaş elbisesi' anlamında kullanılmıştır denilebilir.

Drs.38a.3 (ME 72.3) **öğine düş-**: kılavuzluk etmek, yol göstermek.

"Bāzīgān dahı öylerine düşdi, kulağuz oldu."

Yukarıdaki cümlede, *öge düş-* deyiminin *kulağuz ol-* fiili ile denk kullanılmış olması, 'yol göstermek' anlamında olduğunu gösterir.

Nitekim deyimnin anlamı, sözlükte de "önde yürümek, kılavuzluk etmek" (Aksoy 1988: 996) şeklinde verilmiştir.

Drs.38a.4-5 (ME 72.5)

(Boz) oğlan: Kendini kanıtlamamış delikanlı, yeni yetme.

Oğuzların ad koyma geleneğinde, erkek çocuklar için belli yeterlik ve yetkinliklerin arandığı, *Bamsı Beyrek Boyı*'nda şöyle ifade edilir:

Drs.37a.6-7: "Ol zemanda bir **oğlan**, baş kesmese, kan dökmese ad komazlarıdı."

Bamsı Beyrek Boyı'nda Bay Böre'nin oğlu olan genç kahramanın adı yoktur. *Boyun* başlangıcında genç kahramandan dokuz yerde¹⁴² **oğlan**, altı yerde¹⁴³ *Bay Böremün Oğlu*, iki yerde¹⁴⁴ *Boz Oğlan*, on bir yerde¹⁴⁵ *Yigit* diye söz edilir.

Bamsı Beyrek Boyı Drs.38a.5'te "*Bu maħalda erenlerün meydānı arşlanı pehlevānlarun kaplanı Boz Oğlan yetdi.*" cümlesiyle başlayan bölümde *Boz Oğlan*'ın *kāfir*lerden *bezirgan*ların mallarını kurtardığı anlatılır. Daha sonra "*Boz Oğlan babasının evine gel*"ir (Drs.38b.10). Hemen ardından *bezirgan*lar Bay Böre Bey'in ısmarlamış olduğu eşyaları teslim etmeye gelirler. *Bezirgan*lar, *Oğlan*'ı orada görünce yaptığı kahramanlıkları babasına anlatırlar. Babası, *bezirgan*lardan *Oğlan*'ın kendisine ad konulacak kadar kahramanlık gösterip göstermediğini sorar ve olumlu övgü dolu cevap alınca şölen düzenler. Bunun üzerine Dede Korkut, gelir ve *oğlan*'a ad verir. Hikâyede olayların devamı şu cümlelerle anlatılır:

142Drs.36b.10, 36b.11, 38b.3, 38b.4, 38b.12, 38b.13, 39a.12, 39b.1, 39b.3.

143Drs.36b.13, 37a.3, 37a.7, 38b.2, 38b.4, 38b.5.

144Drs.38a.5, 38b.10.

145Drs.37b.3, 37b.4, 37b.5, 37b.12, 38a.8, 38a.9, 38a.13, 38b.6, 39a.3, 39a.5, 39a.8.

Mere, bu **oğlana** ad koyasınca var mıdır? dedi. Belî, sultânım, artukdur, dediler. Kalın Oğuz beglerini çağırdı, konukladı. Dedem Korkut, geldi, **oğlana** ad kodı, eydür:

[Ünüm anla] sözüm dinle, Bay Böre Beg!

Allāhu Te‘āla saña bir oğul vemiş, tuta vërsün,

Ağır sancağ götürende müsülmânlar arhası olsun,

Karşu yatan kara karlı tağlardan aşar olsa

Allāhu Te‘āla senün oğluña aşut vërsün!

Kanlu kanlu şulardan geçër olsa geçit vërsün!

Kalabalık kâfire girende

Allāhu Te‘āla senün oğluña fırsat vërsün!

Sen oğluñı Bamsam, dëyü oğşarsın,

Bunuñ adı **Boz Aygırlı Bamsı Beyrek** olsun!

Adını ben dëdüm, yaşını Allāh vërsün! (Drs.39b.1-12)

Günümüzde, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde, adları bilinmeyen çocuklara gelişigüzel *bozo* veya *boz oğlan* diye seslenilir. Bu kullanım, çocuğun ten veya saç rengiyle ilgili değildir; ayrıca yetişkinler için böyle bir seslenme kesinlikle kullanılmaz. Nitekim *Derleme Sözlüğü*’nde *boz* kelimesinin anlamı “*okumamış, olgunlaşmamış, basit adam*” (DerS: 749); *bozalak* kelimesinin anlamı ise “*çalının taze sürgünü, yaprak tomurcuğu, taze mısır koçanı*” (DerS: 749) şeklinde verilmiştir.

Boğaç Han Boyı’nda da hikâyenin başlangıcında genç kahraman, iki yerde¹⁴⁶ *Oğlan* diye anılır. Daha sonra delikanlının boğa ile güreşmesi ve onu kesmesi anlatılır. Bu bölümde de delikanlıdan sadece iki yerde¹⁴⁷ *Dirse Hânun oğlancuğı*, diğer 18 yerde¹⁴⁸ ise *Oğlan* diye söz edilmiştir.

Boğa ile güreşten sonra, tıpkı *Bamsı Beyrek Boyı*’nda olduğu gibi, şölen düzenlenir; Dede Korkut gelerek *oğlan*’a *Boğaç* adını verir. Her iki bölümü, Boğaç adının verilmesine kadar, aşağıya olduğu gibi alıyor ve sözünü ettiğim kullanılışları koyu punto ile belirtiyorum:

Meger, sultânım, **Dirse Hânun oğlancuğı**, üç dağı ordu uşağı meydanda aşuk oynarlardı. Boğayı koyu vërdiler, oğlancuklara: Kaç! dediler. Ol üç **oğlan** kaçdı, **Dirse Hânun oğlancuğı** kaçmadı. Ağ meydânun ortasından bağı tırdı. Boğa dağı **oğlana** sürdi geldi. Diledi ki oğlanı helâk kılaydı. **Oğlan** yumruğıyla boğanun alnına kıya tutup çaldı. Boğa götin götin gëtdi. Boğa **oğlana** sürdi gerü geldi. **Oğlan** yine boğanun alnına yumruğıyla katı urdı. **Oğlan** bu katla boğanun alnına yumruğıni

¹⁴⁶Drs.9b.5, 9b.7-8.

¹⁴⁷Drs.10a.2-3, 10a.5.

¹⁴⁸Drs.10a.7, 10a.9, 10a.10, 10a.12, 10a.13, 10a.13, 10b.2, 10b.5, 10b.6, 10b.7, 10b.8, 10b.10, 10b.11, 10b.12, 11a.3, 11a.4, 11a.5, 11a.6.

taayadı. Sürdi meydānuñ başına çıkardı. Boğayıla oğlan bir hamle çekişdiler. İki talusunun üstine boğanun [köpük] tırdı. Ne oğlan yeñer ne boğa yeñer. Oğlan fıkr eyledi, 10b.1 eydür: Bir tama direk ururlar, ol tama tayağ olur. Ben bunun alına neye tayağ olurun tıururun? dedi. Oğlan boğanun alından yumruğun gederdi, yolından şavıldı. Boğa ayağ üstine tıuramadı düşdi, depesinun üstine yıkıldı. Oğlan bıçağına el urdı, boğanun başını kesdi. Oğuz begleri gelüp oğlan üstine yığnak oldılar, taşın dediler. Dedem Korkut gelsün, bu oğlana ad kosun, bilesince alup babasına varsun, babasından oğlana beglik istesün, taht el versün, dediler. Çağırdılar; Dedem Korkut, gelür oldı, oğlanı alup babasına vardı. Dede Korkut, oğlanun babasına şoylamış, görelüm hānum, ne şoylamış eydür: Hey Dirse Hān, bu oğlana beglik vėrgil, taht vėrgil, erdemlidür, Boyını uzun bedevı at vėrgil, binid olsun, hūnerlidür. Kaytabandan kızıl deve vėrgil bu oğlana, yüklet olsun, hūnerlidür. Ağayıldan tümen koyun vėrgil bu oğlana, şışlik olsun, erdemlidür. Altun başlu ban ev vėrgil bu oğlana, gölge olsun, erdemlidür. Çigni kuşlı cebe ton vėrgil bu oğlana, geber olsun, hūnerlidür. Bayındır Hānun ağ meydānında bu oğlan ceng etmişdür, bir boğa öldürmişdür. Senun oğlun adı Boğaç olsun. Adını ben vėrdüm, yaşını Allāh versün, dedi. (Drs.10a.3-11a.8)

Drs.38a.6 (ME 72.6) baş kaldur-an: karşı koy-an, diren-en.

“Bu maħalda erenlerun meydānı arşlanı pehlevānlarun kaplanı Boz Oğlan yetdi. Bir iki dēmedi, kāfirlere kılıç urdı. Baş kalduran kāfirleri öldürdi, ğaza eyledi. Bāzırgānlarun mālını kurtardı.”

Ergin, *baş kaldur-* fiilini dizinde işlememiştir. Gökyay, fiil için “*isyan etmek, itaatten çıkmak*” (OŞG: 173) anlamlarını vermiştir. Bu fiil için *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü*’nde “*Yüze kabarmak, itaatsizlik göstermek, boyun eğmemek.*” (Altaylı 1994: 97) anlamları verilmiştir. Fiilin, yukarıdaki metinde de ‘karşı koymak, direnmek’ anlamında kullanıldığı açıktır.

Drs.38a.10 (ME 72.10) [katı].

“... bir de ağ tozlu [katı] yayı tıtdı.”

Yukarıdaki cümlede geçen tamlamaya *katı* kelimesinin eklenmesi gerekiyor çünkü Dede Korkut’taki diğer yedi veride tamlama *ağ tozlu katı yay*, *ağca tozlu katı yay* veya *ağ tozluca katı yay* şeklinde kurulmuştur yani bütün tamlama örneklerinde *katı* sıfatı kullanılmıştır:

Drs.17b.3: “ağ tozluca katı yayını eline aldı”

Drs.26b.2: “Ağ tozluca katı yayun vėrgil maña!”

Drs.37a.1: “bir ağ tozlu katı yay aldılar”

Drs.56b.4: “aygır vërüp aldugum [Ağ] tozlu katı yayum”

Drs.94a.3: “Ağca tozlu katı yaydan darsınmayan.”

Drs.126a.11: “Ağca tozlu katı yayum zarı zarı inler”

Drs.126b.7-8: Ağca tozlu katı yaylar tartışayduk”

Bu örnek, yazıcıların sıklıkla yaptıkları satır-sonu atlamalarından biridir.

Drs.38b.10-11 (ME 73.10-11) [haber geldi] → Ø.

“Bāzırgānlar geldi dēyü babası sevindi”

S. Tezcan yukarıdaki cümle ile ilgili olarak şu notu yazmıştır:

Metin bu biçimiyle de düzgün olduğu ve anlam verdiği için değişiklik yapmadım, ancak eksiklik olduğunu ve şöyle onarılması gerektiğini sanıyorum:

Bāzırgānlar (11) geldi dēyü [haber geldi], babası sevindi.

Krş. Vat..69b.6 Babasına haber (7) geldi kim «Bunca yıllardan beri geden bāzırgānlar geldi-ler» dēyü. Bay Büre Beg sevindi. (DKON: 157)

Tezcan'ın bu konuda yanıldığını; çünkü Vatikan nüshasının dil ve yönünden çok farklı olduğunu düşünüyorum. Tezcan'ı yanıltan herhâlde Dresden nüshasında geçen ve *dēyü* kelimesinin doğrudan anlatım cümlelerinden hemen sonra kullanıldığı “... kız karındaşı... “Kardaş Beyrek!” *dēyü* ağlar bozlar” (Drs.53a.5) şeklindeki cümledekine benzer örnekler olmalı.

Ancak Dresden nüshasında yukarıda söz konusu ettiğimiz cümledekine benzer şekilde kullanılmış olan şu örnekler geçer:

Drs.59a.11: “ellerin yeñine çekdi, [yüzük] gözükmesün dēyü”

Drs.64b.7: “Tācum tahtum saña vërmeyeler dēyü şonımı andum ağladum oğul.”

Drs.66a.8: “Yağı dēyü neye dërler?”

Drs.120b.13: “Aruk olsa kulağın dileridi, avda bellü olsun dēyü”

Drs.144b.7: “Kāfırlar, Qazan eyü and içdi dēyü sevindiler.”

Bu cümleler söz konusu tamirin gereksiz olduğunu açıkça gösteriyor.

Drs.38b.11 (ME 73.11)

چترلي → چترلي = **çetir** → çetir[li], çetir: çadır güneşliği.

“babası sevindi; çetir[li] otağ, ala şayvan diktürdi...” ve

Drs.57b.1: “**Çetirli** otağ mı dilersin, kıl kıravas mı dilersin?”

M. Ergin, yukarıdaki birinci cümlede tamir edilmiş olan kelimeyi *çetir*, ikinci cümlede koyu yazılmış olan kelimeyi *çetirli* okumuş dizinde ikisini de “*çetir çadır*” (MEI: 72) olarak işleyip *çadır* maddesine gönderme yapmış ve iki kelimeyi “*çadır*” ve “*çadırli*” (DKK: 57, 85) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay; birinci kelimeyi *çadır* (OŞG: 33.32), ikincisini *çadırli* (OŞG: 51.33) şeklinde okumuş ve bunları Ergin gibi “*çadır*” ve “*çadırli*” (DKH: 57, 74) şeklinde aktarmıştır.

T. Tekin, yazdığı notta yukarıdaki iki örnek için şunları söylemiştir:

Ergin’in D 73’te *elif*’siz yazıldığı için *çetir* okuduğu kelime, şüphesiz ki, *çadır*’dan başka bir şey değildir. Nitekim, aynı klişe deyim Uşun Koca oğlu Segrek hikâyesinde çadır otağ olarak geçmektedir: *Kazan görklü çemene çadır otağ diktürdi* (D 290, Ergin 115).

Ergin, aynı hikâyede geçen *çadırli otağ mı* ibaresindeki *çadırli* sözünü de *çetirli* okuyor (s. 42). Bu da düzeltilmelidir. (Tekin 1986: 149)

S. Tezcan, kelimeyi *çetir[li]* şeklinde tamir ederek okumuş ve yazdığı notta Tekin’in bu konuda yanlış olduğunu söyleyerek yukarıdaki görüşlerine karşı çıkmıştır. Tezcan, birinci cümledeki (Drs.38b.11) söz konusu tamiri Drs.57b.1’e göre yaptığını belirtmiş, *çetir*’in ‘şemsiye’ anlamında kullanıldığını ve *status* sembolü olduğunu söylemiş, *çetirli otağ*’ın diğer otağlardan farklı olduğunu belirtmiştir (DKON: 157-158).

Tezcan’ın düşüncesini doğru buluyor, *çetir*’in ‘çadır güneşliği’ anlamında olduğunu düşünüyor ve birkaç ekleme yapmak istiyorum:

* *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*’nde de *çetir*’in güneşlik, şemsiye anlamlarına geldiği bilgi verilir (Pakalın I. C, s.357-359).

* Bu düşüncüyü, *çadır* ve *çetir* kelimelerinin metindeki yazım şekilleri de destekler:

Nüsha	Kelime	Geçtiği sayfa ve satır numarası
Dresden	çadır چادر	9a.4, 63b.6, 65a.12, 90b.7, 91a.6, 97a.9, 102a.11, 132b.10, 143b.8, 144b.8, 145a.1, 145a.13, 147a.11, 148b.11, 153b.6.
Vatikan	çadır چادر	61b.1, 92a.2, 93a.3, 104b.6, 108a.1.
Dresden	çetir[li] چترلي	38b.11
	çetirli چترلي	57b.1

* Tabloda da görüldüğü gibi söz konusu örnekler, metinde çadırdan farklı olarak جنر (Drs.38b.11) ve جنرلي (Drs.57b.1) şeklinde yazılmıştır. Bu iki örneğin Vatikan nüshasında geçmediğini de belirtmek gerekir. Yazım şekline göre iki örneğin de yanlış yazılmış olduğunu söylemek mümkün görünmüyor çünkü جادر ve جنر yazım şekilleri birbirinden farklıdır. Ayrıca ikinci örneğin جنرلي şeklinde yazılmış olması yani +II eki almış olması da bunun çadır değil farklı bir kelime olduğunu gösteriyor çünkü Dede Korkut'ta çadırli otağ şeklinde bir deyim geçmez.

Ayrıca Dresden yazıcısı başka örneklerde de kelime sonundaki ekleri atmamış, yazmamıştır. Burada sadece +II ekinin söz konusu çetir kelimesinde olduğu gibi şu kelimelerde de atlanmış, yazılmamış olduğunu belirtmekle yetiniyoruz:

altun[lu] التون 148a.12	qavm[lu] قوم 77b.9	ebçin[li] ابجن 98a.1
qarangu[lu] قرانكو 113b.9		

* Drs.57b.1'deki bağlam da çetirli kelimesi için verdiğimiz anlamı destekler; bunun için bir özet yapmak gerekiyor: Söz konusu örneğin geçtiği kısımda nişanlısının Yalancı oğlu Yaltacuk'a verilmiş olduğunu öğrenmiş olan Beyrek, kendini deli bir ozan kılığına sokarak düğün yerine gelir ve düğün yerinde kopuz çalıp söyleyerek Kazan Bey ile alay eder. Kazan Bey, ozanı pek ciddiye almaz bu alayını hoş görür ve kendisi de ozana alay dolu şu sözlerle takılarak karşılık verir:

“Mere delü ozan, menden ne dilersin? Çetirli otağ mı dilersin, kul qaravaş mı dilersin, altun akça mı dilersin? Vëreyim.” (Drs.57a.13-57b.2)

Hikâyelerden anladığımıza göre ozanlara genel anlamda hediye olarak kaptan, gecelik gibi giyecekler; koç, koyun veya para verilmektedir. Ancak, Kazan yukarıdaki sözlerle ozan kılığındaki Beyrek'e çetirli otağ, kul hizmetçi ve altun akça verme teklifinde bulunuyor ki bunlardan özellikle ilk ikisi Beylerin sahip olduğu şeylerdir. Bu nedenle Kazan'ın yukarıdaki sözleri, Beyrek'in alaycı üslubuna bir karşılıktır; ancak Beyrek'in amacı nişanlısı Banı Çiçek'in bulunduğu yere gitmek olduğu için bu sözleri alttan alarak ve bunu anlamazlıktan gelerek Kazan'a şöyle cevap verir:

“Sultānum, meni qosañ da şölen yëmegi[nü]ñ yanına varsam, qamum acdur, toyursañ.” (Drs.57b.2-4)

Kazan Bey, Beyrek'in bu isteğine yine mizah dolu şu sözlerle karşılık verir:

“Delü ozan devletin depdi. Begler, bugünkü begligüm bunun olsun. Qoñ, ne-reye gëderise gëtsün, neylerise eylesün!” (Drs.57b.4-6)

Drs.38b.11'de Beyrek'in babası Bay Böre, bir bey olduğuna göre söz konusu cümlelerin geçtiği yerde oğlu için ısmarlamış olduğu eşyalar geldiğinde elbette çetir[li] otağ diktirmiş olmalıdır.

Drs.39a.1 (ME 74.1) **bir** → kız: hiç, hiçbir, kesinlikle.

“Oğlan, bāzırgānlar hūşūşından تر bir → kız söz söylemedi, kâfirleri kırdığını anmadı.”

O. Ş. Gökyay, yukarıdaki cümlede geçen, metindeki yazılışı gösterilen kelimenin Vatikan nüshasında geçmemiş olmasını doğru kabul etmiş ve fazlalık görerek hiç okumamıştır. M. Ergin, yanlış yazılmış düşüncesiyle kelimeyi *bir* okumuş ve dipnotta kelimenin Dresden nüshasında تر şeklinde yazılmış olduğunu, Vatikan’da ise geçmediğini belirtmiştir. S. Tezcan da aynı tamiri yapmış ve şu dipnotu yazmıştır: “K̲Z̲ kız okunabilecek biçimde” (DKO: 292, 14 numaralı dipnot).

Ben de kelimeyi *bir* şeklinde okumuş ve kelimenin تر şeklinde yazılmış olduğunu belirtmiştim. Ancak, şimdi bu kelimenin metinde doğru yazılmış olduğunu, kız ‘hiç, hiçbir, kesinlikle, asla’ şeklinde okunması ve anlaşılması gerektiğini düşünüyorum. Bu düşüncemin gerekçeleri şöyledir:

1. Kız kelimesinin metindeki yazılışı (تر) çok özenli olup *bir* (بر) kelimesi ile benzerliği ve karıştırılması sadece ikinci harfler bakımından mümkün görünüyor.

2. Cümlede bağlam da bu anlamın gayet uygun olduğunu gösteriyor. Vatikan yazıcısı muhtemelen kelimenin anlamını bilmediği için metinden çıkarmış olmalı.

3. *Tarama Sözlüğü* 2535’te “kız kelimesi *pahalı, ağır pahalı, kıt, az bulunur*” anlamlarında tespit edilmiştir.

4. *Derleme Sözlüğü*’nde *kızlık* kelimesinin Çanakkale Lapseki’de “*kıtlık*” (DerS: 2868) anlamında kullanıldığı tespit edilmiştir.

5. Kelime, *Tarama Sözlüğü* 2546’da *kızlık, kızullık, kızılığ, kızılış* şekillerinde ‘kıtlık, pahalılık’ anlamında tespit edilmiş ve farklı eserlerden birçok örnek verilmiştir.

6. Divan’da kız, cimri anlamında kullanılmıştır: “Kız kişi savı yonglı bolmas (=Pinti adamın ünü yayılmaz.)” (DLTI: 326)

7. *Kitâb-ı Mecmû-i Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî* adlı Arapça-Türkçe sözlükte de ‘*kızlık, el-ğalâ*’ (Toparlı 2000: Metin 28b.9) şeklinde tanımlanmıştır. Kitabın hazırlanan Türkçe yayınının sözlüğünde ‘*kızlık, el-ğalâ*’ tanımlamasının ‘*kızlık pahalılık*’ şeklinde aktarılması (Toparlı 2000: 119) eksik olmuştur. Bu kelimenin öncelikle ‘kıtlık’ anlamının da verilmesi gerekirdi çünkü Ar. *el-ğalâ* kelimesinin bir anlamı da *kıtlıktır*.

8. *Kıyasü'l-Enbiya*’daki şu cümlelerde *kızlık* ‘kıtlık’, *kızlık bol-* ‘kıtlık olmak’ ve *kızlık kahtlık* ‘kıtlık yokluk’ örnekleri geçer:

“*Telim halâyık ol yetti kızlık yılda helāk bolgusu turur.*” (Ata 1997 90r.14)

“Ol uçuzluk tamām boldı, ertesi yıl kızluk boldı.” (Ata 1997: 92v.16)

“Kızluk kahtlık yıllarının beşinçi yılı erdi kim...” (Ata 1997: 93r.20)

9. *Türkçe Sözlük*’te *kut* kelimesinin Arapça *kaht*’tan (TS: 1169) geldiği belirtilmektedir. Buna göre kelimenin ünsüz düşmesi ($h > \emptyset$) ve ünlü daralması ($a > ı$) sonucu bu şekli aldığı anlaşılmaktadır. Arapça *kaht* kelimesinin anlamı ise “*kutluk, kuraklık*” şeklindedir (M. Asım 2013: 3177).

Bütün bu örnekler *kut*, *kutluk* kelimelerinin *kız*, *kızlık* ile eş anlamlı olarak da kullanılmış olduğunu göstermektedir. *Kut* kelimesinin Türkiye Türkçesindeki anlamı “*ihtiyaca yetmeyecek kadar az; az, yetersiz*” (TS 2005: 1169) şeklindedir. Bununla ilgili olarak *ırş.* “*kutı kutına gereksinmeye zor yetecek kadar az*” ve “*kut kanaat (geçinmek) Yoksulluk içinde ve güçlkle geçinmek*” (Aksoy 1988: 931)

Bu verilere göre *kut*, *azlık*; *kutluk* ise *yokluk* kavramına yaklaşmış olmaktadır. Bu düşünceyle kelimeyi -metinde doğru yazılmış olduğunu kabul ederek - *kız* okuyor ve *yokluk*= *hiçlik* denklighinden hareketle kelimenin metinde ‘hiç, hiçbir şekilde, kesinlikle’ anlamında kullanılmış olduğunu düşünüyorum.

Drs.39b.3 (ME 75.3) [ünüm aḡla].

“[Ünüm aḡla] sözüm diḡle, Bay Böre Beg!”

M. Ergin ve O. Ş. Gökyay (OŞG: 34.21), Vatikan nüshasına dayanarak yukarıdaki cümlede gösterilen tamiri yapmışlardır. H. Develi, S. Tezcan’ın bu eklemeyi yapmadığına dikkat çeker (2001: 87-88). Bence de Ergin ve Gökyay’ın yaptığı tamir gereklidir. Bu anlatıcı veya anlatıcı-yazıcının ezberi ile ilgili bir durum olabilir. Aşağıdaki yedi veri de bu tamirin doğru ve gerekli olduğunu gösterir:

Drs.20a.10-11: “Ünüm aḡlaḡ begler, sözüm diḡleḡ begler.”

Drs.25b.6: “Karla yağmur yağanda çaḡmaklu çoban,
Ünüm aḡla sözüm diḡle.”

Drs.37b.6: “sen benüm ünüm aḡla sözüm diḡle!”

Drs.49b.7-8: “Ünüm [a]ḡla, sözüm diḡle, argış”

Drs.57a.6-7: “Hānum Qazan! Ünüm aḡla sözüm diḡle.”

Drs.64a.1: “Ünüm aḡla, sözüm diḡle, aḡam Qazan”

Drs.67a.5: “Oḡul oḡul, ay oḡul! Menüm ünüm aḡla, sözüm diḡle!”

Drs.39b.5 (ME 75.5) **çuta vër-**: bağışlamak, korumak.

“Allāh Te‘āla sana bir oğul vërmiş, çuta vërsün!”

M. Ergin, yukarıdaki cümleyi “*Allah taāla sana bir oğul vermiş, tutu versin*” (DKK: 58); O. Ş. Gökyay, “*Yüce Tanrı sana bir oğul vermiş, bağışlasın*” (DKH: 57) şeklinde aktarmıştır. Bağlam, cümledeki *çuta vër-* deyiminin anlamı bakımından daha isabetli aktarmanın Gökyay’a ait olduğunu gösteriyor çünkü bu bir hayır dua sözüdür. Aynı hayır dua Türkiye Türkçesinde, *Allah bağışlasın* ve *Allah sağ-lık / uzun ömür versin* şeklinde kullanılır.

Drs.39b.12 (ME 75.12) [el].

“Kılın Oğuz begleri ele [el] götürdiler, du‘ā kıldılar. Bu ad, bu yigide kütlu olsun, dëdiler.”

Ergin, yukarıdaki ilk cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan kelimeyi *el* okumuş ve dipnotta *ele* okunacak şekilde yazılmış olduğunu belirtmiştir.

Gökyay, kelimeyi *el* (OŞG: 34.32) okumuştur. Tezcan ise kelimeyi *el* okumuş ve yazılışı ile ilgili olarak “*LHele ya da ile okunacak biçimde*” (DKO: 293) şeklinde dipnot düşmüştür.

Ben, kelimeyi *el* okumuş ve dipnotta şeklinde yazılmış olduğuna dikkat çekmiştim. Ancak bağlam, kelimenin yazılış şekli ve satır sonunda olması, bu noktada bir eksiklik olduğunu gösteriyor. Bu cümle, Dede Korkut’un Beyrek’e ad verme töreninde yaptığı duadan hemen sonra gelir. Bence, 12. satır sonundaki bu kelimenin devamında sesçe buna benzeyen *el* kelimesi vardı. Ancak, yazıcı ses ve yazım benzerliği nedeniyle yanlış ve kelimeyi yazmamış olmalıdır yani kelimenin metinde şeklindeki yazılışı doğrudur, *ele* ‘öyle, öylece’ şeklinde okunmalı ve anlaşılmalı; ayrıca cümleye, yukarıda gösterdiğim gibi, yazılmamış olan *el* kelimesi de eklenmelidir. Ayrıca burada bir satır sonu atlama örneği ile karşı karşıya olduğumuzu da belirtmek gerekir.

Konuya *ele* kelimesinin yine *Beyrek Boyı*’nda geçen, yanlış okunmuş ve Drs.36b. 12 notunda düzeltilmiş şu örneğini de kanıt olarak gösteriyorum:

Drs.36b.12: “Dan dansuh **ele** yahşı armağanlar aldılar.”

Buna göre cümle, Türkiye Türkçesine ‘Kılın oğuz beyleri, öylece el kaldırdılar; bu ad bu yigide kütlu olsun dediler.’ şeklinde aktarılmalıdır.

Drs.40a.1 (ME 76.1) **ava bin-**: ava çıkmak, ava gitmek.

“Bêgler hep **ava bindi**.”

Drs.120b.9: “Üç yüz altmış altı alp **ava binse**”

Drs.122a.6: “**Ava bingil**, gönlün açılsun, dedi.”

Drs.123a.1: “**Ğara tağlar önine ava bindüm**”

Drs.131b.7: “Üç yüz altmış altı alp **ava binse**”

Drs.138a.4: “Şabâh şâhinleri al, halvetçe **ava binelüm**, dedi.”

Drs.138b.1: “Ol gün Tomanın Kal’asınuğ teküri **ava binmişidi**.”

Yukarıdaki yedi veride de *ava bin-* fiili, ‘ava çıkmak, ava gitmek’ anlamında kullanılmıştır. *Tarama Sözlüğü*’nde, bu fiil için biri yukarıda verdiğimiz Drs.138a.4’te geçen cümle olmak üzere, toplam üç örnek tespit edilmiştir. Diğer örneklerden biri de şöyledir:

“Ava binmişti Tümen Han ol zaman

Geldi bu ashabı gördü nâgehan” (TarS: 280)

Drs.40a.3 (ME 76.3)

قوا → قوا = **kova kov, kovarak** → kova kova.

“Bamsı Beyrek birini kova gétđi, قوا bir yere geldi...”

M. Ergin; yukarıdaki ikinci cümlelerin başında geçen ve metindeki yazılışı verilmiş olan ibareyi *kova kov* okumuş, ancak dizinde *kova kova* örnekleri ile bir arada işlemiş olduğunu gözden kaçırmıştır. Ergin aktarmayı ise “*kovalaya kovalaya*” (DKK: 59) şeklinde yapmış ve okuyuşuyla ilgili olarak şu açıklamayı da yazmıştır:

Dede Korkut’ta Azeri Türkçesindeki bir tekrar kısaltması da vardır: *kova kov* 76-3. *gide gide* gibi bir gerundium tekrarı Osmanlı sahasında *git gide* şekli çıkmışken Azeri sahasında bu *gide git* olmuştur. İşte bunun, bu Azeri şeklin Dede Korkut’ta da bulunduğuna görülüyor. (MEII: 470)

O. Ş. Gökyay’ın ibareyi *kova kova* (OŞG: 34.36) okuyup “*kovarken*” (DKH: 58) şeklinde aktarması çelişkili olmuştur. O. F. Sertkaya, 1998’de sunduğu bir bildiride söz konusu ibarenin *kova kova* (2004: 138) şeklinde okunması gerektiğini belirtmiştir.

S. Tezcan ve S. Özçelik ibareyi *kovarak* okumuşlardır. Tezcan’ın okuyuşuyla ilgili olarak yazdığı şu kısa notundan Ergin’in yukarıdaki açıklamasını atlamış olduğu anlaşılıyor:

Metinde فواق yazılmış olan sözcüğü Ergin, herhâlde bugün Türkiye Türkçesinde kullanılan *git ha git, vur ha vur* vb. biçimleri göz önünde tutarak فواق *çova çov* olarak düzeltilmiştir. Ancak DKK'nda buna benzer başka bir biçim bulunmuyor. Ben فواق olarak düzeltmeyi öneriyorum, çünkü söz konusu verinin olduğu yerde Vat. nüshasında *çova çova* var; Vat.63b.8'de ise *çovarak* bulunuyor. (DKON: 158)

Tezcan'ın sözünü ettiği Vat.63b.8'de geçen örnek Boğaç Han Boyu'nda geçer. Ergin'in teklifinin buradaki bağlama tam uymadığını ve doğru tamirin Gökyay'ın okuyuşu olması gerektiğini düşünüyorum. Bu konudaki gerekçelerim şunlardır:

1. Vatikan nüshasında geçen aynı cümlede *çova çova* geçiyor:

Vat.70a.12: “Bamsı Beryek bir geyigi *çova* gét-di, *çova çova* bir yere geldi...”

2. Dresden nüshasında *çova çova* iki yerde daha geçer ve iki cümlede de فوا şeklinde yazılmıştır:

Drs.44a.5: “Dedeyi *çova çova* Deli Karçar, on beleş yer aşurdi.”

Drs.61b.7: “Beyrek, ardına düşdi, *çova çova* saza düşürdi.”

3. Ayrıca, iki yerde geçen *çova gét-* deyiminin ikisinde de zarf-fiil فوا şeklinde yazılmıştır:

Drs.40a.3: “Bamsı Beyrek birini *çova* gét-di.”

Drs.52a.8: “*Çova* gét-diler, yetmediler döndiler.”

4. Dresden nüshasında -(y)A zarf-fiili sık kullanıldığı hâlde -ArAk zarf-fiilinin sadece şu örnekleri geçer:

bakarak: Drs.116b.5.

gederek: Drs.51b.2, 89a.2, 100b.7.

kaçarak: Drs.37b.1, 134a.10.

segirderek: Drs.46b.2.

Drs.40a.5 (ME 76.5) Yā Rab, Yarab → yazup; yaz-: şaşırarak.

“Sultānum, gördi: Gök çayıruş üzerine bir kırmızı otağ dikilmiş. Yazوب Yazup ‘Bu otağ kimün ola?’ dedi.”

Yukarıdaki cümlede geçen ve metinde Yazوب şeklinde yazılmış olan kelimeyi Ergin, Tezcan, Sertkaya (2004: 134) *Yā Rab*; Gökyay, *Yarab* (OŞG: 34.37) şeklinde okumuştur.

Tezcan, ayrıca kelimenin yazılışı ile ilgili olarak “*Yzm. Yanlış: ZVB*” (DKO: 293) şeklinde dipnot düşmüştür ki bu bilgi yukarıda verdiğimiz yazmadaki yazım şeklini göstermiyor. Tezcan, Boeschoten ile birlikte yayımladığı metnin *Giriş* bölümünün ilk paragrafında bu kelimeyi Dresden yazıcısının dikkatsizliğine örnek olarak vermiş ve şöyle demiştir:

Dresden yazmasını çekimleyen kişinin son derece dikkatsiz olduğu, metni anlamak için de en ufak bir çaba göstermediği belirlenebiliyor. Örneğin, bu çekimci bir yerde بارب *Yā Rab* yerine بازوب *Ya zūb* yazmıştır (Drs.40a.5). Bu yanlış yapmasının nedeni, oradaki sözcüğü *yazup* ‘yazıp’ sanmış olması olabilir. (DKO: 9)

Zahidoğlu ise bir bildirisinde birçok eserden örnekler vererek *yaz-* fiilinin ‘şaşmak, şaşırmak’ anlamlarında kullanıldığını örnekleriyle belirtmiş ve Dresden nüshasında bu kelimenin بازوب şeklindeki yazılışında bir yanlışlık olmadığını, kelimenin *yazup* ‘şaşırp’ okunması ve anlaşılması gerektiğini savunmuştur (Zahidoğlu 2004a: 277-278).

Dresden nüshasında kelimenin بازوب şeklindeki yazılışında *vav*’ın bulunması ve bağlam; yazıcının metni doğru anladığını, kelimeyi doğru yazdığını ve Zahidoğlu’nun düşüncesinde haklı olduğunu açıkça göstermektedir. Diğer araştırmacıların okuyuş tercihleri Vat.70a.13’te kelimenin باشتب şeklinde yazılmış olmasından kaynaklanmış olmalıdır. Ancak yanlış yazım, Vatikan nüshasındakidir. Bir önceki ve hemen sonraki cümleler de burada *yazup* kelimesinin bulunması gerektiğini gösteriyor. Birdenbire karşısına bir kızıl çadır çıkan Bay Böre’nin oğlu, şaşırp (*yazup*) *bu çadır kimin olabilir!* diye düşünüyor.

Yā rab ünlemi ise Dresden nüshasında, sadece Borla Hatun’un şu *soylama*-sında üç defa geçer ve yukarıdaki cümle ve metnin bağlamıyla hiçbir benzerliği yoktur:

Drs.70b.9-12: “Altun cıda oynadana *yā Rab*, n’oldı?

Qazaquc ata binenler vardı geldi,

Bedevî atlu bir oğula *yā Rab*, n’oldı?

Nöker geldi, nāyib geldi,

Yalnız bir oğula *yā Rab*, n’oldı?”

Drs.40a.6-7 (ME 76.6-7) **fiil(-sA) +gerek: olduğundan...**

“Yazup, bu otağ kimün ola? dedi. Haberî yok ki alacağı ala gözli kızun otağı olsa gerek!”

M. Ergin ve O. Ş. Gökyay, yukarıdaki ikinci cümleyi aktarmaya olduğu gibi almıştır (DKK: 59 ve DKH: 58).

Ben daha önce bunun ‘olabileceğinden’ şeklinde anlaşılabileceğini yazmış-tım (Özçelik 2005: 144). Ancak buradaki bağlam dikkate alındığında bir düzeltme yapmak gerektiği anlaşıyor. Avının peşine düşmüş olan Beyrek, karşısına bir-denbire bir çadır çıkıverince şaşırıp kendi kendine “*bu çadır kimin olabilir?*” so-rusunu soruyor. Bu sorunun hemen ardından gelen cümle, anlatıcı ozana ait olup hem Beyrek’in sorusunun cevabıdır hem de mevcut durumun yorumlandığı bir cümledir. Bağlam dikkate alındığında söz konusu cümlede geçen *Fiil+sa gerek* yapısının ‘olduğundan’ şeklinde aktarılabileceği anlaşıyor:

“*Şaşırıp ‘bu otak kimün olabilir?’ dedi. Alacağı ela gözli kızın otağı oldu-ğundan haberi yok.*”

Drs.40a.12 (ME 76.12) *bize* yerine *mize* (Ağız taklidi örneği).

“Mere dāyeler, bu kıvat oğlu kıvat مـزـ *mize* erlik mi gösterür?”

Yukarıdaki cümle, *Beyrek Boyı*’nda geçer ve Banı Çiçek’e aittir. Beyrek, avlanırken Banı Çiçek’in otağına yakın gelir; bu sırada kendisini uzaktan gören Banı Çiçek, dadılarına yukarıdaki cümleyle seslenir. Bu cümlede Ozan, Banı Çiçek’e *biz* zamirini *miz* olarak söyleterek onun Beyrek’e küçümseme yollu çocuk imasında bulunduğunu dinleyiciye güçlü bir şekilde yansıtmak istiyor. Ozan, Banı Çiçek’e *biz* zamirini bilinçli olarak *miz* olarak söylettikten başka yaptığı bu de-ği-şikliği ayrıca *me-*, *mi-* aliterasyonu ile pekiştirmiştir. Nitekim bu canlandırma ve ağız taklidi olayın bağlamına çok güzel yakışmakta, çeşni katmaktadır.

Dede Korkut’ta birinci çokluk kişi zamiri, 73 yerde *biz* (bk. *Dizin*) şeklinde geçer. Buna karşılık yukarıdaki örnek dışında şu iki cümlede de üç defa *miz* şe-klinde, küçümseme ve aşağılama amacıyla kullanılmıştır:

Drs.126b.9: “Sen Begilün nesisin oğlan, değil *mize*!”

Drs.130a.12: “*Mize mizüm* ögsüzlüğümüz yetmez mi?”

Benzer örnekler için bk. Drs.76b.3, Drs.110a.12, Drs.115a.7-9, Drs.117a.5, Drs.126b.9, Drs.130a.12, Drs.139a.2-3, Drs.143a.11 notları.

Drs.40b.3-4 (ME 77.3-4) Eksik bir alıntı ve yanlış bir tespit üzerine.

“Mere dadı, men avcı degülem, beg oğlu begem” → Mere dadı, men avcı degülem, beg oğlu begem, hep size, dedi.

Yukarıdaki koyu harflerle yazılmış olan eksik cümle, bir makalede (Eren 1950: 33-37) bu eksik şekliyle alıntılanmış ve yanlış bir tespit yapılmıştır. Burada, öncelikle küçük bir özet yapmak gerekiyor: Beyrek; ava çıkar, avlanırken yolu nişanlısı Banı Çiçek’in otağına düşer. Olayın bundan sonraki kısmı *boy*’da şöyle anlatılır:

Banı Çiçek otağdan bakardı. ‘Mere dâyeler, bu kavat oğlu kavat mize erikmi gösterür?’ dedi. ‘Varun bundan pay dileğ, görün ne der’ Kısırca Yenge derler bir hatun vardı, ilerü vardı, pay diledi: Hey beg yigit, bize dağı bu geyikden pay vër, dedi. Beyrek eydür: Mere dadı, men avcı degülem, beg oğlu begem, hep size, dedi. (Drs.40a.11-40b.4)

Hasan Eren, bu makalesinde yukarıdaki metnin son cümlesi olan Bamsı Beyrek’in yukarıdaki metinde geçen sözünü **“Mere dadı, men avcı degülem, beg oğlu begem”** şeklinde eksik olarak alıntılanmış ve cümleyi şöyle yorumlamıştır: **“Beyrek ‘Ben avcı değilim, bey oğlu beyim’ diyerek, Kısırca yengëye avladığı geyikten pay vermiyor”** (1950: 33). Eren, buna dayanarak makalesinin sonunda şu yorumu yapmıştır:

Beyrek’in (...) Kısırca yengëye pay vermemesi, dikkate lâyıktır. Eski Türklerde prenslerin, beylerin, tarhanların vergilerden muaf tutuldukları düşünülürse, Beyrek’in bu hareketinin sebebi kolayca anlaşılır. (Eren 1950: 37).

Yukarıdaki metin incelendiğinde Eren’in bu makalesini eksik bir cümleyle dayandırdığı açıkça görülmektedir. Bu nedenle yorum ve tespiti de yanlış olmuştur. Cümlelerin tamamı **“Mere dadı, men avcı degülem, beg oğlu begem, hep size, dedi.”** şeklindedir ve bu sözle Beyrek, **‘(Geyiğin) hepsi sizin olsun’** demektedir. Nitekim olayın devamında, kızların geyiği taşıyıp Banı Çiçek’e götürdükleri anlatılıyor. Ayrıca burada geçen avdan *pay dilemek* sadece bir gelenektir, günümüzde de yaşamaktadır ve bunun hukuk sistemindeki vergi konusuyla bir ilgisi yoktur.

Drs.40b.4-5 (ME 77.4-5) şormak ‘ayb olmasun.

“Amnâ şormak ‘ayb olmasun, bu otağ kimündür? dedi.”

Bu deyim, Türkiye Türkçesinde de aynı şekilde ve aynı anlamda kullanılmaktadır: **“Densizlik saymazsanız sormak istiyorum, affedersiniz bir şey soracağım”** (Aksoy 1988: 1042). Örnekleriyle *Türkçe Sözlük*’te deyim için **“Sorulması teklifsizlik sayılan pek de uygun olmayan bir şeyi sormadan önce özür dilemek için kullanılır”** (Kardaş vd. 2000: 2587) şeklinde bilgi verilmiştir. Günümüzde, Türkiye Türkçesinde bunun kısaltılmış şekli *sorması ayıp* ve benzer bir şekil olan *söylemesi ayıp* sözleri de kullanılır.

Drs.40b.8 (ME 77.8) **getürdiler** → götürdiler.

“Kızlar gëyiği كوترديلر götürdiler, gözeller şahı Banı Çiçegün öjine götürdiler.”

M. Ergin, yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilen fiili *götürdiler* okumuş ve “*kaldırdılar*” (DKK: 60) şeklinde aktarmıştır. O. Ş. Gökyay ise fiilin önüne eklemeye yaparak *içerü götürdiler* (OŞG: 35.16) okumuş ve fiili “*kaldırdılar*” (DKH: 58) şeklinde aktarmıştır. S. Tezcan da fiili gerekçe yazmaksızın *götürdiler* okumuştur.

Fiilin metindeki yazılışı, cümlelerin yüklemi ve bağlam Ergin’in okuyuşunun ve aktarmasının doğru olduğunu göstermektedir. Cümle, “*Kızlar, gëyiği kaldırdılar, güzeller şahı Banı Çiçek’in önüne getirdiler.*” şeklinde anlaşılmalıdır.

Drs.40b.10 (ME 77.10)

bir sultān semüz şıgın gëyikdür. → şıgın[lar] sultān[ı] bir semüz gëyikdür.

“Bağdı gördi ki bir sultān semüz şıgın gëyikdür. → “Bağdı gördi ki şıgın[lar] sultān[ı] bir semüz gëyikdür.”

Yukarıdaki cümlede, bir sıfat gibi kullanılmış olan *sultān* kelimesi üzerinde durmak istiyorum: M. Ergin, bu cümleyi olduğu gibi okumuş ve kelimeyi dizinde, *sultān* başlığı altında işlemiştir. O. Ş. Gökyay ise kelimeyi *sultan-beğendi* (OŞG: 35.17) şeklinde eklemeye yaparak okumuş ve *Destursuz Bağa Girenler*’de bunu yakıştırma yoluyla kendisinin eklediğini belirtmiştir (Gökyay 1982: 342). Tezcan, Gökyay’ın bu tamirine “...*kaynaklarda ‘sultan beğendi’ deyimi yoktur*” (DKON: 159) diyerek karşı çıkmış ancak kendisi de bir değişiklik önermeksizin cümleyi metindeki yazılışına uygun şekilde okumuştur.

Bu cümlede anlatıcının kelimelerin sıralanışı bakımından, bir sıra yanlış yaptığını düşünüyor ve önce aşağıdaki cümlelerde geçen tamlamalara dikkat çekmek istiyorum. Bu tamlamalardan biri, üzerinde durmak istediğimiz cümleden hemen önceki şu iki cümlede geçen *gözeller şahı Banı Çiçek*, diğeri ise *Gözeller serveri Şarı Tonlı Selcan Hatun* tamlamalarıdır:

Drs.40b.8-9: “Kızlar gëyiği götürdiler, gözeller şahı Banı Çiçegün öjine götürdiler.”

Drs.90b.11-12: “Gözeller serveri Şarı Tonlı Selcan Hatun alsam”

Üçüncü benzer tamlama, *Kan Turalı boyı*’nda geçen şu cümledeki *Cümle kuşlar sultānı çal kara kuş* tamlamasıdır:

Drs.96a.12: “Cümle kuşlar sultānı çal kara kuş, kanadıyla şakşağana gündüzün şakıdır mı?”

Bu tamlamalarla karşılaştırdığımızda üzerinde durduğumuz cümlede anlatıcının, tamlamalarla ilgili sözlü anlatım sırasında yaptığı yaygın yanlışlıklardan birini de burada yaptığı anlaşılıyor. Yukarıda verdiğim üç cümlede dikkat çektiğim tamlamalara göre, cümlenin şöyle tamir edilmesi gerekir:

“Bakdı gördi ki şığın[lar] sultân[ı] bir semüz geyikdür.”

Drs.41b.11 (ME 79.11) **başa kaḫınc yüze toḫınc ét- / ol-** Bir iş veya davranıştan dolayı ayıplamak, aşağılamak.

“Bu kıza başılacak olırsam ḫalın Oğuz içinde **başuma kaḫınc, yüzüme toḫınc** ederler, dēdi.” ve

Drs.89b.5: “Çünkü dēdün elbetde varsam gerek. **Başuma kaḫınc yüzüme toḫınc** olmasun.”

Gökyay, Dede Korkut’ta sadece yukarıdaki iki yerde geçen deyimın sözlükte, sadece ikinci kısmını *yüzüne toḫınc etmek* şeklinde işlemiş ve anlamını “*başına kakmak, yüzüne vurmak*” (OŞG: 316) olarak belirtmiştir. Gökyay’ın hem deyimini işleyişinde eksiklik hem de verdiği anlamda yanlışlık vardır çünkü bu deyimın iki tarafı da ‘bir iş veya davranıştan dolayı ayıplamak, aşağılamak’ anlamında kullanılmıştır. Oysa Türkiye Türkçesinde “*başına kakmak, yaptığı iyiliği yüzüne vurarak birini üzme*” (Aksoy 1988: 616) anlamında kullanılır. *Yüze vurmak* deyimini ise “*kabahatini yüzüne karşı söyleyip ayıplamak*” (Aksoy 1988: 1137) anlamında kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde, *başına kakmak* deyimının anlamca farklılaştığı anlaşılıyor. Ayrıca bk. Drs.27a.2 notu.

Drs.41b.12 (ME 79.12) **al-** çözmek.

“Gayrete geldi, kavradı kızın bağdamaşın aldı.”

Yukarıdaki cümle, bir güreş sahnesinin anlatıldığı bölümde geçer. Bamsı Beyrek hikâyesinde, Beyrek ve Banı Çiçek güreşe tutuşurlar.

Ergin, cümledeki *al-* fiilinin anlamını “*almak*” (MEII: 9) şeklinde vermiştir. Gökyay’ın anlam vermeksizin “*türlü yerlerde*” (OŞG: 163) şeklinde not düşmüş olması, kelimeyi aynı şekilde anladığını gösteriyor. Yukarıdaki cümlede geçen *bağdama*, ‘sarma’ demektir. Bu nedenle cümle, ‘*Gayrete geldi, kızın sarmasını çözdü.*’ şeklinde anlaşılmalıdır yani *al-* fiili burada ‘çözmek’ anlamında kullanılmıştır.

Drs.42a.5 (ME 80.5) düğün: nişan.

“Kız eydür: ‘Yigit, Pay Bīcānuñ kızı Bānu Çiçek menem.’ dedi. Beyrek üç öpdi, bir dişledi, ‘**Düğün** kutlu olsun hān kızı!’ deyü barmağından altun yüzüğü çıkardı, kızuñ barmağına geçürdi. ‘Ortamuzda bu nişān olsun hān kızı!’ dedi.”

Yukarıdaki metinde geçen *düğün* kelimesi ‘nişan’ anlamında kullanılmıştır. Nitekim bağlam da bunu gösteriyor; Beyrek, yüzüğü Banı Çiçek’in parmağına geçirirken yüzük için aralarında nişan olması düşüncesiyle taktığını söylüyor. Ayrıca bk. Drs.72a.2 notu.

Drs.42a.5 (ME 80.5) orta: kişilerin birbirine karşı durumu, ilgisi.

“...barmağından altun yüzüğü çıkardı, kızuñ barmağına geçürdi. **Ortamuzda** bu nişān olsun, hān kızı, dedi.”

M. Ergin, yukarıdaki metinde geçen *orta* kelimesinin anlamı için “*orta*” (MEII: 237) açıklamasını vermiş ve kelimeyi “*aramızda*” (DKK: 62) şeklinde aktarmıştır. O. Ş. Gökyay, kelimenin anlamını “*iki uçtan eşit olan yer veya zaman, orta; meydan, ara*” (OŞG: 266) diye açıklamış ve kelimeyi “*ortamızda*” (DKH: 59) şeklinde aktarmıştır.

Yukarıdaki cümlede *orta* kelimesi, ‘Kişilerin birbirine karşı durumu, ilgisi’ anlamında kullanılmıştır; Dede Korkut’taki diğer üç yerde ise kelime Ergin ve Gökyay’ın belirttikleri anlamda kullanılmıştır:

Drs.10a.2: “...gelüp meydān **ortasında** koyu vėrdiler.”

Drs.10a.6: “Ağ meydānuñ **ortasında** bağdı tırdı.”

Drs.119a.9: “Depegözün başını **ortaya** gėtürdiler.”

Drs.42a.6 (ME 80.6)

ilerü tırmak: Bir işin arkasını getirmek, işin gereğini yapmak.

Drs.42a.6: “Çün böyle oldu, hemān imdi **ilerü tırmak** gerek beg oğlu.” = Vat.71a.10: “Çün böyle oldu, hemān **ilerü dur**, beg oğlu.”

M. Ergin, yukarıdaki cümlede geçen *ilerü tırmak* deyimini iki ayrı kelime olarak “*ilerü ilet*” (MEII: 151) ve “*tırmak durmak, kalkmak*” (MEII: 297) şeklinde işlemiştir. O. Ş. Gökyay ise deymi ve anlamını “*ilerü durmak öne gelmek, ön tarafa gelmek, öne çıkmak*” (OŞG: 227) şeklinde vermiştir.

S. Tezcan, deyimle ilgili olarak yazdığı notta şöyle der:

Burada *ilerü tır-* deymi ‘ayrılmak, uzaklaşmak’ anlamına kullanılmıştır: «madem ki böyle oldu (nişanlandık), hemen (benden) uzaklaş!»

Nişanlanan kızın bu sözünü, nişandan sonra kızla oğlanın birbirleriyle görüşmesinin yasak oluşu geleneği çerçevesinde anlamak gerektiğini düşünüyorum. (DKON: 161)

Tezcan, bu sözlerin devamında Azerbaycan ve Anadolu'dan derlenmiş bazı metinlerden sözünü ettiği “nişandan sonra kızla oğlanın birbirleriyle görüşmesinin yasak oluşu geleneği” ile ilgili örnekler verir.

Bence, fil için verilen anlamlar metne uygun düşmüyor ve Tezcan'ın bu görüşü de kabul edilemez. Her iki konu ile ilgili gerekçelerimi maddeler hâlinde vereceğim:

1. Tezcan'ın sözünü ettiği, “nişandan sonra kızla oğlanın birbirleriyle görüşmesinin yasak oluşu geleneği” Dede Korkut'ta yer almaz. Hatta bu *boy*'da Banı Çiçek, dayelerden otağının yakınında avlanan kişinin kim olduğunu sorar ve “*Vallâh sultânım, bu yigit yüzi niķâblu yahşı yigittür. Beg oğlu beg imiş*” (Drs.40b.11-13) cevabını alınca şöyle der: “*Hey hey, dâyeler! [Babam] maña ‘Ben seni yüzi niķâblu Beyrege vërmışem’ dëridi. Olmaya kim bu ola! Mere çağırur, haberleşeyim*” (Drs.40b.13-41a.2) der yani Banı Çiçek, avlanan delikanlının nişanlısı Beyrek olabileceğini düşünerek kendisiyle görüşüp konuşmak için dadılarından onu yanına çağırmalarını ister. Nitekim daha sonra Beyrek gelir ve ikisi görüşürler; Banı Çiçek ne için geldiğini sorunca Beyrek, “*Pay Bîcân Begüñ bir kızı varımış, anı görmege geldüm*” (Drs.41a.7-8) der. *Boy*'da geçen bu olaylar Tezcan'ın görüşünün kabul edilemez olduğunu gösteriyor.

2. *İlerü tır-* deyiminin anlamını tespit etmek için önce bir özet yapmak gerekiyor: Beyrek, ava çıkar Banı Çiçek'in otağına yakın yerde bir geyik avlar. Banı Çiçek, Beyrek'i çağırır ve kim olduğunu sorar. Beyrek, kendini tanıtır ve Banı Çiçek'i görmek için geldiğini söyler; ancak Banı Çiçek, kendini *dadı* olarak tanıtır; Beyrek'e at yarışı, ok atma ve güreşte kendisini yenebilirse Banı Çiçek'i de yenebileceğini söyler. Beyrek, bu teklifi kabul eder; at yarışı ve ok atmada galip gelir. Üçüncü olarak güreşe tutuşurlar, güreşin sonunda da Beyrek galip gelir ve kız, gerçek kimliğini açıklar. Bunun üzerine Beyrek, Banı Çiçek'i “*üç öper, bir dişler*”, “*düğün kutlu olsun han kızı!*” der ve Banı Çiçek'in parmağına nişan yüzüğü takar. İşte bu olaydan hemen sonra Banı Çiçek, *ilerü tır-* fiilini kullanır: “*Çün böyle oldı, hemân imdi ilerü tırmaq gerek, beg oğlu*” der. Beyrek de söyleneni kabul eder ve “*Nola hânım, baş üzerine!*” diye cevap verir.

Olayın devamında Beyrek eve gider ve babası hatırını sorunca evlilik konusunu açarak evlenmek istediğini söyler. Burada baba ile oğulun karşılıklı soru ve cevaplarının sonunda baba şu soruyu sorar: “*Oğul, meger sen istedüğün kız Pay Bîcân Beg kızı Bânı Çiçek ola?*” Beyrek, babasının bu sorusuna “*Belî, pes evet, ağ şaķallu ‘azîz baba, menüm daķı istedüğüm oldur.*” diye cevap verir.

Yukarıda özetlediğim olaylar, deyme verilen anlamların bağlama uygun düşmediğini gösteriyor. Bence, metinde kızın “*Çün böyle oldı, hemân imdi ilerü*

turmak gerek, beg oğlu" sözü, Beyrek'in "*Nola hānum, baş üzerine!*" diye cevap verdikten hemen sonra gidip evlilik konusunu babasına açması ve Banı Çiçek'i istediğini söylemesi düşünüldüğünde *ilerü tur-* fiilinin 'işin arkasını getirmek, işin gereğini yapmak' anlamında kullanılmış olduğu açıkça anlaşıyor yani Banı Çiçek bu sözle Beyrek'e "*Madem böyle oldu (parmağıma nişan yüzüğü taktın) şimdi, bu işin arkasını getirmek gerek, bey oğlu!*" diyor.

Tezcan, notunda ayrıca bir başka kanıt olarak şu görüşe yer verir:

Bundan, başka ortak anıları olmadığı sonucunu çıkarıyoruz. *İlerü tur-* birleşik eylemi, TarS 2046'da 'Aḫāi'den gösterilen bir tanığa göre büsbütün farklı bir. anlama, 'beri gelmek, meydana çıkmak, ortaya çıkmak' anlamına da gelmektedir. (DKON: 163)

Tezcan'ın sözünü ettiği tanık, sözlükte *ilerü turmak* fiili için tespit edilmiş tek örnektir:

"Nām-ı üstadı kılup hırz-i emân

İlerü tur ki senindir meydan (Atai. Ha. XVII. 19)" (TarS: 2046)

Tarama Sözlüğü'ndeki bu örneğe göre Tezcan'ın fiile verdiği anlamlar yanlıştır; doğru anlam, 'işin gereğini yapmak' olmalıdır.

Drs.42b.5 (ME 81.5) Vurgu yoluyla soru cümlesi.

"Oğul, meger sen istediğün kız, Pay Bîcân Beg kızı Banı Çiçek ola?" dedi.

M. Ergin, yukarıdaki cümlelerin sonuna metinde nokta koymuş ve cümleyi "*oğul galiba senin istediğin kız Pay Piçen Bey kızı Banu Çiçektir.*" (DKK: 62) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay, cümlelerin sonuna metinde virgül (OŞG: 37.3) koymuş ve cümleyi aktarmasına metindeki şekliyle almıştır (DKH: 60). S. Tezcan ise cümleyi tırmak içerisinde yazmış, *dédi* kelimesinden sonra *nokta* koymuştur.

Kanaatimce söz konusu cümlede vurgu yoluyla bir soru sorulmaktadır; bu nedenle cümlelerin sonuna *soru işareti* konması gerekir. Sözlü dilde, vurgu yoluyla soru cümleleri sık kullanılır. Metnin bu kısmında Bay Böre'nin, oğlu Beyrek'e sorduğu soru "*İstediğin kız, Pay Bîcân Beg kızı Banı Çiçek midir?*" şeklinde aktarılabilir / anlaşılabilir. Nitekim metinde bu sözlerin devamında Beyrek'in babasına verdiği cevabın "*beli, pes, evet...*" şeklinde başlamış olması da söz konusu cümlelerin bir soru cümlesi olduğunu açıkça gösteriyor:

Drs.42b.7 "Beyrek eydür: Belî, pes evet, ağ şağallu 'aziz baba, menüm daḫı istediğüm oldur, dedi."

Benzer soru cümleleri için bk. Drs.87b.7-8, Drs.143a.3, Drs.148a.8-9 notları.

Drs.42b.12 (ME 81.12) **iş ét-**: iş yapmak, davranmak.

“Oğul, Kalın Oğuz beglerini odamıza ohıyalum, néce maşlaḥat görürlerise ana göre iş édelüm, dedi.”

M. Ergin, yukarıdaki cümlede geçen *iş ét-* deyimini aktarma metnine olduğu gibi almıştır (DKK: 63). O. Ş. Gökyay, deyim için “*Fenalık yapmak, derde ve helaya düşürmek*” (OŞG: 229) anlamlarını vermiş ve deyim aktarma metnine olduğu gibi almıştır (DKH: 60).

Yukarıdaki cümlede söz konusu deyim anlama, ‘hareket etmek, davranmak’ olmalıdır. Dede Korkut’ta, fiilin aynı anlamda kullanılmış bir başka örneği de şu cümlede geçer:

Drs.150b.1 “Aruz, maḡa bu işi édecegün bilseydüm
Qazaḡucda ḡazılık atuma bineridüm”

Tarama Sözlüğü’nde fiil için tespit edilmiş örneklerden biri şöyledir:

“Kız eyitdi: Halini söyle işitem, ana göre iş edem...” (TarS: 2113)

Drs.42b.13 (ME 81.13) **aḡır ḡonuḡluk eyle-**: çok iyi aḡırlamak.

“Kalın Oğuz beglerini hep ohıdılar, odalarına getürdiler, **aḡır ḡonuḡluk eyle-**lediler.”

Yukarıdaki cümlede geçen *aḡır ḡonuḡluk eyle-* fiili, ‘aḡırlamak, ikramda bulunmak’ anlamında kullanılmıştır. Dede Korkut’ta aynı anlamda ayrıca *aḡır-la-*, *aḡır-la-* ‘azizle-, *aḡır-luḡ et-*, *ḡoyla-* fiilleri de kullanılmıştır:

Drs.5b.9: “... ol anı yédürür içürür **aḡırlar azizler** gönderür.”

Drs.13b.8: “Kalın Oğuz beglerin **ḡoylayayım**, dedi.”

Drs.69b.6: “Kalın Oğuz beglerin **ḡoylayayım**, dedi.”

Drs.102a.13: “Dügün ét-di, kalın Oğuz beglerin **aḡırladı**.”

Drs.120a.5: “Üḡ gün temām **aḡırladı**.”

Drs.149a.8: “Taş Oğuz beglerine **aḡır-luḡ édüp ḡoyladı**.”

Drs.43b.7 (ME 83.7) ازدي → دوندی = **azdı** → döndi.

“Delü Karçar ağzın köpüklendürdi, Dede Korkıduñ yüzine baqdı, eydür: Aleyke’s-selâm, ey ‘amel[i] azmış fi’li dönmiş, Kâdir Allâh ağ alnına kıada yaz-
mış! Ayaklılar buraya geldüğü yok, ağızlılar bu şuyumdan içdüğü yok. Saña noldı?
‘Amelünmi azdı, fi’lünmi döndi, ecelünmi geldi? Bu aralarda neylersin? dedi.”

Yukarıdaki metinde geçen ve koyu punto ile dikkat çekilen kelime, metinde ازدي şeklinde yazılmıştır. Ergin, kelimeyi *döndi*; Gökyay, *döndü*? (OŞG: 37.30) şeklinde düzeltmiştir. Ergin ve Gökyay muhtemelen kelimenin Vat.72a.4’tē دوندی (*döndi*) şeklindeki yazılışını dikkate alarak bu düzeltmeyi yapmıştır. Tezcan ise metindeki yazılışına uygun olarak kelimeyi *azdı* okumuştur.

Ergin ve Gökyay’ın yaptığı düzeltmenin doğru olduğunu düşünüyorum çünkü kelime, Vat.72a.4’tē *döndi* şeklinde yazılmıştır. Ayrıca yukarıdaki cümleden iki satır önce geçen ve yine Deli Karçara’a ait olan şu cümleden de bunun ‘*ameli azmak fi’li dönmek*’ denklığı üzerine kurulmuş bir kalıp söz olduğu anlaşılıyor:

Drs.43b.4: “‘Aleykesselâm ay ‘amel[i] azmış fi’li dönmiş.”

Dresden yazıcısı, söz konusu cümleyi yazarken muhtemelen gözü cümlede geçen *azdı* kelimesine takılmış ve *dönmüş* yerine yanlışlıkla *azdı* yazmış olmalıdır.

Drs.44a.7 (ME 84.7) **ensi ent-**: akli başından gitmek.

“Dedenün **ensi entdi**, Tañrıya şığındı, ism-i a’zâm okıdı.”

Yukarıdaki cümlede geçen *ensi ent-* deyimini metinde انسي انتدي şeklinde yazılmıştır. M. Ergin; deyimini *anısı anıtdı* okumuş, iki başlık altında “*anı hayret, şaşkınlık* (??)” ve “*anıt- şaşırmak* (??)” (MEII: 17) diye işlemiş, “...*şaşkına döndü*” (DKK: 66) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay da deyimini *anısı anıtdı* okumuş (OŞG: 38.9), “*anı an, us, akıl*” ve “*anıtmak: bir vaka, bir manzara karşısında elinde olmadan şaşırp kalmak*” (OŞG: 164) vb. anlamlara geldiğini belirtmiş, “...*aklı başından gitti*” (DKH: 61) şeklinde aktarmıştır. Ancak Gökyay, ayrıca yazdığı notta *ensi ent-* deyiminin *Tar-rama Sözlüğü* 1475’tē “*aklı başından gitmek, şaşırmak, benzi atmak*” anlamlarında tespit edildiğini söyleyerek Kaşgarlı’dan da örnek vermiştir (Gökyay 1982: 97, OŞG: CCXXVII).

T. Tekin, Ergin’in okuyuşu ile Gökyay’ın ilk okuyuş şeklini eleştirerek deyim *ensi entdi* şeklinde okunması gerektiğini yazmıştır. Ancak Tekin bu notunda Gökyay’ın deyim *anısı anıtdı* ile ilgili yukarıda belirttiğim düzeltmelerini atlamış ve aynı düzeltmeyi tekrar yapmıştır; bununla beraber yazdığı notta her iki kelimenin yapısı ile ilgili önemli açıklamalarda bulunduğunu belirtmek gerekir (bk. Tekin 1986: 150). Tezcan ise yazdığı notta Tekin’in deyim *anısı anıtdı* ile ilgili açıklamalarına bazı eklemeler yapmıştır (bk. DKON: 165).

Drs.44a.12 (ME 84.12) *yoḡaru* ~ *yoḡarı*.

Dede Korkut'ta iki şekilde kullanılmış kelimelerden biri de *yoḡaru* ~ *yoḡarı* örneğidir. Toplam dokuz örneği geçen bu kelimenin dört örneği *yoḡaru*, beşi ise *yoḡarı* okunabilecek şekilde yazılmıştır. Kelimenin geçtiği yerler ve yazım şekilleri şöyledir:

yoḡaru بوقرو Drs.51b.11, 123b.10, 127a.8

yoḡaruda بوقروده Drs.44a.12

yoḡarı بوقاري Drs.95b.7, 101a.10, 152b.7

yoḡardan بوقاريدن Drs.91a.13, 106b.7

Drs.44b.7 (ME 85.7)

ديدي → ددي = **dēdi, di dē → d[é] di** 'söyle hadi!'

"Döndi, eydür: 'Dede, kız karındaşımuḡ yolına ben ne isterisem vērür misin?' Dede eydür: Vêrelüm, ددي d[é] di görelüm ne istersin?"

Yukarıdaki metnin son cümlesinde geçen ve yazım şekli gösterilmiş olan kelime şimdiye kadar hep *dēdi* şeklinde okunmuştur. V. Sultanov ilk olarak bu okuma şeklinin doğru olmadığını belirtmiş ve şunları yazmıştır:

Metnin bu parçasında işaret ettiğimiz yerin *dēdi* okunması iki sebepten doğru sayılmaz. Birincisi, *dēdi* kelimesi Dresden nüshasında genellikle DİDİ (*dal* harfinden sonra *ye*) olarak yazılmıştır, söz konusu parça ise DDİ (*dal* harfinden sonra bir daha *dal*) şeklindedir. İkincisi, eğer burada 'dedi' anlamı kastedilseydi, kelime, *istersin* sözcüğünden sonra kullanılacaktı, çünkü *dēdi* kelimesinin dolaysız anlatımın (direct speech) sonunda değil, ortasında gelmesi 'Dede Korkut' sentaksına aykırıdır. Kanaatimizce, metnin bu kısmını *di dē* olarak okumak gerekir. (Sultanov 2001: 116)

Sultanov'un düşüncesinin hareket noktası ve gerekçeleri yönünden doğru olduğunu, ancak sonuç olarak sunduğu teklifte küçük bir düzeltme yapmak gerektiğini düşünüyorum. Bence buradaki doğru okuma şekli *di dē* değil *d[é] di* şeklinde olmalıdır; bu düşüncemin gerekçeleri şöyledir:

* Dede Korkut'ta geçen *di* 'haydi' örnekleri ile metindeki yazılışları şöyledir:

Drs.59a.12: "Mere delü ozan چالدي çal[-]di!"

Drs.116b.4: "Menüm ḡazinem var, ol ḡocalar almasunlar, var mührele دي di."

Drs.46b.13: "Kırk güne degin sıra var, دي di geyünüz."

Drs.140a.4: "İmdi Ḳazan Beg, دي di bizi öḡ, dēdiler"

Söz konusu cümlede *di* kelimesinin kullanılışı kanaatimce yukarıdaki 59a.12 ve 116b.4'te geçen cümlelerde olduğu gibi fiilden hemen sonra olmalıdır.

* Dresden nüshasında *dēdi* kelimesi, genel anlamda دیدی şeklinde yazılmış olup sadece altı yerde¹⁴⁹ ددی şeklinde yazılmıştır.

Drs.44b.10, 11 (ME 85.10, 11)

1. [semüz].

2. دوه → بوره = deve → büre.

“Biñ dahı [semüz] büre getürüñ maña, dēdi.” = Vat.72b.6

Araştırmacılardan sadece Gökyay, yukarıdaki cümlede gösterdiğim tamir yerine cümleye -muhtemelen Vat.72b.6'ya göre- *iri* (38.25) kelimesini eklemiştir. Bence yazıcı, burada hem 10. satırın sonunda geçen *semüz* kelimesini atlamış hem de 11. satırın başında büsbütün bocalamış *büre* kelimesini دوه şeklinde yanlış yazmıştır. Yazıcıların satır sonu atlamalarını sıklıkla yaptıkları bilinen bir gerçektir. Yukarıda gösterilen tamirin gerekli olduğunu düşünüyor ve konu ile ilgili başka gerekçeler sunmak istiyorum:

Vatikan nüshasında yukarıdaki cümlemin yerine şu cümle geçiyor:

Vat.72b.6: “Biñ[-]dahı iri büre getür.”

Ancak, Dresden nüshasının hiçbir yerinde *iri* kelimesi geçmiyor. Söz konusu cümlemin devamında ise *semüz* kelimesi, aynı olayın anlatıldığı kısımda ve şu üç cümlede, yine *pire* için kullanılmıştır:

Drs.46a.1: “Hay oğul Karçar, ādeme üş[er], bögelek gibi buñaldur; ol bir yavuz cānvardur. Gel gēdelüm *semüz*in al, aruğın ço!”

Drs.46a.7: “Götür a! Bu işmarladuğın nesnedür, nolduñ böyle buñalduñ? *Se-müz*in al, aruğın ço!”

Drs.46a.9: “Hay Dede sultān, Tañrı bunun *semüz*in de alsun, aruğın da alsun!”

Bu cümlelerin ve olayın geçtiği söz konusu metinde bağlamı da dikkate almak gerekiyor. Bunun için bir özet yapalım: Dede Korkut, Oğuz Beylerinin almış olduğu karar gereğince Beyrek'e kız istemek için Banı Çiçek'in ağabeyi Deli Karçar'a gider. Deli Karçar, Dede Korkut'a düşmanca davranır ve onu atla kovalayarak yakalar. Karçar, velayet sahibi olan Dede'ye vurmak için elini kaldırıncası havada asılı kalır ve yanlış yaptığını anlayınca Dede Korkut'tan af diler, kolunu sağaltması durumunda kız kardeşini Beyrek'e vereceğini söyler. Dede Korkut, Karçar'ı affeder ve kolunu sağaltır. Karçar, bu olayın hemen devamında Dede'ye şöyle der:

¹⁴⁹Drs.9a.2, 17b.13, 45a.2, 45a.4, 59b.3, 136a.13.

“Dede, kız karındaşımuñ yolına ben ne isterisem vërür misin?”

Karçar, sorusuna olumlu cevap alınca istediklerini şöyle sıralar:

Biñ buğra getürün kim maye görmemiş ola. Biñ dañı aygır getürün kim heç kısağa aşmamış ola. Biñ[-]dañı koyun görmemiş koç getürün. Biñ[-] de kuyruksuz kulaqsuz köpek getürün. Biñ dañı [semüz] büre getürün maña.” dedi. ‘Eger bu dedüğüm nesneleri getirüriseñüz, hoş, vërdüm. Ammâ getürmeyecek olursañ, bu katla öldürmedüm, ol vaqtın öldürürin. (Drs.44b.7-13)

Yukarıdaki metinde dikkat edilirse Karçar, kız kardeşini vermek için istemiş olduğu nesneleri bulunmaması gereken niteliklerle belirlemiştir. Bu olayı üstü kapalı şekilde senaryolaştıran ozan, Karçar’a işi yokuşa sürdürmekte ve buradaki olaya mizah boyutu katarak dinleyiciye hoş gelecek sürprizler sunmak veya dinleyiciyi farklı merak ve beklentiler içerisine sürüklemek istemektedir. Pireler bakımından bulunmayacak veya zor bulunacak nitelik, pirelerin *iri* olmasıdır. Ancak ozan bunun yerine bir mizah ögesi olarak *semüz* kelimesini kullanmakla olayın mizah boyutunu pekiştirmiştir. Nitekim olayın devamında Dede Korkut, bu zor istekleriyle oynadığı oyunda Karçar’ı pes ettirmek ve ona haddini bildirmek için onun zor istekleri içerisinden bu son isteği ile ilgili olarak bir tuzak hazırlar. Dede, Karçar’ın istemiş olduğu bin buğra, bin aygır, bin koç ve bin köpeği sırasıyla teslim eder; sıra pirelere gelir. Karçar, pireleri sorunca Dede, şöyle cevap verir: “Hay oğul Karçar, âdeme üş[er], bögelek gibi buñaldur; ol bir yavuz cānvardur. Hep bir yerde dërüpdürürem. Gel gëdelüm *semüz*ün al, aruğın ço!” (Drs.45b.12 - 46a.2)

Dede, bu sözlerini Karçar’a ‘Pirelerin semizini ayıklamak gibi zor bir işin üstesinden ben değil, ancak senin gibi bir yiğit gelebilir’ anlamında söylediği için Karçar’ın teklifi kabul etmekten başka çaresi kalmaz. Nitekim teklifi kabul eden Karçar, pirelerin olduğu yere gider ancak olayın devamında üzerine üşüşen pirelerden kurtulmak için Dede Korkut’tan yardım ister. Dede, bu defa Karçar’ı bütün vücudunu kaplamış olan pirelerden kurtarır. Bu olaydan sonra artık Karçar’a kız kardeşinin düğün hazırlığını yapmaktan başka bir seçenek kalmamıştır.

İşte bu olay içerisinde Dede Korkut’un pirelerin semizini seçmesi için Karçar’a yönelttiği teklif, kullandığı sözler ve hazırladığı tuzak da daha önce Karçar’ın Dede’den *semüz* pireler istemiş olduğunu ve Drs.44b.10’da cümleye *semüz* kelimesinin eklenmesi gerektiğini gösteriyor.

Drs.45a.1 (ME 86.1) [Begün]

“Dede döndi, Bay Böre [Begün] evlerine geldi.” = Vat.72b.8-9.

Yukarıdaki tamiri, araştırmacılardan sadece Ergin yapmıştır. Ergin’in bu tamininin doğru olduğunu ve kelimenin hem 13. satırın hem de sayfanın sonuna denk geldiği için eksik kalmış veya yazılmamış olduğunu düşünüyorum. Satır ve sayfa değişmesi nedeniyle yazıcıların dikkatinin dağıldığı ve bu tür yanlışlar

yapabildikleri bilinen bir gerçektir. Nitekim bu cümle Vatikan nüshasında teklif ettiğimiz şekilde geçiyor:

Vat.72b.8-9: “Dede Korkut döndi, Bay Böre Begün evine geldi.”

Drs.45a.1 (ME 86.1)

oğlan mısın kız mısın?: ‘Kızı aldın mı almadın mı?’

“Dede, **oğlan mısın kız mısın?**” = ‘Kızı aldın mı almadın mı?’

“Dede: **oğlanam**, dedi” = ‘kızı aldım’

Banı Çiçek’i Beyrek’e istemek için gidip henüz dönmüş olan Dede Korkut’a sorulan bu soru ve cevabı Vatikan nüshasında şu şekilde geçiyor:

Vat.72b.10: “Dede, **kırt mısın koyun mısın?** Eydür: **kırdam**.”

Drs.45a.7 (ME 86.7) **bit-**: bulunmak.

“Yarımasun yarçımasun Delü Karçar eyle māl istedi ki heç **bitmesün**, dedi.”

M. Ergin, yukarıdaki cümlede geçen *bit-* fiilinin anlamını “*bitmek, tükenmek*” (MEII: 54) olarak işlemiş ve fiili “*bitmez*” (DKK: 67) şeklinde aktarmıştır. O. Ş. Gökyay, fiilin anlamını “*yeşermek, peyda olmak, meydana gelmek, büyümek, vücuda gelmek*” (OŞG: 178) olarak vermiş ve fiili “*bitmesin*” (DKH: 62) şeklinde aktarmıştır. S. Tezcan ise yazdığı notta *bit-* fiilinin burada “*sonu gelmek*” (DKON: 166) anlamında kullanıldığını belirtmiştir.

Kanaatimce *bit-* fiili, yukarıdaki cümlede ‘bulunmak’ anlamında kullanılmıştır. Bunun için hikâyenin ilgili kısmını özetlemek gerekiyor: Dede Korkut, Deli Karçar’ın kız kardeşini Bamsı Beyrek’e istemeye gider. Deli Karçar, Dede Korkut’u öldürmeye kalkışır ve Dede’nin duasıyla eli havada asılı kalır; bunun üzerine Deli Karçar, Dede’den kolunu kullanabilmek için dua etmesini ister. Dede’nin duasıyla kolu iyileşince beş isteği yerine getirilirse kız kardeşini Bamsı Beyrek’e vereceğini söyler:

Biñ buğra getirün kim maye görmemiş ola. Biñ dağı aygır getirün kim heç kışrağa aşmamış ola. Biñ dağı koyun görmemiş kaç getirün. Biñ de kıyruksuz kulaksız köpek getirün. Biñ dağı [semüz] büre getirün maña, dedi. (Drs.44b.7-44b.11)

Dede Korkut, geri döndüğünde erkek tarafı onu karşılar ve kendisine Deli Karçar’ın kız kardeşi için ne istediğini sorar. Dede Korkut, bu soruya yukarıda üzerinde durduğumuz cümle ile cevap verir.

İşte bu olaya göre Dede Korkut’un, Deli Karçar’ın istediklerinin çokluğu konusunda değil istenenlerin bulunması konusunda endişe duyduğunu ve bu cümleyle de endişesini dile getirdiğini düşünüyorum. Bu nedenle *bit-* fiilinin ‘bu-

lunmak' anlamında kullanılmış olması ve cümlelerin 'Deli Karçar öyle mal istedi ki hiç bulunmasın' şeklinde anlaşılması gerekir. Nitekim Tezcan da Drs.45a.12 notunun son cümlesinde Deli Karçar'ın istedikleri konusunda aynı görüşü dile getiriyor: "*Deli Karçar'ın öteki isteklerini de bulunması değil, bulunmaması gereken niteliklere göre belirlediğine dikkat edilmeli.*" (DKON: 166-167). Şu hâlde, Tezcan'ın teklif ettiği 'sonu gelmek' anlamı, bağlama uygun değildir.

Tarama Sözlüğü'nde bit- fiili için verilen birinci anlam, "*Meydana gelmek, hâsıl olmak, çıkmak*" (TarS: 621) şeklindedir. Ben, bu başlık altında verilen on bir örnekten birincisinde de fiilin tevriyeli kullanıldığını ve 'bulunmak' anlamında da anlaşılabilceğini düşünüyorum:

"Yunus şikâyet eyleme yardan cefa gördüm deyü

Cümle âşıklar hâceti maşuku yanında biter." (TarS: 621)

Drs.45a.12 (ME 86.12) [olmaya]

"Biñ dağı hıraca kıraca [olmaya] büreler diledi."

M. Ergin; yukarıdaki cümlede geçen ve metinde خراجة فرجة şeklinde yazılmış olan ikilemeyi metinde *haraça karaça* okumuş, dizinde "*hıra küçük, ufak, zayıf*" ve "*kara+ça*" (MEII: 139 ve 168) olarak işlemiş, "*ufacık karacık*" (DKK: 67) şeklinde aktarmıştır. Ergin'in metinde *haraça* okuyuşu ile dizindeki *hıra* işleyişi birbiriyle çelişiyor. Ayrıca Ergin'in burada bir ikileme değil, iki ayrı sıfat bulunduğunu kabul etmiş olduğu anlaşılıyor.

O. Ş. Gökyay, cümledeki ikilemeyi *hıraca karaca* okumuş ve hemen devamına -muhtemelen Vat.73a.3'e göre- *iri* kelimesini eklemiştir. Gökyay; *hıra*'yı "*zayıf, sıska*" vb. (OŞG: 222) anlamlarını vererek açıklamış, aktarmasına olduğu gibi almış (DKH: 62) ve dipnotta ayrıca "*Ufaktefek, karaca; karaca kurucu*" (DKH: 178) anlamlarını vermiştir. Gökyay'ın *hıra* ve *kara*'yı sözlükte iki yerde işlemesi, bunları iki ayrı sıfat olarak kabul etmiş olduğunu gösteriyor. Gökyay'ın *hıraca karaca*'nın yanına *iri* kelimesini eklemesi yanlış olmuştur çünkü bu durumda cümlede Karçar'ın Dede Korkut'tan hem 'ufak' hem de 'iri' pire istemiş olduğu anlamı çıkar ki böyle bir cümle, kendi içinde çelişkili olur ve bağlama uymaz.

S. Tezcan ise buradaki خراجة (*hıraca*) şeklinin حراجة (*curaca*) yerine yanlış yazılmış olduğunu söyleyerek ikilemeyi *curaca kıraca* okumuş ve notunda okuyuşunu desteklemek için şunları yazmıştır:

...bu deyim başka metinlerde *curaca hıraca, hıra* ve *cura* biçimlerinde geçer, bkz. TarS. 778 ve 1916 (Ebāmüslimnâme'den verilen tanık: 'Gördi kim curaca hıraca hafifce bir kimesnedür ...', 779 Kâmus'dan alınan tanık 'al-hamak - hıra ve cura çocuklara denir' Sadece bir metinde: *karaca kıruca hıraca nohud burunluca...*, bulunuyor (TarS.

1916 Hamzanâme'den alınan veri), ancak burada *ğara ğuru* ayrı bir deyim olduğundan bunun *hıracı* ile bir birlik oluşturduğu söylenemez. Ayrıca krş. DerS. 2367 *hıra* (ve yan biçimleri bu arada:) *hıracı* 1. 'cılız, çelimsiz, sıska' (çok yaygın); 2814 *ğara* 'küçük' (Kastamonu). (...) DerS 1017 *cıra* 'ufak tefek, gelişmemiş' (oldukça yaygın). (DKON: 166)

Tezcan'ın düşüncesine kanıt olarak gösterdiği *Tarama Sözlüğü* 779'da geçen *Ğâmûs*'dan alınan "*al-ğamak ğıra ve cıra çocuklara dendir*" şeklindeki tanık-tan hemen önce yine *Ğâmûs*'dan alınmış olan "*El-hasfel ğıra ve cıra çocuklara dendir*:" şeklinde bir tanık daha verilmiştir. Gerek bu örnek gerekse Tezcan'ın *Tarama* ve *Derleme Sözlüklerinden* verdiği örnekler; *cıra*, *ğıra*, *ğara* kelimelerinin aynı veya yakın anlamda kullanıldığını ve bundan dolayı söz konusu kelimelerle ikileme kurulabileceğini gösteriyor. O hâlde buradaki söz konusu ikilemeyi, yazılışına uygun olarak *hıracı ğıracı* okumak mümkündür. Ancak bu cümlede bir eksiklik bulunduğunu da ayrıca belirtmek ve bunun üzerinde de durmak gerekiyor:

Tezcan, yukarıda sözünü ettiği notunun son paragrafında ise şunları söyler:

Bir tutarsızlığa da dikkati çekmem gerekiyor: Drs.46a.1-2'den anlaşıldığına göre Deli Karçar ufak değil, iri pire istiyor. Dede Korkut: 'Gel ğedelüm semüzin al, aruğın (2) ğo' diyor. Buna göre 45a.12'deki cümle belki aslında şöyle olmalıydı: *Biğ dağı büre diledi kim cıracı ğıracı olmaya*. Deli Karçar'ın öteki isteklerini de bulunması değil, bulunmaması gereken niteliklere göre belirlediğine dikkat edilmeli. (DKON: 166-167)

Tezcan, yukarıdaki düşüncesine rağmen metinde söz konusu cümle ile ilgili herhangi bir tamir yapmamıştır. Tezcan'ın düşüncesinin doğru olduğunu düşünüyorum, bazı gerekçeler eklemek ve bir tamir teklifi sunmak istiyorum:

Vatikan nüshasında yukarıdaki cümlelerin yerinde geçen şu cümlede *iri büre* sıfat tamlamasının bulunması, söz konusu cümlede bir eksiklik bulunduğunu düşünmenin doğru olduğunu gösteriyor:

Vat.73a.3: "*Biğ[-]dağı iri büre istedi*."

Ayrıca, yukarıda Drs.44b.10, 11 notunda yaptığım özete göre de Deli Karçar'ın burada istediği *pirelerin* bulunması zor bir özelliğini gösteren bir sıfat olmasını gerektiriyor. Söz konusu cümledeki *hıracı ğıracı* 'ufak' anlamına geldiğine göre bağlamın gereği olarak cümlede bunun tam tersi bir anlamı sağlayacak bir değişiklik yapmak gerektiği açıktır. Ancak, Tezcan'ın yukarıda verdiği "*Biğ dağı büre diledi kim cıracı ğıracı olmaya*." cümlesi metindeki cümleyi çok değiştiren bir tekliftir. Bunun yerine metinde geçen yukarıdaki cümleye -Dede Korkut'un sözlü dil ürünü olduğunu ve sözlü anlatımda söz gruplarının yer değiştirebileceğini dikkate alarak- sadece *olmaya* fiilini eklemek yoluyla bağlama gayet uygun düşen şu tamiri yapmanın mümkün ve yeterli olacağını düşünüyorum:

"*Biğ dağı ğıracı ğıracı [olmaya] büreler diledi*."

Drs.45b.6 (ME 87.6) **buğralar** → buğra ner: erkek deve.

“Develerine vardı, biñ بخرا ner seçdi.”

Yukarıdaki cümlede metindeki yazılışı verilen ibareyi, M. Ergin ve O. Ş. Gökyay (OŞG: 343) *buğra ner* şeklinde okumuştur. S. Tezcan ise bir açıklama yapmaksızın ibareyi *buğralar* şeklinde okumuştur. Kelimelerin yazılışı, Ergin ve Gökyay’ın *buğra ner* şeklindeki okumalarının doğru olduğunu, bunun ‘erkek deve’ anlamında bir ikileme olduğunu gösteriyor.

Ayrıca Ergini, *ner* kelimesinin anlamını “*erkek*” (MEII: 221); Gökyay, “*erkek, erkek deve*” (OŞG: 262) şeklinde vermiştir. Dede Korkut metinleri için doğru anlam *erkek deve*’dir. Dede Korkut’ta *ner*, yukarıdaki cümle dışında iki yerde daha geçer ve bu iki örnekte de ‘erkek deve’ anlamındadır:

Drs.107b.8: “Kaytabanuy mayesini yüklü kodum,
Ner midür maye midür, anı bilsem.”

Drs.108a.1: “Kaytabanuy mayesini yüklü kodun, ner oldı.”

Drs.45b.13 (ME 87.13) اوش → اوشر = **uş** → üş[er].

“Hay oğul Karçar, âdeme üş[er], bögelek gibi buñaldur; ol bir yavuz cānvardur.”

Tezcan, yukarıdaki cümlede geçen ve daha önce yazılışına uygun şekilde *uş* okunmuş olan kelimeyi *üş[er]* şeklinde tamir etmiş ve tamiriyle ilgili olarak şunları yazmıştır:

Önceki yayınlarda *uş* okunmuş olan sözcük, metin onarımıyla *üşer* okunmalıdır. Bu düzeltme kesindir; çünkü birkaç satır sonra 46a.4’te *büreler, Deli Karçara üşdiler* denmiştir. (DKON: 167)

Tezcan’ın yaptığı tamir, bağlama gayet uygundur ve doğrudur. Bununla ilgili olarak Dresden nüshasında kelime sonunda görülen benzer eksik yazımları, bir başka tanık olarak eklemek istiyorum:

Örnek ve yazılışı	Yer	Örnek ve yazılışı	Yer
Basaṭ[a] بساط	112b.4	nā-merd[e] نامرد	18b.11
zarlıklar[a] زارلقلر	48b.13	ṭolama[sı] طولمه	84b.1
biz[e] بز	55a.12	altunda[kı] التمه	126a.7
iş[e] ایش	103a.8	vērür[ler] ویرور	54b.13

Drs.45b.13 (ME 87.13) بوكلور → بوكلور = **buñludur** → **buñaldur**.

“Hay oğul Qarçar, âdeme üş[er], bögelek gibi **buñaldur**; ol bir yavuz cānvardur.”

S. Tezcan; yukarıdaki cümlede geçen ve metinde بوكلور şeklinde yazılmış olup daha önce yazılışına uygun olarak hep *buñludur* okunmuş olan fiili *bunaldur* okumuş, fiilin metinde بوكلور şeklinde yazılmış olması gerektiğini savunmuş ve “*buñludur okunacak biçimde yazılmış olan sözcüğün metin bağlamına göre buñaldur olarak düzeltilmesi gerekiyor*.” (DKON: 167) demiştir.

Tezcan, Gökyay’ın kelimeyi “*bunaltır*” (DKH: 63) şeklinde aktarmış olduğunu atlamıştır. Ben de metnin bu kısmında bağlama uyan doğru okuma şeklinin *buñaldur* olması gerektiğini düşünüyorum çünkü bir önceki tamirde cümlecüğün yüklemi *üş[er]* olarak tamir gerektirdiğine göre bu cümlecüğün de ona paralel olarak *buñaldur* olması gerekir. Ancak metindeki yazımın Tezcan’ın belirttiği gibi بوكلور değil, بوكلور şeklinde olması gerektiğini düşünüyorum çünkü *buñal-* fiili toplam sekiz yerde¹⁵⁰ daha geçer ve metinde hep بوكل şeklinde yazılmıştır.

Buna göre Dresden yazıcısının bu fiildeki *dal* ve *vav* harflerinin yerini değiştirmiş olduğu anlaşılıyor. Nitekim yazıcı şu örneklerde de benzer şekilde yan yana olan harflerin yerini değiştirmiştir:

ardina رادنه 146a.3	Bayburd بابيورد 77a.13	Oruz اورزو 143a.5
Aruzı ارزوي 64b.1	nāyibüm نابيم 46b.12	bêş بیش 79a.10
aydın آدين 137a.13	şadağunda صندوقده 126a.11	Bayın-dir باني در 9b.9
kııcıldısından قیلحسدندن 134a.2	seçilen سچلين 12b.7	Oruzı اورزوي 63b.11
taşınmayınca طانمشينجه 3a.10	uğrulayın اوغورلين 82a.5	gêçdi كچيدي 25a.7
yoğurdayım بوغردهيم 66b.12	çalma چا مله 54a.13	

Drs.46a.2 (ME 88. 2) بر → اول = **bir** → **ol**.

“Eydür: Dede, yâ kanı menüm bürelerüm? Dede Qorqud: Hay oğul Qarçar, âdeme üş[er], bögelek gibi buñaldur. Ol bir yavuz cānvardur. Hep bir yerde dērupdūrēm. Gel gēdelüm, semüzin al, aruğın қо, dēdi. Aldı Deli Qarçarı ol pūrelü yēre getürdi.” = Vat.73a.12.

Yukarıdaki metnin son cümlesinde geçen ve metinde بر şeklinde yazılmış olan kelime, şimdiye kadar hep yazılışına uygun olarak *bir* okunmuştur. Ancak kelimenin bağlama göre *ol* olması gerektiği açıktır. Yazıcının gözü hemen üst satırdaki *bir* kelimesine takıldığından böyle bir yanlış yazım ortaya çıkmış olmalı. Nitekim Vatikan nüshasında cümlede teklif ettiğimiz gibi *ol* geçer:

Vat.73a.12: “Aldı Delü Qarçarı ol pūrelü yēre getürdi.”

¹⁵⁰ Drs.26a.11, 41b.10, 46a.7, 68b.8, 76b.10, 111b.10, 124a.3, 148b.1.

Drs.46a.6 (ME 88.6) **getür, getürdüm** → **götür a!**: al işte!,

götür-: almak.

“Oğul Kaçar, ne kağaşa edersin? **گتوره Götür a!** Bu işmarladuğın nesnedür, nolduñ böyle buğalduñ?”

Ergin, yukarıda metindeki yazılışı gösterilen kelimenin Dresden nüshasında *getüre* okunacak şekilde yazılmış olduğunu belirtmiş ve Vat. 73b.1’de *گتوردُم* yazılmış olduğunu dikkate alarak *getürdüm* okumuştur. Gökyay, burada metne birçok cümle ekleyerek tamir yapmıştır (OŞG: 40.3). Tezcan, herhangi bir not yazmaksızın kelimeyi *getür* şeklinde okumuştur. Özçelik ise burada iki kelime bulunduğuna dikkat çekmiş, *getür a* okumuş ve yazdığı notta ‘getir işte’ şeklinde anlaşılması gerektiğini yazmıştır (Özçelik 2005: 149-150).

İlk üç okuma şekli bütünüyle, dördüncüsü kısmen yanlıştır. Hem kelimenin yazılışı hem de bağlam cümlelerin *Götür a! bu işmarladuğın nesnedür*, şeklinde okunması ve ‘Al işte bu işmarladığın şeydir!’ şeklinde anlaşılması gerektiğini gösteriyor.

Metinde kelimenin *گتوره* yazılışında *vav*’ın yeri bakımından gelecek olan itiraza şu beş cümlede *götür-* fiilinin *گتور* şeklinde yazılmış olduğunu belirterek cevap veriyorum:

Drs.9b.3: “El **götürdiler**, hâcet dilediler.”

Drs.90a.1: “Hay dëmedin baş **götüren** [anun] celladı olur”

Drs.93a.12: “Kuyruğundan üç kerre **götürüp** yere şaldı.”

Drs.94b.4: “Süksüninden tutdı, bëlîni üzdî, andan **götürüp** yere urdı”

Drs.128a.6: “Parmak **götürüp** şehâdet getürüp müsülmân oldı.”

Dede Korkut’ta *â* edatının diğer örnekleri için bk. Drs.13a.10 notu.

Drs.46a.10 (ME 88.10) **taşarı eyle-**: dışarı çıkarmak.

“Heman beni **kapudan taşarı eyle**, meded! dedi.”

Yukarıdaki cümlede *taşarı eyle-* fiili, gerçek anlamıyla (dışarı çıkarmak) kullanılmıştır.

Bu fiilin Türkiye Türkçesinde, anlam genişlemesi yoluyla deyimleşerek “*dışarı atmak, kovmak ya da işinden atmak*” (Püsküllüoğlu 2003: 521) anlamlarında kullanıldığına dikkat çekmek istiyorum. Ayrıca *kapı dışarı et-* deyimini de aynı anlamda kullanılır (bk. Kardaş vd. 2000: 1536).

Drs.46a.12 (ME 88.12)

cânına geç-: canına yetmek, canına tak etmek.

“Dede gördikim Delünün **cânına geçmiş**, başı kayusu olmuş...”

M. Ergin ve O. Ş. Gökyay yukarıdaki cümlede geçen *canına geç-* deyimini aktarmalarına olduğu gibi almıştır (DKK: 69, DKH: 63). Bağlama göre söz konusu deyimın anlamı ‘canına yetmek, canına tak etmek’ olmalıdır. Nitekim *Tarama Sözlüğü*’nde deyim için yukarıdaki cümleden başka şu tanık gösterilmiştir:

“Karganın nahs likasını daim müşahede kılmaktan canına geçti.” (TarS: 751)

Drs.46a.13 (ME 88.13) **ayağına düş-**: ayağa kapanmak, yalvarmak.

“Dedenün **ayağına düşdi**.”

Yukarıdaki cümlede geçen *ayağına düş-* deyiminin ‘ayağına kapanmak’ anlamında kullanıldığı açıktır. Türkiye Türkçesinde de aynı anlamda kullanılan deyim (bk. Aksoy 1988: 596), Dede Korkut’un şu cümlelerinde de geçer:

Drs.60b.1: “Cübbesiyle çuhasıyla Beyregün **ayağına düşdi**.”

Drs.61b.1: “Atası anası güvlediler, Beyregün **ayağına düşdiler**.”

Drs.61b.10: “Beyregün **ayağına düşdi**.”

Drs.147a.11: “Kaza benzer kızı gelini Kazana karşı gelüp elin öpdiler, **ayağına düşdiler**.”

Drs.153b.2: “Kazanın **ayağına düşdiler**, suçların dilediler.”

Bu deyme *Tarama Sözlüğü*’nde, biri yukarıdaki ilk cümle olan toplam altı tanık verilmiştir. Birinci tanık şudur:

“İki yıl yatsın deyü kakır buşar

Kardaşları gelir ayağına düşer” (TarS: 294)

Drs.46b.3 (ME 89.3) **büreler** → **büredür**.

“Delü Karçar segirderek vardı, şuya düşdi. **Büredür**, şuya akdı gëtdi. Geldi, gëyesisin [gëydi], gëtdi, ağır düğün yarağın gërdi.”

Yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilen kelimeyi, Ergin ve Gökyay *büredür* (OŞG: 343) şeklinde okumuştur. Tezcan ise herhangi bir gerekçe yazmaksızın metinde *lam* yerine *dal* yazılmış olduğunu düşünmüş, kelimeyi *büreler* okumuş ve “Yzm. Yanlış: *BVRHDR büredür*” (DKO: 293) şeklinde dipnot düşmüştür.

Dresden nüshasında *lam* yerine *dal* yazılmış olan hiçbir örnek yoktur. Metnin bir sözlü anlatım ürünü olduğunu dikkate alarak, kelimenin doğru yazılmış olduğunu ve tamire gerek olmadığını düşünüyorum. Söz konusu cümle, anlatıcı ozanın araya girerek söylediği bir yorum cümlesi olmalıdır. Bu nedenle Ergin ve Gökyay'ın kelimeyi yazılışına uygun olarak *büredür* şeklinde okumaları doğrudur. Nitekim *Boğaç Han Boyı*'nda ozana ait bir *ara sözde* de *oğlandur* kelimesi benzer şekilde kullanılmıştır:

Drs.13a.3: “*Oğlandur*, ne bilsün; geyigi kıvarıdı getürüridi, babasının öğinde sinirleridi.”

Drs.46b.4 (ME 89.4) [gëydi, evine]

“Defü Karçar segirderek vardı, şuya düşdi. Büredür; şuya akdı, gëtdi. Geldi, gëyesisin [gëydi, evine] gëtdi, ağır düğün yarağın gërdi.”

Ergin ve Gökyay (OŞG: 40.18) yukarıdaki metnin son cümlesinde gösterilen tamiri yapmışlardır. Tezcan ve Özçelik ise cümleye sadece *gëydi* kelimesini ekleyerek tamir yapmışlardır. Doğrusu yukarıda gösterilen tamir olmalıdır çünkü Vatikan nüshasında cümle aynı şekilde geçiyor:

Vat.73b.8: “Gëyesisini gëydi, evine gëtdi, düğün yarağın gërdi.”

Drs.47a.4 (ME 90.4) *Beyrek Boyı*’nda kurgu ile ilgili yorumlar.

“Yarımasun yarçımasun kâfirün cäsüsü bunları casüsladı. Varup Bayburd şişarı begine haber vërdi, eydür: Ne oturursız, sulţanum, Pay Bîcân Beg, ol şaňa vereceği kızı Beyrege vërdi. Bu gece gerdege girür, dëdi. Yarımasun yarçımasun ol mel’ün yëdi yüz kâfirile yılğadı.”

Yukarıdaki metinde, *Bican Bey’in Banı Çiçek’i Bayburt Beyi’ne vereceği* belirtilmektedir. Oysa hikâyenin başında Bican Bey, Allah’ın kendisine bir kız vermesi için herkesten dua istemiş ve kızını Beyrek’e *beşik kertmesi* olarak vereceğini söylemiştir. Bu *boy*’da bunun dışında bir gelişme anlatılmadığına göre ortaya bir çelişki çıkmaktadır. Bu duruma dikkat çeken Tezcan, konuyla ilgili bir yorum yaparak bazı sorular sorar:

Dikkati çeken bir nokta şudur: Hikâyenin başında *Allâhu Te’âla*’dan kız çocuk dileyen, Müslüman bir Oğuz beyi olduğu açıkça belli olan Bay Bîcân Beg’in, Beyrek ile beşik kertme nişanladığı kızını sonradan Bayburt hisarının beyiyle, yani bir ‘kâfir’le evlendirmek üzere söz verdiği anlaşıyor (Drs.47a.4, Vat.74a.3). Üstelik, Vat. yazmasında bu olaydan söz edilirken, Bay Bîcân, Oğuznamelerde sadece Hristiyan beyleri için kullanılan *melik* unvanı ile anılıyor (...) Burada *beg* yerine *melik* yazılmış olması sadece bir yanlış ve bir rastlantı mıdır, yoksa hikâyenin bilinmeyen (ya da anlatılmadan geçilmiş?) kısımlarında başka olaylar mı sıralanmıştır? Banı Çiçek’in evlenmesi sırasında babasının

değil de, ağabeyi Delü Karçar'ın söz sahibi oluşu da dikkat çekiyor.
(DKON: 155-156)

Gerçekten de hikâyenin bu kısmında Beyrek'e, kızı Bican Bey değil kızın kardeşi Deli Karçar'ın vermiş olması dikkat çekiyor. Ancak bunun sebebi açıklanabilir çünkü hikâyenin yukarıdaki satırlarından önce geçen bir av sahnesinden sonra Banı Çiçek, yanındakilere Beyrek ve babası ile ilgili olarak şöyle diyor: “*Babam maña, Ben seni yüzi niğablu Beyrege vermişem, dèridi. Olmaya kim bu ola!*” (Drs.40b.13-41a.1). Banı Çiçek'in bu sözünden Bican Bey'in ölmüş olduğu anlaşılıyor. Ayrıca Beyrek on altı yıl tutsak kalınca Banı Çiçek'in kardeşi Deli Karçar, Bayındır Han'ın huzuruna çıkarak şöyle diyor: “*Beyrek diri olsa on altı yıldan berü gelüridi. Bir yigit olsa, dirisi haberin getürse çarğap [çuka] altun akça vèrüridüm, ölüsi haberin getürene kız kardaşum vèrüridüm*” (Drs.48b.3-5). Deli Karçar'ın bu sözlerinden de Bican Bey'in ölmüş olduğu anlaşılıyor. Bu nedenle yukarıdaki metinde kızı veren kişi olarak Pay Bîcân Beg adının geçmiş olması anlatıcı ozanın dikkatsizliği sonucu *Deli Karçar* yerine yanlışlıkla metne girmiş olmalıdır.

Ancak, yine de “*Pay Bîcân Beg, ol saña vèrecegi kıızı Beyrege vèrdi.*” cümlesinin geçmiş olması ya bu cümlede bir eksiklik veya hikâyede atlanmış, anlatılmamış bir bölüm olabileceğini de gösterebilir.

Ayrıca metinde geçen “*Bu geçe gerdege girür, dèdi.*” (Drs.47a.5) cümlesi de muhtemelen anlatıcılar tarafından eklenmiş olmalıdır çünkü hikâyenin devamından, o gecenin gerdek gecesi olmadığı anlaşılıyor.

Vatikan nüshasında da aynı eksikliğin bulunması, her iki nüshanın aynı nüshaya dayandığını veya bu yanlışlığın henüz hikâye yazıya geçirilmeden önce sözlü anlatım aşamasında bir anlatıcı ozan tarafından yapılmış olabileceğini gösterir.

Drs.47a.12, 68b.13 (ME 90.12, 133.13)

umur → **umud**; **umud**: talih, şans.

Dresden	Vatikan
<u>Derin olsa baturur, kalabalık korhudur</u> ; at işler, er öginür; yayan erin umudı olmaz. (Drs.47a.12)	
<u>Kalaba[lık] korhudur, derin olsa baturur</u> . Yayanur umudı olmaz. (Drs.68b.13)	Yayanur yıldızı olmaz. Şağın şolın begoğlunur, kâfirler çevürdiler. (Vat.94b.4-5)

Yukarıdaki altı çizili cümlelerden Drs.68b.13'te geçen ikincisinde, öğelerin daha uygun sıralanmış olduğu anlaşılıyor.

M. Ergin; yukarıdaki cümlelerde *umudı* okuduğu kelime için “*umut, ümit*” (MEİI: 302) anlamını vermiş ve kelimeyi “*ümit*” (DKK: 70, 104) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay; *umudu* okuduğu kelime için “*umut, ümit, umma, emel*” (OŞG: 296) anlamlarını vermiş ve kelimeyi “*umut*” (DKH: 64, 87) şeklinde aktarmıştır. S. Tezcan kelimeyi *umudu*, S. Özçelik *umuru* okumuştur.

M. Kaçalın ise yazmış olduğu notta söz konusu kelimeyi *umuru* okumayı teklif etmiştir:

umûr ‘işler’ (< Ar. *umûr*) (D.90₁₂, 133₁₃): Daha önce *umûd* okunan bu sözcük, *umûr* okunmalı. At işler er ögünür. *Yayan erûn umûrî olmaz*. Burada incelenmesi gereken ikinci tümcedir. İkinci veride *umûdî* gibi yazılmış olsa da birincisinde doğru olarak *umûrî* yazılmıştır. Atsız erin işleri dönmez anlamına gelmelidir, atsız erin umudu olmaz ne demek? İkinci veride aynı sözün öncesi *kalabalık korhudur, derin olsa baturur*, diye geçer ki birincide eri atın yalnız bırakmadığı zaman, ikincide halkın yalnız bırakmadığı zaman işleri iyi gider demektir. Ayrıca bk. At işlemese er ögünmez (D. 238.). (Kaçalın 2004: 98)

Yukarıdaki örneklerde *dal* yerine *re* yazılmış olduğunu; kelimenin *umud* okunması, ‘talih, şans’ olarak anlaşılması gerektiğini düşünüyor ve bununla ilgili bazı noktalara dikkat çekmek istiyorum:

1. Burada önce bağlamın tespiti için her iki cümlemin geçtiği yerler ile ilgili birer özet yapmak gerekiyor:

Birinci cümlemin geçtiği yerde Beyrek’in düğünü yapıldığı günlerde bir gece yarısı düşman baskın yapar ve Beyrek’in otağına saldırır, Beyrek’in yardımcısı (*nâyib*) şehit olur. Beyrek’in arkadaşları düşmana karşı koyar, savaşır. İşte ozan, bu olayı anlatırken araya girerek baskına uğramış olan yaya durumundaki Beyrek ve yiğitlerinin atlı olan düşman güçlerine karşı üstünlük kurma şanslarının zayıf olduğunu vurgulamak için yukarıdaki cümleyi aktarır.

İkinci cümlemin geçtiği yerde ise savaş esnasında Oruz’un atı oklanır ve Oruz yere düşünce düşman askerleri, Oruz’u tutsak almak için atlarından inerek üzerine çullanır. Bunun üzerine Oruz’un kırk yiğidi de atlarından inerek onu kurtarmaya çalışır, savaşır. İşte tam burada ozan, yine araya girerek yaya durumundaki Oruz’un yiğitlerinin atlı olan diğer düşman güçlerine karşı üstünlük kurma şanslarının zayıf olduğunu vurgulamak için yukarıdaki cümleyi aktarır.

2. Cümlemin Vat.94b.4’te “*Yayanuñ yıldızı olmaz.*” şeklinde geçmesi, yani *yıldız* ‘talih, şans’ kullanılmış olması, Drs.68b.13’te geçen *umud* kelimesinin de aynı anlamda olması gerektiğini gösteriyor.

3. *Tarama Sözlüğü*’nde *yıldız*’a ‘baht, talih’ anlamı verilmiş ve *Cevahirü’l-Kelimat*’tan şu tanık gösterilmiştir:

“*Hem yıldıza di: tali [Ar.] aydınlı nesne: lâyh*” (TarS: 4580)

4. *Tarama Sözlüğü*’nde ayrıca “*yıldız düşkün, (yılduzu düşkün): Talihsiz, bedbaht.*” başlığı ve tanımı altında verilmiş olan iki örnekten birincisi şudur:

“Yılduzu düşkün garib ü âşık-ı bî-çareyin
Gün gibi derya-yi hüsnünde gezer âvereyin” (TarS: 4580)

5. Yine *Tarama Sözlüğü*’nde “yıldızı düşmek: Nektete uğramak, talihi ters dönmek.” başlığı altındaki iki örnekten biri şöyledir:

“Yıldızı düştü meh-i bedrin işi oldu tamam
Rûşen idelden yüzün mihri sipihr eyvanını” (TarS: 4581)

6. *Harnâme*’de geçen şu beyitte de *ılduz* kelimesi ‘talih, şans’ anlamında kullanılmıştır:

“Yok mudur gökde bizüm ılduzumuz
K’olmadı yir yüzinde boynuzumuz” (Timurtaş 1981: 34 / 77)

7. Yazıcı şu kelimelerde de yanlışlıkla *dal* yerine *re* yazmıştır:

edüğünüڭ اړو کڼک 115a.6	edüğünü اړو کڼې 115a.8	din دین 21a.3	دوري 48a.4

Drs.47a.13 (ME 90.13) *atdı* → *ötdi*.

“Tañ **اوتري** ötdi, gün toğdı.”

M. Ergin yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan kelimeyi *ötdi* okumuş, dizine “*tañ ö. tan ağardı, şafak söktü*” (MEII: 246) diye işlemiş ve “*tan ağardı, güneş doğdu*” (DKK: 70) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay, aynı kelimeyi *ötdü* (OŞG: 343) okumuş ve “*(Tan) geçti*” (DKH: 64) şeklinde aktarmıştır. Tezcan ise kelimeyi *atdı* okumuş ve yazımı için “*VTDY utdı okunacak biçimde*” (DKON: 294) şeklinde dipnot düşmüştür.

Hem kelimenin yazılışı hem de cümlelerin yüklemi ve bağlam, Ergin’in okuyuşunun doğru olduğunu göstermektedir. *Öt-* fiilinin bir anlamının ‘geçmek’ olduğu düşünüldüğünde burada şafak vaktinin geçtiği ve güneşin doğduğu anlatılmak isteniyor. Nitekim Dede Korkut’ta aynı fiil kökünden üç yerde¹⁵¹ *ötkün (ok)* = ‘delici, sivri (ok)’ örneği geçer.

Drs.47b.7 (ME 91.7) *acı*: keskin, kesici.

“acı tımağ ağ yüzine aldı çaldı, al yañağın tardı [yırtıdı].”

Yukarıdaki cümlede, *acı* kelimesi ‘keskin’ anlamında kullanılmış olmalıdır. Kelime, Dede Korkut’taki şu iki veride de aynı anlamda kullanılmıştır:

Drs.49a.4: “Tardı yağasın yırtıdı. Acı tımağ ağ yüzine aldı çaldı.”

¹⁵¹ Drs.94a.4, 125a.2, 126b.8.

Drs.84a.10: “Cānuṅ maṇa vērürmisün? Yoḥsa oḡul Deli Dumrul, dēyü aḡlarmısın? Acı tırnaḡ aḡ yüzüṅe çalarmısın?”

Aynı kelime, ayrıca şu cümlede, mecaz olarak ‘incitici, keskin’ anlamında geçmektedir:

Drs.130a.11-12: “Eski tınuṅ biti, öḡsüz oḡlanuṅ dili **acı** olur.”

Kelimenin bu anlamı, *Tarama Sözlüğü*’nde tespit edilmemiştir.

Drs.47b.8 (ME 91.8) [yırttı]

“Acı tırnaḡ aḡ yüzine aldı çaldı, al yaṇaḡın tırttı [**yırttı**].”

Ergin ve Tezcan; yukarıdaki cümleyi, cümlede gösterilen tamiri yapmaksızın okumuştur. Gökyay ve Özçelik ise cümlemin yüklemine *tırttı yırttı* şeklinde tamir etmiştir. Şu cümleler Gökyay ve Özçelik’in tamirinin doğru olduğunu gösteriyor:

Drs.29a.6: “...güz alması gibi al yaṇaḡın **tırttı yırttı**.”

Drs.48a.2-3: “Banı Çiçek, qaralar ḡeydi aḡ kaftanını çıkardı, güz alması gibi al yaṇaḡını **tırttı yırttı**.”

Drs.49a.3: “Gördi, tanıdı. Oldur, dēdi, **tırttı** yaḡasın **yırttı**.”

Drs.47b.5: “...**tırttı** yaḡasın **yırttı**, oḡul oḡul! dēyüben böḡürdi zārılık kıldı.”

Benzer tamir için bk. Drs.49a.5 notu.

Drs.47b.10 (ME 91.10) [şiven].

Dresden	Vatikan
Bay Böre Begün dünlüḡi altun ban ēvine [şiven] girdi. (47b.10)	Dünlüḡi altun evine Bay Böre Hānuṅ şivan girdi. (74a.11)

Yukarıdaki cümlede gösterilen tamirin hem Vat.74a.11 hem bağlam hem de aşağıdaki cümlelere göre gerekli olduğu anlaşıyor:

Drs.49a.8: “Ap alaca **ordusına şiven** girdi.”

Drs.50b.6: “Dünlüḡi altun ban **ēvine** babamuṅ **şiven** girmiş.”

Drs.47b.13 (ME 91.13) **erişmeyen, ırmeyen** → **ermeyen**.

“Muradına, maḡşūdına **ermeyen** yalnız **qardaş**!”

Yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı verilen kelimeyi Ergin, *ir-meyen*; Gökyay, *ermeyen* (OŞG: 41.19); Tezcan ise bir gerekçe göstermeksizin,

erişmeyen şeklinde okumuştur. Kelimenin yazılışı ve bağlam *ermeyen* okuyuşunun doğru olduğunu gösteriyor.

Drs.48a.7 (ME 92.7) **قودغم** → قويدغم = **ƙoduğum** → ƙo[y]duğum.

“bir yaşduğda baş ƙo[y]duğum, yolında öldüğüm, ƙurbân olduğum.”

M. Ergin; diğer araştırmacıların *ƙoduğum* okuduğu yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan fiili, yazım şeklini dipnotta belirterek *ƙoyduğum* okumuş, aynı şekilde aktarma metnine almış (DKK: 71) fakat dizinde “ƙo” (MEII: 186) maddesinden çıkarıp *ƙoy-* maddesine işlemeyi unutmuştur.

M. S. Kaçalın, dizindeki bu yanlışlığı fark etmiş ve “*ƙoy-* (D. 92.): *ƙo-* maddesinden çıkarılmalıdır.” (Kaçalın 2004: 96) demiştir.

Nitekim fiil, metindeki şu benzer cümlede de *ƙoy-* şeklinde geçer:

Drs.85b.8: “bir yaşduğda baş ƙoyup emişdüğüm!”

Drs.48b.4 (ME 93.4) [çuƙa].

“Bir yigit olsa, dirisi haberin gêtürse **çargap [çuƙa]**, altun aƙça vërüridüm, ölüsi haberin gêtürene **kız ƙardaşum vërüridüm**”

Yukarıdaki deymi Ergin, *çırğap çuħa*; Tezcan, *çargap [çuƙa]*, şeklinde tamir etmiş; Gökyay ise *çargab* (OŞG: 42.3) şeklinde okumuştur.

Tekin, bu kelime için şu kısa notu yazmıştır:

Birçok yerde geçen ve D nüshasında چرغاب şeklinde yazılan bu kelime, Ergin’in okumuş olduğu gibi, *çırğap* olacaktır. Farsça چارکاد *çârkad*’dan bozma olabilir (krş. Az. Trkm. Çarğat ‘baş örtüsü’). (Tekin 1986: 151)

Dede Korkut’un her iki nüshasında geçen benzer örnekler şöyledir:

Dresden	Vatikan
ƙuşuñ alakanını, ƙumaşuñ arusını, ƙızuñ gökçeğini, ƙoƙuzlama çargap çuħa hânlar hânı Bayındıra pencik çıkardılar. (Drs.62b.4)	Ƙuşuñ alakanını, ƙumaşuñ eyüsini, ƙızuñ gökçeğini Bayındır Hâna pençik çıkardılar. (Vat.83b.7)
Çargap çuƙa , çadır otak bağışlarıdı; ƙatar ƙatar develer bağışlarıdı. (Drs.63b.5)	çargab çuħa , çadırlar otaklar bağışlar idi, ƙara gözli kıl ƙaravaş bağışlardı. (Vat.92a.2)
Ƙuşuñ alakanını, ƙumaşuñ arusını, ƙızuñ gökçeğini ƙoƙuzlama çargap çuƙa Bayındır Hâna pencik çıkardılar. (Drs.108a.9)	Ƙuşuñ alakanını, ƙumaşuñ arusını, ƙızuñ gözeli ƙoƙuz[lama] çargap çuħa Bayındır Hâna penciye çıkardılar. (Vat.103b.2)

Bu örnekler Ergin ve Tezcan’ın yapmış oldukları yukarıda belirtilen tamirin gerekli olduğunu gösteriyor. Cümledeki *ƙ* aliterasyonu da *çuƙa* tercihinin doğru olduğuna işaret ediyor.

Drs.48b.6, 50a.11 (ME 93.9, 96.11) *Yaltacuk* (<yaltak+cuk).

“Yalançı oğlu Yartacuk”

Yukarıda belirtilen iki veri dışındaki veriler,¹⁵² metinde *Yaltacuk* şeklinde geçiyor. S. Tezcan, *Yaltacuk* özel adıyla ilgili olarak “*Bu kişi adı herhâlde Türkmence, TDS 845 yalta ‘tembel’ ile açıklanmalıdır.*” (DKON: 168) demiştir. V. Sultanov, Tezcan’ın bu görüşüne karşı çıkarak şöyle der:

Ancak eserde Yalançı oğlu Yaltacuk alçak ve rezil bir kişi olsa da, tembel değil. Dolayısıyla, adlar ve karakterler arasında uygunluğun bulunduğu ‘Dede Korkut’ta’ o kişiye tembel denmez. Fikrimizce, *Yaltacuk* adı *yaltak* kelimesinin küçültme eki almış şeklidir. Buradaki *k* düşüşü Türkçede normal bir ses olayıdır; muk. et: *ufak* > *ufacık*, *minik* > *minicik*, ‘Dede Korkut’ta’: *kulak* > *kulacuk* (Drs.51b.8 / / Vat.76b.6) (Sultanov 2001: 117)

Sultanov’un bu düşüncesini doğru buluyor ve kanıt olarak bir iki eklemeye yapmak istiyorum:

* Dresden nüshasında aynı ses olayı şu kelimelerde de görülür:

Kelime	Kelimenin Geçtiği Yer(ler)
<i>küçücek</i> (<küçük+cek)	Drs.138a.11, 13, 142b.5
<i>bıyığağı</i> (<bıyık+çağ+ı)	Drs.118b.7
<i>topucağın</i> (<topuk+çağ+ın)	Drs.74a.5, 75a.12
<i>Bara[cu]k</i> (barak +cuk)	Drs.59a.1
<i>kulacugun</i> (<kulak+cuk+un)	Drs.51b.8

* Bu özel adın DerS: 4150’de verilmiş olan *yaltak* ‘dalkavuk’ kelimesi ve anlamıyla ilgili olduğunu düşünmek, bağlama daha uygun düşüyor.

Drs.48b.9 (ME 93.9) *batur-*: bulaştırmak.

“Vardı könlegi kana kana *baturdı*, Bayındır hânun önüne getirüp bıraktı.”

M. Ergin, *batur-* fiili için, “*batırmak*” (MEII: 40) anlamını vermiş ve fiili “*batırdı*” (DKK: 72) şeklinde aktarmıştır. O. Ş. Gökyay kelimeye anlam vermeksizin sadece iki tanığın sayfa ve satır numaralarını (OŞG: 173) belirtmiş, fiili “*bulaştırdı*” (DKH: 65) şeklinde aktarmıştır. Bağlama göre fiil için verilen anlam ve yapılan aktarmalardan Gökyay’ın aktarmada verdiği ‘bulaştırmak’ anlamının uygun olduğu anlaşılıyor.

Drs.48b.13 (ME 93.13)

zarılıklar gördüler, zārılıklar gördiler → zarılıklar[a] girdiler.

“Gömleği göricek begler, ünür ünür ağlaştılar, **زارلیکلر گوردلر** zarılıklar[a] girdiler.

M. Ergin, cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilen fiili yukarıdaki gibi tamir ederek *zārılıklara girdiler* okumuş ve “*feryat figana girdiler*” (DKK: 72) şeklinde aktarmıştır. O. Ş. Gökyay, fiili *zarılıklar gördüler* (OŞG: 42.12) okumuş ve “*zārılıklar ettiler*” (DKH: 65) şeklinde aktarmıştır. S. Tezcan, *zārılıklar gördiler* şeklinde okumuştur.

Fiilin metindeki yazılışı ve bağlam, Ergin’in tercihinin daha uygun olduğunu gösteriyor. Dede Korkut’un başka yerlerinde bu fiil, *zarılık èt-*, *zarılık eyle-*, *zarılık kıl-* şeklinde geçiyor:

Drs.50a.9: “Vardı gelmez kardaş!’ dèyü **zarılık éder** gördüm Bamsı.”

Drs.14b.11: “Kara başum kurban olsun bu gün sağa! dèdi, **zarılık eyledi**, ağladı.”

Drs.112a.12: “Anası feryād edüp ağladı, **zarılık eyledi**.”

Drs.29a.7: “Oğul, oğul! dèyüben **zarılık kıldı**, ağladı.”

Drs.47b.6: “‘Oğul! Oğul!’ dèyüben böğürdi, **zarılık kıldı**.”

Drs.113b.10: “Kardaşumdan ayrıldum, dèyü çok ağladı, **zarılık kıldı**.”

Drs.152a.9: “Kazan bu haberi eşitdi, destmâlin eline alup ünür ünür ağladı, dîvânda **zarılık kıldı**.”

Bu örneklere göre fiil, *zarılıklar kıldılar* veya *zarılıklar eylediler* şeklinde de olabilirdi.

Drs.49a.5 (ME 94.5) [**tartdı**].

“Acı tınağ ağ yüzüne aldı çaldı, güz alması gibi al yañağın [**tartdı**] yırttı.”

Ergin ve Tezcan, yukarıdaki cümlede herhangi bir tamir yapmamıştır. Gökyay, sadece cümledeki *yañağın* kelimesini *yañağını* (OŞG: 42.21) şeklinde farklı okumuştur.

Yukarıdaki cümlede, gösterdiğim tamirin yapılması gerektiğini düşünüyor ve düşünceme tanık olarak Dede Korkut’ta geçen şu cümlelerdeki *tartdı yırttı* yüklemlerini gösteriyorum:

Drs.29a.6: “...güz alması gibi al yañağın **tartdı yırttı**.”

Drs.47b.5: “...**tartdı** yaqasın **yırttı**, oğul oğul! dèyüben böğürdi zārılık kıldı.”

Drs.48a.2-3: “Banı Çiçek, karalar geydi ağ kaftanını çıkardı, güz alması gibi al yañağını **şartdı yırtdı**.”

Drs.49a.3: “Görđi, tanıdı. Oldur, dedı, **şartdı** yaķasın yırtdı.”

Nitekim, Gökyay aŗağıdaki cümleyi aynı şekilde tamir etmiştir (OŞG: 41.15):

Drs.47b.8: “acı tırnaķ aē yüzine aldı çaldı, al yañağın **şartdı [yırtdı]**.”

Benzer tamir için bk. Drs.47b.8 notu.

Drs.49b.6 (ME 95.6) **hova yer** → hava yer: düz(lük), ova.

“alañ alcaķ, **هوا** hava yerden gelen argış!” = Vat.75a.11-12.

Bu notta yukarıdaki seslenmede geēen ilk üç kelime ile ilgili olarak verilen anlam ve aktarmalar ile üçüncü kelimenin okunuşu üzerinde durmak istiyorum. M. Ergin; kelimelere sırasıyla “**alañ düz, düzlük, geniş, açık yer, alan, saha**”, “**alcaķ alcaķ, alcaķ yer**”, “**hava** (f. *hevā*) **hava**” (MEII: 11, 12, 138) anlamlarını vermiş ve “**Düz engin havadar...**” (DKK: 74) şeklinde aktarmıştır.

O. ř. Gökyay; bu seslenmenin başındaki tamlamayı sözlükte “**alan alcaķ hava yer**” (OŞG: 162) şeklinde işlemiş, anlam vermeyip burada çözülmesi gereken bir sorun bulunduğunu belirtmek istemiş ve dizeyi aktarırken “**alan alcaķ hava yerden gelen argış**” (DKH: 66) şeklinde yani olduēu gibi vermiştir.

S. Tezcan, bu dizeyle ilgili olarak yazdığı notta ilk iki kelime için “**alañ alcaķ burada yakın anlamlı ikileme olarak kullanılmış olsa gerek ‘çukur, düzlük’ ve ‘alcaķ’**” (DKON: 168) şeklindeki açıklamasını yapmış ve bu düşüncesini sözlüklerden tespit ettiēi örneklerle destekleyerek üçüncü kelime ile ilgili olarak şu açıklamaya yer vermiştir:

Buradaki sözcüğün Arapça *havā* (Osmanlıcadaki söylenişiyle *hevā*) olması mümkün değildir. Aynı deyim (ya da benzer bir deyim) başka bir metinde bulununcaya değin bu sorunun kesin bir çözüme ulaştırılması bana mümkün görünmüyor. Yine de şu açıklama önerileri üzerinde düşünülebilir. (DKON: 170)

Tezcan, bu sözlerin devamında iki açıklama önerisi sunar: Bu önerilerden ikincisinde ibareyi “**alañ alcaķ [issi] hava yerden gelen argış!**” (DKON: 172) şeklinde tamir etmektir ki bu öneri bağlama uygun düşmüyor. Önerilerin birincisi ise *ova* kelimesinin başında *h ünsüzü* türemesi sonucu metinde *hova* (<*ova*) şeklini aldıēı yolundaki yorumdur. Tezcan, bu yorumun sonunda şunları söylüyor:

Önseste *h-* türemesi için DKK’ında tek bir örnek vardır, o da sadece bu metne özgü olmayıp başka metinlerde ve ağızlarda da bulunan *havlı* ‘avlu’ sözcüğüdür (Drs.129b.5); bu sözcükte öntüreme *h-* Arapçanın *hā* harfiyle gösterilmiştir. (DKON: 172).

Tezcan'ın anlamla ilgili teklifi bağlama gayet uygun düşüyor, ancak başta *h-* türemesi görüşü için Dede Korkut metninden kanıt göstermek mümkün görünmüyor.

M. S. Kaçalın ise kelimeyi metindeki yazılışına uygun olarak *havā* okumuş ve sözlükte “*havā*: (<Ar. *hava*’, *h-v-y*) ova, ingin, açık, geniş” (Kaçalın 2006: 317) şeklinde işlemiştir. Kaçalın; yazdığı notta ise *hava* kelimesinin bu anlamıyla ilgili olarak farklı sözlük ve metinlerden tanık göstermiş ayrıca *uç-* fiili ile *havalan-* fiillerinin başlangıçta yukarıdan aşağıya doğru bir hareket ifade ettiğini tarihi metinlerden tespit ettiği örneklerle açıklamış, daha sonra bu fiillerin sıklıkla uçan hayvanlarla birlikte düşünüldüğü için aşağıdan yukarıya algılanır olmuş olduğunu belirterek “*Böylece uçmak ile havalan- denk olup bu da ‘aşağıya düşmek’ demektir*” (Kaçalın 2006: 212-213) cümlesiyle notunu bitirmiştir.

Kaçalın'ın okuma ve yorumlarının bağlama uygun olduğunu kelimenin *hava* okunması gerektiğini düşünüyor bununla ilgili bazı açıklamalar yapmak istiyorum:

1. Kelime Vat.75a.12’de *هَوا* (*hava*) şeklinde yazılmıştır.

2. Oğuzların genel anlamda çadır ve otaklarını düzlük yerlere diktikleri biliniyor.

3. Dede Korkut’ta geçen şu cümlelerdeki *alan* kelimesi de ‘düzlük, ova’ anlamına işaret ediyor:

Drs.65a.11-12: “Gök *alan* görklü çemene çadır tikdi.”

Drs.102a.11: “Kaşlı Koca, ...gök *ala[n]* görklü çemene çadır dikdi.”

Drs.153b.6: “Kazan gök *alan* [görklü] çemene çadır dikedürdi”

4. Nitekim Kaşgarlı da *alan* yazı’yı “*düz ova*” (DLTI: 135) şeklinde tanımlamıştır. *Tarama Sözlüğü* 86’da geçen şu örnekte *alan* kelimesinin anlamı ile ilgili olarak şu açıklama yer alıyor:

“El-küsbe *الكسبة* [Ar.]: Dağlar aralığında olan çukurca oturaklı yere denir ki *alan* *الان* tâbir olunur.”

Derleme Sözlüğü’nde de *alan* ve *alan* [*alanlık*] kelimeleri için benzer anlamlar verilmiştir: “1. Açıklık, düzlük yer; 2. Etrafı tepelerle çevrili çukur yer; 3. Orman içindeki düz ve ağaçsız yer; 5. Kır, ova; 6. Dışarı, açık, ortalık yer; 7. Çayır, çimenlik” (DerS: 194-195).

5. Şu iki cümleden birincisinde geçen *alçak* kelimesi ile ikinci cümlede geçen *alçak yer* tamlaması da ‘düzlük, ova’ anlamını gösteriyor:

Drs.15a.5: “*Alçak*dan yüce yerlere çapup çıkdı.”

Drs.5a.7-8: “Alcağ yerde yapılpdur Tañrı evi Mekke görkli.”

Bu durumda yukarıdaki cümlede geçen söz konusu *alañ alcağ*’ın eş anlamlı bir ikileme olduğu ve *ova* kelimesini tanımlayan bir sıfat (düz / düzlük) kullanılmış olduğunu düşünmek bağlama gayet uygun düşüyor.

6. Nitekim Dede Korkut’ta *yer* kelimesiyle kurulmuş olan tamlamalar çok sık kullanılmış olup bu tamlamaların kuruluş şekli de düşüncemizi destekliyor:

Tamlama	Tamlamanın Geçtiği Sayfa ve Satırlar
alcağ yer	Drs.5a.7
bu yer	Drs.59a.12, 97b.3
daz yer (+de)	Drs.56a.10
gen yer	Drs.81b.2, 116a.13, 135a.3
gedükdeyer	Drs.4b.2
hub yer	Drs.66b.1
kelez yer	Drs.4b.3
ne yer (+de / +den)	Drs.4b.6, 11b.5, 91b.3, 99b.2, 99b.3, 117b.6, 136a.10
on beleñ yer	Drs.44a.6
sapa yer	Drs.33b.7, 56b.12, 68a.12, 78a.4, 104a.12
sarp yerler (+de / +e)	Drs.76a.5, 141b.1
yavuz yerler (+e)	Drs.90a.2
yüce yerler (+e)	Drs.15a.5, 122a.11

Buna göre söz konusu cümlede geçen *alañ alcağ hava yer*’in bir tamlama olduğunu söyleyip ibareyi şu şekilde aktarabiliriz:

“alañ alcağ hava yerden gelen argış!” = ‘Düz(lük) ovoidan gelen kervancı!’

Drs.49b.10, 50a.2 (ME 95.10, 96.2)

1. [Kara Göne oğlu Budağı şorar olsam sağ mı argış?]

2. [Kalın Oğuz içinde Ulaş oğlu Şalur Kazanı şorar olsan sağdır Bamsı].

Bamsı Beyrek Boyı’nda *Beyrek* ile *argış* arasında geçen *soylamalar* karşılaştırıldığında her ikisinde karşılıklı olarak birer dizinin eksik kaldığı ve yazılmamış olduğu bağlamdan açıkça anlaşılmaktadır. Bunun için, önce her iki *soylamanın* ilgili dizelerini numaralayıp sözünü ettiğim gerekli tamirleri yaparak aşağıda veriyorum:

1. “Ünüm [a]ñla, sözüm diñle, argış,

2. Kalın Oğuz içinde Ulaş oğlu Şalur Kazanı şorar olsam sağ mı argış?

3. Kıyan Selcük oğlu Delü Tundar[ı] şorar olsam sağ mı argış?

4. [Kara Göne oğlu Budağı şorar olsam sağ mı argış?]

5. Ağ şakallu babamı ağ bürçeklü anamı şorar olsam sağ mı argış?" (*Beyrek*'in *soylamasından*: Drs.49b.7-11)

1. "Şağ mısın esen misin, hānum Bamsı?

2. [Kılın Oğuz içinde Ulaş oğlu Şalur Kazanı şorar olsañ şağdur Bamsı.]

3. Kıyan Selcük oğlu Deli Tundarı şorarısañ şağdur Bamsı.

4. Kara Göne oğlu Budağı şorar olsañ şağdur Bamsı.

Ol begler ağ çıkardı kara geydi senünçün Bamsı.

5. Ağ şakallu atanı ağ bürçeklü ananı şorar olsañ şağdur Bamsı.

Ağ çıkarup kara geydiler, senünçün Bamsı."

(*Argış*'ın *soylamasından*: Drs.50a.1-6)

Yukarıdaki *iki soylama* karşılaştırıldığında *Beyrek*'in *soylamasında* dördüncü dizinin, *Argış*'ın *soylamasında* ise ikinci dizinin -yukarıda gösterildiği şekilde- eklenmesi gerektiği anlaşıyor.

Ergin, yukarıda *Argış*'ın ikinci dizesi için gösterdiğim tamiri yapmıştır. Gökyay ise ikinci dizeyi "*Kılın Oğuz içinde Kazanı şorar olsañ şağdur Bamsı.*" (OŞG: 43.27-28) şeklinde vermiştir. *Beyrek*'in *soylamasındaki* dördüncü dize ise Ergin ve Gökyay tarafından yukarıdaki şekilde tamir edilmiştir. Tezcan ise bu tamirleri yapmamıştır.

Drs.50a.2 (ME 96.2) → خانم = **canum** → hānum.

Dresden (50a.2)	Vatikan (75b.6)
Şağ mısın esen misin hānum Bamsı?	Şağ mısın esen misin hānum Bamsı?

Yukarıdaki cümlede işaret edilen kelime, iki nüshada da *canum* okunacak şekilde yazılmıştır. M. Ergin ve O. Ş. Gökyay (OŞG: 43.25) söz konusu kelimeyi metindeki yazılışına uygun olarak *canum* okumuştur.

M. S. Kaçalın de Vat.75b.6'da kelimeyi metindeki yazılışına uygun olarak *canum* okumuştur. S. Tezcan'ın kelimeyi Drs.50a.2'de düzelterek *hānum*, Vat.75b.6'da ise metindeki yazılışına uygun olarak *canum* şeklinde okuması bir çelişki olmuştur. V. Sultanov; S. Tezcan'ın okuyuşundaki bu çelişkiye dikkat çekmiş, Dede Korkut'ta geçen *canum baba* (Drs.89a.5), *canum oğul* (Drs.89a.13, 143b.3), *canum ana* (Vat.65b.2) vb. şekillerini tanık göstermiş ve bu örneklerle metindeki yazım şeklinin dikkate alınarak söz konusu kelimenin *cānum* şeklinde okunması gerektiğini savunmuştur (Sultanov 2001: 118).

Bir sözün söyleyeni, sözün kime söylendiği yani metnin bağlamının dikkate alınması yoluyla sorunlu veya tartışmalı yerlerini çözmemiz, metni doğru okumamız ve anlamamız mümkün olabilir. Metnin bu kısmında tüccarlar tarafından Beyrek'e bir seslenme söz konusudur. Dede Korkut'ta geçen *canum baba*, *canum oğul*, *canum ana* şeklindeki örnekler ise aile bireylerinin birbirlerine seslenmeleridir.¹⁵³ Sadece bu durum bile söz konusu kelimenin her iki nüshada da yanlış yazılmış olduğunu ve *hanum* okunması gerektiğini göstermek için yeterlidir.

Dede Korkut'ta gerek bu *boy*'da gerekse diğer *boylarda* bir seslenme olarak hep *hānum* kullanılmıştır. Burada bir yazım yanlışlığı ile karşı karşıya olduğumuz açıktır. Aynı yazım yanlışlığının Vat.75b.6'daki aynı cümlede de yapılmış olması, bunun daha eski bir nüshaya dayandığını gösteriyor.

Drs.50a.4 (ME 96.4) *ul[u]* → *ol*.

“*ل Ol begler ağ çıkardı kara geydi senünçün Bamsı.*”

Yukarıdaki cümlede metindeki yazılışı verilen kelimeyi, Ergin ve Gökyay (OŞG: 43.33) *ol* okumuşlardır. Tezcan ise gerekçe göstermeksizin, muhtemelen Vat.75b.9'a göre, *ul[u]* şeklinde tamir ederek okumuştur.

Bence, Ergin ve Gökyay'ın okuyuşları doğru olmalıdır çünkü Beyrek bu *soylamadan* önce, nişanlısı Banı Çiçek'in Yaltacuk ile düğününü haber vermeye gelen kervancılara bir *soylama* ile seslenir ve *soylamanın* başında Oğuz'dan bazı beylerin sağ olup olmadığını sorar. *Soylamada* geçen ilgili dizeler şöyledir:

“*Қалın Оғуз içinde Улаш оғлы Шалур Қазанı*

şorar olsam şağmı arğış?

Қыян Selcük оғлы Delü Тұндар[ı]

şorar olsam şağmı arğış?” (Drs.49b.8-10)

Kervancıların bu soruya karşılık verirken Beyrek'in sorduğu beylerden *ol heyler* şeklinde söz etmelerinde bir yanlışlık veya eksiklik söz konusu olamaz. Vatikan nüshasının yazıcısı (ozan) *ulu* kelimesini, Dresden nüshasının yazıcısı ise *ol* kelimesini kullanmayı tercih etmiş olabilir. Belki de Vatikan yazıcısı bu kelimeyi değiştirmiş olabilir.

Sonuç olarak kelimenin *ل* yazılmış olmasında bir yanlışlık yoktur; *Argış, ol begler* sözüyle Beyrek'in sormuş olduğu beyleri kastetmiştir.

Drs.50b.3, 4, 9 (ME 97.3, 4, 9) **kırk** sayısı ile ilgili bir açıklama.

“Beyrek kalkdı, ağlayu ağlayu **kırk yigidün** yanına geldi. Kaba şarık götürdi yere çaldı. Eydür: “Hey menüm **kırk yoldaşum**, bilür misiz neler oldı? (...) Böyle değec **kırk yigidi** kaba şarıkların götürdiler yere çaldılar”

ve

Drs.62b.7: “Bu **kırk yigidün** bir kaçına Hân Kazan, bir kaçına Bayındır Hân, kızlar vërdiler.”

Yukarıdaki dört veride Beyrek’in yigitlerinin sayısı *kırk* olarak geçmektedir. Daha önce bu cümlelerdeki kırk sayısının yanlış kullanılmış olduğunu yazmıştım çünkü Drs.47a.10-13’te Beyrek’in *nâyibi* ölmüş ve “*otuz tokuz yigidilen Beyrek tutsak gêt-*”miş olduğu anlatılıyor ve Drs.47a.10-13’ten sonra hikâyenin sonuna kadarki satırlarda sekiz yerde¹⁵⁴ sayı, hep *otuz tokuz yigit* olarak geçiyor. Ancak söz konusu cümlelerde *kırk yigid* ve *kırk yoldaş* tamlamalarının kalıplaşmış bir deyim olarak kullanılmış olduğu anlaşılıyor.

Drs.50b.13 (ME 97.13) **sahtsın** → **saht-sın**, **saht** (<Ar. sāhıt): üzgün.

“Nêçün **ساختسن** saht-sın hânım yigit?” = Vat.76a.8.

Yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilen kelimeyi Ergin ve Gökyay (OŞG: 44.28) *sahtsın*; Tezcan *sāht-sın* şeklinde okumuştur. Kelimenin eki ayrı yazılmış olduğuna göre *saht-sın* okunması ve ‘üzgünsün’ şeklinde anlaşılması uygundur. Bu konudaki diğer gerekçelerim şunlardır:

1. Kelime, Vat.76a.8’de **ساختسن** şeklinde yazılmıştır. Bu yazım şekli kelimenin Arapça **ساخط** (*sāhıt*)’tan fonetik ve yazım bakımından Türkçeleştirilmiş olduğunu da gösteriyor.

2. Sözlükte, kelimenin kökü (*saht*) için “*razı ve hoşnut olmamak, gücenip darılmak*” (M. Âsım 2013: 3127) anlamı verilmiştir. Buna göre “*sāhıt* (<Ar. sıfat **ساخط**) *kırgın, dargın*” anlamına gelir; bağlamdan da kelimenin yukarıdaki cümlede ‘üzgün’ anlamında kullanıldığı anlaşılıyor.

3. Dresden nüshasında *saht ol-* fiili on yerde¹⁵⁵ ‘üzülmek, bozulmak’ anlamında geçer ve hep **ساخت** (*saht*) şeklinde yazılmıştır, iki örnek¹⁵⁶ ise yanlışlıkla **ساخ** yerine **سا** şeklinde yazılmıştır.

¹⁵⁴Drs.47a.12, 51b.13, 52a.4, 52a.6, 56b.5, 62a.12, 62b.9, 62b.10.

¹⁵⁵Drs.38a.13, 46b.9, 46b.10, 46b.12, 51a.2, 119b.11, 119b.12, 119b.12, 138a.7, 149a.3.

¹⁵⁶Drs.46b.8, 50b.12.

4. Kelimenin Vatikan nüshasındaki yazılışları ise şöyle okunması gerektiğini gösteriyor:

Vat.69b.1, 104b.10: saht (ol-) سَاحَتْ

Vat.73b.11, 76a.8: saht (ol-) سَاخَتْ

Vat.72b.9: saht[-]mı? سَاخْتِمِ

Vat.76a.8: saht-sın سَاخَتْ سَيْن

Drs.50b.13 (ME 97.13)

-dük+iyelik+ce birleşik zarf-fiil ekinin örnekleri.

“Geldüğümce seni şen görürdüm” = Vat.76a.9

Yukarıdaki cümlede geçen birleşik zarf-fiil (-dük+iyelik+ce) örneği daha önce Dede Korkut’un dizini üzerine yapılmış olan çalışmalarda tespit edilmemiştir (bk. Ergin 1991, Cemiloğlu 2001).

Dede Korkut’ta aynı yapıda bir örnek daha geçer:

Drs.110a.8: “Birkaç yigit dağı endiler, depdiler, depdüklerince böyüdi.”

Ayrıca aynı yapıdaki birleşik zarf-fiil örnekleri ve bunların kişi ve zaman kavramı taşımaları konusu için bk. Özçelik 2007a.

Drs.51a.3 (ME 98.3) kara gözlü ~ ala gözlü.

“On altı yıldır kim babañuñ tutsakıyam; ataya anaya, kavma kardeşa hasretem; ve hem bir kara gözlü yavuklum varıdı.” ve

Drs.73b.11: “Başum bahtı Kazan!’ deyü ağladasın.

Kayduban baba, gerü döngil.

Altun [başlu] ban évüñe sürüp varğıl.

Karıcuğ olmış anama umud olğıl.

Kara gözlü kız kartaşumı ağlatmağıl.

Karıcuğ olmış anamı şızlatmağıl.”

Dede Korkut’ta Oğuz kızları ve gelinleri için genel anlamda ala gözlü tamlaması kullanılır. Yukarıdaki iki örnekte ise dikkat çekilmiş olan k- ünsüzü ile ön kafiye aliterasyonu yapılmış olması nedeniyle kara gözlü kullanılmıştır. Benzer yorumlar için bk. Drs.64a.5, Drs.135a.12 notları.

Drs.51a.8-9 (ME 98.8-9)

a. helâllığa al-: (Erkek,) kadını nikâhına almak, evlenmek.

b. isim+IIK+A: +*ilk için*.

Bu fiil, Dede Korkut'ta iki cümlede geçmektedir:

"Eger seni hişârdan aşağı urğanıla şalınduracak olurısam, babaña anaña sağlıgıla varacak olurısan beni bunda gelüp **helâllığa alurmısın?** dedi."

Drs.51a.11: "Kılcuma toğranayın, oğuma şancılayın, yer gibi kertileyin, toprak gibi şavırlayın, sağlıgıla varacak olurısam Oğuza, gelüp seni **helâllığa almazısam.**"

Yukarıdaki cümlelerde geçen 'isim+IIK+A' kalıbı, 'isim+IIK için' veya '(isim) yapmak' için anlamında kullanılmıştır. Ayrıca Dede Korkut'tan aynı yapı için şu örnekler de verilebilir:

Drs.139b.12: "Andan sonra şart eylesün, bizüm elümüze **yağılığa gelmeye,** dedi."

Drs.140a.1: "And iç kim bizüm elümüze **yağılığa gelmeyesin,** hem bizi öğ."

Drs.144b.5-6: "Hem harâca mu'î olalum. Sen dağı and iç kim, bu bizüm ele **yağılığa gelmeyesin.**"

Aynı anlam fonksiyonunda kullanılan başka yapılar için bk. Drs.15a.4 ve Drs.6a.13 notları.

Drs.51b.1, 87b.9 (ME 99.1, 171.9) **gör-:** bulmak.

"Beyrek aşağı bakdı, gündüzün yer yüzinde **gördi**"

Drs.87b.9: "Oğul, kız **görmek** senden, mal rızık **vèrmek** benden."

M. Ergin ve O. Ş. Gökyay; yukarıdaki birinci cümlemin yüklemine "**gördü**" (DKK: 76; DKH: 68), ikinci cümlede geçen **görmek** fiilini ise "**görmek**" (DKK: 135; DKH: 107) şeklinde aktarmıştır.

İki cümlede de **gör-** fiilinin 'bulmak' anlamında kullanılmış olduğu açıktır.

Drs.52a.3-4 (ME 100.3-4) **yol vær-:** fırsat vermek, müsaade etmek.

"Tağrı maña **yol værdi,** gèder oldum, mere kâfir!"

Drs.97a.11: "Haç Te'âla **yol værdi,** vardum ol üç cânvarı öldürdüm."

Drs.130b.13: "Kadir Tağrı **yol værmiş,** çıkup gelmiş.

Ergin, dizinde *yol vér-* fiilinin yukarıdaki üç örneğini de *yol* ve *vir-* maddelerinde ayrı ayrı işlemiştir. Gökyay ise fiilin geçtiği sayfa ve satır numaralarını belirterek anlamını “*İzin vermek, müsaade etmek, kısmet etmek*” (OŞG: 314) şeklinde vermiştir. *Tarama Sözlüğü* 4663-4664’te dört örneği tespit edilmiş olan fiilin anlamı, “*müsaade etmek*” şeklinde verilmiştir.

Bu durumda, M. S. Kaçalın’ın yukarıdaki ikinci cümlede geçen *yol* kelimesi için “*yol: ‘nasip’ olarak anlamlandırılmalı*” (Kaçalın 2004: 99) demesi, hem eksik bir tespit hem atlama örneği olmuştur.

Deyimin anlamı, ‘fırsat vermek, müsaade etmek’ olmalıdır.

Drs.52a.4 (ME 100.4) **emānetī**: emanet (olarak).

“Taḥrī maḥa yol vērdi, gēder oldum, mere kāfir!

Otuz ṭokuz yigidūm **emānetī**, mere kāfir!

Birin eksūk [bulsam] yērīne on öldüreyim,

Onın eksūk bulsam yērīne yūzin öldüreyim, mere kāfir!

Otuz ṭokuz yigidūm **emānetī**, mere kāfir! dēdi.”

M. Ergin, Beyrek’in yukarıdaki *soylamasında* iki defa geçen ve metinde *امانتي* şeklinde yazılmış olan kelimenin iki örneğini *amanatı* şeklinde okumuş ve “*amanat+ı (iyelik)*” (MEII: 15) şeklinde işlemiştir. Gökyay; birincisini Vat.76b.12’ye göre ‘*sana emanet verürem*’ (OŞG: 45.29) şeklinde tamir etmiş, ikincisini ise *emaneti* (OŞG: 45.32) okumuştur.

Tezcan; iki örneği de *emānetī* şeklinde okumuş, ancak yazdığı notta şu görüşe yer vermiştir:

Burada ya bir eksiklik vardır ya da önceki yayınlarda *emāneti* (3. kişi iyelik eki) olarak okunmuş olan sözcük *emānetī* okunmalı ‘emanet olarak bırakılmış’ olarak anlaşılmalıdır; krş. Steingass 98 *امانتي amānati* ‘deposited. (DKON: 174)

Tezcan’ın yukarıdaki cümlelerine bakıldığında, Gökyay’ın okuyuşu ile ilgili tespitinde eksiklik olduğu anlaşılmaktadır. Tezcan’ın okuyuşu ve sunduğu ikinci yorum doğrudur çünkü bu kelimenin yapısı *emānetī* <Ar. *emānet+ ī (nispet eki)*, anlamı ise ‘emanet olarak’tır. Ayrıca, bu anlamıyla metne gayet uygun düşen kelimenin Şanlıurfa, Mardin ve Diyarbakır yöresinde aynı anlamda kullanılmakta olduğunu biliyorum.

Drs.52b.2-3 (ME 101.2-3) ele gir-: yakalanmak.

“Avazum gëdilmedin, ünüm boğılmadın bir atdur elüme girdi.”

Ergin dizinde *ele gir-* deyimini *el* ve *gir-* maddelerinde iki ayrı kelime olarak işlemiştir. Gökyay, deyimın anlamını “*eline girmek yakalanmak, tutulmak*” (OŞG: 203-204) şeklinde vermiştir.

Bu deyim, yukandaki cümlede ‘elde etmek, kazanmak’ anlamında kullanılmıştır. Deyim, Türkiye Türkçesinde ise aynı anlamda ve *eline geç-* (Püskülloğlu 2002: 325) şeklinde kullanılmaktadır.

Bunun dışında *ele gir-* deyimi, Dede Korkut’ta toplam sekiz yerde geçer ve Gökyay’ın belirttiği ‘yakalanmak, tutulmak’ anlamı bu örnekler için geçerlidir:

Drs.73a.2-3: “Karı düşmen tatar oğlu elümüze girmişiken cezâyıla öldürölüm.”

Drs.81a.8: “Al kanatlu ‘Azrâyil menüm elüme girse öldüreydüm.”

Drs.81b.3: “Mere ‘Azrâyil, men seni genç yerde isteridüm, tar yerde eyü elüme girdüğ olamı?”

Drs.140b.9: “Elüğe girmiş iken, mere kâfir, öldür meni”

Drs.141a.10: “Elüğe girmişiken, mere kâfir, öldür meni”

Drs.141b.10: “Elüğe girmişiken, mere kâfir, öldür meni”

Drs.142a.6: “Elüğe girmişiken, mere kâfir, öldür meni”

Drs.142b.2: “Elüğe girmişiken, mere kâfir, öldür meni”

Drs.52b.12, 130a.13 (ME 101.12, 256.13) ur-: dövmek.

اوره الم → اوره الم

Drs.52b.12: “Gelür bundan geçer, uralum anı, aña varmasun, teñine tuşına varsun, dediler.” = Vat.77a.12.

Drs.130a.13: “Bizi neye urursın? Hünerüğ var ise qartaşuñ Alınca qal’asında esirdür, var anı qurtar, dedi.”

Yukarıdaki ilk cümlede geçen *uralum* fiilinde -Vat.77a.12’deki yazım şekline göre- *elif*’in fazladan yazıldığı anlaşıyor. Ayrıca her iki cümlede geçen *ur-* fiilinin ‘dövmek’ anlamında kullanılmış olduğu açıktır; ancak Dede Korkut üzerine yapılan çalışmalarda, *ur-* fiilinin bu anlamı tespit edilmemiştir. Fiilin bu anlamı *Derleme ve Tarama Sözlüğü*’nde de tespit edilmemiştir.

Nazmü'l-Hilâfiyyat Tercümesi üzerinde yapılan bir çalışmada fiilin bu anlamda kullanılışına tespit edilmiş birçok örnekten biri şöyledir:

“Yanî bir şahsı kiçi ağaç ile ursa, biri biri ardınca, ölince ol uranı kışaş eyle-yeler” (Bilgin 1996: 128b.13)

Eckmann, *Middle Turkic Glosses Of The Rylands Interlinear Koran Translation*’da *ur-* fiilinin anlamı için “*to beat, smite*” (1976: 308) açıklamasını vermiştir. *Nehcü’l-Ferādis*’te de *ur-* fiili ‘dövmek’ anlamında sık kullanılmıştır; örneklerden biri şöyledir:

“Kayu yerde namaz kılğanımızı körseler, ururlar, sökerler, heç bizlerke emān bermezler...” (Eckmann 1995: 11.5)

Ayrıca, bu fiil Doğu ve Güney Doğu Anadolu ağızlarında da *vur-* şeklinde ve ‘dövmek’ anlamında yaygın olarak kullanılır. Diyarbakır Ağzı’ndan derlenmiş iki örneği şöyledir:

“oğlım kim seni vurdi? Vala kimse beni vurmamış.” (Erten 1994: 198).

Drs.52b.13 (ME 101.13) *teñ tuş*: eş denk.

“Gelür bundan geçer, uralum anı. Aña varmasun *teñine tuşına* varsun, dödiler.”

Yukarıdaki metinde yer alan *teñ tuş* ikilemesi, Dede Korkut’ta geçen tek örnektir. M. Ergin bu ikilemeyi *tekine tüşine* okumuş, dizinde iki ayrı kelime olarak işlemiş; “*tek tek, eş, emsal*” ve “*tüş denk, eş, emsal*” (MEİI: 288 ve 299) anlamlarını vermiş ve “*eşine dengine*” (DKK: 79) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökay, ikilemeyi *tekine tüşüne* (OŞG: 46.25) okumuş, sözlükte “*tek tüş arkadaş, akran, birbirine denk olan, yaşıt, küfuv ve hemtâ*” (OŞG: 291) anlamlarını vermiş ve “*dengine*” (DKH: 70) şeklinde aktarmıştır.

T. Tekin, bu okuyuşlarla ilgili olarak şu yorumu yapmıştır:

Her iki yazının da *tekine tüşine* okudukları kelime koşması *tengine tuşına* olarak düzeltilmelidir. ‘Yaşıt’ anlamındaki bu kelime koşması Türkçecede *deng-düş* olarak yaşamaktadır. (1986: 151)

S. Tezcan, ikilemeyi *teñine tuşına* okumuş ve şu açıklamaya yer vermiştir:

TarS. 1342’de *düş* (III) ‘küfuv, aynı derecedeki, denk, eş, akran’ maddesinde sadece DK’ından bu veri tanık gösterilmiş (bu veri *te* ile yazılmış olduğu hâlde, oradaki alfabetik sırada sanki *dâl* ile yazılmış gibi yer almıştır.) Sözcük bu anlamda Eski Osmanlıca metinlerde az görülür ve *µ* ile yazılır. (DKON: 174-175)

Tekin ve Tezcan’ın bu ikilemeyi okuyuşları doğrudur; ikilemenin anlamı, ‘eş denk’tir. İkilemenin *Kutadgu Bilig*, *Atebetül-Hakâyık* ve *Kitab-ı Gunya*’da aynı anlamda geçen örneklerini vermek istiyorum:

“taķı bir ſaņa **teņ tuſ** ol ay ķadaſ

yıratsa yağı ol yağutsa adaſ” (Arat 1999: 4181)

“ol ol ħalk taluſı kiſi ķutluęı

törütmiſte yok bil aņa **tuſ teje**” (Arat 1992: 43)

“Eger **reſiſe** kız veli fermānsuz er alsa ve gendü **deņituſı** olsa ve sezā kābin eksük kılmasa revā olur” (Akkuſ 1995: 68b.4)

Kitab-ı Gunya’da, kelime ayrıca **deņdeſ** ſeklinde de tespit edilmiſtir:

“Eger ‘avrat gendü **deņdeſin** erlense bir veliſi anı revā dutmasa ve daķı veli ħoſnuz olmaduğı iſe gelmez.” (Akkuſ 1995: 69a.3).

Drs.53a.5 (ME 102.5) **ķara ol-** yas olmak, matem olmak.

“Toyuņ **düğünüğ ķara oldı!**”

M. Ergin ve O. Ŗ. Gökyay yukarıdaki cümleyi olduğu gibi aktarmıſtır (DKK: 79 ve DKH: 70). Cümledeki düşüncenin *düğün* <*yas* tezağı üzerine kurulmuſ olduğu çok açıktır; bu nedenle *ķara ol-*, ‘yas ol-’ anlamında kullanılmıſ olmalıdır. Nitekim *Süheyl ü Nevbahār*’da geĉen ſu beyitte aynı düşünce, *düğün* <*dögün* tezağı üzerinden anlatılmıſtır:

“Dün olasını ĉün ķodun bu güne

Düğün lā-cerem döndi uſ **dögüne**” (Dilĉin: 3220)

Drs.53a.1 (ME 102.1) **ĥelāl olsun!, ĥelāl et- / eyle-**

“Mere, yüzünüz ağ olsun, aęaņuzuņ etmegi size **ĥelāl olsun!** dēdi.”

Yukarıdaki cümlede geĉen deyim, hem *takdir* sözü hem de *dua* olarak kullanılmıſtır. Türkiye Türkĉesinde de *helāl olsun*, *yediğin ekmek helāl olsun* sözleri iſini bilen, iſi ĉok iyi yapan kimseler iĉin ‘takdir’ ve ‘dua etmek’ anlamında kullanılır (bk. Aksoy 1988: 852; Püsküllüoğlu: 442). Ayrıca bunların olumsuz ſekilleri *haram olsun* ſeklinde kullanılır. Dede Korkut’ta ayrıca birer defa *ĥelāl et-* ve *ĥelāl eyle-* fiilleri de kullanılmıſtır:

Drs.74b.8: “Ağ südini anam maņa **ĥelāl eylesün.**”

Drs.151b.7: “Āĥiret ĥaķķuņ **ĥelāl ētsün.**”

Bu sözler iĉin, dinî anlamda *kazanımların helāl olması* düşünce ve endiſesi ĉevresinde kullanılan yanı deyimleſmiſ fiillerdir denilebilir.

Drs.53a.13 (ME 102.13) [šovuk]

1. “šovuk [šovuk] şularını
2. şorar olsam içit kimün?
3. tavla tavla şehbâz atları
4. şorar olsam binit kimün?
5. katar katar develerini
şorar olsam yüklet kimün?”

Beyrek, yukarıdaki *soylamada* kız kardeşine seslenerek birtakım sorular sormaktadır. 3. dizedeki *tavla tavla* ile 5. dizedeki *katar katar* ikilemeleri, paralellik bakımından ilk dizede *šovuk [šovuk]* ikilemesinin bulunması gerektiğini gösteriyor. Ayrıca yukarıdaki soylamaya kız kardeşin verdiği cevapta (her iki nüshada) *šovuk şovuk sular*’ın geçmiş olması da bu tamirin doğru olduğunu gösteriyor:

“šovuk şovuk şuları şorar olsañ = Vat.77b.12
 ağam Beyregün içidiydi.
 ağam Beyrek gèdeli içerüm yok.
 tavla tavla şehbâz atları şorar olsañ
 ağam Beyregün binidiydi.
 ağam Beyrek gèdeli binerüm yok.
 kaṭār kaṭār develeri şorar olsañ
 ağam Beyregün yüklediidi.
 ağam Beyrek gèdeli yüklerüm yok.” (Drs.53b.9-13)

Drs.53b.7 (ME 103.7) [kara]

“Karşu yatan [kara] tağı şorar olsañ...”

Yukarıdaki cümlede tamir edilmiş olan tamlama, metinde *karşu tağı yatan* şeklinde yazılmıştır.

Dede Korkut’ta on dokuz yerde¹⁵⁷ *karşu yatan kara tag(lar) ka-* ön kafiyesi (koyu harflerle belirtilmiş) şekilde geçiyor. Yazıcı burada kelimelerin sırasını da karıştırmış ve büsbütün yanlış şekilde yazmıştır. Söz konusu tamlama, bu örneklerle göre yukarıdaki gibi tamir edilmelidir.

¹⁵⁷ Drs.31b.2, 39b.6, 43b.8, 53a.12, 54a.4, 54a.10, 60b.13, 70b.1, 71a.7, 74b.2, 74b.11, 75b.1, 83b.7, 83b.9, 91b.5, 105a.12, 113b.7, 128a.11, 131a.4.

Drs.53b.13 (ME 103.13) **یوکلدیم** → **هو کلرم** = **yükledüm** → **yüklerüm**.

Dresden	Vatikan
Karşu yatan [kara] tağı şorar olsañ ağam Beyregün yaylasıydı. Ağam Beyrek gèdeli yaylarum yok. Şovuk şovuk şuları şorar olsañ ağam Beyregün içdiydi. Ağam Beyrek gèdeli içerüm yok. Tavla tavla şehbâz atları şorar olsañ ağam Beyregün bındıydı. Ağam Beyrek gèdeli bınırüm yok. Kaţâr kaţâr develeri şorar olsañ ağam Beyregün yüklediydı. Ağam Beyrek gèdeli یوکلدیم yüklerüm yok. (53b.7-12)	Karşu yatan kara tağı şorar olsañ ağam Beryegün yaylasıdır. Ağam Beryek gèdeli yaylarum yok. Şovuk şuların şorar olsañ ağam Beryegün içdidür. Ağam Beryek gèdeli içerüm yok. Tavla tavla atları şorar olsañ ağam Beryegün bındı idi. Ağam Beryik gèdeli bınırım yok. Kaţar kaţar develeri şorar olsañ ağam Beryegün yükledi idi. Ağam Beryik gèdeli یوکلدیم yüklerüm yok. (77b.11-78a.2)

Yukarıdaki *soylamanın* son dizesinde geçen ve iki nüshadaki yazılışı gösterilmiş olan kelime her iki nüshayı çalışan araştırmacılar tarafından hep *yükledüm* şeklinde okunmuştur. Ancak, *soylamada* görüldüğü gibi, bundan önceki dizelerde *yayla-yaylar*, *içit-içer*, *binir-biner* şeklinde sıfat-fiillerle kurulmuş olan paralel yapıların kullanılmış olduğu dikkat çekiyor. Bu paralellik ve bağlama göre son iki dizede *yüklet-yükler* bulunması gerektiği açıktır yani Dresden ve Vatikan yazıcıları söz konusu kelimeyi yanlış olarak *re* yerine *dal* ile yazmışlardır. Aynı yanlış yazımın iki nüshada da görülmesi nüshaların ortak bir dip nüshaya dayandığını gösteriyor.

Drs.54a.6 (ME 104.6) **اڭوب** → **اڭوب** = **aşup** → **geçüp**.

“Mere ozan, karşu yatan kara tağdan aşup
geldüğünde geçdüğünde
Beyrek adlu bir yigide bulışmadun mı?
Taşkun taşkun şuları geçüp
geldüğünde geçdüğünde
Beyrek adlu bir yigide bulış[ma]dunmı?”

Yukarıda koyu harflerle yazılmış olan kelimenin metinde **اڭوب** (*aşup*) şeklinde yazılmış olması yanlıştır, doğrusu **اڭوب** (*geçüp*) olmalıdır. Bu düzeltme ile ilgili gerekçelerim şunlardır:

1. Vatikan nüshasında geçen aynı cümlede *su* için, *geç-* fiili kullanılmıştır:

Vat.78a.5: “Taşkun taşkun şuları geçüp geldün”

2. Dede Korkut’un başka yerlerinde birer doğal engel olan hep *dağ* için *aş-*, *su* için *geç-* fiili kullanılır; söz konusu kelimeleri görelim:

Drs.39b.6-8: “Karşu yatan kara karlı tağlardan aşar olsa
Allāh Te‘āla senün oğluña aşut vërsün!
Kıanlu kıanlu şulardan geçër olsa geçit vërsün!”

Drs.43b.9: “Karşu yatan kara tağunı aşmağa gelmişem,
Akındılı görklü şuyunı geçmege gelmişem.”

Drs.91b.6: “Karşu yatan kara tağunı aşmağa gelmişem”
akındılı [görklü] şuyunı geçmege gelmişem”

Drs.95a.8: “Arğu Bëli ala tağı dünin aşduñ,
Akındılı [görklü] şuyı dilüp geçdüñ”

Drs.95a.12: “Kara kara tağlardan haber aşsa,
Kıanlu kıanlu şulardan haber geçe”

Drs.121b.3: “Arğu Bëli ala tağdan dünin aşduñ,
akındılı görklü şuyı dilüp geçdüñ”

Drs.121b.11: “Arğu Bëli ala tağdan dünin aşdum,
Akındılı görkli şuyı dilüp geçdüm”

Drs.124a.6: “Kara kara tağlardan haber aşmış,
Kıanlu kıanlu şulardan haber geçmiş.”

Drs.130a.1-2: “kara kara tağlardan haber aşdı,
kıanlu kıanlu şulardan haber geçdi”

Drs.135b.5: “Arğu Bëli ala tağdan dünin aşan [yigit]
Akındılı görkli şuyı dilüp geçen [yigit]”

3. Tonyukuk yazıtında da *dağ* için *aş-*, ırmak için *geç-* fiilleri kullanılmıştır:

“Altın yışık yolsuzun aştımız, irtiş ögüzüg keçigsizin keçtimiz = Altın dağı yol olmaksızın aştık, İrtiş nehrini geçit olmaksızın geçtik” (Tonyukuk K.11).

Yazıcının gözü iki üst satırdaki *aşup* kelimesine takılmış olabilir.

Drs.54a.7 (ME 104.7) iÜ...a → iÜëa = ağır adlu → ağır ulu.

“Mere ozan,

karşu yatan kara tağdan aşup geldüğünde geçdügünde

Beyrek adlu bir yigide bulışmadun mı?

Taşkun taşkun şuları aşup geldüğünde geçdügünde

Beyrek adlu bir yigide bulış[ma]dun mı?

Ağır adlu → ulu şehirlerden geldüğünde [geçdügünde]

Beyrek adlu bir yigide bulışmadun mı?”

Yukarıdaki beşinci dizede geçen ve metinde ادلى şeklindeki yazılmış olan kelime, yazılışına uygun olarak hep *adlu* şeklinde okunmuştur; kelimenin *ulu* şeklinde düzeltilmesi gerekiyor. Yazıcının gözü, yukarıdaki metinde üç defa tekrar edilmiş olan *Beyrek adlu bir yigide bulışmadun mı?* cümlesinde geçen *adlu* kelimesine takılmış ve kelimeyi *ulu* yerine *adlu* yazmış olmalıdır. Ağır adlu tamlaması bağlama uygun düşmüyor; ağır ulu ikilemesi ise gayet uygun düşüyor. Ayrıca birbirine benzemeleri nedeniyle *dal* ve *vav* harflerinin birbiri yerine yazılması, yazmalarda görülebilen bir yanlışlıktır (bk. Giriş, 6.2. *Birbiri Yerine Yazılmış Harfler*).

Aynı yazım yanlışlığı Vat.78a.6’da da bulunuyor ve orada da araştırmacılar tarafında *adlu* okunmuştur. Yanlışlığın iki nüshada da bulunması bunun daha eski bir nüshaya dayandığını gösteriyor. Anlatıcı veya yazıcı, dizenin öncesinde geçen “*Beyrek adlu bir yigide bulış[ma]dun mı?*” dizesinin etkisinde de böyle bir yanlışlığı yapmış olabilir.

Dede Korkut’ta, bir yerde de olsa, *ağır ulu* ikilemesinin geçmiş olması, düşüncemizi destekleyen bir başka kanıttır:

Drs.75a.3: “Gümbür gümbür tavullar dögilmedi,

Ağır ulu dīvānum sürilmedi,

Seni bilen beg oğulları, ağ çıkardı kara geydi.”

Ayrıca, bu ikileme Uyğurcada *uluğ ağır* şekliyle geçer:

“tütsüglük tutup evining kapagında *uluğ ağır* ayamakın kelteçi dıntarlarag...” (Tekin 1976: 94, 6-7, s. 167) = “buhurdan (tütsüglük) tutup evinin kapısına büyük bir hürmetle gelen rahipler...” (Tekin 1976: 263)

Drs.54a.7 (ME 104.7) **bulış-** fiilinin anlamları.

“Beyrek adlı bir yigide bulışmadın mı?”

Ergin, yukarıdaki cümlede geçen *bulış-* fiili için “*buluşmak, rastlamak, karşılaşmak*” (MEİİ: 61); Gökyay, “*karşılaşmak, tesadüf etmek, rastlaşmak, görüşmek, bir araya gelmek*” (OŞG: 181) anlamlarını vermiştir. Bu anlamların bir kısmı doğrudur; ancak dizinde verilen anlamların hangi örneklerle ait olduğu belirtilmelidir.

Dede Korkut’ta *bulış-* fiili toplam altı yerde geçer: Yukarıdaki cümle, aynı *soylamada* üç defa geçer ve bu cümlede olduğu gibi fiil, ‘karşılaşmak’ anlamında kullanılmıştır. Beyrek’in kız kardeşi, ozan kılığına girmiş olan ağabeyine “*Beyrek adlı bir yigitle karşılaşmadın mı?*” diye soruyor.

Fiilin bir örneği ‘görüşmek’ anlamında kullanılmıştır. Deli Dumrul, eşiyile görüşmek için Azrail’den şöyle izin ister:

Drs.85a.2: “*Hasretüm vardır, bulışayım*”

Fiil, şu cümlede ‘kavuşmak’ anlamında kullanılmıştır.

Drs.108a.5: “*İki hasret birbirine bulışdılar*”

Drs.54b.1 (ME 105.1) **il-ön<ün>de** → **ileyünde**.

“**إليؤنك** İleyünde düğün var, düğüne varup ötgil!”

Yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı verilmiş olan kelimeyi M. İrgin, O. Ş. Gökyay *ileyünde* (OŞG: 48.28) şeklinde okumuş ve ‘önünde, karşında’ olarak anlamışlardır. S. Tezcan *ileyünde* okumuş ve aynı şekilde anlam vermiştir. O. F. Sertkaya ise metindeki yazılışında eksiklik bulunduğunu düşünerek kelimeyi *il-ön<ün>de* şeklinde tamir etmiştir (Sertkaya 2004: 136).

Dede Korkut’un giriş bölümünde de *iley* kelimesi geçer ve orada da bir yanlış yazım söz konusudur:

Drs.4b.9: “**إليؤنك** İleyünüzde çalup eyden ozan olsun!”

Kelimenin bu cümlede geçen örneğini Ergin ve Tezcan, *ileyünüzde*; Gökyay ise *ileyünde* (OŞG: 2.21) şeklinde okumuştur.

Drs.4b.9 **إليؤنك** ve Drs.54b.1 **إليؤك** *iley* kelimesinin yazım şeklinin aynı olması (إليؤ), yazımda bir yanlışlık olmadığını gösteriyor. Ayrıca Drs.4b.9’da geçen cümlede *ze, dal* ile bitişmiş olduğundan *nun* (ن) gibi yazılmış gibidir ve Ergin ile Tezcan’ın her iki cümledeki okuyuşları doğru olmalıdır. Her iki cümlelerin geçtiği metindeki bağlam da bunu göstermektedir. Benzer yazım yanlışlığı için bk. Drs.54b.7 notu.

Drs.54b.4 (ME 105.4) [otağda] otururlar → otururlar.

Bu notta öncelikle araştırmacıların söz konusu edeceğim cümleyi okuyuşlarını görelim:

“Bakdı gördi kız kardaşları karalu göklü otururlar.” (Ergin 105.4)

“Bakdı gördü hep kız kardaşları karalu göklü bir arada otururlar” (Gökyay OŞG: 48.30)

“Bakdı gördi kız kardaşları karalu göklü [otağda] otururlar.” (Tezcan Drs.54b.4)

Ergin cümleyi metindeki yazılışına uygun şekilde okumuştur. Gökyay ve Tezcan, tamirleri ile ilgili bir not yazmamıştır. Ancak Gökyay’ın cümleyi Vat.78a.12’ye göre tamir ettiği anlaşılıyor.

Bence Ergin’in okuma şekli doğrudur çünkü bu cümlede eksiklik yoktur. Bu düşüncemin gerekçeleri şunlardır:

1. Cümlelerin Vatikan nüshasındaki şekli, cümlede *otağ* kelimesinin eklenmesi gerektirecek bir durum bulunmadığını açıkça gösteriyor:

Vat. 78a. 12: “Bakdı gördü hep kız kardaşları karalu göklü bir arada otururlar”

Bu cümle de *karalu göklü* ikilemesinin *otağla* değil, *kız kardaşlarla* ilgili bir durumu anlattığını gösteriyor.

2. Ayrıca aşağıdaki iki cümlede de Oğuzların, matem tutarken *gök geyüp kara şarındıkları* ya da *kara geyüp gök şarındıkları* geçiyor ki buna göre de metinde bir tamire gerek kalmıyor:

Drs.74a.11-12: “Anam menüm için gök geyüp kara şarınsun”

Drs.151b.12: “Kırk yigit kara geyüp gök şarındılar.”

Bu örneklerle göre söz konusu cümlede, Beyrek’in kız kardeşlerinin giydikleri elbiselerin *karalu göklü* olduğu anlatılıyor.

Drs.54b.7 (ME 105.7)

1. **بغیر کی** → **بغیر کی** = **bağır gibi, benir gibi** → buğurki: şimdiki, bu seferki.

“Ala şabâh yerinden tûran kızlar,

Ağ otağı koyuban kara otağa giren kızlar,

Ağ çıkarup kara geyen kızlar,

بغیر کی اوکنف yoğurtdan ne var?

Kara şakaç altında küpeçden ne var?

Kendürükde etmekden ne var?

Üç gündür yoldan geldüm, toyurun meni,
Üç güne varmasun, Allâh sevindürsün sizi”

Yukarıdaki *soylama Beyrek*’e aittir. *Soylamanın* dördüncü satırında geçen ve metindeki yazım şekli gösterilmiş olan ibareyi M. Ergin; *bağır gibi üginende* şeklinde okumuş, fiil için “*katılaştık, mayalaştık, uyuştuk, üyüşmek, pıhtılaştık*” (MEİI: 306) anlamlarını vermiş ve ibareyi “*bağır gibi katılaştık*” (DKK: 81) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay; ibareyi *bağır gibi uyunanda* (OŞG: 48.35) şeklinde okumuş ve *uyunanda* okuduğu fiil için “*uyunduğu zaman, süt katılışıp yoğurt olduğu zaman*” (OŞG: 298) anlamlarını vermiş, ibareyi “*bağır gibi uyunanda*” (DKH: 72) şeklinde aktarmıştır.

S. Tezcan ise *benir gibi üginende* şeklinde okumuş ve bu tamiri ile ilgili olarak yazdığı notta şu açıklamayı yapmıştır:

Eski anlamı ‘karaciğer’ olan *bağır* ile yoğurt arasında bir benzetme söz konusu olamaz. Sözcüğün bütünü bozuk kopya edilmiş olduğunu kabul ederek *benir gibi* okuyorum; Farsça *بنیر* sözcüğünün burada *بنر* olarak yazılması bütünüyle normaldir. Suyu az, yağı bol yoğurt için bugün de ‘kaymak gibi’, ‘peynir gibi yoğurt’ denir. Aynı yanlışın Vat. Nüshasında da bulunması her iki yazmanın eski bir çekimlemede yanlışları bol bir yazmada birleştiklerini göstermektedir. (DKON: 179).

Bu konuda, öncelikle birkaç noktaya dikkat çekmek istiyorum:

* Dede Korkut’ta *peynir* kelimesi, iki yerde¹⁵⁸ geçer ve ikisinde de *بنیر* şeklinde yazılmıştır.

* Dede Korkut’ta *bağır* kelimesi, 11 yerde¹⁵⁹ *بغر* şeklinde, bir yerde¹⁶⁰ *بغير* şeklinde yazılmıştır.

* Dede Korkut’ta *buğur* <*bu uğur* ‘bu sefer, bu kez, şimdi’ kelimesi, iki yerde geçer ve Drs.58b.10’da *بغور*, söz konusu Drs.54b.7’de ise *بغر* şeklinde yazılmıştır. İşte *soylamadaki* problem kelime de ikinci örnek gibi *بغر* şeklinde yazılmış olduğundan araştırmacılar tarafından *bağır* şeklinde okunmuştur.

* Yukarıda yedinci satırda üzerinde durduğumuz kısımdaki son kelimenin *کی* şeklinde yazılmış, ancak daha sonraki yazıcı(lar) tarafından *buğur* kelimesi yanlış anlaşıldığından bu ek yerine burada *gibi* bulunması gerektiği düşünülmüş ve araya fazladan *be* harfi eklenmiş olmalıdır: *بغر کی* → *بغر کی* *buğurki* ‘şimdiki, bu seferki’.

¹⁵⁸ Drs.22a.4, 92a.10.

¹⁵⁹ Drs.13b.11, 14a.10, 24a.12, 29a.9, 43b.2, 53a.9, 53a.11, 53a.12, 56b.11, 69b.11, 70a.8, 70b.6, 72a.4, 72a.6, 99a.12, 104a.10, 124b.6.

¹⁶⁰ Drs.22a.11

Burada akla gelecek olan 'Dede Korkut metinlerinde ki ekinin *ke* şeklinde veya *ye* ile yazılmış başka örneği veya örnekleri var mı?' sorusuna cevap olarak Dresden nüshasında geçen ve aynı eki almış olan şu kelimelerin yazılışlarını veriyorum:

emişdeki 57a.11	yanuñdağı 76b.1
bugünki 57b.5	altuñdağı 126.4
budurki 138b.7	egnüñdağı 126b.5
altındağı 22b.1	yanındağı 125b.11
başuñdağı 22b.2	yanuñdağı 126b.6
başumdağı 22b.2	altındağı 127a.2
altuñdağı 76a.12	yanındağı 127a.4

Buna göre söz konusu kısmı *buğurki* okuyor ve 'şimdiki, bu seferki' şeklinde anlıyorum.

2. **اوكنند** → او كنند = **üginende, uyunanda** → **ögünüñüzde**.

Yukarıda metindeki yazılışı gösterilmiş olan ikinci kelime ise şimdiye kadar -yukarıda belirtildiği gibi- *üginende* ve *uyunanda* şeklinde okunmuştur. İkinci okuma şekli (*uyunanda*) Vat.78b.1'de kelimenin او يوندانده şeklinde yazılmış olması ile ilgilidir. Araştırmacıların okuyuşları ve kelime için verdikleri anlamlar, bağlama uygun düşmüyor. Ben, bu nedenle kelimenin metinde yanlış yazıldığını ve *buğurki* *ögünüñüzde* şeklinde yazılmış olması gerektiğini düşünüyorum. Yazıcı, *ze* (ج) harfinin kuyruğunu kıvrarak bitştirmiş veya *nun* (ن) 'a benzer şekilde yazmış olduğundan sonraki yazıcı(lar) da aynı şekilde çekimlemiş olmalı. (Benzer yazım yanlışları için bk. Drs.4b.9, Drs.54b.1 notları.) Bu kelimedeki diğer yanlışlık ise iyelik ekinin *kef* (ك) yerine *nun* (ن) ile yazılmış olmasıdır. Ancak, bu bir yanlışlık olarak görülmeyebilir çünkü Dresden nüshasında iyelik 2. kişi ekinin *kef* ile yazılması beklenirken *nun*'la yazıldığı az da olsa görülebilmektedir:

yerüñden بركدن 9a.4, 12a.13, 17a.12, 70a.3, 92b.6, 95a.6, 95b.5, 99a.9, 106a.2, 121b.1, 122b.7, 124a.11.	yeründen برندن 14a.4.
alnuña النوكه 26a.5.	alnun النون (kara yere depilmedin) 98a.7.
évüñ ابوك 25b.10, 26b.8; évüñ اووك 60a.7.	évün ابون (yağmalatduğun dem) 148a.6.

Kelimenin her iki nüshada yanlış yazılmış olması, bu yanlışlığın daha eski ve ortak bir nüshaya dayandığını gösteriyor.

Sonuç: Beyrek, bu *soylamada* aç olduğunu söyleyerek kızların *bu ögünüki* yiyeceklerinden istiyor. Buraya kadarki açıklamalara göre metnin yedinci satırının tamiri ve anlamı şöyle olmalıdır:

“Bugurki ögününüzde yoğurtdan ne var?”

‘şimdiki ögününüzde yoğurttan ne var?’

Bu durumda *soylama* metninde sözü pekiştirmek amacıyla kullanılan şöyle bir paralellik de ortaya çıkmış oluyor:

Bugurki ögününüzde	yoğurtdan	ne var?
Ğara şakaç altında	küpeçden	ne var?
Kendürükde	etmekden	ne var?

Nitekim Dede Korkut’un girişinde geçen şu cümlede de *ekmek* (*bazlammac*) ve *yoğurt* -bu metinde olduğu gibi- bir arada yemek olarak anılmıştır:

Drs.5b.13: “Elin yüzün yumadın toköz bazlammac ilen bir külek yoğurd gözler toýınca tıka başa yër.”

Drs.54b.7 (ME 105.7)

1. **şakaç**: üstünde ekmek pişirilen sac.
2. **gömeç** → küpeç: çömlekte pişmiş yemek, güveç.

“Ala řabāh yèrinden tıran kızlar,

Ağ otağı koyuban ğara otağa giren kızlar,

Ağ çıkarup ğara ğeyen kızlar,

Bugurki ögününüzde yoğurtdan ne var?

Ğara **şakaç** altında **gömeç** küpeç-**gömeç**-den ne var?

Kendürükde etmekden ne var?

Üç gündür yoldan geldüm, toýurup meni,

Üç güne varmasun, Allāh sevindürsün sizi”

M. Ergin yukarıdaki soylamada geçen ve metindeki yazım şekli gösterilmiş olan kelimelerden birincisini *şakaç* okumuş, “*saç*” (DKK: 81) şeklinde aktarmış ve kelime için “*ekmek pişirilen saç*” (MEII: 256) anlamını vermiştir.

O. Ş. Gökyay kelimeyi *sakaç* (OŞG: 48.36) şeklinde okumuş ve “*saç*” (DKH: 72) şeklinde aktarmıştır. Gökyay, sözlükte bu kelimeye “Üzerinde ekmek pişirilen yuvarlak saç, ince demir tahtası” (OŞG: 274) anlamlarını vermiştir.

S. Tezcan kelimeyi *şakaç* okumuş, yazdığı notta Ergin ile Gökyay’ın kelimeye verdikleri ‘saç’ anlamına karşı çıkarak şu eleştirileri yapmıştır:

Sanırım bu anlamlandırmada SDD 1178’de (=DerS. 3512) sadece Adana’nın tek bir köyünden (Alibazlı-Bahçe) derlenmiş olarak yer alan *sağaca* ‘ekmek pişirmeğe mahsus saç’ sözcüğü göz önünde bulundurulmuştur. Bir tek yerden derlenmiş olan, eski kaynaklarda ve

öteki Türk dillerinde bulunamayan bu sözcük bana şüpheli görünüyor. Zaten *şakaç* ile *sağaca*'yı birleştirmek de zordur. Bu anlamdaki sac sözcüğünün DKK'nda *şakaç* biçiminde kullanılmış olduğu düşünülmüş ise bu da olmayacak bir şeydir. Üstelik *sac ekmeği* denilen ekmek, *sac*'ın üstünde pişirilir, Beyrek ise «kara şakaç altında küpeçden ne var?» diye soruyor.

Burada *şakaç*'ın 'ekmek sarılan bez' anlamına olduğunu sanıyorum. Bu sözcüğü geçişmeli biçimiyle Çağataycada, Clauson, Sanglâh 229b *saçaq* 'sufra' (sofra bezi) ve Türkmencede buluyoruz: TDS 587 *saçaq* 'çörek dolamak, nahar iylenide öne yazmak ve ş.m. için ulanılan yörte dokalan ya-da bölek mata, supra' (ekmek sarmak, yemek yerken önüne sermek vb. için kullanılan, özel olarak dokunan ya da hazır kumaştan kesilen parça, sofrası bezi). DKK'nda bunun *kara* olduğu da belirtilmiştir. (DKON: 179-180)

Tezcan, bu açıklamaların iki paragraf sonrasında ise sonuç olarak "*şakaç ile kendürük*'ün eş anlamlı olduğu anlaşılıyor." (DKON: 179-180) demiştir.

Şimdi söz konusu iki kelime ile ilgili değerlendirmeye geelim. Bunun için öncelikle Ozan kılığına girmiş olan Beyrek'in kız kardeşlerine sorduğu soruları görelim:

Bugurki öğününüzde	yoğurtdan	ne var?
Kara şakaç altında	küpeçden	ne var?
Kendürükde	etmekden	ne var?

Beyrek'in ilk cümlede sorduğu nesne *yoğurt*, üçüncü cümlede sorduğu ise *ekmek*ti. Üçüncü cümlede ayrıca ekmeğin sarıldığı veya korunduğu eşya *kendürük* 'deri veya kumaştan yapılmış sofrası bezi' olarak geçmektedir. Burada bilmediğimiz veya karanlık kalan nokta ikinci cümledeki *şakaç* ve *gömeç* şeklinde okunmuş olan kelimeleridir. Tezcan'ın ileri sürdüğü gibi *şakaç* ile *kendürük*'ün eş anlamlı olduğu kabul edilemez. M. Ergin'in *şakaç* için verdiği 'ekmek pişirilen sac' anlamının buradaki bağlam ve cümle için doğru olduğunu düşünüyorum.

Ancak söz konusu iki kelimeyi bir arada doğru okumak ve doğru anlamak zorunda olduğumuz açıktır. Şimdi yine Beyrek'in soru sorduğu üç cümleye dönelim. İlk cümlede *yoğurttan*, üçüncü cümlede *ekmekten* ne bulunduğunu sorduğu anlaşılan Beyrek, ikinci cümlede ne sormuş olabilir? Şüphesiz Beyrek'in sormuş olduğu sorularda eksik kalan şey ana yemektir. Metinde ana yemeğin adı Drs.54b.7'de satır sonunda şeklinde ve üzerine gelen *çılma* durumu eki ise Drs.54b.8'de satır başında (+den) şeklinde yazılmıştır.

Şimdi araştırmacıların bu kelimeyi okuyuşları ve varsa kelimeye verdikleri anlamları görelim:

M. Ergin; kelimeyi *gömeç* okumuş, "*kül ekmeği, kül puğaçası*" (MEII: 122) olarak anlamış ve "*kül ekmeği*" (DKK: 81) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay; kelimeyi *gömeç* okumuş, “*külde pişmiş buğday ekmeği*” (DKH: 72, 179, 217. not) şeklinde aktarmış, kelime için “*külde pişmiş buğday ekmeği*” (OŞG: 213) ve benzer anlamlar vermiştir.

S. Tezcan da kelimeyi *gömeç* okumuş ve yukarıda verdiğimiz açıklamalarına bakılırsa diğer araştırmacılar gibi ‘ekmek’ olarak anlamıştır. Kanaatimce bu kelimenin şimdiye kadar *gömeç* şeklinde okunuşu ve dolayısıyla ‘külde pişmiş ekmek’ olarak anlaşılmış olması yanlıştır. Zaten söz konusu kelimeyi *küpeç* okuyup ‘ekmek’ olarak anladığımızda -yukarıdaki ikinci ve üçüncü cümlelerde- Beyrek’in, kızlardan art arda iki defa ekmek sorduğunu kabul etmiş olmak gibi bir çelişki ortaya çıkıyor.

Şimdiye kadar *gömeç*den okunmuş ve genel anlamda ‘ekmek’ olarak anlaşılmış olan söz konusu kelimeyi *küpeç*den (<*küpeç*+den) şeklinde okuyor ve ‘çömlekte pişmiş yemek, güveç’ olarak anlıyorum. Bu okuyuşumun gerekçeleri şöyledir:

Anlaşılan o ki ekmek pişirilen *sac*ın altında kazılan bir çukura çömlek ‘güveç kabı’ konulmaktadır. Böylece bir yandan *sac*ın üzerinde ekmek pişirilirken diğer yandan *sac* altındaki çukura yerleştirilen ve üstü örtülmüş olan çömlekte ‘güveç’ pişer. Cümleyi böyle anladığımızda Tezcan’ın tereddüt ettiği konu da açıklığa kavuşmuş oluyor. Çünkü Beyrek’in ikinci cümlesinde *sac* altında piştiği belirtilmiş olan nesne yukarıda belirttiğimiz gibi *ekmek* değil *ana yemek* olmalıdır. Bu nedenle de söz konusu cümledeki bu kelimeyi *küpeç* (<*güveç*) ‘çömlekte pişmiş yemek, güveç’ okuyup anlamak bağlama gayet uygun düşer. Ayrıca Türkiye Türkçesinde de *güveç* “1. İçinde yemek pişirilen toprak kap, 2. Bu kapta pişirilen yemek” (TS 2005: 816a) anlamlarında kullanılmaktadır.

İkinci olarak kelimenin كچ şeklindeki yazılışına ve okunuşuna da değinmek gerekir. Kanaatimce kelimenin ikinci hecesinin başında geçen ve şimdiye kadar *mim* olarak görülmüş veya düşünülmüş olan diş, benim *küpeç* okumak istediğim kelimedeki *p*’nin dişi, noktalar ise muhtemelen iki harfe (*p*, *cim* / *çim*) ait noktaların yazılabilmiş olan kısmı yani bakiyesidir.

Benzer bir yazım yanlışlığı *Arku Bêli* yer adında yapılmıştır. Bu yer adının ikinci kelimesi, metinde hep *Arku Bêli* okuyuşuna uygun olarak بيلي şeklinde yazılmış olduğu hâlde¹⁶¹ Drs.92b.7’de مېلي (*Mêli*) şeklinde yazılmış ve araştırmacılarca *Meli* okunmuştur. Bu okuma şekli tarafımdan *Beli* olarak düzeltilmiştir (bk. Drs.92b.7 notu). Yine Drs.82a.3’te ييرلردې (*yırlardı*) şeklinde yazılmış olan kelime araştırmacılar tarafından *mırlardı* okunmuştur (bk. Drs.82a.3 notu). Benzer örnekler daha da çoğaltılabilir. Dresden yazıcısı, *ye* harfinin dişini kelime veya hece başında sıklıkla -şu örneklerde olduğu gibi- *mim*’e benzer şekilde yazmıştır:

¹⁶¹ Drs.95a.7, 102a.3, 121b.2, 121b.10, 124b.8, 135b.3, 151a.4

Drs.82a.9: **ايلويديم** eyleridüm (birinci ye'nin dişi)

Drs.82a.10: **سويلدم** söyledüm

Drs.82a.12: **يالواررسی** yalvarursın

Drs.82a.12: **يالوار** yalvar

Bir başka kanıt olarak Azerbaycan Türkçesinde *küpecik* “küçük küp, ufak çömlek” (Altaylı: 804) anlamında geçmektedir. Ayrıca aynı kelime Tarama Sözlüğü’nde “*küpecik, (küçük, küpecük)*” şeklinde madde başı yapılmıştır. Sözlükte verilen 14 tanıktan biri şöyledir:

“Beştük: Küpçük ve martabâni ve kavanozdur ki saksı ve çini dahi olur.” (TarS: 2772)

Drs.54b.13 (ME 105.13)

ويرر → **کيرور** = **virürler, vërür[ler]** → **girür**.

“Dügünde elüme kaftan girür, gerü kaftanunuz vëreyim”

Araştırmacılar, yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan kelimeyi *virürler* veya *vërür[ler]* şeklinde tamir ederek okumuştur.

Yukarıdaki cümle, Vat.78b.5’te şu şekilde geçer:

“Dügünde kaftan elüme girürse, gene kaftanınız vëreyin”

Bu cümledeki *ele gir-* deyiminin ‘elde edilmek’ anlamında kullanıldığı anlaşıyor. Deyim günümüzde Türkiye Türkçesinde *ele geç-* şeklinde yine ‘elde et / edil-, kazan-’, ‘yakalanmak’ anlamlarında kullanılmaktadır. Buna göre Drs.54b.13’te geçen bu cümlede deyimnin iki ögesi arasında *kaftan* kelimesi girmiştir ve tamir yukarıda gösterilen şekilde yapılmalıdır. *Girür* kelimesindeki bu yanlışlığın sebebi bir sonraki *girü* kelimesi ile ilgili olmalıdır. Yazıcı arka arkaya gelen ve yazımı birbirine benzeyen iki kelimenin birincisini yazarken karıştırmış, kelime başında *kef* yerine *vav* yazmış olmalıdır. Nitekim deyim Dede Korkut’un başka yerlerinde geçen dokuz örneği de bu tamirin doğru olduğunu gösteriyor:

Drs.52b.2-3: “...bir atdur elüme girdi. Eleteyim, şaklayayım”

Drs.73a.3: “Karı düşmen tatar oğlu elümüze girmişiken cezâyıla öldürelüm”

Drs.81a.8: “Al kanatlu ‘Azrâyil menüm elüme girse öldüreydüm”

Drs.81b.3: “men seni gën yërde isteridüm, tar yërde eyü elüme girdün ola mı?”

Drs.140b.9, 141a.10, 141b.10, 142a.6, 142b.2: “Elüje girmiş iken, mere kâfir, öldür meni yitür meni”

Drs.55a.2 (ME 106.2) **yakış-**: uymak, uygun gelmek.

“Vardılar, Beyregün kaftanı varımış, buna verdiler. Aldı geydi. Boyı boyına, béli beline kolu kolına yakışdı.”

Yukarıdaki cümlede geçen *yakış-* fiili, Dede Korkut’ta geçen tek örnektir. Ergin, fiilin anlamını “*yakışmak*” (MEII: 317); Gökyay, “*münasip olmak, uygun olmak, yaraşmak*” (OŞG: 302) şeklinde vermiştir. Bağlam, Gökyay’ın verdiği anlamın uygun olduğunu gösteriyor.

Drs.55a.7-8 (ME 106.7-8)

şolmasa-y-idi, sovlumasaydı, şolmasaydı → şovul-masaydı; **şovul-**: kurumak, zayıflamak.

“Kunt kunt bileklerün صول مسیدی şovul-masaydı,
ağam Beyrek dēyeydüm, ozan saṇa.”

M. Ergin; yukarıdaki cümlede geçen, metindeki yazılışı gösterilen fiili *şolmasa-y-idi* okumuş, sözlükte “*solmak*” (MEII: 269) anlamını vermiş, fiili “*sol-masaydı*” (DKK: 82) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay; fiili *sovlumasaydı* (OŞG: 49.19) okumuş, “*dermansız düşmek, gücünü kaybetmek*” (OŞG: 282) anlamlarını vermiş ve “*soğulmasaydı*” (DKH: 72) şeklinde aktarmıştır. S. Tezcan ise kelimeyi *şolmasaydı* şeklinde okumuştur.

Gökyay’ın fiili *sovlul-* olarak okuması doğru olmuştur, ancak fiile vermiş olduğu anlamlar bağlama uygun düşmüyor.

Derleme Sözlüğü 4703’te *sovlamak*, “*Su toplamış yara vb. şişkin nesnenin içi boşalmak, sönmek, inmek*” anlamlarında tespit edilmiştir.

Ayrıca, Dede Korkut’ta *şol-* fiili hiç geçmez; buna karşılık *şoğul-* fiili iki yerde ‘suyu çekilmek, kurumak’ anlamında geçer:

Drs.60b.5: “Kanlu kanlu şularun şoğulmışıdı, çağladı āhir.”

Drs.131 a.5: “Akındılı görklü şuyun şoğulmışıdı, çağladı āhir.”

Buna göre fiili *şovulmasaydı* şeklinde okumak ve yukarıdaki örneklerden ve bağlamdan hareketle fiilin anlamını ‘kurumak, zayıflamak’ olarak vermek gerekir.

Ergin, Dede Korkut’ta *g~v* ünsüzlerinin bir arada kullanıldığına değinmiş ve *kov, kov-, karavul, şovuk* örneklerinin yanında *kalaguz, sıga-* örneklerinin bulunduğu dikkat çekmiştir (MEII: 423). Ergin’in verdiği örneklerden başka Dede Korkut’ta *şoğul-* fiilinin yukarıda verdiğim iki örneğinin yanında *şovul-* şeklinin geçmesi *g~v* ünsüzlerinin bir arada kullanıldığını ve *g> v* değişmesini göstermektedir.

Drs.55a.9, 108b.12 (ME 106.9, 213.12)

بوریشدن → یوریشدن = **yorıyış, yürüyüş, yörüyiş** → **yörış**.

“Apul apul **yörışün**-den
Aşlan gibi **tırışun**dan,
Kağnıluban **bakışun**dan
Ağam Beyrege benzedürem, ozan, seni.”

Yukarıdaki soylamada geçen ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan fiili, Ergin *yorıyışun*dan; Gökyay, *yürüyüşünden* (OŞG: 49.21); Tezcan, *yörüyişün*-den şeklinde okumuştur.

Şu cümlede yazılışı gösterilmiş olan aynı fiili ise Ergin, *yorıyış*; Gökyay, *yürüyüşü* (OŞG: 105.9); Tezcan, *yörüyiş* şeklinde okumuştur.

Drs.108b.12: “Hānum sazdan bir aşlan çıkar, it [gibi] ürer, apul apul **بوریشی** **yörışi** âdem gibi.”

Hem yazım şekli hem de *soylamanın* ikinci ve üçüncü dizelerindeki *tır-ış*, *bağ-ış* fiillerine paralellik söz konusu olduğuna göre kelimeyi *yör-ış* okumak gerektir.

Aynı fiil için *Tarama Sözlüğü* 4777’de *Süheyl ü Nevbahâr*’dan verilen tek örnek bulunuyor ve bu örneğin metinde yukarıdaki gibi *yörış* okunacak şekilde yazıldığı belirtildiği hâlde fiilin “*yürüş*” okunması yanlış yanlış olmuştur. Ayrıca, *yörış et-* fiili için Drs.11b.4 notuna bakılabilir.

Drs.55b.1 (ME 107.1) **lêçegümüz** → **gêceligümüz**.

“Ağam Beyrek gèdeli biz[e] ozan geldügi yok,
Egnümüzden **kaftanumuz** aldügi yok,
Başumuzdan **کیجه لکومز** **gêceligümüz** aldügi yok.
Boynuzı burma **koçlarumuz** aldügi yok, dèdi.”

S. Tezcan, yukarıda üçüncü dizede geçen ve metindeki yazılışı verilen kelimeyi, araştırmacıların yazılışına uygun olarak *gecelik* okuyup anlamalarına karşılık burada bir yanlış yazım bulunduğu gerekçesiyle *lêçegümüz* okumuştur. Tezcan, bu okuyuşunun gerekçelerini şöyle açıklar:

Başumuzdan **کیجه لکومز** > **لجه کومز** *lêçegümüz* *aldügi yok* Vat. Nüshasında yoktur; çekimleyen anlamsız bulduğu için bu cümleyi çıkarmış olmalı. Ergin *giceligümüz*, Gökyay *geceligümüz* okumuş, soru işareti koyarak ‘takke, gecelik takkesi’ olarak anlamlandırmışlardır (Ergin II, 119; Gökyay, Söz Dizisi 209). Bir ozanın kızların başındaki ‘gecelik takkesi’ni alması olacak şey değildir. Üstelik Oğuz kızlarının ‘gecelik takkesi’ giydikleri üzerine de hiçbir bilgimiz yok. Bilinen eskiden yaşlı erkeklerin

gecelik takkesi giydiğidir. Kısacası, gecelik DKK'nda bağlama uygun düşmüyor. Bu bir çekimleme yanlış olabilir. (DKON: 181)

Tezcan, bu düşüncelerin devamında iki öneri sunarak kelimenin *leçegümüz* veya *keçegümüz* okunup 'başörtüsü' şeklinde anlaşılabilceğini yazmıştır.

Tezcan'ın yukarıdaki görüşlerine katılmıyorum, kelimenin metinde doğru yazılmış olduğunu düşünüyorum. Bu konudaki görüşlerimi Tezcan'ın yukarıdaki satırlarında sunduğu gerekçelerinin işleniş sırasına göre veriyorum:

1. Dede Korkut'ta *gecelik* sadece bu cümlede geçer, *leçek* ise hiç geçmez. Bunun yerine *yaşmak* (Drs.6a.3) ve *yaşmaklan-* (Drs.41a.3) örneklerini görüyoruz. Ayrıca Oğuzlar'da erkeklerin de örtü olarak *dülbend* (Drs.19a.3, 122b.3, 122b.6) kullandıkları anlaşıyor.

2. Bir an için kelimenin كچهكومر şeklinde yazılışının yanlış olduğunu ve doğru şeklinin لچهكومر olduğunu düşünelim. Bu durumda yazıcının kelimenin birkaç harfini hem yeri bakımından hem de yazılışı bakımından değiştirdiğini kabul etmiş oluyoruz. Bu düşünülmesi ve kabul edilmesi zor bir olasılıktır çünkü *gecelik* kelimesi Dede Korkut'ta sadece bu cümlede geçer ve kelimenin baş kısmında da dikkat çekici bir şekilde كچه olarak yazılmış olan *gece* kelimesi, toplam on sekiz yerde geçer ve bunların on yedisi كچه¹⁶², biri كچه¹⁶³ şeklinde yazılmıştır.

3. Tezcan, *gecelik* kelimesinin bağlama uymadığını söylemiş ve nedenini belirtmeksizin "*Bir ozanın kızların başındaki 'gecelik takkesi'ni alması olacak şey değildir.*" yorumunu yapmıştır. Oysaki *gecelik takkesi* anlamı -Tezcan'ın da belirttiği gibi- Ergin ve Gökyay'a aittir. Ancak her iki araştırmacı da verdikleri bu anlamın karşısına soru işareti koyarak anlamdan emin olmadıklarını belirtmişlerdir. Burada göz ardı edilmiş olan nokta bu dizeyi bir önceki dize olan "*eg-nümüzden kaftanımız aldugı yok*" sözü ile bir arada yorumlamak durumunda olduğumuzdur. *Soylama* öncesinde kızlar, eski bir kaftan isteyen ozan'a Beyrek'in kaftanını getirmiştir. Bu durumda ozana verilen *kaftan* nasıl kızlara ait değilse söz konusu edilen geceliğin de kızlara değil erkeklere ait olması gerekir. Buna göre *gecelik* kelimesinin Dede Korkut'ta genel anlamda erkek ve kadın herkes tarafından giyilen gece kıyafetini karşıladığını düşünmek gerekiyor. Günümüzde ise anlam daralmasına uğramış olan kelime, sadece kadınların giydikleri gece kıyafeti için kullanılıyor.

4. Şimdi de konuyu özetleyelim: Ozan kılığına girmiş olan Beyrek, önce büyük kız kardeşlerinden karnını doyurmalarını ister. Kızlar, yemek getirir ve ozanın karnını doyururlar. Ardından ozan, eski bir kaftan ister. Kızlar, Beyrek'in kaftanını getirir verirler. Ozan, kaftanı giyince büyük kızkardeşi kendisini tanımaya gelir ve bunu bir *soylama* ile dile getirir. Ardından kızın ikinci olarak yuka-

162Drs.21b.10, 23a.9, 26b.11, 34b.6, 36b.11, 47a.5, 49a.13, 62b.11, 78b.9, 90b.6, 98a.2, 105a.7, 123a.8, 126b.7, 138a.2, 147a.12, 152b.10.

163Drs.97a.8

ındaki dört dizelik *soylaması* gelir. Giydiği kaftan nedeniyle tanındığını anlayan Beyrek, kaftanı çıkarıp kızların üzerine atar ve oradan uzaklaşır. Ergin ve Gökyay, dikkatlerini soylamanın sadece “*başumuzdan geceligümüz aldugı yok*” dizesine yoğunlaştırdıkları için kelimeye ‘gecelik takkesi’ veya ‘örtü’ gibi bir anlam yüklemeye çalışmışlardır.

5. Soylamanın tamamını incelediğimizde şu sonuç ortaya çıkıyor: Ozan, il-den ile gezerken uğradığı beyler veya varlıklı kimseler tarafından kendisine giyecek olarak *kaftan*, *gecelik* vb. giysiler, yiyecek olarak da *koç* vb. şeyler hediye edilir.

6. *Kaftan* sırta giyildiği ve sırttan çıkarıldığı için metinde “*egnümüzden kaftanumuz aldugı yok*” şeklinde ifade edilmiştir. Aynı şekilde *gecelik* baştan giyilip yine baştan çıkarıldığı için de “*başumuzdan geceligümüz aldugı yok*” ifadesiyle kullanılmıştır.

Drs.55b.5 (ME 107.5) سن → سر = **sen** → siz.

“Beyrek eydür: Gördüğ mi kızlar bu kaftanıla meni tanıdılar, Kalın Oğuz begleri dağı tanırlar, dedi. ‘Göreyim Oğuzda menüm dostum düşmenüm kimdür’ dedi. Kaftanı şıyırdı götürdi, kızların üstüne atı vèrdi. Ne سن siz ne Beyrek kıalsun. Bir eski kaftan vèr[di]dünüz, benüm başum beynüm aldunuz”

Yukarıdaki alıntıda geçen ve metindeki yazılış gösterilen kelimenin geçtiği cümleyi araştırmacılar şu şekilde okumuşlardır:

Ergin: “Ne siz *kaluñ* ne Beyrek Kıalsun”

Gökyay: “Ne siz *oluñ* ne Beyrek olsun” (OŞG: 50.2)

Tezcan: “Ne sen ne Beyrek kıalsun”

Özçelik: “Ne siz ne Beyrek kıalsun”

Yukarıdaki okumalar, metindeki yerlerine konularak cümlelerin öncesinde ve sonrasında geçen cümlelerle uyumu incelendiğinde bağlama uygun okumanın Özçelik tarafından yapıldığı anlaşılıyor. Yazıcı veya bir önceki nüshanın yazıcısı cümlede *siz* zamirindeki *ze*’yi *nun*’a benzetmiş olduğundan böyle bir yanlışlık ortaya çıkmış olmalı.

Drs.55b.6-7 (ME 107.6-7) **baş beyin al-**: kafa şişirmek.

“Ne siz *kaluñ* ne Beyrek kıalsun, bir eski kaftan vèrdünüz benüm **başum beynüm aldunuz**.”

Yukarıdaki cümlede geçen *baş beyin al-* deyimini, Türkiye Türkçesinde *baş beyin kalma-* ve *kafası şiş-* deyimlerini çağrıştırıyor. Bu deyimlerin anlamı, “Gü-

rühtüden ya da çok konuşanı dinleme zorunluluğu dolayısıyla kafası pek yorulup rahatsız olmak.” (Aksoy 1988: 617, 898) şeklindedir. Ayrıca yine bu deyimde yakın başının etini ye- “Bir kimseden sürekli olarak ve rahatsız edercesine bir şey istemek” (Aksoy 1988: 625) deyimini vardır.

Drs.55b. 7 (ME 107.7) جوالي → چوالی = **çuvalı** → çulı.

Dresden	Vatikan
...vardı bir eski deve جوالي çulı buldı, deldi boynına geçürdi. (55b.7)	Bir deve چوليبي çulını buldı, delüb boynına geçürdi. (79a.3)

Yukarıdaki cümlede geçen *çulı* kelimesi, metinde جوالي (*çuvalı*) şeklinde yazılmıştır. Kelime, araştırmacılar tarafından hep yazılışına uygun olarak *çuvalı* şeklinde okunmuştur. S. Tezcan, kelimeyi *çulı* okumuş ve düzeltmesi ile ilgili olarak şu notu yazmıştır:

Vat.79a.3 Bir deve çulını buldı, ... Dresden nüshasında جوالي *çuvalı* Vat. nüshasında چوليبي yazılmıştır. Drs. nüshasındaki keyfi bir değiştirme olmalıdır, çünkü burada uygun olan sözcük *çul*'dur. Ayrıca *deve çuvalı*'ı diye bir şey olduğunu sanmıyorum. Ancak Vat. nüshasındaki belirtme durumu eki de gereksizdir. (DKON: 182)

Tezcan'ın “*Vat. nüshasındaki belirtme durumu eki de gereksizdir.*” şeklindeki düşüncesine katılmıyor, bunun bir ağız özelliği olduğunu düşünüyorum; ancak *çulı* şeklindeki düzeltmesini doğru buluyor, bir ekleme yapmak istiyorum:

Dresden yazıcısı şu örneklerde de fazladan birer *elif* yazmıştır:

'alem عالم 117b.12, 136a.11	(hamle) کلدی قالدي 81b.5	uralum اورالم 52b.12
qavma قارمه 51a.3		

Drs.56a.10-11 (ME 108.10-11) *Daz yérde turğay atmağa yaǵşı* deyimi.

“Mere kavat oǵlı deli kavat! Saǵa düşermi maǵa bunun gibi söz söylemek? Gel mere kavat, menüm yayını çek. Yoǵsa şimdi boynun ururam.” dedi. Böyle değec Beyrek yayı aldı, çekdi; kabzasından yay iki päre oldu. Götür[d]i öñine bıraktı. ‘Daz yérde turğay atmağa yaǵşı.’ dedi.”

M. Ergin, yukarıdaki metinde geçen *Daz yérde turğay atmağa yaǵşı* deyimini “*çıplak yerde çayır kuşu vurmak için iy*” (DKK: 23-24) şeklinde aktarmış; O. Ş. Gökyay ise deyimini olduğu gibi aktarmıştır (DKH: 73).

Bu deyimde dikkat edilmesi gereken nokta *turğay* ‘çayır kuşu’ kelimesinden sonra eksiz yönelme kullanılmış olmasıdır. (Benzer örnekler için bk. Drs.35b.5, 63b.7 notu.) Yay, bir savaşçı açısından hem av hem de savaş için önemli bir alettir; ayrıca Dede Korkut’ta hep *katı yay* olarak anılması, sertliğinin öneminden

dolayıdır. Beyrek, Yaltaçuk'un yayını çeker çekmez yay iki parça olmuştur; bu nedenle de söz konusu deyimle Yaltaçuk'un yayı için 'çıplak arazide çayır kuşuna atmak için iyidir' diyerek Yalancı Oğlu Yaltaçuk'u aşağılamıştır yani Beyrek yay kırıldıktan sonra bu söz ve bu davranışıyla Yaltaçuk'un yayının dayanıksız ve değersizliğine vurgu yaparak onu aşağılamaktadır.

Drs.56b.2 (ME 109.2) Çözülememiş bir ibare üzerine.

Bu notta bu güne kadar çözülememiş bir ibare üzerinde durmak istiyorum. *Beyrek Boyı*'nda ve sadece Dresden nüshasında geçen bu ibarenin metindeki yazılışı ve geçtiği yer şöyledir:

مول مولوۋه کردېكم مولوۋه داريۋه دوزخې ۋه دغمې ۋه لوردې

Elümde kıl keşlüm aygır malı

Aygır vèrüp alduğum

[ağ] tozlu katı yayum

Boğa vèrüp alduğum boğma kırışüm

Bunlu yerde kıdum geldüm,

Otuz tokuz yoldaşum iki argışum" (Drs: 56a.12- 56b.5)

Önce araştırmacıların söz konusu ibareyi okuyuşlarını ve anlamlandırmalarını görelim:

M. Ergin ibareyi, *Tul tulara girdüğüm tulararı Duharlıyı koduğum yağı yurdu* diye okumuş ve "Tul Tulara girdiğim Tulararı Duharlıyı bıraktığım düşman yurdu" (DKK: 84) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay ibareyi, *Tul tulara gerdüğüm tuladarı duharlayı koduğum yağı yurdu* (OŞG: 26-28) şeklinde okumuş ve bu kısmı yani aktarmaktan kaçınmıştır (DKH: 73).

Ergin ve Gökyay'ın ibareyi okuyuşları ve verdikleri anlamlara göre ibare, sonunda geçen "...*koduğum yağı yurdu*." şeklindeki üç kelime dışında çözümsüz kalmıştır.

Daha sonra T. Tekin söz konusu ibareyi;

tol tolada girdüğüm tola deri

Doharlayı koduğum yağı yurdu. (1986: 152) şeklinde, iki dize hâlinde okumuş ve birinci dize ile ilgili olarak şu açıklamaları yapmıştır:

Dördüncü kelime Türkçe 'ham deri, sepilenmemiş deri' anlamındaki *tola* kelimesidir ve burada kendinden sonra gelen *deri* kelimesi ile bir eş anlamlı kelime koşması oluşturmaktadır. (*Tola* kelimesi Türk diyalektlerinde yaşamaktadır: krş. Tat. *tula* 'evde dokunmuş kumaş'

<*tola). İkinci kelime *tolat-* 'dolatmak' fiilinin *-a*'lı zarf-fiil şeklidir: *tolad-a* 'dolatarak'. Hikâyenin bu kısmında Beyrek eski bir deve çuvalını boynuna geçirip düğün yerine geldiğine göre üçüncü kelime *girdüğüm* olacaktır. Tek heceli ilk kelime ise iki heceli *tola* kelimesinin kökü olmak gerekir. O hâlde bütün mısra şöyle olacaktır: *Tol tolada girdüğüm tola deri* 'çuval (gibi) dolatarak içine girdiğim ham deri. (Tekin 1986: 152).

Tekin, yazdığı notta *gir-* fiili ile ilgili çok serbest ve uzak bir yorum yapmıştır. Tekin, ikinci dizeyi ise şöyle yorumlamıştır:

Beyrek ikinci mısra da ömrünün 16 yılını geçirip ihtiyarladığı düşman yurduna seslenmektedir. Bu durumda *koduğum* kelimesinden önceki kelime 'ihtiyarlamak' anlamına bir fiilin zarf şekli olmak gerekir. Türkmencede 'yaşlı, yaşça büyük' anlamında bir *tokar* kelimesi vardır. Bu kelimenin Eski Azeri diyalektindeki şekli normal *t>d* ve *k>ğ* değişimleri ile *doğar* olabilir. İşte, ikinci mısraın başındaki kelime bizce bu *doğar* sıfatından *-la-* eki ile türemiş *doğarla-* fiilinin *-ı*'lı zarf şeklidir. Bütün mısra şöyle düzeltilmelidir: *Doğarlayı koduğum yağı yurdu* 'İhtiyarlayıp kaldığım düşman yurdu. (Tekin 1986: 152).

T. Tekin, ikinci dize ile ilgili bu düşüncesine kanıt olarak Beyrek'in, Bayburt Hisarı'nda on altı yıl tutsak kalmış olmasını gösteriyor. Tekin'in bu yorumu da çok serbest ve uzak bir yorumdur. Metinde geçen on altı yıllık tutsaklık süresi doğru olsa bile, Beyrek'in yaşlandığına tanık gösterilmesi doğru olamaz çünkü hikâyede anlatıldığına göre Oğuzlarda kendini kanıtlayan delikanlılar on altı yaşlarında evleniyor. Nitekim Beyrek de hikâyede tüccarları kurtararak ad almış ve düğünü yapıldığı gün 39 yiğidiyle birlikte tutsak düşmüştür. Bu durumda Beyrek, on altı yıl sonra otuzlu yaşlarda olmalıdır. Ayrıca Tekin'in aktarmasında ortaya çıkan şu iki dize arasında bir anlam bütünlüğü bulunmaması da bu açıklamaların kabul edilemez olduğunu açıkça göstermektedir:

"çuval (gibi) dolatarak içine girdiğim ham deri
İhtiyarlayıp kaldığım düşman yurdu" (Tekin 1986: 152).

O. F. Sertkaya; ibarenin geçtiği *soylamanın* bütünü üzerinde durmuş, metni Tekin'den daha serbest bir yorumla okumuş ve açıklamaya çalışmıştır. Sertkaya'nın ibareyi okuyuşu şöyledir:

Tul tul ere g(e)rdüğüm
Tul er eri kovduğum
(duşerleyü kovdugum)
Yağı yurdu ilümde
Aygır malı kıl keşlüm (Sertkaya 1994: 153)

Sertkaya yukarıdaki metni şöyle aktarmıştır:

(Benim) taraf taraf (saf saf) ere gerdüğüm,
(karşı) taraftaki er(kek) eri takip ettiğim,

(Duha~Doğa er gibi takip ettiğim)
 düşman yurdu hâlini alan ülkemde
 ağır kıllarından yapılmış kıl oklukum (okluğu olan) (Sertkaya 1994: 154)

Metnin bağlamı dikkate alındığında Sertkaya'nın özellikle ilk dört dizeyi okuyuşunu ve aktarmasını son derece serbest ve zorlama bir yoruma dayandırdığı anlaşıyor. Araştırmacı *duherleyü* okuduğu kelimeyi *duha*+er-le-y-ü 'duha er gibi' birleşik kelime olarak düşündüğünü belirttikten sonra birtakım açıklamalar yaparak "*Duha okunan kelimenin kökü bilinmemektedir. Ben bu kelimenin hayvan adı bildiren bir isim olduğunu düşünüyorum.*" (Sertkaya 1994: 155) demiştir. Oysa kelimenin kesinlikle hayvan ismi olma ihtimali yoktur. Araştırmacı ayrıca sonraki dizeyi "*yağı yurdu ilümde*" şeklinde okuyarak "*Burada Banı Çiçek'in bir başkasına varmaya niyetlenmesi yüzünden Beyrek'in kendi ülkesini düşman yurdu gibi gördüğü ifade ediliyor.*" (Sertkaya 1994: 155) açıklamasını vermiştir ki bu yorum da kesinlikle kabul edilemez çünkü bu açıklama bağlama uygun düşmediği gibi Dede Korkut'ta, Oğuzla ilgili olarak, kendi yurduna karşı değil düşmanca duygu beslemek en ufak bir serzeniş bile geçmez. Bu nedenle Beyrek, ülkesini düşman yurdu görmüş olamaz.

Aysu Ata,¹⁶⁴ ibarenin bazı kelimelerini tamir ederek şu şekilde okuyup anlam vermiştir:

Tul tulara girdüğüm tular evi
 Duharlayı kuduğum yağı yurdu
 'Yaşlı (ve) aciz girdiğim acizler evi
 Aşağılayarak bıraktığım düşman yurdu (Ata 2004: 34)

Ata, daha sonra *soylamadaki tul, tulara, tular evi* kelimeleri için şu açıklamaları yapıyor:

Biz de Clauson'un bu tercümesini haklı buluyor ve tul kelimesine isimlerin sıfat olarak da kullanılabilmesi özelliğine dayanarak 'matemli, yaşlı' anlamını veriyoruz.

Yukarıdaki tercümede 'acizler evi' şeklinde anlam vermiş olduğumuz, Beyrek'in 16 yıl tutsak kaldığı yer için söylediği *tular evi* ifadesindeki *tular* 'aciz, işsiz, güçsüz, derbeder' anlamlarındadır. (Ata 2004: 35)

Ata'nın bu kelimelerle birlikte *duharlayı* için yaptığı açıklama ise şöyledir:

Tercümede 'yaşlı ve âciz olarak' anlamını verdiğimiz *tul tulara* ifadesindeki tular-a (>tul+ar-a) bizce *tular* ile aynı kökten gelişen kelimedir ve iki kelimenin de kökü *tul*'dur. Aynen *Dede Korkut Kitabı*'nda geçen *gök, göger, gögez* teşkilleri gibi.

¹⁶⁴ Ata'nın makalesinin yayım tarihi 2004 olsa da 1998'de bildiri olarak sunulmuş olduğundan Tezcan'ın yayımından önce anılmıştır.

duharla- ise ‘aşağı, bayağı’ anlamlarında olan Arapça دحر kelimesi ile *+la-* ekinden meydana gelen ‘aşağılamak, bayağılamak’ anlamlarında bir teşkil olabilir. Aynı şekilde metinde geçmiş olan ‘da’vile- ‘dava etmek, hesap sormak’ yapısı *duharla-* için destekleyici bir örnektir. (Ata 2004: 36).

Ata’nın kelimelerle ilgili okumaları, önemli ölçüde yanlış yazım düşüncesine dayanıyor. Ayrıca açıklamalarının birer yorumdan ibaret olduğu ve teklif olarak bu görüşlere yer verdiği anlaşılıyor, ancak kelimelere verdiği anlamlar bağlama hiç uygun düşmüyor.

S. Tezcan; son üç kelimesini yazılışına uygun olarak *koduğum yağı yurdu* şeklinde okuduğu ibarenin diğer kelimeleri ile ilgili olarak tereddütlerinin bulunduğunu, yayımladığı metinde ibareyi şu şekilde yazarak belirtmiştir:

“*ful fulaz (?) girdüğüm çoğuz damı*
Duħar (?) كى (?) koduğum yağı yurdu”

Tezcan söz konusu ibareyle ilgili notunda ise şu yorumlara yer verir:

Drs.56b.2-4’te DKK’nın en güç kısmı bulunmaktadır. Bu kısmı çekimleyen anlamadan kopya ettiği açıktır. Vat. nüshasını çekimleyen kişi iyice kısaltarak sorunlu sözcüklerden kurtulmak istemiştir. DKK’nın bugüne değin çözülememiş olan bu kısmını bir dereceye kadar aydınlatığımı sanıyorum. (DKON: 183)

Tezcan, bu sözlerin devamında ibare ile ilgili olarak kendisinden önce yapılmış olan okumalardan söz etmeksizin *soylamada* geçen diğer kelimeler üzerinde durmuştur. Tezcan’ın ibareyi okurken üç soru işareti kullanmış olması bu okuyunun çözümsüz kaldığını gösteriyor.

İbareyle ilgili olarak bazı noktalara dikkat çekmek istiyorum:

* Birinci dizedeki طول طولاده kelimeleri ile طولاداري kısmı arasındaki benzerlikler (altı çizili) üzerinde durulmamıştır.

* طولاداري → طولادامی düzeltmesinin doğru olma ihtimali zayıf görünüyor çünkü yazımın tamamen değişmiş olması çok çok uzak bir ihtimaldir. Ayrıca Tezcan’ın buna tanık olarak gösterdiği “Drs.74a.3-4, Drs.135b.6, 142b.12 çoğuz jamı” örnekleri de kabul edilmesi zor gerekçelerdir çünkü Dede Korkut’ta *dām* ve *jam* farklı anlamlarda kullanılmış ve farklı yazılmış iki ayrı kelimedir. İki kelimenin anlamı, metindeki yazılışları ve örneklerinin geçtiği yerler şöyledir:

dām: tuzak دام (<Far.): Drs.129b.5.

jam: ev طام Drs.6a.12, 10b.1, 10b.1, 74a.3, 135b.6, 142b.12.

D. Yıldırım *Türkoloji mektebine* işneleyici birtakım göndermelerde bulunduğu makalesinde ibareyi şu şekilde tamir etmiştir:

tovil tolada gerdüğüm
 tola deri [katı yayum].
 dohuzlay[uban] [veya dohurlayuban] qoduğum
 bağı[n] yordı [katı yayum] (Yıldırım 2001: 153)

Yıldırım da T. Tekin gibi *t>d* ve *k>h* ünsüz değişikliklerinden hareketle fakat kelimelerin metinde yanlış yazıldığını düşünerek yukarıdaki ibareyi önce *dohuzlayı qoduğum bağı yordı* şeklinde okumuş, *yor-* fiilinin metinde ‘çözmek’ anlamında kullanılmış olduğunu belirterek “*dohuzlayı[uban] qoduğum bağı[m] yordı*’ [= *dokuz kat sarıp koduğum bağını çözdü*]” (Yıldırım 2001: 147-148) şeklinde tamir etmiş ve anlam vermiştir.

Bu teklif de diğerleri gibi çok serbest ve oldukça problemlidir: Cümlelerin öznesi olan *yay*, kendi bağını nasıl çözer veya çözebilir ve bu ne demektir? Metinde *داري* şeklinde yazılmış olan kısmı *deri* okumak doğru olabilir mi? Ayrıca metnin bu şekilde okunması durumunda bağlamla ilgisinin ne olduğu da açıklanması gereken bir problem olarak kalıyor. Kısacası Yıldırım; ibareyi Sertkaya ve Ata’dan daha fazla tamir etmiş, daha serbest yorumlamış ancak gerek okuma gerekse aktarma yönünden tatmin edici bir çözüme ulaşamamıştır.

Ben, daha önce bu ibarede geçen ve metinde *دوخرلي* şeklinde yazılmış olan kelime üzerinde durmuş ve şu yorumu yapmıştım:

Beyrek’in yukarıda yayını görerek andığı ve ağladığı yoldaşlarından biri, Duharlı Yusuf veya başka bir Duharlı olabilir ve birlikte savaşırken Duharlı’nın öldüğü de anlaşılabilir. (...) Böylece, yukarıdaki dizinin (Duharlıyı qoduğum yağı yurdi), ‘Duharlıyı bıraktığım (kaybettiğim) düşman yurdu’ şeklinde okunması ve anlaşılması mümkündür. Ancak, bundan emin olmamız için bir önceki dizinin tam olarak çözülmesi gerekir. Ne yazık ki bir önceki dize üzerinde de tatmin edici bir çözüme ulaşılmış değildir. (Özçelik 2005: 166-167).

İbare üzerinde şimdiye kadar yapılmış olan okuma ve aktarma denemeleri yanlış olmuştur. Şimdi söz konusu ibarenin tamamını yeniden okumak, yorumlamak ve aktarmak istiyorum. Öncelikle, ibarede yazım yönünden sadece bir harfin (he: ɔ) yazılmamış olduğunu, bunun dışında bir yazım yanlışlığı veya eksikliğinin bulunmadığını düşünüyor ve metni sadece söz konusu harfi ekleyerek şöyle tamir ediyor ve okuyorum:

طول طولاده كرديكم طولاد[ه] اري دوخرلي قودغم يغي يوردي
 = tʉl tʉlada girdüğüm, tʉlad[a] eri duharlayı qoduğum yağı yurdi.

Bu tamir ve okuma şeklinin gerekçeleri şöyledir:

Dresden yazıcısı, eklediğim harfi hangi sebeple unutmuş veya yazmamış olabilir? Yukarıda görüldüğü gibi طولاده kelimesi, ibarede ikinci kelime olarak geçmektedir. Aynı kelime dördüncü sırada karşımıza طولاد şeklinde yazılmış ola-

rak tekrar çıkıyor ve kendisinden sonra gelen *eri* (اری) kelimesi başlıyor. Ayrıca bu kelime, dikkat edilirse metinde طرلاد kelimesine bitişik yazılmıştır. İşte yazıcı, *eri* (اری) kelimesinin başındaki *elif* nedeniyle bir önceki kelimenin sonundaki *he*'yi yazmayı unutmuş veya yazmamış olabilir çünkü bilindiği gibi *elif* ve *he* harflerinin ikisi de *a*, *e* ünlülerini göstermek için kullanılabilirdi. Nitekim *he*, aşağıdaki örneklerde de -yine kelime sonunda- unutulmuş ve yazılmamıştır:

ipe 103a.8 ايش	bize 55a.12 بز	nā-merde 18b.11 نامرد
zurılıklara 48b.13 زارلقلر		

Şimdi de önce ibarenin “*fulad[a] eri duharlayı koduğum yağı yurdi*” kısmı (üzerinde durmak ve ilk üç kelimenin anlamlarından hareketle ibareyi aktarmak istiyorum:

Derleme Sözlüğü’nde *tol* kelimesi için “6. yer altındaki ev ve ahırlar. *Tol yaşayışı kabir yaşayışına benzer*” (DerS: 3951) anlamı, Konya Ereğli’den tespit edilmiştir. *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*’nde *bodrum* ve *mahzen* kelimelerinin karşılığının Özbek Türkçesinde “*yertölä*” (Ercilasun vd. 1991: 74 ve 555) şeklinde, *mahzen* kelimesinin karşılığının Kırgız Türkçesinde “*cer tölö*” (Ercilasun vd. 1991: 75) şeklinde kullanıldığı gösterilmiştir.

Dede Korkut’ta sadece bu ibarede ve iki defa geçen *fula* kelimesinin ‘zindan, hapis’ anlamında kullanılmış olduğunu düşünüyorum. Eskiden hisarlarda hapsihane olarak kullanılan zindanların kısmen veya tamamen yer altında olduğu bilgi verilir:

Kaleler ve burçlar müstahkem mevkiller olduğu için bu gibi yerler daima hapisane olarak kullanılmışlardır. Burçların bir kuyu gibi olan bodrumlarında ağır cezalıları hapsolunurlardı. Yedikule zindanı yüksek rütbeli siyasi mücrimlere mahsustu. (Pakalın 1983: 663).

Nitekim Dede Korkut’ta, Oğuzların tutsak düştükleri hisarlarda zindana hapsedildiklerini görüyoruz. Beyrek, Bayburt Hisarı’nda on altı yıl hapis yatmış ve kale beyinin kızının yardımıyla firar etmiştir. Ozan, *Kazan’ın Tutsak Olduğu Boy*’da *Kazan’ın* kuyuya hapsedilişini “*Hele Kazanı götürdiler, Tomanın kıl’asında bir kuyuya bıraktılar. Kuyunun ağzına bir degirmen taşı kodular*” (Drs.139a.4-5) cümleleriyle anlatır.

Ozan, daha sonraki satırlarda ise şunları anlatır: “*Ĥatun gelüp zindāncıya kuyıyı açdurdı, çağırdı; eydür: Kazan Beg, nedür ĥālun? Dirliğün yer altında mı ĥoşdur, yoĥsa yer yüzinde mi ĥoşdur?*” (Drs.139a.8-10)

Yukarıdakilerden birinci cümlede geçen *hisar*, *zindancı* ve *kuyu* kelimeleri ile ikinci cümledeki *yer altı* ve *yer üstü* tamlamaları da *Kazan’ın* derin bir yerde hapis yattığını açıkça gösteriyor.

Er kelimesinin ise hem Dede Korkut'ta hem de günümüz Türkiye Türkçesinde 'asker, savaşçı' anlamında kullanıldığını biliyoruz.

Üçüncü kelime (*duharlayı*) için önce bir özet yapmamız gerekiyor: Beyrek, düğünü yapıldığı günlerde, bir gece baskınında silah kullanamadan otuz dokuz yiğidi ile birlikte tutsak düşer. Daha sonra Yalancı Oğlu Yaltacuk, Beyrek'in ölüm haberini getirir ve Yaltaçuk'un Beyrek'in *beşik kertme* nişanlısı Banı Çiçek'le evlenmesine karar verilir. Ardından nişan yapılır, düğün hazırlıklarına başlanır. Söz konusu durumu haber alan Beyrek, Bayburt kalesinden kaçarak deli ozan kılığına girer ve Yaltacuk ile Oğuz yiğitlerinin düğün şöleninde ok attıkları yere gelir. Beyrek, ok atma yarışması sırasında ok atan Yaltacuk'a küfür ve hakaret eder. Bunun üzerine Yaltacuk, sinirlenerek yayını Beyrek'e verir ve ok atmasını ister. Beyrek, yayı gererek kırar ve Yaltacuk'un önüne bırakır. İşte üzerinde durduğumuz ibare, ozanın olayın devamını anlattığı şu cümlelerden hemen sonra gelen Beyrek'in *soylamasında* geçer. Ozan, şöyle der:

Yalancı oğlu Yaltacuk yay ufandığına katı kaçadı, eydür: Mere Beyregün yayı vardır getirün, dedi. Vardılar getürdiler. **Beyrek, yayı gördüğünde yoldaşların andı, ağladı**, eydür:

طول طولاده كردهكم طولاد[ه] اري

دو خرلی قودغم بی یوردی

Elürnde kıl keşlüm aygır malı

Aygır vërüp aldugum

[ağ] tozlu katı yayum

Boğa vërüp aldugum boğma kırışum

Buñlu yerde kodum geldüm,

Otuz tokuz yoldaşum iki argışum (Drs: 56a.12- 56b.5)

Beyrek, burada yayını gördüğünde yoldaşlarını hatırlamış ve ağlamıştır. Yukarıdaki metinde geçen '*Beyrek, yayı gördüğünde yoldaşların andı, ağladı*' cümlesinden sonra Vat.79b.1-2'de ayrıca "*yayını eline alıp öğdi, görelüm nece öğdi.*" cümlesi geçmektedir. İşte araştırmacılar dikkatlerini Vatikan nüshasında geçen bu cümle üzerinde yoğunlaştırmış olduklarından Beyrek'in bu *soylamasının* sadece *yayın övülmesi* konusunda olduğunu düşünmüş ve şartlanmış olmaları. Beyrek, Drs.51b.6-11'de geçen atı ile ilgili *soylamasında* sadece atını över. Ancak, üzerinde durduğumuz bu metinde durum farklıdır: Ozanın bu *soylamadan* önce verdiği bilgiye göre Beyrek, hem yoldaşlarını anar (hatırlar) hem de yayını över ve ağlar.

Beyrek'in bu *soylamanın* sonundaki "*Buñlu yerde kodum geldüm, Otuz tokuz yoldaşum iki argışum*" cümlesi bize düğün yerine gelmeden önce, Bayburt Kalesi'nden kaçarken kaledekilere seslendiği ve yoldaşlarının sayısını belirterek yoldaşlarını kendilerine *emanet* olarak bıraktığını üzerine basa basa belirttiği şu *soylamayı* hatırlatır:

Mere şası dīnlü kâfir,
 Menüm ağzuma söğüpdürürüdün, döyemedüm.
 kâra toņuz etinden yaĥnı yêdürdün, döyemedüm.
 Taņrı maņa yol vêrde, gêder oldum, mere kâfir!
 Otuz toķuz yigidüm emānetī, mere kâfir!
 Birin egsük [bulsam] yêrine on öldüreyim,
 Onın egsük bulsam yêrine yüzin öldüreyim, mere kâfir!
 Otuz toķuz yigidüm emānetī, mere kâfir! (Drs.52a.2-7)

Beyrek, bu *soylama* ile kâfirlere seslenerek *otuz dokuz yoldaşını* emanet olarak bıraktığını ve onlara zarar gelmesi durumunda hesap soracağını, intikam alınacağını söylüyor, tehdit ediyor yani Beyrek, yoldaşlarını düşmana *sayarak* emanet etmiş oluyor.

Moğolcada *dugarla-* fiili “*numaralamak, bir numara vermek*” (Lessing: 428) anlamındadır. Bu tanımı ‘saymak, sayısını belirtmek’ şeklinde yorumladığımızda yukarıdaki ibarede geçen *duĥarlayı* kelimesinin *dugarla-* fiilinin (*g>ĥ*) ünsüz değişmesine uğramış şeklidir, diyebiliriz: *dugarla-> duĥarla-*.

Bu durumda “*ĥulada eri duĥarlayı koğuğum yağı yurđı*” ibaresini ‘zindanda savaşçıları sayarak bıraktığım düşman yurdu’ şeklinde anlamamız mümkündür.

İbarenin “*ĥul ĥulada girdüğüm*” kısmının aktarılmasına gelince:

Birinci kelimenin (*ĥul*) “*ĥul: ...2. zaman çokluğu*” (Özön 1973: 756), “*being long of long duration*” (Steingass 1930: 822) anlamında olduğunu düşünüyorum. Yukarıda *ĥula* kelimesinin ‘zindan’ anlamına geldiğini yukarıda belirtmiştik.

O hâlde ibarenin bu kısmı “*uzun zaman zindana girdiğim*” şeklinde anlaşılabilir. Beyrek’in on altı yıl Bayburt Kalesi’nde hapis kalmış olması aktarmanın doğruluğunu destekler. Ayrıca bu aktarmaya göre birinci “*ĥula+da*” örneğindeki bulunma durumu ekinin, yönelme durumu yerine kullanılmış olduğunu düşünüyorum. Nitekim aynı ek, Dede Korkut’ta geçen şu örneklerde de yönelme durumu yerine kullanılmıştır:

Drs.26b.7: “Oğul çoban, kanda gêdersin?”

Drs.46b.5: “oĥı [ne] yêrde düşse anda gerdek dikeridi.”

Drs.48a.5: “Kanda gêtdüň beni yalıņuz koyup cānum yigit?”

Sonuç olarak içindeki *t, d* ünsüzleriyle yapılmış olan aliterasyonlara da dikkat çekerek söz konusu ibareyi *ĥul ĥulada girdüğüm, ĥulad[a] eri duĥarlayı koğuğum yağı yurđı* = ‘uzun zaman zindana girdiğim (/ düştüğüm), zindanda savaşçıları sayarak (emanet) bıraktığım düşman yurdu’ şeklinde okuyor ve aktarıyorum.

Drs.56b.3 (ME 109.3) *fil dişlüm* → *kıl kişlüm*.

“Tul tıladı girdüğüm,
tılada[ı] eri duharlayı kuduğum yağı yurdu.
Elümde نيل کلم *kıl kişlüm* aygır malı,
aygır vërüp aldugum [ağ] tozlu katı yayum,
boğa vërüp aldugum boğma kırışüm.
Buñlu yërde kòdum geldüm
otuz tokuz yoldaşum, iki arğışum.”

Yukarıdaki üçüncü dizede geçen ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan kelimeleri, S. Tezcan dışındaki araştırmacılar *kıl kişlüm* okumuşlardır. Tezcan ise burada bir yazım yanlışlığı yapılmış olduğunu, doğru yazım şeklinin “نيل دشلم = *fil dişlüm*” olması gerektiğini savunmuş, bu ifadenin yay üzerine “*fil dişi*” geçirilmiş olduğunu anlattığını söylemiş ve kanıt olarak Drs.64b.4’te de *dal* yerine *kef* ile yazılmış olan “*çekmedün* = چكمرک” örneğini vermiştir. Tezcan ayrıca bu ifadenin devamındaki “*aygır malı*” için “*ya argımağ olarak düzeltilmeli ya da metinden çıkarılmalıdır*” (DKON: 185-186) demiştir.

Bence Tezcan’ın bu teklifleri uygun değildir, *kıl kişlüm* ve *aygır malı* ifadelerinin metindeki yazılışları ve önceki okunuş şekilleri doğrudur. Bu konudaki gerekçelerim şunlardır:

1. Yukarıdaki metinde *kiş* (okluk), *yay* ve *kırış* bir arada sayılmış olup bunlar söz konusu edilen silahı bütünleyen öğelerdir:

“Elümde *kıl kişlüm* aygır malı,
aygır vërüp aldugum [ağ] tozlu katı yayum,
boğa vërüp aldugum boğma kırışüm.”

Metindeki birinci dizenin iyi anlaşılmadığını düşünüyorum: O. Ş. Gökyay’ın yukarıdaki metnin ilk dizesini “*Elimde kıl kırışlim, aygır malı*” (DKH: 73) şeklinde aktarması yanlış olmuştur çünkü Beyrek burada, elindeki yaya ait *sadağın* (kiş) aygır kılından yapılmış olduğunu anlatıyor. Nitekim M. Ergin, aynı dizeyi “*Elimde kıl oklukum aygır malı*” (DKK: 84) şeklinde aktarmıştır.

2. Tezcan’ın kanıt olarak verdiği “*çekmedün* = چكمرک” örneği, Dede Korkut’ta *dal* yerine *kef* ile yazılmış tek örnektir. Ayrıca bu örnekteki *dal* kelime içinde olup iki *kef* arasında yer alıyor ki bundan dolayı yazıcının yanlış olarak yerine *kef* yazdığı anlaşılıyor. Buna karşılık نيل کلم ibaresinde *kef*, ikinci kelimenin başındadır ve yazıcının yanlışması için bir sebep yoktur. Ayrıca bu yazım yanlışlığının açıklaması kolaydır çünkü *dal*’ın üzerine yanlışlıkla çekilen bir keşide, *kef* olması için yeterlidir.

3. Ayrıca *yay*, *sadak* ve *ok* insan zihninde birlikte ve birbirinin parçası ve tamamlayıcısı olarak düşünülen unsurlardır. Nitekim şu dizelerde de *yay*, *ok*, *sadak* bir arada anılıyor:

Drs.126a.11: “Ağça tozlu katı yayum zarı zarı inler.
Şadağında oğum kişin deler.”

Drs.26b.1-2: “Şadağında toksan oğuş vèrgil maña!
Ağ tozluca katı yayuş vèrgil maña!”

Drs.57a.1, 2 (ME 110.1, 2)

1. çağıruban dād vèr- deymi.

2. yol çavuşlu deymi.

3. [sofrası] yaykandüğında yağ dökil- deymi.

“Ala şabâh şapa yèrde dikilende ağban evli,
atlasıla yapılanda gök şayvanlu,
tavla tavla çekilende şehbâz atlu,
çağıruban dād vèrende yol çavuşlu,
[sofrası] yaykandüğında yağ dökilen bol ni‘metlû.”

M. Ergin yukarıdaki beşinci dizede geçen *yaykandüğında* kelimesini eklemiş ve “*çalkandüğında*” (DKK: 85), O. Ş. Gökyay “*yıkandüğında*” (DKH: 74) şeklinle aktarmıştır. Bu anlamların bağlama uymadığı çok açıktır.

S. Tezcan; yukarıdaki metinle ilgili olarak yazdığı notta önceki okumaları, anlamlandırmaları, çözülememiş sorunları ve kendi görüşlerini şu şekilde özetlemiştir:

Gökyay’ın *yol çavuşlu* okuduğu sözcüğü Ergin, *bol çavuşlu* okumuştur. Her ne kadar Drs. Nüshasında tek nokta ile çift nokta birbirine çok benzediğinden böyle okumak mümkünse de bu okuyuş doğru olamaz; *bol*’un insan için ‘çok sayıda’ anlamına kullanılıp kullanılmadığını eski metinlerde araştırdım, sonuç olumsuz çıktı, yani pek çok verinin hiçbirinde *bol* böyle bir anlam taşııyordu.

Gökyay, Söz Dizininde *yol çavuşlu* için şu açıklamayı verir (s. 313): ‘Yola çıktığı zaman önünde habercisi olan, geçeceği yerleri önden gidip yol açanı bulunan’. Gökyay’ın okuyuşu doğru olabilir. Fakat deymi yine de iyice kavrayamıyoruz, sorunlu noktalar kalıyor: 1) *dād vèr-* hangi anlamda kullanılmıştır? 2) *yol çavuşlu* ne demektir? Burada *yol çavuş* gibi bir terim mi söz konusudur? 3) *yağ dökülende* veya *yağ dögülende* ne demektir? (DKON: 187)

G. S. Alışık, söz konusu cümlelerin “*yayık yayıldığında, yayığından yağ dökülen (taşan) bol nimetli*” (Alışık 2002: 161) şeklinde anlaşılması gerektiğini savunmuştur.

Buradaki birinci ve ikinci sorunun çözümü için *dād vēr-* deyiminin hem metin bağlamına hem de *çağıruban* fiiline uygun düşecek bir anlamda kullanılmış olduğunu düşünüyorum. Sözlüklerde *dād* kelimesinin anlamı “4. *adl, insaf, istikamet*” (M. Âsım 2000: 149); “*bahşiş ü ata; inam*” (Hasan Enveri: 514) şeklinde verilmiştir. Dede Korkut’ta *çağır-* fiili ‘seslenmek, davet etmek’ anlamlarında kullanılmıştır (bk. *Dizin*). Yukarıdaki metinde bağlama uyan anlam ‘davet etmek’ olmalıdır çünkü Beyrek, *soylamanın* bu kısmında *Kazan Bey*’in sahip olduğu varlık, imkân ve erdemleri sayarak onu övmektedir. Burada sahip olduğu varlıktan anlaşılmalı olanları *ev, gölgelik, atlar...*; daha sonraki bölümde ise *zorda kalanları korumak, düşkünlere umut ve yardımcı olmak* vb. temalar şeklinde sıralanabilir. Bağlam ve konu bütünlüğü dikkate alındığında bunların arasında yer alan “*çağıruban dād vèrende*” ibaresini ‘davet ederek ihsanda bulunduğu’ şeklinde anlamamanın uygun olabileceği anlaşıyor.

Yine *Kazan Bey* için kullanılmış olan *yol çavuşlu* tanımlaması ise bu davet ve ihsanın gerçekleşmesi için güvenli ortamın sağlanmış olduğunu anlatan bir deyim olmalıdır çünkü *çavuşların* Selçuklu ve Osmanlılarda genel anlamda güvenlik işlerinden sorumlu oldukları aktarılmaktadır (Pakalın: 332-336). Nitekim Dede Korkut’ta geçen şu cümleler de aynı anlama işaret eder:

Drs.80b.4-5: “Azrâyili ne **çavuş** gördi, ne **kapuci**.”

Drs.80b.9: “Mere ne heybetlü kocası! **Kapucılar** seni görmedi, **çavuşlar** seni tuymadı.”

Bu cümlelerden hareketle yukarıdaki sözlerle ikram ve ihsanda bulunmasının yanı sıra halkın güvenliğini sağladığı da söylenerek *Kazan Bey*’in övüldüğü ve yüceltildiği anlaşılabılır.

Üçüncü sorun “*yaykandığında yağ dökülen bol ni‘metli*” dizesinin nasıl anlaşılması gerektiği konusudur. Tezcan, dizeyle ilgili olarak şu yorumu yapmıştır:

Burada *yağ dögilende* okumak olanağı da vardır, ancak bu da anlam vermez. *Yaykan-*, sonradan *yıkan-* biçimine girmiş olan eylemdir. Fakat «yıkandığında yağ dökülen» ne demek olabilir? Acaba ‘hareket ettiği zaman yağ döğülen, yayıkları sarsılan’ anlamına mı? Eğer *yağma dökilende* ‘yağma sofrası ortaya döküldüğünde’ olsaydı, anlam verirdi, fakat iki veride de aynı yanlışın yapılmış, yani *yağma* yerine *yağ* yazılmış olduğunu düşünmek güçtür. Yine de krş. Vat. 101a.5:

Çağıruban dād vèrende (5) yol çavuşlu,

Şofrasında bol ni‘metli,

Görüldüğü gibi Drs. Nüshasındaki *yağ dögilende* yerine burada *şofra* geçmiştir ve bununla *çanak yağması* ya da Farsça adıyla *hân-ı yağma* kasedilmiş olabilir. (DKON: 187)

M. Ergin'in dizeyi "*çalkandığında yağ dökülen bol nimetli*" (DKK: 85) şeklinde aktarmıştır. O. Ş. Gökyay, deymi "*yaykandığında yağ dökülmek ihsan bul olmak, çok cömert olmak*" (OŞG: 308) şeklinde açıklamış, ancak aktarmayı "*yıkandığında yağ dökülen bol nimetli!*" (DKH: 74) şeklinde yapmıştır. Ayrıca Gökyay'ın sözlükte verdiği anlam yaptığı aktarmayla çelişiyor. Yukarıdaki söz konusu yorumlar ve aktarmalar metnin bağlamına uygun düşmediğinden kabul edilemez.

Acaba söz konusu dizede ozan, Kazan Bey'i hangi sıfatı veya özelliği ile övmektedir? Bu sorunun cevabı için öncelikle Dresden ve Vatikan nüshasında ikiyeşer yerde geçen aynı dizeleri bir arada görelim:

Dresden	Vatikan
Alın şabâh şapa yerde <i>dikilende</i> ağ[-]ban evli, atlasıla <i>yapılанда</i> gök sayvanlu, tavla tavlâ <i>çekilende</i> şehbâz atlı, çağıruban <i>dâd vèrende</i> yol çavuşlu, [sofrası] <i>yaykandığında yağ dökülen bol</i> ni'metli. (Drs.56b.12-57a.2)	Ala şabâh şapa yerde <i>tikilende</i> ağ[-]ban evli, atlasıla <i>yapılанда</i> gök sayvanlu, tavla tavlâ <i>çekilende</i> şehbâz atlı, çağıruban <i>dâd vèrende</i> yol çavuşlu, <i>yağ dökülende bol ni'metli.</i> (Vat.79b.7-9)
Alın şabâh şapa yerde <i>dikilende</i> ağ ban evli, atlasıla <i>yapılанда</i> gök sayvanlı, tavla tavlâ <i>çekilende</i> şehbâz atlı, çağıruban <i>dâd vèrende</i> yol çavuşlu, <i>yağ tökilende bol ni'metli.</i> (Drs.104a.12-104b.2)	Ala şabâh şapa yerde <i>dikilende</i> ağ ban evli! Atlasıla <i>yapılанда</i> gök sayvanlı! Tavlâ tavlâ <i>çekilende</i> şahbaz atlı! Çağıruban <i>dâd vèrende</i> yol çavuşlu! <i>Şofrasında bol ni'metli!</i> (Vat.101a.3-5)

Beyrek, bu dizelerde Kazan Bey'i büyük çadırı, atlastan gölgesi, şahbaz atlı, yardım severliği ve güvenliği sağlaması gibi özellikleri nedeniyle övmüştür. Buna göre herhâlde sırada davet edilmiş olan insanlara sofrâ serilmesi ve ikramda bulunulması söz konusu olacaktır.

Tablodaki en anlaşılır cümle, Vat.101a.3-5'te geçen cümledir: 'Sofrasında ikramı bol olan.' Kısacası Beyrek, Kazan Bey'in sofrasındaki bolluğu dolayısıyla cömertliğini övmektedir. Tabloda da görüldüğü gibi bu cümledeki *sofrasında* sözü yerine Vat.79b.7-9 ve Drs.104b.2'de *yağ dökül- / tökil-* deymi geçiyor. Buna göre iki cümledeki *yağ dökil-* fiilinin 'sofra açmak, ziyafet vermek' anlamında olduğunu düşünüyor ve *Süheyl ü Nevbahâr*'daki şu üç beyitte fiilin *hön dök(il)-* şeklinde geçmiş olduğuna dikkat çekerek tanık göstermek istiyorum:

Döke uluların ileyine **hön**

Bağışlaya kâmusına at u tön (Dilçin 1991: 986),

Şu denli **dökilür hön** iki mîl

Gelür bişe öğüne öğüne bil (Dilçin 1991: 1151),

Delim dürlü çalguyıla bükdiler

Birez giçicek dahı **hön dök**diler. (Dilçin 1991: 3601)

Süheyl ü Nevbahâr'da ayrıca *hön düz-* ve *hön çek-* 'sofra kurmak' fiilleri de birer defa geçer:

Tamâmet gelenler ile görüşür

Bu kez **hönü düz**mek içün durişür (Dilçin 1991: 1147),

Buyurdi ki öjine **hön çek**diler

Ağırladılar u diñü diñdiler. (Dilçin 1991: 4634)

Nitekim bu dizelerdeki *hön çek-* fiili Dede Korkut'un giriş kısmında geçen şu cümlede *şofra çek-* /*yay-* şeklinde kullanılmıştır:

Dresden	Vatikan
oğul atadan görmeyince şofra çek mez. (3b.12)	Oğul atadan görmeyince şıfra yay maz. (59a.4)

Ayrıca Türkiye Türkçesinde *yağlı müşteri*, *yağlı kapı*; *bir eli yağda bir eli balda* (Aksoy 1988: 646, 1100), *yağa bala batırmak* (Kardaş vd. 2000: 3097) gibi deyimlerde *yağ*'ın zenginlik ve varlık simgesi olarak kullanılması da bu anlamı destekler. Kısacası Beyrek, bu dizede Kazan Bey'in sofrasındaki bolluğu ve dolaşısıyla onun cömertliğini övmektedir denilebilir.

Ancak kanaatimce Dresden yazıcısı Drs.57a.2'de geçen *yağ dökil-* 'sofra açmak, ziyafet vermek' fiilini tam anlamadığı için sözü değiştirmek istemiş ve *yaykandığında* kelimesini ekleyince cümlede yapısal bir sorun ortaya çıkmıştır. Diğer üç cümle için buraya kadar yapmış olduğumuz açıklamalar da bunu gösteriyor. Öncelikli sorun, *yaykandığında* fiilinin doğru anlaşılmasıdır. Sözlüklerde *yayk* ve *yaygı* kelimeleriyle ilgili şu bilgiler geçiyor: "(*yayk* →) *yazgı (I): hasır, çul, kilim, halı gibi serilen şeyler*." (DerS: 4215), "*yaygı is. Yere ve döşemeye serilen, yayılan şeyler; kilim, halı vs.*" (Altaylı 1994: 1234). Aynı kelime Anadolu ağızlarında *sofra*, *sofra örtüsü* anlamında da kullanılır. Fiil kökünün *yay-* olduğu açıktır. Buna göre *yaykandığında* kelimesinin 'serildiğinde, açıldığında' şeklinde anlaşılması bağlama uygun düşer. Ancak dizede *serilen*, *açılan* nesne yazılmamıştır. Vat.101a.5'te "*Şofrasında bol ni'metlü!*" şeklinde geçen dize; *serilen*, *açılan* nesnenin *sofra* olması gerektiğini açıkça gösteriyor.

O hâlde söz konusu dize, [*şofrası*] *yaykandığında* *yağ dökilen bol ni'metlü* şeklinde tamir edilip ve 'Sofrası serildiğinde yağ dökilen bol nimetli' şeklinde anlaşılabilir.

Drs.57a.8 (ME 110.8)

yırğayuban, yargayuban → yırğanuban, ‘sallanarak’.

“ağ kavağun budagından **يَرِغَانُوبَان** yırğanuban geçmişsin”

M. Ergin, yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan fiili *yırğayuban* okumuş ve “*sallayarak*” (DKK: 85) şeklinde aktarmıştır. O. Ş. Gökyay da fiili *yırğayuban* okumuş fakat “*kesip atmışsin*” (DKH: 75) şeklinde aktarmıştır. T. Tekin de fiili Ergin gibi okumuştur (Tekin 1986: 152).

S. Tezcan önceki okuma şekillerinden söz etmiş ve *Tarama Sözlüğü* 1961’de verilen örneklere dayanarak kelimeyi metinde yanlış yazılmış olduğunu belirterek *yırğanuban* olarak okumuş ve ‘sallanarak’ anlamıştır (DKON: 189).

Tezcan’ın görüşünü doğru buluyor, birkaç ekleme yapmak istiyorum:

1. Bağlama göre de fiili *yırğanuban* okumak ve ‘sallanarak’ şeklinde anlamak gerekiyor.

2. Kelime Vat.79b.13’te de yanlış olarak **يَرِغَانُوبَان** şeklinde yazılmıştır. Bu durum yanlışın ortak bir dip nüshaya dayandığını gösteriyor.

3. Dresden yazıcısı şu örneklerde de *nun* yerine *ye* yazmıştır:

bağlanduğın باغلندوغي 73a.13	şağınçın صاغيچين 19b.1	menüm ميم 24a.5
oynanmadın اوينانمدي 17a.8	oqınanda اوقيانده 5a.10	toğanın طوغانين 26b.3
öginesin اوگياسين 100b.12		

Drs.57a.9 (ME 110.9) [atmışsin, otacuğın...]

1. **oқcuğazın / uқ-cuğazın** → oқcuğazın [atmışsin]

2. **қurmışsin** → [otacuğın] қurmışsin

Söz konusu ettiğim yukarıdaki cümleler, metinde yazıldığı şekliyle üç dize oluşturabilecek bir yapı gösteriyor:

“cān yacuğın egmiş-sin,
oқ-cuğazın қurmışsin,
adın gerdek қomış-sın.”

M. Ergin ve O. Ş. Gökyay, dizeleri şöyle okuyup aktarmıştır:

M. Ergin	O. Ş. Gökyay
“can yaçuğın egmişsin, Okçuğazın kurmuşsin adın gerdek komışsin.” (ME 110.9-10)	“can bacuğum egmişsin, otakuğazın kurmuşsin, okcuğazın atmışsin, adın gerdek komışsin.” (51.23-26)
“Can yaycığını eğişsin Okcağızını kurmuşsun Adını gelin odası koymuşsun” (DKK: 85)	“Can bacuğunu ¹⁶⁴ eğişsin, Uk çığırın ¹⁶⁵ kurmuşsun, Okcağızını atmışsin Adını gerdek komuşsun.” (DKH: 74)

T. Tekin, bu dizelerle ilgili yazdığı bir makalede yorumlar yaparak metni tamir etmiştir; makalenin sonuç bölümü şöyledir:

Buna göre, *Otakçuğazın kurmuşsin*, daha doğrusu, bu dizeler 7 heceli olduklarından, *otakuğın kurmuşsin* dizesi, *Okçuğazın atmışsin* ile *adın gerdek komışsin* dizesinin arasında olmak gerekir. Bütün bu açıklamalardan sonra, şimdi, soylamadaki söz konusu dizeleri, araya müstensihlerin unuttukları dizeyi de katarak, şöylece sıralayabiliriz:

cân yacuğın eğişsiz (Dresden: *eğişsin*)

okcuğazın atmışsiz (Dresden: *kurmuşsin*)

otakuğın kurmuşsiz (nüshalarda yok)¹⁶⁷

adın gerdek komışsiz (Dresden: *komuşsin*)

Vatikan nüshasındaki -sız'lı ve -siz'li fiil şekillerinin metnin aslına uygun olduğu kanısındayım. Çünkü soylamanın son dizesi Dresden nüshasında *kutlu olsun devletüñüz'dür*. Böylece yukarıdaki dört dize son dize ile kafiye olur. (Tekin 1984: 29)

Tekin, iki yıl sonra yazdığı notta ise dizelerle ilgili şu yorumları yaparak metni tekrar tamir etmiştir:

Bu ilk kelime bildiğimiz Farsça asıllı *can* kelimesidir. İkinci kelime ise *yacuk*, yani *yacuk* ‘yaycık’ kelimesinden başka bir şey değildir. *Cân yacuğın egmişsin* mısraı böylece ‘aziz yaycığını eğişsin’ demek olur. İkinci mısraa gelince, D nüshasındaki *okçuğazın kurmuşsin* anlamsızdır. Çünkü ok *kurulmaz*, *atılır*. Bu bakımdan, V nüshasındaki *okcuğazın atmışsiz* daha anlamlıdır. Bundan sonra her iki nüshada *adın gerdek komışsin* / *komışsiz* mısraı geliyor. Bizce bu mısra ile bundan önceki mısra arasında bir mısra daha olmalıdır. Gökyay da bu fikirdedir. Ancak, o *O(ta) kçuğazın kurmuşsin* tarzında düşündüğü mısraı yanlış yere, *Okçuğazın atmışsin* mısraından önceye koymuştur. Aynı hikâyede Oğuz yiğitlerinin gerdek dikmeleri ile ilgili çok önemli saydığım bir bilgi verilmektedir.

165 Gökyay dipnotta bunu “*Yan bacağına?*” (Gökyay 1995: 179) şeklinde açıklamıştır.

166 Gökyay dipnotta bunu “*Çadır çatısını*” (Gökyay 1995: 179) şeklinde açıklamıştır.

167 Tekin’in bu notu yanlış olmuştur; çünkü *kurmuşsin*, Dresden’de bulunuyor.

Deniliyor ki: 'Oğuz zamânında bir yigit ki evlense oğ atar-idi, oğ ne yerde düşse anda gerdek diker-idi.' (Ergin, 33). Demek ki gerdek dikmek veya kurmak için önce 'ok atmak' gerekiyordu. Bu durumda gerdek dikiminden söz edilen bu parçanın aslı şöyle olmak gerekir: *Cân yâcuğın egmişsin / oğcuğazın atmışsın / Odağcuğın kurmuşsın / Adın gerdek komuşsın.* (Tekin 1986: 153)

S. Eliyarov söz konusu dördlüğün iki nüshada eksik yazılmış olduğunu ve şu şekilde okunmasını teklif etmiştir: "*Can ya[y]cuğın egmişsen / Oğcuğazın atmışsan / Otagcuğın gurmüşsan / Adın gerdek gomişsan*" (Eliyarov 1990: 97).

S. Tezcan, Eliyarov'un bu teklifini atlamış ve yazdığı notta Tekin'in yukarıdaki tamirini verdikten sonra bazı açıklamalarda bulunmuştur; açıklamalardan biri şöyledir:

Doğru çözümü bulan Rossi olmuştur, s.351'de *uğcuğaz*'ı «çadırın üst kısmını (çatısını) oluşturan çubukları ifade eden *uğ*'un küçültme biçimi» olarak açıklar. Eski Türk dillerinde daha çok *uğ* biçiminde rastlanan ancak bugünkü Türk dillerinde *uğ* olarak da görülen bu sözcük için bk. EDPT 76 u:ğ ve TMEN C.2, no.602 اړغ (Ayrıntılı bilgi bulunuyor, fakat -ğ'lı biçim için *uğ* gösterilmemiştir. (DKON: 190)

Tezcan'ın düşüncesinin yanlış olduğunu ve teklif ettiği aktarmanın bağlama hiç uymadığını düşünüyorum. Tekin'in tamir düşüncesini ise doğru buluyor ancak yaptığı tamirde eksiklikler ve çelişkiler bulunduğundan hem yeni kanıtlar getirmek hem her iki nüsha için yeni tamirler yapmak hem de metni her iki nüsha için yeniden kurmak istiyorum. Yukarıdaki dizeler her iki nüshadaki yazılışlarından hareketle şöyle okunabilir:

Dresden (57a.9-10)	Vatikan (79b.13. satırın altında)
"cân yacuğın egmişsin, oğcuğazın kurmuşsın, adın gerdek komuşsın."	"cân yacuğın egmişsin, oğcuğazın atmışsın, adın gerdek komuşsın."

Yukarıdaki dizelerin aslında tam bir dördlük oluşturması gerekiyor. Bu düşünceyle bir karşılaştırma yapalım: Görüldüğü gibi birinci ve üçüncü dizeler iki nüshada da aynıdır. İkinci dizeler karşılaştırıldığında ise Dresden'de *oğcuğazın kurmuşsın*, Vatikan'da *oğcuğazın atmışsın* geçiyor; bunlardan elbette Vatikan'daki *oğcuğazın atmışsın* şekli doğrudur. Drs.57a.9-10'da geçen *kurmuşsın* fiilinden de anlaşıldığı gibi *otak*'tan söz edilmiş olması gerekirken yazımda *otacuğın* eksik kalmıştır. Vatikan'da ise üçüncü dize yani *otacuğın kurmuşsın* tamamen atlanmıştır. Bu durum aslında Vatikan yazıcısının dip nüshadaki *kurmuşsın* fiilinin yanlış olduğunu fark ederek *atmışsın* olarak düzelttiğini, Dresden yazıcısının ise buna dikkat etmediğini ve fiili olduğu gibi yazdığını gösteriyor.

Dede Korkut'ta geçen "*Oğuz zamânında bir yigit ki evlense oğ atardı, oğ [ne] yerde düşse anda gerdek dikeridi.*" (Drs.46b.4-6) şeklindeki cümlede verilen

bilgi dışında onbir yerde¹⁶⁸ *otağ dik-*, üç yerde¹⁶⁹ *otağ kur-* deyimini geçer. Bu düşünceyi Borla Hatun'un;

Ƙara yërde ağ *otağ*ı *dikem* dëridüm.

Yöriyübeni oğulu ulu düğün]e geçürem dëridüm.

Murādıla maqşūda êrgürem dëridüm. (Drs.72a.1-3)

şeklindeki sözleri de destekliyor çünkü bu satırlarda Borla Hatun, oğlunu evlendirmek hayalini kurduğunu anlatırken *otağ dikmek*'ten söz ediyor ki bu gerekçe çadırıdır.

Dresden nüshasında, sadece 22b.8'de *oğ sep-*, yirmi yerde¹⁷⁰ ise *oğ / h at-* deyimini geçiyor. Buna göre yukarıdaki ikinci dizede geçen *oğcuğazın*'dan sonra *kurmuşsin* değil *atmışsin* fiilinin geçmiş olması gerekirdi. Buna göre Vatikan'daki *oğcuğazın atmışsin* dizesinin doğru olduğu ve Dresden'de eklenmesi gerektiği anlaşıyor.

Tekin, Dresden nüshasında ikinci mısradaki geçen *kurmuşsin* fiilinden önce *otağcuğın* kelimesini teklif etmiştir. Bu teklif doğrudur ancak hem *soylamanın* diğer dizelerindeki *yacuğın* ve *oğcuğazın* 'a paralel olarak hem de Dede Korkut'ta geçen şu örneklere göre buradaki kelime, *otacuğın* (<otağ+cuğ+ın) şeklinde olmalıdır:

Kelime	Geçtiği yerler
<i>kulacuğın</i> (<kulak+cuğ+ın)	Drs.51b.8
<i>küçükcek</i> (<küçük+cek)	Drs.138a.11, 13, 142b.5
<i>bıyacağı</i> (<bıyık+çak+ı)	Drs.118b.7
<i>topucağın</i> (<topuk+çak+m)	Drs.74a.5, 75a.12
<i>Bara[cu]k</i> (<barak+cuğ)	Drs.59a.1

Eliyarov'un yukarıdaki tamir teklifi doğrudur, çünkü böylece her iki nüshada dizeler 4+3 ölçüsünde tamir edilmiş olmaktadır; ancak dizelerin ve şu şekilde okunması daha uygun olacaktır:

Dresden (57a.7-12)	Vatikan (79b.12-80a.1)
"cân yacuğın egmişsin, oğcuğazın [atmışsin, otacuğın] kurmuşsin, adın gerdek çomışsin."	"cân yacuğın egmişsin, oğcuğazın atmışsin, [otacuğın kurmuşsm,] adın gerdek çomışsin."

¹⁶⁸ Drs.8a.13, 38b.11, 40a.5, 62b.9, 63a.10, 72a.1, 78b.9, 96b.11, 113a.12, 137b.2, 149a.7.

¹⁶⁹ Drs.7a.7, 43a.13, 153b.6.

¹⁷⁰ Drs.13a.2, 13a.5, 24a.8, 41a.12, 41b.3, 46b.5, 46b.6, 55b.9-10, 55b.12, 56b.7, 60a.9-10, 62b.10, 64b.4-5, 65a.4, 68a.10, 101b.2, 107a.4, 111a.2, 120b.7, 120b.11.

Ayrıca diğer dizeleri de dikkate alarak her iki nüshayı karşılaştırdırca *soylama*da kullanılmış olan fiillerin çekimi bakımından çözülmesi gereken bir sorun daha kaldığı anlaşıyor. Bu sorun için *soylamanın* tamamını Beyrek'in Kazan'a seslenişinden başlayarak -iki nüshadaki şekli ve yukarıdaki tamirlerle birlikte- görelim:

Dresden (57a.7-12)	Vatikan (79b.12-80a.1)
"Hānum Kazan! ünüm anla sözüm dinle! ala şabâh tırmışsın, ağ ormana girmişsin, ağ kavağın budağından yırğanuban geçmişsin, cân yacığın egmişsin, ok-cuğazın [atmışsın otacığın] kırmışsın, adın gerdek kırmışsın. * sağ-da oturan sağ begler! şol kolda oturan şol begler! dibinde oturan hâş begler! eşikdeki inaklar! kutlu olsun devletüğüz!"	"Hānum Kazan! Ünüm anla sözüm dinle! ala şabâh durmışsın, ağ ormana girmişsin, ağ kavağın budağında yırğayubanı geçmişsin, cân yacığın egmişsin, okcuğazın atmışsın, [otacığın kırmışsın,] adın gerdek kırmışsın. * sağda oturan sağ begler! şolda oturan şol begler! eşikdeki inaklar! dibde o[tu]ran hâş begler! düğünüğüz kutlu olsun!"

Yukarıda gösterilen iki nüshadaki sorun; Dresden'deki fiillerin (dizelerin sonunda) *ikinci teklik kişi* (+sIn), Vatikan'da ise *ikinci çokluk kişi* (+sIz) çekimiyle yazılmış olmasıdır.

Beyrek'in *soylamanın* başındaki "*Hānum Kazan!*" seslenmesine dikkat çekiyor ve bu seslenmelerin Dresden nüshasındaki +sIn'lı çekimlerin doğruluğuna işaret ettiğini düşünüyorum. Vatikan nüshasında yazıcı, muhtemelen bir önceki nüshada kelime sonundaki *nun*'un yazılışını *ze*'ye benzettiğinden +sIz'lı olarak yazmış olmalıdır. Nitekim Beyrek, *soylamanın* yukarıda * ile ayırdığımız *soylamanın* birinci bölümünde Kazan Bey'e, sonraki bölümünde ise Kazan'ın yanında ki beylere seslenerek hem serzenişte bulunmuş hem de onları aşağılamıştır.

A. İnan yukarıdaki dizeler için yazdığı notta ozan kılığındaki Beyrek'in bu sözleriyle Kazan Bey'e hakaret ettiğini belirtiyor:

...Göcebeler hanına karşı müthiş alaydır. 'Muhteşem otağ (gerdek) saydığın bir fakir çobanın hakir çadırıdır. Adını da utanmadan gerdek koymuşsun' demek istiyor. (İnan 1998b: 214)

S. Tezcan yukarıda sözünü ettiğim notunda söz konusu dizelerde ayrıca Beyrek'in Kazan Bey'le alay ettiğini belirterek şunları söylemiştir:

Evlenecek olan Kazan Beg olmadığı hâlde 'deli ozan' kılığındaki Bamsı Beyrek, gerdek hazırlıklarını sanki güvey adayı Kazan Beg

imiş gibi anlatıyor, asıl güvey adayı olan Yalançı oğlu Yaltaçuk'tan hiç söz etmiyor. Nedense, bu da Kazan Beg'in hoşuna gidiyor, deli ozana ihsanda bulunmak istiyor. Burada içyüzünü, yani etnolojik arka planını iyice kavrayamadığımız bir alay söz konusu olsa gerek. (DKON: 191)

Bu sözler, Tezcan'ın İnan'a ait yukarıdaki tespiti atlamış olduğunu gösteriyor. Tezcan, "*Burada içyüzünü, yani etnolojik arka planını iyice kavrayamadığımız bir alay söz konusu olsa gerek.*" diyor. Buradaki alay konusunda biri etnolojik yapı ile, diğeri üslupla ilgili olmak üzere iki açıklama getirmek mümkündür. Bunlardan birincisi ve en önemlisi kendisinin en yakın dostu Kazan Bey'in böyle bir düğüne izin vermiş olmasıdır. Deli Karçar, yönetimin başı olan Bayındır Han'ın huzuruna çıkar, Beyrek'ten on altı yıldır haber alınmadığını söyleyerek Beyrek'le beşik kertme nişanlı olan kız kardeşi Banı Çiçek'i artık evlendirmek istediğini belirtir ve şu sözlerle izin ister:

Devletlü hânun 'ömri uzun olsun! Beyrek diri olsa on altı yıldan berü gelüridi. Bir yigit olsa dirisi haberin getürse çarğap [çuka] altun akça vëürüdüm, ölüsi haberin getürene kız kardaşum vëürüdüm. (Drs.48b.2-5)

Söz konusu düğün, Yalançı oğlu Yaltacuk'un çevirdiği hile ve dolaplar sonucunda yapılmış olsa da Beyrek bunun asıl sebebi olarak yönetim veya otoritenin başı ve aynı zamanda kendisinin samimi yoldaşı, arkadaşı olan Kazan'ın düğüne izin vermiş olmasını görmekte ve yukarıdaki sözleriyle buna vurgu yapmaktadır.

İkinci olarak Beyrek'in kullandığı üslupla ilgili şöyle bir açıklama yapılabilir. Beyrek, burada ince, alaycı ve aşağılayıcı bir üslup seçmiş; Kazan Bey'i alaya almak için *soylama*daki cümlelerin fiillerini özellikle ve bilinçli olarak öğrenilen geçmiş zaman çekimiyle (durmuşsin, girmişsin, geçmişsin, egmişsin, atmışsin, kurmuşsin, komuşsin) kullanmıştır. Burada sözlü dili dikkate alarak muhtemelen tonlamayla da bu yapının desteklenmiş olduğunu da belirtmek gerekir. Söz konusu yapı ve tonlama, alay ve aşağılamayı hissettiren en önemli unsurdur. Ancak yapı, aşağılamayla birlikte serzenişi de çağrıştırıyor. Bu alaycı üslubun Türkiye Türkçesinde de -aynı cümle yapısıyla- *kalkmışsin, girmişsin, geçmişsin, egmişsin, atmışsin, kurmuşsin, koymuşsin* şeklinde kullanılabildiğini de söylemek gerekir. Nitekim Beyrek, aynı alaycı üslubu daha sonra Banı Çiçek'e seslenirken de kullanacaktır. Bunun için bk. Drs.59a.13 notu.

Beyrek'in sözlerindeki alaycı ve aşağılayıcı üslubu destekleyip pekiştiren ikinci bir yapıdan da söz edebiliriz:

"cân yacugın egmişsin,
o^ğcuğazın [atmışsin,
otacugın] kurmuşsin,
adın gerdek komuşsin."

Beyrek'in bu dizelerde *yacug*, *otacug*, *o^ğcuğaz* kelimelerinde +cuğ ve +cuğaz eklerini kullanılmış olması, alaycı üslubunu daha da pekiştirmiştir.

Drs.57a.12 (ME 110.12) **dibde** → dibinde.

“Şağda oturan **şag** begler!

Şol kılda oturan **şol** begler!

Êşikdeki ınaklar!

دب **Dibinde** oturan hâş begler!

Kutlu olsun devletünüz!” (Drs.10-12)

Yukarıdaki son dizenin başında geçen ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan kelimeyi M. Ergin ve O. Ş. Gökyay (51.30) *düpde* okumuştur. S. Tezcan ise kelimeyi *dibde* şeklinde okumuş ve kelimenin metinde yanlış yazılmış olduğunu söylemiştir:

Drs.57a.12’de önceki metin yayınlarında *düpde* okunmuş olan sözcüğü ise böyle okumak için bir neden yoktur, *dibde* okunmalıdır (yazmada: *dibinde* okunacak biçimde yanlış yazılmıştır). (DKON: 147)

Kanaatimce metinde sayılmış olan hiyerarşik yapılanma ve bağlam düşünüldüğünde söz konusu kelimenin yazımında bir yanlışlık yoktur ve *dibinde* şeklinde okunmalıdır çünkü metinde *şag beyler*, *şol beyler* ve *emişikdeki ınakların dibinde*, ‘ortada, merkezde’ oturan *has beyler*! anlatılmaktadır yani dörtlülük şöyle anlaşılabilir:

“sağda oturan **şag** beyler!

solda oturan **şol** beyler!

emişikdeki yardımcılar!

merkezde oturan *has beyler*!”

Nitekim iki yerde geçen şu savaş tasvirinde de hücum yine hiyerarşik yapılanmaya göre *şag*, *şol* ve *düp* sırasıyla anlatılır:

“Taş Oğuz begleriyle Deli Tundar *şagdan* depdi, cılasun yigitleriyle Kara Göne oğlu Deli Budak *şoldan* depdi. İç Oğuz begleriyle Kazan *düpe* depdi...” (Drs.33b.13-34a.3, Drs.78a.6-8)

Drs.57b.1 (ME 111.1) **kul karavaş** / **kul halayık** (ikileme).

“Çetirli otakımı dilersin, **kul karavaş**ımı dilersin...”

Yukarıdaki cümlede geçen *kul karavaş* ikilemesinin her iki nüshada geçen diğer örnekleri şöyledir:

Drs.89a.11: “**Kul karavaş** getüreyim, hüner göstereyim.”

Vat.81b.3: “Hân kızınınu evinde **kul karavaş** kalmayup”

Bu ikilemenin *kul halayık* şeklinde de kullanılan örnekleri de geçer:

Drs.59b.1: “Hân kızınun evinde **kul halayık** dükenmiş”

Drs.61a.2: “**Ƙulum halâyıgum**, saña kırmak olsun”

Vat.82b.6: “**Ƙulum kalâyıgum**, saña kırmak olsun”

Drs.57b.9 (ME 111.9) [eydür]

“Beyrek, şölen yemeginün üzerine geldi, karnın toyurduktan sonra kazanları depdi, dökdi. Çevürdi, yañnının kimini sağına, kimini solına atar, [eydür:] ‘Sağdan gedeni sağ alır, şoldan gedeni şol alır, haqluya haqqı dege, haqsuza yüzi karalığı dege.’ Kazan bege haber oldı.” (Drs.57b.6-11)

Yukarıdaki okuma ve tamir şekli Tezcan’a aittir. Tezcan, ayrıca bu satırlarla ilgili olarak yazdığı notta metinde geçen bu sözün Vat.80a.7-8’de “*Şağdan gedeni sağ alır, şoldan gedeni şol alır, haqluya haqqı deger, haqsuza yüzi karası kalur.*” (DKON: 193) şeklinde geçtiğini belirterek bunun bir manzum atasözü veya tekerleme olabileceğini söyler fakat metindeki tamiri neden yaptığını belirtmez.

Tezcan’ın bu tamirini, belirttiği sözlerin Beyrek tarafından söylenmiş olduğunu düşündüğü için yaptığı anlaşılıyor. Vat.80a.7’de de aynı eksiklik bulunuyor. İki nüshadaki ortak eksikliğin önceki ortak nüshadan veya aynı dip nüshadan gelen nüshalardan kaynaklandığı anlaşılıyor.

Drs.57b.10 (ME 111.10) **yüz karalığı**: utanılacak durum, yüz karası.

“Haqluya haqqı dege haqsuza yüzi **karalığı** dege.”

Ergin, yukarıdaki *yüz karalığı* deyiminin kelimelerini ayrı ayrı ve gerçek anlamlarıyla işlemiştir. Gökyay da aynı şekilde işlemekle beraber *karalık* için “*karalık, ayıp, leke, şerefsizlik, utanç*” (OŞG: 237) anlamını vermiştir. Bu cümlede geçen *yüz karalığı*, Türkiye Türkçesinde “*utanç verici durum*” (Aksoy 1988: 1133) anlamında kullandığımız *yüz karası*’dır.

Gökyay, *Hakluya hakkı degmek* deyiminin anlamını, *Söz dizisi ile ilgili düzeltmeler*’de, “*Haklı hakkını almak, haklıya hakkı verilmek, haklı olana hakkı düşmek*” (OŞG: 357) şeklinde vermiştir.

Yukarıdaki cümle, Gökyay’ın verdiği anlamları da içine alan *haklı ve haksızın* karşılığını alması konusunda kalıplaşmış bir duadır.

Drs.57b.13 (ME 111.13) **kon, koṇ, koṇ-a → koṇ[-]a!**

‘Mere koṇ[-]a! kızlar yanına da varsun’ dedi.

Yukarıdaki cümlede geçen ve metinde **نرک** şeklinde yazılmış olan kelimeyi Gökyay, *kon* (OŞG: 344); Ergin, *koñ-a* şeklinde okumuştur.

Tezcan ise *koṇ* okuyarak “*KVKH koṇa*.” (DKO: 295) şeklinde dipnot yazmış; ayrıca yazdığı notta da kelimenin yazılışında bir yanlışlık yapıldığını savunmuş ve bu düşüncesinin gerekçesini şöyle açıklamıştır:

نرک yazılışı şimdiye kadar doğru sayılmış, *koṇa* ikinci çoğul kişiye pekiştirilmiş emir olarak kabul edilmiştir; (...). Ancak 2. tekil kişiye emirde *a / e* ile pekiştirme aradabir görüldüğü hâlde 2. çoğul kişi için böyle bir pekiştirmeye rastlamadım. M. Adamovic, *Konjugationsgeschichte der türkischen Sprache*, Leiden 1985, s. 235 ve devamında 2. çoğul kişiye emir biçimleri işlenmiştir, orada da *a / e* ile genişletilmiş biçimlerin varlığından söz edilmez. Dolayısıyla *koṇa* نرک yazılışını bir çekimleme yanlışlığı olarak açıklamayı daha uygun buluyorum. (DKON: 193)

Bence Tezcan’ın söyledikleri, *koṇa*’nın ikinci çoğul kişiye pekiştirilmiş emir olmaması konusunda gerekçe olamaz çünkü Dede Korkut’ta sadece *emir ikinci tekil kişi çekimi* için *a!* ile pekiştirme yapılmış olması bile *ikinci çoğul kişi çekimi* için de aynı pekiştirmenin yapılabileceğini göstermeye yeterli bir kanıttır. Ayrıca, Adamovic’in -sınırlı metinleri taramış olduğuna göre- bu çekim şeklini tespit edememiş olması da bunun Türk dilinde kullanılmadığını göstermez çünkü genel anlamda sözlü ürünlerde sık rastlanabilecek bu tür kullanımların yazılı metinlerde tespiti oldukça zordur.

Hem kelimenin yazılışı hem bağlam hem de cümlelerin yüklemi Ergin’in okuyuşunun doğru olduğunu ve buradaki *a*’nın bir pekiştirme edatı olduğunu gösterir; *a* edatının diğer örnekleri için bk. Drs.13a.10 notu.

Drs.58a.7 (ME 112.7) **tolaşmaz → tolaşmaz: İlişemez, karışamaz.**

“Bunu gördi, Kâzan Begün hâṭûnı Boyı Uzun Borla [Hâṭûn], kaḫıdı, eydür: Mere kavat oğlu delü kavat, saña düşermi bi-tekellüf benüm üzerüme gelesin? dedi. Beyrek eydür: Hânum Kâzan Begden maña buyruk oldı, maña kimse طولشمز tolaşmaz, dedi.”

Yukarıdaki metinde geçen ve yazılışı gösterilen kelimeyi Ergin ve Tezcan, *tolaşmaz*; Gökyay ise *dolaşmaz* (OŞG: 52.17) şeklinde okumuştur.

Ergin, kelimenin anlamını “*dolaşmak, karışmak, ilişmek, sarılmak, sarmak dolaş olmak*” (MEII: 291); Gökyay, “*Devretmek, cevelan etmek, engel olmak, karışmak, müdahale etmek*” (OŞG: 198) şeklinde vermiştir. *Tarama Sözlüğü* 1202’de de tespit edilmiş olan bu örnek için “*ilişmek, sataşmak*” anlamları verilmiştir.

Gerçekten de kelimenin yazılış şekli ve bağlam, bu kelimenin *tolasımaz* okunmasının ve ‘ilişemez, karışamaz’ anlaşılmasının doğru olacağını gösteriyor çünkü Deli Ozan kılığındaki Beyrek’e çıkışan ve hesap soran kişi Kazan Bey’in hatunudur. Buna göre Beyrek’in verdiği cevap da ‘*Hanım Kazan Bey’den bana izin verildi; bana kimse karışamaz*’ şeklinde anlaşılmalıdır. Ayrıca *tolas-* fiilinin sadece yukandaki örnekte bu anlamda kullanılmış olduğunu belirtmek gerekir.

Ayrıca, altıncı satırda yer alan *Hānum Kazan Beg* bir tamlama olmalıdır; ancak Ergin, Gökyay ve Tezcan, *Hānum* kelimesini Borla Hatun’a veya boylarda sık geçen, dinleyicilere seslenme örneklerinden biri olarak düşündüklerinden olsa gerek, bu kelimedenden sonra virgül koymuşlardır.

Drs.58b.4, 58b.13 (ME 113.4, 113. 13) [binübeni]

“And içmişem kışır kışırağa bindüğüm yok,
karavata varduğum yok.”

Ergin ve Gökyay (OŞG: 52.28, 53.10) -Vatikan nüshasına dayanarak olsa gerek- her iki cümle başına *binübeni* kelimesini ekleyerek tamir etmişlerdir çünkü yukarıdaki ikinci cümle, Vat.80b.7 ve Vat.81a.4’te “*Binübeni karavata varduğum yok.*” şeklinde geçiyor.

Tezcan ise Drs.58b.4’te bir tamir yapmamıştır. Buna karşılık, Drs.58b.13’te cümle başına *binübeni* kelimesini eklemiş fakat bunun bir tamir olduğunu belirtmemiştir. Tezcan’ın yazmış olduğu notta da bir tamirden söz etmemiştir (DKON: 194-195). H. Develi, bu duruma dikkat çekerek Drs.58b.4’te de *binübeni* kelimesinin eklenebileceğine işaret etmiştir (Develi 2001: 88). Ergin ve Gökyay’ın yapmış oldukları tamir doğrudur ve her iki cümle başına *binübeni* eklenmelidir:

“[binübeni] karavata varduğum yok.”

Drs.58b.4-5 (ME 113.4-5)

1. öküz → évünüz,

2. ağlar, anlar → inler.

“او کر Évünüz ardında şarvanlar saña baçar, انلر inler,

Büldür büldür gözlerinüz yaşı açar.

Sen anlaruñ yanına varğıl,

Muraduñı anlar vërür, bellü bilgil.

Senünile menüm işüm yok.”

Ergin ve Gökyay (OŞG: 52.29) yukarıda yazılışları verilen kelimelerin birincisini *öküz* okumuştur. Tezcan ise not *yazmaksızın* kelimeyi *évünüz* okumuştur.

Gerçekten de metinde eksik yazılmış olsa da bu kelimeyi *évünüz* okumak mümkündür ve bu okuma şekli bağlama gayet uygun düşer. Nitekim yukarıdaki cümleden sonraki bölümde Beyrek'in aynı kadına seslendiği bir başka *soylama*-sında geçen benzer cümledeki *évünüz* kelimesi de bu okuyuşun doğru olduğunu gösteriyor:

Drs.59a.1: “*اير كر* Évünüz a[r]dı derecük degül miydi?”

Ergin, yukarıda yazılışı verilen ikinci kelimeyi *anlar* okumuş ve metne almayıp dipnotta göstermiştir. Gökyay, bu kelimeyi okumamıştır (OŞG: 52.29). Tezcan ise kelimeyi *ağlar* okuyarak “*ğayın yerine nun.*” (DKO: 295) dipnotunu düşmüştür.

Cümlede yazılışı verilen ikinci kelime, *inler* okunmalıdır. Erkeklerle düşüp kalktığı anlaşılan Kısırca Yenge'ye Beyrek'in yukarıdaki cümlelerin devamında söylediği sözlerin bağlamı da kelimenin yazılışında bir yanlışlık olmadığını, *inler* olarak okunması ve anlaşılmasının bağlama gayet uygun olduğunu açıkça göstermektedir. Buradaki tek sorun, *inler* kelimesinin *kef* yerine *nun* ile yazılmış olmasıdır; ancak bunun Dede Korkut'ta başka örnekleri de vardır (bk. *Giriş* bölümü).

Drs.58b.8, 59a.6 (ME 113.8, 114.6) *boy!* → *boy!*

“**Boy!** Bu zevâl gelecek delü beni görmüş gibi söyler.”

“**Boy!** Deli, boğma çıkaracak! Olanca ‘aybumuzı [başumuza] kaçdı.”

Bu notta Dede Korkut'ta sadece yukarıdaki iki cümlede geçen *boy!* kelimesinin okunuşu ve yapısı üzerinde durmak istiyorum. M. Ergin, kelimeyi *boy* okumuş, “*boooy! eyvah!*” (MEII: 56) şeklinde anlamlandırmış ve “*Vây*” (DKK: 87, 88) şeklinde aktarmıştır. O. Ş. Gökyay, söz konusu kelimeyi *boy boy* okumuş (OŞG: 53.1, 21) ve “*Vay, vay*” (DKH: 76) şeklinde aktarmıştır. S. Tezcan kelimeyi *buy!*, S. Özçelik ise *büy* şeklinde okumuştur.

S. Alyılmaz yazdığı bir makalede yukarıda gösterilen iki cümlede geçen *boy!* ünlemi üzerinde durarak bunun *boy* ‘halk’ anlamındaki kelimenin ünlemleşmiş şekli olduğunu söylemiştir:

Dede Korkut Kitabı’nda geçen cümlelerden de anlaşılabacağı üzere *boy* sözcüğü *ey halk, ey insanlar, ey ahali, ey hazırda bulunanlar...* anlamlarında kullanılan bir *seslenme* ögesidir. Bilindiği üzere seslenme öğeleri; cümlede vericinin alıcıyı iletişim ortamına çekmek, mesajını vurgulamak / kuvvetlendirmek; alıcıyı uyarmak, alıcının dikkatini toplamak, alıcıda heyecan uyandırmak... amacıyla kullandığı dil öğeleridir (...). *Dede Korkut Kitabı*’nda geçen yukarıdaki örnek

cümlelerde de **boy** sözcüğü seslenme ögesi işleviyle kullanılmıştır (Alyılmaz 2015: 1418).

Alyılmaz yukarıdaki cümlelerin devamında Azerbaycan Türkçesinden, Erzurum ve Kars yöresi ağızlarından ve Derleme Sözlüğü'nden örnekler vererek görüşünü desteklemiş, *boy* kelimesinin Türkçenin tarihsel sürecinde *ey halk*, *ey insanlar*, *ey ahali*, *ey hazırda bulunanlar*... anlamlarını zamanla yitirmiş olduğuna ve konuyla ilgili kaynaklarda ve sözlüklerde *hayret*, *şaşıрма*, *kaygı*, *korku*, *ürperti* vb. (Alyılmaz 2015: 1419) anlamlar bildiren bir ünlem olarak tanımlandığına dikkat çekmiştir. Araştırmacı daha sonra *abo*, *abu* seslenmelerinin *a+bo* ve *a+bu* yapısında olduğunu savunmuştur (Alyılmaz 2015: 1419-1420).

Alyılmaz'ın anlam ile ilgili görüşüne katılıyor ve söz konusu kelimenin *boy!* olarak okunması gerektiğini düşünüyorum. Ayrıca yukarıda gösterilen Dresden nüshasındaki cümlelerin Vatikan nüshasındaki şekillerine ve dolayısıyla söz konusu kelimenin de Vatikan nüshasındaki yazım şekline dikkat çekerek hem anlam konusundaki görüşü desteklemek ve pekiştirmek hem de bir iki açıklama yapmak, istiyorum. Vatikan nüshasında söz konusu cümleler ile kelimelerin yazılışları şöyle:

Vat.80b.11: “Kısrıca Yenge eydür: Boyı boyı! Zevâl gelecek delü beni görmiş gibi söyler.”

Vat.81a.7: Boğazca Fâtıma eydür: Boyı boyı! Boğmalar çıkar delü ozan!”

Yukarıda da görüldüğü gibi Vatikan nüshasında kelime *boyı boyı!* okunacak şekilde yazılmıştır. Yani Vatikan nüshasında kelime iki defa tekrar edilerek söylenmiştir. Kanaatimce bu yazım şekli, Alyılmaz'ın *boy* 'boy, halk' anlamındaki kelimenin ünlenmiş hâli olduğu yolundaki görüşünü destekliyor. Nitekim söz konusu kelimenin Vatikan nüshadaki *boyı boyı!* okunan şekli de 'Ey halkı!, ey boyu!' (*boyı!* < *boy+ı* 'iyelik') olarak anlaşılabilir. Buna göre de *abo!* ünlemi ve benzerlerinin *a+boy+ı* şekline kısaltılmış olduğu anlaşılır. Yani burada asıl ünlem ögesi baştaki *a!* olmalıdır. Bunun üzerine gelen *boy* 'boy, halk, ahali' anlamındaki kelime ile iyelik eki (+ı) ise *a!* ünlemine birer pekiştirme ögesi olarak eklenmiş ve tek ünlem gibi bütünleşmiştir: *abo!* Bu açıklamadan da anlaşılacağı gibi kelimenin Dresden nüshasındaki yazım şekline göre *boy!*, Vatikan nüshasındaki yazım şekline göre ise *boyı!* olarak okunması uygun görünüyor.

Drs.58b.10 (ME 113.10) **buğur**: bu kez, bu sefer.

“ Buğur Boğazca Faṭma dërler bir **ḥatun** varıdı.”

Yazıcı, yukarıdaki cümlede fotoğrafı verilmiş olan kelimeyi yazarken *gayın* (ا) harfinin noktasını *ra* (ر) üzerine kaydırmış olmalı.

Tezcan, yukarıdaki cümlede geçen ve metinde yazılışı gösterilen kelime için yazdığı notta şöyle der:

Burada bulunan *بحور* önceki yayınlarda Vat. Nüshasına göre *bu kez* olarak düzeltilmiş ise de bu yanlış olmuştur. Ben *بحور* *buğur* olarak anıyorum, *bu uğur* > *buğur* için bkz. TarS. 682 'bundan sonra, bu defa, şimdi. (DKON: 196).

Tezcan'ın bu düzeltmesi bir atlama ve tekrar örneği olmuştur çünkü Ergin, dizinde kelimeyi "*buğur: bu sefer, bu kez*" (MEII: 60) şeklinde işlemiş, ancak metinde *bu kez* okumuştur. Bu durum Ergin'in metinde eski okuyuşunu düzeltmeyi unuttuğunu gösteriyor. Gökyay da metinde (OŞG: 53.3) *bu kez* okuduğu kelimeyi *Yanlış-Doğru Çizelgesinde buğur* (OŞG: 344) şeklinde düzeltmiştir. Ayrıca, yukarıdaki cümle, *Tarama Sözlüğü* 683'te *buğur* kelimesinin kullanılmasına tanık olarak verilmiştir.

Drs.59a.1, 2 (ME 114.1, 2) *Bara[cu]k*, *Fatma[cık]*.

Dresden	Vatikan
Êvünüz a[r]dı <i>derecük</i> degül miydi?	Evünüz ardı <i>derecük</i> [degil midür]?
İtünüz adı <i>Bara[cu]k</i> degül miydi?	İtinüz adı <i>Baracuk</i> degil midür?
Senün adun kırk oynaşlu Boğazca <i>Fatma[cık]</i> degül miydi?	Senün adun kırk oynaşlu Boğazca <i>Fatmacık</i> degil midür?
(59a.1-3)	(81a.4-5)

Yukarıda Dresden nüshası için gösterilen *Bara[cu]k* ve *Fatma[cık]* tamirleri ilk defa teklif ediliyor. Metnin Dresden nüshasında geçen şeklinin ilk dizesindeki *derecük* ile paralellik ve aliterasyon oluşturması bakımından yukarıda diğer dizelerde işaret edilen *Bara[cu]k* ve *Fatma[cık]* tamirlerinin gerekli olduğu anlaşıyor. Nitekim Vatikan nüshasında geçen ve yukarıda gösterilmiş olan dizeler de teklif edilen tamirlerin gerekli ve doğru olduğunu gösteriyor.

Dresden yazıcısının ilk dizede kelimeyi *derecük* şeklinde yazmasına rağmen ikinci ve üçüncü dizedeki kelimeleri *Barak* ve *Fatma* şeklinde yazması metinde tasarrufta bulunduğu veya unuttuğu anlaşıyor. Çünkü burada ayrıca +*CIK* ekinin aşağılama anlamının bulunduğu ve bu yönüyle bağlamı pekiştirdiğini de açıktır (+*CIK* ekinin aşağılama anlamı için bk. Zülfikar 1991: 71).

Drs.59a.6, 110b.2 (ME 114.6, 217.2) *olanca*: bütün.

"Boy! Deli, boğma çıkaracak, *olanca* 'aybumuzu [başumuza] kaçdı."

Drs.110b.2: "Bir şordı, *olanca* südin aldı."

M. Ergin, yukarıdaki iki cümlede geçen *olanca* kelimesini "*ol- olmak*" (MEII: 232-235) fiilinin altında işlemiş ve "*olanca*" (DKK: 88, 170) şeklinde aktarmıştır. O. Ş. Gökyay, kelimeyi "*olanca, bütün, hep, ne var ne yok*" (OŞG: 265) şeklinde anlamış ve "*olanca*" (DKH: 76, 128) şeklinde aktarmıştır.

Metni anlamada bir sıkıntı yoktur ancak sözlükte her iki cümleye uygun olan ‘mevcut, bütün’ anlamı işlenmelidir. Bu düşüncemizi yukarıdaki Drs.7a.10 notundaki örnekler de destekler. Ayrıca bk. Drs.29a.11-13 notu.

Drs.59a.7 (ME 114.7) [başumuza]

“Boy delü boğma çıkaracak, olanca ‘aybumuzu kaçdı.”

Yukarıdaki okuma şekli Ergin’e aittir. Gökyay, aynı cümleyi Vatikan nüshasına göre tamir etmiş ve cümlelerin yukarıda koyu yazılmış olan kısmını “*aybumuza başumuza kakan*” (OŞG: 53.23) şeklinde okumuştur.

Tezcan, cümleyi tamir ederek şöyle okumuştur:

“*Buy! deli [ozan], boğma çıkaracak,
olanca ‘aybumuzu [başumuza] kaçdı.*”

Tezcan’ın bu tamiri doğrudur, ancak kanaatimce *ozan* kelimesini eklemeye gerek yoktur. Tamirin diğer kısmının doğruluğuna kanıt olarak Dede Korkut’un aşağıdaki cümlelerinde geçen *başu kaçınç kağ-* ve *başu kaçınç ét- / ol-* fillerini göstermek istiyorum:

Drs.27a.2: “Eger çobanıla varacak olurısam kalın Oğuz begleri benüm **başu-ma kaçınç kağarlar.**”

Drs.41b.10-11: “Bu kıza basılacak olurısam kalın Oğuz içinde **başuma kaçınç yüzüme tohınç ederler.**”

Drs.89b.5: “**Başuma kaçınç** yüzüme tohınç olmasun kadun ana, beg baba, esen kaluğ dedü.

Drs.59a.11 (ME 114.11) [yüzük]

“Banı Çiçek kırmızı kaftanın geydi, ellerin yenine çekdi, [yüzük] gözükmesün deydü; oyuna girdi, eyitdi” = Vat.81a.13-81b.1.

S. Tezcan yukarıdaki cümlede gösterilen tamiri her iki nüshada yapmış, gerekçe yazmamıştır. Cümlede nesne eksikliği bu tamirin gerekli olduğunu gösteriyor. Ayrıca *yüzük* kelimesinin cümleye eklenmesi gerektiği olayın devamındaki şu cümlelerden de anlaşılıyor:

Bunu eşidicek Bani Çiçek kaçdı: “Mere delü ozan, men ‘ayblu mıyam kim maña ‘ayb koşarsın?” dedi, gümüş gibi ağ bileğin açdı, elin çıkardı. Beyregün geçürdüğü **yüzük** görindi Beyrek yüzüğü tanıdı. Burada söylemiş, görelüm hânım ne söylemiş... (Drs.59b.4-7)

Aynı tamirin Vat.81b.1’de yapılması gerekiyor; her iki nüshada görülen bu eksikliğin önceki ortak dip nüshadan kaynaklandığı anlaşılıyor.

Drs.59a.12 (ME 114.12) *çal, çalındı* → *çal[-]di!* ‘çal hadi!’

“Mere Delü ozan *çal[-]di!*”

M. Ergin, metinde **چالوي** şeklinde yazılmış olan yukarıdaki cümlemin yüklemine *çal* okumuş ve aynı şekilde anlam (DKK: 88); O. Ş. Gökyay, yüklemi *çalındı* (OŞG: 53.36) okumuş ve aynı şekilde aktarmıştır (DKH: 77).

S. Tezcan kelimeyi [*çal!*] şeklinde okumuş ve dipnotta “*Ekleme Vatikan nüshasına göre yapılmıştır*” (DKO: 295) demiştir.

O. F. Sertkaya ise kelime ile ilgili yazdığı notta şu açıklamayı yapar:

...چالدي imlâ bakımından birlikte yazılan fakat *çal-* (kopuz) ve *de-* (soylama) gibi iki ayrı fiilin *çal! di!* şeklinde emir şekli olarak okunup ‘(Kopuz) *çal!*, (Soylama) söyle!’ şeklinde anlamlandırıldığında Gökyay ve Ergin’in *çal{dı}* düzeltmeleri ortadan kalkar ve metni şöyle anlamak imkanı doğar. ‘Oyuna girdi. Söyledi: Mere! Delü Ozan! (Kopuz) *çal!*, (Soylama) söyle! <Ere varan kız benim, oynayayım, dedi. ...> (Sertkaya 2004: 135)

H. Develi, bununla ilgili notunda bir ihtimal üzerinde durmuştur:

Burada metinde *çaldı* şeklinde bitişik yazılmış olan ibarenin, *çal di!* şeklinde olabileceği de gözden uzak tutulmamalıdır. *di*, ‘haydi’ anlamında bir edat olarak bu metinde zaman zaman kullanılmıştır. Bu edat hakkında yeterli açıklamayı Tezcan DKON, s.167-168’de yapmıştır. (Develi 2001: 92)

Bence, Develi’nin üzerinde durduğu okuma şekli doğrudur; yukarıdaki cümle *Mere Delü ozan, çal di!* okunmalı ve ‘çal hadi!’ olarak anlaşılmalıdır yani Banı Çiçek, deli ozan ve çevredekilerin ısrarları karşısında dayanamayıp oynamak üzere ayağa kalkınca ozana “Mere Delü ozan! çal hadi!” der.

Bu konudaki kanıtlarım şunlardır:

1. Tezcan, aynı kelimenin Drs.46b.13’te **واردي** şeklinde önceki kelime ile bitişik yazılmış olan, daha önce Gökyay (OŞG: 40.26) ve Ergin tarafından *vardı* (ME 89.13) okunmuş olan örneğini *var, di* şeklinde okuyarak ‘haydi’ anlamını vermiştir:

“*Kırk güne degin sıra واردي var, di geyünüz.*” (DKON: 167)

2. Nitekim kelime, şu cümlede de geçer:

Drs.140a.4: “*Emdi Kızan Beg, دي di, bizi ög.*”

Drs.59a.12 (ME 114.12) **bu yér:** bura.

“Men bu yérden gèdeli delü olmuş” ve

Drs.97b.3: “Selcan Hâtun bu yéri, görklü [çemeni] gördi, begendi.”

Yukarıdaki iki veride *bu yér*, ‘bura’ anlamında kullanılmıştır. *Tarama Sözlüğü*’nde *bu yér* için verilmiş olan dört tanıktan biri şöyledir:

“Ey yegâne-i zaman çok zahmet çektin bu yere geldin bir niyyet üzerine” (TarS: 723)

Drs.59a.12 (ME 114.12) **delü ol-:** kar fırtınası çıkmak.

“Men bu yirden gideli delü olmuş,

Delim ağca karlar yağmış, dize yetmiş”

Yukarıdaki okuma şekli, M. Ergin’e aittir. Ergin birinci dizeyi “*Ben bu yerden gideli deli olmuş*” (DKK: 88) şeklinde aktarmış ve metinde دلر (*delü*) şeklinde yazılmış olan kelimeyi *delü* başlığı altında işleyerek “*deli, deli dolu, yaman, cesur*” (MEII: 80-81) anlamlarını vermiştir.

O. Ş. Gökyay aynı dizeleri tamir ederek şöyle okumuştur:

“Men bu yerden gideli delü olmuşsın, deli

Delim ağca karlar yağmış, dize yetmiş” (OŞG: 54.3-4)

Gökyay birinci dizeyi “*Ben bu yerden gideli deli olmuşsun deli*” (DKH: 77) şeklinde aktarmıştır.

S. Tezcan, metni Vatikan nüshasına göre aşağıdaki şekilde tamir ederek şu notu yazmıştır:

Vat. Nüshası ile karşılaştırarak metni şöyle onanıyorum:

[Hân kıızı sensin belî]	(5+2)
Men bu yérden gèdeli	(4+3)
delü olmuşsın, [delü]	(5+2)

Hece ölçüsü, aliterasyon ve uyakları göz önünde tutarak Dede Korkut Oğuznamelerindeki manzum parçaları daha iyi onarmak mümkündür. (DKON: 199)

M. S. Kaçalın ise Vatikan nüshası üzerindeki çalışmasında bu dizeyi “*delü olmuş[sın] deli*” (Kaçalın 2006: 63) şeklinde tamir ederek okumuştur.

Araştırmacıların şimdiye kadar yukarıdaki ilk dizede geçen *delü ol-* deyimini ‘delirmek’ olarak anladıkları görülüyor. Tezcan’ın yaptığı tamir kabul edilemez; ayrıca Tezcan’ın manzum kısımların tamiri konusundaki görüşleri, sadece Dede Korkut metninde yer alan benzer söyleyiş veya kalıp sözlerin bulunması ve tamirin ona göre yapılması durumunda kabul edilebilir. Hem bu düşüncelerin

doğruluğunu hem de yapılan tamirlerin bağlama uymadığını görmek için metnin devamına -araştırmacıların okuduğu şekliyle- bakmamız gerekir:

[Hân kızı sensin beli.]

Men bu yêrden gèdeli **delû olmış**(sın),

delim ağca qarlar yağmış, dize **yetmiş**.

Hân kızınuñ évinde kul hâlayık **dükenmiş**,

maşraba **almış**, şuya **varmış**.

Bileginden on parmağın şovuk **almış**. (Drs.59a.12-59b.2)

Daha ilk bakışta yukarıdaki *soylamada* yer alan cümlelerin sonundaki fiillerin öğrenilen geçmiş zaman üçüncü kişi çekimli şekilleriyle kullanılmış olması dikkat çekiyor: *delû olmış*, *yetmiş*, *dükenmiş*, *almış*, *varmış*. Bu durum bile tek başına *delû olmış(sın)* şeklindeki okumanın bağlama uymadığını ve yanlış olduğunu göstermek için yeterlidir. Ancak her şeye rağmen başka kanıtlar göstermek mümkündür. Öncelikle bağlamı anlamak için metnin bu kısmı ile ilgili olarak bir özet yapmak gerekiyor:

Bayburt Kalesi'nde tutsak olan Beyrek, nişanlısının Yalancı oğlu Yaltacuk'a verilmiş olduğunu ve evleneceğini duyunca kaleden firar etmiş ve düğün yerine gelmiştir. Düğün yerinde deli bir ozan kılığına girmiş olan Beyrek; Kazan Hey'den izin alarak önce kamını doyurur, sonra kızların eğlendiği yere geçer; burada kendisinin kopuz çalacağını söyler ve evlenecek olan kızın kalkıp oynamasını ister. Önce Kısırca Yenge, sonra Boğazca Fatma adındaki kadınlar kalkar oynar; ancak bu kadınları çok iyi tanıyan Beyrek, onların ayıplarını sayıp dökünce kadınlar yerlerine oturmak ve Banı Çiçek ise kalkıp oynamak zorunda kalır. (Ozan, oynamak için kalktığında Banı Çiçek'in ellerini yenine çektiğini belirttikten sonra yukarıdaki *soylamayı* vermiş; buradaki fiilleri özellikle geçmiş zaman 3. teklik kişi çekimi ile ve bir alay unsuru olarak kullanmıştır. Bu nedenle fiillerin çekim şekillerinde değişiklik yapmak yanlıştır.

Buradaki *delû ol-* deyimini, 'kar fırtınası çıkmak' anlamındadır. Araştırmacıların *sen* okudukları kelime ise *san delim* 'pek çok' anlamındaki ikilemenin birinci ögesidir ve bu yanlış okumaların sebebi söz konusu ikilemenin metinde **دلیم** şeklindeki yazımının teşhis edilememiş olmasıdır. Bu konu için bk. Drs.59a.13 notu.

Nitekim *soylamanın* devamında yer alan dizelerdeki bağlam da deyimini 'kar fırtınası çıkmak' anlamında olduğunu açıkça gösteriyor.

Ayrıca bu notla ilgili tamamlayıcı ve destekleyici açıklamalar içeren Dede Korkut'ta geçen *püki kop-* 'kar fırtınası, çıkmak, tipi olmak' deyimini ile ilgili tamir için bk. Drs.141a.4 notu.

Drs.59a.13 (ME 114.13) **san delim**: pek çok.

“Men bu yerden gèdeli **delü** olmuş,

san delim ağca qarlar yağmış, dize yetmiş.

Hân kızının evinde kul hâlayık **dükenmiş**,

Maşraba almış, şuya varmış.

Bileginden on parmağını şovuğ almış.

Kızıl altun getürüp, hân kızına tırnak yunun.

‘Aybluca hân kıızı, ere varmağ ‘ayb olur.”

Yukarıdaki ikinci dizenin başında geçen ilk iki kelime, 13. satırın başında **سان دليم** şeklinde yazılmıştır. Ergin, ilk kelimeyi -metinde fazlalık olarak gördüğünden olsa gerek- okumamıştır. Gökyay ise kelimeyi, ek olarak düşünmüş 12. satırın sonundaki **اولمش** *olmuş* çekimli fiili ile birleştirerek (*delü*) *olmuşsin* (OŞG: 54.3) şeklinde okumuştur. Tezcan da Gökyay gibi iki kelimeyi birleştirerek okumuştur.

V. Zahidoğlu ise bunun orta Türkçe metinlerinde geçen *san* ‘sayı’ kelimesi olduğunu ve bir sonraki *delim* ile ikileme oluşturduğunu söyleyerek *san delim* şeklinde okumuş ve ‘pek çok’ olarak anlamıştır. Zahidoğlu kelimenin Kırgız ve Tarançi lehçesinde kullanıldığını belirtmiş, kalın sıradan olan bu kelimenin *sad* yerine *sin* ile yazılmış olmasını Arap alfabesiyle yazılmış ilk metinlerde görülen karışıklıklara bağlamış ve bu düşüncesine DLT’te ve *Tarama Sözlüğü*’nde (14. yüzyıldan derlenmiş metinlerde) kalın sıradan bir veya iki heceli kelimelerin *sin* ile yazılmış örneklerinden kanıtlar göstermiştir (Zahidoğlu 2004b: 3318-3320).

Ben Zahidoğlu’nun bu okuyuşunu ve anlamlandırmasını doğru buluyor, kelimeyi aynı şekilde okuyor ve Dede Korkut’tan kalın sıradan kelimelerin *sin* ile yazılmış şu örnekler de konuyla ilgili önemli bir kanıttır:

saç ¹⁷⁰ ساج	sağla- ساقلا- / سقا- / ساقلا ¹⁷¹	sancıl- سانجل- ¹⁷²
sağ ¹⁷³ ساق	salkum سلقوم ¹⁷⁴	sarımsak سارمساق ¹⁷⁵
sağallu ساقاللو / سقاللو ¹⁷⁶	Salur (سالور) Kazan ¹⁷⁷	sası ساسی ¹⁷⁸
sağallı ساقاللی ¹⁷⁹	sancağ سناجق / سناجق ¹⁸⁰	saz ساز ¹⁸¹
sağın ساقین ¹⁸²	sancağlı سناجقلو ¹⁸³	

Ayrıca Beyrek'in bu *soylamada* kullandığı alaycı üsluba dikkat çekmek istiyorum. Bunun için öncelikle bağlamı belirlemek açısından bir özet yapmak gerekiyor: Bayburt Kalesi'nde tutsak olan Beyrek; nişanlısı Banı Çiçek'in, Yalancı oğlu Yaltacuk'a verilmiş olduğunu ve evleneceğini öğrenir. Beyrek, bunun üzerine kaleden kaçarak ozan kılığına girer ve düğün yerine gelir. Düğün yerinde Kazan Bey'den izin alarak kızların olduğu tarafa geçer ve evlenecek kızın kalkıp oynamasını ister. Banı Çiçek'in yerine sırayla iki kadın kaldırıp oynatırlar; ancak oynayan kadınları iyi tanıyan Beyrek, kadınlarla alay eder ve onların ayıplarını sayıp döker, ısrarla evlenecek kızın kalkıp oynamasını ister. Banı Çiçek, kalkıp oynamak zorunda kalır ve daha önce Beyrek'in takmış olduğu nişan yüzüğü görünmesin diye ellerini yenine çekerek oynamaya başlar. İşte Beyrek, tam burada yukarıdaki *soylamayı* soylar. Beyrek, bu *soylamada* Banı Çiçek'i alaya almak için öğrenilen geçmiş zamanlı fiil çekimlerini (*dalu olmuş, yetmiş, dükenmiş, şuya varmış, şovuğ almış*) özellikle kullanmıştır. Nitekim bu alaycı üslup Türkiye Türkçesinde de kullanılmaktadır. Aynı üslup örneği için bk. Drs.57a.9 notu.

171 Drs.134b.13.

172 Drs.66b.4, 66b.7, 66b.12, 67a.1, 89b.1, 104a.4.

173 Drs.51a.10, 97a.3.

174 Drs.134a.4.

175 Drs.82a.7.

176 Drs.70b.3.

177 Drs.18b.2, 19b.8, 75a.6, 112b.13, 113b.5, 114b.3, 118a.4, 126a.3, 128a.9, 135b.6, 135b.10, 137a.11.

178 Drs.19b.10, 20a.2, 20a.9, 23a.8, 23a.10, 30a.9, 35b.11, 63b.5, 69b.13, 69b.13, 117b.13, 120b.7, 126b.12, 136b.7, 137b.12.

179 Drs.20b.4, 66b.8.

180 Drs.117b.8.

181 Drs.34a.12, 39b.5, 104b.6, 105a.5, 106b.10.

182 Drs.61b.7, 61b.9, 70a.9, 94a.1, 108b.11, 114a.11, 142a.10.

183 Drs.28b.10.

184 Drs.145a.12.

Drs.59b.3 (ME 115.3) *yon-uŋ* → *yun-uŋ*, *yun-*: yıkamak.

“Men bu yerden gèdeli delü olmuş,
 san delim ağca qarlar yağmış, dize yetmiş,
 Hân kızınuŋ évinde kul hâlayık dükenmiş,
 Maşraba almış, şuya varmış,
 Bileğinden on parmağını şovuk almış,
 Kızıl altun gêtürüŋ, hân kızına tımak بونك *yunuŋ*,
 ‘Aybluca hân kızı, ere varmak ‘ayb olur.”

Yukarıdaki *soylamanın* yedinci dizesinde geçen ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan fiil, hep *yonuŋ* şeklinde okunmuştur. Bu okuma şeklinin bağlama uymadığını ve fiilin *yun-* okunması gerektiğini düşünüyorum. Beyrek’in yukarıdaki sözleri Türkiye Türkçesine şöyle aktarılabilir:

“Ben buradan gideli fırtına çıkmış,
 Pek çok karlar yağmış, dize yetmiş,
 Han kızının evinde kul hizmetçi kalmamış,
 Su testisi almış, suya gitmiş,
 Bileğinden on parmağını soğuk almış,
 Han kızına kızıl altın getirin, tırnak *yunun*,
 Han kızının ayıplı şekilde evlenmesi ayıp olur.”

Banı Çiçek, oynamaya kalkmadan önce yenlerini çekerek ellerini gizlemiştir. Ellerini yenine çekme hareketi üşüyen insanın soğuğa karşı bir refleks davranışıdır. Bu nedenle Beyrek, -yukarıdaki sözleriyle- Banı Çiçek’in ellerinin üşümüş olması nedeniyle bu hareketi yaptığını söylemekte, geçmiş zaman kipi ile güçlendirdiği mizahi bir üslupla Banı Çiçek’i eleştirmekte ve iğnelemektedir. Şimdi sormamız gereken soru şudur: Banı Çiçek oynarken neden ellerini saklamıştır, *ayıpluca* ile *soğuk al-* ve *yun-* fiilleri arasındaki ilgi nedir? Bu sorunun cevabı *soylamanın* hem öncesindeki hem sonrasında olaylarda saklıdır.

Bunun için bir özet yapmak gerekiyor: Beyrek, yıllar önce bir av sırasında karşılaştığı Banı Çiçek’in teklifi üzerine yaptığı yarışmalarda Banı Çiçek’i at yanışı, ok atma ve güreşte yendikten sonra parmağına nişan yüzüğünü geçirir. Beyrek daha sonra eve gider ve babasına evlilik konusunu açar. Gerekli girişimlerden sonra düğün hazırlıkları yapılır ve düğüne başlanır. Ancak düğünün yapıldığı günlerde, bir gece yarınsında düşman düğün yerine baskın düzenler ve Beyrek yoldaŝlarıyla birlikte tutsak düşer, Bayburt Kalesi’ne hapsedilir. Aradan on altı yıl geçer ve uzun süren tutsaklık yılları boyunca Beyrek’ten haber alınamayınca Banı Çiçek’in erkek kardeşi Deli Karçar, Bayındır Han’ın huzuruna çıkarak Beyrek’in durumunun araştırılmasını ister. Deli Karçar, Beyrek yaşıyorsa kız kardeşinin zaten Beyrek’in nişanlısı olduğunu ancak Beyrek ölmüşse bu haberi getiren kişiye

kız kardeşini vereceğini söyler. Bunu duyan Yalancı oğlu Yaltacuk, Beyrek'in Kara Dervend'de öldürülmüş olduğu konusunda bir yalan haber getirir; bunun üzerine Banı Çiçek'i ona verirler ve düğün hazırlıkları başlar. Olup bitenleri *bazırgan*lardan öğrenen Beyrek; Bayburt Kalesi'nden firar eder, Deli Ozan kılığına girer, düğün yerine gelir, kadınların eğlendiği yere geçerek kopuz çalacağını söyler ve evlenecek kızın kalkıp oynamasını ister. Ancak Beyrek'in nişan yüzüğü hâlâ Yalancı oğlu Yaltacuk'a varmak için düğünü yapılmakta olan Banı Çiçek'in parmağında durmaktadır. İşte Banı Çiçek, oynamak üzere yerinden kalktığı anda söz konusu nişan yüzüğünün görünmesini istemediğinden ellerini saklamıştır. Nitekim Banı Çiçek, Deli ozan kılığındaki Beyrek'in yukarıdaki sözlerinden dolayı kendisine çıkışır ve "*Mere Delü Ozan men 'ayblu mıyam kim maña 'ayb koşarsın'?*" deyip ellerini elbisenin yenlerinden çıkarmak zorunda kalır. Bunun üzerine istediği fırsatı yakalayan Beyrek, yavaş yavaş kimliğini açıklamakta bir sakınca görmez ve kendisine ait olduğunu söyleyerek Banı Çiçek'ten nişan yüzüğünü şöyle ister:

Beyrek gèdeli Bam Bam Depe başına çıkdıñ mı kız?
 Karmalanup dört yanuña baqdıñ mı kız?
 Kargu gibi kara saçuñ yoldıñ mı kız?
 Kara gözden acı yaş dökdüñ mi kız?
 Güz alması gibi al yañağuñ yırtdıñ mı kız?
 Sen ere varursın, altun yüzük menümdür, vër maña kız! (Drs.59b.8-12)

Banı Çiçek bu *soylamaya* cevap vererek yüzükte çok nişanlar bulunduğunu ve Delü Ozan'dan yüzükteki nişanları saymasını ister:

Beyrek gèdeli Bam Bam Depe başına çıkdıgum çok.
 Kargu gibi kara saçum yoldıgum çok.
 Güz alması gibi al yañağum yırtıdıgum çok.
 Gelenile gèdenden şordıgum çok.
 'Vardı gelmez beg yigidüm, hân yigidüm
 Beyrek!' déyü ağladıgum çok.
 Sevişdügüm Bamsı Beyrek sen degül-sin.
 Altun yüzük senüñ degül-dür.
 Altun yüzükde çok nişan vardır.
 Altun yüzügi isteriseniñ nişanın söyle! (Drs.59b.12-60a.6)

Beyrek, Banı Çiçek'in bu sorusu üzerine başka bir *soylama* ile olup bitenleri tek tek sayar; Banı Çiçek'le yarıştığını, güreştiğini ve kendisini yendikten sonra onu öperek parmağına nişan yüzüğü geçirdiğini söyler:

Ala şabâh, hân kıızı, yerümden tırmadum mı?
 Boz aygırıñ beline binmedüm mi?
 Senüñ evüñ üzerine şıgın geyik yıkmadum mı?

Sen meni yanuğa kığırmağu mı?
 Senüñile meydānda at çapmaduğ mı?
 Senüñ atunı menün atun geçmedi mi?
 Oğ atanda men senüñ oğunı yarmadum mı?
 Güreşde men seni baş[ma]dum mı?
 Üç öpüp bir dişleyüp altun yüzügi barmağuna geçürmedüm mi?
 Sevişdüğün Bamsı Beyrek men degül miyem? (Drs.60a.6-12)

Beyrek'in söz konusu *soylaması*yla *yun-* fiilini iki anlamda yani tevriyeli olarak kullanmış olduğu, bu kelimeleri kullanmaktaki asıl amacının Banı Çiçek'in ellerini yeninden çıkarmasını sağlamak olduğu da anlaşılıyor. Nitekim yukarıda belirtildiği gibi kız, ellerini yenlerinden çıkarınca yüzük görünüyor ve Beyrek nişan yüzüğünü kızdan istiyor. Banı Çiçek'in birinci aybı, Beyrek'in takmış olduğu nişan yüzüğü parmağındayken başka bir erkeğe varacak olmasıdır. Beyrek, bu nedenle söz konusu cümleyle Banı Çiçek'in parmağındaki yüzük durduğu sürece evlenemeyeceğini, yüzüğü çıkarması ve başka bir yüzük takması gerektiğini söylemiş oluyor.

İkinci ayıp ise *soğuk al-* ve *yun-* fiilleri arasındaki bir varsayım üzerine kurulmuş olmalıdır. O hâlde *yun-* 'yıkamak' fiilinden sonra Banı Çiçek'in ortadan kalkacak olan diğer aybı nedir?

"Kızıl altun götürün, hân kızına tırnak **yunuñ**,
 'Aybluca hân kızı, ere varmak 'ayb olur" (Drs.59b.2-3)

Buradaki fiilin *yun-* okunup 'yıkamak' olarak anlaşılması durumunda bağlama uymayacağı düşünülmüş ve fiil hep *yon-* kökü ile ilişkilendirilerek *yonuñ* şeklinde okunmuştur. Söz konusu fiilin *yon-* olarak okunmasında cümledeki *tırnak* kelimesi de etkili olmuştur. Ancak bu okuma şekli bağlama uymuyor. Yukarıdaki dizeler Vatikan nüshasında biraz farklı olarak şu şekilde geçiyor:

"kızıl altun götürün, parmak **yunayım**,
 ak gümüş götürün, tırnak **yunayım**." (Vat.81b.4-5)

Vatikan'da geçen bu dizelerdeki bağlama göre fiilin *yun-* okunup 'yıkamak' olarak anlaşılması mümkün görüldüğüne göre fiili, Dresden nüshasında da aynı şekilde okuyup anlayabiliriz. Buradaki *yun-* fiili, *yu-* değerinde ve 'yıkamak' anlamında kullanılmıştır. Nitekim Dede Korkut'ta geçen şu cümlelerde *erin-*, *oynan-*, *kanına şusan-* fiilleri de bu cümledeki *yun-* fiili gibi yani 'erimek, oynamak, kanına susamak' anlamında dönüşlü olarak kullanılmıştır:

Drs.15a.5: "Kışda yazda qarı buzı **erinmeyen** Qazılık Tağına geldi"

Drs.17a.8: "Şarp kayalar **oynanmadı** yer obrıldı."

Drs.150b.8: "Mere herze merze söyleme, **kanuğa şuşanma!**"¹⁸⁵

¹⁸⁵Söz konusu fiillerle ilgili açıklamalar için bk. Drs.15a.5 notu.

Üşüyen bir organda kanın pıhtılaşması sonucu kangren vb. tehlikenin ortaya çıkabildiğini biliyoruz. 'Beyrek yukarıdaki sözle Banı Çiçek'in -üşümüş olan parmaklarında ortaya çıkabilecek böyle bir hastalığa karşı- kızın parmaklarını pınardan getirdiğini düşündüğü soğuk suyla yıkamak ve sağaltmak istediğini ifade etmiş olmalıdır. Nitekim Şevket Süreyya Aydemir, hatıralarını anlattığı *Suyu Arayan Adam* adlı kitabında 1918 yılının şubat ayında, Doğu cephesinde asker olduğunu ve Erzincan'ın batısındaki Karadağ'ın Çardaklı Boğazı'nı geçerlerken bir donma tehlikesi atlattığını uzun uzadıya çeşitli bilgiler vererek aktarıken, çevresindeki askerler tarafından vücudunun karla ovuşturularak sağaltıldığını şu cümlelerle anlatır:

Askerler beni bu safhada buldular. Sonra yıkık bir han damına girdiğimizi, yere bir yamçının serildiğini, birtakım ellerin elbiselerimi açmaya, çizmelerimi çıkarmaya çalıştıklarını hatırlıyorum. Şişen ayaklarımdan bu çizmelerin bir türlü çıkarılamadığını ve sonra galiba doktorun emriyle, konçlarının arka dikiş yerlerinden kesilerek alındığını da şöyle böyle biliyorum. Sonra her hâlde kanımı hareket ettirmek için, vücudumu, ellerimi, ayaklarımla karlarla ovmuş olacaktı. Ama ben bunları pek hatırlamıyorum. Derin bir uykuya dalmışım... (Aydemir 1976: 120)

Osmanlıca Tıp Terimleri Sözlüğü'nde ise *altın suyu* ile ilgili olarak şöyle bir bilgi verilmektedir:

Altın suyu: (3 kısım klor asidi (HCl) ve 1 kısım azot asidi (HNO₃) karışımı): altın eritmeye ve tıpta, vücudun başka yerinde biriken kanı ayaklara çekmek için ayak banyosunda kullanılırdı; mâ-i zerin; eau regale (Unat vd. 2004: 340)

Drs.59b.8 (ME 115.8) **ķarmanup** → **ķarmalanup**, **ķarmalan-**: bir şeyi büyük bir çaba ile aramak.

"Beyrek gédeli Bam Bam Depe başına çıkdıñ mı kıız?

مارمب **ķarmanup** → **فارمب** **ķarmalanup** dört yanına bakdın mı kıız?"

Yukarıdaki alıntıda geçen ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan kelimenin Dede Korkut'ta başka örneği geçmez. M. Ergin, bu kelimeyi *ķarmanup* okumuş, "*kıvrınmak, aranmak, tutunmak, boylanmak, ele geçirmek için etrafında dolaşmak*" (MEİ: 172) anlamlarını vermiş ve "*kıvrınup*" (DKK: 89) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay, kelimeyi *ķarmanup* (OŞG: 54.22) okumuş, "*aranmak, kıvrınmak*" (OŞG: 240) anlamlarını vermiş ve "*kıvrınup*" (DKH: 77) şeklinde aktarmıştır.

S. Tezcan, kelimeyi metinde *ķaranup* (?) şeklinde tereddüt belirterek okumuş; ayrıca yazdığı notta şu görüşlere yer vermiştir:

ķarmatıp okunabilecek biçimde (okunaksız) yazılmış olan sözcüğü Ergin ve Gökyay *ķarmanup* okuyup 'aranmak, kıvrınmak' olarak anlamışlardır. Oysa böyle bir eylem yoktur.

Aliterasyon göz önüne tutulunca *ka-* ile başlayan bir sözcük olması gerekiyor. Bütünüyle yanlış yazılmış olduğunu kabul ederek *karanub* olarak okumayı göze alıyorum: Türkmence, TDS 147 *garan-* ‘tövereğine garmak eylene-beylene seretmek, ejetmek’ (çevresine bakmak, bakınmak, dikkatle bakmak); DerS 2650 *kara-* (II) ‘iyi görmek için dikkatle bakmak. (DKON: 200)

Daha önce fiili *karmanıp* (?) şeklinde okumuş ve tereddüt belirtmiştim. Ancak, dizini hazırlarken *Derleme Sözlüğü* 4356’da *karmalanmak* fiilinin ‘yitirilen bir şeyi büyük bir çaba ile aramak’ anlamıyla Manyas’tan derlenmiş olduğunu gördüm. Bence bu anlam, metnin bağlamına gayet uygun düşüyor. O hâlde, metinde bu kelimenin yazımında şimdiye kadar *elif* olarak görülmüş olan harf, içteki yazılışı *elif*’e çok benzeyen *lam* olmalıdır. Burada akla şu soru gelebilir: Bu kelimede *lam*’dan sonra *elif*’in yazılması gerekmez miydi? Bu sorunun cevabı şöyle verilebilir: Dresden nüshasında kalın sıradan isimlerin üzerine *+la-* *isimden fiil yapım* ekinin kullanıldığı benzer başka kelimelerde de *elif*’in çoklukla yazılmadığı görülür. Aşağıdaki tabloda bu konuda fikir vermesi bakımından sadece 30 örneği metindeki yazılış şekilleri, geçtikleri sayfa ve satır numaraları ile birlikte veriyorum:¹⁸⁶

Örnek	Yazım Şekli	Geçtiği Yer
‘aşıqlamıştı	عاشقلامشدي	51a.6
başladı	باشلدى	7b.1, 58b.2, 82a.3, 110b.7
başladı	باشلدى	62b.7, 93a.7, 103b.3, 109b.5, 111a.5
kucakladı	قوجقلىدى	13b.2, 34a.10
kucaklayup	قوجقلىپ	101b.5
kucakladı	قوجقلىدى	51b.12, 145b.9
kucakladılar	قوجقلدلر	151a.1
şaklamagıla	صاقلامغله	3b.5
şaklarıdı	صاقلردى	48b.9
şaklandım	صاقلردم	66b.11
şaklasun	صاقلون	4a.3, 6b.12
şaklayayum	صاقلويم	52b.3
şaklamışlar	صاقلمشلار	89b.1
şaklarıardı	صاقلرلردى	104a.4
şaklandım	صاقلردم	66b.4, 66b.7, 66b.12, 67a.1 ¹⁸⁵
şıklayanda	صاقليانده	30a.5
yırlandı	يرلردى	82a.3

¹⁸⁶*şakla-* fiili, sadece Drs.66b.9’da *صاقلردم* (şaklarıdım) şeklinde yazılmıştır.

Drs.59b.11, 13 (ME 115.11, 13)

1. [Gelenile gédenden şordun mı kız?],

2. [Karmalanup dört yanuma bakduğum çok],

3. [Kara gözden acı yaş dökdüğüm çok].

“Beyrek gédeli Bam Bam Depe başına çıkdun mı kız?

Karmalanup dört yanua bakdun mı kız?

Kargu gibi kara saçun yoldun mı kız?

Kara gözden acı yaş dökdün mi kız?

Güz alması gibi al yañağın yırtıdun mı kız?

[Gelenile gédenden şordun mı kız?]” (Drs.59b.8-11)

Banı Çiçek, deli ozan kılığına girmiş olan nişanlısı Bamsı Beyrek’in sorduğu yukarıdaki sorulara şu sözlerle cevap veriyor:

“Beyrek gédeli Bam Bam Depe başına çıkdüğüm çok.

[Karmalanup dört yanuma bakduğum çok]

Kargu gibi kara saçın yoldüğüm çok.

[Kara gözden acı yaş dökdüğüm çok.]

Güz alması gibi al yañağım yırtduğum çok.

Gelenile gédenden şordüğüm çok.” (Drs.59b.12-Drs.60a.2)

Bakışımı veya paralel olarak incelendiğinde karşılıklı olarak söylenmiş olan iki *soylamadan* alınmış yukarıdaki beş dizeden birinci *soylamada* köşeli parantez içerisinde gösterilmiş olan bir dizenin, ikincisinde ise iki dizenin eksik kalmış olduğu açıkça görülüyor. Bu eksikliklerin bir yazım sorunu değil bir ezber sorunu olduğunu düşünüyorum.

Drs.60b.4 (ME 117.4) argap argap: arka arkaya sıralanmış (?).

“**argap argap** kara tağun yıhılmış idi yüceldi âhir = Vat.82a.11

kanlu kanlu şuların şoğılmış idi çağladı âhir”

Yukarıdaki ilk dizede geçen ikileme metinde *ارغاب ارغاب* şeklinde yazılmıştır. M. Ergin, kelimeyi *argap* okumuş, anlamını “*halka (?)*” (MEII: 18) şeklinde tereddüt belirterek vermiş ve “*halka halka*” (DKK: 90) olarak aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay; kelimeyi *argab* (OŞG: 55.24) okumuş, anlamını “*argab argab: sarmak, iplik bükmek, köpeklerin boynuna takılan halka, akan su, dere, çay, kıvrım kıvrım bükülüp kıvrılarak (?)*” (OŞG: 165) şeklinde tereddüt belirterek vermiş ve “*argap argap*” (DKH: 78) şeklindeki aktarma için “*kıvrım kıvrım*” (DKH: 170) açıklamasını yapmıştır.

S. Tezcan, kelimeyi *argap* okumuştur. M. S. Kaçalın de Vat.82a.11’de geçen ve metinde aynı şekilde yazılmış olan kelimeyi *argap* okumuş, “*kavım*” (Kaçalın 2006: 308) şeklinde anlam vermiştir.

Kaşgarlı, *Divan*’da *arğa-* fiili için “*arka-: yoklamak, arayıp taramak*” (DLTI: 283, 284) ve “*aramak*” (AH: IV) anlamlarını vermiştir. Buna göre acaba *arka ar-kaya sıralanmak* söz konusu ise *argap argap* ikilemesi ‘arka arkaya sıralanmış’ şeklinde yorumlanıp cümle, ‘arka arkaya sıralanmış dağların yıkılmıştı, yüceldi ahir’ şeklinde anlaşılabilir mi?

Drs.61b.10, 153b.2-3 (ME 119.10, 303.2-3)

ayağa düş-, el öp-, kılıç altından geç-: af dileme.

“Yaltacuk gördi kim yanar, sazdan çıkıdı, Beyregün *ayağına düşdi*, *kılıcı altından geçdi* Beyrek dağı *şuçından geçdi*.”

Yukarıdaki cümledeki *ayağa düş-* ve *kılıç altından geç-* deyimlerinin birer af dileme ifadesi olarak kullanıldığı anlaşıyor. Şu metinde ise af dileme ifadesi olarak *ayağa düş-* ve *el öp-* deyimleri geçiyor:

“Taş Oğuz begleri bunu görüp hep atdan endiler, Kazanun *ayağına düşdiler*, *şuçların dilediler*, *elin öpdiler* Kazan [dağı] *şuçların bağışladı*.” (Drs.153b.1-3)

Söz konusu iki metinde af dileme ve bağışlama ile ilgili deyimlerde şu paralellikleri görebiliyoruz:

Af Dileme		Bağışlama
Beyregün <i>ayağına düşdi</i> ,	<i>kılıcı altından geçdi</i> ;	Beyrek dağı <i>şuçından geçdi</i> .
Kazanun <i>ayağına düşdiler</i> ,	<i>şuçların dilediler</i> , <i>elin öpdiler</i> ;	Kazan [dağı] <i>şuçların bağışladı</i> .

Drs.61b.12 (ME 119.12) çıkar-: kurtarmak.

“Yoldaşlarımı **çıkarmayınca**, hişarı almayınca murāda ermezem, dedi.”

Yukarıdaki cümlede geçen *çıkarm-* fiili için M. Ergin, “*çıkarmak*” (MEII: 74) anlamını vermiş ve fiili “*çıkarmayınca*” (DKK: 92) şeklinde aktarmıştır. O. Ş. Gökyay, “*Dışarı çıkarmak, dışarıyı göstermek, çıkarmak, istihrac etmek, peyda etmek, dışarı almak, dışarı getirmek*” (OŞG: 189) anlamlarını vermiş ve fiili “*çıkarmayınca*” (DKH: 80) şeklinde aktarmıştır. Şimdiye kadar hazırlanan çalışmalarda Dede Korkut’ta *çıkarm-* fiilinin ‘kurtarmak’ anlamında kullanıldığı dikkatlerden kaçmıştır. Kelime, yukarıdaki cümle dışında bir hikâyenin başlığı olan şu cümlede de ‘kurtarmak’ anlamında kullanılmıştır:

Drs.137b.13: “Salur Kazan tutsak olup oğlu Oruz **çıkardığı** boyı beyân eder.”

Drs.61b.12 (ME 119.12) **al-**: fethetmek, ele geçirmek.

“Yoldaşlarımı çıkarmayınca, hışârı **al**mayınca murâda êrmezem.”

Yukarıdaki cümlede geçen *al-* fiili, ‘fethetmek, ele geçirmek’ anlamında kullanılmıştır. Dede Korkut üzerinde yapılan çalışmalarda fiilin bu anlamda kullanıldığı gösterilmemiştir. Aynı şekilde *Derleme* ve *Tarama Sözlüğü*’nde de *al-* fiilinin bu anlamı tespit edilmemiştir. Fiil, şu cümlelerde de ‘fethetmek, ele geçirmek’ anlamında kullanılmıştır:

Drs.103b.13: “Emen dêrleridi bir gişi yedi kerre varup hışârı **al**ımadı”

Drs.105b.13: “Yêdi kâtlâ vardum, ol kâl’âyı **al**ımadum,”

Drs.106a.4: “Anuñçün ol kâl’âyı sen **al**ımadurñ”

Drs.141b.5: “Altı kâtlâ Oguz vardı, **al**ımadı ol kâl’âyı.”

Drs.141b.6: “...men Kâzan vardum, altı güne kômadum, anı **al**dum”

Drs.144a.10: “Gördi kim kâl’âyı **al**dılar, kaçdı teküre vardı.”

Drs.147a.7: “Kâl’âyı **al**dılar, kelîsâsın yıkup mescid yaptılar.”

Drs.62b.2 (ME 121.2) **keşîşlerin, keşîşlerin** → keşîşlerden.

“Kâfirün kelîsâsın yıkdılar, yêrine mescid yaptılar, keşîşlerden کیشلردن öldürdiler, bağ bağlatdılar...”

M. Ergin yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan kelimeyi *keşîşlerin* okumuş, “*keşîşlerini*” (DKK: 94) şeklinde aktarmış ve dipnotta yazılışına dikkat çekmiştir. O. Ş. Gökyay, kelimeyi *keşîşlerin* (OŞG: 57.25) okumuş ve “*keşîşlerini*” (DKH: 81) şeklinde aktarmıştır.

S. Tezcan, kelimeyi *keşîşlerin* okumuş, yazılışına dikkat çekmemiştir. S. Özçelik ise dipnotta yazılışına dikkat çekerek kelimeyi *keşîşlerin* okumuştur.

Bence bu cümlede *çıkma durumu eki (+den)*, *yükleme durumu* yerine kullanılmıştır ve bu nedenle kelime -yazılışına uygun olarak- *keşîşlerden* şeklinde okunmalıdır. Nitekim Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden tespit edilmiş olan şu iki örnekte de benzer kullanımlar görülüyor:

“Bizüm hâlümüzden bilen kimdür ‘ışka münkir olan

Bizüm sevdüğümüz hâkdur bu halka göz ü kaçdur”,

“Günâhlarum benüm hâdden aşupdur” (Gülsevin 1997: 36)

Drs.62b.4 (ME 121.4)

1. **çargap**: bir tür kaftan.

2. **çuğa / çuğa / çuka**: kuşam, saya.

“kuşuñ alakanını, kumaşuñ arusını, kızuñ gökçegini, tokuzlama **çargap çuğa** hânlar hâni Bayındıra pencik çıkardılar.”

1. Yukarıdaki cümle Vatikan nüshasında geçmiyor. M. Ergin; cümledeki **çargap** kelimesini *çırğap* şeklinde okumuş, dizinde “*elbise, altın işlemeli süslü elbise, çargap*” (MEII: 75) anlamını vermiş ve “*işlenmiş süslü elbise*” (DKK: 94) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay; kelime için bağlama uygun düşmeyen birçok anlam vermiş (OŞG: 187), kelimeyi **çargap** olarak aktarmıştır.

S. Tezcan, kelime için “*çargab çuğa (çuğa Kafkasya dillerinden?) kaftan ve cüppe*” (DKON: 404) şeklinde anlam vermiştir.

M. S. Kaçalin; kelimeye “*çargab: (< Fa. çahâr-bâğ ‘dört bağ’) top, balya, bağ*” şeklinde anlam vermiş (2006: 311b), ayrıca yazdığı notta “*çâr-bâğ ‘dört bağ, bohça’ gibi bir biçimden yer değiştirme ile oluşması gerekir*” (2006: 272) açıklamasını vermiştir.

Yukarıdaki tanımlar ve aktarmalar **çargap** kelimesinin anlamı konusunda bir karışıklığın bulunduğu gösteriyor. Bu konuda Dede Korkut’ta geçen benzer örnekler üzerinde durmak ve bazı açıklamalar yapmak istiyorum:

* Her iki nüshada geçen aşağıda verdiğim benzer cümlelerde de **çargap çuğa** ve **çargap çuka** geçer:

Drs.108a.9: “Kuşuñ alakanını, kumaşuñ arusını, kızuñ gökçegini tokuzlama **çargap çuka** Bayındır Hâna pencik çıkardılar.”

= Vat.103b.2: “Kuşuñ alakanını, kumaşuñ arusını, kızuñ gözelini tokuz[lama] **çargap çuğa** Bayındır Hâna penciye çıkardılar”

Drs.48b.4: “Bir yigit olsa dirisi haberin getürse **çargap [çuka]**¹⁸⁷ altun akça vürüdüm” = Vat.’da yok.

* Her iki nüshada geçen aşağıda verdiğim benzer cümlelerde ise **cebe çuka** ve **cebe çuğa** geçer:

Drs.34b.9: “Cılasun koc yigitlere kala ölke vèrði, şalvar, **cebe çuka** vèrði.” = Vat.91a.13: “...cılasun koc yigitlere kala ölke vèrði, **cebe çuka** vèrði.”

Drs.78b.12: “...cılasun erenlere kala ölke vèrði, **cebe çuka** vèrði.”

= Vat.99b.10: “...cılasun yèg erenlere kala ölke, **cebe çuka** vèrði.”

¹⁸⁷Bu örnekte ikinci kelime atlanmış yazılmamıştır; tamir için bk. Drs.48b.4 notu.

Drs.60b.1: “**Cebesiyile çuhasıyla** Beyregün ayağına düşdi.”

= Vat.’da yok.

* Sadece Dresden nüshasında geçen şu cümlede ise *cebe cuğa çargap* geçiyor:

Drs.128b.4: “Padişâh Kazan oğlu Oruzun sağ yanına aña yer gösterdi; **cebe cuğa çargap** geyürdi.”

* Bu kelime Steingass sözlüğünde *çarkab* şeklinde geçer ve şöyle tanımlanır: “چارب *châr qab*, *A garment peculiar to the kings of Turan*” (1930: 385) = Turan padişahlarının giydiği bir tür kaftan. Farsça Sözlük’te verilen anlam da bu anlamla örtüşüyor (bk. Hasan Amid: 390).

Gerek Dede Korkut’ta geçen yukarıdaki örneklere göre gerekse söz konusu iki sözlükte geçen tanımlara göre *çargap*’ın bir tür kaftan olduğu anlaşılabilir.

2. M. Ergin, ikinci kelimeyi Dresden nüshasındaki yazılışına uygun olarak *çuğa, çuğa, çuka* okuyup üç şekli madde başı yapmış ve üçüne de “*çuha, cübbe, palto*” (MEİI: 77) anlamını vermiştir.

O. Ş. Gökyay, kelimeyi *çuha* (OŞG: 55.18, 124.4) ve *çuka* (OŞG: 29.34, 59.15, 74.23, 104.2) şeklinde okumuş; ancak hep *çuha* şeklinde aktarmıştır (DKH: 54, 78, 81, 97, 126, 145). Ayrıca Gökyay’ın verdiği tanımlar da oldukça karışık (bk. OŞG: 191).

M. S. Kaçalin, kelimenin anlamı için “*çoğa: kuşam, saya*” ve “*çoğa: (<Kafkas dillerinden?) çuha*” (2006: 312) şeklinde bilgi vermiştir.

Gerek söz konusu iki sözlükte geçen tanımlara göre gerekse Dede Korkut’ta geçen yukarıdaki örneklere -özellikle Drs.128b.4’e- göre *çuğa* veya *çuka*’nın ‘kuşam, saya’ olduğu anlaşılabilir.

Drs.62b.5 (ME 121.5) <**çıkardılar**>.

“...Bayındıra pencik **çıkardılar**.”

Yukarıdaki cümle dördüncü satırda geçer ve cümlemin yüklemi olan *çıkardılar* fiili satır sonunda yer alır. Ancak bu fiil, beşinci satırın başında yanlışlıkla tekrar yazılmıştır; bir fazlalık olduğu anlaşıldığından metinden çıkarılmalıdır.

Drs.62b.5 (ME 121.5) *Beyrek Boyı*’nın sonuç kısmı ile ilgili sorun.

Üzerinde durmak istediğimiz konu için önce Dresden nüshasında, *Beyrek Boyı*’nın sonuç kısmında geçen düğün töreni ile ilgili şu satırları görelim:

Bay Böre Begün oğlancığı Beyrek, **Bay Bican melikün** kızın aldı, ağ ban evine, ağ otağına gerü döndi, düğüne başladı. Bu kırk yigidiün birkaçına Hân Kazan, birkaçına Bayındır Hân kızlar verdiler. Beyrek dağı yedi kız karındaşını yedi yigide verdi, kırk yerde otağ dikdi. Otuz tokuz kız tâli'lü tâli'ine birer ok atdı. Otuz tokuz yigit ohunun ardınca gëtti. Kırk gün kırk gece toy düğün eylediler. Beyrek yigitleriyle murâd verdi, murâd aldı. (Drs.62b.5-12)

Vatikan nüshasında ise *Beyrek Boyı* 'nın sonuç kısmı, şöyle geçiyor:

Melikün kıızı ile Beryek 'ahd etmişdi; aldı, gerü döndi, ağ ban evine ağ otağına geldi, düğüne başladı. Bu kırk yigidiün birkaçına Kazan Beg kız verdi, birkaçına Bayındır Hân kız verdi. Beryek dağı yedi kız karadaşını yedi yigide verdi, kırk yere otağ dikdi. Kırk kız tâli'lü tâli'ine birer ok atdı, yigitler ok ardınca gëtti. Kırk gün kırk gece düğün oldu. Beryek ol gece yigitleri ile murâdlarına maşşüdlarına yetdi. (Vat.83b.7-11)

Yukarıda iki nüshadan alınmış olan metin, *Beyrek Boyı* 'nın sonuç bölümündeki düğün töreni ve işlemlerinin anlatıcı ozan ağzından her iki nüshada özetlendiği aynı bölümdür. Bu konuda öncelikle şu belirlemeleri yapabiliriz:

1. Vatikan nüshasında Beyrek'in verdiği söz üzerine Melik'in kızını aldığı açıkça söylenmiştir; ancak Bay Bican kızı Banı Çiçek'in adı anılmamıştır.

2. Dresden nüshasında "*Bay Böre Begün oğlancığı Beyrek, Bay Bican melikün kızın aldı...*" denilmiştir. Bay Bican Bey'in bir *Melik* olmadığı açıktır çünkü Dede Korkut'ta -yukarıda Vatikan nüshası metninin ilk cümlesinde görüldüğü gibi- bu unvan, Hristiyan tekfurları için kullanılır.

Şimdi de araştırmacıların Dresden nüshasındaki okuma tercihlerini görelim:

M. Ergin, metindeki ilk cümleden *Bay Bican* 'ı çıkararak buna dipnotta işaret etmiş ve cümleyi Vatikan metnine göre düzelterek "...*Beyrek, melikün kızın aldı*" şeklinde okumuştur.

O. Ş. Gökyay, hem Dresden'deki söz konusu cümleyi "*Bay Böre Begün oğlancığı Bay Bican Begün kıızı için düğüne başladı*" (OŞG: 57.29-31) şeklinde tamir ederek okumuş hem de bu cümlemin önüne Vatikan nüshasındaki cümleyi eklemiştir yani Gökyay'a göre Beyrek, hem Melik'in kızını savaş sonrası alıp evine getirmiş hem de Banı Çiçek'le evlenmek için düğüne başlamış oluyor; nitekim Gökyay'ın aktarmasından da metni bu şekilde yorumladığı anlaşılıyor:

Melik'in kıızı ile Beyrek söz vermişti, aldı geri döndü. Ak ban evine ak otağına geldi. Bay Böre Bey'in oğlancığı, Bay Bican Bey'in kıızı için düğüne başladı. (DKH: 81)

Tezcan ve Özçelik ise cümleyi "*Beyrek, Bay Bican Hanun kızın aldı*" şeklinde okuyarak dipnotta tamlamanın yazım şekline dikkat çekmişlerdir.

Bu hikâyenin birinci bölümünde Beyrek ve Banı Çiçek'in doğumları, ikinci bölümünde Beyrek'in Banı Çiçek'le olan aşk macerası ve Beyrek'in düşmana

tutsak düşmesi anlatılır. Üçüncü bölümde Banı Çiçek'in Yalancı oğlu Yaltacuk adındaki birine verildiğini, evleneceğini öğrenen Beyrek'in Bayburt Kalesi'nden kaçı, düğün yerine gelerek deli ozan kılığına girmesi, düğüne engel olması ve Bayburt Kalesi'ni alarak kalede tutsak olan arkadaşlarını kurtarması anlatılır. Yukarıda hikâyenin her iki nüshadan alınmış olan bu dördüncü ve son bölümünün hemen başındaki cümlelerin durumu, yazıcıların bu cümleleri metinde eksik yazmış olabileceğini veya anlatıcı ozan(lar)ın kurguyla ilgili bir yanlışlık veya değiştirme yapmış olabileceklerini düşündürüyor. Belki de bu tasarrufu yapan kişi metni bilen ezberleyici bir yazıcıydı.

Dresden nüshasında geçen yukarıdaki ilk cümlede "*Beyrek, Bay Bican melikün kızın aldı*" deniliyor. Oysaki hikâyede -her iki nüshada da- Bay Bican'ın *Melik* değil bir Oğuz beyi ve Banı Çiçek'in babası olduğu anlatılıyor. O hâlde bu özel ad, neden *Bay Bican melik* şeklinde yazılmıştır? Vatikan nüshasından alınan yukarıdaki metinde ilk cümle "*Melikün kıızı ile Beryek 'ahd etmişdi; aldı, gerü döndi, ağ ban evine ağ otağına geldi, düğüne başladı.*" şeklinde olduğuna göre Vatikan'da Banı Çiçek'in adı neden anılmıyor. Acaba Dresden nüshasında *Bay Bican Beg* yerine *Bay Bican Melik* mi yazıldı, yoksa orada -Ergin'in tercih ettiği gibi ve Vatikan'da olduğu gibi- sadece *melik* mi bulunuyordu?

Vatikan nüshasında geçen yukarıdaki söz konusu cümlede şu olaya işaret edilmiştir: Hikâyede *Bayburt Kalesi*'nde tutsak olduğu sırada kale beyinin kızının, *Beyrek*'e âşık olduğu ve kendisini sıkça görmeye geldiği anlatılır. Kız, bir gün yine *Beyrek*'i görmeye gelir ve onun çok üzgün olduğunu görünce sebebini sorar. *Beyrek*, kıza nişanlısının başkasıyla evlendirilmek üzere olduğunu haber aldığını ve bundan dolayı üzgün olduğunu anlatır. Kız, *Beyrek*'in kaleden firar etmesine yardımcı olur çünkü bunun karşılığında *Beyrek*'ten geri dönüp kendisini eş olarak alması konusunda söz almıştır.

Anlatılan bu olayla ilgili olarak şöyle bir yorum yapmak mümkündür. Kale tekfurunun kızı, bir başka kızla nişanlı olduğunu ve onunla evleneceğini bildiği hâlde neden *Beyrek*'ten kendisini eş olarak alması sözü karşılığında onun kaleden firar etmesine yardımcı oluyor? Bu olay bize açıkça çok eşliliğin söz konusu olduğunu göstermeye yeterlidir. Vatikan nüshasındaki bu cümleye göre hikâyenin sonunda *Beyrek*'in kıza verdiği sözü tutmuş olduğu söylenebilir; ancak bu bölümde kendi düğününde *Banı Çiçek*'ten söz edilmemiş olması düşünülemez ve Dresden nüshasındaki *Bay Bican* adı mutlaka *Bay Bican kıızı* (*Banı Çiçek*) tamlamasının bir parçası olarak eksik yazılmış olmalıdır.

Bu durumda Dresden nüshasında *Bay Bican* adı ile ilgili olarak yapılmış olan yanlışlık nasıl düzeltilebilir? Hemen devamında *Melik* adının bulunması ikisi arasındaki bir eksikliğe mi işaret ediyor? Yani acaba bu kısım, anlatıcı ozanlar tarafından mı değiştirildi yoksa burada bir yazım yanlışlığı veya eksikliği mi bulunuyor? Vatikan'da *Beyrek*'in *Melik* kızını aldığı açıkça ifade edildiğine göre (ökyay'ın tamiri doğruya en yakın teklif görünüyor.

Drs.63a.2 (ME 122.2) [yerlü]

Dresden	Vatikan
[Yerlü] kara tağların yıkılmasun! (63a.2)	Yerlü kara tağların yıkılmasun! (99b.13)

Yukarıdaki tamir, M. Ergin ve O. Ş. Gökyay tarafından yapılmıştır. Yukarıda görüldüğü gibi, hem Vatikan nüshasındaki aynı cümlede hem de Dede Korkut'ta başka beş yerde¹⁸⁸ daha geçen aynı cümlede *yerlü* kelimesinin geçmiş olması bunun bir kalıp söz olduğunu ve söz konusu tamirin gerekliliğini gösterir.

Drs.63b.5 (ME 123.5)

چرخاب چرخه = *çarğap çarğap* → *çarğap çuğa*.

Dresden	Vatikan
...چرخاب چرخه <i>çarğap çuğa</i> , çadır otak bağışlandı; kaşâr kaşâr develer bağışlandı.	چرخاب چرخه <i>çarğap çuğa</i> , çadırlar otaklar bağışlar idi, kara gözlü kul karavaş bağışlandı. (92a.2)

M. Ergin ve O. Ş. Gökyay yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan kelimeyi, yazılışına uygun olarak *çarğap çarğap* şeklinde okumuştur. S. Tezcan ise *çarğap çuğa* şeklinde tamir ederek okumuş ve tamiriyle ilgili şu kısa açıklamayı yapmıştır:

چرخاب چرخه > چرخاب چرخه *Çarğap çuğa*, (6) çadır otak bağışlandı, kaşâr kaşâr develer bağışlandı.

Eski bir çekimleme yanlışlığı olarak iki yazmada da yanlışdır: Drs. Nüshasında *çarğap çarğap*; (=) Vat.92a.2'de ise *çırğap çırğap*... çadırlar otaklar... (DKON: 202).

Söz konusu yanlış yazımın her iki nüshada bulunması, bunun daha eski bir nüshaya dayandığını gösteriyor. Bu yanlışlığı anlatıcı, yazıcı veya aynı zamanda anlatıcı olan bir yazıcı yapmış olabilir çünkü Dresden nüshasında aynı cümlede bu kısmın hemen devamında *kaşâr kaşâr develer* geçmektedir. Anlatıcı veya yazıcı *kaşâr kaşâr develer* tekrarının etkisinde kalarak söz konusu yanlışlığı veya tasarrufu yapmış olabilir. Düzeltme teklifiyle ilgili olarak bir iki gerekçe sunmak istiyorum:

* Her iki nüshada geçen aşağıda verdiğim benzer cümlelerde de *çarğap çuğa* ve *çarğap çuğa* geçer:

Dresden	Vatikan
çokuzlama <i>çarğap çuğa</i> hânlar hânı Bayındıra pencik çıkardılar. (62b.4)	

Dresden	Vatikan
toķuzlama çargap çuķa Bayındır Hāna pencik çıkardılar. (108a.9)	toķuz[lama] çargap çuķa Bayındır Hāna penciyeķ çıkardılar. (103b.2)
Bir yigit olsa dirisi haberin getürse çargap [çuķa], altun aķça vērürüdüm. (48b.4)	

* Her iki nüshada geçen aşağıda verdiğim benzer cümlelerde ise *cebe çuķa* ve *cebe çuħa* geçer:

Dresden	Vatikan
Cılasun koç yigitlere ķala ölke vērdi, şalvar, cebe çuķa vērdi. (34b.9)	...cılasun koç yigitlere ķala ölke vērdi, cebe çuķa vērdi. (91a.13)
...cılasun erenlere ķala ölke vērdi, cebe çuķa vērdi. (78b.12)	...cılasun yeg erenlere ķala ölke, cebe çuķa vērdi. (99b.10)

Yukarıdaki örnekler de söz konusu ikilemeyi *çargap çuķa* şeklinde okumanın uygun olacağını gösteriyor.

Benzer tamir için bk. Drs.48b.4 notu.

Drs.63b.13 (ME 123.13) **diz** (çök-) → **diz[in]** (çök-).

“Oğlı Oruza bu iş, hoş gelmedi, ilerü geldi, ديز **diz[in]** çökdi; babasına çağırıp soylar...” = Vat.92a.7: “**dizin** çökdi”

Yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan deyim hep *diz çök-* şeklinde okunmuştur. Ancak yukarıda da gösterildiği gibi Vatikan nüshasındaki aynı cümlede deyim *dizin çökdi* şeklinde geçiyor.

Şu cümlede de deyimin iki nüshada *dizin çök-* şeklinde geçtiği görülüyor:

Drs.48b.1: “Deli Karçar Bayındır Hānuñ dīvānına geldi, **dizin** çökdi, eydür: Devletlü hānuñ ‘ömri uzun olsun...” = Vat.74b.6: “**dizin** çökdi”

Ayrıca şu cümlede geçen *dizin bas-* deyimini de teklif edilen tamirin doğru olduğunu gösterir:

Drs.5a.12: “**Dizin başup** oturanda helāl görkli”

Benzer yapıdaki *buñun bin-*, *götin götin gêt-* deyimleri de söz konusu deyimin *dizin çök-* şeklinde geçmesi gerektiğini gösteriyor. Ayrıca bk. Drs.20a.10 notu.

Drs.64a.5 (ME 124.5) **qara gözli yigit** ~ **ala gözlü yigit**.

“**Qarşu**ña baqduñ beni gördüñ ağladuñ.

Sebeb nedür? Dêgil maña!

Qara başum **qurbân** olsun babam saña!” dedi.

“Dêmez olursañ **qalkubanı** yêrümdeñ men tûruram.

Qara gözli yigitlerümi boynuma [men] aluram.

Qan Abqaza êline men gêderem,

Altun haca elümi men başaram.

Pilon gêyen keşişün elin [men] ôperem.

Qara gözlü kâfir **qızın** men aluram.”

ve

“**Qul** sicim ağ boynuma taqılduğın,

Qara gözlü yigitlerüm qırılduğın

Sen gelmedin baba, kâfirler [ters] tanışdılar:

‘**Qoñur** atlu **Qazanı** tutuñ,

qarısından ağ ellerini bağlañ...” (Drs.73b.1-3)

Dede Korkut’ta Oğuz yigitleri için hep *ala gözlü* tanımlaması kullanılırken sadece yukarıdaki iki veride *qara gözlü* kullanılmıştır. Bunun sebebi, yukarıda dikkat çekilmiş olan *q-* /*k-* ünsüzleri ile yapılan ön kafiye olmasıdır:

Drs.65a.9: “**Qırq ala gözlü yigidin** Oruz boyına aldı.”

Drs.67b.7: “**Ala gözlü kırq yigidi** boyına algıl!”

Drs.72b.6-7: “Gördi oğlanuñ **ala gözlü kırq yigidi** qırılmış.”

Drs.95a.7: “**Ala gözlü yigitlerün** yanuña alduñ.”

Drs.106a.2: “**Ala gözlü bég yigitleri** yanuña [sen] şalmaduñ.”

Drs.121a.9: “**Ala gözlü a yigitlerin** alup êvine geldi.”

Drs.121b.1: “**Ala gözlü yigitlerün** yanuña şalduñ.”

Drs.122b.10: “**Ala gözlü yigitlerün** kırdurduñ mı?”

Drs.123a.1: “**Ala gözlü yigitlerüm** kırdurmadum.”

Drs.125a.3: “**Ala gözlü üç yüz yigidün** maña vêrgil yoldaşlığa.”

Drs.131b.10-11: “**Ala gözlü oğlunu**zı [yine] görünce bég baba hâñ ana esen qalun.”

Drs.133a.8-9: “**Ala gözlü oğlun** qardaşını andı gêder.”

Drs.135a.12: “Bağdı gördi kim ayuñ on dördine benzer bir maḥbûb ala gözlü genç yigit burçaḳ burçaḳ derlemiş uyur.”

Benzer yorumlar için bk. Drs.51a.3 ve Drs.135a.12 notları.

Drs.64a.6, 7 (ME 124.6, 7)

1. boyuma al- → boynuma al-

“Dêmez olursañ ḳalkubanı yêrûmden men tıruram.

Ḳara gözlü yigitlerümi boyuma [men] aluram.

Ḳan Abḳaza êline men gêderem.

Altun ḥaca elümi men başaram.

Pilon gèyen keşîşüñ elin [men] ôperem.

Ḳara gözlü kâfir kızın men aluram.

Daḥı senüñ yüzüñe men gelmezem.”

Yukarıdaki cümlede geçen ve metinde şeklinde yazılmış olan kelimeyi, Ergin ve Gökyay (OŞG: 60.1) yanlış yazıldığını düşünerek *boyuma* okumuşlardır. Tezcan ise kelimeyi yazılışına uygun olarak *boynuma* okumayı tercih etmiş ancak bu konuda bir gerekçe yazmamıştır.

Daha önce Ergin ve Gökyay’ın tamirlerini doğru bulmuş ve kelimeyi *boyu-*ma şeklinde okumuştum. Ancak şimdi yazım şekline göre Tezcan’ın okuyuşunun doğru olduğunu düşünüyorum. Türkçede *boynunda kal-*, *boynunun borcu* gibi deyimlerin kullanıldığını biliyoruz. Nitekim kelime Vat.92a.10’da *boynuma* okunacak şekilde yazılmış ve harekelenmiştir.

Ayrıca Dede Korkut’ta ‘yanına almak’ anlamında *boyına al-*, *boyına sal-* ve *yanına bırak-*, *yanına sal-* deyimleri kullanılmıştır. Bu deyimlerin Dede Korkut’taki örnekleri için bk. Drs.88a.8 notu.

2. [men] aluram, [men] ôperem.

Yukarıdaki *soylamanın* 2. ve 5. dizelerinde gösterilen tamiri sadece Ergin yapmıştır. Gökyay, aynı tamir için Vat.92a.10, 11’e göre zamiri *ben* (OŞG: 60.3, 60.4) şeklinde eklerken Dresden’de zaminin *men* şeklinde kullanılmış olduğunu atlamıştır. Sertkaya, 1998’de sunduğu bir bildiride bu tamirlerin gerekliliğine dikkat çekmiştir (Sertkaya 2004: 139). Tezcan ise bu tamirleri yapmamıştır.

Soylamanın bütün dizelerinde yüklemden önce *men* zamiri tekrar edildiğine göre 2. ve 5. dizede unutulmuş olduğu anlaşılıyor. Ayrıca 4. dizede *men* zamiri yanlışlıkla *elümi* kelimesinden önce yazılmıştır. *Soylamadaki* bağlama göre ozan, *men* zaminini yüklemelerden önce tekrar ederek Oruz’un kararlılığını yansıtmak istemiş olmalı.

Drs.64b.5 (ME 125.5) *kalın Oğuz içinde* → kanlı kâfir elinden.

“Yay çekmedün, oğ atmadün, baş kesmedün, kan dökmедün,
kanlu kâfir elinden cüldi almadün.”

Bu notta önce yukarıdaki son cümleinin başındaki ilk üç kelimenin üzerinde durmak istiyorum: Ergin, kelimeleri metindeki yazılışlarına uygun olarak *kanlu Oğuz içinde* şeklinde okumuştur. Gökyay ise -muhtemelen Vat.92b.5'teki yazım şeklini dikkate alarak- burada *kanlu* yazılmış olan kelimeyi *kalın* okumayı tercih etmiştir: *kalın Oğuz içinde* (OŞG: 60.23). Tezcan ve Özçelik de kelimeleri Gökyay gibi okumuştur.

Öncelikle yukarıdaki son cümle üzerinde durmak gerekiyor. Son cümleinin Dresden nüshasındaki yazılışı şöyledir:

قاندراغوز اچندن جردى المردك (*kanlu Oğuz içinde cüldi almadün.*)

Son cümleinin Vat.92b.5'teki yazılışı ise şöyledir:

قاندراغوز ايلندن جردى المردك (*kalın Oğuz elinden cülde almadün.*)

Tezcan Vat.92b.5'te geçen yukarıdaki cümleyi şöyle okumuştur:

“**Kanlu kâfir elinden cülde almadın.**”

Kaçalın ise Vat.92b.5'te geçen yukarıdaki cümleyi şöyle okumuştur:

“*kalın Oğuz elinde<n> cüldü almaduñ.*” (Kaçalın 2006)

Cümleinin iki nüshada da karışık yazılmış olması, Dresden ve Vatikan yazıcılarının ortak dip nüshadaki yazım şeklini anlamakta zorlandıklarını ve yanlış yaptıklarını gösteriyor olabilir. Cümleinin şu şekilde tamir edilerek okunması ve anlaşılması gerektiğini düşünüyorum:

“**Kanlu kâfir elinden cüldi almadın.**” = ‘kanlı kâfir elinden ganimet almadın.’

Bu düşüncemin gerekçeleri şunlardır: Önce bağlama dikkat edelim. Birinci cümlede sözü edilen *yay çek-*, *ok at-*, *baş kes-*, *kan dö-* fiilleri düşmana yani *kâfir*'e karşı yapılacak fiiller olarak geçtiğine göre ikinci cümlede sözü edilen *cüldi al-* (ganimet almak) fiili de *kâfir*'e karşı veya *kâfir* için söz konusu edilmiş olmalıdır. O hâlde Vatikan nüshasında ikinci cümleinin başındaki *kalın Oğuz* tamlaması yanlış yazılmıştır; bunun yerine *kanlu kâfir* yazılmış olmalıydı. Nitekim Dresden nüshasında cümleinin başında *kanlu Oğuz* bulunuyor yani buradaki *kanlu* sıfatı doğru *Oğuz* ise yanlıştır; *Oğuz* yerinde *kâfir* bulunmalıydı. Nitekim Dresden nüshasında yedi yerde¹⁸⁹ *kanlu kâfir* tamlaması, otuz bir yerde¹⁹⁰ ise *kalın oğuz*

189Drs.17a.3, 17a.11, 87b.2, 89a.10, 95a.9, 137a.10, 147a.8.

190Drs.9b.12, 13b.7, 20a.8, 20b.13, 27a.1, 31b.9, 32b.9, 34b.3, 36a.8, 36a.13, 36b.6, 39b.2, 39b.12, 42b.11, 43a.1, 48a.11, 49a.8, 55b.3, 62a.1, 62a.2, 63b.4, 69b.6, 77b.5, 102a.13, 113a.2, 113b.13, 118a.11, 118a.13, 119a.7, 119a.13, 131a.7.

begleri tamlaması geçer. Vatikan nüshasında ise yirmi dört yerde¹⁹¹ *kalın oğuz (begleri)* tamlaması geçer.

Aynı şekilde yine bağlama göre Dresden’de *içinde* okunacak şekilde yazılmış olan kelime de Vatikan’a göre *elinden* şeklinde düzeltilmelidir. Buna göre ikinci cümle *kanlu kâfir elinden cüldi almaduñ* şeklinde okunmalı ve anlaşılmalıdır.

Bu yazım yanlışlıklarıyla ilgili olarak şöyle bir yorum yapılabilir: Önceki nüshalarda *kanlu Oğuz* yanlış tamlama olarak yazılmış bulunuyordu. Dresden yazıcısı tamlamayı olduğu gibi yazdı ve *elinden* kelimesini değiştirme ihtiyacını hissetti, *içinde* yaptı; Vatikan yazıcısı ise tamlamanın yanlış yazılmış olduğunu düşünerek *kanlu Oğuz*’ı *kalın Oğuz* şeklinde düzeltti, hâlbuki bağlama göre düzeltilmesi gereken *elinden* veya *içinde* kelimesi değil *Oğuz*’du çünkü bağlama göre burada *Oğuz* yerine *kâfir* kelimesi yazılmış olmalıydı: “*kanlu kâfir elinden cüldi almaduñ*.” Ayrıca bk. Drs.13b.7 notu.

Drs.64b.7 (ME 125.7) *kalıcağ* → *kalıcağ a!*

“*Kanlu kâfir elinden cüldi almaduñ.*

Yarınki gün zemân dönüp ben ölüp sen *تایلی* *kalıcağ a!*

Tâcum tahtum saña vèrmeyeler, dèyü

Şonumı andum ağladum, oğul, dèdi.”

Yukarıdaki ikinci cümlede geçen *kalıcağ* kelimesinden sonra bir *elif* yazılmıştır. Ancak bu *elif*, şimdiye kadar araştırmacılar tarafından bir fazlalık olarak görülmüş ve okunmamıştır.

Bence metinde *kalıcağ* kelimesinden sonra yazılmış olan *elif*, bir fazlık değildir. Bir sözlü dil ürünü olan Dede Korkut metninin yukarıdaki cümlesinde geçen *elif*, sözlü dilde sıkça kullanılan ve pekiştirme ifade eden *a* edatını göstermek için yazılmış olmalıdır. Benzer örnekler için bk. Drs.13a.10 notu.

Drs.64b.11 (ME 125.11) *öğrenür* → *öğrenür a?*; *a*: (<ha?) ‘soru’

“A beg baba! Devece böyümüşsin, köşekce ‘akluñ yok. Depeçe böyümüşsin, tanca beynüñ yok. Hüneri oğul atadan mı görür او کره نره *öğrenür a!* Yohsa atalar oğuldan mı öğrenür?”

Yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan ibare şimdiye kadar hep *öğrenür* şeklinde okunmuştur. Araştırmacılar, *öğrenür* kelimesinin devamındaki *he* ‘yi görmemiş veya fazlalık olarak kabul etmiş olmalı.

¹⁹¹ Vat.61b.12, 62b.12, 63b.4, 68a.6, 68a.9, 68a.13, 70a.2, 70a.9, 71b.7, 71b.8, 74b.4, 75a.5, 75a.13, 75b.7, 78b.13, 83a.9, 84a.8, 84b.5, 90a.12, 91a.9, 91b.9, 97a.12, 99a.4, 99a.6.

Burada öncelikle bir özet yapmak gerekiyor: Yukarıdaki sözler Kazan'ın oğlu Oruz'a aittir. Oruz bir toplantıda babasının kendisine bakıp ağlaması üzerine bunun sebebini sorar; Kazan Oruz'a şöyle cevap verir:

Karşum ala bakduğumda seni gördüm. On altı yaş yaşladuñ. Bir gün ola düşem ölem, sen kalasın. Yay çekmedüñ, oğ atmaduñ, baş kesmedüñ, kan dökmedüñ, kanlu kâfir elinden cüldi almaduñ. Yarınki gün zemân dönüp, ben ölüp sen kalıcak a! Tâcum tahtum saña vermeyeler dëyü şonımı andum ağladum oğul. (Drs.64b.3-8)

Yukarıdaki cümlelerde yeni yetme bir delikanlı olan Oruz, babasının aşağılamasına bir karşı suçlama ile karşı çıkmaktadır. Bağlam, kelime sonundaki *he*'nin sorulan soruyu pekiştiren *a/* edatı olduğunu gösteriyor. Benzer örnekler için bk. Drs.13a.10 notu.

Drs.65a.8 (ME 126.8) صرلادی → صيلادی = **şoyladı** → **şayladı**.

Dresden	Vatikan
Koñur atın çekdürdi, buñın bindi, üç yüz muraşsa' tonlu yigit صرلادی şayladı , boyına aldı. (65a.7-8)	Kırk ala gözlü yigidin صرلادی şayladı , Oruz boyına aldı. (93a.1)

M. Ergin yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan kelimeyi metindeki yazılışına uygun olarak *şoyladı* okumuş, “*söyledi*” (DKK: 99) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay, kelimeyi *soyladı* (OŞG: 61.6) okumuş ve “*soyladı*” (DKH: 84) şeklinde aktarmıştır.

S. Tezcan ise kelimeyi *şayladı* okumuştur. Tezcan, yazdığı notta bağlamdan hareketle yazıcının yukarıdaki *şayladı* kelimesini yanlış yazmış olduğunu ve doğru şeklin *sayla-* ‘seçmek, ayırmak’ olması gerektiğini söyleyerek Vat.93a.1’de aynı yanlışın bulunmasının sebebini daha eski bir nüshada yapılmış olan yanlış bir çekimlemeye bağlamıştır. (DKON: 205) M. S. Kaçalın de kelimeyi *şayladı* okumuş fakat bu okuyuşuna bir gerekçe yazmamıştır.

Kelimeyi *şayladı* okuyor, ‘seçti’ olarak anlıyor ve bir iki ekleme yapmak istiyorum:

* Bu fiil *Süheyl ü Nevbahâr*’daki şu beyitte de ‘tercih etmek, seçmek’ anlamında geçiyor:

“Konuğuş koduñ ‘işi terk eyledüñ

Deger miydüm ana beni **şayladuñ**” (Dilçin 1991: 2214. beyit)

* *Kıyasü'l-Enbiya*’da geçen şu örnek ise gibi seçkin savaşçıların seçildiği (‘seçmek’) ve sıradan olanların ise geri gönderildiği anlatılmıştır:

“Cālūtğa sançışğalı ol çerigni sayladılar, yaramasların yandurdılar” (Ata 1997: 132v.7-8)

* Nitekim *seçmek* fiilinin diğer Türk lehçelerindeki karşılığı *haylav* (Başkirt), *saylav* (Kazak), *saylau* (Tatar), *saylimak* (Uygur) (Ercilasun vd.: 754-755) şeklinde verilmiştir.

* Dresden nüshasında bir yerde geçen *şay* ‘seçkin’ kelimesi de söz konusu kelimenin *şayladı* (*şay+la-dı*) ‘seçti’ şeklinde okunup anlaşılması gerektiğini gösteriyor:

Drs.129a.13: “Üç yüz *şay* cıdalı yigit bunıñ yanına cem‘ oldı.”

* Dresden nüshası yazıcısının *vav*’ı fazladan yazmış olduğu şu örnekleri bir başka kanıt olarak göstermek istiyorum:

aldurdi اولدوردی 81b.12	argunum اورغونم 105b.10	şızılar صریلور 4b.6
aldurup اولدروب 146b.1	baş mı باشومی 129a.8	Çarçarun قورچارک 45a.2
Aruz اوروز 33a.2, 63b.9, 150b.7		

Drs.65b.2-3 (ME 127.2-3) İtüñi ulıtma-, çetügünjı mavlatma-: Rahatsız etmek, rahat vermemek.

“İtüñi ulıtmayan, çetügünjı mavlatmayan alpan-lar başı Qazan oğlanı[ğ]ı ile serhoş olup yaturlar.”

Tezcan; yukarıdaki deymi “(Kâfirlerin) itinin havlmasına, kedisinin mi-yavlamasına bile izin verme-” (DKON: 207) şeklinde açıklamış, Yazıcıoğlu Oğuznamesi’nden iki metin sunarak karşılaştırmıştır.

Tezcan’ın bu açıklamasını doğru buluyorum, ancak bu sosyal olgu ile ilgili olarak Dede Korkut’taki başka örneklerin verilmesinin konuyu pekiştirmek için uygun olacağını düşünüyorum. *Kazan’ın Tutsak Olduğu Boy*’da kâfirler, Kazan’dan kendilerini övmesini ve yüceltmesini isterler. Kazan ise onlara bir *soylama* ile cevap verir ve kâfirlere rahat vermeyeceğini, önce *hayvanlarının özgürlüklerini kısıtlama* sembollerıyla vurgular, daha sonra da açıkça oğlu *Oruz* ve kardeşi *Kara Göne*’yi anarak tehdit savurur:

Ak Kayanun kaplanınun êrkeginde bir köküm var,

Arkıç kırdı sizün geyiklerünüz tozğurmaya.

Ak Sazun aşlanın[un êrkegin]de bir köküm var,

Taz alaca yundunı turğurmaya.

Azvey kırd enügi êrkeginde bir köküm var,

Ağca yañal tümen koyunun gezdürmeye.

Ağ şunqur erkeginde bir köküm var,

Ala ördek, kara kazun uçurmaya.

Kalın oğuz élinde bir oğlum var, Oruz adlu,

Bir kartaşum var, Kara Göne adlu,

Yeniden toğanunı dirgürmeyeler. (Drs.142a.9-142b.2)

Yukarıdaki metinde cümlelerin yüklemeleri, *istek* kipinde olup *gelecek zaman* yerine kullanılmıştır yani Kazan, kendini ve güç sembolü olan hayvanlara nispet ederek düşmanlarını tehdit etmekte; *gëyiklerinin tozmasına, atlarının yaşamasına, koyunlarının gezmesine, ördek ve kazlarının uçmasına müsaade etmeyeceğini* söylemektedir. Ayrıca bu konuda güvendiği kişilerin (oğlu ve kardeşi) de kâfirlerin *yeni doğan çocuklarını dahi yaşatmayacağını* söyleyerek tehdidini pekiştirmektedir.

Günümüzde de Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da, özellikle kırsal kesimlerde, nüfuzlu kimselerin kendilerinden güçsüz insanların özgürlüklerini kısıtlama ve onları sindirme olgusu için kullanılan deyimler, sembolik olarak *zayıf kimselerin hayvanlarının özgürlüklerinin kısıtlanmasıyla* ifade edilir. Türkiye Türkçesinde buna benzer “*kimsekin tavuğuna kış (kedisine pist) dememek*” (Aksoy 1988: 934) deyimini, ‘kimseyi rahatsız edecek en küçük bir davranışta bulunmamak’ anlamında kullanılır.

Drs.65b.3, 105a.10 (ME 127.3, 206.10) **alplar** → alpan-lar.

“İtüñi ulıtmayan, çetüğüñi mavlatmayan **الهنلر** alpan-lar başı Kazan oğlancu[ğı] ile serhoş olup yaturlar.” ve

Drs.105a.10: “Ağ boz atlar çapdurur **الهنلر** alpan-lar gördüm”

Yukarıdaki iki cümlede geçen ve metinde **الهنلر** şeklinde yazılmış olan keli-meyi Ergin; *alplar* şeklinde okumuş ve birinci örnek için dipnotta sadece kelime-nin metindeki yazılışını vermiş, ikinci örnek için ise dipnotta kelimenin metindeki yazılışı ile birlikte ‘*alpanlar*’ şeklinde okunabileceğini belirtmiştir. Gökyay da her iki örneği *alplar* (OŞG: 61.10, 100.8) şeklinde okumuştur.

Tezcan ise her iki örneği de *alp-lar* şeklinde okumuş ve yazdığı notta Ergin ve Gökyay’ın düzeltmelerinin doğru olduğunu belirtmiştir:

Ergin ve Gökyay her iki veride *alplar* olarak düzeltilmişlerdir. İki veride de **الهنلر** yazılmış olmasına karşılık bu düzeltme önerisi kabul edilmelidir. Çünkü başka metinlerde ve başka Türk dillerinde bulunmayan alpan sözcüğünün varlığı ileri sürülemez. Bunun *alp erenler*’den bitişme ile ortaya çıkmış bir biçim olabileceğini ileri sürmek de mümkün değildir. DK’ında *alp eren* (117b.9, 126a.12, 136a.12) ve *alp erenler* (92b.9, 148b.12) *alp yigiller* 94b.6, 100b.1 geçmektedir. Öte yandan 111a.7 ve 112b.11’de *Alplar başı Kazan geçer*. (DKON: 207)

Tezcan, sözünü ettiği örnek cümleleri belirtirken sayfa ve satır numaralarını karıştırmıştır. Örneklerin sayfa, satır numaraları ve söz konusu tamlamaların geçtiği cümleler şöyledir:

Drs.126a.12: “**Alp** ere korku vermek ‘ayb olur”

Drs.136a.12: “**Alp er** erden adın yaşurmak ‘ayb olur”

Drs.117b.9: “**Alp eren** erden adın yaşurmak ‘ayb olur”

Drs.92b.10: “**Alp erenler** karımından kayururmu olur?”

Drs.148b.12: “Üç yüz altmış altı **alp erenler** yanına yığnağ oldu”

Drs.94a.6: “**Alp yigitler** savaş günü karımından kayurur mı?”

Drs.100b.1: “**Alp yigitler** beg yigitler görklüsine kıyarımı olur?”

Drs.111a.7: “**Alplar başı Kazana** darb urdı, dünyâ başına tar oldu.”

Drs.112b.11: “**Alplar başı Kazana** bir darb urdı”

Süleyman Eliyarlı, bu tamir şekline karşı çıkarak *alplar* ve *alpanlar* örneklerinin birbiri ardınca geçtiğine dikkat çeker. Eliyarlı, *Kutadgu Bilig*’de geçen *türkan* ‘Türkler’ ve Kazakların *alban* boyunu da örnek verir, -*An* ekinin çokluk yaptığını belirterek kelimenin *alpanlar* okunması gerektiğini savunur. (KDQEII: 23)

Bence, Eliyarlı’nın görüşü doğrudur; bu konuda kanıtlarım şunlardır:

1. Yazıcının, her iki örnekte de kelimeyi **الهنلر** şeklinde (çokluk eki ayrı) yazmış olması burada bir yanlışlık olmadığını gösterir.

2. Yukarıda verdiğim Drs.117b.9’da geçen *alp eren*; Drs.92b.10, 148b.12’de geçen *alp erenler* ve başka yerlerde geçen *yeg erenler*,¹⁹² *gazi erenler*,¹⁹³ *cılasun (yeg) erenler*,¹⁹⁴ *Oğuz erenleri*¹⁹⁵ şeklindeki örnekler *alpanlar* kelimesinin yazımının doğru olduğunu ve Eliyarlı’nın sözünü ettiği *türkan* ‘Türkler’ kelimesinde olduğu gibi bu örneklerde (*eren*, *alpan*) de -*An* ekinin çokluk yaptığını gösterir. Ancak söz konusu örneklerde *eren* kelimesinden sonra çokluk ekinin kullanılmış olması da *eren*’in metinde tekil anlamda kullanıldığını gösteriyor. Aynı durum, *alpan* kelimesi için de geçerlidir.

Buna göre, Tezcan’ın da üzerinde durduğu yukarıdaki Drs.111a.7, 112b.11’de geçen *alplar başı Kazan* tamlamaları, anlatıcılar tarafından *alpan-la-rın* değiştirilmesiyle de ortaya çıkmış olabilir. Belki bu kullanım şekli, abartma ve pekiştirme amacıyla da kullanılmış olabilir.

¹⁹²Drs.34b.10, 74b.6, 79a.1, 102b.4, 147b.1, 153b.8.

¹⁹³Drs.62b.13, 102b.3, 119a.10, 128b.6, 147a.13, 153b.7.

¹⁹⁴Drs.68a.8, 78b.11.

¹⁹⁵Drs.76b.11, 105a.4, 138b.4, 140b.11, 141a.12, 141b.11, 142a.7, 142b.4, 142b.7.

Drs.66a.2 (ME 128.2) [yaykanup, meşe gibi...].

Deniz gibi kararup gelen nedür? = Vat.93a.10

Yukarıdaki cümlede geçen *kararup* fiilinin, bu cümlelerin birkaç satır öncesinde (65b.10) ve hemen üç satır sonrasında (66a.5), *yaykanup* şeklinde geçmiş olmasını tanık olarak göstermiş ve kelimenin metinde *kararup* okunacak şekildeki yazımının yanlış olduğunu savunmuş, burada *yaykanup* yazılmış olması gerektiğini yazmıştı (Özçelik 2005: 182).

Bu teklifim kısmen doğru fakat bir dikkatsizlik sonucu eksik kalmış bir tekliftir çünkü söz konusu cümlelerin birkaç satır yukarısında geçen ve tanık olarak göstermiş olduğum şu cümlede anlatıcı ozan, *yaykan-* fiilinin yanında *karar-* fiilini de kullanmış, âdeti bize bu cümlelerin tamiri için bir kopya vermiştir yani burada bir yazım eksikliği söz konusudur. Ayrıca şu cümle, iki nüshada da aynı şekilde geçmektedir:

Dresden	Vatikan
Toz yarıldı, gün gibi şıladı, deniz gibi yaykandı, meşe gibi kararadı. (Drs.65b.10)	Toz yarıldı, gün[ı]gibi ısladı, deniz gibi yaykandı, meşe gibi kararadı (Vat.93a.7)

Yani ozan bu cümlede, yaklaşmakta olan düşman güçler ile ilgili olarak *deniz gibi yaykan-* ve *meşe gibi karar-* olmak üzere iki benzetme yapmış veya bu benzetmelerle ilgili fiilleri belirlemiştir. Bir başka deyişle yapılmış olan tasvir ve benzetmeye göre *deniz için yaykan-* ve *meşe için karar-* fiilleri kullanılmıştır. Bu tasvirle düşman güçlerin yaklaştıkça denizin dalgaları gibi genişleyip yayıldığı ve meşe gibi kararup belirginleştiği anlatılıyor.

O hâlde Drs.65b.10 = Vat.93a.7'de geçen yukarıdaki cümleyle yapılacak karşılaştırmaya göre de söz konusu cümlede atlanmış olan üç kelime olduğu ve cümlelerin şöyle tamir edilebileceği anlaşılıyor:

Dresden	Vatikan
Deniz gibi [yaykanup, meşe gibi] kararup gelen nedür? (66a.2)	Deniz gibi [yaykanup meşe gibi] kararup gelen nedür? (93a.10)

Bu cümledeki aynı eksikliğin Vat.93a.10'da da bulunması, ortak bir nüshayı veya ortak nüshaya dayanan nüshaları işaret ediyor.

Nitekim söz konusu cümlelerin üç satır sonrasında geçen şu cümlede de *deniz gibi yaykan-* geçiyor:

Drs.66a.5: “Kara deniz gibi yaykanup gelen kâfirün leşkeridür.”

Ancak bu cümle, Vatikan nüshasında şöyle geçiyor:

Vat.93a.12: “Deniz gibi kararup gelen kâfirün leşkeridür.”

Yukarıdaki açıklamalara göre Vat.93a.12'deki aynı cümleyi şu şekilde tamir etmek gerekiyor:

“Deniz gibi [yaykanup, meşe gibi] kararup gelen kâfirün leşkeridür.”

Aynı şekilde Drs.66a.5'te geçen yukarıdaki cümleyi ise şöyle tamir etmek gerekiyor:

“Kara deniz gibi yaykanup, [meşe gibi kararup] gelen kâfirün leşkeridür.”

Bu fiil aynı anlamda fakat *yaykal-* şeklinde Uygurca Aç Bars hikâyesinde *yayıldı yaykaldı* ikilemesinde geçer:

“köl suvın tokıp yaymış teg yokaru kudı yayıldı yaykaldı” (Gulcalı: 88-89)

Drs.66a.11 (ME 128.11) [ceng]

“Kazan eydür: Oğul, anuñçun yağı dërler ki biz anlara yetsevüz öldürürüz, anlar bize yetse öldürür. dëdi. Oruz eydür: Baba, [ceng] içinde beg yigitler öldürseler kan şora[r]lar[m], da vîlerler mi?”

Tezcan, yukarıdaki son cümlede *ceng* kelimesini ekleyerek tamir yapmış ve şu kısa notu yazmıştır: “*Burada ve (=) Vat.93b.2'de bir sözcük eksik olduğu açıkça bellidir, [ceng] yerine [şavaş] ya da [kırış] da eklenebilirdi.*” (DKON: 209).

Tezcan'ın tamirine katılıyor ve Vatikan nüshasındaki aynı cümlede *ceng içinde* ibaresinin geçmiş olmasını kanıt olarak gösteriyorum:

Vat.98a.6: “Bir sâ'at içinde kâfire üç kez at şaldı, nâgâh kazâ yetişüb *ceng içinde* gözünñ kapagına kılıc dokundı, kara kanı şorlayub aqdı.”

Ayrıca bu cümleden önce *yağı'nın* tanımı yapılırken Kazan Bey'in savaşıla ilgili söylediği sözler, yani bağlam da bu tamirin doğru olduğunu gösteriyor.

Drs.66b.3-4 (ME 129.3-4) [men tırayım]

“Berü gelgil, ağam Kazan!

Kaıkubanı yërümden [men tırayım] = Vat.93b.5.

Bedevî atum şaıklarıdum bu gün içün, günü geldi”

Yukarıdaki metin, Kazan Bey'in oğlu Oruz'a ait bir *soylamanın* başından alınmıştır. Bence *soylamanın* ikinci dizesinde geçen ve şimdiye kadar tamir edilmemiş olan “*kaıkubanı yërümden*” ifadesi, eksik kalmış bir cümledir çünkü *soylamanın* “*Kaıkubanı yërümden bedevî atum şaıklarıdum bu gün içün, günü geldi*” kısmını bir cümle kabul etmek mümkün görünmüyor. Nitekim Dede Korkut'ta, bu düşünceyi destekleyen benzer kalıplaşmış cümleler geçer:

Drs.67a.8-9: “Kaıkubanı yërümden men tırayım”

Drs.70a.3-4: “Kaıkubanı yërümden örü tırdunğ”

Drs.71b.12: “Kaıkubanı yërümden tıram dëridüm”

Drs.71b.4: “Kalkubanı yerinden tıran Kızan!”

Drs.92b.6: “Kalkubanı yeründen tırmadın mı?”

Drs.95a.5-6: “Kalkubanı Kan Turalı yeründen tın geldün”

Drs.95b.5-6: “Kalkubanı yeründen tırmaz olsañ”

Drs.100a.2-3: “Kalkubanı yerinden tıran yigit, ne yigitsin?”

Drs.102a.1: “Kalkubanı yerümden tıurur idüm”

Drs.105b.2: “Kalkubanı yerümden örü tıurdum”

Drs.106a.2: “Kalkubanı yeründen tırdugunda”

Drs.121b.1; 122b.7-8: “Kalkubanı yeründen tın geldün”

Drs.121b.9; 122b.13: “Kalkubanı yerümden tın geldüm”

Drs.123b.4-5: “Kalkubanı yerünüzden örü tıuruj”

Drs.124a.1-2: “Kalkubanı oğul yerümden tın geldüm”

Drs.124a.11: “Kalkubanı oğul, yeründen tın gelgil!”

Drs.130b.8: “Kalkubanı ata, yerümden tıurdum”

Drs.135b.2-3: “Kalkubanı yerinden tıran yigit”

Drs.145a.5-6: “Kalkubanı yerinden tıran yigit, ne yigitsin?”

Bu örneklere göre *soylamanın* başındaki cümlelerin yukarıda gösterildiği şekilde tamir edilmesi gerektiği açıktır.

Bu eksikliğin Vat.93b.5'te de bulunması aynı nüshaya dayanan nüshaları işaret ediyor. Aşağıda Drs.66b.4 notunda dikkat çektiğim tamlamalar da bu tamirin gerekliliğini gösteriyor.

Drs.66b.4 (ME 129.4) [Boynı uzun].

“[Boynı uzun] bedevî atum saklarıdum bu gün için, günü geldi”

Ergin, Gökyay (OŞG: 62.7-8) ve Tezcan, Oruz'a ait bir *soylamanın* başında geçen yukarıdaki dizinin ilk cümlesinde herhangi bir tamir yapmamıştır. Sertkaya ise bir bildirisinde, yukarıda gösterilen tamiri teklif etmiştir (Sertkaya 2004: 139). Söz konusu tamiri doğru buluyor ve bu konuda iki gerekçe sunmak istiyorum:

* Babası tarafından bir kahramanlık göstermediği belirtilerek aşağılandıktan sonra kendini kanıtlamak için uygun bir fırsat yakalamış olan Oruz, *soylama*-da babasına kâfirle savaşmak istediğini söylemekte ve atından başlayarak sahip olduğu savaş aletlerini övgü ve yüceltme dolu bir üslupla anmaktadır. Bunu yaparken andığı her savaş aleti veya varlık için parlak ve yüceltici sıfatlar dikkat

çekiyor ancak metnin tamir edilmemiş hâline göre *atı* için herhangi bir yüceltme sıfatı kullanmamış olmaktadır. Bu durumda tamlamalar arasında gözetilmiş olan paralellik (aşağıda koyu yazılmış) bozulmuş oluyor. *atın* Oğuz'un hayatı içerisindeki yeri düşünüldüğünde bu durumun yanlış olduğu açıkça anlaşılır. Sözünü ettiğim noktalara ve soylamada koyu harflerle belirttiğim tamlamalara dayanarak, birinci dizeyi tamir ederek metni veriyorum:

“**[Boynı uzun] bedevî atum** saklarıdum bu gün için, günü geldi,
Ağ meydānda segirdeyim senün için.”

Ala evren sur cıdamı şaklarıdum bu gün için, günü geldi,
Kaba karn, gēn göğüsde oynada[yı]m senün için,

Kara polat uz kılıcum saklarıdum bu gün için, günü geldi,
Sası dīnlü kâfir başın kesdüreyim senün için,

Egni bek demür tonum şaklarıdum bu gün için, günü geldi,
Yēn yaqalar dikdüreyim senün için,

Başumda kunt ışıķum şaklarıdum senün için, günü geldi,
Kaba çomak altında yoğurdayım senün için,

[Ala gözli] kırķ yigidüm şaklarıdum bu gün için, günü geldi,
[Sası dīnlü] kâfir başın kesdüreyim senün için,

Aşlan adum şaklardum senün için, [günü geldi],
Yaķa tutup kâfirle oğraşayım senün için” (Drs.66b.4-67a.2)

* Şu benzer cümlelerdeki *boynı uzun bedevî atlar* tamlaması da yapılan tamirin doğru olduğunu gösterir:

Drs.10b.13: “**Boynı uzun bedevî at** vērgil, binid olsun, hūnerlidür.”

Drs.18a.3: “**Boynı uzun bedevî atlar**, gēderise benüm gēder.”

Drs.18b.6-7: “**Boynı uzun bedevî atlar** gēderise senün gēder.”

Bu eksikliğin Vat.93b.5'te de bulunması iki nüshanın aynı dip nüshaya dayandığını gösteriyor.

Drs.66b.5 (ME 129.5)

سکردهم → سکردهم = **segirdeyin** → segirdeyim.

“**[Boynı uzun] bedevî atum** saklarıdum bu gün için, günü geldi,
Ağ meydānda segirdeyim senün için.”

Yukarıdaki dizeler, Kazan Bey'in oğlu Oruz'a ait bir *soylamanın* başında geçer. Ergin ve Tezcan, metindeki yazılışı gösterilmiş olan kelimeyi *segirdeyin*; Gökyay *segirdeyim* (OŞG: 62.10) şeklinde okumuştur.

Sertkaya ise bu kısımda yazım yanlış dışında atlamalar bulunduğunu düşünerek çok iddialı bir teklifte bulunmuş ve ikinci dizedeki cümlelerin “*Ağ <boz atum bu> meydānda / segridüben senün için*” (Sertkaya 2004: 139) şeklinde tamir edilmesi gerektiğini savunmuştur.

Bu teklif kabul edilemez çünkü bağlama göre Oruz, *ağ meydanda* atını koştu-racağını ifade ediyor. Söz konusu teklife göre ise *ağ meydan* tamlaması bölünmüş oluyor. Nitekim şu örneklerde de *ağ meydan* tamlamasının kullanılmış olduğunu görüyoruz:

Drs.10a.6: “Dirse Hānuñ oğlancuğı kaçmadı, *ağ meydānuñ* ortasında bakdı tırdı.”

Drs.11 a.6: “Bayındır Hānuñ *ağ meydānında* bu oğlan ceng etmişdür”

Drs.140b.8: “... *ağ meydānda* yumrı başı topca kesdüm.”

Gökyay’ın okuyuşunu doğru buluyor ve konuyla ilgili gerekçelerini sunmak istiyorum çünkü *soylamanın* bütün dizelerinde Oruz’un kullanmış olduğu fiillerin hep *m*’li olduğu ve isim tamlamalarında da kullanılan aynı sesle (aşağıda koyu harflerle yazılmış) aliterasyon yapılmak istenmiş olduğu anlaşıyor:

“[Boynı uzun] bedevî *atum* saklarıdum bu gün için, günü geldi,

Ağ meydānda *segirdeyim* senün için,

Ala evren sur cıdamı *şaklarıdum* bu gün için, günü geldi,

Kaba karın, gēñ göğüsde oynada[yı]m senün için,

Qara polat uz kılıcum *şaklarıdum* bu gün için, günü geldi,

Sası dīnlü kâfir başın kesdüreyim senün için,

Egni bek demür tonum *şaklarıdum* bu gün için, günü geldi,

Yēñ yaqalar dikdüreyim senün için,

Başumda kunt ışıkum *şaklarıdum* senün için, günü geldi,

Kaba çomak altında yoğurdayım senün için,

[Ala gözli] kırk yigidüm *şaklarıdum* bu gün için, günü geldi,

[Sası dīnlü] *kâfir başın kesdüreyim* senün için,

Aşlan adum *şaklarıdum* senün için, [günü geldi],

Yaqa tutup kâfirile oğraşayım senün için” (Drs.66b.4-67a.2)

Ayrıca *soylamadaki* altı çizilmiş olan dizelerde görüldüğü gibi yüklemelerin *oynada[yı]m, kesdüreyim, dikdüreyim, yoğurdayım, kesdüreyim, oğraşayım* şeklinde yani *m*’li geçmiş olması da bu tamirin doğru olduğunu gösterir.

Drs.66b.8 (ME 129.8) **kesdür-**: kesmek.

“Sası dīnlü kâfir başın **kesdür**eyim senün için”

Ergin ve Gökyay, Dede Korkut’ta geçen *kesdür-* fiilinin örnekleri için “*kes-tirmek*” (MEİİ: 201 ve OŞG: 244) anlamını vermiştir. Ancak yukarıdaki cümlede geçen *kesdür-* fiilinin *-dür-* eki almasına rağmen *kes-* yerine, yani *etken*, kullanıldığı anlaşılıyor. Buradaki bağlama göre pekiştirme amacıyla bu şekilde kullanılmış olan fiil, şu dört örnekte de aynı şekilde kullanılmıştır:

Drs.66b.13: “[şası dīnlü] kâfir başın **kesdür**eyim senün için”

Drs.112b.10: “Kara polad uz kılıçlar [çalup baş] kesen, kılını **kesdür**emedi.”

Drs.153a.9: “Kazanı kılıçladı, zerre kadar **kesdür**emedi”

Drs.103b.6: “Kâfirün enşesine bir kılıç urdı, zerre kadar **kesdür**emedi.”

Şu cümlelerde ise fiil, *ettirgen* anlamda kullanılmıştır:

Drs73b.7: “Ğafillüce güzel başın **kesdür**esin”

Drs.99a.10: “[Yaluğuzca] oğlu tutdurdun mı?

Ğafile görklü başın **kesdür**dün mi?”

Drs.66b.11 (ME 129.11) ايشقار → ايشقم = **ışıklar** → **ışıkum**.

“Başumda kunt ايشقار **ışıkum** şaklarıdum senün için, günü geldi”

Yukarıdaki cümle, Kazan Bey’in oğlu Oruz’a ait bir *soylamada* geçer. Metindeki yazım şekli gösterilmiş olan kelime Ergin, Gökyay (OŞG: 62.20) ve Tezcan tarafından yazılışına uygun olarak *ışıklar* şeklinde okunmuştur. Sertkaya, bunun *ışıklar<um>* şeklinde tamir edilmesi gerektiğini söylemiştir (Sertkaya 2004: 137).

Ben, burada bir yazım yanlışlığı yapılmış olduğunu ve kelimenin *ışıkum* şeklinde okunması gerektiğini düşünüyorum. Bu konudaki gerekçem şudur: Oruz’un *soylamada* saymış olduğu kendisine ait bütün savaş aletleri (*at, cıda, kılıç, ton*) tektir. Buna göre miğferin (*ışık*) çokluk şekilde anılması için bir sebep yoktur. Bu unsurları altını çizerek kanıt gösteriyor ve kelimeyi *ışıkum* şeklinde okuyorum:

“[Boynı uzun] bedevi atum şaklarıdum bu gün için, günü geldi,

Ağ meydanda segird[eyim] senün için.

Ala evren sur cıdamı şaklarıdum bu gün için, günü geldi,

Kaba karın, gën göğüsde oynada[yı]m senün için,

Kara polat uz kılıcum şaklarıdum bu gün için, günü geldi,

Sası dīnlü kâfir başın **kesdür**eyim senün için,

Egni bek demür tonum şaklarıdum bu gün için, günü geldi,

Yën yaqalar dikdür

başumda kunt ışıkum şaklarıdum senün için, günü geldi”

Drs.66b.12 (ME 129.12)

بوغردهيم → بوغردهيم = boğrad-, yuğrad- → yoğurd-: parçalamak.

“Kaba çomak altında yoğurdayım senün için.”

M. Ergin; yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan fiili *boğradayım* okumuş, anlamını “*boğrad- gedik açtırmak, kertik açtırmak, çökerttirmek, yara açtırmak, delik açtırmak*” (MEII: 55) olarak vermiş ve “*deldireyim*” (DKK: 101) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay; fiili *yuğradayım* (OŞG: 62.22) okumuş, daha sonra okumasını *yoğurdayım* olarak düzeltmiş (OŞG: 345), kelimenin anlamını “*yuğurtmak: çökertmek, ezip bükme*” (OŞG: 314) olarak vermiş ve “*yoğurayım*” (DKH: 85) şeklinde aktarmıştır.

S. Tezcan ise fiili *yoğurdayım* şeklinde okumuş, ancak konu ile ilgili bir not yazmamıştır. S. Özçelik, kelimeyi *yoğurdayım* şeklinde okumuş ve düzeltmesiyle ilgili bir not yazmıştır (Özçelik 2005: 186-187).

T. Tekin yazdığı notta kelime ile ilgili olarak şu görüşe yer vermiştir:

...burada demir miğferin kaba çomak, yani bir gürz ile dövülmesi, ezilmesi, yamın yumru bir hale gelmesi söz konusudur. Bu sebeple *yuğur-* fiilinin etirgen çatısı olan *yuğurt-* daha uygun düşmektedir. D 129’daki *بوغردهيم* kelimesi *بوغردهيم* *yuğurdayım* yerine bir müstensih yanlış olmalıdır. (Tekin 1986: 154)

Ancak fiilin metindeki yazılışı yukarıda da görüldüğü gibi Tekin’in belirttiği şekilde değil, *بوغردهيم* şeklindedir yani burada kelime başında *ye* yazılmış olduğu açıktır ve kelimenin metindeki yazılışında Tekin’in gösterdiğinin tersine önce *he*, sonra *dal* yazılmıştır. Kelimedeki müstensih yanlış da bu iki harfin yer değiştirmiş olmasıdır yani fiil metinde *بوغردهيم* şeklinde yazılmalıydı. Nitekim müstensih şu örneklerde de aynı şekilde yan yana olan (koyu punto ile belirtilmiş) harflerin yerini değiştirmiştir:

ardına راندنه 146a.3	Bayburd بابورد 77a.13	Oruz اورزو 143a.5
Aruzi ارزوي 64b.1	nāyibüm نایبم 46b.12	bēş بیش 79a.10
aydın آدین 137a.13	şadaşında صدقه 126a.11	Bayın-dır بانىدر 9b.9
kııcıldısından قیلحدسندن 134a.2	buğaldur بوکلودر 45b.13	Oruzi اورزوي 63b.11
tanımayınca طانمشبعه 3a.10	uğrulayın اوغورلین 82a.5	gēçdi کچدی 25a.7
	çalma چا مله 54a.13	seçilen سچیلین 12b.7

Buna göre fiil, *yoğurdayım* şeklinde okunmalı ve ‘döveyim, ezeyim, yoğurayım’ olarak anlaşılmalıdır. Dede Korkut’ta geçişli fonksiyonda kullanılan benzer başka fiil örnekleri için bk. Drs.71a.9 notu son madde.

Drs.66b.12, 13 (ME 129.12, 13) [ala gözlü], [sası dīnlü].

“[**Ala gözlü**] kırk yigidüm şaklarıdum bu gün için, günü geldi,
[**Sası dīnlü**] kâfir başın kesdüreyim senüñ için”

Araştırmacılar yukarıdaki dizlerde bir tamir teklif etmemişlerdir. Yukarıdaki birinci dizede gösterilen tamirlerin şu dizelere göre yapılması gerektiğini düşünüyorum:

Drs.67b.7: “**Ala gözlü kırk yigidi** boyuñ ağıl,”

Drs.72b.7: “Gördi oğlunñ **ala gözlü kırk yigidi** kırılmış,”

Yukarıdaki ikinci dizede gösterilen tamirin ise aynı *soylamada* geçen şu dizeye göre yapılması gerektiğini düşünüyorum:

Drs.66b.8: “**Sası dīnlü** kâfir başın kesdüreyim senüñ için.”

Ayrıca söz konusu dizelerden önce soylamadaki dizelerde geçen aşağıda altı çizilmiş olan tamlamalar da paralellik açısından bu tamirin gerekli olduğunu gösteriyor.

“Ala evren sur cıdamı şaklarıdum bu gün için, günü geldi,
Ğaba qarın, gēñ göğüsde oynada[yı]m senüñ için,
Ğara polat uz kılıcum şaklarıdum bu gün için, günü geldi,
Sası dīnlü kâfir başın kesdüreyim senüñ için,
Egni bek demür tonum şaklarıdum bu gün için, günü geldi,
Yēñ yağalar dikdüreyim senüñ için,
Başumda kunt ışıkum şaklarıdum senüñ için, günü geldi,
Ğaba çomak altında yoğurdayım senüñ için”

Drs.67a.5 (ME 130.5) üçin → öçin: öç ile.

“Ol kâfirün **اوچن** öçin atup birin yazmaz okçısı olur.”

Yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilen kelimeyi M. Ergin, *üçin* okumuş ve “*üçünü*” (DKK: 102) şeklinde aktarmıştır. O. Ş. Gökyay, kelimeyi *üçün* (OŞG: 62.36) okumuş ve “*üçünü*” (DKH: 86) şeklinde aktarmıştır. S. Tezcan da kelimeyi *üçin* okumuş ve cümle için “*Düşmanın üç atışın üçünü de isabet ettiren yazmaz ‘yanılmaz’ okçularından söz ediliyor.*” (DKON: 211) demiştir.

Cümleyi doğru okuyup anlamlandıran O. F. Sertkaya’dır. Sertkaya, 1998 yılında sunduğu bir bildirisinde yanlış okumaları düzeltilmiş, gerekçelerini belirterek kelimeyi *öçin* ‘öç ile’ şeklinde okumuş ve yukarıdaki cümleyi “*O kâfirin öç (intikam duygusu) ile attığı zaman bir tanesini iskalamayan okçusu olur*” (Sertkaya 2004: 148-149) şeklinde aktarmıştır. Bu okuma ve aktarma, bağlama uygun düşüyor.

Drs.67a.6 (ME 130.6)

يَا رَمَزْ → يازمز = **yarmaz** → yazmaz: ıskalamaz.

“Ol kâfirün için atup birin yazmaz okçısı olur.”

Yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilen fiili M. Ergin ve O. Ş. Gökyay (OŞG: 62.34), *yarmaz* okumuşlardır. Ayrıca Ergin fiili, “*aşırmaz*” (DKK: 102); Gökyay “*yarmaz*” (DKH: 86) şeklinde aktarmıştır.

O. F. Sertkaya, 1998 yılında sunduğu bir bildirisinde buradaki fiilin yazımında bir eksiklik olduğunu ve fiilin *yazmaz* olması gerektiğini ve bunun ‘yoldan çıkmak, sapmak, isabet etmemek, ıskalamak’ anlamlarına gelen bir fiil olduğunu söylemiştir (Sertkaya 2004: 148-149).

S. Tezcan da kelimeyi *yazmaz* okumuş ve şu kısa notu yazmıştır:

Şimdiye kadar *yarmaz* okunmuştur. Oysa bağlam açıktır: Düşmanın üç atışın üçünü de isabet ettiren *yazmaz* ‘yanılmaz’ okçularından söz ediliyor. TarŞ. 4459 yaz- II / 2. ‘hedefe isabet ettirmekte yanılmak’ maddesinde üç tanık gösterilmiştir. (DKON: 211)

Yukarıdakilerden *yazmaz* okuyuşunun doğru ve bağlama uygun olduğunu, fiilin bağlama uygun aktarmanın ‘ıskalamaz’ olduğunu düşünüyor, bir iki ekleme yapmak istiyorum:

Fiil, Vat.93b.9’da geçen aynı cümlede يَنْمَزْ (= *yazmaz*) şeklinde yazılmıştır. Nitekim Dresden yazıcısının *ze* yerine *re* yazdığı örnekler de çoktur (bunun için bk. *Giriş* bölümü). Aşağıda bunlardan sadece birkaçını veriyorum:

agız اغر 122b.10, 124a.13	gezdürdi كرددري 69b.10	Oruz اورور 28b.6
azgunı ارغونی 21a.1	karğaruz فارغر 8b.8	Oruzı اوروري 30b.13

Drs.67b.13 (ME 131.13) sözi iki eyleme-: Sözü gereğini yapmak.

“Ol zamânda oğul, ata sözün iki eylemezidi; iki eylese ol oğlı kabûl eylemezleridi.”

Yukarıdaki cümlede geçen deyim, Türkiye Türkçesinde, “*Bir dediği iki olmamak: Her istediği hemen yapılmak*” (Aksoy 1988: 645) ve “*bir dediği iki olmamak, bir sözünü iki etmemek*” (Püsküllüoğlu 2003: 178) şekillerinde yaşamaktadır.

Drs.68a.3 (ME 132.3) yaklaşdı → yaklandı, yaklan-: yaklaşmak.

“Kazan Beg gördi ki kâfir katı **yaklandı**, atından **endi**.”

M. Ergin, yukarıdaki cümlede geçen ve metinde بفلندي şeklinde yazılmış olan kelimeyi *yaklandı* okumuş ve “*yaklaştı*” (DKK: 103) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay da kelimeyi *yaklandı* (OŞG: 345, 63.32 numaralı düzeltme) okumuş ve “*yaklaştı*” (DKH: 87) şeklinde aktarmıştır.

H. Develi, bu kelime için “*Kanaatimce bağlan- okunuşu da tamamen ihtimal dışı değildir; bağlan- fiilinin TS'deki anlamlarından biri de kuşanmaktır*” (Develi 2001: 92) der. Ancak Develi'nin teklif ettiği *bağlan-* ‘kuşanmak’, bağlama uygun düşmüyor.

S. Tezcan ise kelimeyi yaklaştı okumuş ve yazdığı küçük notta “*yaklandı yazılmış olmasına rağmen hiçbir yerde böyle bir eylem bulunmadığı için yaklaştı olarak düzeltmeyi göze alıyorum*.” (DKON: 212) demiştir. Tezcan'ın teklifinin aceleye gelmiş bir düzeltme olduğunu düşünüyorum. Bu düşüncemin gerekçeleri şöyledir:

1. Dede Korkut'ta *yaklaş-* fiili de hiç geçmez.

2. Dede Korkut'ta söz konusu örnekte olduğu gibi şu üç örnekte de geçişsiz fiiller (*eri-, oyna-, susa-*) üzerine *-n-* dönüşlülük çatı ekinin kullanılmış olduğu görülür:

Drs.15a.5: “Kışda yazda karı buzı **erinmeyen** Kızılık Tağına geldi **çıkdı**.”

Drs.17a.8: “Şarp kayalar **oynanmadı** yer obrıldı.”

Drs.150b.8: “Mere herze merze söyleme, **şuşanma!**”

3. Yukarıdaki üç örneğin nüshalardaki yazılışları ve araştırmacıların okuma tercihleri ise şöyledir:

Kelimenin Yazılışı		Araştırmacıların Kelimeyi Okuyuşları (Drs. / Vat.)			
Dresden	Vatikan	M. Ergin	O. Ş. Gökyay	S. Tezcan	M. S. Kaçalin
ارمين 15a.5	ارمين 64b.10	erinmeyen / erimeyen	erimeyen / (OŞG: 10.28)	erimeyen / erimeyen	erimeyen
اوينانمدي 17a.8	اوينانمدين 66a.3	oynanmadı / oynamadın	oynanmadın / (OŞG: 12.34)	oynanmadın / oynamadın	oynanmadın
صوصمه 150b.8	صوصمه 105b.12	şuşanma / şuşama	susanma / (OŞG:148.31)	şuşanma / şuşama	şuşama

Ergin, bu üç örnekte de *dönüşlülük ekini (-n-)* okumayı tercih etmiştir. Tezcan, söz konusu geçişsiz fiille birlikte Drs.15a.5'te geçen kelime de *dönüşlülük ekini (-n-)* okumamış ve bu konuda bir not yazmamıştır. Bu durumda iki fiilde düzeltme yapmayı göze aldığı hâlde son ikisinde *dönüşlülük ekini (-n-)* okumayı

tercih etmiş, ancak bu tercih farklılığı konusunda da bir açıklama yapmamıştır. Ayrıca Tezcan ve Gökyay'ın yukarıdaki üç fiili okuma tercihlerinin örtüştüğünü de belirtmek gerekir.

4. Dede Korkut'ta geçen yukarıdaki örneklerden dolayı Tezcan'ın söz konusu düzeltilmesini doğru kabul etmek pek mümkün görünmüyor. Buradaki *yaklandı*, 'yaklaştı' anlamında kullanılmış olmalıdır. Bu konudaki açıklamalar için Drs.15a.5 notuna bakılabilir.

Drs.68a.3 (ME 132.3) [şudan].

"Arı [şudan] abdest aldı, ağ alnın yere kodı..." = Vat.94a.7.

Yukarıdaki tamir gereklidir çünkü her iki nüshada da deyim, hep *arı şudan abdest al-* şeklinde geçiyor:

Drs.62a.3: "Kalın Oğuz begleri, *arı şudan abdest aldılar*"

Drs.75b.10: "...yere endi, akup geden *arı şudan abdest aldı*"

Drs.77b.13: "*Arı şudan abdest aldılar*"

Drs.98b.6: "...*arı şudan abdest aldı*, ağ alnını yere kodı"

Vat.83a.11: "Oğuz erenleri *arı şudan abdest alup...*"

Vat.90b.10: "*arı şudan abdest alub...*"

Vat.98a.3: "Kazan ..., akub geden *arı şudan abdest aldı*"

Vat.99a.12-13: "*Arı şudan abdest aldılar...*"

Aynı eksikliğin Vat.94a.7'de bulunması bu yanlışlığın ortak ve eski bir nüshaya dayandığını gösteriyor.

Drs.68a.5 (ME 132.5) [tonlu, azgın].

"Kara [tonlu, azgın] dınlü kâfire göz karartdı, haykırdı, at şaldı, karşı vardı, kılıç urdı." = Vat.94a.7.

Daha önce yapılmamış olan yukarıdaki tamir gereklidir çünkü *kara dınlü kâfir* anlam vermiyor. Nitekim şu cümlede geçen *kara tonlu, azgın dınlü kâfirler* tamlaması da tamirin doğru olduğunu gösteriyor:

Drs.14b.4: "*Kara tonlu, azgın dınlü kâfirler*e bir oğul aldurdunısa değil maña!"

Aynı şekilde şu cümlelerde geçen *kara tonlu kâfir* tamlaması da tamirin doğru olduğunu gösterir:

Drs.65b.4-5: "On altı bin *kara tonlu kâfir* ata bindi"

Drs.98b.9: "...Muhammede şalavât getürdi, *ğara ðonlu kâfire* at şaldı"

Drs.107a.10: "*Ğara ðonlu kâfire* at deperem, işümi sen oğar!"

Drs.122b.9: "*Ğara ðonlu kâfirlere* oğraduñ mı?"

Drs.123a.1: "*Ğara ðonlu kâfirlere* oğramadum."

Drs.129b.12: "Altı yüz *ğara ðonlu kâfir* bunlaruñ üzerine kuyıldılar"

Drs.134a.6: "*ğara ðonlu kâfire* kılıç urdı, başdı, ğal'aya kuydı."

Drs.137a.6: "*ğara ðonlu kâfire* at şaldılar, kılıç yöritdiler."

Ayrıca şu cümlelerde geçen *azğın dīnlü kâfir* tamlaması da söz konusu tamirin doğru olduğunu gösterir:

Drs.14b.4: "*Ğara ðonlu, azğın dīnlü kâfirlere* ..."

Drs.14b.6: "*azğın dīnlü kâfire* ben varayım"

Drs.65b.11: "On altı biñ... *azğın dīnli, kızğın dilli kâfir*..."

Drs.66a.7: "*Azğın dīnlü* yağı *kâfirdür* oğul!"

Drs.66a.13: "...ammā *azğın dīnlü kâfirdür*"

Drs.67a.10: "*Azğın dīnlü kâfirdür*, başların keseyin."

Drs.68b.8: "*Azğın dīnlü kâfir* buğaldı"

Drs.71a.10: "*Azğın dīnlü kâfirlere* bir oğul tutdurduñısa değil maña"

Aynı eksiklik Vat.64b.3 ve Vat.94a.7'de de bulunuyor; aynı tamir orada da yapılmalıdır.

Drs.68a.5 (ME 132.5) *yād[a]* getür- → *yād* getür-: anmak.

"...adı görklü Muhammedi ۞ *yād* getürdi." ve

Drs.62a.5: "... adı görklü Muhammedi ۞ *yād* getürdiler."

Ergin ve Tezcan yukarıdaki iki cümlede de fiili *yād getür-* şeklinde okumuşlardır. Gökyay (OŞG: 63.34) ve Sertkaya (2004: 138) ise Drs.68a.5'teki fiili *yada getür-* şeklinde okumuşlardır. Gökyay, ayrıca ikinci cümlede fiili okumaksızın başka bazı eklemeler yapmıştır.

Bence, her iki örnekte de *Muhammedi* yükleme durumu eki almış olduğuna göre *yād* kelimesine, metinde yazılmamış olan yönelme durumu ekini eklemeye gerek yoktur. Her iki cümledeki *yada getürmek*, 'hatırlamak'; *yad getürmek*, 'zikretmek, anmak' anlamında olmalıdır. Buna göre Ergin ile Tezcan'ın okuyuşları doğrudur ve cümleler, '...adı güzel Muhammed'i andı(lar)' şeklinde anlaşılmalıdır. Ayrıca bk. Drs.24a.7-10 notu.

Drs.68a.5 (ME 132.5) **göz karart-**: korkusuzca davranmak, cesur davranmak.

“Kara dīnlü kâfire **göz karartdı** haykırdı, at şaldı, karşı vardı, kılıç urdı.”

O. Ş. Gökyay, yukarıdaki cümlede geçen **göz karart-** fiilinin anlamını *düzeltilmeler*'de “*hışım la bakmak*” (OŞG: 357) olarak vermiş ve “*göz kararttı*” (DKH: 87) şeklinde aktarmıştır. M. Ergin ise dizinde fiilin iki kelimesini ayrı ayrı işlemiş ve fiili “*göz kararttı*” (DKK: 103) şeklinde aktarmıştır. Tarama Sözlüğü'nde fiilin anlamı, “*Hiçbir şeyi göremez hale gelmek, ihtiyarını, iradesini kaybetmek*” (TarS: 1824) şeklinde verilmiş ve beş tanık gösterilmiştir. Ancak, fiilin şu cümledeki kullanılışı, biraz farklı gibidir:

“Bir ağızdan Allah Allah deyerek **göz karartdılar**” (TarS: 1824)

Yaptığım soruşturmada Münir Erten¹⁹⁶, Akşehir ağızında fiilin ‘kaş çatmak’ anlamında kullanıldığını belirtti ki bu anlam, üzerinde durduğumuz fiilin geçtiği cümleye ve Gökyay’ın verdiği anlama uygun düşüyor. Ancak bu anlamları Türkçe Sözlük’teki “*gözünü karartmak Bir işe atılırken hiçbir şeyden çekinmemek*” (TS 2011: 982a) tanımıyla bağlamı bir arada değerlendirsek burada ‘korkusuzca davranmak, cesur davranmak’ anlamının metne çok uygun düşeceği açıktır.

Drs.68a.10, 105b.3 (ME 132.10, 207.3)

دَلْو → طالي = **karğu dillü süñü** → **karğu talı süñü**.

Dresden	Vatikan
Ol gün kara polat uz kılıçlar çalındı. Ol gün karğu دالو talı [süñüler], kayın oğlar atıldı... (68a.10)	
Karğu دالو talı uz süñümi kapdum. (105b.3)	Karğu دالو dalı uz süñümi kapdum. (101b.9)

Yukarıdaki iki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan kelimenin ikinci örneği, Vât.101b.9’da da aynı şekilde yazılmıştır. M. Ergin ve O. Ş. Gökyay, her iki örneği de (OŞG: 64.1, 100.23) yazılışına uygun olarak **dillü** okumuştur.

S. Tezcan, metinde yanlış olduğunu varsayarak kelimeyi *dalı* okumuş ve okuyuşu ile ilgili şu kısa gerekçeyi yazmıştır:

ol gün **karğu** (dallu>) **dalı** [süñüler], (kayın>) **kayın oğ-lar** atıldı. Mızrağı (*süñü*) niteleyen bu deyim Drs. Nüshasında iki kez (68a.10 ve 105b.3)

دلّو yazılmıştır bunu *karğu dillü* okumak mümkündür. Ne var ki beş kez *karğu* (~*karğı*) *talı* geçer (124b.13-125a.1, 126a.9, 127a.3, 127a.13, 150b.3). Vatikan nüshasında ise bu deyim sadece bir kez (101b.9) geçer ve orada *karğu dillü* okunacak biçimde harekelenmiştir. Yine de ‘kargı dilli mızrāk’ anlam vermediğinden دلّو *dillü* yazılışlarını yanlış sayıp bu verileri *karğu dalı* olarak düzeltiyorum. (DKON: 212)

Tezcan’ın okuyuşunu doğru buluyor ve bazı gerekçeler eklemek istiyorum. Öncelikle bununla ilgili benzer tamlama örneklerini inceleyelim:

1. Genel anlamda Dede Korkut’ta silahların imal edilmiş oldukları maddeler silahın sıfatı olarak kullanılır: *kara polat uz kılıç*, *kayın ok*, *karğu cıda*, *demür ton* vb. Buna göre birinci örnekten (Drs.68a.10) bir önceki dizede *kara polat uz kılıç* geçmiş olması da buradaki tamlamanın *Karğu dalı süñü* şeklinde olması gerektiğini gösteriyor.

2. Dresden nüshasındaki diğer örneklerde bu tamlama, *karğu dalı süñü* şeklinde geçmiş olup kelime hep طالي şeklinde yazılmıştır. Geçtiği yerde tamlamaya paralel kullanılan *kara polat uz kılıç* vb. tamlamaların geçmiş olması da söz konusu cümlelerdeki yazımın doğru olduğunu gösterir:

Drs.125a.1: “**Kara polad uz kılıcın** maña vërgil...

Karğu talı süñünj maña vërgil...”

Drs.126a.10: “Egnümdeki demür tonum çignüm kısar.

Kara polad uz kılıcum kının toğrar.

Karğı talı süñüm ne begenmezsın?”

Drs.127a.3: “**kara polad uz kılıcın** kuvvet vërdi,

Karğu talı süñüsin himmet vërdi,”

Drs.127a.13: “**Karğu talı süñüler** ile kırışdılar”

Drs.150b.3-4: “egni berk demür tonum gëyeridüm,

kara polad uz kılıcum belüme bağlarıdum,

alın başa **kunt ısuğum** ururıdum,

Karğu talı altmış tütam süñümü elüme alurıdum.”

3. Yukarıda verilen söz konusu cümle (Drs.68a.10)’de geçen *kayın oğlar* tamlaması ve şu cümlelerde geçen *kayın talı* (طالي) *oğ* ve *kayın oğ / ok* tamlamaları da bu okuyuşun doğru olduğunu destekler:

Drs.105b.11: “Şom altunlu belügümden **kayın talı** menüm oğum.”

Drs.33b.11: “Üç yelekli **kayın oğlar** atıldı, demreni düşdi.”

Drs.104b.12: “Köşa burcdan **kayın oğ**ı eğlenmeyen...”

Drs.112b.11: “**Kayın oğ**ı atanlar kâr kılmadı.”

Bu durumda yukarıdaki ikinci örnek, her iki nüshadaki ortak bir yanlış olarak bir başka nüshaya dayanıyor denilebilir.

Sonuç: Bütün bunlar dikkate alındığında her iki nüshada kelimenin sadece üç yerde (Drs.68a.10, Drs.105b.3, Vat.101b.9) دَلَر şeklinde yazılmış olduğu anlaşılıyor. Bunlardan Drs.105b.3, Vat.101b.9'daki ortak yazım yanlışlığının ortak bir dip nüshayı işaret ettiği de açıktır. Bu nedenle kelime yukarıda verdiğim diğer yerlerde geçen طالي yazılışına uygun olarak *talı* okunabilir.

Drs.68b.2 (ME 133.2)

oğlan uşak yemek yemekçe gelmez: çocuk gibi yemek içmek yakışmaz, gel-: yakışık almak, yakışmak.

“Berü gelün, kırk yoldaşum!

Size kurbân olsun menüm başum.

Görür misiz ağam Qazan baş kesdi, qan dökdi?

Oğlan uşak yemek yemekçe gelmez” = Vat.94a.11: “Oğlan uşak aş yemekçe gelmez başa, dedi.”

M. Ergin ve S. Tezcan yukarıda altı çizilmiş olan cümleyi yukarıdaki şekliyle; O. Ş. Gökyay ise aynı cümleyi Vatikan’a göre okumuştur (OŞG: 64.5-6).

Ergin, cümleyi “*oğlan çocuk yalnız yemek yemeğe gelmez, dedi.*” (DKK: 104) şeklinde aktarmıştır. Gökyay aktarma için cümlelerin Vatikan nüshasındaki şeklini olduğu gibi vermiştir (Gökyay DKK: 87).

Cümledeki anlamın *gel-* fiili ve +CA ekinin kullanılışından hareketle daha doğru tespit edilebileceğini düşünüyorum. Ergin, *gel-* fiilinin anlamını “*gelmek*” (MEİI: 111) şeklinde vermiştir. Gökyay’ın “*türlü yerlerde*” (OŞG: 210) şeklindeki notundan hareketle kelimeyi aynı şekilde anladığı söylenebilir.

Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü’nde *gel-* fiilinin bir anlamı “*yaramak, münasipl olmak*” (Altaylı 1994: 487) şeklinde verilmiştir.

+CA ekinin fonksiyonlarından biri de *gibi* edatının dengi olarak *benzetme* kurmadır (bk. Özçelik 2004b: 148-153). Bununla ilgili olarak *Tarama Sözlüğü*’nde geçen şu örneği görelim:

“Fırakın ve hicranın bir günü, belki bir sa’atı bir **yılcadır.**”(TSE: 58).

Ayrıca, şu örnekte *gibi* edatı üzerine kullanılmış olması, ekin benzerlik fonksiyonu sağladığını daha açık gösteriyor:

“Fırkat şebidir ol ki dükenmez dükenmedi

Rûz-ı visali düş **gibice** bir hayâldir.” (TSE: 59)

Kanaatimce “*Oğlan uşak yemek yemekçe gelmez*” cümlesinde, +*çe* ekinin benzetme fonksiyonu ve *gel-* fiilinin yukarıda tanığını verdiğimiz ‘yakışık almak, yakışmak’ anlamı cümleyi doğru anlamak için yeterlidir. Oruz, daha önce babası tarafından yiğitlik göstermek konusunda aşağılanmış olduğundan, bir an önce yararlık göstererek kendini kanıtlamak için savaşmakta olan babası ve arkadaşlarına yardım etmek istemektedir. Bu nedenle “*Oğlan uşak yemek yemekçe gelmez.*” cümlesi, ‘Çocuk gibi yemek içmek yakışmaz.’ şeklinde anlaşılmalıdır.

Bu cümle o günkü sosyal hayatta kişinin yediği ekmeğin hakkını yararlık göstererek, iş başararak, kahramanlık yaparak kanıtlama anlayışını gösteriyor. *Süheyl ü Nevbahâr*’da geçen bir beyitte Süheyl, veziri Nakkaş’a Nevbahâr’ın yanına çocuk gibi yemek yeme amacıyla gitmediğini şöyle ifade eder:

“Cevâb eyle virdi Nakâşa Süheyl
Ki sanma konuuhğa vardum tufeyl” (Dilçin 1991: 1852)

Drs.68b.3 (ME 133.3)

اسرتمش → اسرتمش = *esirgemiş* → *esritmiş*; *esrit-*: sarhoş etmek, sersemletmek.

“Berü gelün, kırk yoldaşum!
Size kurbân olsun menüm başum.
Görür misiz ağam Kazan baş kesdi, kan dökdi?
Oğlan uşak yemek yemekçe gelmez, dedi.
Babam bu kâfirleri *esritmiş* gibi.
Meni seven yigitlerüm ne şurursız?
Kâfirün bir ucına depelüm”

Ergin, yukarıda koyu harflerle yazılmış ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan kelimeyi *esirgemiş* şeklinde okumuş ve anlamını “*esirgemek*” (MEII: 107) şeklinde vermiştir. Gökyay, aynı kelimeyi önce *esirgemiş* (OŞG: 64.6) okumuş, daha sonra *esrükmiş* (OŞG: 345) olarak düzeltilmiş; sözlükte “*sarhoş etmek, sersemletmek*” (OŞG: 206) anlamlarını vermiştir. Gökyay, daha sonra Ergin’in okuyuşunu eleştirmiş, kendi okuyuşunu savunarak şöyle demiştir:

Kazan Bey yağı içine dalmıştır, baş kesmiş, kan dökmüştür. Bu olanların *esirgemek*le ne ilgisi var? Kazan Bey bu yaptıklarıyla yağayı sarhoşa döndürmüştür, sersemletmiştir. Bundan ötürü de oğlu yağıya girmek için yüreklenmiştir. (Gökyay 1982: 99).

Tezcan ve Özçelik, Gökyay’ın notunu atlamış ve kelimeyi Ergin gibi *esirgemiş* şeklinde okumuştur. Yukarıdaki kelimeyi *esirgemiş* okumak, bağlama uygun düşmüyor. Yazıcının burada bir yazım yanlışlığı yaptığını (*te* yerine *kef*) düşünüyorum ve Gökyay’ın gerekçelerine birkaç ekleme yapmak istiyorum:

1. Dede Korkut'ta *esirge-* fiili hiç geçmez.

2. Buradaki fiil, *esirgemiş* olamaz çünkü hemen öncesinde geçen “*Görür misiz aġam Kazan baş kesdi, kan dökdi?*” cümlesinin bağlamına uygun düşmez.

3. Yukarıdaki metnin öncesinde Oruz, babasının emrine uyararak savaşa girmemiş, yiğitleriyle birlikte yüksek bir yere çıkmış ve savaşı izlemiştir. Ozan, bu durumu “*Ol zemānda oġul ata sözün iki eylemezidi. İki eylese ol oġlı kabül eylemezleridi.*” (Drs.67b.13-68a.1) sözleriyle açıklar. Ayrıca, Oğuzlarda izinsiz şekilde savaşan taraflardan birinin düşmanına saldırılmadığı şu cümlelerde vurgulanıyor:

Drs.32a.12, 77a.9: “Destürsuzca Bayındır Hānuñ yağısın başan... Şer Şemse’ddin”

Drs.100a.4-5: “Destürsuzca menüm yağuma giren yigit, ne yigitsin? Destürsuzca yağıya girmek bizüm elde ‘ayb olur.”

O hâlde fiilin *esirgemiş* gibi okunması durumunda Oruz’un, babasının affettiği düşmana girdiği kabul edilmiş oluyor ki bu bağlama ve moral değerlere uygun düşmez.

Sonuç: Buradaki kelime, bağlama göre *esritmiş* ‘sersemletmiş’ okunmalı ve anlaşılmalıdır. Yazıcı burada, *te*’nin başta yazılan şeklinin (𐰽) bitişik yazılmış iki nokasını *kef* (𐰽)’in keşidesine benzetmiş ve bu yanlışlığı yapmış olmalıdır.

Drs.68b.6 (ME 133.6)

طاز يولدا → طاز يەرلره = **tar yolda** → **tar yerlere**.

“Şanasıncim **tar yerlere** tolu düşdi ya kara kazun içine şahin girdi.” = Vat.94a.13-94b.1

Yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan ibare, araştırmacılar tarafından yazılışına uygun olarak *tar yolda* şeklinde okunmuştur. Tezcan ise ibareyi *tar yerlere* şeklinde tamir ederek okumuş ve ibarenin Vatikan nüshasına göre böyle okunması gerektiğini yazmıştır:

Önceki yayınlarda *tar yolda* okunmuş olan sözcükler Vatikan nüshasında olduğu gibi düzeltilerek طاز يەرلره *tar yerlere* ‘ağaçsız yerlere’ okunmalıdır. Çıplak araziye dolu yağınca insan sığınacak yer bulamaz. Krş. Drs.56a.10-11 ‘Daz (11) yerde torgay atmağa yağşı. (DKON: 213)

Bu düzeltmeyi doğru buluyor bir iki ekleme yapmak istiyorum:

1. Drs.56a.10-11’de *daz* geçtiği gibi Vatikan nüshasındaki aynı cümlede de *daz yerde* geçiyor:

Vat.79a.12: “Daz yerde turgay atmağa yağşı.”

2. Bu durumda tamlamanın iki nüshada yer alan dört örneğinden üçünün *taş yerlere* (Drs.56a.10, Vat.79a.12, 94a.13) şeklinde geçmesi de söz konusu örneğin *yolda* okunacak şeklindeki yazımında bir yanlışlık olabileceğini gösteriyor.

3. Ayrıca yazıcının bu ibaredeki *taş* kelimesini طار şeklinde yanlış yazmış olması da burada bütünü yanlış olduğunu ve bir sonraki يرلره (*yerlere*) kelimesini de yanlış yazdığını gösteriyor. Buradaki طاربولر şeklindeki yanlış yazım, önceki nüshada يرلره (*yerlere*) kelimesindeki *re*'lerin *vav* ve *dal*'a benzer şekilde yazılmış olmasından kaynaklanmış olmalıdır.

4. Dede Korkut'ta *yer* kelimesiyle kurulmuş olan şu tamlamaların sık kullanılmış olması da yapılan düzeltmenin doğru olduğunu gösterir:

Tamlama	Tamlamanın Geçtiği Sayfa ve Satırlar
alcağ <i>yer</i>	Drs.5a.7
bu <i>yer</i>	Drs.59a.12, 97b.3
daz <i>yer</i> (+de)	Drs.56a.10
gen <i>yer</i>	Drs.81b.2, 116a.13, 135a.3
gedükde <i>yer</i>	Drs.4b.2
hub <i>yer</i>	Drs.66b.1
kelez <i>yer</i>	Drs.4b.3
ne <i>yer</i> (+de / +den)	Drs.4b.6, 11b.5, 91b.3, 99b.2, 99b.3, 117b.6, 136a.10
on belen <i>yer</i>	Drs.44a.6
sapa <i>yer</i>	Drs.33b.7, 56b.12, 68a.12, 78a.4, 104a.12
sarp <i>yerler</i> (+de / +e)	Drs.76a.5, 141b.1
yavuz <i>yerler</i> (+e)	Drs.90a.2
yüce <i>yerler</i> (+e)	Drs.15a.5, 122a.11

Drs.68b.6-7 (ME 133.6-7) **ķara, ala (kaz)**: Renklerin *aşagılama* ve *yüceltme* amacıyla kullanılışı.

“Şanası kim taş yerlere tolu düşdi ya **ķara** **ķazuñ** içine şahin girdi, kâfirün uçını başdı tağıtdı.”

S. Tezcan, yukarıdaki cümleyle ilgili olarak yazdığı notta cümledeki *taş* kelimesini tespit ettikten sonra şu soruyu sorar:

Niçin **ķara** **ķaz**? Bu ifade Drs. nüshasında bir kere daha geçiyor: Drs.142a.13: Ala ördek, **ķara** **ķazuñ** uçurmaya. Bir kere de *ala* **ķaz** geçiyor: Drs.95b.8-9: **Ķarşuñ** ala **ķaz** geldi, şahinün atmaz mı-(9)-sın? (DKON: 213).

Tezcan, notunun devamında **ķaz** kelimesinin Kazakçada hangi sıfatlarla kullanıldığı konusu üzerinde durur.

Drs.21a.3, 68b.6-7, 142a.9-142b.2 ve 142a.10 notlarında *ala, alaca, kara, karaca* sıfatlarının Oğuz'un karşısındaki kâfirleri aşağılamak amacıyla kullanıldığını örnekleriyle gösterdim; konuyla ilgili olarak bu notlara bakılabilir. Bence aynı *aşağılama düşüncesi*, yukarıdaki metin için de geçerlidir ve *kara* sıfatı, aşağılamak amacıyla kullanılmıştır. Şu veride geçen istiarede ise aynı *aşağılama düşüncesi*, renk adı yerine *bölük* kelimesinin *sayısal üstünlüğüne* karşılık bir *sâhin*'in *güç* bakımından *üstün oluşu* üzerine kurulmuştur.

Drs.99b.11: “Bir bölük kaza şahin girmiş gibi kâfire at saldı.”

Şu veride ise Drs.142a.9-142b.2 notunda belirttiğim gibi *ak-ğara* tezadı, Oğuz ve düşmanları için kullanılmıştır. *Ak*, Oğuz'u yüceltmek, *ğara* ise Oğuz'un düşmanlarını aşağılamak içindir. Dede Korkut'ta geçen benzer bir başka örneği de şudur:

Drs.142a.13: “Ağ şunkur kuşu erkeğinde bir köküm var,

Ala ördek, kara kazın uçurmaya."

Kan Turalı, düşmanın devesi ile güreşirken yorgun düşer. Kırk yiğidi bir *soylama* ile onu yüreklendirirler. *Soylamada* şöyle bir cümle geçer:

Drs.95b.8: “Karşuna ala kaz geldi, sāhinün atmazmısın?”

Bu cümlede de *ala kaz* ile yapılmış olan istiare, aynı *üstünlük psikolojisine* dayanıyor ve aynı şekildeki *kücümseme*, *asağılama* düşüncesinin bir parçasıdır.

Drs.68b.8-9 (ME 133.8-9) [şancıldı, kimse[ler].

1. **اوچه** → **وچه** = **oça** → **oça** [**şancıldı**], **oça şancıl**:- okla vurulmak.
2. **کوردي** → **کوردی** = **girdi** → **gördi**.
3. **کمه** → **کمه‌لر** = **kimse** → **kimse[ler]**.
4. **اوخلدیلر** → **اوخلتلولر** = **oğladılar**.

“Azgün dinlü kâfir buğaldı, اوچه → اوچه [o]ħa [şancıldı]. کوردی → کوردی
 Gördi kovulan کمه → کیمه[ler] kimse[ler] oğlanuñ bedevî atın اوخلدیله → اوخلدیله
 oğladılar, at yıhıldı, kâfirler Oruzuñ üzerine çohdı; Oruzuñ kırk yigidi atdan èndi,
 ...”

S. Tezcan, yukarıdaki ilk iki cümle için şu kısa notu yazmıştır:

DKK'ının en güç yerlerindendir; burada eksiklik(ler) olduğunu sanıyor, bu yüzden bir çözümün mümkün olmadığını düşünüyorum.

Ergin ve Gökyay'ın benimsedikleri *kovulan* okuyuşu Rifat Bilge'nin okuyuşuna dayanır; Bilge şöyle okumayı önermiştir: *kāfir buḡaldı kaçā gördi kovulan kimseler...* (Rifat Bilge baskısı s.73; gördi vāv'sız yazılmıştır; Drs.48b.13'te de vāv'sızdır. (DKON: 213)

Araştırmacıların yapmış oldukları *kimse[ler]* şeklindeki tamir, metin için gereklidir. Ayrıca Tezcan'ın metnin bu kısmı için söylediği “*metnin en güç yerlerindendir*” şeklindeki düşüncesine katılıyorum. Gerçekten de yazıcının burada bütünü şaşırdığı ve yazımda birçok eksiklik bıraktığı anlaşılıyor. Ancak buna rağmen bir çözüm yolunun olabileceğini düşünüyorum.

Oruzun Tutsak Olduğu Boy'da geçen bu satırlar, Vatikan nüshasında da geçtiğine göre öncelikle Vatikan'daki satırlarla karşılaştırılması ve çözülebilecek noktaların araştırılması gerekir. Bu düşünceyle yukarıda söz konusu edilen cümlelerin birincisinin Vatikan nüshasındaki şeklini görelim:

Vat.94b.1: “Azgün dinlü kâfir buğaldı, oğa girdi.”

Bu cümledeki *oğa* kelimesi, Drs.68b.8'de *وحه* şeklinde yazılmıştır. Bağlama göre kelimenin başındaki *elif* ile ikinci harf olan *hı*'nın noktasının yazılmaması olduğu ve kelimenin *[o]ha* = (اوحه) şeklinde tamir edilmesi gerektiği anlaşılıyor:

“Azgün dinlü kâfir buğaldı, اوحه → وحه *oğa* girdi.”

Nitekim şu kelimelerin başında da *elif* atlanmış, yazılmamıştır.

anla كله 49b.7	êtdüm هتدم 142a.1	esen سن 90b.2
er ر 152a.13		

Şu kelimelerde ise *hı* yerine *ha* yazılmıştır.

halıcısı حاليجسى 103a.2	hırsuzları حرسوزلري 25a.10	hotazlı حوتازلي 32a.9
taht تحت 10b.9, 10b.12, 19a.9	Hızır حضر 15a.11	tahtı تحتی 8a.8

Ancak, cümle bu hâliyle de anlam vermiyor. O hâlde Dede Korkut'ta geçen diğer *şancıl*- fiili örnekleri için şu üç cümleye bakalım:

Drs.51a.10: “*Kılıcuma toğranayın, oğuma şancılayın...*”

Drs.97a.3: “... *kılıcuma toğranayın, oğuma şancılayın...*”

Drs.132a.11: “Men *kılıcuma toğranayım, oğuma şancılayım...*”

Bu şu cümlelerde geçen *kılıca toğran*- ve *oğa sancıl*- deyimlerindeki fiillerin *kılıç* ve *okun* işlevine göre seçilmiş olduğu açıktır yani kılıç *doğrar* (keser), ok ise *sancar* (batar veya deler). Buna göre yukarıdaki üç cümlede geçen *oğa sancıl*- deyimindeki *sancıl*- fiilinin söz konusu cümlelerin de yüklemi olduğu, ancak metinde yazılmaması olduğu ve cümlelerin şöyle tamir edilebileceği anlaşılıyor:

“Azgün dinlü kâfir buğaldı, [o]ha [şancıldı.]”¹⁹⁷

Bu durumda söz konusu metin şöyle şekillenmiş olacaktır:

¹⁹⁷Benzer tamir için bk. Drs.22b.13 notu.

“Azgün dinlü kâfir buñaldı, [o]ña [şancıldı]. **Gördi**; kovulan kimse[ler] oğlanuñ bedevî atın oñladılar, at yihıldı, kâfirler Oruzuñ üzerine çohdı; **Oruzuñ kırk yigidi atdan endi**, ala kalkan bağını kışa dügdiler, kılıç sıyırıldılar, Oruzuñ üzerine çok şavaşdılar.”

Yukarıda altı çizili ikinci cümlelerin başında geçen, metinde كړدي şeklinde yazılmış ve şimdiye kadar *girdi* okunmuş olan kelimeyi *gördi* okuyup ‘görünce’ olarak anladığımızda *Oruzuñ kırk yigidi*, cümlelerin öznesi olacaktır / olmaktadır. Nitekim aynı fiil, Dresden nüshasında iki yerde daha vâv’sız yazılmıştır: 49b.4 (*gördi*), 105a.6 (*gördiler*).

Böylece metindeki tek sorun, cümlede احتلرل şeklinde yazılmış olan kısım kalmış oluyor. Araştırmacıların bu kısmı *oñladılar* şeklindeki okuyuşları, bağlama uygundur. Burada sadece yapılmış olan tamire gerekçe olabilecek şu üç cümlede geçen *oñla-* fiilini gösteriyorum:

Drs.12b.3: “...oğluñ او خلیب **oñlayup öldüre görgil**.”

Drs.72b.7: “...bedevî atı oğlanuñ, او خلاشمش **oñlanmış**”

Drs.99b.7: “Khan Turalınuñ atını او خلامشلر **oñlamışlar**.”

Bu cümlelerden birincisinde *oñlayup* fiilinin yazım şeklinin ve kullanılışının söz konusu Drs.68b.8’de geçen örnek gibi olduğuna özellikle dikkat çekmek isterim. Ayrıca bk. Drs. 22b.13 notu.

Drs.68b.10 (ME 133.10) **çoh-idi**, **çohdu** → **çohdı**; **çoh-**: çullanmak.

“Kâfirler Oruzuñ üzerine **çohdı**.”

Yukarıdaki cümlede geçen *çohdı* kelimesi, metinde جر خدي şeklinde yazılmıştır. Araştırmacılar kelimeyi şu şekilde okumuşlardır:

M. Ergin: “Kâfirler, Oruzuñ üzerine **çoh-idi**.”

O. Ş. Gökyay: “Kâfirler Oruzuñ üzerine **çohdu**.” (OŞG: 64.13)

Ergin’in, *çoh-idi* okuduğu kelimeyi “*çoh- üşüşmek, çullanmak*” (MEII: 76) diye işlemesi ve “*üşüştü*.” (DKK: 104) şeklinde aktarması, metindeki okuyuşuna dönüp *çohdı* şeklinde düzeltme yapmayı unuttuğunu gösteriyor.

Gökyay; fiili *çohdu* şeklinde okumuş, *çohmak* fiilinin anlamını “*cem olmak, üşüşmek, toplanmak, çullanmak, hücum etmek*” (OŞG: 190) olarak vermiş ve fiili “*çullandı*.” (DKH: 87) şeklinde aktarmıştır.

Ergin’in dizinine bakmayı unutan veya atlayan İlhan Başgöz, metinde düzeltilmesi unutulmuş *çoh-idi* okuma şekli ile ilgili olarak şu düzeltme notunu yazmıştır:

Gökyay, son kelimeyi 'Çoxdu' okumuştur. (Gökyay s. 49 st. 15) Bizce doğru olanı budur. *Çohmak*, *çohuşmak* diye bir fiil vardır. Metindeki kelime buradan gelmektedir. Çok olmakla ilgili değildir. *Çohmak* Sivas ve çevresinde birçok insanın veya hayvanın, bir insan veya bir hayvan üzerine çullanması üşüşmesi anlamında kullanılır. (Başgöz 1960: 443)

S. Tezcan, hem Ergin'in dizin ve aktarmasını hem İ. Başgöz'ün notunu hem de Gökyay'ın okuma ve anlamlandırmasını atlamış aynı düzeltmeyi tekrar yapmıştır:

Son sözcük şimdiye kadar *çoh idi* «çok idi» okunmuştur, oysa burada söz konusu olan *çok-* eylemidir; TarS. 937 *çok-*-*çoh-* 'toplanmak, üşüşmek, hücum etmek, çullanmak'. (DKON: 214).

H. Develi, Gökyay'ın okuma ve anlamlandırmasının Tezcan'ın dikkatinden kaçmış olduğunu belirtmiştir (Develi 2001: 92). *Tarama Sözlüğü* 937-938'de *çokmak* (*çohmak*) fiili "*Toplanmak, üşüşmek, hücum etmek, çullanmak*" şeklinde tanımlanmış ve 16 tanık verilmiştir.

Drs.68b.13 (ME 133.13) قلابه لن → قلابه لن = *kalaba* → *kalaba[hk]*.

"Kalaba[hk] korhudur, derin olsa baturur."

Ergin, yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılış verilmiş olan kelimeyi yazılış şekline dikkat çekmeksizin *kalabalık* okumuştur.

Gökyay (OŞG: 64.15), Tezcan ve Özçelik söz konusu kelimeyi *kalaba* okumuşlardır. Sertkaya ise 1998 yılında sunduğu bir bildirisinde gerekçe belirtmeksizin kelimenin *kalaba<lık>* şeklinde tamir edilmesi gerektiğini söylemiştir (Sertkaya 2004: 138).

Sertkaya'nın tamir teklifi doğrudur çünkü aynı kelimenin şu cümlelerdeki kullanılışı ve metindeki yazım şekli şöyledir:

Drs.39b.8: قلابه لن Kalabalık kâfire girende Allâh ...fırşat vërsün!"

Drs.47a.11: "Derin olsa baturur, قلابه لن kalabalık korhudur"

Drs.123a.9-10: "... قلابه لن kalaba- قلابه لنlık yağı gelse kayıtmaz idün."

Bu cümlelerdeki yazım şekillerinin aynı olması, söz konusu kelimenin so-nundaki *+lık* ekinin atlanmış / yazılmamış olduğunu gösteriyor. Hatta dikkat edilirse bu cümlelerden Drs.123a.9'da geçen örnekte 9. satırın sonunda kelimenin قلابه (*kalaba*) kısmı yazılmış, 10. satırın hemen başında ise kelimenin eki قلابه (*+lık*) yazılmıştır. Bu durum, okuma konusundaki düşüncemizi güçlendiriyor. Ayrıca üç örnekten ikinci cümle (Drs.47a.11) -öğeleri yer değiştirmiş olsa da- söz konusu cümle ile aynı olması da okuma konusundaki düşüncemizi güçlendiriyor.

Drs.69b.2 (ME 135.2)**1. yazı yêrde yoldaş koyup kaç-****2. meydânı koyup / şalup kaç-**

Bir savaş sonrasında Kazan Bey, oğlu Oruz'u göremeyince nerede olduğunu sorar; yoldaşları, kendisine Oruz'un savaşta korkup anasının yanına kaçtığını söyleyince Kazan şöyle der:

“Varayın anı anası yanından alayın kılıcıla pâreleyeyin, altı bölük edeyin, altı yolun ayırında birağayın. Bir dağı kimse **yazı yêrde yoldaş koyup kaçmaya**, dedi.”

Yukarıda geçen *yazı yêrde yoldaş koyup kaç-*, bir deyim olmalıdır. Bugün Türkiye Türkçesinde, buna yakın anlamda kullanılan “(birini) yarı yolda bırakmak: Gereken yardımı sonuna kadar yapmamak; desteğini çekmek” ve “meydanı (birisine veya bir şeye) bırakmak: Mücadeleden vazgeçmek veya yarışmadan çekilmek” (Kardâş vd. 2000: 3148 ve 1968) deyimleri vardır.

Dede Korkut'ta buna benzer *meydânı (koyup / şalup) kaç-* şeklinde bir deyim daha geçer:

Drs.125b.5: “Oğlan kuş yürekli olur, **meydânı kor kaç**ar, dedi.”

Drs.128a.7: “Kalan kâfirler bilüp, **meydânı şalup kaç**dı.”

Drs.70a.5 (ME 136.5) 1.<bedevî>, 2.کبکی → گبیگین = gëyigın → gëyigi,

3. [Gögsi gözel kaba tağa ava çıkdun]

“Kalkubanı yeründen örü tırdun,

Oğlunıla yelisi kara kazılık atın bütün bindün,

[Gögsi gözel kaba tağa ava çıkdun]

Boynı uzun <bedevî> gëyigi alup yıkdun,

Semüz etün yükletdün, gërü döndün.”

Yukarıdaki soylamanın üçüncü dizesindeki karışıklıklara ilk olarak S. Tezcan dikkat çekmiş; *bedevî* kelimesinin fazlalık olduğunu, metinden çıkarılması gerektiğini belirterek şunları söylemiştir:

Burada metin bozuktur, sözcükler karışmıştır; *bedevî*, geyik için bir niteleme olamaz; *semüz etün* («sana ait olan semiz eti») mümkün olmakla birlikte iyi değildir; *semüz etin* («avlanan geyiğin semiz etini») uygun düşerdi. (DKON: 215)

Tezcan'ın düşüncesini doğru buluyor, bir iki gerekçe eklemek ve ayrıca burada eksik bir dize bulunduğuna dikkat çekmek istiyorum:

* Dresden nüshasında *bedevî geyik* hiç geçmez; buna karşılık *bedevî at*¹⁹⁸ ve *boynı uzun bedevî at*¹⁹⁹ deyimleri geçer. Ayrıca Dede Korkut'ta *bedevî* nitelemesi sadece at için kullanılmıştır.

Kazan Bey, oğlu Oruz'u yanına alarak ava çıkmış ancak eve yalnız dönmüştür. Yukarıdaki dizeler oğlu Oruz'u kocasının yanında göremeyen Borla Hatun tarafından Kazan Bey'e hitaben söylenmiştir.

* Yukarıdaki dizeler Vatikan nüshasında şöyle geçiyor:

“Kalkubanı oğulıla yeründen örü durduñ.

Yelisi kara kazılık atıñ budın bindüñ.

Gögsi güzel kaba tağlar önine ava bindüñ.

Boynı uzun geyikleri alıp yıkdıñ,

atlarıña yükledüñ gerü döndüñ.” (Vat.95a.6-8)

* Burada *geyigin* (كبيك) okunacak şekilde yazılmış olan kelime, *geyigi* (كبيكي) okunacak şekilde yazılmış olmalıydı. Nitekim Dresden yazıcısı şu iki örnekte de kelime sonunda yanlışlıkla *ye* yerine *nun* yazmıştır.

atı اتن 72b.7	şuyn صوين 95a.8	

* Ayrıca iki nüshadaki dizeler karşılaştırıldığında Vatikan nüshasında geçen yukarıdaki altı çizili dizenin Dresden nüshasında atlanmış, yazılmamış olduğu anlaşılıyor.

* Metinde Boğaç Han'ın annesinin ağzından kocasına benzer şekilde seslendiği görülüyor; burada da anne aşağıdaki sözleri avdan dönen kocasının yanında oğlunu göremediği için söylemiştir:

“Kalkubanı yeründen öri tırdıñ,

yelisi kara kazılık atıñ buñun bindüñ,

gögsi güzel kaba tağa **ava** çıkdıñ.” (Drs.14a.3-5)

Başka yerlerde geçen benzer *soylamalar* da yukarıdaki teklifler konusunda fikir veriyor:

“senüñ oğluñ yerinden örü tırdı,

gögsi güzel kaba tağa **ava** çıkdı.

Sen var iken **av** avladı, kuş kuşladı.” (Drs.12a.1-3)

198Drs.7b.3, 10b.13, 12b.6, 13b.2, 15a.3, 15a.7, 17b.4, 19a.4, 65b.13, 68b.9, 70b.10, 72b.7, 145b.13.

199Drs.10b.13, 18a.3, 18b.6-7, 66b.4.

“Kalkubanı yeründen fırtı geldün.

Yelisi kara kazılık atun bufun bindün.

Arkıru yatan ala tağlar etegine ava vardun.” (Drs.122b.7-9)

Drs.70a.8 (ME 136.8)

اَسِيلَان اَسِيلَان = şaylan şaylan → aşılan aşılan: asılı asılı.

“Aşılan aşılan kayalardan

Kazan, oğlan[cuğumu] uçurdun mı?” = Vat.95a.9: اَسِيلَان

S. Tezcan, daha önce yazılışına uygun olarak *aşılan aşılan* şeklinde okunmuş ve aynı şekilde aktarılmış (DKK: 106, DKH: 88) olan yukarıdaki cümlede geçen ikilemeyi *şaylan şaylan* ‘sarp, yalçın’ olarak okuyup anlamlandırmış ve okuyuşuyla ilgili olarak şu gerekçeleri yazmıştır:

Şimdiye kadar *aşılan* okunmuştur. Çünkü çekimleyen, tanımadığı sözcüğün önüne iki defasında da bir *elif* eklemiştir. Vat. nüshasında da yanlış olması, bunun eski bir yanlış olduğunu gösteriyor. Drs. nüshasını çekimleyen sözcüğü *ye* ile yazmış, Vat. nüshasının çekimcisi ise *ye* yazmamış, sadece hareke koymuştur. Sözcüğü *şaylan* ‘sarp, yalçın’ olarak düzeltiyorum: DerS. 3560 *saylan* ‘yar, uçurum’ (Hatay, Adana); *saylak* 1. ‘üstü ince toprak katmanıyla örtülü taşlık yer, kayalık’; 2. ‘dağın dik ve kayalık yüksek yeri’; 3. ‘dere tepe, engebe’; 5. ‘sarp yer’; *saylam* 3. ‘dağın düzlük yeri’; SDD 1581 *zıylan* 1. ‘kayalık, sert tepe, uçurum’ (DKON: 215-216)

Daha önce söz konusu kelimeyi Tezcan gibi okumuş ve notuna göndermede bulunmuştum. Ancak yukarıda da görüldüğü gibi Tezcan’ın gerekçe gösterdiği *saylan* kelimesinin *Derleme Sözlüğü*’ndeki anlamı ‘yar, uçurum’dur yani kelime bir isimdir. Tezcan, bu teklifiyle hem *elif ve med*’i atarak kelimenin yazım şeklini değiştirmiş hem de *-uçurum kayalar* denmeyeceğini düşünerek- *yar, uçurum* isminden hareketle yorum yapıp kelimeyi ‘sarp, yalçın’ gibi bir sıfatla değiştirmiş olmaktadır yani Tezcan, yazımı değiştirmenin ötesinde bulduğu yeni kelimenin türünde de bir değişiklik yapma yoluna gitmiş oluyor. Oysaki burada *aşılan aşılan kayalar* şeklinde yazılmış olan tamlama, ‘asılı asılı kayalar’ anlamındadır ve zaten bir sıfat tamlamasıdır. Söz konusu bu tamlama, bağlama gayet uygundur ve ‘yalçın kayalar’ olarak da anlaşılabilir. Bu nedenle yazımı değiştirmeye gerek yoktur. Nitekim Vat.95a.9’da geçen aynı cümlede de fiil اَسِيلَان şeklinde yazılmıştır.

Basat, Tepegözi öldürdüğü Boy’da geçen şu cümlede *aşılan* kelimesinin, ‘asılı’ anlamında kullanılmış olması da düşüncemizi destekler:

Drs.117a.9: “Pes yayını eline aldı, oğıla ol kılıç *aşılan* zenciri urdı.”

Drs.70a.9 (ME 136.9)

اوغلان → اوغلان جو غمی = **oğlan** → oğlan[**cuğumu**].

“Aşılan aşılan kayalardan Kazan,
oğlan[**cuğumu**] uçurduñ mı?”

Yukarıdaki ilk cümlede tamir edilmiş olan kelime; sadece Gökyay tarafından *oğlancuğum* (OŞG: 65.22) şeklinde tamir edilerek okunmuş, diğer araştırmacılar kelimeyi yazılışına uygun olarak *oğlan* şeklinde okumuşlardır. Gökyay’ın bu tamiri, kelimeyi Vatikan nüshasında geçen aşağıdaki şekline yaklaştırarak yaptığı anlaşılıyor:

Vat.95a.10: “Aşılan kayalardan, Kazan, *oğlancuğumu* uçurduñ mı? Yoħsa tağun aşlanına yedürdün mi?”

Bağlam açısından Vatikan nüshasındaki şeklin doğru olduğu anlaşılıyor. Buna göre tamirin “*oğlan[**cuğumu**]*” şeklinde yapılmasının daha uygun olacağını düşünüyorum.

Drs.71a.2 (ME 138.2)

النام → يانم ال = **yanuma al** → yanum al[**a**].

“yanum al[**a**] bakduğumda kınşuma eyü bakdum”

Yukarıdaki cümlede geçen ve metinde *النام* şeklinde yazılmış olan ilk iki kelime, Ergin ve Gökyay (OŞG: 66.13) tarafından *yanum ala* şeklinde okunmuştur. Başgöz, bu okuma şekline karşı çıkarak şöyle der:

Bize göre ‘yanum ala’ değil ‘yanıma el (il)’ olacaktır. Dresden nüshası *ala* gibi okunan kelimeyi ‘elif’ ve ‘lam’la yazmak suretiyle yanlış anlamaları açıkça düzeltmektedir. Esasen anlam da bunu gerektiriyor. Uruz’un annesi ‘yanıma - yakınım - il gibi baktığumda, konu kınşuma iyi baktım, onlara fenalık etmedim’ diyor ve devam ediyor ‘aç görsem doyurdum, yalnızak görsem donattım. (Başgöz 1960: 442)

Başgöz’ün bu okumaya itirazı ve açıklamaları boşuna olmuştur. Burada yazıcı, ikinci kelimenin sonuna gelmesi gereken yönelme ekini (+a), ilk kelimenin sonuna eklemiştir. Şu cümlelerde koyu punto ile belirtilen benzer kalıplaşmış yapılar da yukarıdaki cümlede bir yazım yanlışlığı bulunduğunu ve teklif edilen tamirin doğru olduğunu gösteriyor:

Drs.29b.13: “**Başun ala** bakar olsam başsuz ağaç”

Drs.30a.1: “**Dibün ala** bakar olsam dıbsüz ağaç.”

Drs.64a.12: “**Şağum ala** bakduğumda kartaşum Kara Göneyi gördüm.”

Drs.64b.1: “**Şolum ala** bakduğumda tayum Aruzı gördüm.”

Drs.64b.3: “**Karşum ala** bakduğumda seni gördüm.”

Metinde benzer yanlış yazım ve düzeltme için bk. Drs.133a.6 notu.

“Umanına usanına aş yedürdüm”

O. Ş. Gökyay; sözlükte kelimelerden sadece birincisinin anlamını, “*uman bekleyen, uman*” (OŞG: 296) olarak işlemiş; cümleyi olduğu gibi aktarmış (DKH: 89) sonra dipnotta “*Bir nesne umanına, bir nesne isteyene; benden bir nesne uman ve benden bir nesne bekleyene, isteyene de, istemeyene de.*” (DKH: 180) açıklamasını vermiştir.

T. Tekin, yazdığı notta ikinci fiilin *osanına* şeklinde okunması gerektiğini yazmıştır (Tekin 1986: 154)

S. Tezcan'ın cümle ile ilgili olarak yazdığı küçük not şöyledir:

Ergin, *us-* eylemini Ergin II, 304'te 'sanmak, ummak' ile karşılamıştır. Bunlardan yalnız 'ummak' uygun düşüyor; zaten metinde de *um-* ve *us-* yana kullanılmıştır. Ancak *us-* eyleminin 'ummak' anlamıyla DerS. nde sadece bir yer denlenmiş olması şaşırtıcıdır. Türkmencede TDS 492 *os-* 'hesaplamak, sanmak' anlamına gelir. (DKON: 217).

Araştırmacıların *uman* sıfat-fiili için verdiği ‘*uman*, bekleyen’ anlamı cümledeki bağlama uygundur. Bu ikilemedeki *sıfat-fiillerin* birincisinin yapısı *um-an* ve anlamı ‘bekleyen, isteyen’ olduğuna göre ikincisinin yapısı *us-an* olmalıdır. Bu durumda ikilemenin ikinci *sıfat-fiili* olan *usan*’ın *uman* ile eş veya yakın anlamlı olması gerekir. Sözlükte verilen anlama göre yukarıdaki cümle, ‘Beklentisi olana yemek yedirdim’ veya ‘Beklentisi olanı doyurdum’ şeklinde aktarılabilir.

Drs.71a.8, 10 (ME 138.8, 10) 1. soguld- → tuglad-.

2. tuğladayım, yıkdurayım → tuğladayın, yıkdurayın.

“Karşı yatan kara tağdan bir oğul uçurduñısa değil maña!

külüngile yıkdurayım → yıkdurayın.

kanın akan yügrük şudan bir oğul akıtdunısa değil mana!

tamarların **طرقه** şoguldayım → tuğladayın.

azgün dīnlü kāfırlere bir oğul tutdurdunısa dēgil manā!

hān babamun yanına men varayın.

ağır hazine, bol leşker alayın,
 yaralanup kazılık atumdan enmeyince
 yeñümile alca kanum silmeyince
 kol bu! olup yer yüzine düşmeyince
 yalıñuz oğul haberin almayınca
 kâfir yollarından dönmeyeyin.”

1. şoğuld- → tuğlad-

M. Ergin; yukarıdaki metinde geçen ve yazım şekli gösterilmiş olan fiili *tuğladayım* okumuş, “*tıkataym*” (DKK: 108) şeklinde aktarmış ve anlamını “*kapattırmak, tıkatmak*” (MEİİ: 294) olarak vermiştir.

O. Ş. Gökyay, yanlış yazıldığını düşünerek fiili -muhtemelen- Vat.100a.1’e göre *şoğuldayım* (OŞG: 66.25) okumuş ve anlamını “*toprağa suyu çekirtmek, suyu kurutmak, suyun çekilip kaybolmasına sebep olmak*.” (OŞG: 281) şeklinde vermiş, sonra kitabının *düzeltilmeler* bölümünde fiilin “*tuğladayım*” (OŞG: 345) şeklinde düzeltilmesi gerektiğini belirtmiştir.

S. Tezcan; yukarıdaki Gökyay’ın birinci okuyuşunu atmış, söz konusu fiili *şoğldayım* okumuş ve yazdığı notta şunları söylemiştir:

tu ile yazılmış olduğu için şimdiye değin *tuğladayım* okunmuştur. DLT’te eskiden *tuğla-* okunmuş olan eylemle aynı sayılarak ‘kapattırmak, tıkatmak’ olarak anımlandırılmıştır. DLT’teki sözcük *şoğla-* okunmalıdır. Bu, *to-* ‘seddetmek’ eyleminden -*ğ* ile bir ad *toğ* ‘sed, mania’ ve bundan türemiş eylemdir: *toğ+la-*; bkz. EDPT 470a. Ne var ki bu sözcük başka hiçbir dilde ve kaynakta ortaya çıkmamıştır. DKK’ındaki sözcüğün bu eylemin ettirgen biçimi olması imkânsız değilse bile çok uzak bir olasılıktır. Bu yüzden ben burada pek alışıldık bir şey olmamakla birlikte *şad* yerine *tu* yazılmış olduğunu kabul ederek *şoğldayım* okumayı öneriyorum. (DKON: 217)

E. Güngördü; yazdığı bir makalede Tezcan’ın bu düzeltmesine karşı çıkmış, “*tu-fiilinin türemeleri, yaşayan Türk lehçe ve ağızlarının hemen hepsinde de / u / ünlüsüyle gözlenmektedir*” diyerek Clauson’un *tu-* fiilini *to-* şeklinde okumasının yanlış olduğunu belirtmiş, çağdaş ve tarihî Türk lehçelerinden düşüncesini destekleyen örnekler vermiştir (Güngördü 2003: 475-480).

Ergin ve Güngördü’nün okuyuşunun doğru olduğunu düşünüyor ve bunun için birkaç gerekçe eklemek istiyorum:

* Kaşgarlı’nın *Divan*’da örnek verdiği cümle, bu konuya ve metnimizdeki bağlama ışık tutacak bir cümledir: “*ol yarağ tuğladı = o, suyun, çayın gediğini, yarığını kapattı*.” (DLTIII: 294)

* Vat.100a.1’deki aynı cümlede *şoğul-* fiili kullanılmıştır. Dresden nüshasında *şoğul-* fiili iki yerde geçer ve fiil iki yerde de ‘kurumak’ anlamında kullanılmıştır.

Drs.60b.5: “Kıanlu kıanlu şuların **şoğulmışıdı**, çağladı **âhir**.”

Drsil 31a.5: “Akındılı görklü şuyun **şoğulmışıdı**, çağladı **âhir**.”

*Ancak yukarıdaki söz konusu cümlede Borla Hatun'un, Kazan'a oğlunun akarsuda boğulması durumunda suyun damarlarını tıkatacağını söylediğini düşünmek bağlama daha uygun düşüyor.

Söz konusu fiilin *ıt* ile **طغلا** şeklinde yazılışında bir yanlışlık olmadığı anlaşılıyor.

2. **tuğladayım, yıkdurayım** → **tuğladayın, yıkdurayın**.

Yukarıdaki iki fiilde (**yıkdurayım**, **tuğladayım**) sadece kişi ekinin ünsüzü bakımından bir düzeltme yapmak gerekiyor çünkü metinde, istek çekimiyle birinci kişi ağzından kullanılmış beş fiil geçmektedir. Bu fiillerden son üçü *varayın, alayın, dönmeyeyin* şeklinde *n*'li kullanılmıştır. Yine, bu *soylamanın* hemen sonrasında ve onun devamı niteliğinde yer alan ikinci *soylamada* da bütün fiiller aynı şekilde *n*'li kullanılmıştır. O hâlde aliterasyon ve bütünlük bakımından metnin başında geçen ilk iki fiilin de sonraki fiiller esas alınarak **yıkdurayın** ve **tuğladayın** şeklinde düzeltilmesi uygundur:

külüngile **yıkdurayım** → **yıkdurayın**

tıamarların **tuğladayım** → **tuğladayın**

Drs.71a.9 (ME 138. 9)

اچوردوکه → افندوکه = **uçurdunısa** → **akıtdunısa**.

“Karşı yatan *kara tağdan* bir oğul **uçurdunısa** değil maña!

Külüngile **yıkdurayın**.

Kanın akan *yügrük şudan* bir oğul **akıtdunısa** değil maña!

Tamarların **tuğladayın**.”

Araştırmacılardan sadece Gökyay, yukarıda koyu harflerle belirtilmiş ve metinde **اچوردوکه** şeklinde yazılmış olan fiili -muhtemelen Vat.95b.9'a göre- düzelterek **akıtdunısa** (OŞG: 66.24) şeklinde okumuştur. Diğer araştırmacılar ise fiili yazılışına uygun olarak **uçurdunısa** şeklinde okumuşlardır. Gökyay'ın tamiri doğru olmalıdır; bu konudaki gerekçelerim şunlardır:

1. Vat.95b.8-9'daki aynı cümlede **akıtdunısa** geçiyor:

“Karşı yatan *kara tağdan* bir oğul **uçurdunısa** değil maña, külüng alub **yıkdurayın**. Kanın akan *yügrük şudan* bir oğul **akıtdunısa** değil maña, tamarların **şoğuldayın**.”

2. Kelimenin metinde doğru yazılmış olduğu düşünüldüğünde hem *dağ* hem de *şu* için **uçur-** fiili kullanılmış oluyor. Oysa *şudan uçur-* deyiimi, bağlama uygun

düşmüyor. Nitekim Dede Korkut'ta yukarıdaki cümlelerde olduğu gibi hep *dağ-dan uçur-* ve *sudan akıt-* deyimleri kullanılır:

Drs.14b.1: “Karşu yatan *kara tağdan* bir oğul *uçurdun*sa değil maña!
Kanın akan yügrük şudan bir oğul *akıtdun*sa değil maña!”

Vat.64b.2-3: “Karşu yatan *kara tağdan* bir oğul *uçurdun*sa değil baña!
Kanın akan yügrük şudan bir oğul *akıtdun*sa değil baña!”

Şu örnekte ise *kayalardan uçur-* geçiyor:

Drs.70a.9: “*Aşılan aşılan kayalardan* Kazan, oğlan[cuğumı] *uçurdun* mı?”

Vat.95a.10: “*Aşılan kayalardan* Kazan, oğlancuğumı *uçurdun* mı?”

Yukarıdaki verilere göre, üzerinde durduğumuz cümlede (Drs.71a.9) *yügrük şudan* bulunduğu göre fiilin *akıt-* olması gerekiyor. Yazıcının gözünün bir üst satırdaki fiile takılması sonucu *uçurdun*sa yazılmış olmalı; bu nedenle *akıtdun*sa şeklinde düzeltilmelidir.

Cümledeki *kanın*> *kanın* düzeltmesi için bk. Drs.14b.2 notu. Ayrıca bk. Drs.66b.12 notu.

Drs.71a.12 (ME 138.12) [azgun dinlü kâfire ben varayın].

Dresden	Vatikan
hân babamun yanına men varayın, ağır leşker, bol hazine alayın, [azgun dinlü kâfire ben varayın]. yarananup kazılık atumdan enmeyince... (71a.11-13)	Hân babamun yanına ben varayın, ağır hazine büyük leşker ben alayın, azgun dinlü kâfire ben varayın. Yarananup kazılık atumdan enmeyince... (95b.10-11)
hân babamun katına ben varayım, ağır hazine, bol leşker alayım, azgun dinlü kâfire ben varayım. Yarananup kazılık atumdan enmeyince... (14b.5-7)	Hân babamun yanına ben varayın, ağır hazine, büyük leşker ben alayın, azgun dinlü kâfire ben varayın. Yarananup kazılık atumdan enmeyince... (64b.4-5)

Yukarıda gösterilen tamir teklifi, daha önce yapılmamıştır. Birinci satırdaki *soylama Oruz*'un annesine, ikinci satırdaki ise Boğaç'ın annesine aittir. İki anne de çocuklarının avdan dönmemiş olması üzerine yukarıdaki sözleri söylüyor. İlk bakışta *soylamada* bir eksiklik görünmüyor. Ancak ozanın aynı dizelerle kurguladığı bu *soylamanın* Drs.71a.12'de geçen üçüncü dizesinin -diğer *soylamaların* üçüncü dizesi ile karşılaştırıldığında- eksik kalmış olduğu yani yazılmadığı açıkça görülüyor.

Drs.71a.12 (ME 138.12)

بارلانیپ → بارلانیپ = **paralanup** → **yaralanup**.

Dresden	Vatikan
Hān babamun yanına men varayın, ağır leşker, bol hazine alayın, [azgun dinlü kâfire ben varayın] بارلانیپ yaralanup kazılık atumdan enmeyince, yeñümile alca kanum silmeyince, kol buñ olup yer yüzine düşmeyince, yalıñuz oğul haberin almayınca kâfir yollarından dönmeyeyin. (71a.11-71b.2)	Hān babamun yanına ben varayın, ağır hazine büyük leşker ben alayın, azgun dinlü kâfire ben varayın. كازالانوپ Yaralanup kazılık atumdan enmeyince, yeñümile alca kanum silmeyince, kol bud olup yer yüzine düşmeyince yalıñuz oğul [haberini almayınca kâfir] yollarından dönmeyeyin. (95b.10-12)

Yukarıdaki *soylamada* geçen ve iki metindeki yazılışı gösterilmiş olan fiili, O. Ş. Gökyay *yaralanup* (OŞG: 66.31), diğer araştırmacılar ise yazılışına uygun olarak *paralanup* şeklinde okumuşlardır. G. S. Alışık, yazdığı küçük notta bu fiilin *yaralanup* okunması gerektiğine işaret etmiştir (Alışık 2002: 161).

Bir sonraki dizede *yeñümile alca kanum silmeyince* geçtiğine göre elbette söz konusu fiilin *yaralanup* olması gerekiyor çünkü *paralanmış* yani parçalanıp ölmüş birinin yeniyle kanını silmesi düşünülemez. Söz konusu cümlede fiilin *enmeyince* olarak geçmesi de bu düşüncüyü destekliyor. Ayrıca sonraki dizede zaten *kol buñ olup yer yüzine düşmeyince* dendiğine göre buradaki fiilin *paralanup* okunması durumunda anlamsız bir tekrar yapılmış olur. *Soylamada* dikkat çekilmiş olan y aliterasyonu da düşüncemizi destekler.

Dresden yazıcısının fiilin başında *ye* yerine *pe* yazmış olduğu yani bir noktayı fazladan koyduğu anlaşılıyor. Nitekim *Boğaç Boyı*’nda geçen aynı *soylamada* fiil, بارلانیپ (= *yaralanup* Drs.14b.7) şeklinde yazılmıştır. Ayrıca şu örneklerde de aynı yazım yanlış yapılmıştır:

yaralu بارلو 122a.9	qayusى قهوسى 46a.12	

Fiilin Vatikan nüshasında da *paralanup* okunacak şekilde yazılmış olması bu yanlışlığın ortak bir nüshaya dayandığını gösteriyor.

Drs.71b.5 (ME 139.5) و ای = v[ay].

“Oğul, Oğul v[ay]!” dēyübeni bozlayayınmı?”

Sertkaya, yukarıdaki cümlede tamiri gösterilen ve metinde sadece başındaki *vav* yazılmış olan kelimenin “v<a>y” şeklinde tamir edilmesi gerektiğine kısaca ilk işaret eden kişi olmuştur (Sertkaya 2004: 136). Daha önce araştırmacılar tarafından okunmamış olan metnin bu kısmında, gerçekten de ‘üzüntü, hayıflanma’ bildiren *vay!* ünlemi eksik yazılmıştır. Dede Korkut’ta *vay* ünleminin şu cümlelerde de benzer şekilde kullanılmış olduğunu görüyoruz:

Drs.47b.12: “**Vay** begüm karşı!”

Drs.48a.3-4: “**Vay** al duvağum eyesi! **Vay** alnum başum umudı! **Vay** şāh yigidüm! **Vay** şehbāz yigidüm!”

Drs.48a.7-8: “**Vay** Kāzan Begün inağı, **Vay** Kālin Oğuzun imrenesi Beyrek!”

Drs.49a.5-6: “**Vay** göz açup gördüğüm, gönül vērüp sevdüğüm! **Vay** al duvağum eyesi! **Vay** alnum başum umudı Hān Beyrek!”

Drs.139b.3: “**Vay**, senün elün den ne yēr yüzinde dirimüz ve ne yēr altında ölümüz kırtılurımış!”

Drs.72a.2 (ME 140.2)

1. دك → دركه = *gerdege* → d[ü]g[ün]e.

2. **kiçi düğün:** nişan.

3. **ulu düğün:** düğün.

“Ala gözlü gelin alam dēridüm,
Kāra yerde ağ otağı dikem dēridüm,
Yöriyübeni oğulu ulu دك d[ü]g[ün]e geçürem dēridüm,

Murādıla maksüda ērgürem dēridüm,
Murāda yetürmedün meni,
Kāra başum karışı tutsun Kāzan seni”

Yukarıdaki *soylamada* geçen ve metinde دك şeklinde yazılmış olan kelimeyi Ergin, tamir ederek *gerdege* şeklinde okumuştur. Gökyay da aynı tamiri (OŞG: 67.22) yapmıştır. Tezcan’ın konu ile ilgili notu şöyledir:

Yörüyübeni oğulu دك > ال کردك o[l] *gerdege* geçürem dēridüm...
Ergin *ulu gerdege* olarak düzeltmiştir. Fakat Oğuznamelerde birkaç kez *ala gerdek*, *ap-alaca gerdek* geçtiği hâlde *ulu gerdek* deyimi yok. Dolayısıyla Ergin’in bu düzeltmesi kabul edilemez. Boeschoten, burada

الا *ala gerdege* yerine istinsah yanlış olabileceğini tahmin ediyor.
(DKON: 218).

Tezcan'ın yukarıdaki notuna rağmen metinde ibareyi *o[l]* *gerdege* şeklinde okuması bir çelişki olmuştur; ayrıca Tezcan notunda *ulu* kelimesinin Dede Korkut'taki yazılışını yanlış vermiştir çünkü kelime, metinde *الا* değil, *اولر* şeklinde yazılmış olup bunun *ulu* olduğu açıktır.

Tezcan, Ergin'in tamirini kabul etmemekte haklıdır; ancak getirdiği tamir teklifi belirtmiş olduğu gerekçe nedeniyle kabul edilemez çünkü Borla Hatun, yukarıdaki *soylamasında* kocası Kazan'a oğlunu evlendirme hayali ile yaşadığını söylemekte ve oğlunu kendisine getirmede için Kazan'a beddua etmektedir. Bağlam da Tezcan'ın teklifinin geçersiz olduğunu gösteriyor.

Ayrıca Dede Korkut'ta *ulu gerdek, ol gerdek* şeklinde bir tamlama geçmez. Buna karşılık şu cümlelerde *kiçi düğün (nişan)* ve *ulu düğün (düğün)* tamlamaları geçer:

Drs.49a.10-11: “Yalancı [oğlu] Yaltacuk **kiçi düğünün** eyledi **ul[u]** düğünine va'de kodı.”

Drs.50a.11: “Pay Bicân kıızı Banı Çiçek, **kiçi düğünün** eyledi, **ulu düğünine** va'de kodı”

Bu cümlelerde geçen *kiçi düğün (nişan)* ve *ulu düğün (düğün)* tamlamaları, metinde *اولر* şeklinde yazılmış olan tamlamadaki ikinci kelimenin eksik yazılmış olduğu anlaşılıyor. Söz konusu *düğün* kelimesi Dede Korkut'ta 15 yerde²⁰⁰ *دكون*, 4 yerde²⁰¹ *دوكن* şeklinde yazılmıştır. Bu durumda kelimenin *d[ü]g[ün]* e şeklinde tamir edilmesi uygundur:

“Yöriyübeni oğlu *ulu d[ü]g[ün]*e geçürem dëridüm”

Ayrıca bk. Drs.42a.5 notu.

Drs.72b.3 (ME 141.3) *اله* → *اوكنه* = *eline* → *öjine*.

“Kazan gerü döndi, geldiği yolu *اله* öjine alup yortdı.”

Ergin ve Gökyay (OŞG: 68.3), yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılış gösterilmiş olan kelimeyi *eline* okumuştur. Tezcan; bu okuyuşa itiraz ederek *yolu eline al-* şeklinde bir deyim olmadığını savunmuş, burada bir yazım yanlış olduğunu varsayarak kelimeyi *öjine* şeklinde tamir etmiş ancak bu tamirin yazıf

200Drs.42a.3, 49a.10, 49a.10, 50a.11, 50a.11, 52a.10, 52a.11, 53a.5, 54b.1, 54b.12, 54b.13, 55b.9, 55b.9, 62b.6, 102a.12.

201Drs.44b.6, 62b.11, 132a.12, 147a.12.

tarafını görerek Dede Korkut'ta *öñ* kelimesinin örneklerinin *vav* ile yazıldığını belirtmiş ve Drs.133a.8'de de aynı kelimeye yanlışlıkla *kef* yerine *lam* yazılmış olduğunu اولن (=öñin) söylemiştir. (DKON: 220)

Tezcan'ın teklifini doğru buluyor ve birkaç gerekçe eklemek istiyorum:

1. Şu kelimelerde de *kef* yerine *lam* yazılmıştır:

ürkdi اولدي 133a.6	Yegenege يگنه 105a.5	

2. Dede Korkut'ta *eline almak* deyiimi *kılıç, yay, sunü, cıda, destmal* gibi savaş aletleri veya eşya ile birlikte kullanılmıştır.

3. Üçüncü satırın başındaki *öñüne alup* ifadesindeki yanlış yazımın sebebi yazıcının gözünün alt satırın başındaki *el* kelimesine takılmış olması olabilir.

Drs.72b.3 (ME 141.3) **dün kat-**: gece gündüz yol almak.

“Kazan gerü döndi, geldügi yolu öñine alup yortdı, **dün katdı**”

M. Ergin ve O. Ş. Gökyay, yukarıdaki cümlemin yüklemine “*geceyi gündüze kattı*” (DKK: 109 ve DKKH: 91) şeklinde aktarmıştır. Deyimin *geceyi gündüze katmak* deyiimiyle aktarılması doğru kabul edilebilir. Deyimin geçtiği diğer cümleler de bu anlamın doğru olduğunu gösteriyor:

Drs.97a.7: “Evini çözdü, kaytabanın bozlatdı, kazağucın kişnetdi, **dün katdı** göçdi”

Drs.133b.3: “kazağuc atına şırayup bindi, **dün katdı**, yort eyledi”

Drs.133b.8: “**Dün katmış** üç gün dünli [günli] yortmış yigit...”

Drs.137a.9: “Dere Şâm şuyını di[l]üp geçdiler, **dün katdılar**”

Deyimin *Tarama Sözlüğü*’nde tespit edilmemiş olması bir eksiklikler çünkü *dün kat-* deyiimi, sözlüğün “*katmak: beklemek, sabretmek.*” (TarS: 2354). başlığı altındaki şu örnekte de geçiyor:

“Andan Şapur şah aydur: **Dün katalım** tarahan kılalım. Kimse duymadın kale üzerine varalım.” (TarS: 2354)

Drs.72b.6 (ME 141.6) **ol [yere] → ol [araya]**.

“Ol [araya] geldi ki yağı başılmışıdı.”

Ergin, Gökyay (OŞG: 68.6) ve Tezcan yukarıdaki cümlede gösterilen tamiri -muhtemelen Vatikan nüshasında geçen şu cümleye göre- *yere* kelimesini ekleyerek yapmıştır:

Vat.96a.10-11: “Kazan gerü döndi, geldügi yola getdi, yortdı, **ceng êtdügi yere** geldi.”

Ancak yukarıdaki tamir yapılırken yanlış bir örnek seçilmiş olduğunu düşünüyorum çünkü Vatikan nüshasında olayın anlatılışı yukarıda da görüldüğü gibi biraz farklıdır. Bu nedenle iki nüshadaki cümlelerin bağlamı karşılaştırıldığında söz konusu cümlelerin başında *ol ara* tamlamasının bulunması gerektiği anlaşıyor. Şu cümlelerde geçen *ol arada* örnekleri de cümlede tamirin *ol [araya]* şeklinde yapılması gerektiğini açıkça gösteriyor:

Drs.15a.8: “Meger şultānum, oğlan *ol arada* yıkılmışıdı.”

Drs.106a.9: “Meger tayısı Emen *ol arada* yakın idi.”

Buna göre cümlelerin tamiri şöyle olmalıdır:

“Ol [araya] geldi ki yağı başılmışıdı.”

Drs.72b.8 (ME 141.8) بولمدي → بولمادی = **bulmadı** → bulımadı.

Dresden	Vatikan
Leş arasında oğlancuğı leşin بولمادی bulımadı, altunluca karnçısın buldı (72b.8)	Leş arasında oğlancuğını بولمادی bulımadı, altunluca karnçısını buldı. (96a.12-13)

Yukarıdaki cümlede geçen ve iki metindeki yazılışı gösterilmiş olan kelime şimdiye kadar iki metinde de *bulmadı* okunmuştur. Kanaatimce kelimenin بولمادی veya بولمادی (*bulımadı*) şeklinde yazılmış olması gerekirdi çünkü bu fiilin diğer örnekleri metinde şöyle yazılmıştır:

Bulımadı بولمادی: Drs.69a.9, 87b.12, 88a.8, 99a.5.

Bulımadı بولمادی: Drs.88a.10.

Bulımadum بولمادم: Drs.88a.1.

Yukarıdaki cümlelerin kuruluşu ve bağlam da kelimenin *bulımadı* şeklinde okunmasını gerektiriyor. Ayrıca yazıcı, Dede Korkut'ta geçen kalın sıradan kelimelerdeki olumsuzluk ekini bazen *elif*'li بولمادی bazen *elif*'siz بولمادی yazmıştır. Bu nedenle yukarıdaki örnekte *lam*'dan sonra en azından *ye*'nin yazılmamış olduğunu, kelimenin yukarıdaki örneklere göre بولمادی veya بولمادی şeklinde yazılmış olması gerektiğini düşünüyor ve cümleyi şöyle okuyorum:

“Leş arasında oğlancuğı leşin bulımadı, altunluca karnçısın buldı.”

Aynı kelimenin Vat.96a.12'de بولمادی şeklinde yazılmış olması da yanlıştır.

Drs.72b.12 (ME 141.9) *izin izle-* = *iste-*: izini sürmek, aramak.

“Kāfirūn *izin izledi*.” ve

Drs.76a.9: “Başum tāci Kāzan gelmedi dēyü *izin izledi* gētdi.”

Yukarıdaki iki veride *izin izle-* fiili, ‘izini sürmek, aramak’ anlamında kullanılmıştır. Bu fiilin *izle-*, *iz(in)i izle-* şekillerinin örnekleri, TarS: 2140-2141’de tespit edilmiştir.

Dede Korkut’ta; *iste-* fiilinin aynı anlamda kullanılmış olması, fiilin farklı şekillerini ve geçiş sürecini göstermesi açısından dikkat çekicidir. Fiilin diğer örnekleri şöyledir:

Drs.81b.2: “Mere ‘Azrāyil, men seni geñ yērde *isteridüm*, tar yērde eyü elüme girdün olamı? dēdi.”

Drs.82b.7: “Nēce cāhiller seni gökde arar, yērde *ister*”

Drs.86a.11: “Çok cāhiller seni gökde arar, yērde *ister*”

Drs.99b.3: “Ne yērde ēner qarşur toz varısa ve ne yērde qarğa kuzğun oynansa anda *isteyelüm* dēdi.

Şu iki cümlede ise *isteyü gēt-* / *isteyü gel-* fiili, ‘aramak için git- / gel-’ anlamında kullanılmıştır:

Drs.15a.4: “Bedevī ata binüp oğlancuğın *isteyü gētdi*.”

Drs.137a.1: “Qarñblığa qardeşuñ *isteyü* senmi geldün, qardeş?”

Benzer örnekler için bk. Drs.15a.4 notu.

Drs.73a.3 (ME 142.3)

1. <düşmen tatar oğlu elümüz>. 2. [dérleridi].

Dresden	Vatikan
“Oğlana kara kepenek geydürmişleridi, kapu eşigi üzerinde arğun bırakmışlardı. Giren başar çıkan başardı. “Qarñ düşmen tatar oğlu elümüz, <düşmen tatar oğlu elümüz> girmişken cezâyıla öldürelüm” [dérleridi]. Kapu eşigi üzerinde arğun qomışlardı ki bu mañalda Hān Kāzan yetdi, qonur atın oynatdı.” (Drs. 72b.13-73a.4)	“oğlana kara kepenek geydürmişidi, kapu [eşigi] üstine arğun bırakmışlardı. Giren başar, çıkan başardı; “Qarñ düşmen tatar oğlu ele girmişken cezâyıla öldürelüm.” dérlerdi. Bu mañalda qonur atın oynadub, Kāzan Beg, yetdi.” (Vat.96b.2-4)

Dresden nüshasında geçen yukarıdaki satırlar Vatikan nüshasındaki satırlarla karşılaştırıldığında Dresden yazıcısının burada koyu harflerle belirtilen kısmı metinde fazladan yazdığı ve *dérleridi* fiilini atlayıp yazmadığı anlaşılıyor. Fazla yazım, göz takılması örneği olabilir.

Drs.73b.2 (ME 143.2)

[ters] tanışdılar, ters tanış-: kötülük düşünmek, kötülük tasarlamak.

Dresden	Vatikan
Sen gelmedin baba, kâfirler [ters] tanışdılar: Koşur atlu Kazanı tutuñ, karusından ağ ellerini bağlañ, gâfillüce görklü başın kesün, alca kanın yer yüzine dökün. Oğlıyla ikisini bir yerden öldürün, ocağını söyündürün!, dëyü söyleşdiler. (73b.1-5)	Sen gelmedin babacuğum, kâfirler [ters] tanışdılar: ‘Koşur atlu Kazanı dutalum, karusından ağ ellerin bağlayalum, gâfillüce görklü başın keselüm!’ dëyü, ‘Alca kanın yer yüzine dökөлüm!’ dëyü, ‘İkisini bir yerden öldürelüm, ocağını söyündürelüm!’ dëyü söyleşdiler. (96b.10-12)

Yukarıdaki ilk dizede iki nüsha için gösterilen tamir daha önce teklif edilmemiştir. Düşmana tutsak düşmüş olan Oruz, bu dizelerde kendisini kurtarmaya gelen babasına (Kazan Bey) kâfirlerin, babası ile kendisini öldürmek konusunda tasarladıkları kötü planı anlatıyor. Bağlama göre burada *tanış-* fiili değil *ters tanış-* ‘kötülük düşünmek, kötülük tasarlamak’ deyimini kullanılmış olmalıydı. Bu konudaki gerekçelerim şöyledir:

* Aşağıdaki cümlelerde geçen *tanış-* veya *tanışuk kıl-* fiili Dede Korkut’ta ‘fikir sormak, fikir danışmak’ anlamında kullanılmıştır:

Drs.3a.10: “Her ne iş olsa Korkut Ataya *tanışmayınca* işlemezleridi”

Drs.16b.10: “Ol kırk nâ-merdler bunu tıydılar ‘Ne eyleyelüm?’ dëyü *tanışdılar.*”

Drs.111b.7: “Vardılar Dede Korkutı çağırdılar, anuñıla *tanışdılar.*”

Drs.143b.6: “İttifakıla *tanışuk kıldılar*, cem’i beglere haber oldı”

* Yukarıdaki söz konusu dizelerdekine benzer şekilde iki nüshada geçen, Borla Hatun ve oğlu Oruz ile ilgili kötülük tasarlanan şu dizelerde ise iki nüshada da konuya uygun olarak *ters tanış-* ‘kötülük düşünmek, kötülük tasarlamak’ deyimini kullanılmıştır:

Dresden	Vatikan
...oğul! Kâfirler <i>ters tanışmışlar</i>: Kazan oğlu Oruzı habsdan çıkaruñ, boğazından urğanıla aşuñ, iki talusından çengele şancuñ. Kıyma kıyma ağ etinden çekün, kara kavurma édüp kırk beg kızına életün. Her kim yedi, ol degül; her kim yemedi, ol Kazan hatunıdur, çekün döşegümüze getürelüm, sağrak sürdürelüm, demişler. (28a.11-28b.3)	...oğul, Kâfirler şimdi <i>ters tanışdılar</i>: ‘Kazan oğlu Oruzı çengele uruñ!’ dedi, ‘Ağ etinden kesün, kavurma édün, kırk bir kuzuñ öñine koñ! Kanıksı yemezse bilün, Kazanuñ hatunı ol- dur.’ dedi, ‘Çekün döşegüme getürün, sağrak sürdüre- yim’ dedi. (88a.13-88b.3)

Söz konusu eksikliğin ikisinde de bulunması, Dresden ve Vatikan nüshalarının ortak bir nüshaya dayandığını gösteriyor.

Drs.74b.3 (ME 145.3) [da kazılık]

Dresden	Vatikan
kazakuc[da kazılık] atlar esen olsa kulun toğar. Kaytabanda kızıl deve esen olsa torum vürür. Ağayıl da ağca koyun esen olsa kuzı vürür. Yeg erenler esen olsa oğlu toğar. (74b.3-6)	Kazakuc[da kazılık]atlar esen olsa kulun toğar. Kaytabanda kızıl deve esen olsa to- rum toğar. Ağayıl da ağca koyun esen olsa kuzı vürür. Yeg erenler esen olsa oğlu toğar. (97a.13-97b.2)

Yukarıda ilk iki dizede iki nüsha için gösterilen tamirin ikinci, üçüncü dize-lerde geçen *kaytabanda* ve *ağayıl da* ile paralellik olması ve bağlam bakımından yapılması gerektiği anlaşılıyor. Bu yanlışlığın sebebi, *kazakuc* kelimesinin *kazılık* yerine kullanılmış olması ile ilgili olabilir (bk. Drs.3b.10 notu).

Aşağıdaki verilerde de *kazakucda kazılık at* ibaresinin geçmiş olması yapılan düzeltmenin gerekliliğini göstermektedir:

Drs.151b.2-4: “*kaytabanda* develerüm bozlaşmadın”
kazakucda kazılık atum kişneşmedin,
 [ağayıl da] ağca koyunlarum meñrişmedin...”

Drs.100a.12-13: “*kaytabanda* [kızıl deve] torumından döner mi olur,
kazakucda kazılık at kuluncuğun deper mi olur,
 ağayıl da ağca koyun kuzıcağın süser mi olur”

Drs.148b.2-3: “*kazakucda kazılık atlarum* kişnetdiler.”

Drs.150a.9: “*kazakucda kazılık atına* çok binmişem.”

Drs.151b.3: “*kazakucda kazılık atum* kişneşmedin”

Aynı yazım eksikliğin iki nüshada da geçmiş olması bunun ortak bir dip nüshaya dayandığını gösteriyor. Ayrıca Vat.105b.5 ve 105b.9’da da *kazakucda kazılık at* ibaresi geçer.

Drs.75a.9-13 (ME 146.9-13)

diyeyin-mi, deyeyinmi, deyeyin mi? → deyin mi?

‘Ağca yüzlü anañ karşı gelüp ‘Oğul?’ dese

‘Ağ elleri ardına bağılu’ *deyin mi?*

‘Ağ boynında kıl urğan tağılu’ *deyin mi?*

‘Kâfir yanınca yayağ yörir’ *dëyin mi?*

Menüm nāmūsum qanda vara, oğul? dëdi.

‘Kıl kepenek boyuncuğın sürer *dëyin mi?*

Ağır bukağı topucağın döger’ *dëyin mi?*

‘Arpa etmegi acı şoğan öyüncüğü’ *dëyin mi?*

Yukarıdaki metinde altı defa دینمی (*dëyin mi?*) şeklinde yazılmış olan fiil, araştırmacılar tarafından şöyle okunmuştur:

Ergin: diyeyin-mi?

Gökyay: deyeyinmi? (OŞG: 71.3-8)

Tezcan: deyeyinmi?

Ancak bu yazım şekline göre söz konusu yüklemın yukarıdaki altı yerde de *dëyin mi?* ‘söyleyeyim mi?’ şeklinde okunması ve anlaşılması gerektiği açıktır.

Drs.75b.2 (ME 147.2) **ķara taş-**: kabarıp taşmak.

“Akındılı görklü şular ķarısa **ķara taşmaz.**”

M. Ergin, yukarıda dikkat çektiğim fiili *ķara taşmaz* okuyup “*coşup taşmaz*” (DKK: 115) şeklinde aktarmış olmasına rağmen dizinde *kara* ‘siyah’ ve *taş-* olmak üzere iki yerde işlemiştir.

O. Ş. Gökyay; fiili *ķara taşmaz* (OŞG: 71.13) okumuş, sözlükte “**ķara taşmak** Coşmak, coşkun sel hâline gelmek, sel gibi taşıp akmak” (OŞG: 238) şeklinde işlemiş olmasına karşılık “*ķarı taşmaz*” (DKH: 94) şeklinde aktarmıştır.

T. Tekin, yazdığı notta fiille ilgili şu açıklamaya yer vermiştir:

Mısra sonundaki *ķara taşmaz* ibaresini *ķar-a taşmaz* şeklinde anlamak gerekir (bk. MK *ķar-* ‘taşmak’: *suw arıktın ķardı*). Ne Ergin’de ne de Gökyay’da *ķar-* fiili yoktur. (Tekin 1986: 154)

Tezcan, yazdığı notta Tekin’in yukarıdaki notunu atlamış, Ergin ve Gökyay’ın fiili işleyişlerini eleştirmiş ve şunları söylemiştir:

...burada bir deyim değil, *ķar-a taş-* ‘kabarak taşmak’ söz konusudur, *ķar-* ‘kabarmak’ da aynı bir maddebaşı olmalıdır, *ķar-* için bkz. EDPT 643, TarS. 2315, 2318 (*ķar-én-*), DerS. 2665 *ķar-* (II) ‘bentin ya da arkın suyu çoğalmak, taşmak’, DerS. 1927 *gar-* ‘su birikmek’... (DKON: 226)

Tezcan, bu görüşünü *Tarama Sözlüğü* ve *Derleme Sözlüğü*’nden tespit ettiği başka örneklerle de desteklemiş, bu tespitiyle Tekin’in tespitindeki eksikliği -farkında olmadan- tamamlamıştır çünkü metinde *ķara taş-* birleşik fiil olarak kullanılmıştır. Ayrıca fiilin ‘kabarak taşmak’ şeklinde anlaşılması bağlama gayet uygun düşüyor.

Drs.75b.6 (ME 147.6) **āsmānlu**: kubbeli.

“**Āsmānlu** gökde kara bulut oluban

Kāfirūn üzerine gürleyeyim.”

Ergin, yukarıdaki metinde geçen kelimeyi *asumanlu* okuyarak anlamını “*asuman*” (MEII: 21) şeklinde vermiştir. Gökyay, *asmanlu* okuyarak karşılığını ‘*tavanlı (?)*’ (OŞG: 166) şeklinde vermiş ve verdiği anlamda tereddütlü olduğunu belirtmiştir. Tezcan, kelimeyi *āsumānlu* şeklinde okumuştur.

Kaçalin Vat.97b.13’te geçen kelimeyi *āsumānlu* şeklinde okumuş ve yazdığı notta Farsça *āsmānī* ‘gök rengi, mavi’ anlamındaki kelimeyle ilişkilendirmiştir (Kaçalin 2006: 261).

Farsça olan kelimenin *āsmāne* şekli, “*tavan ve sakf*” (M. Âsım 2000: 26) anlamlarına gelir. Buna göre Dresden nüshasında geçen yukarıdaki örneğin *āsmānlu* okunması ve metinde bir sıfat olarak kullanılmış olmasından hareketle ‘kubbeli’ olarak anlaşılması gerektiğini düşünüyorum. Nitekim Türkçede *gökkubbe* deyimi kullanılır.

Drs.75b.8-9 (ME 147.8-9)

urışmadın dögüşmedin → urışmadan dögüşmeden.

(Çıkma durumu eki (+*dAn*)’nin, birliktelik yerine kullanılışı.)

“**Urışmadan dögüşmeden** ‘ālemi tōldurayım.”

Yukarıdaki okuma şekli, M. Ergin’e aittir. O. Ş. Gökyay, aynı cümleyi *Uruşmadan dögüşmeden ālemleri doldurayım*. (OŞG: 71.25); S. Tezcan ise *Urışmadın dögüşmedin* ‘ālemi tōldurayım. şeklinde okumuştur.

Gökyay cümleyi “*Vuruşmadan, dögüşmeden ālemleri doldurayım*.” (DKH: 95) şeklinde aktarmıştır.

Metni doğru okumuş olan Ergin, aktarmayı da doğru yapmıştır: ‘*Vuruşmay-la dövüşmeyle ālemi doldurayım*’ (DKK: 115) çünkü cümledeki fiillerin mastar ekli şekilleri (*urışma, dögüşme*), üzerine *çıkma durumu eki* (+*dAn*) getirilmiştir. Ayrıca bağlamdan da *çıkma durumu* ekinin *birliktelik* durumu eki yerine kullanılmış olduğu anlaşılıyor. Buna göre fiillerin dizinde *urışma+dan* ve *dögüşme+den* şeklinde işlenmesi gerekiyor.

Aşağıdaki örneklerde ise aynı ek, aynı fonksiyonda iyelik eki üzerine kullanılmıştır:

Drs.59b.1-2: “*bileginden on parmağını şovuk almış...*” = ‘bileğiyle on parmağı üşümüş’

Drs.118b.12: “K̄alın Oğuz beglerinden ‘ahdum bozam d̄erid̄um” = ‘Güçlü Oğuz beyleriyle anlaşmamı bozayım deridim.’

Tarama Sözlüğü’nün Ekler Dizini’nde, *çıkana durumu ekinin birliktelik eki* yerine kullanılışı için verilmiş olan üç örnekten biri şöyledir:

“Doldu anlardan hısar u şeh̄r ü köy

Her taraf çoğaldı oldu il ü boy” (TSE: 74).

Başka bir çalışmada ekin aynı şekildeki kullanımına Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden tespit edilmiş olan örneklerden biri şöyledir:

“eli anuñ ki joludur ‘atādan

hemīşe boş olur didi hatādan (Işk. 1614)” (Gülsevin 1997: 67)

Benzer örnekler için bk. Drs.33b.2 ve Drs.134a.2 notları. Ayrıca bk. Drs.24a.7-10 notu.

Drs.75b.11 (ME 147.11) [iki rek‘at]

“arı şudan abdest aldı, ağ alnını yere k̄odı, [iki rek‘at] namāz kıldı”

Yukarıdaki cümlede gösterilen tamir daha önce teklif edilmemiştir. Bu cümle savaşa hazırlık esnasında kullanılan kalıp bir söyleyişi yansıtır. Aynı söyleyiş Dresden nüshasında altı yerde,²⁰² Vatikan nüshasında ise dört yerde²⁰³ daha geçer. Kalıp söyleyişin bu örnekleri de yukarıdaki tamirin gerekli olduğunu gösteriyor. Ayrıca *Oruz’un Tutsak olduğu Boy*’da geçen bu cümlede, Vat.94a.7’de söz konusu kısmın *iki rek‘at namāz kıldı* olarak geçmesi de tamirin doğru olduğunu gösteriyor.

Drs.76a.4 (ME 148.4)

1. **k̄ara k̄an** = **alca k̄an**: kıpkızıl kan.

2. **k̄ara k̄ana bulaş-**: kıpkızıl kanlar içinde kalmak.

3. **şorla-**: fişkırmak, akmak.

“**k̄ara k̄anı şorladı**, gözine endi.”

M. Ergin, yukarıdaki cümlede geçen *kara kan* deyimindeki kelimelere dizinde, “*kara*” ve “*kan*” (MEII: 167 ve 165) anlamlarını vermiş; yukarıdaki cümleyi “*Kara kanı şırıldadı gözüne indi.*” (DKK: 116) şeklinde aktarmıştır. O. Ş. Gökay, kelimeleri aynı şekilde anlamış ve cümleyi “*kara kanı şorladı, gözüne indi.*” (DKH: 95) şeklinde aktarmıştır.

202Drs.33b.2-3, 62a.3-4, 68a.3-4, 77b.13-78a.1, 98b.6-7.

203 Vat.83a.11, 90b.10, 98a.3-4, 99a.13.

S. Tezcan, *kara kan* deyimi için yazdığı notta şu yorumu yapmıştır:

kara kan deyimi için Drs. Nüshasında 4 veri (76a.4, 107a.13, 150b.12, 151a.12), Vat. nüshasında 2 veri (98a.7, 103a.1) bulunmaktadır. Niçin kimi yerde *alca kan*, kimi yerde *kara kan* deyiminin kullanılmış olduğunu belirleyemiyorum; *kara kan* deyimi başka metinlerde de bulunuyor. (DKON: 227)

Tezcan, daha sonra *Düsturname* ve *‘İşkname’* den birer örnek vermiştir.

*Tarama Sözlüğü’*nde *kara kan* olmak deyimi için “*kıpkızıl kana boyanmak, haştan ayağa kan olmak*” şeklinde anlamı verilmiş ve sadece şu örnek tespit edilmiştir:

“*Gördüler Aşkar’ı olmuş kara kan*

Her birisi kıldı ah ile figan” (TarS: 2263).

Buna göre üzerinde durduğumuz cümle ile Drs.107a.13’te geçen “*kara kanı şorladı, kara şağrı şokmanı tolu kan oldu.*” benzer cümledeki *kara kan* ve *kara kanı şorlamak* deyimlerinin anlamı ‘kıpkızıl kan’ ve ‘kıpkızıl kanı akmak’ olmalıdır.

Şu iki örnekte geçen *kara kana bulaşmak* deyimi ‘kıpkızıl kan içinde kalmak’ anlamındadır:

Drs.150b.12: “*kara kana bulaşdı, Beyregün başı buğlı oldu.*”

Drs.151a.12: “*kara kana bulaşdı, [Beyregün başı] buğlı oldu.*”

Şu cümlelerde geçen *alca kan* deyimi de ‘kıpkızıl kan’ anlamında olmalıdır:

Drs.8b.13: “*Alca kanuñ yer yüzine dökeyin mi?*”

Drs.13b.1: “*Oh tokındı, alca kanı şorladı, koyını toldı,*”

Drs.14b.8: “*Yenümile alca kanum silmeyince,*”

Drs.15b.3: “*oğlancuğı alca kana bulaşmış yatur,*”

Drs.34a.5: “*Kaşşaduban alca kanın yer yüzine dökdi.*”

Drs.71a.13: “*Yenümile alca kanum silmeyince*”

Drs.71b.4: “*Çenberüme alca kanum dökeyin mi?*”

Drs.73b.3-4: “*Alca kanın yer yüzine dökün,*”

Drs.78a.10: “*...alca kanın yer üzerine dökdi.*”

Drs.98a.8: “*Alca kanuñ yer yüzine dökilmedin...*”

Drs.100a.8: “*Alca kanuñ yer yüzine tökeyin mi?*”

Drs.118a.9: “*Alca kanuñ yer yüzine tökmeyince...*”

Drs.123b.7: “Alca **kanın** yêr yüzine dökün,”

Drs.126a.2: “Alca **kanın** [yêr] yüzine tükün! dëdi.”

Drs.131b.3: “Alca **kanuñ** yêr yüzine tōkeydüm.”

Drs.143a.13: “Alca **kanuñ** yêr yüzine dōkeyidüm”

Drs.146b.9: “Alca **kanı** şorladı, koynına ëndi.”

Söz konusu cümlede *şorla-* fiilinin aktarılmasında da sorun vardır; fiil, ‘fiş-kırmak, akmak’ anlamında kullanılmış olmalıdır.

Drs.76a.8, 81b.4 (ME 148.8, 159.4) [polat uz]

Dresden	Vatikan
ķara ayğırın tãrtırdurđı buñın bindi, ķara [polat uz] kılıcın ķuşandı. (76a.8)	ķara ayğırına bindi, ķara [polat uz] kılıc eline aldı. (98a.9)
Ķara [polat uz] kılıcın şıyırdı eline aldı. (81b.4)	

M. Ergin ve O. Ş. Gökyay, yukarıdaki iki cümleyi de gösterilen tamiri yapmaksızın okumuştur. S. Tezcan; yukarıda gösterilen tamiri yapmış, yazdığı nota Drs.76a.8, 81b.4 ve Vat.98a.9’da geçen *ķara kılıç* tamlaması için “*dikkatsizlik yanlışdır, her defasında: ķara [polat uz] kılıç olarak düzeltiyorum.*” (DKON: 227) demiştir.

M. S. Kaçalın, Drs.81 b.4’teki tamiri yapmamış ve cümledeki *ķara kılıç* tamlaması için “*ğarrā kılıç ‘parlak kılıç’ anlaşılmalıdır.*” (2004: 96, 2006: 125) diyerek *Bahtiyâr-nâme*’den *ğarfrjā münār-e* ‘gösterişli minare’ örneğini tanık göstermiştir. Kaçalın, Dede Korkut’ta bazı Arapça kelimelerin başındaki *gayın* ünsüzünün *Türkçeleştirme* eğilimiyle *kaf*’la yazılmış olmasına dayanarak bu yargıya varmış olmalı. Ancak söz konusu kelime, metinde zaten *فر* şeklinde yazılmıştır ve bu ses değişmesi Dede Korkut’taki bütün örnekler için geçerli bir değişme değildir. Nitekim Dresden nüshasında, aşağıdaki kelimelerin başında *ğ* ünsüzünün değişime uğramadığını görüyoruz:

ğavğā (Ar. غوغا)	25a.4, 80a.1, 131b.8, 136a.11, 141a.2, 121b.5.
ğāyet (Ar. غایت)	138a.7, 143b.11, 149a.3.
ğayib (Ar. غائب)	3a.4, 15b.1.
ğazā (Ar. غزا)	26a.9, 38a.7, 78b.7, 112a.13.
ğāzī (<Ar. غازي)	62b.13, 102b.3, 108a.10, 119a.10, 128b.6, 147a.13, 153b.7.

Kaçalın, Vat.98a.9’da yukarıda gösterilen tamiri ise [polat üz] şeklinde yapmıştır.

Yukarıda üç cümle için gösterilen tamirler doğru olmalıdır çünkü Dede Korkut'ta Oğuz'a ait kılıç, yukarıdaki örnekler (Drs.76a.8, 81b.4) dışında, toplam 26 yerde²⁰⁴ *ğara polat uz kılıç* tamlaması ile anılmıştır.

Bunun için ayrıca bk. Drs.11b.5 notu.

Drs.76a.12 (ME 148.12)

تیکه تۇت *tike tut*-(up): gözünü dik-(ip) dikkatli(ic)e (bak-).

“Ğara ayğıruğ cılavısını maña tırtğıl, yigit!

tike tutup yüzüme bağığıl, yigit!”

M. Ergin, yukarıdaki ikinci dizede geçen ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan deymi *tike tut*- okumuş, “*başını kaldırmak, gözünü dikmek, gözünü dikerek bakmak*” (MEİI: 289) anlamlarını vermiş ve deymi “*Dikkat edip...*” (DKK: 116) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay, deyim için “*başını kaldırmak, gözlerini açmak, gözlerini dikmek (?)*” (ÖŞG: 358) anlamlarını tereddüt belirterek vermiş ve deymi “*Gözlerini kaldırıp*” (DKH: 95) şeklinde aktarmıştır.

A. Ata bir bidirisinde Dresden nüshasında tek ve çift noktaların pek ayırt edilememesi sebebiyle *tike tut*- ile *nigeh tut*- fiillerinin yazılışlarının birbirine çok yakın olduğunu belirtmiş ve metinde bir nokta yerine iki nokta (*nun* yerine *te*) yazılmış olduğunu belirterek filin *nigeh tutup* ‘koruyup gözetmek, muhafaza etmek’ şeklinde okunup anlaşılması gerektiğini ileri sürmüştür (Ata 2004: 37).

S. Tezcan, yazdığı notta, Ata’nın yukarıda özetlediğim fiili okuma şekli ve fiile verdiği anlama şöyle karşı çıkmıştır:

tike yazılmış olan sözcüğün Aysu Ata’nın önerdiği gibi *nigeh* olarak düzeltilmesi kabul edilemez. Ata basılmakta olan ‘Dede Korkut’ta Şüpheli Birkaç Kelime Üzerine Düşünceler! Başlıklı yazısında *nigeh tut*- birleşik eyleminin Farsça *nigah / nigāh dāştan* karşılığı olduğunu ileri sürmüş, anlamını da ‘koruyup gözetmek, muhafaza etmek’ olarak vermiştir. Oysa bu anlam metne uymaz. (DKON: 228)

Tezcan, ayrıca TarS.1142’de *dike bak*- deymi için çeşitli metinlerden örnekler bulunduğunu ve sözlükte verilen ‘dikkatle bakmak’ anlamının metne iyi uyduğunu yazmıştır (DKON: 228).

Şimdi buraya kadar özetlediğimiz düşünceler üzerinde durmak gerekir:

²⁰⁴Drs.3b.10, 8b.11-12, 17b.3, 19b.6, 26b.1, 33b.10, 35a.4, 66b.7, 67a.10, 68a.9, 79a.8, 94a.2-3, 94a.10, 107b.3, 112b.9, 118a.7-8, 124b.12, 125b.9, 126a.9, 126b.4-5, 127a.2-3, 127a.11, 131b.2, 143a.12, 150b.2, 150b.11.

* Önce burada yazım yanlışlığı olup olmadığı konusu üzerinde duralım. Gerçekten de Dresden nüshasında tek ve çift noktaların sıklıkla karıştığı görülür ancak böyle durumlarda birkaç noktaya daha dikkat etmekte yarar vardır. Yapılacak ilk iş, yazıcının yazdığı şekli doğru kabul edip uygun yapıların sözlüklerde veya metinlerde bulunup bulunmadığını araştırmaktır. İkinci iş olarak kelimenin Vatikan nüshasındaki yazım şekline de bakıp karşılaştırmaktır. İşte bu düşüncelerle Vat.98a.11'e baktığımızda söz konusu kelimenin orada **تیک دوت** (*tike dutup*) şeklinde yazılmış olduğunu görüyoruz. İki nüshadaki yazım şeklinin aynı olması, ortak bir yazım yanlışlığı da olabilir ama bu zayıf olan ihtimaldir yani iki nüshadaki yazım şekli aynı olduğunda yazımın doğru olma ihtimali elbette güç kazanıyor.

M. S. Kaçalın, Vatikan nüshasındaki bu fiili *tike dutup* okumuş ve yazdığı küçük notta fiilin anlamını 'yüzünü çevirip bakmak' olarak vermiş; verdiği anlamın doğru olduğunu Yakini'den aldığı bir beyitle desteklemiştir (Kaçalın 2006: 261). Ancak Kaçalın, *Sözlükçük*'te önceden yazmış olduğu "*nigeh dut-*: (< *Fa. nigāh, tu-t-*) *yüzüne bakmak, lütfetmek, iltifat etmek*" (Kaçalın 2006: 324) şeklindeki okuma ve açıklamasını değiştirip yukarıdaki *tike dut-* okuyuşuyla uyumlu hâle getirmeyi unutmıştır.

* Şimdi de fiilin anlamı üzerinde duralım. Burada dikkat edilecek nokta teklif edilen anlamın bağlama uygun olmasıdır. Ata'nın teklif ettiği 'korunup gözetilmek, muhafaza edilmek' anlamının bağlama uygun düşmediği açıktır.

Tarama Sözlüğü'nde *dike bakmak* başlığı altında şöyle bir tanık geçiyor:

"Et-tumûh [Ar.]: Bir nesneye dike dike bakmak" (TarS: 1142)

Tarama Sözlüğü'nde *dike bakmak* için verilen '*dikkatle bakmak*' anlamı, bağlama gayet uygun düşer. Ancak cümlemin sonunda *yüzüme bakgıl* geçtiğine göre bunun bir zarf olduğunu kabul ederek cümlemin başındaki *tike tutup*'un 'gözünü açıp' veya 'dikkatli(ic)e' şeklinde aktarılması uygundur.

Drs.76a.12, 13 (ME 148.12, 13)

1. <maña> **tartgıl, yigit!** → maña **tartgıl, yigit!**

2. [maña **vêrgil, yigit!**].

"Kara aygırın cılavısını **maña tartgıl, yigit!**

Tike tutup yüzüme **bağgıl, yigit!**

Altındağı kara aygırın **maña vêrgil, yigit!**

Elündeki sur cıdanı **[maña vêrgil, yigit!]**"

Ergin ve Gökyay (OŞG: 72.7) yukarıdaki *soylamanın* ilk dizesinde geçen altı çizili kelimeleri *maña tartgıl yigit!* şeklinde okumuşlardır. Tezcan ise ibareden

maña kelimesini çıkararak *ıartııl yigit!* şeklinde okumuş ve yazdığı notta söz konusu kelimenin metinden çıkarılması gerektiğini söylemiştir:

Burada *maña* metne yanlışlıkla girmiştir çıkarılması gerekmektedir; bundan sonraki cümlede bulunması gerekirken buraya da girmiştir.

tike tut- için krş. Drs.35b (11) Salur Kazan kaba dizinin üzerine çökti. [Gözin] kıya tiküben Bay Böre Begün yüzine bakdı... (DKON: 228)

Tezcan'ın *maña* kelimesini fazlalık görerek metinden çıkarması yanlış olmuştur çünkü ikinci dizeden sonra gelen dizelerin üçünde de *maña* tekrar edilmiştir ve ozan bu tekrarlar bir pekiştirme yapmak istemiştir. Bu nedenle birinci dizede geçen *mañanın* fazlalık olması düşünülemez. Aynı gerekçeyle diğer dizelerin sonunda gösterdiğim *yigit* eklemelerinin de *soylamada* yazılmamış olduğunu ve eksik kaldığını düşünüyorum. Ayrıca Kazan'ın zor durumda kalmış olması da *maña* kelimesinin tekrarıyla pekiştirme yapmış olduğunu gösterir.

Tezcan'ın *maña* kelimesinin bundan sonraki cümlede bulunması gerektiğini söylemesi de yanlıştır çünkü orada zaten *yüzüme* bulunuyor. Bu kelimenin olduğu bir cümlede *maña'nın* bulunması çok anlamsız olur. Nitekim söz konusu cümle, Vat.98a.11'de -yapısal bakımdan- düşündüğüm ve teklif ettiğim şekilde geçiyor:

“Kara aygırın *baña* vërgil yigit! Tike dutub yüzüme bağıl yigit!”

Tezcan'ın üçüncü dizeyi not yazmaksızın yaptığı *Elündeki sur cıdanı [maña vërgil, yigit!]* şeklindeki tamir ise yerinde ve gereklidir çünkü bu tamir de sözünün ettiğimiz vurguyu pekiştiren aynı sözün tekrarıdır. Yazıcının hem satır hem de sayfa sonundaki bu kısmı atlamış olduğu anlaşılıyor.

Drs.76b.1, 98a.1 (ME 149.1, 192.1) (gök) **polad / demür:** kılıç.

“Altundagi **kara aygırı** maña vërgil, yigit!

Elündeki **sur cıdanı** [maña vërgil, yigit!]

Yanundagi **gök poladunı** maña vërgil yigit!” (Drs.76a.12-76b.1)

M. Ergin, üçüncü dizede dikkat çektiğim tamlamayı yazılışına uygun olarak *gök poladunı* okumuş ve “*mavi çeliğini*” (DKK: 116) şeklinde aktarmıştır; O. Ş. Gökyay tamlamayı muhtemelen Vatikan nüshasında geçen *kara polad kılıç'a göre gök polat kılıcuñ* (OŞG: 72.11) şeklinde tamir ederek okumuş ve “*gök polat kılıcını*” (DKH: 95) şeklinde aktarmıştır.

S. Tezcan da tamlamayı Gökyay gibi okumuştur. Tezcan'ın cümleyle ilgili olarak “*Ergin poladunı okumuşsa da bu mümkün değildir. Burada gök polad [kılıcu]nı eklemek gereklidir.*” (DKON: 228) demesi, Gökyay'ın tamirini atlamış olduğunu gösteriyor. Tezcan'ın konuyla ilgili bir başka notunda “*DKK'nda sık sık geçen gök polad kılıç...*” (DKON: 265) demesi ise yanlış olmuştur çünkü bu tamlamanın Dede Korkut'ta başka örneği yoktur.

Ben de cümleyi Gökyay'ın tamirine göre okumuştum; ancak şimdi bu tami-
rin yanlış olduğunu, tamlamanın metindeki yazılışına uygun olarak *gök poladunı*
şeklinde okunması ve 'gök kılıcını' anlaşılması gerektiğini düşünüyorum. Konuy-
la ilgili gerekçelerim şunlardır:

* Arka arkaya gelen üç dizede *ķara ayğır*, *sur cıda* 'sarı mızrak', *gök polad*
tamlamalarında renklerle bir tasvir yapıldığı anlaşıyor. Ayrıca ozan kahramanın
ağızından *at için altunđadı*, *cıda için elünđeki* denilerek eşyanın yerini belirtmiştir.
Ozanın *gök polad* için *yanunđadı* kelimesini kullanmış olması da *gök polad*'ın
kılıç olduğunu gösterir.

* Ozan, şu cümlede de benzer şekilde *ebçinli*, *ķara tonlı*, *gök demürlü* tamlama-
larını kullanmıştır:

Drs.98a.1: "*Ebçin[li]*, *ķara tonlı*, *gök demürlü* altı yüz kâfir seçdi."

Ergin, yukarıdaki cümlede geçen *gök demürlü* tamlamasını "*mavi demirli*"
(DKK: 150) şeklinde aktarmıştır.

Gökyay; tamlamayı olduğu gibi (DKH: 115) aktarmış, anlamını "*zırhlı*, *zırh
giymiş*" (DKH: 181) şeklinde vermiştir.

Ancak bu cümledeki sıralama da *gök demür*'ün 'kılıç' olduğunu gösterir:
zırhlı, *ķara elbiseli*, *gök kılıçlı*... yani iki tamlamanın 'kılıç' anlamında olduğu
anlaşıyor: *gök polad* / *demür*; *gök polad* = *gök demür*.

* Vatikan nüshasında bu tamlamanın yerinde *ķara polad kılıç* geçmesi de *gök
poladın* kılıç olduğunu gösterir:

Vat.98a.12: "*Elünđeki ķara polad kılıcuñ baña vërgil yigit*"

Vatikan yazıcısı tamlamada redaksiyon yaparak *gök polad*'ı *-ķara polad uz
kılıç* tamlamasının etkisinde- *ķara polad kılıç* şekline sokmuştur. Aşağıya aldı-
ğımız *soylamanın* iki nüshadaki şekli hem sözünü ettiğimiz redaksiyonu hem de
Vatikan yazıcısının çok yanlışlık yaptığını gösteriyor:

Dresden	Vatikan
Ķara ayğırun cılavısını maña tãrtğıl, yigit!	Ķara ayğırun baña vërgil yigit!
Tike tũtup yũzũme bağğıl, yigit!	Tike dutub yũzũme bağ-ğıl yigit!
Altunđadı Ķara ayğır maña vërgil, yigit!	Elũnđeki Ķara polat kılıcuñ baña vërgil yi- git!
Elũnđeki sur cıdanı [maña vërgil, yigit!]	
Yanunđadı gök poladunı maña vërgil, yigit!	Bu gũnũmde umud olğıl baña yigit!
Bu gũnũmde umud olğıl, maña [yigit!]	Ķala ølke vëreyin saña yigit!
Ķala ølke vëreyin saña [yigit!]	(Vat.98a.11-13)
(Drs.76a.11-76b.2)	

Drs.76b.3 (ME 149.3)**1. <yigit>.****2. menüm → meni.****3. *barla*- yerine *mañla*- (Ağız taklidi *örneği*).**

“Karşum ala <yigit> meni ne mañlarsın?

Geçmiş menüm günümi ne aḡdurursın?

Kaḷkubanı yerinden tıran Kaḷzan!

Kaḷzagüç atıñ beline binen Kaḷzan!

İlgayuban kara tağum yıkan Kaḷzan!

Gölgelice kaba ağacum kesen Kaḷzan!

Bıcaḷ alıp kanadlarum kıran Kaḷzan!

Yalıñuzca oğlum Oruza kıyan Kaḷzan!

At üstinde eglenmeyüp yortan Kaḷzan!

Senüñ belüñ ulmış,

üzengüye dirmeyen dizüñ ulmış,

Hān kıızı helālünji tanımayan gözün ulmış.

Buğalmışsın, saña nolmış?

Çal kılıcuñ, yetdüm Kaḷzan!” (Drs.76b.3-10)

* Yukarıdaki ilk dizede geçen *yigit* kelimesi üzerinde şimdiye kadar durulmamış ve hep olduğu gibi okunmuştur. Kanaatimce aynı dizede geçen *yigit* kelimesi metne bir önceki *Kazan*’a ait *soylamanın* etkisinde girmiş olmalı. Nitekim Vatikan nüshasındaki aynı dizelerde *yigit* geçmiyor:

“Karşum ala benüm ne mañlarsın?

Geçmiş benüm günümi ne aḡdurırsun?” (Vat.98a.13)

Bir önceki *soylamada* yaralı ve yorgun olan *Kazan*; zırhlar içindeki eşi *Borla Hatun*’u tanımamış, *soylamasının* dizelerinde eşine *yigit!* ile biten ünlemlerle seslenmiş ve kendisinden yardım istemiştir. Ancak bu *soylama* *Borla Hatun*’a aittir, eşinin *Kazan*’a *yigit!* şeklinde seslenmesi için bir sebep yoktur; bu nedenle *yigit* metinden çıkarılmalıdır. Nitekim *soylama* dizelerinin *Kazan!* seslenmeleriyle devam etmesi de bu düşüncemizin doğru olduğunu gösteriyor.

* M. Ergin; yukarıdaki *soylamanın* ilk dizesinde geçen ve metinde مني şeklinde yazılmış olan kelimeyi *menüm* okumuş, “*benim*” (DKK: 116) şeklinde aktarmıştır. O. Ş. Gökyay; kelimeyi *benüm* (OŞG: 72.15) okumuş, “*benim*” (DKH: 95) şeklinde aktarmıştır.

S. Tezcan ise kelimeyi yazılışına uygun olarak *meni* okumuş, *mañla-* fiili ve yukarıdaki birinci dizenin anlamı ile ilgili olarak yazdığı notta şu görüşlere yer vermiştir:

mañla- eylemini Ergin 'bağurmak, feryad etmek', Gökyay 'ağlayıp inlemek, sızlanmak' olarak anlamışlardır. Eski Türk dillerinde *mañra-* 'böğürmek' yaygın ise de Türkiye ve Azerbaycan Türkçelerinde yoktur. Burada *mañla-* 'adım atmak' (EDPT 769) ve *meñle-* '(kuşa, kaza vb.) yem vermek' (EDPT 769) anlam vermez. Harezmi Türkçesinde bulunan *mañla-* '(horoz) ötmek' de (< Farsça *bāng*) buraya uygun düşmüyor.

Burada 'sızıldamak' anlamı uygun düşebilirdi, fakat sözlüklerde bulunmuyor. Ön sıradan (*meñlersin*) okunması da mümkündür, bu taktirde krş. DerS. 628 sadece Haymana / Ankara'dan derlenmiş olan *bengir bengir benile-* 'acı ile bağurmak'

Bir çekimleme yanışı olduğu ve *نه بکلسن ne beklersin* olarak düzeltilmesi gerektiği de akla gelmektedir. Vat. nüshasında *kef*'in üzerine üç nokta konmuş olması pek önemli değildir, Vat. nüshasının redaksiyonunu yapan kişi zaten bir çok şeyi anlamamış ve değiştirmiştir. Eğer bu son tahmin doğruysa: «Benim karşıma geçip ne duruyorsun?» diye anlaşılmalıdır. (DKON: 229).

Ancak Tezcan, yukarıdaki notunda geçen bu düşüncelerine rağmen *Notlar Dizini*'nde "*mañla-* 'sızıldamak' (?) (*ne mañlarsın?*)" (DKON: 415) notuyla *mañla-* fiilinin anlamından emin olmadığını belirtmiştir.

Tezcan'ın birinci kelimeyi okuma şekli doğrudur çünkü bu kelime *yüklem durumu eki, yönelme durumu eki* yerine kullanılmıştır. *Tarama Sözlüğü*'nde tespit edilmiş olan benzer birçok örnekten ikisi şöyledir:

"Öliyi ağlamağa ölü issi yeğdir, demişler. (Anter. XIV. 566)

Bizi ağla, anı ağlamağı ko

Yavuz yağıdan erdi cana kaygu." (TSE: 108)

Ancak, yukarıdaki dizinin Tezcan'ın teklif ettiği şekillerde anlaşılması yanlış olur ve bence *Vatikan nüshasında kef'in üzerine üç nokta konmuş olması pek önemlidir*. Bunun için bir özet yapmak gerekiyor: Kazan tutsak düşen oğlunu kurtarmak için düşmanla savaşmış, yaralanmış olduğundan çaresizlik içindedir. Kazan'ın eşi Borla Hatun; zırh giymiş, silahlarını kuşanmış bir hâlde kırk ince kızla birlikte Kazan'ın savaştığı yere gelir ve Kazan'ı bulur. Ancak bitkin düşmüş olan Kazan, zırh giymiş olan eşini tanımaz ve ona seslenerek kendisinden atını ve silahlarını ister; karşılığında kendisine arazi ve toprak vadinde bulunur. Bunun üzerine Borla Hatun, yukarıdaki *soylama* ile Kazan'a seslenir. İşte anlatıcı ozan bu cümlede *bañla-* 'seslenmek' fiilinin ilk sesini değiştirerek fiili *mañlarsın* şeklinde kullanmış; Kazan'ı içine düştüğü durumdan dolayı -eşinin bu cümlesi ve özellikle sesini değiştirdiği bu kelimeyle ağız taklidi yaparak- azarlamakta ve kendisini

yiğitliğe davet etmektedir. Bunun bilinçli bir tasarruf olduğu açıktır çünkü Borla Hatun'un oğlunu ava götüren Kazan'ı, Oruz'un tutsak düşmesinden sorumlu tuttuğunu cümlelerin devamındaki diğer dizelerden anlıyoruz. Borla Hatun, böyle bir ağız taklidi yaparken Kazan'a içine düştüğü durumdan sıyrılması gerektiğini hissettirmek istemekte ve onu yiğitçe bir tavır takınmaya davet etmektedir.

Buna göre cümle, 'Karşıma geçip bana ne sızlanıyorsun / sesleniyorsun' şeklinde anlaşılabilir.

Cümlelerin geçtiği *soylamanın* tamamında *m*, *n*, *η* sesleriyle yapılmış olan aliterasyon, bu aşağılamayı pekiştiren bir başka öğedir yani Borla Hatun; eşine seslenirken söze alay, aşağılama yoluyla başlamış ve bunun dozunu kullandığı söz konusu seslerle pekiştirme yoluna gitmiştir.

* Dede Korkut'ta üç yerde geçen *bañla-*, iki yerde geçen *bañ bañlat-* fiili de yukarıdaki yorumun doğru olduğunu gösterir:

Drs.5a.11: "minārede *bañlayanda* faķı görkli."

Drs.7b.4: "şakalı uzun tat eri *bañladuķda...*"

Drs.12b.7: "şakalı uzun tat eri *bañladuķda...*"

Drs.62b.2: "*bañ bañlatdum...*"

Drs.141b.7: "*bañ bañlatdılar...*"

Ayrıca *bañla-* ve *bañ bañlat-* fiillerinin kökündeki *bañ*, Farsça bir kelime olup "sayha ve āvāz-ı būlend manasına gelir, Türkide ün tabir olunur." (M. Āsım 2000: 49). Nitekim *bañ* kelimesinin yukarıdaki son iki cümlede 'ezan' anlamında kullanıldığı anlaşılıyor.

Benzer örnekler için bk. Drs.40a.12, Drs.110a.12, Drs.115a.7-9, Drs.117a.5, Drs.126b.9, Drs.130a.12, Drs.139a.2-3, Drs.143a.11 notları.

Drs.76b.4 (ME 149.4) فره کوز → فره کوچ = **kara göz** → **kazagüç**.

"Kalkubanı yerinden tıran Kazan!

فره کوز **Kazagüç** atıñ beline binen Kazan!"

Yukarıdaki ikinci dizinin başında geçen ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan ibare, şimdiye kadar yazım şekline uygun olarak *kara göz* okunmuştur. S. Tezcan da ibareyi diğer araştırmacılar gibi *kara göz* okumuş ancak yazdığı küçük notta, "*Kara göz at şüphelidir, herhâlde kazagüç at yerine çekimleyen keyfi tutumla yaptığı bir değiştirmedir.*" (DKON: 229) şeklinde bir tahmin belirtmiştir.

Kelime üzerinde yoruma geçmeden önce bağlamı anlamak ve dikkate almak için kısa bir özet yapmak gerekiyor:

Hikâyede Kazan Bey'in yiğitlerini ve oğlu Oruz'u yanına alarak ava çıktığı anlatılır. Kazan Bey, oğlu Oruz'a hem savaştığı yerleri gösterecek hem de avlanacaktır. Ancak düşmanın casusu bunların avda olduklarını beyine haber verir ve düşman saldırısına uğrarlar. Oruz yapılan savaşta tutsak düşer fakat Kazan Bey'in bundan haberi olmaz. Kazan Bey, düşmanın yenildiğini düşünerek Oğlu Oruz'un olduğu yere gelir, oğlunu orada bulamayınca yiğitlerine sorar. Yiğitleri Oruz'un korktuğu için annesine gittiğini söylerler; Kazan Bey, öfkelenir ve obasına geri döner. Borla Hatun; eşi Kazan Bey'i karşılar, yanında Oğlu Oruz'u göremeyince yüreğine korku düşer ve oğlunun nerede olduğunu *soylamalar* ile kocasına sorar. Kazan Bey oğlunun eve gelmediğini anlar, tutsak olduğunu tahmin eder, geri döner ve Oğuz beylerine -eşinden habersiz olarak- oğlu Oruz'un tutsak olduğunu söyler, arkasından gelmelerini söyler.

Savaş yerinde oğlunun altınlı kamçısını bulan Kazan, Oruz'un tutsak olduğunu kesin olarak anlar ve iz sürerek düşmanın mola verdiği yere ulaşır; burada tek başına düşmana üç defa saldırır fakat başarılı olamaz, yorgun ve yaralı bir şekilde kayalık yerlere çekilmek zorunda kalır. Bu arada Borla Hatun; eşinin gelmediğini düşünerek ardına düşer, izini sürerek Kazan'ın olduğu yere gelir. Ancak yaralanmış olan Kazan Bey; zırh giymiş, silahlanmış olan eşini tanımaz ve birtakım vaatlerde bulunarak kendisinden atını, zırhını ve silahlarını ödünç vermesini şu *soylama* ile ister:

“Kara aygırın cılavasını maña tartgıl, yigit!
Tike tutup yüzüme bakgıl, yigit!
Altındagı kara aygırı maña vergil, yigit!
Elündeki sur cıdañı [maña vergil, yigit!]
Yanındagı gök poladunı maña vergil, yigit!
Bu günümde umud olgıl, maña [yigit!]
Kala ölge vereyin saña [yigit!]” (Drs.76a.11-76b.2)

Kazan'ın bu sözlerine sinirlenen eşi Borla Hatun, kendisine sitem dolu şu seslenmelerle başlayan bir *soylama* ile karşılık verir:

“Kalkubanı yerinden turan Kazan!
فره كوز atun beline binen Kazan!
İlgayuban kara tagum yıkan Kazan!
Gölgelice kaba agacum kesen Kazan!
Bıçak alup kanadlarım kıran Kazan!
Yalıñuzca oğlum Oruza kıyan Kazan!
At üstinde eglenmeyüp yortan Kazan!” (Drs.76b.4-8)

İşte söz konusu kelime, bu *soylamanın* ikinci dizesinin başında geçen ve yukarıda da belirttiğimiz gibi فره كوز şeklinde yazıldığından şimdiye kadar yazılışına

uygun olarak *kara göz* olarak okunmuş olan kelimedir. Daha doğrusu buradaki *kara göz* yanlış yazılmış bir yazım nedeniyle ortaya çıkmış hayalî bir tamlamadır. Ancak ne yazık ki bağlama çok da ters düşmediğinden yazımında bir yanlışlık olduğu fark edilmemiştir.

Tezcan'ın yukarıdaki tahmininin doğru olduğunu düşünüyor, bazı gerekçeler belirtmek ve bu düşüncely bir okuma teklifi olarak sunmak istiyorum:

* Dede Korkut'ta, atın gözü ile ilgili olarak ne *kara göz* at ne de bir başka tamlama geçmez; buna karşılık atlar donlarına göre, şu sıfat tamlamaları ile anılır:

Tamlama	Geçtiği yerler
ag boz at	Drs.19b.5, 32a.13, 35a.3, 79a.7, 102a.8, 105a.10, 119a.4, 130b.11, 131a.8, 136a.5, 144b.13, 145a.13, 151a.4, 151b.11.
al aygır	Drs.124a.2, 124b.10, 125a.10, 125a.10, 125b.8, 126a.7, 126b.4, 127a.2.
ag bedevi	Drs.20b.9.
gök bedevi	Drs.20b.8.
boz at(lu)	Drs.15a.11, 16a.11.
boz aygır(lu)	Drs.20b.11, 32b.6, 37a.1, 38a.9-10, 39b.11, 40a.1, 51b.3, 51b.4, 60a.7, 77b.1-2, 92a.2, 126b.13, 145a.4.
koğur at(lu)	Drs.19b.13, 20b.6, 20b.11, 23b.11, 24a.2, 24a.12, 26a.12, 57a.5, 65a.7, 65b.12, 67a.9, 69b.3, 73a.5, 73b.2, 73b.6, 74b.13, 75b.10, 152b.9.
keher aygır	Drs.43a.6, 44a.5.
tepel kaşga aygır	Drs.20b.7.
torı aygır	Drs.20b.12, 43a.7, 44a.4.

* Nitekim Vatikan'daki aynı dizede söz konusu kelimenin yerinde *koğur* geçtiğini görüyoruz:

Vat.98b.1: "*Koğur* atun beline binen Kazan!"

* Dresden nüshasında yirmi bir yerde *kazaguç* at tamlaması geçer, söz konusu örneklerin metindeki yazılış şekilleri ve geçtiği yerler şöyledir:

1	فره غوج	kazaguç	Drs.3b.10.
2	فره قوج	kazaguç	Drs.141a.4, 150a.9.
3	فره قوج	kazaguç	Drs.97a.7, 136b.10.
4	فره قوج	kazaguç	Drs.24b.13, 42b.2, 68b.4, 70b.10, 71b.8, 74b.3, 75b.3, 87b.1, 100a.12, 128a.12, 133a.6, 133b.2, 148b.2, 150b.1, 151b.3.
5	فره كوج	kazaguç	Drs.136b.1.

Yukarıdaki tablonun üçüncü ve dördüncü satırlarında geçen örnekler ile ilk iki satırdaki örnekler karşılaştırıldığında yazıcının *kazaguç* kelimesini bilmediğinden *ze* yerine *re* yazarak bunları, *kara koç* okunacak şekilde yazdığı anlaşılıyor.

Beşinci satırdaki Drs.136b.1’de geçen örnekte de aynı yanlışlık bulunmakla beraber örneğin *kef*’le yazılmış olduğu görülüyor: *فره کوج* (*kazagüç*). Bence Dresden yazıcısı, bir önceki nüshada Drs.76b.4’te *فره کوج* şeklinde yazılmış olan örneği anlamadığından *فره کوز* (*kara göz*) olarak değiştirdi ancak aynı yazım şeklini Drs.136b.1’de tekrar görünce bir önceki tasarrufunda yanlış yapmış olduğunu düşünerek buradakini değiştirmemeyi tercih etti.

Yukarıdaki diğer örnekler de söz konusu kelimenin Drs.136b.1’de olduğu gibi *kazagüç* okunacak şekilde yazılmış olması gerektiğini gösteriyor.

* Nitekim Vatikan nüshasında geçen toplam dokuz örneğin *kazakuc* / *ç* okunacak şekilde yazılmış olması da bu düşüncemizi destekler:

1	فره کوج	kazakuc	Vat.95b.5, 96a.2, 100b.4, 104a.13, 105b.5.
2	فره کوج	kazakuç	Vat.59a.3, 97a.13, 97b.12, 105b.9.

Vatikan nüshasında bütün örneklerin, Dresden nüshasında ise sadece üç örneğin *ze* ile yazılmış olduğu görülüyor. Bu yazım şeklinin doğru olduğunu düşünüyorum. Vatikan’da bütün örneklerin *ze* ile yazılmış olması, Vatikan nüshasının Dresden nüshasından istinsah edilmediğini de gösteriyor. Ayrıca kelimenin anlamı ve yapısı için bk. Drs.3b.10 notu.

Drs.76b.5 (ME 149.5) ılgâ-: akın etmek.

“Kazagüç atunğ beline binen Kızan,
 İlğayuban *kara tağum yıkan* Kızan, = Vat.98b.1
 Gölgelice *kaba ağacum kesen* Kızan,
 Bıçak alup *kanadlarum kıran* Kızan,
 Yalıjuzca *oğlum Oruza kıyan* Kızan”

S. Tezcan, yukarıdaki metinde geçen *ılgâ-* fiiliyle ilgili olarak yazdığı notta M. Ergin (MEII: 142) ve O. Ş. Gökyay (OŞG: 224)’ın fiile ‘*akın etmek*’ anlamını vermesini yanlış bulduğunu belirterek “*bu ırğa- yırğa- ‘sallamak, sarsmak’ eyleminin r-> l- değişimiyle ortaya çıkmış olan bir yanlışliktir.*” (DKON: 230) demiştir. Tezcan aynı görüşü Vat.98b.1 için yazdığı notta da savunmuştur (DKON: 392).

M. S. Kaçalın de fiilin Vat.98b.1’de geçen *ıglâ-* şekline “sarsmak” (2006: 318) anlamını vermiştir. İ. Taş, “*Tezcan, önceki araştırmacılarca ılgâ- ‘akın etmek’ eylemi zannedilen söz konusu sözcüğün ‘sarsmak’ anlamında ve ırğa- eyleminden gelişmiş olduğunu göstermiştir*” (2015: 59) diyerek Tezcan’ın görüşüne katılmış ve Kaçalın’ın notuna da göndermede bulunmuştur.

M. Ergin ve O. Ş. Gökyay’ın kelimeyi doğru okuyup anladıklarını düşünüyorum. Fiilin anlamını belirlemek için metnin bütününe ve bağlama bakmak yerine

sadece *İlgayuban kara tağum yıkan Kazan!* dizesine bakmanın yanlış olacağına dikkat çekerek öncelikle metnin ilgili bölümünü özetlemek istiyorum:

Hikâyede Kazan, oğlu Oruz'a hem savaştığı yerleri göstermek hem de avlanmak için üç yüz kişi ile obasından ayrılır. Bu sırada düşmanın casusu, Kazan'ın oğluyla birlikte avda olduğunu haber verir. Kazan'a saldıran düşman, oğlu Oruz'u tutsak alır. Kazan, savaş sonrasında oğlunun nerede olduğunu sorar. Savaşçıları, Kazan'a oğlunun kuş yürekli olduğunu bu nedenle korkarak eve, annesinin yanına, kaçtığını söylerler. Oğluna çok öfkelenen Kazan eve gelir. Borla Hatun, oğlunu kocasının yanında göremeyince Kazan'a seslenerek ağıtlar yakar. Gerçeği anlayan Kazan, eşini yatıştırırmaya çalışır ve oğlunun avda olduğunu, gidip onu bulacağını söyler. Kazan, evinden ayrılırken adamlarına -hanımından habersiz şekilde- oğlu Oruz'un tutsak olduğunu söyler ve arkasından gelmelerini ister.

Kazan, önce savaş alanına, daha sonra düşmanın mola verdiği yere ulaşır. Bu arada Borla Hatun, dayanamaz ve kırk cariyesiyle birlikte Kazan'ın arkasından gider. Düşmanla savaşmış ve yaralanarak geri çekilmiş olan Kazan, savaş kıyafetleri içindeki eşi Borla Hatun'la karşılaşır fakat onu tanıyamaz. İkisi, karşılıklı *soylaşırlar*. İşte Borla Hatun, böyle bir ortamda Kazan'a yukarıdaki sitem dolu sözleri söyler ve kocasını ava gittiği / akın ettiği için ve çocuğuna sahip çıkamadığı için suçlar.

Yukarıdaki metinde de görüldüğü gibi Kazan'ın yaptığı *ılga-* fiilinin sonucunda Borla Hatun'un sadece *kara dağı* yıkılmamıştır; *kaba ağacı* kesilmiş, *kanatları* kırılmış, oğlu Oruz'a kıyılmıştır. O hâlde söz konusu fiili bunların hepsine göre yorumlamak gerekiyor. Dağın yıkılması, elbette söz konusu edilen *ırğa-* 'sarsmak' anlamıyla ilişkilendirilebilir ancak ağacın kesilmesi, kanatların kırılması ve oğlu Oruz'a kıyılmış olması böyle bir fiille ilişkilendirilemez. Borla Hatun, bu metaforlarla ne anlatmak istediğini son dizede "*Yalıyuzca oğlum Oruza kıyan Kazan*" = 'Biricik oğluma kıyan Kazan' sözüyle zaten açıklamış oluyor. Nitekim söz konusu *ılga-* fiilini 'akın etmek' olarak anladığımız taktirde ilk dizedeki "*Qazagüç atıñ beline binen Kazan!*" seslenmesi bir anlam kazanıyor, 'sarsmak' anlamını verdiğimizde ise anlamsız kalıyor yani bağlama uygun düşen okuma şekli ve anlam *ılga-* 'akın etmek' olmalıdır.

Ayrıca söz konusu cümlede *ılga-* şeklinde geçen fiil, şu iki cümlede *yılga-* / *ılğar eyle-* şeklinde ve yine 'akın et-' anlamında kullanılmıştır:

Dresden	Vatikan
...alaca atlu kâfir bindi, yılğadı ; dün buçuğında Kazan Begün ordusına geldi. (Drs.21a.4)	...alaca atlu, karaca kâfir yılğadı , gece içinde Kazan Begün ordusunun üstüne geldi. (Vat.84b.7)
...ol mel'ün yedi yüz kâfirle yılğadı . (Drs.47a.6)	...hemân yedi yüz kâfirle ılğar eyledi . (Vat.74a.3)

Şu cümlede söz konusu *ılğa-* fiilinden türemiş olan *ılğar* ‘akın, hücum’ kelimesi kullanılmıştır:

Drs.76b.5: “...ılğarıla gelmesün, tutuban yigidüm öldürmesünler”

Şu cümlelerde *ılğar var-* ve *ılğar yet-* ‘akın etmek, hücum etmek’, deyimleri kullanılmıştır:

Drs.21b.10: “Altı yüz kâfir atlandı, koyunun üzerine *ılğar* vardı.”

Drs.65b.5: “On altı biñ kara tonlu kâfir ata bindi, Kazanun üzerine *ılğar* yet-di.”

Drs.98a.3: “Kız hazır idi, bakdı, gördi *ılğar* yetdi, atın oynatdı, Kan Turalınun üzerine geldi.”

Yukarıdaki örneklerin Dede Korkut metnindeki kullanılışları ve anlamları da fiil için verdiğimiz anlamın doğru olduğunu gösterir. Tezcan’ın sözünü ettiği fiil ise sadece şu cümlede *yırğan-* şekliyle ve ‘sallanmak’ anlamında geçer:

Dresden	Vatikan
ağ kavağun budağından <i>yırğanuban</i> geçmişsin (Drs.57a.8)	ağ kavağun budağında <i>yırğanubanı</i> geçmişsin (Vat.79b.13)

Drs.76b.8 (ME 149.8) *bilü+ñ* → *bél+ün*.

“At üstinde eglenmeyüp yortan Kazan!

Senün بلك *bélün* ulmuş, üzengüye dirmeyen *dizün* ulmuş,

Hân kızı helâlünî tanımayan *gözün* ulmuş.”

Tezcan, yukarıdaki *soylamada* geçen ve metindeki yazılışı verilmiş olan kelime için yazdığı notta şu açıklamalara yer vermiştir:

Ergin *bilün* okumuş, ancak sözcüğü *bil* ‘bel’ maddesinde almıştır. Buradaki sözcüğün *bél* ‘bel’ mi, yoksa *bilü* ‘idrâk, akıl, düşünce’ mi olduğunu belirlemek mümkün değildir. Bence *bilü* ‘idrâk, düşünce’ olması olasılığı daha güçlüdür. Gökyay’ın nasıl anladığı belli değildir. (DKON: 230)

Tezcan’ın bu açıklamaları, Gökyay’ın “*belin*” (DKH: 96) şeklindeki aktarmasını atlamış olduğunu gösteriyor. Tezcan, notunun devamında metni şöyle aktarmış ve bir başka yorum getirmiştir:

At üstünde sakın durmayıp durmadan at süren Kazan

Senin aklın çürümüş,

Üzengiye sağlamca basmayan dizin çürümüş,

Han kızı eşini tanımayan gözün çürümüş.

Başka metinlerde benzer parçalar bulunup karşılaştırılmadığı sürece bu çözüm de şüpheli kalacaktır. (DKON: 232)

Ben, söz konusu kelimenin *bêlûn* okunması, *bêl*+*ûn* şeklinde anlaşılması gerektiğini düşünüyor ve bu konudaki gerekçelerimi sunmak istiyorum:

1. Yukarıdaki metinden önceki satırlarda düşmana üç defa saldırıp savaşmış olan Kazan, yaralanmıştır. Dede Korkut'ta, Kazan'ın en kötü duruma düştüğü yerlerden biri burasıdır denilebilir. Yaralanmış olan Kazan zırh giymiş olan eşini tanımaz ve ona “*yigit!*” diye seslenir, kendisinden şöyle yardım ister:

Kara aygırın cılavısını maña şartıl, yigit!
Tike tutup yüzüme bakıl, yigit!
Altundağı kara aygırın maña vërgil, yigit!
Elündegi sur cıdanı [maña vërgil, yigit!]
Yanundağı gök poladunı maña vërgil, yigit!
Bu günümde umud olgil, maña [yigit!]
Kala ölke vëreyin saña [yigit!] (Drs.76a.11- 76b.2)

Buna göre bağlam, kelimenin *bêl*(+*ûn*) okunması ve anlaşılmasını gerektiriyor çünkü eşi Kazan'a bu sözün devamında *diz*inin çürüdüğünü ve üzengiye sağlamca basamadığını söylüyor. Ayrıca kendisini tanınamasını “*Hân kıızı helâlûni tanımayan gözün ulmış.*” şeklinde *göz* kelimesi ile ifade ettiğine göre *akıl* değil, *gözü* ön plana çıkardığı anlaşıyor. Diğer bir deyişle burada, sırasıyla *bêl*, *diz* ve *göz* sıralanmıştır ve bu üçüyle Kazan'ın yorgun düştüğü anlatılmaktadır. Bağlam ve bütünlük bunu açıkça gösteriyor.

2. Nitekim kelimenin Vatikan nüshasındaki harekeleniş şekli de düşüncemizi destekliyor:

Vat.98b.3 “Senün *bêlûn* ulmış, üzengüye dërmeyen *dizûn* ulmış; hân kıızı helâlûni tanımayan *gözün* ulmış.”

3. Ayrıca ‘akıl, bilinç’ anlamında kullanılmış olan kelime Dresden nüshasında *bilig*, Vatikan’da ise *bilgi* şeklindedir:

Drs.19a.2: “...içinde bir ‘aklı şaşmış, **biligi** yitmiş kıoca babam var.”
= Vat.67a.5: “... ‘aklı şaşmış, **bilgisi** yitmiş bir kıoca babam vardır.”

Drs.77b.4 (ME 151.4) *kara kuş* → [**çal**] *kara kuş*.

“Çaya baksa çalımlı,

[**çal**] *kara kuş* erdemlü...” = Vat.99a.6’da *çal kara kuş*

Yukarıdaki tamiri Ergin, Gökyay ve Tezcan yapmıştır. Hem metin üzerinde belirttiğim aliterasyon hem Vat.99a.6’da tamlamanın *çal kara kuş* şeklinde geçmesi hem de Dresden nüshasında geçen şu örnekler, tamirin gerekli olduğunu gösteriyor:

“Çaya [baksa] çalımlu,
çal kara kuş erdemlü...” (Drs.32b.8)

“Çaya baksa çalımlu,
çal kara kuş erdemlü...” (Drs.37a.5)

Bu tamirlerle dizelerde 7’li hece ölçüsü ortaya çıkmış oluyor. Ayrıca şu cümlede de *çal kara kuş* geçiyor:

“...cümle kuşlar sultânı *çal kara kuş*, kanadıyla şakşağana gendüzün şakıdır mı?” (Drs.96a.12)

Drs.77b.8 (ME 151.8) *oşsa*:- iltifat etmek, gönül yapmak.

“Yigirmi dört boyın *oşsayan* Deli Tundar yetdi.”

= Vat.99a.10: “Anuş ardınca yegirmi dört boyın *oşsadı* Dunder yetdi.”

M. Ergin, yukarıdaki cümlede geçen *oşsa*- fiili için “*okşamak, iltifat etmek, gönül almak, gönlünü yapmak, tavlamak*” (MEII: 230) anlamlarını vermiş ve fiili “*okşayan*” (DKK: 118) şeklinde aktarmıştır. O. Ş. Gökyay da fiili aynı şekilde (DKH: 97) aktarmıştır.

S. Tezcan, yazdığı notta “*Burada oşsayan gerek ‘benzeyen’ gerekse ‘okşayan’ anlamıyla metne uygun düşmüyor. Önemli bir yanlış ya da eksiklik olduğunu sanıyorum, fakat bir çözüm öneremiyorum*” (DKON: 233) demiştir.

Metnin bu kısmında bir yanlışlık veya eksiklik olduğunu sanmıyorum. Söz konusu fiilin cümlede ‘iltifat etmek, gönül yapmak’ anlamında kullanılmış olduğunu düşünüyorum. Fiilin şu cümlelerde geçen örnekleri de aynı anlamda kullanılmıştır:

Drs.12b.1: “Kalkubanı yeründen örü turgıl, *yigitlerün oşsağıl*,”

Drs.39b.10: “Sen oğluñı ‘Ba[m]sam!’ deyü *oşsarsın*”

Drs.121a.11: “*Oğlancukları* karşı geldi, *oşsamadı*; ağ yüzlü hatunına söylemedi.”

Drs.121b.7: “Ala gözlü *bebeklerün oşsamazsın*, ağca yüzlü görklünle söylemezsin”

Kelime, Türkiye Türkçesinde *gönül okşamak* deyiminde de aynı anlamda kullanılmaktadır. Ayrıca şu cümlelerde geçen *yigirmi dört sancağ begi* tamlaması da söz konusu cümlede geçen *yigirmi dört boy*’un doğru olduğunu gösteriyor:

Drs.104b.6: “Bayındır Hân buyurdi: *yigirmi dört sancağ begi* gelsün!”

Drs.105a.5: “Bayındır Hân, *yigirmi dört bahadır sancağ begini* Yegenege yoldaşığa bile koşdı.”

Drs.106b.10: “Hânım, *yigirmi dört sancağ begi*, tekür elinde zebün oldı.”

Drs.77b.9 (ME 151.9) Döger, Dügür → Düger.

“Anuñ ardınca biñ kavm başları در کر Düger yetdi.”

Yukarıdaki cümlede kişi adı olarak geçen ve metindeki yazılışı gösterilen kelimeyi Ergin *Düger* okumuş ancak dizine “*Döger*” (MEII: 94) olarak işlemiştir. Gökyay aynı kelimeyi -muhtemelen Vat.99a.11’e göre- *Dügür* (OŞG: 73.29), Tezcan ve Özçelik ise *Döger* okumuştur.

Dede Korkut’ta sadece yukarıdaki cümlede geçen bu özel ad, *Düger* okunmalıdır. Bu düşüncemin gerekçeleri şunlardır:

1. Sözü edilen kişi *biñ kavm başları* yani ‘bin kavmin önderi’ olarak tanımlanıyor. Bu durumda kahramanın *komuta etme, yönetme, bir arada tutma* ve *yönlendirme* gibi özellikleriyle ön plana çıkarılması söz konusudur ki bu da kişi adının *düg-* fiiline dayandığını gösterir: *Düger* (<düg-er). Bunun için bk. aşağıdaki Drs.77b.9, 10, 11 notu.

2. Bu durumda *düg-er* yapısında gösterdiğim -*Ar* eki bir *geniş zaman sıfat-fiili*’dir. Daha önce *Türkçe Sözlük*’te yaptığım tarama sonuçlarına göre *geniş zaman* ekinin ünlüsü ile ilgili olarak “*l, n, r dışındaki bir ünsüzle biten tek heceli fiillere ek, -Ar şeklinde geniş ünlülü gelir.*” (Özçelik 2001: 411) tespitini yapmışım. Bu tespite göre de ekin geniş ünlü almış olması (*Düger*) gerekiyor.

Drs.77b.9, 10, 11 (ME 151.9, 10, 11) başlar: önder.

1. **biñ kavm[lu] başları Düger:** Bin soydaş önderi Düger; **kavmlu:** soydaş.
2. **biñ Bügdüz başları Emen:** Bin Bügdüz önderi Emen
3. **çoğuz köca başları Aruz:** Dokuz bilge önderi Aruz
4. **koyun başları erkek:** Koyun kılavuzu erkek keçi

Bu notta üzerinde durmak istediğim kelimenin üç örneği şöyledir:

“Anuñ ardınca biñ kavm[lu] başları Düger, yetdi.

Anuñ ardınca biñ Bügdüz başları Emen, yetdi.

Anuñ ardınca çoğuz köca başları Aruz, yetdi.”

Yukarıdaki üç cümlede geçen *başları* kelimesi, metinde hep باشلري şeklinde yazılmıştır. Arka arkaya geçen bu üç örneğin bir benzeri *Basat Boyı*’nda geçiyor. Tepegöz, mağarada Basat ile savaşırken mağaranın kapısına dikilir ve koyunların kılavuzu *erkeçe* şöyle seslenir:

Drs.115b.7-8: “Mere koyun başları erkek, bir bir gel geç”

M. Ergin, kelimeyi *başları* okumuş, kelimenin iyelik ekli olduğunu belirterek yalnızca “*baş*” (MEII: 39) anlamını vermiş ve yukarıdaki ilk üç cümleyi

sırasıyla şöyle aktarmıştır: “Onun ardınca bin kavim başları Düğer yetiştı. Onun ardınca bin Bügdüz başları Emen yetiştı. Onun ardınca dokuz ihtiyar başları Aruz yetiştı.” (DKK: 118).

Ergin, dördüncü cümleyi ise olduğu gibi “Mere koyun başları erkek, bir bir gel geç” (DKK: 177) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay ise başları kelimesi için “baş (türlü yerlerde) kesik baş, savaşta kesilmiş düşman başı; nefer, can, tane; reis, ulu, önde gelen; zirve, uç” (OŞG: 172) anlamlarını vermiş ve yukarıdaki cümlelerin ilk ikisini “Onun ardınca kalmış Oğuz arkası, Bin Bükdüz başları Emen geldi. Onun ardınca Dokuz Koca başları Aruz geldi.” (DKH: 97) şeklinde aktarmıştır. Gökyay, üçüncü cümleyi aktarmamış, dördüncüsünü ise olduğu gibi aktarmıştır (DKH: 132).

Ergin ve Gökyay’ın -gerek kelimeye verdikleri anlamlardan gerekse aktarmalarından- başları kelimesinin yapısını, isim+çokluk+iyelik (<baş+lar+ı) şeklinde gördükleri anlaşılıyor.

S. Tezcan, yazdığı küçük notta kelimenin yapısı hakkında görüş belirtmek sizin şu kısa açıklamayı yaparak bir örnek verir: “Krş. Eski Uygurca, Türkische Turfan-Texte VI, 9-10... kim begleri azu karı başları erser... ‘beyleri ve yaşlı önderleri ise” (DKON: 233).

Ben de daha önce yazdığım notta kelimenin anlamını, Tezcan’ın teklif ettiği gibi, ‘önderi’ olarak vermiş ve bunu notumun başlığında “(baş+lar+ı: önderi)” (Özçelik 2006: 97) şeklinde belirtmişim.

Tezcan’ın başlar kelimesini ‘önder’ şeklinde aktarması doğrudur. Ancak bugüne kadar kelimenin yapısı için yapılan açıklamaların yanlış olduğunu düşünüyorum. Bu kelime başla- fiilinden türetilmiş bir sıfat-fiildir. Bu konudaki gerekçelerimi örnek cümleler üzerinde de durarak açıklamaya çalışacağım:

Başla- fiili, ‘kılavuzluk etmek, komuta etmek’ anlamlarında birçok Orta Türkçe metninde geçer. Burada sadece iki örnek verelim:

“ol sü başladı = o, askere komutanlık etti” (DLTIII: 292).

“Ya Ali, ‘alemni algıl takı sahabaları başlağı!” (Nehcü’l-Ferâdis: 139.6) = Ey Ali, bayrağı al ve sahabeleri yönet;

Dede Korkut’ta geçen yukarıdaki cümlelerden ikincisinde biñ Bügdüz başları Emen tamlaması geçiyor. Ergin ve Gökyay Bügdüz’ü “Oğuzların Bügdüz boyu” (MEİI: 64, OŞG: 321) olarak tanımlamıştır. Bu anlam, doğru olmalıdır.²⁰⁵ Nitekim Emen, Dede Korkut’ta üç yerde²⁰⁶ Bügdüz Emen şeklinde anılmaktadır. Bu durumda cümlelerin şöyle aktarılması gerekiyor: Bin Bügdüz’ün önderi Emen, yetiştı.

205Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri - Boy Teşkilatı - Destanları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1992, s. 324, 327.

206Drs.33a.5, 111a.13, 112b.13.

Bu anlamı dikkate aldığımızda yukarıdaki metinde geçen *tokuz koca başları Aruz* tamlaması ile Aruz'un emrinde dokuz *koca (bilge)* 'nın bulunduğu ve bunun anlatılmakta olduğu ortaya çıkar. Nitekim bu cümle Vat.99a.11'de "Anuñ ardınca *tokuz koca başı* Aruz yetdi" şeklinde geçmektedir.

Metindeki ilk cümlede ise *biñ kavm[lu] başları Düger* tamlaması geçmektedir. Araştırmacılar metinde *قوم* şeklinde yazılmış olan kelimeyi *kavum* okumuşlardır. Ben de kelimeyi *kavum* okumuş, ancak bu cümlelerde geçen tamlamaların açıklanmaya muhtaç olduğunu yazmıştım (Özçelik 2005: 200).

Kelimeye verilen 'kavim' anlamı, üzerinde durduğum Drs.77b.9 dışında Dede Korkut'un başka yerlerinde geçen şu cümlelerdeki *kav(u)m* kelimesi için uygun düşmektedir:

Drs.3a.8: "Korkut Ata Oğuz *kavmınuñ* müşkilini hall ederidi."

Drs.51a.3: "ataya anaya, *kavma* kardaşa hasretem."

Drs.120a.9: "Bu da bindi, hısmını *kavmını* ayırdı"

Drs.121b.5: "*kavmlu kavmıyıla* kegişdi mi?"

Drs.121b.13: "*kavmlu kavmıyıla* görklü gördüm"

Ancak aynı anlam Drs.77b.9'da geçen "*Anuñ ardınca biñ kavm başları Düger, yetdi.*" cümlesindeki *kavm* kelimesi için uygun değildir çünkü bu anlam doğru kabul edilirse bir kahramanın, bin *kavmin* önderi olduğunu düşünmek gerekiyor.

Ergin, kelimenin geçtiği cümleyi "*Onun ardınca bin kavim başları Düger yetiştı*" (DKK: 118); Gökyay ise "*Onun ardınca bin kavim başları Dügür geldi.*" (1963: 68) şeklinde aktarmıştır. Kanaatimce bu aktarmalar da kelimenin anlamının tam olarak tespit edilemediğini veya burada bir yazım yanlışlığı bulunduğu gösterebilir.

O hâlde bu cümle nasıl aktarılmalıdır? Acaba cümlede Düger'in komutasındaki bin kişinin kendi boyundan oldukları mı anlatılmak isteniyor, yoksa metinde *قوم* şeklinde yazılmış olan bu kelimeye bir yazım yanlışlığı mı vardır?

Bu soruların cevabını vermek için öncelikle *kavm* kelimesinin yazım şekli üzerinde durmak gerekir çünkü kelimeyi yazılışına uygun olarak *kavm* okuduğumuzda bağlama uygun anlama ulaşmak zor görünüyör.

S. Tezcan, Drs.121b.4-5'te geçen "*kavmlu kavmıyıla kegişdi mi?*" cümlesinin anlamı üzerinde durarak şu açıklamayı yapmıştır:

Burada sözün şu kısımları kolaylıkla anlaşılıyor: Kavumlu kavmıyıla «soydaşı olan soydaşıyla», yani «soydaşlar, Oğuz begleri, birbirleriyle» ya da «soydaşlar kendi aralarında» anlamındadır. Garib başuñ gavğada kaldımı? demekle karısı Begil'e «Zavallı başın karışıklığa mı düştü?» yani: «Bu olay senin aklını mı karıştırdı?» demek istiyor. (DKON: 322)

Tezcan'ın vermiş olduğu anlamın Drs.121b.5'te geçen "*ķavmlu ķavmıyıla* kegişdi mi?" cümlesine de uygun düştüğünü düşünüyor ve bunu destekleyen bir ekleme yapmak istiyorum. Metnin devamında Begil'in bu sorulara verdiği "*ķavmlu ķavmıyıla görklü gördüm*" (Drs.121b.13) şeklindeki cevaptan metinde *ķavmlu* kelimesinin yazımının iki yerde de doğru olduğu düşüncesi pekişiyor:

O hâlde söz konusu Drs.77b.9'da geçen cümledeki *ķavm* kelimesi eksik yazılmış olmalıdır. Bence, kelime *ķavm[lu]* şeklinde tamir edilmeli ve 'soydaş' olarak anlaşılmalıdır. Nitekim, +II (*isimden isim yapım eki*) Dede Korkut'ta geçen چتر (çetir), ابحن (ebçin) ve فرانكو (ķarangu) örneklerinde eksik yazılmıştır:

Drs.38b.10: "Çetir[li] otağ, ala sayvan dikedürdi"²⁰⁷

Drs.98a.1: "Ebçin[li], kara tonlu, gök demürlü altı yüz kâfir seçdi."²⁰⁸

Drs.113b.9: "ķarangu[lu] gözlerümün aydını kardaşı!"²⁰⁹

Buna göre cümle, '*Bin soydaşın önderi Düger yetiştii.*' şeklinde anlaşılabilir. Nitekim *Düger* adı da Oğuzların bir boyu olarak tespit edilmiştir.²¹⁰

Kelimenin yapısı ise şöyledir:

baş: isim,

+la-: isimden fiil yapım eki,

-r: sıfat-fiil,

+ı: iyelik.

Yani *başlar*, bir sıfat-fiil olup Dede Korkut'ta geçen yukarıdaki cümlelerde kalıcı isim olarak kullanılmıştır ve 'önder' anlamındadır.

*Kutadgu Bilig'*de *başlar* sıfat-fiili ile kurulmuş olan toplam 18 sıfat tamlaması geçer. Tamlamaların geçtiği beyit numaraları şöyledir:

'alem başlar er: 2346.

budun başlar er: 544, 1542, 2834, 3110, 6342.

kapug başlar er: 2527, 2529, 2589, 2590.

sü başlar er: 2296, 2341, 2414, 5461.

sü başlar eren: 2044.

sü başlar kişi: 2266, 2275, 2410.

²⁰⁷Tamir için bk. DKON: 157-158.

²⁰⁸Tamir için bk. Drs.98a.1 notu.

²⁰⁹Tamir için bk. Drs.113b.9 notu.

²¹⁰Faruk Sümer, *age*, s.327.

Bu örneklerin *Kutadgu Bilig* dizininde, *başla-* fiilinin altında “başlamak b. -r” (Arat 1979: 64) şeklinde fiilin geniş zaman çekimli örneklerinin beyit numaraları ile bir arada verilmesi yanlış olmuştur.

Rabguzi’nin *Kıyasü’l-Enbiyâ*’sında *başlar* sıfat-fiilinin iki örneği geçiyor:

“Süleymânın *çerig başlar* kimersesi yok erdi.” (Ata 1997: 145v.12)

“...*çerig başlar* beglerim bu dört taraf ‘âlem içre tokuş kılgaylar.” (Ata 1997: 145v.13)”

Bu iki cümlede geçen *başlar* kelimesinin *Kıyasü’l-Enbiyâ*’nın dizininde, “*başla-* başlamak; komuta etmek, yol göstermek, kılavuzluk etmek b. -r (*çerig h.*)” (Ata 1997 II: 82) şeklinde geniş zaman çekimli bir fiil olarak işlenmesi yanlış olmuştur.

Başlar kelimesinin *Kutadgu Bilig* ve *Kıyasü’l-Enbiyâ*’da tespit edilmiş örnekleri hep tamlama içerisinde birer *sıfat* olarak kullanılmıştır. Dede Korkut’taki örnekler de tamlamalarda; fakat diğerlerinden farklı olarak ‘önder, komutan’ anlamında kalıcı isim olarak kullanılmıştır.

Şimdi *başlar* kelimesi ile ilgili olarak tespit ettiğimiz tamlamaları ve dizinlerde işleniş şekillerini toplu olarak bir tablo üzerinde görelim:

1. <i>Kutadgu Bilig</i>	2. Dede Korkut	3. <i>Kıyasü’l-Enbiyâ</i>
<i>Başlar</i> Kelimesi ve İlgili Tamlamalar		
'alem <i>başlar</i> er, budun <i>başlar</i> er, kapuğ <i>başlar</i> er, sü <i>başlar</i> er, sü <i>başlar</i> eren, sü <i>başlar</i> kişi.	biñ Bügdüz <i>başları</i> Emen, biñ kavm[lu] <i>başları</i> Düger, koyun <i>başları</i> erkeç, tokuz koca <i>başları</i> Aruz.	<i>çerig başlar</i> beg, <i>çerig başlar</i> kimerse,
<i>Başlar</i> Kelimesi ve İlgili Tamlamaların Dizinlerde İşleniş Şekilleri		
“ <i>başla-</i> başlamak b.-r” (Arat 1979: 64) (18 örnek)	“ <i>baş: baş b.-ları (iyelik)</i> ” (MEİI: 39) (4 örnek)	“ <i>başla-</i> başlamak; komuta etmek, yol göstermek, kılavuzluk etmek b. -r (<i>çerig b.</i>)” (Ata 1997 II: 82) (2 örnek)
	“ <i>baş (türlü yerlerde) kesik baş, savaşta kesilmiş düşman başı, nefer, can, tane; reis, ulu, önde gelen; zirve, uç</i> ” (OŞG: 172)	

Şimdi de tablodaki sütunları sırasıyla inceleyerek *başlar* sıfat-fiili ile kurulmuş sıfat tamlamalarını ve dizinlerdeki işlenişini değerlendirelim:

1. sütunda görülen *Kutadgu Bilig*’de geçen *başlar* kelimesinin örnekleri, *sıfat* olarak kullanılmıştır. Bu nedenle ilgili dizinde *başlar* sıfat-fiilinin geçtiği

yukarıda verilen 18 beyit numarasının *başla-* maddesinde *geniş zaman çekimli fiil örnekleriyle* bir arada “*başla- başlamak b. -r*” şeklinde verilmiş olması şekil yönünden veya teknik açıdan yanlış olmuştur. Ayrıca kelimenin metinde ‘yönetmek, komuta etmek’ gibi anlamlarda kullanılmış olması dikkate alındığında anlam tespiti bakımından da eksiklik olduğu açıktır. Bu durum dizinden yararlanmak isteyenler için yanıltıcı olabilir ve araştırmacıların örnekleri tek tek kontrol etmesini gerektirir.

Bu örnekler için *başla-* fiilinin anlamı ‘yönetmek, önderlik etmek, komuta etmek’ olduğundan aynı başlık altında madde yapılması ve *sıfat-fiil* olduğunun belirtilmesi daha uygun olur: *budun b. -r er (s.fiil)* gibi.

2. sütunda görülen Dede Korkut’ta geçen *başlar* sıfat-fiilinin örnekleri ‘önder, komutan’ anlamında kalıcı isim olarak kullanılmıştır. İlgili birinci dizinde *baş* maddesi altında verilerek “*b.-ları (iyelik)*” şeklinde işlenmiş olması kelimenin yapısı bakımından baştan yanlış olmuş ve kalıcı bir isim olan *başlar* sıfat-fiili yitmiştir. İlgili ikinci dizinde ise *baş* maddesi altında kelimenin anlamı ile ilgisi olmayan birçok anlam verilmiş olması yanlıştır. Ayrıca kelimenin geçtiği sayfa ve satır numaralarının verilmemiş olması bir eksikliktir.

Kalıcı isim olan bu örnekler, dizinde müstakil madde başı olarak “*başlar: önder; komutan b. -ı (iyelik)*” şeklinde yer almalı, örneklerin sayfa ve satır numaraları eklenmelidir.

3. sütunda görülen *Kıyasü'l-Enbiyâ*’da geçen *başlar* kelimesinin örnekleri *sıfat* olarak kullanılmıştır. İlgili dizinde “*başla- başlamak; komuta etmek, yol göstermek, kılavuzluk etmek b. -r (çerig b.)*” (Ata 1997 II: 82-83) şeklinde verilmiş olması doğru fakat bir yönüyle fazlalık içerirken bir yönüyle eksik kalmıştır. Burada anlam olarak ‘komuta etmek’ yeterlidir. Dizinde tamlama ve sıfat-fiilin görülmesi okuyucuya bir kolaylıktır. Bu nedenle tamlamanın aynı başlık altında;

çerig b. -r beg (s.fiil) ve

çerig b. -r kimerse (s.fiil) şeklinde işlenmesi daha uygundur.

Sonuç

**Başlar* kelimesi, *başla-* fiilinden *-r sıfat-fiil*’i ile türetilmiş bir kalıcı isimdir (baş+la-r).

**Başlar* sıfat-fiili, Dede Korkut’ta ‘önder, komutan’ anlamında *kalıcı isim* olarak kullanılmış olduğundan dizinde madde başı yapılmalıdır.

**Başlar* sıfat-fiili, *Kutadgu Bilig* ve *Kıyasü'l-Enbiya*’da sıfat tamlamalarında kullanılmıştır. Bu nedenle dizinde örneklerinin, *başla-* fiilinin altında fakat ayrı satır başında gösterilmesi ve *sıfat-fiil* olduğunun belirtilmesi daha uygundur.

*Gerek bu eserlerin gerekse başka eserlerin dizinlerinde özellikle diğer fiilimsiler, birleşik fiiller ve deyimlerin işlenişinde de benzer başka eksikliklerin bu-

lunduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu nedenle dizinlerin hazırlanmasında ortak yöntemlerin belirlenmesi gerektiği düşüncesindeyim.

*Buna göre cümle, '*Bin soydaşın önderi Düğer yetiştî.*' şeklinde anlaşılmaktadır.

Drs.77b.11 (ME 151.11) *sayılmağıla, şayduğça* → *şayduğunça*.

"Şayduğunça Oğuz begleri dükenise olmaz, Kazarun begleri hep yetdi"

Yukarıdaki cümlelerin ilk kelimesi metinde *صيدمحه* şeklinde yazılmıştır. Ergin, kelimeyi yazılışına uygun olarak *şayduğunça* şeklinde okumuştur. Gökyay, kelimeyi -benzer örneklerle bakarak olsa gerek- *sayılmağıla* (OŞG: 73.32) şeklinde tamir etmiştir. Tezcan ise herhangi bir açıklama yapmaksızın *şayduğça* okumuştur.

Bence bu kelimedede bir düzeltmeye gerek yoktur; Ergin'in okuyuşu doğru olmalıdır. Bu ve benzeri cümlelerin anlamı için bk. Drs.20b.12 notu.

Drs.77b.13 (ME 151.13) [*ağ alınların yere kıdılar*]

"Arı şudan abdest aldılar,
[ağ alınların yere kıdılar],
iki rek'at namaz kıldılar"

Yukarıdaki cümlede gösterdiğim tamirin Dede Korkut'ta geçen şu cümlelerdeki belirtilmiş kısımlara göre gerekli olduğu anlaşıyor:

Drs.33b.2-3: "Arı şudan abdest aldılar, *ağ alınların yere kıdılar*, iki rek'at namâz kıldılar."

Drs.62a.3: "Kâlin Oğuz begleri, arı şudan abdest aldılar, *ağ alınların yere kıdılar*, iki rek'at namâz kıldılar"

Drs.68a.4: "Arı [şudan] abdest aldı, *ağ alının yere kıdı*, iki rek'at namaz kıldı"

Drs.98b.7: "...arı şudan abdest aldı, *ağ alının yere kıdı*, iki rek'at namaz kıldı."

Drs.78a.6 (ME 152.6) [Taş]

Dresden	Vatikan
[Taş] Oğuz begler[i] ile Tundar şağa depdi. (78a.6-7)	[Taş] Oğuz begleri Tundarla şağdan depdi. (99b.2)

Daha önce de yapılmış olan bu tamir için bir gerekçe gösterilmemiştir. *Taş Oğuz begleri* tamlamasının başındaki *Taş*, her iki nüshada eksik yazılmıştır; *[Taş] Oğuz begleri* şeklinde tamir edilmelidir. Söz konusu cümle, Drs.33b.13 = Vat.91a.2'de yukarıda teklif edildiği şekilde geçiyor.

İki nüshada da aynı eksikliğin olması, yanlışlığın önceki ortak bir nüshaya dayandığını gösteriyor.

Drs.78b.10 (ME 153.10) evli, ivlü, eyü → ulı.

“Kırk **اولی** ulı kılıla kırk cāriyye oğlu başına çevürdi, āzād eyledi.”

M. Ergin yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan kelimeyi *ivlü* okumuş ve “*evli*” (DKK: 119) şeklinde aktarmıştır. O. Ş. Gökyay kelimeyi *evli* (OŞG: 74.22) okumuş, “*evli*” (DKH: 97) şeklinde aktarmıştır. S. Tezcan ise kelimeyi *eyü* okumuş ve teklifiyle ilgili olarak şunları yazmıştır:

Yazmada bulunan **اولی قول** bugüne kadar değiştirilmeden *evlü kul* (*ivlü kul*) okunmuştur. Oysa bu mantıksızdır. Bence burada söz konusu olan **اول قول** *eyü kul* «has köle» deyimidir. Sözcük öteki geçtiği yerlerde *eyü* olarak yazılmıştır, belki de burada *eyi* yazılmıştı (krş. *deli* ~ *delü*); bu yüzden çekimleyen anlamayıp *evli* yazmış olabilir. (DKON: 233)

Tezcan, ayrıca notunun devamında *eyü kul* ile ilgili olarak *Süheyl ü Nevbahār*’dan iki örnek vermiştir. Daha önce Tezcan’ın bu düşüncesini benimsemiştim ancak dizin hazırlama aşamasında bu teklifin doğru olmadığını ve söz konusu kelimenin *ulı* okunması gerektiğini gördüm; düşüncemin gerekçeleri şunlardır:

* Tezcan’ın S. Nevbahār’dan örnek verdiği iki beyitten birincisinin (790) geçtiği yerde Yemen padişahının, oğlu Süheyl’i yolcularken kendisine Nakkaş’ı yardımcı olarak verdiği, gerekli yol hazırlıklarını yaptırdığı ve yanına bin *eyü kul* (seçkin köle) kattığından söz edilmektedir. İkinci beyitte (1008) de altın ve iki *eyü kul* hediye edildiği anlatılır. Ancak yukarıdaki söz konusu cümlede kölelerin serbest bırakılması anlatıldığına göre serbest bırakma işinin yaşlı kölelerden yana kullanıldığını düşünmek bağlama gayet uygun düşer.

* Söz konusu kelime, Dresden nüshasında **اولی** (*ulı*) ve **اولر** (*ulu*) olmak üzere iki şekilde yazılmış (bk. *Dizin*) olup kelimenin yazımında bir yerdeki aynı satıra göz takılması yanlış (bk. Drs.54a.7 notu) dışında hiçbir yanlışlık yapılmamıştır.

* Ayrıca *eyü* kelimesi yedi defa²¹¹ geçer ve örneklerin hepsi metinde *ابو* şeklinde yazılmıştır; kelimenin *eyi* şekli ise metinde hiç geçmez.

* Kelime metindeki yazılışına göre *evli*, *ivli*; *olı*, *öli*; *ulı*, *üli* şeklinde okunabilir. O hâlde ikinci aşama olarak bu okuma şekillerinden hangisinin anlamlı olduğunu ve anlamının bağlama uyduğunu araştırmamız gerekir.

* Kelimenin *evli* / *ivli* olmadığı anlaşıldığına göre *öli* ve *ulı* şekilleri üzerinde durmak gerekiyor. Bunlardan *öli* şekli de bağlama uymaz.

* Söz konusu kelimeyi *ulı* okuyup ‘yaşlı, yaşça büyük olan’ şeklinde anladığımızda bağlama gayet uygun düşüyor ve burada bir yazım yanlışlığı olmadığı anlaşılıyor.

* Dresden nüshasında *ulu* kelimesi, 13 kez (bk. *Dizin*) ‘yaşça büyük olan’ anlamında kullanılmıştır; sadece üç örneğini aşağıda veriyorum:

Drs.37b.1: “Bâzîrgânun *ulusı* tütüldi, kişisi kaçarak Oğuza geldi.”

Drs.54b.2: “Beyrek bundan geçdi, *ulu* kız karındaşları yanına geldi.”

Drs.128b.12: “Öşün Koca dەرler bir gişi varıdı, ‘ömrinde iki oğlu varıdı; *ulu* oğlınun adı Egrek idi.”

Drs.78b.11 (ME 153.11) *çevür*:- serbest bırakmak, azat etmek.

“Kırk ulı kılıla kırk cāriyye oğlu başına *çevürdi*, āzād eyledi.”

O. Ş. Gökyay, yukarıdaki cümleden hareket ederek “*başı üzerine çevirmek*” maddesinde şu açıklamayı yapmıştır: “*Kurban olmak, sadaka vermek, bir felaketen kurtuluş veya bir zafer şükranesi olarak sadaka vermek, kurban kesmek, kul azad etmek.*” (OŞG: 173). Gökyay, madde başında verdiği bilgiden emin olmadığını belirtmek üzere olsa gerek, yıldız koymuştur. Gökyay’ın bu açıklaması, yukarıdaki cümle için kısmen doğrudur çünkü hikâyede Kazan, oğlunu kurtardıktan sonra cümlede anlatılan işleri yapıyor. Ancak *çevür*- fiilinin cümledeki anlamını, ‘başı üzerinde çevirmek’ şeklinde, gerçek anlamda anlayıp yorumlamak yanlıştır.

Dede Korkut’ta ayrıca, iki cümlede, *başı sadakası* ve *baş göz sadakası* geçmektedir:

Drs.37b.11: “Kara başun *şadakası*, yigit, meded maña, dēdi.”

Drs.54b.11: “Ağanuzun *başı* ve gözi *şadakası* köhne kaftānunuz var ise gēyeyin, düğüne varayın.”

Bu cümlelerden, İslam dinine göre *birinin sağlığı yolunda sadaka vermek* inancının Dede Korkut’ta da geçerli olduğu anlaşılıyor. Ancak söz konusu cüm-

211 Drs.71a.3, 81b.3, 122a.7, 130a.7, 140a.4, 144b.7, 149b.2.

lede *başı üzerine çevirmek* şeklinde bir deyim yoktur. Bu nedenle cümlede geçen *oğlu başına* kısmını ‘oğlunun başı için’ veya ‘oğlunun başının selameti için’ anlamında; *çevür-* fiilinin ise cümledeki *âzâd eyle-* fiili ile aynı anlamda kullanıldığını düşünüyor, cümleyi ‘Kırk yaşlı kul ile kırk cariyeyi oğlunun başı için serbest bıraktı, azad etti.’ şeklinde anlamlandırıyor ve buna göre, noktalamasının da şöyle olması gerektiğini düşünüyorum:

“Kırk ulı kuhlâ kırk cāriyye, oğlu başına, *çevürdi*, *âzâd eyledi*.”

Nitekim Dede Korkut’ta yukarıdaki cümleye benzeyen şu cümle de tespit ve düşüncemizi destekler özelliktedir:

Drs.34b.7: “Kırk baş kul, kırk kırmak, oğlu Oruz başına *âzâd eyledi*.” = Kırk kul, kırk cariyeye(yi) Oğlu Oruz’un başı için serbest bıraktı”

Söz konusu cümlede geçen *çevürdi* fiilini bu cümleye de eklemek mümkün olabilir. Ayrıca benzer deyim için bk. Drs.37b.11 notu.

Drs.80a.5 (ME 156.5) **can al-**: can almak, öldürmek.

“...al kanatlu ‘Azrāyil ol yigidün **cânın aldı**.”

Yapılmış çalışmalarda *cân al-* fiili, *cân* ve *al-* maddelerinde ayrı ayrı gösterilmiştir. Bu fiil, Dede Korkut’un Dresden nüshasında, 14 yerde²¹² daha geçmektedir.

Drs.80a.10 (ME 156.10) **Deli** → **Deli a!**; **a!**: Sözlü dilde takılma, tereddüt vb. durumlar bildirir edat.

“Kayıtdı döndi دلي **Deli a!** Dumrul evine geldi.”

Yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan ibare, şimdiye kadar hep *deli* şeklinde okunmuştur. Kanaatimce ibarenin sonunda yazılmış ve okunmamış olan *elif*, *a!* edatı olmalıdır. Bu edat, sözlü dilde *takılma*, *hatırlamama*, *tereddüt* gibi durumlarda kullanılabilmektedir. Söz konusu edatın *Deli Dumrul* adından önce veya sonra gelmesi gerektiği de düşünülebilir. Benzer örnekler için bk. Drs.13a.10 notu.

²¹²Drs.80a.6, 80a.9, 80b.2, 81a.4, 81a.6, 81a.10, 81a.13, 82a.5, 82a.10, 82b.1, 82b.9, 84a.7, 84b.10, 85a.5, 85a.8, 86a.7, 86b.2, 86b.5, 86b.7, 110b.3.

Drs.80b.11 (ME 157.11) (cān) **cūşa gel-**: çok korkmak.

“Menüm görür gözlerüm görmez oldı,

Țutar menüm ellerüm Țutmaz oldı.

Ditredi, menüm cānum **cūşa geldi**.

Altun ayağum elümden yere düşdi.

Ağzum içi buz gibi, süñüklerüm Țuz gibi oldı.”

Yukarıdaki metinde geçen cümleler, Deli Dumrul tarafından Azrail’e söylenmiştir. M. Ergin, metinde geçen *cūşa gel-* deyiminin kelimelerini dizinde iki yerde işleyerek “*cuş (f.) coşkunluk, coşma*” ve “*gel- gelmek*” (MEİI: 157.67, 111) anlamlarını vermiş, cümleyi metne sadık kalarak “*Titredi benim canım cūşa geldi.*” (DKK: 123) şeklinde aktarmıştır. O. Ş. Gökyay, deyme “*cūşa gelmek coşmak, kanı kaynamak, şavka gelmek*” (OŞG: 185) anlamını vermiş ve cümleyi aktarmaktan kaçınmıştır (DKH: 101).

Gerek dizinlerde deyme verilen anlamların gerekse yapılmış olan aktarmaların bağlama uygun olmadığı açıktır. Metindeki *cūşa gel-* deyimi ‘aşırı derecede korkmak, yüreği ağzına gelmek’ gibi deyimlerle aktarılabılır çünkü Deli Dumrul burada çok korktuğunu anlatmak istemiştir.

Drs.81b.2 (ME 159.2) **iste-**: aramak, izini sürmek.

“Mere ‘Azrāyıl, men seni gen yêrde isteridüm, Țar yêrde eyü elüme girdün olamı? dedi.”

Ergin, *iste-* fiilinin anlamını “*istemek, aramak*” (MEİI: 154); Gökyay, “*aramak, arzu etmek, dilemek, sormak, talep etmek, ardına düşmek, kovalamak*” (OŞG: 229) olarak vermiştir. Ergin’in ‘aramak’ anlamında kullanıldığını tırnak içinde belirttiği kelimeler içerisinde, yukarıdaki örneğin sayfa ve satır numarası geçmiyor. Oysaki yukarıdaki metinde de kelime, ‘aramak’ anlamında kullanılmıştır. Nitekim fiil, yine aynı anlamda, şu cümlelerde de geçiyor:

Drs.82b.7 “Yücelerden yücesin, kimse bilmez nécesin

Görklü Tañrı!

Néce cāhiller seni gökde arar, yêrde ister,

Sen Țod müminler göñlindesin.”

Drs.86a.11: “Çok cāhiller, seni gökde arar, yêrde ister”

Drs.99b.3: “Odaya düşün. Ne yêrde éner Țarışur toz varısa ve ne yêrde Țarğa Țuzğun oynarısa anda isteyelüm, dedi.”

Ayrıca kelime şu cümlelerde birleşik fiil içerisinde geçer:

Drs.15a.4: “Bedevî ata binüp oğlancuğın isteyü gètdi.”

Drs.137a.1: “Karıbığa qardaşuñ isteyü senmi geldün, qardaş?”

Burada *Tarama Sözlüğü*’nde geçen aynı anlamda kullanılmış iki örneği de vermek istiyorum:

“Tanrı isteyü giderlerdi”,

“İstediler yürüyüp bölük bölük,

Kapı kapı, ev ev, delük delük.” (TarS: 2105)

Ayrıca bk. Drs.72b.12 notu.

Drs.81b.12 (ME 159.12)

اولدوردی → الدوردی = öldürdi → aldurdi, **aldur-**: yakalatmak.

“Mere men anı qormıyam toğana الدرمینحه **aldurmayınca**, dèdi. Tırdı, atına bindi, toğanın eline aldı, ardına düşdi. Bir iki gögercin اولدوردی **aldurdi**, döndi.”

M. Ergin; yukarıdaki ilk cümlede geçen ve metinde اولدوردی şeklinde yazılmış olan kelimeyi *aldurmayınca* okumuş, anlamını “*aldurmak, kaptırmak*” (MEII: 12) olarak vermiş ve “*aldurmayınca*” (DKK: 124) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay; kelimeyi *aldurmayınca* (OŞG: 77.10) okumuş, anlamını “*yakalatmak, köpek veya kuş ile avlamak*” (OŞG: 162) şeklinde vermiş ve “*aldurmayınca*” (DKH: 101) şeklinde aktarmıştır. Tezcan ise kelimeyi *aldurmayınca* okumuştur. Doğrusu, Gökyay’ın verdiği anlam olmalıdır.

Yukarıdaki cümleler *Deli Dumrul Boyı*’nda geçer. Deli Dumrul, Azrail ile çarpışırken Azrail, güvercin olup pencereden uçar. Bunun üzerine Deli Dumrul, arkadaşlarına seslenir ve Azrail’i doğana yakalatacağını söyleyerek ardına düşer. İşte bu metindeki birinci cümlede geçen *aldur-* fiili ‘yakalatmak’ anlamında kullanılmıştır.

Ergin ve Gökyay; cümlelerin sonuna *-aldurmayınca* kelimesinden sonra- virgül koymuşlardır. Tezcan ise cümleyi bir soru cümlesi olarak görmüş olmalı ki aynı yere soru işareti koymuştur. Bence bu bir soru cümlesi değildir, Ergin ve Gökyay’ın tercihi doğrudur; cümle ‘*Onu doğana yakalatmadıkça bırakmam, dedi.*’ şeklinde anlaşılmalıdır.

Drs.82a.3 (ME 160.3) **mırla-** → yırıl-: şarkı söylemek.

“Ağ gögsünün üzerine ‘Azrâyil başup kondı. Baya **میرلردی** yırlardı, şimdi hırlamağa başladı”

Yukarıda metindeki yazılışı verilen kelimeyi Ergin, *murlar-idi*; Gökyay, *mırlardı* (OŞG: 77.14) şeklinde okumuştur. Tezcan, aynı kelimeyi -Gökyay gibi- *mırlardı* okumuştur. H. Develi ise Azrail ve Deli Dımrul’un hikâyedeki mücadelesini özetledikten sonra *mırla-* fiilinin hayvanlar için kullanıldığına dikkat çekerek bağlama uygun düşmediğini belirtmiş ve “*Metindeki yazılıştta bence mim harfi olduğu çok açık değildir.*” diyerek kelimenin *yırlardı* şeklinde okunabileceğini yazmıştır (Develi 2001: 93). Develi’nin tespiti doğrudur ve yukarıda yazılışı gösterilmiş olan kelimenin ilk harfi *mim* değil, *ye*’dir çünkü aynı harf sadece bu kelimenin geçtiği sayfa da şu örneklerde de benzer şekilde yazılmıştır:

Drs.82a.9: **ایلمردیم** eyleridüm (birinci *ye*’nin yazılışı)

Drs.82a.10: **سویلدم** söyledüm

Drs.82a.12: **یالواررس** yalvarursın

Drs.82a.12: **یاواز** yalvar

Bu örnekler, daha da çoğaltılabilir. Hatta *dişli harf* (ب, پ, ت, ن) dediğimiz diğer harflerin örneklerinin de Dresden nüshasında kelime veya hece başında, *mim*’e benzer şekilde yazıldığı sıkça görülür. Benzer yazım yanlışlığı için bk. Drs.92b.7 notu.

Drs.82a.6 (ME 160.6) **degmesi, dökmesi** → döğmesi; **döğme**: tepe.

“**دو کهمی** döğmesi böyük bizüm tağlarumuz olur

Ol tağlarumuzda bağlarumuz olur

Ol bağlaruñ kara salkıumlu üzümü olur,

Ol üzümü şıkarlar, al şerâbi olur,

Ol şerâbdan içen esrük olur.

Şerâbluydum, tuymadum

Ne söyledüm bilmedüm.”

Yukarıdaki *soylamanın* başında geçen ve metindeki yazılışı verilmiş olan kelimeyi M. Ergin, *dökmesi* okumuş ve anlamını tereddüt belirterek “*dökme tepe, çıkıntı, zirve (?)*” (MEII: 95) şeklinde vermiş, “*tepesi*” (DKK: 124) olarak aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay da *dökmesi* (OŞG: 77.20) okumuş, “*Anlamı belli olmayan bu kelimenin bir başka türlü okunması ihtimali ve uygun görünen anlamı için Bk.*

Düğme” (OŞG: 353) notuyla gönderme yapmış; *düğme* maddesinde ise anlamı “yükseklik yücelik?” (OŞG: 200) şeklinde, tereddüt belirterek vermiştir. Gökyay, ayrıca kelimeyi *İbn-i Mühanna*’da geçen “*tökme gölgelik*” (OŞG: CCXXVI) ile de açıklamaya çalışmıştır.

S. Tezcan, kelimeyi *degmesi* şeklinde okumuş ve yanlış yazılmış olduğunu söyleyerek notunda gerekçe olarak şunları yazmıştır:

دگمسي > دو کمسي Degmesi büyük bizüm bağlarımız olur, Bugüne kadar dökmesi vb. okunmuş ve çözülememiştir. Çekimleyen *degmesi* ‘her biri’ biçimini anlayamadığı için araya bir *vāv* eklemiş olmalı. Eski Osmanlıca metinlerde *degme* sık kullanılmıştır, buna karşılık *degmesi* nadir olarak geçer; Harezmi Türkçesinden aktarılmış olan Behçetü’l-ḥadāik’da ise *degmesi* sık geçer.. (DKON: 237)

V. Zahidoğlu ise bu kelimenin metinde doğru yazılmış olduğunu ve *dönmesi* ‘yükseklik, tepe’ (Zahidoğlu 2004a: 278-279) şeklinde okunması ve anlaşılması gerektiğini -yaşayan Türk lehçelerinden örnekler vererek- savunmuştur.

Kanaatimce yazım şekli ve bağlama göre kelimeyi doğru okuyup anlayan Zahidoğlu olmuştur. *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğünde tepe* kelimesinin Kazak ve Uygur Türkçesindeki bir karşılığının *dön* (Ercilasun vd. 1991: 875) olduğu belirtilmiştir. Ayrıca aynı sözlükte *tümsek* kelimesinin ise diğer Türk lehçelerinde karşılıkları şöyle verilmiştir: “*dön, dönes, tömpeşik (Kazak), döngök (Kırgız), döng (Özbek), tüngek (Tatar), tümme (Türkmen), dönçük (Uygur)*” (Ercilasun vd. 1991: 909).

Drs.82a.7 (ME 160.7) salķumlu → salķumları.

“Ol bağların ڪارملي salķumları, üzümü olur”

Yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan kelimeyi Ergin, yazım şekline dikkat çekmeksizin *salķumlu* okumuştur. Gökyay, kelimeyi yazılışına uygun olarak *salķumları* okumuştur. Tezcan ise kelimeyi *salķumlu* okumuş ve dipnotta “*SLKVMLRY salķumları*” (DKO: 298) şeklinde yazılmış olduğunu dikkat çekmiştir.

Ben, kelimeyi Ergin ve Tezcan gibi okumuş, yazılışının ڪارملي şeklinde olduğunu dipnotta belirtmiştim (Özçelik 2005). Şimdi ise kelimenin doğru yazıldığını ve buna uygun olarak *salķumları* okunması gerektiğini düşünüyorum çünkü cümlede geçen *kara* sıfatı, hem *salķum* hem de *üzüm* kelimesi için kullanılmıştır. Buna benzer bir örnek Dede Korkut’ta iki yerde geçen “*altun ayak, şurāḥiler*” tamlamasıdır.

Drs.20a.5 “*Altun ayak, şurāḥiler düzilmişidi.*”

Drs.63b.1: “*Altun ayak, şurāḥiler dizilmişidi.*”

Bu tamlamada da *altun*, hem *ayağ* hem de *şurâhî* kelimesinin sıfatı olarak kullanılmıştır. Kelime sonundaki çokluk eki de aynı şekilde her iki kelime içindir.

Drs.82b.3 (ME 161.3) *ķavatsın* → *ķadasın*, *ķada*: bela.

“Ya pes sen ne eylemeklü *ķadasın*؟”

Sen aradan çıkğıl, men Allāh Te‘āla-yıla haberleşeyim.”

M. Ergin, yukarıdaki ilk cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilen kelimeyi *ķada* okumuş ve “*belāsın*” (DKK: 126) şeklinde aktarmıştır. O. Ş. Gökyay da kelimeyi *kada* (OŞG: 78.1) okumuş ve aynı şekilde aktarmıştır (DKH: 101).

S. Tezcan ise kelimeyi *ķavat* okumuş ve “*Önceki yayınlarda ķadā'nın ķavat yerine yanlış yazılmış olduğu anlaşılmadığından gereksiz tartışmalar çıkmıştır.*” (DKON: 237) şeklinde not düşmüştür. Bence Ergin ve Gökyay kelimeyi doğru okuyup doğru aktarmıştır. Tezcan, burada bazı noktaları gözden kaçırmıştır çünkü bu kelime Türkçeleştirme etkisiyle *ķada* (ķada) şeklinde yazılmış olan *ķazā* (ķazā)’dan başka bir şey değildir. Bu konudaki gerekçelerim şunlardır:

1. Aynı kelime, aşağıdaki cümlelerde de Drs.82b.3’te olduğu gibi, *ķada* şeklin-
de yazılmıştır:

Drs.43b.5: “*Ķādir Allāh ağı alnına ķada yazmış!*”

Drs.81a.1: “*Mere, ne heybetlü ķocasın? Dēgil maņa,*

Ķadam belām toķınur bugün saņa!”

Drs.126a.5: “*Ķadası yetmiş ķavat oğı ķavat,*

Ķayda dön buradan!”

Yukarıdaki ikinci örnekte geçen *ķadam belām* ikilemesi, *ķada*’nın kesinlikle ‘bela’ anlamına kullanıldığını gösterir.

2. Kelimenin şu cümlede *ķade* şeklinde yazılmış olması da düşüncemizi destekler.

Drs.26a.5: “*Ķādir senün alnuņa ķada yazsun çoban!*”

3. Kelime, Dede Korkut’ta toplam on yerde geçer; bunlardan beşinde, Arapça yazımına uygun olarak *ķazā* şeklinde yazılmıştır:

Drs.3a.12: “*Ezelden yazılmasa ķul başına ķazā gelmez.*”

Drs.4b.10: “*Azup gelen ķazāyı Tanrı şavsun!*”

Drs.15b.12: “*Ne bileyin oğul, bu ķazālar saņa nereden geldi?*

Drs.97b.5: “*Oğuz yigitlerine ne ķazā gelse uyğudan gelüridi.*”

Drs.100a.9: “*Mere ķazāsı yetmiş yigit, ne yigitsin?*”

Yukarıdaki ilk dört örnek ‘bela’, sonuncusu ise ‘ecel’ anlamında kullanılmıştır.

4. Tezcan’ın *kada* yerine teklif ettiği *ķavat* ise Dede Korkut’ta 33 yerde geçer.²¹³ Ayrıca, *ķavat* kelimesi güçlü veya toplum içerisindeki üstün olan kişilerin, güçsüz ve zayıf olanlara karşı kullandığı ya da aynı seviyede olan kişilerin birbirlerine karşı hakaret yolu kullandıkları bir kelimedir. Oysa burada “*Ya pes sen ne eylemeklü ķadasın?*” cümlesi, Deli Dumrul tarafından Azrail’e söylenmiştir yani kelimeyi *ķavat* olarak düzeltmek bağlama uygun düşmez.

Söz konusu durumda kelimenin yazımında bir yanlışlık yoktur. Deli Dumrul, Azrail’e “*Sen, ne iş gören belasın?*” diye soru yöneliyor. Nitekim Türkiye Türkçesinde de *bela adam, belalı adam, baş belası* vb. sözler kullanılır. Ayrıca bk. Drs.23b.9 notu.

Drs.83a.1 (ME 162.1) Dumrul → Dumrul[-]a!

“Çün deli ķavat menüm birligüm bildi, birligüme şükür kıldı, yâ ‘Azrâyil, Deli دمرول **Dumrul a** cân yerine cân bulsun, anuñ cânı âzâd olsun, dedî.”

Ergin, yukarıda metindeki yazılışı gösterilmiş olan kelimeyi *Dumrul* okumuş ve yazım şekline dikkat çekmiştir. Gökyay da kelimeyi *Dumrul* (OŞG: 78.19) şeklinde okumuştur. Tezcan ise kelimeyi *Domrul* okumuş, ancak yazılışına dikkat çekmemiştir.

Ben, kelimeyi *Dumrul* okumuş ve dipnotta metinde دمرول şeklinde yazılmış olduğunu belirtmiştim; ancak şimdi, kelimenin metindeki yazılışının doğru olduğunu ve *Dumrul a!* şeklinde okunması gerektiğini düşünüyorum. Bunun için bir özet yapmak gerekiyor:

Hikâyenin girişinde Deli Dumrul’un, Azrail ile savaşmak istediği şu dua geçer: “*Yâ Kâdir Allâh! Birligün, varlıgün haqqıyçün ‘Azrâyili menüm gözüme göstergil; savaşayım, çekeşeyim, dürişeyim, yahşı yigidün cânın kırtarayım. Bir dağı yahşı yigidün cânın almaya!*” (Drs.80a.7-10). Ancak, bu dua Allah’ın gücüne gider ve Azrail’e Deli Dumrul’un canını almasını buyurur. Bunun üzerine Azrail, Deli Dumrul’un kırk yiğidi ile oturduğu meclise gelir. Deli Dumrul; Azrail ile önce *soylaşır*, daha sonra savaşır ve Azrail, Deli Dumrul’un canını almak üzere göğsünün üzerine konar. Deli Dumrul, Azrail’e yalvararak canını bağışlamasını ister. Azrail, Deli Dumrul’a kendisinin bir emir kulu olduğunu ve Allah’a dua etmesi gerektiğini söyler. Bunun üzerine Deli Dumrul, Allah’a yalvarır ve canını alacaksa kendisinin almasını, bu işi Azrail’e bırakmamasını ister. Allah, Deli Dumrul’un duasını beğenir ve Azrail’e seslenerek önceki kararını şartlı olarak

²¹³Drs.39a.6, 39a.7, 40a.12, 56a.6, 56a.7, 58a.5, 79b.13, 80a.12, 80b.1, 81a.3, 81a.7, 82a.12, 82b.12, 82b.12, 101a.7, 101a.6, 101a.9, 101a.11, 118a.4, 126a.4, 127a.6, 132a.10, 133a.1, 143a.4, 143a.11, 146a.8, 146b.4, 148b.10, 149b.1, 150b.5, 150b.7, 153a.5, 153a.7.

değiştirdiğini yukarıdaki sözlerle bildirir. Bağlama göre söz konusu metinde *Dumrul* kelimesinin sonundaki *he*'nin pekiştirme anlamı taşıyan bir *a!* edatını gösterdiği anlaşılıyor. Edatın diğer örnekleri için bk. Drs.13a.10 notu.

Drs.84a.2 (ME 164.2) **menden** → senden: sana.

“Dünye şîrîn, cān ‘azîz, cānumı kıya-bilmen, bellü bilgil.

سندن senden ‘azîz سندن senden sevgilü anañ-dur,

Oğul, anaña var! dèdi.”

Yukarıdaki ikinci dizede iki defa geçen ve metinde iki yerde de سندن şeklinde yazılmış olan kelime, araştırmacılar tarafından tamir edilerek *menden* şeklinde okunmuştur. Bence kelimenin aynı cümlede art arda iki defa yanlış yazılmış olması çok rastlanacak bir durum değildir ve bu okuma şekli yanlıştır. Kelimenin iki örneği de yazılışına uygun olarak *senden* okunmalı ve ‘sana’ anlaşılmalıdır yani burada çıkma durumu eki, yönelme durumu eki yerine kullanılmıştır yani söz konusu yanlış okuma sebebiyle bu dizinin aktarmalarında da sorun bulunuyor. Kelimeyi yazılışına uygun şekilde okuyup ‘sana’ olarak anlamak, bağlama uygun düşüyor.

M. Ergin ve O. Ş. Gökyay, yukarıdaki ikinci dizeyi şöyle aktarmıştır:

“*Benden aziz, benden sevgili anandır*” (DKK: 128 ve DKH: 103).

Bilindiği gibi ‘*aziz*’ kelimesinin yaygın kullanılışı ‘değerli’ anlamındadır. Ancak kelimenin buradaki doğru anlamını tespit etmek için kısa bir özet yapmak gerekiyor: Allah tarafından Azrail’e -canı yerine can bulması şartıyla- Deli Dumrul’un canını almaması emredilmiştir. Deli Dumrul, bunun üzerine babasına gelir ve ondan canını vermesini ister. Babası da *soylamasının* sonunda Deli Dumrul’a üzerinde durduğumuz yukarıdaki cümle ile cevap verir. Bu bağlama göre ‘*azîz*’ kelimesi, ‘*şefkatli, sevgili, kerim*’ anlamında kullanılmış olmalıdır.

Buna göre cümlelerin aktarımı “*Sana şefkatli sana sevgili anandır. Oğul, ana-na git!*” şeklinde olmalıdır. Cümlede *sevgilü* kelimesinin ‘*azîz*’ ile denk şekilde kullanılmış olması ve bağlam da bu aktarmanın doğru olduğunu açıkça gösteriyor.

Drs.84b.1-2 (ME 165.1-2)

Sıra yanlışı: *Soylamada* yeri değişmiş dize.

“a. toköz ay tar karnumda götürdügüm oğul!

C. tolama[sı altun] beşiklerde beledügüm oğul!

b. on ay dèyende dünyā yüzine getürdügüm oğul!”

Tezcan, yukarıdaki dizelerde bir yer değiştirme olduğunu bir dipnotla belirtmiş (DKO: 298) fakat çeviri yazılı metinde dizelerin sırasını değiştirmeden vermiştir. Aynı dizelerin Vatikan nüshasındaki sırası, bu düzeltmenin doğru olduğunu gösteriyor:

- “a. toköz ay tar karnumda götürdügüm oğul,
b. on ay dèyince dünyeye getürdügüm oğul,
C. beşiklere beleyüp ağ südümi emzürdügüm oğul” (Vat.88a.10-13)

Söz konusu dizeler, *Salur Kazan Evi Yağmalandığı Boy*’da da Vatikan nüshasındaki dizelerin sıralanışına uygun şekilde geçmektedir:

- “a. toköz ay tar karnumda götürdügüm oğul!
b. on ay dèyende dünyā yüzine getürdügüm oğul!
C. tolaması [altun] beşikde beledügüm oğul!” (Drs.28a.9-11)

Yukarıdaki ikinci ve üçüncü metindeki sıranın doğru olduğu açıktır çünkü bir anne bebeğini önce karnında taşır, sonra doğurur ve daha sonra beşikte sallayıp emzirir. Buna göre yukarıda verilen birinci metnin (Drs.84b.1-2) dizelerinde sıra veya sıralama, ikinci ve üçüncü metindeki dizelerin sırasına göre olmalıdır. Söz konusu sıra yanlış, anlatıcı veya anlatıcı-yazıcıdan kaynaklanmış olabilir.

Drs.84b.3 (ME 165.2)

tolap tolap: sarıp sarıp; **tolā-**: sarmak, kucaklamak.

“Oğul oğul, ay oğul!

Toköz ay tar karnumda götürdügüm oğul!

On ay dèyende dünyā yüzine getürdügüm oğul!

tolap tolap ağ südümi emzürdügüm oğul!”

Yukarıdaki ikinci cümlede geçen ikileme metinde طولا ب طولا ب şeklinde yazılmıştır.

M. Ergin, ikilemeyi “*dolu dolu*” (DKK: 129); O. Ş. Gökyay, “*dolap dolap*” (DKH: 103) şeklinde aktarmıştır.

S. Tezcan, ikileme ile ilgili olarak yazdığı notta şu yorumu yapar:

Burada *tolab tolab*’ın ne anlama olduğu az çok bellidir: Ergin *tolap* ‘dolu, çok, bol (?)’ ile karşılaşmış; Gökyay ise *dolap*’a anlam vermemiş, *dolap dolap ağ süt için* ‘bol süt, memeden gür gelen süt’ demiştir. (Söz dizisi, s. 198), ancak bugüne değin bir açıklaması yapılmamıştır. Bence durmadan yeniden süt veren ana memesiyle *tolāb* <*Farsça dol-āb* ‘su değirmeni’ ile arasında bir benzetme söz konusu olabilir. (DKON: 238).

Ben, bu kelimenin Türkçe *tol-* fiiline dayandığını düşünerek bazı kanıtları göstermiş ve ikilemeyi ‘dolup dolup’ şeklinde anlamlandırmıştım. (Özçelik 2005: 207-208)

Şimdi ise bu kelimenin *tol-* fiiline dayandığını, metinde ‘sarmak, kucaklamak, kucağına almak’ anlamında kullanıldığını düşünüyor ve geçtiği cümleyi ‘sarıp sarıp ak sütümü emzirdiğim oğul!’ şeklinde anlıyorum çünkü bu cümlelerde, bir annenin ağzından çocuğunun doğumunu, bebekliğini, bebeğini emzirdiği dönemi anması ve bunu anlatması söz konusudur. O hâlde emzirme fiili yapılırken annenin bebeğini kucağında tutması, sarması anlatılmış olmalıdır. Buna göre burada, bağlama uygun düşen *tol-* fiilidir. Şu cümlede geçen *tolaş-* (<*tola-*ş-) fiili de ‘sarmasamak’ anlamında kullanıldığına göre düşüncemizi destekliyor:

Drs.101a.5: “Ala yorgan içinde senünile **tolaşmadum**”

Ayrıca Drs.28a.11, 84b.2 notunda geçen *tolama* ve *tolaması altun beşik* tamlaması da bu açıklamayı destekler.

Drs.84b.3 (ME 165.3) ak → **ağ(ca)**: yüksek(çe), ulu.

“**Ağca** burclu hoşarlarda tıtlıydın, oğul!”

M. Ergin ve O. Ş. Gökyay, yukarıdaki cümlede geçen *ağca* kelimesini “*akça*” (DKK: 129 ve DKH: 103) şeklinde aktarmıştır. Ancak bu anlam bağlama uygun düşmüyor. Kelimenin anlamı ‘akça’ değil ‘yüksek(çe)’ olmalıdır. Dede Korkut’ta geçen şu örneklerde de kelime aynı anlamda kullanılmış olabilir:

Drs.78b.8: “**Ağca** Kala Sürmelüye gelüp Kızan kırk otak dıkdürdi.”

Drs.141b.13: “**Ağca** Kala Sürmelüde at oynatdum”

Drs.94a.1: “**Ağca** sazlar içinde şarı gönler görüben taylar başan”

Ayrıca bk. Drs.23b.1 notu.

Drs.86a.3 (ME 168.3) *isim + dA(n) ne var ki...* (söz kalıbı).

Drs.86a.3: “Senün ol muhannat anañ babañ,

Bir cānda ne var ki saña kıyamamışlar.”

Drs.141a.8: “Hey gözüm, nā-merd gözüm, muhannaş gözüm!

Bir yılandan ne var ki korhdun, dedüm.”

Yukarıda altı çizili söz kalıbı, önemsememe veya küçümseme anlamı sağlayan bir kalıptır. Bu söz kalıbı Türkiye Türkçesinde de aynı şekilde kullanılır.

Drs.86a.7 (ME 168.7) **yoldaş**: eş, hanım.

“Azrāyil hatunun cānın almağa geldi. Ādemīler evreni, **yoldaşına** kıyamadı. Allāhu Te’ālaya burada yalvarmış, görelüm nece yalvarmış”

Ergin, **yoldaş** kelimesi için “*arkadaş*” (MEII: 338); Gökyay, “*yol arkadaşı, yoldaş, ayakdaş*” (OŞG: 313) anlamını vermiştir. Yukarıdaki metinde geçen *yoldaş* kelimesi ‘eş, hanım’ anlamında kullanılmıştır. Bu cümlede Deli Dumrul için ‘*eşine kıyamadı*’ deniyor. Kelime, Azerbaycan Türkçesinde de “*eş, zevce, koca*” (Altaylı 1994: 1256) anlamlarında kullanılır. *Derleme Sözlüğü* 4290’da, Muğla çevresinde, aynı anlamda kullanıldığı tespit edilmiştir. Kelime, şu cümlede de aynı anlamda kullanılmıştır:

Drs.86b.8: “Deli Dumrul yüz kırk yıl dağı **yoldaşıyla** yaş yaşadı.”

Dede Korkut’ta ‘eş’ anlamında kullanılan diğer kelimeler için bk. Drs.3b.7 notu.

Drs.86b.11 (ME 169.11) **alnı açuk**: şerefli, mert.

“...alp ozanlar söylesün, **alnı açuk** cömerd erenler diğlesün!”

Yukarıdaki cümlede geçen *alnı açuk* deyimini araştırmacılar tarafından iki ayrı kelime olarak işlenmiş, aktarmalarda da olduğu gibi verilmiştir (DKK: 132, DKH: 106). Bu deyim, “*şerefli, mert*” (Kardaş vd. 2000: 95) anlamında olup ayrıca Türkiye Türkçesinde “*alnı açık, yüzü ak*” (Aksoy 566, Kardaş vd. 2000: 95) şeklinde de kullanılır.

Drs.87b.7 (ME 171.7) **ṭayan-** → ṭayın-: ayağı kaymak, sürçmek.

“Kaṇlı Koca eydür: Oğul, sen kız istemezmişsin bir cılasun bahādur istermişsin, anuñ arkaşında yēyesin, içesin, hoş geçesin. Eydür: Belī, cānum baba, eyle isterem. Pes varasın, bir cici bici Türlāmen kızını alasın, negāhenden طایم **ṭayanam** → **ṭayınam**, üzerine düşem, karnı yırtıla? dēdi. Kaṇlı Koca eydür: Oğul, kız görmek senden, māl rızık vèrmek benden.”

Yukarıdaki metin, *Kan Turalı Boyı*’ndan alınmıştır. M. Ergin ve S. Tezcan, metinde طایم şeklinde yazılmış olan kelimeyi *ṭayanam* okumuşlardır. O. Ş. Gökyay, kelimeyi *dayanam* (OŞG: 83.16) şeklinde okumuştur. Ergin, kelimenin anlamını “*dayanmak*” (MEII: 287); Gökyay, “*Dayanmak, yasdanmak, istinat etmek, yüklenmek, ağırlığını vermek*” (OŞG: 193) şeklinde vermiştir. Ancak bu okuyuş ve anlamlandırmalar bağlama uygun düşmüyor.

Ergin, kelimeyi sözlükte yanlış anlamlandırmasına rağmen “*kayayım*” (DKK: 135) şeklinde aktarmış yani doğru anlamı bulmuştur. Ancak bu kelimenin yapısı *ṭayınam* (<*ṭayın-a-m*), anlamı ve doğru aktarması ‘*kayayım mı?*’ şeklinde olma-

lıdır. Nitekim bu fiil, Dede Korkut'ta, yine Kan Turalı hikâyesindeki şu cümlede de aynı şekilde yazılmış ve araştırmacılar tarafından *tayın-* olarak okunmuştur:

Drs.95a.3: “Serhoş yigit hem iki cânavarıla şavaşmışdı, طایندی **tayındı** düş-di.”

Ayrıca yukarıdaki cümle (Drs.95a.3), *Tarama Sözlüğü*'nde de fiille ilgili örnekler içinde verilmiştir. Buraya sözlükte geçen diğer örneklerden ikisini alıyorum:

“Çün balçık çok ola piller **tayınur** ve sürçer”,

“Küçük işer büyük **tayınur** düşer” (TarS: 3779)

Drs.87b.7-8 (ME 171.7-8) Vurgu Yoluyla Soru Cümlesi.

“Kaḡlı Koca eydür: Oḡul, sen kız istemezmişsin bir cılasun bahâdur istermişsin, anuḡ arkasında yêyesin, içesin, hoş geçesin. Eydür: Belî, cânım baba, eyle isterem. Pes varasın, bir cici bici Türkmen kızını alasin, negâhenden tayınam üzerine düşem, karnı yırtıla? dedi. Kaḡlı Koca eydür: Oḡul, kız görmek senden, mâl rızık vèrmek benden.”

M. Ergin, yukarıdaki metinde altı çizilmiş olan cümlelerin sonuna işaret koymamış, *dedi* kelimesinden sonra nokta koymuş, cümleyi “...ya varasın bir cici bici türkmen kızını alasin, birdenbire kayayım üzerine düşeyim, karnı yırtılsın dedi” (DKK: 135) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay; cümlelerin sonuna virgül koymuş, (OŞG: 83.17), cümleyi “... yoksa varasın, bir cicibici Türkmen kızını alasin, üzerine düşeyim, karnı yırtıla, dedi” (DKH: 107) şeklinde aktarmıştır.

S. Tezcan ise cümleyi tırnak içerisinde yazarak *dedi* kelimesinden sonra nokta koymuştur.

Yukarıdaki metinde altı çizilmiş olan cümle, vurgu yoluyla kurulmuş bir soru cümlesidir. Metindeki bağlam ve cümleden sonra babanın verdiği “*Oḡul, kız görmek senden, mal rızık vèrmek benden*” şeklindeki cevap da bu cümlelerin soru cümlesi olduğunu açıkça gösteriyor. Günümüzde Anadolu ağızlarında da vurguyla kurulan soru cümleleri kullanılmaktadır (bk. Erten 1994: 58). Benzer soru cümleleri için bk. Drs.42b.5, Drs.143a.3, Drs.148a.8-9 notları.

Drs.87b.11-12 (ME 171.11-12)

اغوزي كوردې → اغوزه كوردې = **Oğuzı gördi** → Oğuzı girdi.

“İç Oğuzı girdi kız bulmadı. Kayıtdı gerü döndi, evlerine geldi.”

Yukarıdaki cümlede koyu harflerle yazılmış ve metindeki yazılışı verilmiş olan kelimeleri Ergin, Gökyay (OŞG: 83.21) ve Tezcan -yazılışına uygun olarak *Oğuzı gördi* şeklinde okumuşlardır.

Bence her iki kelimedede de yazım yanlışlığı yapılmıştır; doğru şekil ‘*Oğuzı girdi*’ olmalıdır. Bu düşüncemin gerekçeleri şunlardır:

1. *Oğuzı gördi* okuyuşu, bağlama uygun düşmüyor.

2. Yukarıdaki cümleden bir sayfa sonra metinde geçen aynı yapıdaki şu cümlede iki defa *Oğuzı girdi* ibaresi geçiyor:

Drs.88a.9-10: “İç Oğuzı girdi, kız bulmadı. Tılandı, Taş Oğuzı girdi, bulmadı.”

3. Bu yazım yanlışlığının sebebini şöyle açıklayabiliyorum: İlk kelime, Drs.87b.11’de satır sonuna sıkışık şekilde yazılmıştır, hemen üstteki satırın sonunda ise *ye* (ي) ile biten *Kan Turalı* sıkışık şekilde yazılmıştır. Muhtemelen yazıcının gözü üst satırın sonundaki bu kelimeye takılmış ve *Oğuzı* yerine *Oğuzı* yazmış olmalıdır. Bu yanlışlık beraberinde bir sonraki yanlışlığı getirmiş ve yazıcı sonraki kelimeyi *Oğuzı* şekline uygun olarak *gördi* yazmıştır. Benzer yazım yanlışlığı için bk. Drs.101a.11 notu.

Drs.88a.8 (ME 172.8)

yanına bırak- / **şal-** = **boyına al-** / **sal-**: yanına almak.

“Ağ şakallu pır kıocalar **yanına bırakdı**; İç Oğuzı girdi, kız bulmadı.”

Drs.90b.6: “Kırk yigidin **yanına bırakdı**...”

Drs.125a.10: “Üç yüz yigidi **yanına bırakdı**, meydāna vardı.”

Yukarıdaki başlıkta verdiğim fiillerin hepsi, Dede Korkut’ta ‘yanına almak’ anlamında kullanılmıştır. *Yanına bırak-* fiilinin örnekleri yukarıdaki üç veridir. Dede Korkut’ta geçen *yanına sal-* fiilinin örnekleri şunlardır:

Drs.105a.11: “Ağ ışıklı alpları **yanuma şaldum**”

Drs.106a.3: “Kalkubanı yeründen turdukuḡda
ala gözlü beg yigitleri **yanuḡa** [sen] **şalmaduḡ**”

Drs.121b.2: “Ala gözlü yigitlerüḡ **yanuḡa şalduḡ**”

Drs.150b.4-5: “Ala gözlü begleri **yanuma şalandum**.”

Dede Korkut'ta geçen *boyına al-* fiilinin örnekleri şunlardır:

Drs.7b.8 “Ala şabâh Dirse Hân kalkubanı yerinden örü tûrup kırk yigidin **boyına alup** Bayındır Hânun şöhetine gelür idi.”

Drs.11b.4: “Kırk yigidin **boyına aldı**”

Drs.12b.1: “Yigitlerün ohşagıl **boyuna algıl**”

Drs.13b.9: “Kırk ince kız **boyına aldı**.”

Drs.15a.3: “Katlanımadı, kırkince kız **boyına aldı**.”

Drs.17a.13: “Kırk yigidün **boyuna algıl**”

Drs.17b.5: “Kırk yigidin **boyına aldı**”

Drs.19a.5: “Oğlan kırk yigidin **boyına aldı**”

Drs.65a.9: “Üç yüz muraşsa tonlu yigit sayladı, **boyına aldı**, kırk ala gözlü yigidin Oruz, **boyına aldı**.”

Drs.67b.7-8: “Ala gözlü kırk yigidi **boyuna algıl**”

Şu örnekte ise fiil, *boynuna al-* şeklinde geçiyor:

Drs.64a.6: “Kara gözli yigitlerümi **boynuma [men] aluram**.”

Boyına sal- fiili ise Dede Korkut'ta sadece bir yerde geçer:

Drs.12b.11: “Oğlancuğun yanına alup kırk yigidin **boyına şaldı**”

Ayrıca bk. Drs.64a.6, 7 notu.

Drs.88a.12 (ME 172.12) *şağına şolına iki koşa yay çek-* deyimini.

“Meger Tırabuzan Tekürinün bir ‘azîm görklü, maşbûb kız *varıdı*; şağına şolına **iki koşa yay çekerdi**, atduğı oh yere düşmezidi.”

M. Ergin, yukarıdaki cümlede geçen *iki koşa yay çekerdi* deyimini “*iki çift yay çekerdi*” (DKK: 136); O. Ş. Gökyay, “*iki koşa yay çekerdi*” (DKH: 108) şeklinde aktarmıştır. Gökyay, ayrıca *koşa*’nın anlamını “*Çift, ikiz*” (DKH: 181) şeklinde belirtmiştir.

S. Tezcan, bu deyimden birden fazla yay çekme sporunun varlığına işaret edebileceğini belirterek Fâhrî’den şu beyti örnek göstermiştir:

Ki on yay barmağ ucuyla çekerdi

Anun yasını gücile çekerdi

«O kişi ki parmak ucuyla on yayı birden çekerdi, onun yayını güçlkle çekerdi ». (DKON: 242)

Kanaatimce gerek söz konusu *iki koşa yay çek-* örneği gerekse Tezcan'ın verdiği bu örnekte asıl önemli olan şey, sözü edilen kişilerin çok güçlü olduklarının ifade edilmiş olmasıdır. Bu nedenle söz konusu yukarıdaki “*atduğı oğ yere düşmezdi*” cümlesiyle Trabzon tekfurunun kızı Selcan'ın güçlü olmasının yanı sıra usta bir nişancı olduğu da vurgulanmıştır. Ancak söz konusu yukarıdaki cümle ile Selcan'ın farklı bir becerisi üzerinde durulmuştur; o da hem sağ tarafına hem sol tarafına iki çift yay çekebilmesidir. Ayrıca bk. Drs.30a.13, 88a.12 notu.

Drs.88b.6-9 (ME 173.6-9)

Kan Turalı Boyı'nda sıralama ve kurguda karışıklık.

“Ol üç cânvaruñ biri *kağan aslandı*, biri *kara boğaydı*, biri dañı *kara buğra* idi. Bularuñ her birisi bir ejderhâydı. Bu otuz iki baş kim burcda aşılmiş idi *kağan aşımla kara buğra*ñanuç yüzin görmemişleridi.”

“Ya *kara buğranuñ* gögsi altında kalam,

Ve ya *boganuñ* boynuzında ilişem,

Ya *kağan aşılanuñ* kıynağında didilem” (Drs.90a.12-90b.1)

Yukarıdaki iki metin, *Kan Turalı Boyı* 'ndan alınmıştır. Bu *boy*'da *Kan Turalı*'nın, sırasıyla *boğa*, *aslan* ve *deve* ile savaştığı anlatılır; ancak bu sıralama ile *boyun* başında geçen yukarıdaki cümlelerde hayvanların sıralanışı arasında bir çelişki ve karışıklık dikkat çekmektedir. Metindeki sıralamalar ve yerleri, özetle, şu şekildedir:

Sıralamanın Geçtiği Sayfa ve Satırlar	Sıralama
Drs.88b.6-9	aşlan, boğa, buğra
Drs.88b.9	boğa, aşlan, buğra
Drs.90a.12-90b.1	buğra, boğa, aşlan
Boy kurgusundaki savaşma sırası	boğa, aşlan, buğra

Tabloda görüldüğü gibi Dede Korkut'ta üç farklı sıralama geçiyor. Ayrıca bu *boyun* *Törelî Bey* adıyla Türkmenistan'dan derlenmiş olan bir varyantında, yukarıdakilerden de farklı olarak *Törelî Bey*'in sırasıyla *boğa*, *buğra* ve *aslan* ile savaştığı anlatılmaktadır (bk. Özkan 1997: 292-296).

Halk anlatılarının kurgularında bu tür sıralamalar genellikle kolaydan zora doğru yapılır. *Kan Turalı Boyı* 'nda görülen kurgu ve sıralamadaki bu karışıklıklar, sözlü anlatıların taşıyıcı ve aktarıcıları olan ozanların bu anlatıları ne kadar değiştirmiş olduklarının bir göstergesidir. Bu sıralamaların hangisinin doğru olduğunu kestirmek ise zor görünüyör.

Drs.89a.10 (ME 174.10) şalayım → şalayım a!

“Baba, yelisi kara kazılık atuma eyer **şalayım a!** kanlu kâfir eline aķın çapayım...”

Yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan ibare şimdiye kadarki araştırmalarda *şalayım* okunmuş, araştırmacılardan sondaki *he*’ye dikkat çeken de olmamıştır. Bence buradaki *he*, pekiştirme amacıyla kullanılmış bir *a!* edatıdır. Benzer örnekler için bk. Drs.13a.10 notu.

Drs.89b.11, 90a.8 (ME 175.11, 176. 8)

sökemez → **sünjemez**; **sünj-**: uzanmak, geçmek.

“Oğul, sen varacak yerün **tolamaç tolamaç** yolları olur,
Atlu batup **çıkamaz** anuñ balçığı olur,
Ala yılan **سوكمز sünjemez** anuñ ormanı olur,
Gögile pehlü uran anuñ **çal’ası** olur”

ve

Drs.90a.8: “Dolamaç [dolamaç] yollarını, **Qadir** **qorisa** dünle yortam,
Atlu batup [çıkamaz] anuñ balçığına **kumlar** döşeyem,
Ala yılan **سوكمز sünjemez** ormanını **çaqmaq** **çaqup** oda uram,
Gögile pehlü uran **çal’aların**, **Qadir** **qorisa** tepem yıqam”

Yukarıdaki iki metinde geçen ve yazılış şekilleri gösterilmiş olan kelime bugüne kadar *sökemez* okunmuştur. Her iki metin, Kan Turalı ile babası arasında geçen iki *soylamada* geçer. Bir başka deyişle birinci örnek baba, ikinci örnek Kan Turalı’nın ağzından söylenmiştir. Hikâyede, Babası Kan Turalı’yı evlendirmek ister. Kan Turalı, Oğuz ellerini gezer, araştırır fakat istediği gibi bir kız bulamaz. Daha sonra, Kanlı Koca oğluna kız bulmak için dolaşmaya çıkar. Trabzon Tekfurunun bir kızı vardır. Bu kızı almak isteyen yiğitler Tekfur’un aslan, boğa ve devesi ile güreştirilmektedir. Babası, Kan Turalı’ya bu bilgiyi verir ve işin çok zor olduğunu belirtir. Kan Turalı, Trabzon Kalesi’ne gitmeye karar verir. Babası Kan Turalı’yı vazgeçirmek ister. Bununla ilgili olarak baba ile oğul arasında iki *soylama* geçer. İşte yukarıdaki metinlerin birincisi babanın, ikincisi oğlunun *soylamasından* alınmıştır. Babası, Kan Turalı’yı gitmekten vazgeçirmek için aşması gereken güçlükleri sayarken bir, iki ve dördüncü cümlelerde *karmaşık yol*, *bataklık* ve *sarp kaleden* söz eder.

Yukarıdaki her iki metnin üçüncü cümlesinde geçen ve birincisi metinde **سوكمز**, ikincisi ise **سوكمز** şeklinde yazılmış olan kelime önceki yayınlarda *sökemez* okunmuştur. Ancak bu durumda, *ala yılan sökemez orman* tamlamasında

kelimenin *sökemez* şeklindeki okunuşu, anlam vermiyor çünkü yılanın ağaç sökmekle bir ilgisi kurulamaz.

Söz konusu fiilin *sün-* ‘uzanmak’ olduğunu düşünüyorum. Nitekim, *Tarama Sözlüğü*’nde *sün-* fiilinin bir anlamı, ‘uzanmak’ olarak verilmiştir. Sözlükte verilen ilk örnek bu anlamı gayet iyi yansıtır:

“Sabır kimde ise ol arşa süner

Ki sabr içre bulunur türlü hüner” (TarS: 3621)

Buna göre yukarıdaki birinci metinde, babası Kan Turalı’ya üçüncü bir engel olarak *ormanın sıklığından* söz etmiş olmalıdır. Oğlu ise cevap olarak, sık ormanı yakıp yol açacağını söylüyor.

Burada *cevaplandırılması gereken sorulardan* biri de yazıcının bu fiili neden *nun* yerine *kef* ile yazmış olduğudur. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde bu iki ünsüz birbiri yerine kullanılabilir. Nitekim *Tarama* ve *Derleme Sözlüklerinde* de aynı kelimelerin hem *n* hem de *η* ile geçtiği görülüyor. Ayrıca bu fiil Drs.115b.10’da *nun* ile yazılmıştır: “Bir çoç yerinden kalkdı, gerinüp *sündi*.”

Yine Dresden nüshasında şu kelimelerin de hem *kef* hem de *nun* ile yazılmış olduğu görülüyor:

koşu: دركشي Drs.6b.1, 24a.6	yalıq: بالک Drs.9b.1, 95a.4, 95b.6
koşılarna: قونشیلرنبه Drs.6a.11, konuşuma: قونشومه Drs.71a.3.	yahın: بالین Drs.25b.13, بالین 99b.9

Ayrıca *derin-derin*, *işle-inle-*, *kalın-kalın*, *yên-yên-* örnekleri için bk. *Giriş* bölümü.

Bu fiili *sunamaz* şeklinde okumak da mümkündür. *Derleme Sözlüğü* 3697’de *sunmak* fiilini “*dokunmak*, *elini uzatmak*, *uzanmak*” ve “*kedi*, *köpek* ve *benzeri hayvanlar*, *yiyeceğe uzanmak*, *dokunmak*” anlamlarında tespit edilmiştir. Ayrıca *Tarama Sözlüğü* 3580-3581’de fiilin tespit edilen örnekleri, biri dışında, hep *sad* ile yazılmıştır. Dede Korkut’ta kalın sıradan kelimelerin *sad* yerine *sin* ile yazıldığı da görülebilmektedir. Bunun örnekleri için bk. Drs.59a.13 notu.

Drs.90a.1 (ME 176.1)

1. كوترن → كوترن = (baş) **getüren** → (baş) götürren;

2. **baş götür-**: baş kesmek, öldürmek.

“Hay dëmedin baş **getüren** → götürren cellâdı olur.”

Yukarıdaki cümlede geçen ve metinde كوترن şeklinde yazılmış olan kelimeyi Ergin ve Gökyay (OŞG: 85.15) *getüren*, Tezcan ise *götüren* şeklinde okumuştur.

Kelimenin yazılışı her ne kadar Ergin ve Gökyay'ı haklı gösterse de buradaki bağlama göre kelimeyi *götüren* okumak gerekiyor çünkü bu *boy*'da Kan Turalı, babasına Selcan Hatun'u almak üzere Trabzon'a gideceğini söyler. Babası, Kan Turalı hakkında endişelendiği için kendisini vazgeçirmeye çalışır ve bu işin zorluklarını bir *soylama* ile dile getirir. İşte yukarıdaki cümle, söz konusu *soylamanın* bir dizesidir. Buradaki *baş götür-* deyimini 'baş kesmek, öldürmek' anlamındadır. Bu deyim, *Tarama Sözlüğü*'nde de tespit edilmemiştir. Ancak sözlükte *götürmek* fiili "*ortadan kaldırmak, bertaraf etmek*" (TarS: 1787) anlamında tespit edilmiştir.

Yukarıdaki kelimenin yazımında, ya iki harf (*vav*, *te*) yer değiştirmiş veya ilk hecedeki *vav* yazılmamış olduğunu kabul etmek gerekiyor. Nitekim aynı fiil iki yerde²¹⁴ *گتورپ* *götürüp* şeklinde yazılmıştır. Şu örneklerde ise *vav*'ın yanındaki harfle yer değiştirdiğini görüyoruz:

Aruzî ارزوی 64b.1	Oruz اورزو 143a.5	Oruzî اورزوی 63b.11
buğaldur برکلدر 45b.13		

Drs.90a.1, 2 (ME 176.1, 2) [anuç].

1. "Oğul, sen varacak yerün tolamac tolamac yolları olur,
2. Atlu batup çıkamaz **anuç** balcığı olur,
3. Ala yılan süjemez **anuç** ormanı olur,
4. Gögile pehlü uran **anuç** kal'ası olur,
5. Göz kaçuban göñül alan **anuç** görklüsi olur,
6. Hay dëmedin baş götüren [**anuç**] cellâdı olur,
7. Yağrınında kalkan oynar [**anuç**] yayası olur.
8. Yavuz yerlere yeltendün, kayda döngil!"

Kan Turalı'nın babasına ait yukarıdaki *soylamanın* 2., 3., 4. ve 5. dizelerindeki yapılarla göre 6. ve 7. dizelerde *anuç* kelimesinin eksik kaldığı ve eklenmesi gerektiği anlaşıyor çünkü *soylamada* bu kelimenin tekrarı ve kafiye düzeni ile pekiştirme yapılmıştır.

Drs.90a.3 (ME 176.3) [ağlatmağıl!]

Ağ şakallu babanı [ağlatmağıl!]

karıcuğ olmuş ananı bozlatmağıl!"

Yukarıda gösterilen tamirin gerekli olduğu ve anlatıcı ozanlar ağzında bu dizelerin değiştiği, neredeyse düz yazıya dönüştüğü anlaşıyor. Söz konusu yukarıdaki dizelerin nasıl olması gerektiğini başka yerde geçen şu dizeler gösteriyor:

“Ağ şağallu babanı ağılatmağıl,

Ağ bürçeklü ananı bozlatmağıl!” (Drs.114a.13)

Dizelerin bu şekli ile hem işaret edilen *Ağ şağallu babanı / Ağ bürçeklü ananı* ile *ağılatmağıl / bozlatmağıl* şeklindeki yapıların paralelliği ortaya çıkmakta hem de dizeler 11’li heceli olmaktadır. Ayrıca başka yerlerde de geçen benzer deyimlerde *ağla-* fiili *baba* için, *bozla-* fiili ise *ana* için kullanılmıştır. Bu ifade şekli ile erkeklerin sessiz, kadınların ise yüksek sesler çıkararak ağladığı da anlatılmış olmaktadır. Nitekim söz konusu dizelerin başka yerlerde başka başka şekillerde değiştirildiğini görüyoruz:

“Ağ şağallu babanı, karıcuğ ananı ağılatmağıl!” (Drs.135b.10)

“Ağ şağallu <men> babanı ağılatmağıl,

karıcuğ olmuş ananı bozlatmağıl!” (Drs.131b.5-6)

“Ağ şağallu baban[ı] <varısa> ağılatmağıl!

Ağ bürçeklü anan[ı] <varısa> bozlatmağıl!” (Drs.126a.3-4)

Bu örnekler, Dede Korkut hikâyeleri üzerinde yazıya geçirilinceye kadar anlatıcıların, yazıya geçirildikten sonra ise yazıcıların değişiklikler yaptığını gösteriyor. Hatta yazıcıların bir kısmının bir anlatıcı, meddah veya metinleri yakından bilen, bir şekilde dinleye dinleye metinleri ezberlemiş olan kişiler olabileceğini de düşündürüyor. Ayrıca bu durum, hikâyelerin gerçek veya orijinal şeklinin hiçbir şekilde yakalanamayacağını da gösteriyor.

Drs.90a.10 (ME 176.10) *yapam* → *tepem*.

“Gögile pehlü uran ƣal’aların, Ƙādir ƣorısa, **تپەم**- *tepem* yıƣam.”

Ergin ve Gökyay, yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan ibareyi *yapam yıkam* (OŞG: 85.33) şeklinde okumuştur.

İbaredeki ikinci kelimenin okunuşunda bir ihtilaf yoktur; ancak daha önce *ya-pam* okunmuş olan birinci kelimeyi ilk olarak Sertkaya, 1998’de Azerbaycan’da düzenlenmiş olan *Dede Korkut Sempozyumu*’nda, metindeki bağlama dayanarak -kelimenin başında *te* yerine yanlışlıkla *ye* yazılmış olduğunu belirtmiş- *tepem* (Sertkaya 2004: 150-151) okumuştur. S. Tezcan da aynı yanlışlığa dikkat çekerek kelimeyi *tepem* okumuş ve kelimenin diğer örneklerinin Dresden nüshasında *dal* ile (*dep-*) yazılmış olduğunu, ancak Vat.90a.5 ve 98b.10’da *te* ile (*tep-*) yazılmış olduğunu belirtmiştir (DKON: 244).

Dresden yazıcısının şu kelimelerde de *te* yerine yanlışlıkla *ye* yazmış olduğunu eklemek istiyorum:

atlandı ايلاندي 27a.4	tartanda طريانده 102a.4	tozlu بوزلو 126b.7
götini كويني 134b.8	zahmetin زحمتين 4b.6	

Drs.90a.10 (ME 176.10)

1. نجرين → قحوبن = göz kaçuruban → göz қаһубан,

2. göz қаһ- / қақ-: göz kırpamak.

“Göz қаһубан gönül alan görklüsünün boynın öpem”

Yukarıdaki cümlede geçen ve metinde نجرين şeklinde yazılmış olan kelimeyi Ergin ve Gökyay, *қақубан*; Tezcan ve Özçelik, *қаһубан* okumuşlardır. G. S. Alışık, Ergin ve Gökyay’ın verdikleri anlamların metni karşılamadığını ifade ederek kelimenin *қақу<ru>бан* şeklinde tamir edilmesi gerektiğini savunmuştur:

Ergin ve Gökyay (85 / 13, 31) *göz қақубан* okumuşlardır. Dresden’de *қақубан* biçiminde yazılmıştır. Ergin *қақ-* ‘kakmak, vurmak, dikmek, başa kakmak, yüze vurmak’ (CII / 161.s.); Gökyay ise (XXXIX. Notta ‘Bu kelimenin söz dizisindeki karşılıkları ‘Göz қақубан gönül alan anın görklüsü olur’ cümlesinde tutmuyor. Bunu ‘göz dikmek, gözünü dikip bakmak’ gibi anlamak mümkündür sanırım’ diyerek kuşkusunu dile getirir ve sözlükte madde başı olarak alır, fakat anlam vermez. Tercümelere ise Ergin kakmak, Gökyay ise göz dikmek ile karşılaşmışlardır. Metin *қақу<ru>бан* biçiminde onarılabilir. (Alışık 2002: 156-157)

Alışık, fiilin anlamı için ise şunları söyler:

қақ- Tarama Sözlüğü’nde ‘kaçmak, seğirtmek’ anlamındadır. Gerek halk edebiyatında gerekse divan edebiyatında güzel ya da sevgili dik dik bakmaz, işveli bir göz süzüşle, göz göze gelmekten kaçınarak, seğirterek bakar. Hâl böyle olunca Kanturalı’nın sevdiği sarı donlu Selcen Hatun’un da gözünü süzerek, kaçamak bakışlarla gönül alması gerek olur. (Alışık 2002: 157).

Alışık’ın teklifi kabul edilemez; doğru okuma şekli *göz қаһубан* olmalıdır; bu konu ile ilgili gerekçelerim şunlardır:

1. Kan Turalı’nın yukarıdaki sözü söylemesine sebep olan babasının şu cümlesinde fiil, *göz kak-* olarak geçmektedir:

Drs.89b.13: “Göz қақубан gönül alan anuñ görklüsü olur”

O hâlde Kan Turalı’nın verdiği cevapta da bu dizeye paralel olarak *göz kak-* deyiminin kullanılmış olması gerekir.

2. Bu fiil, Dede Korkut metninde *kak-* ve *қаһ-* şeklinde geçmektedir.

3. Dede Korkut'ta *göz kaçur*- deyimini ise hiç geçmez.

4. Burada yazıcının bir yazım yanlışı yapmış olduğu ve *hı* yerine *çim* yazdığı açıktır. Drs.122a.11'de de benzer bir yanlışlık vardır: *aħmaşdı* (sürçtü, tökezledi) fiili اچمشدی şeklinde yazılmıştır. Düzeltme için bk. Drs.122a.11 notu. Ayrıca metinde üç (اوچ) kelimesi de iki yerde اوخ (Drs.133b.3, 133b.8) şeklinde yazılmıştır.

5. *Tarama Sözlüğü*'nde *göz kak*- deyimini, “*Göz ile işaret etmek, göz etmek, göz kırpma*” şeklinde tanımlanmış ve şu dikkat çekici örnek verilmiştir: “*Gamze غمزہ [Fa.]: Göz kırpma ve göz kakmak dahi derler*” (TarS: 1823). Bence deyim, bu tanıma göre anlaşılmalı ve yorumlanmalıdır yani sevgili veya güzel, gamzesiy-le ok atar ve gönül alır. Söz konusu cümlede de bu anlatılıyordu.

Buna göre doğru okuma şekli *göz kaçuban* olmalıdır.

Drs.90a.11 (ME 176.11) Metinde eksiklik.

Kan Turalı ile babası arasında geçen iki *soylamanın* dizeleri birbiriyle karşılaştırıldığında Kan Turalı'nın *soylamasında* bağlam ve verilen cevaplar bakımından bir dizenin eksik kaldığı, yazılmadığı anlaşıyor. Önce Kan Turalı'nın babasına ait *soylamanın* ilk sekiz dizesini numaralayıp veriyorum:

1. “Oğul, sen varacak yerün *tolamac tolamac* yolları olur,
2. Atlu batup *çıkamaz anuñ* balcığı olur,
3. Ala yılan *sünemez anuñ* ormanı olur,
4. Gögile *pehlü uran anuñ* *kal'ası* olur,
5. Göz *kaçuban gönül* alan *anuñ* *görlüsi* olur,
6. Hay *demedin baş götüren [anuñ]* *celladı* olur,
7. Yağrınında *kalқан* oynar *[anuñ]* yayası olur.
8. Yavuz yerlere yeltendün, *qayda döngil!*” (Drs.89b.9-90a.8)

Şimdi de Kan Turalı'nın babasına cevap verdiği *soylamanın* sekiz dizesini numaralayıp veriyor ve yukarıdaki *soylamanın* cevabı olan aşağıdaki *soylamada* atlanmış olan altıncı dizeyi boş bırakarak belirtiyorum. Burada bağlama göre Kan Turalı'nın, babasının altıncı dizedeki “*Hay demedin baş götüren celladı olur*” sözüne verdiği karşılık yer almalıydı:

1. “*Dolamac [dolamac]* yollarını, *Qādir* *qorısa* *dünle* yortam,
2. Atlu batup *[çıkamaz]* *anuñ* *balcığına* *qumlar* *döşeyem*,
3. Ala yılan *sünemez* *ormanını* *çaqmaq* *çaqup* *oda* *uram*,
4. Gögile *pehlü* *uran* *kal'aların*, *Qādir* *qorısa* *tepem* *yıqam*,

5. Göz kaçuban gönül alan görklüsünüñ boynın öpem,

6. [...]

7. Yağrınında kalkan oynar yayasınun, Kâdir qorısa başın kesem.

8. [Yâ varam] yâ varmayam, yâ gelem yâ gelmeyem” (Drs.90a.4-8)

Drs.90b.12 (177.12) Salcan, Selcen → Selcan.

“Gözeller serveri Şarı Tınlı سلجان **Selcan** Hatunı alsam...”

M. Ergin yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilen özel adı *Selcen* şeklinde okumuştur. O. Ş. Gökyay da *Selcen* (OŞG: 86.19) şeklinde okumasına rağmen aktarmada bu özel adı “*Salcan*” (DKH: 110) olarak yazmıştır. S. Tezcan ise kelimeyi *Selcan* olarak okumuştur.

Diğer örneklerinin de metinde yukarıda gösterildiği gibi yazılmış olması²¹⁵ bu özel adın *Selcan* okunması gerektiğini gösteriyor. Ayrıca yaklaştırmız Bircan, Gülcan, Gürcan, Nurcan, Sevcen vb.

Drs.91a.4 (ME 178.4)

1. ağaç: uzunluk birimi.

2. yedi ağaç yer vb. tamlamalar.

“Kâfirler yedi ağaç yer karşı geldiler. Neye geldinüz, yigit yeñil? dödiler. Verişmege alışmağa geldük, dödiler.”

Ergin, gerek yukarıdaki metnin ilk cümlesinde geçen *ağaç* kelimesi için gerekse kelimenin diğer örnekleri için sadece “*ağaç*” (MEII: 4) anlamını vermiştir. Gökyay ise aynı kelime ve diğer örnekleri için “*Ağaç, ağaçtan yapılan her şey; fersah, bir çeşit uzunluk ölçüsü, 6 dan 7 verste kadar yol ölçüsü, bir kilometre kadar olan bir uzunluk ölçüsü.*” (OŞG: 159) anlamlarını vermiştir. Ancak, Gökyay vermiş olduğu anlamların hangi örnekler için geçerli olduğunu belirtmemiştir. Ayrıca *verst* için *1,07 kilometrelik uzunluk* (Redhouse 1983: 1099) belirtilmiştir. Bu durumda Gökyay’ın verdiği *fersah* ve *verst* ölçüleri bağlama uymuyor çünkü yukarıdaki metinde, iki tarafın birbirlerine seslenerek konuştukları anlatılıyor ki bunun yedi kilometreden yapılması imkânsızdır.

Tarama Sözlüğü’nde ağaçlık bir mesafeden kelimesi için “1. Bir kilometre kadar olan bir uzunluk ölçüsü” ile “2. 68 santim uzunluğunda ağaçtan yapılmış arşın” (TarS: 26) anlamları tespit edilmiş ve Drs.91a.4’te geçen yukarıdaki cümle

215 Drs.90b.12, 92b.11, 94a.7, 95b.9, 95b.11, 96b.1, 97a.12, 97b.3, 98b.9, 99a.2, 99b.9, 100a.1, 100a.10, 100b.4, 100b.6, 100b.8, 101a.1, 101b.5, 101b.13.

de birinci anlam için örnek olarak verilmiştir.

Divan'da *yığaç* kelimesi için verilen anlamlardan biri şöyledir: “*Fersah, eski bir çeşit yer ölçüsü. ‘Bir yığaç yer’ denir ki, ‘bir fersah yer’ demektir.*” (DLTIII: 8)

Nehcü'l-Feradis'te de *yığaç* uzunluk birimi olarak geçer. Bir örneği şöyledir: “*Ol qalınıñ éni bir yığaç yer erdi, uzunı hem bir yığaç yer erdi*” (Eckmann 1995: 210.1-2)

Sonuç: Dede Korkut'ta *ığaç* kelimesi, sadece yukarıdaki cümlede *uzunluk birimi* olarak kullanılmıştır. Ayrıca, *ığaç* kelimesi, cümlede *yedi ığaç yer* tamlaması içerisinde kullanılmıştır ki Dede Korkut'ta benzer yapıda başka tamlamalar da geçer. Bunun için bk. Drs.22b.3 notu.

Drs.91a.10 (ME 178.10) *kat* → *kat[la]*: defa, kere.

“Tekür, taht üzerinde oturmışdı. Yüz kâfir ebcin geyinmişdi. Yedi کات *kat* → کاتله *kat[la]* meydânı tolandı, geldi.”

Yukarıdaki metnin son cümlesinde öznenin (Kân Turalı) söylenmemiş olması, sözlü dilin bir özelliğinin metne girmesidir.

Ayrıca Ergin, yukarıdaki metinde geçen ve کات şeklinde yazılmış olan kelimeyi yazılışına uygun olarak *kat* okumuş ve anlamını “*kat, huzur, yan, ön, makam*” (MEII: 174) şeklinde vermiştir. Gökyay, kelimeyi *kat* okumuş ve “*huzur, makam, nezd, ön, yan, defa, kerre, kez*” (OŞG: 241) şeklinde vermiştir. Tezcan da kelimeyi *kat* şeklinde okumuştur.

Daha önce kelimeyi *kat* okumuş ve *katla* gibi ‘defa, kere’ anlamında kullanılmış olduğunu yazmıştım (Özçelik 2005: 213). Ancak, şimdi kelimenin yazımında bir eksiklik bulunduğu ve کاتله *katla* şeklinde tamir edilmesi gerektiği düşüncesindeyim. Nitekim kelimenin Dede Korkut'ta geçen aşağıdaki örnekleri de hep *katla* okunacak şekilde yazılmıştır:

Drs.10a.10: “Oğlan bu *katla* boğanıñ alnına yumruğını tayıdı.”

Drs.15a.12: “Üç *katla* yarasın eliyile şığadı.”

Drs.44b.12: “Amma getürmeyecek olursan, bu *katla* öldürmedüm, ol vaktin öldürürin”

Drs.105b.13: “Yedi *katla* vardum”

Drs.113a.4: “Yedi *katla* Oğuzı yerinden sürdi.”

Drs.134b.6: “Bu *katla* üç yüz varuñ dëdi.”

Drs.141b.5: “Altı *katla* Oğuz vardı, alımadı ol qal'ayı.”

Drs.91b.6, 95a.8 (ME 179.6, 186.8) [görklü]

“Akindulu [görklü] şuyunı geçmege gelmişem.” ve

Drs.95a.8: “Akindulu [görklü] şuyı dilüp geçdüñ.”

Gökyay, yukarıda verilmiş olan her iki cümlede geçen *akindulu su* tamlamasını “*akindulu görklü su*” (OŞG: 87.7, 90.12) şeklinde tamir etmiştir. Ergin Drs.95a.8’de geçen cümlede aynı tamiri yapmış, Drs.91b.6’daki cümlede ise yapmamıştır. Tezcan ise iki cümlede de tamir yapmamıştır.

Dede Korkut’ta *akindulu görklü şu* tamlamasının bir kalıp şeklinde kullanıldığı aşağıdaki sekiz örnekten de anlaşıyor:

Drs.43b.9: “Akindulu görklü şuyunı geçmege geldüm.”

Drs.75b.1-2: “Akindulu görklü şular qarısı kara taşmaz.”

Drs.113b.8: “Akindulu görklü şuyumun taşkunı qardaş!”

Drs.121b.3: “Akindulu görklü şuyı dilüp geçdüñ.”

Drs.121b.11: “Akindulu görklü şuyı dilüp geçdüm.”

Drs.131a.4-5: “Akindulu görklü şuyun şogılmışıdı çağladı ahır.”

Drs.135b.4: “Akindulu görklü şuyı dilüp geçen”

Drs.151a.5: “Akindulu görklü şuyı dilüp geçün!”

Bu örnekler, Gökyay’ın tamirinin doğru olduğunu gösteriyor. Bu nedenle yukarıda verdiğimiz her iki cümledeki tamlamayı *akindulu [görklü] şu* şeklinde tamir etmek gerekir.

Drs.91b.12 (ME 179.12) *şar-*: bağlamak.

“Khan Turalı altunlu ince kettân bézini bêline şardı.”

ve

Drs.122b.2: “Kaftanı altından ayağın berk şardı”

Drs.138b.11: “Arabaya muhkem urğanıla şardılar.”

M. Ergin, *şar-* fiilinin anlamını “*sarmak*” (MEII: 259) olarak vermiş yukarıdaki üç örneği de “*sardı(lar)*” (DKK: 140, 189, 217) şeklinde aktarmıştır. O. Ş. Gökyay, *şar-* fiilinin anlamını “*dolanmak, sarmak*” (OŞG: 276) olarak vermiş ve yukarıdaki örnekleri aynı şekilde aktarmıştır (DKH: 111, 139, 155).

Yukarıdaki cümlelerde, *şar-* fiili, ‘bağlamak’ anlamında kullanılmış olmalıdır. Fiilin *Tarama Sözlüğü*’nde ‘bağlamak’ anlamıyla tespit edilmemiş olması ise bir eksikliktir.

Drs.92a.2 (ME 180.2) **Boz aygırlu** → Boz aygırlu **a!** Beyrek,
a!: Sözlü dilde takılma, tereddüt vb. durumlar bildirir edat.

“Oğuzda dört yigit niķābıla gezeridi: Biri Kan Turalı, biri Kara Çekür ve oğlu Kırk Kınuk ve Boz ایغرلو **aygırlu a!** Beyrek.”

Yukarıdaki cümlede geçen ve *aygırlu* kelimesinden sonra yazılmış olan *elif* araştırmacılar tarafından fazlalık olarak görülmüş ve hiç okunmamıştır. Söz konusu *elif*, bir *a!* edatını gösteriyor. Bu edat, sözlü dilde takılma, tereddüt gibi durumlarda kullanılır.

Drs.92a.4 (ME 180.4) **طارقني برشلدي**

1. **taraklığı, tarıklığı** → tar kıllığı,

2. **boşaldı** → yoşuldı.

“Kan Turalı cemāl u kemāl iyesi yigit idi. Oğuzda dört yigit niķābıla gezeridi: Biri Kan Turalı, biri Kara Çekür ve oğlu Kırk Kınuk ve Boz aygırlu **a!** Beyrek. Kan Turalı niķābın serpdı kız köşkten bakardı; **طارقني برشلدي** tar kıllığı yoşuldı, kedisi mavladı, avşıl olmuş țana gibi ağzınun şuyı aķdı. Yanındağı kızlara eydür: Hāk Te‘āla atamun göñline rahmet eylese, kābin kesüp meni ol yigide vērse! Bunun gibi yigit hayf ola ki cānvarlar elinde helāk ola, dēdi.”

M. Ergin; yukarıda metindeki yazılış gösterilmiş olan ibareyi *taraklığı boşaldı* şeklinde okumuş, deyimini anlamını “*beli gelmek, inzal vuku bulmak, gevşemek, boşalmak*” (MEİI: 285) olarak vermiş ve deyimini “*eli ayağı gevşedi*” (DKK: 141) şeklinde aktarmıştır. Ergin’in sözlükte verdiği anlam ile aktarması çelişiyor.

O. Ş. Gökyay; ibareyi *taraklığı boşaldı* (OŞG: 87.20) şeklinde okumuş, deyimini anlamını “*beli gelmek, inzal vuku bulmak*” (OŞG: 290) olarak vermiş ve deyimini “*içi gitti*” (DKH: 111) şeklinde aktarmıştır. Gökyay’ın da sözlükte verdiği anlam ile aktarması çelişiyor.

S. Tezcan, yazdığı notta metnin bu kısmında eksiklik olduğunu söylemiş, deyimini *tar [ağzından] kıllığı boşaldı (?)* şeklinde tamir ederek okumuş; bu okuyuşunu Türkmencedeki *gıllık* ‘ağız suyu, tükürük’ kelimesine dayandırarak kelimeyi ‘ağız suyunun akması’ anlamıyla yorumlamaya çalışmıştır (DKON: 247). Bence, bu düşünce kabul edilemez çünkü zaten aynı cümlelerin sonunda “*avşıl olmuş țana gibi ağzınun şuyı aķdı*” denmektedir. Bunun cümlede iki defa tekrar edilmesi anlamsız olur. Nitekim Tezcan, notunun sonunda, ortaya çıkan bu anlamsızlık için şöyle der:

Bu açıklamamın doğru olduğunu sanmakla birlikte bir noktaya dikkati çekmem gerekiyor: Ardarda sıralanan üç cümleden birinci ve üçüncüsünde aynı şeyin ifade edilmiş olması şaşırtıcıdır: ‘Dar ağzından

ağzının suyu boşaldı. Kedisi miyavladı. Avsıl olmuş dana gibi ağzının suyu aktı. (DKON: 247).

Ben, ibareyi *taraklılığı boşaldı* şeklinde okumuş ve bununla ilgili olarak yazdığım notta şu tespiti yer vermiştim:

Türkçede, insanın sevinç, korku, kendinden geçme vb. çeşitli ruh hallerini ifade etmek için kullandığımız *eli ayağı tutmaz olmak, dizlerinin bağı çözülmek, mest olmak, kendinden geçmek* gibi türlü deyimler vardır. *Taraklık* kelimesinin karşılığı ise şöyledir: “*el ve ayak parmaklarındaki küçük kemikler*” (DerS: 3832). Bence, buna göre, *taraklılığı boşalmak* ‘eli ayağı gevşemek, kendinden geçmek’ anlamında kullanılmış olmalıdır. Çünkü hikâyenin bu kısmında, genç Selcan Hatun’un Kan Turalı adlı Oğuz yiğidini görmesi, ona hayranlık ve sevgi duyması ve aşık olması anlatılmaktadır. (Özçelik 2005: 215)

O. F. Sertkaya; deyim *taraklılığı boşal-* şeklinde okumuş, deyimle ilgili okuma şekillerini aktarmış, teklifime de atıfta bulunarak şöyle demiştir:

Orhan Şâik Gökay ile M. Ergin’den bu güne kadar metinde genellikle *taraklılığı* şeklinde okunan kelimeyi J.-P. Roux ‘böbrek kemikleri veya kemer tokası’ şeklinde, Semih Tezcan kelime de eksik yazılma olduğunu söyleyerek kelimeyi *tar [ağzından] kılığı* okuyup ‘dar [ağzından] tükürüğü’ şeklinde, S. Özçelik ise *taraklılığı* kelimesini ‘el ve ayak parmaklarındaki küçük kemikler’ şeklinde anlamlandırmışlardır. Ancak bu anlamlandırmaların ve yapılan etimolojik açıklamaların metni anlamamıza bir çözüm getirmediği de görülmektedir. Bir insanın eli, ayağı boşalır, bir insanın sinirleri boşalır. Bir insanın taraklık kemiklerinin boşaldığı ise bu güne kadar başka bir metinde geçmemiştir. (Sertkaya 2007: 1857)

Araştırmacının bildirisine alınış olduğu notumun başlığında anlam, “*taraklılığı boşal-: dizlerinin bağı çözülmek, kendinden geçmek.*” (Özçelik 2015: 214) şeklinde verilmiştir. Araştırmacının sözünü ettiği ‘*el ve ayak parmaklarındaki küçük kemikler*’ ise bana ait bir söz veya tespit değil -yukarıda da görüldüğü gibi- sadece *Derleme Sözlüğü*’nden yapmış olduğum bir alıntıdır. Araştırmacının bu alıntıdan hareketle benim ‘*bir insanın taraklık kemiklerinin boşaldığı*’ nı söylediğim anlamını çıkarma başarısı sadece bir iyi niyet (!) örneğidir.

Araştırmacı bildirisinin devamında kelimeyi *tarıklık* okuyarak ‘döl yatağı’ anlamını vermiş, farklı bir etimolojik açıklama getirmek istediğini söylemiş, özet olarak Clauson’un sözlüğünden sırasıyla: “*tarı-* ‘ziraat / tarım yapmak’, *tarıg* ‘urug, tohum, tane’, *tarıgçı* ‘çiftçi’, *tarıgılanmak* ‘the man owner cultivable land’, *tarıglağ* ‘tarla’, *tarıgılığ* ‘tohum / tane / çekirdek ekili yer / arazi / mekân’, *tarıgılık* ‘tohum / hububat / zahire anbarı / deposu’²¹⁶ kelimelerinin anlamlarını; Türkçe Sözlük’ten *tarım* ‘Gerekli yararlı bitkileri yetiştirmek amacıyla toprak üzerinde

216 (EDPT: 532b, *tarı-*, 537b-538a *tarıg*, 541b, *tarıgçı*, 542b, *tarıgılanmak*, 541b-542a. *tarıglağ*, 542a, *tarıgılığ* 542a. *tarıgılık*)

yapılan çalışmaların bütünü, ziraat' (TS: 1906) ve *Atabetü'l-Hakayik*'ten *tarıqlık 'tarla'* (Arat 1951: 55, 89) kelimelerini kanıt göstermiştir.

Yani araştırmacı, *tarıqlık* 'döl yatağı' okuyuş ve anlamlandırmasını Doğru Türkçesi metinleri ve örneklerinde geçen *tari-* 'ziraat / tarım yapmak' fiilinden hareketle açıklamak istemiş, ancak kelime için düşündüğü 'döl yatağı' anlamında kullanıldığına dair hiçbir tanık gösterememiştir.

Şimdi araştırmacıyı yorumlarıyla (!) baş başa bırakıp konumuza dönelim. D. Yıldırım, Nasreddin Hoca fıkralarında gördüğü bir kelimeden hareketle söz konusu ibareyi *tarıqlık* şeklinde okuyarak şu teklife yer vermiştir:

Benim görüşüme göre, muhtasar Dedem Qorqud metinleri nüshalarında yer alan ve 'tarıqlık' / 'tarıklık' biçimlerinde okuma olanağı veren sözcük, uzun bir süre, tohum ambarı, tohumluk ve tarla tohumlanırken bele takılan tohum torbası anlamlarında kullanılmıştır. Bu işlevlerine nisbetle de, analık uzvuna metaforik bağlamda gönderme yapmada kullanılmıştır. Sözcük, tohum ekilen / büyüyen / biçilen tarla, tohumların saklandığı veya konduğu ambar, torba işlevleri böyle bir metafor yaratmaya kadim zamanlarda da fırsat verecek niteliklere sahiptir.

bu sözcüğün tohum ambarından, tohum kesesinden akça ve tarak kesesine doğru bir değişim süreci geçirdiğini ama, kadının analık uzvu ile ilgili yüklendiği eski işlevi bu hâlde de muhafaza ettiği anlaşılmıştır. Ben şimdi, konuyla ilgili ilk yazımda yazdığım son cümlelere katıla katıla gülüyor isem, bunu Türk bilgisi Nasreddin Hoca'ya borçluyum. (Yıldırım 2007: 180-181).

Yukarıda söz konusu ettiğim okuma şekillerinin yanlış olduğunu düşünüyor ve deyimle ilgili okuma ve anlamlandırma teklifimi sunmak istiyorum. Söz konusu ibarenin *tar kıllığı yoşuldu* şeklinde okunması gerektiğini düşünüyorum; bu düşüncemin gerekçeleri şunlardır:

Bunun için öncelikle bir özet yapmak gerekiyor: Kan Turalı, Trabzon Tekfurı'nun kızını almak istemektedir; Tekfur'un ortaya koyduğu şart gereğince boğa, aslan ve deve ile savaşacaktır. Anlatıcı ozanın verdiği bilgiye göre 32 kale beyinin oğlu Selcan'ı almak istemiş, ancak henüz boğa ile savaşırken yenilmiş ve kelleleri kale burcuna asılmıştır; hiçbirisi aslanın yüzünü görmemiştir. Kan Turalı, meydanda ilk olarak boğanın karşısına çıkar. Bu sırada ozan, araya girerek bir açıklama ile dinleyiciye Kan Turalı hakkında bilgi verir. Ozanın yukarıdaki metnin ilk iki cümlesinde anlattığına göre Kan Turalı, çok yakışıklı bir kahraman olup Oğuz'da peçeli gezen dört savaşçıdan biridir. Ozan, kahramanın bu özelliklerini anlattıktan hemen sonra Kan Turalı'nın nikabını (*peçe*) açtığını anlatır; o sırada kız (Selcan), Kan Turalı'yı köşkten izlemektedir. Ardından söz konusu tartışmalı ibare geliyor ki burada Selcan'ın, Kan Turalı'yı görünce hissettikleri ve yaşadıkları anlatılıyor.

İbarenin başında طار (*tar*) ‘dar’ şeklinde yazılmış olan ilk kelime, Dede Korkut’ta geçen diğer 11 örnekte²¹⁷ de aynı şekilde yazılmıştır. Dresden yazıcısı, burada *tar* kelimesinin *re*’sini ikinci kelimenin başına çok yakın yazmış olduğundan iki kelime, tek kelime olarak düşünülmüş ve bu nedenle *taraklığı* / *tarıklığı* şeklindeki okumalar ortaya çıkmıştır.

Metinde **کَلْبِي** şeklinde yazılmış olan ibarenin ikinci kelimesini; *kalağı*, *kalığı*, *kalğı* veya *kalığı* şeklinde okumak mümkündür. Ben, kelimeyi *kalığı* (<*kal*+*lık*+ı>) ‘cinsel organı’ şeklinde okuyor ve anlıyorum. İbarenin yanlış okunmasında bu kelimenin şeddesiz yazılmış olmasının da etkisi olduğunu düşünüyorum çünkü Dresden yazıcısı, ikiz ünsüzler üzerinde şeddeyi hep yazdığı hâlde şu örneklerde de şeddeyi atmış, yazmamıştır:

Kelime	Yer	Kelime	Yer
başsa بَصَه	89b.2	evvel اول ²¹⁷	11b.1
ittifak اِتْفَاك	148a.3	evveldür اولدر	101b.3.
muhanatlar مَوْحَانَاتَلَر	33b.7, 68a.11	hakki حَقِي	143a.12
serhaddına سَرْحَدْنَه	90b.7, 97a.8	hakuna حَقْنَه	23a.5

Dresden yazıcısı Türkçe ikiz -ll- ünsüzünü bulunduran kelimelerde ise hem *lam*’ı iki defa yazmış hem de üzerine şedde yazmıştır; burada söz konusu örneklerden sadece birkaçını görelim:

Kelime	Yer	Kelime	Yer
‘ağılları عَقْلَارِي	47b.2	helallığa حَلَالْلِیْغَه	51a.8, 51a.11
halları حَالْلَارِي	24a.10	kulluk فَوَلْلُکْ	36a.6
davullar دَاوُلْلَر	137b.1	yıllık یِلْلِکْ	60b.9, 91a.7
bellü بِلْلُو	8b.8, 12b.4	sağallı سَاغَالْلِی	117b.8

Buna göre Dresden yazıcısının söz konusu *kalığı* kelimesinde hem *lâm*’ı tek yazdığı hem de *şedde*’yi atladığı anlaşılıyor.

Derleme Sözlüğü’nde *kalevi*, “Göbeğin alt kısmı, mahrem yer” (DerS: 2796) anlamında Hatay’dan; *kalk*, “Kalça ile makat arası” (DerS: 2799) anlamında İzmir’den derlenmiştir. *Kalk* şeklinin de *kallık*’tan kısaltmış olduğu düşünülebilir. Ayrıca kabul etmek gerekir ki cinsellikle ilgili bu tür kelimeler -zihnimizdeki mahremiyet ve ayıp düşüncesi nedeniyle- sözlüklerde yer alma ihtimali zayıf olan kelimelerdir.

Konumuza ışık tutan bir örnek olarak cevabı *çorap* olan “*kallı ağzını açtı / çıplak içine kaçtı*” (Başgöz 1999: 222) şeklindeki bilmececi bir mecaz ve şaşırt-

217 Drs.8a.10, 28a.9, 43b.10, 81b.3, 81b.9, 84a.13, 91b.6, 103b.8, 106b.5, 111a.8, 135a.8.

218 Drs.8a.10, 28a.9, 43b.10, 81b.3, 81b.9, 84a.13, 91b.6, 103b.8, 106b.5, 111a.8, 135a.8.

maca mantığına dayalı olduğu düşünüldüğünde bilmecedeki *kallı* ve *çıplak* kelimelerinin gerçekte kadın ve erkeğin cinsel organlarına karşılık olarak kullanılmış olduğu çok açıktır; çünkü bilmecelerin örtmece mantığı üzerine kurulduğunu biliyoruz.

İbarenin üçüncü kelimesi, metinde **برشلدی** şeklinde yazılmış olduğu hâlde hep *boşaldı* şeklinde okunmuş; kelimenin başındaki *ye*, Dresden yazıcısının bir nokta ile iki noktayı sıklıkla birbirine karıştırmış olması nedeniyle hiç sorgulanmamıştır.

Söz konusu fiil *yoşul-* okunmalıdır. Kaşgarlı Mahmut, *yuşul-* fiilinin anlamını “*akıp dökülmek, fışkırmak*” (DLTIV: 818) şeklinde vermiştir. Kaşgarlı, bu fiilin çekimli hâli *yuşuldu* için “*Sirke veya boza gibi şeyler güğümün emziğinden akıtılırsa yine böyle denir; yüşildi- yüşülür- yüşilmek*” (DLTIII: 79) açıklamasını yapmıştır.

Derleme Sözlüğü’nde *yoşu(l)mak* için “5. Gevşemek, 7. Hayvan eş isteme dönemini geçirmek” (DerS: 4300) anlamları tespit edilmiştir. Kelimenin metindeki yazım şekli ve sözlüklerdeki bu anlamlar kelimenin *yoşuldu* okunması, ‘bel suyu aktı’ şeklinde anlaşılması gerektiğini ve bunun söz konusu cümlede bağlama gayet uygun düşüğünü gösteriyor.

Buna göre cümlenin tamamı şöyle aktarılabilir:

“Kān Turalı nikābın serpdı kız köşkden bakardı; tār kıllığı yoşuldu, kedisi mavladı, avşıl olmuş tana gibi ağzının suyu akdı.” = Kan Turalı, peçesini açtığında kız köşkten bakıyordu; dar (cinsel) organının suyu aktı, kedi gibi inledi, ağız içi iltihaplanmış dana gibi ağzının suyu aktı.

Drs.92a.4 (ME 180.4) *kedisi mavla-*: kedi gibi inlemek.

“Kān Turalı nikābın serpdı kız köşkden bakardı; tār kıllığı yoşuldu, *kedisi mavladı*, avşıl olmuş tana gibi ağzının suyu akdı.”

O. Ş. Gökyay; *kedisi mavlamak* deyimini için sadece tanığın geçtiği sayfa ve satır numarasını vermiş (OŞG: 243), “*söz dizisi ile ilgili düzeltmeler*”de ise deyim “*şehveti kabarmak*” (OŞG: 358) anlamını vermiş ve aktarmasında deyim “*kedisi mavladı*” (DKH: 111) şeklinde vererek dipnotta bunu “*şehveti kabardı*” (DKH: 181; 278. dipnot) olarak anladığını belirtmiştir.

M. Ergin ise deyimdeki kelimeleri “*kedi+si (iyelik)*” (MEII: 199) ve “*mavla-mıyavlamak*” (MEII: 211) şeklinde ayrı ayrı işlemiştir.

Kanaatimce metinde geçen ‘*kedisi mavladı*’ cümlesi, “*kedi gibi inledi*” şeklinde anlaşılmalıdır. Bundan sonraki sıralı cümle (*avşıl olmuş tana gibi ağzının suyu akdı.*) de bunu gösteriyor çünkü *kedisi* kelimesinde +sI eki, bir *iyelik* eki değil, bir *isimden isim yapım* ekidir ve dikkat edilirse bir sonraki cümledeki *gibi ke-*

limesiyle denk fonksiyonda kullanılmıştır. +sI ekinin bir fonksiyonu da kelimeye 'gibi, benzer' anlamı katmaktır. *Tarama Sözlüğü*'nde, ekin benzerlik fonksiyonu için aşağıdaki tek örnek verilmiştir:

"Merd-âsâ [Fa.]: Ersi yâni er gibi." (TSE: 256)

Ekin Türkiye Türkçesinde işlerlik kazandığı anlaşılıyor. Hamza Zülfikar, bu konuyu bir çalışmasında ayrıntılı olarak işlemiştir:

-sı, kelimelere 'ilgili olma, özelliklerini taşıma, benzerlik, yakınlık' kavramı katar. kadınsı, erkeksi, tımsaksı, çocuksu, terliksi, taraksı, zayıfsı, buğdaysı, ağaçsı, dikensi, leyleksi, ipsi, yılanı, ayrıksı, kalkansı, şekersi. (Zülfikar 1991: 140)

Drs.92a.6-7 (ME 180.6-7) *kābin kes-*: nikâh kıymak.

"Kān Turalı nikābın serpdı kız köşkden baqaradı; țar kıllığı yoşuldı, kedisi mavladı, avşıl olmış țana gibi ağzınun şuyı aqđı. Yanındağı kızlara eydür: 'Hāq Te'āla atamun göñline rahmet eylese, *kābin kesüp* meni ol yigide vërse. Bunun gibi yigit hayf ola ki cānvarlar elinde helāk ola.' dēdı."

M. Ergin yukarıdaki metinde geçen *kābin kes-ip* deyimini *başlık kes-ip* (DKK: 141) şeklinde aktarmıştır. O. Ş. Gökyay deymi *nikāhımı kıy-ıp* (DKH: 111) şeklinde aktarmıştır. Gökyay'ın aktarmasını *nikāh kıy-ıp* şeklinde anlayıp doğru kabul edebiliriz. Ergin'in *kābin* kelimesinin Farsça'daki 'başlık, damadın geline verdiği hediye, mehir' anlamlarından hareketle deymi bu şekilde aktardığı anlaşılıyor. Ancak burada Selcan'ın *kābin kes-* ile kastettiği şey 'nikāh kıymak' olmalıdır. Nitekim hikâyenin başında anlatıcı ozanın 'başlık' için *kalınlıq kaştanlîq* kullanmış olması ve kızı vermek için koşulan boğa, aslan ve deveyi yenmek şartlarını saymış olması da düşüncemizi destekler:

Ol kızuñ üç cānvar *kalınlıqı kaştanlîqı* vardı. 'Her kim ol üç cānvar başsa, yēñse, öldürse kızımı aña vērürem.' dēyü va'de eylemişidi. Başamasa başın keseridi. Böylelikle otuz iki kâfir beginün oğlınun başı burc bedeninde kesilüp aşılmış idi. Ol üç cānvarun biri kağan aşılandı, biri kara boğayıdı, biri dağı kara buğra idi. Bularun her birisi bir ejderhâyıdı. Bu otuz iki baş-ıkim burc-da aşılmış idi, kağan aşılanıla kara buğ[r] anun yüzün görmemişleridi, ancak boğa boynuzında helāk olmuşlandı. (Drs.88a.13-88b.10.)

Ayrıca burada *kābin kes-* = *nikāh kıy-* deyimlerindeki *kıy-* = *kes-* fiilleri arasındaki denkliliğine de dikkat çekmek gerekiyor.

Drs.92a.10 (ME 180.10) **yoğur-**: parçalamak, ufaltmak.

“Boğa dizin çokdi boynuzıyla bir mermer taşı **yoğurdu**, peynir gibi ditdi.”

Yukarıdaki cümlede koyu harflerle yazılmış olan kelime, metinde *بورغردی* şeklinde yazılmıştır. M. Ergin, kelimeyi metinde *yoğurdu* okumasına rağmen dizinde, iki şekilde; “**yoğur-** *yuğurmak*” (MEII: 337), “**boğra-** *gedik açmak, kertik açmak, çöktertmek, yara açmak, delik açmak*” (MEII: 55) olarak işlemiş ve “*yuğurdu*” (DKK: 141) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay ise kelimeyi *yuğur-* (OŞG: 87.25) okumuş, anlamını “*Ezip bükme, hamur gibi yoğurmak*” (OŞG: 314) şeklinde vermiş ve bu cümlenin aktarmasını fiili atlayarak “*Boğa diz çoktü, boynuzuyla bir mermer taşı peynir gibi ditti.*” (DKH: 111) şeklinde yapmıştır.

S. Tezcan, kelimeyi Ergin gibi *yoğur-* şeklinde okumuştur.

Söz konusu fiil, Ergin ve Tezcan’ın okuduğu gibi *yoğurdu* okunmalıdır. Ancak fiilin cümledeki anlamının ‘parçalamak, ufaltmak’ olduğu açıktır. Aynı fiil, şu cümlede de geçer:

Drs.127a.10: “Yokarudan aşağı kâfir, oğlanı kırtı urdı, kalkanın uvatdı, tuğulgasını **yoğurdu**, kapakların şıyırdı, oğlanı alımadı.”

Drs.92a.11 (ME 180.11)

هَر تَار → یَر تَار = **yırtar** → **partar**, **part-**: yere vurup parçalamak.

“Kâfirler eydür: Şimdi yigidi atar yıkar, serer **partar**.”

M. Ergin, yukarıdaki cümlede geçen ve metinde *هَر تَار* şeklinde yazılmış olan kelimeyi *pırtar* okumuş, dipnotta yazım şekline dikkat çekmiş; kelimeyi dizinde “**pırt-** *delmek, delip etini dışarı çıkarmak, sivri bir şeyle (meselâ boynuzla) delik deşik etmek*” (MEII: 250) şeklinde işlemiş ve “*...delik deşik eder*” (DKK: 141) diye aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay kelimeyi *yırtar* okuyarak “*yolmak, tırnaklamak, tırnakla çizmek, yaralamak, bölmek, parçalamak, zorla kırmak, zorla koparmak*” (OŞG: 312) anlamlarını vermiş ve “*...yırtar*” (DKH: 111) şeklinde aktarmıştır.

S. Tezcan, kelimeyi *yırtar* okumasına karşılık kelimeyle ilgili olarak şu notu yazmıştır: “*Ergin pırtar; Gökyay yırtar. Oysa EDPT 358 bert- ‘to injure, hurt’, son-sesteki t’nin etkisiyle ön sesteki tonsuzlaşma ile pert-!*” (DKON: 248). Tezcan’ın dizinde verdiği notlar ise şöyledir: “*pert- ‘yaralamak’ (belki: yırt- ‘parçalamak’) (← pırt-); ‘pırt- (→ pert- ‘yaralamak’ ya da yırt- ‘parçalamak’)*” (DKON: 417); “*‘yırt- ‘parçalamak’ (?) (← pırt-)*” (DKON: 423). Tezcan’ın kelimeyi okuyuşu ile yazdığı nottaki yorumunun çeliştiği dikkatinden kaçması olmalı.

Daha önce fiili Gökyay gibi *yırtar* okumuştum. Şimdi Ergin'in okuyuşunun doğru olduğunu düşünüyorum.

Derleme Sözlüğü 3402'de *partmak* fiili, “*yere vurup parçalamak*” anlamında Denizli Acıpayam'dan “*Karpuzu partta yiyelim*” örnek cümlesiyle derlenmiştir ki bu anlam ve kullanış metnimize gayet uygun düşüyor. Ayrıca, aynı fiil kökünden gelen *partaxlamak*, “*doğramak*” (*Azerbaycan Dialektoloji Lügeti* 1999: 442) anlamında tespit edilmiştir.

Buna göre, metinde *پرتاز* şeklinde yazılmış bulunan bu kelimedeki yanlışlık sadece *re* yerine *ze* yazılmış olmasıdır. Bu, Dede Korkut metninde sık rastlanan bir durumdur (bunun için bk. Giriş bölümü). Kelime, *partar* (<*part-ar*) şeklinde okunmalı ‘yere vurup parçalar’ olarak anlaşılmalıdır.

Drs.92b.7 (ME 181.7) → بېلى = *Meli* → *Bêli*.

“Arku *Bêli* ala tağı avlayuban kuşlayuban [aşmaduñ mı?]”

Yukarıdaki cümlede geçen *Bêli* metinde *مېلى* şeklinde yazılmıştır. Ergin, kelimeyi yazılışına uygun olarak *Mili* okumuş ve anlamını “*mil bel, sırt (krş. bil)*” (MEİI: 215) şeklinde vermiştir yani Ergin kelimedeki bir *b>m* ünsüz değişmesi olduğunu düşünmüştür. Gökyay, aynı kelimeyi düzelterek *beli* (OŞG: 88.6) şeklinde okumuştur.

Tezcan ise kelimeyi *bêli* şeklinde okumuş; ancak Ergin'in tercihi ve Gökyay'ın düzeltmesini atlamış olmalı ki yazdığı notta her iki araştırmacının tercihlerinden hiç bahsetmeden geçmiş ve kelimenin “*mîm ile yazılmış olması bir çekimleme yanlışdır*” (DKON: 248) açıklamasını vererek Dresden nüshasında birçok yerde *be* ve *mîm* harflerinin çok benzer şekilde yazıldıklarına dikkat çekmiştir. Bu durum, gerçekten de Dresden yazıcısının bir yazı özelliği olarak başka yerlerde de görülür:

Ben, *Arku Bêl* yer adının bu cümle dışında başka yerlerde de geçtiğine ve bütün örneklerin *بېلى* şeklinde yani *be* ile yazılmış olduğuna dikkat çekmek istiyorum:

Drs.95a.7: “Arku *Bêli* ala tağı dünin aşduñ”

Drs.102a.3: “Arku *Bêl* i ala tağı avlarındum”

Drs.121b.2: “Arku *Bêli* ala tağdan dünin aşduñ”

Drs.121b.10: “Arku *Bêli* ala tağdan dünin aşdum”

Drs.124b.8: “Arku *Bêli* ala tağı aşmağum yok”

Drs.135b.3: “Arku *Bêli* ala tağdan dünin aşan [yigit]”

Drs.151a.4: “Arku *Bêli* ala tağdan dünin aşuñ”

Yukarıdaki örneklerden Drs.95a.7 ve Drs.102a.3'te geçen cümleler ve üzerinde durduğumuz Drs.92b.7 örneğinin *Kan Turalı boyı*'nda geçtiğini ayrıca belirtmek gerekir. Buna göre -yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi- aynı *boy*'da iki örneği ve başka *boylarda* beş örneği şeklinde yazılmış olan kelimenin Drs.92b.7'de aslında aynı şekilde yazılmış olduğu ancak *be*'nin noktasının unutulmuş olduğu anlaşıyor. Benzer okuma yanlışlığı ve düzeltme için bk. Drs.82a.3 notu.

Drs.92b.8, 100b.10 (ME 181.8, 197.10) [evi]

“Babañuñ ağı ban [evi] eşiginde karavaşlar inek şağar görmedün mi?” ve

Drs.100b.10: “Babamun ağı ban [évi] eşigine düşdügünde”

Yukarıdaki iki cümlede önceki araştırmalarda tamir teklif edilmemiştir. Söz konusu cümlelerde yaptığım tamirin kesin olduğunu düşünüyor ve gerekçe olarak aşağıdaki cümlelerde geçen *ağı ban ev* tamlamasını gösteriyorum:

Drs.23b.1: “Gökden ıldırım ağı ban évüm üzerine şakır gördüm.”

Drs.24a.7: “Ağı ban évüm dikilende yurdu kalmış”

Drs.25b.7: “Ağı ban évüm şundan geçmiş, gördün mi?”

Drs.35a.13: “Kara yerün üstine ağı ban évin dikdürmişidi.”

Drs.43a.12: “Delü Karçar dağı ağı ban évini, ağı otağını...”

Drs.56b.13: “Ala şabâh şapa yerde dikilende ağı ban évli”

Drs.62b.6: “Ağı ban évine, ağı otağına gérü döndi”

Drs.92b.8: “Babamun ağı ban évinden çıkarıdum”

Drs.103a.1: “Kara yerün üzerine ağı ban évin dikmişidi.”

Drs.104a.12: “Ala şabâh şapa yerde dikilende ağı ban évli”

Drs.119b.5-6: “ağı ban évini kara yerün üzerine dikdürmüşidi”

Drs.130a.3: “Öşün Kocanun ağı ban évi öjinde şiven koptı.”

Benzer tamir ve örnekler için bk. Drs.151b.9 notu.

Drs.93a.8 (ME 182.8) bul-: elde etmek.

“Kan Turalı eydür: Bu dünyâyı erenler ‘ağıla bulmuşlardır.”

M. Ergin, *bul-* fiilinin anlamını, “*bulmak*” (MEII: 60) olarak vermiş ve yüklemi “*bulmuştur*” (DKK: 142) şeklinde aktarmıştır. O. Ş. Gökyay ise anlam vermeksizin “*türlü yerlerde*” (OŞG: 181) geçtiğini belirtmiş ve “*bulmuşlardır*” (DKH: 112) şeklinde aktarmıştır.

Yukarıdaki cümlede *bul-* fiili ‘elde etmek’ anlamında kullanılmıştır.

Drs.93b.11 (ME 183.11)

ماره اقلچا → (mere) *alca*, *alça*, *elçe* → (mere) *a!* [ko]lça...

"Mere *a!* [ko]lça *kopuzum* ele aluñ, meni ögün."

1. *a!*

2. [ko]lça

Bu notta üzerinde durmak istediğimiz ibare, Dede Korkut'un *Kan Turalı Boyı*'nda geçer ve metinde *ماره اقلچا* şeklinde yazılmıştır. Hikâyenin bu kısmında Kan Turalı'nın Trabzon Tekfuru'nun kızı Selcan'a talip olduğu anlatılmaktadır. Tekfur'un ortaya koyduğu şart gereği Kan Turalı; sırasıyla boğa, aslan ve deve ile savaşmak üzere meydana çıkar. Kan Turalı, bu üç hayvanla savaşa tutuşmadan önce her defasında yiğitlerinden kendisini övmelerini ister: Birinci defa boğa ile savaşacağı sırada yiğitlerine seslenir ve *kolça kopuz*'u alıp kendisini övmelerini şöyle ister:

Drs.92b.3-4: "*Kolça kopuzum* gêtürün, ögün meni!"

Kan Turalı, ikinci olarak aslanla savaşacaktır; olayın bu kısmını ve söz konusu edeceğimiz ibareyi metinde geçtiği şekliyle ozan ağzından görelim:

Vardılar aslanı çıkardılar, meydana getürdiler. Aslan haykırdı meydana ne kadar at varsa kan kaşandı. Yiğitleri eydür: 'Bogadan kurtıldı, aslandan nece kurtıla?' dediler, ağlaşdılar. Kan Turalı yiğitlerin aklar gördi eydür: *ماره اقلچا kopuzum* ele aluñ, meni ögün. (Drs.93b.6-11)

Şimdi de araştırmacıların söz konusu ibare ile ilgili okuma şekillerini ve -varsa- ibare ile ilgili anlamlandırmalarını görelim:

M. Ergin yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı verilmiş olan ibareyi *mere alça* okumuş, *alça* için "*al al, kırmızı, pembe*" anlamını vererek "*a. ça*" (MEII: 8-9) şeklinde işlemiş ve söz konusu ibareyi "*Bre alca*" (DKK: 143) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay ibareyi *mere alca* (OŞG: 89.6) okumuş, anlam vermeksizin "*alca kopuz*" (OŞG: 162) şeklinde işlemiş ve geçtiği ibareyi "*Bre, alca*" (DKH: 112) şeklinde aktarmıştır.

M. S. Kaçalın 1998 yılında sunduğu bir bildirisinde ibare ile ilgili olarak şu görüşe yer vermiştir:

Daha önce *alça* okunan bu sözcük *Kolça kopuzum elüme virün* (D.31.11, V.17.1). *Kolça kopuzın eline virdiler* (D.32.1, V.17.2) sözcüklerine denk olarak *elçe* okunmalıdır. (Kaçalın 2004: 95)

S. Tezcan ve S. Özçelik kelimeyi *elçe* okumuştur.

Söz konusu ibarenin yazımında bir eksiklik bulunduğunu, bu eksik yazım şeklinden dolayı şimdiye kadarki *alça* / *elçe* şeklindeki okuyuşların yanlış olduğunu düşünüyor ve bir iki noktaya dikkat çekmek istiyorum.

* Şimdiye kadarki okumalara göre Kan Turalı'nın *boğa*, *aslan* ve *deve* ile sa-
vaşacağı sırada arka arkaya üç defa kullanmış olduğu benzer cümlelerin sırası ve
söz konusu kelime veya ibarenin yazım şekli ile metinde geçtiği yerler şöyledir:

Savaş Sırası	Kan Turalı'nın Sözü	Sözün Geçtiği Yer
1	<i>boğa</i> <i>kolça kopuzum götürün, öğün meni!</i>	Drs.92b.3-4
2	<i>aslan</i> Mere <i>alça / elçe</i> <i>kopuzum ele alur, meni öğün.</i>	Drs.93b.11
3	<i>deve</i> Mere, <i>kolça kopuzum çalur, öğün meni!</i>	Drs.96a.4

* Yukarıdaki birinci cümlede *kolça* kelimesindeki *re*'nin fazladan yazılmış olduğu açıktır. Nitekim bütün araştırmacılar bu yazım şekline rağmen kelimeyi *kolça* okumuş; Tezcan dışındaki araştırmacılar ayrıca, kelimenin bu cümledeki yazım şekline dipnotta dikkat çekmiştir. Araştırmacıların kelimenin bu cümlede yanlış yazılmış olan *kolça* kelimesini diğer örneklerle göre okudukları anlaşılıyor çünkü Dresden nüshasında yukarıdaki örneklerden başka üç yerde daha geçen *kolça* (*kopuz*) hep şeklinde yazılmıştır:

Drs.4b.7: “*kolça kopuz* götürüp elden ele begden bege ozan gezer.”

Drs.17b.11-12: “Menüm elümi şeşün, *kolça kopuzum* elüme verün.”

Drs.18a.1: “Elini şeşdiler, *kolça kopuzun* eline verdiler.”

Bu üç örnek, Vat.59b.5, 66b.1, 66b.2'de geçer ve orada da *kolça* okunacak şekilde yazılmıştır. Bu durumda Kan Turalı, birinci ve üçüncü cümlede *kolça kopuzum* dediği hâlde neden ikinci cümlede *alça / elçe kopuzum* kullanmış olsun?

Üzerinde durduğumuz söz konusu ikinci cümlede, şeklinde yazılmış olan örnek ise tek örnektir. Kelimeyi *elçe* okumamız durumunda akla şöyle bir soru geliyor. El kadar kopuz olur mu? El büyüklüğünde bir kopuz, olsa olsa bir süs eşyası olabilir. Ayrıca bu olayın anlatıldığı veya kırk yiğidin kopuz çalıp Kan Turalı'yı övecekleri yer bir açık alandır; açık alanda kullanılacak olan kopuzun gür sesli olması için büyük olması gerekir. Bu nedenle kelimeyi *elçe* okumak bağlama uymaz. Nitekim Ergin ve Gökyay, muhtemelen bundan dolayı renk adı olduğunu düşünerek kelimeyi *alça* okumuştur ancak bu okuma şekli de anlam vermiyor. O hâlde kelimenin yazımında başka bir sorun bulunduğu anlaşılıyor.

Yazım şekline dikkat edildiğinde ve arasında çok yakın ve ortak bir görsel / yazım benzerliği bulunduğu görülüyor. Bu durum, Drs.93b.11'de geçen ve şeklinde yazılmış olan bu ibarenin yazımında bir eksiklik olabileceğini düşündürüyor çünkü Dresden nüshasında bazı kelimelerin başında eksik yazımların bulunduğu görülüyor ve tamirleri aşağıda gösterildiği gibi yapılmıştır:

Drs.18b.3 “Senüñ de içinde ag sakallu [ba]bañ varısa yigit, degil maña!”

Drs.25a.2: “[ö]geç semüzin alup tutan...”

Drs.106b.6: “[Döne]bilmez Dölek Evren altı perlü çomagıyıla at depüp...”

Drs.107a.9: “[Ag]ayılum koyunuñı yüklü kodum...”

Drs.108a.1: “[Ag]ayılun koyunuñı yüklü kodun, koç oldı.”

Drs.142a.10: “Ak sazun aslanın[un erkegin]de bir köküm var”

Metinde ماروالج şeklinde yazılmış olan ibarenin bulunduğu yerde üç kelime olması gerektiğini düşünüyorum:

* Birinci kelimenin *mere* olduğu açıktır.

* İkinci kelime, *mere* 'yi pekiştiren ve devamında *elif* 'le gösterilmiş olan *a!* 'haydi!' ünlemidir.

* Üçüncü kelime ise cümlede eksik olarak (*lça*) şeklinde yazılmış ve */kolç*a şeklinde tamir edilmesi gereken kelimedir.

Bu düşüncemin gerekçeleri şunlardır:

Cümledeki *mere* kelimesi, iki yerde daha aynı şekilde yazılmıştır:

Drs.30b.9: Drs.38a.11:

Metnin bu kısmında Kan Turalı'nın yiğitlerine seslenmesi söz konusudur. Ozan seslenmeyi *mere* ile yapmış ve *a!* 'haydi' ile pekiştirmiştir. Ancak yazıcı, *elif* 'in devamında (*kolça*) şeklinde yazması gerekirken baştaki iki harfi (*kaf*, *vav*) atlamış ve kelimenin sadece kısmını yazmıştır. Bu eksik yazılmış şekil, önündeki *a!* ünlemini gösteren *elif* 'le birlikte tek kelime () olarak görülmüş / düşünülmüş ve böylece yukarıda verdiğimiz *alça*, *elçe* şeklindeki yanlış okuma şekilleri ortaya çıkmıştır.

Yukarıda da belirtildiği gibi Kan Turalı; sırasıyla *boğa*, *aslan* ve *deve* ile savaşmak üzere meydana çıktığında yiğitlerinden, üç defa *kolça kopuzu* eşliğinde kendisini övmelerini istemiştir: Birinci defa boğa ile savaşacağı sırada yiğitlerine seslenmiş ve *kolça kopuz* 'u alıp kendisini övmelerini istemiştir:

Drs.92b.3-4: “*kolça kopuzum* götürün, ögün meni!”

Kan Turalı ikincide aslanla savaşacağı sırada yine aynı isteği tekrarlamış, ancak yukarıda belirtildiği gibi yazıcı söz konusu cümlede tamlamadaki *kolça* kelimesini eksik olarak şeklinde yazmıştır. Nitekim Kan Turalı, üçüncü olarak *deve* ile savaşacağı sırada da yiğitlerine aynı şekilde seslenmiş ve *kolça kopuzu* çalıp kendisini övmelerini istemiştir:

Drs.96a.4: “*Mere, kolça kopuzum* çalun, ögün meni!”

Kan Turalı'nın ağzından arka arkaya üç defa kullanılmış olan cümlelerin ikincisinde de *kolça kopuz* bulunması gerektiği açıktır; söz konusu ibare *mere a!* [*ko*] *lça* şeklinde tamir edilerek okunmalıdır; bu okuma şekline göre cümle şöyle olacaktır:

Mere a! [*ko*]*lça* kopuzum ele aluñ, meni ögün. = 'Bre, haydi kolça kopuzumu ele alın beni övün!'

Dede Korkut'ta *a!* edatının benzer örnekleri için bk. Drs.13a.10 notu.

Drs.94a.2 (ME 184.2)

او ك → او كوك = **avun, ök, öñ** → ü[**ñ**]k *şamari*: atardamar, aort.

"Kan Turalı!

Ağca sazlar içinde sarı gönler görüben taylar başan,
ü[**ñ**]k *şamari*n dilüben *şanın* şoran... *kağan aşlan*..."

M. Ergin, yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan kelimeyi *avun* okumuş, "*avin*" (DKK: 143) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay, kelimeyi *ök* (OŞG: 89.11) okumuş, okuduğu şekilde aktarmış ve "*can damarı, şah damar*" (OŞG: 268) anlamını vermiştir.

Metindeki yazım şekline göre ibareyi *avun şamari* okumak mümkündür, ancak bu okuma şekli çok genel bir ifade oluyor ve anlam vermiyor yani 'av damarı' ile neyin anlatıldığı tam olarak anlaşılmıyor. *Ök şamari* okuyuşu ise aynı örneğin tanıklığı ile TarS.3075'te de verilmiştir, ancak bu deyimle de ne anlatıldığı tam olarak anlaşılmıyor.

Nitekim araştırmacıların aktarmalarında da sorun olduğu ve metnin tam olarak anlaşılmaması olduğu görülüyor.

M. S. Kaçalın, 1998'de sunduğu bir bildiride bunun *ök şamari* veya *ön şamari* şeklinde anlaşılabileceğini belirtmiş ve eski tıp kitaplarından insan vücudunun farklı yerlerindeki damarlarla ilgili bazı terimler ve bilgiler vermiştir (Kaçalın 2004: 96-97).

S. Tezcan, metinde kelimeyi *öñ (?)* şeklinde tereddüt belirterek okumuş ancak yazdığı notta kelimenin yazımında bir eksiklik olabileceğini, *ü[ñ]k* şeklinde tamir edilebileceğini ve bunun 'soluk borusu, gırtlak' olarak anlaşılmamasının mümkün olduğunu söylemiş, *ünük şamari* deyimini başka kaynaklarda bulamadığını (DKON: 251-252) belirtmiştir.

Ben; kelimeyi *ünük (?) şamari* şeklinde tereddüt belirterek okumuş ve dipnotta kelimenin metindeki yazım şekline dikkat çekmiştim. Bağlama göre Tezcan'ın tamerinin doğru olduğunu düşünüyor ve bu konuda birkaç ekleme yapmak istiyorum:

* Kaşgarlı ömgen damarını “*şah damarının iki tarafında bulunan damar*” (DLTI: 120) şeklinde tanımlamıştır. Uygurca *Aç Bars* hikâyesinde küçük prensin ömgen damarını delip kan akıttığı anlatılır (bk. Gulcalı 2013: 88, 276).

* Yırtıcı hayvanların avladıkları avın öncelikle boğazını ısırarak etkisiz hale getirdiklerini ve kanlarını içtiklerini biliyoruz.

* Burada konuyla ilgili olarak *Basat Tepegözi Öldürdüğü Boy*’un başındaki bir olayı hatırlamak gerekir: Hikâyenin hemen başında Oğuz’un üzerine düşman geldiği ve Oğuzların yurtlarını terk etmek zorunda kaldıkları anlatılır. Oğuz düşmandan kaçarken Aruz Koca’nın bir erkek çocuğu düşer; bir arslan düşen çocuğu alıp götürür ve sazlıkta besler yani hikâyenin başında, geleceğin kahramanı Basat’ın aslanlar içinde yaşadığı ve büyüdüğü anlatılır. Daha sonra Oğuz tekrar yurduna döndüğünde bir çoban Oğuz’a gelerek konuyla ilgili olarak şöyle bilgi verir:

Drs.108b.12: “*Hānum; sazdan bir aslan çıkar, it [gibi] ürür, apul apul yörüşü ādem gibi; at başuban kan sömürür.*”

Bu cümlelerden de anladığımıza göre atı bastıktan sonra aslanın yaptığı ilk iş kanını içmek oluyor. Kan içme işinin yapılabileceği en uygun yer, elbette atın boğazıdır. İşte yukarıdaki cümlelerin alındığı bölümde de daha önce boğayla savaşp onu yenmiş olan Kan Turalı’nın aslanla savaşması söz konusu edilmektedir. Bu sırada Kan Turalı’yı överek onu yüreklendirmek isteyen yoldaşları, soylamanın başında geçen bu söz ve devamındaki sözlerle aslanı tanımlamaktadır.

* Eski Anadolu Türkçesiyle yazılmış bir tıp kitabının damarlarla ilgili bölümünde *ebher* damarının boğaz’a (*bogurtlak*) kadar uzandığı şu cümlelerle anlatılıyor:

Ve amma ebherün bir kısmı kim yürekden aşaga azalara degin iner. Ol dahı beşinci bogunda müstakır olduğu hâlde bilün üstünde uzanur ta sekirdene degin. Ve göğüzden geçeriken andan bir kiçirek tamar ayrılır ve öyken olduğu yerde bulunur ve ahiri bogurtlaga degin irişür. (Bayat 2005: 34b.7-12)

Osmanlıca Tıp Terimleri Sözlüğü’nde *ebher*, şöyle tanımlanmıştır: *ebher* “*aort (kalp ana atardamarı)*” (Unat 2004: 239).

Drs.94a.3 (ME 184.3) **dürsinmeyen, dūr sınımayan, darsıkmayan** → **dar-sınmayan; darsın-**: rahatsız olmak, korkmak.

“*ķara polad uz kılıcdan ķayıtmayan,
aķca tozlu ķatı yaydan در سمن darsınmayan,
aķ yeleklü ötkün oħdan ķayıkmayan
cānvarlar serveri ķağan aşlan kıl[ğ]ır[ıl]an
ala köpek itine gündüzin ķaladur mı?”*

M. Ergin; yukarıdaki ikinci dizede geçen ve metindeki yazılışı gösterilen fiili *dürsinmeyen* okumuş, “*dürsin- korkmak, çekinmek*” (MEİİ: 100) diye işlemiş ve “*korkmayan*” (DKK: 143) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay fiili *dürsinmeyen* (OŞG: 89.12) okumuş, “*korkmak*” (OŞG: 201) anlamını vermiş ve “*korkmayan*” (DKH: 112) şeklinde aktarmıştır.

O. N. Tuna fiili *dür sinmayan* okumuş ve “*istifini bozmayan*” (Tuna 1972: 224) şeklinde aktarmıştır. S. Tezcan ise fiili *darsıkmayan* okumuş, kelimenin yazımında bir yanlışlık yapılmış olduğunu “*kâf yerine nün ile DRSNMYN*” (DKO: 299) dipnotuyla belirtmiş; ayrıca yazdığı ilgili notta şunları söylemiştir:

Bunların yerine *dursınmayan* okumak ‘geri durmayan, duralamayan’ düşünülebilirdi; krş. DerS 1607 *duruksun-*, *duraksa-* ‘tereddüt etmek, karar verememek, duralamak’. Ancak bu takdirde de sözcüğün vâv’sız yazılmış olması son derecede yadırgatıcı olurdu.

Benim çözüm önerim sözcüğü *darsıkmayan* olarak düzeltmektir. Şu nedenleri sayabilirim: 1) *darsıkmayan* در سفین ile *dursınmayan* در سنین yazılışları arasında sadece bir harfin yanlış okunmuş ve çekimlenmiş olması farkı vardır. Kimi kez *kâf*’ın küçük yazılması yanlışlıcı olur ve *îâ* ya da *nün* okunmasına yol açar. 2) *dürsin-*, *dursın-* ya da *dür sin-* başka kaynaklarda geçmez. Buna karşılık *darsık-* geçer: TarS. 1013 *darsık-* ‘daralmak, sıkılmak, sıkışmak, bunalmak’, krş. özellikle 16. yy.da yazılmış Arapça-Türkçe bir sözlük olan Bâbüsü’l-vâsit’te verilen açıklama: (Ar.) *azak* = *savaşda ıarsıkmak*. 3) *darsıkmayan*, bundan sonraki *ıayıkmayan*’a yaklı düşüyor; manzum söyleyişe böylesi daha uygundur. (DKON: 253)

Tezcan, bu yorumuyla kelimeden *-n-* ekini çıkararak *-k-* ekini eklemiş olmaktadır. Ancak, bu iki ekin de fonksiyonu *dönüşlülük*tür. Bence bu tamiri yapmak yerine fiili yazılışına uygun olarak *darsınmayan* okumak daha uygundur. Bu durumda *Tarama Sözlüğü* 1013’te *darsıkmak için verilen* “*daralmak, sıkılmak, sıkışmak, bunalmak*” şeklindeki anlamların buradaki bağlama da uygun olduğunu düşünüyorum. Ayrıca bu konudaki diğer gerekçelerim şunlardır:

1. Azerbaycan Türkçesinde kelimenin *darıhsın-* şekli vardır:

“*darıhsın- biraz rahatsız olmak*” (Altaylı 1994: 234)

“*darıxsın- biraz sıkılmak, usanmak*” (Gemalmaz 1986: 89)

2. Doğu Rodop Türk Ağızlarında *darsı-* fiili “*nefesi daralır gibi olmak; canı sıkılmak*” (Mollova 2003: 87) anlamlarında tespit edilmiştir.

3. *Derleme Sözlüğü* 1372’de aynı kökten *darsımak*, “2. *Gariplleşmek, üzül-mek*”; 4483’te *darsıkmak*, “*daragelmek, sıkılmak*” anlamında tespit edilmiştir.

4. *El-İdrâk Haşiyesi*’nde *darıktı* fiilinin anlamı “*içi daraldı, sıkıldı*” (İzbudak 1936: 14) şeklinde verilmiştir.

Kelimenin metinde درسين şeklinde yazımının doğru olduğunu, yukarıdaki *darık-*, *darsı-* ve *darıhsın-* fiillerinin yapısını da dikkate alarak kelimeyi *darsınmayan* şeklinde okumanın doğru olduğunu düşünüyor ve diğer fiillerin anlamlarını da dikkate alarak fiili ‘rahatsız olmayan, korkmayan’ şeklinde anlamlandırıyorum.

Drs.94a.5 (ME 184.5) Bu notta iki tamlamanın yapısı üzerinde durarak bir tamir, bir de okuma teklifi sunmak istiyorum:

1. قران → تفریلن / kıran → kı[ğı]r[ıl]an ‘denilen’

(kağan aslan kıran ala köpek → kağan aslan kı[ğı]r[ıl]an ala köpek).

2. enügene → itine / (ala köpek enügene → ala köpek itine).

Ergin ve Gökyay, söz konusu cümleyi şöyle okumuştur:

“Canavarlar serveri kağan aslan kıran

Ala köpek enügene kendüzin taladur-mı” (Ergin)

“Canavarlar serveri kağan aslan kıran

Ala köpek enigine kendüzün daladur-mı?” (Gökyay, OŞG: 89.14-15)

O. F. Sertkaya, 1998 tarihli bildiride cümleyi şöyle tamir etmiştir:

“Ala köpek en<ü>ine gendüzin taladur-mı?

Alp yigitler savaş günü kırımından kayurur-mı?” (Sertkaya2004:137)

Tezcan ise cümleyi şöyle okumuştur:

“Cânverler serveri kağan aslan kıran

Ala kötek itine gendüzün taladur-mı?”

Tezcan yukarıdaki cümleyle ilgili notunda كوك ابنة şeklinde yazılmış olan kelimeler için şöyle der:

Ergin ve Gökyay böyle bir deyişin mümkün olmadığını düşünmüş olduklarından dolayı olsa gerek, ikinci sözcüğü *enügene* olarak düzeltmişlerdir. Ne var ki Drs. Yazmasında iki yerde geçen *enük* sözcüğünün yazılışı bütünüyle başkadır; bu düzeltme önerisi kabul edilemez. Bence burada ikinci sözcük *itine*’dir; düzeltilmesi gereken ikinci sözcük değil, birinci sözcüktür. Çekimleyen bunu *köpek* sanarak yanlış, yukarıya iki nokta koyacağına aşağıya üç nokta koymuştur, oysa sözcük كوك *köpek* değil, كوتك *kötek* olacaktır; *kötek iti* ‘sürekli dayak yiyen it’ anlamında bir deyim olmalıdır, kırs. şamar oğlanı. Kan Turalı’nın doğuşeceği aslan, herbâlde, Trabzon tekürünün elinde tutsak olduğundan dolayı ‘kötek iti’ diye nitelendirilmiş. (DKON: 254).

Yukarıdaki cümle *Kan Turalı Boyı*'nda geçer. Bu *boy*'da Trabzon Tekfuru, kızı Selcan'ı almak isteyen kişiler için boğa, aslan ve deve ile güreşerek üçünü yenmek şartını koşturmuştur. Kan Turalı söz konusu güreşleri yapmak ve Selcan'ı almak için Trabzon'a gider. Önce boğa ile güreşir ve boğayı yener. İkinci olarak aslan ile güreşeceği sırada kırk yiğidinin endişe edip üzülüklerini görür ve onlardan kopuzu ellerine alıp kendisini övmelerini, yüreklendirmelerini ister. İşte yukarıdaki cümle Kan Turalı'ya övgü içeren ve kendisini aslana karşı yüreklendirmeyi amaçlayan bu *soylamada* geçmektedir. Önce bu kısımda iki cümle bulunduğunu belirterek *soylamanın* hepsini aşağıya almak istiyorum:

1. “Ağca sazlar içinde şarı gönler görüben
2. Taylar başan, ü[n]ük tamarın dilüben kanın şoran,
3. Kara polad uz kılıcdan kayıtmayan,
4. Ağca tozlu katı yaydan darsınmayan,
5. Ağ yeleklü ötkün ohdan kayıkmayan,
6. Cānavarlar serveri, kağan aslan kıran → kı[ğ]ı[rıl]an
7. Ala köpek itine gündüzün taladur mı?
8. Alp yigitler şavaş günü karımından kayurur mı?” (Drs.94a.1-6)

Yukarıdaki *soylamada* her iki cümleinin doğru anlaşılabilmesi için öncelikle tamlama şeklinde kurulmuş olan ortak öznenin doğru tespit edilmesi gerekir. *Soylamada* birinci cümle ile ikinci cümlelerin iç içe girdiği anlaşılıyor çünkü Kan Turalı, bu övgü yapıldığı sırada henüz aslan ile savaşıma başlamamıştır. *Soylamanın* amacı Kan Turalı'yı överek yüreklendirmektir ve ilk beş dizedeki fiillerin Kan Turalı'nın yaptıkları olarak sayıldığı ve bir övgü yapıldığı açıktır: Kan Turalı bu dizelerde bir aslan gibi tasvir edilmiştir; bu aslan *taylar başan*, *kanın şoran*, *kara polad uz kılıcdan kayıtmayan*, *ağca tozlu katı yaydan darsınmayan*, *ağ yeleklü ötkün ohdan kayıkmayan* bir aslandır. Ancak burada aslan olarak düşünülmüş ve tasvir edilmiş olan Kan Turalı için bilinçli olarak *aslan* denilmemiştir çünkü ozan, hemen devamında Kan Turalı'nın alt edeceği ve paçavraya çevireceği aslanı *üstünlük psikolojisiyle* ve *küçümseyici bir bakış açısıyla* *kağan aslan kığırılan ala köpek iti* olarak tanımlayacaktır. Bu nedenle ilk beş dizede üstün nitelikleri sayılan *aslan*, *Kan Turalı*'dır. Yanlışlığın sebebi ilk beş dizeye ait *tamlanan* kısmının yer değiştirmiş olmasıdır. Bence, ilk beş dizinin *tamlanan* kısmı sekizinci dizede Kan Turalı için kullanılan *alp yigitler* tamlamasıdır. 2-5. dizelerde koyu harflerle belirtilmiş *-An* sıfat-fiiliyle yapılmış sıfatlar ise *alp yigitler* tamlamasının *tamlayanlarıdır*. Bu nedenle *soylama* sıralama düzeltilmeli; sekizinci dizinin yeri, altıncı dizeden önce şu şekilde olmalıdır:

Dizelerin Soylamadaki Sıralanışı	Doğru sıra
	1. Ağca sazlar içinde şarı gönler görüben taylar başan,
	2. ü[ğ]ük tamarın dilüben kanın şoran,
	3. Kara polad uz kılıcdan kayıtmayan,
	4. Ağca tozlu katı yaydan darsınmayan,
	5. Ağ yeleklü ötkün oğdan kayıkmayan
6. Alp yigitler; savaş günü karımından kayurur mı?	6. Cānavarlar serveri, kağan aslan kı[ğ]ı[r]ıl]an
7. Cānavarlar serveri, kağan aslan kı[ğ]ı[r]ıl]an	7. Ala köpek itine gendüzün taladur mı?
8. Ala köpek itine gendüzün taladur mı?	8. Alp yigitler; savaş günü karımından kayurur mı? (Drs.94a.1-6)

Yukarıdaki açıklamalara göre yazım yanlışlığını, **كوبلاينه** kelimelerinde değil **قربان** yerine büsbütün yanlış olarak **فران** şeklinde yazılmış olan kelimede aramak gerekir. Söz konusu kelime **kı[ğ]ı[r]ıl]an** şeklinde tamir edilip ‘çağırılan, anılan denilen’ olarak anlaşılmalıdır. Buna göre ikinci cümlelerin öznesi, *..fiil(ler)-An alp yigitler* yapısındaki tamlamadır. *Soylamadaki cānavarlar serveri, kağan aslan kı[ğ]ı[r]ıl]an ala köpek iti* tamlaması ile kastedilen ise Kan Turalı’nın savaşacağı aslandır. Buna göre *soylamadaki* cümleler, *...Fiil(ler)-an alp yigitler, savaş günü hasmından korkar mı? Kağan aslan denilen ala köpek itine kendisini ısırtır mı?’* şeklinde anlaşılmalıdır. Nitekim burada *ala köpek iti* tamlamasıyla *aslan* küçümsemediği gibi Kan Turalı boğa ile güreşeceği zaman kendisini öven yiğitleri, aynı *üstünlük psikolojisi*yle boğayı küçümsemiş ve “*boğa boğa dedikleri kara inek buzağısı*” şeklinde tanımlamıştır:

“Boğa boğa dedükleri

kara inek buzağısı degül midür?

alp erenler, karımından kayurur mı olur?” (Drs.92b.9-10)

Buradaki “*Boğa boğa dedükleri kara inek buzağısı degül midür?*” küçümseme dolu soruda geçen *dedükleri* kelimesinin söz konusu tamirdeki *kağan aslan kı[ğ]ı[r]ıl]an ala köpek iti* tamlamasındaki **kı[ğ]ı[r]ıl]an** kelimesine paralellik açısından uygun düşmesi de yapılan tamirin doğru olduğunu göstermektedir.

Ayrıca bu tamlamalardaki tanımlamalarda *ala* ve *kara* renklerinin de üstünlük psikolojisine dayalı olarak aşağılama amacıyla kullanıldığı ve yapılan tasvirleri pekiştirdiği dikkat çekmektedir. Dede Korkut’ta *ala*, *alaca* ve *kara* renkler, kâfirleri aşağılamak için hem onlara hem de hayvanlarına atfedilen sıfatlar olarak kullanılmıştır. Bunun için bk. Drs.11b.5 notu.

Nitekim Dede Korkut’ta altı yerde *kığır-* ‘çağırarak’ fiili geçer:

Drs.49a.11: “Bay Böre Beg dahı bāzırgānları **kıgırdı**, yanına gétürdi”

Drs.56b.11: “Ādem gönderdi, Beyregi **kıgırdı**.”

Drs.60a.8: “Sen meni yanuğa **kıgırdı**madıñ mı?”

Drs.149a.9: “Begler, men sizi neye **kıgırdım** bilür misiz?”

Drs.150a.4: “Bilür misin seni neye **kıgırdı**ğ?”

Drs.150a.5: “Beyrek eydür: Neye **kıgırdı**ğuz?”

Drs.94a.13, 127a.10 (ME 184.13, 250.10) **kapak**: 1. Kolun elden dirseğe kadarki kısmı, 2. (zırhın) bilek ile dirsek arası.

“Kān Turalı bir kepenegi **kapagına** töladi, aşlanuñ pençesine şını vėrdi. Adı görklü Muhammede şalavāt getürdi, aşlanuñ alın gözedüp bir yumruk eyle urdı kim yumruk çenesine tókındı uvatdı.”

M. Ergin, yukarıdaki cümlede geçen **kapak** için “*kapak, göz kapağı*” (MEII: 166) anlamını vermiş ve kelimeyi “*eline*” (DKK: 145) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay, kelimeye “*göz kapağı*” (OŞG: 235) anlamını vermiş ancak bununla çelişecek şekilde “*kıynağına*” (DKH: 113) şeklinde aktarmış ve bunu “*eline, pençesine*” (DKH: 181) olarak anladığını belirtmiştir. Gökyay, ayrıca *Destursuz Bağa Girenler*’de Hamit Araslı’yı eleştirirken kelimeyi *kıynak* olarak okumayı teklif etmekte tereddüt etmiş (Gökyay 1982: 349); ancak yine aynı kitapta Ergin’i eleştirirken kelimenin ‘el’ anlamında olması gerektiğini savunmuştur (Gökyay 1982: 100).

Tezcan ise ilk cümlede geçen *kepenek* ve **kapak** kelimelerinin önüne soru işareti (?) koyarak tereddüdünü belirtmiş, yazdığı notta şu görüşlere yer vermiştir:

DKK’nın en güç yerlerinden biri de budur. Burada *بر كپكي* bir *kepenegi* ve *كپاگنا* *kapagına* okuyuşlarının doğruluğu şüphelidir. Kān Turalı, anadan doğma soyunmuş, sadece beline bir altın işlemeli bez keten (*kanfura*) sarınmış olduğuna göre ‘kepenek’ nereden çıkıyor? Fakat 93a.13’te de üzerinde hiçbir şey bulunmayan Kān Turalı, bıçak çıkarıp boğanın derisini yüzüyor. Demek ki hikâyeyi anlatanın (yazanın) her dediğinin (her yazdığının) tutarlı olmasını beklemeye gerek yok. (DKON: 254).

Araştırmacıların sözü edilen tereddütleri, kelimenin iki farklı anlamda kullanılmış olmasından kaynaklanıyor. Bunun için önce bazı açıklamalar yapmam gerekiyor: Kān Turalı, neden soyunmuş olsun? Acaba Kān Turalı’nın soyunmuş olmasını mutlaka bu hikâyenin doğru ve kesin bir parçası olarak mı görmeliyiz? Acaba bu, anlatıcı ozanın abartma yapmak amacıyla veya ezberindeki başka halk hikâyelerinin etkisiyle yaptığı bir ekleme olamaz mı? Nitekim burada, anadan doğma soyunmuş olduğu söylenen Kān Turalı’nın metinde beş satır sonra geçen şu cümlede peçesini açtığı söyleniyor:

Drs.92a.3: “**Ƙan** turalı niƙabın serpdı.”

Yine Kan Turalı hikâyesinin Türlmenistan’dan derlenmiş bir varyantında *Törelı Beg*, giyinik ve silahlıdır; üstelik yukarıdaki olay, hikâyede şöyle anlatılır: “*Törelı Bey, kolluklu kolunu kaldırıp aslanın ağzına tutar ve kılıcını karnına saplar.*” (bk. Özkan 1997: 292-296)

İşte söz konusu metinde, kahramanın giyinik oluşu ve *kolluklu* sıfatı, yukarıdaki Dede Korkut metninde geçen hem **بر کپنکی** (*bir kepenegi*) hem de **قباغنه** (*kapağına*) kelimelerinin doğru olduğunu açıkça gösterir. Bence, *kapak* ile kastedilen ‘1. kolun elden dirseğe kadarki kısmı; 2. kolluk’; kepenek ise ‘keçe’ anlamında olmalıdır. Nitekim şu cümlede de bağlama dikkat edildiğinde (özellikle cümlede koyu yazılan kelimeler) kelimenin, ‘zırhın kolluk kısmı’ anlamında kullanılmış olduğu anlaşılıyor:

Drs.127a.8-10: “Yokarudan aşğa kâfir oğlanı ƙatı urdı, **ƙalkƙanın** uvatdı, **tuğulğasını** yoğurdı, **ƙapakların** sıyırdı, oğlanı alımadı.”

Ergin, yukarıdaki cümlede geçen *kapak* için “*kapak, göz kapağı*” (MEII: 166) anlamını vermiş ve kelimeyi “*göz kapaklarını*” (DKK: 145) şeklinde aktarmıştır. Ergin’in bu aktarması Drs.94a.13’teki aktarma ile çelişiyor.

Gökyay bu cümlede geçen *kapaklarını sıyırmak* deyimini diğerlerinden ayırarak madde başı yapmış (OŞG: 235); ancak aktarmada bunu yine “*göz kapaklarını sıyırmak*” (DKH: 182, 315. dipnot) olarak anladığını belirtmiştir.

Kelime, söz konusu iki örnekte de ‘kolun elden dirseğe kadarki kısmı’ anlamında; bu ikisi dışında ise altı yerde²¹⁹ ‘göz kapağı’ anlamında kullanılmıştır.

Drs.94b.2 (ME 185.2)

الین → **الین** = **al[n]ın** ‘alınını’ → alın ‘hilesini’.

“Adı görklü Muhammede şalâvât getürdi, aslanuñ **alın** gözedüp bir yumruk eyle urdı kim yumruk çenesine tókındı uvatdı.”

M. Ergin; yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılış gösterilen kelimeyi *elin* okumuş, dizinde *el* (MEII: 103) maddesinde işlemiş ve “*alınını*” (DKK: 145) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay; kelimeyi *alın* (OŞG: 89.27) okumuş, “*alınını*” (DKH: 113) şeklinde aktarmıştır.

S. Tezcan, kelimeyi tamir ederek *al[n]ın* (DKON: 255) şeklinde okumuş ve yazdığı notta şunları söylemiştir:

Önceki yayınlarda *elin* okunmuş olan sözcük herhâlde *al[n]ın* «alınını» okunmalıdır. İkinci bir olasılık da bunun: *eşegin* yerine çekimleme yanlış olmasıdır. (*eşek* 'çene'). Bu çekimleme yanlışlığı şöyle ortaya çıkmış olabilir: Başlangıçta *اكن* yazılmış olan sözcük, bir çekimleme sırasında *اكن* biçimine girmiş, daha sonra da *kef'in keşide'sinin* unutulmasıyla *الن* olmuş olabilir. (DKON: 255)

H. Develi (2001: 93) ve O. F. Sertkaya (2004: 152) bu kelimenin tamirine gerek olmadığını ve *alın* (<*al: oyun, hile*) okunması gerektiğini tespit etmişlerdir ki yazım şekline bağlama göre doğru okuma şekli ve doğru anlam budur. Yazım-da *nun*'un noktası *ye*'nin dişi üzerine kaydığından yanlış okuma şekilleri ortaya çıkmıştır.

Bu okuma şekline Dede Korkut'ta *al eyle-* 'tuzak kurmak' fiilinin kullanılmış olmasını da bir başka tanık olarak eklenebilir:

Drs.152a.1: "Nā-merd tayuñ **al eylemiş**."

Drs.95a.8 (ME 186.8)

1. **سوي** → **صوي** = **şuyın** → **şuyı**.

2. **دوني** → **dünün** → **dilüp**.

"Arhū Bēli **Ala Tağı** dünin aşduñ,
Aķındılı [görlü] **şuyı dilüp** geçdüñ."

Yukarıdaki ikinci dizede geçen ve metindeki yazılışı gösterilen kelime, şimdiye kadar hep *şuyın* olarak okunmuştur. Birinci dizede *Ala Tağı* geçtiğine göre buna paralel olarak ikinci dizede de *şuyı* yazılmış olmalıydı. Bir önceki nüshada, kelime sonundaki *ye*, *nun*'a benzer şekilde yazılmış olduğundan böyle bir yanlışlık ortaya çıkmış olmalı. Aşağıdaki cümlelerde geçen *şuyı geç-* kullanışları da bu tamirin doğru olduğunu gösteriyor:

Drs.121b.11: "Aķındılı görkli **şuyı dilüp** geçdüm."

Drs.135b.4: "Aķındılı görkli **şuyı dilüp** geçen [yigit]!"

Drs.137a.9: "Dere Şām **şuyını di[l]üp** geçdiler"

Drs.151a.5: "Aķındılı görkli **şuyı dilüp** geççün!"

Ayrıca yukarıdaki ikinci dizede *dilüp* yerine yanlışlıkla *dünün* yazılmış olduğu anlaşılıyor; çünkü yukarıda verilen cümlelerde de görüldüğü gibi Dede Korkut'ta hep *şuyı dilüp geç-* deyiminin kalıplaşmış olarak kullanılması söz konusudur. Nitekim deyim, şu örnekte *denizi dilüp geç-* şeklinde kullanılmıştır:

Drs.105b.1: "İlerü yatan **deñizi dildüm geçdüm**"

Benzer düzeltme için bk. Drs.121b.11, Drs.121b.3, 4 notları.

Drs.95a.11, 95b.3 (ME 186.11, 187.3) *gêcel*:- sersemlemek.

1. كچدك → كيجلدك = *geçdün, gice[l]dün, kiçdün* → *gêcel[l]dün*,
 2. كيجكش → كيجلش = *gecikmiş, gicelmış, kiçmiş* → *gêcelmiş*.

“Kānlu kāfir ēline dūnin girdün,
 Kāra boğa geldüğünde hūrd-hāş eyledün,
 Kağan aşlan geldüğünde, bêlini bükdün,
 Kāra buğra geldüğünde ne كچدك *gêcel[l]dün*?
 Kāra kāra tağlardan haber aş,
 Kānlu kānlu şulardan haber gêçe,
 Kālin Oğuz ēline haber vara.
 Kaḡlı Koca oğlu Kān Turalı netmiş? dēyeler,
 Kāra boğa geldüğünde talçanmamış,
 Kağan aşlan geldüğünde bêlin bükmiş,
 Kāra buğra geldüğünde ne كيجكش *gêcelmiş*? dēyeler.
 Ulu kiçi kalmaya söz ēdine, kārı koca kalmaya kōv ēdine...”

1. geçdün, gice[l]dün, kiçdün → *gêceldün; gêcel*:- sersemlemek.

M. Ergin, yukarıdaki *soylamanın* dördüncü dizesinin sonunda geçen, metindeki yazılışı gösterilen fiili *kiçdün* okumuş, “*geçtin*” şeklinde aktarmış, fiilin anlamını dipnotta “*kendinden geçtin*” (DKK: 146) şeklinde açıklamıştır. O. Ş. Gökyay, fiili *geçdün* (OŞG: 90.16) okumuş ve “*vazgeçtin*” (DKH: 114) şeklinde aktarmıştır. O. F. Sertkaya, fiil için “*kiç<ik>dün?* ‘*geciktin*’ ” (Sertkaya 2004: 137) olması gerektiğini not düşmüştür.

2. gecikmiş, gicelmış, kiçmiş → *gêcelmiş; gêcel*:- sersemlemek

Ergin; yukarıdaki *soylamanın* on birinci dizesinde geçen ve metindeki yazılışı gösterilen fiili *kiçmiş* okumuş, metinde *kiçikmiş* okunacak şekilde yazılmış olduğuna dikkat çekmiş ve “*geçmiş*” (DKK: 147) şeklinde aktarmıştır. Gökyay, fiili *gecikmiş* (OŞG: 90.23) okumuş ve aynı şekilde aktarmıştır (DKH: 114).

Tezcan, söz konusu fiilleri *gice[l]dün* ve *gicelmış* şeklinde tamir ederek okumuş ve tamiri ile ilgili olarak şu notu yazmıştır:

Kāra buğra geldüğünde ne كچدك > كيجلدك *gice[l]dün*? ve Drs.95b.3 Kāra buğra geldüğünde (3) ne كيجكش > كيجلش “*gêcelmiş*?” dēyeler.

Ergin, birincisini *kiçdün*, ikincisini *kiçmiş* (dipnotta: *giçikmiş*); Gökyay, birincisini *geçdün*, ikincisini *gecikmiş* okumuşlardır. Bu okuyuşlar anlam vermiyor. DerS. 1958 *gêcel*- ‘gözü kararıp düşmek, fenalaşmak’ (Ahlat-Bitlis), 2071 *gicel*- ‘gözü kararmak, fenalık gelmek’ (İğdir-Kars); ADİL 3, 170 *gicik*- ‘giçleşmek, gic olmağ, ahmağlaşmağ, sarsağlaşmağ’, *gicel*- / *gicellen*- ‘müvazinet hissinin itirilmesi, gözlerin farılması ve

başın herlenmesi şeklinde tezahür eden yarıbaygın halında olmağ', gic
1. 'ahımağ, saf'eh, ağıldan kem, sarsağ' Farsça Steingass s. 1108 gic, gice,
giç 'light or giddy-headed; one that has the vertigo; distracted; giddiness,
vertigo'

Kan Turalı deve ile boğuşurken *serhoş* yani 'sersemlemiş' durumda, ayağı
kayıp düşüyor, bunun üzerine yoldaşları, onu yeniden şevke getirmek
için okudukları soylamada: 'Kara buğra geldiğinde niye sersemledin?'
diye soruyorlar, 'Bu haber Oğuz eline varınca oradakiler de: 'Kara buğra
geldiğinde niye sersemlemiş?' diyecek' diyorlar.

Tek sorun niçin çim ile yazılmış olduğudur, *gicikdiñ*, *gicikmiş* yazılması
beklenirdi (DKON: 256)

Tezcan'ın yorumunun doğru olduğunu ve bu yorumun bağlama uygun düş-
tüğünü düşünüyor, örnekleri *gece[l]dün* ve *gēcelmış* şeklinde okuyor iki ekleme
yapmak istiyorum:

1. Şu örneklerde de *lam* atlanmış, yazılmamıştır:

dilüp	دلوب	Drs.137a.9
yıltar	يتر	Drs.30a.6

2. Şu örneklerde ise *lam* yerine *kef* yazılmıştır:

Begil	بک	Drs.119b.4, 120a.5
Kan Turalı	طوراکی	Drs.89b.3
ilen	ایکن	Drs.5b.12

Drs.95b.1 (ME 187.1)

تالچانمنش → تلچانمنش = **kılçatmamış** → talçanmamış;

talçan:- uğraşmak, yorulmak.

“Kara boğa geldiğinde **talçanmamış**,
kağan aşlan geldiğinde belin bükmiş,
kara buğra geldiğinde ne **gēcelmış**? dēyeler.

Ulu kiçi kalmaya söz edine, qarı kıca kalmaya kıov edine...”

Yukarıdaki metinde daha önce *kılçatmamış* olarak okunmuş olan kelime için
gösterilen düzeltme teklifini yapan S. Tezcan, önceki okuma ve anlamlandırma
şekillerini özeltiyerek söz konusu kelimeyi okuyuşu ile ilgili görüşünü şöyle
açıklamıştır:

“Bu sözcüğü تلچانمنش *talçanmamış* «uğraşmamış» olarak düzeltmek
gerekliğini sanıyorum. Çekimleme sırasında *te* yerine *kaf* yazılabileceğini

çok açık olarak gösteren bir örnek vardır: Drs.137b.2'de *tuç* 'tunç' yerine *fuç* yazılmıştır." (DKON: 257)

Tezcan, daha sonra kelimeye verdiği 'uğraşmamış' şeklindeki anlam için *Tarima Sözlüğü*, *Derleme Sözlüğü* ve *Elifnâme*'de geçen *dalcın*- fiilinin örneklerini kanıt göstermiştir. Tezcan'ın düzeltme teklifine katılıyor ve bir iki gerekçe sunmak istiyorum:

1. Dresden yazıcısı şu örneklerde de *te* yerine *kaf* yazmıştır:

toylayayım فويليام 13b.8	taz (alaca) فاز 142a.10	kurtardı فورقردى 116b.2
tuç فوج 137b.2		

2. Savaşarak *boğa* ve *aslanı* yenmiş olan Kan Turalı, üçüncü olarak *deve* ile savaştığı sırada kayıp düşer; cellatlar, yalın kılıç üzerine gelir. Tam bu sırada yoldaşları, Kan Turalı'yı yüreklendirmek için bir *soylama* ile kendisine seslenip *boğa* ve *aslanı* yenmiş olduğunu şöyle ifade ederler:

"kara boğa geldiğinde hürd-hâş eyledün.

kağan aslan geldiğinde belini бүkdүн." (Drs.95a.9-11)

Soylamadaki bu dizelerden sonra -arada- olup biten diğer olaylar anlatılır. Sonra tekrar Kan Turalı'nın *boğa* ve *aslanı*'ı yendiği, yukarıda notun başında geçen dizelerde -benzer şekilde- ifade edilir: Kan Turalı, daha önce *boğa* ve *aslanı*'ı yenmiş olduğuna göre *talçanmamış* fiilini (*kara boğa geldiğinde*) *uğraşmamış*, yani *yorulmamış* şeklinde anlamak bağlama gayet uygundur. Nitekim *Tarima Sözlüğü* 982'de *dalcın*- için 'uğraşmak, çabalamak, yorulmak' anlamları verilmiştir. O hâlde dizeler, şöyle aktarılabilir:

'Kara boğa geldiğinde (hiç) uğraşmamış / yorulmamış,

Kağan aslan geldiğinde belini бүkmüş,

Kara deve geldiğinde neden sersemlemiş?' diyecekler.

Drs.95b.11 (ME 187.11) *дәдир, дәрлер* → *dédiler*.

"Şarı Tonlu Selcan Hatun işaret eder, görmez misin seni?

Deve-burnından zebün olur bilmez misin? *dédiler*"

Yukarıdaki dizelerin önceki yayınlarda tam anlaşılmamış olduğunu düşünüyorum. Buradaki sorun, birinci dizenin sonundaki *seni* kelimesi ve ikinci dizenin sonundaki *dédiler*, *bilmez misin?* yüklemleri ile ilgilidir. M. Ergin ve O. Ş. Gökyay, birinci cümlemin sonundaki *seni* kelimesinin ikinci cümleye ait olduğunu düşünerek ikinci dizenin başına almışlardır.

S. Tezcan, bu duruma işaret ederek *seni* kelimesinin birinci cümleye ait olduğunu belirtmiş ve bu kısmın *işaret eder görmez misin seni?* şeklinde okunup 'sana

işaret ediyor görmüyor musun?’ (DKON: 258) şeklinde anlaşılması gerektiğini belirtmiştir; bu düzeltmeye aynen katılıyorum.

Ergin ve Gökyay ikinci dizinin sonundaki birinci fiili, yazılışına uygun olarak *dediler* okumuşlardır. Tezcan ise fiili *dédi* şeklinde okumuş ve “*Burada dedi bulunmalıydı, dediler çekimleme yanlışdır.*” (DKON: 258) demiştir. Ben, fiili *dërler* okuyup yazım şekline dikkat çekmiştim.

Tezcan’ın burada bir yazım yanlışlığı bulunduğu şeklindeki düşüncesi doğrudur; ancak bence yazıcı *dédiler* fiilinin yazımında bir yanlışlık yapmamış, *dédiler* ve *bilmez misin?* fiillerinin yerlerini değiştirmiştir. Buna göre söz konusu dizinin sonu, *bilmez misin? dediler* şeklinde olmalı ve iki dize notun başında gösterildiği gibi okunmalıdır çünkü burada konuşan, Kan Turalı’ya seslenen yiğitleridir, bu nedenle

‘Sarı Tonlu Selcan Hatun işaret eder, görmez misin seni?

Deve burnundan zebûn olur bilmez misin?’

sözleri, Kan Turalı’nın kırk yiğidine, *dédiler* yüklemi ise ozana aittir. Bu tür yer değiştirme örnekleri için bk. Giriş bölümü.

Drs.95b.12 (ME 187.12) **bakar** → **bakar a!**

“Sarı Tonlu Selcan Hatun köşkten بقره **bakar a!**

Kime baksa ‘ışıkla oda yakar.’”

Yukarıdaki metinde yazılışı gösterilmiş olan ibare, şimdiye kadar araştırmacılar tarafından *bakar* şeklinde okunmuş ve aktarılmıştır.

Yazım şekli ve bağlama göre ibarenin *bakar a!* şeklinde okunması ve anlaşılması gerekir. Buradaki *a!* bir pekiştirme edatı olmalıdır.

Benzer örnekler için bk. Drs.13a.10 notu.

Drs.96a.3 (ME 188.3) **elinde kal-**: ölmek.

“Deve **elinde kalmış**ıdı, kız kırtardı, dëyeler.”

M. Ergin ve O. Ş. Gökyay yukarıdaki cümlede geçen *elinde kal-* deyimini olduğu gibi aktarmışlardır (DKK: 147, DKH: 114). Söz konusu deyim, ‘ölmek’ anlamında olmalıdır. Buna göre cümlenin ‘Deve elinde ölecekti, kız kırtardı, diyecekler.’ şeklinde anlaşılması gerekir. Bu deyim, Türkiye Türkçesinde de aynı şekilde ve aynı anlamda kullanılmaktadır.

Drs.96a.8-9 (ME 188.8-9)

mancılığı ağır taşdan...: Mancınığı (olan) yüksek kayalıktan...

“Mancılığı ağır taşdan gızıldayıp katı enen”

Tezcan, yukarıdaki ifade için “*Bozuk bir anlatımdır; nasıl düzeltmek gerektiğini kestiremiyorum.*” (DKON: 259) şeklinde bir not düşmüştür. Ben, burada bozuk bir anlatım olduğunu değil, bir kısaltma ya da bir söz kalıbı bulunduğunu düşünüyorum. Düzeltme teklifimi sunmak için, önce hikâyeyi biraz özetlemek gerekiyor:

Yukarıdaki ifade, *Kan Turalı boyı*’nda geçer. Kan Turalı, Trabzon Tekfurunun kızı Selcan Hatun’u almak istemektedir. Ancak kızın babası tarafından koşulsuz olan şarta göre bu kıza evlenmek isteyen kişinin boğa, aslan ve deve ile savaşması gerekmektedir: Kan Turalı, önce boğa ve aslanla boğuşarak ikisini de yener, ancak deve ile boğuşurken biraz zorlanır. Kan Turalı’nın kırk yiğidi, toparlanması için kendisini överler. Burada önce bir *soylama* olan bu övgü metninin ilk cümlesini vermek istiyorum:

“Kap-kayalar başında yuva tutan,
Kâdir, ulu tanrıya yakın uçan,
 Mancılığı ağır taşdan gızıldayıp katı enen,
 An gölün ördüğün şakıyup alan,
 Kaba ümge dıp [dıp] yöririken tartup üzen,
 Karıncuğı aç olsa kalkup uçan
Cümle kuşlar sultânı çal kara kuş;
 Kanadıyla şakşığana gendüzün şakıdur mı?

Yukarıdaki cümlede, *Cümle kuşlar sultânı çal kara kuş* (kartal) öznedir. Bundan önceki *-An* sıfat-fiiliyle biten her dize, bu öznenin bir sıfatı olarak kullanılmıştır. Cümlede Kan Turalı, istiare yoluyla kartala benzetilmiş ve kendisi için birtakım sıfatlar kullanılmıştır. Anlatılmak istenen kısaca şudur:

“Yüksek kayalar başında yuva yapan,
 Kadir, yüce tanrıya yakın uçan,
 Mancınığı (olan) yüksek kayalıktan (ağır taştan) hızla inen,
 (...)

Bütün kuşların sultanı kartal;

kendisini eliyle sakşığana kaptırır mı?”

Kısacası burada anlatım, teşbihlerle yapılmıştır. *Ağır taş, yüksek kayalık* demektir ve mancınığa benzetilmiştir. *Mancılığı ağır taş* sözünden anlaşıldığına göre *yüksek kayalıklar*, kartalın mancınığı olarak düşünülmüştür. Bu mancınığı

kullanan veya kullanacak olan kartal ise Kan Turalı'dır yani *çalkara kuş* sözüyle *Kan Turalı*, *şaksağan* ile *deve* kastedilmektedir. O hâlde buradaki *mancılığı* kelimesinin önünde söylenmemiş fakat kodlanmış olan bir *olan* kelimesini bulunduğunu düşündüğümüzde bunun bir bozuk anlatım değil bir söz kalıbı olduğu anlaşılıyor.

Drs.96a.12, 13 (ME 188.13)

1. kanadıyla: eliyle,

2. şakud-: kendini yakalatmak; yenilmek.

“Cümle kuşlar sultânı çal kara kuş;

Kanadıyla şaksağana gendüzin şakıdur mı?”

Yukarıda geçen ve metinde قناده şeklinde yazılmış olan kelimeyi M. Ergin, *kanadı-y-ile*; O. Ş. Gökyay, *kanadıyla* (OŞG: 91.14) şeklinde okumuştur. S. Tezcan, *Dizin*'de kelimeyi “*kanadıyla (?)*” (DKON: 412) şeklinde işleyerek tereddüdünü belirtmiş; ancak kelimeyle ilgili olarak yazdığı notta şu yorumu yapmıştır:

DDK'ındaki *şakı-* çözülmemiş bir problem olarak kalıyor, belki *şakı-yıldırım* çakmak'tan, yıldırım'ın düşmesine benzetme ile 'yıldırım gibi dalış yapmak' (?)

Drs.96a.12'de *kanadıyla* ya da *kanadıla* okunacak biçimde yazılmış olan sözcüğü Ergin ve Gökyay 'kanadı ile' anlamına kabul etmişlerdir. Anlam veremediğim için bu yorumu şüpheli sayıyorum. Burada bir kuş adı bulunması gerekirdi; anlaşılmamış bu yüzden değiştirilmiş olabilir: 'ka.. (kuşu) ile saksığanın saldırısına uğratır mı kendisini? (DKON: 262).

1. Burada *kuş adı bulunması gerektiğini* düşünmüyorum; bunun için metnin yedinci satırdan sonrasını görelim:

“Kıp-kayalar başında yuva tutan,

Qâdir, ulu Tañrıya yakın uçan,

Mancılığı ağır taşdan gızıldayıp katı enen,

Anı gölün ördüğün şakıyup alan,

Qaba ümge dıp [dıp] yöririken tırtup üzen,

Qarncuğı aç olsa kılqup uçan

Cümle kuşlar sultânı çal kara kuş;

Kanadıyla şaksağana gendüzin şakıdur mı?”

Yukarıdaki metin, bir cümledir. *Cümle kuşlar sultânı çal kara kuş* (kartal) cümlelerin öznesidir ve kendisinden önceki her dize öznenin bir sıfatı olarak kullanılmıştır. Cümlede *Kan Turalı*, *kartala* benzetilmiş ve yüceltilmiş buna karşılık *deve*, *saksığana* benzetilmiş küçümsenmiştir. Anlatılmak istenen kısaca şudur:

“Yüksek kayalar başında yuva yapan,
Kadir, yüce Tanrıya yakın uçan,
Mancınığı (olan) yüksek kayalıktan (ağır taştan) hızla inen,
(...)
Bütün kuşların sultanı kartal;
Kendisini eliyle saksağana kaptırır mı?”

Bu durumda, kelimenin metinde قناده yazılışında bir yanlışlık yoktur ve *kanadıyla* şeklinde okunmalıdır yani Ergin ve Gökyay’ın okuyuşları doğrudur; Tezcan’ın belirttiği yerde (kanadıyla yerine) *bir kuş* adının bulunması gerekmez yani bu cümle veya anlatımda *kartal*, Kan Turalı olduğuna göre *kanat*, *Kan Turalı*’nın *eli* olarak düşünülmüş olmalıdır. *Eliyle kendini ateşe atmak* deyiimiyle yaklaştırınız.

2. Ergin, *Kanadıyla saksağana gendüzün şakıdır mı?* cümlesini “*Kanadıyla saksağana kendisini bağirtir mi?*” (DKK: 148) şeklinde aktarmıştır. Gökyay ise cümleyi olduğu gibi aktarmıştır. Ancak *kanadıyla bağirtmek* deyim olarak metne pek uygun düşmüyor.

Yukarıdaki açıklamalara göre cümle, ‘*Kartal* (Kan Turalı), kendini *saksağana* (deveye) yakalatıp yenilir mi?’ şeklinde anlaşılabilir.

Drs.96b.8 (ME 189.8) *terkisi* bağı → *tırkeşi* bağı, *tırkeş*: okluk.

“Akıncıların ترکشی *tırkeşi* bağı, *üzengüsü kayışı* üzilür, dikmege gerek olur”

M. Ergin; yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı verilen kelimeyi *terkeş* okumuş ve “*terkeş, ok kuburu, sadak, okluk*” (MEII: 288) anlamını vermiş, “*okluğunun*” (DKK: 148) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay; kelimeyi *tırkeş* (OŞG: 91.24) okumuş, aynı şekilde anlaşılmadığını (OŞG: 293) ve “*tırkeşi*” (DKH: 115) şeklinde aktarmıştır.

S. Tezcan ve S. Özçelik (2005) ise -metinde *sin* yerine *şın* yazılmış olduğu düşüncesiyle- kelimeyi *terkisi* şeklinde okumuştur. Tezcan, yazdığı notta konuyla ilgili olarak şu görüşe yer verir:

...buradaki sözcüğün ترکشی *terkisi* olması gerektiği açıktır; yine bir çekimleme yanlış karşındayız; ‘Akıncıların terkisinin bağı, üzengisinin kayışı kopar’. *terki* bağı eyerin arkasından iki yana sarkan, hafif şeylerin bağlandığı kayışlardır. (DKON: 263).

Kelime yazılışına uygun olarak *tırkeş* ‘okluk’ olarak okunmalı ve anlaşılmalıdır. Bu konudaki gerekçelerim şunlardır:

1. Cümlelerin bağlamında *akıncıların tırkeşi bağı ve üzengüsü kayışı* olmak üzere iki denk tamlama bulunduğu anlaşılıyor.

2. Ayrıca bir okluğun da bağının olması gerektiği açıktır. Bu durumda Ergin'in okuyuşunun ve aktarmasının doğru olduğu anlaşılıyor.

3. Bu kelime Vatikan nüshasının girişinde de geçer ve orada da تر کشی şeklinde yazılmıştır:

Vat.59a.5: “Devletlü oğlu kopsa تر کشنده terkeşinde tîridür.”

Drs.96b.10-97a.9 (ME 189.10-190.9) *Segrek Boyı*'ndaki bir olayın *Kan Turalı Boyı*'nin kurgusuna bulaşması.

“Tekür, eydür: Vallâhi, bu yigidi gözüm gördi, gönlüm sevdi, dedi. Kırk yerde otak dikdürdi, kırk yerde kızıl ala gerdek dikdürdi. Kan Turalıyıla kızı götürüp gerdege koydılar. Ozan geldi, yelteme çaldı. Oğuz yigidinün öykeni kabardı, kılıcın çıkardı, yeri çaldı, kertdi. Eyitdikim: Yâr gibi kertileyin, toprak gibi şavırlayın, kılıcuma toğranayın, oğuma sancılayın, oğlum toğmasun, toğarısı on güne varmasun, beg babamun kadın anamun yüzün görmedin bu gerdege girürisem, dedi. Evini çözdü, kaytabanın bozlatdı, kazakucın kişnetdi. Dün katdı göçdi, yedi gün, yedi gece yortdı. Oğuzun serhaddına çıkdı, çadır dikdi.”

Yukarıdaki metin *Kan Turalı Boyı*'nda geçer. Kan Turalı, Trabzon *Tekür*'ünün kızını almak için çarpıştığı *boğa*, *aslan* ve *deveyi* yener. Trabzon *Tekür*, koştuğu şartları yerine getiren Kan Turalı'ya kızını vermeye razı olur. Ozan yukarıdaki metnin ikinci cümlesinden başlayarak araya girer ve olayın devamını anlatır. Ben, metindeki bu bölümün Öşün Koca Oğlu *Segrek Boyı*'ndan *bulaşma* yoluyla buraya girdiğini düşünüyorum. Anlatıcı ozan, ezberindeki *Segrek boyı*'ndan hareketle yukarıda anlatılan olayı *Kan Turalı Boyı*'nin bu kısmına âdeta monte etmiştir. Bu durum, ozanın iki benzer olayı birbirine karıştırmamasından veya unutmasından ortaya çıkmış olabileceği gibi keyfi davranışı, olaya çeşni katmak istemesi, Kan Turalı'yı yüceltmek istemesi veya bir şekilde kurguyu değiştirmek istemesi eğiliminden kaynaklanmış olabilir.

Segrek Boyı'nda sözünü ettiğim olay şöyledir: Segrek, Alınca Kalesi'nde tutsak olan ağabeyi Egrek'i kurtarmaya gitmek için babasından izin ister. Babası, Segrek'i bundan vazgeçirmek ister fakat iltına edemeyince Kazan Bey'e fikir danışır. Kazan Bey, babasına Segrek'i evlendirmesini tavsiye eder. Bunun üzerine düğün dernek kurulur, ziyafet verilir ve Segrek gerdege konulur. Ozan bu olayı aşağıdaki cümlelerle anlatır:

Yavuklusı vandı, tüz düğün dernek étdiler. Atıdan aygır, deveden buğra, koyundan köç kırdurdılar, oğlanı gerdege koydılar. Kızıla ikisi bir döşeğe çıktılar. Oğlan kılıcın çıkardı, kızıla gendü arasına bıraktı. Kız eydür: “Kılıcun geder yigit! Murâd vër murâd al, şarılalum.” dedi. Oğlan eydür: “Mere kavat kıızı! Men kılıcuma toğranayım, oğuma şancılayım, oğlum toğmasun, toğarısı on yaşına varmasun; ağamun yüzün görmeyince, ölmüş ise kanın almayınca bu gerdege girürisem!” dedi. (Drs.132a.6-13)

Bu konudaki görüşümle ilgili gerekçelerim şöyledir:

* Dede Korkut'ta *gerdek dikmek* Oğuzlarla ilgili olarak geçen bir gelenektir ve erkek tarafınca yapılır. *Kan Turalı Boyı*'nda ise bu iş kızın babası *Tekür* ve adamlarına yaptırılmış oluyor. Ayrıca burada "*Kırk yerde otak dikdürdi, kırk yerde kızıl ala gerdek dikdürdi.*" cümlesinde geçen *kırk ala gerdek* 'gerdek çadırı' anlamına geliyor. Oysa burada evlenmesi söz konusu edilen sadece *Kan Turalı*'dır.

* Nitekim *Kan Turalı Boyı*'nın *Türkmenistan*'dan derlenmiş varyantında (Özkan 1997: 292-296) üzerinde durduğumuz bu bölüm yoktur.

Benzer örnek için bk. Drs.33b.13-34b.1 notu.

Drs.96b.13 (ME 189.13) **yeltme**: bir tür kopuz.

"Ozan geldi, **yeltme** çaldı Oğuz yigidi[n]ün öykeni kabardı, kılıcın çıkardı, yeri çaldı"

M. Ergin; yukarıdaki cümlede koyu punto ile yazılmış olan kelimeyi *yiltme* okumuş, "*şevke getirme havası; şevklendirme, heyecanlandırma, coşturma havası*" (MEİI: 334) olarak anlam vermiş ve "*coşturucu hava*" (DKK: 148) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay; kelimeyi *yeltme* (OŞG: 91.29) okumuş, "*coşturmak, harekete getirmek, şevke getirmek anlamlarından alınarak savaşçıyı coşturmak ve cesaretlendirmek için sazla söylenen şiir; koçaklama, yiğitleme*" (OŞG: 309) anlamlarını vermiş, ancak aktarmasına *yeltme* şeklinde almış ve yazdığı dipnotta "*bir tür telli saz*" (DKH: 115, 181, 286. dipnot) anlamını vermiştir.

M. S. Kaçalın; 1998'de sunduğu bir bildiride Gökyay'ın yukarıda verilmiş olup birbiriyle çelişen tanım ve açıklamalarına dikkat çekmiş, "*Şu bilgi düzeltilmelidir: Bu söz bir musiki aleti sanılmıştır. Halbuki bu sözün asıl manası, 'teşvik etmek'tir*" (Kaçalın 2004: 98-99) demiştir.

S. Tezcan, kelimeyle ilgili olarak yazdığı notta ilk kez Mahmut R. Gazimihal'in *yeltme*'nin bir sazın adı olduğunu tespit ettiği ve Evliya Çelebi'nin bu sazı, kopuza çok benzer bir alet olduğunu bildiren tanımlamasını aktarmıştır. Tezcan, notunda ayrıca kelimenin yapısıyla ilgili olarak TarS.4516'da geçen *yelte-* fiili üzerinde durmuş ve *yeltme* için "*yelte- eyleminin yel 'rüzgar' yel'den türemiş olduğu düşünülebilir*" (DKON: 263-264) demiştir.

Tezcan'ın okuyuşu ve verdiği anlam doğru olmalıdır. Burada bir iki noktaya dikkat çekmek ve bir belirleme yapmak istiyorum.

* Cümledeki yüklem *çaldı* olması da *yeltme*'nin telli bir müzik aletinin adı olduğunu açıkça gösteriyor.

* Dresden nüshasında geçen müzik aletleri için kullanılan fiiller ve bu fiillerin kullanım sıklığını bir tablo üzerinde görelim:

Alet Adı	Kullanılan Fiil	Geçtiği Yer(ler)
kopuz	çal-	49b.3, 58a.11, 58b.2, 58b.8, 59a.5, 96a.4, 147a.13.
yelteme	çal-	96b.13.
boru	çal-	33b.6, 68a.8, 152b.10, 153a.4.
	ağırd- ²¹⁹	143b.10, 152b.12.
davul	çal-	68a.7, 137b.1, 144b.12.
	dög-	75a.3, 153a.4.
kös	ur-	152b.10.

* Türkiye Türkçesinde ise müzik aletleri için genel anlamda *çal-* fiili kullanılmaktadır.

Drs.97a.1 (ME 190.1) **çıkār-**: (kılıç / ok) çekmek.

“Oğuz yigidinüñ öykeni kabardı, **kılıcın çıkardı**, yeri çaldı, kertdi.”

M. Ergin *çıkār-* fiilinin anlamını “*çıkarmak*” (MEII: 74) olarak vermiş ve aktarmasına aynı şekilde almıştır (DKK: 148).

O. Ş. Gökyay fiilin anlamını “*Dışarı çıkarmak, dışarıyı göstermek, çıkarmak, istihrac etmek, peyda etmek, dışarı almak, dışarı getirmek*” (OŞG: 189) şeklinde vermiş ve “*çıkardı*” (DKH: 115) şeklinde aktarmıştır. Yukarıdaki cümlede, fiilin ‘çekmek’ anlamında kullanıldığı açıktır. Ayrıca fiil, aşağıdaki cümlelerde de ‘çekmek’ anlamında kullanılmıştır:

Drs.93b.1: “Başdı, boğazladı, pıçak **çıkārup** derisini yüzdi.”

Drs.114b.5: “Belüğinden bir tutam oh **çıkardı** beline şokdı.”

Drs.114b.10: “Belüğinden bir oh **çıkardı**.”

Drs.132a.8: “Oğlan, **kılıcın çıkardı**, kızıla gendü arasına bıraktı.”

Drs.135b.1: “...gördi kim belinde **kopuzu var, çıkārup** eline aldı”

Drs.97b.8 (ME 191.8) **ılğar**: akın, hücum.

“Nāgāh **ılğar**la gelmesün, tutuban yigidüm öldürmesünler”

M. Ergin, *ılğar* kelimesi için “*baskın, hücum, akın, atlı hücumu, dört nala hücum*” (MEII: 142) anlamlarını vermiş, yukarıdaki cümlede “*dört nala*” (DKK: 149) şeklinde aktarmıştır.

220Bunun için bk. Drs.143b.10 notu.

O. Ş. Gökyay, söz konusu kelimeye şu anlamları vermiştir:

yarım süratle koşturma, atın makbul yürüyüşlerinden biri, başıboş atın dörtnal koşması, başıboş bir atın dörtnale koşması, dörtnal nala gidiş; ansızın saldırma, ansızın akın, ansızın bir süvari baskını, baskın, akın, çapul, müfreze, muharebeden önce bir yana sürülen muhafaza ve ihtiyat askeri (OŞG: 224)

Gökyay, yukarıdaki cümlede ise kelimeyi “*at sürüp*” (DKH: 115) şeklinde aktarmıştır.

S. Tezcan, yazdığı notta *ılğar*’ın ‘akın, ani hücum’ anlamına geldiğini söyler:

ılğar ‘akın, ani hücum’ anlamındadır. Eski Türkçede yoktur. Doerfer, TMEN C.1, no. 70’e göre Moğolca *ılğa-* ‘seçmek, seçip ayırmak’ eyleminden *ılğal* ‘ayırım, fark’, ses benzeşmezliği ile > Türk dillerinde *ılğar*. Doerfer, sözcüğün Türk dillerindeki anlamını ‘seçme askerlerle yapılan akın’ olarak açıklar. Moğol dillerinde *ılğal*’ın ‘akın’ anlamı olmadığı gibi *ılğa-* eylemi de ‘akın etmek’ ve ‘(at için) dörtnala koşmak’ anlamına gelmez; *ılğa-* eyleminin bu anlamları Türk dillerinde (*ılğar*’ın anlamına bağlı olarak) meydana çıkmıştır. (DKON: 112-113)

Söz konusu kelime, *Türkçe Sözlük*’te “1. *dizginleri koyuverilmiş atın dörtnala koşması*. 2. *tar: Atla ansızın yapılan doludizgin saldırı*” (TS: 912) şeklinde tanımlanmıştır. *Derleme Sözlüğü* 2466’da “1. *Çok çabuk, hızlı*’ ve “2. *Hayvanın yürüme ile koşma arası yürüyüşü*” anlamlarında tespit edilmiştir. Kelime, Urfa ağzında her iki şekliyle yaşamaktadır: “*yılğar: ılğar; atı dörtnal sürme hali*” (Ergin, Tarihsiz: 181). Pınarbaşı’ndan yapılmış olan bir ağıt derlemesinde de “*bin atına ılğar eyle*” (Özdemir 2002: 266) şeklinde geçer. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*’nde ise *ılğar* için “*hücum, akın yerinde kullanılır bir tâbirdir.*” (Pakalın 1983, C. 2, s.3) denilmektedir.

Aşağıdaki cümlelerde de *ılğar var-* ve *ılğar yet-* fiilleri ‘akın, hücum’ anlamıyla geçer:

Drs.21b.10: “Altı yüz kâfir atlandı, koyunun üzerine **ılğar vardı.**”

Drs.65b.5: “On altı bin kara tonlu kâfir ata bindi, Kazanın üzerine **ılğar yet-di.**”

Drs.98a.3: “Kız hazır idi, bakdı, gördi **ılğar yetdi**, atın oynatdı, Kañ Turalının üzerine geldi.”

Benzer yapı için ayrıca bk. Drs.30a.9-10 notu.

Drs.98a.1 (ME 192.1) ابجين لي → ابجين لي = **ebçin** → ebçin[li].

“Ebçin[li], kara tonlu, gök demürlü altı yüz kâfir seçdi.”

M. Ergin; yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılış gösterilen kelimeyi için okumuş, “*gizli, gizlice, içten, saklı olarak, belli etmeden*” (MEİI: 148) diye anlamlandırmış ve “*Gizlice...*” (DKK: 150) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay; kelimeyi için (OŞG: 92.19) okumuş, “gizli, gizlice” (OŞG: 205) olarak anlamış ve “içleri...” (DKH: 115) şeklinde aktarmıştır.

S. Tezcan ise kelimeyi *ebçin* okumuş ve yazdığı notta kelimenin ‘zırh’ (DKON: 245) olarak anlaşılması gerektiğini söylemiştir. Ben de Tezcan’ın görüşünü doğru kabul ederek kelimeyi *ebçin*²²¹ okumuştum.

Ancak yukarıdaki cümlede tekfurun seçtiği *altı yüz kâfir*’in sıfatları *kara tonlu, gök demürlü* şeklinde sayılıyor. Ayrıca, Türkçede *ebçin kara tonlu* gibi bir yapıdan söz edilemez. Bu nedenle *ebçin* kelimesinin de sıfat yapım eki almış hâliyle, yani *ebçinli* şeklinde, kullanılmış olması gerekirdi. Bu teklifle ilgili diğer gerekçelerim şunlardır:

1. Öncelikle Dede Korkut’ta yukarıdaki cümleye çok benzeyen; içinde aynı yapıda sıfatlar kullanılmış ve aynı seslerle (+*li*) aliterasyon yapılmış olan şu cümlelere dikkat çekmek istiyorum:

Drs.14b.4-5: “Kara tonlu, azgün dīnlü kâfirlere bir oğul aldurduñsa dēgil maña!”

Drs.21 a.2-4: “Yēdi biñ kaftanınuñ ardı yırtuñlu, yarımından kara saçlu, şası dīnlü, dīn düşmeni, alaca atlu kâfir bindi, yılgağı.”

Drs.65b.10-12: “on altı biñ ip üzengüli, keçe bōrkli, azgün dīnli, kızgün dilli kâfir çıka geldi.”

Drs.144b.12-145a.1: “Kazan gördikim leşker öñince bir ağ boz atlu, ağ ‘alemlü [egni] bek demür tonlu [yigit] Oğuzuñ öñince geldi”

Ayrıca, şu benzer cümlelerde de aynı yapıdaki sıfatlar kullanılmıştır:

Drs.65a.8: “Koñur atın çekdürdi buñun bindi, üç yüz muraşsa‘ tonlu yigit şayladı”

Drs.129a.13: “Üç yüz şay cıdalı yigit bunun yanına cem‘ oldı”

Yazıcı, üzerinde durduğumuz *ebçin* kelimesinde +*li* ekini yazmayı unutmuş olmalıdır. Nitekim aynı ek, şu cümlelerde de unutulmuş, yazılmamıştır:

Drs.38b.11: “Bāzirgānlar geldi dēyü babası sevindi. Çetir[li] otağ, ala şayvan dīkdürdi” (bk. Drs.38b.11 notu.)

Drs.77b.9: “Anuñ ardınca biñ kavm[lu] başları Düger yetdi.” (bk. Drs.79b.9, 10, 11 notu.)

Drs.113b.9: “Karangu[lu] gözlerümün aydını kardaş!” (bk. Drs.113b.9 notu.)

Sonuç: Gerek bağlam gerek aliterasyon gerekse yukarıda verdiğim benzer cümleler, Drs.98a.1’de geçen *ebçin* kelimesinin yukarıda gösterildiği gibi *ebçin[li]* şeklinde tamir edilmesi gerektiğini gösteriyor:

221 Ayrıca Drs.91a.9, 97b.10, 97b.11, 98a.1’de de *ebçin* geçer.

Drs.98a.5-12 (ME 192.5-12) 1. [noldı saña], 2. [yigiti!], 3. [ne yatarsın, kalkgıl, yigit!], 4. Soylamada dizelerin sıra karışıklığı.

1. “ğâfil olma, kara başuñ kaldur, yigit!
2. kara kıyma görklü gözün açgıl, yigit!
3. karararuñdan ağ ellerün bağlanmadın,
4. ağ alnun kara yere depilmedin,
5. gâfille görklü başuñ kesilmedin,
6. alca kanuñ yer yüzine dökilmedin
7. yağı yetdi, düşmen êrdi.
8. [noldı saña,] ne yatarsın? Kalkgıl, [yigit!]
9. kap-kayalar oynamadın yer obrıldı,
10. karı begler ölmedin el boşaldı.
11. karcaşuban oğraşuban tağdan êndi,
12. yaşanuban üzerüne yağı yetdi,
13. yatacak yêrmi bulduñ yurt mı bulduñ?
14. noldı saña, [ne yatarsın? Kalkgıl, yigit!] dëyü çağırdı.”

Yukarıdaki *soylama*, *Kan Turalı Boyı* 'nda geçer ve Selcan Hatun'a aittir. Bu *soylamanın* söylenişi veya yazılışı sırasında karışıklık olduğu ve bazı sözlerin eksik kaldığı anlaşıyor. Bunları kısaca veriyorum:

* *Soylamanın kara kıyma görklü gözün açgıl, yigit!* şeklindeki 2. dizesinin sonundaki *yigit!* seslenmesine göre paralellik olması açısından 8. dizenin sonuna [*yigit!*]'in eklenmesi gerektiği anlaşıyor.

* 8. dizenin 14. dize ile paralel olması gerektiğinden, başına [*noldı saña,*] eklenerek tamir edilmeli.

* Aynı şekilde 14. dizede sadece iki kelime yazılmıştır: *Noldı saña*. 8. dizenin tamir edilmiş şekli olan [*ne yatarsın? kalkgıl (yigit!)*] cümleleri 14. dizenin sonuna eklenmelidir yani 8. ve 14. dizeler aynı sözlerin tekrarı şeklinde olmalıdır. Bu örnek, yazıcıların sık yaptığı satır sonu atlama örneklerinden biridir.

* Soylamada dizelerin sıra karışıklıkları için ise şunlar söylenebilir: 9, 10, 11 ve 12. dizelerin sonlarındaki *obrıldı*, *boşaldı*, *êndi*, *yetdi* fiillerinin çekim şekilleri 7. dizedeki *yetdi* ve *êrdi* fiilleri ile paralellik gösteriyor. Bence bu durum, 7. ve 8. dizelerin yer değiştirmiş olduğunu gösterir.

Bağlamı incelendiğinde ise 9. ve 11. dizelerin arka arkaya söylenmiş olması gerektiği anlaşıyor. Buna göre 9., 10. dizelerin yer değiştirmesi yani *soylamanın* şu sıra ile söylenmiş olması gerekirdi:

1. “ğāfil olma, **ķara başuñ** **ķaldur**, yigit!
2. **ķara** **ķıyma** görklü gözün açıl, yigit!
3. **ķarularuñdan** ağ ellerün bağlanmadın,
4. ağ alnun **ķara yere** depilmedin,
5. **ğāfille** görklü başuñ kesilmedin,
6. **alca** **ķanuñ** yer yüzine dökilmedin
8. [noldı saña,] ne yatarsın? **Ķalkğıl** [yigit!]
7. yağı yetdi, düşmen erdi.
10. **ķarı** begler ölmedin el boşaldı.
9. **ķap-ķayalar** oynamadın yer obrıldı,
11. **ķarcaşuban** oğraşuban tağdan endi,
12. **yaşanuban** üzerüne yağı yetdi,
13. **yatacak** yer mi bulduñ yurt mı bulduñ?
14. **noldı saña**, [ne yatarsın? **ķalkğıl**, yigit!] deýü çağırdı.”

Drs.98a.6 (ME 192.6) **اله → فره = ala → ķara.**

“ğāfil olma, **ķara başuñ** **ķaldur** yigit!

ala → ķara **ķıyma** görklü gözün açıl yigit!

ķarularuñdan ağ ellerün bağlanmadın...”

Yukarıdaki ikinci dizenin başında geçen kelime, metinde **اله** şeklinde yazılmış olup araştırmacılar tarafından hep yazılışına uygun olarak **ala** okunmuştur. Ancak metindeki koyu harflerle belirttiğim aliterasyon bunun **ķara** olması gerektiğini açıkça gösteriyor. Anlatıcı veya anlatıcı-yazıcının, başka yerlerde sık geçen **ala** göz tamlamasının etkisinde kalarak bunu karıştırmış olduğu anlaşılıyor. Dede Korkut'ta geçen şu cümlelerde aynı aliterasyonla hep **ķara** **ķıyma** göz tamlamasının geçmiş olması da bu teklifin doğru olduğunu gösterir:

Drs.13b.12: “**ķara** **ķıyma** gözleri **ķan** yaş tldı...”

Drs.15b.4: “**ķara** **ķıyma** gözlerün uyhu almış, açıl ahi!”

Drs.24a.11: “**Ķazanuñ** **ķara** **ķıyma** gözleri **ķan** yaş tldı.”

Drs.55a.3: “**ķara** **ķıyma** gözleri **ķan** yaş tldı...”

Drs.55a.5: “**ķara** **ķıyma** gözlerün çöngelmeseydi...”

Drs.69b.11: “**ķara** **ķıyma** gözleri **ķan** yaş tldı...”

Drs.147a.2: “**ķara kıyma gözleri ķan yaşı tıldı...**”

Ayrıca Dresden nüshasında yirmi yerde²²² **arkurı yatan ala tağ(lar)** ve altı yerde²²³ **ķarşı yatan ķara tağ(lar)** şeklinde geçen iki tamlamanın da ön kafiyesi olarak kullanıldığı anlaşıyor: **arķurı / ala, ķarşı / ķara**.

Benzer düzeltme için bk. Drs.14b.1 notu.

Drs.98a.10 (ME 192.10) **فري → فري = ķarı → ķazi**.

“**ķazi begler ölmedin el boşaldı.**”

Yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilen kelimeyi M. Ergin ve O. Ş. Gökyay **ķarı** okuyup ‘eski’ anlamışlardır. S. Tezcan ise kelimeyi **ķazi** okumuş ve yazdığı notta **yaşlı beylerin ölmesi** ile **ilin boşalması** arasında mantıklı bir ilişki kurmanın mümkün olmadığını ve yaşlı beylerin Dede Korkut’un başka yerinde geçmediğini gerekçe göstermiş ve teklifini ses değişmesine uğramış örneklerle şöyle desteklemek istemiştir:

Drs.112b.12 ve devamında Tepegöz’ün öldürdüğü beyler sayılıyor. Tepegöz bunları öldürünce, Tepegöz’le kimse başa çıkamayınca Oğuz (halkı) yedi kere ürküp kaçıyor, Tepegöz yedi keresinde de Oğuz’u geri çevirip kınıyor (112b.2-7). Tepegöz’ün öldürdüğü beyler Dede Korkut Oğuznamelerinde kendilerinden **ġāzī erenler** diye söz edilen Oğuz kahramanlarıdır. *Öyleyse* 98a.10’da **ķarı** okunacak biçimde yazılmış olan sözcüğün de **فري ķazi** olarak düzeltilmesi gerektir, tabii bu da غازي **ġāzī**’nin yazıda Türkçeye uymuş biçimidir. Ergin II, 381 ve 420. s.larda ġ- > ķ- için öteki örnekler bir araya toplanmıştır: **ķarıp** < **ġarīb**, (135b.5 **ķarıplıġa**); **ķarayıp** (8a.5 **ķarayīb**) < **ġarāīb**, **ķarım** (3b.11 **ķarīm**) (ve birçok başka veri) < **ġarīm**; **ķazap** 9a.1 **ķazab** < **ġazab**. (DKON: 266-267).

Tezcan’ın teklifi bağlama uygun düşüyor; ancak bir iki ekleme yapmak ve bazı noktalara dikkat çekmek istiyorum:

* Dede Korkut’ta yaşlı kadınlar için **ķarı** kelimesi, yaşlı erkekler için ise **ķoca** kelimesi kullanılmıştır; bazı örnekleri şunlardır:

Drs.11b.6: “ağ şakallı **ķocanun** ağzın söğdi, ağ bürçeklü **ķarınun** sodın tartdı.”

Drs.18b.2: “Ağ sakallı **ķocalar** gederise menüm geder.”

Drs.19a.1: “Ağ şakallı **ķocalar** senün geder”

222Drs.31b.2, 39b.6, 43b.8, 53a.12, 53b.7, 54a.4, 54a.10, 60b.13, 70b.1, 71a.7, 74b.2, 74b.11, 75b.1, 83b.7, 83b.9, 91b.5, 105a.12, 113b.7, 128a.11, 131a.4.

223Drs.11b.7, 12a.6, 122a.5, 122b.8, 124a.12, 130b.9.

Drs.32a.8: “Oğuzun aķ şaķallu **ķocaları** görende ol yigidi taķsınleyen”

Drs.83a.6: “Meger bir **ķoca** babam, bir **ķarı** anam var.”

Drs.95b.3: “**ķarı ķoca** ķalmaya ķov ědine”

Drs.118b.5: “Ağ şaķallu **ķocaları** çok ağlatınışam”

Drs.118b.6: “Ağ bürķeklũ **ķarıcıkıları** çok bozlatınışam”

* Dede Korkut’ta toplam altı yerde²²⁴ geķen *ġāzī* kelimesinin bũtũn ěrnekleri ġازي şeklinde yazılmıştır.

* Dede Korkut’ta dokuz defa geķen *ķarı* kelimesinin sekiz ěrneġi²²⁵ قاري bir ěrneġi²²⁶ şeklinde yazılmıřtır.

* Dede Korkut’ta Arapķa kelimelerin bařında ġ->ķ- ěnsũz deġiřikliġi olduġu doġrudur: (*ķarım* <*ġarım*, *ķarıp* <*ġarīb*, *ķazab* <*ġazab*. Ancak bu kelimelerden ikisinin sũz konusu ěnsũz deġiřikliġine uġramayan ěrnekleri de vardır: *ġarım* (Drs.31a.12, 104b.8); *ġarīb* (Drs.121b.5).

* Ayrıca bu ěnsũz deġiřikliġi, Dede Korkut’ta geķen aynı ězellikteki *ġāfil*, *ġařlet*, *ġalebe*, *ġanī*, *ġavġā*, *ġāyet*, *ġāyib*, *ġayret*, *ġazā* kelimelerinde hiķ ġörũlmez.

Drs.99a.6 (ME 194.6) gelen → gelin.

“ġördiler kim bu كلن gelin ġiřinũn kılıcınũn balķaġı ķanlı, oġlı ġörinmez. Ĥaber şordılar, ġörelũm neķe şordılar, anası eydür: Anam ġiři, ķızum ġiři! Ala şanla yerũnden şarı ġeldũn”

Yukarıdaki ilk cũmlede geķen metindeki yazılışı verilmiş olan kelime, araştırmacılar tarafından şimdiye kadar *gelen* şeklinde okunmuştur. Ancak kelime, *gelen* deġil *gelin* okunmalıdır. Bu konudaki ġereķçelerim şunlardır:

1. Yukarıdaki cũmle, *Kan Turalı Boyı*’nda geķer. Kan Turalı, Trabzon Tekfuru’nun ũç canavarını yenip, Selcan’ı alınca kırk yoldaşına “*Ĥaber eyleņ, babam maņa ķarřu ġelsũn*” (Drs.97a.13) diyerek babasına haber ġöndermiřtir. Selcan ve Kan Turalı; yolculukları sırasında konakladıkları yerde, kızını verdiġine pişman olan tekfurun altı yũz askeri tarafından baskına uġrar, savaşmak durumunda kalırlar. Bu sırada Kan Turalı’nın ġelmekte olduġu haberini alan anne ve babası, Kan Turalı’yı ķarřılamak ũzere evden ayrılmış ve zırh ķuřanmıř olan Selcan’la ķarřılařmıřtır. Ĥşte yukarıdaki cũmle bũyle bir baġlamda geķiyor.

²²⁴Drs.62b.13, 102b.3, 119a.10, 128b.6, 147a.13, 153b.7.

²²⁵Drs.3b.9, 5b.5, 11b.6, 31b.3, 83a.6, 75b.4, 75b.4, 95b.3.

²²⁶Drs.73a.2

2. Dede Korkut'ta *gelin* kelimesi yukardaki örnek ile birlikte otuz yerde²²⁷ *کلن*; sekiz yerde²²⁸ ise *کلین* şeklinde yazılmıştır.

3. Dede Korkut'ta *gelin gişi* tamlamasının benzeri tamlamalar geçiyor. Tamlamalar, tamlamaların anlamı ve geçtiği yerler şöyledir:

Tamlama	Anlam	Geçtiği Yer(ler)
hatun gişi	kadın	Drs.112b.3, 113b.10-11, 122a.7
kız gişi	kız	Drs.53b.5
her gişi	herkes	Drs.100b.11, 150b.13
ne gişi?	kim?	Drs.80a.6

Drs.99a.9 (ME 194. 9) [yalıuuzca].

oğulı tutdurdunmı? → [yalıuuzca] oğulı tutdurdun mı?

"Anam gişi, kızum gişi!

Ala tañla yeründen tırı geldün,

[Yalıuuzca] oğulı tutdurdun mı?

Gâfille görklü başın kesdürdün mi?"

Ergin ve Tezcan, yukarıdaki üçüncü dizede bir tamir yapmazken, Gök-yay, *oğul* kelimesinin önüne Dede Korkut'ta 'biricik' anlamında kullanılan *yalıuuzca*'yı eklemiştir (OŞG: 93.25).

Gökay'ın bu tamiri doğru ve gereklidir çünkü Dede Korkut'ta, tek çocuğu olan kahramanlara ait benzer *soylamalarda* da *yalıuuz oğul* veya *yalıuuzca oğul* tamlaması geçer:

Drs.14b.1: "*Yalıuuz oğul* haberin, a Dirse Hân, dëgil maña!"

Drs.14b.9: "*Yalıuuz oğul* [haberin almayınca kâfir] yollarından dönmeyeyim. *Yalıuuz oğul* haberin, a Dirse Hân, dëgil maña!"

Drs.70b.5-6: "*Yalıuuzca oğul* görünmez, bağrum yanar.

Yalıuuz oğul haberin, Kazan, dëgil maña!"

Drs.70b.12: "*Yalıuuz bir oğula*, yā Rab, noldı?

Yalıuuz oğul haberin, Kazan, dë[gi]l maña!"

Drs.71a.5: "*Yalıuuz oğul* haberin, a Kazan, dëgil maña!"

227Drs.12b.8, 18a.13, 18b.11, 21a.6, 28a.8, 47b.10, 50b.6, 60b.11, 60b.1261a.6, 72a.1, 75a.5, 81a.4, 97b.9, 98b.4, 100b.11, 113b.4, 124a.10, 124b.4, 128b.1, 130a.4, 133a.2, 133a.3, 141b.4, 141b.8, 141b.13, 147a.10, 148b.3, 151b.10.

228Drs.61b.3, 83b.6, 99a.13, 102a.10, 123b.7, 128a.8, 137b.7, 142a.3.

Drs.71b.1: “*Yalıñuz oğul* haberin almayınca...”

Drs.72b.11: “*Ƙocalıgum* vaqtı aldurduğum *yalıñuz oğul!*”

Drs.76b.6: “*Yalıñuzca* oğlum Oruza kıyan Ƙazan”

Drs.99b.1, 133a.2 (ME 195.1, 262.2)

Gelinlik etme geleneği ve Dede Korkut.

“Ƙız bildi kim Ƙayın anası, Ƙayın atasıdır Ƙamçıyla işâret kılup ‘Odaya düşüñ; ne yêrde êner Ƙarışır toz varısa ve ne yêrde Ƙarğa Ƙuzğun oynarısa anda isteyelüm’ dedi.” (Drs.99b.1)

“Ƙız eydür: ‘Ƙademi Ƙutsuz gelin dèyince udsuz gelin dèşünler; Ƙayın atama, Ƙayın anama eydeyim.’ dedi.” (Drs.133a.2)

Anadolu’nun bazı bölgelerinde gelin, geldiği evde belli bir süre eşinin yaşıca kendisinden büyük aile bireyleriyle konuşmaz; hatta onların bulunduğu yerde de konuşmamaya dikkat eder. Ayrıca gelin, aile büyüklerinden önce uyanır ve onlarla aynı sofrada yemek yemez. Kayınbaba veya aile büyükleri bir süre sonra gelinin bu itaat ve saygısına bir hediye alır ve konuşmasına izin verir.

Yukarıdaki iki cümle üzerinde yapılmış olan bazı yorumlarda Dede Korkut’ta *gelinlik etme* geleneğinin varlığından söz edilmiştir. Söz konusu iki cümle *Kan Turalı Boyu* ve *Öşün Koca oğlu Segrek Boyu*’nda geçer. Bu iki boy ise sadece Dresden nüshasında geçer.

Önce *Öşün Koca oğlu Segrek Boyu*’nda geçen yukarıdaki ikinci cümle için bir özet yapmak gerekiyor: Hikâyenin başında Öşün Koca’nın büyük oğlu Egrek, Kazan Bey’den akına çıkmak için izin ister. Kazan Bey izin verir; ancak Egrek üç yüz kişi ile çıktığı akında tutsak düşer, Alınca Kalesi’ne hapsedilir.

Bu olay üzerinden yıllar geçer; Egrek’in tutsak düştüğü sırada henüz bebek olan kardeşi Segrek büyür, on altı yaşlarında bir delikanlı olur. Ancak ailesi kendisine kardeşi Egrek’in varlığından söz etmemiştir. Bir sohbet meclisinde oturan Segrek; ihtiyaç için dışarı çıkar, dışarıda kavga eden iki çocuk görür ve onları ayırarak her birine birer tokat atar. Canı yanan çocuklardan biri Segrek’e şöyle seslenir: “*Mize mizüm ögsüzlüğümüz yetmez mi? Bizi neye urursın? Hüneriñ var ise kartaşuñ Alınca kalasında esirdür, var anı kurtar.*” (Drs.130a.12-130b.1)

Tutsak düşmüş bir kardeşi olduğunu öğrenen Segrek, oturduğu meclisten ayrılarak eve gider, babası *Öşün Koca*’yı anlattığı kurmaca bir hikâyeyle tuzağa düşürür ve yağdan kıl çeker gibi bir kardeşi olduğunu babasının ağzından da öğrenir. Ardından babasına ağabeyi Egrek’i kurtarmak için gideceğini söyler. *Egrek*’in acısına küçük oğlu *Segrek*’in acısını eklemekten korkan babası, bu bilginin yanlış olduğunu söyleyerek ona engel olmak ister fakat *Segrek*’i düşüncesinden vazge-

çiremez. Öşün Koca, bu konuda Kazan Bey'e fikir sorar; Kazan Bey, *Segrek*'i evlendirmesini söyler. Düğün yapılır, ancak bu da çare olmaz; *Segrek*, gerdek çadırında kızla kendisi arasına kılıç koyar ve kardeşini tutsaklıktan kurtarmadan gerdeğe girmeyeceğini söyleyerek yemin eder. Hikâyenin tam bu kısmında ozan, gelinin olay karşısındaki tepkisini şöyle anlatır: “*Kız eydür: ‘Kademi kutsuz gelin deyince udsuz gelin desünler; kayın atama, kayın anama eydeyim.’*” (Drs.133a.2-4)

O. Ş. Gökyay, bu cümlelerin anlaşılmamış olduğunu belirtmiş ve cümleyle ilgili olarak şu açıklamaları yapmıştır:

Oğlu kızla gerdeğe girdiği hâlde ona dokunmadan bırakıp ağabeyisini kurtarmaya gidecektir, bunun için ağır bir and içer. Onun böyle ilk gece bırakıp gitmesi kız için utanılacak bir iştir. Oğlanın bırakıp gidişini başkaları kızın kademsizliğine, uğursuzluğuna yoracaktır. Kızın durumu açıklaması ise bir utanmazlıktır. Ama kız kendisi için «kademsiz gelin» diyecekleri yerde «utanmaz gelin» demelerini yeğ görüyor ve oğlanın gidişini, bunun nedenini kaynatasına, kaynanasına açıklamak gereğini duyuyor. (Gökyay 1982: 215)

S. Tezcan, Gökyay'ın yukarıdaki açıklamalarının kabul edilemez olduğunu söylemiş ve söz konusu cümlelerin *Kan Turalı Boyu*'nda geçen bir başka cümle ile birlikte Dede Korkut'ta *gelinlik etme* geleneğinin bir örneği olduğunu ileri sürerek şunları yazmıştır:

Gökyay, *Destursuz Bağa Girenler*, s. 215'te ikinci verinin geçtiği kısmı açıklamaya çalışmış, güveyin kızı bırakıp gitmesinin kız için utanılacak bir şey olduğundan, bu yüzden kızın uğursuz görüleceğinden söz etmiştir; bu açıklama kabul edilemez.

Yeni gelinin evlendikten sonra bir süre kaynata ve kaynanasıyla konuşmaması geleneğini DKK'nda yukarıdaki iki veride buluyoruz. Birincide gelin geleneğe aykırı davranmayıp söylemek istediğini işaretlet anlatıyor. İkincide ise bir felaketi önlemek için kendisine «utanmaz» denmesini göze alıp geleneğe karşı konuşuyor. (Tezcan 2001: 268)

Tezcan, yukarıdaki sözlerin devamında *gelinlik etme* geleneği ile ilgili olarak üç kaynaktan örnekler vererek düşüncesini desteklemek istemiştir (Tezcan 2001: 268-269).

Şimdi de *Kan Turalı Boyu*'nda geçen yukarıdaki birinci cümle için bir özet yapmak gerekiyor: Hikâyede anlatıldığına göre Kan Turalı, savaşçı özellikleri taşıyan bir kızla evlenmeyi düşünür; böylesi bir kızı aramaya çıkar, ancak bulamaz. Bunun üzerine babası, kız aramaya çıkar ve Trabzon tekfurı'nun savaşçı bir kızı olduğunu öğrenerek Kan Turalı'ya bunu haber verir fakat tekfur, kızı Selcan'a talip olan kişinin kendisine ait boğa, aslan, deveyi yenmesini şart koşmuştur. Kan Turalı, Trabzon Kalesi'ne gider ve boğa, aslan, deve ile savaşarak üçünü de yener. Tekfur, kızını Kan Turalı'ya verir fakat Kan Turalı anne ve babasının olmadığı yerde gerdeğe girmek istemez ve Selcan'ı alarak Oğuz'a gitmek için yola çıkar; yolda mola verir ve çadır kurarlar. Kan Turalı kırk yiğidine seslenerek babasına

olup bitenleri haber vermelerini ve kendisini karşılamak için gelmesini söylemelerini ister.

Bu arada tekfür kızını verdiğiğine pişman olur ve Kan Turalı'nın üzerine altı yüz kişi gönderir. Kan Turalı'nın mola verilen yerde uykusu gelir ve uyur. Selcan uyumaz, zırhını giyer ve çevrede nöbet tutar; askerlerin geldiğini görünce Kan Turalı'yı uyandırır ve ikisi birlikte düşmanla savaşmaya başlar. Savaşın bittiğini, düşmanın yenildiğini düşünen Selcan, çadıra gelir fakat Kan Turalı'yı orada bulamaz. Bu arada Kan Turalı'yı karşılamak üzere yola çıkmış olan annesi babası çıka gelir ve anne, Selcan'a oğlunun nerede olduğunu bir *soylama* ile sorar. Annenin sorusundan sonra ozan, anlatımı yukarıda verdiğimiz birinci cümleyle sürdürür.

Söz konusu yukarıdaki iki cümlemin de *gelinlik etme* geleneği ile ilgili olmadığını ve Dede Korkut'ta *gelinlik etme* geleneğinin bulunmadığını düşünüyorum. Tezcan'ın yazdığı yukarıdaki notunda Selcan'ın sözlerini eksik alıntılanmış olduğu anlaşılıyor çünkü Selcan Hatun, yukarıdaki cümlede de görüldüğü gibi kaynatası ve kaynanasına sadece işaret etmiyor. aynı zamanda sorulan soruya cevap veriyor yani onlarla konuşuyor; burada Selcan'ın işaret etmesi yalnızca bir yer gösterme anlamı taşıyor.

Ayrıca bu düşüncemizi güçlendirmek için Dede Korkut'un *Bamsı Beyrek Boyu*'ndan gelinin eşinin anne ve babasıyla konuşmasına bir başka örnek de verebiliriz. Düğün yerine deli ozan kılığına girerek gelen Beyrek'i tanıyan Banı Çiçek, hemen atına atlayarak düğün yerinden ayrılır ve Beyrek'in anne babasına oğullarının geldiğini şu *soylama* ile müjdelere:

Argap argap kara tağun yılmışıdı, yüceldi ahir.

Kanlı kanlu sularun sogılmışıdı, çağladı ahir.

Kaba ağacun kurılmışıdı, yaşardı ahir.

Şehbaz atun karılmışıdı, kulun verdi ahir.

Kızıl develerün karılmışıdı, köşek verdi ahir.

Ağ koyunun karılmışıdı, kuzu verdi ahir.

On altı yıllık hasretün, oğulun Beyrek geldi ahir.

Kayın ata, kayın ana! Muştuluk maña ne verürsüz? (Drs.60b.4-10)

Söz konusu olaya göre Dede Korkut'ta kaynata ve kaynanasıyla konuşan üçüncü gelin Banı Çiçek'tir. Görüldüğü gibi Banı Çiçek, *soylamanın* sonunda getirdiği müjdeye karşılık *muştuluk* (hediye) de ister; Beyrek'in anne ve babası, gelinlerine şöyle cevap verir:

Beyregün atası anası eydür:

Dilün için öleyin gelincügüm!

Yoluña kurban olayın gelincügüm!

Yalanısa bu sözlerün gerçek ola, gelincügüm!

Sağ esen çıkup gelse

karşu yatan kara tağlar saña yaylag olsun!
 Sovuk sovuk suları saña içit olsun!
 Kulum halayığum saña kırmak olsun!
 Şehbaz atlarum saña binit olsun!
 Katar katar develerüm saña yüklet olsun!
 Ağayıl da ağca koyunum saña şölen olsun!
 Altun akçam saña harçlık olsun!
 Dönlügi altun ban evüm saña gölge olsun!
 Kara başum kurban olsun saña gelincüğüm! (Drs.60b.10-61a.6)

Drs.99b.7 (ME 195.7) oğlamışlar → oğşamışlar, oğşa-: sıyırtmak.

“Üzerine geldi gördi kim Kan Turalının atını oğlamışlar, gözinün kapağın اوخشامشلا **oğşamışlar**; yüzini kan bürümüş, turtmaz kanın siler.”

Yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan fiil, şimdiye kadar *oğlamışlar* şeklinde okunmuştur. S. Tezcan bu okuma şekli için şunları yazmıştır:

Ergin ve Gökyay'ın *oğlamışlar*'ı *oğlamışlar* olarak düzeltmelerini kabul ediyorum. Ancak *oğlamışlar*'ın doğru olup «sıyırtmışlar» anlamına kullanılmış olması ihtimali de vardır. DKK'nda «göz kapağının yaranlanması, sıyrılması» iki yerde daha geçiyor. (DKON: 269)

Tezcan sözlerinin devamında ilk olarak şu örneği vermiştir:

Drs.76a.4: “Nāgāh gözi kapağına kılıç tokundu, kara kanı şorladı, gözine endi.” = Vat.98a.6: “Nāgāh kaza yetişüp ceng içinde gözinün kapağına kılıç dokundu. Kara kanı şorlayup ağıdı.”

Söz konusu kelimenin *oğlamışlar* okunup ‘sıyırtmışlar’ anlaşılması gerekiyor; bu düşüncemin sebepleri şöyledir:

Söz konusu cümlede Kan Turalı'nın atının oklandığı söylenmiştir, bu kabul edilebilir bir şeydir; ancak devamında göz kapağının da oklanmış olduğunun söylendiğini düşünmek pek mantıklı görünmüyor. Burada yazım şekline de uygun olarak fiili *oğşamışlar* okuyup ‘sıyırtmışlar’ anlamak ve bu işin okla değil kılıçla yapılmış olduğunu düşünmek bağlama daha uygun düşer. Nitekim kanıt olarak gösterilen yukarıda verdiğimiz Drs.76a.4 ve Vat.98a.6'da geçen cümlede de *gözi kapağına kılıç tokun-* geçiyor.

Tezcan'ın verdiği ikinci örnek ise şudur:

Drs.127a.8-10: “Yokarudan aşağı kâfir oğlanı katı urdı, kalkanın uvatdı. Tuğulğasını yogurdı, kapağların sıyırdı oğlanı alımadı.”

Bu cümlede *oğşa-* fiili yerine *şıyr-* ‘sıyırtmak’ fiilinin kullanılmış olması da düşüncemizi destekliyor. Ayrıca bu cümledeki *kapak* ‘göz kapağı’ değil, ‘(zırhın) bilek ile dirsek arası’ anlamındadır. Bunun için bk. Drs.94a.13, 127a.10 notu.

Drs.99b.8 (ME 195.8) *büri-*: kaplamak.

“...yüzini kan *bürümüş*, tırmaz kanın siler.”

M. Ergin, cümledeki *büri-* fiilinin “*bürümek*” (MEII: 64) anlamında; O. Ş. Gökyay, “*örtmek, kaplamak, sarmak, kuşatmak*” (OŞG: 183) anlamında kullanıldığını belirtmiştir. Ayrıca iki araştırmacı da cümleyi “*yüzünü kan bürümüş*” (DKK: 152, DKH: 117) şeklinde aktarmıştır.

Dede Korkut’ta, sadece iki yerde kullanılan *büri-* fiilinin yukarıdaki cümlede anlamı, ‘kaplamak’ olmalıdır. Ayrıca fiil, ‘*örtmek*’ anlamında da kullanılmıştır. Bunun için Drs.123a.5 notuna bakılabilir.

Drs.100a.12 (ME 196.12) [*kızıl deve*].

“*Kaytabanlar torumundan döner mi olur*

Karakoçda kazılık atlar kulunuğun deper mi olur

Ağayıl da ağca koyun kuzıcağın süser mi olur”

Yukarıdaki okuma şekli Ergin’e aittir. Gökyay, aynı metni tamir ederek (koyu yazılmış kısım) şöyle okumuştur:

Kaytabanda kızıl develer

Torumundan dönermi olur?

Karakoçda kazılık atlar

Kulunuğun depermi olur?

Ağayıl da ağca koyun

Kuzucuğun süsermi olur?

Alp yigitler beg yigitler

Görklüsine kıyarmı olur? (OŞG: 94.30-37)

Tezcan ise aynı metni şöyle okumuştur:

Kaytabanlar torumundan dönermi olur?

Kazakucda kazılık atlar kul[un]cuğun depermi olur?

Ağayıl da ağca koyun kuzıcağın süsermi olur?

Tezcan yukarıdaki metnin son dizesini “*Alp yigitler görklüsine kıyarmı olur.*” şeklinde eksik yazmıştır.

Metnin tamiri yönünden Gökyay'ı, *kara koç* yerine *kazağuş* kelimesini okuması bakımından ise Tezcan'ı haklı buluyorum; ancak aşağıda yazım şekliyle dikkat çektiğim denklik ve paralelliklere göre metnin şöyle tamir edilmesi gerektiğini düşünüyorum:

“Kaytabanda [kızıl deve] torumından döner mi olur,
 Kazağuşda kazılık at kuluncuğun deper mi olur,
 Ağayıldı ağca koyun kuzıcağın 100b.1 süser mi olur,
 Alp yigitler beg yigitler görklüsine kıyar mı olur.”

Drs.100b.5 (ME 197.5)

طرتوب → طرتوب = (kılıç) **tutup** → (kılıç) **tartup**.

“Bir tarafına dağı gendü girdi, **kılıç tartup** yöridi, kâfir başın kesdi.”

Yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan kelimeyi Ergin ve Gökyay (OŞG: 95.4) tamir ederek (*kılıç*) **tartup** şeklinde okurken, Tezcan not yazmaksızın *kılıç tutup* okumuştur. Doğrusu, Ergin ve Gökyay'ın okuyuşu olmalıdır. Burada yanlışlıkla *re* yerine *vav* yazılmıştır. Bağlam da kelimeyi **tartup** okumayı gerektiriyor. Nitekim Dede Korkut'taki şu benzer cümlelerde, *kılıç tut-* değil, *kılıç tart-* fiili geçer:

Drs.118a.7-8: “Kor mıyam seni *qara polad uz kılıcum tartmayınca*,
 Kafâlu börklü başuñ kesmeyince”

Drs.131b.2: “Kara polad uz *kılıcum tartaydum*,
 Gâfillüce görklü başuñ keseydüm”

Drs.143a.12-13: “Kara polad uz *kılıcum tartaydum*,
 Gâfillüce görklü başuñ keseydüm.”

Drs.146b.7: “**Kılıcını tartdı**, babasının üzerine at şaldı.”

Drs.150b.11: “Aruz, *qara polad uz kılıcın tartup* Beyregün sağ uyluğın çaldı.”

Ayrıca şu örneklerde de yanlışlıkla *re* yerine *vav* yazılmıştır:

atlar اتلو 102a.8	karımum قويمم 153a.2	gerü كور 40b.8
buñlar بوكلو 148b.8	tartaydum طوتايديم 131b.2	êrende ابونده 138b.7
ölülerüñüzüñكرك اولولو 139a.12	tartdurdı طوتدردي 17b.5	gürzi كوزي 38a.10
yermürü yermürü بومرو بومرو 30a.8	kırarlar قوارلر 138b.7	

Drs.100b.6 (MED 197.6) sın-: kırılmak, ölmek.

“Yağı başıldı, düşman şındı.”

M. Ergin *sın-* fiili için “*kırılmak, yenilmek, bozulmak*” (MEII: 267) anlamlarını vererek fiili diğer anlamları ve kullanılışları ile bir arada işlemiş ve “*kırıldı*” (DKK: 155) şeklinde aktarmıştır. O. Ş. Gökyay, fiile “*kırılmak parçalanmak, bozulmak, yenilmek, yılmak, yenilgiye uğramak, yok edilmek*” (OŞG: 280) anlamlarını vermiş ve “*bozuldu*” (DKH: 118) şeklinde aktarmıştır. Fiil yukarıdaki cümlede ‘ölmek, kırılmak’ anlamında, fiilin şu cümlelerde geçen diğer örnekleri ise ‘kırılmak’ anlamında kullanılmıştır:

Drs.122a.12: “Şağ uyluğı kayaya tokındı, şındı.”

Drs.123a.8: “Ayağınun şınduğunu kimseye demedi.”

Drs.123a.13: “Görklüm, atdan düşdüm, ayağum şındı”

Drs.123b.3: “Begil atdan düşmiş ayağı şınmış”

Drs.124a.4: “Şağ uyluğum şındı.”

Drs.127b.2: “Gögüsleri dilindi, süñüleri şındı”

Şu cümlede fiili, mecaz anlamda *boynı sın-* beddua sözü içerisinde görmek-teyiz:

Drs.124a.2: “Boynı şınsun, al aygırı buñun bindüm”

Şu örnekte aynı fiil kökünden ‘kırık’ anlamında *şınuk* türetilmiştir:

Drs.125b.10: “Elindeki süñüsü şınuk oğlan”

Nitekim Dede Korkut’ta *kırıl-* fiilinin örneklerinin de ‘ölmek’ anlamında kullanıldığını görüyoruz:

Drs.72b.7: “Gördi oğlınun ala gözlü kırk yigidi kırılmış.”

Drs.73b.1: “Ala gözlü yigitlerüm kırılduğın”

Drs.78b.3: “On beş biñ kâfir kimi kırıldı, kimi tutıldı.”

Drs.138b.7-8: “Yëgregi budur ki bunda kırılavuz, dediler.”

Drs.100b.11 (ME 197.11)

سِلْدَقْدَ → بَرِيلْدَقْدَ

yıgılduğda → b[o]yladuğda; boyla-: dikkatle dinlemek.

“Babamun ağ ban [évi] eşigine düşdüğünde,

Oğuzun ala gözli kızı gelini b[o]yladuğda”

Yukarıdaki ikinci dizinin sonunda geçen ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan kelimeyi M. Ergini; *boyladukda* okumuş, dizinde “*boyla- destan söylemek, hikâye anlatmak*” (MEİİ: 56) şeklinde işlemiş ve “*destan anlattığında*” (DKK: 155) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay; kelimeyi *boyladukda* (OŞG: 95.11) okumuş, anlamını “*boyladukda, boyladığı zaman*” (OŞG: 179) olarak vermiş ve “...*soyladıktā*” (DKH: 118) şeklinde aktarmıştır.

S. Tezcan ise kelimeyi yanlış yazılmış düşüncesiyle tamir ederek *yığıldukda* şeklinde okumuş ve ilgili notunda şu açıklamayı yapmıştır:

Ergin ve Gökyay’ın *boyladukda* okuyup *boyla-* ‘destan söylemek, hikâye anlatmak’ eylemine bağladıkları sözcüğü ben, *yığıldukda* «toplandığında» olarak düzelterek okumayı öneriyorum. Çünkü *boyla-* eylemi yalnız *boy boyla-* deyimini içerisinde kullanılır ve her yerde *vav* ile yazılır. Üstelik anlamca da buraya uygun düşmemektedir. Belki *yığıl-* yerine daha başka bir düzeltme önerisi yapılabilir, ama buradaki sözcüğün *boyladukda* olmadığı bellidir. (DKON: 269)

Ben, kelimeyi Tezcan’ın tamerine göre okumuş ve yukarıdaki notuna göndermede bulunmuştum. Ergin ve Gökyay’ın bu kelimenin anlamı hakkındaki yanlışlığının sebebi, Dede Korkut’ta geçen *boy boyla-* deyimini olmalıdır. Araştırmacılar, kelimenin metinde sık geçen bu deyimle ilgili olduğunu düşünmüştür. Tezcan ise yazıcının kelimeyi yanlış yazmış olabileceği varsayımından yola çıkarak bunun *yığıldukda* olduğunu düşünmüştür. Ancak *yığıl-* fiili aşağıdaki cümlelerde geçer ve hep *یغل* şeklinde yazılmıştır:

Drs.111a.5: “Oğuz *yığılup* üzerine vardı.”

Drs.116b.5: “...künbed içine girdi, gördi kim altun akça *yığılmış*”

Drs.118a.13: “Kâlin Oğuz begleri üzerine *yığılup* gele”

Drs.144b.9: “Kâfir leşkeri Kazanup üzerine *yığıldı*.”

Drs.152a.11: “Begler *yığıldı*, dīvāna geldi.”

Söz konusu fiil ise *یغلدن* şeklinde yazılmıştır, bunun *yığıldukda* yerine yanlış yazılmış olma ihtimali oldukça zayıf görünüyör.

Söz konusu kelimenin yazımında sadece *vav*’ın eksik olduğunu ve kelimenin *b[o]yladukda* okunması ve ‘dikkatle dinlemek’ şeklinde anlaşılması gerektiğini düşünüyorum. Bu düşüncemin gerekçeleri şunlardır:

* *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü*’nde *boyla-* fiilinden türemiş konu ile ilgili şu örnekler geçmektedir:

“*Boylanmağ* (...) 2. başını çıkarıp, boynunu uzatıp bakmak

Boylanmağ boynunu uzatıp, başını çıkarıp bakmak. // Etrafına bakınmak, göz gezdirmek, başını kaldırıp bakmak. // mec. Bakınmak

Boylana- boylana etrafına baka baka, bakına bakına” (Altaylı 1994: 147)

* *Tarama Sözlüğü*’nde *boyla-* fiilinin bir anlamı “3. sürekli olarak izlemek” şeklinde belirtilmiş ve şu örnek verilmiştir: “*Kengal: Cemmaş mânasınadır. Yâni ol ki mahfî şikârın ve dostun gözedir. A’câm kengalgî kereded derler. Ve şikârın gözedüp boylamak*” (TarS: 648)

* Fiil *Süheyl ü Nevbahar*’da sadece şu beyitte (825) geçer:

“Gerek lutf u hem ululuk eyleyü

Gelesiz bu şehzâdeyi **boylayu**” (= lütfedip büyüklük göstererek bu şehzadeyi **dikkatle dinlemeye** gelmelisiniz.)

* Şimdi de fiille ilgili bu anlamların ışığında bağlama bakalım: Yukarıdaki metin *Kan Turalı Boyı*’nda geçer. Kan Turalı, düşmanla savaşırken yaralanır ve zor durumda kalır. Selcan Hatun, yardımına gelir ve kendisinden izin almadan düşmanla savaşarak Kan Turalı’yı atının terkesine alıp kurtarır. Kan Turalı, kendisini kurtaran kişinin Selcan olduğunu anlar, bunun kendisi için aşağılayıcı bir durum olduğunu, Oğuz’da dile düşeceğini ve aşağılanacağını düşünür. İşte ozan, olay sonrasında Kan Turalı’nın içinden geçen bu düşünceleri “*Gederek Kan Turalının fikrine bu geldi kim.*” diye araya girer ve (Drs.100b.8-12 satırları arasında) bir *soylama* şeklinde şöyle ifade eder:

“Kalkubanı, Selcan Hatun, turduğunda.

Yelisi kara kazılık atıñ bindüğünde,

Babamıñ ağ ban [évi] eşigine düşdüğünde,

Oğuzıñ ala gözli kızı gelini **boyladukda**,

Her gişi sözün söyledükde

Sen orada turasın ögenesin.

‘Kan Turalı zebün oldı, at ardına aldım, çıkđum’ deyesin.”

Kan Turalı içinden geçen düşünceleri Selcan’a şöyle söylemektedir:

“Selcan Hatun, yerinden kalktığında,

Kara yeleli savaş atına bindiğinde,

Babamın ak otağının eşigine vardığında,

Oğuzun ela gözli kızı gelini **dikkatle dinlediğinde**,

Herkes sözünü söylediğinde,

Sen orada kalkıp övüneceksin,

Kan Turalı, perişan oldu; at arkasına aldım çıktım, diyeceksin”

* Kelimede ünlünün veya tek harfin yazılmaması metinde sık görülebilen bir durumdur. Dresden nüshasında *vav*’ın yazılmamış olduğu benzer örnekler şunlardır:

avladılar الدبلر 12b.12	böyük بیک 23a.5	ulu اول 49a.10
(böğürü) böğürü بوکر 35b.9	dérüp دبرب 152b.12	yok یق 6b.8, 17a.5
şavaşuban صواشبن 98b.2	yalıñuz یالکز 14a.13	olmış المیش 15b.5
güygüsi کویکسی 14a.1, 35b.10	ķuru ķuru قورقرو 14a.10	ķadun قادن 70a.1

Drs.101a.1 (ME 198.1) *nédügin, nidügin, nidügün* → *neydügin*.

“Selcan Hatun hâl نیلوکن *neydügin* bilüp soylamış”

M. Ergin; yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan kelimeyi *nidügin* okumuş, dizinde *ne* maddesinin *nit-* (MEII: 221) alt başlığı altında işlemiş ve “*ne olduğunu*” (DKK: 155) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay; kelimeyi *nidügün* (OŞG: 95.19) okumuş, “*nidügün: Nasıl olduğumu, ne olduğumu*” (OŞG: 263) anlamlarını vermiş ve “*ne olduğunu*” (DKH: 118) şeklinde aktarmıştır.

S. Tezcan ise kelimeyi *nédügin* şeklinde okumuştur.

Ergin ve Gökyay’ın aktarmaları doğrudur; ancak kelimenin yazılışı, *neydügin* şeklinde okunması gerektiğini gösteriyor.

Benzer düzeltme için bk. Drs.104a.7 notu.

Drs.101a.5 (ME 198.5) *tutubanı* → *tatubanı*.

“Ala yorğan içinde senünile tolaşmadum,

Tatlu damağ *tatubanı* şorışmadum”

Yukarıdaki ikinci dizede koyu yazılmış olan kelime metinde طتوبنی şeklinde yazılmıştır. M. Ergin fiili *tutubanı* okumuş, “*tutmak, yakalamak*” (MEII: 297) olarak anlamlandırmış ve “*tutarak*” (DKK: 156) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay fiili *tutubanı* (OŞG: 95.26) okumuş, kelimeye “*tutarak, tutup*” (OŞG: 295) anlamlarını vermiş ancak “*verip*” (DKH: 118) şeklinde aktarmıştır.

S. Tezcan ise kelimeyi gerekçe yazmaksızın *tatubanı* şeklinde okumuştur. Kelimenin yazılışına ve bağlama uyan okuma şekli, *tatubanı* olmalıdır.

Drs.101a.7 (ME 198.7) **mūnis**: dost, arkadaş.

“Kādir Allāh bilür, men sağa **mūnisem**, yāram,
Kıyma maña!”

M. Ergin, yukarıdaki metinde geçen *mūnis* kelimesinin anlamını “*mūnis, alışkın, itaatkâr*” (MEII: 216) olarak vermiş ve kelimeyi “*mūnisim*” (DKK: 156) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay, anlamını “*alışık, kanı-sıcak, ünsiyetli*” (OŞG: 260) olarak vermiş ve kelimeyi “*munisim*” (DKH: 119) şeklinde aktarmıştır.

Selcan Hatun; Kan Turalı’ya hitaben kendisine kıyamadığını, temrensiz okla nişan almış olduğunu ve onun düşmanı değil dostu olduğunu söylüyor. Bağlama göre kelime, ‘dost’ anlamında kullanılmış olmalıdır.

Drs.101a.11 (ME 198.11)

بويلشلم → بويلشلم = **söyleşelüm** → **boylaşalum**, **boylaş-**: boy ölçüşmek.

“Mere kavat oğlu kavat! Men aşağı kılpa yapışuram, sen yokaı kılpa yapışursın. Mere kavat oğlu, oğunıla mı kılıcuıla mı? Gel berü, **boylaşalum**.”

Yukarıdaki alıntıda koyu punto ile yazılmış ve metinde بويلشلم şeklinde yazılmış olan fiili, M. Ergin ve O. Ş. Gökyay (OŞG: 95.11) *söyleşelüm* okumuş ve *söyleş-* fiilini, “*konuşmak*” (DKK:156, DKH: 119) olarak aktarmışlardır.

S. Tezcan ise kelime *be* yerine *sin* yazılmış olduğunu belirterek fiili *boylaşalum* okumuş ve konu ile ilgili olarak yazdığı notta, “*söyleşelüm yerine boylaşalum «boy ölçüşelim» okunmalıdır.*” (DKON: 271) şeklinde görüş belirtmiştir. Tezcan’ın görüşüne katılıyor ve iki gerekçe eklemek istiyorum:

Metinde bir meydan okuma söz konusu olduğuna göre bağlam *boylaşalum* okuyuşunu ve ‘boy ölçüşelim’ anlamını gerektiriyor.

Benzer yazım yanlışlığı için bk. Drs.87b.11-12 notu.

Drs.68a.10, 105b.3 (ME 132.10, 207.3)

دلّو → طالې = **karğu dillü süñü** → karğu talı süñü.

Dresden	Vatikan
Ol gün qara polat uz kılıçlar çalındı. Ol gün karğu دلّو talı [süñüler] , kayın oğlar atıldı... (68a.10)	
Karğu دلّو talı uz süñümi kapdum. (105b.3)	Karğu دَلّو dalı uz süñümi kapdum. (101b.9)

M. Ergin; yukarıdaki iki cümlede geçen ve iki metindeki yazılışı gösterilmiş olan kelimeyi, yazılışına uygun olarak *dillü* okumuştur. O. Ş. Gökyay da her iki örneği (OŞG: 64.1, 100.23) aynı şekilde okumuştur.

S. Tezcan, metinde yanlış olduğunu varsayarak kelimeyi *dalı* okumuş ve okuyuşu ile ilgili şu kısa gerekçeyi yazmıştır:

ol gün karğu (dallu>) dalı [süñüler], (kayım>) kayın oğ-lar atıldı. Mızrāğī (*süñü*) niteleyen bu deyim Drs. Nüshasında iki kez (68a.10 ve 105b.3) yazılmıştır bunu *karğu dillü* okumak mümkündür. Ne var ki beş kez *karğu* (~*karğı*) *talı* geçer (124b.13-125a.1, 126a.9, 127a.3, 127a.13, 150b.3). Vatikan nüshasında ise bu deyim sadece bir kez (101b.9) geçer ve orada *karğu dillü* okunacak biçimde harekelenmiştir. Yine de 'karğı dilli mızrāk' anlam vermediğinden *دلّو dillü* yazılışlarını yanlış sayıp bu verileri *karğu dalı* olarak düzeltiyorum. (DKON: 212)

Tezcan'ın okuyuşunu doğru buluyor ve bazı gerekçeler eklemek istiyorum. Öncelikle bununla ilgili benzer tamlama örneklerini inceleyelim:

1. Genel anlamda Dede Korkut'ta silahların imal edilmiş oldukları maddeler silahın sıfatı olarak kullanılır: *qara polat uz kılıç*, *kayın ok*, *karğu cıda*, *demür ton* vb. Buna göre birinci örnekten (Drs.68a.10) bir önceki dizede *qara polat uz kılıç* geçmiş olması da buradaki tamlamanın *Karğu dalı süñü* şeklinde olması gerektiğini gösteriyor.

2. Dresden nüshasındaki diğer örneklerde bu tamlama, *karğu dalı süñü* şeklinde geçmiş olup kelime hep طالې şeklinde yazılmıştır. Geçtiği yerde tamlamaya paralel kullanılan *qara polat uz kılıç* vb. tamlamaların geçmiş olması da söz konusu cümlelerdeki yazımın doğru olduğunu gösterir:

Drs.125a.1: “**Kara polad uz kılıcın maña vërgil...**

Karğu talı süñüni maña vërgil...”

Drs.126a.10: “**Egnümdeki demür tonum çignüm kışar.**

Kara polad uz kılıcum kının toğrar.

Karğı talı süñüm ne begenmezsın? ”

Drs.127a.3: “**ķara polad uz kılıcın kuvvet vėrdi,**
ķargu şalı sũņũsin himmet vėrdi,”

Drs.127a.13: “**ķargu şalı sũņũler ile kırışdılar**”

Drs.150b.3-4: “**egni berk demũr şonum gėyeridũm,**
ķara polad uz kılıcum bėlũme baęlarıdũm,
alın başa şunt ışuęũm ururidũm,
ķargu şalı altmış şutam sũņũmi elũme aluridũm.”

3. Yukarıda verilen söz konusu cümle (Drs.68a.10)’de geçen *ķayın oğlar* tamlaması ve şu cümlelerde geçen *ķayın şalı* (طالی) *oğ* ve *ķayın oğ / oğ* tamlamaları da bu okuyuşun doğru olduğunu destekler:

Drs.105b.11: “şom altunlu bėlũęũmden **ķayın şalı** menũm oęũm.”

Drs.33b.11: “Üç yelekli **ķayın oğlar** atıldı, demreni dũřdı.”

Drs.104b.12: “şoşa burcdan **ķayın oğı** eglenmeyen...”

Drs.112b.11: “**ķayın oğı** atanlar ķar kılmadı.”

Bu durumda yukarıdaki ikinci örnek, her iki nũshadaki ortak bir yanlış olarak bir başka nũshaya dayanıyor denilebilir.

Sonuç: Bütün bunlar dikkate alındığında her iki nũshada kelimenin sadece üç yerde (Drs.68a.10, Drs.105b.3, Vat.101b.9) دَلُو şeklinde yazılmış olduğu anlaşıyor. Bunlardan Drs.105b.3, Vat.101b.9’daki ortak yazım yanlışlığının ortak bir dip nũshayı işaret ettiği de açıktır. Bu nedenle kelime, yukarıda verdiğim diğer yerlerde geçen طالی yazılışına uygun olarak *şalı* okunabilir.

Drs.102a.4 (ME 200.4)

neyleridũm → namlarıdũm; **namla-**: okla vurmak.

“şartanda bir oğ ile نملردم nemler-idũm.

Demrensũz oğıla yigit, seni şınar-idũm”

Bu metinle ilgili olarak iki tespitte bulunmak istiyorum:

1. Yukarıdaki okuyuş şekli Ergin’e aittir. Ergin, metinde نملردم yazılmış olan kelimeyi *nemler-idũm* okumuş ve dizinde *nemle-* fiili için “*hedefe isabet ettirmek, vurmak?*” (MEII: 221) anlamını vermiş, ancak bundan emin olmadığını soru işaretiyle belirtmiştir.

Gökyay, kelimeyi -yazım yanlışlığı yapılmış dũřuncesiyle olsa gerek- *neylerdim* (OşG: 96.28) şeklinde okumuştur. Tuna; aynı kelimeyi *namlar idũm* okumuş, “*namla-*: okla vurmak” (1972: 233) şeklinde anlam vermiş ve Moğolca kaynaklara dayanarak bu kelimenin Moğolcada ‘okla vurmak’ anlamında olduğunu

belirtmiştir. Tezcan, Tuna'nın bu tespitini atlamış olmalı ki, dipnotta kelimenin yazılışında bir yanlışlık yapıldığını “52. *ye yerine mim ile*” (DKO: 300) şeklinde belirterek *neyleridüm* okumuştur.

Bu okuyuş ve anlamlar içinde bağlama uygun düşeni Tuna'nın tercihidir çünkü metinde, daha önceki satırlarda Selcan ve Kan Turalı arasında geçen yarı ciddi yarı şaka yollu atışmada, Selcan'ın iki okun temrenini çıkararak bunlarla Kan Turalı'ya ok attığı anlatılır. Hem bağlam hem de kelimenin metinde *نملردم* yazılmış olması, Tuna'nın *namlaridüm* şeklindeki okuyuşunun doğru olduğunu gösteriyor.

2. bir oğıla → [demrensüz] bir oğıla

Ayrıca, metinde yazım yanlışlığı yoktur fakat burada bir kelime atlanmış olmasıdır yani metindeki *demrensüz* sıfatının bir önceki dizide de söylenmiş olması gerekirdi. Bu hem denklik ve paralellik açısından hem de bağlam açısından gereklidir:

“Tartanda [demrensüz] bir oğıla namlar idüm.

Demrensüz oğıla yigit, seni şınar idüm”

Buna göre *soylamada*, Selcan, Kan Turalı'ya şöyle diyor:

“(Yay) *çektüğimde temrensiz bir ok ile atar idim*

Yiğit! temrensiz ok ile ben seni dener idim”

Drs.102a.11 (ME 200.11) الالا → الالا = **ala** → ala[η].

“Kaḅlı Koca, Oğuzda girdi, gök ala[η] görklü çemene çadır dikdi.”

Yukarıdaki cümlede geçen ve metinde الالا şeklinde yazılmış olup daha önce *ala* okunmuş olan kelimeyi ilk olarak S. Tezcan *ala[η]* şeklinde tamir etmiş ve “Ekleme Drs.153b.5(=) Vat.106a.1'e göre ilk kez yapılmaktadır.” (DKON: 274) şeklinde kısa bir not yazmıştır. Tezcan'ın tamirine katılıyor ve iki gerekçe ekleme istiyorum:

* Dresden nüshasında geçen aşağıdaki aynı cümlede kelimenin الالا şeklinde yazılmış olması, tamir teklifinin doğru olduğunu gösterir:

Drs.65a.12: “Gök **alaḅ** görklü çemene çadır tikdi.”

* Şu örneklerde de *kef*'in eksik yazılmış olduğunu belirtmek gerekir:

dēgil 'söyle!' ديل 70b.13	şışligün شیشلگ 18a.6	söylemege سويلمه 143b.2
etegünge اتوگه 91b.6-7	beglige بلكه 82a.10	

Drs.103a.3 (ME 202.3)

1. [Bayındır Hānuḡ].

2. şöbete → şöbetine.

“İç Oğuz begleri **[Bayındır Hānuḡ]** şöbetine dērilmişidi.”

Araştırmacılar, yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki fotoğrafı verilmiş olan kelimeyi *-te*’nin dişinin eksik fakat noktasının *nun*’un noktasıyla bitişik yazılmış olduğuna dikkat etmediklerinden *şöbete* okumuşlardır. Söz konusu kelime *şöbetine* şeklinde okunmalıdır. Nitekim Vatikan nüshasındaki aynı cümlede kelime teklif ettiğim şekilde geçiyor:

Vat.100a.8-9: “İç Oğuz, Taş Oğuz begleri **Bayındır Hānuḡ şöbetine** dērilmişidi.”

Ayrıca cümlelerin Vatikannüshasındaki şeklini incelediğimizde Drs.103a.3’teki cümlede yazıcının yukarıda dikkat çekilmiş olan tamlamanın *Bayındır Hānuḡ* kısmını atlamış olduğu anlaşılıyor. Bu iki kelimeyi cümleye eklediğimizde *Bayındır Hānuḡ şöbeti* tamlaması ortaya çıkıyor ki bu da tamir düşüncemizin doğru olduğunu gösteriyor.

Hem Dresden hem de Vatikan nüshasında, aşağıdaki benzer cümlelerde geçen aynı tamlama da tamir teklifinin doğru olduğunu gösterir:

Dresden	Vatikan
kırk yigidin boyına alup Bayındır Hānuḡ şöbetine gelürdi. (7b.8)	[Dirse] hān yerinden kalkubanı kırk yigidin boyına aldı, Bayındır Hānuḡ şöbetine geldi. (60b.8)
İç Oğuz, Taş Oğuz begleri Bayındır Hānuḡ şöbetine dērilmişidi. (35b.3)	İç Oğuz, Taş Oğuz begleri Bayındır Hānuḡ şöbetine dērilmişdi. (67b.9)

Drs.103a.6 (ME 202. 6) **aķın dile-**: aķın için izin istemek.

“Bayındır Hāndan **aķın diledi**. Bayındır Hān destūr vērđi. Nereye dilerseḡ var, dēdi.”

M. Ergin ve O. Ş. Gökyay, yukarıdaki cümlede geçen *aķın dile-* fiilini aktarmaya olduğu gibi almışlardır (DKK:159, DKH: 121). Söz konusu fiil, ‘aķın için izin istemek’ anlamındadır ve Dede Korkut’ta, şu cümlede de geçmektedir:

Drs.129a.12 “Kazan Begden **aķın diledi**; aķın vērđi.”

Drs.103b.7, 106b.5 (ME 203.7, 209.5)

depere tutup çal-: yukarıdan aşağıya doğru vurmak, tepesinde tutup vurmak.

“Ol altmış batmān gürzile Kızılık Kocaya **depere tutup çaldı.**”

ve

Drs.106b.5: “Ol altmış batmān gürz ile Tundarı **depere tutup çaldı.**”

M. Ergin yukarıdaki iki cümlede geçen deyimdeki kelimeleri, dizinde ayrı ayrı işleyerek “**depere tepeden aşağı**” (MEII: 83), “**tut- tutmak, yakalamak**” (MEII: 297), “**çal- çalmak, vurmak, saz çalmak, hırsızlık etmek**” (MEII: 69) anlamlarını vermiş; deyimleri “...**tepeden aşağı tutup çaldı.**” (DKK: 160, 164) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay, sözlükte deyimle ilgili olarak “**depere tepe, tepesi; depere tutmak tepesinden tutmak, depere tutup çalmak tepesinden tutup vurmak, başından aşağı indirmek**” (OŞG: 356) anlamlarını vermiş ve “...**tepesi budur deyip çaldı.**” (DKH: 121), “...**tepesinden tutup çaldı.**” (DKH: 124) şeklinde aktarmıştır.

Ergin’in açıklama ve aktarması, kelimeyi “**tepe, yukarı, üst**” şeklinde anladığını gösteriyor. Gökyay’ın aktarması ise gayet serbesttir. Ancak tanımlarından hareketle kelimeyi aynı şekilde anladığı söylenebilir.

Kanaatimce **depere tutup çal-** deyiminin anlamı ‘yukarıdan aşağıya doğru vurmak’ olmalıdır. Bu konudaki gerekçelerim şunlardır:

1. Yukarıdaki deyim, Dede Korkut’ta bir yerde daha fakat **depere çal-** şeklinde geçiyor. Ayrıca bu örnekte, hem deyim kullanışısı hem de **depere**’nin anlamını tespit için ipuçları geçiyor:

Deli Karçar kılıcın eline aldı, yokarısından öyke ile hamle kıldı. Deli beg diledi ki Dedeyi **depere çala**. Dede Korkut eyitdi: ‘Çalarısın elün kunsun!’ dedi. Hâk Te’âlanun emriyle Deli Karçarun eli yokaruda aşılı kıldı. (Drs.44a.8-12)

Bu metinde geçen yokarısından öyke ile hamle kıldı ve Deli Karçarun eli yokaruda aşılı kıldı. cümlelerinden **vurma** veya **hamle** işinin yukarıdan aşağıya doğru yapıldığı veya yapılmak istendiği anlaşılıyor. Ergin metindeki **depere çal-** deyimini “...**tepeden aşağı çalsın**” (DKK: 66), Gökyay “...**tepesinden kılıç vurup çıksın**” (DKH: 61) şeklinde aktarmıştır.

2. Başka yerde geçen şu cümlelerde **depere ur-** veya **depere çal-** yerine **depesine ur-** kullanılmış olması da düşüncemizi destekler:

Drs.34a.9: “Altı perli gü[r]z ile depesine katı tuta urdı.”

Drs.146a.7-8: “Kazan at depdi, süñüsin çeküp elinden aldı, depesine urdı.”

Ayrıca, *Tarama Sözlüğü* 1090'da *depere* için “*depesine*”, *depere tutmak* için “*tepesi üzerine kaldırmak*” anlamları verilmiştir.

Buna göre *Kıyasü'l-Enbiya*'da sadece bir yerde geçen *tepere* örneğine dizinde “*tepesine doğru*” (Ata 1997 II: 625) anlamının verilmesi eksik bir tanımlama olmuştur.

3. *Kıyasü'l-Enbiya*'da **ortara** (<orta + ara) örneği geçmektedir. Bu örnek *depere* (<depe + ara) kelimesinin yapısı için de fikir verir.

“Bir kimersen min yolu orgak birle **ortara** yarsalar takı min yolu kaynar suvni tepesinge koysalar takı min yolu kılıç birle çapsalar niçe tenglik emgense mang andak erdi.” (Ata 1997: 56v.16)

4. *Süheyl ü Nevbahar*'da geçen ve kılıcın keskinliğinin anlatıldığı şu beyitler de *depere çal*-deyiminin ‘Yukarıdan aşağıya doğru vurmak, tepesinde tutup vurmak.’ anlamında olduğu açıkça görülüyor:

Süheyl eyle urur idi kılıcı
Ki taşdan geçerdı kılıcı ucı
Dımışki ışıllu çukallu eri
Depere çü bir çaladı serserî
Hiç incitmeden kolin ü bilegin
Başından yarardı eyere degin (Dilçin 1991: 4477)

Drs.103b.9 (ME 203.9) [ağzından burnından]

“Ol altmış batman gürzile Kazılık Kocaya depere tutup çaldı. Yalan dünyā başına tar oldu, [ağzından burnından] düden gibi kan şorladı.”

Yukarıdaki cümlede gösterilen tamiri araştırmacılardan sadece Gökyay (OŞG: 98.25) yapmıştır. Cümlede kanamanın yerinin belirtilmiş olması gerekirdi. Gökyay'ın tamiri yapmakta haklı olduğu anlaşılıyor. Nitekim cümlenin Vatikan nüshasındaki şekli de bunu gösteriyor:

Vat.100b.6-7: “Yalan dünyā başına tar geldi, **ağzından burnından** kan boşandı.”

Şu benzer cümle de taminin doğru olduğunu gösteriyor.

Drs.128a.2-3: “Oğlan kâfiri götürdi yere urdı; burnından kanı düden gibi şorladı.”

Drs.103b.12 (ME 203.12) التي → يدي = **altı** → **yèdi**.

Dresden	Vatikan
Şonra Emen dërleridi bir gişi يèdi kerre varup hişârî alımadı.	Emen dërler bir pehlevân يèdi kerre vardı, hişârî alub Kızılık Kocayı hâlâş edemedi. (100b.8-9)

Yukarıdaki cümlede geçen ve iki nüshada da **altı** okunacak şekilde yazılmış olan kelime, şimdiye kadar her iki nüshayı çalışanlar tarafından yazılışına uygun olarak **altı** okunmuştur. *Kızılık Koca Oğlu Beg Yëgenek Boyı* 'nda geçen yukarıdaki cümlede, Yëgenek'in dayısı Emen'in Düzmürd Kalesi'ni **altı** kez kuşattığı hâlde ele geçiremediği bilgisi veriliyor. Ancak beş sayfa sonrasında Emen, Yëgenek'e rüyasında **yedi** kez kuşatma yaptığını söylüyor; ayrıca Vat.102a.3'te de sayı **yedi** olarak geçiyor:

Drs.105b.13: “**Yèdi** katla vardum, ol kal'ayı alımadum”= Vat.102a.3

Bu iki cümle arasında, kaleyi kuşatma sayısı bakımından bir çelişki görülüyor. Drs.103b.12'de **altı** kelimesinin hemen üzerindeki 11. satırda *on altı yıl* tamlaması geçiyor. Muhtemelen yazıcının gözü üst satırdaki bu tamlamada geçen **altı** sayısına takılmış ve **yedi** sayısı yerine **altı** kelimesini yazmış olmalıdır. Aynı yanlışlığın Vat.100b.9'da da geçmiş olması, bu yanlışlığın eski ortak bir nüshaya dayandığını gösteriyor.

Drs.104a.7 (ME 204.7)

1. Laf ur-: yüksekten atıp tutmak, övünmek, böbürlenmek

2. nidersin, nèdersin? → neydürsin?

“Budağ eydür: Bunda laf urup نيدرسن **neydürsin?**”

1. Yukarıdaki cümlede geçen *laf ur-up* deyimini Ergin, “*boş lafed-ip*” (DKK: 160); Gökyay “*laf at-ıp*” (DKH: 122) şeklinde aktarmıştır. Söz konusu *laf ur-* deyiminin anlamı ‘övünmek, böbürlenmek, yüksekten atıp tutmak’ (bk. TarS: 2785) şeklindedir.

2. Yukarıdaki cümlelerin yüklemi, metinde نيدرسن şeklinde yazılmıştır. M. Ergin; bu yüklemi *nidersin* okumuş, dizinde *ne* maddesinin *nit-* alt başlığı altında vermiş (MEİI: 221) ve “*ne yapıyorsun*” (DKK: 160) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay, yüklemi *nidersin* (OŞG: 99.8) okumuş, anlamını “*nidersin: Ne edersin, ne yaparsın*” (OŞG: 263) diye işlemiş ve “*nidersin?*” (DKH: 122) şeklinde aktarmıştır.

S. Tezcan, yüklemi *nèdersin?* şeklinde okumuştur.

Kanaatimce söz konusu yüklem *neydürsin?* şeklinde okunmalıdır. Bu konudaki gerekçelerim şunlardır:

1. Cümlelerin geçtiği *boy*'da, *Yëgenek*, babasının tutsak olduğundan habersizdir. Bir gün *Kara Göne Oğlu Kara Budağ* ile sohbet ederken birbirlerine ters düşerek tartışırlar. İşte bu tartışma sırasında *Budağ*, *Yëgenek*'e yukarıdaki sözü söyler. Bu bağlama uygun olarak kelimeyi *neydürsin?* (<*ne*+ *eyidürsin?*) okumak ve 'Ne konuşuyorsun?' şeklinde anlamak gerekir.

2. Bu düşünceme bir başka tanık da aynı sözün Dede Korkut'ta نه ايدرسن *ne eydürsin* şeklinde yazılmış ve kullanılmış olan şu örnekleridir:

Drs.90a.4-5: "Ne söylersin, **ne eydürsin**, cānum baba?"

Drs.124b.6: "Baba, ne söylersin, **ne eydürsin?**"

3. Dede Korkut'ta geçen *nit-* (<*ne*+ *et-*) birleşik fiilinin örnekleri, metindeki yazılışları ve cümlede kullanılış şekilleri de bir kanıt olarak gösterilebilir:

Drs.42b.10: "Ya pes نیدهلم *nedelüm?*"

Drs.89b.7: "Gördünmi men maṇa نندم *netdüm?*"

Drs.95b.1: "Kanlı Koca oğlu Kan Turalı نتمش *netmiş?* dēyeler"

4. Şu cümlede geçen *neydügin* kelimesinin yazılışı da bir başka tanık olarak gösterilebilir:

"Selcan Hatun hāl نيدو کين *neydügin* bilüp soylamış"

5. *Tarama Sözlüğü* 2847'de نيچون *neyçün*, نيدو کين *neydüğün* şeklinde örnekler tespit edilmiştir.

Ayrıca, benzer düzeltme için bk. Drs.101a.1 notu.

Drs.104a.8 (ME 204.8)

اردیلسین → ار دیرلسین = **er diler sin** → er di[r]ilürsin, **er diril-**: erlik taslamak, erkek geçinmek.

"Bunda laf urup neydürsin? Çünkü er di[r]ilürsin varup babanı kırtarsaṇ[-] a ne!"

Yukarıdaki ikinci cümlede tamir edilmiş ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan deyim, önceki yayınlarda hep yazılışına uygun olarak *er diler sin* şeklinde okunmuştur. Ayrıca M. Ergin söz konusu deyim "er diliyorsun" (DKK: 160), O. Ş. Gökyay "er diler sin" (DKH: 122) şeklinde aktarmıştır.

Burada bağlama uygun düşen deyim *er diril-* olduğunu ve *diril-* fiilindeki *re*'nin atlanmış olduğunu düşünüyorum çünkü Dede Korkut metninde geçen aşağıdaki cümlelerde *er dile-* deyim, 'meydan okumak, teke tek savaşacak hasım istemek' anlamında kullanılmıştır:

Drs.103b.4: "...Tekür kala'dan taşra çıktı, meydāna girdi, *er diledi*."

Drs.106a.13: "Ol mel'ün daḥı kal'adan taşra gelüp bunlara muḳābil oldı, *er diledi*."

Drs.146a.10: "Ol daḥı kayda döndi Qazan yine *er diledi*."

Drs.146b.5: "Ol daḥı döndi Qazan gērü *er diledi*."

Ancak söz konusu cümlelerin geçtiği Drs.104a.8'de *er dile-* deyimini bağlama uymaz. Bunun anlaşılması için bir özet yapmak gerekiyor: Hikâyenin başında kendisi küçük yaşta iken babası tutsak düşmüş olan Yegenek'in on altı yaşına girdiği ifade edilir. Bir gün Oğuz beylerinin toplandığı bir mecliste Yegenek ile Kara Göne Oğlu Budak arasında tartışma çıkar. İşte yukarıdaki söz konusu cümle bu tartışma sırasında Budak tarafından, babası tutsak durumda olan Yegenek'e söylenmiştir. Bu bağlama göre deyim, *er di[r]ilürsin* şeklinde tamir edilerek okunmalı ve 'erlik taslamak, erkek geçinmek' olarak anlaşılmalıdır.

Nitekim Vatikan nüshasında (Vat.101a.1) geçen aynı cümlede söz konusu deyim *نورین* şeklinde yazılmış olduğu görülüyor. M. Kaçalın, deyimini tamir ederek *er dirilü[r]sin* şeklinde okumuş ve "86:01 *er diril-*: *Er geçinmek, erkek diye yaşamak*" (Kaçalın, 2006: 266) şeklinde anlamıştır. S. Tezcan ise Vatikan nüshasında da deyimini, Dresden nüshasındaki yazım şeklini doğru kabul ederek *er dilersin* şeklinde okumuş, ancak okuma tercihi konusunda bir not yazmamıştır.

Vatikan yazıcısı Vat.100b. sayfasının sol alt köşesinde de söz konusu deyim bir sonraki sayfada *دیرلیر* şeklinde geçeceğini bilgi vermiştir. Bu bilgiye göre Vat.101a.1 satırının başında yukarıda gösterilen şekilde yazılmış olan *dirilü[r]sin* fiilindeki ikinci *r*'nin eksik kaldığı ve M. Kaçalın'ın yapmış olduğu tamiri doğru olduğu anlaşılıyor.

Drs.104a.9 (ME 204.9) [dom].

Dresden	Vatikan
Yegenek bu haberi eşidicek [dom] yüregi oynadı, kara bağı şarşıldı. (104a.9-10)	Yegenek bu haberi eşidicek [dom] yüregi oynadı, kara bağı şarşıldı. (101a.2)

Yukarıdaki tamiri ilk teklif eden S. Tezcan'dır. O. Ş. Gökyay, aynı cümleyi "düm yüregi oynadı, kara bağı sarsıldı." (OŞG: 99.11-12) şeklinde tamir etmiştir. M. Ergin ise cümlede herhangi bir tamir yapmamıştır. Tezcan, ayrıca bu kalıp sözün geçtiği üç yerdeki eksiklikleri de şöyle tamir etmiştir.

Drs.104a.9-10=Vat.101a.2 "[dom] yüregi oynadı kara bağı şarşıldı."

Vat.86b.1: "kara bağı şarşıldı, [dom] yüregi oynadı."

Tezcan'ın okuyuşuna ve tamirine katılıyorum. Ancak bu kalıp sözün metindeki kullanılışında, anlatıcının veya anlatıcı-yazıcının, Drs.104a.9-10 ve Vat.101a.2'de geçen iki örnekte bir sıra yanlışlığı yapmış olduğunu düşünüyorum; çünkü aynı kalıp söz, ayrıca Dede Korkut'un iki nüshasında altı yerde²²⁹ “*ğara bağı şarşıldı, dom yüregi oynadı.*” şeklinde geçer.

Söz konusu altı örnek de Drs.104a.9-10 ve Vat.101a.2'de geçen cümlelerin *Ğara bağı şarşıldı, [dom] yüregi oynadı.* şeklinde tamir edilmesi gerektiğini gösteriyor. Ayrıca kelimenin satır sonunda atlanmış olduğuna da dikkat çekmek gerekiyor.

Drs.104b.13 (ME 205.13) *gün* → *kerre, kerre: gün.*

“Üç *کره* kerre yağı görmese ğan ağlayan Toğsun oğlu Rüstem bile varsun”

Yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilen kelimeyi, M. Ergin ve O. Ş. Gökyay (OŞG: 100.5) yazılışına uygun olarak *kerre* okumuşlardır. Ayrıca, Ergin kelimeyi *kerre* (DKK: 162), Gökyay *kez* (DKH: 122) şeklinde aktarmıştır. S. Tezcan ve S. Özçelik kelimeyi Vat.101a.13'teki *کره* yazılışına uygun olarak *gün* okumuş ve dipnotta, metindeki yazım şekline dikkat çekmişlerdir.

İki nüshadaki farklı kelime, ozan(lar)ın farklı tercihini gösteriyor. Bir başka deyişle iki nüshanın terminolojisi farklı olduğundan ikisi de doğrudur. Bu nedenle Dresden nüshasında *کره* şeklinde yazılmış olan kelime yazılışına uygun olarak *kerre* okunmalıdır çünkü *Arapça Sözlük*'te *kerre* kelimesinin *gece ve gündüz* anlamları verilmiştir (Ma'luf 1973: 678) ki bu da *gün* demektir.

Sonuç: Yukarıdaki cümlede kelime, yazılışına uygun olarak *kerre* okunmalı ve ‘gün’ şeklinde anlaşılmalıdır.

Drs.105a.12 (ME 206.12) *ala, arçuru, ilerü* → *ğarşu.*

Dresden	Vatikan
 <i>ğarşu yatan ğara tağları aşdum.</i> (105a.12)	 <i>ğarşu yatan ğara tağları aşdum.</i> (101b.7)

M. Ergin yukarıdaki cümlelerin başında geçen ve iki metindeki yazılışı gösterilmiş olan kelimeyi *ala* okumuş, “*ala elâ, ala, karışık renk, alaca*” (MEII: 11) şeklinde anlam verdiği örnekler içerisinde göstermiş ve “*alaca*” (DKK: 162) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay, kelimeyi -muhtemelen Vat.101b.7'ye göre- *ilerü* okumuş ve “*ileride*” (DKH: 123) şeklinde aktarmıştır.

S. Tezcan, kelimeyi *arkuru* okumuş notunda şunları söylemiştir:

Burada *alayatan* anlamsız ve yanlış; başka yerlerde (Drs.11b.7, 12a.6, 122a.5, 122b.8-9, 125a.12, 130b.9) geçen *arkuru yatan Ala tağ*'a göre düzeltmek gerekmiştir. Bundan çok daha sık geçen *karşu yatan kara tağ*'dır (Drs.14b.1, 31b.2 vb.; Drs. nüshasında toplam 20 veri). Ancak burada aliterasyon dolayısıyla *arkuru yatan*'ı tercih etmek zorundayız. Her iki kalıpsözün kendi içinde aliterasyonlu olduğuna (*arkuru* / *ala*; *karşu* / *kara*) dikkat edilince metinde yer almış olan *ala yatan kara tağ*'ın ne kadar bozulmuş olduğu daha iyi anlaşılıyor. (DKON: 281-282)

Bu söyleyişlerde aliterasyonun gözetildiği ve bunların birer kalıp söyleyiş olduğu anlaşılıyor. Ancak Tezcan'ın "*burada aliterasyon dolayısıyla arkuru yatan'ı tercih etmek zorundayız.*" diyerek metinde kelimeyi *arkuru* okuması yanlış olmuştur çünkü bu durumda aliterasyon paralelliği (*arkuru* / *ala*; *karşu* / *kara*) sağlanmış olması yerine *arkuru* / *kara* çelişkisi ortaya çıkmış oluyor. Bunun için D. Korkut'taki söz konusu örnekleri görelim:

Tamlama	Nüshalarda Geçtiği Yerler
arkuru yatan ala tağ(lar)	Drs.11b.7, 12a.6, 122a.5, 122b.8, 124a.12, 130b.9. Vat.63a.1, 63a.9.
karşu yatan kara tağ (lar)	Drs.31b.2, 39b.6, 43b.8, 53a.12, 53b.7, 54a.4, 54a.10, 60b.13, 70b.1, 71a.7, 74b.2, 74b.11, 75b.1, 83b.7, 83b.9, 91b.5, 105a.12, 113b.7, 128a.11, 131a.4. Vat.64b.2, 70a.5, 72a.5, 77b.7, 77b.11, 78a.4, 78a.8, 82b.3, 89b.11, 95a.13, 95b.7, 97b.4, 97b.11.

Bu örneklere göre de söz konusu yerde *karşu* bulunması gerektiği açıktır. Söz konusu yerdeki yazım yanlışlığının sebebi, yazıcının gözünün üç satır yukarıda geçen *ala*'ya takılması olabilir.

Ayrıca Drs.14b.1'de *karşu yatan ala tağ* bulunuyor ve buradaki *ala*'nın *kara* olarak düzeltilmesi gerekirken kelime, bütün araştırmacılar tarafından hep yazılışına uygun olarak *ala* okunmuştur. Bunun için bk. Drs.14b.1 notu.

Drs.105a.13 (ME 206.13) 1. [ağaçdan], 2. [ağ].

"[Ağaçdan] gemi yapup

[Ağ] gömlegüm çıkardum, yelken kırdum. "

Yukarıda gösterilen tamirlerin Vatikan nüshasına göre yapılması gerektiği anlaşılıyor çünkü yukarıdaki son beş dize, Vatikan nüshasında şöyle geçiyor:

"Ağaçdan gemi yondum,

Ağ gömlegüm çıkarub yelken étdüm." (Vat.101b.7-8)

Ayrıca *ağ-* aliterasyonu da bu tamirin bir gerekçesi olabilir.

Drs.105b.4 (ME 207.4) deŋe- = göz ucuyla bak-: dikkatle bakmak.

“Karşulayu ol ere vardum,
 Karşusından ol eri şancasum vaŋt deŋedüm,
Göz ucuyla ol ere baŋdum,
 Dayum Emen imiş, anı bildüm,
 Döndüm ol ere selām vērdüm,
 Oğuz ellerinde kimsin? dēdüm,
 Kapaŋların ŋaldurup yüzüme baŋdı,
 Oğul Yēgenek, ŋanda gēdersin? dēdi”

M. Ergin yukarıdaki metinde geçen *deŋe-* fiili için “denemek, sınamak” (MEII: 81) anlamını vermiş ve fiili “*denedim*” (DKK: 162) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay fil için “*sınamak, tecrübe etmek*” (OŞG: 194) anlamını vermiş ve fiili “*denedim*” (DKH: 123) şeklinde aktarmıştır. Gökyay, *deŋe-* fiilinin anlamı konusunda aralarındaki yazılı tartışmada ayrıca Hamit Araslı’ya “...*bu sözcük, dediğiniz gibi, burada ‘dikkatle bakmak’ anlamına olsa, onun ardından gelen göz ucuyla bakdım ‘bir çelişki olmuyormu?’*” (Gökyay 1982: 310) şeklindeki sorusuya itiraz etmiştir.

S. Tezcan, *deŋe-* fiilinin anlamı ile ilgili olarak bu tartışmada Araslı’nın haklı olduğunu belirtmiş; *Tarama Sözlüğü* 1078 ve 1080’de geçen *deŋe-* ve *deŋeyü bak-* maddelerine dayanarak fiilin “*dikkatle bakmak*” (DKON: 283-284) anlamında kullanıldığını söylemiştir. Ancak Tezcan, yukarıdaki tespitten sonra konuyu sonuca bağlarken Gökyay’ın endişe ettiği yukarıda geçen noktayı aynen dile getirmiştir:

Burada yadırgatıcı olan bunu izleyen dizede: Göz ucuyla ol ere baŋdum, denmiş olmasıdır. Bugün *göz ucuyla bak-* deyimini ‘belli etmeden bakmak’ anlamına geliyor. Bu deyim DK’ında sadece burada geçmektedir ve bugünkünden farklı olarak bu deyim de ‘dikkatlice bakmak’ anlamına kullanılmış olabilir. (DKON: 284)

Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanmış olan *Türkçe Sözlük*’te *göz ucuyla bak-* deyiminin anlamları şöyle verilmiştir: “1. belli etmemeye çalışarak başını çevirmeden, yandan bakmak, 2. Fazla dikkatli bakmamak” (Kardaş vd. 2000: 1043-1044). Burada gözden kaçınılması gereken nokta, fiil için sözlükte belirtilen birinci anlamda ‘dikkatle bakmak, incelemek’ işinin söz konusu olmasıdır. Ben, bu nedenle yukarıdaki metinde, her iki fiilin arka arkaya ve aynı anlamda kullanılmasında hiçbir çelişki olmadığını ve metinde anlamı pekiştirmek amacıyla bu söyleyişin tercih edildiğini düşünüyorum. Zaten Yegenek, *soylamada*, önce karşısındaki kişiye hamle yapmak amacıyla olduğunu ancak tam o anda bu fiilleri (*deŋedüm, göz ucuyla ol ere baŋdum*) yaptıktan sonra karşısındakini teşhis ettiğini ve dayısı Emen’i tanıdığını söylüyor: “Karşusından ol eri şancasum vaŋt deŋedüm, **göz ucuyla ol ere baŋdum**, Dayum Emen imiş, anı bildüm.”

Bu durumda, *değe* = göz ucuyla bak- fiilleri, ‘dikkatle bakmak, incelemek’ anlamında kullanılmıştır, denilebilir.

Drs.105b.9 (ME 207.9) *yettüğünde, yeldüğümde* → yet[d]üğünde.

“**يَتَوَكَّدُ** Yettüğümde yel yetmezidi yedi *argunum*,

Yeni Bayırın kurdına benzeridi yigitlerim.

Yedi gişiyile kurlurıdı menüm yayum.

Çayın talı, belüğünden şom altunlu menün oğum.”

M. Ergin; yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilen kelimeyi *yettüğünde* okumuş, dipnotta metinde *yettüğümde* okunacak şekilde yazılmış olduğunu belirtmiş, *yet-* fiil için “*yetişmek, erişmek, vasil olmak; yetmek, kâfi gelmek; olgunlaşmak, büyümek*” (MEII: 327) anlamlarını vermiş ve kelimeyi “*Yetiştirildiğinde...*” (DKK: 163) şeklinde aktarmıştır. O. Ş. Gökyay, kelimeyi *yettüğümde* (OŞG: 100.31) okumuş ve “*vardığım zaman...*” (DKH: 123) şeklinde aktarmıştır.

S. Tezcan, kelimeyi *yeldüğümde* okumuş “*Yazılışı için tıpkıbasıma bkz. YTDKMDH, ilk harf üzerinde fazladan iki nokta vardır.*” (DKO: 301) dipnotunu düşmüştür. Tezcan, ayrıca yazdığı notta buradaki fiilin *yel-* ‘acele gitmek, koşmak’ anlamında olması gerektiğini söylemiş ve fiili ‘sürdüğünde’ (DKON: 284-285) şeklinde aktarmıştır. Ben, yazılışına dipnotta dikkat çekerek kelimeyi *yeldüğümde* okumuştum.

Şimdi sadece Gökyay’ın okuyuşunun doğru olduğunu, ancak yapılan bütün aktarmaların yanlış olduğunu ve buradaki fiilin *yel-* değil *yet-* (<*yed-*) olduğunu belirterek söz konusu fiilin *yettüğümde* veya *yettüğümde* şeklinde okunması gerektiğini düşünüyorum. Bu konudaki gerekçelerim şunlardır:

1. Tezcan’ın “*ilk harf üzerinde fazladan iki nokta vardır*” dediği, *ye*’nin üzerinde yazılmış olan bir şeddedit.

2. Dresden yazıcısının söz konusu örneğe benzer şekilde *t* ünsüzüyle biten fiillerin *görülen geçmiş zaman* çekimi olan aşağıdaki örneklerde de *te*’nin üzerinde *şedde* yazıldığı görülüyor:

atdı اَتْدِي 13a.13	eyitdiler اَيْتْدِيلِر 8a.2, 46b.9, 139b.13, 144a.13	etdiler اَتْدِيلِر 47b.1
etdi اَتْدِي 9a.13	yetdiler يَتْدِيلِر 21a.7	yetdi يَتْدِي 32b.2
eyitdi اَيْتْدِي 3a.5		

Bu örneklerle karşılaştırıldığında yazıcının söz konusu fiilde *dal* ünsüzünün yazmak yerine *şedde*yi yeterli gördüğü anlaşılıyor. Nitekim yazıcının Drs.26a.2’de **يَتْدِي** şeklinde yazmış olduğu ve farklı şekillerde okunmuş olan aynı fiilin

yukarıda Drs.26a.2 notunda *yetmiş* ‘yedekte götürmüş’ okunması ve anlaşılması gerektiği üzerinde durulmuştur.

3. Söz konusu cümlede geçen argün, ‘hızlı, koşucu at’ anlamındadır. Emen Beg, yedekte götürdüğü atlarının çok hızlı olduğunu anlatmak için *yel yetmezidi* ifadesini kullanıyor. Nitekim Karçar’ın kız kardeşini, Beyrek’e istemeye gidecek olan Dede Korkut, iki at ister ve bu isteğinin gerekçesini “*Nāgāh kaçma kovma olurısa birisini binem, birisini yedem.*” (Drs.43a.8) cümlesiyle açıklar. Bu cümleden o günün şartlarında hızlı yol almak gerektiğinde yedekte koşucu at(lar) götürüldüğü anlaşılıyor. Nitekim söz konusu cümlemin devamında Dede Korkut’un Karçar’dan kaçarken at değiştirdiği anlatılır (Drs.44a.4).

4. Sonraki dizelerin sonunda hep iyelik eki ile sayılmış olan *argunum*, *oğum*, *yayum*, *yigitlerüm* isimleri de *yedüğümde* şeklindeki okuma teklifimizin doğruluğunu destekler.

Söz konusu cümlede de Emen, yedekte götürdüğü atlarının hızını vurgulamış ve *yettüğümde* / *yedüğümde* fiilini ‘yedekte götürdüğümde’ anlamında kullanmış olmalıdır.

Drs.105b.10 (ME 207. 10) Yeni Bayır: yer adı.

“Yet[d]üğümde yel yetmezidi yedi argunum,

Yeni Bayırın kırdına benzeridi yigitlerüm.

Yedi gişiyle kurulurdu menüm yayum.”

Yukarıdaki metin, *Yegenek Boyı*’ndaki bir *soylamada* geçer. M. Ergin, ikinci dizinin başında geçen ve metinde şeklinde yazılmış olan kelimeyi *yeñi* okumuş, “*Yedi*” (DKK: 163) şeklinde aktarmıştır; ancak nedense dizinde işlememiştir.

O. Ş. Gökyay da kelimeyi *yeñi* (OŞG: 100.32) okumuş, anlamını “*yeñi*” (OŞG: 310) diye vermiş ancak Ergin gibi “*Yedi*” (DKH: 123) şeklinde aktarmıştır.

Metindeki yazılış kelimenin *yedi* olma veya okunma ihtimali olmadığını gösteriyor.

S. Tezcan ise bunu metinde *Yeni Bayırın* şeklinde yazmış ve *Giriş*’te ‘*Yazım ve noktalama*’ başlığı altında, özel adları büyük harflerle yazdığını belirtmiş; ancak bu tamlamayla ilgili olarak bir not yazmamıştır (DKO: 22).

Yeni Bayır tamlamasının bir yer adı olduğunu ve Türkiye Türkçesine yapılan aktarmada yer adlarında bir değişiklik söz konusu olamayacağı için aynı şekilde aktarılması gerektiğini düşünüyorum. Bu düşüncemin gerekçeleri şunlardır:

1. Bağlam, tamlamanın bir yer adı olması gerektiğini düşündürüyor.

2. Türkçe yer adlarında *yeni* kelimesi çok sık kullanılır. Nitekim Doğan Aksan, *Anadolu Yer Adları Üzerine En Yeni Araştırmalar* adlı bildirisinde, sıfat tamlaması şeklindeki yer adlarında en çok *yeni* sıfatının kullanıldığını tespit etmiştir (Aksan 1974: 188).

3. *Bulgaristan'daki Türkçe Yer Adları Kılavuzu*'nda da *yeni* sıfatının yaygın olarak kullanıldığı tespit edilmiştir (Acaroğlu 1988: 373-379).

4. *Türkçe Yer Adları Kılavuzu*'nda, başında *yeni* kelimesi bulunan 58 tür köy adı tespit edilmiştir (Gülensoy 1995: 54-55).

5. Kelime Vat.102a.1'de ne yazık ki eksik olarak şeklinde yazılmıştır; orada *yey[i]* olarak tamir edilmelidir.

Drs.105b.11 (ME 207.11)

yeleginden, bëlügümde → bëlügümden, bëlük: okluk.

Dresden	Vatikan
ķayın ƭalı, bëlügümden şom altunlu menüm oĥum. (105b.11-12)	Ķayın ƭalı, şom altunlu bëlügümden benüm oĥum. (102a.2)

Yukarıdaki cümlede geçen ve iki nüshadaki yazılışı gösterilmiş olan kelimeyi M. Ergin ve O. Ş. Gökyay (OŞG: 100.34) *yeleginden* okumuşlardır. Ayrıca Ergin yukarıdaki cümleyi “*Ķayın dalı tüylerinden şom altunlu benim okum*” (DKK: 163), Gökyay “*Ķayın dalı yeleginden şom altunlu benim okum*” (DKH: 123) şeklinde aktarmıştır.

S. Tezcan, kelimeyi *bëlügümde* okumuş ve yazdığı notta okuma tercihiyle ilgili olarak şu açıklamalara yer vermiştir:

1) بلکومدن *bëlügümden* okunacak biçimde *he* yerine *nün* ile yazılmış olan sözcük, بلکومه *bëlügümde* olarak düzeltilmelidir. Bu sözcük eski yayınlarda yanlış bir düzeltmeyle *yeleginden* biçimine sokulmuştur.

2) Sözcüklerin sırası bütünüyle bozuktur, şöyle düzeltilmesi gerekiyor: şom altunlu bëlügümde ķayın ƭalı menüm oĥum.

Çünkü: Okun *ķayın* dalından yapılan kısmı, *uluĥ* adı verilen sap kısmı, yani gövdesidir; *yelek* ise ‘okun arkasına takılan tüy’dür. Altından ok olmaz, fakat *bëlük* ‘sadağın ok koyulan tarafı’ altın işlemeli olabilir; yani, *ķayın ƭalı*’ndan yapılmış olan ok, *şom altunlu* olan ise *bëlük*’tür. (DKON: 286-287)

M. S. Kaçalın kelimeyi *bilügümde* şeklinde okumayı tercih etmiş ancak bir gerekçe yazmamış, Tezcan’ın yukarıda sözünü ettiğimiz notuna göndermede bulunmuştur (Kaçalın 2006: 269).

Kanaatimce kelime *bêlügümden* okunmalı ve cümlede kelime sırası şöyle olmalıdır: “kayın talı, şom altunlu bêlügümden menüm oğum.”

Bu düşüncemin gerekçeleri şunlardır:

* Vat.102a.2’de بکئگم şeklinde yazılmış ve kelimelerin sırasındaki aynı yanlışlık orada da yapılmıştır. Her iki nüshada da görülen bu yanlışlık eski ve ortak bir nüshayı işaret ediyor.

* Bu kelime *çıkma durumu eki (+den)*’nin *bulunma durumu eki (+de)* yerine kullanılmış olduğunu düşünmek, sorunun çözümü ve doğru anlamı bulmak için yeterlidir. Nitekim *çıkma durumu eki*, şu cümlelerde de aynı şekilde kullanılmıştır:

Drs.38b.13: “Oğlan bâzîrgânlar hüşüşüñdan kız söz söylemedi”

Drs.127b.2: “At üzerinden ikisi karşılaşdılar, tartışdılar.”

Bu tür kullanılışlar için *Tarama Sözlüğü*’nde tespit edilen örneklerden birisi de şudur:

“Geleydi karşına Cem ey şeh-i diyar- kerem

Yasavul ana der idi beğim ırakdan dur” (TSE: 73)

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde tespit edilen örneklerden biri de şöyle:

“Üçinci gendü ‘ilmine mağrûr olup gendüyi intihâ mertebesinden duta” (Gülsevin 1997: 66).

Bu durumda Dresden nüshasında “kayın talı, bêlügümden şom altunlu menüm oğum.” şeklinde okunabilen bu cümlede doğru yapıyı kurmak ve anlamı bulmak için sadece *bêlügümden* kelimesinin yerini değiştirmek yani *şom altunlu* sıfatından sonraya almak yeterlidir. Buna göre cümle şöyle okunması ve anlaşılması gerekir:

“kayın talı, şom altunlu bêlügümden menüm oğum.” = ‘Kayın dalından (yapılmış), şom altunlu sadağımda benim okum.’

Drs.106a.1 (ME 208.1) *Yegenek mi Yegenlik mi?*

“Menden dahı er kıpmayasın بکئگم yegenegüm, dön.”

Yukarıdaki cümlede geçen ve metinde بکئگم şeklinde yazılmış olan özel ad, şimdiye kadar hep *Yegenegüm* okunmuştur. Kelime, Vat.102a.4’te بکئگم şeklinde yazılmıştır. Bu özel ad, Dresden nüshasında 22 yerde,²³⁰ بکئگم Vatikan nüshasında 13 yerde²³¹ بکئگم şeklinde yazılmıştır.

230Drs.20b.12, 32b.10, 35b.7, 55b.11, 56a.1, 62a.10, 77b.6, 102b.12, 104a.4, 104a.5, 104a.9, 105a.7, 105b.7, 106a.1, 106a.5, 106a.8, 106b.11, 107b.2, 107b.5, 108a.3, 108a.4, 108a.12.

231Vat.67b.12, 79a.5, 79a.7, 83b.4, 90b.1, 99a.7, 100a.6, 100b.12, 100b.12, 101a.2, 101a.3,

Şimdi de Dresden nüshasındaki diğer iki örneğin geçtiği cümleler ve kelimenin metindeki yazılışı üzerinde duralım:

Drs.105a.5: "...yigirmi dört bahadır sancağ begini بكنه Yegenekle yoldaşlığa bile koşdı."

Bu cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilen özel ad, şimdiye kadar hep *Yegenekle* okunmuştur. Ancak sadece bir *kef* ekleyerek tamir ettiğimizde (بكنه → بكنكه) kelimeyi yukarıda verdiğimiz Drs.106a.1'de geçen örnekte olduğu gibi karşımıza *yegenlik* okunacak yazım şekli çıkıyor.

Drs.107b.12: "بكنكه Yegenek burada şoylamış."

Bu cümledeki örnek de şimdiye kadar hep *Yegenek* okunmuştur. Ancak, kelimede *nun* ve *lam*'n yerlerini değiştirdiğimizde (بكنكه → بكنك) yukarıda verdiğimiz Drs.106a.1'de geçen örnekte olduğu gibi karşımıza *yegenlik* okunacak bir yazım şekli çıkıyor.

Hikâyede Yegenek'in babasının, kendisi bir yaşındayken Düzmürd Kalesi'nde tutsak düştüğü ve orada on altı yıl tutsak kaldığı anlatılıyor (Drs.103a-104a). Yegenek, on altı yaşına girip babasının tutsak olduğunu öğrenince Bayındır Han'dan babasını kurtarmak için izin istiyor. Acaba üzerinde durduğumuz Drs.106a.1'de geçen cümlede bir yazım yanlışlığı ile mi karşı karşıyayız; yoksa kahramanın dayısı Bügdüz Emen, yeğenine 'Yeğenciğim' anlamında mı "*Yegenligüm*" diye sesleniyor? Yoksa buna bağlı olarak bu özel ad gerçekte *Yegenlik* midir?

Yukarıdaki yorumlar için *kef* ve *lam*'ın benzer yanlış yazım örneklerine de ayrıca dikkat çekmek istiyorum:

1. Şu kelimelerde *lâm* yanındaki harfle yer değiştirmiştir:

çalma چالما 54a.13	kıcıldısından قیلجندسندن 134a.2	seçilen سچیلین 12b.7

2. Şu kelimelerde *lam* atlanmış, yazılmamıştır:

dilüp دیلوب 137a.9	yıltar یتر 30a.6	

3. Şu kelimelerde *kef* atlanmış, yazılmamıştır:

alañ الا 102a.11	déğil دیل 70b.13	şışligün شیخلگ 18a.6
beglige بلكه 82a.10	etegüne اتوکه 91b.6-7	söylemege سويلمه 143b.2

4. Şu kelimelerde *lâm* yerine *kef* yazılmıştır.

Begil بکک 119b.4, 120a.5	(K)an طوراکي 89b.3	kelez ککر 4b.3
ilen ایکن 5b.12	gêcelniş گجکلش 95b.3	

5. Şu kelimelerde *kef* yerine *lâm* yazılmıştır.

ögin اولن 133a.8	türkdi اورلدي 133a.6	

Drs.106a.3 (ME 208.3) [sen]

“Kalkubanı yêründen tûrduğunca
ala gözlü beg yigitleri yanuca [sen] şalmadun.
Adı bellü beglerle sen yortmadun.
Beş aqçalı ulüfeciler yoldaş êtdün.
Anuñçün ol qal’ayı sen alımadun.”

Yukarıdaki tamiri araştırmacılar sadece Gökyay yapmıştır. Gökyay, bu tamiri muhtemelen Vatikan nüshasındaki aynı cümleye göre yapmış olmalı:

Vat.102a.5: “Kalkubanı tayı, yêründen tûrduğunca
ala gözlü beg yigitleri yanuca sen şalmadun.”

Bu tamirin bağlama uygun düştüğü ve doğru olduğu anlaşılıyor çünkü Yegenek soylamadaki diğer yüklemlerden önce “*sen yortmadun*” ve “*sen alımadun*” şeklinde *sen* zamirini tekrarlayarak dayısına yaptığı sitem ve suçlamayı pekiştirmiştir. Vat.102a.6’da ise aynı *soylamanın* üçüncü dizesindeki *alımadun* yüklemine önündeki aynı zamir (*sen*) yazılmamıştır.

Drs.106a.4 (ME 208.4) beş aqçalı ulüfeci deyimi.

“Kalkubanı yêründen tûrduğunca
Ala gözlü beg yigitleri yanuca [sen] şalmadun
Adı bellü beglerle sen yortmadun
Beş aqçalı ulüfeciler yoldaş êtdün,
Anuñ içün ol qal’ayı sen alımadun.”

M. Ergin, yukarıdaki üçüncü dizede geçen tamlamanın kelimelerini dizinde ayrı ayrı işlemiş ve “*beş aqçeli süvariler*” (DKK: 163) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay, *beş aqçalı* ve *beş aqçalı ulüfeci* (OŞG: 175) tamlamasını söz-lükte madde başı yapmış, *Düzeltilmeler Tamlamalar* bölümünde, “*ücreti beş akçe olan, aylığı beş akça olan*” (OŞG: 355) anlamını vermiş ve “*beş aqçeli süvariler*” (DKH: 123) şeklinde aktarmıştır.

Ulufe, Osmanlılarda yeniçerilere atlarının yulaf parası olarak ödenen *iki akçedir*. Daha sonra yeniçeriler; gördükleri işlere, yararlıklarına göre birtakım sınıflara ayrılmış ve derecelerine göre *ulufeler* üç, beş, yedi akçe olarak düzenlenmiş-

tir (Pakalın 1983: C. 3, s. 544). Faruk Sümer'in Dede Korkut'ta geçen *bêş aqçalı ulüfeciler* yukarıdaki deyimıyla ilgili olarak “*İran'daki Türk devletleri teşkilatında rastgeline medî*” (1992: 276) demesi; bunu bir deyim olarak değil, askerî bir rütbe olarak anlamış olmasından kaynaklanmış olması.

Metnin bağlamında Yegenek, *bêş aqçalı ulüfeci* deyimini bir aşağılama yapmak amacıyla kullanmış oluyor. Bu durum, deyim o dönemde gerçek anlamı dışında hakaret ve aşağılama amacıyla kullanılmaya başlanmış olduğunu gösteriyor yani Yegenek bu sözle dayısına basit ve aşağılık kişilerle yoldaşlık ettiğini belirterek onu eleştirmekte, bu tutumundan dolayı Düzmürd Kalesi'ni fethedemediğini, başarılı olamadığını söylemektedir.

Nitekim deyim, Türkiye Türkçesinde kullandığımız *beş para etmez, beş paralık etmek* (Aksoy 1988: 636) ve *beş paralık, beş paralık olmak* (Püsküllüoğlu 2003: 166) gibi deyimleri çağrıştırıyor. Türkiye Türkçesinde, ayrıca *iki paralık, iki paralık olmak* (Püsküllüoğlu 2003: 471-472) ve *iki paralık etmek (Birini)* (Aksoy 1988: 876) deyimleri de kullanılır.

Drs.106a.5 (ME 208.5)

کسر گنده → سکر د گنده = *keser günde, segirdüğünde* → *segirdüğünde*.

“kese kese yemeğe yahını yahşı.

segirdüğünde sürçmese yügrük yahşı”

M. Ergin; yukarıda metindeki yazılış gösterilmiş olan kelimeyi, dizine işlememiş, yazım şekline uygun olarak *keser günde* okumuş ve “*kesme gününde*” (DKK: 163) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay da kelimeyi *keser günde* (OŞG: 101.16) okumuş, sözlükte anlam vermemiş (OŞG: 245), “*keser günde*” (DKH: 124) şeklinde aktarmış ve dipnotta *keser günde* için “296. *Savaş gününde; başların kesildiği günde*” (DKH: 182) anlamlarını vermiştir.

S. Tezcan, bu okuma şeklinin yanlış olduğunu ve metinde yanlış yazım bulunduğunu söyleyerek şu düzeltme teklifini yapmıştır:

Ben burada iki önemli çekimleme yanlış olduğunu kabul ediyorum: İlk sözcük کسر گنده bütününüyle yanlışdır سکر د گنده yerine çekimleme yanlış olmalıdır. İkinci sözcük سرچمه herhâlde سرچمه yerine yanlış yazılmıştır. Böylece cümleyi: *segirdüğünde sürçmese yügrük yahşı* olarak düzeltiyorum: *koştuğunda sürçmese yügrük (at) iyi* (DKON: 288)

H. Develi, S. Tezcan'ın birinci teklifiyle ilgili olarak şöyle görüş belirtir:

Bu makul bir tekliftir. Ancak buradaki ‘segir-’ fiili çok açık değildir. Tezcan bunu ‘koşma’ anlamındaki ‘segirtmek’ ile birleştiriyor. Segirtmek TS’de verilen ‘koşmak’ anlamı bence tartışmalıdır. Birinci tanıktaki

segirti kelimesi muhtemelen *segirtti* olacaktır. (...) Belki düzeltmeyi 'segirdüğünde sürçmese' şeklinde yapmak mümkündür. (Develi 2001: 94)

Develi'nin teklifini doğru buluyor bu konuda önemli birkaç gerekçe eklemek istiyorum. Dede Korkut'ta *segirt-* fiili bu örnek dışında altı yerde geçer ve bunlardan aşağıdaki ikisi 'koşmak' anlamında kullanılmıştır:

Drs.46b.2: "Delü Karçar **segirderek** vardı, şuya düşdi."

Drs.109b.6: "...çoban koyunun önüne **segirtti**."

Diğer dört örnek ise (*at*) *segirt-* '(at) koşturmak' kullanılmıştır:

Drs.13a.2: "Oğlumu *at segirdişin*, kılıç şalışın, ok atışın göreyim."

Drs.13a.5: "Babam *at segirdişüme* baksun kıvansun"

Drs.66b.5: "Ağ meydānda **segird[eyim]** senün için."

Drs.73b.6: "...korharım **segirdüriken** koşur atuş sürçdüresin"

Ayrıca şu iki cümleden birincisinde *segird-* ve *sürçdür-* fiillerinin atla ilgili olarak bir arada, ikincisinde ise yine *sürç-* fiilinin atla ilgili olarak geçmiş olması da düşüncemizi destekler:

Drs.73b.6: "...korharım **segirdüriken** koşur atuş **sürçdüresin**"

Drs.124a.3: "Av avlayup kuş kuşlayup gezeriken buğaldı, **sürçdi**, meni yere çaldı,"

Drs.106a.6 (ME 208.6) → سرچمه = **serçeşme** → sürçmese.

"kese kese yemege yahını yahşı.

segirdüğünde sürçmese yügrük yahşı"

M. Ergin, yukarıda yazılışı gösterilmiş olan kelimeyi *ser çeşme* okumuş, dizine "*serçeşme* (f.) baş, başta olan, kumandan" (MEII: 265) şeklinde işlemiş ve "*kumandan*" (DKK: 163) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay, kelimeyi *serçeşme* okumuş, aynı şekilde aktarmış (DKH: 124) ve dipnotta kelime için "*Başbuğ, kumandan*" (DKH: 182) anlamını vermiştir.

S. Tezcan, kelimeyi *sürçmese* şeklinde okumuş ve yazdığı notta bunu bir önceki kelimeyle birlikte şöyle değerlendirmiştir:

Ben burada iki önemli çekimleme yanlışlığı bulunduğunu kabul ediyorum: İlk sözcük كسركونده bütününüyle yanlışdır yerine çekimleme yanlış olmalıdır. İkinci sözcük سرچمه herbâlde سرچمه yerine yanlış yazılmıştır. Böylece cümleyi: *segirdüğünde sürçmese yügrük yahşı* olarak düzeltiyorum: *koştuğunda sürçmese yügrük* (at) iyi. (DKON: 288)

Tezcan, yukarıdaki satırların devamında teklifini *sürç-* fiilinin Drs.73b.5=Vat.96b.13 ve Drs.124a.1-4'te geçen örnekleriyle güçlendirmeye çalışmıştır. Tezcan'ın *sürçmese* okuyuşunun doğru olduğunu düşünüyor ve kanıt olarak birkaç ekleme yapmak istiyorum:

1. Nitekim şu iki cümlelerin birincisinde atla ilgili olarak *segird-* fiili, ikincisinde *gez-* fiili; *sürç-* ve *sürçdür-* fiilleri ile bir arada kullanılmıştır:

Drs.73b.6: “baba, korharım *segirdürken* çoğur atıñ *sürçdüresin*”

Drs.124a.3: “Boynı şınsun, al aygırı buñun bindüm. Av avlayup kuş kuşlayup *gezeriken* buñaldı, *sürçdi*, meni yere çaldı, şağ uyluğum şındı.”

2. Dresden nüshasında şu kelimelerde de *sin* yerine *şın* yazılmıştır:

dansuñ دانشوخ 36b.12, 37b.7	bésleyeyin بشليين 110a.13	Segrek شكرك 128b.10
esenmişidi اشمنشى 35b.1, 63a.12	sünjörn شكوم 126a.10	sünjörni شكومي 150b.4
Şemse'ddin شمش الدين 20b.10	esenmişidi اشمنشى 7a.3	sürer شورر 75a.11

3. Dresden nüshasında şu kelimelerde de harfler yer değiştirmiştir:

ardına رادنه 146a.3	Bayburd بابورد 77a.13	Oruz اورزو 143a.5
Aruzı ارزوي 64b.1	nâyibüm نابيم 46b.12	bêş بیش 79a.10
aydın آدين 137a.13	şadaşında صندوقده 126a.11	Bayın-dır بانىدر 9b.9
kııldısından قیلدسندن 134a.2	buñaldur بوکلودر 45b.13	Oruzı ارزوي 63b.11
şanışmayınca طانمشينحه 3a.10	uğrulayın اوغورلين 82a.5	gêçdi كچيدي 25a.7
yoğurdayım بوغردهيم 66b.12	çalma چا مله 54a.13	seçillen سچيلن 12b.7

Drs.106a.6 (ME 208.6)

dâyim geldüğünde tursa → geldüğünde dâim tursa (devlet yahşı.)

“Kese kese yemege yahñı yahşı,

Segirdüğünde sürçmese yügrük yahşı,

Geldüğünde dâim tursa devlet yahşı,

Bildüğün unıtmasa ‘akıl yahşı’”

M. Ergin, yukarıda koyu harflerle yazılmış olan dizeyi kelimelerin sırasını değiştirmeksizin “*Dâim geldiğinde dursa devlet güzel*” (DKK: 164) şeklinde aktarmıştır. O. Ş. Gökyay ise bu dizeyi aktarmaktan kaçınmış ve atlamıştır.

Yukarıdaki *soylamada* anlatıcı, birçok yerde sıklıkla yaptığı gibi, kelimelerin sırasını değiştirmiş olmalıdır çünkü *dâyim tır-*, ‘devam etmek sürmek’ demektir.

Nitekim *dāyim* *ıuran*, Dede Korkut'ta iki yerde geçen şu cümlede, 'ebedî' anlamında, kullanılmıştır:

Drs.82b.8, 86a.10: "**Dāyim ıuran cebbār Taırn**"

Buna göre cümlelerin "*Geldiğinde devletin (talihin) devam etmesi güzel(dir).*" şeklinde aktarılması uygundur.

Drs.106a.8 (MED 280.8) **erlik**: yiğit, savaşçı.

"Kese kese yemege **yaıını** yaışı,
Segirdüğinde sürçmese **yügrük** yaışı,
Geldüğünde dāyim ıursa **devlet** yaışı,
Bildüğün unıtmasa '**akıl** yaışı,
Karımından dönmese, kaçmasa **erlik** yaışı."

M. Ergin, yukarıdaki metinde geçen *erlik* kelimesinin anlamı için "*erlik, erkeklik, yiğitlik*" (MEII: 107) açıklamalarını vermiş ve kelimeyi "*erlik*" (DKK: 164) şeklinde aktarmıştır. O. Ş. Gökyay ise cümleyi aktarmada olduğu gibi yazmıştır (DKH: 124).

Yukarıdaki metin incelendiğinde bağlam itibarıyla bu cümledeki *erlik*'in 'yiğit, savaşçı' anlamında kullanılmış olması gerekiyor. Metinde sayılan *yaını*, *yügrük*, *devlet*, *akıl* kelimeleri de bunu gösteriyor. Buna göre cümle 'Yiğit düşmanından kaçmasa güzeldir.' şeklinde aktarılabilir.

Drs.106a.11 (ME 208.11) <**gét diler**>

"Cümle begleriyle yoldaş olup **gét diler**, tâ ki Düzmürd ıal'asına yetdiler çevre alup <**gét diler**> kondılar."

Yukarıdaki cümlede *gét diler* fiilinin, yazıcının gözünün üst satırdaki aynı kelimeye takılması nedeniyle ikinci defa yazılmış olduğu anlaşıldığı için metinden çıkarılması gerekir.

Drs.106b.6 (ME 209.6) [**Andan Döne**]

"[Andan Döne]bilmez Dölek Evren altı perlü çomağıyla at depüp, gelüp yoıarıdan aşığa kâfiri ıatı urdı, alımadı."

Yukarıdaki cümlede gösterilen tamiri, M. Ergin ve O. Ş. Gökyay (OŞG: 101.35) yapmış diğer araştırmacılar sadece özel adın başındaki *Döne* kısmını ekleyerek tamir yapmıştır. Ergin ve Gökyay'ın yukarıda gösterilen tamirlerinin Vat.102b.2'ye göre tam ve doğru olduğu anlaşılıyor. *Dönebilmez Dölek Evren* özel adı; ayrıca Drs.126b.13, 145b.11, 146a.5, 149a.4'te ve Vat.101a.11'de de aynı şekilde geçiyor.

Drs.107a.2 (ME 210.2) **güc et-**: zulmetmek.

“Yücelerden yücesin,
Kimse bilmez nècesin,
‘Azîz Tanrı
[Sen] anadan toğmadun,
Sen atadan olmadun,
Kimse rızkın yemedün,
Kimseye **güc** étmedün,
Kamu yerde aħadsin,
[Sen] Allāhu şamedsin”

M. Ergin, yukarıdaki *soylamada* geçen “*Kimseye güc étmedün*” (DKK: 165) cümlesini aktarmada olduğu gibi vermiş, dipnot düşerek “*zor göstermedin*” açıklamasını yapmış; dizinde ise **güc** kelimesini, “*güç güç, kuvvet, zor*” (MEII: 129) şeklinde işlemiştir.

O. Ş. Gökyay da cümleyi aktarmada olduğu gibi vermiş (DKH: 124) ve *güc etmek* deyiminin anlamı için “*güçlük çıkarmak; zorlamak; zulmetmek, gadretmek*” (OŞG: 216) açıklamalarına yer vermiştir.

Kanaatimce deyim, dizinde *güc et-* şeklinde işlenmeli, metinde hangi anlamda kullanılmışsa o anlam verilmeli ve ona göre aktarılmalıdır. Nitekim *Tarama Sözlüğü* 1846’da deyimın anlamı “3. *zulmetmek, gadretmek*” şeklinde tespit edilmiştir. Bu durum Dede Korkut araştırmacılarının dikkatinden kaçmış olmalı. *Tarama Sözlüğü*’nde verilmiş örneklerden biri şudur:

“*Başın kes güç idenlerin Hak bilür ki zulmedene zulm igen adl olur*” (TarS: 1846)

Marzubân-nâme Tercümesi’nde ise fiilin şu örneği geçer: “*Ademiler arasında âkıl kimdür? Dindar eyitdi: Çün aña güç ideler ol taħammül ide ve eli altındağına tevāzu’ merħamet ide.*” (Özavşar 2009: 52)

Bu durumda söz konusu cümlelerin “*Kimseye zulmetmedin*” şeklinde aktarılması gerekir.

Drs.107b.3 (ME 211.3) **girmişiken**: girerken, girdiği anda.

“Yegenek ardından yetdi, hişār kapusına **girmişiken** kara polat uz kılıc[ıyl] a eñsesine eyle çaldı kim başı top gibi yere düşdi.” = Vat.103a.3: “*kāfir hişār kapusına girmişiken Yegenek kara polat uz kılıcıyla kāfirün boynın rāstlayub şöyle çaldıkım başı top gibi öñine düşdi.*”

Yukarıda gösterdiğim ve her iki nüshada geçen cümledeki *girmişiken* zarfını M. Ergin ve O. Ş. Gökyay, aktarmaya olduğu gibi almışlardır (DKK: 166, DKH: 125). Burada geçen *girmişiken* 'in 'girerken, girdiği anda' anlamında kullanıldığı ve bu şekilde aktarılması gerektiği açıktır.

Drs.108a.3 (ME 212.3) *kalın* → *kalan*: diğer.

“Yegenek, babasıyla görüşti, andan قال *kalan* begler görüşti.”

M. Ergin yukarıdaki cümlede metindeki yazılışı gösterilmiş olan kelimeyi *kalın* okumuş, dizinde *kal-* fiilinin altında bir sıfat fiil olarak işlemiş (MEII: 162) ve “*geri kalan*” (DKK: 167) şeklinde aktarmıştır. O. Ş. Gökyay kelimeyi okumamış (OŞG: 103.28) ve aktarmamıştır (DKH: 126). S. Tezcan kelimeyi *kalın* okumuştur.

Önceki okuyuşumda; Ergin'in kelimeyi *kalan* okuyuşunun doğru olduğunu söylemiş, her iki cümlelerin öznesinin *Yegenek* olduğunu düşünerek Tezcan'ın cümleye yaptığı eklemeyi (*ile*) doğru bulmuş ve cümlelerin “*Yegenek, babasıyla görüştü, sonra diğer beyler ile görüştü.*” şeklinde anlaşılması gerektiğini söylemişim (Özcelik 2005: 233-234).

Bağlama göre Ergin'in okuyuşunun doğru olduğu anlaşılıyor. Ancak bağlama göre kelimenin 'diğer' anlamında kullanılmış olduğu anlaşılıyor; bu nedenle 'diğer' şeklinde aktarılıp dizinde şu şekilde işlemesi gerekirdi: *kalan: diğer*. Düşüncemin gerekçeleri şöyledir.

Yukarıdaki metinde; bir savaşın sonunda Yegenek'in, düşman elinden kurtardığı babası (Kazılık Koca) ile görüştüğü, ardından diğer beylerin de Kazılık Koca ile görüştükleri anlatılmaktadır. Kelimenin burada *kalın* olma ihtimali yoktur çünkü Dede Korkut'ta *Kalın oğuz begleri* tamlaması 31 yerde geçiyor²³² fakat *kalın begler* şeklinde bir tamlama hiç geçmiyor. Bu nedenle kelime *kalan* 'diğer' şeklinde okunmalı ve anlaşılmalıdır. Bu konudaki diğer gerekçelerim şunlardır:

Ancak, buradaki iki cümleden birincisinin öznesi *Yegenek*, ikincisinin ise *Kalan Begler* olması gerekiyor çünkü savaş sonrasında, önce Yegenek kurtarmış olduğu babası (Kazılık Koca) ile görüşüyor sonra diğer beyler de aynı kişiyle görüşüyor. Bu durumda *ile* kelimesini cümleye eklemeye gerek yoktur.

Dede Korkut'ta geçen şu cümlelerde de *kalan* kelimesi, 'diğer' anlamında sıfat olarak kullanılmıştır:

Drs.128a.6: “*Kalan* kâfirler yılup meydânı şalup kaçdı.”

²³²Drs.9b.12, 13b.7, 20a.8, 20b.13, 27a.1, 31b.9, 32b.9, 34b.3, 36a.8, 36a.13, 36b.6, 39b.2, 39b.12, 42b.11, 43a.1, 48a.11, 49a.8, 55b.3, 62a.1, 62a.2, 63b.4, 69b.6, 77b.5, 102a.13, 113a.2, 113b.13, 118a.11, 118a.13, 119a.7, 119a.13, 131a.7.

Drs.139b.7: “Kızcuğazun bēlini ūzer yer altında kızcuğazuma binerimiş. **Ķalan** ōlūlerūmūzi cem’ ēderimiş.”

Drs.147b.13: “Ṭaş Oğuz beglerinden Aruz, Emen ve **Ķalan** begler bunı ēşitdiler, eyitdiler”

Drs.149a.5: “Dōlek Evren gelsūn, gerū **Ķalan** begler hep gelsūn!”

Nitekim metinde yukarıdaki ilk örnek قالان, iki ve ūçūncū örnek قالان, dōrdūncū örnek ise sōz konusu ōrnekte olduėu gibi قالن şeklinde yazılmıştır. Ayrıca M. Ergin yukarıdaki Drs.139b.7, 147b.13’tē geĀen cūmlelerde kelimeyi “*diėer*” (DKK: 218, 231) şeklinde aktarmıştır.

Bu durumda, Cemiloėlu’nun “*Andan Ķalan bigler gōrişdi.*” cūmlesinde geĀen *Ķalan* kelimesi iĀin “*İĀ Anadolu Bōlgesi ağızlarında halen yaşamakta olan ve ‘sonra’ anlamına gelen bir son Āekim edatıdır.*” (Cemiloėlu 2001: 46) şeklinde değerlendirmesinin de yanlış olduğu anlaşılmaktadır Āūnkū kelimenin cūmlede ‘diğer’ anlamında bir sıfat olduğu aĀıktır. Bu kelimedenden ōnceki *andan* kelimesi ‘sonra’ anlamında kullanıldığına gōre *Ķalan* kelimesinin ‘sonra’ anlamında kullanılmış olduğu sōylenemez yani cūmle řōyle aktarılmalıdır:

“*Yegenek babasıyla gōrūřtŭ, sonra diėer beyler gōrūřtŭ.*” (DKK: 167)

Drs.108a.10 (ME 212.10) **başş ēt-**: paylaştırmak, pay etmek.

“Bayındır ĥana pencik Āıkardılar, bāĀisın gāzilere başş ētdiler.”

Dede Korkut’ta *bařř ēt-*, sadece yukarıdaki cūmlede geĀer.

M. Ergin; fiil iĀin “*bařř, bağışlama*” (MEII: 35) anlamını vermiş, geĀtiėi cūmleciiėi “*Geri Ķalanını gazilere bağışladılar.*” (DKK: 167) şeklinde aktarmıştır.

O. ř. Gōkyay ise “*bağışlamak*” (OřG: 171) anlamını vermiş ve fiilin geĀtiėi yukarıdaki cūmleyle atlamış (DKH: 126), aktarmaktan kaĀınmıştır.

Kelimeye verilen anlamların metinde anlatılan olaya yani baėlama uygun dūřmediėi gōrūřūndeyim Āūnkū *baėıř*’ın yōnū *yukarıdan ařaėıyadır*, diėer bir deyiřle *ūsrten ařadır*. Burada ise Kazılık Koca Oėlu Yegenek hikāyesinin sonunda Yegenek ve yiėitlerinin, geleneklere ve tōreye gōre, ganimetin beřte birini Bayındır Han’a, *Ķalanını* gazilere paylařtırdıkları anlatılıyor. Bu nedenle yukarıdaki cūmlede geĀen *bařř* kelimesinin anlamı ‘baėıř’ deėil ‘pay’ olmalı; *bařř ēt-* fiilinin anlamı ise ‘paylařtırmak, pay etmek’ olmalıdır.

Nitekim *Tarama Sōzłūė*’nde *bařř* kelimesinin anlamı “*kısım, cūz, parĀa*” şeklinde verilmiř ve bunun iĀin 18 ōrnek verilmiřtir; sōzłūk’tē geĀen ōrneklerden biri řōyledir:

“Mūnafıklığın ūĀ **bařř**ından biri onda bulunur.” (Tars: 380)

Bu durumda, *bâkîsin gâzîlere bahş étdiler* cümlesi, ‘*kalanı gazilere paylaştırdılar*’ şeklinde anlaşılmalıdır.

Drs.108b.10-11 (ME 213.10-11)

Oğuz Hānuñ → Oğuz hān[in]uñ ılkıcısı.

Bu notumda, öncelikle üzerinde durmak istediğim cümlelerin araştırmacılar tarafından okunuş şekillerini vermek istiyorum:

“Oğuz Hānuñ ılkıcısı gelüp haber getürdi” (Ergin)

“Oğuz Hānuñ ılkıcısı gelüp haber getirdi” (Gökyay, OŞG: 185.8)

“[Bayındır] Hānuñ ılkıcısı gelüp haber getürdi” (Tezcan)

“Oğuz hān<in>uñ ılkıcısı gelüp haber getürdi” (Sertkaya 2004: 137)

Yukarıdaki okuyuş şekillerine baktığımızda, Ergin ve Gökyay’ın cümlelerin metindeki yazılışını doğru kabul ettikleri anlaşılıyor. Tezcan, dipnotunda “*Burada fazladan Oğuz bulunuyor. Bu yanlış, bunun yerine Bayındır girmesi gerekiyor. Ekliyoruz.*” (DKO: 301) şeklinde tamir gerekçesini belirtmiştir. Sertkaya ise sadece خانك kelimesinin yazılışında bir yanlışlık yapıldığını kabul ederek kelimeyi *hān<in>uñ* şeklinde tamir etmiş ancak herhangi bir gerekçe göstermemiştir.

Sertkaya’nın okuyuşunun doğru olduğunu düşünüyor ve bu konuda birkaç gerekçe sunmak istiyorum:

1. Bu cümlelerin geçtiği *Basat Tepegözi Öldürdüğü Boy*’da *Bayındır Han*’ın adı hiç geçmez. Diğer bir deyişle bu *boy*da, *Oğuz*><*Tepegöz* çarpışması söz konusudur.

2. Cümlelerin geçtiği *Basat Tepegözi Öldürdüğü Boy*, bir olayın anlatımı ile başlar. Aynı zamanda bu *boyun* başında, diğer *boylardan* farklı olarak, bir kişiden değil *Oğuz*’dan söz edilir. Yukarıdaki cümle *boyun* hemen başında geçer ve bu *boy*’da kurgu olarak da diğerlerinden farklı birtakım özellikler dikkat çeker; bunu üç bölümde şöyle özetleyebiliriz:

* Başlangıçta *Tepegöz*’ün dünyaya gelişi hikâye edilir.

* *Tepegöz*’ün büyümesi ve *Oğuz*’un başına bela kesilişi anlatılır.

* *Oğuz*’un *Tepegöz*’den bunaldığı bir anda *Basat*, ortaya çıkar ve *Tepegöz*’ü öldürerek *Oğuz*’u bu beladan kurtarır.

Boyun saydığım bu üç bölümünde de *Oğuz* ile *Tepegöz*’ün mücadelesi vardır. *Basat*, üçüncü bölümde ortaya çıkar fakat hikâyede *Basat*’ın varlığından veya adından yine *Oğuz* için söz edilir. İşte bu nedenle de hikâyeye boyunca *Oğuz* adı, sıkça tekrar edilir. Kısacası *Oğuz*, bir bakıma bu *boyun* bir kahramanı gibi sunulmaktadır.

Drs.108b.12 (ME 213.12)

اورر → ات [کبی] = **at urur** → it [gibi] ürer.

“Hānum; sazdan bir aşlan çıkar, **at urur** → it [gibi] ürer, apul apul yörışı
Adem gibi; at başuban kan sömürür.”

Yukarıdaki cümlede tamiri yapılan kısım metinde اورر at şeklinde yazılmış ve önceki çalışmalarda *at urur* şeklinde okunmuştur. Tezcan, cümleyi aynı şekilde okumakla birlikte cümleyle ilgili olarak yazdığı notta farklı okuyuşlara dikkat çekerek itiraz etmiş ve cümlemin yukarıdaki okunuş şekliyle ortaya çıkan bir çelişkiye dikkat çekmiştir:

Bu parçayı alıntılaman Erzi, açıkça *at* okunacak biçimde yazılmış olan sözcüğü *ün* okumuştur. (bkz. Adnan Sadık Erzi, ‘Ak-Koyunlu ve Kara-Koyunlu Tarihi Hakkında Araştırmalar’, TTK *Belleten* 18, 1954, s.184); yani herhangi bir açıklama vermemiş olmakla birlikte burada bir çekimleme yanlışı bulunduğunu kabul etmiştir. TarS. 4077’de *ün ur-* ‘yüksek ses çıkarmak, bağırarak, haykırmak’ deyimini için sadece bir tanım gösterilmiştir; kendi taramalarda da bu deyim için başka tanımlar bulamadığımdan Erzi’nin önerisini benimsemekte tereddüt ediyor, fakat haklı olabileceğini düşünüyorum. Aynı anlama gelen *ün ét-* ve *ün eyle-* deyimine ise daha sık rastlanır, bkz. TarS. 4076.

Aysu Ata ise چترات اورر sözcüklerini çokkrat urur, okumayı önermiştir; *çokkrat*’ın ‘hayvan bağirtısı’ anlamına geldiğini düşünmektedir. Böyle bir sözcük yoktur, *çokra-* sadece ‘kaynamak’ anlamına gelir. Dolayısıyla bu öneri kabul edilemez. (DKON: 297-298).

Tezcan, sözünü ettiği okuyuş veya tekliflere karşı çıkmakta haklıdır. Ayrıca gerçekten de cümlemin sonunda, “*at başuban kan sömürür.*” cümleciğinin bulunması, baştaki *at urur* okuyuşunun doğru olmadığını ve metnin bu kısmı için farklı bir yorum yapmak gerektiğini açıkça gösteriyor. Bir *soylamada* Kan Turalı’yı öven yiğitleri kendisi için şu cümleyi kullanır:

Drs.94a.2: “Taylar başan, ü[ğ]ük tamarın dilüben kanın şoran”

Bu cümlede geçen *tay bas-* ve *kan şor-* deyimleri yerine üzerinde durduğumuz cümlede *at başuban kan sömür-* geçmiş olması da yukarıda belirttiğimiz düşüncüyü desteklemektedir. Burada *kan şor-* veya *kan sömür-* fiilleriyle ilgili bir sorun olmadığı açıktır. O hâlde, *at urur* şeklinde okunmuş olan ibarenin doğru okunuşu ne olmalıdır?

Bu cümle, *Basat Tepegözi Öldürdüğü Boy*’da geçer. Hikâyenin hemen başında ozan şunları anlatır:

Basat Depegözi Öldürdüğü Boyı Beyân eder Hānum hey! Meger hānum, bir gün Oğuz otururken üstüne yağ geldi; dün içinde ürkdü göçdü. Kaçup gideriken Aruz Kocanın oğlancuğu düşmüş, bir aşlan bulup götürmüş, béslemiş. Oğuz gene eyyāmıla gelüp yurdına kondı. Oğuz Hān[ın]ın ilkıcısı gelüp haber getürdi, eydür: (Drs.108b.5-11)

İşte hemen bu metnin devamında yukarıdaki söz konusu cümle yer alır yani ozan, bu cümle ile Bayındır Han'ın huzuruna çıkan bir çobanın ağzından aslanların içinde büyümüş olan Basat'ı tasvir etmektedir.

Bağlama göre araştırmacılar tarafından *at* veya bir önceki kelimeyle birleştirilerek *çokrat* şeklinde okunmuş olan iki kelimedenden birincisinin *çıkır* ikincisinin *it* okunması gerektiğini, ayrıca bu iki kelimenin arasında ise *gibi* kelimesinin metinde yazılmamış olduğunu düşünüyor ve ibarenin *it [gibi] ürer* şeklinde tamir ederek okuyorum.

Bununla ilgili olarak *köpek* için şu cümlelerde kullanılmış olan *vaf vaf ür-en* 'havla-yan' fiilini kanıt gösteriyorum:

Drs.25a.9: “Karanğu aḥşam olanda **vaf vaf üren...**”

Ayrıca Dede Korkut'ta *gibi*'nin başka kahramanlarla ilgili benzer kullanılışlarını da bir başka kanıt olarak gösteriyorum:

Drs.142b.4: “İt **gibi** kev kev eden çirkin huşlı”

Drs.75b.13: “Deve **gibi** kükredi, arşlan **gibi** aḡradı, na'ra urup haykırdı, yaba yalıḡuz kâfire at depdi, kılıç urdı.”

Drs.55a.9: “aşlan **gibi** tırışuḡdan, kaḡrıluban baḡışuḡdan aḡam Beyrege berzedürem ozan seni.”

Drs.24b.12: “K̄ar ile yağmur yağanda er **gibi** tıran”

Drs.109a.11 (ME 214.11)

Koḡur Koca Şarı Çoban → Koḡur Koca [oḡlı] Şarı Çoban.

“Aruzıḡ bir çobanı vardı, adına Koḡur Koca [oḡlı] Şarı Çoban d̄erleridi.”

S. Tezcan, yukarıdaki tamiri yapmış ve yazdığı notta tamiriyle ilgili olarak şunları yazmıştır:

Metinde [oḡlı] sözcüğünün eksik olduğu benzer yapıdaki kişi adlarıyla karşılaştırınca belli olmaktadır: Eylik Koca oḡlı Sarı Kumlaş, Gaflet Koca Oḡlı Şer Şemseddin, Kazılık Koca oḡlı Beg Yegenek, Eylik Koca oḡlı Alb Eren, Duha Koca oḡlı Deli Domrul, Kanlı Koca oḡlı Kan Turalı, Eylik Koca oḡlı Dönebilmez Dölek Evren, Uşun Koca oḡlı Segrek, Ense Koca oḡlı Okçı [Kozan] (DKON: 298)

Tezcan'ın bu tamirine katılıyor ve bir gerekçe eklemek istiyorum:

Dede Korkut'ta şu kişi adları da *baba* adı ile birlikte anılmıştır:

Aruz oḡlı Basat	Kazan oḡlı Oruz Beg
Bay Böre Beg oḡlı Bamsı Beyrek	Kıyan Selcük oḡlı Deli Tundar
Begil oḡlı Emren	Togsun oḡlı Rüstem

Dirse Han oğlu Boğaç Han	Ulaş oğlu Salur Kazan
Dozan oğlu Alp Rüstem	Yagınçı oğlu Elalmış
Kamgan oğlu Han Bayındır	Yalancı oğlu Yaltacuk
Kara Göne oğlu Kara Budak	

Söz konusu kişi adlarının geçtiği yerler için bk. Özel Adlar Dizini.

Drs.110a.5 (ME 216.5)

بَنِمِشَلَرِدِي → **بَنِمِشَلَرِدِي** = yetmişleridi → binmişleridi; seyrāna bin-: gezintiye çıkmak.

“Meger oldem Bayındır Hân beglerle seyrāna **binmişleridi**. Bu bınarun üzerine geldiler, gördiler kim bir ‘ibret nesne yatur, başı göti belürsüz. Çevre aldılar. Endi bir yigit bunı depdi. Depdükçe böyüdi.”

Yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan fiili M. Ergin, *binmişleridi* okumuş ve “*binmişlerdi*.” (DKK: 170) şeklinde aktarmıştır. O. Ş. Gökyay, fiili *binmişleridi* (OŞG: 106.13) okumuş ve “*çıkmuşlardı*.” (DKH: 128) şeklinde aktarmıştır. Tezcan ve Özçelik, kelimeyi yazılışına uygun olarak *yetmişleridi* şeklinde okumuştur.

Ancak bağlama dikkat edildiğinde burada bir yazım yanlışlığı olduğu, Ergin ve Gökyay’ın *binmişleridi* şeklindeki tamirlerinin bağlama uygun düştüğü ve doğru olduğu anlaşıyor.

Ayrıca aşağıdaki cümlelerde geçen *ava binmek* deyimini de bu cümledeki *seyrāna binmek* deyiminin doğru olduğunu gösteriyor:

Drs.40a.1: “Begler hep *ava bindi*.”

Drs.120b.9: “Üç yüz altmış altı alp *ava binse*...”

Drs.122a.6: “*Ava bingil*, gönlün açılson, dēdi.”

Drs.123a.1: “Kara taşlar öjine *ava bindüm*”

Drs.131b.7: “Üç yüz altmış altı alp *ava binse*...”

Drs.138a.4: “Mere, şabāh şahinleri al, halvetce *ava binelüm*”

Drs.138b.1: “...ol gün Tomanın kal’asınun Tekürü *ava binmişidi*.”

Nitekim İyi ve Kötü Prens hikâyesinin başında da yönelme durumu ekiyle *ilinçüke atlantur*-deyimi geçer:

“taşgaru ilinçüke atlanturdi erdi = Dışarıda eğlenmesi için (prensi) ata bindirmişlerdi” (Hamilton 1998: 27)

Drs.110a.12 (ME 216.12) *bunı* yerine *munı* (Ağız taklidi *örneği*).

“*Hānum, munı maña vērūḡ; oḡlun Basaṭıla bēsleyeyin.*”

Yukarıdaki cümle, *Basat Tepegözi Öldürdüğü Boy*’da geçer. Metinde anlatılan olaya göre Bayındır Han, beyleriyle gezintiyeye çıkar. Bir pınar başına geldiklerinde yeni doğmuş olan Tepegöz’ü bulurlar. Bu olay metinde şöyle anlatılır:

Bu bıḡarūḡ üzerine geldiler, gördiler kim bir ‘ibret nesne yatur, başı göti belürsiz. Çevre aldılar. Ėndi bir yigit bunı depdi, depdükçe böyüdi. Birkaç yigit daḡı ėndiler, depdiler, depdüklerince böyüdi. Aruz Koca daḡı ėnüp depdi, mahmūzı tokındı bu baḡanak yarıldı, içinden bir oḡlan çıkdı; gevdesi ādem, depesinde bir gözi var. Aruz aldı bu oḡlanı etegine şardı, eydür: ‘*Hānum, munı maña vērūḡ; oḡlum Basaṭıla bēsleyeyin.*’ dedi. Bayındır Hān: “*Senūḡ olsun.*” dedi. (Drs.110a.4-13)

Metinde görüldüğü gibi Aruz, Tepegöz’ü eteğine sarar, Bayındır Han’a “*Hānum, munı maña vērūḡ; oḡlum Basaṭıla bēsleyeyin.*” der ve onu büyütmek için izin ister.

İşte anlatıcı ozan, burada Aruz’un aḡzını taklit yoluyla canlandırmak istediğinden *bunı* kelimesini *munı* şekline çevirmiştir. Ozan burada muhtemelen Aruz’un garip görünüşü, fakat henüz bir bebek olan ve her canlının yavrusu gibi sevimli bulduğu Tepegöz’ü sevdiğini dinleyicilere yansıtmak için bir canlandırma yapmış ve bunu vurgulayarak anlatmak istemiş olmalıdır. Ozan, canlandırma ve ağız taklidi ile olaya gerçeklik katarak bir pekiştirme yapmıştır. Ozanın metinde *m, n, ḡ* ünsüzleriyle yapmış olduğu aliterasyon da canlandırmanın bir başka ögesidir. Bu düşüncenin bir başka kanıtı ise *bu* kelimesinin metinde beş yerde²³³ *mu* şeklinde ve benzer amaçla kullanılmış olmasıdır.

Benzer örnekler için bk. Drs.40a.12, Drs.76b.3, Drs.115a.7-9, Drs.117a.5, Drs.126b.9, Drs.130a.12, Drs.139a.2-3, Drs.143a.11 notları.

Drs.110b.8 (ME 217.8) *ordu, uzadı* → ordı [*uşakları*].

“Bēslediler, böyüdi, gezer oldı, oḡlancuḡları ile oynar oldı. Oḡlancuḡlarıḡ kiminūḡ burun, kiminūḡ kuḡaḡın yēmege başladı. El-ḡāşılı, اوردي *ordi* [*uşakları*] bunun ucından ḡatı *incindiler*, *āciz ḡaldılar*, Aruza şikāyet ėdüp *aḡlaşdılar*. Aruz Depegözi döḡdi, söḡdi, yaşaḡ eyledi. Eslemedi, āḡir ėvinden ḡovdı.”

M. Ergin, yukarıdaki cümlede geçen, metindeki yazılışı verilmiş olan kelimeyi, *ordu* okumuş, “*halkın*” (DKK: 171) şeklinde aktarmıştır. O. Ş. Gökyay, kelimeyi *ordu* okumuş, “*orda*” (DKH: 128) şeklinde aktarmıştır.

Daha önce, cümlelerin yüklemine çokluk eki bulunmasından hareketle kelimenin metinde yanlış yazıldığını düşünmüş, *uzadı* okunması ve ‘uzun zaman’ şeklinde anlaşılması gerektiğini savunmuştum (Özçelik 2005: 236-237).

Şimdi ise kelimenin *ordı* okunması gerektiğini, ancak bir tamir yapılması gerektiğini ve bu kelimeden sonra [*uşakları*] kelimesinin eklenmesi gerektiğini düşünüyorum. Bu düşüncemin gerekçeleri şunlardır:

1. Yazılışına uygun hâlinde cümlelerin öznesi (*ordı*) ile yüklemeler (*incindiler*, ‘*âciz kaldılar*, *ağlaşdılar*) arasında uyumsuzluk görülüyor. Böyle bir tamir yapıldığında ortaya çıkan *ordı* [*uşakları*] tamlaması ise bu yüklemelerle gayet uygun düşüyor.

2. *Boğaç Han Boyu*’nda geçen buna benzer üç *ordı* *uşağı* tamlaması da bu taminin doğru olduğunu gösteriyor:

“Dirse Hānuḡ oğlancuḡı, üç daḡı ordı uşaḡı meydānda aşuk oynarlarđı. Boḡayı koyu vērdiler, oğlancuḡlara: “Kaç!” dēdiler. Ol üç oḡlan kaçdı, Dirse Hānuḡ oğlancuḡı kaçmadı” (Drs.10a.2-5)

3. Cümlelerin özellikle asıl yüklemi olan *ağlaşdılar*, buradaki öznenin ‘çocuklar’ anlamındaki *uşaklar* olması gerektiğini gösteriyor.

Drs.111a.1 (ME 218.1) *âdem* al-: adam kaçırmak.

“Depegöz Oḡuzdan çıkdı, bir yüce taḡa vardı, yol kesdi, *âdem* aldı, böyük ḡarāmī oldı.”

Dede Korkut’ta, sadece yukarıdaki cümlede geçen *âdem* al- fiili, şimdiye kadarki çalışmalarda *adam* ve al- maddelerinde, aynı yerlerde, gerçek anlamlarıyla işlenmiştir. M. Ergin ve O. Ş. Gökyay fiili “*adam* aldı” (DKK: 128, DKH: 171) şeklinde aktarmışlardır.

Fiilin cümlede, ‘adam kaçırmak’ anlamında kullanıldığı açıktır.

Drs.111a.10 (ME 218.10) *Uşun* Koca → *Öşun* Koca.

“*Öşun* Koca oḡlı gibi pehlivān, elinde şehīd oldı”

Yukarıdaki cümlede geçen özel adın ilk kelimesi, şimdiye kadar hep *Uşun* şeklinde okunmuştur. İlk olarak M. S. Kaçalin, bir bildirisinde buna dikkat çekerek *Öşun* okunması gerektiğini belirtmiş ve kelimenin etimolojisi hakkında yapı bakımından benzer kelimelerden de hareketle şu açıklamaları yapmıştır:

Daha önce *Uşun* okunan bu kişi adıyla ilgili açıklayıcı bilgi olarak bir tek ilk veride *pehlivān* olduğu söylenir. *Öşun* ‘omuz başı’ demektir. *Öş* ‘ağa dal boynuz gibi nesnelerin özü. Boynuz özü. Kuşlarla atların kuyruk

sokumuna da *ös* denir.' Eldeki öbür verilere göre (*äl*+*n* 'alın' (<*äl* 'ön', *boy*+*n* 'boyun', *kār*+*n* 'karnı' (<*kār* 'kap'), *koy*+*n* 'döş' (<**koy* 'döş'), *ul*+*n* 'bitki sapından, bitki gövdesinden yapılan başsaksız ok' (<**ul* 'bitki sapı, bitki gövdesi'), *yağr*+*n* 'kürek kemiği' (<*yağr* 'kürek kemiği bölgesi') sözcük *ös*+*n* 'omuz' biçiminde düşünülebilir. Göze çarpan niteliklerin, ayrıntı özelliklerin belirleyici olmaları mümkündür. Yeni doğan çocukta göze çarpan vücudun bir organını, rengini belirten *Akbaş*, *Albaş*, *Alın*, *Burun*, *Çutur*, *Kara*, *Karakızıl*, *Kılbaş*, *Tobuk* gibi adlar (...) görülebilir. (Kaçalın 2004: 97-98)

Söz konusu kelime, Dresden nüshasında dokuz yerde²³⁴ daha geçer. Kaçalın'ın okuma teklifi ve kelimenin yapısıyla ilgili düşüncesinin doğru olduğunu düşünüyorum, başka bazı eklemeler yapmak istiyorum.

* Dresden nüshasındaki şu kişi adlarında da *organ* adı veya vücudun bir bölümü ile ilgili kelime geçer:

At Ağızlı Aruz Koca	Boğazca Fatma	Enşe koca Oğlu Oğçı
Kılbaş	Tepegöz	Yağrancı Oğlu Elalmış

* Şimdi de Dede Korkut'taki kişi adlarında dikkat çeken bazı durumlara değinelim: Aşağıdaki kişi adlarında *kavram* adı geçer:

Bayındır Han	Deli Dumrul	Gaflet Koca
Dölek Evren	Deli Dundar	Kazalık Koca
Eylilik Koca	Deli Karçar	Kısırca Yenge
Şer Şemseddin	Yalancı oğlu Yaltacuk	Ters Uzamış
Oruz ²³⁴ Beg		

* Dede Korkut'taki şu kişi adlarında *renk* adı geçer:

Kara Arslan Melik	Kara Göne	Sarı Çoban
Kara Budak	Kara Tekür	Koşur Koca
Kara Çekür	Karaca / Karacuk Çoban	Sarı Kulmaş
Kara Tekür Melik		

* Dede Korkut'taki şu kişi adlarında *hayvan* adı geçer:

At Ağızlı Aruz Koca	Boğacuk Melik	Kara Arslan Melik
Basat	Boğaç	Dölek Evren
Bay Böre Beg		

* Dede Korkut'taki şu kişi adlarında *eşya* adı geçer:

234Drs.128b.10, 128b.11, 129a.6, 129b.5, 130a.2, 130a.4, 130a.6, 136b.7, 137a.12.
235 (<Far. rüze).

Arşın oğlu Direk Tekür	Demür [E]güci	Yapağulu Koca
Demir Tonlu Mamak	Kanturalı	Yünlü Koca
Enşe Koca Oğlu Olççı		

* Dede Korkut'taki şu kişi adlarında *boy* vb. adı geçer:

Bügdüz Emen	Kağı Koca	Kıpçak Melik
Salur Kazan		

* Dede Korkut'taki şu kişi adlarında *tabiat olayı* adı geçer:²³⁶

Kıyan Selcük	Kıyan ²³⁵ [E]güci	

* Ayrıca *Beyrek*, *Egrek* ve *Segrek* kişi adlarının son hecesi / *rek* / bulunması dikkat çeker.

Drs.111a.11 (ME 218.11) أروك → أبروك = **aruk** → a[y]ruk 'başka'.

"Öşün Koca oğlu gibi pehlevân elinde şehîd oldu; أروك a[y]ruk cândan ögey karındaşı Depegöz elinde helâk oldu."

Yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilen kelimeyi M. Ergin, *aruk* okumuş, "zayıf" (MEII: 20) diye anlam vermiş ve aynı şekilde aktarmıştır (DKK: 171).

O. Ş. Gökyay da kelimeyi *aruk* (OŞG: 107.10) okumuş, aynı anlamı vermiş (OŞG: 165), ancak aktarmaktan kaçınmıştır (DKH: 128).

S. Tezcan ise yazdığı notta şu görüşlere yer vermiştir:

Bence buradaki sözcük أبروك yerine yanlış çekimlenmiştir. TarS. 332'de *ayrık* / *ayruk* maddesinde Terceman'dan (16. yy.) alınan bir veri şöyle: 'a'hyâf: şol karındaşlara dërler ki anaları bir ola da'ı baba ayrık ola'. Buna göre *ayruk cândan karındaş* deyimini 'ana bir, baba ayrı (ya da baba bir, ana ayrı) kardeş, üvey kardeş' olarak yorumlamayı öneriyorum. Aynılma durumu ekinin kullanılmasını bugün resmî dilde künye bildirirken kullanılan: *Ahmet oğlu Ayşe'den doğma* (~ *olma*) *Mehmet* gibi ifadelerle krş.

Aynı yanlış, yani *elif*'ten sonra *ye*'nin yazılmaması Drs.137a.13'te de karşımıza çıkıyor: a[y]dın. (DKON: 304).

Tezcan, notunun son paragrafında düşüncesine kanıt olarak gösterdiği *aydın* kelimesinin metindeki yazılışı konusunda yanılmıştır. Burada *ye* harfinin eksikliği değil, *dal* ve *ye* harflerinin yer değiştirmesi söz konusudur: أیدن → آیدن (= *adın* → *aydın*) çünkü Dresden yazıcısı, bunun dışında yedi yerde²³⁷ geçen *aydın* kelimesini hep آیدنی *aydın*(ı) şeklinde yazmıştır. Ayrıca Dresden yazıcısı, şu kelimeleri yazarken de işaretlenmiş olan harflerin yerini değiştirmiştir:

236 "kıyan yağmursuyunun şiddetli ve hızlı akıntısı" (Yudakhin 1988: 464).

237 Drs.63b.3, 70b.2, 74b.12, 113b.9, 123b.13, 130b.4, 146b.13.

Örnek	Yer	Örnek	Yer
tanışmayınca طانمشينحه	3a.10	yoğurdayım يوغرهديم	66b.12
Bayın-dır بانى در	9b.9	Bayburd بابورد	77a.13
seçilen سچيلن	12b.7	bêş ببش	79a.10
gêçdi كچيدي	25a.7	uğrulayın اوغورلين	82a.5
buñaldur بوكلودر	45b.13	şadaķında صندوقده	126a.11
nāyibūm نابيم	46b.12	kıcıldısından قیلحدسندن	134a.2
çalma چا مله	54a.13	Oruz اورزو	143a.5
Oruzı اورزوي	63b.11	ardına رادنه	146a.3

Zahidoğlu, Tezcan'ın bu düşüncesine karşı çıkararak cümlede geçen *aruk* kelimesinin *ar-* 'temizlemek' kökünden geldiğini söylemiş ve düşüncesine kanıt olarak *Siracü'l-Kulub*'dan: *aruk can* 'temiz candan olan, bir candan olan' olarak anlamak gerektiğini belirtmiş ve görüşünü şöyle özetlemiştir: "*metnin genel mantığına, deyimim etimolojik kökenine ve kullanıldığı duygusal ortama 'özbeöz' anlamı daha çok uymaktadır.*" (Zahidoğlu 2004a: 281).

Daha önce Zahidoğlu'nun tercihinin bağlama uygun düştüğünü yazmış ve bazı açıklamalar yapmışım. Ancak şimdi Tezcan'ın yorumunun bağlama daha uygun olduğunu düşünüyor ve bu düşüncemle ilgili birkaç gerekçe sunmak istiyorum:

* Dresden nüshasında *aruk* 'temiz' kelimesi, artık *aru* / *arı* şeklindedir ve bunlardan ikisi yuvarlak ünlülü *aru* (*aru*) olup, Drs.62b.3 ve Drs.108a.8'de geçen kalıplaşmış özellikteki şu cümlede kullanılmıştır:

"Kuşuñ alaķanını, kumaşuñ اروسنى *arusını*, kızun gökçegini, toķuzlama çarğap çuħa ħānlar ħānı Bayındıra pencik çıkardılar."

* Dresden nüshasında söz konusu kelimenin 10 örneği²³⁸ ise metinde düz ünlülü olarak *arı* (*arı*) şeklinde yazılmıştır.

* Dresden nüshasında dört örnek²³⁹ ise *arı* şeklinde yazılmıştır:

Yazım şekilleri Tezcan'ın görüşünde haklı olduğunu gösteriyor çünkü Zahidoğlu'nun sözünü ettiği 'temiz' anlamındaki *aruk* kelimesi metinde hiç geçmiyor; buna karşılık sekiz yerde²⁴⁰ *aruk* 'zayıf' geçiyor.

* Dresden nüshasında *ayruk* 'başka' kelimesi ise şu iki cümlede geçer ve metinde *ayruk* şeklinde yazılmıştır:

238Drs.35a.6, 68a.3, 75b.10, 98b.6, 102b.7, 108b.2, 119b.2, 122a.4, 137b.10, 153b.12.

239Drs.43b.11, 62a.3, 63a.5, 79a.10, 147b.4.

240Drs.26a.10, 30b.2, 46a.1, 46a.8, 46a.9, 120b.13, 121a.1, 125b.9.

Drs.74a.11: “baña tutan gerdege **ayruk** girsün.”

Drs.145a.9: “adahlusun **ayruk**lar aluriken tartup alan...”

* Söz konusu kelime *elif*’ten sonra *ye*’nin yazılmamış olduğu anlaşılıyor. Nitekim yazıcı, şu kelimelerde de *ye*’yi yazmamıştır:

każāyī قضاي 4b.10	buğrayı بوغرای 9b.11	bulımadı بولمدي 72b.8
kızluyı قزلوي 8b.1	diznün دزنوك 20b.3	kaçdılar قاجدler 103b.10
gelin گلین 98b.4	boyı بوي 21a.8	oynadayım اوینادم 66b.7
bileyin بیلین 148a.9	tañrılı تنکرلی 142b.6	süşmedi سوسمدي 106b.3
borcluyı بورجلوي 9b.1, 9a.7, 9b.1	tutdılar طوتدler 95a.4	diznün دیزنك 35b.11

* Hemen aşağıdaki notta sunduğumuz *ögey* kelimesi ile ilgili açıklamalar da bu tamirin doğru olduğunu gösteriyor.

Drs.111a.11 (ME 218.11) اكي → او كي = iki → ögey ‘üvey’

“Öşün Koca oğlu gibi pehlevân elinde şehîd oldu; a[y]ruk cāndan اكي ögey karındaşı Depegöz elinde helâk oldu.”

Yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan kelime, hep *iki* şeklinde okunmuştur. Söz konusu kelime V. Sultanzade (2013) tarafından ilk olarak farklı bir yaklaşımla *ögey* okunmuştur. Sultanzade, *ögey* şeklindeki okuma teklifinin Tezcan’ın yukarıda bir önceki notta verdiğimiz notunu desteklediğini belirterek şöyle demiştir:

Aralarında büyük yaş farkı olan Egrek ve Segrek, muhtemelen baba bir, anne ayrı kardeşlerdir. Bizi ilgilendiren kelimenin *ögey* olarak okunması, S. Tezcan’ın yukarıdaki yorumunu desteklemektedir. ‘Ayruk candan ögey karındaşı’ bağlamı içinde *ögey* kelimesi yerinde görünür ve bu bağlamda *elif*, *kef*, *ye* harf sırasının mümkün okunuşları içinde *ögey* en akla yakın seçenektir. Araştırmacıların bugüne kadar bunu fark etmemesi, *elif*’ten sonra *vav*’ın yazılmamış olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak kelime başında geniş yuvarlak ünlülerin *vav*’sız tek *elif*’le yazılması Dede Korkut metni için alışılmadık durum değildir; mesela, *Oğuz* (Drs.3a: 7; 7a: 4; 128b: 11; 129a: 5; 129b.5; 130a.2...), *oğul* (Drs.3b: 5), *ölüsi* (Drs.48b: 5) gibi kelimeler bu şekilde yazılmıştır. (Sultanzade 2013: 153)

Bu okuma teklifinin bağlama gayet uygun olduğunu düşünüyor ve teklifi güçlendirecek eklemeler yapmak istiyorum. Dresden nüshasında benzer şekilde *vav*’ın yazılmamış olduğu şu örnekler de geçer:

boyıladıqda بیلدقده 100b.11	böyük بیک 23a.5	olmuş المیش 15b.5
gördi کردی 68b.8	yok یق 6b.8, 17a.5	urup اروب 133b.6
buñlu بکلر 56b.4, 75a.7, 95b.4, 148a.13, 148b.3	buğra بغرا 9a.5, 90a.12, 96a.5, 133a.5, 149a.7	Oruz اروز 143b.8
qoyun قون 149a.7	üşürük اشورک 149b.10	düşdiler دشدلر 153b.2

Yukarıda sözü edilen makalede şöyle denilmiştir:

“Ögey, Eski Türkçe Döneminden itibaren kullanılan (...) ve bu biçimiyle bugün Azerbaycan Türkçesi, Özbek Türkçesi ve başka Türk dili ve lehçelerinin söz varlığında yer alan ‘üvey’ anlamına sahip bir kelimedir. *Uşun Koca Oğlu Segrek* boyu’nda kardeşlerin üvey olduğu konusunda açık bir bilgi yoktur. Ancak bu, boyun orijinal metninde veya daha önceki versiyonlarında olmadığı anlamına gelmez.” (Sultanzade 2013: 151)

Tepegöz hikâyesinde geçen ve yukarıda da verilmiş olan cümlede daha önce iki okunmuş olan kelimenin *ögey* olduğu anlaşıldığına göre bu bilgiyi *Öşün Koca Oğlu Segrek Boy*’unun hemen başında geçen ve *Öşün Koca*’nın hayatında iki erkek çocuk sahibi olduğunu belirten “*Oğuz zamanında Öşün Koca derler bir gişi vardı, ‘ömrinde iki oğlu vardı.’*” (Drs.128b.11-12) şeklindeki cümleyle birlikte yorumlamak gerektiği anlaşıyor. Bu durumda iki ihtimal söz konusu olabilir: Birinci ihtimal; *Öşün Koca*, iki evliydi ve her eşinden birer erkek çocuk sahibi olmuştu. İkinci ihtimal; büyük kardeş *Egrek* doğduktan sonra annesi öldü, *Öşün Koca* tekrar evlendi ve ikinci eşinden *Segrek* doğdu.

Drs.112a.2 (ME 220.2) → هم / *hem* kelimesinin yanlış yazımı.

“Hoş, öyle olsun, evet; **hem** maña iki âdem vërun, yëmegüm benüm pişür-sün, men yëyeyim.”

Yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazım şekli gösterilen kelime şimdiye kadar doğru olarak *hem* şeklinde okunmuştur. Ancak söz konusu kelimenin aynı cümlede ve bir alt satırda geçen (*benüm*) kelimesine göz takılması sonucu yanlış yazılmış olduğunu belirtmek gerekiyor.

Drs.112b.4 (ME 221.4) بساته → بسات = **Basat** [katına] → Basat[a].

“Geldi içërü **Basat[a]** girdi selam virdi, ağladı”

M. Ergin, bu cümleyi yukarıdaki şekilde okumuş ve aktarmıştır (DKK: 173). O. Ş. Gökyay cümleyi *Geldi, içërü Basaşa girdi, selâm verdi, ağladı* (OŞG: 108.8) şeklinde okumuş ve aktarmıştır (DKH: 129).

S. Tezcan ise bu okuma şekillerine karşı çıkarak cümleyi “*Geldi, içërü Basat [katına] girdi, selâm verdi, ağladı*” şeklinde tamir ederek okumuş ve gerekçe olarak şu notu yazmıştır:

Metinde: Geldi içeri بِسَط Basat girdi selâm verdi, bulunduğu hâlde Ergin ve Gökyay, *Basağa* olarak düzeltilmişlerdir. Bence bu düzeltme uygun değildir; arada *katına* eksiktir. Yukarıdaki gibi ekleme gereklidir. (DKON: 304)

Bence Ergin ve Gökyay'ın tercihleri doğru, tamirleri yeterlidir çünkü ozan sözlü anlatım sırasında unuttuğu kelimeleri bir sonraki kelime veya kelime grubundan sonraya alıp yerlerini değiştirebilmektedir. Buna benzer durumları ağız araştırmalarında da sıkça görebiliriz yani ozan “*Geldi, içeri Basat[a] girdi, selâm verdi, ağladı*” sıralı cümlesinde, *Geldi, içeri Basat[a]* dedikten sonra *içeri girdi* demesi gerektiğini farketmiş ve o anda *girdi* kelimesini söylemiş olmalı. Dresden yazıcısının yaptığı yanlış ise *Basat* adının sonundaki *he*'yi şu örneklerde olduğu gibi yazmamaktır:

kesdüremedi كسدردمي 112b.10	ķaraŋu فركو 117b.12	ṭulada طولاد 56b.2
kesdüremedi كسدردمي 153a.9		

Bu açıklamalara göre cümle şöyle olmalıdır:

“Geldi, içeri girdi, Basat[a] selâm verdi, ağladı”

Drs.112b.5 (ME 221.5)

1. اوغلي / oğlı → oğlı. / اوغلي → اوغلي.
2. اردیل / erdil → Erdebil. / اردیل → اردیل.
3. teke: erkek keçi → boynuzundan yay yapılan erkek dağ keçisi.

“Avcına şıgmayan uluŋlu oğlı,
Erdebil teke boynuzundan katı yaylı,
İç Oğuzda Taş Oğuzda adı bellü
Aruz oğlı hânım Basat, maña meded!”

1. S. Tezcan yukarıdaki ilk dizede geçen, metinde اوغلي şeklinde yazılmış ve daha önce yazılışına uygun olarak oğlı / oğlu okunmuş olan kelimeyi oğlı şeklindeki okumuş ve kelimenin metinde yanlış yazılmış olduğunu söylemiştir. Tezcan, okuyuşuna gerekçe olarak şunları yazmıştır:

Ben, ikinci dizedeki *katı yaylı*'ya bakarak birinci dizenin *ok* üzerine olduğunu kabul ediyorum ve *uluŋlu oğlı* okumayı öneriyorum...

Yazmada اوغلي bulunmasına karşın birçok yerde olduğu gibi burada da dizeler arasında koşutluk olması beklenirdi; bu yüzden ilk dize sonundaki sözcüğü oğlı (ya da oklı) olarak düzeltmeyi göze alabiliriz. Bunun *gayın* ile yazılmış olması herhâlde sadece basit bir çekimleme yanlışdır. Çekimleyen sık sık geçen oğlı biçiminin etkisi altında oğlı (ya da oklı) yerine oğlı yazmış olabilir.

Bu açıklamalardan sonra birinci dizeyi 'okunun sapı avcuna sığmayacak kadar kalın olan' diye yorumlamayı öneriyorum. (DKON: 306)

Tezcan, notunda ayrıca *uluş* kelimesiyle ilgili olarak çeşitli eserlerden tanıklık vermiştir. Tezcan'ın kelimeyi okuyuşunun ve verdiği anlamın doğru olduğunu düşünüyor, sadece ikinci paragrafta belirttiği yanlış yazım gerekçelerini kabul etmiyorum çünkü bence Dresden yazıcısının gözü iki alt satırda (7. satır) geçen *Aruz oğlu Basağ* tamlamasındaki *oğlu* kelimesine takılmış ve bu nedenle kelimeyi *او حلي* yerine *او غلي* şeklinde yazmış olmalıdır.

2. Yukarıdaki ikinci dizede koyu harflerle yazılmış ve metinde *اردیل* şeklinde yazılmış olan kelimeyi Ergin ve Gökyay, *erdil* okumuş ancak kelimeye anlam vermemişlerdir. Ergin, kelimeyi "iri" (DKK: 173); Gökyay "koca" (DKH: 129) şeklinde aktarmıştır. Kelime, yazılış şekline göre *ardıl* veya *erdil* de okunabilir; ancak sözlüklerde böyle bir kelimeyi bulamadım.

M. Kaçalin, 1998'de sunmuş olduğu bir bildirisinde kelimenin *ardıl* okunmasını teklif etmiştir:

ardıl (D. 221.): Daha önce *erdil* okunan bu sözcük *ardıl* okunup 'sürünün arkasından giden koyun' diye anlaşılmalıdır. Sözcük muhtemelen Mo. **ardavul* gibi bir sözcükten gelmeli ve **ardul* > **ardıl* gibi bir gelişme göstermelidir. (Kaçalin 2004: 94)

S. Tezcan, kelimeyi *Erdebil* okumuş ve yazdığı notta şu görüşlere yer vermiştir:

Ergin ve Gökyay'ın *erdil* okuyup karşılıksız bıraktıkları bu sözcüğü *اردیل* okumak da mümkündür. Drs. Yazmasında birçok yerde tek nokta ile bitişik (kısık çizgi hâlinde) yazılmış iki nokta arasında fark yok gibidir. Erdebil tekesi boynuzunun yay yapımı için uygun olup olmadığı üzerine bilgi bulamadım. Ancak, Kütükoğlu'nun verdiği bilgiye göre belli bölgelerde yetişen manda ve tekelerin boynuzlarının yay yapımı için daha uygun sayıldığı anlaşılmaktadır, (bkz. Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, İstanbul 1983, s. 79 ve dev.). *Erdebil tekesi boynuzu* yerine *Erdebil teke boynuzu* denmiş olmasını normal sayabiliriz.

Okçuluk uzmanı Mr. Eward Mc Ewen, yayların çoğu zaman hangi memleket ya da şehirde yapılmışsa oranın adıyla adlandırılmış olduğunu, örn. Külliyyât al-râmî'de *Multânî*, *Belüçî*, *Tabrizî*, *Lâhürî*, *Tatârî*, *Çinî* gibi yaylardan söz edilmiş olduğunu bildirdi. Yine onun verdiği bilgiye göre yay yapımı için *teke* (erkek dağ keçisi) boynuzu, dişi dağ keçisi boynuzundan daha elverişlidir, çünkü daha uzundur. (DKON: 306-307)

Tezcan'ın yukarıdaki düşüncesine katılıyor ve belirttiği tereddütleri ortadan kaldıracak birkaç gerekçe eklemeyi istiyorum:

* Dede Korkut'ta da şehir ya da kavim adıyla kurulmuş olan *Şamî günlük* (Drs.7a.2) ve '*arabî at* (Drs.29a.10-11) tamlamaları geçer.

* Dede Korkut'ta başka Oğuz kahramanları tanıtılırken kullanılmış olan aşağıdaki tamlamalar, *Erdebil teke boynuzundan katı yay(lı)* tamlamasına çok benziyor:

Drs.30a.10: “*üç yaşar tana derisinden şapanınun ayası*”

Drs.30a.11: “*üç keçi tüyinden şapanınun kolları*”

Drs.31b.10: “*kara boğa derisinden beşiginün yapuğı (olan)*”

Drs.32b.12: “*altmış ögec derisinden kürk*”

Drs.32b.12: “*altı ögec derisinden külah*”

Drs.52a.3: “*kara toņuz etinden yaķını*”

* Erdebil, bugün İran'ın kuzeyinde Azerbaycan'a yakın bölgede bulunan ve nüfusunun büyük çoğunluğu Türk olup aynı adla anılan eyaletin merkezidir.

* Bazı kaynaklarda İran'ın orta bölgelerinde *dağ keçisi* türünün yaşadığı bilgi verilmektedir:

“İranda dağlık rayonlar heyvanat alemi ile daha zengindir. Ülkenin şimal reyonlarında gonor ayı, çöl donuzu, maral, cüyür, dahili rayonlarda *dağ keçisi*, dağ koyunu, bebir, kaftar, canavar, tropik rayonlarda iriganad, mahgust ve s. rast gelmek mümkündür.” (Memmedov-Soltanova 1989: 31)

Bir başka kaynakta da Erdebil'e yakın olan Hazar Denizi kıyılarının yüksek bölgelerinde yaşayan yabani hayvanların adları arasında *dağ keçisi* de sayılmaktadır: “*Ormanlık dağlardaki başlıca yabanıl hayvanlar leopar, ayı, sırtlan, yaban domuzu, dağ keçisi, ceylan ve yaban koyunudur.*” (Ana Britanica C. 11, s.605)

* Söz konusu tamlamada iyelik ekinin yazılmamış olduğu da düşünülebilir: *Erdebil teke[sı] boynuzundan katı yay(lı)*. Nitekim Drs.84b.1'de geçen “*tolama[sı] altun beşik*” tamlamasında *tolama[sı]* kelimesinin sonunda iyelik eki yazılmamıştır: *طولمه*. Ancak, *Erdebil*'den sonraki *teke boynuzu* isim tamlamasının sonunda iyelik eki bulunduğu için aynı ekin iki defa kullanılmamış olduğu da düşünülebilir.

3. Ayrıca yukarıdaki bilgiler ışığında tamlamadaki *teke* kelimesinin anlamı ile ilgili olarak da bir düzeltme yapmak gerekiyor:

Ergin, tamlamadaki *teke* kelimesini “*teke, erkek keçi*” (MEİİ: 288) diye tanımlamış ve *teke* (DKK: 173) şeklinde aktarmıştır.

Gökyay da kelime için aynı anlamı vermiş (OŞG: 292) ve *teke* (DKH: 129) şeklinde aktarmıştır.

Ancak Kaşgarlı, *teke* kelimesinin anlamını “*boynuzundan yay yapılan erkek geyik*” (DLTIII: 228) şeklinde vermektedir ki bu tanım yukarıda verdiğimiz bilgilerin ışığında da metnimize gayet uygun düşen ve üzerinde durduğumuz konuya açıklık getiren bir tanımdır.

Nitekim Dede Korkut’ta şu iki cümlede ‘erkek keçi’ anlamında *erkeç* kullanılış olması da düşüncemizi desteklemektedir:

Drs.109b.1: “Çoban *erkece* kaçadı, ilerü vardı...”

Drs.115b.7: “Mere koyun başları *erkeç*, bir bir gel geç.”

Bu bilgilerin ışığında yukarıdaki ibareyi *Erdebil teke boynuzundan katı yaylı* şeklinde okuyup ‘Erdebil erkek dağ keçisi boynuzundan yapılmış katı yay sahibi’ şeklinde anlamak bağlama gayet uygun düşüyor.

Drs.112b.9, 10 (ME 221.9, 10) Bu notta iki tamir teklifi bulunuyor:

1. [çalup baş]

Bu notta üzerinde durmak istediğim cümlelerin metindeki yazılışa göre okunuşu şöyledir:

“Kara polad uz kılıçlar kesen, kılını kesdürmedi.”

Cümle, bu hâliyle anlam vermiyor ve eksikleri olduğu anlaşılıyor.

Ergin, cümleyi yazılışına uygun olarak şöyle okumuştur:

“kara polat öz kılıçlar kesen kılını kesdürmedi”

Gökyay, cümlede sadece *kese*n kelimesine bir çokluk eki (+lar) getirerek tamir yapmıştır:

“kara polat öz kılıçlar kesenler, kılını kesdüremedi.” (OŞG: 108.16)

S. Tezcan ise cümleyi şöyle tamir etmiştir:

“Kara polad uz kılıçlar [çalup baş] kesen[ler], kılını kesdür[e]medi.”

Tezcan, yazdığı notta yukarıdaki okuma ve tamiriyle ilgili olarak şunları söylemiştir:

Çekimleyenin burada epeyce dikkatsizlik etmiş olduğunu belirleyebiliyoruz. Gökyay, daha sonra gelen koşutlukları göz önünde tutarak *kese*n yerine ekleme ile *kese*n[ler] okuyup düzeltmişse de bu yeterli değildir. DK’ında pek sık geçen *kılıç çalub baş kes-* deyimini tamamlayacak şekilde *çalub* ve *baş* sözcüklerini çekinmeksizin ekleyebiliriz (krş. örn. Drs.64b.12-13, 65a.4-5 ve 67a.12 vb.) Zaten böyle yapılmazsa ‘kılıç kesen’ gibi büsbütün yanıltıcı bir anlam çıkıyor. (DKON: 308).

Tezcan, bu okuyuşu ile çözüme oldukça yaklaşmıştır. Tezcan'ın yukarıdaki tamirinde tek eksiklik şudur: *kılıçlar* kelimesindeki çokluk eki (+lar) *kese*n kelimesinin sonunda yer alması gerekirken, hızlı yazma endişesiyle aradaki iki kelime (*çalup baş*) yazılmayınca *kılıç* kelimesine eklenmiştir çünkü bu cümledeki deyim yapısı -şu örneklerde de görüldüğü gibi- *kılıç çalup baş kesmek* şeklindedir:

Drs.64b.12-13: "...*kılıç çalup baş kesdün?*"

Drs.65a.4-5: "...*kılıç çalup baş kesdügüm yerleri göstereyim.*"

Drs.67a.12: "*Kılıç çalup baş kesdügüm görgil, ögrengil.*"

Buna göre yukarıdaki cümlelerin öznesi şöyle olmalıdır:

"*Kara polad uz kılıç [çalup baş] kesenler,*"

2. كسدردمي → كسدردمي / kesdürmedi → kesdür[e]medi.

İkinci tamir ise metinde كسدردمي (*kesdürmedi*) şeklinde yazılmış olan yüklemle ilgilidir: Bu fiilin كسدردمي [ه] şeklinde yazılmış olması gerekirdi çünkü fiilin bir sonraki dizede geçen ايلدرهردمي (*ildüremedi*) ile paralel kullanılmış olması gerekiyor.

Nitekim Dresden nüshasındaki şu örneklerde de *he* yazılmamıştır:

işe 103a.8	hazinem خزینم 116b.4	nā-merde نارد 18b.11
bize 55a.12	hazinem خزینم 30b.10	zanlıklara زار لقلر 48b.13
odañ 18a.11	odam اودك 18b.13	

Yukarıdaki iki tamire göre metinde çokluk eki ve fiillerin kullanılışı bakımından şu iki paralellik ortaya çıkmış oluyor:

* Art arda gelen üç cümlede öznelere çokluk eki almıştır: ...*kesenler*, ...*oy-nadanlar*, ...*atanlar*

* Art arda gelen üç cümledeki yüklemeler iktidar fiilinin olumsuz şekliyle kullanılmıştır: ...*kesdüremedi*, ...*ildüremedi*, ...*kar kılma*dı

Ozan bu paralellikleri bilinçli olarak ve anlamı pekiştirmek için kullanmış olmalı.

"*Kara polad uz kılıç [çalup baş] kesenler, kılını kesdür[e]medi.*

Kargu cıda oynadanlar ildüremedi.

*Qayın oñı atanlar kâr kılma*dı."

Ayrıca bu tamirle ilgili olarak şu kanıtlar da gösterilebilir:

*Bağlam *kesdüremedi* okuyuşunu gerektiriyor.

*Benzer bir cümlede fiil, teklif ettiğimiz gibi كسدردمي şeklinde yazılmış ve araştırmacılar tarafından *kesdüremedi* okunmuştur:

Drs.103b.6: “Kāfirūn eñsesine bir kılıç urdı zerre kadar kesdüremedi.”

Buna göre söz konusu cümlelerin tamiri şu şekilde yapılmalıdır:

“Kara polad uz kılıç [çalup baş] kesenler, kılını kesdü[r]medi.”

Benzer tamir için bk. Drs.153a.9 notu.

Drs.112b.10 (ME 221.10) *kaṛḡu cıda* → *kaṛḡu a! cıda, a!*

“Kara polad uz kılıç [çalup baş] kesenler kılını kesdüremedi, **كَرْغُوا**
kaṛḡu a! cıda oynadılar ildüremedi.”

Yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazım şekli gösterilmiş olan ibare, şimdiye kadar hep *kaṛḡu* okunmuş; sondaki elif bir fazlalık olarak görülmüştür. Araştırmacılar tarafından okunmamış olan bu *elif, a!* edatı olmalıdır. Bu edat, sözlü dilde ‘takılma, hatırlamama, tereddüt’ gibi durumlarda kullanılır. Benzer örnekler için bk. Drs.13a.10 notu.

Drs.113a.2 (ME 222.2) *şın-* → *şıt-, ödi şıt-*: ödü yanılmak, ölmek.

“Meydān yüzinde qardaşuñ Kıyan Selcük ödi **سندى** *şıtdı*, cān vėrdi.”

Yukarıdaki cümlede metindeki yazılışı verilmiş olan kelime araştırmacılar tarafından *şındı* şeklinde okunmuştur.

İ. Başgöz yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan fiilin daha önce *şındı* okunmuş olmasının yanlış olduğunu belirterek *şıtdı* okunmasını teklif etmiştir:

Bize göre bu kelime *şıtdı* olacaktır. Gerçi kırılmak anlamına *sınmak* diye bir kelimemiz vardır ve bugünkü dilde de *sınkçı* gibi kalıtlarına raslanır. Ancak, hususiyle ödün patlaması için kullanılan kelime *sıtmaktır*. (Başgöz 1960: 443).

Başgöz, yazdığı bu notunda *Söz Derleme Dergisi*’nde *sıt-* fiili için verilmiş olan örnekleri alarak düşüncesini desteklemiştir. Başgöz’ün teklifinin doğru olduğunu düşünüyor birkaç gerekçe eklemek istiyorum:

* Yukarıda gösterilen metindeki yazım şekline göre de fiilin *şıtdı* okunması gerekir.

* Metinde fiil daha önce *ödi yarıldı* şeklinde geçmiştir:

Drs.111b.2: “...Kıyan Selcükün *ödi yarıldı*.”

* *Derleme Sözlüğü*’nde *sıtmak* fiili için “1. İçerisi su ya da irin dolu yara, karcık patlamak.; 2. öd patlamak, korkmak” (DerS: 3621) anlamları verilmiştir.

* *Tarama Sözlüğü* 3051'de “*ödü sıdmak, (ödü sıtmak): ödü kopmak, patlamak*” başlığı altında gösterilen örneklerin çoğunda fiilin *dal* ile yazılmış olması *sıd-* şeklinin varlığını gösteriyor. Söz konusu cümlede geçen fiilin sözlükte *sıttı* okunması yanlış olmuştur; *sıtdı* şeklinde düzeltilmelidir (TarS: 3051).

* Bu fiilin *Süheyl ü Nevbahâr*'da geçen üç örneğinden biri şöyledir:

“Aslanlar ile dağda nice diriliserven

Ödüm *sıdar* idi işidiserem ki it ürdi” (Dilçin 1991: 2493)

Drs.113a.12 (ME 222.12) فرك → فرق = **kurañ** → kırk.

“فرك **Kırk** yerde tikilmiş otahların

o zâlim yıkdurdi, ula qardaş!”

Tezcan, daha önce *kurañ* okunmuş ‘kenar, kıyı’ olarak anlaşılmış olan yukarıdaki ilk kelimeyi *kırk* okumuş ve yazdığı notta burada bir yazım yanlışlığı bulunduğunu belirterek Drs.62b.9 ve Drs.96b.11’de *kırk yerde* şeklinde geçen örneklerle göre kelimenin *kırk* şeklinde okunması gerektiğini söylemiştir (DKON: 308). Tezcan’ın sözünü ettiği örnekler şunlardır:

Drs.62b.9: “Beyrek dahı yedi kız qarındaşını yedi yigide vërdi, **kırk yerde** otak diki.”

Drs.96b.11: “**Kırk yerde** otak dikiürdi, **kırk yerde** kızıl ala gerdek dikiürdi.”

Tezcan’ın teklifinin bir okuma fardoğru olduğunu düşünüyor, birkaç ekleme yapmak istiyorum:

1. Dede Korkut’ta *kurañ* kelimesi hiç geçmez.

2. Dede Korkut’ta düğün için kurulan gerdek çadırının kenar yerde dikilmesi söz konusu olmadığı gibi böyle bir anlam, buradaki bağlama uymaz.

3. Söz konusu cümle, Basat’ın kardeşi Kıyan Selcük’e ağıt yaktığı bir *soylamanın* (Drs.113a.12-113b.9) hemen başında geçiyor. Bu *soylamada* Basat’ın kardeşi Kıyan Selcük’ün Tepegöz tarafından öldürüldüğü ve düğününün yapılamamış olduğu anlatılıyor. Yukarıdaki iki cümlede *kırk otak* veya *gerdek* çadırı dikilmesi de bir düğün hazırlığı ile ilgili olmalıdır.

4. Şu cümlede geçen *kalduk* kelimesinin sonunda da aynı yazım yanlışlığı (*kaf* yerine *kef*) yapılmıştır:

Drs.108b.3: “Ağ alnunda beş kelime du’â فلك *kalduk*, kabûl olsun!”

Araştırmacılar bu kelimeyi metindeki yazılışına dikkat çekmeksizin *kalduk* şeklinde okumuştur. Nitekim kelime Drs.35a.8, 79a.10, 87a.3, 102b.9, 147b.5, 154a.3 ve Vat.103b.7’de *kalduk* okunacak şekilde yazılmıştır.

Drs.113a.13-113b.7 (ME 222.12-223.7)

1. yıkdurdu: yıktı, seçdürdi: seçti.

2. ola → ula.

“Kır yerde tikilmiş otağların

o zâlim yıkdurdu ola→ ula kardaş!

yügrük olan atların tavlasından

o zâlim seçdürdi, ula kardaş!”

béserek béserek develerün kaçârından

o zâlim ayırdı, ula kardaş!

şölenünde kırdıgı koyunun

o zâlim kırdı, ula kardaş!

güvencümle getürdüğü gelincüğün

o zâlim senden ayırdı, ula kardaş!

ağ şakallu babamı oğul! diyü ağlatdun, ula kardaş!

ağça yüzlü anamı [oğul! diyü] şızlatdun, ula kardaş!”

(Drs.113a.12-113b.7)

1. Yukarıda verdiğimiz metinde *yıkdurdu* ve *seçdürdi* şeklinde geçen fiillerin ‘yıktdı, seçdi’ anlamlarında kullanılmış olması gerektiğini düşünüyorum. Bunun için kısa bir özet yapmak gerekiyor.

Basat, yukarıdaki metinde, Tepegöz tarafından öldürülerek yenmiş olan kardeşi için ağıt yakarken, Tepegöz’ün kendilerine neler çektiğini ve yaptıklarını sıralıyor. 3., 4. ve 5. satırlarda cümlelerin yüklemeleri aynı sırayla *ayırdı*, *kırdı*, *ayırdı* şeklindedir yani bu cümlelerde sayılan kötülükleri yapan, Tepegöz’ün kendisidir. Hikâyenin girişinde, Tepegöz’ün Oğuz’a kan kusturduğu, kötülükler yaptığı, Oğuz yiğitlerinin kendisiyle baş edemediği ve durmadan insanları yediği anlatılır yani Tepegöz, sözü edilen kötülükleri yaparken bir aracı kullanmıyor, bunları kendisi yapıyor. Nitekim, yukarıdaki metnin devamında Basat, Tepegöz’ü kör eder. Ardından Tepegöz, gözüne ağıt yakarak Oğuz’a yaptığı kötülükleri sayar. Fiillerin bu şekilde kullanılması pekiştirme düşüncesine dayanıyor.

2. Yukarıdaki metinde, yedi defa *اول* şeklinde yazılmış ve şimdiye kadar *ola* okunmuş olan kelimenin *ula* okunması gerektiğini düşünüyorum ve metni yukarıdaki şekilde okumayı teklif ediyorum: Dede Korkut’ta, *ula* kelimesi, imlâ benzerliği nedeniyle, yukarıdaki yedi yerde, *ol-* fiilinin *istek 3. tekil kişi çekimi* olarak düşünülmüş ve *ola* okunmuştur. Nitekim Ergin, bu kelimeyi dizinde (MEII: 234) *ol-* fiili ile birlikte işlemiş; ancak çalışmasının *Gramer* bölümünde, ‘*görülen geçmiş zaman + ol-*’ şeklindeki bir yapıdan söz etmemiştir. Böyle bir bilgi, Eski Anadolu Türkçesi ile ilgili çalışmalarda (TSE: 3-11; Gülsevin 1997: 89-114) da yoktur.

Derleme Sözlüğü'nde, *ula* kelimesinin anlamı şöyle tespit edilmiştir: “1. Kaba sesleniş (genellikle erkek çocuklar için), 2. Şaşkınlık ünlemi” (DerS: 4031)

Yukarıdaki metnin altı çizili kısmında, kelimeyi *ola* şeklinde okuduğumuzda bunun anlamca bağlama uymadığı açıktır. Aynı kelimeyi yok kabul edip metni okuduğumuzda ise Basat'ın, kardeşine *kardeş!* diye seslendiği anlaşıyor ve bu seslenme, metin boyunca sürüyor. O hâlde, seslenmenin *ula kardeş!* şeklinde olduğu ortaya çıkmaktadır.

Burada, akla gelen “Bu seslenme, neden *ola* okunmuştur?” şeklindeki soruya şu gerekçelerle cevap verilebilir:

* Dede Korkut'ta *ol-* fiili, çok sık geçer (bk. MEII: 232-236).

* Kelime, yukarıdaki metin boyunca hep çekimli bir fiilden sonra ve sık tekrar edilmiştir.

* *ula* ile *ola* kelimelerinin yazılışları (اولا / اوله) aynıdır.

* Okumalarda, Dede Korkut metinlerinin telif bir eser olmadığı ve halk ağzına dayandığı gerçeği, unutulmuştur.

* Nitekim, *kardeş* kelimesinin, seslenme olarak, Dede Korkut'un diğer hikâyelerinde de kardeşlere ağıt yakma, kardeşlere duygusal durumlarda, seslenme ya da acıların dile getirildiği durumlarda kullanıldığı görülür. (bk. Drs.23b.6, 31b.13, 47b.13, 47b.13, 50a.9, 53a.5, 77a.2, 130b.4, 136a.9, 136a.9, 136b.12. satırlar.) Bu örneklerden ikisinde *kardeş* kelimesinin kullanılışı, yukarıdaki örnekte olduğu gibi, görülen geçmiş zaman çekimindeki bir fiilden sonradır:

Drs.136b.13: “Ermi olduñ, yigitmi olduñ, **kardeş**?

Drs.137a.1: “Karıplığa kardeşuñ isteyü sen mi geldüñ, **kardeş**?”

* *Ula* kelimesi, ayrıca Tepegöz'ün gözünü kaybettikten sonra gözüne seslenerek ağıt yaktığı *soylamada* da dört defa geçmiştir. Yukarıdaki metin için söylediklerimiz, bu *soylama* için de geçerlidir.

Drs.118b.5: “ağ şakallu kocaları çok ağlatmışam,

ağ şakalı karışı tıtdı, **ula** gözüm, seni.

ağ pürçeklü karıcuıkları çok bozlatmışam,

gözi yaşı tıtdı, **ula** gözüm, seni.

bıyıcığı kararmış yigitçükleri çok yemişem,

yigitlikleri tıtdı, **ula** gözüm, seni.

elcügezi kınalı kızcugazları çok yemişem,

karışçu[k]ları tıtdı, **ula** gözüm, seni.

eyle kim çekerem men göz bunını,

heç yigide vèrmesün kâdir Tañrı göz bunını
gözüm gözüm, ay gözüm, yalnız gözüm.”

Görüldüğü gibi, bu metinde de ağıt yalına ve seslenme söz konusudur. Buna göre -yukarıdaki iki metinde- toplam on bir yerde geçen ve اوله / اوله şeklinde yazılmış olan söz konusu kelimenin *ola* değil *ula* okunması gerekir.

Drs.113b.3 (ME 223.3) قردوغلک → قردوغلک = **kırduğun** → **koğuğun**.

“Kırk yerde tikilmiş otağlaruñ
o zâlim yıkdurdı, ula kardaş!
Yügrük olan atlaruñ, tavlasından
o zâlim secdürdi, ula kardaş!
Beserek beserek develerüñ kaçârından
o zâlim ayırdı, ula kardaş!
Şölenüñde **koğuğun** koyunuñ
o zâlim kırdı, ula kardaş!
Güvencümle getürdüğüñ gelincüğüñ
o zâlim senden ayırdı, ula kardaş!”

Yukarıdaki *soylamada* geçen ve koyu harflerle belirtilmiş olan kelime, metinde قردوغلک şeklinde yazılmıştır. M. Ergin, fiili yazılışına uygun olarak *kırduğun* okumuş, “*kestiğin*” (DKK: 174) şeklinde aktarmıştır. O. Ş. Gökyay ise fiili *koğuğun* okumuş ve “*koyduğun*” (DKH: 130) şeklinde aktarmıştır. Tezcan ve Özçelik (2005) ise kelimeyi -Ergin gibi- *kırduğun* okumuşlardır.

Ergin’in aktarmasında kesilmiş olan koyunun *tekrar* kesilmesi söz konusu edilmektedir ki bu anlam yönünden bir çelişkidir. Bağlam dikkate alındığında ise Gökyay’ın okuyuşunun doğru olduğu; ancak aktarmasında eksiklik bulunduğu anlaşılıyor çünkü Gökyay’ın aktarmasındaki “*şöleninde koyduğun koyununu*” (DKH: 130) ifadesinde geçen *bulunma durumu eki*’nin yönelme durumu yerine kullanıldığını düşünüp buradaki cümleyi buna uygun şekilde aktarmak gerekiyor. Buna göre söz konusu kelime *koğuğun* şeklinde okunmalı; ancak cümle ‘şölenine bıraktığın (/ ayırdığın) koyununu o zalim kesdi’ olarak anlaşılmalıdır çünkü Tepegöz -yapılan anlaşmaya göre- Oğuz’dan günde iki insan ile beş yüz koyun haraç almıştır (bk. Drs.111b.13-112a.1). Nitekim şu cümlelerde de *bulunma durumu eki*’nin yönelme durumu yerine kullanılmıştır:

Drs.12b.8: “Gögsi güzel kaba tağlara gün degende”

Drs.21b.5: “Kazan Begde bir hayfunuz kaldı.”

Drs.21b.13: “Üç yerde depe gibi taş yıgıdı.”

Drs.26b.7: “Oğul çoban, **ķanda** gēdersin?”

Drs.46b.5: “oḫı [ne] yērde düşse **anda** gerdek dikeridi.”

Drs.48a.5: “**Ķanda** gētdūḡ beni yalnız **ķoyup** cānum yigit?”

Drs.48a.7: “Bir yaşduḡ**da** baş **ķo[y]duḡum**”

Drs.51a.8 “...beni **bunda** gelūp ḫelallıḡa alur mısın?”

Drs.106a.9: “Meger ḫayısı Emen ol **arada** yakın idi.”

Drs.130b.11: “**Ķalın** Oḡuz ēllerinde dēmek varımıḡ, **anda** vardum.”

Ayrıca şu kelimeler de *vav* yerine *re* ile yazılmıştır:

gök كرك 40a.4	ḫuṣlı خرصلي 142b.5	oḡulluyı اوغللري 8b.1
yörügen بورر کن 4a.4	ķapulu فپرلر 21b.6	güvleyüp کرولپ 13b.3

Drs.113b.6 (ME 223.6) **aḡca**, **agça** → **aḡca**.

“**اḡچا** yüzlü anamı sızlatduḡ, ula ķardaṣ.”

M. Ergin, yukarıdaki cümlelerin başında geçen ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan kelimeyi *agça* okumuş, “*akça*” (DKK:174) diye aktarmış, dizinde *aḡ* maddesi altında “*a. -çam yüzlü anamı*” (MEII: 4) şeklinde işlemiş ve yazdığı notta kelimenin sonundaki *m*’nin iyelik eki olduğunu söylemiştir:

ilem 46-8, 56-9 -ilen 7-12, 71-3, 90-1 edatında da böyle bir *n-m* değişikliği düşünülebilir. Fakat buna benzer *aḡçam* 223.6 kelimesinde *m*’nin bir *n* ilgisi yoktur ve burada doğrudan doğruya *aḡça*’ya bir *m* ilâvesi vardır. Türeme bir ses gibi görünen bu *m*’nin ise iyelik eki olduğu, ondan geldiği açıktır. (MEII: 425)

Ergin’in kelimeyi metinde *agça* okuyuşu, aktarması, dizindeki işleyişi ve yukarıdaki notunda kelime sonundaki *m*’ye iyelik eki demesi çelişkili olmuştur. Ayrıca aynı tamlamada iyelik eki almış olan *anamı* bulunduğuna göre *aḡçam*’daki *m* iyelik olamaz.

O. Ş. Gökyay, kelimeyi *aḡca* (OŞG: 109.7) okumuş ve “*akça*” (DKH:130) şeklinde aktarmıştır. S. Tezcan, kelimeyi *agça* okumuş ve “*he yerine mīm ile*” (DKO: 302) şeklindeki dipnotuyla kelimenin metinde yanlış yazılmış olduğunu belirtmiştir. Ben de kelimeyi *agça* okumuş ve dipnotta kelimenin metindeki yazım şeklini vermiştim.

Kelimenin sonunda *he* yerine yanlışlıkla *mim* yazılmış olduğunu düşünüyor ve bununla ilgili olarak bazı tahminlerde bulunmak istiyorum: Dede Korkut metninde *aḡca yüzlü* tamlaması bu örnekten başka 11 yerde daha geçiyor ve tamlamadaki *agça*’nın metindeki yazılışları şöyledir:

75a.8		128a.12		151b.4	
118a.6		130a.5		151b.4	
121b.7		133a.9		151b.6	
124a.10		147a.9			

Söz konusu örnekleri incelediğimizde akla *he*'nin bir önceki nüshada *mim*'e benzer şekilde yazılmış olabileceği ihtimali geliyor; böylece yazıcı önündeki metinde kelime sonundaki *he*, *mim*'e benzer yazılmış olduğundan kelimeyi şeklinde yazmış olabilir.

İkinci olarak Drs.113b.6'da şeklinde yazılmış olan tamlamanın altındaki satırda bulunuyor. Yazıcı, *ağca* kelimesini yazdığı sırada gözü alt satırdaki *fağum* kelimesine takılmış ve bu yazım yanlışlığını yapmış olabilir.

Drs.113b.9 (ME 223.9)

قرانکولو → قرانکولو = *karangu* → *karangu[lu]*: karanlık.

Drs.113b.9: “قرانکولو *karangu[lu]* gözlerümün aydını kıardaş!”

M. Ergin, yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilen ilk kelimeyi-gerekçe göstermeksizin- *karangulu* okumuş, örnekleri “*karangu*, *karanku*, *karānu* karanlık” (MEII: 169) başlığı altında işlemiş ve “*karanlıklı*” (DKK: 175) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay; *karānu* (109.12) okumuş, “*karanlık*” (OŞG: 237) anlamını vermiş ve aynı şekilde (DKH: 130) aktarmıştır. S. Tezcan ve S. Özçelik ise kelimeyi *karangu[lu]* şeklinde tamir ederek okumuşlardır; doğru okuma da bu olmalıdır.

1. Nitekim şu cümlelerde geçen ve قرانکولو şeklinde yazılmış olan örnekler de okuyuşun doğru olduğunu ve yazıcının yukarıdaki cümlede bu kelimenin sonundaki *+lu* ekini yazmayı unuttuğunu gösteriyor:

Drs.130b.4: “**Q**arangulu gözüm aydını kıardaş!”

Drs.138a.9: “Gèderiken Qazanuñ **q**arangulu gözini uyhu aldı.”

2. Şu cümlelerde geçen ve قرانکولو şeklinde yazılmış olan örnekler de aynı konuya kanıt olarak gösterilebilir:

Drs.74b.12: “**Q**arangulu gözlerüm aydını oğul!”

Drs.113a.11: “Basañuñ **q**arangulu gözleri yaşıla taldı.”

Drs.146b.12: “**Ƙarangulu gözlerüm aydını oğul!**”

3. Şu cümlelerde geçen قرانكولي ve قرانكولي şeklinde yazılmış olan örnekler de aynı konuya kanıt olarak gösterilebilir:

Drs.72a.7: “...dom yüregi oynadı, **Ƙarangulu gözleri** kan yaş tıldı.”

Drs.133b.8: “**Ƙarangulu gözlerini** uyhu almış yigit atınun çılıbırını bileğine bağladı”

4. Şu cümlelerde geçen ve قرانكولي / قرانكولي şeklinde yazılmış olan örnekler de aynı konuya kanıt olarak gösterilebilir:

Drs.70b.2: “**Ƙaranguluca gözlerüm aydını oğul**”

Drs.123b.12: “**Ƙaranguluca gözlerüm aydını oğul**”

Drs.125b.12: “**Ƙaranguluca gözleri çöng**e oğlan”

5. Söz konusu tamire metinde +lı / lu, +lar ve başka bazı eklerin kelime sonunda yazılmamış olan aşağıdaki örnekleri de bir kanıt olarak gösterilebilir:

çetir[li]	38b.11	şığın[lar]	40b.10	aşlanın[un]	142a.10
ebçin[li]	98a.1	dēdi[ler]	94a.9	ƙazaƙuc[un]	133a.6
altun[lu]	148a.12	kimse[ler]	68b.9	tolama[sı]	84b.1
ƙavm[lu]	77b.9	vērūr[ler]	54b.13	yañağı[nı]	48a.3
alımadı[lar]	127a.13	sancağı[nı]	34a.12		

Ayrıca bk. Drs.22a.2 notu.

Drs.114a.6 (ME 224.6)

bulısuram → bulaşuram, bulaş-: çatmak, sataşmak.

“Begler, ƙardaş oğnna Depegöz ile **برلشورم** bulaşuram ne buyurursız?”

Yukarıdaki cümlede metindeki yazılışı verilmiş olan fiil şimdiye kadar hep *bulış-uram* olarak okunmuş ve ‘buluş-acağım, buluş-urum’ (DKK: 175, DKH: 131) olarak anlaşılmıştır. Ancak bu okuma ve anlam bağlama uygun düşmüyor.

Önce küçük bir özet yapmak gerekiyor: Tepegöz, haraca kestiği Oğuz’dan günde beş yüz koyun ile iki insan almaktadır. Ayrıca birçok Oğuz yiğidiyle birlikte Basat’ın kardeşi Kıyan Selcük’ü de öldürmüştür. Kardeşinin öldüğünü duyan Basat, yukarıdaki cümleyle Oğuz beylerine seslenmekte ve verdiği karar konusundaki fikirlerini sormaktadır. Bağlama göre Basat’ın Tepegöz’le *buluşmak* istediğini düşünmek metne uygun düşmez. Ben fiili *bulaş-uram* okuyor ve ‘çatırım, sataş-ırım’ olarak anlıyorum yani Basat, gidip Tepegöz’e sataşmak, onu

öldürmek istediğini söylüyor ve Oğuz beylerinin bu konudaki düşüncelerini soruyor.

Nitekim *Tarama Sözlüğü*'nde *bulaş-* fiilinin bir anlamının da '3. çatmak, satmak, duçar olmak' olduğu belirtilmiş ve şu örnek verilmiştir:

"Tekin gelmedi bunlar bu araya

Bulaşmıştır bular bir mâceraya" (TarS: 691)

Drs.114a.8 (ME 224.8) **arş yüzi** → 'arş yüzi: gökyüzü.

"*Ğara evren* kopardı Depegöz,

عرش '*arş* yüzinde çevürdüm alımadum, Basat.

Ğara kaplan kopardı Depegöz,

Ğara ğara tağlarda çevürdüm alımadum, Basat

Ğağan aşlan kopardı Depegöz,

ğalıñ sazlarda çevürdüm alımadum, Basat.

Er olsañ, yeg olsañ, mere, men *Ğazanca* olmayasın, Basat.

Ağ şakallu babanı ağılatmağıl,

Ağ bürçeklü añañı bozlatmağıl, dedi."

M. Ergin, yukarıdaki *soylamada* geçen ve metindeki yazılışı gösterilen kelimeleri '*arş* okumuş, anlamını "*arş, gök*" (MEII: 19) olarak vermiş ve "*gök yüzünde*" (DKK: 175) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay, kelimeyi *arş* (OŞG: 109.27) şeklinde okumuş; ancak sözlükte işlememiş ve "*arş yüzünde*" (DKH: 131) şeklinde aktarmıştır. S. Tezcan ise kelimeyi yanlış yazılmış gerekçesiyle *arz* okumuş ve ayrıca kelimenin başına *ğara* sıfatını eklemiştir. Tezcan yaptığı tamirle ilgili olarak şu gerekçeleri belirtmiştir:

Burada عرش '*arş* anlam vermiyor, herhâlde metinde ارض *arz* bulunuyordu, belki de bu sözcük yanlış olarak '*ayn* ile yazılmıştı; çekimleyen, bunun عرش yerine yanlış yazılmış olduğunu sanıp düzeltmek istemiş olsa gerek. Ancak aliterasyonu göz önünde bulundurunca burada eskiden *ğara yer* bulunmuş olduğu anlaşılıyor: *ğara yer* yüzünde çevürdüm alımadum; krş. Orhon yazıtları *yağız yer*. Her nedense bunu bir çekimci *arz* yapmış, ondan sonra da '*arş* olmuş. (DKON: 310)

Tezcan'ın bu açıklamasına dayanarak aynı tamiri yapmıştım. Ancak, şimdiki kelimenin metinde doğru yazıldığını ve Ergin'in aktarmasının doğru olduğunu düşünüyorum. Bu düşüncemin gerekçeleri şöyledir:

1. İki kelimenin yazılışında (عرش / ارض) tek ortak yönleri ikinci harflerinin *re* olmasıdır. Anlam bakımından da birbirinin karşısı olan bu kelimelerin yazıcı tarafından karıştırılması pek mümkün görünmüyor.

2. Dede Korkut'ta *arz* veya *arz yüzi* hiç geçmez; buna karşılık '*arş* yukarıdaki örnek dışında şu yemin sözünde de geçer ve yazımında bir yanlışlık yoktur:

Drs.86a.3: "عرش 'Arş şanuğ olsun, kürsî şanuğ olsun..."

3. Ayrıca hikâyedeki bağlam da '*arş yüzi* okuyuşunun doğru olduğunu destekliyor. Bunun için olayı kısaca özetleyelim: Basat, Oğuz beylerine Tepegöz'ü öldürmek için gideceğini söyleyerek bu konudaki düşüncelerini sorar. Bunun üzerine Kazan yukarıdaki *soylama* ile Basat'a düşüncesini açıklar. Kazan'ın, *soylamada* Tepegöz'ün çok amansız, büyük bir düşman olduğunu ve olağanüstü iri bir mahluk olduğunu vurgulamak için kullandığı imaj bakımından *gökyüzünden yer-yüzüne* doğru bir sıra gözettığı dikkat çekmektedir: '*arş yüzi, kara kara taşlar, kalın sazlar*. Aynı şekilde Tepegöz'ü sembolize etmek için anılmış olan canlıların da boyları bakımından bu imaj ile uyumlu olarak sıralandığı görülüyor: **Kara evren** (ejderha), **kara kaplan**, **kağan aslan**.

Ayrıca hikâyede Tepegöz'ün yüksek kayalıklardaki bir mağarada yaşadığı anlatılmaktadır. Bu nedenle '*arş yüzi* tamlaması, Tepegöz'ün yüksek yerde hayat sürmesiyle ilgili olarak söylenmiş olmalıdır.

4. Sözünü ettiğim aynı imaj, şu cümlelerde de görülür:

Drs.72a.10-11: "Yedi gün ben Kızana mühlet vergil. *Yerde* ise oğlu çıkarayım, *gökde* ise endüreyim."

Drs.75a.2-3: "Sen gèdeli ağlamağum *gökde iken yere endi*."

Drs.75b.6-8: "*asmānlu gökde kara bulut oluban kâfirün üzerine gürleyeyim, ağ yıldırım olup şakiyayım, kâfiri kâmiş gibi od oluban yandurayım*"

Drs.82b.7: "Néce cāhiller, *seni gökde arar, yerde ister*."

Drs.86a.10-11: "Çok cāhil-ler, *seni gökde arar, yerde ister*."

5. Tezcan'ın yazıtlardan tanık olarak sözünü ettiği *yağız yer* sıfat tamlamasının anlamı *kara yer* olup yazıtlarda bunun yanında *kök tenri* 'mavi gök' kullanılmıştır. Bu tamlamalardan *yağız yer* örnekleri, Dede Korkut'ta 5 yerde²⁴¹ *kara yer* şeklinde geçer. *Yer* ve *gök* ile ilgili diğer tamlamaların durumu ise şöyledir:

yer yüzi: 16 yerde geçer.²⁴² Bu tamlama, iki yerde²⁴³ *dünyā / e yüzi* şeklinde geçer.

gök yüzi: 7 yerde geçer.²⁴⁴

241 Drs.20a.3, 35a.13, 43a.12, 63a.10, 103a.1.

242 Drs.7a.2, 8b.13, 9a.4, 34a.5, 51a.13, 71b.1, 73b.4, 98a.8, 100a.8, 118a.9, 123b.7, 126a.2, 139a.10, 139b.3-4, 140a.5, 143b.1.

243 Drs.84b.2, 112b.8.

244 Drs.7a.2-3, 35b.1, 63a.11-12, 84a.5, 85a.6-7, 103a.1-2, 119b.7.

İşte, *gök yüzi* tamlamasının da sadece bir yerde '*arş yüzi* şeklinde kullanılmış olduğu anlaşılıyor:

'*arş yüzi*: 1 yerde geçer.²⁴⁵

Sonuç: Yukarıda belirttiğim noktalara göre şu sonuçlar ortaya çıkıyor:

Dede Korkut'ta *yêr yüzi* = *dünyâ / e yüzi* tamlamaları, birbirinin dengi olarak kullanılmıştır.

Dede Korkut'ta *gök yüzi* = '*arş yüzi* tamlamaları, birbirinin dengi olarak kullanılmıştır. Bu nedenle, Drs.114a.8'de geçen '*arş yüzinde* tamlamasında bir yazım yanlışlığı yoktur.

Drs.114b.8 (ME 225.8)

şalaḥana: (<Far. selḥ+ḥane): hayvan kesim yeri, mezbaha.

"Depegöz olduğu **Şalaḥana** Kayasına geldi"

Drs.118b.1: "Kaçubanı **Şalaḥana** Kayasına girem dëridüm"

Drs.119a.8: "... **Şalaḥana** Kayasına geldiler"

M. Ergin, yukarıdaki üç cümlede dikkat çekilmiş olan kelimenin anlamı için "*serseri, başıboş*" (MEII: 257) açıklamasını vermiş ve ilk cümleyi aktardığı yerdeki dipnotta aynı anlamı vermiştir (DKK: 176). O. Ş. Gökyay ise kelimeyi sözlüğe almamıştır. Ancak aktarmada "*Salahane Kayasına*" (DKH: 131) şeklindeki yazımdan Gökyay'ın bunu yer adı olarak gördüğü anlaşılıyor.

Yukarıdaki üç cümlede geçen bu kelime Oğuz'un başına bela kesilmiş olan Tepegöz'ün yaşadığı kayalığın adıdır. Tepegöz, Oğuz'u haraca bağlamış, günde beş yüz koyun ile iki adam almakta ve bu kayalıkta kesip yemektedir. Söz konusu kelime Farsça kanalıyla Türkçeye geçmiş olmalıdır; kelimenin yapısı *Ar.salḥ + Far.ḥane* şeklinde açıklanabilir. *Salḥ*, 'hayvanın derisini yüzmeye' anlamına geliyor. Azerbaycan Türkçesinde *kasap* için *sallağ* (bk. Altaylı 1994: 1012) kullanılır. *Derleme Sözlüğü*'nde ise *sallak*, "1. *Kasap çırağı*, 2. *Kasapların hayvanlarını kesen adam*" anlamında (DerS: 3526) tespit edilmiştir. Bu kelime ise aynı fiil kökünden meslek ismi ve sıklık bildirmekte kullanılan *fa'āl* vezninde türetilmiştir: *sallak* <Ar. *sallāḥ* 'kasap'. Ayrıca *şalaḥana* kelimesi 'hayvan kesim yeri, mezbaha' anlamında Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesi ağızlarında da kullanılır.

Drs.114b.10 (ME 225.10) *bağrına, yağırına* → *yağırna*.

“Depegözün *مغربه* yağırna bir oğ urdı, oğ geçmedi, pārelendi.”

Yukarıdaki cümlede metindeki yazılış gösterilen kelimeyi M. Ergin *yağırna* okumuş, ancak *yağırın* maddesinde “y. -ına” (MEII: 316) şeklinde işlemiştir. O. Ş. Gökyay, kelimeyi *bağrına* (OŞG: 110.10) okumuş; S. Tezcan ve S. Özçelik *yağırna* okumuştur.

Tezcan’ın önceki yayınlarda kelimenin *bağrına* okunmuş olduğunu söylemesi (bk. DKON: 310) yanlış olmuştur. Doğru okuma şekli *yağırna* olmalıdır çünkü burada tamlamanın ikinci kelimesi üzerine doğrudan *yönelme eki* getirilmiştir: *Depegözün yağırın+a*.

Nitekim şu cümlede de benzer bir tamlama kullanılmıştır:

Drs.51b.3: “Bağdı gördi gendünün deniz kulunu boz aygır bunda otlanup тұrur.”

Drs.115a.7-9 (ME 226.7, 9)

bunu yerine *munu*, *bunun* yerine *munun* (Ağız taklidi örneği). “Depegöz şıradı, bağdı, Basat[ı] gördi. Elin eline çaldı, kaç kaç güldi, kocalara eydür: ‘Oğuzdan yine bize bir tırfanda kızu geldi.’ dedi. Basatı öñine katdı, tutdı, boğazdan şalındırdı. Yatağına getürdi, edüğünün koncına şokdı, eydür: ‘Mere kocalar ikindü vaqtı munı maña çevüresiz, yeyem.’ dedi, yine uyudu. Basatıñ hançeri varıdı; edüğini yardı, içinden çıkdı, eydür: ‘Mere kocalar, munun ölümü nedendür?’ Eytidiler: ‘Bilmezüz, amnā gözinden gayrı yerde et yokdur.’ dediler. Basat Depegözün başı ucına geldi, kapak kıldurdı, bağdı, gördi kim gözi etdür. Eydür: ‘Mere kocalar, süglügi ocağa koñ, kızsun.’ dedi.”

Yukarıdaki metin, *Basat Tepegözi Öldürdüğü Boy*’da geçer. Anlatıcı ozan, metinde geçen birincisi Tepegöz’e ikincisi Basat’a ait altı çizili iki cümlede ağız taklidi yaparak *bu* kelimesini Tepegöz ve Basat’a *mu* şeklinde söyletmiş, bir canlandırma yoluna gitmiştir. Tepegöz, yukarıdaki metnin başında “*Oğuzdan yine bize bir tırfanda kızu geldi.*” diyerek kendisini öldürmeye gelen Basat’ı küçümser, aşağılar, boğazından tutar, yatağına getirir ve onu çizmesinin içine koyarak iki yaşlı aşısına “*Mere kocalar ikindü vaqtı munı maña çevüresiz, yeyem.*” diye seslenerek aşağılamasını sürdürür.

Anlatıcı ozan, burada Tepegöz’ün ağız taklidini canlandırmak için *bunu* kelimesini *munu* şekline çevirmekle kalmamış, canlandırmayı Tepegöz’ün cümlesinde *m*, *n*, *ñ* sesleriyle aliterasyon yaparak pekiştirmiş ve birazdan Basat’ın Tepegöz’e karşı sergileyeceği kahramanlığı daha da yüceltmek için bir zemin hazırlamak istemiştir. Nitekim yukarıdaki olayın hemen devamında Basat, uykuya dalmış olan Tepegöz’ün çizmesini bıçağıyla yarar ve dışarı çıkar. Anlatıcı ozan, bu defa

Basat'ın kahramanlık, üstünlük ve öz güven psikolojisini yansıtmak için Basat'ın ağzından aynı seslenmeyi kullanmış, yine *bu* kelimesini *mu* şeklinde söylemiş ve *m*, *n*, *η* sesleriyle aynı aliterasyonu yapmış; Basat'ı dinleyiciler huzurunda yüceltmek, Tepegöz'ü aşağılamak istemiştir:

"Mere kocalar, **munuñ** ölümi nedendür?"

Bu düşüncenin bir başka kanıtı ise *bu* kelimesinin metinde sadece beş yerde *mu* şeklinde geçmesidir (bk. *Dizin*). Ayrıca *mu* şeklindeki diğer üç örnek de benzer amaçla kullanılmıştır. Bu ve benzer örnekler için bk. Drs.40a.12, Drs.76b.3, Drs.110a.12, Drs.117a.5, Drs.126b.9, Drs.130a.12, Drs.139a.2-3, Drs.143a.11 notları.

Drs.116a.12 (ME 228.12)

قويدي → قويلدي = **ƙodi**, [ağ] **ƙodi**, [el] **ƙodi** → ƙu[yul]dı, ƙuyul-: saldırmak.

"Depegöz, Basat'ın üzerine **ƙodi**, hançer-ile çaldı, *kesd[üremed]*"

Yukarıdaki okuyuş şekli, M. Ergin'e aittir. Ergin, metinde قويدي şeklinde yazılmış olan kelimeyi tamir yapmaksızın *ƙodi* okumuş ve "*saldırdı*" (DKK: 179) şeklinde aktarmıştır. Ergin'in okuyuşu yanlış, aktarması ise doğrudur.

O. Ş. Gökyay, cümleyi *Depegöz, Basat'ın üzerine ƙodi, hançer ile çaldı, kesdi*. (OŞG: 111.20-22) olarak okumuş daha sonra yanlış doğru çizelgesinde cümledeki *ƙodi* kelimesini *kondi* şeklinde tamir etmiş (OŞG: 350), cümleyi "*Tepegöz Basat'ın üzerine kondı, hançerle çaldı kesti*." (DKH: 132) şeklinde aktarmıştır. Gökyay'ın kelimeyi okuyuşu ve aktarması, bağlama uygun düşmüyor; çünkü burada Tepegöz, Basat'ı sıkıştırarak yakalamak veya Basat'ın üzerine saldırmak istiyor.

M. S. Kaçalın, 1998'de sunmuş olduğu bildirisinde fiil için "**ƙu-** (D. 228₁₂): ƙo- maddesinden çıkarılmalıdır." (Kaçalın 2004: 96) diyerek buradaki okuma yanlışlığına işaret etmiştir.

S. Tezcan söz konusu cümle için şu kısa notu yazmıştır:

Depegöz Basat'ın üzerine [ağ] ƙodi, hançerle çaldı, kesdi.

Arada bir sözcüğün eksik olduğu şimdiye değin fark edilmemiştir. Bu eksik kelimenin ağ 'ağ' olduğunu sanıyorum. (DKON: 312)

Tezcan'ın teklifi kabul edilemez çünkü Dede Korkut'ta ağ 'ağ' kelimesi hiç geçmez. Genel anlamda Dede Korkut metnindeki karışıklık ve eksikliklerin hikâyelerde olayların akışıyla bölümler dikkate alınarak -özellikle ilgili kısımda anlatılan olayın dikkatle incelenmesi yoluyla- daha kolay çözüleceğini düşünüyorum ve bunun için kısa bir özet yapmak istiyorum:

Tepegöz hikâyesinin bu kısmında Basat, Tepegöz'ü öldürmek üzere *Salahana Kayası*'na gelir. Önce Tepegöz'ün gözünü kör ederek mağaradaki koyunların içine saklanır. Tepegöz, mağaranın kapısını tutarak çeşitli hilelerle Basat'ı öldürmeye çalışır. İşte, tam bu bölümde Basat'a parmağındaki yüzüğü atarak “*Mere oğlan al şol parmağumdaki yüzüğü, parmağına tak, sana oñ ve kılıç kâr eylesün.*” (Drs.116a.9) der. Basat, yüzüğü parmağına takar. Tepegöz, Basat'a yüzüğü takıp takmadığını sorar. Basat, “*takındım*” dedikten sonra anlatım yukarıdaki cümleyle devam eder. Burada gözünü kaybetmiş olan Tepegöz'ün amacı, Basat'ı konuşturarak bulunduğu noktayı iyice belirlemek ve üzerine *hamle yapmak, saldırmaktır*.

Ben, bu bölümde gözünü kaybetmiş olan Tepegöz'ün *görme duyusu* yerine *dokunma duyusunu* kullanmış olması gerektiğini ve cümlelerin biraz yukarısında geçen “*Her birinün başların sıgadı.*” (Drs.115b.8-9) cümlesine dayanarak söz konusu cümlede eksik olan kelimenin *el* olması gerektiğini yazmış ve cümlelerin bu kısmını, *üzerine [el] kodı* şeklinde tamir etmiştim (Özçelik 2005: 244-245).

Bence buradaki yanlışlık metinde *تودي* şeklinde yazılmış ve araştırmacılar tarafından *kodı* okunmuş olan kelimedir. Bu kelimenin *كو[بد]دی ku[yul]dı* = ‘hamle yaptı, saldırdı’ şeklinde tamir edilmesi ve anlaşılması gerekiyor:

“Depegöz Basatın üzerine ku[yul]dı hançerile çaldı”

Nitekim şu cümlelerde *kuy-ul-* fiili, benzer şekilde ‘hamle yapmak, saldırmak’ anlamında kullanılmış ve metinde *كويـ* şeklinde yazılmıştır:

Drs.22a.2: “Karacuk Çobanun üzerine altı yüz kâfir **kuyul**dı.”

Drs.37a.13: “beş yüz kâfir **kuyul**dılar, çapdılar yağmaladılar.”

Drs.37b.9: “Evnük çalasınuñ beş yüz kâfiri üzerümüze **kuyul**dı.”

Drs.47a.8: “Dün uyhusında kâfir otağa **kuyul**dı.”

Drs.129b.12: “Altı yüz kara tonlu kâfir bunlarun üzerine **kuyul**dılar”

Drs.116a.12 (ME 228.2)

كسي → كس[دره]دی = **kesdi** → kes[düreme]di.

“Depegöz, Basatın üzerine ku[yul]dı, hançer-ile çaldı, kes[düreme]di.”

Yukarıdaki cümlelerin yüklemi metinde *كسي* şeklinde yazılmış ve şimdiye kadar yazılışına uygun olarak *kesdi* okunmuştur. Söz konusu fiilde bir yazım eksikliği olduğunu düşünüyorum çünkü cümlelerin devamında Basat'ın, Tepegöz'ün hamlesinden kurtulduğu anlatılıyor. O hâlde bu bağlama göre cümlelerin yüklemi, *kesdi* değil *kesdüremedi* şeklinde olmalıdır. Aşağıdaki cümlelerde geçen yüklemelerde fiilin kullanılış şekli de tamir teklifimin doğru olduğunu gösteriyor:

Drs.103b.6: “Kāfirün eşsesine bir kılıç urdı, zerre kadar kesdüremedi.”

Drs.112b.10: “Kara polad uz kılıçlar [çalup baş] kesen, kılını kesdür[e]medi.”

Drs.153a.9: “Kazanı kılıçladı, zerre kadar kesdür[e]medi.”

Buna göre yüklem kes-درمهـدی (*kesd[üremed]i*) şeklinde tamir edilmesi gerekiyor.

Drs.116b.4 (ME 229.4)

$\text{مهرلر} \rightarrow \text{مهرله} = \text{möhürle-}, \text{mühürle-} \rightarrow \text{mührele-}$: kapatmak, tıkmak.

“Menüm hazine var, ol kocalar almasunlar, var مهرلر mührele di!”

M. Ergin, yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı verilmiş olan kelimeyi *möhürle* okumuş, anlamını “*mühürlemek*” (MEII: 216) olarak vermiş ve “*mühürle*” (DKK: 179) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay, aynı kelimeyi *mühürle* (OŞG: 111.28) okumuş, “*kilitlemek, mühür vurmak*” (OŞG: 261) anlamlarını vermiş ve “*mühürle*” (DKH: 133) şeklinde aktarmıştır.

Tezcan ise kelimeyi *mührele* okumuş ve yazdığı notta şöyle demiştir:

Buradaki sözcüğün *mührele-* ‘duvar örmek, duvar örerek kapatmak’ olduğunu tahmin ediyorum. DerS 3217 *muhra* ‘harçsız yapılan taş duvar’, 3228 *mühre* 1. ‘toprağı, çamuru sıkıştırarak yapılan bir çeşit duvar’, 2. ‘bağ duvarı yapmakta kullanılan tahta kalıp’, *mühreci* ‘duvarcı’, *mühre çekir-* ‘duvar yaptırmak’. Sözcük, herhâlde مهرله *mührele* olarak yazılmıştı, çekimleyen anlayamadı ve مهرلر *mühürler* biçimine soktu. (DKON: 312)

Tezcan’ın okuyuşu ve verdiği anlam doğrudur, ancak yazımla ilgili yaptığı açıklamaya farklı bir noktadan yaklaşmak ve bir tahmin yapmak istiyorum: Dresden yazıcısı, bir önceki nüshada kelime sonundaki *he*, *re*’ye benzer şekilde yazılmış olduğundan bunu *re*’ye çevirerek مهرلر şeklinde yazdı.

Drs.116b.4 (ME 229.4) *dedi* → di!: hadi!

“Depegöz eydür: Oğlan, şol günbedi gördün mi? Eydür: Gördüm. Depegöz eydür: Menüm hazine var, ol kocalar almasunlar, var mührele di! Basat günbed içine girdi.”

Yukarıdaki cümlede geçen ve koyu harflerle yazılmış olan kelime, metinde دی şeklinde yazılmıştır. Bu kelimenin önceki yayınlarda tamir edilerek *dedi* şeklinde okunması yanlış olmuştur. Bu düşüncemin gerekçeleri şunlardır:

1. Bence burada geçen cümlede Tepegöz, Basat'a "...var mührele di!" (=) "...git kapat hadi" şeklinde seslenmiş ve onu bir an önce mağaraya yönlendirerek tuzağa düşürmek, yakalamak istemiştir. Nitekim olayın devamında Basat'ın mağaraya girişinden sonra Tepegöz'ün mağarayı yıktığı anlatılır.

2. Drs.46b.13'te geçen, metinde و اردي şeklinde yazılmış olan ibare de Ergin (ME 89.13) ve Gökyay (OŞG: 40.29) tarafından vardı şeklinde okunmuştur. Tezcan, bu okuma şeklinin yanlış olduğunu söyleyerek ibarenin "var, di!" (DKON: 167-168) şeklinde okunması gerektiğini belirtmiştir. Bu kullanımın bir emir çekiminden sonra gelmesi de Tezcan'ın haklı olduğunu gösterir. Nitekim şu cümlelerde de benzer örnek geçiyor:

Drs.46b.13: "Kırk güne degin sıra var, di geyünüz"

Drs.140a.4: "İmdi Kazan Beg, di bizi ög, dediler."

Drs.116b.12 (ME 229.12)

فاجديكم → فارچديكم = kaçdı, sarsdı → ka[r]çadı; karça-: karıştırmak.

"Depegöz künbeye elin şokdı, eyle ka[r]çadıkım künbeye zîr u zeber oldı."

Yukarıdaki cümlede gösterilen tamiri yapan S. Tezcan'dır. Tezcan, yazdığı notta Ergin'in kelimeyi yazılışına uygun olarak kaçdı ve Gökyay'ın bağlama uygun olarak sarsdı (OŞG: 112.9) okuyuşlarının uygun olmadığını belirtmiş, bağlamdan hareketle yazımda re'nin eksik olduğunu söylemiş ve kelimeyi, "ka[r]çadıkım: karıştırdı ki" (DKON: 313) şeklinde tamir ederek anlam vermiştir.

Tezcan'ın bu tamirine katılıyor, Dresden nüshasında re'nin yazılmamış olduğu şu örnekleri bir başka kanıt olarak eklemek istiyorum:

ardı ادي 59a.1	getürürüdi کتوردی 13a.4	tökölür تو کلو 23b.2
buğranuڭ بغانك 88b.9	girüp گیوب 67b.6	üşer اوش 45b.13
dêridi ددی 55b.13	gürz کوز 34a.9	üzerüne اوزمه 132b.13
dêrüp دپوب 152b.12	gürzi کوزی 38a.10	varuban وابن 33a.4
dundar دوند 32a.4		

Drs.117a.5 (ME 230.5) *buna yerine muna* (Ağız taklidi örneği).

"Men muña bî-tekellûf yapışmayam."

Yukarıdaki cümle, *Basat Tepegözi Öldürdüğü Boy*'da geçer. Anlatıcı ozan, metinde anlatılan olay içerisinde geçen Basat'a ait bu cümlede ağız taklidi yaparak bir canlandırma yoluna gitmiştir. Gözünü kaybetmiş olan Tepegöz, yukarıdaki

cümlelerin geçtiği yerde daha önceden hazırlamış olduğu türlü tuzaklarla, kendisini öldürmek isteyen Basat'ı yakalamak ister. Ancak, Basat her defasında Tepegöz'ün tuzaklarını boşa çıkarır. Tepegöz, son hile olarak Basat'ı mağara tavanında asılı duran ve inip çıkmakta olan iki kılıçtan kınısız olana yönlendirmek ister. Olay metinde şöyle anlatılır:

Şol mağarayı gördün mi? Basat eydür: 'Gördüm.' Eydür: 'Anda iki kılıç var; biri kınlu, biri kınısız. Ol kınısız keser menüm başımı. Var getir, menüm başımı kes.' dedi. Basat mağara kapusına vardı gördi bir kınısız kılıç, tırmaz ener çıkar. Basat eydür: 'Men muğa bî-tekellûf yapışmayam.' deyüp gendü kılıcın çıhardı, tutdı iki päre bölđi. Vardı bir ağaç getürdi, kılıca tutdı anı dağı iki päre eyledi. Pes yayını eline aldı, oğıla ol kılıç aşılan zenciri urdı, kılıç yere düşdi, gömildi. (Drs. 1-10)

Anlatıcı ozan, olayın bu bölümünde yukarıdaki metinde altı çizili cümlede yaptığı ses değişiklikleriyle Basat'ın; Tepegöz'ü küçümsemek ve aşağılamak istediğini, üstünlük psikolojisi içinde olduğunu canlandırmak istediği için *bu* kelimesini *mu* şekline çevirmiştir:

"Men muğa bî-tekellûf yapışmayam."

Anlatıcı ozan, ayrıca Basat'ın cümlesinde *m*, *n*, *η* ünsüzleriyle aliterasyon da yaparak bu canlandırmayı pekiştirmek istemiştir. Ozanın bu ses değişikliği ve aliterasyonun yanında muhtemelen sesini alçaltarak aşağılamayı daha da pekiştirmiş olabilir. Bu düşüncenin bir başka kanıtı *bu* kelimesinin metinde sadece beş yerde *mu* şeklinde geçmesidir (bk. *Dizin*). Ayrıca *mu* şeklindeki diğer dört örnek de benzer amaçla kullanılmıştır. Bu ve benzer örnekler için bk. Drs.40a.12, Drs.76b.3, Drs.110a.12, Drs.115a.7-9, Drs.126b.9, Drs.130a.12, Drs.139a.2-3, Drs.143a.11 notları.

Drs.117a.6-8 (ME 230.6-8) Kurgu ile ilgili bir yorum.

"Depegöz eydür: Saña ölüm yogımış. Şol mağarayı gördün mi? Basat eydür: Gördüm. Eydür: Anda iki kılıç var, biri kınlu biri kınısız. Ol kınısız keser menüm başımı. Var getir menüm başımı kes, dedi. Basat mağara kapusına vardı. Gördi bir kınısız kılıç, tırmaz ener çıkar. Basat eydür: Men muğa bî-tekellûf yapışmayam, deyüp gendü kılıcın çıhardı, tutdı iki päre bölđi. Vardı bir ağaç getürdi, kılıca tutdı. Anı dağı iki päre eyledi. Pes, yayını eline aldı, oğıla ol kılıç aşılan zenciri urdı. Kılıç yere düşdi, gömildi. Gendü kılıcın kınına şokdı. Balçağından ol kılıcı berk tutdı. Geldi, eydür: Mere Depegöz, necesin? dedi. Depegöz.eydür: Mere oğlan, dağı ölmedün mi? Basat eydür: Tangrum kırtardı. Depegöz eydür: Saña ölüm yogımış, dedi." (Drs.117a.1-13)

Yukarıdaki metin *Basat Tepegözi Öldürdüğü Boy*'da geçer. Metnin 6, 7 ve 8. satırlarında Basat, Tepegöz'ün sözünü ettiği kılıca tuttuğu kendi kılıcı ikiye bölünür. Bu olayın ardından Basat bir ağaç parçasını kılıca tutar, ağaç ikiye bölünür;

Tepegöz'ün asılı kılıcının zincirine ok atar, kılıcı yere düşürür. Daha sonra iki parça olduğu anlatılan kılıcını kınına sokar.

Bu kısım ile ilgili olarak akla şu sorular geliyor:

Basat, kendi kılıcını ikiye bölecek kadar keskin olan Tepegöz'ün kılıcına hemen ardından neden bir ağaç parçasını tutmuş olsun? Bu pek mantıklı görünmüyor. Acaba Basat'ın önce ağaç parçasını, daha sonra kendi kılıcını Tepegöz'ün kılıcına tutmuş olması gerekmez miydi?

Ozan, burada anlattığı olayın etkisinde kalmış ve duyduğu heyecan nedeniyle bir sıra yanlışlığı yapmış olabilir mi? Yoksa bu ozanın bir eklemesi midir? Basat, kendi kılıcı ikiye bölündüğü hâlde onu neden kınına sokuyor? Acaba bunlar sadece birer kurgu hatası mıdır?

Drs.117b.5, 118b.11 (ME 231.5, 233.11)

heç: 1. hiçbir, 2. herhangi bir.

“Heç yigide vermesün Kâdir Tanrı göz bunı”

ve Drs.118b.11'deki aynı cümle.

Ergin, yukarıdaki kelime için “*hiç*” (MEII: 139) anlamını; Gökyay ise “*asla, katiyen, kesin olarak, acaba?*” (OŞG: 222) anlamlarını vermiştir.

İki yerde geçtiğini belirttiğimiz kelimenin ‘hiçbir’ anlamında kullanıldığı açıktır: “*Kadir Allah, hiçbir yigide göz acısını vermesin*”

Nitekim Ergin ve Gökyay da tercümlelerinde bu kelimeye karşılık “*hiçbir*” (DKK: 181, DKH: 134)’i kullanmışlardır.

Aynı kelime, şu örnekte ‘herhangi bir’ anlamında kullanılmıştır:

Drs.26b.10: “Oğul çoban, karnum açdur, **heç** nesneñ var mıdur yemege?”

Yukarıdaki örnekler dışında, üç cümlede daha geçen *heç* kelimesi ‘asla, kesin olarak’ anlamında kullanılmıştır:

Drs.44b.9: “Bin dañı aygır getürün kim **heç** kışrağa aşmamış ola.”

Drs.45a.7: “Delü Qarçar eyle māl istedi ki **heç** bitmesün”

Drs.129a.2: “...Qazan dīvânında buna **heç** kapu baca yoğıdı.”

Drs.117b.6 (ME 231.6)

1. ne yér: nere(si)?

2. qalar qopar yér: ikamet edilen yer.

“Qalarda qoparda, yigit, yérün ne yerdür?”

M. Ergin, yukarıdaki *kalar*da *koparda* kelimelerini ayrı iki başlık altında “*kal- kalkmak*” ve “*kop- kopmak; çıkmak, ortaya çıkmak, olmak*” (MEİİ: 161, 189) diye işlemiş ve yukarıdaki cümleyi “*Memleketten doğum yerinden yiğit yerin neresidir?*” (DKK: 181) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay, söz konusu kelimeleri “232 *kalar*da *koparda* *kalkıp kopanda*, *kalkıp koptuğun yerde*, *kalkıp ortaya çıkınca*” (OŞG: 357) diye işlemiş ve yukarıdaki cümleyi “*Kalkıp meydana çıktığında yiğit, yerin nedir?*” (DKH: 134) şeklinde aktarmıştır.

Aynı ikilemenin şu cümlelerde de geçtiğini görüyoruz:

Drs.117b.11: “**Kalar**da **koparda** yërüm gün ortaç”

Drs.136a.9-10: “**Kalar**da **koparda** yërün şorar olsam ne yërdür?”

Ergin ve Gökyay, bu cümleleri de yukarıdaki cümle ile aynı şekilde aktarmıştır (DKK: 181, 212; DKH: 134, 152).

S. Tezcan, yazdığı notta yukarıdaki üç örnek üzerinde durarak söz konusu ikilemenin yapısı ile ilgili olarak şu yorumları yapar:

Üç defasında da *kalar* (*lām*’dan sonra *elif* ile) yazılmış olması dikkat çekicidir. DKK’nda *kal-* eyleminin başka bir geniş zaman ortacı (*kalur, kalır*) geçmez. Acaba *kalar* gerçekten *kal-* ‘kalmak’ (Türkmence *gāl-*) eyleminin ortacı mıdır, yoksa *kal-* ‘yükselmek’ (Türkmence *gal-*) eyleminin ortacı mıdır? *Kop-* ile birlikte kullanılması ikinci ihtimali, yani *kal-* ve *kop-* eylemlerinin eşanlımlı ikileme olarak kullanılmış olması ihtimalini güçlendiriyor. (DKON: 314)

Deyimdeki birinci kelime, yukarıdaki üç cümlede de نالار şeklinde yazılmıştır. Tezcan şu cümlede geçen *kalkar kopar ol-* deyimini yukarıdaki görüşüne bir başka kanıt olarak göstermiştir:

Drs.131b.8: “*kardeşli yigitler kalkar kopar olur.*

*Karşısuz miskin yigit eşsesine yumruk tokınsa,
ağlayuban dört yanına bakar olur.”*

Ergin ve Gökyay bu cümledeki deymi aktarmaya olduğu gibi almıştır (DKK: 205, DKH: 148).

Bu deyimde ilk kelimenin نالار (*kalkar*) şeklinde yazılmış olması, Tezcan’ın tartıştığı konuya ışık tutuyor; çünkü deyimdeki birinci kelime yukarıdaki üç yerde نالار şeklinde yazılmıştır. Bu durum Tezcan’ın yorumunda söz konusu ettiği fiilin *kal-* ‘yükselmek’ olduğunu destekliyor; ancak yazım şekillerinin farklı olması bu iki deyimde farklı olduğu hakkında ayrıca fikir veriyor.

Şimdi de *kalar kopar yer* tamlamasının anlamı üzerinde duralım. Tezcan, *Notlar Dizini*’nde *kal- kop-* ve *kalk- kop-* deyimlerine aynı anlamı vermiştir:

“*kal- kop- / kalk- kop- ‘ayağa kalkmak, kalkıp yola çıkmak’ (eş anlamlı ikileme)*” (DKON: 411)

“*kalk-: kalk- kop- ‘ayağa kalkmak, kalkıp yola çıkmak’ (eş anlamlı ikileme)*” (DKON: 412)

Ancak Tezcan’ın teklif ettiği bu anlamlar, söz konusu yukarıdaki dizelerin bağlamına uygun düşmüyor; Ergin ve Gökyay’ın aktarmaları da bağlamı yansıtmıyor.

Öncelikle söz konusu üç cümlede geçen *ne yér* tamlamasının ‘nere, nerede, neresi’ anlamında kullanılmış olduğunu belirtmek gerekiyor. Tamlamanın bu anlama geldiğini anlamak için şu cümlelere bakmak yeterlidir:

Drs.4b.6: “*Ne yérde şızılar varısa çeken bilür*”

Drs.11b.5: “*Ne yérde gözel kopdıysa çeküp aldı*”

Drs.91b.3: “*Yigit ne yérden gelürsin?*”

Drs.99b.2, 3: “*Ne yérde éner karışur toz varısa ve ne yérde karga kuzgun oynarısa anda isteyelüm.*”

Buna göre söz konusu üç cümlede geçen *kalalar kopar yér* tamlamasını Türkiye Türkçesindeki ‘oturup kalkılan, hayat sürülen yer yani ikamet edilen yer’ olarak anlayıp cümleyi ‘Nerede yaşıyorsun?’ veya ‘Nerelisin?’ şeklinde aktarmak bağlama gayet uygun düşer.

Ayrıca *kalkar kopar ol-* deyiminin anlamı için bk. Drs.131b.8 notu.

Drs.117b.9 (ME 231.9) *ad yaşurmak*: kimliğini gizlemek.

“Alp eren erden *adın yaşurmak* ‘ayb olur’”

Yukarıdaki cümlede geçen *ad yaşur-* deyimini, ‘kimliğini gizlemek, kim olduğunu açıklamamak’ anlamında kullanılmıştır. Bu deyim *Tarama Sözlüğü*’nde tespit edilmemiş olması bir eksikliktir. Deyim, Dede Korkut’ta iki yerde daha geçer:

Drs.136a.13: “Alp er, erden *adın yaşurmak* ‘ayb olur’”

Drs.146a.1: “Er erden *adın yaşurmak* ‘ayb olur’”

Drs.117b.11 (ME 231.9) *gün ortaç*: güney (?).

“Kalarda koparda yérüm *gün ortaç*”

M. Ergin yukarıdaki dizede geçen *gün ortaç* için dizinde “*ortaç ortada olan? o. (gün o. ‘güney?’)*” (MEII: 237) anlamını tereddüt belirterek vermiş ve deyim *“güney”* (DKK: 181) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay, *Söz Dizisi İle İlgili Düzeltmeler Veya Tamlamalar* başlığı altında “An. (günorta, künorta) öğleyin. (Metinde acaba bir yön mü bildiriyor?” (OŞG: 357) şeklinde not yazmış ve deyiimi “Gün ortaç” (DKH: 134) şeklinde aktarmış ve “Öğleyin. Burada bir yer olacak” (DKH: 182) şeklindeki açıklamıştır.

S. Tezcan cümleyle ilgili bir soru sorarak kendisinden önceki okuyuşları şöyle özetlemiştir:

Gün Ortaç’ın bir yer adını olduğunu, yoksa ‘güney’ veya ‘doğu’ anlamına mı geldiğini belirlemek mümkün değildir. Rossi özel ad saymamış, *gün ortac* için ‘mezzogiomo’ (öğle, güney) karşılığını vermiştir. (Rossi, s.340). Ergin de soru işaretiyle ‘güney’ karşılığını vermiştir (Ergin II, s.237). Gökyay, metinde küçük harflerle yazmış, Söz Dizisine ise bir kere sözcükler arasında (s.216), bir kere de yer adları arasında (s.335) olmak üzere iki kez karşılığını koymadan almıştır. (DKON: 315-316)

Tezcan, sözlüklerden bulduğu bazı örnekleri de *gün ortaç*’ın yapısıyla karşılaştırma yapmak için sunmuş (DKON: 316); ancak, bu konuda kesin bir sonuca ulaşmadığından konuya notlar dizisinde “Gün Ortaç (yer adı?)” (DKON: 409) şeklinde tereddüt belirterek dikkat çekmiştir.

Ben, *gün ortaç*’ın bir yer adı olmadığını düşünüyorum çünkü Oğuzların bu dönemde yerleşik hayat düzenine geçtiklerini söylemek zor görünüyor. Ancak, bu sözle *güney* veya *güneyde bir bölge* anlatılmış olabilir. Nitekim Orhun Yazıtları’nda geçen şu cümlede *kün ortusu* deyiimiyle *güney*’in, *tün ortusu* deyiimiyle *kuzey*’in anlatıldığı açıktır: “birigerü *kün ortusu*ñaru kurıgaru *kün batsı*ña yırıgaru *tün ortusu*ñaru anta içreki bodun kop maña körür” (Kül Tigin, Güney: 2)

Drs.117b.13 (ME 231.13)

Salur Oğlu Kazan → [Ulaş] Oğlu Salur Kazan.

“Kırış günü öndin depen alpumuz **Salur Oğlu Kazan** → [Ulaş] Oğlu Salur Kazan.”

M. Ergin, yukarıdaki cümlede geçen özel adı *Ulaş Oğlu Salur Kazan* şeklinde tamir etmiştir. O. Ş. Gökyay (OŞG: 113.13) ve S. Tezcan ise bu adı metinde yazıldığı gibi, *Salur Oğlu Kazan* okumuşlardır.

Ergin’in tamirinin doğru olduğunu düşünüyorum çünkü *Salur, Kazan*’ın lakabıdır ve aynı isim, Dede Korkut’taki şu cümlelerde de *Ulaş Oğlu Salur Kazan* şeklinde geçiyor:

Drs.20a.9: “*Ulaş Oğlu Salur Kazan*ñ alnına şerābuñ itisi çıkdı.”

Drs.23a.10: “...*Ulaş Oğlu Salur Kazan* kara kayğulu vâkı ‘ā gördi.”

Drs.49b.8-9: “*Ulaş Oğlu Salur Kazan* şorar olsam şağmı arğış?”

Drs.63b.5: “Her birinden *Ulaş Oğlu Salur Kazan* içmişidi.”

Ayrıca, aynı isim, yukarıdaki dört cümle dışında dokuz yerde²⁴⁶ *Salur Kazan* şeklinde geçmektedir. Bu durumda Drs.117b.13'te, anlatıcı, yazıcı veya anlatıcı-yazıcının tamlamayı *Salur Oğlu Kazan* şeklinde yanlış söylediği veya yazdığı açıktır. Benzer yanlışlıklar için Drs.15a.4 notuna da bakılabilir.

Drs.118a.3 (ME 232.3)

قرداشلر → قرداشلرز = **qardaşuz, qardaşlıq** → qardaşlar[uz].

“Depegöz eydür: İmdi قرداشلر qardaşlar[uz] kıyma maña, dedi”

M. Ergin, yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılış gösterilen kelimeyi *qardaşuz* okumuş ve “*kardeşiz*” (DKK: 182) şeklinde aktarmıştır. O. Ş. Gökyay, aynı kelimeyi *qardaşuz* (OŞG: 113.18) okumuş ve “*kardeşiz*” (DKK: 182) şeklinde aktarmıştır.

O. F. Sertkaya, 1998'de sunduğu bir bildiride kelimenin metinde sehven bu şekilde yazılmış olduğunu ve doğru yazım şeklinin *qardaşuz* olması gerektiğini söylemiştir (Sertkaya 2004: 134).

S. Tezcan ise kelimeyi *qardaşlar[uz]* şeklinde tamir etmiş ve kelimeyle ilgili olarak şu kısa notu yazmıştır:

Depegöz eydür: İmdi قرداشلر > قرداشلرز qardaşlar[uz], (4) kıyma maña!
Burada *qardaşlar* okuyuşuyla cümle bozuk olduğu için bugüne kadar *qardaşuz* okunmuş olan sözcük قرداشلرز olarak düzeltilmelidir. Bu düzeltme Hendrik Boeschoten'a aittir. (DKON: 316-317)

Ben metinde *kaf* yerine *re* yazılmış olduğunu savunmuş (2005: 247) ve kelimeyi *qardaşlıq* şeklinde tamir etmiştim. Ancak Dresden nüshasının yazım yanlışları bölümünü (bk. *Giriş*) hazırladıktan sonra metinde böyle bir yanlışlık yapılmış olma ihtimalinin çok zayıf olduğunu gördüm. Şimdi, Tezcan'ın *qardaşlar[uz]* şeklindeki tamirinin Dresden nüshasındaki yanlışlara benzer ve metne daha uygun olduğunu düşünüyorum çünkü bu tamirde, sadece kelime sonundaki bir harfin eksik kalmış olduğu var sayılmıştır.

Bu tamir bağlama da gayet uygun düşer. Hikâyenin başında ava çıkan Oğuz beyleri Tepegöz'ü bulurlar. Aruz Koca, Bayındır Han'dan, Tepegöz'ü ister ve onu oğlu Basat'la birlikte besleyeceğini söyler. Bayındır Han da Aruz Koca'ya bu konuda izin verir yani Tepegöz ve Basat aynı evde iki kardeş gibi büyümüştür. Bu nedenle Tepegöz, Basat'a *qardaşlar[uz]* sözüyle geçmişi hatırlatmış ve aynı evde, birlikte büyüdüklerini anlatmak istemiştir.

Nitekim Dresden nüshasındaki şu kelimelerde de *ze* yazılmamıştır:

bozlatduymı بولندكمي 70a.13	gêtürmişüz كاتورمش 31a.8	ögünüğüzde او كئنده 54b.7

Drs.118a.8 (ME 232.8)

kaḫālu (<Ar. ḫafā'+lu): arkalı, arkası çıkıntılı.

“Depegöz eydür: “İmdi qardaşlar[uz] kıyma maña!” dēdi. Basat eydür:

“Mere qavat, aḡ saḫallu babamı aḡlatmışsın.

Ḳarcuḫ, aḡ bürçeklü anamı bozlatmışsın.

Ḳarındaşum Ḳıyanı öldürmişsın.

Aḡca yüzlü yengemi ṭul eylemişsın,

ala gözlü bebeklerin öḡsüz qomışsın.

Ḳormıyam seni, qara polad uz kılıcum qartmayınca,

kaḫālu börklü başuḡ kesmeyince,

alca qanun yēr yüzine tökmeyince,

qardaşum Ḳıyanuḡ qanın almayınca qomazam.”

M. Ergin, yukarıdaki soylamada geçen *kaḫālu börklü başuḡ kesmeyince* dizesini “*Tepeli börklü başını kesmeyince*” (DKK: 182) diye aktarmış, dizedeki *kaḫālu* kelimesini ise dizinde “(ar. ḫafā') *kafa* ḫ. -lu” (MEII: 160) şeklinde işlemiştir. O. Ş. Gökyay, söz konusu dizeyi aktarmasına olduğu gibi almış (DKH: 135), *kaḫālu* kelimesinin anlamını ise vermemiştir.

S. Tezcan, bu dizeyle ilgili olarak burada bir yazım yanlışı bulunduğundan hareketle şunları söyler:

kaḫālu börklü baş kes- ‘kafa ve başlıkla birlikte baş kesmek’ deyimini mümkün olmakla birlikte biraz tuhaftır. Bu yüzden burada da bir çekimleme yanlışı olduğu düşünülebilir: Belki burada تفالو بوركلو *taḫkalu börklü* bulunuyordu ve *taḫka* bugün *takke* olarak söylenen sözcük için yazılmıştı. Bu sözcüğün Arapça / Farsçadaki doğru yazılışı: طاقيا *taḫiya* olmakla birlikte Redhouse sözlüğünde (s.478) تاقية *taḫiye* yazılışı da gösterilmiştir.

DerS. 3809 *takka* 2. ‘kadınların giydiği fes’, *taḫka* ‘gelinlerin başına giydirilen süslü bir çeşit başlık’, 3852 *taḫka* 1. ‘şapka, başlık, bere, takke’.

DKK’ndaki sözcük gerçekten bu ise ‘başlığın altına giyilen ince bez takke’ anlamıyla kullanılmış olabilir. *Ḳāmūs-i Türki*’de şöyle tanımlanmıştır: ‘ekseriyā mücerred başuḡ terini içmek için fes ve külah gibi diğeri bir serpuşuḡ altından giyilen ince bezden bir serpuş ki ḳubbe şeklini gösterdiğiçün bu ism-i ‘arabîyle tesmiye olunmuşdur.’

Tahminim doğruysa, *taḫkalu börklü baş kes-* ‘başı, üzerinde takke ve börk bulunmaktayken kesmek’ anlamına gelmiş olabilir. (DKON: 317)

Tezcan, bu konuda tereddütlü olduğunu notlar dizinindeki “*kaḫālu börklü baş kes- (?)*” (DKON: 411) şeklindeki notuyla tekrar belirtmiştir.

Ben burada bir yazım yanlışlığı bulunmadığını; sadece *kaḫālu bōrklü baş* tamlamasındaki *kaḫā* kelimesinin anlaşılmamış olduğunu düşünüyorum. Sözlüklerde kelimenin anlamı “ense” (Özön 1973: 358), “ense, kafa; sırt; sırt; peş; art” (Kannar 1998: 475b) olarak verilmiştir. Bu anlamlardan hareketle tamlamayı ‘arkalı, bōrklü baş’ şeklinde anlayabiliriz yani *kaḫālu* sözüyle başının arkadan çıkıntılı olduğu anlatılmak istenmiştir. Ozanın bu *soylama*da hem *l* ünsüzü ve *+lu / +lü* ekiyle bir aliterasyon hem de *kaḫālu bōrklü baş* tamlamasıyla bir kelime oyunu yapmış olduğuna da ayrıca dikkat çekmek gerekiyor.

Drs.118b.2 (ME 233.2)

ağır mancılık taşıla atam... → ağır taşıla mancılık atam...

Yukarıdaki cümle Tepegöz’e aittir. Basat’ın tek gözünü şişle kör etmesinde sonra Tepegöz, gözüne bir *soylama* ile âdeta ağıt yakar. Cümlede altı çizilmiş olan kelimeler yer değiştirmiş olmalı çünkü anlam belirsizliği olduğu görülüyor. Kelimelerin yeri değiştiğinde cümle ve *soylama* daha anlaşılır oluyor:

“Kalkubanı yerümden tıram dëridüm,
 Kalın Oğuz beglerinden ‘ahdum bozam dëridüm,
 Yeniden toğanın kıram dëridüm,
 Bir kez âdem etine toyam dëridüm,
 Kalın Oğuz begleri üzerime yığılup gele dëridüm,
 Kaçubanı Şalahāna Kayasına girem dëridüm,
Ağır taşıla mancılık atam dëridüm
 ênüp taş başlarına düşüben öleler dëridüm.” (Drs.118a.11-118b.2)

Tepegöz, metinde Oğuz’a yapmayı tasarladığı kötülükleri sıralıyor. Söz konusu cümlelerin yazımında bir sıra yanlışlığı olduğu açıktır çünkü mancılık (<Ar. mǎncīnīk مانجينيک) bir savaş aleti olup içerisine taş güller, büyük oklar konarak düşmana atılır (Pakalın 1983, 2. c, s. 404). O hâlde cümlelerin “**Ağır taşıla mancılık atam dëridüm**” şeklinde olması gerekirdi. Benzer yer değiştirme örneği için bk. Drs.20a.4 notu.

Drs.118b.2 (ME 233.2)

a. başuma → başlarına,

b. ölem → öleler.

Înüp taş başuma düşüben اولم ölem dëridüm → İnüp taş başlarına düşüben öleler dëridüm.”

Bu cümle, yukarıdaki notta düzeltilmesini teklif ettiğim cümleden hemen sonraki cümledir. Cümlede yukarıda gösterdiğim çekimleme yanlışlığının ya-

pıldığını düşünüyorum çünkü bağlama göre bu cümlede bir çelişki olduğu görünüyor: Tepegöz, *soylamada* Oğuz'a yapmayı tasarladığı kötülükleri sıralarken birdenbire kendisinin ölümünden söz etmiş oluyor ki bu, bağlama uymuyor yani Tepegöz, Oğuz beylerini mancınkla taş atarak öldürmeyi tasarladığını anlatırken, aynı aletle kendisini öldürmeyi tasarlamış olduğunu söylemiş olamaz. Yazıcı, metinde hep birinci kişi ekiyle çekimlenmiş isim ve fiillerin kullanılmış olmasından dolayı (aşağıda -metinde- koyu punto ile yazılmış) yanlış ve bu cümlede de birinci kişi ekini kullanmış olmalıdır. Bu nedenle, cümlelerin aşağıdaki metnin sonunda gösterdiğim şekliyle düzeltilmesi uygundur:

“Kalkubanı yêrûmden tûram dêridûm,
 Kalın Oğuz beglerinden ‘ahdum bozam dêridûm,
 Yeniden toğanın kıram dêridûm,
 Bir gez âdem etine tøyam dêridûm,
 Kalın Oğuz begleri üzerime yığılup gele dêridûm,
 Kaçubanı Şalahâna Kayasına girem dêridûm,
 Ağır mancılık-ıla taş atam dêridûm,
 İnüp taş başuma düşüben ölem dêridûm →
 İnüp taş başlarına düşüben öleler dêridûm.”

Drs.118b.7 (ME 233.7) aġlatmıŝam → bozlatmışam.

“Aġ ŝaķallu kocaları çok aġlatmıŝam;
 aġ ŝaķalı kârıŝı tûtdı ula gözüm seni!
 Aġ bürçeklü karcıķları çok aġlatmıŝam → bozlatmışam;
 gözi yaşı tûtdı ula gözüm seni!”

Bu düzeltme daha önce teklif edilmemiştir. Yukarıdaki üçüncü dizede *aġlatmıŝam* okunacak şekilde yazılmış olan fiilin *bozlatmışam* olması gerekirdi. Yukarıdaki sözler Tepegöz’e aittir; bir sayfa öncesinde Basat, Tepegöz’e şöyle sesleniyor:

“Mere kavat! aġ ŝaķallu babamı aġlatmıŝsın.
 Karcuķ, aġ bürçeklü anamı bozlatmışsın.” (Drs.118a.4-5)

Yukarıdaki örnek dışında Drs.114a.13, 126a.3 ve 131b.5’te de *baba* için *aġlat-*, *ana* için *bozlat-* fiili kullanılmıştır. Bunun bir kalıp söyleyiş olduğu ve Dede Korkut metinlerinde erkekler için *aġla-* fiilinin, kadınlar için ise *-yüksek sesle aġladıklarını* ifade etmek üzere- *bozla-* fiilinin kullanıldığı anlaşılıyor. Bu yanlışlığın sebebi beşinci satırdaki *aġlatmıŝam* fiiline göz takılması olmalıdır.

Drs.119a.1 (ME 234.1) [başın].

“Basat kaçuyup yerinden tırı geldi, buğra gibi Depegözi dizi üzerine çökerdi, Depegözün gendü kılıcıyla boynunu urdı, [başın] dildi, yay kirişin takdı, süriyi mağara kapusına geldi.”

Yukarıdaki metinde geçen üçüncü cümleyi Ergin, “*Depegözün kendü kılıcı-y-ile boynunu urdı. Deldi, yay kirişin takdı*” şeklinde okumuştur. Gökyay, aynı cümleyi “*Depegözün kendü kılıcıyla boynunu urdı. Deldi, yay kirişin takdı*” (OŞG: 114.19-20) şeklinde okumuştur. Tezcan ise cümleyle ilgili olarak şu notu yazmıştır:

Depegözün gendü kılıcıyla boynunu urdı, dildi, yay kirişin [başına] takdı
süriyi süriyi mağara kapusına geldi.

Biraz aşağıda (119a.4) Oğuz beyleri toplandığında ortaya getirilen şeyin sadece baş olduğu açıkça söylenmiş, bu yüzden [başına] eklemesini göze alıyorum. (DKON: 317)

Bence Tezcan’ın hareket noktası doğru fakat yaptığı tamirin şekli ve yeri yanlıştır. Yukarıdaki metnin bir sıralı cümle olduğu düşünülürse sıralı cümlelerden ikincisinin yukarıda gösterdiğim şekilde *[başın] dildi* şeklinde olması gerekiyor. Tepegöz çok iri olarak tasvir edildiğine göre Basat, önce indirdiği darbe ile onun boynunu vurmuş daha sonra başını gövdesinden ayırmış, ardından yay kirişini başına takıp sürükleyerek mağara kapısına getirmiş olduğu anlaşılıyor. Nitekim olayın devamında Basat’ın Tepegöz’ü öldürdüğünü duyup olay yerine gelen Oğuz beylerinin Tepegöz’ün başını ortaya getirdikleri anlatılıyor. Buna göre cümle yukarıda gösterildiği gibi tamir edilmelidir.

Drs.119a.6 (ME 234.6) sevinç ver-: müjde vermek.

“At ağızlu Aruz Koca évine çapar geldi, atasına Basatın sevinç vèrdi: Muştuluk! Oğlun Depegözi depeledi, dèdi.”

S. Tezcan, yukarıdaki cümlede geçen *sevinç ver-* fiili için şu notu yazmıştır:

Ergin II, 266 *sevinç* ‘sevinç, müjde’, Gökyay, Söz Dizini 278 *sevinç* ‘ferah, neşe, sevinç, şadlık’, 279 *sevinç ver-* ‘sevindirmek, sevinilecek haber vermek’ Bunlar arasında Ergin’in verdiği ‘müjde’, Gökyay’ın verdiği ‘sevinilecek haber’ karşılıkları doğrudur. Ancak sözcük Tar.S.ne girmemiş ve başka Türk dillerinde buna yaklaşan bir anlamı bulunduğu belirlenmemiştir. Bu yüzden şu eklemeleri yapmayı gerekli buluyorum: Karaçay-Rus. 590 *süyüncü* = *süyüncü* ‘iyi bir haber, bir müjde karşılığı verilen armağan’; DerS. 3790 *süyüncü* ‘muştucu’ (Kadıçiftliği-İst., yani Tatar veya Kafkasya göçmenleri) (DKON: 318).

Tezcan’ın bu tespiti aşağıdaki örneklerle katkıda bulunmak istiyorum. *Kıyasü'l-Enbiya*’da *sevinç* ‘müjde’, *sevinç ver-* ‘müjde vermek’ ve *sevinç keltür-* ‘müjde getirmek’ deyimleri geçer:

“Ey ata sewünç saña bıçak üze teñri atı bitiglig turur, boguzum neteg keser tedi.” (Ata 1997: 51v.8)

“...ogul kız tugurmas evlögümni salahga keltürdi, İsmail ve İshak atlıg peygamber oğulların sewünç berdi, düşmenim Nemrudnı helak kıldı” (Ata 1997: 210r.12)

“Korkmagıl biz feriştelere-biz, saña sewünç keltürdük Saredin oğluñ bolur tep.” (Ata 1997: 59v.15)

Şecere-i Terākime’de *sivinç bir-* geçer:

“İrki başlık barça bigler sivinçi birdiler” (Kargı Ölmez 1996: 86b.7)

Ayrıca, *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*’nde *müjde* kelimesinin karışlıkları şu şekilde verilmiştir: “*süyinşi*, *kıvanıştı* (Kazak), *cakşı kabar* (Kırgız), *huşhabar* (Özbek), *söyiniçli habar* (Tatar), *hoş habar* (Türkmen), *söyünçe* (Uygur)” (Ercilasun vd. 1991: 618-619).

Drs.119a.11, 12 (ME 234.11, 12)

1. **ayıtduğunda, eyitdüğünde** → a! yetdüğünde,

2. **işit** → aşit,

3. **[geçer olsañ]**.

Basat Tepegözi Öldürdüğü Boy’un sonunda Dede Korkut, Tepegöz’ü öldürmüş olan Basat’ın törenine katılarak kendisine hayır dualarda bulunur. Ozan, bu olayı şöyle aktarır:

“Dedem Korkud gelüben şadılık çaldı, gazi erenler başına ne geldi-gin eyidi verdi, hem Basata alkış verdi:

‘Kara taga **a yetdüğünde aşit versün**,

Kanlu kanlu sulardan **[geçer olsañ] geçit versün**’, dedi.

‘Erligile kardaşuñ kanın aldun,

Kalın Oguz beglerini bunıdan kurtardun.

Kadir Allah yüzün ag etsün Basat!’” dedi. (Drs.119a.11-119b.1)

Dede Korkut’un yukarıdaki *soylamasının* ilk dizesinde koyu puntolarla yazılmış olan kısımlar ve gösterilen tamirlerle ilgili bazı yazım ve okuma sorunları bulunuyor. Bu sorunlara aşağıda değinerek bir okuma teklifi sunacağız. Öncelikle söz konusu birinci dizinin metindeki yazılışını ve araştırmacılar tarafından nasıl okunmuş olduğunu görelim:

تره طاعه ایتد وکلن ایتد ورسون

“Kara tağa ayıtdüğünde *işit* virsün” (Ergin 234: 11)

“Kara dağa yetdügünde *aşıt* virsün” (Gökyay, OŞG: 114.29)

“Kara tağa yetdügünde *aşıt* vërsün” (Tezcan, Özçelik 119a.11)

M. Ergin, *işit* okuduğu kelimeye dizinde “*işitme, işitilen şey, ses, cevap*” (MEII: 155) anlamlarını vermiş ve kelimeyi “*cevap*” (DKK: 183) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay, *aşıt* olarak okuduğu kelime için “*dağın aşılacak yolu, beli; iki dere arasındaki sırtımsı yükseklikler, sırt gerisi; geçit, aşılacak yer*” (OŞG: 166-167) anlamlarını vermiş ve kelimeyi “*aşıt*” (DKH: 136) şeklinde aktarmıştır.

T. Tekin, yazdığı küçük notta Ergin’in okuyuşunu haklı bulmuş ancak kelimenin ince sıradan okunması gerektiğini belirtmiş ve verdiği anlamı destekleyen şu açıklamaları yapmıştır:

Bu mısraın üçüncü kelimesi D 234’te *ایستد ککه eytdüğünde* şeklindedir. Buna rağmen Ergin’in kelimeyi art ünlülü okuması hatalıdır. Öte yandan Gökyay’ın bu kelimeyi *ایستد ککه yetdügünde* yerine, *ایشیت işit* kelimesinin de *aşıt* yerine müstensih yanlışı olduğu yolundaki görüşüne katılmak zordur. Türkçede *eşid-* fiili daha basit bir *eş-* köküne gider: Küer. *eş-*, Sağ. Koyb. *es-*, Hak. *is-*, ‘işitmek’ DK’daki *işit* bu kökten *-t* eki ile yapılmış bir isim olabilir. Bu takdirde mısra ‘Kara dağa sorduğunda (sana) cevap versin’ anlamında olur. (Tekin 1986: 155).

M. S. Kaçalın, 1998’de sunduğu bir bildiride “*işit* (D. 234₁₁): Karşılığı ‘yan-ki’ olarak düzeltilmelidir” (Kaçalın 2004: 96) demiştir.

S. Tezcan, yazdığı notta Tekin’in yukarıdaki notunu atlamış ve Ergin’in okuyuşuna Tekin’in yaptığı aynı itirazı yapmış, Gökyay’ın okuyuşunu doğru bulduğunu belirtmiştir.

...Aslında burada metin bütünüyle bozuktur, Gökyay’ın metin onarımı doğrudur: *ایستد ککه eytdüğünde* okunabilecek biçimde yazılmış olan sözcük *ایستد ککه yetdügünde*, *ایشیت işit* okunabilecek biçimde yazılmış olan sözcük de *ایشیت aşıt* olarak düzeltilerek okunmalıdır (bkz. Gökyay, metin s. 114, satır 29). (DKON: 318).

2004 yılında *bilig* dergisinde ibareyle ilgili bir makale yayımlanmıştır. Makalede söz konusu kelimelerin daha önce nasıl okunmuş olduğu verilmiş; ancak makalenin kaynakçasında yer alan yukarıda verdiğim Kaçalın’ın bildirisindeki okuma teklifi ile makalenin kaynakçasında yer almayan Tekin’in görüşleri atlanmıştır. Ayrıca makalede, Ergin’in okuyuş şekliyle anlamlandırması tercih edilmiş ve Tekin’in yukarıdaki alıntıda verilmiş olan görüşleri savunulmuştur. Makalenin sonlarında ise şu tespitlere yer verilmiştir:

İşit: Ses, cevap (yanıt), karşılık verme anlamlarında; *aşıt* da yol, geçit manalarında kullanılır. İlk bakışta *aşıt* okunuşu mana açısından doğru gibi görünüyorsa da, alt alta iki dizede aynı manaya gelecek iki kelimeyi (*aşıt*

ve *geçit*) kullanmak کافیye güzelliği açısından, belâgat açısından, mana açısından pek yerinde görünmemektedir yani *aşut* ve *geçit* kelimelerinden birisinin farklı olması gerekir. Metinde de açıkça *işit* okunacak şekilde (اشت) görülmektedir. Ayrıca Dede Korkut metninin tamamına baktığımızda şu gerçeğe karşılarız:

Aşut kelimesi eserde bir yerde tespit edilmektedir ve bu kelime de aşut (اشوت) olarak okunacak biçimde yazılmıştır (Ergin 1989: 75 / 7, ıpkıbasım), yani şın harfinden sonra bir vav vardır. Devrin diğer eserlerinde de görüleceği gibi, mesela Garib-nâme'deki

Ne aşut var ol cihānda ne geçüt
Anda ne harkāt u cünbiş ne sūkūt

(...) beyitinde de olduğu gibi kelimenin imlâsı açıkça *aşut* (اشوت) okunacak şekildedir. Durum bu şekilde olunca açıkça *işit* olarak اشت yazılan kelimeyi zorlayarak ve *aşut* kelimesinin devrin eserlerinde ve Dede Korkut'taki imlâsını görmezden gelerek *aşut* okumak gereksizdir ve hatalıdır. (Karasoy- Yavuz 2004: 110)

Gökyay'ın *aşut* ve *yettüğünde* şeklindeki okuyuşuna *a!* ünlemini ekleyerek ve bir tamir yaparak katılıyorum:

**"kara taga a yetdüğünde aşit versün,
Kanlu kanlu sulardan [geçer olsa] geçit versün"**

Buna sonradan dönmek üzere söz konusu deyim *aşut ver-* şeklinde okuyan araştırmacıların okumalarını doğru fakat eksik bulduğumu belirterek bu konudaki gerekçelerimi sunmak istiyorum:

* Metinde doğru yazılmış olduğu belirtilerek *işit* okunan ve 'ses, cevap (yanıt), karşılık verme' şeklinde anlamlandırılmış olan kelime, Dede Korkut'un bir başka yerinde veya başka bir metinde gösterilememiştir.

* Metin okumalarında kelimelerle ilgili teklifin metnin bağlamına uyup uymadığı kontrol edilmelidir. Söz konusu makalede *Garib-nâme*'den örnek olarak gösterilen beytin "*Ne aşut var ol cihānda ne geçit*" dizesinde de *aşut* ve *geçit* kelimelerinin -Dede Korkut'ta olduğu gibi- yan yana kullanılmış olduğu görülüyor.

* *Söz konusu aş-* ve *geç-* fiilleri farklı şeyleri ifade eder. *Türkçe Sözlük*'te *aşut* kelimesi için "*aşılacak yer; dağ geçidi*" (2005: 138a) anlamları verilmiştir. Ayrıca *Derleme Sözlüğü*'nde *aşut* için "*Dağ ve tepelerin üzerinden arka kısma aşılacak yer*" (DerS: 357) anlamı verilmiştir. *Türkçe Sözlük*'te *geçit* vermek deyimini ise "*çay, ırmak, dağ vb. geçilecek bir yeri olmak*" (2005: 738b) şeklinde tanımlanmıştır.

* Söz konusu kelimelerin veya benzer cümle ve söyleyişlerin hem Dede Korkut'ta hem de diğer tarihî metinlerdeki varlığı, anlamı; tespitimizi güçlendirmek ve gelebilecek itirazlara cevap vermek için araştırılmalıdır. Dede Korkut'ta *dağlar* için *aş-* fiili, *sular* için *geç-* fiili birlikte kullanılır ve metinde

geçen cümle bu anlamda bir söz kalıbıdır. Bu nedenle söz konusu fiillerin alt alta iki dizede geçmesinde yadırganacak bir durum yoktur ve iki fiilin anlamı kesinlikle aynı değildir. Ayrıca, dağların yüksekliği karşısında *aş-* fiilinin, suyun derinliği karşısında ise *geç-* fiilinin kullanılması metne çok yakışan ve gayet uygun düşen bir tasviri de içerir.

Nitekim aynı fiillerin (*aş-*, *geç-*) şu cümlelerde de *dağ(lar)* ve *su(lar)* için sözünü ettiğimiz şekilde ayrı ayrı kullanıldığı görülüyor:

Drs.95a.12: “Kara kara **taglardan** haber **aşa**,
Kanlu kanlu **sulardan** haber **geçe**”

Drs.124a.5-6: “Kara kara **taglardan** haber **aşmış**,
Kanlu kanlu **sulardan** haber **geçmiş**.”

Drs.130a.1: “Kara kara **taglardan** haber **aşdı**,
kanlu kanlu **sulardan** haber **geçdi**”

Drs.43b.9: “Karşu yatan kara **tagunı aşmaga** gelmişem,
Akındılı görklü **suyunı geçmege** gelmişem.”

Drs.91b.6: “Karşu yatan kara **tagunı aşmaga** gelmişem”
akındılı [görklü] **suyunı geçmege** gelmişem”

Drs.95a.8: “Arhu Beli ala **tagı dünin aşduñ**,
Akındılı [görklü] **suyı dilüp geçdüñ**”

Drs.95a.12: “Kara kara **taglardan** haber **aşa**,
Kanlu kanlu **sulardan** haber **geçe**”

Drs.121b.3: “Arku Beli ala **tagdan dünin aşduñ**,
akındılı görklü **suyı dilüp geçdüñ**”

Drs.121b.11: “Arku Beli ala **tagdan dünin aşdum**,
Akındılı görkli **suyı dilüp geçdüm**”

Drs.124a.6: “Kara kara **taglardan** haber **aşmış**,
Kanlu kanlu **sulardan** haber **geçmiş**.”

Drs.130a.1-2: “kara kara **taglardan** haber **aşdı**,
kanlu kanlu **sulardan** haber **geçdi**”

Drs.135b.5: “Arku Beli ala **tagdan dünin aşan [yigit]**
Akındılı görkli **suyı dilüp geçen [yigit]**”

* Tonyukuk yazıtında da *dağ* için *aş-*, ırmak için *geç-* fiilleri kullanılmıştır:

“Altun yışığ yolsuzun aştıımız, irtiş ögüzüg keçigsizin keçtimiz = Altın dağı yol olmaksızın aşttık, İrtiş nehrini geçit olmaksızın geçtik” (Tekin 1994 K.11).

* Söz konusu dizelerde Dede Korkut, Tepegöz’ü öldürmüş olan Basat’a seslenmekte ve metaforik olarak kullandığı kelimelerle (*dağ, su*) kendisine hayır duada bulunmaktadır. Nitekim Dede Korkut, *Beyrek Boyı* ’nda Bay Böre’ye seslenerek, aynı hayır duayı Bay Böre’nin şahsında, oğlu Beyrek için benzer şekilde yapmıştır:

Drs.39b.6-8: “Karşu yatan kara karlı **taglardan aşar** olsa

Allah te’ala senüñ oğluña **aşut** versün!

Kanlu kanlu **sulardan geçer** olsa **geçit** versün!”

* Dede Korkut’ta *aşut* kelimesinin sadece bir yerde daha geçtiği ve *aşut* okunacak biçimde yazılmış olduğu (Drs.39b.7: اشوت) doğrudur. Ancak bu durum, Dede Korkut’ta kelimenin bütün örneklerinin bu şekilde geçmesi gerektiği anlamına gelmez çünkü Dede Korkut’ta bazı ek ve kelimelerde düzlük yuvarlaklık bakımından bir tutarlılık yoktur; yani iki şekilli yazım örnekleri vardır. Konu ile ilgili tespit edebildiğimiz örnekler şunlardır:

Düz	Geçtiği Yer	Yuvarlak	Geçtiği Yer
arı	Drs.33b.2, 35a.6, 43b.11, 62a.3, 63a.5, 68a.3, 75b.10, 77b.13, 79a.10, 96a.9, 98b.6, 102b.7, 108b.2, 119b.2, 122a.4, 137b.10, 147b.4, 153b.12.	aru	Drs.62b.3, Drs.108a.8.
deli	Drs.42b.9, 56a.6, 58a.13, 79b.1, 79b.12, 80a.5, 80a.10, 80b.3, 80b.5, 80b.7...	delü	Drs.42b.9, 43a.4, 45a.6, 56b.11, 57a.13, 57b.4, 57b.11, 58a.5, 58a.9, 58b.9...
görekli	Drs.4b.12, 4b.13, 4b.13, 5a.1, 5a.2, 5a.3, 5a.5, 5a.6, 5a.7, 5a.8, 5a.9, 5a.10, 5a.10...	görekli	Drs.35a.2, 35a.10, 43b.2, 43b.9, 62a.4, 63a.7, 65a.12, 68a.4, 73b.3, 75b.2...
sağallı	Drs.11 7b.8	sağallu	Drs.18b.2, 19b.8, 75a.6, 112b.13, 113b.5, 114b.3, 118a.4, 126a.3, 128a.9, 135b.6, 135b.10, 137a.11.
ulu	Drs.9a.9	ulu	Drs.9a.11, 21b.8, 50a.11, 54b.2, 55a.3, 72a.2, 75a.3, 80a.13, 86a.12, 95b.3, 96a.8...
yokarı	Drs.91a.13, 95b.07, 101a.10, 106b.7, 152b.07.	yokaru	Drs.44a.12, 51b.11, 123b.10, 127a.8.

* O hâlde acaba burada bir yazım yanlışlığı ile mi karşı karşıyayız? Bu soruya şöyle cevap verilebilir: Metinde *işit* okunacak şekilde (ایشت) yazılmış olan keli-

menin *aşut* okunması için sadece *ye* ve *şın* harflerindeki noktaların sağa ve sola kayması / kaydırılması yeterlidir: **اَشُتْ → اَشُتْ**.

Dresden yazıcısı, bazı harflerin noktalarını sağa veya sola kaydırarak yazmıştır. Nitekim bu tür yazım yanlışlarından dolayı bazı kelimelerin doğru okunması ve anlaşılması uzun zaman almıştır; söz konusu kelime de bunlardan biridir. Fikir vermesi bakımından bir tablo üzerinde noktaları sağa sola kaydırılarak yazılmış olan birkaç örnek verelim. Birinci sütunda kelimenin metindeki yazılışı, ikinci sütunda kelimenin doğru yazım şekli, üçüncü sütunda kelimenin okunuşu, dördüncü sütunda sayfa ve satır numarası gösterilmiştir:

Metindeki Yazım	Doğru Yazım	Okunuş	Sayfa ve Satır numarası
بَغْلَدِي	بَغْلَدِي	bağladı 'kuşandı'	120a.7
بِنْدِي	بِنْدِي	bindi	150a.2
بُغُر	بُغُر	buğur 'bu defa'	58b.10
كَلِينْدِي	كَلِينْدِي	gellniyle	102a.10
كَنْبَد	كَنْبَد	günbed 'mağara'	116b.5

* Yukarıda da belirtildiği gibi ele alınan iki kelimenin geçtiği bu *soylama*, *Basat Tepegözi Öldürdüğü Boy*'da geçer. Basat, *boyun* sonunda Oğuzların başına bela kesilmiş olan Tepegöz'ü öldürür. Bunun üzerine Dede Korkut gelir ve bu *soylama* ile Basat'a hayır duada bulunur. Ancak Basat'ın gösterdiği kahramanlığın büyüklüğüne karşılık hikâyenin sonundaki bu *soylamanın* başka *boylarda* yer alan benzer durumlarda geçen *soylamalara* göre çok kısa olması (yedi cümle) dikkat çekicidir. *Soylamanın* kısa olması, anlatıcı ozan(lar)dan veya anlatıcı-yazıcıdan kaynaklanmış olmalıdır. Anlatıcı ozan(lar)ın ezberlerindeki hikâyeleri farklı etkiler altında, farklı sebeplerle bilerek veya bilmeksizin değiştirmesi; yani uzatıp kısaltması her zaman mümkündür. Bu da Dede Korkut metni ile ilgili tespitler yapılırken dikkate alınması gereken önemli bir noktadır.

Bu konuyu biraz açarsak şöyle bir tahminde bulunabiliriz. Dede Korkut'un yukarıda sözünü ettiğimiz Bay Böre'nin şahsında, oğlu Beyrek'e hayır dua ettiği şu satırlarda olduğu gibi ozan kalıplaşmış olan ifadeleri kullanmak, yani aynı hayır duaları Basat için yapmak istedi:

Drs.39b.6-8: "Karşu yatan kara karlı taglardan aşar olsa

Allah te'ala senün oğluğa aşut versün!

Kanlu kanlu sulardan geçer olsa geçit versün!"

Ancak ozan, Basat'a hitaben *tag(lar)dan aşar olsa...* diyeceği yerde *taga yetdüğünde...* ifadesini kullandı, yanlış yaptığını farketti, durakladı ve tereddüt

etti; tam burada *a!* diyerek kalıp sözü hatırlamaya çalıştı fakat söz diziminin değiştiğini fark edince *aşıt versün!* diyerek söze devam etti. İkinci dizide “*Kanlu kanlu sulardan geçer olsañ geçit versün*” demesi gerekiyordu; ancak önceki dizide [*aşar olsañ*]’ı atlamış olduğu için bu dizeyi ister istemez “*Kanlu kanlu sulardan geçit versün*” şeklinde önceki dizeye uydurmak zorunda kaldı. Nitekim ikinci dizide *sulardan* kelimesinin -yukarıdaki örnekle söyleyiş olarak aynı- kalmış olması da önceki dize ile uyumu bozmuştur; bu durum da düşüncemizde haklı olduğumuzu gösterir. İkinci dizinin birinciye uyumlu olması için Drs.39b.6-8’de geçen yukarıdaki örneğe göre dizelerin en azından şöyle söylenmiş olması gerekirdi:

“kara taga a yetdügünde aşıt versün,

Kanlu kanlu sulardan [*geçer olsañ*] *geçit versün*”

Bu gibi örnekler, anlatıcı ozanların Dede Korkut metnini değiştirdiğini ve sözlü dildeki ürünlerin değişime ne kadar açık olduğunu gösteriyor.

Drs.119a.13 (ME 234.13)

بركدن → يوكدن = **yükden** → **buñdan**, **buñ**: sıkıntı.

“*Kalın Oğuz beglerini buñdan kırtardun*”

M. Ergin, yukarıdaki cümlede geçen ve metinde *بركدن* şeklinde yazılmış olan kelimeyi, *yükden* okumuş ve aktarmıştır (DKK: 184). O. Ş. Gökyay ise *buñdan* (OŞG: 114.31) okumuş, anlamını “*sıkıntı, elem, keder*” (OŞG: 181) şeklinde vermiş; ancak kelimeyi “*bundan*” (DKH: 136) olarak aktarmıştır.

T. Tekin, Gökyay’ın okuyuşunun doğru olması gerektiğini yazmıştır:

“Dede Korkut, Depegöz’e şöyle söylüyor: ‘Oğul Depegöz, Oğuz elünde zebun oldı, buñaldı, ayağın toprağına meni saldılar.’ (Ergin 86). Basat, böylece, yani Depegöz’ü öldürmekle, Oğuzları ‘buñdan kırtarmış’ oluyor. (Tekin 1986: 155)

S. Tezcan, Gökyay ve Tekin’in ilgili tamir ve notlarını atlamış, aynı tamiri tekrar yapmıştır (DKON: 319).

Yukarıda da görüldüğü gibi Gökyay’ın okuyuşu ve verdiği anlam doğrudur; fakat aktarması yanlış olmuştur. Doğru okuyuş ve aktarma önceliği Tekin’e aittir, yani burada *be* yerine *ye* yazılmıştır. Nitekim Dresden yazıcısı aynı yanlış bir çok yerde yapmıştır; burada bunların sadece bazı örneklerini görelim:

bağdı بادی 26b.7	beñzer بکنر 21a.5	ebçin ابچین 91a.9
Banı (Çiçek) بانی 49a.2	berk برک 25a.2	ħabs-dan حبسدن 28a.12
başıldı بصلدی 69a.8	bir بر 27b.1	oburulundi اوپرلردی 30b.1
başlu باشلو 43a.6	biter بتر 15b.8	

Drs.120a.1 (ME 236.1) virelüm, verelüm, vèrür[üz] → vère[vüz]

ویرهوز کم / ویرهوز کم → ویرهوز کم

“Her yıl altun akça gelüridi. Yigide yenile vèrürüdük, hâtırları hõş olurıdı. Şimdi bunu kime vère[vüz] kim hâtırı hõş ola? dèdi.”

M. Ergin, yukarıdaki son cümlede tamiri yapılmış ve metindeki yazılış gösterilmiş olan ibareyi *virelüm kim* şeklinde okumuştur. O. Ş. Gökyay, kelimeyi *verelüm kim* (OŞG: 115.13) okumuştur.

S. Tezcan, ibareyi *vèrür[üz] kim* okumuş ve yazdığı notta Ergin ve Gökyay’ın okuyuşlarından söz ettikten sonra şu açıklamaları yapmıştır:

برر yazılmış olan sözcüğü Rifat Bilge ویرهلم olarak düzeltilmiş, Ergin ve Gökyay da ona uyarak *virelüm* okumuşlardır. Fakat Boeschoten daha iyi bir tahminde bulunmuştur: Boeschoten burada ویرهوز *verürüz* bulunduğunu, çekimleme sırasında iki *re*’den sonra *ze*’nin unutulduğunu tahmin etmektedir. Metnin böyle onarılması önceki onarımdan daha uygundur, çünkü onarım, sadece eksik bir harfin eklenmesiyle yapılmaktadır. (DKON: 319)

Ben, söz konusu yerde bağlama göre *vèr-* fiilinin istek çekiminde kullanılmış olması gerektiğini, önceki metinde ویرهوز کم / ویرهوز کم *vèrevüz kim* bulunduğunu; ancak Dresden yazıcısının çekimleme sırasında yanlışlık yaptığını düşünüyorum yani Bayındır Han, bir savaş sonrasında, ganimetin az olması nedeniyle üzüntü ve endişesini Dede Korkut’a aktarırken “Şimdi bunu kime verelim ki gönlü hoş olsun?” diye aynı zamanda kendisine fikir danışmaktadır. Dede Korkut metninde *istek birinci çokluk kişi çekiminde* geçen aşağıdaki benzer örnekler ve yazım şekilleri de bu tamirin doğru olduğunu gösteriyor:

Drs.94b.10: “Cânvarlar serhengi devedür. Anuñıla dahı oyunın oynasun, dèdi, andan şonra kıızı ویرهوز *vèrevüz*, dèdi.”

Drs.138b.8: “Kazanı birağur gèderisevüz èrende bizi kırarlar. Yegregi budur ki bunda قیرلاور *qırılavuz*, dèdiler.”

Drs.144b.1: “Begler eyitdiler: Bunun müdârası oldur kim Kazanı چیرهوز *çıraravuz*, anlara berâber èdevüz.”

Drs.120a.7 (ME 236.7) bağla-: kuşanmak.

“Dedem Korkut himmet kılıcın bêline bağladı...” ve

Drs.150b.3: “Kara polad uz kılıcum bilüme bağlarıdım.”

M. Ergin; yukarıdak iki cümlede geçen *bağla-* fiiline, “*bağlamak*” (MEII: 34) anlamını vermiş, “*bağladı, bağlarım*” (DKK: 186, 235) şeklinde aktarmıştır. O. Ş. Gökyay, fiili sözlükte işlememiş ve Ergin gibi aktarmıştır (DKH: 137, 169).

Fiilin iki cümlede de ‘kuşanmak’ anlamında kullanıldığı açıktır.

Drs.120a.9 (ME 236.9) **buda, budun, budın** → bu da.

“Dedem Korkud, himmet kılıcın beline bağladı, çomağı omuzuna bıraktı, yayı karusına geçürdi, şehbâz aygırın çekdürdi. **برده بید** Bu da bindi, hışmını kavmını ayırdı, evini çözdi, Oğuzdan göç eyledi.”

Yukarıda koyu harflerle yazılmış ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan kelime şimdiye kadar şu şekillerde okunmuştur:

M. Ergin: “Şehbaz aygırn çekdürdi, **buda** bindi.” (ME 236.9)

O. Ş. Gökyay: “Şehbaz aygırn çekdürdü, **buda** bindi,” (OŞG: 114.22)

F. Zeynalov- S. Elizade: “**bude** bindi” (1988: 104)

S. Tezcan: “Şehbâz aygırını çekdürdi, **budın** bindi” (DKO: Drs.120a.9)

Ergin, kelimeye *but* başlığı altında “**buda** (*budun, butun, olmalı*) bin-” (MEII: 62) açıklamasını vermiş ve cümleyi “*Koç aygırn çektiirdi bu da bindi.*” (DKK: 186) şeklinde aktarmıştır.

Gökyay; sözlükte ibareyi alarak herhangi bir açıklama yapmaksızın geçtiği yeri belirtmiş (OŞG: 180) ve kelimeyi atlamış, aktarmaktan kaçınmıştır: “*Şahbaz aygırn çektiirdi, sıçradı bindi.*” (DKH: 137).

T. Tekin, Gökyay’ın metindeki okuyuşunu ve sözlükteki yukarıda belirttiğimiz notunu atlamış olduğundan, çelişkiye düştüğünü düşünmüştür (1986: 145). Tekin, yazdığı notta kelimenin metinde yanlış yazılmış olduğunu ve *budın* olması gerektiğini savunmuştur:

V nüshasında bu kelimenin *but / bud* isminin vasıta hali olduğunu hiçbir tereddüde yer bırakmayacak şekilde kanıtlayan, başka bir deyişle *dal*’la yazılmış, iki örneği daha vardır: *بودن budın* (V 93 ve V 95).

Begil Oğlu Emre Boyu’nda *Şahbaz aygırn çekdürdi, buda bindi* (Ergin 93, Gökyay 115) cümlesindeki *buda* (D 236: *بوده*) kelimesi de *بودن budun / budın* yerine bir müstensih yanlışdır Söz sonundaki *nun* harfi *he* sanılmıştır.” (Tekin 1986: 145-146).

Tezcan, ilgili notunda Tekin’in görüşüne yakın açıklamalar yapar:

Drs. Yazmasında hep *butun* olarak geçen sözcük burada *buda* yazılmıştır. Bunun *budın* yerine çekimleme yanlış olması mümkündür; Vat.93a.9, 93a.10, 95a.7’de *budın* olarak geçer. *Buñun* (~*budın*) yukarıda Drs.14a.4 üzerine notta açıkladığım üzere *but* ‘but, Bacak’ sözcüğü ile ilgili olmalıdır, ‘bacak’ anlamına gelen sözcük de *buñ* (Drs.71b.1) ya da *bud* (Drs.14b.8) olarak yazılabilmektedir. (DKON: 319)

2005 yılında yayımladığım kitapta ibareyi *bu da bindi* şeklinde okumuş ve bu şekilde okuma gerekçelerimin ne olduğunu yazmıştım (Özçelik 2005: 251-252).

M. Daşdemir yazdığı makalede söz konusu ibarenin *bu da yetti* şeklinde okunması gerektiğini çünkü Begil’in ata biner binmez hazırlık yapamayacağını, ancak

orda'sına giderek hazırlık yapmasının mümkün olduğunu ve *yetti* okuduğu fiilin 'gitti' olarak anlaşılması gerektiğini yazmıştır (Daşdemir 2004). Daşdemir'in söz konusu makalesini kitabımın yayım aşamasında olması nedeniyle görme ve kitapta değerlendirmeye alma imkanım olmadığı anlaşılıyor. Daşdemir, benden farklı olarak sadece ibaredeki fiili *yetti* okumuştur. Bu konuya aşağıda değineceğim.

Görüldüğü gibi, yukarıdaki metinde بودة yazılmış olan kelime *buda*, *budin* ve *budun* şekillerinde okunmuştur. Burada *but* ve *butun* kelimelerinin Dede Korkut'taki yazım şekillerini dikkate alarak bir yorum yapmak ve teklif sunmak istiyorum:

Dresden nüshasında *butun* kelimesi, geçtiği 16 yerde²⁴⁷ de بطون şeklinde yazılmıştır. Ayrıca, *but* kelimesi ise iki yerde²⁴⁸ بوط, üç yerde²⁴⁹ بود şeklinde yazılmıştır.

Üzerinde durduğumuz بودة şeklinde yazılmış olan ibare, şimdiye kadar, yanlış yazılış, yer değişikliği ve ses benzerliği nedeniyle hep *butun* yerine yanlış çekimleme olarak düşünülmüş; bağlam açısından hangi cümlede olması gerektiği, hangi anlamda kullanıldığı üzerinde durulmamış ve bu nedenle doğru okunamamıştır.

İbarenin metindeki yazılışının doğru olduğunu; bağlam dikkate alındığında ikinci cümlede başında olması gerektiğini düşünüyorum yani bu cümlede, özel ad (*Begil*) yerine *bu* zamiri kullanılmış, arkasına *da* edatı getirilmiştir.

Metnin bağlamı da bu görüşümü destekliyor çünkü bu *boy*'da önce, *Begil*'in *uç beyliğini* kabul etmesi nedeniyle düzenlenen silah kuşanma töreninde Dede Korkut'un da hazır bulunduğu anlatılıyor. Törenin sonunda *Begil*'in evini toplayıp Oğuz sınırına göç ettiği anlatılıyor. İşte tam burada *Begil* adı yerine *bu* zamiri kullanılmıştır. Buna göre cümlede, *bu* zamiri kullanılmış olması gerektiğini düşünüyorum, *bu da*'yı ikinci cümlede başına alıyor ve şöyle okuyorum:

“Dedem Korkud, himmet kılıcın beline bağladı, çomağı omuzuna bıraktı, yayı karusına geçürdi, şehbâz aygırın çekdürdi. بودة **Bu da** bindi, hışmını kavmını ayırdı, evini çözdü, Oğuzdan göç eyledi.”

Yukarıdaki aktarmada, ikinci cümlede başına *bu* kelimesi yerine *Begil* adı konduğunda problemin çözüldüğü açıkça görülüyor. Nitekim Ergin de aktarmasında ibareyi *bu da* şeklinde okumuş, fakat birinci cümle içinde gösterdiğinden doğru aktarmayı yapamamıştır.

Aynı zamir, Dede Korkut'un girişinde geçen şu metnin sonunda da benzer şekilde kullanılmıştır:

247Drs.14a.4, 17b.5, 20b.7, 65a.8, 65b.12, 70a.4, 76a.8, 95a.6, 121b.10, 122a.8, 122b.8, 124a.2, 124a.12, 130b.9, 135b.3, 146a.12.

248Drs.71b.1, 123a.10.

249Drs.14b.8, 33a.1, 116a.5.

Drs.6b.6: “Geldük ol kim nêce söylerisen bayagıdır: Êvine yazıdan yabandan bir udlu konuk gelse, er âdem êvde olsa aña dêse ki: Tır etmek getür, yêyelüm, **bu da yêsün**”

M. Daşdemir’in fiili *yetti* okuyuşuna gelecek olursak şunları söylemek mümkündür: Dresden nüshasında bir ve iki noktanın yer yer birbirinden fark edilmeyecek şekilde yazılmış olduğunu biliyoruz; durum yukarıdaki ibarede de böyle görünüyor. Ancak Dede Korkut’ta ‘gitmek’ anlamında kullanılan fiiller *gêt-* ve *var-* fiilleridir; *yet-* fiili ise ‘1. Yetişmek, ulaşmak, 2. yeterli gelmek, 3. gücü yetmek’ anlamlarında kullanılır (bk. *Dizin*). Konuya ışık tutması bakımından Dede Korkut’ta ‘gitmek’ anlamında kullanılan *gêt-* ve *var-* fiillerine birer örnek vermek istiyorum:

Drs.46b.4: “Geldi, gêyesisin [gêydi, evine] **gêt**di, ağır düğün yarağın gördi.”

Drs.48b.9: “**Vardı** gönlegi kana kana baturdı, Bayındır Hânun öñine getürüp bırağdı.”

Son olarak yukarıdaki söz konusu cümlede olduğu gibi *çekdür-* fiilinden sonra bütün örnek cümlelerde *bin-* fiilinin geçmiş oluşunu belirterek ve *bindi* şeklinde kullanılmış olan fiilin metindeki yazım şekillerini de vererek²⁵⁰ konuyu sonuçlandırmak istiyorum:

Drs.20b.7: “Koşur atın **çekdür**di, buñun **بندی bindi**.”

Drs.20b.9-10: “Ağ bedevisin **çekdür**di, Bayındır Hânun yağısın başan Şer Semse’ddin **بندی bindi**.”

Drs.40a.1-2: “Boz aygırın **çekdür**di, Beyrek **بندی bindi**.”

Drs.65a.7-8: “Koşur atın **çekdür**di, buñun **بندی bindi**, üç yüz...”

Drs.65b.12: “Kazan koşur atın **çekdür**di, buñun **بندی bindi**.”

Drs.122a.8: “...kazılık atın **çekdür**üp buñun **بندی bindi**, ava gêt

Drs.120b.7 (ME 237.7) çeküp → [yay] çeküp.

“Çün av yarağı oldu, kim atın öger; kim kılıcın, kim [yay] çeküp oğ atmağın öger.”

Yukarıya aldığım cümledeki tamir bana aittir. Ergin, Gökyay ve Tezcan bu cümlede herhangi bir tamir yapmamışlardır. Sertkaya ise cümlede şu tamiri teklif etmiştir:

“Çün av yarağı oldu, kim atın öger, kim kılıcın, kim <yayın> çeküp oğ atmağın öger.” (Sertkaya 2004: 139)

²⁵⁰Cümlelerde geçen ve metindeki yazımı gösterilen örneklerde de *be* ve *nun* harflerinin çoğunlukla *ye* ve *te* gibi yazılmış olduğu ancak fiilin hep *bindi* okunduğu görülüyor.

Sertkaya'nın metni tamirini, doğru bulmakla beraber *yay* kelimesinin yalın hâlde cümleye eklenmesinin daha uygun bir tamir olacağını düşünüyorum çünkü bu durumda, "...kim <yayın> çeküp oğ atmağın öger" cümlesinin bağlamına uymuyor. Yukarıdaki sıralı cümlede, birinci ve üçüncü cümlelerin yüklemi öger olarak geçtiğine göre *yay* kelimesi yalın hâlde olmalıdır çünkü devamında *atmağın* bulunuyor: *yay atmağın*. Ayrıca fiil, Dede Korkut'taki verilerde hep *yay çek-* şeklinde kullanılmıştır:

Drs.56a.8: "Gel, mere kavat, menüm yayımı çek."

Drs.56a.9: "Böyle degeç Beyrek yayı aldı çekdi."

Drs.56b.6-7: "Begler, sizün 'ışkuñuza çekeyim yayı, atayım oğı'"

Drs.64b.4-5: "Yay çekmedün, oğ atmadun"

Drs.88a.12: "Şağına şolına iki koşa yay çekeridi"

Drs.103b.1: "...gürz şalarıdı, katı muhkem yay çekeridi."

Drs.120b.8 (ME 237.8)

Begil Oğlu Emren Boyı'nda çelişkiler.

Bu notumda *Begil Oğlu Emren Boyı*'nda geçen bazı çelişkilere dikkat çekmek istiyorum. Önce söz konusu edeceğimiz ilgili metni görelim:

Üç yüz altmış altı alp ava binse, kanlu geyik üzerine yörüys olsa Begil ne yay kurandı, ne oğ atardı. Hemân yayı bileğinden çıkarındı, buğanun, şığınun boynına atardı, çeküp turgurındı. Aruk olsa kulağın dileridi, avda bellü olsun dëyü. Amnâ semüz olsa boğazlandı. Eger begler geyik alsa, kulağı dilük olsa Begil savıncıdur dëyü Begile gönderürleridi. **Kazan** Bëg eydür: Bu hüner atun mudur, erün midür? Hānum, eründür dëdiler. **Hān** eydür: Yok, at işlemese er öginmez, hüner atundur, dëdi. Bu söz Begile hoş gelmedi. Begil eydür: Alplar içinde bizi kuskunumuzdan balçığa baturduñ dëdi. **Bayındır** Hānun baışışın öñine dökdi, hāna küsdi, dīvānından çıkdı. Atın çekdiler, ala gözlü yigitlerin alup evine geldi. (Drs.120b.9-121a.10)

Bu *boyun* başında Begil, Oğuz sınırında *uç beyi* olmayı kabul etmiştir. Yılda bir gün, Bayındır Han tarafından kabul edilir; kendisine hediye ve harçlık verilir, üç gün ağırlanır. Nitekim hikâyeye göre bu yıl da gelmiş ve hediyelerini almıştır. Bayındır Han, beylerine "*Begil'i üç gün de av etileyle konuklayalım*" der ve bunun üzerine av hazırlığı yapılır. Ozan av sırasında herkesin av ve savaşta ki hünerini övdüğünü anlatır ve daha sonra Begil'in hünerlerini anlatır. Begil, yukarıdaki metinde geçen konuşmaların sonunda, **Han**'ın kendisiyle ilgili olarak yaptığı yorumundan rahatsız olur ve küserek aldığı hediyeleri Bayındır Han'a iade eder, evine geri döner.

Bu hikâyenin Begil eve gittiğinde eşine, Oğuz'a asi olduğunu söyler. Eşi, Begil'in düşüncesine karşı çıkarak kendisine "*Pādīşāhına'asi olanun işi rāst gel-*

mez. Arı gönülde pas olsa şerâb açar. Sen gedeli hânım arkı yatan ala taşğların avlanmamışdır. Ava bingil, göñlün açılsun.” der. Begil de, eşinin bu düşüncesini isabetli bulur ve ava çıkar. Daha sonra, geyik avlarken düşer, uyluğu kırılır. Kendisinin durumunu öğrenen düşmanın saldırıya geçeceğini saldıracağını haber alan Begil, oğlu Emren’i yanına çağırır ve Bayındır Han’a giderek yardım istemesini söyler:

Ağ alınlı Bayındır Hânun dîvânına varğıl,
Ağz dilden Bayındıra selâm vërgil,
Begler begi olan Kazanun elin öpgil,
Ağ şakallu babam bunlu, dëgil.
Elbetde ve elbetde
Kazan Beg maña yetişün, dëdi, dëgil. (Drs.124a.13-124b.2)

Daha önce küserek Oğuz’a asi olduğunu söyleyen Begil’in kısa bir süre sonra, küsmüş olduğu Bayındır ve Kazan Han’dan yardım istemek için oğlu Emren’i göndermek ister. Bu niyet veya istek üzerinde durulması gereken önemli bir çelişki gibi görünüyor. Yardım istemek için gitmeyi gururuna yediremeyen ve aşağılandığını düşünerek kendini kanıtlamak isteyen Emren, babasının teklifine karşı çıkarak şöyle der:

Drs.124b.9-10: “Ağ alınlı Bayındırın dîvânına varmağum yok,
Kazan kimdür? Men anun elin öpmegüm yok.”

Ayrıca hikâyenin sonunda Begil’in oğlu düşmana galip geliyor. Bunu duyan Begil, uyluğu kırık olduğu hâlde savaştan dönen oğlunu karşılamaya nasıl çıkabiliyor ve oğlunu Bayındır Han’a nasıl götürebiliyor? Bu çelişkilerin de üzerinde durulması gerektiği kanaatindeyim.

Drs.120b.9, 131b.7 (ME 237.9, 259.7)

نلن → نلن = **kanlu** → **kalın**: kalabalık.

“Üç yüz altmış altı alp ava binse, **kalın** geyik üzerine yörış olsa Begil ne yay kırarıdı, ne oğ atarıdı.”

ve

Drs.131b.7: “Üç yüz altmış altı alp ava binse

kalın geyik üzerine gavgā kıpsa

Kardaşlu yigitler kılkır kıpar olur.”

Yukarıdaki iki metinde geçen ve ikisi de yazmada نلن şeklinde yazılmış olan kelimeyi Ergin *kanlu*, Gökyay *kanlu* (OŞG: 116.9, 127.25) şeklinde okumuştur. Ancak, bu okuma şekli bağlama uygun düşmüyor. Tezcan, her iki cümle için şöyle diyor: “Niçin geyik için kanlu nitelemesi kullanılıyor? Burada bir yanlış olduğunu sanmıyorum. Anlayamadığımız bir etnolojik arka planı olabilir.” (DKON: 320).

Ben, kelimenin نلن *kalın* ‘kalabalık’ yerine yanlışlıkla نلن şeklinde yazıldığını düşünüyorum. Her iki kelimenin sık kullanılmış olması, imlâ ve ses benzerlikleri nedenleriyle; anlatıcı, yazıcı veya anlatıcı-yazıcı tarafından karıştırıldığını ve birbiri yerine yanlışlıkla kullanıldığını, sebepleriyle birlikte yukarıdaki Drs.13b.7 notumda açıkladım.

Kelime, *Nehcü'l-Feradis*’te de ‘kalabalık’ anlamında geçer:

“Kırayşılarga kıbar tegdi kim Muhammed *kalın* çerig birle keldi tēp.” (Eckmann 1995: 39.11-12)

Drs.121a.3 (ME 238.8) **al-**: ele geçirmek, avlamak.

“Eger begler geyik ال *alsa*, kılagı dilük olsa Begil savıncıdır deyü Begile gönderürleridi.”

Yukarıdaki cümlede geçen ve metinde ال şeklinde yazılmış olan kelimeyi Ergin, Gökyay ve Tezcan *alsa* okumuş; Sertkaya ise kelimedeyi yazılmamış bir *vav* bulunduğunu söyleyerek *a<v>lasa* (Sertkaya 2004: 136) şeklinde tamir edilmesi gerektiğini söylemiştir.

Bence böyle bir tamire gerek yoktur; çünkü *al-* fiili, cümlede zaten ‘avlamak’ anlamında kullanılmıştır. Fiil şu cümlede de aynı anlamda kullanılmıştır:

Drs.70a.5: “Boynı uzun geyigi **alup** yıkdıñ”

Nitekim *Tarama Sözlüğü*’nde de *al-* fiilinin anlamı, “*ele geçirmek, yakalamak, elde etmek*” (TarS: 110) şeklinde tespit edilmiş olup sözlükte verilen tanıklardan biri şudur:

“Bişe-i himmette şikâr almağa

Reh-rev olan kişi gazanfer gerek” (TarS: 110)

Burada ayrıca *Deli Dumrul Boyı*’nda arka arkaya iki defa geçen *aldur-* ‘yalatmak’ fiilini de tanık göstermek istiyorum:

Drs.81b.11-12: “Mere men anı kırmıyam toğana **aldur**mayınca, dedi. Tırdı, atına bindi, toğanın eline aldı, ardına düşdi. Bir iki gögercin **aldur**dı, döndi.”

Drs.121a.3 (ME 238.3) *sevincidür* → *savıncıdur*, *savınç*: salıverme.

“Begil ne yay kuaradı, ne oğ atardı. Hemân yayı bileginden çıkarındı buğanuñ, şıgınuñ boynına atardı, çeküp turgurındı. Aruğ olsa kulağın dileridi, avda bellü olsun dëyü, ammâ semüz olsa boğazlarıdı. Eger begler gëyik alsa, kulağı dilük olsa ‘Begil سونچر *savıncıdur*’ dëyü Begile gönderürleridi.”

Yukarıdaki son cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilen kelime şimdiye kadar *sevincidür* okunmuştur. M. Ergin ve O. Ş. Gökyay, kelimeyi “*sevincidir*” (DKK: 187 ve DKH: 138) şeklinde aktarmıştır.

S. Tezcan, bu kelimeyi Drs.119a.6’da geçen “At ağızlu Aruz Koca evine çapar geldi, atasına Basatun *sevinç* vërdi” cümlesindeki *sevinç* ile aynı tutmuştur (DKON: 318). H. Develi, bu düşünceye karşı çıkmış ve notunda şu görüşlere yer vermiştir:

Kelime 119a / 6’da bu anlama gelse de 121a / 3’de bu anlama geldiği açık değildir. Zira Begil, avda silah kullanmamakta, yakaladığı avların kulaklarını keserek işaret koymakta, kendine ait olduğunu belli etmektedir. Diğer beyler vurdukları avın kulağının kesilmiş ‘dilük’ olduğunu görünce ‘Begil sevincidür, diyü’ Begil’e gönderiyorlar. Burada ‘muştuluk bir durum yoktur. Kanaatimce kelimeyi başka türlü okumalı ve anlamlandırmalıyız. Aranılacak anlam ‘...tarafından işaretlenmiş, ... filancaya ait, ...filancanın salıverdiği’ olmalıdır. Belki *sav-* ‘göndermek, bırakmak, salıvermek’ fiilinden **savınç*. (Develi 2001: 94)

Develi’nin yukarıdaki düşüncesi doğru, verdiği anlam bağlama uygundur; kelime *savıncıdur* okunmalı ve ‘salıverdiği’ şeklinde anlaşılmalıdır. Buradaki tek sorun kalın sıradan olduğu hâlde kelimenin *sin* ile yazılmış olmasıdır. Ancak, bu Dede Korkut metni için sıradan bir durumdur. Bunun için yukarıda Drs.11b.6 notundaki örneklere bakılabilir. *Kutadgu Bilig* 6168’de geçen şu beyitte de *sav-* fiili, ‘bırakmak’ anlamında kullanılmıştır:

“Aya men tigüçi mini **sav** mini” = Ey *ben*, diyen (kişi) *ben*’i bırak, *ben*’i!

Drs.121a.5-6 (ME 238.5-6) **at işler, er öginür = alet işler, el övünür.**

“Yok, **at işlemese er öginimez**, hüner atundur, dedi.”

Tezcan, yukarıdaki cümle için yazdığı birinci notta şöyle der:

Burada: *Ālet işler er öginür*, atasözü şaka yapmak için değiştirilerek kullanılmıştır. Berlin O. 38b.9'da yer almış olması bu atasözünün eskiliğini kanıtlar. (DKON: 321).

Tezcan, bir sonraki notunda ise şöyle der:

Kazan Beg, *Ālet işler er öginür* atasözünü değiştirip *at işlemese er öginmez* demekle aslında bir şaka yapmak istiyor, fakat Begil bu şakayı kaldıramıyor, Kazan Beg'in herkesin içinde kendisiyle alay etmek amacıyla böyle söylediğini düşünüyor. (DKON: 321).

Bence Kazan'ın bu sözü şaka yapmak için değiştirmesi söz konusu değildir çünkü sözün bu hâliyle de şaka yapılabilir. Bu düşüncemin gerekçeleri şunlardır:

1. Aynı söz, Drs.47a.11'de anlatıcı ozanın ağzından söylenmiş olan şu cümlede de aynı şekilde geçer:

“Kabalalık korchudur, **at işler er öginür**, yayan erün umudı olmaz.”

2. Muhtemelen söz, *ālet* kelimesi Türkçeye girmeden önce de kullanılıyordu. Nitekim *ālet* kelimesi -Dede Korkut'ta- sadece şu cümlede geçer:

Drs.144b.10: “Kazana geyim getürdiler, kılıç ve sünjü ve çomak ve sāyir ceng **ālet**in gëydürüp tonatdılar.”

3. Bu söz, günümüzde “*Alet işler, el övünür.*” (Aksoy 1988: 217) şeklinde kullandığımız sözün eski şekli olmalıdır. Buna göre sözün yeni kullanılışında *at*'ın yerini *alet*, *er*'in yerini ise *el*'in alması olduğu anlaşıyor.

Drs.121a.9 (ME 238.9) **gözlü → gözlü a!**

“Atın çekdiler, ala كوزلوا **gözlü a!** yigitlerin alup evine geldi.”

Yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazım şekli gösterilmiş olan ibare, şimdiye kadar *gözlü* olarak okunmuştur. Burada okunmamış olan *elif*, *a!* edatı olmalıdır. Bu edat, sözlü dilde takılma, hatırlamama, tereddüt gibi durumlarda kullanılır.

Benzer örnekler için bk. Drs.13a.10 notu.

Drs.121b.1, 10 (ME 239.1, 10)

1. [Yelisi kara kazılık atun buñun bindün],

2. [Ala gözlü yigitlerüm yanuma şaldum],

Bu notta Bayındır Han'ın düzenlediği avdan ayrılıp eve gelen Begil'e, eşinin seslendiği *soylama* ile Begil'in cevap verdiği *soylamanın* yukarıda gösterilen tamirlerle ilgili dizelerini aşağıda görelim; eşi Begil'e şöyle seleniyor:

“Kalkubanı yeründen tırı geldün

[Yelisi kara kazılık atun buñun bindün]

Ala gözlü yigitlerün yanuna şaldun

Arku Béli Ala Tağdan dünin aşdun” (Drs.121b.1-2)

Begil, eşinin yukarıdaki sözlerine şu dizelerle cevap veriyor:

“Kalkubanı yerümden tırı geldüm

Yelisi kara kazılık atun buñun bindüm

[Ala gözlü yigitlerüm yanuma şaldum]

Arku Béli Ala Tağdan dünin aşdum” (Drs.121b.9-11)

Yukarıdaki tamirlerde gösterildiği gibi iki *soylamanın* yukarıdaki dört dize-sinde birer dize eksik kalmıştır; Birinci *soylamada* ikinci dizenin, ikincisinde ise üçüncü dizenin eksik kaldığı ve metne eklenmesi gerektiği çok açıktır. Bu durum şimdiye kadar araştırmacıların dikkatinden kaçmıştır.

Drs.121b.3, 4 (ME 239.3, 4)

1. şudan dünin → şuyı dilüp.

2. dünin → çapar.

“Arku Béli Ala Tağdan dünin aşdun

Akındılı görklü **شود دوتن** şuyı dilüp geçdün

Ağ alınlı Bayındır Hānuñ dīvānına **دوتن** dünin → **çapar** vardun” (Drs.121b.1-4)

Yukarıdaki dizelerde yazım şekilleri gösterilmiş olan kelimeler daha önce yazılışlarına uygun şekilde okunmuştur. Bu dizeler Bayındır Han'ın düzenlediği avdan ayrılıp evine gelen Begil'e, eşinin seslendiği *soylamadan* alınmıştır. Begil, eşinin yukarıdaki sözlerine şöyle cevap veriyor:

“Arku Béli Ala Tağdan dünin aşdum

Akındılı görklü şuyı **dilüp** geçdüm

Ağ alınlı Bayındırñ dīvānına **çapar** vardum” (Drs.121b.10-12)

Yukarıdaki birinci *soylamanın* ikinci dizesinde *şudan dünin* okunacak şekilde yazılmış olması yanlıştır; ikinci *soylamanın* ikinci dizesiyle karşılaştırdığımızda bunun *şuyı dilüp* okunacak şekilde yazılmış olması gerektiği anlaşılıyor. Yine birinci *soylamanın* üçüncü dizesinde, ikinci *soylamanın* üçüncü dizesiyle karşılaştırdığımızda, *dünün* yerine *çapar* yazılmış olması gerektiği açıkça görülüyor. Bu yazım yanlışlarının sebebi bir üst satırdaki (*tağdan dünin*) ve (*dünün geçdün*)'e göz takılması olabilir.

Şu örnekler de teklif edilen tamirlerin doğru olduğunu gösterir:

“Arku Béli Ala Tağdan **dünün** aşuñ!

Akındılı görkli şuyı **dilüp** geçün!

Qazanuñ dīvānına **çapup** varuñ!” (Drs.151a.5-6)

ve

“Arku Béli Ala Tağdan **dünün** aşan [yigit]!

Akındılı görkli şuyı **dilüp** geçen [yigit]! (Drs.135b.4-5)

Benzer düzeltme için bk. Drs.95a.8, Drs.121b.11 notları.

Drs.121b.4 (ME 239.4) [Ala gözlü]

Bu notta yapacağım tamir için Bayındır Han'ın düzenlediği avdan ayrılıp eve gelen Begil'e, eşinin seslendiği *soylama* ile Begil'in cevap verdiği *soylama* dizelerini görelim; eşi Begil'e şöyle seleniyor:

“Ala gözlü yigitlerün yanuñ şalduñ

Arku Béli Ala Tağdan dünin aşduñ

Akındılı görklü şuyı dilüp geçdün

Ağ alınlı Bayındır Hānuñ dīvānına çapar varduñ

[Ala gözlü] beglerle yédün içdün.” (Drs.121b.1-4)

Begil, eşinin yukarıdaki sözlerine şu dizelerle cevap veriyor:

“[Ala gözlü yigitlerüm yanuma şaldum]

Arku Béli Ala Tağdan dünin aşdum

Akındılı görkli şuyı dilüp geçdüm

Ağ alınlı Bayındırūñ dīvānına çapar vardum

Ala gözlü beglerle yédüm içdüm” (Drs.121b.10-13)

M. Ergin ve O. Ş. Gökyay (OŞG: 116.32) ikinci *soylamanın* son dizesindeki *ala gözlü*'yü birinci *soylamanın* son dizesinin başına eklemiştir. S. Tezcan ise *ala gözlü*'nün metinde fazladan yazılmış olduğunu düşünerek metinden çıkarmış ve yazdığı notta şunları söylemiştir:

Metinde *begler* yaklaşık 150 kez geçer (kalın *begler*, Oğuz *begleri* vb.) fakat yukarıda gösterilen iki veri dışında onların yüzünü, gözünü tanımlayan bir niteleme kullanılmaz. Genç kadın ve erkeklerin güzelliğini belirten «ala gözlü» nitelemesinin «*begler*» için kullanılmış olması ozanın yanlış olabilir mi? Söz konusu iki yerde de (Drs.121b.12 ve 150b.4) de *ala gözlü yigitler*, bulunması uygun düşerdi? Ergin 121b.12'ye uyması için 121b.4'e de *ala gözlü* eklemiştir. (DKON: 324-325)

Tezcan, ikinci *soylamanın* son dizesinde geçen *ala gözlü* tanımlamasının fazlalık olduğu konusunda yanılmıştır çünkü Dede Korkut'ta *ala gözlü* tanımlaması sadece *yigit(ler)* için değil, Oğuzun kızı, oğlu, bebeği, gelini, eşi için de kullanılır. (bk. Drs.11b.5 notu) Buna göre Oğuz beylerinin *ala gözlü* olarak tanımlanması gayet olağan ve uygun bir durumdur.

Anlatıcı ozanın bu *soylamalarda* yukarıda dikkat çektiğimiz *a* ile başlayan dize ve kelimelerle bir aliterasyon yapmış olması da Ergin ve Gökyay'ın yaptıkları tamirde haklı olduklarını, Tezcan'ın yanlış olduğunu gösteriyor.

Drs.121b.6 (ME 239.6)

1. [egnünde].

2. جیبسی → جبسي = *cübbesi* → *cebesi* (<cebe+si), *cebe*: zırh.

“Kanı hānum, *altun*da yahşı *atun* yok?

*Alnun*da *altun* ışıq, [egnünde] *cebesi* yok?”

M. Ergin ve O. Ş. Gökyay yukarıdaki ikinci dizeyi *egnünde altun ışıq, cübbesi yok* (OŞG: 117.2) şeklinde okumuşlardır. S. Tezcan ise aynı dizeyi *Alnun*da *altun ışıq, [egnünde] cübbe yok* şeklinde tamir ederek okumuş ve tamiriyle ilgili olarak şunları yazmıştır:

1) Aliterasyon dolayısıyla (*altun*da / *alnun*da) bir değişiklik yapmadan *alnun*da okumak daha uygundur. 2) *ışıq* ‘miğfer’ ile birlikte bulunması beklenen sözcük *alın*’dır, *egin* ‘sırt’ buraya uymaz; krş. Drs.150b.3 *Alın başa kunt ışıgım ururidum, ...*3) *ışıq cübbesi* «miğfer cübbesi» anlam vermiyor; *ışıq*’ın burada ‘derviş’ anlamında olduğu düşünülebilir, fakat «derviş cüppe»sinin de burada yeri olamaz.

Dizenin ilk sözcüğünü değiştirmeden, metinde olduğu gibi *alnun*da okumayı, fakat *cübbe*’den önce araya [egnünde] eklemeyi öneriyorum; bence <si> metne yanlışlıkla (fazladan) girmiştir. (DKON: 323).

Tezcan’ın tamiri ve yorumlarını doğru bulmuş ve cümleyi aynı şekilde okumuştum. Ancak şimdi söz konusu tamirde iyelik eki <si>’yi cümleden çıkarmak gerekmediğini düşünüyorum çünkü cümlede *ışıq* ‘miğfer’ ve *cebe* ‘zırh’ birbirini tamamlayan iki öge veya parça olarak düşünülmüş olduğundan iyelik eki burada

eksiltili olarak kullanılmış olan isim tamlamasının [(*altun ışık*) *cebesi*] bir parçasıdır. Buna göre söz konusu dizeyi şöyle anlamak gerekir:

‘**Alnında** altın miğfer, **omuzunda** (miğferin) zırhı yok.’

Şimdi de yukarıdaki dizede geçen ve *cebe* ‘zırh’ şeklinde okuyup anladığım; araştırmacıların genel olarak *cübbe* şeklinde okudukları kelime üzerinde durmak gerekiyor.

O. F. Sertkaya 1998’de sunduğu bir bildirisinde metnin buradaki bağlamı üzerinde durmuş, dizeyi *alnuında altun ışık cebbesi yok* şeklinde okumuş ve “*ışık cebe-ışık cebe, ikileme olarak ‘tolga-miğfer’ anlaşılmalıdır.*” (Sertkaya 2004: 143-144) demiştir.

Tezcan, yukarıda söz konusu ederek alıntı yaptığım cümlelerin hemen devamında bu kelime ile ilgili olarak şunları söylemiştir:

Öte yandan *cübbe* yerine *cebe* okumak da akla geliyor (*cebe* ‘zırh’, Moğolcadan alıntıdır). *Altun ışık*’la «altın işlemeli miğfer» kastedilmiş olsa gerek; krş. TarS.1989’da Siyer-i Darîden gösterilen tanık: Egnine bir ağır cebe geydi, başına bir müzehheb ışık urındı. (DKON: 323)

Tezcan, bu düşüncelerine rağmen metinde söz konusu kelimeyi *cübbe* şeklinde okumuştur. Buradaki kelime, bağlamdan da anlaşıldığı gibi elbette *cebesi* ‘zırhı’ olmalıdır; ancak Dresden yazıcısı, kelimeyi yanlışlıkla جیبی şeklinde yani, *şeddeli* olarak yazmıştır. Ayrıca Dresden yazıcısı, diğer *cebe* örneklerini de -*cübbe* ile karıştırmış olduğundan- aynı yazım yanlışlığını yapmıştır. Bunun için bk. Drs.11a.4 notu.

Drs.121b.7 (ME 239.7) بیکرؤن → بیکرؤک = **biglerün** → **bebeklerün**.

“Ala gözlü بیکرؤک bebeklerün oğşamazsın”

M. Ergin, yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan kelimeyi *biglerün* okumuş ve “*beylerini*” (DKK: 188) şeklinde aktarmıştır. Diğer araştırmacılar ise kelimeyi *bebeklerün* şeklinde okumuşlardır.

Yukarıdaki söz, eşi tarafından Begil’e hitaben söylenmiştir. Doğru okuma şekli *bebeklerün* olmalıdır; yazıcı birçok yerde yaptığı gibi burada da *be* yerine yanlışlıkla *ye* yazmıştır. Cümlelerin biraz yukarısında ozanın Begil için anlattıkları da bunu gösteriyor:

Drs.121a.9-11: “Atın çekdiler; ala gözlü a yigitlerin alup evine geldi. Oğlancukları karşı geldi, oğşamadı, ağ yüzlü hatunına söylemedi.”

Drs.121b.10 (ME 239.10) **ķara** → **ala**.

“Arķu Bēli **ala** ŧaġdan dūnin aŗdun”

Yukarıdaki cümlede geçen ve metinde **ala** şeklinde yazılmış olan kelimeyi Ergin ve Gökyay (OŞG: 117.10) yazılışına uygun olarak **ala** okumuşlardır. Tezcan ise dipnot vermeksizin ve gerekçe göstermeksizin **ķara** okumuştur.

Tezcan’ın tercihi yanlıştır çünkü bundan beş satır yukarıda eŗi, Begil’e ŧöyle sesleniyor:

Drs.121b.2: “Arķu Bēli **ala** ŧaġdan dūnin aŗdun”

Ayrıca koyu harflerle belirttiġim ön kafiye de buradaki kelimenin doġru yazılmış olduġunu ve **ala** okunması gerektiġini gösteriyor.

Drs.121b.11 (ME 239.11) <**dūnin**>

Yapacaġım düzeltme teklifi için Bayındır Han’ın düzenlediġi avdan ayrılıp eve gelen Begil’e, eŗinin seslendiġi *soylama* ile Begil’in cevap verdiġi *soylama*-nın teklifle ilgili olan dizelerini görelim; eŗi Begil’e ŧöyle seleniyor:

“Arķu Bēli Ala ŧaġdan **dūnin** aŗdun

Aķındılı görķlü ŧuyı **dilūp** ġeġdūn

Aġ alınlı Bayındır Hānuŧ dīvānına **ķapar** vardun” (Drs.121b.1-4)

Begil, eŗinin yukarıdaki sözlerine ŧöyle cevap veriyor:

“Arķu Bēli Ala ŧaġdan **dūnin** aŗdun

Aķındılı görķli ŧuyı **dilūp** <**dūnin**> ġeġdūm

Aġ alınlı Bayındırūŧ dīvānına **ķapar** vardun” (Drs.121b.10-12)

Yukarıdaki birinci *soylamanın* ikinci dizesiyle karŗılaŗtırdıġında ikinci *soylamanın* ikinci dizesindeki *dūnin*’in bir fazlalık olduġu ve metinden çıkarılması gerektiġi anlaŗılıyor. Baŗka yerlerde geçen ŧu dizeler de teklif ettiġimiz tamirlerin doġru olduġunu gösteriyor:

“Yigitlerūm, yerūnūzden ŧrū ŧurūŧ!

Aġ boz atumūŧ ķuyruġını kesūŧ!

Arķu Bēli Ala ŧaġdan **dūnin** aŗūŧ!

Aķındılı görķli ŧuyı **dilūp** ġeġcūŧ!

Ķazanūŧ dīvānına **ķapup** varūŧ!” (Drs.151a.3-6)

ve

“Ķalkūbanı yerinden ŧuran yigit!

Yelisi ķara ķazılık atın buŗun binen [yigit]!

Arķu Bēli Ala Țaġdan *dūnin* aŗan [yigit]!

Aķındılı ġorkli şuyı *dilūp* ġeġen [yigit]! (Drs.135b.2-5)

Bu yanlışıġın sebebi, aynı satırda ġeġen *dūnin* kelimesine ġöz takılması olabilir. Benzer tamir iġin bk. Drs.95a.8, 121b.3, 4 notu.

Drs.122a.3 (ME 240.3)

pādiŗāh = sulţān = hān kelimeleri ūzerine bir yorum.

“Pādiŗāhlar Taŗrının ġölgesidir; **pādiŗāhına** ‘āsī olanın iŗi rast gelmez.”

Drs.128b.3: “Pādiŗāh Kāzan oġlı Oruzun řaġ yanına aŗa yēr ġösterdi”

Drs.151b.8: “Beyrek, **pādiŗāhlar pādiŗāhı** Hāķķa vāŗil oldu, bellū bilsūn, dēdi.”

Pādiŗāh kelimesi, Dede Korkut’ta toplam beŗ defa ġeġer. Beŗ veriden ūġū,²⁵¹ *Begil Oġlı Emren*, diġer ikisi²⁵² *Țaŗ Oġuz İġ Oġuza ‘Āsī Olup Beyrek Ūldūġi Boy*’da ġeġer. Sadece iki *boy*’da ve toplam beŗ defa ġeġmiŗ olması, bu kelimenin Dede Korkut’a sonradan eklendiġini aġıkķa ġösteriyor. Anlatıcı, yukarıdaki cümlelerde ya *hān* ve *bēg* kelimelerini hatırlamadıġından, ezberindeki baŗka halk hikāyelerinin etkisinde *pādiŗāh* kelimesini kullanmıŗ veya kendi kiŗisel tercihiyle *pādiŗāh* kelimesini metne sokmuŗ olabilir ġünkü ġöġebe bir hayatta *pādiŗāh* kullanılmıŗ olması ġok zayıf bir ihtimaldir. Nitekim Dede Korkut’ta 330’dan fazla yerde *hān*, 340’tan fazla yerde *bēg* (bk. *Dizin*) ġeġer.

Ayrıca Dede Korkut’ta 21 yerde (bk. *Dizin*) *sulţān* kelimesi ġeġer ki bu kelime de *pādiŗāh* gibi anlatıcılar tarafından, yukarıda söylediġim aynı sebeplerle, metinlere dahil edilmiŗ olmalıdır ġünkü *sulţān* kelimesi de ilk ūġ hikāye (Boġaġ Han, Salur Kāzan Evi Yaġmalandıġı, Bamsı Beyrek) ile Kan Turalı olmak ūzere, toplam dōrt *boy*’da ġeġmektedir:

Drs.9b.13, 10a.2, 15a.8, 17a.5, 43a.11: “Meger, **sulţānum**...”

Drs.30a.9: “Bu maŗālda **sulţānum**...”

Drs.30b.4: “Eyle olsa, **sulţānum**...”

Drs.39b.1: “Beli, **sulţānum**, artuķdur, dēdiler.”

Drs.40a.4: “**Sulţānum**, ġördi...”

Drs.40b.10: “Baķdı ġördi ki řıġın[lar] **sulţān[ı]** bir semūz ġeyikdūr.”

Drs.40b.11: “Vallāhi, **sulţānum**, bu yigit...”

²⁵¹Drs.122a.3, 122a.4, 128b.3.

²⁵²Drs.151b.8, 151b.8.

Drs.46a.9: “Hay Dede **sulṭān**, Taḡrı bunun semüzin de alsun, aruḡın da alsun.”

Drs.47a.4: “Ne oturursız **sulṭānum**, Pay Bīcān Beg ol saḡa vėreceḡi kıızı Beyrege vėrdi.”

Drs.48b.7, 12: “**Sulṭānum**, ben varayın ۆlüsi dirisi ḡaberin getüreyin, dėdi (...) Uşda nişānı, **sulṭānum**, dėdi.”

Drs.57b.2: “**Sulṭānum**, meni ḡosan da şölen yėmeginüḡ yanına varsam, ḡamum açdur, ṡoyursaḡ, dėdi.”

Drs.57b.11: “**Sulṭānum**, delü ozan hep yėmegi dökdi, dėdiler.”

Drs.92b.6, 93b.13: “**Sulṭānum** Ḳan Ṣuralı”

Drs.96a.12: “Cümle ḡuşlar **sulṭānı** çal ḡara ḡuş
Ḳanadıyıla şaḡsaḡana gendüzin şaḡıdur mı?”

Drs.101b.11: “Aşlan uruḡı **sulṭān** kıızı,
Öldürmege men seni kıyarmıdım?”

Burada *padişah* ve *sultan* kelimelerinin *han* yerine kullanılmış olduğunu da belirtmek gerekir. Ayrıca sadece şu cümlede *şāh* geçer:

Drs.40b.8: “Kızlar ḡėyigi göturdiler, gözeller **şāhı** Bānı Çiçegün öḡine geturdiler.”

Drs.122a.11 (ME 240.11)

اٰحمٰشٰدٰی = **acımışıdı** → **aḡmaşdı**, **aḡmaş-**: sürçmek, tökezlemek.

“Buḡanın ardından ərdi, yay kirişin boynına atdı, buḡa **اٰحمٰشٰدٰی** **aḡmaşdı** gendüyi bir yüce yėrden atdı. Begil at cılavısıñ yėnemedi, bile uçdı.”

M. Ergin; yukarıda metindeki yazılışı gösterilmiş olan fiili *acımış-idi* okumuş, “*acımıştı*” (DKK: 189) şeklinde aktarmış ve anlamını “*canı acımak, canı yanmak*” (MEII: 1) olarak vermiştir.

O. Ş. Gökyay; fiili önce *acımışıdı* (OŞG: 117.27-28) okumuş, sonra *uçmuşıdı* (OŞG: 350) diye düzeltilmiş, “*uçmuştu*” (DKH: 139) şeklinde aktarmış; fakat sözlüğe işlememiştir.

S. Tezcan ise metinde “*acımışıdı (?)*” şeklinde tereddüt belirterek okumuş ve yazdığı ilgili notta, Azerbaycan Türkçesinde tespit ettiği “*acıḡlanmaḡ, hirs-lenmek*” (DKON: 328) anlamının bu veriye uygun düştüğünü söylemiş; ayrıca dizinde “*acı- ‘kızmak, öfkelenmek’ (?)*” (DKON: 400) şeklinde tereddüt belirterek anlam vermiştir.

Kelimeye verilen anlamlar bağlama uygun düşmüyor. Ben, bu kelimede bir yazım yanlışlığı yapıldığını düşünüyor, kelimeyi *aħmaşdı* şeklinde okuyor ve ‘sürçtü, tökezledi’ olarak anlıyorum. Bu okuma ve anlam için gerekçelerim şunlardır:

1. Dede Korkut’ta *acı-* fiilinin hiçbir örneği yoktur.

2. Eski Türkçede, bu fiil “*kaṃṣa-*, *sallanmak*, *deprenmek*”, “*kaṃṣat-*, *titretmek*, *depretmek*, *hareket ettirmek*, *sarsmak*, *sallatmak*” (Caferoğlu 1968: 164) anlamlarına gelir. Fiil, Orhun Yazıtları’nda, iki yerde kullanılmış olan şu cümlede geçer:

“Türük bodun, adaḫ *kaṃṣatdı*.” (Kül Tigin Kuzey: 7, Bilge Kağan Kuzey-doğu: 30).

Bu cümle, “*Türk halkının ayağı sendeledi*” (Tekin 1988: 22-23); “*Türk kavminin ayağı burkuldu*” (Orkun 1987: 50); “*Türk milleti ayak titretti*” (Ergin 1975: 41) ve bunlara yakın şekilde aktarılmıştır.

3. Orhun Yazıtları’nda ayrıca bir yerde *kaṃṣağ bol-* fiili, geçer:

“Eçim kağan ili *kaṃṣağ boltıkanta*, bodun ilig ikeḡu boltıkanta izgil bodun birle sünüşdümez.” (Kül Tigin Kuzey: 3) = “*Amcam kağanın ili sarsıldığında; millet, hükümdar ikiye ayrıldığında, İzgil milleti ile savaştık.*” (Ergin 1975: 28)

4. Aynı kelime, Eski Uygur metinlerinde *tebre- kaṃṣa-* şeklinde, ikileme olarak geçer:

“Altı türlüḡ *tebreḡi kaṃṣadı* uluḡ küçlüḡ teṇriler kök ḫalıḫaḡ yüzinte tıḫmıṣ teg tolu turdılar.” (Maytırsimit: 18. 17 / Tekin 1976: 65)

“Miṇ yirtinçü yir suv yumḡı *tepremeki kaṃṣamaḡı* bolar” (Altun Yaruk, 184.8 / Kaya 1994: 139)

5. Karaçay-Malkar Türkçesinde ise *kampay-* fiili “*devrilmek*, *yuvarlanmak*, *düşmek*; *ayagım tayıp kampaydım*; *ayaḡım kayıp yuvarlandım*” (Tavkul 2000: 239) anlamındadır.

6. Yukarıdaki olayın devamında Begil’in bir *soylamanın* başında, oḡluna avda başından geçen olayı özetlerken kullandığı *sürçdi* fiili de bu teklifin doğru olduğunu gösteriyor:

Drs. I 24a.3: “Boynı şınsun, al ayḡırı buṭun bindüm,
Av avlayup, kuş kuşlayup gezeriken
Buḡaldı, *sürçdi*, meni yere çaldı.”

O hâlde, kelimenin başında, önce ünlü ünsüz yer değiştirmesi (*aḫmaş-* <*kaṃṣa-*), daha sonra ünsüz değişmesi meydana gelmiş olmalıdır (*aḡmaş-* / *aħmaş-* <*aḫmaş-* <*kaṃṣa-*).

Metindeki yazım yanlışının sebepleri şunlar olabilir:

Eski metinlerde noktalı harflerinin birbiri yerine yazıldığı görülür. Burada da yazıcı, *ahmaş-* kelimesinin anlamını bilmediğinden veya yazım sırasındaki dikkatsizliği nedeniyle *×* harfinin noktasını alta yazmış (*×* > *×*) olabilir. Dede Korkut'ta aynı yanlışlık şu kelimelerde de görülür:

hân جان 6b.13, 7a.1	hanum حانم 50a.2, 79a.12	oğ اوچ 13b.1, 24a.8

Şu kelimeler ise *×* yerine *×* ile yazılmıştır:

içdi ايجدي 12a.4	üç اوخ 133b.3	üç اوخ 133b.8

Drs.122a.12 (ME 240.12)

yenime- → **yêneme-**, **yên-**: zaptetmek, hâkim olmak.

“Begil at cılavısın **yênemedi**, bile uçdı.”

M. Ergin, yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan fiili *yeñimedi* okumuş, anlamını “*yen- yenmek*” (MEII: 326) olarak işlemiş ve “*yenemedi*” (DKK: 189) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay, fiili *yeñimedi* (OŞG: 117.28) okumuş, “*hâkim olamamak, zaptedememek*” (OŞG: 310) anlamını vermiş ve “*yenemedi*” (DKH: 139) şeklinde aktarmıştır.

S. Tezcan, aynı kelimeyi *yênemedi* şeklinde okumuştur. Fiilin yapısı (<*yen-e u-ma-*), sesleri ve bağlam dikkate alındığında Tezcan'ın okuyuşu ve Gökyay'ın sözlükte verdiği ‘hâkim olamamak, zapt edememek’ anlamının doğru olduğu anlaşılıyor. Bu düşüncemin diğer gerekçeleri şöyledir:

1. Şu cümlelerde geçen *uyhusın yêneme-* deyiimi de okuma ve anlam konusundaki düşüncemizi destekliyor:

Drs.134a.8: “...uyhusın **yênemeyüp**, yerine varup yatdı, uyudı.”

Drs.134b.3: “...uyhusın **yênemedi**, gerü yatdı, uyudı.”

2. *Tarama Sözlüğü* 438'de *başını yenmek* deyiimi için ‘(atın) başını almak, başını zaptetmek’ anlamı verilmiş ve *Süheyl ü Nevbahar*’dan söz konusu metne açıklık getiren şu örnek tespit edilmiştir:

“Yeğ ol kim yayak zahmete katlana

Ki başın **yênemez** ata atlana”

3. Münir Erten,²⁵³ fiilin Konya Ilgın ağzında *yîyeme-* şekliyle, ‘zaptedememek, hâkim olamamak’ anlamında kullanıldığını belirtti.

Drs.122a.12 (ME 240.12) **toķın-** fiilinin anlamları.

“Şağ uyluğı kayaya **toķındı**, şındı.”

Yukarıdaki cümlede geçen *toķın-* fiili ‘çarpmak’ anlamında kullanılmıştır. Dede Korkut’ta fiilin aynı anlamda kullanılan örnekleri şunlardır:

Drs.94b.3: “...eyle urdıkım yumruk çeğesine **toķındı** uvatdı.”

Drs.110a.9: “Aruz Koca dahı énüp depdi, mahmûzı **toķındı** bu bağanak yandı.”

Drs.131b.9: “Kardaşsuz miskin yigit eşsesine yumruk **toķınsa** ağlayuban dört yanına baķar olur”

Fiil şu cümlelerde ‘isabet etmek, değmek’ anlamında kullanılmıştır:

Drs.76a.4: “Nāgāh gözi kapağına kılıç **toķındı** kara kanı şorladı”

Drs.13b.1: “Oķ **toķındı**, alca kanı şorladı, koynı tıldı”

Drs.123a.10: “buţuķa ala oķ **toķınsa** inlemez idüķ.”

Şu cümlede *ķulağına ses toķın-*, ‘duymak, işitmek’ anlamında kullanılmıştır:

Drs.16a.2: “Böyle değec oğlanuķ ķulağına ses **toķındı**.”

Şu cümlede ise *toķın-* fiili, *kazaya belaya uğramak* deyimini ile anlamca denk bir deyim içinde kullanılmıştır:

Drs.81a.2: “Kadam belām **toķınur** bugün saņa!”

Drs.122a.13 (ME 240.13) **örü tırdı, örü-durdu, oturdı** → aru tırdı; aru tıur-: bitkin düşmek, yorgun düşmek.

“Şağ uyluğı kayaya toķındı, şındı. Begil, اړوړوردی aru tırdı ağladı. Eydür: Ulu oğlum, ulu kardaşum yok.”

Ergin, yukarıdaki ikinci cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilen fiili *örü tırdı* şeklinde okumuştur. Gökyay, kelimeyi önce *uru-durdu* (OŞG: 117.30) okumuş; daha sonra bundan vazgeçerek *örü-durdu* (OŞG: 350) okumayı tercih etmiştir.

Tezcan ise fiili *örü tırdı* şeklinde okumuş ve *örü* okuduğu birinci kelime için “*elif üzerinde med vardır*” (DKO: 303, 13 numaralı dipnot) şeklinde dipnot düşmüştür.

Ben, daha önce metinde اړوړوردی şeklinde yazılmış olan kelimelerin Dede Korkut’ta geçen *oturdı ağladı* örneklerinden hareketle اړوړوردی *oturdı* yazılması gerektiğini ve yazıcının bunu yanlış çekimlemiş olduğunu yazmıştım (Özçelik 2005: 259-260).

Şimdiye kadar yapılmış olan bu okuma ve anlamlandırmalar metindeki yazım şekline uymadığı gibi bağlama da tam uygun düşmüyor. Burada bir yazım yanlış bulunmadığını ve ibarenin *aru* *ırdı* okunması ve ‘yorgun düştü’ şeklinde anlaşılması gerektiğini düşünüyorum. Bu konudaki gerekçelerim şunlardır:

1. *Begil Oğlu Emren Boyı* ’nda Begil’in ava gittiği anlatılır. Begil, bir yaban geyiğini kovarken atı tökezler ve bir uçurumdan aşağı uçar. At ile birlikte aşağı uçan Begil’in sağ uyluğu kayaya çarpar, kırılır. Böyle bir durumda, uyluğu kırılan Begil’in olayın hemen ardından ayağa kalkarak ağlamış olduğu düşünülemez; ayrıca ağlayan kişi, ruh halinin gereği, ayağa kalkmaz, oturur.

2. Birinci kelime *elif* üzerine *med* konmuş ve ikinci kelime *te* değil *ı* ile yazılmıştır yani ilk kelime *aru* okunabilecek şekilde (ارو), ikincisi ise *ırdı* okunabilecek şekilde (طوردی) yazılmıştır. Kısacası ارو طوردی şeklinde yazılmış olan ibarenin içerisinde iki kelime bulunduğu açıktır. Dede Korkut’ta toplam yirmi altı yerde²⁵⁴ geçen *örü* *ırdı* - fiili ise ارو طور veya اورو طور şeklinde yazılmıştır.

3. *ar-* fiilinin anlamı *Divan*’da “*yorulmak, dermansız kalmak*” (DLT: 30) şeklinde verilmiştir. *Kutadgu Bilig*’de ise toplam beş yerde geçen fiilin örneklerinden biri şöyledir:

“Kişi öz tilekin yorısa barıp

Tegir terk tilekke bu kalmaz arıp” (KB: 5042)

4. Çağatayca bir örnek:

“éti téri zaḥmetidin arıp

a’zāsı hırāşdın kıazarıp [=Eti uyuz hastalığından bitkin düşmüş, bedeni yaralardan kızarmış.]” (Kaçalin 2011: 107)

5. Fiil, Türkiye Türkçesinde *yorgun argın* ikilemesinde kullanılır. *Derleme Sözlüğü* 328’de fiil, “*armak* güçsüz kalmak” şeklinde tespit edilmiştir.

6. Yaşayan Türk Lehçelerinde de *arı-* fiili ‘yorulmak’ anlamında kullanılmaktadır: “*yorulmak: arıv (Baskurt), aru (Tatar) harmak (Uygur)*” (Ercilasun vd. 1991: 994-995); “*arı- (Karaçay-Malkar)*” (Tavkul 2000: 88); “*aroo (Kırgız)*” (Aksu-Işık 1997: 243); “*ar- (Türkmen)*” (Tekin vd. 1995: 31).

7. *Kırgız Sözlüğü*’nde fiilin anlamları “*III yorulmak, bitap düşmek; bitmek; zayıflamak*” (Yudahin 1988: 44) şeklinde verilmiştir.

8. Altaycada *arı-* fiili “*Kötüleşmek, güçsüzleşmek, zayıflamak; yorulmak*” (Naskali-Duranlı 1999: 28) anlamında kullanılır.

254Drs.5b.12, 6a.6, 7b.7, 8a.4, 8a.5, 9a.4, 12a.2, 12b.1, 12b.10, 13b.8, 14a.4, 17a.12, 17b.2, 21b.11, 23a.11, 36a.12, 69b.8, 70a.4, 88a.7, 95b.13, 98a.13, 105b.2, 123b.5, 132a.13, 135b.13, 151a.3.

Buna göre, yukarıdaki ibareyi *aru tırdı* okuyor ve ‘bitkin düştü, yorgun düştü’ şeklinde anlamlandırıyorum.

Drs.122b.1 (ME 241.1) gez: makas.

“Hemān belüğinden كز **gez** çıkarup atınun terkilerini tırdı üzdi. Kaftanı altından ayağın berk şardı, var kuvvetiyle atınun yelisine düşdi”

M. Ergin, yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı verilmiş olan kelime için “*gez, çatal, kertik, gedik, okun kirişe takılan kertiği*” (OŞG: 118) anlamını vermiş ve kelimeyi “*gez*” (DKK: 189) şeklinde aktarmıştır. O. Ş. Gökyay da kelimeyi aynı şekilde aktarmıştır (DKH: 139).

Çalışmalarda doğru okunmuş olan kelimeye yanlış anlam verilmiş olduğunu düşünüyorum. Bağlama göre kelime ‘makas’ anlamında kullanılmış olmalıdır; bu düşüncemin gerekçeleri şunlardır:

* Bu cümlede attan düşmüş ve uyluğu kırılmış olan Begil’in okluğundan *gez* çıkardığı, atın terkilerini çekip kestiği, kestiği terkileri bacağına sıkıca sardığı ve var kuvvetiyle atının boynuna yapıştığı anlatılıyor. Bağlama göre *gezi* okun kirişe takılan kısmı olarak anlamak yanlış olur, çünkü okun bu kısmının kesici olmadığı biliyoruz.

* *Derleme Sözlüğü*’nde *gez*’in bir anlamı “*gez (VIII) 1. Demir kesmeye yarayan makas. 2. kerpeten.*” (DerS: 2018) şeklinde verilmiştir.

* *Tarama Sözlüğü*’nde *sındı* kelimesi ‘makas’ anlamında tespit edilmiş olup sözlükte verilen örneklerden birinde Farsça *gâz*’ın ‘makas’ anlamında olduğu ve bez veya maden kesmekte kullanıldığı açıklanmıştır:

“**Gâz** [Fa.]: *sındı* ki anunla bez keserler ve altun ve gümüş ve bakır keserler” (TarS: 3436)

Tarama Sözlüğü’nde *sındı* için verilmiş olan diğer bir tanık ise şöyledir:

“**Gâz** [Fa.]: *sındı* ve çatal manasına Türkide *gez* derler” (TarS: 3435)

Bu durumda metinde كز şeklinde yazılmış olan bu kelimenin Farsça كاز’dan geldiği ve bu kelimenin ses değişmesine uğramış şekli olduğu söylenebilir: *gâz* > *gez*.

Drs.122b.2 (ME 241.2)

اوردي → اوردی = **urdu**, **urdu** → **üzdi**, **üz-**: koparmak.

“Hemān belüğinden *gez* çıkarup atınun terkilerini tırdı **üzdi**, kaftanı altından ayağın berk şardı”

M. Ergin yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan fiili *urdu* okumuş, “*kopardı*” (DKK: 189) şeklinde aktarmıştır. O. Ş. Gökyay fiili *urdu* (OŞG: 117.31) okumuş fakat aktarmaktan kaçınmış, atlamıştır (DKH: 139). Bu durumda Ergin’in aktarmayı yaparken yanlış okuyuşunu fark edip kelimeyi doğru anladığı, Gökyay’ın ise aynı yanlış fark edip kelimeyi atladığı anlaşılmaktadır.

S. Tezcan, fiili *üzdi* okumuş ve yazdığı notta şunları söylemiştir:

Önceki yayınlarda *urdu* okunmuş olan sözcüğü ben *üzdi* ‘kopardı’ yerine çekimleme yanlış olarak kabul edip düzeltiyorum. *terki* burada bugünkü anlamından farklı olarak ‘terki bağı, terki kayışı’ anlamına gelmektedir. (DKON: 329)

Buradaki bağlam da kelimeyi *üzdi* ‘kopardı’ okuyup anlamayı gerektiriyor. En sık rastlanan bir yazım yanlışlığı (*ze* yerine *re*) ile karşı karşıya olduğumuz çok açıktır.

Ayrıca cümlelerin devamında Begil’in bacağı sıkıca sardığı anlatılıyor yani Ozan, Begil’in atının terkilerini keserek kırk bacağı sardığını söylüyor.

Şu cümlelerde *üz-* ‘koparmak’ ve *üzil-* ‘kopmak’ fiilleri geçiyor:

Drs.25a.3: “*Çanlu kıyruk üzüp çap çap yudan*”

Drs.96b.9: “*Akıncıların tırkeşi bağı, üzengüsü kayışı üzilür; dikmege gerek olur.*”

Drs.122b.2 (ME 241.2) <at>

“*Çaftanı altından ayağın berk şardı, <at> var kuvvetiyle atınun yelisine düşdi*”

Yukarıdaki cümlede geçen <at>’ın fazladan yazılmış olduğu açıktır; metinden çıkarılmalıdır.

Drs.122b.3 (ME 241.3)

1. *أوجیلردن* → *أوجیلردن* = *uclardan* → avcılardan.

2. *ایرو* → *ایرو* = *ayru, ayıru, ırdı (?)* → *ıru[p]*, *ır-*: uzaklaşmak.

“*Hemân belüğinden gez çıkarup atınun terkilerini tırtıdı üzdi. Çaftanı altından ayağın berk şardı. Var kuvvetiyle atınun yelisine düşdi. Avcılardan ıru[p] dülbendi [atun] boğazına geçdi, ordusu ucına geldi.*”

Bu notta öncelikle yukarıda yazılışı gösterilen iki kelimenin araştırmacılar tarafından okunuşlarını vermek istiyorum:

Ergin: “*avcılardan ayru*” (ME 241.3)

Gökyay: “*avcılardan ayrı*” (OŞG: 117.32-33)

Tezcan: “*avcılardan ırdı (?)*” (DKO: 158)

Tezcan, yazdığı notta konu ile ilgili olarak şu açıklamaları yapar:

Avcılardan ابرو ırdı. Dülbendi (4) boğazına geçdi. Önceki yayınlarda: Avcılardan *ayrı* dülbendi boğazına geçdi, okunmuştur. Burada *ayrı* bulunması mantıklı değil, çünkü Begil zaten ötekilerin yanında değildir. Üstelik ‘avcılardan ayrı’ ile ‘sarığı boğazına geçti’nin aynı cümle içerisinde yer alması da tuhaf olur. Bu yazılışın ابردی ırdı ‘uzaklaştı’ yerine bir çekimleme yanlış olduğunu tahmin ediyorum. (DKON: 329).

Begil, Bayındır Han’ı ziyaretinden dönüşünde eşinin teklifi üzerine ava çıkar. Avda bir yaban geyiğini kovarken atı tökezler ve atla birlikte bir yardan aşağı uçar, sağ uyluğu kayaya çarpar, kırılır. Bu olayın devamında eve dönen Begil’e, oğlu bir *soylamada* yoldaşlarını şöyle sorar:

Drs. I 22b. 10: “Kara çonlu kâfirlere oğraduñ mı?

Ala gözlü yigitlerüñ kırdurduñ mı?”

Oğlunun bu sorusu, Begil’in tek başına değil yiğitleriyle ava gittiğini gösteriyor. Ayrıca, bu sorudan sonra ozanın araya girerek bilgi verdiği şu cümle de Begil’in ava yiğitleriyle gittiğini gösteriyor:

Drs. I 27a. 6: “Bu yana yigit yenil gördiler kim av bozılmış, her biri evlü evine geldi.”

Ben, metinde geçen yukarıdaki cümlelerden dolayı her iki kelimeyle ilgili olarak iki ihtimal bulunduğunu belirtmiş ve birinci ihtimal olarak Begil’in tek başına ava çıkmamış olduğunu -sözün akışını da dikkate alarak- metinde اوچیلردن ابرو şeklinde yazılmış olan ibareyi, yukarıdaki okuyuşlardan farklı ve yazılışına uygun olarak *avcılardan ıru* ‘avcılardan uzaklaşıp’ şeklinde okuyup anlayabileceğimizi; ikinci ihtimal olarak ise اوچیلردن kelimesinin yanlış yazıldığını, *avcılardan* söz edilmediğini düşünürsek birinci kelimenin اوچلردن *uclardan* şeklinde yazılması gerektiğinin söylenebileceğini ve buna göre “*uclardan ayrıru dülbendi [atınun] boğazına geçdi*” cümlesiyle Begil’in tülbendini *yular* yerine kullandığını, ‘uçlarından ayırarak tülbendi atın boğazına geçirdiğinin ifade edilmek istenmiş olabileceğini yazmıştım (Özçelik 2005: 260-262).

Şimdi ise bu okumalardan birincisinin ve yorumlardan Begil’in tülbendini *yular* yerine kullanmış olduğu şeklindeki yorumumun doğru olduğunu düşünüyorum.

Buna göre, *elif* üzerindeki *med* bakımından yazımda yanlışlık bulunmadığı ve araştırmacıların okumalarının yanlış olduğu anlaşılıyor. Metinde اوچیلردن ابرو şeklinde yazılmış olan kelimeler, sadece bir harf eklenerek *avcılardan ıru[p]* ‘avcılardan uzaklaşıp’ şeklinde okunup anlaşılmalı ve metin şöyle tamir edilmelidir:

“Hemân belüğinden gez çıkarup atınuñ terkilerini tırtıdı üzdi. Kaftanı altından ayağın berk şardı. Var kuvvetiyle atınuñ yélisine düşdi. Avcılardan ırı[p] dülbendi [atınuñ] boğazına geçdi, ordusu ucına geldi.”

Nitekim şu kelimelerde de *be* ve *pe* ünsüzleri yazılmamıştır:

büdmesün درمسون 35a.3	qaryupdur فریدر 31 b.3	nāyibi نایبی 47a.8
çapar چار 32b.2		

Dede Korkut’ta *ır-* fiilinin geçmiş olması da bu düşüncemi destekler:

Drs.131 b.13: “Meni yolumdan ırmañ”

Drs.144b.4: “Bu yağıyı üzerümüzden ırarsañ seni kıoyu verelüm”

Drs.122b.6 (ME 241.6) 1. [atınuñ], 2. geç-: geçirmek.

“Oğlancuğı Emren Bahādur babasına karşı geldi. Gördi benzi şararmış, dülbendi [atınuñ] boğazına geçmiş.”

Yukarıdaki Drs.122b.3 notunda belirttiğim gerekçelere ve yaptığım düzeltmelere bağlı olarak aynı olayın hemen devamında geçen iki cümlemin de yukarıdaki şekilde tamir edilmesi gerekir.

M. Ergin ve O. Ş. Gökyay cümledeki cümledeki *geçmiş* fiilini olduğu gibi aktarmıştır (DKK: 189, DKKH: 139). Bağlam buradaki *geç-* fiilinin ‘geçir-’ anlamında kullanılmış olduğunu gösteriyor.

Drs.122b.12 (ME 241.12) [oğul]

“Oğul [oğul], ay oğul!”

Yukarıdaki tamiri araştırmacılardan sadece O. Ş. Gökyay yapmıştır; tamir gereklidir çünkü Drs.28a.6, 28a.9, 67a.4, 67b.6, 74b.10, 83b.3, 84a.13, 123b.12 ve Vat.49a.1, 95a.3’te geçen örneklerle göre de bunun *Oğul oğul, ay oğul!* şeklinde bir seslenme kalıbı olduğu anlaşılıyor.

Drs.122b.13 (ME 241.13)

[Yelisi kara kazılık atum buñun bindüm]

“Kalkubanı yeründen tırı geldün.

Yelisi kara kazılık atın buñun bindün.

Arkıru yatan ala tağlar etegine ava vardun.

Kara tonlu kâfirlere oğradun mı?

Ala gözlü yigitlerün kırdurdun mı?” (Drs.122b.7-10)

Begil Oğlu Emren'in babasına hitaben söylediği yukarıdaki sözleri, Begil'in cevabı olan şu sözlerle karşılaştıralım:

"Kalkubanı yerümden tırı geldüm.

[Yelisi **qara kazılık atum bufun bindüm**]

Kara tağlar öñine ava bindüm.

Kara tonlu kâfirlere oğramadum.

Ala gözlü yigitlerüm kırdurmadum.

Şağdür, esendür yigitlerüm." (Drs.122b.13-123a.2)

Bakışımı veya paralel olarak incelendiğinde, karşılıklı olarak söylenmiş olan iki *soylamadan* alınmış olan yukarıdaki dizelerin ikincisinde eklenmiş olan ikinci dizenin eksik kalmış olduğu açıkça görülmüyor.

Drs.123a.3 (ME 242.3) *hoşluğum, hoşluğum* → *koşluğum*.

"Oğul, kayurma üç gündür *فوشلغم* *koşluğum* yoh."

Yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı verilmiş olan kelimeyi O. Ş. Gökyay, *hoşluğum* (OŞG: 118.16) şeklinde okumuştur. M. Ergin, kelimenin metinde *فوشلغم* şeklinde yazılmış olduğuna dipnot ile dikkat çekmiş ve *hoşluğum* şeklinde okumuştur. Ergin ve Gökyay Dede Korkut'ta geçen *hōş* kelimesinin örneklerine dayanarak bu tercihi yapmış olmalıdır. Tezcan ise bu konuda not yazmaksızın kelimeyi *koşluğum* şeklinde okumuştur. Ben daha önce yazım şeklini dikkate alarak kelimeyi *koşluğum* okumuştum. Şimdi bu okuma şekli için gerekçelerimi sunmak istiyorum:

1. Dede Korkut'ta kelimelerin başında *h>k* ünsüz değişmesi görülür. Ergin de bu ünsüz değişmesini tespit etmiş ve örneklerini *Türkçeleştirme* (MEII: 381-382) başlığı altında işlemiştir. Söz konusu *h>k* ünsüz değişmesinin örneklerini yazım şekilleri ve geçtiği yerler ile birlikte vermek istiyorum. Kelimenin aslına uygun yazılmış örnek varsa bunları da ayrıca vereceğim:

<i>huṭbe</i> عطف	<i>ḳudbe</i> قوده Drs.62b.2, 108a.7. <i>ḳuṭbe</i> قطب Drs.5a.10.
<i>ḳalıca</i> خالجه	<i>ḳalı</i> قالی Drs.20a.4, 91a.7, 91b.2.

2. Dede Korkut'ta ayrıca Arapça kelimelerin başındaki *gayın* ünsüzünün *kaḳ'a* çevrildiği görülür: *g>k*. Bu değişme *h>k* ünsüz değişmesi ile yakın özellikte olduğu için örneklerini görelim:²⁵⁵

255 Drs.3b.11, 31b.8, 42b.2, 92b.10, 94a.6, 96a.13, 99a.2, 106a.7, 128a.9, 145a.3, 153a.1, 153a.1, 153a.2, 153a.3, 153a.5.

Ar. ğalebe غلبه	ķalaba(+lık) قلابهلىق 39b.8; ķalaba(+lık) قلابهلىق 47a.11, 68b.13, 123a.9-10.
Ar. ğarīb غريب	ķarp(+lığa) قارپلغه 135b.5, قاربيلغه 136b.13.
Ar. ğarīm غريم	ķarım قريم ²⁵⁴
Ar. ğayr غير	ķayr(+ı) قايري 141a.5.
Ar. ğazab غضب	ķazap قزاب 11b.10, 12a.9.
Ar. ğar ā'lb غرائب	ķarayıp قرايب 8a.5.

Sonuç: Dede Korkut'ta *ħōş* kelimesinin örnekleri, خوش şeklinde yazılmıştır; ancak söz konusu kelimenin metinde قوشلغ şeklinde yazılmış olması ve yukarıdaki bütün örneklerin ikilik gösteren şekilleri bu kelimenin *koşluğum* şeklinde okunabileceğini gösteriyor.

Drs.123a.5 (ME 242.5) *büri*:- örtmek.

“Atasın, at üzerinden ħarvadı, ħutdı, döşegine çıkardı. Cübbesin üzerine *büridi*, ħapusın örtüdi.”

M. Ergin, *büri*- fiilinin anlamını “*bürümek*” (MEII: 64) olarak işlemiş ve kelimeyi “*bürüdü*” (DKK: 190) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay, fiilin anlamını “örtmek, kaplamak, sarmak, kuşatmak” (OŞG: 183) olarak vermiş ve fiili “*bürüdü*” (DKH: 140) şeklinde aktarmıştır.

Dede Korkut'ta, toplam iki yerde kullanılan *büri*- fiilinin bu cümledeki anlamı ‘örtmek’ olmalıdır. Nitekim fiile *Tarama Sözlüğü*’nde “örtmek, setretmek, sarmak” (TarS: 743’t) şeklinde anlam verilmiştir. Aynı kelime ayrıca ‘kaplamak’ anlamında da kullanılmıştır. Bunun için bk. Drs.99a.8 notu.

Drs.123a.8 (ME 44.5-6) *ayak*: bacak.

“Ayağının şınduğın kimseye dēmedi.”

M. Ergin ve O. Ş. Gökyay yukarıdaki cümlede geçen *ayak* kelimesi için ‘ayak’ (MEII: 26 ve OŞG: 169) anlamını vermiş ve kelimeyi “ayak” (DKK: 190, DKH: 140) şeklinde aktarmıştır.

Yukarıdaki cümlede *ayak* kelimesi, *bacak* anlamında kullanılmış olmalıdır çünkü ozan, yukarıdaki cümlelerin öncesinde Begil’in sağ uyluğunun kınldığını bilgi vermektedir:

Drs.122a.12: “Begil at cılavısın yēğemedi, bile uçdı, sağ uyluğı ħayaya ħokındı, şındı.”

Begil, bu cümleinin sonrasında ise eşine “*Görklüm, atdan düşdüm, ayağım şındı.*” (Drs.123a.12) dediği hâlde oğluna bacağına kırıldığını “*Şağ uyluğum şındı*” (Drs.124a.4) cümlesiyle anlatır:

Ayrıca şu örneklerde de *ayak*, ‘bacak’ anlamında kullanılmıştır:

Drs.49b.7: “*Ayağı uzun şehbâz ata binen argış*”

Drs.122b.2: “*Kaftanı altından ayağın berk şardı*”

Drs.123b.3: “*Begil atdan düşmüş ayağı şınmış*”

Drs.124a.2 (ME 244.3) *boynu şınsun*: ‘Boynu kırılınsı’

“*Boynu şınsun, al aygırı bütün bindüm,*

Av avlayup, kuş kuşlayup gezeriken

Buñaldı, sürçdi, meni yere çaldı.”

Ergin ve Gökyay, yukarıdaki metinde geçen *boynu* ve *şınsun* kelimelerini ayrı ayrı işleyerek anlam vermiştir. Ben, buradaki *boynu şınsun* sözünün bir beddua kalıbı olduğuna dikkat çekmek istiyorum. Türkiye Türkçesi ve ağızlarında ‘öl-sün, gebersin!’ anlamında kullanılan bu beddua, *boynu kırılınsı!* ve *boynu kopsun!* olarak da kullanılır. Ayrıca bu bedduanın benzeri olarak *boynu altında kalsın!* (Püsküllüoğlu: 198) şekli de vardır.

Drs.124a.7 (ME 244.7) *pus-* → *puş-*: kızmak, öfkelenmek.

1. *pusmuş* → *puşmuş*, پوسمش → پوشمش

2. *pusduğundan* → *puşduğundan* پوسدوغندن → پوشدوغندن

“*Alaca atlı sögli melik katı pusmuş,*

puşduğundan kara tağlara tuman düşmüş.”

M. Ergin; yukarıdaki metinde iki defa geçen koyu harflerle yazılan fiili *pus-* okumuş, “*pusuya yatmak, pusı kurmak*” (MEII: 251) anlamlarını vermiş ve metni şöyle aktarmıştır:

“*Alaca atlı Şökli Melik müthiş pusı kurmuş*

Pususundan kara dağlara duman düşmüş” (DKK: 192)

O. Ş. Gökyay; fiili *pus-* okumuş, “*kızmak*” (OŞG: 271) vb. bağlama uygun düşmeyen başka anlamlar vermiş ve metni şöyle aktarmıştır:

“*Alca atlı Şökli Melik pek pusmuş*

Pusmasından karadağlara duman düşmüş” (DKH: 141)

S. Tezcan ise burada *şın* yerine *sin* yazılmış olduğunu söyleyerek fiili *puş*-‘kızmak, öfkelenmek’ (DKON: 333) şeklinde okumuş ve anlamlandırmış; bu okuyuşunu *Tarama Sözlüğü*, *Clauson Sözlüğü* ve *Yazıcıoğlu Oğuznamesi*’nden verdiği örneklerle desteklemiştir.

Tezcan’ın bu okuyuşuna katılıyor ve aynı yazım yanlışlığının yapıldığı şu örnekleri de bir başka kanıt olarak eklemek istiyorum:

başı باسی 82a.1	yağmalamışuz بخله موز 22a.7	yağmala-mışuz بخله موز 22a.7
puşmış پوشش 124a.7	puşduğundan پوشدوغندن 124a.7	

Benzer tamir için bk. Drs.125b.13 notu.

Ayrıca burada *puşduğundan* kelimesindeki *zarf-fiile* dikkat çekmek istiyorum; çünkü bu *zarf-fiil(-dlğından)*’in Dede Korkut’ta geçen tek örneğidir. Ergin (MEİI: 1991) ve Cemiloğlu (2001), bu *zarf-fiilden* söz etmemiştir.

Drs.124a.9 (ME 244.9) نان → اپ = **kan** alaca ordu → **ap** alaca ordu.

“Alaca atlu sögli melik katı puşmış,
Puşduğundan kara tağlara tuman düşmüş.
Yatduğu yerde Beg Begili tutuñ, demiş,
Karısından ağ ellerin bağlañ, demiş,
Ap alaca ordusını çapuñ, demiş,
Ağca yüzlü kızını gelinini yesir eyleñ!’ demiş”

M. Ergin yukarıdaki son dizinin başında geçen ve metinde نان şeklinde yazılmış olan ibareyi *kan* okumuş, dizine işlememiş ve “*kan*” (DKK: 192) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay; ibareyi *kan* (119.26) okumuş, sözlüğe anlam vermeksizin “*kan alaca*” (OŞG: 234) olarak işlemiş ve “*kan*” (DKH: 141) şeklinde aktarmıştır.

S. Tezcan, metinde ibareyi *kan alaca* okumakla beraber yazdığı kısa notta şöyle der:

Başka yerde *kan alaca* geçmediği için bunun doğruluğundan şüpheliyim. *Ordu* ve *gerdek* için birkaç kez *ap-alaca* geçer. Fakat tabii, ozan *ka-* ile aliterasyon yapmak istemiş, bu yüzden *kan alaca* biçimini tercih etmiş olabilir. (DKON: 334)

Tezcan’ın görüşü doğru olabilir. Ancak *soylamada* söz konusu aliterasyon bir sonraki dizinin başındaki *ağca* ile kurulmalıydı (*ap alaca... / ağca...*). Nitekim Dede Korkut’ta *ap alaca* ifadesi aşağıda dört cümlede *gerdek* için, bir cümlede *ordu* için, bir cümlede de *kalkan* için kullanılmıştır:

Drs.32b.4: “**ap** alaca gerdegine qarşu gelen... Beyrek çapar yetdi.”

Drs.47a.6: “Beyrek **ap** alaca gerdegi içinde yéyüp içüp... oturındı.”

Drs.50a.13: “**ap** alaca gerdegüne gele görgil.!”

Drs.77a.13: “**ap** alaca gerdegine karşı gelen... Beyrek”

Drs.49a.7-8: “**Ap** alaca ordusına şîven girdi.”

Drs.26a.13: “**Ap** alaca **kalķanunı** vërgil maña!”

Bu cümlelerde geçen tamlamalar -özellikle *ap alaca ordu* örneği- teklif ettiğimiz düzeltmenin doğru olduğunu gösteriyor.

Drs.124b.7-10 (ME 245.7-10)

fiil (-inAK+iyelik) +yok. (Geniş zaman olumsuzluk çekimi)

“**Kalķubanı** yërumden *turmağum* yok.

Arķu Beli ala tağı *aşmağum* yok.

Yelisi kara kaçılık atuma *binmegüm* yok.

Ağ alınlı Bayındırın divanına *varmağum* yok.

Κazan kimdür? Men anuñ elin *öpmegüm* yok.”

Yukarıdaki cümlelerde geçen *fiil* (+mAK+iyelik) +yok kalıbı, bir olumsuz fiil çekim kalıbıdır. Buna göre yukarıdaki cümlelerin yüklemeleri ‘aşmam, varmam, öpmem, kırmam, bırakmam’ şeklinde aktarılabilir.

Şu cümlelerde de aynı yapı görülür:

Drs.140b.11: “Gendü aşlun, gendü köküm *şımağum* yok.”²⁵⁶

Drs.18b.8: “...*ķomağum* yok kırķ nā-merde”²⁵⁷

Ayrıca dört yerde²⁵⁸ geçen *fiil* (+Ar+iyelik) +yok kalıbındaki aşağıdaki kalıp ise ‘kılıcından sapmam’ şeklinde aktarılabilir:

“*kılıcuñdan şaparum* yok”

Şu cümlelerde geçen *fiil* (+dUK+Um) +yok söz kalıbı ise görülen geçmiş zaman olumsuz çekimini kurar; bu nedenle aktarılması ‘binmedim’ ve ‘gitmedim’ şeklinde olmalıdır:

Drs.58b.3: “And içmişem kışır kışrağa *bindüğüm* yok

[Binübeni] *ķaravata varduğum* yok”

256 Aynı cümle Drs.141a.12, 141b.11, 142a.7 ve 142b.3’te de geçiyor.

257 Aynı cümle Drs.18b.9, 10, 12, 13, 19a.3’te de geçiyor.

258 Drs.140b.11, 141a.11, 141b.11, 142b.3.

Drs.58b.13: “And içeyim bu kez, boğaz kışrağa *bindüğüm* yok,
[binübeni] *karavata varduğum* yok.”

Drs.124b.8 (ME 245.8) <avlayuban>

“Arķu Bēli, ala tağı <avlayuban> aşmağum yok”

Yukarıdaki dize, Emren’in babasına cevap olan *soylamasında* geçer. Begil, oğluna düşmanın üzerlerine gelmekte olduğunu, Bayındır Han’a giderek yardım istemesini söyler. Emren bu isteğe karşı çıkar. Dizedeki tamirin doğru olduğunu anlamak için iki *soylamadaki* paralelliği görmek gerekir. Bu nedenle, önce Begil’in *soylamasından* ilgili bölümü aşağıya alıyor ve üç cümleyi numaralandırarak altını çiziyorum:

- “Kalkubanı, oğul, yeründen tırn gelgil,
Yelisi kara kazılık atun buñun bingil,
1. Arķurı yatan ala tağı dünin aşğıl,
2. Ağ alınlı Bayındır Hānun dīvānına dünin varğıl,
Ağız dilden Bayındıra selām vėrgil,
3. Begler begi olan Kāzanun elin öpgil,
‘Ağ saķallu babam buñlu’ dēgil.”

Şimdi de Emren’in *soylamasında* babasının yukarıdaki isteklerine verdiği cevapları aynı şekilde numaralandırarak veriyorum:

- “Baba, ne söylersin, ne eydürsin?
Bağrumıla yüregim ne tağlarsın?
Kalkubanı yeründen tırmağum yok,
Yelisi kara kazılık atuma binmegüm yok,
1. Arķu Bēli ala tağı <avlayuban> aşmağum yok,
2. Ağ alınlı Bayındırun dīvānına varmağum yok,
3. Kāzan kimdür? Men anun elin öpmegüm yok.”

Buna göre, Emren’in *soylamasındaki* ilk cümlede anlatıcı veya anlatıcı-yazıcının yanlışlık yaptığı kesindir çünkü yardım istemeye gidecek olan birinin ne avla ne de avlanmakla işi olamaz. Bu nedenle dizedeki *avlayuban* kelimesi bir fazlalıktır, metinden çıkarılmalıdır. Ayrıca babanın aynı cümlesinde *arķurı yatan ala tağ* tamlamasına karşılık Emren’in cevabında *Arķu Bēli ala tağı* geçmesi de bir çelişki gibi görünüyor. Belki cevap cümlesinde de *arķurı yatan ala tağ* şeklinde olmalıydı. Bence bu durum, sözlü anlatım sırasında anlatıcıların hatırlamadığı dizeleri değiştirmesi veya dalgınlıkla başka dizelerle karıştırtmasının tipik bir örneğidir.

Drs.124b.12 (ME 245.12)

يَكِي يَاقَالَارْ → يَك يَاقَا = **yiñ yaqalar, yeñi yaqa, yeñ[i] yaqa** → yeñ yaqa (dikdür-): ganimet elde etmek (?).

“..., **yeñ yaqa dikdüreyim** senüñçün.”

Yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan iki kelimeyi Ergin, *yiñ yaqalar*; Gökyay, *yeñi yaqa* (OŞG: 120.16); Tezcan, *yeñ[-]i yaqa* şeklinde okumuştur.

Tezcan, okuma şekli ile ilgili olarak yazdığı notta “*Belki yeñ ü yaqa yerine, halk metinlerinde sık sık görüldüğü gibi yeñ i yaqa. Ancak DKK’nda ü’nün böyle düzleşmesi için başka örnek yoktur.*” (DKON: 334) der.

Söz konusu okumaların yanlış olduğunu düşünüyorum. Cümlelerin ilk kelimesi, يَك (yeñ) şeklinde yazılması gerekirken يَكِي (yeñi) olarak yazılmış olmalı yani burada *yeñ yaqa* ikilemesinin bulunması gerekiyor; çünkü aynı ikileme şu benzer cümlede geçer ve metinde يَك بِقَالَرْ şeklinde yazılmıştır:

Drs.66b.10: “Egni bek demür tonum şaqlarıdum bu gün içün, günü geldi, **yeñ yaqalar dikdüreyim** senüñ içün”

Bu örnekte çokluk eki her iki kelime (*yeñ yaqa*) için kullanılmıştır.

Nitekim şu cümlelerde geçen *altun ayak*, *şurāhiler* tamlamasında da çokluk eki, hem *ayaq* hem de *şurāhī* kelimesi için kullanılmıştır:

Drs.20a.5 “Altun ayak, şurāhiler düzilmişidi.”

Drs.63b.1: “Altun ayak, şurāhiler dizilmişidi.”

Her iki cümlede geçen *yeñ yaqa(lar) dikdür-* deyimini mecaz olarak ‘ganimet elde etmek’ anlamında kullanılmış olabilir.

Drs.125a.5 (ME 246.5)

ağzı içün öl-, dili içün öl-: dua ve taktir sözü.

“Begil eydür: **Öleyüm ağzuñ içün, oğul.**”

Yukarıdaki dua, Dede Korkut’ta bir kalıp söz olarak kullanılmıştır. Duanın geçtiği diğer cümleler şöyledir:

Drs.131a.3: “**Ağzuñ içün öleyim oğul, dilüñ içün öleyim oğul!**”

Drs.136a.8: “**Ağzuñ içün öleyim, kardaş, dilüñ içün öleyim, kardaş.**”

Drs.136b.12: “**Ağzuñ içün öleyim, kardaş, dilüñ içün öleyim, kardaş.**”

Anadolu ağızlarında da buna benzer duaların kullanıldığı görülür.

Drs.125a.6 (ME 246.6) **andurt-**: aratmak.

“Begil eydür: Öleyün ağzuñ içün, oğul. Ola kim menüm geçmiş günümü **andurtmayasın**”

M. Ergin, Dede Korkut’ta yalnızca yukarıdaki cümlede geçen *andurt-* fiili için “*andırmak, yad ettirmek*” (MEİI: 17) anlamını vermiş ve fiili “*andırtmazsın*” (DKK: 193) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay, fiilin anlamını “*andırmak, hatırlatmak*” (OŞG: 164) olarak vermiş ve fiili “*andırmayasın*” (DKH: 142) şeklinde aktarmıştır.

Bu anlamlar bağlama uygun düşmüyor çünkü bir babanın çocuğuna ‘benim geçmiş günümü hatırlatmayasın’ diye öğüt vermesi düşünülemez. Cümlemin yüklemi, ‘aratmak’ anlamında kullanılmış olmalıdır. Buna göre cümleyi ‘Umarım ki benim geçmiş günümü aratmazsın’ şeklinde anlamak gerekir.

Drs.125b.10 (ME 247.10) **gide** → **gède**: zayıf, adi.

“Oğlan oğlan, ay oğlan, haram-zâde oğlan,

Altında al aygırı **aruğ** oğlan,

Kara polad uz kılıcı **gedük** oğlan,

Elindeki süñüsü **şinuğ** oğlan

Ağ tozlu yayı **gède** oğlan”

Yukarıda koyu harflerle yazılmış olan kelime, metinde كیده şeklinde yazılmıştır. M. Ergin, kelimeyi *gide* okumuş, anlamı için “*kısa, kısaltmış?*” (MEİI: 119) anlamını tereddüt belirterek vermiş ve “*kısa*” (DKK: 194) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay kelimeyi *gide* (OŞG: 121.13) okumuş, anlamı için “*kör, topal, kambur, sakat; çelimsiz, zayıf, büyüymeyen, cüce; kimsesiz çocuk; fakir çocuk; hastalıklı, karnı şiş, marazlı; cimri; arsız yüzüstü; kısa boylu (adam)*” (OŞG: 212) açıklamalarını vermiş ve “*kısa*” (DKH: 142) şeklinde aktarmıştır.

S. Tezcan ise metinde kelimeyi *gède* (?) şeklinde tereddüt belirterek okumuştur. Tezcan, yazdığı notta ayrıca kelimenin anlamını tespit için, ok imal edilen ağaç türleri üzerinde durmuştur (DKON: 335).

Derleme Sözlüğü’nde kelimenin konumuzu ilgilendiren anlamları şunlardır: “*gede*: 1. çelimsiz, zayıf, cüce (...) 6. niteliği düşük, kötü, aşağı” (DerS: 1964).

Melikin adamları, yukarıdaki *soylamada* kendileriyle çarpışacak olan Begil oğlu Emren’i aşağılamakta, moralini bozmaya çalışmaktadır.

Bağlamı ve *gede* kelimesinin *Derleme Sözlüğü*’nde geçen yukarıdaki anlamlarını dikkate alarak, bunun bir sıfat olması gerektiğini düşünüyor; bu düşünceden hareketle kelimenin ‘zayıf, adi’ anlamında kullanılmış olduğunu düşünüyorum. Bu anlam, yukarıdaki cümleyle ve bağlama gayet uygun düşüyor.

Ayrıca bundan önceki dizelerde Emren; *aygırı aruk, kılıcı gedük, süñüsü sinuk* şeklinde aşağılanmıştır. Bu aşağılama Emren'e ait *aygır, kılıç, süñü* gibi nesnelerin işlevsizliğini ve dolayısıyla değersizliğini ifade eden *aruk, gedük, sinuk* sıfatları ve sıfatlardaki aliterasyonla yapılmıştır. O hâlde söz konusu *gede* kelimesinin bir savaşçının yayının işlevsizliğini ve değersizliğini ifade edecek bir sıfat olması gerekiyor.

Dede Korkut'ta Oğuzlara ait yay hep *katı* sıfatıyla anılır:

Drs.13a.12: "Dirse Hân, kurt sinirli *katı* yayın eline aldı."

Drs.17b.4: "Boğaç Beg ...ağ tozluca *katı* yayını eline aldı"

Drs.26b.2: "Ağ tozluca *katı* yayıñ vérgil maña!"

Drs.56b.4: "aygır vérüp aldugum [ağ] tozlu *katı* yayum"

Drs.112b.5: "Erdebil teke boynuzından *katı* yaylı"

Bir yayın *katı* oluşu etkin ve uzak menzilli olduğunu ifade ettiği gibi *katı yay*, onu kullanan savaşçının gücünü de ifade eder. Bu düşünceye aşağıdaki cümleler tanık gösterilebilir:

Ol kal'anıñ bir teküri var idi, adına Arşun oğlu Direk Tekür derleridi.
Ol kâfirün altmış arşun kâmeti varıdı. Altmış batman gürz şalandı,
katı muhkem yay çekeridi. Kazılık Koca kal'aya yetdüñleyn cenge
başladı. (Drs.103a.12-103b.1-2)

Buna göre söz konusu cümlede geçen *gede yay* tamlamasında, *gede* kelimesinin 'gevşek, adi, değersiz' anlamında bir sıfat olması gerekiyor. Nitekim bir sonraki dizede *ok* için *seyrek* kelimesi kullanılmıştır. Bunun için bk. Drs.125b.11 notu.

Drs.125b.11 (ME 247.11) *seyrek*: ince, zayıf.

"Oğlan, oğlan, ay oğlan, haram-zâde oğlan,
Altında al aygırı *aruk* oğlan,
Kara polad uz kılıcı *gedük* oğlan,
Elindeki süñüsü *sinuk* oğlan
Ağ tozlu yayı *gede* oğlan
Bélüğinde toksan okı *seyrek* oğlan"

Yukarıdaki metinde geçen *seyrek* kelimesinin anlamını, M. Ergin, "*seyrek*" (MEİI: 266); O. Ş. Gökyay, "*Sık olmayan, açık, seyrek*" (OŞG: 279) şeklinde vermiştir. Ayrıca her iki araştırmacı da kelimeyi "*seyrek*" (DKK: 194, DKH: 142) şeklinde aktarmıştır.

S. Tezcan, yazdığı notta şu görüşlere yer verir:

Burada *seyrek* okunmuş olan sözcüğün doğruluğundan şüphe ediyorum, ancak kesin bir çözüm öneremiyorum. Şekli Melik'in adamları, Begil'in oğlunu hem aşağılıyor, hem de onu küçük çocuk gibi aldatmaya çalışıyorlar, dolayısıyla söylediklerinin tutarlı, mantıklı şeyler olması gerekmiyor. Fakat yine de *seyrek* anlamca uygun düşmüyor. Acaba *seyrek* yerine *ürek* 'küçük ok, ufacık ok' (Steingass 841 *ürak* 'a small arrow') okumak daha uygun olur mu? (DKON: 336)

Begil Oğlu Emren hikâyesinin bu kısmında melikin adamları, Begil'in oğluna alay etmekte ve onu aşağılamaya çalışmaktadır. Bu aşağılamada altındaki aygırının zayıf, kılıcının gedik, süngüsünün kırık, yayının adı olduğunu art arda söyleyerek Emren'i aşağılayarak moralini bozmak istiyorlar. Buna göre kelimenin yukarıdaki cümlede 'ince, zayıf' anlamında kullanılması bağlama uygun düşüyor.

Ok sapının kalın olması, kahramanın gücünü gösterir. Nitekim *Basat boyu* Drs.112b.5'te kendisinden yardım isteyen yaşlı kadın, Basat'ı "*Avcına sığmayan ulunlu oğlu...*" şeklinde 'okunun sapınının avuca sığmayan kalınlıkta' olduğunu söyleyerek övmüştür.

Müntahab-ı Şifâ adlı tıp kitabında, *seyrek* kelimesinin 'ince' anlamında kullanıldığı görülür. Aşağıya kelimenin kitapta bu anlamda geçen bir örneğini alıyorum:

"...yoğuralar dağı bir *seyrek* bezden süzeler..." (Önler 1990: 100b.5)

Bu durumda, *Belüğünde toksan okı seyrek oğlan* cümlesi, 'sadağında doksan oku ince / zayıf oğlan' şeklinde anlaşılmalıdır.

Ayrıca bk. Drs.125b.11 notu.

Drs.125b.13 (ME 247.13) پوڭدى → پوڭدى = **puşdı** → puşdı.

"Sögli melik sağa katı **puşdı**.

Meydândaki şol oğlanı tutuñ,
 qarısından ağ ellerin bağlañ,
 gäfillüce görklü başın kesüñ,
 alca kanın [yér] yüzine töküñ!" dedi.

M. Ergin, yukarıdaki metinde koyu yazılmış olan fiili *puşdı* okumuş, anlamını "*pusuya yatmak, pusı kurmak*" (MEII: 251) olarak vermiş ve "*pusu kurdu*" (DKK: 194) şeklinde aktarmıştır. O. Ş. Gökyay, fiili *pusdu* (OŞG: 121.17) okumuş ve "*kızdı*" (DKH: 142) şeklinde aktarmıştır. S. Tezcan, kelimeyi *puşdı* okumuş ve 'öfkelen-di' (DKON: 337) şeklinde anlamıştır. Tezcan'ın okuyuşunu doğru buluyor bu konuda bazı gerekçeler eklemek istiyorum:

1. Bağlam, 'kızmak, öfkelenmek' anlamını gerektiriyor.

2. Drs.124a.7 notundaki benzer tamirlerde geçen örnekler de bu tamirin doğru olduğunu gösteriyor.

Benzer tamir için bk. Drs.124a.7 notu.

Drs.126a.7 (ME 248.7)

التعمه كي → التعمه = **altumda** → altumda[ki].

“altumda[ki] al aygırım ne begenmezsin? Seni gördü oynar.

Egnümdeki demür tonum çignüm kışar.”

Yukarıdaki dizeler, Begil oğlu Emren'e ait bir *soylamanın* başında geçer. İkinci dizenin başında geçen *egnümdeki demür tonum* tamalamasına göre birinci dizedeki tamlamanın *altumda[ki] al aygırım* şeklinde tamir edilmesi gerektiği anlaşıyor. Nitekim bu *soylamaya* verilen cevapta da tamlama, teklif ettiğim yapıya uygun şekilde geçmektedir:

Drs.126b.4: “**Altumdağı al aygırı** bilürüz, Begilüñdür, Begil kıanı?

(...)

Egnüñdağı demür tonuñ Begilüñdür, Begil kıanı?”

Bu yanlışlık, anlatıcı veya yazıcıdan kaynaklanmış olmalıdır.

Drs.126a.11 (ME 248.11) صدقده → صدقده = **şadağda** → şadağında.

“Ağça tozlu katı yayum zan inler.

şadağında oğum kişin deler.

Yanumda yigitlerüm şavaş diler.”

Gökyay yukarıdaki ikinci dizede geçen ve metindeki yazılışı gösterilen kelimayı *şadağında* (OŞG: 36.1), diğer araştırmacılar *şadağda* okumuştur. Doğrusu Gökyay'ın okuyuşudur çünkü söz konusu kelime *nun*, *kağ* tan sonra yazılması gerekirken *sad*'dan sonra yazılmıştır. Nitekim aynı kelime, Drs.101a.12'de doğru olarak *صدقندن* (*sadağından*) şeklinde yazılmıştır. Ayrıca Dresden yazıcısı şu kelimelerde de koyu yazılmış olan harflerin sırasını değiştirmiştir:

ardına رادنه 146a.3	Bayburd بابورد 77a.13	Oruz اورزو 143a.5
Aruzı ارزوي 64b.1	nāyibüm نابيم 46b.12	bêş بيش 79a.10
aydın أدبن 137a.13	seçilen سچلين 12b.7	Bayın-dir بانىدر 9b.9
kııcıldısından قیلحدسندن 134a.2	buğaldur بو کلودر 45b.13	Oruzı اورزوي 63b.11

tanışmayınca طانمشینچه 3a.10	uğrulayın اوغورلین 82a.5	gêçdi كجیدی 25a.7
yoğurdayım بو غره دیم 66b.12	çalma چا مله 54a.13	

Drs.126b.9 (ME 249.9) *bize* yerine *mize* (ağız taklidi örneği).

“Altundağı al aygırı bilürüz, Begilündür, Begil kıanı?

Kara polad uz kılıcuñ Begilündür, Begil kıanı?

Egnündağı demür tonuñ Begilündür, Begil kıanı?

Yanundağı yigitler Begilündür, Begil kıanı?

Eger Begil bunda imişse

Géceyedegin ceng édeydük,

Ağca tozlu katı yaylar tartısayduñ,

Ağ yelekli ötkün oñlar atısayduñ.

Sen Begilüñ nesisin oñlan, dëgil مزه *mize*.”

Dede Korkut'ta birinci çokluk kişi zamiri, genel anlamda *biz* şeklinde geçer (bk. *Dizin*). Oysa yukarıdaki metnin son cümlesinde geçen ve yazılışı gösterilmiş olan örnek, *biz* zamirinin yönelme durumu eki almış şekli olup *m-*'li olarak *mize* şeklinde söylenmiştir. Bence bu, anlatıcı ozan tarafından bilinçli ve amaçlı olarak yapılmış bir değişiklikler.

Yukarıdaki cümle, *Begil Oğlu Emren Boyı*'nda geçer. Uç beyi olan Begil, attan düşer ve uyluğu kırılır. Bunu duyan düşman güçler Begil'in üzerine saldırı hazırlığı düzenler. Durumu haber alan Begil, oğlunu Bayındır Han'a gidip yardım istemesi konusunda ikna edemez. Emren, babasından atını, savaş aletlerini ister; düşmana kendisinin karşı koyacağını söyler ve düşmanın karşısına çıkar. Düşman güçler, birkaç *soylama* ile Emren'i alaya alarak aşağılamaya ve onun moralini bozmaya çalışırlar. İşte yukarıya aldığımız *soylamada* da Emren'in altındaki atın, kuşandığı silahların ve yanındaki yigitlerin Begil'e ait olduğunu söyleyen düşmanları, *soylamanın* en sonunda Emren'i daha da aşağılamak ve sözlerini pekiştirmek için çocuk dilini taklit ederek *biz* zamirini *miz*'e çevirirler. Anlatıcı ozan yukarıdaki cümlede kâfirlerin ağzından bir taklit yapmış ve bu yolla olaya gerçeklik kazandırmak istemiştir. Düşmanların Emren'e *oñlan* diye seslenmiş olmaları da kendisini çocuk yerine koymuş olduklarını gösteren bir başka aşağılama ögesidir. Ayrıca ozan'ın bu cümlede koyu harflerle işaret edilen *m*, *n* seslerine dayanan bir aliterasyon yapmış olması, aşağılama ve küçümsemeyi daha da pekiştirmiştir.

Anlatıcı ozan, kahramanları tasvir ederken, konuştururken onları davranışları ve konuşma özellikleriyle de dinleyiciye yansıtmak, hissettirmek için taklitler yapar. Ozanın sözlü dilde kullandığı bu dilin, yazılı metne yansımaları ise kaçınılmazdır.

Benzer örnekler için bk. Drs.40a.12, Drs.76b.3, Drs.110a.12, Drs.115a.7-9, Drs.117a.5, Drs.130a.12, Drs.139a.2-3, Drs.143a.11 notları.

Drs.127a.11-12 (ME 250.11-12)

serpe serpe: (birbirini) savura savura.

“Gürzile dögişdiler, kara polad uz kılıcıla tartaşdılar. Serpe serpe meydānda kılıçlaşdılar. Çig[in]leri toğrandı, kılıçları uvandı; birbirin alımadı[lar].”

M. Ergin, yukarıdaki metinde koyu harflerle yazılmış ikilemeyi dizinde *serp-* fiilinin altında işleyerek “*sere serpe, rahat rahat, bol bol, açık açık*” (MEII: 265) anlamlarını vermiş ve “*sere serpe*” (DKK: 198) şeklinde aktarmıştır. O. Ş. Gök-yay; sözlükte ikilemeye anlam vermemiş, “*serpe serpe*” (DKH: 144) şeklinde aktarmıştır.

Verilmiş olan anlamlar ve yapılan aktarmalar ikilemenin tam anlaşılmadığını gösteriyor. Tezcan; bu sorunu fark etmiş, ancak yazdığı aşağıdaki notunda bir çözüm sunmamıştır:

Buradaki *serpe serpe* nasıl anlaşılmalı ve açıklanmalıdır? TarS. 3393 ve devamında *serp-* için verilen anlamlar buraya uymuyor. Bunlardan ‘bir tarafa sıyırmak’ karşılığı ‘(yüzdeki peçeyi) açmak, sıyrıp atmak’ olarak düzeltilmelidir; Türkmençe, TDS 594’te *serp-* için verilen ikinci anlam da budur: “açıp göybermek, bat bilen açmak” (acıvermek, bir hamlede açmak); Drs.92a.3’te geçer. TarS.nde verilen ‘sıvazlamak’ anlamı, ADİL C.4, 58’de *sep-* (<*serp*) için sıralanan anlamlar ve Türkmençe için TDS 594’te birinci anlam olarak verilmiş olan ‘geri çevirmek’ de Drs.127a.11-12’ye uygun düşmüyor. (DKON: 337-338)

Konu ile ilgili olarak birkaç tespitte bulunmak ve ikilemenin anlamı için bir teklif sunmak istiyorum:

1. Söz konusu ikilemenin Dede Korkut’ta başka örneği geçmez; *serp-* fiili ise sadece şu cümlede ve ‘açmak, savurmak’ anlamında geçiyor:

Drs.92a.3: “Kān Turalı nıķābın serpdı”

2. *Kırgız Sözlüğü*’nde *serp-* fiili için “*sallanmak, anı bir hareket yapmak, bir yana atmak (mes. Av köpeği tilkiyi); (güreşte) öteki pehlivanı çelme atılmakla bir yana fırlatmak*” (Yudahin 1988: 647) anlamları verilmiştir.

3. M. Tulum’un hazırladığı *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı* adlı sözlükte *serpmek* fiili için verilen anlamlardan biri de ‘savurmak’tır (Tulum 2011: 1578). Nitekim *Türkçe Sözlük*’te *serpme* için “2. Koni biçiminde, ucuna bir sıra kurşun dizilmiş balık ağı” (TS: 1736), *Derleme Sözlüğü*’nde “1. Bir çeşit balık ağı” (DerS: 3591) anlamı verilmiştir ki bu adın balık avlamak işi için söz konusu ağın savrulması suya atılması nedeniyle bu adı aldığı anlaşıyor.

Yukarıda tespit ettiğimiz anlamlar ile Türkiye Türkçesindeki kullanılışı ve bağlamdan hareketle fiilin, söz konusu cümlede geçen *serpe serpe* şeklindeki ikilemesini ‘(birbirini) savura savura’ şeklinde aktarmak mümkün görünüyor.

Drs.127b.8 (ME 251.8) خاتم → خام = **hanum** → hām.

“İbrāhimi tutdurdu,
hanm göne çulğadu,
götürüp oda atdurdu,
odı bostān kıldı.”

Yukarıdaki ikinci dizede geçen ve metindeki yazılışı gösterilen kelimeyi Ergin ve Gökyay (OŞG: 123.14) yazılışına uygun olarak *hanum* okumuşlardır. S. Tezcan, *hanum* kelimesinin bağlama uymadığını ve burada fazladan bir *nun* yazılmış olduğunu söyleyerek kelimeyi *ham* okumuş; düşüncesine kanıt olarak İbrahim peygamberin ateşe atılışının anlatıldığı başka tarihî metinlerde de *hām* gön tamlamasının geçtiğini kanıt göstermiştir (DKON: 338).

Tezcan’ın düzeltmesi bağlama uygundur. Ayrıca Dresden yazıcısı şu kelimelerde de fazladan bir *nun* yazılmıştır:

altı 133b.6	degirmenden 6b.8	gögüsde 66b.6
başı 65b.3	depidinçe 64a.5	ordusu 122b.4
boy 34b.9	boyuma 64a.5	

Drs.128b.6 (ME 253.6) gāzīler → gāzī [eren]ler.

“...gāzī [eren]ler başına ne geldügin söyledi.”

Yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı verilmiş olan kelime şimdiye kadar *gāzīler* şeklinde okunmuştur. Cümle, aşağıda verdiğim benzer cümlelerle karşılaştırıldığında burada bir değil iki kelime bulunması gerektiği ortaya çıkıyor yani yazıcının kelimeden ayrı yazmış olduğu çokluk eki (لر = ler)’nden önce *eren* kelimesini atladığı anlaşıyor:

Drs.62b.13: “...gāzī erenler başına ne geldügin söyledi”

Drs.102b.3: “...gāzī erenler başına ne geldügin söyledi”

Drs.119a.10: “...gāzī erenler başına ne geldigin eyidivèrdi”

Drs.147a.13: “...gāzī erenler başına ne geldügin söyledi”

Drs.153b.7: “...gāzī erenler başına [ne] geldügin eydivèrdi”

Buna göre söz konusu cümlelerin şu şekilde tamir edilmesi gerekiyor:

“...ğāzī [eren]ler başına ne geldüğün söyledi.” şeklinde tamir

Cümlede çokluk ekinin غازیler şeklinde kelimedden ayrı yazılmış olması da bu tamirin doğru olduğunu gösteriyor. Benzer yazım eksikliği ve tamir için bk. Drs.142a.5 notu.

Drs.129a.4 (ME 254.4) **baş-**: saymamak, saygı göstermemek.

“Begler begi olan Kazan dīvânında buña heç kapu baca yoğıdı. Begleri başup Kazan öninde otururıdı. Kimseye iltifât eylemezidi. Meger hânım, gene bir gün begleri başup oturıcağ Ters Uzamış dërler idi Oğuzda bir yigit varıdı. Eydür...”

M. Ergin ve O. Ş. Gökyay; yukarıdaki metinde iki yerde geçen *basup* fiilini, “*çiğneyip*” (DKK: 146, DKH: 201) şeklinde aktarmıştır. Bağlama göre yukarıdaki metinde fiilin ‘saymamak, saygı göstermemek’ anlamına kullanılmış olduğu anlaşılıyor. *Tarama ve Derleme Sözlüğü*’nde, *bas-* fiilinin bu anlamda kullanılışı tespit edilmemiştir.

Drs.129a.7 (ME 254.7)

1. etmek: amel, fiil.

2. almak: kazanmak, elde etmek.

“Mere Öşün Koca oğlu, bu oturan begler her biri oturduğu yeri kılıcıyla, *etmegiyle alupdur*.”

Bu notta, yukarıdaki cümlede geçen *etmegiyle* ve *alupdur* kelimeleri üzerinde durmak istiyorum:

M. Ergin, bu kelimeleri “...*ekmeği ile almıştır*.” (DKK: 201); Gökyay, “*ekmeğiyle almıştır*.” (DKH: 146) şeklinde aktarmıştır.

Yukarıdaki cümlede *etmegiyle*, ‘yaptıklarıyla, fiiliyle’ anlamında; *alupdur* ‘kazanmıştır, elde etmiştir’ anlamında kullanılmış olmalıdır. *Tarama Sözlüğü* 110’da *al-* fiilinin ‘kazanmak, elde etmek’ anlamıyla ilgili olarak verilen iki örnekten biri şudur:

“Bişe-i himmette şıkar almağa

Reh-rev olan kişi gazanfer gerek (Ruşeni. XV. 304)”

Drs.129a.2 (ME 254.2) **kapu baca yoğ**: patavatsız davranışlı kişi için kullanılan söz kalıbı.

“Bayındır Hânun dīvânına kaçan istese varur gelüridi. Begler begi olan Kazan dīvânında buña heç **kapu baca yoğıdı**.”

Yukarıdaki cümlede sözü edilen kişi Öşün Koca'nın oğlu Egrek'tir. Egrek, Oğuz meclisine istediği zaman girip çıkarak aldırıışsız ve saygısız tavır sergiler ve yukarıdaki cümlelerin devamında böyle davrandığı için Ters Uzamış adlı yiğit tarafından eleştirilip uyarılır. Bu söz kalıbı *birine kapu baca bilmemek* şeklinde ifade edilebilir. Ayrıca yaklaştığınız "*Kapıdan kovulsa (kovsan) bacadan girer (düşer).*" (Aksoy 1988: 907)

Drs.129b.2 (ME 254.2) چارپدی → چارپدی = **çarpdı** → **çapdı**.

"Meyhānede beş gün yeme içme oldu; andan Şerügüz ucından Gökçe Denjize degin el چارپدی **çapdı**"

M. Ergin; yukarıdaki cümlelerin sonunda geçen ve metindeki yazılışı verilmiş olan fiili *çarpdı* okumuş, "*çarp- yağma etmek, vurmak, baskın yapmak*" (MEII: 70) anlamlarını vermiş ve "*yağmaladı*" (DKK: 203) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay, fiili *çarpdı* (125.19) okumuş ve "*vurdu*" (DKH: 146) şeklinde aktarmıştır.

S. Tezcan, fiili *çapdı* okumuş ve şu açıklamayı yapmıştır: "*Burada چارپدی çarpdı herhâlde چارپدی 'yağma etti' yerine bir çekimleme yanlışdır; çünkü çarp- eyleminin böyle bir anlamı yoktur.*" (DKON: 341)

Bağlam ve *çap-* 'yağmalamak' fiilinin diğer örnekleri, Tezcan'ın okuyuşunun doğru olduğunu ve yazarının buradaki *re*'yi fazladan yazmış olduğunu gösteriyor:

Drs.21a.5: "Altun [başlu] ban évlerin kâfirler **çapdılar**"

Drs.37a.13: "Bâzîrgânlar yatur iken gâfille beşyüz kâfir kuyuldılar, **çapdılar yağmaladılar.**"

Drs.123b.7: "Élin günün **çapun!**"

Drs.124a.10: "Ap alaca ordusını **çapun!**"

Drs.142a.1: "Atıla Qarun éline **çapkun** [é]tdüm."

Drs.149a.10: "Élüm günüm **çapıldı**"

Drs.151b.2: "élüm günüm **çapılma**dın..."

Drs.151b.6: "élüm günüm **çapma**dın..."

Drs.153b.4: "Aruzuñ evini **çapdurdı**, élini gününü **yağmalatdı.**"

Nitekim yazarı şu örneklerde de *re*'yi fazladan yazmıştır:

gördüm كورددم 50a.8	güvleyüp كورليب 61b.1	kolça قورلجه 92b.3

Ayrıca bk. Drs.20b.4 notu.

Drs.129b.3 (ME 254.3) *yolu oğra-*: yolu düşmek.

“*Yolu Alınca Kal’asına oğramıştı.*” ve

Drs.129b.6: “*Öşün Koca Oğlunun [yolu] bu koria oğradı.*”

Drs.130a.7-8: “*Bir gün yolu bir dèmege oğradı.*”

M. Ergin ve O. Ş. Gökyay, yukarıdaki üç cümlede geçen *yolu oğra-* deyimini aktarmaya olduğu gibi almıştır (DKK: 202, 203; DKH: 146, 147).

Deyim Türkiye Türkçesinde *yolu düşmek* şeklinde ve “*o yer, yolu üzerinde bulunmak*” (Aksoy 1988: 1123) anlamında kullanılmaktadır. Kışâşü’l-Enbiyâ’da, bu deyim *yolu fuş-* şeklinde bir örneği geçmektedir:

“*Yolu Yusuf’a fuşdı.*” (Ata 1997: 77r.10)

Drs.130a.7 (ME 256.7) *eyü*: seçkin, has.

“*Meger hānum, Öşün Kocanın kiçi oğlu Segrek, eyü bahādur alp, delü yigit kopdı.*”

M. Ergin ve O. Ş. Gökyay yukarıdaki cümlede geçen *eyü* kelimesinin anlamını, “*iyi*” (MEII: 109, OŞG: 207) şeklinde vermiş ve aynı şekilde aktarmıştır (DKK: 203, DKH: 147).

Yukarıda verdiğim cümlede *eyü* kelimesinin ‘seçkin, has’ anlamında kullanıldığını düşünüyorum; kelime, *Tarama Sözlüğü*’nde bu anlamıyla tespit edilmiştir.

Drs.130a.8 (ME 256.8) *yemek içmek ét-*: yemek, karnını doyurmak.

“*Kondılar, yemek içmek étdiler.*”

M. Ergin, Dede Korkut’ta sadece yukarıdaki cümlede geçen “*yemek içmek ét-*” deyimini olduğu gibi aktarmış (DKK: 203); O. Ş. Gökyay “*...yeme, içme oldu.*” (DKH: 147) şeklinde aktarmıştır.

Deyimin bu cümlede ‘karınlarını doyurdular’ şeklinde aktarılması daha uygundur.

Drs.130a.9 (ME 256.9)

a. taşra = ayak yolu: hela,

b. taşra çık- = ayak yolına çık-: helaya gitmek.

“*Taşra, ayak yolına çıkdı.*”

Ergin, yukarıdaki cümlede geçen *taşra* kelimesinin anlamını “*dışarı*” (MEİİ: 286); Gökyay, “*dışarı, dışarı yan, hariç*” (OŞG: 290) şeklinde vermiştir.

Kaçalin, *Derleme Sözlüğü* 1472 ve 1473'te geçen “*dışa gitmek: Aptes bozmak*” maddesine dayanarak “*Taşra ayak yolına çıktı, sözcüğü Taşra = ayak yolına çık- anlaşılmalı, taşra sözcüğü ‘ayak yolu’ karşılığıyla sözlüğe alınmalı*” (2004: 98) demiştir.

Ancak Kaçalin'in tanık gösterdiği maddeler dışında, *Derleme Sözlüğü* 3841'de “*taşra: Yüznumara, ayakyolu*”nın Niğde ve Kütahya'dan; 4741'de ise “*taşra: Hela*”nın Kırşehir ve çevresinden derlenmiş olduğu bilgi veriliyor. Bu durumda Dede Korkut'ta geçen yukarıdaki veride *taşra*: ‘ayak yolu, hela’; *taşra çık-* ‘ayak yolına çık-’ denklikleri söz konusu olmalıdır.

Drs.130a.9-10 (ME 256.9-10) *kızanı çekişür*: çocukla çekişir. (*Yükleme durumu ekinin birliktelik eki yerine kullanılışı*.)

“Gördi kim ögsüz oğlan bir kızanı çekişür.”

Yukarıdaki okuma şekli Ergin'e aittir. Gökyay da cümleyi aynı şekilde tamir etmeksizin okumuştur (bk. OŞG: 126.8). Tezcan ise cümleyi tamir ederek “*Gördi kim [bir] ögsüz oğlan bir kızanı [ile] çekişür.*” şeklinde okumuş ve yaptığı eklemeler için şu notu yazmıştır:

Eklemeler gereklidir, yoksa metin sakat kalıyor. Burada *kızan* ‘arkadaş’ anlamına olmalıdır. DerS.e göre bu anlam Aydın, Bolu, Konya, Antalya, Muğla'dan derlenmiştir. *kızan* öteki anlamlarıyla da (‘çocuk’, ‘erkek çocuk, delikanlı’, kız çocuk’, ‘kadın’) Doğu Anadoludan derlenmediği gibi ADİL'de de yoktur. (DKON: 341)

Bence, Tezcan'ın cümledeki ilk tamiri doğru ikincisi gereksizdir çünkü cümlede geçen *kızanı* (<*kızan*+ı) kelimesindeki *yükleme durumu eki, birliktelik eki* yerine kullanılmıştır ve cümle şöyle tamir edilmelidir:

“Gördi kim [bir] ögsüz oğlan bir kızanı çekişür.”

Dede Korkut'ta ad durum eklerinin birbirleri yerine kullanıldığı başka örnekler de vardır.

Drs.130a.11 (ME 256.11) *طونك* → *طونك* = *tuṭuṇ* → *tonuṇ*.

“Eski *طونك* *tonuṇ* biti, ögsüz oğlanuṇ dili acı olur.”

Yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan kelimeyi Ergin ve Gökyay (OŞG: 126.10), *tuṭuṇ* okuyup ‘*dut*’ olarak anlamıştır. İlhan Başgöz ise bu kelimenin *donun* okunması gerektiğini yazmıştır (Başgöz 1985: 75). S.

Tezcan, kelimeyi *tonuŋ* şeklinde okumuş ve Başgöz'ün okuyuş şeklini benimseyişini yazmıştır (DKON: 341-342).

Kelimeyi *tonuŋ* okuyor ve bir iki eklemeye yapmaktır istiyorum:

1. Bu atasözünde bitin ısırp acıtması ile öksüz çocuğun incitici sözleri arasında bir benzetme kurulmuş olduğu açıktır.

2. Dede Korkut'ta *tut* kelimesi hiç geçmiyor.

3. Ergin ve Gökyay'ın okuyuşu herhâlde kelimenin yukarıda verilmiş olan yazılışındaki *te* harfine dayanıyor. Ancak Dresden yazıcısı, şu örneklerde de yanlışlıkla *nun* yerine *te* yazmıştır:

alınlu النلو 124b.9, 126b.11	ana انا 89b.6	munuŋ موتك 115a.9
alnunda التونده 87a.2, 79a.10	anaŋ اناك 19b.7	munı موتي 115a.7
endi ايندي 27a.13, 78b.4	alnuŋa الحركة 26a.5	nöker توكر 70b.11
tonanmadum طوناتمد 140b.6	alnum النوم 26b.3	enügi اتوكي 142a.11
yangulandı باتكولندي 115b.4	alnına التنه 43b.5, 93a.3	evine اوتنه 6b.4

Drs.130a.12 (ME 256.12)

bize yerine *mize*, *bizüm* yerine *mizüm* (ağız taklidi örneği).

“Mize mizüm ögsüzlüğümüz yetmez mi?”

Yukarıdaki cümlede *biz* zamirinin *miz* şeklindeki kullanılışı üzerinde ilk olarak duran S. Tezcan, konuya şu notuyla dikkat çekmiştir:

Azerbaycan Türkçesinde dahi bulunmayan bu *m*-li biçimler (Doğu Anadolu) çocuk konuşmasını taklit amacıyla kullanılmış olabilir mi? Böyle aşırı doğrucu (hyperkorrekt) bir biçimi Hürşidnâme'de de buluyoruz (Manisa nüshası 161a.8):

Kayurmaz hâliya hân yahşı bolğay

Mizümkiler kimi cân yahşı bolğay

Burada, *mizümkiler*, Eski Anadolu Türkçesinde başka bir metinde görmediğim *kimi* ‘gibi’ ve Doğu Türkçesine özgü *bolğay* biçimleri, Tatar, yani Moğol olduğu bildirilen Hıtaý hükümdarı Boğa Hân'ın pehlivani Sirpa'nın konuşmasını taklit amacıyla kullanılmıştır. (DKON: 342).

Tezcan, bu soruyla konuya dikkat çekmekte haklıdır. Söz konusu cümlede elbette bir çocuk ağzını taklit vardır. Bu konuda bir özet yapmak gerekiyor: Yukarıdaki cümle *Segrek Boyı*’nda geçer ve zaten bir çocuğa aittir. Segrek, bir sohbet sırasında dışarı çıkar ve iki çocuğun kavga ettiğini görür. Segrek, olaya müdahale eder ve kavga eden iki çocuğu ayırarak her birine birer tokat atar. İşte tam burada canı yanan çocuklardan biri söz konusu cümleyle Segrek’e serzenişte bulunur ve

cümlelerin devamında “*Hünerün var ise karşılaş Alınca kal’asında esirdür, var anı kırtar.*” (Drs.130a.13-130b.1) diyerek Segrek’i yiğitliğini sergilemeye davet eder. Çocuk, bu sözlerle aynı zamanda bir tür aşağılama yoluna baş vurmuştur. Sözlü dilden gelmiş olan böyle bir metnin tam bu noktasında anlatıcı ozanın çocuk kahramanların ağzını taklit ederek dinleyiciler üzerinde gerçeklik izlenimi uyandırmak istediğini düşünmek metne çok yakışıyor. Anlatıcı ozanların ve özellikle meddahların bu tür taklit yöntemlerini sık kullandığı da bilinen bir gerçektir.

Anlatıcı ozan, söz konusu cümlede *m*, *z* ünsüzleri ile bir aliterasyon da yaparak çocuk ağzı taklidini güçlendirmek istemiştir:

“**Mize mizüm ögsüzlüğümüz yetmez mi?**”

Benzer örnekler için bk. Drs.40a.12, Drs.76b.3, Drs.110a.12, Drs.115a.7-9, Drs.117a.5, Drs.126b.9, Drs.139a.2-3, Drs.143a.11 notları.

Drs.130b.4 (ME 257.4) içerü → içerü a!

“*Karangulu gözüm aydını kardeş! dëyü ağladı* ايجرو **icerü a!** *şoħbete girdi, destür diledi.*”

Yukarıdaki cümlede geçen ve metinde yazım şekli gösterilmiş olan ibare, araştırmacılar tarafından *icerü* şeklinde okunmuştur. Araştırmacılar *icerü* kelimesinden sonra yazılmış olan *elif*’i bir fazlalık olarak görmüştür. Buradaki *elif*, *a!* datı olmalıdır. Bu edat, sözlü dilde takılma, hatırlamama, tereddüt vb. durumlarda kullanılır. Benzer örnekler için bk. Drs.13a.10 notu.

Drs.130b.6, 7, 8; Drs.131a.1, 2, 12 (ME 257.6, 7, 8; 258.1, 2, 12)

ana → ata.

Bu notta söz konusu etmek istediğim kelimenin metindeki yazım şekli ve kelimenin geçtiği cümleler şöyledir:

“Atın çekdiler, bindi; çapdı **اتاس** atasının evine geldi.” (Drs.130b.6)

“Atından endi, **اتاس** atasının dilin aradı.” (Drs.130b.7)

“Kalkubanı **اتا** ata, yerümden turdum.” (Drs.130b.8)

“**اتا** Ata, men de varayın mı, ne dersin?” (Drs.131a.1)

“**اتاس** Atası burada soylamış; görelüm hanum ne soylamış” (Drs.131a.2)

“**اتا** Ata ağzuñ kurusun, **اتا** ata dilün çürisün.” (Drs.131a.12)

M. Ergin ve O. Ş. Gökyay yukarıdaki cümlelerde geçen söz konusu kelimeyi *ana* okumuş ve aynı şekilde aktarmıştır (bk. Ergin 1971: 203-205, Gökyay 1995: 147-148).

S. Tezcan ve S. Özçelik ise kelimeyi *ata* okumuştur. Bağlam ve kelimenin yazım şekilleri dikkate alındığında kelimenin *ata* okunması gerektiğini düşünüyorum; bu düşüncemin gerekçeleri şöyledir:

Araştırmacıların bu kelimeyi, bu yazım şekillerine rağmen şu sebeplerden dolayı *ana* okumuş olduğunu düşünüyorum:

1. Dresden yazıcısı, bir ve iki noktayı sıklıkla benzer şekilde yazmıştır.

2. Yukarıdaki ikinci cümlede geçen *ağız ara-* deyiminin daha çok *ana*'ya yönelik bir eylem olabileceği düşünülmüştür.

3. Bağlam göz ardı edilmiş, pek dikkate alınmamıştır.

Bunların en önemlisi bağlamın göz ardı edilmesidir. Şimdi bir makalede geçen konuyla ilgili şu açıklamalara dikkat çekmek istiyorum:

Belli olduğu üzere, Dede Korkut Oğuznameleri ilk temeli üzerinde olduğu gibi kalmamış, zaman geçtikçe, hatta yazmadan yazmaya nakledildikçe değişmiştir (...) *Uşun Koca oğlu Segrek* boyu'nda da değişiklikler olmuştur. Bu, özellikle Segrek'in ağabeyini kurtarmaya gitmek için anne-babasına niyetini açtığı kısımda hikâyenin anlatımı sırasındaki kopuklukta bariz şekilde görülmektedir. Segrek'in niyetini ilk önce babasına mı yoksa annesine mi açtığı yazma metninde net değil, çünkü hem tek noktayla *ana* hem de çift noktayla *ata* yazılmıştır. (Sultanzade 2013: 151).

İlk olarak metnin sözü edilen kısmında bir kopukluk olmadığını, yanlış okumalar nedeniyle buradaki bağlamın anlaşılmamış olduğunu belirtmeliyim yani makalede sözü edilen karışıklık yazım şekliinden çok araştırmacıların kelimeyi, *ana* ve *ata* olmak üzere iki şekilde okumalarından kaynaklanmaktadır. Bağlamı anlamak için bir özet yapmak gerekiyor:

Öşün Koca Oğlu Segrek Boyu'nun başında *Öşün Koca*'nın büyük oğlu Egrek'in Bayındır Han'ın huzuruna istediği zaman girip çıktığı, mecliste Kazan Bey'in önünde oturduğu ve Egrek'in pervasız biri olduğu anlatılır. Bir gün mecliste Ters Uzamış adında bir bey, Egrek'e seslenerek kendisinin bu şekildeki davranışlara hakkı olmadığını ve bunu hak edecek bir kahramanlık veya yararlılık göstermediğini söyler:

"Mere Öşün Koca oğlu! Bu oturan begler her biri oturduğu yeri kılıcıyla, etmegiyile alupdur. Mere, sen baş mı kesdün, kan mı tökdün, aç mı toyardun, yalıncağ mı tonatdun?" (Drs.126a.6-9)

Ters Uzamış'ın kahramanlık konusundaki sözlerine üzülen Egrek, Kazan Bey'den akın için izin ister. Kazan Bey izin verir, ancak Egrek üç yüz kişi ile çıktığı akında tutsak düşer ve Alınca Kalesi'ne hapsedilir.

Egrek'in yukarıda anlattığımız bir sohbet meclisindeki aşağılanma sonucu başlayan tutsaklığının bitişi, garip bir şekilde kardeşi Segrek'in yine bir mecliste

yaşadığı aşağılanma vesilesiyle olacaktır. Segrek, büyümüş on altı, on yedi yaşında bir delikanlı olmuştur, ancak bir kardeşinin olduğundan habersizdir; çünkü ailesi bu konuyu kendisinden gizlemiştir. Bir sohbet meclisinde oturan Segrek, ihtiyaç için dışarı çıkar, dışarıda çekişen iki çocuk görür ve onları ayırarak her birine birer tokat atar. Canı yanan çocuklardan biri Segrek'e şöyle seslenir:

“Mize mizüm ögsüzlüğümüz yetmez mi? Bizi neye urursın? Hünerün var ise kartaşun Alınca kalasında esirdür, var anı kurtar.” (Drs.130a.12-130b.1)

Hikâyenin başında Ters Uzamış, büyük kardeş Egrek'i yiğitliğe davet etmiş; Egrek gittiği akında tutsak düşmüştü. Şimdi de küçük kardeş Segrek, küçük bir çocuk tarafından yiğitliğe davet ediliyordu ve bu çok daha acı ve aşağılayıcı bir tabloydu. Segrek, hemen meclise girer ve izin isteyerek oradan ayrılır, eve gelir. Ozan, olayı şöyle anlatır:

“Atın çekdiler, bindi; çapdı **اتانك** atasının evine geldi.” (Drs.130b.6) Ancak bu cümlemin hemen devamındaki “Atından endi, **انك** atasının dilin aradı.” (Drs.130b.7) cümlesinde yukarıda da belirttiğimiz gibi *ata* kelimesinde *te*'nin noktaları tek nokta gibi yazılmıştır ve cümlede *ağz ara-* deyiimi geçmiştir. Bu iki durum bir yanılmaya sebep olmuş ve *ata* kelimesi, yanlış olarak *ana* okunmuştur. Böyle olunca bir önceki cümleye dönülmüş ve art arda gelen iki cümledeki çelişkiyi ortadan kaldırmak için o da *ana* okunmuş dolayısıyla aynı yanlış okuma tercihi sonraki dört örnekte de yapılmıştır.

Yine bağlam açısından olaya bakalım: Segrek eve geldiğinde anne ve babasının evde oldukları anlaşılıyor. Ataerkil bir aile yapısında bir kahramanın böyle bir konuda birinci derecedeki muhatabı *ana* değil *ata* olmalıdır. Buradaki diyalogun sonunda da Segrek, kardeşini kurtarmak için Alınca Kalesi'ne gitmek isteyecektir. Dede Korkut'ta otorite *ata*'dadır, yani akına gitmek için öncelikle *ata*'nın rızası alınır. Nitekim bu hikâyenin başlığı da “*Öşün Koca Oğlu Segrek Boyını Beyan Eder*” şeklindedir. Ayrıca hikâyenin ilk cümlesi şöyledir: “*Oğuz zamanında Öşün Koca derler bir gişi varıdı; ömrinde iki oğlu varıdı.*” (Drs.128b.11-12). Bu başlık ve ilk cümle bile bize baş kahramanın Segrek olduğunu; Segrek, Öşün Koca ve Egrek eksenli bir hikâye ile karşı karşıya olduğumuzu gösteriyor.

Şimdi de söz konusu makalede yukarıdaki sözlerin devamında geçen şu açıklamalara dikkat çekmek istiyorum:

Ayrıca, velisinin sözüyle Segrek'in cevabı arasında bir tutarsızlık vardır. Babası önce oğlunun niyetini takdirle karşılar, gitmesi için teşvik eder: (...) Bunun karşılığında ise Segrek, sanki gitmesi engellenmek isteniyormuş gibi (...) cevap verir: (...) Anlaşılır ki, bu diyalog arasında metnin aslında başka diyaloglar, başka olaylar da geçmiştir. Muhtemelen, Segrek'in annesi analık içgüdüleriyle oğlunun tehlikeli yola gitmesine karşı çıkmış, babası da bundan sonra ağız değiştirerek onu engellemek istemiş ve Segrek de yukarıdaki cevabı vermiştir. (Sultanzade 2013: 151-152).

Bu sorunun cevabını vermek için hikâyenin yukarıda kaldığımız kısımdan sonrasını özetlemek gerekiyor. Segrek, tutsak bir kardeşi olduğunu öğrenir öğrenmez sohbet meclisindeki arkadaşlarından izin isteyerek atına biner ve *ata*'sının evine gelir. Bu sırada yolda giderken ne yapacağını kafasında kurgular, ölçer, biçer ve tasarlar; ancak anlatıcı ozan hikâyede bize bu konularla ilgili bilgi vermez, çünkü anlatıcı ozan dinleyiciyi hep şaşırtmak ister. Ozan, Dede Korkut kahramanının veya kurtancısının sadece ne kadar güçlü olduğunu değil aynı zamanda ne kadar zeki ve yetkin olduğunu da dinleyiciye hissettirmek ister.

Bence buradaki diyalogda bir tutarsızlık söz konusu değildir. Dede Korkut, yine hem anlatımda ne kadar usta olduğunu gösterecek hem kahramanını yüceltecektir. Segrek *atasına* kardeşi olup olmadığını doğrudan doğruya sormaz çünkü bu çok yavan çok basit bir yoldur, en önemlisi hiç de zekice bir yol değildir. İşte bu nedenle Segrek, atasının ağzını aramak için yolda eve gelirken kafasında kurmuş olduğu bir hikâyeyi yaşanmış bir olay gibi ve kardeşiyle ilgili olarak öğrendiklerini bir çırpıda özetleyerek senaryoya dönüştürdüğü inandırıcı bir üslupla şöyle sunar:

Kalkubanı ata, yerümden turdum.
Yelisi kara kazılık atuma butun bindüm.
Arkırı yatan ala tag etegine vardum.
Kalın Oğuz ellerinde demek varmış, anda vardum.
Yemek içmek arasında ağ boz atlu bir çapar geldi.
Çok zamanıymış, Egrek derler bir yigit tutsağımış.
Kadir Tağrı yol vermiş, çıkup gelmiş.
Ulu kiçi kalmadı, ol yigide karşı getdi.
Ata, men de varayın mı, ne dersin? (Drs.130b.8-131a.1)

Segrek bu zekâ dolu kurgu ve sorularıyla sonuç alır, âdeta yağdan kıl çeker gibi babasının ağzından öğrenmek istediğini öğrenir; çünkü yıllardır evladının hasretini ve acısını yüreğinde yaşamakta olan Öşün Koca, oğlu Segrek'in bu anlattıklarının bir kurgu veya ağız arama olduğunu düşünemez, heyecanlanır ve şöyle der:

Ağzuñ için öleyim oğul!
Dilüñ için öleyim oğul!
Karşı yatan kara tağun yıkılmış idi, yüceldi ahir.
Aķındılı görklü suyuñ soğılmışıdı, çağladı ahir.
Kaba ağaçda tal budağun kurmuşıdı, yaşarup gögerdi ahir.
Kalın Oğuz begleri izine varsa sen [dahı] vargıl.
Ol yigide yetdüğünde ağ boz atun üzerinden yere engil,
el kavşurup ol yigide selam vergil,
elin öpüp boynın kuçgıl,

'Kara tağum yüksegi kartaş!' değil.

Ne turursın oğul? Yortgıl! (Drs.131a.3-11)

Segrek, istediğini öğrenince ikinci hamle olarak babasına, kendisinden yıllarca kardeşinin varlığını gizlemiş olması nedeniyle suçlayıcı ve aşağılayıcı şu sözleri söyler:

Ata, ağzuñ kunsun!

Ata, dilüñ çürisün!

Menürn hod kardaşum varımıñ, kayursam olmaz.

Kardaşsuz Oğuzda tursam olmaz.

Ata hakkı Tağrı hakkı olmasaydı

kara polad uz kılıcum tartayıdum,

gafillüce görklü başuñ keseydüm,

alca kanuñ yer yüzine tökeydüm.

Ata, zalim ata! (Drs.131a.12-131b.3)

İşte Segrek'in bu sözleri üzerine babası Öşün Koca, oğlunun ağzından laf almak için kendisini yarı kurmaca bir hikâyeye tuzağa düşürdüğünü anlar ve kardeşini kurtarmak için gideceğini söyleyen Segrek'e engel olmak ister çünkü Öşün Koca, büyük oğlu Egrek'in acısına küçük oğlu Segrek'in acısını eklemek istemez; ancak Segrek'i düşüncesinden vazgeçiremez.

Drs.130b.11 (ME 257.11) **ara:** esna, sıra.

"Yemek içmek **arasında** ağ boz atlu bir çapar geldi."

M. Ergin, yukarıdaki cümlede geçen *ara* kelimesi için "*ara, orta*" (MEII: 17) anlamını vermiş ve kelimeyi aktarmaya olduğu gibi almıştır (DKK: 204). O. Ş. Gökyay, "*Ara, orta, iki şeyin arasındaki boş yer, vakit, zaman, mühlet*" (OŞG: 165) anlamlarını vermiş ve kelimeyi olduğu gibi aktarmıştır (DKH: 147).

Kelimenin yukarıdaki cümlede 'esna, sıra' anlamında kullanılmış olduğu açıktır. Ayrıca kelime şu cümlelerde de aynı anlamda kullanılmıştır:

Drs.89b.8: "Kañlı Koca bu **arada** şoylamış."

Drs.99a.1: "Bu **arada** Selcan Hatun at şaldı, karımın başdı."

Drs.100a.1: "Bu **arada** şoylamış."

Drs.101b.13: "Selcan Hatun dañı bu **arada** şoylamış."

Drs.124b.4: "Bu **arada** oğlan babasına şoylamış."

Drs.148b.13: "Yemek içmek **arasında** begler seni andı."

Drs.151a.9: "Yeme içme **arasında** Muşhaf getürdiler."

Tarama Sözlüğü’nde kelimenin bu anlamı için tespit edilmiş üç örnekten biri şöyledir:

“Eğer anı helâk kılmak arasında arslana ziyan ulaşası olursa zinhar ol işe el urmağıl.” (TarS: 182)

Drs.131a.7 (ME 258.7) [dahı].

“Kâlin Oguz begleri izine varsa sen [dahı] varğıl.”

Yukarıdaki cümlede gösterilen tamirin şu benzer cümlelerde geçen *dahı* kelimesinin kullanımına göre gerekli olduğunu düşünüyorum:

Drs.150a.6: “Aruz eydür: ‘Hep şol oturan begler Kâzana ‘âşî olduk, and iç-dük.’ Muşhaf getürdiler ‘Sen dahı and iç.’ dediler.”

Drs.151a.10: “Kâzana biz ‘âşî olduk, and içdük; gel, sen-dahı and iç.’ dediler.”

Drs.152a.4: “Biz Kâzana ‘âşî olduk, sen dahı bize muî‘ ol.”

Drs.131b.4, 5 (ME 259.4, 5)

1. **ayrıdur** → [ğayrı] (erdür).

2. **ıtsak geden** → kaçan geden: çekip giden.

“Yağlış haberdür oğul, kaçan geden senün ağağ degül, **اورد** erdür.”

1. M. Ergin, yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan kelimeyi tamir ederek *ayrıdur* okumuş ve “*başkasıdır*” (DKK: 205) şeklinde aktarmıştır. O. Ş. Gökyay ise kelimeyi *ayrıdur* (OŞG: 127.21) okumuş ve “*ayrıdur*” (DKH: 148) şeklinde aktarmıştır.

S. Tezcan cümlede yaptığı [ğayrı] *erdür* tamiri için şu gerekçeyi yazmıştır:

Ergin *ayrıdur*, Gökyay *ayrıdur* olarak okudukları sözcüğü ben *erdür* okuyor ve bundan önce bir sözcüğün eksik olduğunu kabul ediyorum: «Kaçan giden senin ağabeyin değil, başka bir adamdır». *ğayrı* ‘başka’ için bkz. Drs.141a.5 *ğayrı* eren. (DKON: 343)

Tezcan’ın sözünü ettiği örnek “*ğayrı eren* kulağuzsız yol yağılsa kulağuzsız yol başaran Kâzan eridüm.” cümlesinde geçer. Tezcan’ın tamirinin doğru olduğunu düşünüyor, şu cümlede geçen *ğayrı yer* tamlamasını bir başka tanık olarak eklemek istiyorum:

Drs.115a.10: “...gözinden *ğayrı yerde* et yokdur.”

2. Daha önce cümlede geçen ve metinde **نچن** (*kaçan*) şeklinde yazılmış olan fiilin, hikâyenin kurgusu ve olayların bağlamına uymadığını ve burada *ıtsak* bu-

lunması gerektiğini yazmıştım (Özçelik 2005: 270-271). Ancak öyle anlaşılıyor ki bu cümledeki *kaçıp git-* deyimini Türkiye Türkçesinde kullandığımız ‘çekip gitmek’ anlamındadır. Bunun için küçük bir özet yapmak gerekiyor: Hikâyenin başında Egrek, Bayındır Han’dan izin alarak akına gitmiş; ancak Alınca Kalesi’nde tutsak düşmüştür yani buradaki tutsaklık, *Beyrek boyı*’nda olduğu gibi, bir baskın sonucunda değil bir akın sonrasında meydana gelmiş olduğundan babası Segrek’e durumu çekip gitmek deyimiyile anlatmak istemiş olmalı.

Drs.131b.8 (ME 259.8) *kalğ-ar qop-ar ol-*: öz güveni yüksek olmak.

“Kardaşlu yigitler *kalğar qopar* olur.

Kardaşsuz miskin yigit ensesine yumruk tokınsa,
ağlayuban dört yanına bakar olur.”

M. Ergin ve O. Ş. Gökyay, yukarıdaki cümleyi aktarmalarına olduğu gibi almışlardır (DKK: 205, DKH:148). Oysa bu cümleyle *kardeşli yiğitlerin* kendilerini güçlü, rahat hissettikleri ve yüksek bir öz güvenle yaşadıkları vurgulanmak isteniyor. Bu anlamın okuyucuya hissedilir şekilde aktarılması için cümle şöyle aktarılabilir:

“Kardeşli yiğitlerin öz güveni yüksek olur.

Kardeşsiz, zavallı yiğit ensesine yumruk yese

Ağlayıp dört yanına bakar durur.”

Ayrıca *qalar qopar yer* tamlaması için bk. Drs.117b.6 notu.

Drs.131b.11 (ME 259.11) [yine] görünce.

“Ala gözlü oğlunu [yine] görünce beg baba, hatun ana esen *qaluñ!*”

Yukarıdaki cümlede gösterilen tamir daha önce teklif edilmemiştir. Bu cümlede *yine görünce* ‘yine / tekrar görüşünceye dek’ anlamında bir zarf kalıbı kullanılmış olmalıydı: yine+ fiil-IncA. Nitekim sözünü ettiğimiz zarf kalıbı bir başka yerde benzer bağlamda ve benzer bir cümlede geçiyor:

Drs.90b.2: “**Yine görünce** beg baba, hatun ana [e]sen *qaluñ!*”

Drs.132a.2 (ME 260.2)

كلکم → کلکم = *gelgüm* (yoh) → gel[me]güm (yoh) ‘gelmem’.

“Ağam tutilan *kal*’aya varmayınca, ağamun ölüsün dirisin bilmeyince, öldiyye *şanın* almayınca *qalın* Oguz *eline gelgüm* yoh”

Yukarıdaki cümlede geçen ve metinde *كلم* şeklinde yazılmış olan kelimeyi M. Ergin, *kelmegüm* şeklinde tamir ederek okumuş ve “*gelmem yok*” (DKK: 206) diye aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay, kelimeyi aynı şekilde (OŞG: 127.35) okumuş ve “*geleceğim yok*” (DKH: 148) diye aktarmıştır. S. Tezcan da kelimeyi -eksik yazılmış düşünceyle- *kel[me]güm* şeklinde tamir etmiştir.

V. Zahidoğlu bu tamire karşı çıkararak burada yazım yanlışlığı olmadığını savunmuş ve metindeki yazılışına uygun olarak kelimeyi *gelgüm* şeklinde okumuştur. Zahidoğlu -GU eki için *Kıyasü'l-Enbiya*, *Kutadgu Bilig* gibi metinlerinden, Çağdaş Türk Lehçelerinden tespit ettiği benzer örnekleri vererek bu ekin, *hareket adı* yapan bir *sıfat fiil* olduğunu ve söz konusu yapının *mutlak gelecek zaman* kavramı taşıyan bir özellikte kullanılmış olduğunu; *sıgum yok* şeklindeki yazımın doğru olduğunu savunmuştur (Zahidoğlu 2004a: 281-282).

Ben, 2005'te Zahidoğlu'nun bu görüşüne katılarak kelimeyi *gelgüm* şeklinde okumuş ve bu konuda bir not yazmıştım (Özçelik 2005: 271). Ancak şimdi *kel[me]güm* şeklindeki tamirin doğru olduğunu düşünüyorum. Bu konudaki gerekçelerim şöyledir:

1. Dresden nüshasında geçen benzer örneklerle göre önceki okuma şeklinin doğru olduğu ve *Fiil+mAgUm yok* şeklindeki geniş zaman olumsuz çekim yapısını işaret ediyor. Bu yapıdaki örnekleri sözünü ettiğim farklı yazılışları ile birlikte fikir vermesi bakımından görelim:

aşmağum yok اشماغم 124b.8	varmağum yok وارمغم 124b.9
dönmegüm yok دونمغم 133a.2	öpmegüm yok اوبمغم 124b.10
qomağum yok قوماعم 18b.8, 18b.9, 18b.12, 18b.13, 19a.3	şımağum yok صفم 140b.11, 141a.12, 142a.7, 142b.3
ömgögüm yok اوكموم 142a.7, 142b.7	

2. Söz konusu kelime *mim*'in yazılmamış olduğu anlaşıyor. Dresden yazıcısı şu kelimelerde de *mim*'i atlamış, yazmamıştır:

yalıncağ mı بالانحي 129a.8	kelime كله 79a.10	bulurısam بولورسه 45b.2
derilmişidi ديرلشدي 63a.12	kime كه 34b.12, 139a.2	çalmasa چالسه 4a.6
başmadum mı بصدمني 60a.11	kimse كه 107a.1	olmasa اولسه 27a.2
bulışmaduı mı بولشد كمي 54a.7	Bamsam باسم 39b.10	

Benzer tamir için bk. Drs.141b.11 notu.

Drs.132a.7 (ME 260.7) **kırdılar, kırdurdular** → kırdurdılar.

“Atdan aygır, deveden buğra, koyundan çoç قردردلر kırdurdılar.”

Yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilen fiili Ergin, *kırdurdular*; Gökyay, *kırdurdular* (OŞG: 128.5) şeklinde okumuştur. Tezcan ise fiili *kırdılar* şeklinde okumuş ve hiçbir açıklama yapmamıştır. Fiilin metindeki yazılışı ve şu cümlelerde geçen benzer örnekleri Ergin’in okuyuşunun doğru olduğunu gösteriyor:

Drs.7a.6: “atdan aygır, deveden buğra, koyundan çoç kırdurmuşıdı.”

Drs.9a.12: “Atdan aygır, deveden buğra, koyundan çoç kırdurdı.”

Drs.13b.7: “...atdan aygır, deveden buğra, koyundan çoç kırdurdı.”

Drs.69b.5: “...atdan aygır, deveden buğra, koyundan çoç kırdurdı.”

Drs.102a.12: “...atdan aygır, deveden buğra, koyundan çoç kırdurdı”

Drs.149a.8: “...atdan aygır, deveden buğra, koyundan çoç kırdurdı.”

Drs.133a.6 (ME 262.6)

قردموج ايغري → قردموجك ايغري = **kazaķuc aygıruñ** → kazaķuc[un] aygır[ı].

“**Qaytabanuñ buğrası** ürkdi gèder,

Sarvanlar öñin aldı, dönderimez.

Kazaķuc[un] aygır[ı] ürkdi gèder,

İlkıcılar öñin aldı, dönderimez.

Ağayılun çoqları ürkdi gèder,

Çoban öñin aldı, dönderimez.”

Yukarıdaki üçüncü dizide geçen ve metinde قردموج şeklinde yazılmış olan tamlamada üç yazım yanlışlığı bulunuyor: 1. Tamlayan eki birinci kelimeye getirileceğine ikinci kelimenin arkasına yazılmıştır. 2. Birinci kelimedeki *ze*’nin noktası unutulmuş yazılmamıştır. 3. Ayrıca *aygır* kelimesinin sonundaki iyelik eki atlanmış, yazılmamıştır.

Üçüncü düzeltme veya tamirin gerekçesi şudur: Diğer dizelerde geçen *kaytabanuñ buğrası* ve *ağayılun çoqları* tamlamaları ile paralel ve uyum bakımından bu tamlamanın da *kazaķucun aygırı* şeklinde okunması gerektiği açıktır. Tamlamadaki ekin yer değiştirmesi şeklindeki yanlışlığın sebebi ise *kazaķuc* kelimesinin anlamının anlatıcılar tarafından karıştırılması veya bilinmemesidir denilebilir. İlk kelimedeki *ze* yerine *re* yazılmış olması ise Dresden nüshasında sık görülen bir yanlışlıktır. Bunun için bk. Giriş bölümü. Metinde benzer yanlış yazımlar için bk. Drs.3b.10, Drs.71a.2, Drs.95b.12 notları.

Drs.133a.8 (ME 262.8) gider, gèder → gèder a!

“Ağayılun kıocları ürkdı كيدر گèder a!,
Çoban öjın aldı, dönderimez.”

Yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilen ibareyi Ergin ve Gökyay (OŞG: 129.7) *gider* okumuştur. Ergin, ayrıca dipnotta ibarenin metindeki yazılışına dikkat çekmiştir.

Tezcan da ibareyi -dipnot yazmaksızın- *gèder* şeklinde okumuştur. Ben, daha önce ibareyi metindeki yazılışına dikkat çekerek *gèder* şeklinde okumuştum.

Ancak bağlama dikkat edildiğinde bu ibarenin sonundaki *he*’nin pekiştirme anlamı taşıyan *a!* edatını gösterdiği ve ibarenin *gider a!* şeklinde okunması gerektiği anlaşıyor. Bunun için bir özet yapmak gerekiyor: Yukarıdaki cümlemin geçtiği *boy*’da Segrek; Alınca Kalesi’ne, tutsak olan ağabeyi Egrek’i kurtarmaya gidecektir. Anne ve babası -Kazan’ın tavsiyesiyle- Segrek’i bu karardan vazgeçirmek için evlendirirler. Ancak Segrek, geline ağabeyini kurtarmadıkça gerdeğe girmeyeceğini söyler. Bunun üzerine gelin, bir *soylama* ile durumu Segrek’in anne ve babasına iletir. İşte yukarıdaki cümle de söz konusu *soylama*da geçer. Bağlama göre söz konusu ibare bir pekiştirme anlamı taşımaktadır, *gèder a!* şeklinde okunmalıdır. Benzer örnekler için bk. Drs.13a.10 notu.

Drs.133a.12 (ME 262.12)

olmazam, tırmazam → ev[r]ülmezem, evrül-: geri dönmek

“Elbetde ol ağam tıtilan kal’aya varmayınca اولمزم ev[r]ülmezem.”

Daha önce yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan yüklem *olmazam* şeklinde okunmasını yanlış bulmuş, Drs.130b.3’te geçen ve yine aynı kahramana (Segrek) ait cümlede geçen *tırmazam* fiiline dayanarak ve onu kanıt göstererek cümlede اولمزم şeklinde yazılmış olan bu fiilin de *tırmazam* okunmasını teklif etmişim (Özçelik 2005: 273-274). Teklif ettiğim okuma şekli elbette az çok bağlama uygun anlam veriyordu. Ancak sonraki incelemelerimde اولمزم (*ol-mazam*) ve طرمزم (*tur-mazam*) fiilleri arasında çok yazım farkı bulunması bende tereddüt uyandırdı. Bu nedenle yazıcının fiilin *tırmazam* yerine yanlış yazmış olamayacağını ve yazılışı üzerinde telâhı durulması gerektiğini düşündüm.

Yaptığım okuma ve tamir denemeleri sonunda söz konusu fiilin yazımında *re*’nin atlanmış ve yazılmamış olduğu, *ev[r]ülmezem* ‘geri dönmem, yolumdan dönmem’ şeklinde tamir edilmesi ve anlaşılması gerektiği kanaatine vardım; düşüncemin gerekçeleri şunlardır:

* Drs.130b.3’teki cümlede kahramanımız Segrek, bir ağabeyi olduğunu henüz öğrenmiş ve ağabeyini tutsaklıktan kurtarmaya karar vermiş olduğu için “*kardaşsuz Oğuzda tırmazam*” cümlesindeki fiil, bağlama gayet uygun düşüyor

yani Segrek, bu cümleyle kardeşi tutsak iken Oğuz'da yaşamayı bir aşağılanma olarak gördüğünü söylüyor. Ancak Drs.133a.12'de durum farklıdır. Segrek, babasına bir ağabeyi olduğunu söylemiştir. Olayın devamında ise Öşün Koca, küçük oğlunu kaybetme endişesiyle bunu söylediğine pişman olmuş, Segrek'e engel olmak istemektedir yani burada babası, akına gitme düşüncesinde olan Segrek'e engel olma istemektedir. Böylesi bir durumda kahramanımızın *ev[r] ülmezem* 'geri dönmem, yolumdan dönmem' fiilini kullanmış olması, bu konuda ne derece kararlı olduğunu vurgulamak bakımından daha yerinde ve anlamlıdır.

* Bu tamir; önceki *furmazam* tamirine göre çok daha basit, yapılması çok daha mümkün olan tek harflik bir yazım yanlışlığı ve dolayısıyla tek harflik bir tamir düşüncesine dayanıyor: اورلزم ¹→ اولتم

* Nitekim eğer metindeki اولتم ¹(*olmazam*) yazım şekli, doğru olsaydı bu kelimeden önce bir isim bulunması gerekirdi. Ayrıca *olmazam* fiili, metinde iyi anlam vermediği gibi -tek başına- Dede Korkut'un başka yerinde de geçmiyor.

* Kaşgarlı, *ewrül-* başlığı altında fiilin anlamını "yönelinen yerden çevrilmek" (DLT: 208) şeklinde belirtmiş ve "er ewrüldi: adam yöneldiği yerden çevrildi" (DLTI: 248) cümlesini örnek vermiştir.

* Niyazi'nin Çağatayca sözlüğünde *évrül-*, fiili için "çevrilmek, dönmek, yüz döndürmek" (Kaçalın 2011: 939) anlamları verilmiştir. Türkmencede *övrül-* "bir yere dönmek" (Ecilasun vd.: 189) anlamına gelir.

* *Nehcü'l-Ferâdis*'te *ewrül-* fiilinin bir yerde ve 'dönmek, dönüşmek' anlamında geçtiği görülüyor:

"Kaçan kim toprak kızıl kanga ewrülse oğlum Hüseyin ol vaktın şehid bolğay" (*Nehcü'l-Ferâdis* 179.6).

* Dresden yazıcısı söz konusu kelime *re* harfini atlamış ve bu eksiklik, okuma yanlışlarına sebep olmuştur. Nitekim Dresden yazıcısı, şu kelimelerde *re*'yi yazmamıştır:

ardı ادی 59a.1	buğranuڭ بىنانك 88b.9	tökilür تۆكلۈر 23b.2
girüp گىرۈپ 67b.6	getürürdi گۆردى 13a.4	örleşüben اولشۈبن 3b.3
déridi دىرىدى 55b.13	çarçadıkim چارچادىكم 116b.12	varuban واين 33a.4
Dundar دۇندار 32a.4	üzürüme اوزۇرۇمە 132b.13	dirilürsün دىرلىۈرسن 104a.8

Drs.133b.6 (ME 263.6) **ṭavlunbaz**: atın göğüs zırhı.

“**ṭavlunbaz** urup yundları ürkitdi, getürüp ol kornyā koydı.” ve

Drs.137a.8: “Yundları taşra çıkardılar, **ṭavlunbaz** urup yundları öñlerine bıraḳdılar, Dere Şām şuyını dilüp geçdiler, dün ḳatdılar”

M. Ergin; Dede Korkut’ta sadece yukarıdaki iki cümlede geçen ve metinde طرلنباز şeklinde yazılmış olan kelimeyi *ṭavlunbaz* okumuş, “*davul*” (DKK: 208, 213) şeklinde aktarmış, anlamı için “*davul*” (MEİI: 287) açıklamasını vermiştir. O. Ş. Gökyay; kelimeyi *davlumbaz* (OŞG: 129.22, 133.14) okumuş, “*davullar*” (DKH: 150, 153) şeklinde aktarmış, anlamı için “*Büyük kudüm, nakkare.*” (OŞG: 193) açıklamasını vermiştir.

Metindeki yazım şekli dikkate alındığında Ergin’in okuyuşunun doğru olduğu açıkça görülüyor. Ancak araştırmacıların kelimeye verdikleri anlamlar yanlış- tır. Bu düşüncemin gerekçeleri şunlardır:

1. *Tarama Sözlüğü*’nde *tavulbaz* şöyle tanımlanmış ve *Süheylü Nevbahar*’dan aşağıdaki tanık verilmiştir:

“**tavulbaz**: ata giydirilen göğüs zırhı

Bu resm ile dün buçuğun geldi ol

Kişi isteyip çevre çalardı yol

Bakıp iki at gördü ol kazılı

İyerli, uyanlı, **tavulbaz** طاولباز (TarS: 3774)²⁵⁹

2. *Tarama Sözlüğü*’nde *davlunbaz* ise şöyle tanımlanmıştır:

“**davlunbaz**, (tavlunbaz): davul, kös” (TarS: 1028)

Sözlükteki bu tanım yukarıdaki *tavulbaz* tanımıyla çelişmektedir. Ayrıca, bu başlık ve tanım altında verilen ikinci tanık, *Tarama Sözlüğü*’ndeki bu tanımın yanlış olduğunu açıkça gösteriyor:

“İyer, uyan ve davlunbaz دولونباز” (TarS: 1028)

Çünkü bu tanıkta sayılan *eyer* ve *uyan* (yular) ata ait birer nesne olduğuna göre bunlardan sonra sayılan üçüncü ögenin de atla ilgili olacağı açıktır. Buna göre TarS. 3774’te *tavulbaz* için verilen anlam doğru olup burada da *davlunbaz* için aynı anlam verilmiş ve her iki başlıktan birbirine gönderme yapılmış olmalıydı.

Ayrıca bu iki farklı şekil de *Ar. ṭabl + Far. bāz* yapısına işaret etmektedir: Yani, kelime ünsüz değişmesi ve ünlü türemesinden (*ṭabl* > *ṭavul*) sonra *ṭavulbaz*; ünlü ünsüz yer değiştirmesi ve ünsüz türemesi (-n-) yoluyla (*ṭavulbaz* > *ṭavlunbaz*)

²⁵⁹Bu dizeler, Cem Dilçin’in (1991) çalışmasında 2376-2377 beyit numarasıyla geçiyor; ancak Dilçin, *ṭavulbaz* kelimesini sözlükte göstermemiştir.

olmuştur. Türkiye Türkçesinde ise kelime başında ünsüz değişmesi (*t*->*d*-) ve ünsüz benzeşmesi (*-nb*-> *-mb*-) yoluyla *ıavlunbaz*> *davlumbaz* değişmesi olmuştur.

3. Nitekim *Türkçe Sözlük*'te *davlumbaz*'ın yapısı ve anlamı için verilen açıklamalar ve anlamlar da buraya kadar belirttiğimiz düşünceleri destekliyor:

“*davlumbaz* is. Ar. *ıabl* + Far. *-bāz* 1. Dumanı ve kokuları toplayıp bacaya vermeye yarayan çıkıntı. 2. Yandan çarklı vapurların çarklarını örten yarım daire biçimindeki kapak.” (TS: 477)

Drs.133b.8 (ME 263.8) [günli].

“Dün katmış, üç gün dünli [günli] yortmış yigit,
karangulı gözlerini uyhu almış yigit,
atınun çilbırnı bileğine bağladı, yatdı uydu.”

Gökyay (OŞG: 129.23) ve Tezcan yukarıdaki metinde gösterilen tamiri yapmıştır. Metirin gerekli olduğunu düşünüyorum; düşüncemin gerekçeleri şunlardır:

Aynı sayfada, bu cümlemin dört satır yukarısında, ozan aynı kahraman (Segrek) için şöyle demiştir:

Drs.133b.4: “Dün katdı, yort eyledi, üç gün dünli günli yortdı.”

Ayrıca başka yerlerde geçen şu cümlelerde *yedi gün yedi gece* deyiimi geçer:

Drs.90b.6: “Yedi gün, yedi gece yortdılar.”

Drs.97a.9: “Dün katdı göçdi, yedi gün, yedi gece yortdı.”

Türkiye Türkçesinde bu ikilemeyi *geceli gündüzlü* şeklinde kullanıyoruz.

Drs.134a.2 (ME 264.2)

كلمة كیلجی → قیلجیسیندن = *kılcıdasından*, *kılçadasından*, *kıcırdısından* → *kılcıdasından*; *kılcıldı*: gıcırta.

“Altmış yaraıklı âdem seçdiler. Vardılar, negâhenden altmış demür tonlu kâfir, oğlanun üzerine geldiler; geyim *kılcıdasından*, at çağırmasından”

M. Ergin, yukarıdaki üçüncü cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilen fiili yazılışına uygun olarak *kılcıdasından* okumuş, “*hışirtısından*” (DKK: 208) şeklinde aktarmış ve fiilin anlamını “*hışirtı, zırh hışirtısı*” (MEII: 180) olarak vermiştir.

O. Ş. Gökyay, fiili *kılçadasından* (OŞG: 129.32) okumuş ve “*kılcadasından*” (DKH: 150) şeklinde aktarmış, kelimenin anlamını ise “*zırh sesi, zırhların birbirine değmesinden, çarpışmasından çıkan ses*” (OŞG: 245) olarak vermiştir.

S. Tezcan, fiili *kıcıldısından* şeklinde tamir ederek okumuş ve “تيلجىلدىندىن” yazılmış olan sözcük *kıcıldısından* yerine bir çekimleme yanlışı olsa gerek. krş. Drs.138b.12: *Gèderiken ‘araba kıcıldısından Qazan oyandı.*” demiştir (DKON: 345).

Önceki okumamda Tezcan’ın bu düzeltmesine katılmıştım. Ancak şimdi söz konusu kelimenin *kıcıldısından* şeklinde okunması gerektiğini düşünüyorum; bu düşüncemin gerekçeleri şunlardır:

Tarama Sözlüğü’nde “*gıçıldı, (gıjıldı, gıjıldı): gıcirtı, fışlıtı*” başlığı altında verilen dört örnekten biri şudur:

“Gürzlerin küpültüsü, okların gıçıldısı, kılıçların şakırtısı âlemi velveleye geçirdi. (Müslim. XV. 10, 12)” (TarS: 1690)

Derleme Sözlüğü 2027’de ise “*gıcıldamak dış gıcıldamak, kamaşmak*”, “*gıcılmak gıcıldamak*” vb. örnekler tespit edilmiştir.

Bu örneklerle göre kelimenin metindeki yazılışında *cim* ve *lâm* ünsüzlerinin yer değiştirdiği ve kelimenin *kıcıldısından* şeklinde okunması gerektiği anlaşılmaktadır. Nitekim Dresden yazıcısı, şu kelimelerde de koyu punto ile belirtilen harflerin yerini değiştirerek yazmıştır:

ardına رادنه 146a.3	életemyim اهليتم 52b.3	Oruz اورزو 143a.5
Aruzı ارزوي 64b.1	taşınmayınca طاشينچنه 3a.10	uğrulayın اوغورلين 82a.5
aydın آدين 137a.13	Bayburd بابورد 77a.13	Oruzı ارزوي 63b.11
Bayın-dır بانىدر 9b.9	nāyibüm نابيم 46b.12	gêçdi كچيدي 25a.7
bêş بيش 79a.10	şadağında صندوقده 126a.11	yogurdayım بوغردهيم 66b.12
çalma چا مله 54a.13	buğaldur بوکلور 45b.13	seçilen سچلين 12b.7

Ayrıca, söz konusu yansımali kelimenin bir yerde daha geçmesi ve *kıcırda* okunacak şekilde yazılmış olması da bu düşüncemizi doğruluyor:

Drs.138b.12: “Gèderiken ‘araba *بجوردندى* *kıcıldısından* Qazan oyandı”

Bu örneğin *re* ile yazılmış olması normaldir çünkü Dresden nüshasında şu kelimeler de hem *re* hem de *lâm* ile yazılmıştır:

merhem مرهم 16a.12.	melhem ملهم 15b.1.
qara قرا 78b.11.	qala قلا 76b.2, قلا 34b.8.
Yartacuk برتحوق 48b.6, 50a.12.	Yaltacuk بالتحوق 49a.9, 50b.5, 51a.4, 52b.11, 61b.5, 61b.9; بالتحق 56a.12.

Ayrıca bk. Drs.75b.8-9 notu.

Drs.134a.2,3 (ME 264.2,3)

1. (at) **çoğramasından** → (at) çağırmasından: 'at kişnemesiyle'.

"Altmış yaraklıu âdem seçdiler. Vardılar, negâhenden altmış demür tonlu kâfir, oğlanuñ üzerine geldiler; geyim kıcıldısından, at **ات چۆرماسندان** çağırmasından. Meger yigit aygır bineridi -hânım, at kulağı saķ olur- [çılburın] çekübeni oğlanı oyardı."

M. Ergin yukarıdaki üçüncü cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilmiş fiili metinde *çoğramasından* okumuş, "(at) *kıyrdamasından*" (DKK: 208) şeklinde aktarmış, dizinde anlamını "*çoğrama kaynama, fokurdama, fıkurdama*" (MEII: 180) olarak vermiştir.

O. Ş. Gökyay fiili *çoğramasından* (OŞG: 129.32) okumuş, bunu aktarmaya aynı şekilde almış (DKH: 150) ve fiilin anlamını "*Çokur çokur etmesinden; okramasından*" (DKH: 183, 319. dipnot) şeklinde açıklamıştır.

A. Ata 1998 yılında sunduğu bir bildirisinde Drs.108b.12'de metinde **چۆرات اوود** (*çıkır, it, ürer*) şeklinde arka arkaya yazılmış olan kelimeleri birleştirmiş ve bu kısmı yanlış olarak *çokrat urur* şeklinde okumuştur (bk. Drs.108b.12 notu). Ata, aynı bildiride ayrıca yukarıdaki fiili *çoğrama* şeklinde okumuş ve iki yanlış okuyuşu birleştirerek şu yorumu yapmıştır:

Alizade, (Ergin okuyuşuna göre) *geyim kılıcdası, at çoğraması* ifadelerini Azerbaycan Türkçesine 'atların kişnertisi keyim-kecimlerin gıcılıtsı' şeklinde tercüme etmiştir yani kendisinin ve Araslı'nın *çığırma*, Gökyay ve Ergin'in *çoğrama* okuduğu kelimeye 'at kişnemesi karşılığını vermiştir ki bu bizce doğrudur. Çünkü yukarıdaki bahiste arslanın *çokrat* (<*çokra-t*) *urması* ile kükreysi kastediliyorsa burada da *at çoğramasından* (<*çoğrama*) atın bağirtısı yani kişneyişi kasdedilmektedir. Bu sebeple *çoğrama* kelimesinin anlamı olarak hayvan bağirtısı, metinde tek yerde geçtiği için 'at kişnemesi' şeklinde düzeltilmelidir. (Ata 2004: 38)

S. Tezcan, fiili *çağırmasından* şeklinde okumuş ve Ata'nın yukarıdaki düşüncelerine şöyle karşı çıkmıştır:

Aysu Ata'nın (basılmakta olan) 'Dede Korkut'ta Şüpheli Birkaç Kelime Üzerine Düşünceler' başlıklı yazısında yanlış bir açıklama yapılmakta ve *at çoğraması* okuyuşu 'at bağirtısı' olarak yorumlanmaktadır. Belirleyebildiğime göre *çoğra-* yalnız sıvıların kaynamasını anlatan bir yansımalı sözcüktür; TarS.938'deki bütün tanıklarda da bu anlamı taşır. (DKON: 345)

Tezcan'ın okuyuşu doğrudur; Ata'nın yukarıdaki okumaları ve *arslan* ile *at*'ın bağırmasını aynı kefeyle koyan yorumları elbette kabul edilemez çünkü Dede Korkut'ta *at, aslan* veya başka hayvanların çıkardıkları yüksek sesler farklı kelimelerle ifade edilmiştir. Oğuzların göçebe hayatında aşağıdaki cümlelerde görüleceği gibi her hayvana özgü (yüksek) ses, başka başka fiillerle; hatta aynı hayvan için bile başka başka fiillerle ifade edilmiştir:

Drs.75b.13: “Deve gibi *kükredi*, arşlan gibi *ayradı*”

Drs.7b.3-5: “şakallu bozac *turgay*, *sayradu*ğda,
bedevî atlar issini görüp ‘*oğradu*ğda...”

Drs.24b.13: “kazağuc atları [gördüğünde] *kişne*şdüren,
kızıl *deve* gördüğünde *bozlaş*duran”

Drs.51b.4: “Boz *aygır* dağı Beyregi görüp tanıdı ...*kişnedi*.”

Drs.71b.6-11: “Kaytabanda kızıl *deve* bundan geçdi,
torumları bundan *bozlay*up bile geçdi.
Torumcuğum aldurmışam, *bozlay*ayın mı?
Kazağucda kazılık at bundan geçdi,
kuluncuğı *kişney*üp bile geçdi.
Kuluncuğum aldurmışam, *kişney*eyin mi?
Ağayıda ağca *ko*yun bundan geçdi,
kuzucağı *meñri*şüp bile geçdi.
Kuzucağum aldurmışam, *meñri*yeyin mi?”

Drs.65b.3: “İtünj *ulı*tmayan, *çetü*ğünj *mavlat*mayan alpanlar başı Qazan oğlancuk ile serhoş olup yaturlar.”

Drs.25a.9: “Karanķu aħşam olanda *vaf vaf*üren” (köpek için)

Drs.142b.4: “İt gibi *kev kev eden*...”

2. *Çıkma durumu* ekinin, *birliktelik durumu* eki yerine kullanılışı.

“Altmış yaraklı âdem seçdiler. Vardılar negâhenden altmış demür tonlu kâfir oğlanuñ üzerine geldiler; geyim kılıcısından, at çağırmasından. Meger yigit aygır bineridi. Hânım, at kulağı saķ olur, [çılbrın] çekübeni oğlanı oyardı.”

M. Ergin, yukarıdaki metnin altı çizili ikinci cümlesini “Vardılar ansızın altmış demir giyimli kâfir oğlanın üzerine geldiler. Giyim hışirtısından, at kıpırdamasından.” (DKK: 208) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay, aynı cümleyi “Vardılar, ansızın altmış demir-donlu kâfir, oğlanın üzerine geldiler. Giyim kılıcadasından, at çokramasından.” (DKH: 150) şeklinde aktarmıştır.

Her iki aktarmada kullanılan noktalama işaretlerinden ikinci cümlelerin tam anlaşılmamış olduğu ortaya çıkıyor çünkü bu cümlede *çıkma durumu* eki (+dan), *birliktelik durumu* eki yerine kullanılmış olmalıdır. Bu nedenle cümlelerin noktalanması yukarıda gösterildiği gibi yapılmalı ve cümle şöyle aktarılmalıdır: “Altmış zırhlı kâfir ansızın oğlanın üzerine zırh gıcirtısıyla, at kişnemesiyle geldi.”

Çıkma durumu ekinin, birliktelik durumu eki yerine kullanıldığı şu örnekler de teklif ettiğimiz aktarmanın doğru olduğunu gösterir:

Drs.44b.3: “Üç kerre ağzından ikrâr eyledi, günâhına tevbe eyledi.”

Drs.53b.4: “Ağız dilden, kız gişi, haber maña”

Drs.67a.2: “Ağız dilden birkaç kelime haber maña”

Drs.75b.8: “Urışmadan döğişmeden ‘âlemi tldurayım.”

Benzer örnekler için bk. Drs.75b.8-9, Drs.33b.2, 3 notları.

Drs.134a.4 (ME 264.4) [çılbrın].

“Hānum, at kulağı sak olur, çekübeni oğlanı oyardı.”

Yukarıdaki cümleden sekiz satır önceki şu cümlede Segrek’in, atın yularını (*çılbr*) bileğine geçirip uykuya daldığı anlatılıyor.

Drs.133b.8: “Dün katmış üç gün dünli [günli] yortmış yigit, karañulı gözlerini uyhu almış yigit atınuñ çılbrını bileğine bağladı, yatdı uyudu.”

Bu cümle ile yukarıdaki cümle arasında başka olaylar anlatıldığından, çekilen nesnenin atlanmış ve söylenmemiş olması, sözlü anlatım özelliği olarak düşünülebileceği gibi cümlede nesnenin unutulmuş olduğu düşüncesiyle *çılbrın* kelimesi eklenerek tamir yapılabilir:

“Hānum, at kulağı sak olur, [çılbrın] çekübeni oğlanı oyardı.”

Drs.134a.7 (ME 264.7) dök- = kuy- = tıķ-

“kara tonlu kâfire kılıç urdı, başdı, *kal’aya kuydı.*”

Drs.134b.2: “kâfire kılıç kuydı, başdı, *kal’aya tıķdı.*”

Drs.137a.7: “Kâfiri başdılar kırdılar, *kal’aya dök*diler”

Öşün Koca Oğlu Segrek Boyu’nda geçen yukarıdaki üç cümlede anlatıcı ozanın (*kal’aya kuy-, tıķ- ve dök-*, fiillerini eş anlamlı olarak (‘tıkmaq’) metnin bir-birine çok yakın yerlerinde arka arkaya kullandığı dikkat çekiyor.

Drs.134a.10 (ME 264.10) tu yüzünüze → tu yüz kerre!

“Tekür eydür: Tu yüz kerre! Altmış gişi bir oğlanı tutamadınuz”

Yukarıdaki cümlede geçen ve metinde **تیردکره** şelkinde yazılmış olan ibareyi Ergin, *Tu yüz kerre*; Gökyay, *Tü yüzünüze* (OŞG: 130.4), Tezcan *Tu yüzünüze* şeklinde okumuştur.

Metindeki yazım şekli dikkate alındığında -özellikle *kerre* kelimesinin *şeddeli* yazılmış olması- Ergin'in okuyuşunun doğru olduğunu gösteriyor çünkü harekesiz bir nüsha olmasına rağmen Dresden yazıcısı, üstüne *şedde* yazarak ikiz ünsüzleri belirtmiştir. Günümüzde, Anadolu ağızlarının çoğunda da bir işin üstesinden gelemeyenleri aşağılamak için *Tu yüz kerre* veya *Tu bin kerre* gibi ayıplama ifadeleri kullanılmaktadır.

Drs.134b.8 (ME 265.8) كوني → كوني = **götünü, köpini** → götini.

“Depegen كوني **götini** süsegen yırtar”

M. Ergin yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazım şekli gösterilmiş olan kelimeyi *köpini* okumuş, “*karnını*” (DKK: 209) şeklinde aktarmış ve kelimenin anlamını “*köp şiş, şişme, şişkinlik*” (MEII: 206) şeklinde vermiştir.

O. Ş. Gökyay kelimeyi *götünü* (OŞG: 130.17) olarak okumuş, “*götünü*” (DKH: 209) şeklinde aktarmış; ayrıca *Destursuz Bağa Girenler*'de Ergin'in okuyuşuna karşı çıkarak bu sözün *Dinsizin hakkından imansız gelir* sözüyle aynı anlamda kullanıldığını belirtmiştir (Gökyay 1982: 99).

T. Tekin, yazdığı küçük notta cümleyle ilgili olarak şöyle der:

Gökyay'ın okuyuşu doğrudur. Ergin'in sözlükte *köp* kelimesine verdiği 'şişkin, şişme, şişkinlik' anlamları yakıştırmadır (s. 195) (Tekin 1986: 155)

S. Tezcan, Tekin'in yukarıdaki notunu atlayarak yeniden not yazmış, Gökyay'ın okuyuşunun doğru olduğunu söylemiş fakat kendi tespitinden söz etmemiştir:

Bence Gökyay'ın metindeki *götünü* (oku: *götini*) atasözü biçimine uygun düşer. Başgöz, *gönin* (oku: *gönini*) 'derisini' okumayı önermiştir (İlhan Başgöz, 'Dede Korkut Üzerine Notlar'. *Folklor ve Etnografya Araştırmaları* 1985, s. 65-77, s. 75). Bu da mümkündür; benzer bir atasözü vardır: Berlin O. 25a.3-4 İt dişi toğuz derisine münâsibdir; fakat Gökyay'ın çözümünün doğru olduğunu sanıyorum. (DKON: 346)

Bence yazıcı, bu kelime *te* yerine *ye* yazmıştır. Gökyay'ın okuyuşunu *gö-tini* şeklinde düzeltmek yeterlidir. Nitekim Dresden yazıcısı şu örneklerde de *te* yerine *ye* yazmıştır:

atlandı 27a.4	طربانده 102a.4	tozlu 126b.7
tepem 90a.10	zahmetin 4b.6	

Bu sözdeki *depegen*, *süsegen* ve Drs.62b.3'te geçen *alakan* fiillerinin yapısı şu şekilde açıklanabilir:

depen / 'sık tepen'	< dep-e-gen
süsen / 'sık delen'	< süs-e-gen
alağan / 'avcı kuş'	< al-a-ğan

Drs.135a.12 (ME 266.12-13) **ala gözlü:** ela gözlü.

“Bağdı, gördi kim [yüzi] ayuñ on dördine benzer bir mañbüb **ala gözlü** genç yigit, burçağ burçağ derlemiş, uyur”

Yukarıdaki cümlede uyuduğu tasvir edilen kişi, Öşün Koca oğlu Segrek'tir. Segrek, hikâyede tanımadığı fakat tutsak olduğunu öğrendiği kardeşi Egrek'i kurtarmak için Alınca Kalesi'ne gelir. Segrek, birkaç defa düşmanla savaştıktan sonra uykuya dalar. Egrek, karşısındaki yiğit (kardeşi) uyuduğu hâlde onu **ala gözlü** olarak tanımlıyor. Bu durum, **ala gözlü** deyiminin kalıplaşmış olarak sık kullanılması sonucu ortaya çıkmış ve Segrek'i *yüceltme* amacıyla kullanılmıştır. Benzer yorumlar için bk. Drs.51a.3 ve Drs.64a.5 notları.

Drs.135b.12 (ME 267.12) **bağla-:** sarmak, kuşatmak.

“Dört yanurñ kâfir **bağladı**, bellü bilgil.”

M. Ergin yukarıdaki cümlede geçen *bağladı* fiilini “sardı” (DKK: 211) şeklinde aktarmış ve fiilin anlamını, “*bağlamak*” (MEII: 34) şeklinde vermiştir.

O. Ş. Gökyay, *bağla-* fiilini sözlüğe almamış ve “*bağladı*” (DKH: 152) şeklinde aktarmıştır.

Yukarıdaki cümlede *bağla-* fiilinin ‘sarmak, kuşatmak’ anlamında kullanıldığı açıktır. *Tarama Sözlüğü*’nde fiilin ‘sarmak, kuşatmak’ anlamında kullanılışı tespit edilmemiştir.

Drs.136b.2 (ME 269.2) شوشين → شوشين

şorşayan, şarşayan, sır söyleşür → şuşayan; şuşa-: fısıldamak.

“Kaytabanum güdende **şarvanum** mısın?

Qazaqucum güdende **ılçuçum** mısın?

Ağayılum güdende **çobanum** mısın?

Qulağumda **şarşayn** nâyibüm mısın?

Bêşikde koyup gêtüğü **şardaşucum** mısın?

M. Ergin yukarıdaki *soylamanın* dördüncü dizesinde geçen ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan kelimeyi *şorşayan* (ME: 269.2) okumuş, anlamını “*şorul-*

damak, çağlamak; konuşmak?” (MEII: 280) şeklinde tereddütle vermiş ve “*çınlayan*” (DKK: 212) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay; kelimeyi *şarşayan* (OŞG: 132.19) okumuş, sözlükte “*şarşamak*” (OŞG: 286) şeklinde anlam vermeksizin işlemiş ve kelimenin geçtiği dizeyi de aktarmaktan kaçınmıştır (bk. DKH: 153).

S. Tezcan metinde bir yazım yanlışlığı olduğunu ve burada iki kelime bulunduğunu söyleyerek *sır söyleşür* şeklinde okumuştur:

Ben burada bir çekimleme yanlışlığı bulunduğunu ve söz konusu iki sözcüğün *sır söyleşür* olduğunu düşünüyorum. *Sır söyleş-* deyimini başka metinlerde bulamadım, fakat aynı anlama gelen *râz söyleş-* için şu verileri gösterebilirim (DKON: 346-347).

Tezcan, sözlerinin devamında farklı iki metinden üç örnek sunarak notunu bitirmiştir. Tezcan’ın okuyuşuna katılmış ve bunu *sır söyleşür* okuyarak notuna göndermede bulunmuştum (bk. Özçelik 2005: 860).

Söz konusu fiilin yazımında bir yanlışlık bulunduğunu; ikinci harf olarak *vav* yerine *re* yazılmış olduğunu düşünüyorum yani fiil metinde شوشين şeklinde yazılmış olmalıydı; fiili *şuşayan* ‘fısıldayan’ şeklinde okuyor ve anlıyorum; bu düşünce ve teklifimin gerekçeleri şunlardır:

* Yukarıdaki *soylamanın* dizelerinde sırasıyla *sarvan*, *ılkıcı*, *çoban*, *nayib*, *kardaş* kelimeleri Egrek tarafından kardeşi Segrek’e hitaben ve aralarındaki *sevgi* ve *akrabalık* bağı çerçevesinde kullanılmıştır. Burada kullanılan ilk üç kelimenin ‘çoban’ anlamı taşıdığı anlaşıyor. Yine bu üçünden *sarvanın* deve, *ılkacının* at, *çobanın* ise koyun güttüğü anlaşıyor. Bu üç çoban da bir *beyin* emrindeki çok önemli kişilerdir; çünkü konar göçer hayat süren bir toplumda *beyin* sahip olduğu zenginlik ve gücün koruyucusu, bu çobanlardır. O hâlde önceki üç dizede *beyin* çobanları için kullanılmış olan *güt-* fiili yerine bir *beyin* en yakınındaki arkadaşı olan *nayib* için metinde hangi fiil kullanılmış olabilir? Söz konusu dizede *kulagumda* geçtiğine göre aradığımız fiil büyük bir ihtimalle *kulak* ile ilgili olacaktır; ayrıca *nâyib* elbette *beye* en yakın kişidir ve yönetimin sırlarına ortaktır.

* Kaşgarlı, *şuwşaş-* ‘fısıldaşmak’ ve *şuwşat-* ‘fısıldamak’ fiilleri için “*ol anıng birle şuwşaşdı: o, onunla gizli söz fısıldaştı*” (DLTII: 350) ve “*ol mening kulakka söz şuwşattı: o, benim kulağıma söz fısıldattı*” (DLTII: 337) cümlelerini örnek vermiştir.

Kaşgarlı, ayrıca fiilin *sufşa-* ‘fısıldamak’ şekli için “*ol kulakka sufşadı: o, gizli bir sözü kulağına söyledi, fısıldadı*” (DLTIII: 286) ve “*sökølge sufşadı: hastaya okudu, üfledi*” (DLTIII: 286) cümlelerini örnek vermiştir.

* Clauson, Kaşgarlı’nın yukarıdaki ilk cümlesini (DLTII: 350) sözlüğüne almış ve “*he whispered a secret*” (Clauson: 886) şeklinde tercüme etmiştir.

* Kırgız Sözlüğü'nde “*suu II fısıltı, burnundan sık sık nefes alırken çıkan sesi taklittir*” (Yudahin: 693) anlamı verilmiştir.

* Dresden yazıcısı, şu örneklerde de *vav* yerine *re* yazmıştır:

gök كرك 40a.4	huşlı عرصلی 142b.5	yörügen بوررکن 4a.4
güvleyüp كورليب 13b.3	oğulluy اوغللری 8b.1	kapulu قپولر 21b.6
qöduğuş قردوغلک 113b.3		

Söz konusu veriler ve bağlama göre Dede Korkut metninde sadece yukarıdaki cümlede geçmiş olan *şuşa-* fiilinin ses yansımali olduğunu ve yapısının *şuş+a-y-an* şeklinde açıklanabileceğini düşünüyorum.

Drs.136b.7 (ME 269.7) دېر → دېن = **deper** → **depen**.

“Karañu dün içinde yol azsam umum Allāh,
Kaba ‘alem götüren hānumuz Bayındır Hān,
Kırış günü öñdin دېر depen alpumuz Salur Qazan,
Babam adın şorarısañ, Öşün Qoca,
Menüm adum şorar olsañ Segrek,
Qardaşum varımış, adı Egrek.”

Yukarıdaki *soylamanın* üçüncü dizesinde geçen ve metindeki yazılışı gösterilen kelimeyi Ergin ve Tezcan, yazılışına uygun şekilde *deper*; Gökyay ise *depen* (OŞG: 132.26) okumuştur.

Gökyay’ın okuyuşunun doğru olduğunu düşünüyorum. Bu düşüncemin gerekçeleri şunlardır:

1. Söz konusu *soylamada m, n, ŋ* ünsüzleri ile aliterasyon yapıldığı açıkça anlaşılıyor. Bu dizinin sekiz satır yukarısında (Drs.136a.12) geçen “*Gavgā günü öñdin دېر depen alpuñuz kim?*” sorusunun cevabı olduğuna göre kelimenin *depen* olması gerekir.

2. Nitekim kelime şu benzer cümlede de *depen* şeklinde geçiyor:

Drs.117b.13: “Kırış günü öñdin **depen** alpumuz [Ulaş] Oğlu Salur Qazan.”

3. Ayrıca araştırmacılar tarafından, muhtemelen yukarıdaki cümleler örnek alınarak tamir edilmiş benzer bir başka cümle de şudur:

Drs.117b.8: “Kırış günü öñdin [**depen** alpuñuz kim?]”

4. Dede Korkut’ta iki yerde daha kelime sonunda aynı yazım yanlışlığı (*nun* yerine *re*) yapılmıştır:

Drs.22a.8: يَكْتَدِلِر (yigidilen)

Drs.23b.3: اِكْسَمْدَر (eşsem-den)

Bu durumda kelime, دین yazılması gerekirken دبر şeklinde yazılmış veya önceki nüshaların birinde *nun*(ن)'un noktası unutulmuş, silinmiş ya da gelişigüzel yazılmış olabilir.

Drs.136b.10 (ME 269.10)

[Ağayılun güdende çobanuşam,

Ğulağunda şuşayan nâyibünem].

Bu notta *Öşün Koca Oğlu Segrek Boyu*'nda geçen Egrek ve Segrek'in karşılıklı *soylamalarında* Segrek'in ağabeyi Egrek'e verdiği cevapta eksik kalmış veya yazılmamış olan iki dize üzerinde durmak istiyorum; önce Egrek'in, kardeşi Segrek'e yönelttiği beş soruyu görelim:

“Ğaytabanum güdende şarvānum mısın?

Ğazağucum güdende ılcıçum mısın?

Ağayılum güdende çobanum mısın?

Ğulağumda şuşayan nâyibüm misin?

Bêşikde koyup gêtüğüñ kardaşçuğum mısın?” (Drs.136b.1-3)

Segrek, Egrek'in beş sorusundan üçüne şöyle cevap verir:

“Ğaytabanun güdende şarvānuşam,

Ğazağucun güdende ılcıçınam,

Bêşikde koyup gêtüğüñ kardaşuşam.”

Yukarıda da görüldüğü gibi Egrek'in üçüncü ve dördüncü sorularının cevabı eksik kalmıştır; oysa iki metin arasında, soru ve cevaplar bakımından, denklik ve paralellik olması gerekir. Egrek'in sözlerine göre metnin tamiri şöyle olmalıdır:

“Ğaytabanun güdende şarvānuşam,

Ğazağucun güdende ılcıçınam,

[Ağayılun güdende çobanuşam,

Ğulağunda şuşayan nâyibünem],

Bêşikde koyup gêtüğüñ kardaşuşam.”

Drs.137a.4 (ME 270.4) kâfirler → kâfirler a!

“Karşu yağadan کافرلر **kâfirler a!** baqışurlar, eydürler: Güreşdiler ola mı, bolayki bizümki yêñe, dëdiler.”

Yukarıdaki ilk cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilen iki kelimeyi Ergin ve Tezcan dipnot düşmeksizin, *kâfirler* şeklinde okumuştur. Gökyay kelimeyi *kâfirler* (OŞG: 133.9) şeklinde okumuştur. Ben, daha önce, kelimeyi *kâfirler* şeklinde okumuş ve metindeki yazım şekline dikkat çekmiştim.

Burada, doğru tespit için bir özet yapmak gerekiyor: Yukarıdaki metnin geçtiği *boy*'da Egrek, Alınca Kalesi'nde tutsaktır. Kardeşi, Segrek büyü ve ağabeyi Egrek'in tutsak olduğunu öğrenir, kendisini kurtarmak üzere Alınca Kalesi'ne gider, savaşarak önce altı kâfiri öldürür. Daha sonra üzerine gelen altmış kâfirle savaşır ve onları yener. Ardından yüz kişilik bir grubun saldırısını da püskürtür. Bunun üzerine kale tekfuru, savaşçılarından Egrek'i hapisten çıkararak üç yüz kişi ile Segrek üzerine göndermelerini ister. Egrek, tanımadığı kardeşini öldürürse karşılığında özgürlüğüne kavuşacaktır. Egrek, üç yüz kişiyle kardeşinin olduğu yere gelir. Ancak, kâfirler korkularından savaşçının üzerine gitmeye yanaşmayınca Egrek, “İmdi men varayum, elin ayağın bağlayayım, andan siz gelesiz!” (Drs.135a.8-8) der ve Segrek'e doğru ilerler. Bu sırada Segrek uykuya dalmıştır. Boyun bu kısmında Egrek, savaşçının yanındaki kopuzu görünce onun bir Oğuz yiğidi olduğunu anlar ve Egrek ile Segrek soylaşır. Bu *soylasma* sonucunda kardeş olduklarını öğrenince kucaklaşırlar. O sırada üç yüz kâfir savaşçı onları merakla izlemektedir.

İşte ozan tam burada, metinde aktarmış olduğu bu cümlelerle kâfirlerin durumunu özetler: “Karşu yağadan kâfirler a! baqışurlar, eydürler: Güreşdiler ola mı, bolayki bizümki yêñe, dëdiler.” Metinde geçen *baqışurlar* fiili, ‘gözlerler, gözetlerler’ anlamındadır, sonrasında yazılmış olan *he* ise *a!* ünlemi olup anlamı pekiştirmek için kullanılmış olmalıdır. Benzer örnekler için bk. Drs.13a.10 notu.

Drs.137a.6 (ME 270.6) kılıç çal- = kılıç yörüt-: kılıç vurmak.

“Kara tönlu kâfire at şaldılar, **kılıç yörüt**diler.”

M. Ergin, yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı verilmiş olan fiili *yörüt*diler okumuş, anlamını “*yürütmek*” (MEII: 340) olarak vermiş ve “*yürüttüler*” (DKK: 213) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay fiili *yürütdüler* (OŞG: 133.12) okumuş, “*kılıç yürüttüler*” (DKH: 153) şeklinde aktarmış, fiilin anlamını ise “*kılıç yürütmek kılıç çalmak, kılıç üşürmek, kılıç vurmak*” (OŞG: 246) şeklinde vermiştir.

S. Tezcan, fiili *yörüt*diler şeklinde okumuştur. *Tarama Sözlüğü*'nde fiil için “*kılıçtan geçirmek*” anlamı verilerek sadece şu tanık gösterilmiştir:

“Çünkü Bühtünnaşr anlara **kılıç yürüttü**.” (TarS: 2483)

Ben, yukarıda özetlediklerim içerisinde Gökyay’ın fiili - *Tarama Sözlüğü*’nde olduğu gibi- birleşik fiil olarak işleyişini ve Tezcan’ın fiili *yörit-* şeklinde okuyuşunu doğru buluyorum. Ayrıca, bu fiilin hem yukarıdaki cümlede hem de *Tarama Sözlüğü*’nde verilen örnekte, *kılıç çal-* fiili ile aynı anlamda (*kılıç vurmak*) kullanıldığına dikkat çekmek istiyorum. Dede Korkut’ta *kılıç çal-* fiili şu cümlelerde de geçer:

Drs.5a.2: “**Kılıç çaldı**, dīn açdı, şāh-ı merdān ‘Ali görklü.”

Drs.33b.4: “Bī-tekellūf kāfire at şaldılar, **kılıç çaldılar**.”

Drs.67a.10: “Kara polat uz **kılıcum çalayın**.”

Drs.137a.9 (ME 270. 9)

öjine bıraç- = **öjine kat-**: önüne katmak, kovalamak.

“tavlunbaz urup yundları **öjlerine bıraçdılar**.”

Dede Korkut’ta, *öjine bıraç-* ‘önüne katmak’ fiilinin tek örneği, yukarıdaki cümlede geçmektedir. *Tarama Sözlüğü*’nde ise bu birleşik fiile sadece bir tanık verilmiştir:

“Nāgāh gördiler ki sahradan bir gazāle beccesini **öjüne bıraçup** tacil ile gelir.” (TarS: 3106)

Dede Korkut’ta, *öjine bıraç-* fiiliyle aynı anlamda kullanılan *öjine kat-* fiili ise şu cümlelerde geçmektedir:

Drs.99b.9: “...kılıcın yalın eyler, kāfiri **öjine katup** kıvar.”

Drs.99b.13: “...gördi kim bir kimsene yağıyı **öjine katmış** kıvar.”

Drs.115a.5: “Basağı **öjine katdı** tutdı, boğazdan şalındurdı.”

Drs.137a.10, 147a.8 (ME 270.10, 290.8) **elinden al-**: kurtarmak.

“Kanlı kāfir **elinden** karşışcuğın tartup aldı” ve

Drs.147a.8: “Kanlı kāfir **elinden** babasını tartup aldı.”

Yukarıdaki iki cümlede geçen *elden al-* deyimini ‘kurtarmak’ anlamında kullanılmıştır. Şu cümlelerde ise deyimden dengi olan *elden kurtul-* / *kurtar-* deyimini kullanılmıştır:

Drs.45a.2-3: “Yā pes nece **kurtıldı**ñ, Deli Karçarun **elinden**?”

Drs.81a.9: “yağşı yigidiñ cānın anuñ **elinden** **kurtaraydım** dēridiñ.”

Drs.139b.8-9: “Anuñ **elinden** ne ölümüz ne dirimüz **kurtılunmış**.”

Drs.137b.1 (ME 271.1) [burması]

“Gümbür gümbür davullar çalındı, [burması] altun tuç borılar ağırdı.”

Ergin ve Tezcan bu cümledeki tamlamada bir ekleme veya tamir yapmamış; Gökyay ise tamlamaya *burması* (OŞG: 133.20) kelimesini eklemiştir. Ben Gökyay’ın tamirinin doğru olduğunu düşünüyorum; bu düşüncemin gerekçeleri şöyledir:

* Söz konusu cümlede *altun tuç borılar* şeklinde geçen tamlama, şu cümlelerde *burması altun tuç borılar* şeklinde geçiyor:

Drs.33b.6: “Gümbür gümbür naçaralar döğildi, **burması altun tuç borılar** çalındı.”

Drs.68a.7: “Gümbür gümbür tavullar çalındı, **burması altun tuç borılar** çalındı.”

* Ayrıca Drs.28a.11, 84b.1 notunda tamir ettiğim aynı yapıdaki *tolaması altun beşik* tamlamasının eksik yazılmış olan şu örnekleri de yapılan tamirin doğru olduğunu gösterir:

Drs.28a.11: “Tolaması [altun] beşikde beledüğüm oğul!”

Drs.84b.1: “Tolama[sı altun] beşiklerde beledüğüm oğul!”

Drs.137b.2 (ME 271.2)

1. **ağırl-** (<ağır-ıl-): (borazan) çalınmak, öttürölmek.

2. **ağırd-** (<ağır-d-): (borazan) çalmak, öttürmek.

“...[burması] altun tuç borılar **اغړلدي** ağırdı.”

M. Ergin yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilen fiili *ağarıldı* okuyup “*borular öttürüldü*” (DKK: 214) şeklinde aktarmıştır. O. Ş. Gökyay ise fiili *uruldu* (OŞG: 133.21) okuyup “*uruldu*” (DKH: 154) şeklinde aktarmıştır.

T. Tekin, söz konusu kelime ve okuma şekilleriyle ilgili olarak notunda şunları yazmıştır:

Ergin, D 271’de **اغړلدي** şeklinde yazılan kelimeyi *ağarıldı* okuyor ve sözlükte bu fiile ‘boru çalınmak’ anlamını veriyor (s.169). Ne var ki Türkçede bu anlamda böyle bir fiil yoktur. Gökyay’ın bu kelimeyi *uruldu* yerine bir istinsah yanlış sayması da doğru değildir. Bu kelime Genel Türkçe *akır-* ‘bağırarak, haykırmak’ fiilinin edilgen çatısıdır ve *ağırl-* okunması gerekir. DK’ta *borı* için kullanılan fiiller *ağırl-* ile *çalın-* fiilleridir (krş. Ergin 120: *Borı çalındı kös uruldu*). (Tekin 1986: 155)

M. S. Kaçalin, 1998 yılında sunduğu bir bildiride konu ile ilgili olarak şunları söylemiştir:

“*oğrat-* (D. 271₂) *oğrat-* (D. 283₁₀, 301₁₂): *Borı* ile geçen ve *ağarıl-* ve *ağrat-* biçiminde okunan bu sözcüklerin okunuşu ‘kişnemek’ kavramıyla birleştirilerek yeniden gözden geçirilmelidir. Gökyay (133₂₁)’ın *urıl-* okuması hiç olmazsa *üril-* okunabilirdi, çünkü boru vurulmaz üflenir.” (Kaçalın 2004: 96)

S. Tezcan, kelimeyi *ağrıldı* okumuş; Tekin’in yukandaki notunu atlamış ve yazdığı notta şunları söylemiştir:

...TarS. 42 *ağırt-* ‘anırtmak, haykırmak’, 43 *ağırt-* 1. ‘anırtmak’, 2. ‘(boruyu anırtır gibi) çalmak’ ile birleştirildiğinde herhangi bir değişik okuyuşa gerek kalmıyor. Özellikle TarS. 43’te ‘Antemâne’den gösterilen tanık (zumâ ve bonlar ağırtıcılar şâzılık êtdiler) önemlidir.

Bugün yazı dilinde eşiğin bağırması için kullanılan *anır-* da *ğ>η* değişimi sonucu ortaya çıkmıştır: *ağır-* > *ağır-* > *anır-*. (DKON: 348)

Tezcan’ın *ağrıldı* okumasını doğru buluyor ve Tezcan’ın notunda sözünü ettiği *ağırt-* fiili üzerinde durmak istiyorum. Dresden nüshasında *ağırt-* fiili şu iki cümlede geçiyor:

Drs.143b.10: “...bon *ağırdup* göçdiler, yola girdiler.”

Drs.152b.12: “...bon *ağırdup* Kazana karşı geldiler.”

Ergin, söz konusu iki örneği de *ağardup* okuyup “*boru çaldırıp*” (DKK: 225, 239) şeklinde aktarmıştır.

Gökyay, her iki örneği *uğurdup* (OŞG: 140.11, 150.32) okumuş; ilk örneği atlamış, aktarmamış; ikinci örneği “*boru çaldırıp*” (DKH: 161, 170) şeklinde aktarmıştır.

Tezcan, iki örneği de *ağrıldı* okumuş ve yukarıda bir kısmını alıntı yaptığımız bir not yazmıştır (DKON: 348).

Söz konusu iki cümlelerin birincisinde fiil, *اغردب* şeklinde ikinci cümlede ise yanlış olarak *اغردن* şeklinde yazılmıştır. Bunlardan *اغردب* yazım şekli ve Tezcan’ın sözünü ettiği TarS.43’tе geçen “*ağırtmak* 1. anırtmak, 2. (Boruyu anırtır gibi) çalmak” şeklindeki anlamla açıklanabileceği anlaşılıyor. Buna göre fiilin yapısı *ağırd-* (<*ağırt-*>) şeklinde açıklanabilir.

Bu örneklerin ışığında söz konusu Drs.137b.2’de geçen fiilin yapısını şu şekilde açıklayabiliriz: *ağrıldı* < *ağır-ıl-dı*.

Aşağıdaki cümlelerde yine bon(lar) için *ağrı-* (<*ağır-ıl-*>) fiili yerine *çalın-* (<*çal-ın-*>) fiilinin geçmiş olması da söz konusu *ağrıldı* ve *ağırdup* okuyuşlarının doğru olduğunu gösteriyor:

Drs.33b.6: “...burması altun tuç bonlar *çalındı*.”

Drs.68a.8: "...burması altun tuç borılar **çalındı**."

Drs.152b.10: "Borı **çalındı**, kös urıldı"

Drs.153a.4: "...borılar **çalındı**, tavullar döğildi."

Drs.137b.4 (ME 271.4) **oğullarıyla** → oğlanlarıyla.

"Atdan èndi, اوغلانلاریلا oğlanlarıyla kuca kuca görişdi."

Yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilen kelimeyi Ergin, *oğlanları-y-ile*; Gökyay, *oğlanlarıyla* (OŞG: 133.24) şeklinde okumuştur. Tezcan ise dipnot yazmaksızın veya gerekçe göstermeksizin kelimeyi *oğullarıyla* şeklinde okumuştur. Bir önceki cümlede geçen *oğullarına* kelimesine rağmen bu kelimenin yazılışı, *oğlanlarıyla* şeklinde okunması gerektiğini açıkça gösteriyor.

Drs.138b.8, 9 (ME 273.8, 9) **1. [Kâfirler], 2. <üzerine>**.

"Kazanuñ begleri baqdılar, gördiler kim yağı gelür. Eyitdiler: Kızanı birağur gederisevüz èrende bizi kırarlar. Yegregi budur ki bunda kırılavuz, dèdiler. Kâfiri karşıladılar, ceng ètdiler. [Kâfirler] Kızanuñ <üzerine> yigirmi bès begini şehid ètdiler; Kızanuñ üzerine düşdiler, uyuduğı yerde tutdılar, elin ayağın berk bağladılar"

Bu notta iki düzeltme teklifi üzerinde durulacaktır:

1. Yukarıdaki metinde gösterilen *[Kâfirler]* şeklindeki tamiri, Gökyay yapmış (OŞG: 134.25) Ergin ve Tezcan yapmamıştır.

Gökyay'ın yapmış olduğu tamir gereklidir çünkü metinde de görüldüğü gibi, önceki cümlelerde özne *Kızanuñ begleri*'dir. Bu cümlede ise özne *[kâfirler]*'dir. Belirtilmiş olması gereken özne, yazıcı tarafından satır sonunda olmasının da etkiyle atlanmış, yazılmamıştır.

2. Dresden yazıcısı, aynı cümledeki <üzerine> kelimesini ise fazladan yazmıştır. S. Tezcan bu kelimeyle ilgili olarak "*Bu cümlede üzerine çıkarılacaktır. Bundan sonraki cümle Kızanuñ üzerine ile başladığından çekimleyen dikkatsizlikle bu cümleye de üzerine 'yi sokmuştur.*" (DKON: 349) demiştir.

Söz konusu yazım yanlışlığı, aynı satırın sonunda bulunan *üzerine* kelimesine göz takılması sonucu yapılmıştır; bağlam da kelimenin bir fazlalık olduğunu gösteriyor. Ayrıca şu cümle yapıcı üzerinde durduğumuz cümleye benzediğinden teklifin doğru olduğuna kanıt gösterilebilir:

Drs.69a.2: "Şağın şolin Oruzuñ çevürdiler, kırık yigidin şehid ètdiler."

Drs.138b.10 (ME 273.10) دوشدler → او شدler = **düşdiler** → üşdiler.

“Kazanuñ üzerine دوشدler **üşdiler**, uyuduğı yerde tutdılar”

Yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan kelime, şimdiye kadar yazılışına uygun olarak *düşdiler* okunmuştur. Bence, bu kelimenin başında *elif* yerine *dal* yazılmıştır; doğrusu *üşdiler* olmalıdır. Bu düşüncemin gerekçeleri şunlardır:

1. Ayrıca, şu cümlelerde geçen *üş-* fiilinin örnekleri de tamirin doğru olduğunu gösteriyor:

Drs.34a.13: “...kāfire kurgun girdi, leşine kuzgun **üşdi**.”

Drs.46a.4: “Püreler Deli Kaçara **üşdiler**.”

Drs.99b.8: “Kāfirler **üşer**; kılıcın yalın eyler, kāfiri öjine katup kıovar.”

2. Bağlam da bu tamirin doğru ve gerekli olduğunu gösteriyor: “Kazan’ın üzerine üştüler”

Drs.138b.13 (ME 273.13) **کړدې** **kopardı** → kırdı, kır-: koparmak.

“Gederiken araba kıcırdsından Kazan uyandı gerindi, bu elindeki urganları hep **kırdı**.”

Yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan fiili Gök-yay (OŞG: 135.2) ve Tezcan, *kırdı* okumuşlardır. Ergin ise yüklemi herhâlde yanlış yazılmış olduğunu düşünerek *kopardı* okumuş ve bunu *kopar-* (MEII: 190) başlığı altında işlemiştir. Tezcan, *kırdı* şeklindeki okuyuşu ile ilgili olarak notlarında herhangi bir açıklama yapmamıştır.

Metindeki yazım şekli ve bağlama göre doğru okuma şekli, Gökay ve Tezcan’ın okuyuşu olmalıdır. *Kır-* fiili, ‘koparmak’ anlamıyla *Tarama ve Derleme Sözlüğü*’nde de tespit edilmemiştir. Ancak, *kır-* fiili, Azerbaycan Türkçesinde “*koparmak*” (Altaylı 1994: 515) anlamında kullanılmaktadır. Ayrıca fiilin Doğu ve Güneydoğu Anadolu ağızlarında da aynı anlamda kullanılmakta olduğunu biliyoruz.

Drs.139a.2 (ME 274.2) که → ڪه = **ne** gülersin? → ki[m]e gülersin?

“Kāfirler eydürler: ڪه ki[m]e gülersin?”

Yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan kelime, önceki yayınlarda tamir edilerek *ne* şeklinde okunmuştur. Ancak bu durumda yazıcının kelime başında *nun* yerine *kef* yazmış olduğu düşünülmüş veya kabul edilmiş oluyor ki böyle bir yazım yanlışlığının yapılması pek rastlanan bir durum değildir.

Bu nedenle yazımda bir yanlışlık bulunduğunu düşünmek yerine bir eksiklik olduğunu düşünmek daha doğru olacaktır. Yazıcının Drs.34b.12’de geçen “*Fānī dūnyā* ك → كم *kā[m]le kaldı?*” cümlesinde de kelimeyi eksik yazmış olması bize buradaki doğru kelimenin *ne* değil *kime* olduğunu açıkça gösteriyor çünkü bu dize, ayrıca Drs.79a.2, 102b.5, 147b.2, 153b.9 ve Vat.84a.1, 91b.1, 99b.12, 106a.4.’te de *Fānī dūnyā kime kaldı?* şeklinde geçiyor. Benzer tamir için bk. Drs.19a.13 notu.

Drs.139a.2-3 (ME 274.2-3) Ağz taklidi.

1. *bēşigüm* → *pēşigüm*,

2. *dadum* → *fadum*.

“Mere kâfirler, bu ‘arabayı *پیشم* *pēşigüm* şandum, sizi *yamrı yumrı* طادم *fadum* dâyetm şandum, dedi.”

Yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan kelime şimdiye kadar *bēşigüm* şeklinde okunmuştur. Ancak, Dede Korkut’ta bu örneğin *پیشم* yazılmış olmasına karşılık *beşik* kelimesinin diğer örnekleri, *بشك* şeklinde, yani *be* ile yazılmıştır:

Drs.28a.11: “Tolaması [altun] *bēşik*de beledüğüm oğul!”

Drs.29b.12: “Şāh Hāsanıla Hüseynün *bēşigi* ağac”

Drs.36b.4: “...Bay Böre Beg oğlına *bēşik* kertme yavuklı olsun”

Drs.40a.10: “...Beyregün *bēşik* kertme nişānlusı adahlusıydı.”

Drs.84b.1: “tolama[sı altun] *bēşik*lerde beledüğüm oğul!”

Drs.136b.3: “*Bēşik*de koyup gētdüğüm *kardeşuğum-mı-sın?*”

Drs.136b.10: “*Bēşik*de koyup gētdüğün *kardeşuğam*”

Şimdi, *beşik* kelimesinin neden Drs.139a.3’te bu örneklerden farklı olarak *p* ile yazılmış olduğunu araştıralım. Bunun için bir özet yapmak gerekiyor. Cümlelerin iki sayfa öncesinde ozan, Oğuz beylerinin yedi gün uyuduklarını söyler:

Drs.138a.12: “Meger hānum Oğuz begleri yedi gün uyurıdı”

Bu cümlelerin devamında Kazan’ın uyuduğu anlatılır. *Kâfirler Kazan’ı* yattığı yerde yakalayarak arabaya bağlar, tutsak alır ve götürürler. Kazan arabanın sarıntısından uyanır, elindeki ipleri koparır ve ellerini birbirine vurarak yüksek sesle güler; *kâfirler*, kendisine “*Kime gülersin?*” (Drs.139a.2) diye sorunca yukarıdaki söz konusu cümle ile cevap verir.

Kazan için düşmanlarının kendisini arabaya bağladıkları ipi koparmak bir çocuk oyuncuğu gibidir; ancak düşmanları bunu dikkate almamıştır. Bu nedenle ellerini birbirine çarparak güler ve bu hareketiyle kendisini tutsak eden düşman-

ların gülünç duruma düştüklerini anlatmak; onları rencide etmek, aşağılamak ister. Düşmanları kendisine kime güldüğünü sorduklarında ise Kazan, bu cümlede *bêşik* kelimesini kasıtlı olarak *pêşik* şeklinde, *p*'li söyler yani çocuk diliyle konuşarak *be*'yi *pe*'ye çevirir düşmanlarını hiç önemsemediğini vurgular ve aşağılama tavrını bu dille de sürdürmüş, pekiştirmiş olur. Kazan, yine aynı amaçla cümledeki *dadı* kelimesinin ilk ünsüzünü değiştirerek *dadum* şeklinde söyler, aynı tutumunu sürdürür ve pekiştirir çünkü kelimenin buradaki *طاد* şeklinde yazılışına karşılık Dede Korkut'taki diğer iki örneği (Drs.40b.3, 41a.10) *دادی* şeklinde, yani *dal* ile yazılmıştır.

Kazan, aynı cümledeki *yamrı yumrı* ikilemesini de aşağılama ve alay etmenin üçüncü bir ögesi olarak kullanmıştır çünkü düşmanlarını *yamrı yumrı* dadısına benzetmekle daha önce yapmış olduğu çocuk sayma göndermesini bedeni eğri büğrü olmuş, gücü tükenmiş bir yaşlı kadın çağrışımıyla daha da pekiştirmiş olmaktadır. Kısacası Kazan, burada hem davranışlarıyla hem de seçtiği konuşma şekliyle düşmanlarını yerin dibine batırarcasına aşağılamış olmaktadır yani Kazan'ın iplerini koparıp ellerini birbirine çarparak kahkaha atması, *b->p-*, *d->t-* ünsüz değişikliklerini yapması ve düşmanlarını *yamrı yumrı* bir dadiya benzetmesi düşmanlarını aşağılamayı ayrı ayrı pekiştirmiş unsurlardır.

Bu örneklerde anlatıcı ozanın kullandığı sesleri değiştirme ve taklit yöntemi, sözlü dili çok gerçekçi bir şekilde yansıtır. Benzer örnekler için bk. Drs.40a.12, Drs.76b.3, Drs.110a.12, Drs.115a.7-9, Drs.117a.5, Drs.126b.9, Drs.130a.12, Drs.143a.11 notları.

Drs.139b.6 (ME 275.6) üz-: incitmek.

“Teküre eydür: Kerem eyle ol Tatarı kıyudan çıkar. Kızcuğazuñ belini üzer a! yer altında kızcuğazuma binerimış.”

M. Ergin yukarıdaki metinde geçen *üz-* fiili için “*Koparmak, kesmek, yüzmek (derisini, kabuğunu soymak, koparmak), çeke çeke koparmak*” (MEII: 307) anlamlarını vermiş ve fiili “*koparıyor*” (DKK: 218) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay fiilin anlamını “*ayırarak, kesmek, koparmak*” (OŞG: 299) olarak vermiş ve fiili “*kırar*” (DKH: 156) şeklinde aktarmıştır.

Bağlama göre söz konusu yukarıdaki cümlede fiilin anlamı, ‘incitmek’ olmalıdır.

Drs.139b.6 (ME 275.6) üzer → üzer a!

“Teküre eydür: Kerem eyle ol Tatarı kıyudan çıkar. Kızcuğazuñ belini اوزره **üzer a!** yer altında kızcuğazuma binerimış. Kalan ölülerümüzi cem‘ ederimış hem ölülerümüz için vërdüğümüz aşî ellerinden çeküp alup yerimış. Anuñ elinden ne ölümüz ne dirimüz kırtılurımış. Dîñün ‘ışkına ol eri kıyudan çıkar!’”

Ergin yukarıda, metindeki yazılışı gösterilmiş olan ibareyi *üzer* okumuş ve yazım şekline dikkat çekmiştir. Gökyay (OŞG: 135.24) ve Tezcan ise kelimeyi dipnot vermeksizin *üzer* okumuşlardır. Ben, daha önce metindeki yazılışına dikkat çekmiş ve ibareyi *üzer* okumuştum.

Yukarıdaki metin, *Kazanın Tutsak Olduğu Boy*'da geçer. Bu *boy*'da tekfurun karısı *Kazan*'ın nasıl biri olduğunu merak eder, kendisini görmek için zindana gider, *Kazan*'a yer altında mı yer üstünde mi daha rahat yaşadığını, ne yiyip ne içtiğini, neye bindiğini sorar. *Kazan*, cevabında kadının ölülerinin ruhuna verdiği yemekleri ellerinden aldığını ve onlara bindiğini söyler. Kadın bu söz üzerine *Kazan*'a yedi yaşında bir kızının öldüğünü söyler ve *Kazan*'dan ona binmemesini ister ancak *Kazan*, ölülerinin arasında kızından daha güçlüsünün olmadığını ve hep ona bindiğini söyler. Bunun üzerine kadın tekfurun yanına gelir ve yukarıdaki sözleri söyler. Bağlama göre *üzer* kelimesinin sonunda yazılmış olan *he*'nin pekiştirme ifade eden *a!* edatını gösterdiği anlaşılıyor.

Benzer örnekler için bk. Drs.13a.10 notu.

Drs.140a.6 (ME 276.6)

دراز کافر → دراز کافر = *bir er* (kāfir) → [bir] *dirāz* (kāfir).

“Vardılar [bir] *dirāz* kāfir getürdiler.”

Yukarıda, metindeki yazılışı gösterilen ve daha önce araştırmacıların *bir er kāfir* şeklinde okudukları ibare ile ilgili olarak yukarıdaki tamiri yapan S. Tezcan'dır. Tezcan, yazdığı notta Ergin ve Gökyay'ın *bir er kāfir* okuyuşlarının doğru olmadığını, bağlam ve yazım şekliyle hareketle burada *dirāz* 'uzun' bulunması gerektiğini yazmıştır (DKON: 351).

Tezcan'ın tamininin doğru olduğunu düşünüyorum ve bu konuda birkaç gerekçe eklemek istiyorum:

1. Birinci tamir olarak *bir* kelimesinin eklenmesi, bağlama uygun düşen bir tamirdir.

2. Ayrıca *bir* kelimesi şu cümlede de atlanmış, yazılmamıştır:

Drs.7a.13: “Oğuz begleri [bir] birin gelüp yığnak olmağa başladı.”

3. İkinci tamirde, üstüne binilmek üzere istenmiş olan bir adam için *diraz* 'uzun' sıfatının kullanılmış olduğunu düşünmek, bağlama gayet uygun düşüyor. Aynı zamanda burada yapılan tamirle sadece metinde دراز şeklinde yazılmış olan kelimenin son harfi üzerine bir nokta eklenmiş oluyor: دراز Dresden yazıcısının noktalı harflerde bu tür yanlışları sıklıkla yaptığı bilinen bir gerçektir. Nitekim Dresden nüshasında geçen şu örneklerde de söz konusu örnekte olduğu gibi *ze* yerine *re* yazılmıştır:

ağız 122b.10, 124a.13	gezdürdi کردردی 69b.10	sözümüz سورمز 12a.13
azgünü ارغونی 21a.1	gözine کورنه 26a.4	taş طار 68b.6
azlanma ارلنه 29b.7	Oğuz اغور 3a.8, 33b.13	Oruz اورور 28b.6
bizi بری 121a.7	kağaruz قارغر 8b.8	Oruzi اوروری 30b.13
bizi بری 121a.7	Kazana قرانه 20b.11	uz اور 118a.8
Boğazça بخارچه 59a.2	kızcuğazları قرجغزلی 118b.9	uzanur اورائر 23b.4
Bügdüz بکدر 112b.13	kızu قوری 115a.4	üzdi اوردی 122b.2
dizi دری 20a.10	mahmuzladı مهمورلدي 24a.2	yazmaz یارمز 67a.6

Benzer tamir için bk. Drs.7a.13 notu.

Drs.140a.9 (ME 276.9) **kaç-**: kavuşturmak, geçirmek.

“Kâfirün arhasına eyer şaldı, ağzına uyan urdı. çoları çekdi, şıçradı, arkasına bindi. Ökçesin ökçesine kaçdı kaçpurğasın kaçına kaçşurdu, uyanın çekdi, ağzın ayırdı, kâfiri öldürdi.”

M. Ergin yukarıdaki metinde geçen *kaç-* fiilinin anlamını “*kakmak, vurmak, dikmek, başa kakmak, yüze vurmak*” (MEII: 161) olarak vermiş ve fiili “*vurdu*” (DKK: 219) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay fiilin anlamını “*çakmak, itmek, vurmak, bir şeyi döğmek, bir şeye bir şeye vurmak*” (OŞG: 232) olarak vermiş ve fiili “*kaktı*” (DKH: 157) şeklinde aktarmıştır.

S. Tezcan yukarıdaki metinle ilgili olarak şu yorumu yapmıştır:

Burada, *ökçesin ökçesine kak-* deyimini ‘iki ökçeyi birbirine yanaştırıp sıkıştırmak’ anlamına olabileceği gibi ‘mahmuzlarını birbirine yanaştırmak’ anlamına da olabilir. (DKON: 352).

Ancak, bu metinde, anlatılan olayın sırası ve fiilin hemen sonrasında geçen “*kaçpurğasın kaçına kaçşurdu*” ifadesi, Tezcan’ın belirttiği birinci ihtimalin daha uygun olduğunu gösteriyor yani fiilin anlamı ‘kavuşturmak, geçirmek’ olmalıdır.

Drs.140a.10 (ME 276.10) **ayır-**: yarmak, yırtmak.

“Uyanın çekdi, ağzın ayırdı, kâfiri öldürdi.”

Ergin, yukarıdaki cümlede geçen *ayır-* fiilinin anlamını “*ayırarak*” (MEII: 28) şeklinde vermiştir. Gökyay da Ergin gibi fiili gerçek anlamda düşünmüş olacak ki anlam vermeksizin “*türlü yerlerde*” (OŞG: 169) notuyla yetinmiştir. Bu fiil, Azerbaycan Türkçesinde “*yarmak, parçalamak, kesmek*” (Altaylı 1994: 73-74) anlamına kullanılır. Yukarıdaki cümlede de bağlam, fiilin ‘yarmak, yırtmak’ anlamında kullanıldığını gösteriyor.

Drs.140b.1-7 (ME 277.2)

Aliterasyon ve pekiştirmeye dayalı düzeltmeler:

1. بیک → اون: on
2. ییلامدم → ییلمدم: yelmedüm
3. اتیشمد → الیشمد: alışmadum
4. طوناتمدم → توناتمدم: tonanmadum

“On biñ erden yağı gördümise ‘Oyunum.’ dëdüm.

Yigirmi biñ er yağı gördümise yelmedüm.

Otuz biñ er yağı gördümise ota şaydum.

Kırk biñ er yağı gördümise kıya bakdum.

Elli biñ er [yağı] gördümise el vërmedüm.

Altmış biñ er [yağı] gördümise alışmadum.

Seksen biñ er [yağı] gördümise seksenmedüm.

Ŧoksan biñ [er] yağı gördümise tonanmadum.

Yüz biñ er [yağı] gördümise yüzüm dönmedüm.”

Tezcan yukarıdaki *soylama* ile ilgili olarak bir not yazmış ve son beş dizede gösterilen tamirlerin gerekçelerini belirtmiş, kelimelerin anlamları üzerinde durmuştur (DKON: 352-355).

Yukarıdaki *soylamanın* dizelerinde *cesaret* ve *yiğitlik* temasına vurgu yapıldığı için aynı kelimelerin veya aynı cümle kalıbının tekrarına dayalı pekiştirmeler kullanılmıştır. Ayrıca metinde koyu harflerle belirtilmiş olan ön uyak ve aliterasyon bu pekiştirmeyi güçlü kılıyor:

On biñ er yağı gör- / **o**yunum de-,
ylgirmi biñ er yağı gör- / **y**elme-,
otuz biñ er yağı gör- / **o**ta say-,
kırk biñ er yağı gör- / **k**ıya bak-,
elli biñ er yağı gör- / **e**l ver-,
altmış biñ er yağı gör- / **a**lış-,
seksen biñ er yağı gör- / **s**eksenme-,
toksan biñ er yağı gör- / **t**onanma-,
yüz biñ er yağı gör- / **y**üz dönme-.

Bu noktaları hatırlattıktan sonra metindeki yazılışından farklı okunmuş olan kelimelerin okuma gerekçeleriyle ilgili kısa bazı açıklamalar yapmak istiyorum:

1. Birinci dizedeki tamir (اون → بیک: on), dize başlarındaki sayılara yani *soylama*daki bağlama ve ön uyağa (koyu punto ile belirtilmiş kısımlar) göre yapıldı. Burada yazıcının gözü aynı satıra veya alt satırın başına takılmış olabilir.

2. İkinci dizedeki tamir (ييلمد → ييلمد: yelmedüm), bağlam ve ön uyak (koyu punto ile belirtilmiş kısımlar) dikkate alınarak yapıldı.

3. Altıncı dizedeki tamir (اليشمد → ايشمد: alışmadum), bağlam ve ön uyak (koyu punto ile belirtilmiş kısımlar) dikkate alınarak yapıldı.

4. Sekizinci dizedeki tamir (طونانمد → طونانمد: tonanmadum), bağlam ve ön uyak (koyu punto ile belirtilmiş kısımlar) dikkate alınarak yapıldı.

Ayrıca metinde köşeli parantez içerisinde gösterilen tamirler ise dizelerin birbirine göre durumu (paralellik), pekiştirme ve bağlama göre uygundur.

Drs.140b.10 (ME 277.10) [yitür meni].

“Elüğe girmiş iken, mere kâfir, öldür meni, [yitür meni]”

Yukarıdaki cümlede gösterdiğim tamirin yapılması gerekir. Nitekim cümle, metnin devamında yer alan *soylamalarda* dört defa²⁶⁰ teklif ettiğimiz şekilde geçiyor:

“Elüğe girmişiken, mere kâfir, öldür meni, *yitür meni*”

Drs.140b.11 (ME 277.11)

[Oğuz erenleri тұruriken seni ögmegüm жоқ.]

“Elüğe girmiş iken, mere kâfir, öldür meni,

Қара қилың шал бойыңа, kes başым,

қилыңдан шапарым жоқ,

Gendü aşlum, gendü köküm şımağum жоқ,

[Oğuz erenleri тұрuriken seni ögmegüm жоқ.]”

Tezcan, yukarıdaki metinde verilen tamiri yapmış ancak bu konuda bir gerekçe yazmamıştır. Kazan'ın tutsak düştüğü hikâyede düşmanları, Kazan'dan kendilerini övmesini Oğuz'u yermesini isterler. Kazan bunun üzerine arka arkaya beş *soylama* *soylar*. Kazan'ın her *soylamasının* sonunda, tekrar ettiği dört cümleden oluşan bir dördlük geçer. Birinci *soylamanın* sonundaki dördlük yukarıdaki metindir. Diğerlerine göre en sağlam ve en iyi bütünlük gösterdiğini düşündüğüm dördlük ise ikinci *soylamanın* sonunda geçen şu dördlüktür:

Elüğe girmiş iken, mere kâfir, öldür meni, yitür meni,
 Şal kılıcuñ kes başum, kılıcuñdan şaparum yok,
 Gendü aşlum, gendü köküm şımağum yok,
 Oğuz erenleri tıruriken seni ögmegüm yok. (Drs141a.10-12)

Tezcan, bu ikinci *soylamadaki* dört cümle ile diğerlerini karşılaştırarak olsa gerek, bir, üç, dört ve beşinci *soylamada* tamirler yapmıştır. Yukarıda, birinci *soylamay*ı verdim. Tezcan, *soylamaların* diğer üçünün son dört dizesini şu şekilde tamir etmiştir:

“Elüğe girmiş iken mere kâfir, öldür meni, yitür meni,
 Kılıcuñdan şaparum yok,
 Gendü aşlum, gendü köküm şımağum yok,
 [Oğuz erenleri tıruriken seni ögmegüm yok.]” (Drs.141b.10-11)

“Elüğe girmiş iken, mere kâfir, öldür meni, yitür meni,
 Gendü aşlum, [gendü] köküm şımağum yok,
 [Oğuz erenleri tıruriken] seni ögmegüm yok.” (142a.6-7)
 “Elüğe girmiş iken, mere kâfir, öldür meni, yitür meni,
 kılıcuñdan şaparum yok,
 Gendü aşlum, [gendü köküm] şımağum yok,
 [Oğuz erenleri tıruriken seni ögmegüm yok.]” (142b.3-4)

Söz konusu *soylamadaki* son dört dize, bunların öncesinde verdiğim ikinci *soylamanın* sonundaki dörtlülle karşılaştırıldığında diğer dördünde eksiklik olduğu anlaşılıyor. Ergin ve Gökyay da bunu kısmen fark ederek yukarıdaki üçüncü *soylamada* 7. dizeye *kendü* (OŞG: 138.18) kelimesini eklemişler. Gökyay ayrıca, beşinci *soylamanın* 3. satırındaki cümleye *gendü köküm* eklemesini de yapmıştır: *Kendü aslum, kendü köküm* şımağum yok. (OŞG: 138.35)

Yukarıda özet olarak sunduğum değişikliklere ben de katılıyorum. Ancak acaba beş *soylamanın* sonunda **da** tekrar edilen kısımların en sağlam ve tutarlı olduğu anlaşılan ikinci *soylama* sonundaki dört dizeye (Drs.141a.10-13) göre tamir edilmesi daha doğru olmaz mı?

Drs.141a.1 (ME 278.1) **gızgın** → Fir'avn.

“Yüksek yüksek kara tağdan taş yuvalansa
 kaba ökçem, uyluğum karşı tutan Kazan eridüm.
فرعون Fir'avn şişler yükleyüp yerden çıksa
 kaba ökçemile perçin kılan Kazan eridüm.
 kaba kaba begler oğlu gavğa kılsa
 kamçı salup tıñdüren Kazan eridüm.

Yüce bağları tuman tursa,
 kara pusarık, deli [püki] kopsa,
 kazağucumun kulağı görünmez olsa,
 kayrı eren kulağızsız yol yaşılsa
 kulağızsız yol başaran Kazan eridüm.” (Drs.140b.12-141a.6)

Araştırmacılar yukarıdaki metnin üçüncü dizesinde geçen ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan kelimeyi genel anlamda *Fir'avn* okumuş; Hamit Araslı ise burada bir yazım yanlışlığı yapılmış olduğu düşüncesiyle kelimeyi *gızgın* şeklinde okumuştur (Araslı 1962: 143).

V. Sultanov bir yazısında Araslı'nın bu okuyuşunun doğru olduğunu savunmuş ve şunları yazmıştır:

Drs.141a.1'de genellikle, *firaun şişler* şeklinde okunan parçayı Araslı *kızgın şişler* olarak onarmıştır. Bu onarımı biz haklı buluyoruz. *Firaun şişler* gibi anlamsız bir ifadedense, *kızgın şişler* daha mantıklıdır, metne daha uygundur. İkincisi, *kızgın* kelimesi burada sanat açısından da yerindedir, çünkü Kazan Han'ın söylediği bu parça *k* sesinin aliterasyonu üzerinde kurulmuştur: *kaba, kızgın, kamçı, kara, kayrı, kulağızsız...* Üçüncüsü, *firaun* 'Dede Korkut' için yabancı bir kelimedir (...). Dresden yazmasının 141a. sayfasının tam yukarı sağ kenarında yerleşen söz konusu kelime *kāf* ve *ğayın* harflerinin noktaları sonradan silinmiş olabilir veyahut bu noktaları yazmayı müstensih unutmuştur (Sultanov 2001: 120).

Bence söz konusu kelime *Fir'avn* okunmalıdır; bu düşüncemin gerekçeleri şöyledir:

İlk itirazım Sultanov'un yazımla ilgili yapmış olduğu yoruma olacaktır. Metinde **فروغ** şeklinde yazılmış olan kelimenin *kızgın* okunması durumunda sadece *kāf* ve *ğayın* harflerinin noktalarının sonradan silinmiş olduğunu kabul etmemiz yetmiyor; ayrıca *ze*'nin noktasının yazılmamış olduğunu da kabul etmek gerekiyor. Bir kelime noktalarla ilgili üç yanlışlığın yapılmış olma ihtimali çok zayıftır.

İkinci olarak konuya bağlam açısından bakıldığında *Fir'avn* kelimesinin burada hiç de anlamsız olmadığı, tam tersine oldukça anlamlı olduğu görülecektir. Bunun için öncelikle bir özet yapmak gerekiyor: Kazan Bey, bir sabah beylerle erkenden ava çıkar; avlanırken bir şahinin peşinden gider fakat yorulup uykusu gelince beylerine “*gelün yatalum*” der ve hep birlikte uyurlar.

Düşmanları; Kazan ve beylerinin uyumakta olduğu haberini alınca bunların üzerine baskın düzenler, Kazan'ın yirmi beş beyini şehit eder, uyumakta olan Kazan'ı yakalayıp arabaya yükler, sıkıca bağlar ve götürüp hapse koyarlar. Bir gün Kazan'ı tutsak eden kale tekfur beylerini toplar ve Kazan'la ilgili olarak kendilerinden görüş sorar. Görüşme sonucunda Kazan'ı -kendilerini övmesi ve Oğuz'u aşağılaması şartıyla- serbest bırakmaya karar verirler. Kuzun, bu teklif

karşısında tam altı *soylama soylar*, ancak bunların hepsinde tekfurun istediğinin tersine kendini ve Oğuz'u överek yüceltir, düşmanlarını aşağılar. İşte üzerinde durmak istediğimiz kelime, ikinci *soylamanın* üçüncü dizesinde geçer.

Bu bağlam içinde *Firavun* özel adının yer alması bağlama uygun düşüyor. Kazan istiareler kullanarak kendini ve Oğuzu övüp yüceltmeye, düşmanı aşağılamaya başlar yani düşmanın istediğinin tam tersini yapar. Kazan bu dizelerde yüksek dağ başından yuvarlanan *kayalara ökçesiyle* veya *uyluğuyla* karşı durduğunu; Firavun'un dirilip yerden şişleriyle *çıkması* durumunda ise *şişlerini ökçesiyle* perçinlediğini yani etkisiz kıldığını söyleyerek bu telmih ve metaforlarla her türlü tehlikeye karşı koyacak cesarete ve güce sahip olduğunu ve bu gücü kendinde gördüğünü vurgulamış oluyor; kendini ve Oğuz'u yüceltmek, karşısındaki düşmanı ise aşağılayarak ona korku salmayı amaçlıyor.

Firavun Kuran'da (Fecir, 10. ve Sad, 12. ayetler) "ve Fir'avne zil evtād" = 've kazıklar sahibi Firavun' şeklinde anılıyor. Musa peygamberin kıssasında Firavun'un, Musa Peygamber'in dinine inanmış olan eşi Asiye ile diğer inananları kazıklara bağlayıp türlü işkenceler yaptığı anlatılır. Araslı'nın kelimeyi *gızgın* okurken cümledeki *perçin kıl*- deyimini dikkate aldığı; ancak yukarıdaki dinî ve tarihî olayı atladığı anlaşıyor. Oysa Kazan Bey, burada kendisinin dirilip şişleriyle yerden çıkması durumunda Firavun gibi bir inançsız azgınla bile baş edebilecek bir kahraman olduğunu söylemiş oluyor. Kazan; bu cümleyle söz konusu kıssayı hatırlatarak telmih yapmış, kendi inanç ve özgüvenini vurgulamış, karşısındaki düşmanı daha da aşağılamış olmaktadır.

Söz konusu metnin devamında yer alan yedi dizede anlatılanlar da bu bağlamı destekliyor çünkü Kazan, bu dizelerde *koca koca* beylerin çocukları arasındaki kavgaları başkaca bir silaha bile ihtiyaç duymadan sadece kamçısını kullanarak sonlandırdığını; atının kulağının bile görünmeyeceği derecede dağ başlarını kapkara sis duman tutup, fırtına çıkıp başkalarının yol şaşırdığı durumlarda ise kılavuzsuz yol başardığını söylüyor. Kısacası Kazan; düşmana karşı üstünlüğünü, kararlılığını, kahramanlığını ve hiçbir tehlike veya tehdide boyun eğmezliğini üstüne basa basa söylemiş ve gözdağı vermiş oluyor; her türlü kötü şart veya tehdidin üstesinden gelebileceğini yüksek bir özgüven ile vurguluyor.

Drs.141a.3 (ME 278.3) *tağlara* → *tağları*.

"Yüce *طنلاري* *tağları* *tuman* *tursa*

Kara *pusarı*, *deli* [*püki*] *köpsa...*"

Ergin yukandaki cümlecikte geçen ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan kelimeyi *tağları*; Gökyay *dağları* (OŞG: 137.1) şeklinde okumuştur. Tezcan ise kelimeyi *tağlara* şeklinde okumuş ve kelimenin metinde yanlışlıkla "*TGLRY tağları*" (DKO: 305) şeklinde yazılmış olduğunu düşündüğünü belirtmiştir.

Bence, söz konusu kelimenin yazılışında bir yanlışlık yoktur ve burada, *yük-leme durumu eki (+ı)*, *yönelme durumu eki (+a)* yerine kullanılmıştır. Nitekim Eski Anadolu Türkçesinde isim durum eklerinin birbiri yerine kullanıldığı sık görülen bir durumdur. *Tarama Sözlüğü* Ekler cildinde *yükleme durumu* ekinin *yönelme durumu eki* yerine kullanıldığını gösteren birçok örnekten biri şöyledir:

“Huda verdi anı bize kılağuz

Ki doğru yolu anunla varavuz” (TSE: 108)

Bir başka çalışmada aynı ekle ilgili olarak şu örnek tespit edilmiştir:

“niçe veled halk için, bir ‘aşı için

yıl on ikay ağlayup yalvara sen *tenriyi*” (Gülsevin 1997: 36)

Dede Korkut’ta ad durum eklerinin birbirleri yerine kullanıldığı başka örnekler de vardır. Bunun için Drs.11a.1, 15b.5, 24a.7-10, 68a.5, 68b.2, 75b.8-9, 130a.9-10 notlarına bakılabilir.

Drs.141a.4 (ME 278.4) [püki]

“Yüce tagları tuman tursa

Kara pusanık, *delü* [püki] kopsa”

M. Ergin yukarıdaki dizelerde bir tamir yapmamış ve *delü* kelimesi için “*deli, deli dolu, yaman, cesur*” (MEII: 80-81) anlamlarını vermiş ve ikinci dizeyi “*Kapkara sis deli kopsa*” (DKK: 220) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay ikinci dizedeki deyiimi sözlükte “*deli kopmak*” (OŞG: 193) şeklinde işlemiş, ancak herhangi bir anlam vermemiş ve ikinci dizeyi “*Karapusa-rık delice ortalığı bürüse*” (DKH: 158) şeklinde aktarmıştır.

S. Tezcan ise metni yukarıdaki gibi tamir ederek okumuş ve yazdığı kısa notta şu açıklamayı yapmıştır:

Ekleme, Drs.105b.12-13’e göre yapılmıştır ve kesin değildir. Kesin olan *deli*’den sonra bir sözcüğün eksik olduğudur. Bu, *püki* olabileceği gibi, *yél* ya da *boran* olabilir. Ne var ki bunlar DKK’nda *kop-* ile birlikte geçmiyor; buna karşılık 105b.12-13’te *püki kop-* geçiyor. (DKON: 357).

V. Zahidoğlu araştırmacıların kelimeyi *deli*; H. Araslı, S. Alizade ve Ş. Çemşidov’un *dolu* okumalarına itiraz ederek bu konuda şöyle der:

Kanaatimizce KDK metninde her iki parçada geçen kelimenin *dalı* / *dalı* ‘tipi’ şeklinde okunması ile mevcut yayımlardaki yanlışlıklara son koyulabilir. Bununla da metindeki ifadeler *dalı olmuş* ‘tipi olmuş’, *dalı kopsa* ‘tipi kopsa’ olarak algılanmış ve ifadelerin kullanımı da doğal mecra ya yönelmiş olur. (Zahidoğlu 2004b: 3317)

Zahidoğlu, bu düşüncesine kanıt olarak Kaşgarlı'da geçen *talğağ* 'tipi', *tol-ğağ* 'sıkıntı, iç ağrısı' ve *tol-> tal-* 'burmak, dolamak' kelimelerini verir (2004: 3317-3318).

Metinde دلی şeklinde yazılmış olan bu kelime için Tezcan'ın tereddüt belirterek yapmış olduğu yukarıda gösterilen tamirin doğru olduğunu düşünüyor ve bu konuda bazı gerekçeler sunmak istiyorum. Bunun için önce ilgili dizinin geçtiği *soylamanın* baş kısmını görelim:

Yüksek yüksek kara tağdan taş yuvalansa
 kaba ökçem, uyluğum karşı tutan Kazan eridüm.
 Fir'avn şişler yükleyüp yerden çıksa
 kaba ökçemile perçin kılan Kazan eridüm.
 kaba kaba begler oğlu gavğā kılsa
 kamçı şalup tıñdüren Kazan eridüm.
 Yüce tağları tuman tursa,
 kara pusarık, deli [püki] kopsa,
 kazagucumun kulağı görünmez olsa,
 kayı eren kulağızsız yol yañılsa
 kulağızsız yol başaran Kazan eridüm. (Drs. 140b.12-141a.6)

Tezcan'ın sözünü ettiği ve tamir için örnek aldığı yüklemi *püki kop-* olan cümle şöyledir:

Drs.105b.12: “Yel esdi, yağmur yağdı, **püki kopdı.**”

Ayrıca bir başka yerde geçen şu cümlede ise *delü ol-* fiili geçiyor:

Drs.59a.12: “Men bu yerden gedeli **delü** olmuş,
 San delim ağca karlar yağmış, dize yetmiş”

Dede Korkut metninde دلی (*deli*) ve دلر (*delü*) olmak üzere iki şekilde yazılmış olan bu kelimenin, sesteşi olan ‘deli’ anlamındaki kelimeyle karıştırılmış ve bir arada işlenmiş olduğu anlaşıyor. Ergin, metinde her iki şekilde yazılmış olan bütün örnekleri “*delü deli dolu, yaman, cesur*” (MEİI: 80-81) şeklinde tek başlık altında işlemiştir. Gökyay ise bütün örneklerin yerini vermemekle birlikte sözlükte kelimeyi *delü* ve *deli* olmak üzere iki başlık altında göstermiş ve gönderme yaparak metindeki farklı yazıma dikkat çekmiştir (OŞG: 194).

Drs.59a.12'deki cümlede geçen *delü ol-* fiilinin ‘fırtına çıkmak’ anlamında kullanılmış olduğu yukarıda Drs.59a.12 notunda açıklanmıştır.

Şimdi söz konusu üç cümleyi karşılaştırmak için bir arada görelim:

Drs.105b.12: “Yel esdi, yağmur yağdı, **püki kopdı.**”

Drs.141a.4: “kara pusarık, **deli [püki] kopsa...**”

Drs.59a.12: “Men bu yerden gedeli **delü** olmuş,
 San delim ağca karlar yağmış, dize yetmiş”

Yukarıdaki ilk iki örneğin yüklemi *kop-* olduğuna göre birinci cümleye göre ikinci cümlede [*püki*] *kopsa* şeklinde bir tamirin yapılması ve bunun ‘kar fırtınası çıksa’ şeklinde anlaşılması gerektiği açıktır; üç cümlemin bağlamı da bu tamirin doğru olduğunu açıkça gösteriyor.

Ayrıca *deli* veya *delü* okunacak şekilde yazılmış olan yukarıdaki iki örneğin anlamından emin olmak için şu kanıtlar da gösterilebilir:

**Derleme Sözlüğü* 3814’te *talaz, talas*, Anadolu ve Rumeli’nin birçok yerinden ‘kasırğa, fırtına’ anlamında derlenmiştir.

**Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*’nde *fırtına* kelimesinin karşılıkları *davıl* (Başkurt, Kazak, Tatar) ve *davul* (Özbek, Uygur) (Ercilasun vd. 1991: 244-245) şeklinde verilmiştir.

**Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*’nde *kasırğa* kelimesinin karşılıkları ise *köslö davıl* (Başkurt), *davıl* (Kazak), *dobul* (Kırgız), *köçli davıl* (Tatar), *davul* (Uygur) şeklinde verilmiştir. (Ercilasun vd. 1991: 244-245)

**Derleme Sözlüğü*’nde bu kelime ile ilgili olarak ayrıca “*Delimemet: Kışın kuzeyden çok hızlı esen rüzgar. (Ant.)*” (s.1413), “*delibeçe: Kocakarı soğuğu (Sarıkamış)*” (s.1411), “*deligücük: Şubat ayı (Or. ve köyleri)*” (s.1412), “*deliyel: 1. Güneyden esen rüzgar, kible yeli (Brd.), 2. Kara yel (Acıpayam Dz.)*” (s.1414) verileri geçiyor.

*Türkiye Türkçesinde de *deli rüzgâr, deli fırtına* deyimlerinin kullanıldığını biliyoruz.

Benzer düzeltme için bk. Drs.59a.12 notu.

Drs.141b.3 (ME 279.3) <şu dibinde>

“Arkıc kırdı yaykanur ‘Ummân denizinde

Şarp yerlerde yapılmış kâfir şehri.

Şağa şola çırpındı urur yüzgeçleri,

Şu dibinde [taklı] döner bahrîleri,

‘Tanrı menem!’ dëyü <şu dibinde> çağırşur ‘âsî-leri”

Yukarıdaki metnin son dizesinde *şu dibinde* ikinci defa yazılmıştır. Tezcan bunlarla ilgili olarak “*Bu dizede: şu dibinde’nin yanlışlıkla tekrarlanmış olduğunu sanıyorum: Fakat metnin bağlamı pek açık olmadığı için metinden çıkaramıyorum.*” (DKON: 359) demiştir.

Bence *şu dibinde*, yazarının gözünün üst satıra takılması sonucu üçüncü satırda yanlışlıkla tekrar yazılmıştır. Şimdiye kadarki çalışmalarda, olduğu gibi okunmuş ve metne dahil edilmiştir. Buradaki iki kelimenin fazlalık olduğu kabul edilerek metinden çıkarılmalı ve dize *Tanrı menem! dëyü çağırşur asileri* şeklinde okunmalıdır.

Drs.141b.3-4 (ME 279.3-4)

öñin koyup tersin okı-: sapık cinsel ilişkiye davet etmek.

“Öñin koyup tersin okur kıızı, gelini”

M. Ergin, yukarıdaki cümlede geçen *Öñin koyup tersin oku-* deyiminde geçen kelimeleri, ayrı ayrı işlemiş ve şu anlamları vermiştir:

ön: “ön” (MEII: 245)

koy-: “*koymak, bırakmak, sokmak, tıkmak*” (MEII: 192)

ters: “*ters, aksi*” (MEII: 288)

okı-: “*okumak, çağırmak*” (MEII: 230)

O. Ş. Gökyay, deymi sözlüğe “*önin koyup tersin okumak*” (OŞG: 268) şeklinde almış fakat anlam belirtmemiştir. Gökyay, daha sonra bir bildirisinde deyimle ilgili olarak şöyle diyor: “*Bu dizede kâfirin kıızı gelini önünü bırakıp tersini okumaktadır. Bana kalırsa, Kazan Bey burada, onlara bir cinsi sapıklık damgası vurmaktadır.*” (Gökyay 1994: 96) Gökyay’ın aynı tespiti, ayrıca *Destursuz Bağa Girenler*’de (Gökyay 1982: 216) de geçer.

Ayrıca Ergin ve Gökyay yukarıdaki cümleyi “*önünü koyup tersini okur kıızı gelini*” (DKK: 221, DKH: 158) şeklinde aktarmıştır.

S. Tezcan, Gökyay’ın *öñin koyup tersin okı-* deymi ile ilgili yukarıdaki tespitini atlamıştır. Bu nedenle yazmış olduğu nota “*Önceki metin yayınlarında nasıl anlaşıldığı belli olmayan bu cümlede...*” (DKON: 359) sözleriyle başlamış ve deymi Gökyay’ın verdiği şekilde tekrar yorumlamıştır.

Drs.141b.4 (ME 279.4) Şancıdanuñ → şıncıd anuñ

Arkıc kırdı yayқанur ‘Ummān Denjizinde.

Şarp yerlerde yapılmış kâfir şehri.

Şağa şola çırpındı urur yüzgeçleri.

Şu dibinde [taçlı] döner bahırleri.

Taңrı menem!, dëyü çağırşur ‘âşî-leri.

Öñin koyup tersin okur kıızı gelini.

Altun aşuқ oynar **شەنك** şıncıd anuñ begleri. (141a.13-141b.5)

Yukarıdaki dizeler Kazan Bey’in bir *soylamasının* baş tarafından alınmıştır. Son dizede geçen ve metindeki yazımı gösterilmiş olan kısım araştırmacılar tarafından *Şancıdanuñ* şeklinde okunmuş ve bir yer adı olarak düşünülmüştür. V. Zahidoğlu yazdığı bir makalede söz konusu okuma şeklinin yanlış olduğunu söyleyerek bunun şıncıd *anuñ* şeklinde okunması gerektiğini yazmış ve şıncıd

kelimesinin yapısıyla ilgili olarak şu açıklamaları yapmıştır:

Tamlamanın yanlış okunuşu esasen *sıncıd* kelimesinin anlamını belirlelenemesinden ileri gelmiştir. Bu kelime *sın* kökünden ve *-cıd* / *-çıd* ekinden oluşmuştur. *Sın* kelimesinin burada “put” anlamında olduğu kanaatindeyiz. (Zahidoğlu 2000b: 4)

Araştırmacı daha sonraki satırlarda söz konusu +*CID* ekinin Moğolca olduğunu ve Türkçedeki +*CI* eki gibi kullanıldığını yazmıştır.

Zahidoğlu’nun bu tespitinin doğru olabileceğini düşünüyor ve bazı gerekçeler eklemek istiyorum:

Başkırtça ve Tatarca’da *put* kelimesinin karşılığı *sın* şeklindedir (Ercilasun vd: 712-713)

Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türki ve Acemî ve Muğalî’de ise *sin*’in anlamı ‘put’ olarak verilmiştir (Toparlı vd 2000: 138).

Metnin ilk dört dizesinde kafir şehrinin yeri ve konumu hakkında tasvirler yapılıyor. Söz konusu kelimeleri *sıncıd anuñ begleri* ‘putperest onun beyleri’ şeklinde okuyup anladığımızda son üç dizede önceki dizelerde sözü edilen kafir şehrinin halkı da bir anlam bütünlüğü içerisinde tanıtılmış oluyor. Buna göre şehir halkı ve beylerinin isyan, sapıklık ve küfür içinde olduğu vurgulanmış oluyor.

Drs.141b.11 (ME 279.11)

صغوم → صغوم = *şığum* (yok) → *şı[ma]ğum* yok.

“Gendü aşlum, gendü köküm صغوم *şı[ma]ğum* yok.”

Yukarıdaki metinde geçen ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan kelimeyi, Ergin, Gökyay (OŞG: 137.39) ve Tezcan, yanlış yazılmış düşüncesiyle tamir ederek *şmağum* şeklinde okumuşlardır.

V. Zahidoğlu bu tamire karşı çıkarak burada yanlışlık olmadığını savunmuş ve metindeki yazılışına uygun olarak kelimeyi *şığum* şeklinde okumuştur. Zahidoğlu, -*GU* eki üzerinde durarak *Kıyasü'l-Enbiya*, *Kutadgu Bilig* gibi metinlerinden ve Çağdaş Türk Lehçelerinden tespit ettiği benzer örnekleri de kanıt göstererek ekin *hareket adı*, *sıfat fiil* ve *mutlak gelecek zaman* kavramı taşıyan bir özellikte kullanılmış olduğunu; *şığum* şeklindeki kullanılışın Dede Korkut’un daha eski nüshalarına dayandığını belirtmiştir (Zahidoğlu 2004a: 281-282).

Daha önce Zahidoğlu’nun bu görüşüne katılarak kelimeyi *şığum* şeklinde okumuştum. Ancak Dresden nüshasında geçen diğer örneklerle göre söz konusu kelimenin *şı[ma]ğum* şeklindeki tamininin doğru olduğu anlaşılıyor; konuyla ilgili olarak şu gerekçeler gösterilebilir:

1. Yukarıdaki -örnekte olduğu gibi- *mim* ünsüzünün yazılmamış olduğu şu

örnekler de tamire kanıt olarak gösterilebilir:

başmadum mı بادمي 60a.11	derilmişidi ديرلشدي 63a.12	olmasa اولسه 27a.2
bulışmaduñ mı بولشدكمي 54a.7	kimse كه 107a.1	Bamsam باسم 39b.10
çalmasa چاله 4a.6	kelime كله 79a.10	bulursam بولورسه 45b.2
yalmcağ mı بالنحنى 129a.8	kime كه 34b.12, 139a.2	

Bu yapıdaki fiillerin anlamı Türkiye Türkçesinde kullandığımız *geniş zaman olumsuz çekimi* (fiil-mA-m) ile karşılanabilir. Bu yapı, aynı zamanda *kesinlik, kararlılık* anlamı da taşır.

2. Dresden nüshasında aynı yapı (*Fiil-mAK+um +yok*) şeklindeki yapının 15 örneği bulunuyor:

koşağum قوماغم (yok) 18b.8, 18b.9, 18b.12, 18b.13, 19a.3	aşmağum (yok) اشماغم 124b.8
şımağum (yok) صمغم 140b.11, 141a.12, 142a.7, 142b.3	dönmegüm (yok) دونمگم 133a.2
ögmegüm (yok) اوگمگوم 142a.7, 142b.7	öpmegüm (yok) اوپمگم 124b.10
varmağum (yok) وارمغم 124b.9	

Yukarıdakilerden özellikle *şımağum yok* ile ilgili örnekler, aynı *boy* ve aynı *soylamalarda* geçmesi bakımından daha önemlidir.

Benzer tamir için bk. Drs.132a.2 notu.

Drs.142a.5 (ME 280.5) ögünenleri → öginen [eren]leri.

“Anda dañı ‘Erem, begem!’ dëyü öginmedüm,
öginen [eren]leri hoş görmedüm.”

Yukarıdaki ikinci dizede gösterilen tamirin yapılması gerekiyor çünkü metnin bu kısmında Kazan’ın arka arkaya söylediği *soylamalarda* yukarıdaki iki dize üç defa tekrar edilmiştir. İşte *soylamalarda* söz konusu iki dizeden önce de üç defa²⁶¹ tekrar edilmiş olan dizeler, hep şu şekildedir:

“Anda dañı ‘Erem, begem!’ dëyü öginmedüm,
Öginen erenleri hoş görmedüm.”

Benzer yazım eksikliği ve tamir için bk. Drs.128b.6 notu.

²⁶¹ Drs.140b.8-9, 141a.9-10, 141b.8-9.

Drs.142a.7 (ME 280.7)

1. [gendü],

2. [Oğuz erenleri tıruriken].

“Elünje girmişiken, mere kâfir, öldür meni, yitür meni!

Gendü aşlwn [gendü] köküm şımağum yok.

[Oğuz erenleri tıruriken] seni ögmegüm yok!”

Yukarıdaki ikinci dizede gösterilen tamirin, Kazan Bey’in *soylamalarda* tekrar ettiği şu dizeye göre yapılması gerekiyor:

Drs.140b.11: “gendü aşlum, gendü köküm şımağum yok.”

Drs.141a.11-12: “gendü aşlum, gendü köküm şımağum yok.”

Drs.141b.11: “gendü aşlwn, gendü köküm şı[ma]ğum yok.”

Yukarıdaki üçüncü dizede gösterilen tamirin ise Kazan Bey’in *soylamalarda* tekrar ettiği şu dizeye gör yapılması gerekiyor:

Drs.141a.12: “Oğuz erenleri tıruriken seni ögmegüm yok.”

Drs.142b.7: “Oğuz [erenler]i tıruriken seni ögmegüm yok.”

Drs.142a.9 (ME 280.9) اورتاچ → ارتيچ = **Ortaç kır** → Arkıç kır.

“Ak kayanuç kaplanınuç erkeğinde bir köküm var,

Arkıç kırdı sizün geyiklerünüz turgurmaya.”

Yukarıdaki ikinci dizenin başında geçen kelime metinde اورتاچ şeklinde yazılmıştır. M. Ergin, bu kelimeyi *Ortaç* okuyarak “*ortada olan?*” (MEII: 237) anlamını tereddüt belirterek vermiş ve “*Ortaç*” (DKK: 222) şeklinde aktarmıştır. O. Ş. Gökyay; kelimeyi *ortaç* (OŞG: 138.22) okumuş ve aktarmış (DKH: 159), sözlükte bir anlam vermemiştir.

S. Tezcan, yazdığı notta doğru bir teklifte bulunarak kısaca “*Aliterasyon dolayısıyla Ortaç kır olarak yazılmış yer adını Arkıç kır olarak düzeltmek gerekiyor*” (DKON: 364) demiş; ancak bu görüşü için herhangi bir gerekçe belirtmemiştir. Bu düzeltme teklifi ile ilgili gerekçeler sunmak istiyorum:

* Dede Korkut’ta aynı *boy*’da bunun dışında iki defa geçen *Arkıç kır*, arka arkaya gelen iki sayfada şu şekilde geçer:

Drs.141a.13: “**Arkıç kırdı** yaykanur ‘ummān denizinde.

Şarp yerlerde yapılmış kâfir şehri.”

Drs.141b.12: “**Arkıç kırdı** dönderdügüm, mere kâfir, senün baban.

Şakķına imrendügüm senün kızuñ gelinün.”

Bu cümlelerden *Arkıç kır*'ın Hristiyan toplumun yaşadığı bir yer adı olduğu ve Drs.142a.9'daki söz konusu cümlede *Arkıç* yerine yanlış olarak *Ortaç* yazılmış olduğu anlaşılıyor.

* Söz konusu cümlelerdeki *k* aliterasyonu da düzeltme teklifinin doğru olduğunu gösteriyor.

* *Ortaç* kelimesi ise şu cümlelerde geçer ve kullanılışında *Arkıç kır* örnekleriyle bağlam yönünden bir benzerlik yoktur:

Drs.36a.2: "Oğulda **ortacum** yok, **kaşaşa** **qaderüm** yok"

Drs.70b.1: "Oğul oğul, ay oğul, **ortacum** oğul!"

Drs.117b.11: "Kalarda **qoparda** **yêrüm** gün **ortaç**."

Drs.142a.9-142b.2 (ME 280.9-281.2)

Bu notta, dört konu üzerinde durmak istiyorum:

1. İstek ekinin gelecek zaman eki yerine kullanılması.

Eski Anadolu Türkçesinde istek kipi, gelecek zaman fonksiyonunda kullanılabilmektedir; Dede Korkut'ta bunun en güzel örneklerinden biri aşağıdaki metinde geçer:

"Ağ kıyanuñ kıplanınuñ érkeginde bir köküm var,

Arkıç kırdı sizüñ geyiklerüñüz toz-gurmaya.

Ağ sazıñ aşlanın[ıñ érkegin]de bir köküm var,

Taz **alaca** yunduñı tırğurmaya.

Azvay kırd enügi érkeginde bir köküm var,

Ağca **yañal** tümen kıyunuñ gezdürmeye.

Ağ şunqır érkeginde bir köküm var,

Ala ördek, **qara** kızuñ uçurmaya.

Qalın Oğuz 142b.1 élinde bir oğlum var, Oruz adlu,

Bir kırtaşum var, Qara Göne adlu,

Yeniden toğanuñı dirgürmeyeler."

M. Ergin dizinde, yukarıdaki metinde geçen *gezdürmeye* fiilinin istek çekiminde olduğunu belirtmiş (MEII: 119); ancak diğer fiiller (*dirgürmeyeler*, *tozgurmaya*, *tırğurmaya*, *uçurmaya*) için herhangi bir not yazmamış (MEII: 92, 289, 296, 300), fiillerin aktarmasını *istek* çekimiyle vermiştir (DKK: 222-223). O. Ş. Gökyay da fiillerin aktarmasını *istek* çekimiyle vermiştir (DKH: 159).

Yukarıdaki metinde *istek* çekiminin *gelecek zaman* yerine kullanıldığı, bağlamdan da açıkça anlaşılıyor çünkü Kazan, kâfirlere meydan okuyarak teh-

dit savuruyor yani yukarıdaki metinde geçen Kazan'ın sözleri (altı çizili fiiller), sırasıyla *tozdurmayacak, durdurmayacak, gezdirmeyecek, uçmasına müsaade etmeyecek* ve *yaşatmayacaklar* şeklinde anlaşılmalıdır.

2. azvay: boz, gri.

Şimdi de beşinci dizinin başında geçen ve metinde ازرای (*azvay*) şeklinde yazılmış olan kelime üzerinde durmak istiyorum. Ergin; kelimeyi *azvay* okumuş, “*azman*” (DKK: 222) şeklinde aktarmış ve dizinde anlamını “*azman??*” (MEİİ: 32) şeklinde işleyerek tereddütlü olduğunu belirtmiştir.

Gökayay kelimeyi *azvay* okumuş, “*azvay*” (DKH: 159) şeklinde aktarmış ve anlamı için “*sarı sabır bitkisi*” (OŞG: 170) vb. birçok ilgisiz açıklamalar vermiştir.

Ergin ve Gökayay'ın kelimeye verdiği anlamların bağlama uygun düşmediği açıktır.

Tezcan ise kelimenin ازرای yazılışında bir yazım yanlışlığı yapılmış olduğunu ve ازولی *azulı* yazılmış olması gerektiğini söylemiştir. Tezcan, *azulı* kelimesinin Türkiye Türkçesi yazı dili ve ağızlarında her ne kadar olumsuz nitelikleri bildiren bir sıfat olarak kullanılmış olsa da *Kutadgu Bilig*'de *azıgılg kür er* ve *azıgılg eren* tamlamalarının ‘cesur er, yürekli er’ anlamlarında kullanıldığını, Dede Korkut'ta-ki bu veriye tanık göstererek görüşünü savunmuştur (DKON: 365).

Bence bu görüş kabul edilemez çünkü Dede Korkut'ta *azulı* sıfatı hiç geçmez. Üstelik Dede Korkut'ta aynı kökten gelen *azğun* sıfatı hep *Oğuz*'un düşmanlarına yönelik olarak hakaret ve aşağılama amacıyla *azğun kâfir*²⁶² *kâfirler azğuni*,²⁶³ ve *azğun dinlü*²⁶⁴ gibi ifadelerde kullanılmıştır. Bu durumda Kazan'ın aynı fiil kökünden gelen *azulı* kelimesini kendisi için kullanmış olduğu düşünülemez çünkü Kazan, bu *soylamada* birtakım istiareler yaparak kendini övmektedir.

Öncelikle bu *soylamadaki* bağlam ve söyleyişe de dikkat çekmek istiyorum: Dede Korkut'ta *Oğuz*'u yüceltmek için *ak*, *akça* sıfatları; kâfirleri aşağılamak için *ala*, *alaca*, *kara* sıfatları kullanılır. Bu sıfatlar, aynı zamanda iki tarafa ait hayvanlar için de kullanılır yani Dede Korkut metninde *ak-kara* zıtlığı üzerine sıkça vurgular yapılarak renklere birtakım anlamlar yüklenir. Yukarıdaki *soylamada* da aynı tezat ve vurgu açıkça görülür. Kazan'ın metinde kendisini tanımlamak için saydığı tamlamaların üçünde *ak* kullanılmıştır: *Ak kayanun kaplanunun érkegi*, *ak sazun aşlanın[un érkegi]*, *ak şunkur érkegi*. Buna karşılık metinde, kâfirler için yapılan benzetmelerde, tamlamaların başında *taz alaca*, *ağca yaňal*, *ala* ve *kara* sıfatları kullanılmıştır. Buna göre, *soylamada* iki taraf için kullanılan bu zıt renklerle ve istiarelerle bir çatışma sahnesi tasvir edilmektedir diyebiliriz.

262Drs.22b.1

263Drs.21a.1

264Drs.14b.4, 14b.6, 65b.11, 66a.7, 66a.1367a.10, 71a.10.

O hâlde Gökyay'ın *ağ saz* için M. Fahrettin Kırzioğlu'na dayanarak Arpaçay'ın Aras Suyu'na karıştığı yerden yarım saat kadar yukarıdaki *Ağ-Kamışlık* denilen sazlık olabileceği teklifi (OŞG: 332) kabul edilemez.

Burada ازو ای yazılmış olan kelimenin de öncelikle bir renk adı olması gerektiği veya bu ihtimal üzerinde durmanın daha uygun olacağı düşüncesindeyim. *Moğolca Sözlük*'te "*acay / Азай / Azay: bugural: gümüşü gri saç*" (Lessing 2003: 97) şeklinde bir kelime yer alır. Ayrıca Kazak Türkçesinde "*arayanuv: aydınlanmak, araylav: aydınlanmaya başlamak*" (Ercilasun vd. 1991: 18) anlamındadır. Acaba bütün bunlardan hareketle *azvay* kelimesinin 'boz, gri' anlamına geldiği söylenebilir mi? yani Kazan'ın kendisi ve Oğuz için kullandığı *ak* ile kurulmuş tamlamaların yanına *boz kurt* da konulabilir mi?

3. ağca yaňal: alaca renkli.

Şimdi de yukarıdaki metinde 142a.12. satırın başında geçen *ağca yaňal tümen koyun* tamlamasındaki *yaňal* kelimesi üzerinde durmak istiyorum. Kelime metinde بکل şeklinde yazılmıştır.

M. Ergin kelimeyi *yunlu* okumuş, anlamını "*yuy: yün*" (MEİI: 341) şeklinde işlemiş ve "*akça yünlü*" (DKK: 222) olarak aktarmıştır. O. Ş. Gökyay, *ağca yünlü* (OŞG: 138.26) okumuş ve "*akça yünlü*" (DKH:159) şeklinde aktarmıştır.

S. Tezcan kelimenin *Derleme Sözlüğü*'nde geçen "*yaňal: alaca, açık koyulu, değişik renkli (genellikle hayvan için)*" (DerS: 4159) anlamı ve diğer anlamlarından söz etmiş ve sonuç olarak "*Ne var ki, Oğuznamelerin başka yerinde ağca yaňal gibi bir deyim geçmiyor. Bu yüzden benim yaňal okuma önerim de kesin çözüm değildir.*" (DKON: 366-367) demiştir.

Ben, *ağca yaňal* okuyuş şeklini şu gerekçelerden hareketle doğru ve kesin çözüm olarak görüyorum:

* Kelimenin metinde بکل şeklinde yazılmış olması bu okuyuşun doğru olduğunu gösteriyor çünkü *Yünlü Koca* özel adında üç defa geçen *yünlü* kelimesinin metindeki yazılışı iki şekildedir:

بوكلو قوچه: Drs.112a.4, 113a.5,

بوكلې قوچه: Drs.119a.3.

* *Derleme Sözlüğü* 4159'da tespit edilmiş olan *yaňal* kelimesi, sesleri bakımından Dede Korkut'taki yazım şekli (بکل) ile örtüşüyor.

* *Derleme Sözlüğü*'nde tespit edilmiş olan *yaňal* kelimesi için verilen 'alaca' anlamı, buradaki bağlama uygun düşüyor.

* Dede Korkut'un başka yerlerinde de üstünlük psikolojisi ile, Oğuz'un karşısındaki Hristiyanlara ve onların hayvanlarına -aşağılamak amacıyla- sıklıkla *ala*, *alaca* ve *kara* renkleri zıfzaf edilir. Bu metinde de *taz alaca (yundu)*, *ağca yaňal*

(*tümen koyunun*), *ala* (ördek), *kara* (kazu) tamlamalarında aynı renkler kullanılmıştır yani bu kelimelerin hepsi ‘alaca’ veya ‘kara’ anlamını taşır. Kazan’ın ağzından özellikle ve seçilerek kullanılmış olan bu renkler, metnin bütünlüğünü sağlayan, duygusal planda Kazan ve Oğuz’u yücelten, düşmanları aşağılayan, küçük düşüren özelliktedir yani metindeki *ağca yañal* ibaresi düşmanı aşağılamayı pekiştirecek şekilde kullanılmış bir ikilemedir.

Ayrıca bk. Drs.142a.10 ve Drs.68b.6-7 notları.

4. *kük*: *öç* → *kök*: soy.

M. S. Kaçalın, yukarıdaki metinde dört defa geçen ve şimdiye kadar *kök* okunmuş olan kelime için “(D. 280. 9, 10, 11, 13) *kök* okunan söz Gökyay (138. 20, 23, 25, 27) ‘öç’ anlamındaki *kük* ile okunmalı” (Kaçalın 2004: 96) demiştir. Buraya kadar anlamla ilgili olarak sunduğum açıklamalar, ‘öç’ anlamının bağlama uygun düşmediğini açıkça gösteriyor çünkü Kazan’ın bu *soylamadan* önce art arda söylediği *soylamaların* sonlarında dört defa²⁶⁵ geçen “*Gendü aşlum, gendü köküm şımağum yok*” cümlesinde *kök* kelimesinin *aşl* ile denk ve eş anlamlı olarak kullanıldığı açıktır. Ayrıca Dede Korkut’ta *kük*, hiç geçmiyor; bunun yerine ‘öç’ anlamında sadece *öç* ve *hayf* kelimelerinin kullanılmış olması da bu konuda ayrı bir kanıttır.

Drs.142a.10 (ME 280.10)

Ak sazıñ aşlanında → Ak sazıñ aşlanın[ıñ erkegin]de.

“Ak sazıñ aşlanında bir köküm var”

Yukarıdaki dize şu *soylamada* geçiyor:

“Ak kıyanıñ kaplanınun erkeginde bir köküm var,

Arkıç kırdı sizün geyiklerünüz toz-ğurmaya.

Ak sazıñ aşlanın[ıñ erkegin]de bir köküm var,

Taz alaca yundunı turgurmaya.

Azıy kurd enügi erkeginde bir köküm var,

Ağca yañal tümen koyunun gezdürmeye.

Ak şunfur erkeginde bir köküm var,

Ala ördek, kara kazu uçurmaya.

Kalın oğuz élinde bir oğlum var, Oruz adlu,

Bir kırtışum var, Kara Göne adlu,

Yeniden toğanunı dirgürmeyeler.” (Drs.142a.8-142b.2)

Yukarıdaki soylamanın 5. satırında gösterilen tamir, şimdiye kadar yapılmamıştır. Soylamanın 3., 7. ve 9. dizelerinde geçen *aķ kayanun kaplanınun erkegi*, *azvay kurd enügi erkegi* ve *aķ şunķur erkegi* tamlamalarının işaret ettiği paralellige göre 5. dizedeki tamlamanın *aķ sazun aşlanın[un erkegin]de* şeklinde tamir edilmesi gerekiyor. Ayrıca bk. Drs.21a.3 notu.

Drs.142a.10 (ME 280.10) تاز → taz = **ķaz alaca** → taz alaca.

“Aķ Sazun aşlanın[un erkegin]de bir köküm var,
ķaz → taz alaca yundunı turgurmaya”

Ergin ve Gökyay, yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazım şekli verilmiş olan kelimeyi, yazılışına uygun olarak *ķaz* (OŞG: 138.24) okumuştur. Tezcan ise metne bir yazım yanlışlığı sonucu girdiğini düşündüğünden kelimeyi metinden çıkarmıştır. Tezcan, konuyla ilgili notunda iki olasılık üzerinde durmuştur:

- 1) Müstensihin gözü iki satır aşağıdaki *ķaz* sözcüğüne takılmış, bu sözcüğü buraya büsbütün yanlış olarak sokmuştur. Ben böyle olduğuna inandığım için bu sözcüğü metinden çıkarmayı öneriyorum.
- 2) تاز *ķaz*, DLT C. 3, 148'deki تاز *taz* yerine eski bir çekimleme yanlış olabilir. Nitekim Kaşgarlı'nın bu sıfatın kullanılışına verdiği örnek *taz at* 'alaca at'tır. DLT'te *taz*'dan türemiş olan ve 'alaca' anlamına gelen *targıl* da vardır. (DKON: 364).

Ben, bu kelimeye bir yazım yanlışlığı yapıldığını, *te* yerine *ķaf* yazılmış olduğunu düşünüyor ve kelimeyi *taz* okuyorum. İki kelimenin yazım benzerliği (تاز / تاز), yazım yanlışlığının sebebi olabilir.

Tamir için diğer gerekçelerim şunlardır:

1. Kelime, Drs.68b.6 ve Vat.94a.13'te طاز şeklinde yazılmıştır:

“Şanasıncim taz yerlere tolu düşdi ya kara ķazun içine şahin girdi.”

2. Şimdi de bu cümlemin geçtiği *soylamaya* ve bağlama dikkat çekmek istiyorum: Cümle, Kazan'ın karşısındaki düşmanın kendilerini övme isteği üzerine arka arkaya söylediği beş *soylamanın* dördüncüsünde (bk. Drs.142a.9 notu) geçiyor. Kazan, tutsak olduğu hâlde düşmanlarına aşağılayıcı sözler söyleyip meydan okuyor.

Dede Korkut'ta, *kâfir*leri aşağılamak için sıklıkla *ala*, *alaca*, *kara* renkleri kullanılır. Bu sıfatlar, hem *kâfir*ler hem de onlara ait hayvanlar için geçerlidir. Buna karşılık, Oğuz'a ait unsurlar *ak*, *akça* sıfatları ile nitelendirilerek *ak-kara* zıtlığı üzerine kurgu yapılır (bk. Drs.11b.5 notu). Yukarıdaki *soylamada* bu zıtlık açıkça görülüyor. Kazan, *soylamada* kendisinden söz ederken şu tamlamaları (altı çizili) kullanıyor:

“Ak kayanın kaplanının erkeğinde bir köküm var,
Arkuç kırdı sizün geyiklerünüz toz-gürmaya.
Ak sazın aylanı[nun erkeğın]de bir köküm var,
Taz alaca yundunı turgurmaya.
Azıay kırd enüğü erkeğinde bir köküm var,
Ağca yaňal tümen koyunun gezdürmeye.
Ak şunkur erkeğinde bir köküm var”

Bu verilerdeki *ak* sıfatı Oğuz’un *üstün güç* ve *temizlik*’ini sembolize eder. Buna karşılık aynı metinde Kazan, karşı tarafın hayvanlarını *taz alaca, ağca yaňal, ala* ve *kara* sıfatlarıyla tanımlayarak şöyle aşığalar:

Taz alaca yundunı turgurmaya.
Ağca yaňal tümen koyunun gezdürmeye.
Ala ördek, kara kızun uçurmaya.

Dede Korkut’ta ayrıca, şu cümlelerde de *kâfir* atları için *alaca* ve *kâfirler* için *yarımından kara saçlu*, sıfatları (*alaca* karşılığı olarak) kullanılmıştır:

Drs.21a.3: “Yedi bin kaftânınun ardı yırtuğu *yarımından kara saçlu*, sası dînlü, dîn düşmeni, *alaca* atlu kâfir bindi, yılğadı.”

Drs.22b.1: “İtümile bir yalağda yu[yı]ndum içen azğün kâfir!

Altındağı *alaca* atun ne ögersin? Ala başlu keçümce gelmez maňa.”

Drs.124a.5-6: “*Alaca* atlu sögli melik kıatı puşmış.”

3. Kaşgarlı’nın, Divan’da verdiği şu atasözünde de *taz* kelimesi, ‘alaca’ anlamında kullanılmıştır: “*taz at tafaçlı bolmas: alaca at yük taşmaz.*” (DLT: III. 149)

4. Dresden yazıcısı şu kelimelerde de *te* yerine *kaş* yazmıştır:

talçanmamış قلعانممش 95b.1	kurtardı قورقردی 116b.2	tuç قوج 137b.2
toylayayım قويلاييم 13b.8		

Kaşgarlı’nın Divan’da *taz* kelimesine verdiği anlama, bağlama ve yukarıdaki diğer sebeplere dayanarak söz konusu kelimenin metinde bir fazlalık olmadığını düşünüyor ve *taz alaca*’nın aşığalamayı pekiştirmek için kullanılmış bir unsur yani eş anlamlı bir ikileme olarak görüyorum. Ayrıca bk. Drs.142a.9-142b.2 ve Drs.68b.6-7 notları.

Drs.142b.4 (ME 281.4) çerkez → çirkin.

“İt gibi kev kev eden **اينچيرك** çerkez → çirkin huşlı”

Yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilen kelimeyi Ergin ve Gökyay (OŞG: 138.37) *çerkez*, Hamit Araslı, *çirkin* okumuştur. Gökyay, Araslı’nın okuyuşuna karşı çıkmıştır. (Gökyay 1982: 355) S. Tezcan ise yazdığı notta konu ile ilgili olarak şu yorumu yapmıştır:

Oysa **چركر** yazılmış olan sözcüğü çirkin olarak düzeltmekte önemli bir sorun yoktur. *nûn* yerine *ze* yazılması başka örnekler de vardır (Drs.47a.4 *nûn* yerine *re*, 96b.8 *nûn* yerine *ze*), ikinci hecede *ye*’nin yazılmamış olması da normaldir. (DKON: 367)

Doğrusu Araslı’nın okuyuşudur. Tezcan’ın yazım şekli için getirdiği yorum kabul edilebilir. Burada satır sonuna denk geldiğinden *nun* (ن) un son kısmı kısa düşmüş ve *ze* (ز) ye benzemiş olabilir.

Drs.142b.5 (ME 281.5)

خرصلي → **خوصلي** = **hırslı** → huşlı, **hû** (<Far.): huy, yaratılış, tabiat.

“İt gibi kev kev eden çirkin **خرصلي** huşlı,

küçücek toğuz şölenli,

bir torba şaman döşekli,

yarım kerpic yaşduklı,

yonma ağac tağrnlı

köpegüm kâfir!”

Yukarıdaki *soylamada* koyu harflerle yazılan ve metindeki yazılışı gösterilen kelimeyi Ergin ve Gökyay (OŞG: 138.37) *hırslı* okumuştur. S. Tezcan, metnin bu kısmında bir yazım yanlışlığı bulunduğunu belirterek kelimeyi Farsça *hû* kelimesiyle ilişkilendirmiş ve şu yorumu yapmıştır:

huş ‘huy, karakter’ Farsça *hû* (~ *hüy*) sözcüğünün Türkçe 3. kişi iyelik eki almış biçiminden yanlış ayırma ile ortaya çıkmıştır: *hû+ısı* ‘onun huyu’ yanlış ayırma ile > *hüs*, krş. TarS. 1931 *husu* (oku: *husı*) ‘huyu, hasleti’; 1932 *huy hus* ‘ahlak, tabiat, huy ve âdet’; (krş. *nûy nûs*). DKK’nda dikkati çeken nokta sözcüğün *şād* ile yazılmış olmasıdır; *vāv* yerine *re* yazılması ise normaldir. (DKON: 367).

Tezcan’ın bu okuyuşunun bağlama uygun düştüğünü ve doğru olduğunu düşünüyor; bu konuda başka iki gerekçe eklemek istiyorum:

* Aynı kelime *Sûheyl ü Nevbahâr*’daki bir beyitte şöyle geçer:

“Aracuğda yinemedi uyhusın

Çü uyhucıdı koyımadı **hûsın**” (Dilçin 1991: 2346)

* Dresden yazıcısı aynı yazım yanlışını (vav yerine re) şu kelimelerde de yapmıştır:

gök كرك 40a.4	oğulluyı اوغللري 8b.1	güvleyüp كورليب 13b.3
kapulu فلولر 21b.6	yörügen بوررکن 4a.4	

Drs.142b.7 (ME 281.7)

1. Oğuzı görür iken → Oğuz [erenler]i tıruriken.

2. کوررکن → طوررکن = görür iken → tırur iken.

“Oğuz [erenler]i tırur iken seni ögmegüm yok.”

1. Bu dizenin öncesinde kâfirler, Kazan’dan kendilerini övmesini isterler. Kazan, arka arkaya beş *soylama soylar*. Kazan, üç *soylamanın* sonunda “Oğuz erenleri **tıruriken** seni ögmegüm yok.” dizesini tekrar etmiştir. Buna göre yukarıdaki dizede de *Oğuz [erenler]i tıruriken* şeklinde tamir yapılması gerektiği açıktır.

2. Yukarıdaki cümlede geçen ve metinde کوررکن şeklinde yazılmış olan kelimeyi Ergin, Tezcan ve Gökyay (OŞG: 139.6), yazılışına uygun olarak *görür iken* okumuşlardır. Bence, kelimenin yazımında bir yanlışlık söz konusudur ve *tıruriken* okunmalıdır çünkü aynı metnin öncesinde kâfirler, Kazan’dan kendilerini övmesini isterler. Kazan, bu istek üzerine arka arkaya beş *soylama soylar*. Kazan, beş *soylamasından* üçünün sonunda (Drs.140b.11, 141a.11-12 ve 141b.11 satırlar) karşısındakilere şu cümleleri tekrar ederek seslenir:

“Gendü aşlum gendü köküm şımağum yok

Oğuz erenleri **tıruriken** seni ögmegüm yok.”

Bamsı Beyrek hikâyesinde geçen şu cümlede aynı fiil, yapısı ve kullanıldığı yer bakımından yukarıdaki örnekle benzerlik gösterir:

Drs.39a.7: “Kavatlar, ata tıruriken oğul elin mi öperler.”

Benzer yapıdaki cümlelerin Türkiye Türkçesinde de yaygın olarak kullanıldığını biliyoruz. Bir önceki yazıcı, kelime başındaki *tı* (ط)’yı *kef* (ك)’e benzer şekilde yazmış sonraki yazıcı da bunu *kef* yazmış olmalı. Buna göre söz konusu cümlelerin şöyle tamir edilmesi uygundur:

“Oğuz [erenler]i tıruriken seni ögmegüm yok.”

Ayrıca bk. Drs.140b.10-12 notu.

Drs.143a.3 (ME 282.3) Vurgu yoluyla soru cümlesi.

Söz konusu cümlelerin araştırmacılar tarafından okunuşları, şöyledir:

“Meger sen Hân Kazanun oğlu degülsin” (Ergin 282.3)

“Meger sen Hân Kazanun oğlu degilsin” (Gökyay OŞG: 139.18)

“Meger sen Hân Kazanun oğlu degülsin?” (Tezcan Drs.143a.3)

M. Ergin; metinde cümlelerin sonuna soru işareti koymadığı hâlde cümleyi “*Sen Han Kazanın oğlu değil misin?*” (DKK: 223) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay; metinde cümlelerin sonuna soru işareti koymamış ve cümleyi “*Meğer sen Kazan’ın oğlu değilsin.*” (DKH: 160) şeklinde aktarmıştır. S. Tezcan ise metinde cümlelerin sonuna soru işareti koymuştur.

Metinde cümle sonuna soru işareti konulmalı ve cümle Ergin’in yaptığı gibi “*Sen, Kazan’ın oğlu değil misin?*” şeklinde aktarılmalıdır çünkü bu cümlede vurgu yoluyla soru sorulmaktadır. Nitekim cümlelerin hemen devamında yer alan aşağıdaki diyalog da bunu gösteriyor:

Oruz kaçıldı, eydür: ‘Mere kavat, menün babam Bayındır Hân degül midür?’ Eyitdi: ‘Yok, ol ananın babasıdır, senün dedegdür.’ Oruz: “Mere ya benüm babam ölü midür, diri midür?” dedi. Eyitdi: “Diridür, Tomanın Kal’asında tutsağdur.” dedi. Böyle değec oğlan ağladı, melül oldu, atını [dönderdi] kayıtdı gürü döndi, anasına geldi. (Drs.143a.3-9)

Günümüzde de ağızlarda bu tür soru cümleleri kullanılmaktadır (bk. Erten 1994: 58). Benzer soru cümleleri için bk. Drs.42b.5, Drs.87b.7-8, Drs.148a.8-9 notları.

Drs.143a.10 (ME 282.10) [Bayındır]

“Mere ana, men Hân [Bayındır] oğlu degülmüşem, Hân Kazan oğlu imişem. Mere kavat kıızı, munı maña neçün demezidün?”

Yukarıdaki cümlede gösterilen tamiri araştırmacılarından sadece Tezcan yapmış, ancak bu konuda bir gerekçe yazmamıştır. Tamirin doğru olduğunu düşünüyor ve gerekçe olarak aynı cümlede geçen Hân Kazan oğlu tamlamasını gösteriyorum yani bu tamirle Hân [Bayındır] oğlu ve Hân Kazan oğlu tamlamalarının paralelliği sağlanmış oluyor.

Drs.143a.11 (ME 282.11) *bunu* yerine *munı* (Ağız taklidi örneği).

“Mere ana, men Hân [Bayındır] oğlu degülmüşem,

Hân Kazan oğlu imişem.

Mere kavat kıızı, munı maña neçün demezidün?

Ana hakku Tanrı hakku degülmüşse
kara polad uz kılıcum tartayidum,
gâfillüce görklü başuñ keseyidüm...” (Drs.143a.10-13)

Yukarıdaki cümleler, *Kazanuñ Tutsak Olduğu Boy*’da geçer ve henüz yeni yetine bir delikanlı olan Oruz’un annesine söylediği sözlerdir. Oruz, küçük yaşta babası Kazan Bey, düşmana tutsak düşmüş; bu tutsaklık uzun yıllar sürmüştür. Bu arada Oruz, annesi Borla Hatun’un babası olan Bayındır Han’ın yanında büyür ve bu nedenle Bayındır Han’ı babası olarak bilmektedir. Bir gün dışarıda gezerken bir şekilde babasının Kazan Bey olduğunu öğrenir ve sinirli bir şekilde eve gelir. Kahramanlığa son derece önem veren bir toplumda yetişmiş olan Oruz, içine düştüğü durumdan dolayı kendisini aşağılanmış hisseder ve eve geldiğinde yukarıdaki sözlerle annesine çıkışır ve azarlar.

İşte anlatıcı ozan, tam burada yeni yetne bir delikanlının ağzını taklit yoluyla canlandırmak istemiş ve bu nedenle *bu* kelimesini *mu* şekline çevirmiştir. Ayrıca metinde belirtilmiş olan *m*, *n*, *η* ünsüzlerine dayanan aliterasyon da bu canlandırmanın bir başka ögesidir. Ozan bu canlandırma ve ağız taklidi ile olaya gerçeklik katarak pekiştirme yapmak istemiştir. Bu düşüncenin kanıtı *bu* kelimesinin metinde sadece beş yerde *mu* şeklinde geçmesidir. (bk. *Dizin*) Ayrıca *mu* şeklindeki diğer dört örnek de benzer amaçla kullanılmıştır. Bu ve benzer başka örnekler için bk. Drs.40a.12, Drs.76b.3, Drs.110a.12, Drs.115a.7-9, Drs.117a.5, Drs.126b.9, Drs.130a.12, Drs.139a.2-3 notları.

Drs.143b.3 (ME 283.3) üz- → ur-

“Kāfire varasın, gendüzünü urasın, helāk olasın, anuñ içün saña dēmezidüm, cānum oğul! dēdi.”

M. Ergin ve O. Ş. Gökyay (OŞG: 140.2) yukarıdaki cümlede geçen ve metinde اورمن şeklinde yazılmış olan kelimeyi *urasın* okumuştur. S. Tezcan ise kelimeyi *üzesin* okumuş ve yazdığı notta şu açıklamalara yer vermiştir:

Yazmada *re* ile *urasın* okunabilecek biçimde yazılmış olan sözcük *üzesin* okunmalıdır. Krş. Türkiye Türkçesi *kendini üz-*, Azerbaycan Türkçesi, ADİL C.4, s. 146 *üz-* (3) ‘tağetden salmağ, elden salmağ, yormağ, üzüntü vermek. (DKON: 368)

Bence, Ergin ve Gökyay’ın kelimeyi *urasın* şeklindeki okuyuşları doğrudur. Bu düşüncemin gerekçeleri şunlardır:

* Kelime metinde اورمن (*urasın*) şeklinde yazılmıştır.

* Bu cümlede kullanılmış olan *gendüzünü kāfire ur-* kalıbı, sözlü anlatım sırasında ozan tarafından bölünmüş olmalıdır. Bu kalıp, deyimleşmiş bir özellik taşır ve sadece kalıp içerisindeki isim yer değiştirmiştir yani yukarıdaki cümle-

nin baş tarafı “Varasın, gendüzünü kâfire urasın...” şeklinde olsaydı hiç şüphesiz fiil, *urasın* okunacaktı. Nitekim bu söz kalıbı, bugün Azerbaycan Türkçesinde de kullanılmaktadır:

Özünü oda-suya (oda-köze) vurmağ (atmağ) Bir iş için cansiperane, fedakarcasına çalışmak, bütün gücüyle çalışmak, gayret etmek, her türlü eziyete, meşakkate tahammül etmek. **Özünü ortaya salmağ (atmağ)** Kendine ait olmayan işe karışmak. (Altaylı 1994: 950).

* Ayrıca bu söz kalıbı, Türkiye Türkçesinde de *kendini ateşe atmak*, “*Tehlikesi meydanda olan bir işe girişmek*” (Aksoy 1988: 922) şeklinde kullanılır. Bu yapı şöyle özetlenebilir:

Gendüzünü (+) isim+A (+) urmak: Kendini (isim+A) atmak.

Aynı kalıp, şu cümlede de görülür:

Drs.46b.2: “Var oğul, *gendüni şuya ur*, dedi.”

* Aşağıdaki cümlelerde de benzer yapılar, *şal-* ve *bırak-* fiilleriyle kullanılmıştır:

Drs.61b.6-7: “...Yaltacuk bumı eşitdi Beyregün korqusından kaçdı *özini Tana sazına şaldı*.”

Drs.55b.8: “Bir eski deve çulı buldı, deldi boynına geçürdi, *gendüyi delülige bıraktı*.”

Drs.76a.5: “*Özin şarp yerlere şaldı*.”

Drs.144a.8-9 (ME 284.8-9)

دل → دری = **dil çıkartmadılar**. → **dir[i]** çıkartmadılar.

“Birer gürz urup kapuyı uvatdılar. İçerü girdiler. Buldukları kâfiri kırdılar, **dir[i]** çıkartmadılar, mālını yağmaladılar.”

Yukarıdaki cümlede tamir edilmiş olan kelime, metinde دل *şeklinde yazılmıştır*: Ergin, Gökyay (OŞG: 140.24) ve Tezcan, kelimenin yazılışını doğru kabul ederek *dil* okumuşlardır.

M. Ergin, deymi “**dil çıkart- ağız açtırmak**” (MEII: 90) şeklinde işlemiş ve “**ağız açtırmadılar**” (DKK: 225) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay, sözlükte deymi “**dil çıkartmamak: Haberci çıkmasına yol bırakmamak, haber götürülmesini önlemek**” (OŞG: 196) şeklinde işlemiş ve fiili aktarmaya olduğu gibi (DKH: 161) almıştır. Gökyay, daha sonra bu görüşünü şöyle savunur:

(...) Osmanlıca metinlerle biraz alışverişi olan herkes bilir ki *dil* kelimesi yağının durumu hakkında bilgi edinmek için baskın yapılarak kapkaç yakalanan tutsak demektir. Nitekim metinde bunun geçtiği yerde bir baskından söz edilmekte ve baskına uğryan yağının içinden bir kişinin kaçıp da olup biteni haber vermesine meydan verilmediği, *dil* **çıkartılmadığı** anlatılmaktadır. (Gökyay 1982: 99)

Bence, bu anlamlar bağlama uygun düşmüyor ve burada bir tamir yapmak gerekiyor çünkü *dil çıkartmadılar* cümlesi, kendisinden önceki *buldukları kâfiri kırdılar* cümlesi ve hemen sonrasında gelen *mâlinı yağmaladılar* fiilinin, cümle-nin öncesini ve sonrasını tamamlayan bir anlam taşıması gerekir.

Bu nedenle ben, *dil* دل kelimesinin yanlış yazılmış olduğunu ve kelimenin *diri* دری olması gerektiğini düşünüyorum. Muhtemelen yazıcı, birinci kelime sonundaki ی harfini yazmayı unutmuş bir sonraki yazıcı da geriye kalan در kısmını دل olarak düşünmüş veya görmüş olduğundan o şekilde yazmış olmalıdır.

Bu nedenle yukarıdaki metinde geçen son cümleyi *Buldukları kâfirleri öldürdüler, diri çıkmalarına izin vermediler, malını yağmaladılar* şeklinde anlıyor ve şöyle tamir edilmesi gerektiğini düşünüyorum:

“Buldukları kâfiri kırdılar, dir[i] çıkartmadılar, mâlinı yağmaladılar.”

Drs.144a.13, 144b.1 (ME 284.13, 285.1)

1. müdürâ kıl-: = iyilik düşünmek: (Birisine) tuzak kurmayı, kötülük etmeyi tasarlamak (argo).

2. berâber ét-: karşısına çıkarmak, savaştırmak.

“Tekür beglerin cem’ eyledi: Bunlarla ne **müdürâ kıl**alum? dedi. Begler eyitdiler: 144b.1 Bunun **müdürâsı** oldur kim Kazanı çıkaravuz, anlara **berâber** edevüz.”

1. müdürâ kıl-: Dede Korkut’ta, sadece yukarıdaki metinde geçen *müdürâ* kelimesi için M. Ergin, “yüze gülme, suyuna gitme, anlaşma, idare etme” (MEII: 217) anlamlarını vermiştir. Ergin, yukarıdaki metnin aktarmasını ise şu şekilde yapmıştır: “Tekür beylerini topladı, bunlarla nasıl uyuşalım dedi. Beyler dediler: Bunun uyuşması odur ki Kazanı çıkaralım, onlarla başbaşa bırakalım.” (DKK: 225-226)

O. Ş. Gökyay ise iki örneği *müdara* ve *müdara kıl*mak şeklinde ayrı ayrı işlemiş; *müdara* için “*müdarat, idare ile kullanma, iyi davranma; yüze gülme, yapınma; hislerini gizleme, riyakarlık etme, alçak gönüllülük, tevazu; gönül alma*” (OŞG: 260-261), *müdara kıl*mak için “*Nezakette yahut dikkatli davranmak; gönül almak, gönül yapmak, uzlaştırmak, yatıştırmak.*” (OŞG: 261) anlamlarını vermiştir.

Gökyay, yukarıdaki metnin aktarmasını ise önce şu şekilde yapmıştır: “*Tekür beylerini topladı, bunlarla ne müdara kılalım, dedi. Beyler, bunun müdarası odur ki Kazan çıkarırız, onlarla karşılaştırırız, dediler.*” (1963: 129) Araştırmacı, daha sonraki aktarmada ise son cümleyi “*Bunun davranması olur ki Kazan’ı çıkarırız, onlarla döğüştürürüz, dediler*” (DKH: 161) şeklinde aktarmıştır.

Bence *müdārā* kelimesi ve *müdārā kıl-* fiilinin yukarıdaki metinde kullanıldığı anlamlarını tespit edebilmek için bir özet yaparak metnin bağlamını dikkate almak gerekiyor: Oruz, delikanlı çağına girer ve babasının yaşadığını, ancak tutsak olduğunu öğrenir. Bunun üzerine Kazan’ı tutsaklıktan kurtarmak için çeri toplar ve amcası Kara Göne ile birlikte yola çıkar. Yolları üzerindeki küçük bir kaleyi alırlar. Bu kaleden kaçan bir sığır çobanı Kazan’ın tutsak bulunduğu kalenin giderek Ayasofya’nın alındığını ve düşmanın üzerlerine gelmekte olduğunu haber verir. İşte yukarıdaki metin, tam burada geçer. Bu metnin hemen devamında ise *Tekür Kazan’a* üzerlerine gelmiş olan düşmanı uzaklaştırması karşılığında serbest bırakılacağını, kendilerine saldırmaması şartıyla haraç ödeyeceklerini söyler; buna karşılık olarak Kazan’ı hapisten çıkarır, kendisine zırh ve silah verir, gelen ordu ile savaşmasını ister.

Böyle bir durumda yukarıda verilmiş olan anlamlar bağlama uygun düşmüyor. Bence, yukarıdaki metinde geçen *müdārā* kelimesi ve *müdārā kıl-* fiilinin anlamları, günümüzde argoda kullanılan *iyilik düşünmek* “(Birisine) *Tuzak kurmayı, kötülük etmeyi tasarlamak*” (Aktunç 2000: 153) fiili ve anlamıyla açıklanabilir.

2. beraber it- Ergin, yukarıdaki metnin sonunda geçen *berāber it-* fiilinin kelimelerini “*beraber*” ve “*it-*” (MEİI: 43, 156) şeklinde ayrı ayrı işlemiştir. Gökyay, aynı fiili “*beraber etmek karşılaştırmak, döğüştürmek, karşısına çıkarmak*” (OŞG: 175) şeklinde işlemiştir. İ. Cemiloğlu’nun yukarıdaki cümle ile ilgili olarak *beraber it-* fiiline dikkat etmek yerine metinde, *anlara beraber* şeklinde bir *edat grubu* bulunduğunu düşünüp şu açıklamayı yapması yanlış olmuştur:

...cümlesindeki ‘anlara beraber’ şekli günümüz Türkçesinde ‘onlarla beraber’ şeklinde ifade edilmektedir. Bu farklı söyleyişin sebebi ‘beraber’ kelimesinin, Azerî sahasında görülen ‘baravar’ kelimesiyle ilgisinden dolayıdır. Bu kelime Azerbaycan Türkçesinde ‘eş, emsal, denk’ anlamlarına gelmektedir. Bu bakımdan ‘anlara beraber’ şeklini ‘onlara denk’ şeklinde değerlendirdiğimizde, -her ne kadar farklı kullanım desek de- bunun iki şive arasında bir fark oluşturmadığı görülmektedir. (Cemiloğlu 2001: 46)

Yukarıdaki tekliflerden bağlama uygun düşeni Gökyay’ın görüşü ve verdiği anlamdır çünkü burada kâfirlerin niyeti veya düşüncesi, Kazan’ı özgür bırakmak şartına karşılık hem karşısındaki düşmanı savuşturmak hem de Kazan’dan kendilerine zarar vermemesi konusunda güvence almaktır. Ayrıca *Tarama Sözlüğü* 512’de fiil için verilen iki örneğin belirtilen ‘bir araya getirmek’ anlamıyla uygunluğu şüphelidir. Aynı sözlükte *beraberlik çekişmek* ‘beraberlik iddiasında bu-

lunmak' fiili için verilen tek örnek ise *beraber etmek* fiili için belirttiğim anlamı desteklemesi bakımından önemlidir:

“Bir zâhit var idi, dâim Hakîm Tirmid ile muâraza iderdi ve anınla *beraberlik* çekişürdi. (Tez. Lâ XV. 711-1)” (TarS: 512)

Drs.144b.4 (ME 285.4) ayırursañ → ırarisañ.

“Bu yağıyı üzerümüzden ايررسك *ırarisañ* seni koyu vèrelüm.”

S. Tezcan yukarıdaki cümlede geçen, metindeki yazılışı gösterilmiş olan ve Ergin'in *ayıruriseñ*, Gökyay'ın *ayırurisañ* okumuş olduğu kelimeyi *ırarisañ* okuyup okuyuşuyla ilgili olarak şu notu yazmıştır:

Şimdiye kadar *ayırursañ* okunmuştur, *ırarisañ* ‘uzaklaştırsañ’ daha uygun düşüyor. İkinci hece *elif*’siz yazılmıştır, fakat bunun gibi başka örnekler de vardır: 16b.11: *kırar*, 27a.5 *kararmamış*, 49b.9 *şorar vb.*

Eski Türkçede sadece *ıra-* ~ *yıra-* ‘uzaklaşmak’ bulunur fakat *ır-* 1. ‘uzaklaştırmak’, 2. ‘uzaklaşmak’ Eski Anadolu Türkçesinde yaygındır, bkz. TarS. 1969. Ortaya çıkışı herhelde yanlış ayırma yoluyla olmuştur: *ıra-* ‘uzak olmak, uzaklaşmak’ (EDPT 198) geniş zaman: *ıra-r*, burada yanlış ayırma sonucu *ır-*. (DKON: 369)

Tezcan'ın okuyuşunun doğru olduğunu düşünüyor ve aynı fiilin iki cümlede daha geçmiş olduğunu kanıt olarak göstermek istiyorum:

Şu cümlede *ır-*, ‘uzaklaştırmak, alıkoymak’ anlamında geçiyor:

Drs.131b.13: “Meni yolumdan ırmañ!”

Şu cümlede ise *ır-*, ‘uzaklaşmak’ anlamında geçiyor:

Drs.122b.3: “...atınuñ yelisine düşdi, avcılardan ıru[p] dülbendi boğazına geçdi, ordusu ucına geldi.”

Drs.144b.13 (ME 285.13) [egni]

“Kazan gördi-kim leşker öñince bir ağ boz atlu, ağ ‘alemlü, [egni] bek demür tonlu; Oğuzuñ öñince geldi, çadırın dikdürdi, alay bağladı tñrdı.”

Yukarıdaki cümlede gösterilen tamiri Ergin ve Gökyay yapmış (OŞG: 141.12), Tezcan yapmamıştır. Şu cümlelerde geçen *egni berk demür ton* tamlamasına göre tamirin gerekli olduğu anlaşılıyor:

Drs.66b.9: “*Egni bek demür tonum* şaklarıdum bu gün için...”

Drs.124b.11: “*Egni bek demür tonuñ* maña vèrgil”

Drs.145a.6: “*Egni bek demür tonın* gèyen yigit, ne yigit-sin?”

Drs.150b.2: “*egni berk demür tonum* gèyeridüm”

Drs.145a.12-145b.2 (ME 286.13-287.2) [bağladı, tırdı]

“Mere yigit, öñince bu çerinün bir aq sancaklu alay çıkdı, çadırın ilden öñdin dikdi, ağ boz ata binen ol yigit ne yigitdür, kimün nesi-dür? yigit, başuñ-içün digil maña!”

Yukardaki okuyuş şekli Ergin’e aittir. Ergin, bu satırlarda herhangi bir tamir teklif etmemiştir. Gökyay, aynı satırları benzer şekilde okumuştur:

Mere yigit, öñünce bu çerinün bir aq sancaklu alay çıkdı. Çadırın elden öñdin dikdi, Ağ boz ata binen ol yigit ne yigitdür? kimün nesidür? Yigit, başuñ için degil maña, dedi.” (OŞG: 141.31-33)

Tezcan ise metni şöyle tamir etmiştir:

“Mere yigit, öñince bu çerinün
Bir aq sancaklu alay [geldi],
çıkdı [Bir yigit] çadırın elden öñdin dikdi.
Ağ boz ata
binen ol yigit,
Ne yigit-dür, kimün nesi-dür?
Yigit, başuñ için degil maña! (Drs.145a.12-145b.2)

Aslında *soylamada* Kazan’ın ağzından yapılan bu tasvir, daha önceki satırlarda ozan tarafından yapılan şu tasvirin tekrarı niteliğindedir:

“Kazan gördikim leşker öñince bir ağ boz atlu, ağ ‘alemlü [egni] bek demür tonlu [yigit] Oğuzuñ önince geldi, çadırın dikdürdi, alay bağladı tırdı.” (Drs.144b.12-145a.3)

Bu tasvire göre üzerinde durduğumuz metnin çok değiştiği anlaşılıyor. Bene bu tasvir dikkate alındığında tamirin şu şekilde yapılması daha uygun olacağı anlaşılıyor:

“Mere yigit, öñince bu çerinün
Bir aq sancaklu çıkdı,
Çadırın elden öñdin dikdi,
Alay [bağladı, tırdı].
Ağ boz ata binen ol yigit,
Ne yigit-dür, kimün nesi-dür?
Yigit, başuñ-içün degil maña!” (Drs.145a.12- 145b.1)

Bana göre *alay* kelimesinin 145a.13. satırın başında yazılması yanlış olmuştur yani bu kelimenin aynı satırda geçen bir sonraki “*Çadırın elden öñdin dikdi*” cümlesinden sonra yazılmış olması gerekirdi. Ayrıca yapılan tamirle ortaya çıkan *alay bağla-* fiilinin şu cümlelerdeki benzer kullanılışları da tamir teklifimin doğru olduğunu gösteriyor:

Drs.134a.13: “Gördi, kâfirler **alay bağlamış** gelirler.”

Drs.145a.2: “Anuñ ardınca Kara Göne geldi, **alay bağladı**, tırdı.”

Drs.153a.3: “Her biri bir çarım gözetdi. **Alaylar bağlandı**, koşunlar düzildi.”

Drs.145b.7 (ME 287.7) **gendüyi bildür-**: kendini tanıtmak.

“**Çazan gendüyi bildürmedi**, kavradı Beyregi bileğinden tırdı.”

M. Ergin yukarıdaki cümlede geçen *gendüyi bildürmedi* fiilini doğu olarak “*kendisini tanıtmadı*” (DKK: 227) şeklinde aktarmış fakat dizinde *bildür-* fiilinin sadece gerçek anlamını vermiştir (MEII: 49).

O. Ş. Gökyay fiilin anlamını vermeksizin geçtiği sayfa ve satır numaralarını vermiş (OŞG: 176) ve *gendüyi bildürmedi* fiilini “*kendisini bildirdi*” (DKH: 162) şeklinde aktarmıştır.

Yukarıdaki cümlede söz konusu fiilin ‘kendini tanıtmak’ anlamında kullanıldığı açıktır; Ergin’in aktarma şekli doğrudur.

Tarama Sözlüğü’nde fiilin bu anlamı için bir tespit yapılmamışsa da *tanımak* anlamıyla ilgili olarak aynı kökten gelen *biliş*, *bilişlik*, *bilişmek*, *biliştirmek* kelimeleri, tespit edilmiştir. (bk. TarS: 565-567)

Drs.146a.12 (ME 288.12)

1. [yigit, ne yigitsin?]

2. [yigit]

“Kalkubanı yerinden tırı gelen

Kazılık atın batun binen,

ne yigitsin?

Aduñ nedür digil maña, didi.”

Yukarıdaki okuma şekli, Ergin’e aittir. Aynı *soylamayı* Gökyay, şöyle okumuştur:

Kalkubanı yerinden duru-gelen

Kazılık atın batun binen **yigit**

ne yigitsin?

Aduñ nedür degil maña, dedi. (142.32-143.2)

Tezcan ise aynı *soylamayı* şöyle tamir etmiştir:

Kalkubanı yerinden tırı gelen

Kazılık atın batun binen [yigit],

ne yigitsin?

Aduñ nedür? Dêgil maña dèdi. (Drs.146a.12-13)

Bence söz konusu *soylama*, yaklaşık bir sayfa önce geçen şu *soylamanın* tekrarı gibidir:

“Ala tañla yerinden tıran yigit, ne yigitsin?
Bedevî atın oynadı gelen yigit, ne yigitsin?
Er erden adın yaşurmak ‘ayb olur,
Aduñ nedür yigit? Dêgil maña!’ dèdi.” (Drs.145b.13-146a.2)

Bu dizelere göre üzerinde durduğumuz *soylamanın* tamiri şöyle yapılmalıdır:

“Kalkubanı yerinden tıran gelen [yigit, ne yigitsin?]
Kazılık atın buñun binen [yigit], ne yigitsin?
Aduñ nedür yigit? dègil maña!’ dèdi.”

Soylamada, eklenen kelimelerin atlanmış olmasının nedeni, anlatıcı veya anlatıcı-yazıcının unutmaması olmalıdır. *Yigit* kelimesi, *soylamada* pekiştirme ögesi olarak tekrar edilmiştir.

Drs.146b.1 (ME 289.1)

اولدروب → الدروب = öldürüp → aldurup, **aldur-**: yakalatmak.

“Kalkubanı yerinden tıran gelen,
iki kardaş bebegin **aldurup** zelîl gezen,
Dozan oğlu Alp Rüstem maña dèrler.”

Yukarıdaki ikinci dizede geçen ve metinde اولدروب şeklinde yazılmış olan kelimeyi Ergin ve Gökyay (OŞG: 143.6) yazılışına uygun olarak *öldürüp* okumuştur. S. Tezcan ise “*Bunu DK morali ile bağdaştırmak mümkün değildir*” demiş, bu okuyuşa karşı çıkmış, kelimenin yazılışında *vav*’ın fazladan yazılmış olduğunu söyleyerek yukarıdaki tamiri yapmış, kelimeyi *aldurup* okumuş ve düşüncesini desteklemek için *aldur-* ‘yakalat’ fiilinin Dede Korkut’ta geçen yedi örneğini taniş göstermiştir (DKON: 370). Tezcan’ın okuyuşuna katılıyor ve bu okuma şekli için iki kanıt eklemek istiyorum:

1. Fiil şu cümlede de aynı şekilde yazılmıştır:

Drs.81b.12: “Tırdı, atına bindi, toğanın eline aldı, ardına düşdi. Bir iki gögercin اولدوردي aldurdi, döndi.”

2. Ayrıca Dresden yazıcısı, şu kelimelerde de fazladan *vav* yazmıştır:

argunum اورغونم 105b.10	girdi كوردې 87b.12	şızılar صریلور 4b.6
Aruz اوروز 33a.2, 63b.9, 150b.7	Karçarun قورچارك 45a.2	şayladı صوبلادی 65a.8
başmı باشومی 129a.8		

Drs.147a.3 (ME 290.3) *ahtarıl-*: duyulanmak.

“Oruzun *şefkat tamarları kaynadı*, kara kıyma gözleri kan yaş tıldı atdan yere endi, atasının elin öpdi. *Kazan dağı ahtarıldı* yere endi, oğlunun boynın öpdi. Begler Kazanıla Oğlunun üzerine at şaldılar, çevre aldılar. atdan enüp *Kazanun elin öpdiler.*” (147a.1-147a.5)

M. Ergin, yukarıdaki metinde geçen *ahtarıl-* fiilinin anlamını “*aktarılmak, yere inmek, attan inmek*” (MEİİ: 7) olarak vermiş ve fiili “*attan atladı*” (DKK: 229) şeklinde aktarmıştır. O. Ş. Gökyay ise fiili sözlüğe almamış ancak “*aktarıldı*” (DKH: 164) şeklinde aktarmıştır.

Bu notta, önce bir özet yapmak gerekiyor: Yukarıdaki cümleler *Salur Kazan*’ın tutsak olduğu 11. *boyun* sonunda geçer. Beylerbeyi Kazan ava çıkar ve avda uykusu gelince uyur. Bunu gören kâfir casusu, düşmana haber verir. Yapılan baskında Kazan uykusunda tutsak edilerek bir kuyuya hapsedilir. Kazan hapisteyken büyüyen oğlu Oruz, dedesi Bayındır Han’ı babası olarak bilir. Sonra Bayındır Han’ın dedesi olduğunu, babası Kazan’ın tutsak olduğunu öğrenir ve babasını kurtarmaya karar verir. Durumu haber alan düşman tarafı Kazan’a gelen düşmanı dağıtması durumunda kendisinin serbest bırakılacağını ve haraç ödemeye razı olacaklarını söyler. Kazan bu teklifi kabul eder, meydana çıkar, birkaç kişiyle tete tek savaşır ve savaştığı her kişiye başlarındaki beyle savaşmak istediğini söyler. Son olarak Oruz, Kazan’ın karşısına çıkar. Oruz, Kazan’ın omuzuna kılıç vurup babasını yaralar. Tekrar vuracağı esnada Kazan, Oruz’a babası olduğunu bildirir ve kendisine kıymamasını söyler.

İşte yukarıdaki metin bu olayın devamında geçer. İlk bakışta *ahtarıl-* fiili, hemen sonrasında gelen *yere indi* ile eş anlamlı olarak kullanıldığı izlenimini vermektedir. Ancak bu anlam bağlama uymaz; çünkü metinde art arda gelen iki cümlede *şefkat tamarları kayna-* ile *ahtarıl-* fiillerinin denk kullanılmış olduğu anlaşılıyor. Oruz, yaraladığı kişinin babası olduğunu anlayınca *şefkat damarları kaynayıp gözleri yaşla doluyor* yani yaptığı işten çok üzülüyor, attan inip babasının elini öpüyor. Kazan da aynı şekilde *çok üzüntü duyuyor*, attan iniyor ve oğlunun boynunu öpüyor. İki kahramanın davranışlarının paralellliğini şöyle gösterebiliriz:

Oruzun şefkat tamarları kaynadı	Kazan dağı ahtarıldı,
kara kıyma gözleri kan yaş tıldı,	
atdan yere endi,	yere endi,
atasının elin öpdi.	oğlunun boynın öpdi.

Tarama Sözlüğü'nde aktarıl- fiilinin "1. düşürülmek, başkası tarafından yı-kılmak" anlamı için Velayetname'den "Erenlerin cazibe-i velayeti müşahedesi anı mağlup kılıp aktarıldı, ayruk gitmedi." (TarS: 75) şeklindeki örnek, verilen anlama uygun düşmüyor. Aynı şekilde "3. yüz çevirmek, başka tarafa dönmek" anlamı için tek tanık olarak verilen "...Dedi ki: Ya kavm, ne kavmsiz ki ben sizi bilmezem, gönlüm sizden akdarıldı." (TarS: 76) cümlesi de verilen anlama uygun düşmüyor. Burada tasavvufi anlamda 'birinin gönlüne Allah aşkını düşürmek, gönlünü mana alemine yönlendirmek' gibi bir anlam düşünmek gerekiyor.

Ayrıca *Tarama Sözlüğü*'nde aktar- fiilinin "2. altın üstüne getirmek" anlamı için yine Velayetname'den verilen "Bir veli geldi, kendüye velayet gösterip anın gönlün akdarup derviş eyledi." (TarS: 78) şeklindeki tanık da verilen anlama uygun düşmüyor. Bunun da yukarıdaki aktarıl- fiilinde olduğu gibi aynı tasavvufi anlamda kullanılmış olduğunu düşünmek gerekiyor.

Drs.147b.1 (ME 291.1) erenler → erenler a!

"Kanı ögdüğümüz yeg ارنلره erenler → erenler a!

Dünyâ menüm deyenler?"

Ergin yukarıdaki ilk cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilen kelimeyi -metinde *erenlere* okunabilecek şekilde yazıldığını belirterek- *erenler* şeklinde okumuştur. Gökyay ve Tezcan ise kelimeyi dipnot yazmaksızın *erenler* (OŞG: 144.3) şeklinde okumuşlardır. Ben, daha önce dipnotta metindeki yazım şekline dikkat çekerek kelimeyi *erenler* şeklinde okumuştum. Ancak, şimdi farklı bir teklif sunmak istiyorum.

Dede Korkut, Kazan Bey'in tutsak olduğu boyun sonunda Oruz'un babasını kurtarması üzerine gelir ve kutlamaya katılarak *boy boylar, soy soylar*. İşte yukarıdaki sözler bu *soylamanın* hemen başında geçer yani ozanın bu *soylamada* dinleyicilere seslendiği anlaşılıyor. Bu nedenle, buradaki ibareyi *erenler a!* şeklinde okuyor ve kelimenin sonunda yazılan *he'nin (a!)* pekiştirme amacıyla kullanılmış olduğunu düşünüyorum.

Benzer örnekler için bk. Drs.13a.10 notu.

Drs.148a.5 (ME 292.5) خانم → دایم = *hānum* → *dāyim*.

“Mere Kılbaş, bu Taş Oğuz begleri خانم *dāyim* bile gelürleridi; şimdi neçün gelmediler?”

Yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterilmiş olan kelime, yazıcının gözünün üç satır aşağıda geçen şu cümlemin başındaki *Hānum* (خانم) kelimesine takılması nedeniyle yanlış yazılmıştır:

Drs.148a.8: “*Hānum*, men varayın, anlaruñ dostluğın düşmenliğin bil[ey]jin?”

Söz konusu aynı yerde Vat. nüshasında *her dayim* geçmiş olması kelime ile ilgili düşüncemizi doğruluyor:

Vat.104a.3: “Mere Kılbaş, bu Taş Oğuz begleri *her dayim* gelürler, beni selāmlarlar idi; şimdi niçün gelmezler?”

Drs.148a.8-9 (ME 292.8-9)

1. Vurgu yoluyla soru cümlesi.

2. بیلن → بیلن = *bil-*: anlamak, öğrenmek.

“Kılbaş eydür: Bilmez misin neçün gelmediler; évün yağmalatduğun dem Taş Oğuz bile bulunmadı, sebeb oldur, dèdi. Kazan eydür: ‘Adāvet bağladılar, hemi? dèdi. Kılbaş eydür: Hānum, men varayın, anlaruñ dostluğın düşmenliğin bil[ey]jin?’ dèdi. Kazan eydür: ‘Sen bilürsin, var’ dèdi. Kılbaş birkaç adam ile binüp Kazanuñ tayısı Aruzun evine geldi.”

1. Yukarıdaki metinde altı çizilmiş olan cümle, bugüne kadar olumlu bir fiil cümlesi olarak düşünülmüştür. Ergin, yukarıda altı çizili cümlede geçen *bileyin* fiilini öğreneyim şeklinde (DKK: 232); Gökyay ise “*bileyim*” (DKH: 165) şeklinde aktarmıştır.

Bağlam incelendiğinde cümlemin vurgu üzerine kurulmuş bir soru cümlesi olduğu anlaşılıyor çünkü metinde Kılbaş, Taş Oğuz’a giderek Taş Oğuz’un dost mu düşman mı olduklarını araştırmak yani durumlarını ve niyetlerini öğrenmek için Kazan’dan izin istemekte ve cümlede vurgu yoluyla soru sormaktadır. Nitekim Kazan Bey’in ‘*Sen bilürsin, var*’ şeklindeki cevabından da Kılbaş’ın cümlesinin bir soru cümlesi olduğu anlaşılıyor. Söz konusu cümle, Vatikan nüshasında benzer şekilde geçiyor:

“*Hānum*, ben varayın, anlaruñ dostluğın düşmenluğın *bileyim*? dèdi. Kazan: ‘Sen bilürsin.’ dèdi.” (Vat.104a.6-7)

2. Cümlede geçen *bil-* fiili, ‘anlamak, öğrenmek’ anlamında kullanılmış olmalıdır. Buna göre cümlelerin ‘Hanım, ben gidip onların dostluğunu düşmanlığını öğreneyim mi?’ şeklinde anlaşılması gerekir.

Benzer soru cümleleri için bk. Drs.42b.5, Drs.87b.7-8, Drs.143a.3 notları.

Drs.148a.12 (ME 292.12) *altun günlüğün* → *altun[lu] günlüğün*.

“Aruz dağı *altun[lu] günlüğün* dikmişidi, oğlanlarıyla oturınışdı.”

Ergin ve Tezcan yukarıdaki tamlamayı, metinde yazıldığı gibi *altun günlük* şeklinde okumuşlar; Gökyay ise *altunlu günlük* (OŞG: 145.27) şeklinde okumuştur. Doğrusu Gökyay’ın tercihi olmalıdır çünkü tamlama Vat.104a.9’da *altunlu günlüğün* şeklinde geçiyor. Ayrıca, Dresden ve Vatikan nüshasındaki diğer verilerde de tamlama *altunlu günlük* veya *altunluca günlük* şeklinde geçmektedir:

Drs.102a.13: “K̄an Turalı, *altunluca günlüğün* diküp...”

Drs.112b.2-3: “Basat, *altunlu günlüğün* tiküp oturur iken...”

Drs.137b.5: “*altunluca günlüğü* odasına geldiler.”

Vat.104a.9: “Aruz dağı *altunlu günlüğün* dikmişidi”

Drs.148b.2 (ME 293.2) [*kaytabanda*]

“[*kaytabanda*] develerüm bozlatdılar,
kazakucda kazılık atlarum kişnetdiler.”

Ergin ve Tezcan, yukarıdaki birinci dizede gösterilen tamiri yapmamıştır. Gökyay ise cümleyi şöyle tamir etmiştir:

“*Kaytabanda* develerüm buzlatdılar, karakoçda kazılık atlarum kişnetdiler...” (OŞG: 146.1-2)

Bu tamiri doğru buluyor ve birkaç gerekçe belirtmek istiyorum:

Cümlelerin Vatikan nüshasındaki şekli Gökyay’ın tamirinin doğru olduğunu gösteriyor:

Vat.104a.13: “*Kaytabanda* develerüm bozlatdılar”

Dede Korkut’ta geçen şu cümleler ve *kazılık at*, (*kızıl*) *deve*, *ağca koyun* tamlamaları da tamirin doğru olduğunu gösteriyor:

Drs.74b.3: “*Kazakuc[da kazılık]* atlar esen olsa k̄ulun toğar.

Kaytabanda kızıl deve esen olsa torum v̄ür.

Ağayıl da ağca koyun esen olsa k̄uzı v̄ür.”

Drs.100a.12: “**Kaytabanda** [*kızıl deve*] torumından döner mi olur,
Kazakucda *kazılık at* kuluncuğın deper mi olur,
Ağayılda *ağca koyun* kızıcığın süser mi olur”

Drs.151b.2-4: “**Kaytabanda** *develerüm* bozlaşmadın”
Kazakucda *kazılık atum* kişneşmedin,
[Ağayılda] *ağca koyunlarum* meñrişmedin...”

Yukarıdaki soylamalarda geçen *kazakucda*, *kaytabanda*, *ağayıl*da kelimele-
rinin paralelliği de söz konusu dizede *kaytabanda* kelimesinin yazılmamış oldu-
ğunu gösteriyor.

Drs.148b.3 (ME 293.3) **[Ağayıl**da *ağca koyunlarum* meñritdiler]

“[*kaytabanda*] *develerüm* bozlatdılar,
kazakucda *kazılık atlarum* kişnetdiler,
[Ağayılda *ağca koyunlarum* meñritdiler]”

Yukarıda üçüncü dize olarak eklediğim tamir şimdiye kadar yapılmamıştır;
bu tamir için birkaç gerekçe belirtmek istiyorum:

Söz konusu dizeler Vatikan nüshasında şöyle geçiyor:

“*Kaytabanda* *develerüm* bozlatdılar
kazakucda *kazılık atum* kişnetdiler,
ağca tümen koyunum meñretdiler,” (Vat.104a.13)

Dede Korkut'ta geçen şu cümleler ve *kazılık at*, (*kızıl*) *deve*, *ağca koyun* tam-
lamaları da tamirin doğru olduğunu gösterir:

Drs.74b.3: “**Kazakuc**(da *kazılık*) *atlar* esen olsa *kulun* toğar.
Kaytabanda *kızıl deve* esen olsa *torum* vürür.
Ağayılda *ağca koyun* esen olsa *kızı* vürür.”

Drs.100a.12: “**Kaytabanda** [*kızıl deve*] torumından döner mi olur,
Kazakucda *kazılık at* kuluncuğın deper mi olur,
Ağayılda *ağca koyun* kızıcığın süser mi olur”

Drs.151b.2-4: “**Kaytabanda** *develerüm* bozlaşmadın”
Kazakucda *kazılık atum* kişneşmedin,
[Ağayılda] *ağca koyunlarum* meñrişmedin...”

Yukarıdaki soylamalarda geçen *kazakucda*, *kaytabanda*, *ağayıl*da kelimele-
rinin paralelliği de söz konusu dizenin metinde atlanmış ve yazılmamış olduğunu
gösteriyor.

Drs.148b.5 (ME 293.5) [Ok].

Dresden	Vatikan
Mere Kılbaş, ol vaqt kim Uç [Ok], Boz Ok yıgnağ olsa <ol vaqt> Kazan evin yağma éderidi. (148b.5)	Mere Kılbaş, ol vaqt kim Uç [Ok], Boz Ok yıgnağ olurdu Kazan andan soñra evin yağmaladurdu. (104b.2)

M. Ergin, yukarıdaki cümlede gösterilen tamiri yapmamış; O. Ş. Gökyay (OŞG: 146.5) ve S. Tezcan, yapmıştır. Tezcan yazdığı notta tamirle ilgili olarak şu gerekçeleri yazmıştır:

Burada her iki yazmada da اوج بوز اوق *Üç Boz Ok* bulunmaktadır; oysa *Üç Ok, Boz Ok* bulunması gerekirdi; bu durumda, bunu eski bir çekimleme sırasında yapılmış bir sözcük atlaması saymak gerekir. (DKON: 373).

Gökyay ve Tezcan'ın tamirini doğru buluyor ve bir noktaya dikkat çekmek istiyorum. Aynı *boy*'da geçen aşağıdaki iki cümledeki *Uç Ok, Boz Ok* tamlamaları, söz konusu tamirin doğru olduğunu gösteriyor:

Drs.147b.8: “*Uç Ok, Boz Ok* yıgnağ olsa Kazan evin yağmaladurdu.”

Drs.152b.13: “...*Uç Ok, Boz Ok* karşılaşdılar.”

Drs.148b.6 (ME 293.6) <ol vaqt>

“Aruz eydür: Mere Kılbaş! ol vaqt kim Uç [Ok], Boz Ok yıgnağ olsa <ol vaqt> Kazan evin yağma éderidi. Şuçumuz neyidi ki yağmada bile olmaduk?” (Drs.148b.5-7)

Yukarıdaki metnin ilk cümlesinde yalnızca *ol vaqt* tamlamasının metinden çıkarılması şeklindeki tamir, ilk defa teklif ediliyor.

Önce ilk cümleyle ilgili okuma veya tamir tekliflerini özetleyelim. M. Ergin cümlelerin metinde *éderidi* okunacak şekilde yazılmış olan yüklemine -muhtemelen Vatikan nüshasına dayanarak- *yağmaladur-idi* şeklinde okumayı tercih etmiş, başka bir düzeltme yapmamıştır. S. Tezcan, cümlede yukarıdaki notta belirttiğim gibi *[Ok]* kelimesini ekleyerek bir tamir yapmış ve cümlelerin yüklemine *yağmaladurdu* okumuştur. O. Ş. Gökyay ise -Vatikan nüshasına dayanarak- *Ok* kelimesini eklediği cümleden *ol vaqt* ibaresini çıkarmış ve cümlede ayrıca -Vatikan nüshasına dayanarak- aşağıda italik harflerle gösterilen tamirleri yapmıştır:

“Ol vakıt kim Üç-*Ok*, Boz-Ok yıganağ olurıdı, Kazan andan soñra evini yağmaladurıdı.” (OŞG: 146.5-6)

Cümleye *[Ok]* kelimesinin eklenmesi gerektiğini yukarıdaki notta belirtmiştim. Ancak cümlede diğer kısımlarla ilgili olarak yapılan tamirler üzerinde durmak ve değerlendirme yapmak için önce söz konusu cümlelerin iki nüshadaki şeklini görelim:

Dresden	Vatikan
Mere Kılbaş! ol vaqt kim Uç [Ok], Boz Ok yığnaq olsa <ol vaqt> Kazan evin yağma ederidi. Şuçumuz neyidi ki yağmada bile olmaduk? (Drs.148b.5-6)	Mere Kılbaş! ol[-]vaqt kim Uç [Ok], Boz Ok yığnaq olurdu Kazan andan[-]şonra evin yağmaladurdu. Şuçumuz neyidi[-]kim şimdi bile olmayavuz, yağmada? (Vat.104b.2-3)

Yukarıda da görüldüğü gibi ilk cümlelerin Dresden nüshasındaki şekli ile Vatikan nüshasındaki şekli arasındaki en önemli iki fark şöyledir:

1. Dresden nüshasında cümlelerin hemen başında gördüğümüz *ol vaqt kim* ibaresinden başka bir de *ol vaqt* tamlaması geçiyor. Vatikan nüshasında ise *ol vaqt* tamlaması geçmiyor.

2. Dresden nüshasında cümlelerin yüklemi *yağma ederidi* Vatikan nüshasında ise *yağmaladurdu* şeklindedir.

Kanaatimce burada öncelikle sorgulanması veya üzerinde durulması gereken nokta cümlelerin yüklemi değil *ol vaqt* tamlamasının Dresden nüshasındaki cümlede neden iki defa geçtiğidir çünkü iki nüsha yazıcısının da metne yer yer müdahale ettiklerini ve cümleleri, ibareleri, kelimeleri değiştirdiklerini ya da metne eklemeler veya metinden çıkarmalar yaptıklarını biliyoruz. Ayrıca -daha çok Dresden nüshasında olmak üzere- iki nüshada da göz takılması yanlışları söz konusudur. O hâlde önce *ol vaqt* tamlamasının Dresden nüshasında iki defa geçmiş olması mı yoksa Vatikan nüshasında bir defa geçmiş olması mı isabetlidir? Bu sorunun cevabını cümlelerin Dresden nüshasında geçen şekli üzerinde araştıralım. Yukarıda gösterdiğimiz gibi cümlede ikinci defa geçen *ol vaqt* tamlamasını çıkardığımızda yüklemi değiştirmeye gerek kalmıyor ve cümle şöyle anlaşılabilir:

Dresden	Aktarma
Mere Kılbaş! ol vaqt kim Uç [Ok], Boz Ok yığnaq olsa Kazan evin yağma ederidi. (Drs.148b.5-6)	Mere Kılbaş! Uç Ok, Boz Ok hazır olduğunda Kazan'ın evini yağma ederdi.

Buna göre Dresden nüshasındaki cümlede özne *Uç Ok, Boz Ok*, Vatikan nüshasındaki cümlede ise özne *Kazan*'dır. Cümlelerin yüklemine Dresden nüshasında *yağma ederidi*, Vatikan nüshasında ise *yağmaladurdu* olmasının sebebi de budur.

O hâlde Dresden nüshasındaki cümlede *ol vaqt* tamlamasının metne nasıl girdiğini de belirtmek gerekir. Burada üst satıra bir göz takılması olayı ile karşı karşıyayız. Dresden yazıcısının gözü üst satırdaki *ol vaqt kim* ibaresinin *ol vaqt* kısmına takılmış ve bu tamlamayı altıncı satıra yanlışlıkla yazmıştır; tamlama metinden çıkarılmalıdır.

Drs.149b.10 (ME 295.10)

aradan götür-: ortadan kaldırmak, öldürmek.

“Bize muti olursa hoş, olmaz ise ben şakalını tıutayın, siz kılıç üşürün pärelen.
Aradan Beyregi **götürelüm**, andan sonra **Qazanıla** işümüz hayr ola, dedi.”

Yukarıdaki cümlede geçen *aradan götür-* fiili, ‘ortadan kaldırmak, öldürmek’ anlamındadır. Fiil için *Tarama Sözlüğü*’nde bir tanık verilmiştir:

“İndi bunun bigiyi **aradan götürmek** yeğdir dediler. Âkıbet âlimler ittifakı ile şehit ettiler.” (TarS: 183)

Bu deyim, Türkiye Türkçesinde “*birçok işten birini hemen yapıp bitirivermek*” (Kardaş vd. 2000: 132) anlamında kullanılmaktadır.

Drs.150a.4 (ME 296.4) **Aruz** → **Aruz a!**

“Beyrege **اروزه** Aruz a! eydür: “Bilür misin seni neye kıgırdıdık?”

Yukarıdaki cümlede geçen *Aruz* adının *Aruza* okunacak şekilde yazılmış olduğuna araştırmacılardan sadece M. Ergin dikkat çekmiştir. Kanaatimce buradaki özel adın sonunda yazılmış olan *he, a!* pekiştirme ünlemi olmalıdır. Benzer örnekler için bk. Drs.13a.10 notu.

Drs.150b.8-9 (ME 297.8-9)

oğurına baş ko- = **oğurına öl-**: biri için canını feda etmek.

“Vallâhi men **Qazanuñ oğurına başum kômışam.**”

Drs.26b.4: “Ölürisem senün **oğuruña ben öleyim.**”

Bu deyim, Türkiye Türkçesinde *yoluna / uğruna can vermek* (Püsküllüoğlu 2003: 818) şeklinde de kullanılır. Deyimde geçen *oğur* kelimesinin birinci anlamı ‘yol’ olmalıdır. Kelime ayrıca şu cümlelerde de geçmektedir:

Drs.26b.4: “ölürisem senün **oğuruña ben öleyim**”

Drs.114a.5: “Begler, kardaş **oğurına** Depegöz ile bulaşuram.”

Şu cümlelerde ise ‘yolun açık olsun!’ anlamında *oğuruñ açuñ olsun!* geçiyor:

Drs.90b.4: “Oğul **oğuruñ açuñ olsun**, sağ esen varup gelesin!”

Drs.133a.13: “Yort oğul, **oğuruñ açuñ olsun**, sağ esen varup gelesin”

Ergin, *uğur* kelimesinin anlamını “*uğur, yol*” (MEII: 301) şeklinde vermiştir. Gökyay ise aynı maddede kelimenin anlamını “*bereket, saadet, hayır; yön, istikamet, yönelilen semt ve maksat*” (OŞG: 296) şeklinde vermiştir.

Yukarıdaki cümlelerde geçen *oğurun açık olsun* deyimi, Türkiye Türkçesinde ve ağızlarda hem aynı şekilde hem de *yolun açık olsun* (Püsküllüoğlu 2003: 817) şeklinde kullanılır. Daha sonra (*uğur*>) uğur kelimesinin anlam genişlemesi yoluyla ‘talih, baht, saadet’ gibi anlamlar yüklendiği anlaşıyor.

Drs.150b.9 (ME 297.9) **gerekse**: ister(sen).

“...Kazandan dönmezem, **gerekse** yüz pâre eyle, dedi.”

Yukarıdaki cümlede *gerekse* kelimesi, ‘ister(sen)’ anlamında kullanılmıştır. Şu cümlelerde ise aynı kelime arka arkaya altı kez, ‘ister(se)’ anlamında kullanılmıştır:

“Karşu yatan kara tağum **gerekse**,
söyle gelsün, Azrâyilün yaylası olsun!

Şovuk şovuk bınarlarum **gerekse**,
aşa içit olsun!

Tavla tavla şehbâz atlarum **gerekse**,
aşa binit olsun!

Kaşâr kaşâr develerüm **gerekse**,
aşa yüklet olsun!

Ağâyılda ağca koyunum **gerekse**,
Kara mudbak altında anuñ şöleni olsun!

Altun, gümüş, pül **gerekse**,
aşa harchlık olsun!” (Drs.83b.7- 84a.1)

Tarama Sözlüğü’nde, *gerekse*nin bu anlamdaki kullanılışının tespit edilmiş olması, bir eksikliktir çünkü Dede Korkut da *Tarama Sözlüğü* için taranmış olan eserler içindedir. Ayrıca şu cümlelerin *Tarama Sözlüğü*’nde *gerek* maddesinde, “2. *Lâzım, muktazî*” başlığı altında verilmesi yanlış olmuştur çünkü buradaki *gerek* ise de ‘ister’ anlamında kullanılmıştır:

“Géysi verip kimse hiç Nazmi giyürmez seni
Sen *gerek* ise donup sovuğ ile dütre buy.” (TarS: 1659)

Drs.151a.8 (ME 298.8) **iste-**: çağırarak, gelmesini istemek.

“Beyreki **istemiş**, ol dahı varmış.”

M. Ergin yukarıdaki cümlede geçen *iste-* fiilinin anlamını “*istemek, aramak*” (MEİİ: 154) olarak vermiş ve fiili “*istemiş*” (DKK: 236) şeklinde aktarmıştır. O. Ş. Gökyay, fiilin anlamını “*aramak, arzu etmek, dilemek, sormak, talep etmek*.”

ardına düşmek, kovalamak" (OŞG: 229) olarak vermiş ve fiili "*istemiş*" (DKH: 169) şeklinde aktarmıştır. Söz konusu cümlede *iste-* fiilinin '*çağırma*' anlamında kullanılmış olduğu açıktır.

Drs.151b.3 (ME 299.3) [ağayıl]

"Kaytabanda develerüm bozlatmadın,

Kazağucda kazılık atum kişnetmedin,

[ağayıl] ağca koyunlarum meñrişmedin"

Ergin ve Gökyay yukarıdaki üçüncü dizeyi bir tamir yapmaksızın okumuşlardır. Tezcan ise üçüncü dizinin başında geçen *ağca*'yı yanlış yazılmış düşüncesiyle *ağayıl* şeklinde okumuş ve yazdığı notta tamiri için şu gerekçeyi belirtmiştir:

Burada metne girmiş olan *ağca* yanlıştır. Koşutluğu sağlamak için *ağayıl* olarak düzeltmek gerekiyor; çekimleyenin gözü herhâlde bir aşağı satıra takılmıştır. Metinde birkaç yerde *ağca* koyun geçer, fakat buradaki sadece bir yanlışla sonucudur. (DKON: 374).

Ben, bu okuyuşu benimsemiş ve aynı tamiri yapmıştım; ancak şimdi yukarıdaki üçüncü dizinin başındaki *ağca* kelimesinin de dizide bulunması ve dizinin [Ağayıl] *ağca koyunlarum meñrişmedin* şeklinde tamir edilmesi gerektiğini düşünüyorum. Bu konudaki gerekçelerim şunlardır:

1. Birinci dizedeki *Kaytabanda develerüm* ve ikinci dizedeki *Kazağucda kazılık atum* yapılarına paralel şekilde, Dede Korkut'ta koyun barınağı olarak geçen *ağayıl* kelimesinin de üçüncü dizinin başında yazılmış olması gerekirdi. Nitekim şu cümleler de tamir teklifimi destekliyor:

Drs.53b.3: "*Ağayıl*da *ağca* koyun şorar olsam şölen kimün?"

Drs.54a.1: "*Ağayıl*da *ağca* koyum şorar olsañ..."

Drs.61a.4: "*Ağayıl*da *ağca* koyunum şaşa şölen olsun!"

Drs.71b.9: "*Ağayıl*da *ağca* koyun bundan geçdi"

Drs.74b.5: "*Ağayıl*da *ağca* koyun esen olsa kızı vür"

Drs.83b.12: "*Ağayıl*da *ağca* koyunum gerekise..."

Drs.85b.2: "*Ağayıl*da *ağca* koyunum şaşa şölen olsun."

Drs.100a.13: "*Ağayıl*da *ağca* koyun kızıcağın süser mi olur?"

2. Tezcan'ın belirttiği gibi burada yazıcının gözünün alt satıra takılmış olduğu doğrudur fakat *ağca* ve *ağayıl* kelimelerinin aynı seslerle başlamış olması, yazıcının *ağayıl* kelimesini atlamasına neden olmuştur.

Drs.151b.9 (ME 299.9) [ban]

“Beyregün babasına anasına haber oldu ağ [ban] evi eşiginde şiven kopdı.”

Yukarıdaki cümlede yaptığım tamiri araştırmacılar sadece Tezcan yapmış, ancak gerekçe göstermemiştir. Ben bu tamirin doğru olduğunu düşünüyorum ve aşağıdaki cümlelerde geçen *ağ ban ev* tamlamasını tamire kanıt gösteriyorum:

Drs.23b.1: “Gökden ıldırım *ağ ban évüm* üzerine şakır gördüm.”

Drs.24a.7: “*Ağ ban évüm* dikilende yurdu kalmış”

Drs.25b.7: “*Ağ ban évüm* şundan geçmiş, gördüğ mi?”

Drs.35a.13: “Kara yerün üstine *ağ ban evin* dikedürmüşidi.”

Drs.43a.12: “Delü Karçar dahı *ağ ban evini*, ağ otağını kara yerün üzerine kurdurnış idi.”

Drs.56b.13: “Ala şabâh şapa yerde dikilende *ağ ban evli*”

Drs.62b.6: “*Ağ ban evine*, ağ otağına gérü döndi”

Drs.102a.2: “Babamun *ağ ban evinden* çıkarıdum”

Drs.103a.1: “Kara yerün üzerine *ağ ban evin* dikmişidi.”

Drs.104a.12: “Ala şabâh şapa yerde dikilende *ağ ban evli*”

Drs.119b.5-6: “*ağ ban evini* kara yerün üzerine dikedürmüşidi”

Drs.130a.3: “Öşün Kocanın *ağ ban evi* öninde şiven kopdı.”

Benzer tamir ve örnekler için bk. Drs.92b.8, 100b.10 notu.

Drs.151b.11 (ME 299.11) <elli>

“Kırk <elli> yigit kara geyüp gök şarındılar.”

Yukarıdaki cümle, *Taş Oğuz İç Oğuz Asi Olduğu Boy*’da geçer. Cümledeki *elli* kelimesinin buraya fazladan girdiğini düşünüyorum. Hikâyede Oğuz’a, dolayısıyla Kazan’a, asi olan dayısı Aruz, bir tuzak kurarak Beyrek’i davet eder. Beyrek davete, geleneklere uygun olarak, silahsız gider. Nitekim, hikâyenin bu kısmında (Drs.150a.2) geçen “*Atın çekdiler bindi, kırk yigidi Aruzun evine geldi.*” cümlesinde de sayı *kırk* olarak geçer.

Hikâyenin devamında Aruz, Oğuz’a dolayısıyla Kazan’a isyan ettiklerini söyler ve Beyrek’i de kendi saflarında yer almaya çağırır. Beyrek, bu teklifini kabul etmeyince Aruz, onu kılıçla yaralar. Beyrek ve *kırk yigidi* silahsız olduklarından karşı koyamazlar. Kırk yigit, Beyrek’i evine götürür. Daha sonra Beyrek ölür. İşte bu cümle Beyrek’in ölümünden sonra ozanın olayı özetleyerek hikâyeyi bitirdiği bölümde geçer:

“Kırk <elli> yigit kara geyüp gök şarındılar.”

Ayrıca, Dede Korkut'ta her beyin kırk yiğidi olduğu bilgi verilir. Bu nedenle yukarıdaki cümlede *elli* kelimesinin muhtemelen anlatıcı veya anlatıcı-yazıcı tarafından dalgınlıkla ya da abartıma veya yakıştırma isteği sonucu metne fazladan eklenmiş olabileceğini düşünüyorum.

Drs.152a.1 (ME 300.1) **al eyle-** tuzak kurmak.

“Sen sağ ol Beyrek öldi, dödiler. Nā-merd tayuñ **al** eylemiş. Okuyuban bizi aldılar, varduñ. Taş Oğuz begleri size ‘āšī olmışlar. Bilmedük. Muşhaf getürdiler. Biz Kazana ‘āšī olduñ, sen dañı bize muti’ ol dödiler.”

M. Ergin, *al* kelimesinin anlamını “*hile*” (MEİI: 8) olarak vermiş ve kelimeyi “*hile*” (DKK: 237) şeklinde aktarmıştır.

O. Ş. Gökyay, *al eyle-* fiili için “*Hile yapmak, dolandırmak, aldatmak*” (OŞG: 161) anlamlarını vermiş, fiili “*tuzak kurmuş*” (DKH: 170) şeklinde aktarmıştır.

Tarama Sözlüğü 99’da *al etmek* (*al eylemek*) maddesinde, yukarıdaki örnek de verilerek anlamı “*hile etmek*” olarak belirtilmiştir.

Bağlama en uygun anlam Gökyay’ın aktarmada verdiği ‘tuzak kur-’ anlamıdır çünkü hikâyenin sonunda, Beyrek’in yiğitleri, Kazan Han’a Taş Oğuz’un Beyrek ile birlikte kendilerini *tuzak kurarak*, davet ettiklerini, daha sonra da Aruz’un Beyrek’i yaraladığını ve Beyrek’in ölümünü anlatırlar. Bu durumda fiilin metne uygun düşen anlamı, ‘tuzak kurmak’ olmalıdır.

Ayrıca bk. Drs.94b.2 notu.

Drs.152a.5 (ME 300.5) **etmek basmak**: nankörlük etmek.

“Beyrek **etmegün basmadı**, anlara muñi’ olmadı.”

Cümlede geçen *etmek basmak* deyimini, *tuz ekmek hakkı* ve *tuz ekmek haini* (Aksoy 1988: 1080) deyimlerini çağırıştırıyor. Bu cümle, *Beyrek Öldüğü Boy*’da geçer. Beyrek’in ölümünden sonra kırk yiğidi, Kazan’a olup biteni anlatmakta ve bu cümleyle Beyrek’in Kazan’a ihanet etmediğini vurgulamak istemektedir. Bu nedenle *etmek basmak* deyiminin ‘nankörlük etmek’ anlamında kullanılmış olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Cümlelerin anlamı şöyle olmalıdır: ‘Beyrek (senin) tuz ekmek hakkını çiğnemedi, onlara uymadı.’ *Tuz ekmek hakkı*, Kanunî’nin bir şiirinde de geçer:

“Nigârâ kûyuna varsam seg-i kûyun gelür karşı

Ezelden âşinâ diyü *tuz ekmek hakkını* gözler” (Tanyeri 1999: 234)

Süheyl ü Nevbahâr’da aynı anlamda *ni’met bas-* fiili geçer:

Anuñ ni'metin başdı vü itdi güç

İli dutuban şahı oldı şon uç (Dilçin 1991: 4290)

Ayrıca yaptığım soruşturmada Ensar Aslan, Kars'ta *ekmeğini çığnamak* deyiminin 'nankörlük etmek' anlamında kullanıldığını söyledi ki, bu da aynı deyimini farklı bir varyantı olmalıdır.

Drs.152a.13 (ME 300.13) **ار = bir yigit** → bir yigid [e]r.

"Bir yigid [e]r senüñ ucuñdan aramızdan egsildi."

Araştırmacılar yukandaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı gösterimiş olan ibareyi hep *bir yigit* şeklinde okumuşlardır. Ayrıca sadece S. Tezcan ibarenin sonunda görülen *re* harfine "*burada fazladan bir re vardır*" (DKO: 306, 21. dip-not) şeklinde işaret etmiştir.

Metinde, yukarıda da görüldüğü gibi cümlelerin ikinci kelimesinden sonra bir *re* yazılmıştır. Bence bu durum, cümle başındaki tamlamanın *bir yigit [e]r* şeklindeki olması gerektiğini ve baştaki *elif*'in atlanmış, yazılmamış olduğunu gösteriyor.

Nitekim şu örneklerde de kelime başındaki *elif* yazılmamıştır:

anla كله 49b.7	esen سن 90b.2	ëtdüm بئدم 142a.1	oña رحه 68b.8

Drs.152b.6 (ME 301.6)

دیرم → دیرهلم = **dirim, varalum** → [çeri] dère[lü]m.

"Bir yigid aramızdan eksildi, senüñ yolunda baş virdi, [çeri] dère[lü]m kanın alalum."

Yukarıdaki cümlede geçen deyim, metinde sadece *دیرم* şeklinde yazılmıştır. Ergin ve Gökyay (OŞG: 150.23) bu yazımı doğru kabul ederek *dirim* okumuşlardır. Ergin, *dirim* okuduğu kelime için "*dirim, dirilik*" (MEII: 93) anlamlarını vermiştir. Gökyay ise bununla ilgili olarak "*dirim hayat*", "*dirim kanı öç, öldürülen birinin yerine, öldürmekle alınan öç*" ve "*dirim kanın almak öldürülen birinin öcünü almak, ölenin yerine öldürmek*" (OŞG: 196-197) anlamlarını vermiştir.

Gökyay, ayrıca Araslı'nın kelimeyi *deyirem* okuyarak kendisinin görüşüne karşı çıkmasını eleştirir ve *dirim kanı* okuyuşunda ısrar eder (Gökyay 1982: 305-306).

Ergin ile Gökyay'ın bu okumaları ve açıklamaları, Tezcan'ın dikkatinden kaçmış olacak ki, cümlelerin tamiri ile ilgili notunda şöyle der:

Buradaki sözcük şimdiye kadar *dërem* (veya *direm*) 'derim' okunmuştur. Bu okuyuş şöyle böyle bir anlam vermekte ise de metne pek uygun düşmüyor. Öncesinde ve sonrasında iki kişiden söz ediliyor. Fiylen

çekiminde üçüncü çoğul kişi kullanılmaktayken burada niçin birinci tekil kişi kullanılsın? Burada birinci çoğul kişi olması gerekirdi. (DKON: 375)

Tezcan, bu sözlerin devamında cümlede yazım yanlışlığı yapıldığını ve دیرم şeklinde yazılmış olan kelimenin *varalum* olması gerektiğini belirterek cümleyi şu şekilde tamir etmiştir:

“Bir yigit aramuzdan egsildi. Senün yolunda baş vèrdi. Varalum kanın alalum.”

Metnin bu kısmındaki eksiklik veya yanlışlıkların sıklığı, yazarının dikkatinin iyice dağılmış olduğunu gösteriyor. Bu dikkat dağınıklığı nedeniyle دیرم kelimesinin yazımında da bir yanlışlık veya eksiklik olduğu anlaşılıyor. Ben kelimenin دیرم yazılışından hareketle, burada iki harfin (له) eksik yazıldığını ve doğru şeklinin دیرله olması gerektiğini ayrıca burada *çeri* kelimesini atlanmış olduğunu düşünüyorum. Bu konudaki gerekçelerim şunlardır:

1. Yukarıdaki metnin altı satır sonrasında *çeri dèr-* fiilinin geçmiş olması bu düşüncemi destekliyor:

Drs.1 52b.12: “Anlar dahı *çeri dèrüp* borı ağırdup Kızana karşı geldiler.”

Bu cümlede geçen *dahı* kelimesinden hareketle fiilin yukarıda tamir etmeye çalıştığım cümlede de *çeri dèrelüm* şeklinde geçmiş olması gerektiğini düşünüyorum.

2. Yukarıdaki cümlede *dahı* kelimesi geçtiğine göre, bunun öncesinde yine Kazan'ın yiğitleri tarafından *çeri dèr-* fiili kullanılmış olmalıdır; bağlam bunu gerektiriyor. İşte bu fiil altı satır önceki söz konusu cümlede kullanılmış, ancak metinde eksik yazılmıştır.

3. Dede Korkut'ta *dirim kanı al-* diye bir deyim geçmiyor, ancak -söz konusu cümlede olduğu gibi- şu cümlelerde *kan al-* deyimini geçiyor:

Drs.26b.9: “Ağam Kızan, sen évün almağa gèderisen men dahı karındaşum **kanın** almağa gèderem.”

Drs.118a.9: “...kardaşum Kıyanuñ **kanın** almayınca kóamazam.”

Drs.119a.13: “Erligile kardaşuñ **kanın** aldun”

Drs.132a.2: “...**kanın** almayınca kalın Oğuz éline gell[me]güm yoh.”

Drs.132a.13: “...ölmiş ise **kanın** almayınca bu gerdege girürisem!”

Drs.152b.6: “Menüm **kanum** alsun! dèmiş.”

Drs.153b.3-4: “Beyregün **kanın** tayısından aldı.”

4. Kelimenin دیرم şeklinde yazılmış olması *dèr-* fiilinin bu cümledeki varlığını açıkça göstermektedir.

5. Şu cümlede de *çeri dër*- fiili geçiyor:

Drs.138b.5: “Tekür dahı hemen *çerisini dërdi*...”

Ayrıca şu cümlede, aynı anlamda *çeri dëvsür*- fiili geçmektedir:

Drs.144b.8: “Tekür *çerisin dëvsürüp* meydâna geldi, çadır tıkdürdi.”

Tarama Sözlüğü 867’de *çeri dir-* deyimini “asker toplamak” anlamı ve Enverî’den bir tanık verilmiştir.

Kutadgu Bilig’de -bir yerde- *çerig tir*- fiili geçer:

“uzatma işiñ sen *çerig tir* tokuş

üle neñ erig ög tokuş at okış” (Arat 1999: 2365)

Ayrıca, *Kutadgu Bilig*’de *çerig tüz*- fiili de geçer:

“idi ök uluğ iş bu sü başlamak

*çerig tüzme*ki hem yağını sımak” (Arat 1999: 2272)

Drs.153a.9 (ME 302.9)

كسدرمدي → كسدرمدي = **kesdürmedi** → **kesdür[e]medi**.

“Kazanı kılıçladı, zerre kadar **kesdür[e]medi**.”

Yukarıdaki cümlelerin yüklemi metinde كسدرمدي şeklinde yazılmıştır. Ergin ve Tezcan, cümlelerin yüklemine *kesdürmedi* Gökyay ise *kesdüremedi* (OŞG: 151.11-12) şeklinde okumuştur. Doğrusu, Gökyay’ın okuyuşudur çünkü bu cümlede söz konusu edilen anlam, ‘muktedir olmak’ olmalıdır. Tamirle ilgili olarak şu kanıtlar gösterilebilir:

1. Bağlam *kesdüremedi* okuyuşunu gerektiriyor.

2. Benzer bir cümlede fiil, teklif ettiğimiz gibi كسدرمدي şeklinde yazılmış ve araştırmacılar tarafından *kesdüremedi* okunmuştur:

Drs.103b.6: “Kâfirün eşsesine bir kılıç urdı zerre kadar **kesdüremedi**.”

3. Dresden yazıcısı şu kelimelerde de *he*’yi atlamış, yazmamıştır:

işe ايڭ 103a.8	nā-merde نامرد 18b.11	zanlıklara زانلقلار 48b.13
bize بيز 55a.12	Basatā بسات 112b.4	hazīnem خزینم 30b.10, 116b.4
odan اودك 18a.11	odam اودك 18b.13	

Benzer tamir için bk. Drs.112b.9, 10 notu.

Drs.153b.3 (ME 303.3) [dahı]

“Taş Oguz begleri bunu görüp hep atdan endiler, Kazanun ayağına düşdiler, suçların dilediler, elin öpdiler. Kazan [dahı] suçların bağışladı, ...”

Yukarıdaki cümlede gösterilen tamir ilk defa teklif ediliyor. Benzer şekilde kurulmuş olan şu cümlede geçen ve aşağıdaki tabloda dikkat çekilen paralellikler de teklifin doğru olduğunu gösterir:

Drs.61b.10: “Yaltacuk gördi kim yanar, sazdan çıkdı, Beyregün ayağına düşdi, kılıcı altından geçdi Beyrek dahı suçından geçdi.”

Beyregün ayağına düşdi,	kılıcı altından geçdi	Beyrek dahı suçından geçdi.
Kazanun ayağına düşdiler,	suçların dilediler, elin öpdiler.	Kazan [dahı] suçların bağışladı...

Notlar Dizini

Sayfa ve Satır Sırasına Göre Notlar Dizini

3a.2-3: ...derler bir er: '...diye biri, adında biri'

3a.3: **ol** → **evvel**.

3b.3: **urlaşuban, orlaşuban** → **ö[r]leşüben, örleş-**: (sular) yükselmek.

3b.4: **olmaz** → **şurmaz, devlet**: nimet.

3b.5: **[seni]**.

3b.6: **[güyegü oğul olmaz]**.

3b.7: **kadın / kadun / hatun**: Dede Korkut'ta *unvan* olarak kullanılır.

3b.10: **kara қоç, karagoç** → **kazağuc / kazaқuc / kazagüç**.

3b.10: **kazaқuc** (<*kaz-a-ğu+çı*)

3b.10: **kazaқuc**: 1. savaş atı, yerinde duramayan haşarı at, 2. at ahır, 3. at sürüsü.

3b.10: **binmeyince, kıymayınca, minmeyince** → **kıymayınca, kıy-**: acımamak, esirge-memek.

3b.10: **öz, üz** → **uz**: tesirli, uygun ve kullanışlı.

3b.11: **adı çık-**: (İyi) şöret bulmak.

3b.11: **malına kıy-**: insanlara ikramda bulunmak, cömert olmak.

3b.13: **sırrıdur** → **sirri-dür**.

3b.13: **[kopsa тіrкешінде тіридүр, Devletsüz oğul]**.

4a.1: **ocağının köri**: ocağının sönmesi, soyun tükenmesi.

4a.3: **[oğul]**.

4a.4: **yöririken** → **yörügen**.

4a.4: **şarp yörügen**: çok hızlı koşan.

4a.4: **қазақ at**: savaş atı, **Қазақ Koca, Қазақ Тағы**.

4a.5: **yene bilmez** → **bine bilmez** 'binemez'.

4a.5: **[çala bilmez]**.

4a.7: **[bitince]**.

4a.7: **kara év**: büyük çadır.

4a.12: **gerçek(lerün)**: doğru söz(lerin).

4a.12: **on** → **üç**.

4a.12: **толдур-**: kaplamak, yayılmak.

4b.2: **gıtdükde, gétçükde** → **gedükde; gedük**: yamaç, oyuntu yer.

4b.3: **geñez, gögez** → **kelez**: verimsiz, kıraç.

4b.4: **dün bucuğı = dün içi = dünle**: gece yarısı.

4b.4: **dünin**: geceleyin.

4b.6: **zañmın** → **zañnetin**.

4b.6: **ne yer**: nere.

4b.8: **götür-**: taşımak.

- 4b.9: **ëli-öğinde, ileyünge** → ileyünüzde.
- 4b.9: **az-**: şaşmak, yol şaşmak.
- 4b.11-12: **fiil (-Ar)+ ol-**: 'fiil-mAk iste-'
- 5a.2: **dīn aç-**: dini yaymak.
- 5a.3: **peygamber** → pëgamber.
- 5a.3: **nevâleleri** → nevâdeleri.
- 5a.10: **eyne** (<Far. âdîne): cuma günü.
- 5a.11: **kukı** → fakı: hoca, müezzin.
- 5a.12-5b.3: Metinle ilgili yorum.
- 5a.13: **yanaş-**: hizmete durmak.
- 5b.1: **yağal ala**: pırl pırl, yepyeni.
- 5b.6: **şolduran şop**: aç gözlü, müsrif kadın.
- 5b.6: **şolduran şop**: (sadece) yatak dolduran, durmadan gezen kadın.
- 5b.6: **şop**: ev, hane, yuva; **şop**: yatak, döşek.
- 5b.7, 6b.4: **bayağı** (<baya +ğı<+ki).
- 5b.8: [udlu].
- 5b.9, 6b.11: 1. 'Âyişe Fâtîma şoyı, 2. Nüh pëgamberün eşegi aşlı.
- 5b.11, 6a.9: **sabahdanca, şapâ-danca** → şabadanca (<şabah+a degin+ce), sabah olunca, sabah olur olmaz.
- 5b.11, 6a.9: **öyledence, öyle-dence** → öyledence (<öyle degin+ce), öğleye kadar.
- 5b.13: **közle-r, göz+ler(i)** → gözle-r: ara-r.
- 6a.1: -(y)AsI ekinin Dede Korkut'taki kullanılışı.
- 6a.4: **umar** → uyar; **uyar**: uygun, geçimli.
- 6a.6: **depdenince, depdügince, depretince** → depidinçe; **depit-**: ayakla dürtmek.
- 6a.8: [bu ucından].
- 6a.13: **fiil (-mAK+A) +fiil...**: -mAk için..., -mAk üzere.
- 6b.2: **bunun gibi...**: böylesi...
- 6b.4: **öte** → evine.
- 6b.5: **udlu**: değerli, şerefli.
- 6b.6: **bağ-**: beklemek.
- 6b.9: **ağaru**: öte, öteye.
- 6b.10: **koymaz, tutmaz** → tuymaz.
- 6b.10: **sözi kulağına koy-**: söz dinlemek, sözü dikkate almak.
- 7a.3: **aşanmış-idi, aşanmış(ı)dı, eşenmişidi** → esenmişidi, **esen-**: gerilmek, uzatılmak, açılmak.
- 7a.10: **ol-**: bulunmak, mevcut olmak.
- 7a.13: **bir bir, [birin] birin** → [bir] birin: birer birer.
- 7b.3-6: sıra yanlışı ve eksiklik.
- 7b.7: **alar şabâh / şağla** → ala şabâh / şağla.

7b.7: **alan şabâh** → ala şabâh; **ala şabâh** / **şağla**: fecr-i kazip.

7b.13: **alcak**: rütbece aşağıda olan.

8a.11: **ķavunum** → ķadunum.

8a.11: **viregüm, zîregüm** → diregüm.

8a.11: **düvlegüm** → dölegüm.

8b.9, 9a.10: **müsülman, yetmen** → batman: tosuncuk, topaç (gibi).

8b.11: **yaka(dan) tut-**: hesap sormak.

8b.12-13: **can şatlusun bildür-** / **göster-**: canını yakmak, dövmek.

9a.3: **incitüp** → incinüp.

9a.5, 83b.5: **öldür-**: (hayvan) kestirmek.

9a.9: **hâcet dile-**: 1: Dua etmek, istemek; 2: Birinin duasını istemek.

9a.11: **dişi** → dahî; **dahî**: da.

9b.12: **ķalın**: (<ķal-ın, ķal- 'yükselmek, kalkmak') seçkin, değerli.

10a.8: **ķıya ķal-**: tam karşısına denk getirip vurmak.

10a.11: **ķıķar-**: götürmek.

10a.13: **köpük ŧur-**: köpüklenmek.

10b.12, 13: **[bu], [bu oğlana]**.

10b.13: **biner** → binid.

11a.1: **ağayıl**: ağullar (<ağıl).

11a.1: **tümen**: gür tüylü.

11a.2: **ķaytaban**: deve ahır.

11a.3: **altun**: DK'ta *altın*ın yönetim sembolü olarak kullanılışı.

11a.4: **cübbe ŧon** → cebe ŧon / cuğa / cuķa: zırh.

11a.4: **cebe**: zırh.

11a.4: <şalvar>.

11a.5: **gêyer, gêyür** → geber: zırh.

11a.9: **babasınun** → babası.

11a.9: **-dl** ekinin Zarf-fiil olarak kullanılması.

11b.1: **ol** → evvel.

11b.4: **yorıyış / yürüyüş / yöriyiş** (et-) → **yöriş** et-: saldırmak, hücum etmek.

11b.5: **ķek-**: zor ile almak. Drs.11b.5.

11b.5: Dede Korkut'ta Renklere Yüklenen Anlamlar ve *Ak-Kara* veya *Ak-Alaca* Mücadelesi.

11b.6: **südin ŧartdı** → **sodın ŧartdı**, **sod**: pürçek, kakül.

11b.7: **arķurı**: 1. karşı(da), 2. çapraz.

11b.8: **teber** → haber.

12a.1: **ķov**: iftira.

12a.5: **şoħbet eyle-**: cinsel ilişki kurmak.

12a.7: **[aşa, aķan ŧurı ŧulardan ħaber]**.

12b.3: **fiil (-A) +gör-: -mAKA bak-, -mAKA çalış-**.

12b.3-4: **bir dürlü (dağı):** Asla, hiçbir zaman, hiçbir şekilde.

13a.6-7: Sayı sıfatı ve topluluk adından sonra gelen adların çokluk eki alması.

13a.10: **öldiri görgil** → öldürü görgil[-]a!: öldürmeye bak!

13a.10: **a** edatının işlevleri.

13b.1: **urup çak-:** vurmak, isabet ettirmek.

13b.3: **gürleyüp** → güvleyüp,

13b.3: **güvle-:** acı ve istekle üzerine atılmak.

13b.7: **kanlu** → kalın: güçlü.

13b.12: **kıyma:** çekik (göz).

14a.4: **buğun bin-:** ata butlarını sıkıca yapıştırarak binmek.

14a.6, 70a.7: **bul-:** doğurmak.

14a.7: **gör[ür] gözüm** → kör gözüm.

14a.8: **kesil-:** kurumak.

14a.10, 71a.2: **şuv(cu) şal-:** köprü(cük) yaptırmak.

14a.13: **şagurdum** → şağ[d]urdum.

14a.13: **dilek:** dua.

14b.1: **ala** → kara.

14b.2: **kanın** → kanın: kanlı, gür ve bulanık.

14b.4: **azgun:** sapkın.

14b.9: **[haber]in almayınca kâfir**.

15a.4: **İsteyü gêt-:** aramak için gitmek.

15a.4: **fiil (-yI) +fiil: '-mAk için..., -mAk üzere'**.

15a.5: **erimeyen** → erinmeyen, **erîn-:** erimek.

15a.5: **oynanmadın** → oynanmadı, **oynan-:** sarsılmak, yerinden oynamak.

15a.5: **kanına şuşan-:** kanına susamak.

15a.6: **baksa görse:** görünce (*Zaman zarfı*).

15a.7: **ên- çık-:** alçalıp yükselmek.

15a.7: **ökçe(le-):** mahmuz(lamak).

15a.8: **ol ara:** ora; **bu ara:** bura.

15a.1, 65b.4, 95a.2: **serhoş:** bitkin, yorgun; **serhoş ol-:** bitkin düşmek, yorulmak.

15b.5: **on igiçe, on iki ince, on ikice** → on ikince (<on +iki +ince).

15b.5: **özün, üzen** → ören (ol-): parçalanmak.

15b.5: **yağsur-:** tespit etmek, yerleştirmek.

15b.5: **ağı!:** sevgi ve esirgeme sözü.

15b.6: **anıt ağı, inde ağı!, indi ağı!** → anı dağı.

15b.6: **üz gözünde** → öz gevdençe.

15b.9, 10: **kaç-:** koşmak.

15b.12: **ol gevdençe** → öz gevdençe.

- 15b.13-16a.1: **ağız dilden haber / selām vēr-**: konuşmak, bilgi / selam vermek.
- 16a.2, 153a.11: **yalabıdağ** → yalabdağ: ıslıl ıslıl.
- 16a.5-8: [şularına], [otlarınun], [gèyiginün], [arslanının].
- 16a.5-8: **ağarlı**: akan, **biterli**: yeşeren.
- 16b.8: **fiil (-Ar) +ol-**: fiil-mAyA başlamak.
- 16b.10: **bil-**: zannetmek, sanmak.
- 16b.11: **artur-**: 1. sağ bırakmak, 2. sürdürmek, devam ettirmek.
- 17a.3, 17a.11: **kalın** → kanlı: kanlı, düşman.
- 18a.2: **bil-**: anlamak.
- 18a.3-8, 151b.3-4: **at, koyun, deve / deve, at, koyun** → at, deve, koyun.
- 19a.1: **gider-ise, giderise, gèderise** → gèder yene.
- 19a.8: **yene** → yine: tekrar.
- 19a.11: *Soylamada* eksik dizeler.
- 19a.13: **yine** → kime.
- 19a.13-19b.1: *Qara ölüm geldüğünde gèçit vèrsün! cümlesi* üzerine.
- 19b.3: **yarlu** → yerlü 'sabit, sarsılmaz'.
- 19b.4: **qaba**: 1. büyük, iri, 2. kalın.
- 19b.7-8: Yeri değiştirilmiş dizeler.
- 19b.12: **beze miskîn**: düşkün yoksul (ikileme).
- 19b.13: **Uruz** → Oruz.
- 20a.2: **toqsan** başlu ban év → **altun** başlu ban év.
- 20a.4: **kalı ipek** → ipek kalı.
- 20a.4: **seksen** → toköz.
- 20a.5: Bir sıfat veya ekin iki eşya için kullanılışı: 'altun ayak şurâhîler = *altun ayak(lar)*, (altun) *şurâhîler*.
- 20a.10: **dizin çök-** = **dizi(nün) üzerine çök-**: mecliste selamlama şekli.
- 20a.12: **begler** → a begler.
- 20a.13: **hoş gèç-**: rahat yaşamak, gününü gün etmek.
- 20b.4: **şası dînlü**: tahrif edilmiş din (hakaret deyimi).
- 20b.4: **ağız = uç = serhad**: sınır, hudut.
- 20b.8: **gök**: 1: mavi, 2: gri, 3: yeşil.
- 20b.12: **dükenesi olmaz** → d / tükense olmaz: '(bit)-mesi mümkün değil' = bitmez.
- 20b.13: [hep].
- 21a.2: **Şökli** (Melik) → sögli (melik), **sögli**: melun.
- 21a.2: **yırtuqlu**: iç kafiye ile tasviri pekiştirme.
- 21a.3: **Alaca** rengin aşagılama için kullanılışı.
- 21a.5: [**başlu**].
- 21a.5: Oğuz kadınlarının **kaza** benzetilmesi.
- 21a.6: Ad durum eklerinin birbiri yerine kullanılması.

21a.6, 22a.8: **gelini** → geli[ni]ni.

21a.8: <bëllü>.

21a.10, 11: [yesir].

21b.1-4: *Soylamada* eksik cümleler.

21b.2: Sıra yanlışı.

21b.7-8: **götürseñ** → götürsek.

21b.7-8: **hayf éderidüñ** → hayf éderidük.

21b.12: Demür [E]güci, Kıyan [E]güci.

22a.2: **karangu, karanķu, karañu**: karanlık.

22a.4: <eydür>.

22a.10: *bre~mere* sorunu.

22a.11: **baş éndür- bağır baş-**: selam verme şekli.

22a.13: **ılaķır[d]ı, ılaķırdı** (söyle-) → alakin söyle-: saçmalamak, saçma sapan konuşmak.

22a.13: **yundum** → yu[yı]ndum, **yuyındı**: abdest atığı su.

22b.3: Dede Korkut'ta geçen ölçü birimleri.

22b.12: **yére bıraķ-** / **yére şal-**: yere sermek, yere yıkmak.

22b.13: [**şancıldı**], **oķa şancıl-**: okla vurulmak.

23a.1: *Fiil-mAz...fiil-Ar* söz kalıbı.

23a.7: Eksiz bulunma durumu örnekleri.

23a.7: **ağla- şığla-**: ağlamak, feryad etmek.

23b.1: **ağ ban** (év): yüksek büyük (çadır), **ağ ban** (ikileme).

23b.1: **düm kara-**: kapkara.

23b.9: **karadur** → kadadur, **kada-**: bela.

23b.11: [**mahmüz**].

24a.1: **başına çäre ét-** = **baş yarağı eyle** / **gör-**: başının çaresine bakmak.

24a.4: **yur[d]ında, yur<du>nda** → yurtda.

24a.5-6: **ķavum ķabla-**: (ikileme) hısım akraba.

24a.5-6: **benüm** → menüm.

24a.5-6: **ķama** → ķoma: terkedilmiş, metruk.

24a.7-10: **bulunma durumu eki(+dA)**'nin çıkma durumu eki (+dAn) yerine kullanılışı.

24a.13, 24b.6: **geçdügi** → geçegi; **geček**: geçit, uğrak yer.

24b.1: **gel-**: çıkmak.

24b.5: **nigāhı** → nikāhı.

24b.5: [**gelüp**].

24b.8-9: İsim+ **ķačan** fiil-sA **gerek!**: isim+ nasıl+ fiil-sIn / -AcAK!

24b.9: **gêç-**: vazgeçmek.

24b.9-10: **ķuş ol-**: raslamak, karşılaşmak.

24b.13: [**gördüğinde**].

- 25a.2: **karma ögeç, karmayugeç, karmayu** [ö]geç → **karma**[la]yu[p] [ö]geç.
- 25a.8: **köpek(i)lem, köpegile** → **köpegilem** (<köpek + ile + me).
- 25b.1: **şığ şığ şığ-**: (köpek) sine sine yürümek.
- 25b.1: **çap çap**: (köpeğin) yalama hareketiyle ilgili yansıma ikileme.
- 25b.2: **tomar**: eğitim amaçlı ok, temrensiz ok.
- 26a.2: **binmiş** → **yetmiş**.
- 26a.5: **[dilün]**.
- 26a.10: **koyunun dan** → **kapu dan**.
- 26a.12: **[ala]**.
- 26b.3: **yeniden = yenile(ce)**: yeni, henüz.
- 26b.3: **toğayın** → **toğanın**.
- 27a.2: **baş a kaçınç kağ-, baş a kaç-**: ayıplamak, aşağılamak.
- 27a.3: **ğayret(e) gel-**: haysiyetine dokunmak.
- 27a.4: **eylendi** → **atlandı**.
- 27a.5: **gözün** → **gözün[-]a!**.
- 27a.6: **kopar-**: sökmek.
- 27a.8: **arkasına al-**: sırtlanmak, sırtına almak.
- 27a.8: **ardına düş-**: 1. arkasından gitmek, izlemek, 2. kovalamak.
- 27b.3: **bu yağa (dan)**: beri tarafta, bu taraftan.
- 28a.2: **çek-**: ince ince doğramak.
- 28a.2: **Tezat sanatı örnekleri**.
- 28a.7: **fıf**: oyun, dolap, hile.
- 28a.8: **kabza**: çadır kapısı (soyun devamını sağlayan kişi anlamında).
- 28a.11, 84b.1: **tolama beşik** → **tolama[sı altun]** beşik, **tolama**: Beşiğin çevresindeki helezonik süs.
- 28a.12: **boğaz**: boyun.
- 28b.3: **oğul** → **oğul[-]a!**
- 29a.1: **bil-**: tanımak.
- 29a.5: **<bêli>**.
- 29a.6: **deşdi** → **düşdi**.
- 29a.11-13: **olmaz mı?**: 'bulunmaz mı?', **ol-**: bulunmak.
- 29b.2: **[aldı]**.
- 29b.7: **arlanma** → **azlanma**: az görme!
- 30a.5: **şaklayanda** → **şıklayanda**.
- 30a.6: **yeter** → **yıltar**: tasma.
- 30a.7: **toymadın** → **toymadum**.
- 30a.7: **uşanmadın** → **uşanmadum**.
- 30a.7: **usan-**: 1: doymak, 2: bıkmak.
- 30a.8 **yumru yumru** → **yermürü yermürü, yermür-**: sızlanmak.

- 30a.9: **Ƙazan-ile, Ƙazanile, Ƙazanıla** → **Ƙazanılam**.
- 30a.9-10: **çapar yet-** (<çap-ar yet-): at koşturup gitmek.
- 30a.13, 88a.12: (atduğu) **taş / ok** yere düşme-: hedefe isabet etmek.
- 30b.3: **sapanuñ, şapanuñ** → **şapan[ın]uñ**.
- 30b.4, 40b.7: **eyle olsa**: öyle olunca, derken.
- 31a.6: **[Ağır Һазінеңи, бол ақчаңи getürmişüz; bizümdür]**.
- 31b.1: **dérneksüz**: biçimsiz, çirkin.
- 31b.10, 76b.12: **yapuk** (<yap-uk): örtü.
- 31b.10, 11: **[Ƙădır véren]**.
- 31b.10, 11: **[ƙara]**.
- 32a.9: **baһrî Һотаз**: altınla at gerdanlığı (?).
- 32b.8: **çaya baқ(-sa)**: gururla bak(-tığında).
- 32b.8: **çal**: ala(ca).
- 32b.8, 77b.4: **ƙurama, kurkurma** → **ƙur ƙurma** (kuşak): altın işlemeli (kuşak).
- 32b.8-10, 77b.3-6: **ƙulağı altın küpeli Oğuz Beyi**: Beg Yegenek.
- 32b.12-13: **ét- / eyle-**: yapmak.
- 33a.1: **Һızанса** → **Һезанса**: sırik gibi.
- 33a.8: Aygır Gözler şuyı (metindeki yazılışı üzerine).
- 33a.9: **Ağ Melik Çeşme kızına** → **Ağ Çeşme Melik kızına**.
- 33a.11: **bürin-**: giyinmek.
- 33a.12: **yüzinden Һудаğından** → **yüzinde Һудаğıнда**.
- 33a.13: **Alp Eren** → **Alp E[v]ren**.
- 33b.2: **arı şudan**: arı su ile (Çıkma durumu ekinin (+dAn) *birliktelik* eki yerine kullanılışı).
- 33b.7: **muһannatlar** → **muһannatlar a!**
- 33b.13, 78a.6: **ayrıl-**: fark edilmek, ayırt edilmek.
- 33b.13-34b.1: Aynı savaş sahnesinin iki *boy*'da anlatılması sorunu.
- 34a.5: **kaһışdın** → **kaһşaduban; ƙaһşad-**: saçmak, fişkırtmak.
- 34a.6, 78a.11: **Tekvür, Tüken** → **Tekür**.
- 34b.8: **ƙala ~ ƙara**: (<Ar. ġalā): değerli.
- 34b.8: **ölke**: toprak parçası.
- 34b.11: *Soylamalarda* eksiklik
- 35a.11: **Büre, Püre** → **Böre**.
- 35a.11: **ƙam** → **bay**.
- 35b.5: **[Ƙara Gönel]**.
- 35b.5, 63b.7: Eksiz yönelme durumu örnekleri.
- 36a.1: **ortaç**: veliaht, mirasçı.
- 36b.8: **buy(u)ruk** kelimesinin Dresden'deki yazılışları.
- 36b.9: **bäzиргәнлар** → **bäzиргәнлар a!**

- 36b.12: **ala, ile** → **éle**: o şekilde, çok.
- 37b.2: **uç**: sınır, hudut.
- 37b.11: **baş (göz) şadağası**.
- 38a.1: **dé-**: istemek.
- 38a.1, 107a.2: **géyım (geçım)**: zırh, savaş elbisesi.
- 38a.3: **öğine düş-**: kılavuzluk etmek, yol göstermek.
- 38a.4-5: **(boz) oğlan**: kendini kanıtlamamış delikanlı, yeni yetme.
- 38a.6: **baş kaldur-an**: karşı koy-an, diren-en.
- 38a.10: **[katı]**.
- 38b.10-11: **[haber geldi]** → Ø.
- 38b.11: **çetir** → **çetir[li]**, **çetir**: çadır güneşliği.
- 39a.1: **bir** → **kız**: hiç, hiçbir, kesinlikle.
- 39b.3: **[ünüm anla]**.
- 39b.5: **çuta vér-**: bağışlamak, korumak.
- 39b.12: **[el]**.
- 40a.1: **ava bin-**: ava çıkmak, ava gitmek.
- 40a.3: **köva köv, kövarak** → **köva köva**.
- 40a.5: **Yâ Rab, Yarab** → **yazup, yaz-**: şaşırarak.
- 40a.6-7: **fil (-sa) +gerek: olduğundan...**
- 40a.12: **bize yerine mize** (Ağız taklidi örneği).
- 40b.3-4: Eksik bir alıntı ve yanlış bir tespit üzerine.
- 40b.4-5: **şormak** 'ayb olmasun.
- 40b.8: **getürdiler** → **götürdiler**.
- 40b.10: **bir sulţān semüz şıgın géyikdür** → **şıgın[lar] sulţān[ı]** bir semüz géyikdür.
- 41b.11: **başa kaçınç yüze tohınç ét- / ol-**: Bir iş veya davranıştan dolayı ayıplamak, aşağılamak.
- 41b.12: **al-**: çözmek.
- 42a.5: **dügün**: nişan.
- 42a.5: **orta**: kişilerin birbirine karşı durumu, ilgisi.
- 42a.6: **ilerü tırmak**: bir işin arkasını getirmek, işin gereğini yapmak.
- 42b.5: Vurgu yoluyla soru cümlesi.
- 42b.12: **iş ét-**: iş yapmak, davranmak.
- 42b.13: **ağır konukluk eyle-**: çok iyi ağırlamak.
- 43b.7: **azdı** → **döndi**.
- 44a.7: **ensl ent-**: aklı başından gitmek.
- 44a.12: **yokaru ~ yokarı**.
- 44b.7: **dédi, di dé** → **d[é]** di! 'söyle hadi!'.
44b.10, 11: **[semüz]**.
- 44b.10, 11: **deve** → **büre**.

45a.1: [Begün].

45a.1: oğlan mısın kız mısın?: 'Kızı aldın mı almadın mı?'.

45a.7: bit-: bulunmak.

45a.12: [olmaya].

45b.6: buğralar → buğra ner: erkek deve.

45b.13: uş → üş[er].

45b.13: buñludur → buñaldur.

46a.2: bir → ol.

46a.6: getür, getürdüm → götür a!: al işte, götür-: almak.

46a.10: şaşarı eyle-: dışarı çıkarmak.

46a.12: cānına geç-: canına yetmek, canına tak etmek. Drs.46a.12.

46a.13: ayağına düş-: ayağa kapanmak, yalvarmak.

46b.3: büreler → büredür.

46b.4: [gëydi, evine].

47a.4: *Beyrek Boyı* 'nda kurgu ile ilgili yorumlar.

47a.12, 68b.13: umur → umud; umud: talih, şans.

47a.13: atdı → ötdi.

47b.7: acı: keskin, kesici.

47b.8: [yırttı].

47b.10: [şiven].

47b.13: erişmeyen, ırmeyen → ırmeyen.

48a.7: kodoğum → ko[y]duğum.

48b.4: [çuқа].

48b.6, 50a.11: *Yaltacuk* (<yaltak+cuk).

48b.9: batur-: bulaştırmak.

48b.13: zarılıklar gördüler, zārılıklar gördiler → zarılıklar[a] girdiler.

49a.5: [tarttı].

49b.6: hova yer → hava yer: düz(lük) ova.

49b.10, 50a.2: 1. [Kara Göne oğlu Budağı şorar olsam şağ mı argış?].

49b.10, 50a.2: 2. [Kalin Oğuz içinde Ulaş oğlu Şalur Kazanı şorar olsañ şağdur Bamsı].

50a.2: canum → hānum.

50a.4: ul[u] → ol.

50b.3, 4, 9: kırk sayısı ile ilgili bir açıklama.

50b.13: sahtsın → saht-sın, saht: (<Ar. sāḥit) üzgün.

50b.13: -dük+iyelik+ce birleşik zarf-fiil ekinin örnekleri.

51a.3: kara gözlü ~ ala gözlü.

51a.8-9: helālīga al-: (erkek) kadını nikâhına almak, evlenmek.

51a.8-9: isim+IIK+A: +IIk için.

51b.1, 87b.9: **gör-**: bulmak.

52a.3-4: **yol ver-**: fırsat vermek, müsaade etmek.

52a.4: **emānetī**: emanet (olarak).

52b.2-3: **ele gir-**: yakalanmak.

52b.12, 130a.13: **ur-**: dövmek.

52b.13: **teñ tuş**: eş, denk.

53a.1: **helāl olsun!**, **helāl ét-** / **eyle-**.

53a.5: **ķara ol-**: yas olmak, matem olmak.

53a.13: **[šovuk]**.

53b.7: **[ķara]**.

53b.13: **yükledüm** → yüklerüm.

54a.6: **aşup** → geçüp.

54a.7: **ağır adlu** → ağır ulu.

54a.7: **bulış-** fiilinin anlamları.

54b.1: **il-ōñ<ün>de** → ileyün̄de.

54b.4: **[otağda]** otururlar → otururlar.

54b.7: **bağır gibi, benir gibi** → bugurki: şimdiki, bu seferki.

54b.7: **şakaç**: üstünde ekmek pişirilen sac.

54b.7: **gömeç** → küpeç: çömlekte pişmiş yemek, güveç.

54b.7: **ügnende, uyunanda** öğünün̄üzde.

54b.13: **virürler, vérür[ler]** → girür.

55a.2: **yaķış-**: uymak, uygun gelmek.

55a.7-8: **şolmasa-y-idi, sovulmasaydı, şolmasaydı** → şovul-masaydı; **şovul-**: kurumak, zayıflamak.

55a.9, 108b.12: **yoryıyş / yürüyüş / yörlyış** → yöriş.

55b.1: **lêçegümüz** → géceligümüz.

55b.5: **sen** → siz.

55b.6-7: **baş beyin al-**: kafa şişirmek.

55b.7: **çuvalı** → çulı.

56a.10-11: *Daz yêrde turğay atmağa yahşsı* deyimi.

56b.2: Çözülememiş bir ibare üzerlne.

56b.3: **flı dışlüm** → kıl kişlüm.

57a.1, 2: **çağıruban dād vēr-** deyimi.

57a.1, 2: **yol çavuşlu** deyimi.

57a.1, 2: **[sofrası]**, *yayķanduğında yağ dökil-* deyimi.

57a.8: **yırğayuban, yargayuban** → yırğanuban, 'sallanarak'

57a.9: **[atmışsın...]**.

57a.9: **[otacugın...]**.

57a.9: Beyrek'in Kazan ile alay etmesi.

57a.12: **dibde** → dibinde.

57b.1: **kul karavaş / kul halâyık** (ikileme).

57b.9: **[eydür]**.

57b.10: **yüz karalığ**: utanılacak durum, yüz karası.

57b.13: **kon, koñ, koñ-a** → koñ[-]a!

58a.7: **çolaşmaz** → çolaşmaz: ilişemez, karışamaz.

58b.4, 58b.13: **[binübeni]**.

58b.4-5: **öküz** → évünüz.

58b.4-5: **ağlar, anlar** → inler.

58b.8, 59a.6: **boy!** → boy!

58b.10: **buğur**: bu kez, bu sefer.

59a.1, 2: **Bara[cu]k, Faşma[ci]k**.

59a.6, 110b.2: **olanca**: bütün.

59a.7: **[başumuza]**.

59a.11: **[yüzük]**.

59a.12: **çal, çalındı** → çal[-]di! 'çal hadi!'.

59a.12: **bu yer**: bura.

59a.12: **delü ol-**: kar fırtınası çıkmak.

59a.13: **delim** → san delim: pek çok.

59b.3: **yon-uñ** → yun-uñ, yun-: yıkamak.

59b.8: **karmanup** → karmananup, **karmanan-**: bir şeyi büyük bir çaba ile aramak.

59b.11, 13: **[Gelenile gédenden şordun mı kız?]**.

59b.11, 13: **[Karmananup dört yanuma bakduğum çok]**.

59b.11, 13: **[Kara gözden acı yaş dökdüğüm çok]**.

60b.4: **arğap arğap**: arka arkaya sıralanmış (?).

61b.10, 153b.2-3: **ayağa düş-, el öp-, kılıç altından geç-**: af dileme.

61b.12: **çıkar-**: kurtarmak.

61b.12: **al-**: fethetmek, ele geçirmek.

62b.2: **keşişlerin, keşişlerin** → keşişlerden.

62b.4: **çarğap**: bir tür kaftan.

62b.4: **çuğa / çuğa / çuka**: kuşam, saya.

62b.5: **<çıkdıldar>**.

62b.5: *Beyrek Boyı* 'nın sonuç kısmı ile ilgili sorun.

63a.2: **[yerlü]**.

63b.5: **çarğap çarğap** → çarğap çuka.

63b.13: **diz (çök-)** → diz[ın] (çök-).

64a.5: **kara gözlü yigit** ~ ala gözlü yigit.

64a.6, 7: **boyuma al-** → boynuma al-.

64a.6, 7: **[men]** (2).

- 64b.5: **kalın Oğuz içinde** → kanlı kâfir elinden.
- 64b.7: **kalıcağ** → kalıcağ a!
- 64b.11: **öğrenür** → öğrenür a?, a: (<ha?) 'soru'.
- 65a.8: **şoyladı** → şayladı.
- 65b.2-3: **itünj uhlma-, çetügünj mavlatma-**: rahatsız etmek, rahat vermemek.
- 65b.3, 105a.10: **alplar** → alpan-lar.
- 66a.2: **[yayқанup, meşe gibi...]**.
- 66a.11: **[ceng]**. Drs.66a.11.
- 66b.3-4: **[men turayım]**.
- 66b.4: **[boynı uzun]**.
- 66b.5: **segirdeyin** → segirdeyim.
- 66b.8: **kesdür-**: kesmek.
- 66b.11: **ışıklar** → ışıkum.
- 66b.12: **boğrad-, yuğrad-** → yogurd-: parçalamak.
- 66b.12, 13: **[ala gözli], [şası dñlü]**.
- 67a.5: **üçin** → öçin: öç ile.
- 67a.6: **yarmaz** → yazmaz: ıskalamaz.
- 67b.13: **sözi iki eyleme-**: sözün gereğini yapmak.
- 68a.3: **yaklaşdı** → yaklandı: yaklaştı.
- 68a.3: **[şudan]**.
- 68a.5: **[tonlu, azğın]**.
- 68a.5: **yād[a] getür** → yād getür-: anmak.
- 68a.5: **göz karar-**: korkusuzca davranmak, cesur davranmak.
- 68a.10, 105b.3: **karğu dillü süñü** → karğu talı süñü.
- 68b.2: **oğlan uşak yemek yemekçe gelmez**, 'çocuk gibi yemek içmek yakışmaz.'
- 68b.2: **gel-**: yakışmak, yakışık almak.
- 68b.3: **esirgemiş** → esritmiş; **esrlt-**: sarhoş etmek, sersemletmek.
- 68b.6: **tar yolda** → taz yerlere.
- 68b.6-7: **kara, ala (kaz)**: Renklerin *aşağılama* ve *yüceltme* amacıyla kullanılışı.
- 68b.8-9: **girdi** → gördi.
- 68b.8-9: **kimse** → kimse[ler].
- 68b.8-9: **[şancıldı]**, oña şancıl-: okla vurulmak.
- 68b.8-9: **ohladılar**.
- 68b.10: **çoğ-idi, çoğdu** → çoğdı; **çoğ-**: çullanmak.
- 68b.13: **kalaba** → kalaba[lık].
- 69b.2: **meydānı koyup / şalup kaç-**: savaştan kaçmak.
- 69b.2: **yazı yerde yoldaş koyup kaç-**: arkadaşını bırakıp kaçmak.
- 70a.5: <bedevî>.
- 70a.5: **gëyigin** → gëyigi.

- 70a.5: [Gögsi güzel kaba tağa ava çıkdun].
 70a.8: şaylan şaylan → aşılan aşılan: asılı asılı.
 70a.9: oğlan → oğlan[cuğumu].
 71a.2: yanuma al → yanum al[a].
 71a.3: umanına usanına: beklentisi olana.
 71a.8, 10: şoğuld- → tuğlad-.
 71a.8, 10: tuğladayım, yıkdurayım → tuğladayın, yıkdurayın.
 71a.9: uçurdunısa → akitdunısa.
 71a.12: [azğun dinlü kâfire ben varayın].
 71a.12: paralanup → yaralanup.
 71b.5: v[ay].
 72a.2: gerdege → düğ[ün]e.
 72a.2: kiçl düğün: nişan.
 72a.2: ulu düğün: düğün.
 72b.3: eline → öğine.
 72b.3: dün kat-: gece gündüz yol almak.
 72b.6: ol [yere] → ol [araya].
 72b.8: bulmadı → bulımadı.
 72b.12: izin izle- = iste-: izini sürmek, aramak.
 73a.3: <düşmen tatar oğlu elümüze>, [dêrleridi].
 73b.2: [ters] tanışdılar, ters tanış-: kötülük düşünmek, kötülük tasarlamak.
 74b.3: [da kazılık].
 75a.9-13: diyeyin-mi, deyeyinmi, deyeyinmi? → deyin mi?
 75b.2: kara taş-: kabarıp taşmak.
 75b.6: âsmânlı: kubbeli.
 75b.8-9: urışmadın döğışmedin → urışmadan döğışmeden (Çıkına durumu eki (+dAn)'nin, birliktelik eki yerine kullanılışı).
 75b.11: [iki rek'at].
 76a.4: kara kan = alca kan: kıpkızıl kan.
 76a.4: kara kana bulaş-: kıpkızıl kanlar içinde kalmak.
 76a.4: şorla-: fışkırmak, akmak.
 76a.8, 81b.4: [polat uz].
 76a.12: tike tut-(up): gözünü dik-(ip), dikkatli(ce) (bak-).
 76a.12, 13: <maña> tartğıl, yigit! → maña tartğıl, yigit!
 76a.12, 13: [maña vèrgil, yigit!].
 76b.1, 98a.1: (gök) polad / demür.
 76b.3: <yigit>.
 76b.3: menüm → meni.
 76b.3: banla- yerine mañla- (Ağız taklidi örneği).

- 76b.4: **qara göz** → **qazagüç**.
- 76b.5: **ılğa-**: akın etmek.
- 76b.8: **bilü+η** → **bêl+üη**.
- 77b.4: **qara kuş** → **[çal] qara kuş**.
- 77b.8: **oḥşa-**: iltifat etmek, gönül yapmak.
- 77b.9: **Döger, Dügür** → **Düger**.
- 77b.9, 10, 11: **başlar**: önder.
- 77b.9, 10, 11: **biñ qavm[lu] başları Düger**: bin soydaş önderi Düger.
- 77b.9, 10, 11: **biñ Bügdüz başları Emen**: bin Bügdüz önderi Emen.
- 77b.9, 10, 11: **toḡuz qoca başları Aruz**: dokuz bilge önderi Aruz.
- 77b.9, 10, 11: **qavmlu**: soydaş.
- 77b.9, 10, 11: **koyun başları erkek**: koyun kılavuzu erkek keçi.
- 77b.11: **sayıлмаḡıla, şayduḡça** → **şayduḡumça**.
- 77b.13: **[aḡ alınlarin yere qodılar]**.
- 78a.6: **[Taş]**.
- 78b.10: **evli, ivlü, eyü** → **ulı**.
- 78b.11: **çevür-**: serbest bırakmak, azat etmek.
- 80a.5: **can al-**: can almak, öldürmek.
- 80a.10: **Deli** → **Deli a!**
- 80b.11: **(cân) cüşa gel-**: çok korkmak.
- 81b.2: **iste-**: aramak, izini sürmek.
- 81b.12: **öldürdi** → **aldurdi, aldur-**: yakalatmak.
- 82a.3: **mırla-** → **yırla-**: şarkı söylemek.
- 82a.6: **degmesi, dökmesi** → **döḡmesi; döḡme**: tepe.
- 82a.7: **salḡumlu** → **salḡumları**.
- 82b.3: **qavatsın** → **qadaşm, qada**: bela.
- 83a.1: **Dumrul** → **Dumrul[-ja!]**
- 84a.2: **menden** → **senden**: sana.
- 84b.1-2: **sıra yanlısı**: *Soylamada* yeri deḡişmiş dize.
- 84b.3: **tolap tolap**: sarıp sarıp; **tola-**: sarmak, kucaklamak.
- 84b.3: **ak** → **aḡ(ca)**: yüksek(çe), ulu.
- 86a.3: *isim+ da(n) ne var ki...* (söz kalıbı).
- 86a.7: **yoldaş**: eş, hanım.
- 86b.11: **alnı açuḡ**: şerefli, mert.
- 87b.7: **ṭayan-** → **ṭayın-**: ayaḡı kaymak, sürçmek.
- 87b.7-8: **Vurgu** yoluyla soru cümlesi.
- 87b.11-12: **Oḡuzı gördi** → **Oḡuza girdi**.
- 88a.8: **yanına bıraḡ-** / **şal-** = **boyına al-** / **sał-**: yanına almak.

88a.12: *şagına şolına iki kosa yay çek-* deyiimi.

88b.6-9: *Kan Turalı Boyı*'nda sıralama ve kurguda karışıklık.

89a.10: *şalayım* → *şalayım a!*

89b.11, 90a.8: *sökemez* → *sünemez*, *sün-*: uzanmak, geçmek.

90a.1: (baş) getüren → (baş) *götüren*.

90a.1: *baş götür-*: baş kesmek, öldürmek.

90a.1, 2: *[anun]*.

90a.3: *[ağlatmağıl!]*.

90a.10: *yapam* → *tepem*.

90a.10: *göz kaçuruban* → *göz kaçuban*.

90a.10: *göz kaç-* / *kaç-*: göz kırmak.

90a.11: Metinde eksiklik.

90b.12: *Salcan, Selcen* → *Selcan*.

91a.4: *ağaç*: uzunluk birimi.

91a.4: *yedi ağaç yer* vb. tamlamalar.

91a.10: *kat* → *kat[la]*: defa, kere.

91b.6, 95a.8: *[görklü]*.

91b.12: *şar-*: bağlamak.

92a.2: *Boz aygırlu* → *Boz aygırlu a!* *Beyrek*.

92a.4: *şaraklığı, şarıklığı* → *şar kıllığı*.

92a.4: *boşaldı* → *yoşuldu*.

92a.4: *kedisi mavla-*: kedi gibi inlemek.

92a.6-7: *kābin kes-*: nikāh kıymak.

92a.10: *yoğur-*: parçalamak, ufaltmak.

92a.11: *yırtar* → *partar*, *part-*: yere vurup parçalamak.

92b.7: *Meli* → *Béli*.

92b.8, 100b.10: *[evi]*.

93a.8: *bul-*: elde etmek.

93b.11: (mere) *alca, alça, elçe* → (mere) *a!* *[kol]ça...*

94a.2: *avun, ök, öñ* → *ü[ñü]k* *şamı*: atardamar, aort.

94a.3: *dürsinmeyen, dür sınımayan, darsıkmayan* → *darsınmayan*; *darsın-*: rahatsız olmak, korkmak.

94a.5: *kıran* → *kı[ğ]r[ıl]an* 'denilen'

94a.5: *enügene* → *itine*.

94a.13, 127a.10: *kapak*: 1. Kolun elden dirseğe kadarki kısmı, 2. (zırhın) bilek ile dirsek arası.

94b.2: *al[n]ın 'alınını'* → *alın 'hilesini'*.

95a.8: *şuyın* → *şuyı*.

95a.8: *dünün* → *dilüp*.

- 95a.11, 95b.3: **geçdüñ, gice[l]düñ, kiçdüñ** → **gece[l]düñ.**
- 95a.11, 95b.3: **gecikmiş, gicelmış, kiçmiş** → **gécelmış.**
- 95a.11, 95b.3: **gécel-**: sersemlemek.
- 95b.1: **kılçatmamış** → **talçanmamış, talçan-**: uğraşmak, yorulmak.
- 95b.11: **dédi, dérler** → **dédiler.**
- 95b.12: **baķar** → **baķar a!**
- 96a.3: **elinde kal-**: ölmek.
- 96a.8-9: **mancılığ ağır taşdan...**: mancınığı (olan) yüksek kayalıktan...
- 96a.12, 13: **ķanadıyla**: eliyle.
- 96a.12, 13: **şakıd-**: kendini yakalatmak, kaptırmak; yenilmek.
- 96b.8: **terkisi bağı** → **tırķeşi bağı, tırķeş**: okluk.
- 96b.10-97a.9: *Segrek Boyı*'ndaki bir olayın *Kan Turalı Boyı*'nin kurgusuna bulaşması.
- 96b.13: **yelteme**: bir tür kopuz.
- 97a.1: **çıķar-**: (kılıç / ok) çekmek.
- 97b.8: **ılķar**: akın, hücum.
- 98a.1: **ebçin** → **ebçin[li].**
- 98a.5-12: **[noldı saņa].**
- 98a.5-12: **[yigit!].**
- 98a.5-12: **[ne yatarsın, ķalkķıl, yigit!].**
- 98a.5-12: Soylamada dizelerin sıra karşıklığı.
- 98a.6: **ala** → **ķara.**
- 98a.10: **ķarı** → **ķazi.**
- 99a.6: **gelen** → **gelin.**
- 99a.9: **[yaluķuzca].**
- 99b.1, 133a.2: Gelinlik etme geleneğı ve Dede Korkut.
- 99b.7: **oķlamışlar** → **oķşamışlar, oķşa-**: sıyırtmak.
- 99b.8: **bürl-**: kaplamak.
- 100a.12: **[ķızıl deve].**
- 100b.5: **(kılıç) tıutup** → **(kılıç) tıartup.**
- 100b.6: **şın-**: kırılmak, ölmek.
- 100b.11: **yıgıldıķda** → **b[o]yladıķda, boyla-**: dikkatle dinlemek.
- 101a.1: **nédüģin, nidüģin, nidüģün** → **neydüģin.**
- 101a.5: **tıutubanı** → **tıatubanı.**
- 101a.7: **münis**: dost, arkadaş.
- 101a.11: **söyleşelüm** → **boylaşalum, boylaş-**: boy *ölçüşmek*.
- 102a.4: **neyleridüm** → **namlar idüm, namla-**: okla vurmak.
- 102a.4: **[demrensüz].**
- 102a.11: **ala** → **ala[η].**

103a.3: [Bayındır Hānuḡ].

103a.3: şöhbete → şöhbetine

103a.6: akın dille-: akın için izin istemek.

103b.7, 106b.5: depere tutup çal-: yukarıdan aşağıya doğru vurmak, tepesinde tutup vurmak.

103b.9: [ağzından burnından].

103b.12: altı → yedi.

104a.7: laf ur-: yüksekte atıp tutmak, övünmek, böbürlenmek.

104a.7: nidersin, nédersin? → neydürsin? 'ne konuşuyorsun?'

104a.8 er dillersin → er di[r]ilürsin, er diril-: erlik taslamak, erkek geçinmek.

104a.9: [dom].

104b.13: gün → kerre, kerre: gün.

105a.12: ala, arçuru, ilerü → qarşu.

105a.13: [Ağaçdan], [ağ].

105b.4: deñe- = göz ucuyla bak-: dikkatle bakmak.

105b.9: yetdüginde, yeldügümde → yet[d]ügümde.

105b.10: Yeni Bayır: yer adı.

105b.11: yeleğinden, belügümde → belügümden, belük: okluk.

106a.1: Yegenek mi Yegenlik mi?

106a.3: [sen].

106a.4: beş akçalı ulüfeci deyimini.

106a.5: keser günde, segirdüginde → segirdüginde.

106a.6: serçeşme → sürçmese.

106a.6: dāyim geldüginde tursa → geldüginde dāyim tursa.

106a.8: erlik: yiğit, savaşı.

106a.11: <gétldiler>.

106b.6: [andan Döne].

107a.2: güc et-: zulmetmek.

107b.3: girmişiken: girerken, girdiği anda.

108a.3: kalın → kalan: diğer.

108a.10: bañş ét-: paylaştırmak, pay etmek.

108b.10-11: Oğuz Hānuḡ → Oğuz Hān[ın]uḡ ılıkcısı.

108b.12: at urur → it [gibil] ürer.

109a.11: қоңур қоца шары Чобан → қоңур қоца [oğlu] şarı Çoban.

110a.5: yetmişleridil → binmişleridi, seyrāna bin-: gezintiye çıkmak.

110a.12: bunu yerine mumı (Ağız taklidi örneği).

110b.8: ordu, uzadı → ordı [uşakları].

111a.1: ādem al-: adam kaçırmak.

111a.10: Uşun (Koca) → Öşün (Koca).

- 111a.11: **aruk** → a[y]ruk ‘başka’.
- 111a.11: **iki** → ögey ‘üvey’.
- 112a.2: *hem* kelimesinin yanlış yazımı.
- 112b.4: **Basať [kätina]** → Basať[a].
- 112b.5: **erdil** → Erdebil.
- 112b.5: **oğlı** → oğlu.
- 112b.5: **teke**: erkek keçi → boynuzundan yay yapılan erkek dağ keçisi.
- 112b.9, 10: **[çalup baş]**.
- 112b.9, 10: **kesdürmedi** → kesdür[e]medi.
- 112b.10: **karğu cıda** → karğu a! cıda, a!
- 113a.2: **şın-** → şıt-, ödi şıt-: ödü yanılmak, ölmek.
- 113a.12: **ķurañ** → kırk.
- 113a.13-113b.7: **yıkdurdi**: yıktı, **seçdürdi**: seçti.
- 113a.13-113b.7: **ola** → ula.
- 113b.3: **ķırdugun** → korduğun.
- 113b.6: **ağca, agça** → ağca.
- 113b.9: **ķarangu** → karangu[lu]: karanlık.
- 114a.6: **bulşuram** → bulaşuram, **bulaş-**: çatmak, sataşmak.
- 114a.8: **arż yüzi** → ‘arş yüzi: gökyüzü.
- 114b.8: **şalaḥana**: (<Far. selḥ+ḥane): hayvan kesim yeri, mezbaha.
- 114b.10: **bağırına, yağırına** → yağırına.
- 115a.7-9: *bunı* yerine *munı*, *bunun* yerine *munun* (Ağız taklidi örneği).
- 116a.12: **ķodi**, [ağ] **ķodi**, [el] **ķodi** → ku[yul]dı, **ķuyul-**: saldırmak.
- 116a.12: **kesdi** → kes[düreme]di.
- 116b.4: **möbhürle-, mübhürle-** → mührele-: kapatmak, tıkamak.
- 116b.4: **dedi** → di!: hadi!
- 116b.12: **ķaçdı, sarsdı** → ka[r]çadı; **ķarça-**: karıştırmak.
- 117a.5: *buna* yerine *muna* (Ağız taklidi örneği).
- 117a.6-8: Kurgu ile ilgili yorum.
- 117b.5, 118b.11: **heç**: 1: hiçbir, 2: herhangi bir.
- 117b.6: **ķalar ķopar yér**: ikamet edilen yer.
- 117b.6: **ne yér**: nere(si)?
- 117b.6: **yérün ne yérdür?**: nerede yaşıyorsun?, nerelisin?
- 117b.9: **ad yaşur-**: kimliğini gizlemek.
- 117b.11: **gün ortaç**: güney (?).
- 117b.13: **Salur Oğlı Kāzan** → [Ulaş] Oğlı Salur Kāzan.
- 118a.3: **ķardaşuz, ķardaşlık** → kardaşlar[uz].
- 118a.8: **ķafālu** (<Ar. kafā'+lu): arkalı, arkası çıkıntılı.
- 118b.2: **ağır mançılık şaşıla atam** → ağır şaşıla mançılık atam.

- 118b.2: **başuma** → başlarına.
- 118b.2: **ölem** → öleler.
- 118b.7: **ağlatmışam** → bozlatmışam.
- 119a.1: **[başın]**.
- 119a.6: **sevinç vér-**: müjde vermek.
- 119a.11, 12: **ayıtduğunda, eyitdügünde** → a! yetdügünde.
- 119a.11, 12: **işit** → aşıt.
- 119a.11, 12: **[gêçer olsa]**.
- 119a.13: **yükden** → buğdan, buğ: sıkıntı.
- 120a.1: **vlrelüm, verelüm, vérür[üz]** → vère[vüz].
- 120a.7: **bağla-**: kuşanmak.
- 120a.9: **buda, budun, budın** → bu da.
- 120b.7: **çeküp** → [yay] çeküp.
- 120b.8 *Begil Oğlu Emren Boyı*'nda çelişkiler.
- 120b.9, 131b.7: **kanlu** → kalın: kalabalık.
- 121a.3: **al-**: ele geçirmek, avlamak.
- 121a.3: **sevincidür** → **savıncıdur, savınç**: salıverme.
- 121a.5-6: **at işler, er öginür** = **alet işler, el övünür**.
- 121a.9: **gözlü** → gözlü a!
- 121b.1, 10: **[Ala gözlü yigitlerüm yanuma şaldum]**.
- 121b.1, 10: **[Yelisi kara kazılık atı buşun bindü]**.
- 121b.3, 4: **şudan dünin** → şuyı dilüp.
- 121b.3, 4: **dünin** → çapar.
- 121b.4: **[Ala gözlü]**.
- 121b.6: **[egnünde]**.
- 121b.6: **cübbesi** → cebesi (<cebe+si>), cebe: zırh.
- 121b.7: **biglerü** → bebeklerü.
- 121b.10: **kara** → ala.
- 121b.11: <dünin>.
- 122a.3: **pâdişâh = sultân = hân** kelimeleri üzerine bir yorum.
- 122a.11: **acımışıdı** → aħmaşdı, aħmaş-: sürçmek, tökezlemek.
- 122a.12: **yeğime-** → yeğeme-, yeğ-: zaptetmek, hâkim olmak.
- 122a.12: **tokın-** fiilinin anlamları.
- 122a.13: **örü tırdı, örü-durdu, oturdı** → aru tırdı; aru tır-: bitkin düşmek, yorgun düşmek.
- 122b.1: **gez**: makas.
- 122b.2: **urdu, urdu** → üzdi, üz-: koparmak.
- 122b.2: <at>.
- 122b.3: **uclardan** → avcılardan.

- 122b.3: **ayru, ayıru, ırdı (?)** → **uru[p]**, **ır-**: uzaklaşmak.
- 122b.6: **[atug]**.
- 122b.6: **gêç-**: geçirmek.
- 122b.12: **[oğul]**.
- 122b.13: **[Yelisi kara kazılık atum buşun bindüm]**.
- 123a.3: **hoşluğum, hoşluğum** → **koşluğum**.
- 123a.5: **büri-**: örtmek.
- 123a.8: **ayak**: bacak.
- 124a.2: **boynı şınsun**: 'boyunu kırılsın'.
- 124a.7: **pus-** → **puş-**: kızmak, öfkelenmek.
- 124a.7: **pusduğından** → **puşduğından**.
- 124a.9: **kan** alaca ordu → **ap** alaca ordu.
- 124b.7-10: **fiil (-mAK+iyelik) +yok**. (Geniş zaman olumsuz çekimi).
- 124b.8: **<avlayuban>**.
- 124b.12: **yiñ yakalar, yeñi yağa, yeñ[i] yağa** → **yeñ yağa** (dikdür-): ganimet elde etmek. (?)
- 125a.5: **ağız içün öl-, dili içün öl-**: dua ve takdir sözü.
- 125a.6: **ağdurt-**: aratmak.
- 125b.10: **gide** → **gède**: zayıf, adi.
- 125b.11: **seyrek**: ince, zayıf.
- 125b.13: **puşdı** → **puşdı**.
- 126a.7: **altumda** → **altumda[kı]**.
- 126a.11: **şadağda** → **şadağında**.
- 126b.9: **bize yerine mize** (Ağız taklidi *örneği*).
- 127a.11-12: **serpe serpe**: (birbirini) savura savura.
- 127b.8: **hanum** → **hām**.
- 128b.6: **gāzī-ler** → **gāzī [eren]ler**.
- 129a.2: **kapu baca yoğ**: patavatsız davranışlı kişi için kullanılan söz kalıbı.
- 129a.4: **baş-**: saymamak, saygı göstermemek.
- 129a.7: **étmek**: amel, fiil.
- 129a.7: **al-**: kazanmak, elde etmek.
- 129b.2: **çarpdı** → **çapdı**.
- 129b.3: **yolu oğra-**: yolu düşmek.
- 130a.7: **eyü**: seçkin, has.
- 130a.8: **yemek içmek ét-**: yemek, karnını doyurmak.
- 130a.9: **taşra = ayak yolu**: hela.
- 130a.9: **taşra çık-** = **ayak yolına çık-**: helaya gitmek.
- 130a.9-10: **kızanı çekişür**: çocukla çekişir. (*Yükleme durumu* ekinin *birliktelik eki* yerine kullanılışı).

- 130a.11: **tutun** → **tonun**.
- 130a.12: *bize yerine mize, bizüm yerine mizüm* (Ağız taklidi *örneği*).
- 130b.4: **içerü** → **içerü a!**
- 130b.6, 7, 8; 131a.1, 2, 12: **ana** → **ata**.
- 130b.11: **ara**: esna, sıra.
- 131a.7: **[dağı]**.
- 131b.4, 5: **[ğayrı]** (erdür).
- 131b.4, 5: **tutsak geden** → kaçan geden: çekip giden.
- 131b.8: **kalk-ar kop-ar ol-**: öz güveni yüksek olmak.
- 131b.11: [yine] görünce. Drs.131b.11.
- 132a.2: **gelgüm** (yoh) → **gel[me]güm** (yoh) 'gelmem'
- 132a.7: **kırdılar, kırdurdular** → kırdurdılar.
- 133a.6: **kazakuc aygırın** → **kazakuc[un] aygır[ı]**.
- 133a.8: **gider, geder** → **geder a!**
- 133a.12: **olmazam, tırmazam** → **ev[r]ülmezem, evrül-**: geri dönmek.
- 133b.6: **ıavlunbaz**: atın göğüs zırhı.
- 133b.8: **[günlü]**.
- 134a.2: **kılıcdasından, kılçadasından, kıcırdisından** → **kıcıldısından, kıcıldı**: gıcırta.
- 134a.2, 3: (at) **çokramasından** → (at) çağırmasından 'at kişnemesiyle'
- 134a.2, 3: *Çıkma durumu ekinin, birliktelik durumu eki yerine kullanılışı*.
- 134a.4: **[çılbrın]**.
- 134a.7: **dök-** = **kuy-** = **ık-**.
- 134a.10: **tu yüzüğüze** → **tu yüz kerre!**
- 134b.8: **götünü, köpinl** → **götini**.
- 135a.12: **ala gözlü**: ela gözlü.
- 135b.12: **bağla-**: sarmak, kuşatmak.
- 136b.2: **şorşayan, şarşayan, sır söyleşür** → **şuşayan; şuşa-**: fısıldamak.
- 136b.7: **deper** → **depen**.
- 136b.10: **[Ağayılın güdende çobanunam, kulağında şuşayan nâyibünem]**.
- 137a.4: **kâfirler** → **kâfirler a!**
- 137a.6: **kılıç çal-** = **kılıç yörüt-**: kılıç vurmak.
- 137a.9: **öğine bırak-** = **öğine kat-**: önüne katmak, kovalamak.
- 137a.10, 147a.8: **elinden al-**: kurtarmak.
- 137b.1: **[burması]**.
- 137b.2: **ağrıl-** (<agir-il-): (borazan) çalınmak, öttürülmek.
- 137b.2: **ağırd-** (<agir-d-): (borazan) çalmak, öttürmek.
- 137b.4: **oğullarıyla** → **oğlanlarıyla**.
- 138b.8, 9: **[Kâfirler]**.
- 138b.8, 9: <**üzerine**>.

- 138b.10: **düşdiler** → üşdiler.
- 138b.13: **kopardı** → kırdı, **kur-**: koparmak.
- 139a.2: **ne gülersin?** → ki[m]e gülersin?
- 139a.2-3: **bëşigüm** → pëşigüm.
- 139a.2-3: **dadum** → *fadum*.
- 139b.6: **üz-**: incitmek.
- 139b.6: **üzer** → üzer **a!**
- 140a.6: **bir er** (kāfir) → [bir] dirāz (kāfir).
- 140a.9: **kaç-**: kavuşturmak, geçirmek.
- 140a.10: **ayır-**: yarmak, yırtmak.
- 140b.1-7: Aliterasyon ve pekiştirmeye dayalı düzeltmeler.
- 140b.10: [yitür meni].
- 140b.11: [Oğuz erenleri **tıruriken** seni ögmegüm yok.]
- 141a.1: **gızgın** → Fir'avn.
- 141a.3: **tağlara** → tağları.
- 141a.4: [püki].
- 141b.3: <şu dibinde>.
- 141b.3-4: **öñin koyup tersin okı-**: sapık cinsel ilişkiye davet etmek.
- 141b.4: **Şancıdanuñ** → şıncıd anuñ, **şıncıd**: puta tapan, putperest.
- 141b.11: **şıgum** (yok) → şı[ma]ğum yok.
- 142a.5: **ögünenleri** → öğünen [eren]leri.
- 142a.7: [gendü].
- 142a.7: [Oğuz erenleri **tıruriken**].
- 142a.9: **Ortaç kır** → Arkıç kır.
- 142a.9-142b.2: *İstek ekinin gelecek zaman eki yerine kullanılması*.
- 142a.9-142b.2: **azvay**: boz, gri.
- 142a.9-142b.2: **ağca yañal**: alaca renkli.
- 142a.9-142b.2: **kük**: öç → **kök**: soy.
- 142a.10: **aķ sazıñ aşlanında** → aķ sazıñ aşlanın[ıñ erkeğın]de.
- 142a.10: **ķaz alaca** → taz alaca.
- 142b.4: **ķerķez** → ķirķin.
- 142b.5: **ķırşlı** → ķuşlı, ķū: <Far. huy, yaratılış, tabiat.
- 142b.7: **Oğuzı görür iken** → Oğuz [erenler]i tırur iken.
- 142b.7: **görür iken** → tırur iken.
- 143a.3: Vurgu yoluyla soru cümlesi.
- 143a.10: [Bayındır].
- 143a.11: *bunı* yerine *munı* (Ağız taklidi *örneğı*).
- 143b.3: **üz-** → ur-.

- 144a.8-9: **dil çıkartmadılar** → dir[i] çıkartmadılar.
- 144a.13, 144b.1: **müdārā kul-** = iyilik düşünmek: (Birisine) Tuzak kurmayı, kötülük etmeyi tasarlamak (argo).
- 144a.13, 144b.1: **berāber it-**: karşısına çıkarmak, savaştırmak.
- 144b.4: **ayırursañ** → ırarisañ.
- 144b.13: [egn].
- 145a.12-145b.2: [bağladı, tırdı].
- 145b.7: **gendüyi bildür-**: kendini tanıtmak.
- 146a.12: [yigit, ne yigitsin?].
- 146a.12: [yigit].
- 146b.1: **öldürüp** → aldurup, **aldur-**: yakalatmak.
- 147a.3: **ahtarıl-**: duygulanmak.
- 147b.1: **erenler** → erenler a!
- 148a.5: **hānum** → dāyim.
- 148a.8-9: Vurgu yoluyla soru cümlesi.
- 148a.8-9: **bil-**: anlamak, öğrenmek.
- 148a.12: **altun günlüğün** → altun[lu] günlüğün.
- 148b.2: [kaytabanda].
- 148b.3: [Ağayıl da ağca koyunlarum menritdiler].
- 148b.5: [Ok].
- 148b.6: <ol vaqt>.
- 149b.10: **aradan götür-**: ortadan kaldırmak, öldürmek.
- 150a.4: **Aruz** → Aruz a!
- 150b.8-9: **oğuruna baş ko-** = **oğrına öl-**: biri için canını feda etmek.
- 150b.9: **gerekse**: ister(sen).
- 151a.8: **iste-**: çağırmak, gelmesini istemek.
- 151b.3: [ağayıl da].
- 151b.9: [ban].
- 151b.11: <elli>.
- 152a.1: **al eyle-**: tuzak kurmak.
- 152a.5: **etmek basmak**: nankörlük etmek.
- 152a.13: **bir yigit** → bir yigid [e]r.
- 152b.6: **dirim, varalum** → [çeri] dire[lü]m.
- 153a.9: **kesdürmedi** → kesdür[e]medi.
- 153b.3: [dañ].

Alfabe Sırasına Göre Notlar Dizini

a edatının işlevleri. Drs.13a.10.

a begler ($\Leftarrow$ begler). Drs.20a.12.

acı: keskin, kesici. Drs.47b.7.

acımışdı $\rightarrow$ **aħmaşdı**, **aħmaş-**: sürçmek, tökezlemek. Drs.122a.11.

Ad durum eklerinin birbiri yerine kullanılması. Drs.21a.6.

ādem al-: Adam kaçurmak. Drs.111a.1.

adı çık-: (İyi) şöhet bulmak. Drs.3b.11.

ad yaşur- kimliğini gizlemek. Drs.117b.9.

ağaç: uzunluk birimi. Drs.91a.4.

[ağ alınların yere kıodılar]. Drs.77b.13.

[ağaçdan], **[ağ]**. Drs.105a.13.

ağayıl: ağıllar ($<$ ağıl). Drs.11a.1.

[ağayılđa]. Drs.151b.3.

[Ağayılđa ağca koyunlarum menritdiler]. Drs.148b.3.

[Ağayılun güdende çobanunam, kıulağunđa şuşayan nāyibünem]. Drs.136b.10.

ağ ban (ēv): yüksek büyük (çadır), **ağ ban** (ikileme) Drs.23b.1.

ağ(ca) ($\Leftarrow$ ak), **ağ(ca)**: yüksek(çe), ulu. Drs.84b.3.

ağca, **agça** $\rightarrow$ ağca. Drs.113b.6.

ağca yaňal: alaca renkli. Drs.142a.9-142b.2.

Ağ Çeşme Melik kızına ($\Leftarrow$ Ağ Melik Çeşme kızına). Drs.33a.9.

ağır adlu $\rightarrow$ ağır ulu. Drs.54a.7.

ağırd- ($<$ ağır-d-): (borazan) çalmak, öttürmek. Drs.137b.2.

[Ağır ħazlneňi, bol aqçağı getürmişüz; bizümdür]. Drs.31a.6.

ağır konukluk eyle-: çok iyi ağırlamak. Drs.42b.13.

ağır mancılık taşıla atam $\rightarrow$ ağır taşıla mancılık atam. Drs.118b.2.

ağır ulu ($\Leftarrow$ ağır adlu). Drs.54a.7.

ağız dilden ħaber / selām vēr-: konuşmak, bilgi / selam vermek. Drs.15b.13-16a.1.

ağız = uç = serħad: sınır, hudut. Drs.20b.4.

ağlar, anlar $\rightarrow$ inler. Drs.58b.4-5.

ağla- şığla-: ağlamak, feryad etmek. Drs.23a.7.

[ağlatmağı!]. Drs.90a.3.

ağlatmışam $\rightarrow$ bozlatmışam. Drs.118b.7.

Ağ Melik Çeşme kızına $\rightarrow$ Ağ Çeşme Melik kızına. Drs.33a.9.

ağırl- ($<$ ağır-ıl-): (borazan) çalınmak, öttürülmek. Drs.137b.2.

ağız için öl-, dili için öl-: dua ve takdir sözü. Drs.125a.5.

[ağzından burnından]. Drs.103b.9.

ağul: sevgi ve esirgeme sözü. Drs.15b.5.

ağmaşdı (← acımuşıdı), **ağmaş**:- sürçmek, tökezlemek. Drs.122a.11.

ağtarıl:- duygulanmak. Drs.147a.3.

ak → **ağ(ca)**: yüksek(çe), ulu. Drs.84b.3.

ağarlı: akan, biterli: yeşeren. Drs.16a.5-8.

akın dille:- Akın için izin istemek. Drs.103a.6.

akıtdunısa (← uçurdunısa). Drs.71a.9.

aķ sazıñ aşılanında → aķ sazıñ aşılanın[**uñ erkegin**]de. Drs.142a.10.

al:- kazanmak, elde etmek. Drs.129a.7.

al:- çözmek. Drs.41b.12.

al:- ele geçirmek, avlamak. Drs.121a.3.

al:- fethetmek, ele geçirmek. Drs.61b.12.

[**ala**]. Drs.26a.12.

ala → **ala[n]**. Drs.102a.11.

ala → **ķara**. Drs.14b.1.

ala → **ķara**. Drs.98a.6.

ala (← **ķara**). Drs.121b.10.

alaca rengin **aşagılama** için kullanılışı. Drs.21a.3.

[**ala gözlü**], [**şası dılınü**]. Drs.66b.12, 13.

[**Ala gözlü**]. Drs.121b.4.

ala gözlü: **ela gözlü**. Drs.135a.12.

ala gözlü ~ **ķara gözlü**. Drs.51a.3.

ala gözlü yigit ~ **ķara gözlü yigit**. Drs.64a.5.

[**Ala gözlü yigitlerüm yanuma şaldum**]. Drs.121b.1, 10.

ala, ile → **ële**: o şekilde, çok. Drs.36b.12.

ala, arkuru, ilerü → **ķarşu**. Drs.105a.12.

ala, ķara (kaz): Renklerin **aşagılama** ve **yüceltme** amacıyla kullanılışı. Drs.68b.6-7.

alakurı söyle (← **ilaķur[d]ı**, **ilaķurdı söyle**-), **alakurı söyle**:- saçmalamak, saçma sapan konuşmak. Drs.22a.13.

alan şabāh → **ala şabāh**; **ala şabāh** / **taşla**: fecr-i kazip. Drs.7b.7.

ala[n] (← **ala**). Drs.102a.11.

alar şabāh / **taşla** → **ala şabāh** / **taşla**. Drs.7b.7.

(mere) **alca**, **alça**, **elçe** → (mere) **a!** [**ķol**]ça... Drs.93b.11.

alcak: rütbece aşağıda olan. Drs.7b.13.

[**aldı**]. Drs.29b.2.

aldurdı (← öldürdi), **aldur**:- yakalatmak. Drs.81b.12.

aldurup (← öldürüp), **aldur**:- yakalatmak. Drs.146b.1.

al eyle-: tuzak kurmak. Drs.152a.1.

alın 'hilesini' (← al[n]ın 'alınını'). Drs.94b.2.

Aliterasyon ve pekiştirmeye dayalı düzeltmeler: Drs.140b.1-7.

alını açuk: şerefli, mert. Drs.86b.11.

al[n]ın 'alınını' → alın 'hilesini'. Drs.94b.2.

alpan-lar (← alplar). Drs.65b.3, 105a.10.

Alp Eren → Alp E[v]ren. Drs.33a.13.

alplar → alpan-lar. Drs.65b.3, 105a.10.

altı → yedi. Drs.103b.12.

altumda → altumda[ki]. Drs.126a.7.

altun: DK'ta *altın*ın yönetim sembolü olarak kullanılışı. Drs.11a.3.

altun başlu ban ev (← **çoksan** başlu ban ev). Drs.20a.2.

altun günlüğün → altun[lu] günlüğün. Drs.148a.12.

ana → ata. Drs.130b.6, 7, 8; Drs.131a.1, 2, 12.

ağaru: Öte, öteye. Drs.6b.9.

[**Andan Döne**]. Drs.106b.6.

ağdurt-: aratmak. Drs.125a.6.

anıt ağı, inde ağı!, indî ağı → anı dağı. Drs.15b.6.

anlar, ağlar → inler. Drs.58b.4-5.

[**anun**]. Drs.90a.1, 2.

ap alaca ordu (← **kan** alaca ordu). Drs.124a.9.

ara: esna, sıra. Drs.130b.11.

aradan götür-: ortadan kaldırmak, öldürmek. Drs.149b.10.

ardına düş-: 1. arkasından gitmek, izlemek, 2. kovalamak. Drs.27a.8.

argap argap: arka arkaya sıralanmış (?). Drs.60b.4.

arı şudan: **arı su** ile (*Çıkma* durumu ekinin (+dAn) *birliklilik* yerine kullanılışı). Drs.33b.2.

arçasına al-: sırtlanmak, sırtına almak. Drs.27a.8.

Arkuç kır (← Ortaç kır). Drs.142a.9.

arıkırı: 1. karşı(da), 2. çapraz. Drs.11b.7.

arlanma → azlanma: az görme! Drs.29b.7.

'arş yüzi (← arz yüzi), **'arş yüzi**: gökyüzü. Drs.114a.8.

artur-: 1. sağ bırakmak, 2. sürdürmek, devam ettirmek. Drs.16b.11.

aruğ → a[y]ruğ; a[y]ruğ 'başka'. Drs.111a.11.

aru tırdu (← örü tırdu, örü-durdu, oturdu), **aru tır-**: bitkin düşmek, yorgun düşmek. Drs.122a.13.

Aruz → Aruz a! Drs.150a.4.

arz yüzi → **'arş yüzi**: gökyüzü. Drs.114a.8.

-(y)*AsI* ekinin Dede Korkut'taki kullanılışı. Drs.6a.1.

aşılan aşılan (← şaylan şaylan): 'asılı asılı'. Drs.70a.8.

âsmânlu: kubbeli. Drs.75b.6.

[aşa, akan tırı şulardan haber]. Drs.12a.7.

aşanmış-idi, aşanmış(ı)dı, eşenmişidi → **esenmişidi, esen-**: gerilmek, uzatılmak, açılmak. Drs.7a.3.

aşıtı (← işit). Drs.119a.11, 12.

aşup → **geçüp**. Drs.54a.6.

<at>. Drs.122b.2.

ata (← ana). Drs.130b.6, 7, 8; Drs.131a.1, 2, 12.

(at) çokramasından → **(at) çağırmasından** 'at kişnemesiyle'. Drs.134a.2,3.

at, koyun, deve / deve, at, koyun → **at, deve, koyun**. Drs.18a.3-8, 151b.3-4.

atdı → **ötdi**. Drs.47a.13.

at işler, e r öginür = alet işler, el övünür. Drs.121a.5-6.

(atduğı) taş / ok yere düşme-: hedefe isabet etmek. Drs.30a.13, 88a.12.

atlandı (← eylendi). Drs.27a.4.

[atmışsın]. Drs.57a.9.

[atunğ]. Drs.122b.6.

at urur → **it [gibi] ürer**. Drs.108b.12.

ava bin-: Ava çıkmak, ava gitmek. Drs.40a.1.

avcılardan (← uclardan). Drs.122b.3.

<avlayuban>. Drs.124b.8.

avuñ, ök, öñ → **ü[ñü]k** tamarı: atardamar, aort. Drs.94a.2.

ayağa düş-, el öp-, kılıç altından geç-: af dileme. Drs.61b.10, 153b.2-3.

ayağına düş-: ayağa kapanmak, yalvarmak. Drs.46a.13.

ayak: bacak. Drs.123a.8.

ayak yolu = taşra: hela. Drs.130a.9.

ayak yolına çık- = taşra çık-: helaya gitmek. Drs.130a.9.

Aygır Gözler şuyı (metindeki yazılışı üzerine). Drs.33a.8.

ayır-: yarmak, yırtmak. Drs.140a.10.

ayırursañ → **ırarısasñ**. Drs.144b.4.

ayıtduğunda, eyitdügünde → **a! yetdügünde**. Drs.119a.11, 12.

‘Âyişe Fâtıma şoyı, Nüh pëğamberün eşegi aşlı. Drs.5b.9, 6b.11.

Aynı savaş sahnesinin iki boy’da anlatılması sorunu. Drs.33b.13-34b.1.

ayrı-: Fark edilmek, ayırt edilmek. Drs.33b.13, 78a.6.

ayru, ayıru, ırdı (?) → **ıru[p], ır-**: uzaklaşmak. Drs.122b.3.

a[y]ruk (← aruk), **a[y]ruk** 'başka'. Drs.111a.11.

az-: şaşmak, yol şaşmak. Drs.4b.9.

azdı → **döndi**. Drs.43b.7.

azğun: sapkın. Drs.14b.4.

[**azğun dinlü kâfire ben varayın**]. Drs.71a.12.

azlanma (← arlanma), **azlan-**: az gör-. Drs.29b.7.

azvay: boz, gri. Drs.142a.9-142b.2.

babasının → babası. Drs.11a.9.

bağır gibi, benir gibi → buğurki: şimdiki, bu seferki. Drs.54b.7.

bağla-: kuşanmak. Drs.120a.7.

bağla-: sarmak, kuşatmak. Drs.135b.12.

[**bağladı, tırdı**]. Drs.145a.12-145b.2.

bağırına, yağırına → yağırına. Drs.114b.10.

bağırî hotaz: altın at gerdanlığı (?). Drs.32a.9.

bağış ét-: Paylaştırmak, pay etmek. Drs.108a.10.

bağ-: beklemek. Drs.6b.6.

bağar → bağar a! Drs.95b.12.

bağsa görse: Görünce (*Zaman zarfı*). Drs.15a.6.

[**ban**]. Drs.151b.9.

bağla- yerine **mağla-** (Ağız taklidi *örneği*). Drs.76b.3.

Bara[cul]k, Fağma[cık]. Drs.59a.1, 2.

baş-: saymamak, saygı göstermemek. Drs.129a.4.

Basağ [katına] → Basağ[a]. Drs.112b.4.

baş kağınç yüze toğınç ét- / ol-: Bir iş veya davranıştan dolayı ayıplamak, aşağılamak. Drs.41b.11.

baş kağınç kağ-, baş kağ-: ayıplamak, aşağılamak. Drs.27a.2.

baş beyin al-: kafa şişirmek. Drs.55b.6-7.

baş éndür- bağır baş-: selam verme şekli. Drs.22a.11.

baş götür-: baş kesmek, öldürmek. Drs.90a.1.

baş (göz) şadağası. Drs.37b.11.

[**başın**]. Drs.119a.1.

başına çäre ét- = baş yarağı eyle- / gör-: Başının çaresine bakmak. Drs.24a.1.

baş kaldur-an: karşı koy-an, diren-en. Drs.38a.6.

başlar: önder. Drs.77b.9, 10, 11.

başlarına (← başuma). Drs.118b.2.

[**başlu**]. Drs.21a.5.

başuma → başlarına. Drs.118b.2.

[**başumuza**]. Drs.59a.7.

batur-: Bulaştırmak. Drs.48b.9.

bay (← kam). Drs.35a.11.

bayağı (<baya +ğı<ki). Drs.5b.7, 6b.4.

[Bayındır]. Drs.143a.10.

[Bayındır Hānun] Drs.103a.3.

bāzırgānlar → bāzırgānlar a! Drs.36b.9.

bebeklerūḡ (← biglerūḡ). Drs.121b.7.

<bedevī>. Drs.70a.5.

Begil Oğlu Emren Boyı'nda çelişkiler. Drs.120b.8

begler → a begler. Drs.20a.12.

[begūḡ]. Drs.45a.1.

<bēli>. Drs.29a.5.

Bell (← Meli). Drs.92b.7.

<bēllü>. Drs.21a.8.

bēlūgūmdē, yeleginden → bēlūgūmden; bēlūk: okluk. Drs.105b.11.

bēl+ūḡ (← bilü+ḡ). Drs.76b.8.

benir gibi, bağır gibi → buğurki: şimdiki, bu seferki. Drs.54b.7.

benüm → menüm. Drs.24a.5-6.

berāber it-: karşısına çıkarmak, savaştırmak. Drs.144a.13, 144b.1.

bēş aqçalı ulūfeci deyimi. Drs.106a.4.

bēşigūm → pēşigūm. Drs.139a.2-3.

bēşigūm yerine pēşigūm, dadum yerine řadum (Ağız taklidi). Drs.139a.2-3.

Beyrek Boyı'nın sonuç kısmı ile ilgili sorun. Drs.62b.5.

Beyrek Boyı'nda kurgu ile ilgili yorumlar. Drs.47a.4.

Beyrek'in Kazan ile alay etmesi. Drs.57a.9.

beze miskīn: düşkün yoksul (ikileme). Drs.19b.12.

blglerūḡ → bebeklerūḡ. Drs.121b.7.

bil-: anlamak. Drs.18a.2.

blil-: tanımak. Drs.29a.1.

bil-: zannetmek, sanmak. Drs.16b.10.

bil-: anlamak, öğrenmek. Drs.148a.8-9.

bilü+ḡ → bēl+ūḡ. Drs.76b.8.

biḡ Būgdüz başları Emen: Bin Būgdüz önderi Emen. Drs.77b.9, 10, 11.

bine bilmez (← yēne bilmez), 'binemez'. Drs.4a.5.

biner → binid. Drs.10b.13.

biḡ kavm[lu] başları Düger: Bin soydaş önderi Düger. Drs.77b.9, 10, 11.

binmeyince, kaymayınca, minmeyince → kıymayınca, kıy-: acıtmamak, esirgememek. Drs.3b.10.

binmiş → yetmiş. Drs.26a.2.

binmişleridi (← yetmişleridi), seyrana bin-: gezintiye çıkmak. Drs.110a.5.

[binübeni]. Drs.58b.4, 58b.13.

bir → **kıız**: hiç, hiçbir, kesinlikle. Drs.39a.1.

bir bir, **[birin] birin** → **[bir] birin**: birer birer. Drs.7a.13.

bir dürlü (dağı): asla, hiçbir zaman, hiçbir şekilde. Drs.12b.3-4.

bir er (kâfir) → **[bir] dirâz (kâfir)**. Drs.140a.6.

bir → **ol**. Drs.46a.2.

Bir sıfat veya ekin iki eşya için kullanılışı. altun ayak şurâhîler = *altun ayak(lar)*, (altun) *şurâhîler*. Drs.20a.5.

bir sultân semüz şığın geyikdür → **şığın[lar] sultân[ı]** bir semüz geyikdür. Drs.40b.10.

bit-: bulunmak. Drs.45a.7.

[bitince]. Drs.4a.7.

bir yigit → **bir yigid [e]r**. Drs.152a.13.

bize yerine **mize** (Ağız taklidi örneği). Drs.40a.12.

bize yerine **mize** (Ağız taklidi örneği). Drs.126b.9.

bize yerine **mize**, **bizüm** yerine **mizüm** (Ağız taklidi örneği). Drs.130a.12.

boğaz: boyun. Drs.28a.12.

boğrad-, yuğrad- → **yoğurd-**: parçalamak. Drs.66b.12.

boşaldı → **yoşuldu**. Drs.92a.4.

boy! (≡ **buy, büy**). Drs.58b.8, 59a.6.

boyına al- / **sal-** = **yanma bırak-** / **şal-**: yanına almak. Drs.88a.8.

b[o]yladukda (≡ **yığıldukda**), **boyla-**: dikkatle dinlemek. Drs.100b.11.

boylaşalum (≡ **söyleşelüm**), **boylaş-**: boy ölçüşmek. Drs.101a.11.

boynı şınsun: 'Boynu kırılın'. Drs.124a.2.

[Boynı uzun]. Drs.66b.4.

boyuma al- → **boynuma al-**. Drs.64a.6, 7.

Boz aygırlu → **Boz aygırlu a!** Beyrek. Drs.92a.2.

(boz) oğlan: kendini kanıtlamamış delikanlı, yeni yetme. Drs.38a.4-5.

bozlatmışam (≡ **ağlatmışam**). Drs.118b.7.

Böre (≡ **Büre, Püre**). Drs.35a.11

bre~mere sorunu. Drs.22a.10.

bu ara: bura, **ol ara**: ora. Drs.15a.8.

buda, budun, budın → **bu da**. Drs.120a.9.

buğralar → **buğra ner**: erkek deve. Drs.45b.6.

buğur: bu kez, bu sefer. Drs.58b.10.

buğurki (≡ **bağır gibi, benir gibi**): şimdiki, bu seferki. Drs.54b.7.

bul-: doğurmak. Drs.14a.6, 70a.7.

bul-: elde etmek. Drs.93a.8.

bulaşuram (≡ **bulışuram**), **bulaş-**: çatmak, sataşmak. Drs.114a.6.

bulış- fiilinin anlamları. Drs.54a.7.

buluşuram → buluşuram, **bulaş-**: çatmak, sataşmak. Drs.114a.6.

bulmadı → bulımadı. Drs.72b.8.

bulunma durumu eki (+*dA*)'nin çıkma durumu eki (+*dAn*) yerine kullanılışı. Drs.24a.7-10.

buna yerine **muna**(Ağız taklidi örneği). Drs.117a.5.

buni yerine **muni** (Ağız taklidi örneği). Drs.110a.12.

buni yerine **muni**, **bunu** yerine **munu** (Ağız taklidi örneği). Drs.115a.7-9.

buni yerine **muni** (Ağız taklidi örneği). Drs.143a.11.

buğaldur (← buğludur). Drs.45b.13.

buğdan (← yükden), **buğ**: sıkıntı. Drs.119a.13.

buğludur → buğaldur. Drs.45b.13.

bunun gibi...: böylesi... Drs.6b.2.

[**bu**], [**bu oğlana**]. Drs.10b.12, 13.

[**burması**]. Drs.137b.1.

buşun bin-: ata butlarını sıkıca yapıştırarak binmek. Drs.14a.4.

[**bu ucından**]. Drs.6a.8.

buy, büy! → boy!. Drs.58b.8, 59a.6.

bu yağa(dan): beri tarafta, bu taraftan. Drs.27b.3.

bu yer: bura. Drs.59a.12.

buy(u)ruk kelimesinin Dresden'deki yazılışları. Drs.36b.8.

Büre, Püre → Böre. Drs.35a.11

büre (← deve). Drs.44b.10, 11.

büreler → büredür. Drs.46b.3.

büri-: kaplamak. Drs.99b.8.

büri-: örtmek. Drs.123a.5.

bürin-: giyinmek. Drs.33a.11.

can al-: can almak, öldürmek. Drs.80a.5.

can tatlusın bildür- / göster-: canını yakmak, dövmek. Drs.8b.12-13.

canum → hānum. Drs.50a.2.

cebe: zırh. Drs.11a.4.

cebesi (<cebe+si) (← cübbesi), **cebe**: zırh. Drs.121b.6.

cebe ton (← cübbe ton), **cebe ton** / **cuğa** / **cuğa**: zırh. Drs.11a.4.

[**ceng**]. Drs.66a.11.

cuğa / **cuğa** / **cuğa**: kuşam, saya. Drs.62b.4.

(cān) **cüşa gel-**: çok korkmak. Drs.80b.11.

cübbesi → cebesi (<cebe+si), **cebe**: zırh. Drs.121b.6.

cübbe ton → **cebe ton** / **cuğa** / **cuğa**: zırh. Drs.11a.4.

çağırmasından (← çokramasından), **at çağırması**: at kişnemesi. Drs.134a.2,3.

- çağıruban dād vēr-** deyimi. Drs.57a.1, 2.
- çal:** ala(ca). Drs.32b.8.
- [çala bilmez].** Drs.4a.5.
- çal, çalındı** → çal[-]di! 'çal hadi!'. Drs.59a.12.
- [çal]** kara kuş (← kara kuş). Drs.77b.4.
- [çalup baş].** Drs.112b.9, 10.
- cānına geç-**: canına yetmek, canına tak etmek. Drs.46a.12.
- çapar** (← dünin). Drs.121b.3, 4.
- çapar yet-**: <çap-ar yet-: at koşturup gitmek. Drs.30a.9-10.
- çapdı** (← çarpdı). Drs.129b.2.
- çap çap:** (köpeğin) yalama hareketiyle ilgili yansıma ikileme. Drs.25b.1.
- çargap:** bir tür kaftan. Drs.62b.4.
- çargap çargap** → çargap çıka. Drs.63b.5.
- çarpdı** → çapdı. Drs.129b.2.
- çaya bak(-sa):** gururla bak(-tığında). Drs.32b.8.
- çek-**: zor ile almak. Drs.11b.5.
- çek-**: ince ince doğramak. Drs.28a.2.
- çeküp** → [yay] çeküp. Drs.120b.7.
- [çeri] dire[lü]m** (← dirim, varalum). Drs.152b.6.
- çerkez** → çirkin. Drs.142b.4.
- çetir** → çetir[li], çetir: çadır güneşliği. Drs.38b.11.
- çevür-**: serbest bırakmak, azat etmek. Drs.78b.11.
- çıkar-**: (kılıç / ok) çekmek. Drs.97a.1.
- çıkar-**: götürmek. Drs.10a.11.
- çıkar-**: kurtarmak. Drs.61b.12.
- <çıkardılar>.** Drs.62b.5.
- Çıkma durumu ekinin, birliktelik durumu eki yerine kullanılışı.* Drs.134a.2,3.
- [çılbrın].** Drs.134a.4.
- çirkin** (← çerkez). Drs.142b.4.
- çoğ-idi, çoğdu** → çoğdı; çoğ-: **çullanmak**. Drs.68b.10.
- Çözülememiş bir ibare üzerine.** Drs.56b.2.
- [çuқа].** Drs.48b.4.
- çuvalı** → çuli. Drs.55b.7.
- [dahı].** Drs.131a.7.

[daḥı]. Drs.153b.3.

daḥı (← dişi); daḥı: da. Drs.9a.11.

[da qazılık]. Drs.74b.3.

darsınmayan (← dürsinmeyen, dür sınmayan, darsıkmayan), darsın-: rahatsız olmak, korkmak. Drs.94a.3.

däyım (← ḥānum). Drs.148a.5.

däyım geldüginde ṭursa → geldüğünde däyım ṭursa. Drs.106a.6.

Daz yêrde ṭurğay atmağa yahşı deyimi. Drs.56a.10-11.

dê-: istemek. Drs.38a.1.

Dede Korkut'ta geçen ölçü birimleri. Drs.22b.3.

Dede Korkut'ta Renklere Yüklenen Anlamlar ve *Ak-Kara* veya *Ak-Alaca* Mücadelesi. Drs.11b.5.

dédi, dërler → dëdiler. Drs.95b.11.

dedi → di!: hadi! Drs.116b.4.

dédi, di dê → d[ê] di! 'söyle hadi!' Drs.44b.7.

dëdiler (← dëdi, dërler). Drs.95b.11.

degmesi, dökmesi → döğmesi, döğme: tepe. Drs.82a.6.

Deli → Deli a! Drs.80a.10.

delim → san delim: pek çok. Drs.59a.13.

delü ol-: kar fırtınası çıkmak. Drs.59a.12.

[demrensüz]. Drs.102a.4.

Demür [E]güci, Kıryan [E]güci. Drs.21b.12.

demür / polad: kılıç. Drs.76b.1, 98a.1.

deṇe- = göz ucuyla bak-: dikkatle bakmak. Drs.105b.4.

deṇdenince, deṇdügince, deṇpretince → deṇdınçe; deṇpit-: ayakla dürtmek. Drs.6a.6.

deper → deṇen. Drs.136b.7.

deṇere ṭutup çal-: yukarıdan aşağıya doğru vurmak, tepesinde tutup vurmak. Drs.103b.7, 106b.5.

deṇdınçe (← deṇdenince, deṇdügince, deṇpretince), deṇpit-: ayakla dürtmek. Drs.6a.6. ...dërler bir er: '...diye biri, adında biri'. Drs.3a.2-3.

[dërleridi]. Drs.73a.3.

dërneksüz: biçimsiz, çirkin. Drs.31b.1.

deşdi → düşdi. Drs.29a.6.

deve, at, koyun / at, koyun, deve → at, deve, koyun. Drs.18a.3-8, 151b.3-4.

deve → büre. Drs.44b.10, 11.

devlet: nimet. Drs.3b.4.

dëyin mi? (← diyeyin-mi, deyeyinmi, dëyeyinmi?). Drs.75a.9-13.

-di Ekinin Zarf-fiil olarak kullanılması. Drs.11a.9.

di (← dedi), di!: hadi! Drs.116b.4.

dibde → dibinde. Drs.57a.12.

dil çıkartmadılar → dir[i] çıkartmadılar. Drs.144a.8-9.

dilek: dua. Drs.14a.13.

[dilü]. Drs.26a.5.

dilüp (← dünin). Drs.95a.8.

dîn aç-: dini yaymak. Drs.5a.2.

diregüm (← viregüm, ziregüm). Drs.8a.11.

dir[i] çıkartmadılar (← dil çıkartmadılar). Drs.144a.8-9.

dirim, varalum → [çeri] dire[lü]m. Drs.152b.6.

dişi → daşı; **daşı**: da. Drs.9a.11.

diyeyin-mi, deyeyinmi, dëyeyinmi? → dëyin mi? Drs.75a.9-13.

dizin çök- = dizi(nün) üzerine çök-: mecliste selamlama şekli. Drs.20a.10.

diz[in] (çök-). Drs.63b.13.

[dom]. Drs.104a.9.

Döger, Dügür → Düger. Drs.77b.9.

dök- = kuy- = tıķ-. Drs.134a.7.

dölegüm (← düvlegüm). Drs.8a.11.

döndi (← azdı). Drs.43b.7.

döğmesi (← degmesi, dökmesi), **döğme**: tepe. Drs.82a.6.

Dumrul → Dumrul[-]a! Drs.83a.1.

Düger (← Döger, Dügür). Drs.77b.9.

dügün: nişan. Drs.42a.5.

düg[ün]e (← gerdege). Drs.72a.2.

dükenesi olmaz → d / tükense olmaz: '(bit)-mesi mümkün değil' = bitmez. Drs.20b.12.

-dük+iyelik+ce birleşik zarf-fiil ekinin örnekleri. Drs.50b.13.

düm kara: kapkara. Drs.23b.1.

dün buçuğı = dün içi = dünle: gece yarısı. Drs.4b.4.

dünün: geceleyin. Drs.4b.4.

<dünün>. Drs.121b.11.

dünün → çapar. Drs.121b.3, 4.

dünün → dilüp. Drs.95a.8.

dün kat-: gece gündüz yol almak. Drs.72b.3.

dürsinmeyen, dür sınımayan, darsıķmayan → darsınmayan, **darsın-**: rahatsız olmak, korkmak. Drs.94a.3.

düşdi (← deşdi). Drs.29a.6.

düşdiler → üşdiler. Drs.138b.10.

<düşmen tatar oğlu elümüze>. Drs.73a.3.

düvlegüm → dölegüm. Drs.8a.11.

ebçin → ebçin[li]. Drs.98a.1.

[egni]. Drs.144b.13.

[egnünde]. Drs.121b.6.

[E]güci (← Güci). Drs.21b.12.

Eksik bir alıntı ve yanlış bir tespit üzerine: Drs.40b.3-4.

Eksiz bulunma durumu örnekleri. Drs.23a.7.

Eksiz yönelme durumu örnekleri. Drs.35b.5, 63b.7.

[el]. Drs.39b.12.

ele (← ala, ile), **ele**: öyle, çok. Drs.36b.12.

ele gir-: yakalanmak. Drs.52b.2-3.

elinde kal-: ölmek. Drs.96a.3.

elinden al-: kurtarmak. Drs.137a.10, 147a.8.

eline → öjine. Drs.72b.3.

éli-öjinde, ileyünde → ileyünüzde. Drs.4b.9.

<elli>. Drs.151b.11.

emānetī: emanet (olarak). Drs.52a.4.

én- çık-: alçalıp yükselmek. Drs.15a.7.

ensi ent-: aklı başından gitmek. Drs.44a.7.

enüğine → itine. Drs.94a.5.

erdil → Erdebil: İran Azerbaycan'ında bir şehir. Drs.112b.5.

er dilersin → er di[r]ilürsin, **er diril-**: erlik taslamak, erkek geçinmek. Drs.104a.8.

erenler → erenler a! Drs.147b.1.

erimeyen → erinmeyen, **erin-**: erimek. Drs.15a.5.

erişmeyen, irmeyen → ermeyen. Drs.47b.13.

erlik: yiğit, savaşçı. Drs.106a.8.

ermeyen (← erişmeyen, irmeyen). Drs.47b.13.

esenmişidi (← aşanmış-idi, aşanmış(ı)dı, eşenmişidi), **esen-**: gerilmek, uzatılmak, açılmak. Drs.7a.3.

esirgemiş → esritmiş, **esrit-**: sarhoş etmek, sersemletmek. Drs.68b.3.

eşenmişidi, aşanmış-idi, aşanmış(ı)dı → esenmişidi, **esen-**: gerilmek, uzatılmak, açılmak. Drs.7a.3.

ét- / eyle-: yapmak. Drs.32b.12-13.

étmek: amel, fiil. Drs.129a.7.

etmek basmak: nankörlük etmek. Drs.152a.5.

[evi]. Drs.92b.8, 100b.10.

évine (← öte). Drs.6b.4.

evli, ivlü, eyü → ulı. Drs.78b.10.

ev[r]ülmezem (← olmazam, тұrmazam), **evrül-**: geri dönmek. Drs.133a.12.

évügüz (← öküz). Drs.58b.4-5.

evvel (← ol). Drs.3a.3.

evvel (← ol). Drs.11b.1.

[eydür]. Drs.57b.9.

<eydür>. Drs.22a.4.

eyle- / **ét-**: yapmak. Drs.32b.12-13.

eylendi → atlandı. Drs.27a.4.

eyle olsa: öyle olunca, derken. Drs.30b.4, 40b.7.

eyne (<Far. ādīne): cuma günü. Drs.5a.10.

eyü: seçkin, has. Drs.130a.7.

faķı (← kıķı), **faķı**: hoca, müezzın. Drs.5a.11.

Faķına[ciķ], **Bara[cu]ķ**. Drs.59a.1, 2.

fiil (-A) +gör-: '-mAKA bak-', '-mAKA alış-'. Drs.12b.3.

fiil (-Ar)+ ol-: 'fiil-mAk iste-' Drs.4b.11-12.

fiil (-Ar) +ol-: fiil-mAyA başlamak. Drs.16b.8.

fiil (-mAK+A) +fiil...: -mAk için..., -mAk üzere. Drs.6a.13.

fiil (-mAK+iyelik) +yok. (Geniş zaman olumsuz çekimi). Drs.124b.7-10.

fiil (-sA) +gerek: *olduğundan...* Drs.40a.6-7.

fiil (-yI) +fiil: '-mAk için..., -mAk üzere'. Drs.15a.4.

fil dişlüm → kıl kişlüm. Drs.56b.3.

fiI: Oyun, dolap, hile. Drs.28a.7.

Fir'avn (← gızgın). Drs.141a.1.

ğayret(e) gel-: haysiyetine dokunmak. Drs.27a.3.

[ğayrı] (erdür). Drs.131b.4, 5.

ğāzī-ler → **ğāzī [eren]ler**. Drs.128b.6.

geber (← gēyer, gēyür), **geber**: zırh. Drs.11a.5.

gece[l]dün (← geçdün, gice[l]dün, kiçdün). Drs.95a.11, 95b.3.

gēcel-: sersemlemek. 95a.11, 95b.3.

gēceligümüz (← lēçegümüz). Drs.55b.1.

gēcikmiş, gicelmış, kiçmiş→gēcelmış. 95a.11, 95b.3.

gēc-: geçirmek. Drs.122b.6.

gēc-: vazgeçmek. Drs.24b.9.

gēçdügi → gēçegi, **gēçek**: geçit, uğrak yer. Drs.24a.13, 24b.6.

gēçdün, gice[l]dün, kiçdün → gēce[l]dün. Drs.95a.11, 95b.3.

gēçegi (← gēçdügi) **gēçek**: geçit, uğrak yer. Drs.24a.13, 24b.6.

[gēçer olsa]. Drs.119a.11, 12.

geçüp (← aşup). Drs.54a.6.

gēde (← gide), **gēde**: zayıf, adi. Drs.125b.10.

gēderise, gider-ise, giderise → gēder yene. Drs.19a.1.

gedükde (← gitdükde, gëtdükde), **gedük**: yamaç, oyuntu yer. Drs.4b.2.

gêder a! (← gider, gêder). Drs.133a.8.

gel-: çölmek. Drs.24b.1.

gel-: yakışmak, yakışık almak. Drs.68b.2.

geldüğünde dâyim tursa (← dâyim geldüğünde tursa). Drs.106a.6.

gelen → gelin. Drs.99a.6.

[Gelenile gëdenden şorduñ mı kız?]. Drs.59b.11, 13.

gelgüm (yoñ) → gel[me]güm (yoñ) 'gelmem'. Drs.132a.2.

gelin (← gelen). Drs.99a.6.

gelini → geli[ni]ni. Drs.21a.6, 22a.8.

Gelinlik etme geleneği ve Dede Korkut. Drs.99b.1, 133a.2.

gel[me]güm yoñ 'gelmem' (← gelgüm yoñ). Drs.132a.2.

[gelüp]. Drs.24b.5.

[gendü]. Drs.142a.7.

gendüyi bildür-: kendini tanıtmak. Drs.145b.7.

geñez, gögez → kelez: verimsiz, çorak. Drs.4b.3.

gerçek(lerün): doğru söz(lerin). Drs.4a.12.

gerdege → düg[ün]e. Drs.72a.2.

gerekse: ister(sen). Drs.150b.9.

<gëtdiler>. Drs.106a.11.

getür, getürdüm → götür **a!**: al işte, **götür-**: almak. Drs.46a.6.

getürdiler → götürdiler. Drs.40b.8.

getüren → (baş) götürren. Drs.90a.1.

gëyer, gëyür → geber: zırh. Drs.11a.5.

[gëydi, evine]. Drs.46b.4.

gëyigin → gëyigi. Drs.70a.5.

gëyim (geçim): zırh, savaş elbisesi. Drs.38a.1, Drs.107a.2.

gëyür, gëyer → geber: zırh. Drs.11a.5.

gez: makas. Drs.122b.1.

gızgın → Fir'avn. Drs.141a.1.

gide → gëde: zayıf, adi. Drs.125b.10.

gider, gêder → gëder **a!** Drs.133a.8.

gider-ise, giderise, gëderlse → gëder yene. Drs.19a.1.

girdi → gördi. Drs.68b.8-9.

girmişiken: girerken, girdiği anda. Drs.107b.3.

girür (← vëür[ler], virürler). Drs.54b.13.

gitdükde, gëtdükde → gedükde, **gedük**: yamaç, oyuntu yer. Drs.4b.2.

gögez, geñez → kelez: çorak Drs.4b.3.

[Gögsi güzel kaba çağa ava çıkdı]. Drs.70a.5.

gök: 1. mavi, 2. gri, 3. yeşil. Drs.20b.8.

(gök) **polad / demür**: kılıç. Drs.76b.1, 98a.1.

gömeç → küpeç: çömlekte pişmiş yemek, güveç. Drs.54b.7.

gör-: bulmak. Drs.51b.1, 87b.9.

gördl (← girdi). Drs.68b.8-9.

[**gördüğinde**]. Drs.24b.13.

[**görklü**]. Drs.91b.6, 95a.8.

gör[ür] gözüm → kör gözüm. Drs.14a.7.

görür iken → тұrur iken. Drs.142b.7.

götini (← götünü, köpini). Drs.134b.8.

götür-: taşımak. Drs.4b.8.

götür a! (← getürdüm, getür), al işte!, **götür-**: almak. Drs.46a.6.

götürdiler (← getürdiler). Drs.40b.8.

götüren (← getüren). Drs.90a.1.

götürseñ → götürsek. Drs.21b.7-8.

göz kaçuruban → göz kaçuban. Drs.90a.10

göz kaç- / **kaç-**: göz kırmak. Drs.90a.10

göz qarart-: korkusuzca davranmak, cesur davranmak. Drs.68a.5.

gözle-r (← közle-r, göz+ler(i) →), **gözle-r**: ara-r. Drs.5b.13.

gözlü → gözlü a!. Drs.121a.9.

göz uciyla baç- = **deñe-**: dikkatle bakmak. Drs.105b.4.

gözün → gözün[-]a!. Drs.27a.5.

güc et-: zulmetmek. Drs.107a.2.

Güci → (Demür, Kıyan) [E]güci. Drs.21b.12.

gün → kerre, kerre: gün. Drs.104b.13.

[**günlü**]. Drs.133b.8.

gün ortaç: güney (?) Drs.117b.11.

gürleyüp → güvleyüp. Drs.13b.3.

güvle-: acı ve istekle üzerine atılmak. Drs.13b.3.

[**güyegü oğul olmaz**]. Drs.3b.6.

haber (← teber). Drs.11b.8.

[**haber geldi**] → Ø. Drs.38b.10-11.

[haberin almayınca kâfir]. Drs.14b.9.

hâcet dile-: 1. Dua etmek, istemek, 2. Birinin duasını istemek. Drs.9a.9.

hânum (← canum). Drs.50a.2.

hânum → dâyim. Drs.148a.5.

hânum → hâım. Drs.127b.8.

batun / kadın / kadun: Dede Korkut'ta *unvan* olarak kullanılır. Drs.3b.7.

hava yer (← hova yer); **hava yer:** düz(lük) ova. Drs.49b.6.

hayf éderidüñ → hayf éderidük. Drs.21b.7-8.

heç: 1. hiçbir, 2. herhangi bir. Drs.117b.5, 118b.11.

helâl olsun!, helâl ét- / eyle- Drs.53a.1.

helâllığa al-: (Erkek) kadını nikâhına almak, evlenmek. Drs.51a.8-9.

hem kelimesinin yanlış yazımı. Drs.112a.2.

[hep]. Drs.20b.13.

hezanca (← hızanca), **hezanca:** sırk gibi. Drs.33a.1.

hırşlı → huşlı, **hû:** <Far. huy, yaratılış, tabiat. Drs.142b.5.

hızanca → hezanca: sırk gibi. Drs.33a.1.

hoş geç-: rahat yaşamak, gününü gün etmek. Drs.20a.13.

hoşluğum, hoşluğum → koşluğum. Drs.123a.3.

hova yer → hava yer, **hava yer:** düz(lük) ova. Drs.49b.6.

huşlı (← hırşlı), **hû:** <Far. huy, yaratılış, tabiat. Drs.142b.5.

ılaķırdı, ılaķırdı (söyle-) → alaķın söyle-: saçmalamak, saçma sapan konuşmak. Drs.22a.13.

ılğa-: akın etmek. Drs.76b.5.

ılğar: akın, hücum. Drs.97b.8.

ırarısar (← ayırarsar). Drs.144b.4.

ıru[p] (← ayru, ayıru, ırdı (?), ır-: uzaklaşmak. Drs.122b.3.

ışıklar → ışıkum. Drs.66b.11.

içerü → ikerü a! Drs.130b.4.

iki → ögey 'üvey'. Drs.111a.11.

ılaķırdı, ılaķırdı (söyle-) → alaķın söyle-: saçmalamak, saçma sapan konuşmak. Drs.22a.13.

ileyünde (← il-öñ<ün>de). Drs.54b.1.

ilerü fırtmak: Bir işin arkasını getirmek, işin gereğini yapmak. Drs.42a.6.

ileyünüzde (← eli-öñinde, ileyünde). Drs.4b.9.

il-öñ<ün>de → ileyünde. Drs.54b.1.

[iki reķ'at]. Drs.75b.11.

incitüp → incinüp Drs.9a.3.

inde aķı!, indi aķı, anıt aķı → anı daķı. Drs.15b.6.

inler (← anlar, ağlar). Drs.58b.4-5.

ipek kalı (← kalı ipek). Drs.20a.4.

irmeyen, érişmeyen (← érmeyen). Drs.47b.13.

İsim+ da(n) ne var ki... (söz kalıbı). Drs.86a.3.

İsim+ kaçan fiil-sA gerek!: İsim+ nasıl+ fiil-sIn / -AcAK! Drs.24b.8-9.

ıslm+IIK+A: +IIk için. Drs.51a.8-9.

iste-: aramak, izini sürmek. Drs.81b.2.

iste-: çağırarak, gelmesini istemek. Drs.151a.8.

iste- = izin izle-: izini sürmek, aramak. Drs.72b.12.

İstek ekinin gelecek zaman eki yerine kullanılması. Drs.142a.9-142b.2.

isteyü gêt-: aramak için gitmek. Drs.15a.4.

iş ét-: iş yapmak, davranmak. Drs.42b.12.

işit → aşit. Drs.119a.11, 12.

it [gibi] **ürer** (← at urur). Drs.108b.12.

itine (← enüğine). Drs.94a.5.

itüñi ulıtma-, çetügüñi mavlatma-: Rahatsız etmek, rahat vermemek.

Drs.65b.2-3.

izin izle- = iste-: izini sürmek, aramak. Drs.72b.12.

ķaba: 1. büyük, iri, 2. kalın. Drs.19b.4.

kābin kes-: nikāh kıymak. Drs.92a.6-7.

ķabza: çadır kapısı (soyun devamını sağlayan kişi anlamında). Drs.28a.8.

ķaç-: koşmak. Drs.15b.9, 10.

ķaçan gēden (← tutsak gēden); **ķaçan gēden: çekip giden**. Drs.131b.4, 5.

ķaçdı, sarsdı → **ķa|ır|ķadı**; **ķarķa-**: karıştırmak. Drs.116b.12.

ķadadur (← **ķaradur**), **ķada**: bela. Drs.23b.9.

ķadasın (← **ķavatsın**), **ķada**: bela. Drs.82b.3.

ķadın / ķadun / ģatun: Dede Korkut'ta *unvan* olarak kullanılır. Drs.3b.7.

[**Ķādir vēren**]. Drs.31b.10, 11.

ķadunum (← **ķavunum**). Drs.8a.11.

ķafālu (<Ar. **ķafā'**+lu): arkalı, arkası **çıkıntılı**. Drs.118a.8.

kāfirler → **kāfirler a!** Drs.137a.4.

[**kāfirler**]. Drs.138b.8, 9.

kāfirler a! (← **kāfirler**). Drs.137a.4.

kabışdın → **ķaḫşaduban**; **ķaḫşad-**: saçmak, fişkırtmak. Drs.34a.5.

ķāk-: kavuşturmak, geçirmek. Drs.140a.9.

ķala ~ ķara: (<Ar. **ġalā'**): değerli. Drs.34b.8.

ķalaba → **ķalaba[lık]**. Drs.68b.13.

ķalan (← **ķalın**), **ķalan**: diğer. Drs.108a.3.

ķalar ķopar yēr: ikamet edilen yer. Drs.117b.6.

ķalı ipek → **ipek ķalı**. Drs.20a.4.

ķalıcaķ → **ķalıcaķ a!** Drs.64b.7.

ķalın: (<ķal-ın, ķal- 'yükselmek, kalkmak') seçkin, değerli. Drs.9b.12.

ķalın → **ķanlı**: kanlı, düşman. Drs.17a.3, 17a.11.

ķalın → **ķalan**: diğer. Drs.108a.3.

kalın Oğuz içinde → kanlı kâfir elinden. Drs.64b.5.

kalın (≡ kanlı), **kalın**: seçkin, değerli. Drs.13b.7.

kalın (≡ kanlı), **kalın**: kalabalık. Drs.120b.9, 131b.7.

[Kalın Oğuz içinde Ulaş oğlu Şalur Kazanı şorar olsağ şağdur Bamsı]. Drs.49b.10, 50a.2.

kalk-ar kop-ar ol-: öz güveni yüksek olmak. Drs.131b.8.

kam → bay. Drs.35a.11.

kama → koma: terkedilmiş, metruk. Drs.24a.5-6.

kamın → kanın: kanlı, gür ve bulanık. Drs.14b.2.

kanadıyla: eliyle. Drs.96a.12, 13.

kan alaca ordu → **ap** alaca ordu. Drs.124a.9.

kanın (≡ kamın), **kanın**: kanlı, gür ve bulanık. Drs.14b.2.

kanına şuşan-: kanına susamak. Drs.15a.5.

kanlı → **kalın**: güçlü. Drs.13b.7.

kanlı (≡ kalın), **kanlı**: kanlı, düşman. Drs.17a.3, 17a.11.

kanlı → **kalın**: kalabalık. Drs.120b.9, 131b.7.

kanlı kâfir elinden (≡ kalın Oğuz içinde). Drs.64b.5.

Kan Turalı Boyı'nda sıralama ve kurguda karışıklık. Drs.88b.6-9.

kapak: 1. Kolun elden dirseğe kadarki kısmı, 2. (zırhın) bilek ile dirsek arası. Drs.94a.13, 127a.10.

kapu baca yog: patavatsız davranışlı kişi için kullanılan söz kalıbı. Drs.129a.2

kapuñdan (≡ koyunuñdan). Drs.26a.10.

[kara]. Drs.31b.10, 11.

[kara]. Drs.53b.7.

kara → ala. Drs.121b.10.

kara (≡ ala). Drs.14b.1.

kara (≡ ala). Drs.98a.6.

kara, ala (kaz): Renklerin *aşağılama* ve *yüceltme* amacıyla kullanılışı. Drs.68b.6-7.

karadur → kadadur, **kada**: bela. Drs.23b.9.

kara év: büyük çadır. Drs.4a.7.

[kara Göne]. Drs.35b.5.

[Kara Göne oğlu Budağı şorar olsam şağ mı arğış?] Drs.49b.10, 50a.2.

kara göz → kazagüç. Drs.76b.4.

[Kara gözden acı yaş dökdüğüm çok]. Drs.59b.11, 13.

kara gözlü ~ ala gözlü. Drs.51a.3.

kara gözlü yigit ~ ala gözlü yigit. Drs.64a.5.

kara kan = alca kan: kıpkızıl kan. Drs.76a.4.

kara kana bulaş-: kıpkızıl kanlar içinde kalmak. Drs.76a.4.

kara қоқ, karagoç → **қазақұc / қазакұc / қазagūc**. Drs.3b.10.

kara қуш → **[çal]** **kara қуш**. Drs.77b.4.

karangu → **karangu[lu]**: karanlık. Drs.113b.9.

karangu, қаранқу, қараңу: karanlık. Drs.22a.2.

kara ol-: yas olmak, matem olmak. Drs.53a.5.

Kara ölüm geldüğünde geçit vërsün! cümlesi üzerine. Drs.19a.13-19b.1.

kara taş-: kabarıp taşmak. Drs.75b.2.

қа[r]қadı (← **қақdı, sarsdı**); **қарқа-**: karıştırmak. Drs.116b.12.

қардашлар[uz] (← **қардашuz, қардашлық**). Drs.118a.3.

қардашлық, қардашuz → **қардашлар[uz]**. Drs.118a.3.

қарғу cıda → **қарғу a! cıda**. Drs.112b.10.

қарғу dillü süñü → **қарғу ғалı süñü**. Drs.68a.10, 105b.3.

қарı → **қazi**. Drs.98a.10.

қармануп (← **қарманup**), **қармалан-**: bir şeyi büyük bir çaba ile aramak. Drs.59b.8.

[Қармануп dört yanuma бақдұғum қоқ]. Drs.59b.11, 13.

қарма[la]yu[p] **[ölgeç]** (← **қарма ögeç, karmayugeç, қарmayu [ölgeç]**).

Drs.25a.2.

қарманup → **қармананup, қармалан-**: bir şeyi büyük bir çaba ile aramak. Drs.59b.8.

қарма ögeç, karmayugeç, қарmayu [ölgeç] → **қарма[la]yu[p]** **[ölgeç]**.

Drs.25a.2.

қаршу (← **ala, арқuru, ilerü**). Drs.105a.12.

қат → **қат[la]**: defa, kere. Drs.91a.10.

[қатı]. Drs.38a.10.

қат[la] (← **қат**), **қатla**: defa, kere. Drs.91a.10.

қаватсın → **қадасın, қada**: bela. Drs.82b.3.

қавmlu: soydaş. Drs.77b.9, 10, 11.

қавum қабла: (ikileme) hısım akraba. Drs.24a.5-6.

қавunum → **қадunum**. Drs.8a.11.

қайmayınça, binmeyinc, minmeyince → **қıymayınча, қuy-**: acımamak, esirgememek. Drs.3b.10.

қайtaban: deve ahırı. Drs.11a.2.

[қайtabanda]. Drs.148b.2.

қаз alaca → **taz alaca**. Drs.142a.10.

қазagūc (← **қара göz**). Drs.76b.4.

қазақұc / қазакұc / қазagūc (← **қара қоқ, karagoç**). Drs.3b.10.

қазакұc (<*қаз-a-ğu+çı*). Drs.3b.10.

қазакұc: 1. savaş atı, yerinde duramayan haşarı at, 2. at ahırı, 3. at sürüsü. Drs.3b.10.

қазакұc айғıruñ → **қазакұc[un]** **айғır[ı]**. Drs.133a.6.

Ƙazan-ile, Ƙazanile, Ƙazanıla → Ƙazanılam. Drs.30a.9.

Ƙazılıƙ at: savaş atı, **Ƙazılıƙ Ƙoca, Ƙazılıƙ Tağı.** Drs.4a.4.

Ƙazi (← Ƙarı). Drs.98a.10.

kedisi mavla- kedi gibi inlemek. Drs.92a.4.

kelez (← geñez, gögez), **kelez:** verimsiz, kıraç. Drs.4b.3.

kerre (← gün), **kerre:** gün. Drs.104b.13.

kesdi → kes[düreme]di. Drs.116a.12.

kesdür- kesmek. Drs.66b.8.

kes[düreme]di (← kesdi). Drs.116a.12.

kesdürmedi → kesdür[e]medi. Drs.112b.9, 10

kesdürmedi → kesdür[e]medi. Drs.153a.9.

keser günde, segirdüginde → segirdüginde. Drs.106a.5.

kesil- kurumak. Drs.14a.8.

keşişlerin, keşişlerin → keşişlerden. Drs.62b.2.

ƙıcıldısından (← ƙıcıldasından, ƙılçadasından ƙıcırıldısından), **ƙıcıldı:** gıcırtı. Drs.134a.2.

ƙı[ęı]r[ıl]an ‘denilen’ (← ƙıran). Drs.94a.5.

ƙıƙı → faƙı: hoca, müezzın. Drs.5a.11.

ƙıcıldasından, ƙılçadasından ƙıcırıldısından → ƙıcıldısından, **ƙıcıldı:** gıcırtı. Drs.134a.2.

ƙılçatmamış → talçanmamış, talçan-: uğraşmak, yorulmak. Drs.95b.1.

ƙılıç çal- = **ƙılıç yörıt-** ƙılıç vurmak. Drs.137a.6.

(ƙılıç) tutup → (ƙılıç) tartup. Drs.100b.5.

ƙılıç yörıt- = **ƙılıç çal-** ƙılıç vurmak. Drs.137a.6.

ƙıl kişlüm (← fil dişlüm). Drs.56b.3.

ƙıran → ƙı[ęı]r[ıl]an ‘denilen’. Drs.94a.5.

ƙırañ → kırę. Drs.113a.12.

ƙırdı (← ƙopardı), **ƙır-** koparmak. Drs.138b.13.

ƙırdılar, kırdurdular → kırdurdılar. Drs.132a.7.

ƙırduęu → ƙoduęu. Drs.113b.3.

ƙırdurdılar (← ƙırdılar, kırdurdular). Drs.132a.7.

ƙırę sayısı ile ilgili bir açıklama. Drs.50b.3, 4, 9.

ƙırę (← ƙırañ). Drs.113a.12.

ƙıya çal- tam ƙarşısına denk getirip vurmak. Drs.10a.8.

ƙıyma: çekik (göz). Drs.13b.12.

ƙıymayınca (← ƙaymayınca, binmeyince, minmeyince), **ƙıy-** acımamak, esirgememek. Drs.3b.10.

ƙız (← bir), **ƙız:** hiç, hiçbir, kesinlikle. Drs.39a.1.

ƙızanı çekişür: çocukla çekişir. (*Yükleme durumu* ekinin *birliktelik eki* yerine kullanılışı). Drs.130a.9-10.

[ƙızıl deve]. Drs.100a.12.

kıçı düğün: nişan. Drs.72a.2.

kime (← yine). Drs.19a.13.

ki[m]e gülersin? (← ne gülersin?). Drs.139a.2.

kimse → kimse[ler]. Drs.68b.8-9.

kodı, [ağ] **kodı**, [el] **kodı** → **kuyul-**: saldırmak. Drs.116a.12.

koduğum → **ko[y]duğum**. Drs.48a.7.

koduğun (← **kırdüğün**). Drs.113b.3.

koma (← **kama**): terkedilmiş, metruk. Drs.24a.5-6.

kon, **koñ**, **koñ-a** → **koñ[-]a!** Drs.57b.13.

koñur koca şarı Çoban → **koñur koca [oğlı] şarı Çoban**. Drs.109a.11.

kopar-: sökmek. Drs.27a.6.

kopardı → **kırdı**, **kır-**: koparmak. Drs.138b.13.

[kopsa tırkeşinde tıridür, Devletsüz oğul]. Drs.3b.13.

koşluğum (← **hoşluğum**, **hoşlığum**). Drs.123a.3.

kov: iftira. Drs.12a.1.

kova kov, **kovarağ** → **kova kova**. Drs.40a.3.

ko[y]duğum (← **koduğum**). Drs.48a.7.

koymaz, **tutmaz** → **ıyymaz**. Drs.6b.10.

koyun başları erkek: **koyun kılavuzu** erkek keçi. Drs.77b.9, 10, 11.

koyunundan → **kapundan**. Drs.26a.10.

kök: soy (← **kük**: öç). Drs.142a.9-142b.2.

köpek(i)lem, **köpegile** → **köpegilem** (<köpek + ile + me). Drs.25a.8.

köplni, **götünü** → **götini**. Drs.134b.8.

köpük tur-: köpüklenmek. Drs.10a.13.

kör gözüm (← **gör[ür]** **gözüm**). Drs.14a.7.

közle-r, **göz+ler(i)** → **gözle-r**: ara-r. Drs.5b.13.

kulağı altın küpeli Oğuz Beyi: Beg Yegenek. Drs.32b.8-10, 77b.3-6.

kul qaravaş / kul halâyık (ikileme). Drs.57b.1.

Kurgu ile ilgili bir yorum. Drs.117a.6-8.

kurama, **kurkurma** → **kur kurma** (kuşak): altın işlemeli (kuşak). Drs.32b.8, 77b.4.

ku[yul]dı (← **kodı**, [ağ] **kodı**, [el] **kodı**), **kuyul-**: saldırmak. Drs.116a.12.

kük: öç → **kök**: soy. Drs.142a.9-142b.2.

laf ur-: yüksekte atıp tutmak, övünmek, böbürlenmek. Drs.104a.7.

leçegümüz → **geçeligümüz**. Drs.55b.1.

[mahmüz]. Drs.23b.11.

malına kıy-: insanlara ikramda bulunmak, cömert olmak. Drs.3b.11.

<maña> **tartğıl**, **yigit!** → **maña tartğıl**, **yigit!**. Drs.76a.12,13.

[maña vèrgil, yigit!]. Drs.76a.12, 13.

mancılığı ağır şaşdan...: Mancınığı (olan) yüksek kayalıktan... Drs.96a.8-9.

fiil-mAz... fiil-Ar. söz kalıbı. Drs.23a.1.

Meli → **Beli**. Drs.92b.7.

[men] (2). Drs.64a.6, 7.

menden → **senden**: sana. Drs.84a.2.

meni (← **menün**). Drs.76b.3.

[men şurayım]. Drs.66b.3-4.

menüm (← **benüm**). Drs.24a.5-6.

menüm → **meni**. Drs.76b.3.

Metinde eksiklik. Drs.90a.11.

Metinle ilgili yorum. Drs.5a.12-5b.3.

meydânı koyup / şalup kaç-: savaştan kaçmak. Drs.69b.2.

mırıla- → **yırıla-**: şarkı söylemek. Drs.82a.3.

möhürle-, mühürle- → **mührele-**: kapatmak, tıkamak. Drs.116b.4.

muğannatlar → **muğannatlar a!** Drs.33b.7.

münis: dost, arkadaş. Drs.101a.7.

müdārā kıl- = iyilik düşünmek (Birisine) Tuzak kurmayı, kötülük etmeyi tasarlamak (argo). Drs.144a.13, 144b.1.

müsülman, yetmen → **batman**: tosuncuk, topaç (gibi). Drs.8b.9, 9a.10.

namlar idüm (← **neyleridüm**), **namla-**: okla vurmak. Drs.102a.4.

nédersin, nidersin? → **neydürsin?** 'ne konuşuyorsun?' Drs.104a.7.

nédügin, nidügin, nidügün → **neydügin**. Drs.101a.1.

ne gülersin? → **ki[m]e gülersin?** Drs.139a.2.

nevâleleri → **nevâdeleri**. Drs.5a.3.

[ne yatarsın, kalkgıl, yigit!]. Drs.98a.5-12.

neydügin (← **nédügin, nidügin, nidügün**). Drs.101a.1.

ne yér: nere. Drs.4b.6.

ne yér: nere(si)? Drs.117b.6.

neydürsin? (← **nédersin, nidersin?**), 'ne konuşuyorsun?'. Drs.104a.7.

neyleridüm → **namlar idüm, namla-**: okla vurmak. Drs.102a.4.

nidersin, nédersin? → **neydürsin?** 'ne konuşuyorsun?'. Drs.104a.7.

nigâhı → **nikâhı**. Drs.24b.5.

[noldı saña]. Drs.98a.5-12.

ocağınuñ köri: ocağının sönməsi, soyun tükenmesi. Drs.4a.1.

(boz) **oğlan**: kendini kanıtlamamış delikanlı, yeni yetme. Drs.38a.4-5.

oğlan → **oğlan[çugumı]**. Drs.70a.9.

oğlanlarıyla (← **oğullarıyla**). Drs.137b.4.

oğlan mısın kız mısın?: 'Kızı aldın mı almadın mı?'. Drs.45a.1.

oğlan uşak yemek yemekçe gelmez, 'çocuk gibi yemek içmek yakışmaz.'

Drs.68b.2.

oğlu → **oğlu**. Drs.112b.5.

[oğul]. Drs.4a.3.

[oğul]. Drs.122b.12.

oğul → **oğul[-]a!** Drs.28b.3.

oğullarıyla → **oğlanlarıyla**. Drs.137b.4.

oğuruna baş kı- = **oğrına öl-**: biri için canını feda etmek. Drs.150b.8-9.

[Oğuz erenleri tıururiken]. Drs.142a.7.

[Oğuz erenleri tıururiken seni ögmegüm yok]. Drs.140b.11.

Oğuz [erenler]i **tıurur iken**... (← **Oğuzı** görür iken). Drs.142b.7.

Oğuzı görürdi → **Oğuz** **girdi**. Drs.87b.11-12.

Oğuzı görür iken → **Oğuz** [erenler]i **tıurur iken**. Drs.142b.7.

Oğuz Hānuḡ → **Oğuz Hān[ın]uḡ** ilköcüsü. Drs.108b.10-11.

Oğuz kadınlarının kaza benzetilmesi. Drs.21a.5.

oğladılar. Drs.68b.8-9.

oğlamışlar → **oğşamışlar**, **oğşa-**: sıyırtmak. Drs.99b.7.

oğlı (← **oğlu**). Drs.112b.5.

oğşa-: iltifat etmek, gönül yapmak. Drs.77b.8.

oğşamışlar (← **oğlamışlar**), **oğşa-**: sıyırtmak. Drs.99b.7.

ol → **evvel**. Drs.11b.1.

ol → **evvel**. Drs.3a.3.

ol (← **ul[u]**). Drs.50a.4.

ol-: bulunmak, mevcut olmak. Drs.7a.10.

ol ara: ora, **bu ara**: bura. Drs.15a.8.

ol [araya] (← **ol** [yere]). Drs.72b.6.

ola → **ula**. Drs.113a.13-113b.7.

olanca: bütün. Drs.59a.6, 110b.2.

ol gevdeḡde → **öz gevdeḡde**. Drs.15b.12.

[olmaya]. Drs.45a.12.

olmaz → **tıurmaz**, **devlet**: nimet. Drs.3b.4.

olmazam, **tıurmazam** → **ev[r]ilmezem**, **evrül-**: geri dönmek. Drs.133a.12.

olmaz mı?: 'bulunmaz mı?', **ol-**: bulunmak. Drs.29a.11-13.

ol (← **bir**). Drs.46a.2.

<**ol vakt**>. Drs.148b.6.

ol [yere] → **ol** [araya]. Drs.72b.6.

on iğçe, **on iki ince**, **on ikice** → **on ikince** (<**on** + **iki** + **ince**). Drs.15b.5.

on → **üç**. Drs.4a.12.

ordu, uzadı → **ordı** [uşakları]. Drs.110b.8.

orta: Kişilerin birbirine karşı durumu, ilgisi. Drs.42a.5.

ortaç: veliaht, mirasçı. Drs.36a.1.

Ortaç kır → **Arkıç kır**. Drs.142a.9.

Oruz (← **Uruz**). Drs.19b.13.

[otacugın]. Drs.57a.9.

[otağda] otururlar → **otururlar**. Drs.54b.4.

oturdi, örü tırdı, örü-durdu → **aru tırdı; aru tır-**: bitkin düşmek, yorgun düşmek. Drs.122a.13.

otururlar ← **[otağda] otururlar**. Drs.54b.4.

oynanmadın → **oynanmadı, oynan-**: sarsılmak, yerinden oynamak. Drs.15a.5.

öçin (← **üçin**), 'öç ile'. Drs.67a.5.

ögey 'üvey' (← **iki**). Drs.111a.11.

ögrenür → **ögrenür a?, a:** (<ha?) 'soru' Drs.64b.11.

ögünenleri → **ögünen [eren]leri**. Drs.142a.5.

ögünügüzde (← **üginende, uyunanda**). Drs.54b.7.

ökçe(le-): mahmuz(lamak). Drs.15a.7.

öküz → **évüñüz**. Drs.58b.4-5.

ölçü birimleri. Drs.22b.3.

öldür-: hayvan kestirmek. Drs.9a.5, 83b.5.

öldürdi → **aldurdi, aldur-**: yakalatmak. Drs.81b.12.

öldiri görgil → **öldürü görgil[-]a!**: **öldürmeye bak!** Drs.13a.10.

öldürüp → **aldurup, aldur-**: yakalatmak. Drs.146b.1.

ölem → **öleler**. Drs.118b.2.

ölke: toprak parçası. Drs.34b.8.

ögin koyup tersin oku-: sapık cinsel ilişkiye davet etmek. Drs.141b.3-4.

öğine (← **eline**). Drs.72b.3.

öğlne bırak- = **öğlne kat-**: önüne katmak, kovalamak. Drs.137a.9.

öğlne düş-: kılavuzluk etmek, yol göstermek. Drs.38a.3.

ören (ol-) (← **özün, üzen**), **ören** ol-: parçalanmak. Drs.15b.5.

ör[r]leşüben (← **urlaşuban, orlaşuban**), **örleş-**: (sular) yükselmek. Drs.3b.3.

örü tırdı, örü-durdu, oturdi → **aru tırdı, aru tır-**: bitkin düşmek, yorgun düşmek. Drs.122a.13.

Öşün (Koca) (← **Uşun**). Drs.111a.10.

ötdi (← **atdı**). Drs.47a.13.

öte → **évine**. Drs.6b.4.

öyledence, öyle-dence → **öyledence** (<öyle degin+ce), **öğleye kadar**. Drs.5b.11, 6a.9.

öz, üz → **uz**: tesirli, uygun ve kullanışlı. Drs.3b.10.

öz gevdençe (**üz gözünde**). Drs.15b.6.

öz gevdençe (← ol gevdençe). Drs.15b.12.

özün, üzen → ören (ol-): parçalanmak. Drs.15b.5.

pâdişâh = sulţân = ħân kelimeleri üzerine bir yorum. Drs.122a.3.

paralanup → yaralanup. Drs.71a.12.

partar (← yırtar), **part-**: yere vurup parçalamak. Drs.92a.11.

peygamber → pëğamber. Drs.5a.3.

pëşigüm (← bëşigüm). Drs.139a.2-3.

polad / demür: kılıç. Drs.76b.1, 98a.1.

[polat uz]. Drs.76a.8, 81b.4.

pus- → **puş-**: kızmak, öfkelenmek. Drs.124a.7.

pusduğından → **puşduğından**. Drs.124a.7.

puşdı → **puşdı**. Drs.125b.13.

puş- (← pus-), **puş-**: kızmak, öfkelenmek. Drs.124a.7.

puşdı (← puşdı). Drs.125b.13.

[püki]. Drs.141a.4.

sabahdanca, şapâ-danca → şabadanca (<şabah+a degin+ce), sabah olunca. Drs.5b.11, 6a.9.

şadağda → şadağında. Drs.126a.11.

şagına şolına iki koşa yay çek- deymi. Drs.88a.12.

şagurdum → şağ[d]urdum. Drs.14a.13.

şahtsın → şaht-sın, **şaht**: (<Ar. sāḥṭ) üzgün. Drs.50b.13.

şakaç: üstünde ekmek pişirilen sac. Drs.54b.7.

şaklayanda → şıklayanda. Drs.30a.5.

şalaḥana: (<Far. selḥ+ḥane): hayvan kesim yeri, mezbaha. Drs.114b.8.

şalayım → şalayım a! Drs.89a.10.

Salcan, Selcen → Selcan. Drs.90b.12.

salķumlu → salķumları. Drs.82a.7.

Salur Oğı Kāzan → [Ulaş] Oğı Salur Kāzan. Drs.117b.13.

Şancıdanuğ → şıncıdanuğ, **şıncı**: puta tapan, putperest. Drs.141b.4.

[şancıldı], oḥa şancıl-: okla vurulmak. Drs.22b.13.

[şancıldı], oḥa şancıl-: okla vurulmak. Drs.68b.8-9.

san delim (← delim): Pek çok. Drs.59a.13.

şapâ-danca, sabahdanca → şabadanca (<şabah+a degin+ce), sabah olunca, sabah olur olmaz. Drs.5b.11, 6a.9.

sapanuğ, şapanuğ → şapan[ın]uğ. Drs.30b.3.

şar-: bağlamak. Drs.91b.12.

şarp yörügen: çok hızlı koşan. Drs.4a.4.

şası dīnlü: tahrif edilmiş din (hakaret deymi). Drs.20b.4.

[şası dīnlü], [ala gözli]. Drs.66b.12, 13.

savıncıdur (≡ sevincidür), **savınç**: salıverme. Drs.121a.3.

şaydukmıça (≡ sayılmağıla, şaydukmıça). Drs.77b.11.

Sayı sıfatı ve topluluk adının çokluk eki ile kullanılması. Drs.13a.6-7.

sayılmağıla, şaydukmıça → şaydukmıça. Drs.77b.11.

şayladı (≡ soyladı). Drs.65a.8.

şaylan şaylan → aşılın aşılın: 'asılı asılı'. Drs.70a.8.

seçdüirdi: seçti, **yıkdırdı**: yıktı. Drs.113a.13-113b.7.

segirdüünde (≡ keser günde, segirdüünde). Drs.106a.5.

segirdeyin → segirdeyim. Drs.66b.5.

Segrek Boyı'ndaki bir olayın *Kan Turalı Boyı*'nın kurgusuna bulaşması. Drs.96b.10-97a.9.

seksen → tokuz. Drs.20a.4.

Selcan (≡ Salcan, Selcen). Drs.90b.12.

[semüz]. Drs.44b.10, 11.

sen → siz. Drs.55b.5.

[sen]. Drs.106a.3.

senden (≡ menden), **senden**: sana. Drs.84a.2.

[seni]. Drs.3b.5.

serçeşme → sürçmese. Drs.106a.6.

serhoş: bitkin, yorgun; **serhoş ol-**: bitkin düşmek, yorulmak. Drs.15a.1, 65b.4, 95a.2.

serpe serpe: (birbirini) savura savura. Drs.127a.11-12.

sevincidür → savıncıdur, **savınç**: salıverme. Drs.121a.3.

sevinç vér-: müjde vermek. Drs.119a.6.

seyrek: ince, zayıf. Drs.125b.11.

şığum (yok) → şı[ma]ğum yok. Drs.141b.11.

şıgın[lar] sul[ân]ı bir semüz gëyikdür (≡ bir sul[ân] semüz şığın gëyikdür). Drs.40b.10.

şıklayanda (≡ şaklayanda). Drs.30a.5.

şı[ma]ğum yok (≡ şığum yok). Drs.141b.11.

şın-: kınılmak, ölmek. Drs.100b.6.

şın- → şıt-, **ödi şıt-**: ödü yarılmak, ölmek. Drs.113a.2.

şıncıd anuñ (≡ Şancıdanuñ), **şıncıd**: puta tapan, putperest. Drs.141b.4.

sıra yanlışı: *Soylamada* yeri değişmiş dize. Drs.84b.1-2.

sıra yanlışı ve eksiklik. Drs.7b.3-6.

sıra yanlışı. Drs.21b.2.

sırrıdur → sirri-dür. Drs.3b.13.

şıt- (≡ şın-), **ödi şıt-**: ödü yarılmak, ölmek. Drs.113a.2.

siñ siñ siñle-: (köpek) sine sine yürümek. Drs.25b.1.

sirri-dür (≡ sırrıdur). Drs.3b.13.

siz (← sen). Drs.55b.5.

sodın tırtıdı (← **südin** tırtıdı), **sod**: pürçek, kakül. Drs.11b.6.

[sofrası]: Drs.57a.1, 2.

şoğuld- → **tuğlad-**. Drs.71a.8, 10.

şoğbete → **şoğbetine**. Drs.103a.3.

şoğbet eyle-: cinsel ilişki kurmak. Drs.12a.5.

şoğbetine (← **şoğbete**). Drs.103a.3.

şolduran şop: aç gözlü, müsrif kadın. Drs.5b.6.

şolmasa-y-idi, **sovulmasaydı**, **şolmasaydı** → **şovul-masaydı**, **şovul-**: kurumak, zayıflamak. Drs.55a.7-8.

şop: ev, hane, yuva; **şop**: yatak, döşek. Drs.5b.6.

şormak 'ayb olmasun. Drs.40b.4-5.

[şovuk]. Drs.53a.13.

şovul-masaydı (← **şolmasa-y-idi**, **sovulmasaydı**, **şolmasaydı**), **şovul-**: kurumak, zayıflamak. Drs.55a.7-8.

şoyladı → **şayladı**. Drs.65a.8.

Soylamada dizelerin sıra karışıklığı. Drs.98a.5-12.

Soylamada eksik cümleler. Drs.21b.1-4.

Soylamada eksik dizeler. Drs.19a.11.

Soylamalarda eksiklik. Drs.34b.11.

sögli melik (← **Şökli** Melik), **sögli**: melun. Drs.21a.2.

sökemez → **sünemez**, **sün-**: uzanmak, geçmek. Drs.89b.11, 90a.8.

söyleşelüm → **boylaşalum**, **boylaş-**: boy ölçüşmek. Drs.101a.11.

sözi kulağına koy-: söz dinlemek, sözü dikkate almak. Drs.6b.10.

sözün iki eyleme-: Sözün gereğini hemen yapmak. Drs.67b.13.

[şudan]. Drs.68a.3.

şudan dünin → **şuyı** dilüp. Drs.121b.3, 4.

<şu dibinde>. Drs.141b.3.

[şularna], [otlarınun], [gëyiklerinün], [arslanınun]. Drs.16a.5-8.

şuv(cu) şal-: köprü(cük) yaptırmak. Drs.14a.10, 71a.2.

şuyı dilüp (← **şudan dünin**). Drs.121b.3, 4.

şuyın → **şuyı**. Drs.95a.8.

südin tırtıdı → **sodın** tırtıdı, **sod**: pürçek, kakül. Drs.11b.6.

sünemez (← **sökemez**), **sün-**: uzanmak, geçmek. Drs.89b.11, 90a.8.

sürçmese (← **serçşme**). Drs.106a.6.

şakıd-: kendini yakalatmak, kaptırmak; yenilmek. Drs.96a.12, 13.

<şalvar>. Drs.11a.4.

[şiven]. Drs.47b.10.

şorla-: fişkırmak, akmak. Drs.76a.4.

şorşayan, şarşayan, sır söyleşür → şuşayan; şuşa-: fısıldamak. Drs.136b.2.

Şöklî Melik → sögli (melik), sögli: melun. Drs.21a.2.

tağlara → tağları. Drs.141a.3.

talçanmamış (← kılçatmamış), **talçan-**: uğraşmak, yorulmak. Drs.95b.1.

taraklığı, tarıklığı → tar kıllığı. Drs.92a.4.

[tartdı]. Drs.49a.5.

tar yolda → taz yerlere. Drs.68b.6.

[Taş]. Drs.78a.6.

taşarı eyle-: dışarı çıkarmak Drs.46a.10.

taşra = ayak yolu: hela. Drs.130a.9.

taşra çık- = **ayak yolına çık-**: helaya gitmek. Drs.130a.9.

tatubanı (← tütubanı). Drs.101a.5.

tavlunbaz: atın göğüs zırhı. Drs.133b.6.

taayan- → tayın-: ayağı kaymak, sürçmek. Drs.87b.7.

taz alaca (← kaz alaca). Drs.142a.10.

taz yerlere (← tar yolda). Drs.68b.6.

teber → haber. Drs.11b.8.

teke: erkek keçi → boynuzundan yay yapılan erkek dağ keçisi. Drs.112b.5.

Tekvür, Tüken → Tekür. Drs.34a.6, 78a.11.

teñ tuş: eş, denk. Drs.52b.13.

tepem (← yapam). Drs.90a.10.

terkisi bağı → tırkeşi bağı, **tırkeş**: okluk. Drs.96b.8.

[ters] tanışdılar, **ters tanış-**: kötülük düşünmek, kötülük tasarlamak. Drs.73b.2.

Tezat sanatı örnekleri. Drs.28a.2.

tike tut-up: gözünü dik-ip, dikkatli(ce) (bak-). Drs.76a.12.

tırkeşi bağı (← terkisi bağı), **tırkeş**: okluk. Drs.96b.8.

toğayın → toğanın. Drs.26b.3.

toğun- fiilinin anlamları. Drs.122a.12.

toğsan başlu ban év → **altun başlu ban év**. Drs.20a.2.

toğuz (← seksen). Drs.20a.4.

toğuz koca başları Aruz: dokuz bilge önderi Aruz. Drs.77b.9, 10, 11.

tolama beşik → **tolama[sı altun]** beşik, **tolama**: Beşiğin çevresindeki helezonik süs.
Drs.28a.11, 84b.1.

tolap tolap: sarıp sarıp, **tol-**: sarmak, kucaklamak. Drs.84b.3.

tolaşmaz → tolaşmaz: ilişemez, karışamaz. Drs.58a.7.

toldur-: kaplamak, yayılmak. Drs.4a.12.

tolduran top: (sadece) yatak dolduran, durmadan gezen kadın. Drs.5b.6.

tomar: eğitim amaçlı ok, temrensiz ok. Drs.25b.2.

[**tonlu**, **azgın**]. Drs.68a.5.

tonuḡ (← **tutuḡ**). Drs.130a.11.

top: yatak, döşek; **şop**: ev, hane, yuva. Drs.5b.6.

toymadin → **toymadum**. Drs.30a.7.

tuḡlad- (← **şoḡuld-**). Drs.71a.8, 10.

tuḡladayım → **tuḡladayın**. Drs.71a.8, 10.

turmaz (← **olmaz**), **devlet**: nimet. Drs.3b.4.

turur iken (← **görür iken**). Drs.142b.7.

tuş ol-: raslamak, karşılaşmak. Drs.24b.9-10.

tuta vér-: bağışlamak, korumak. Drs.39b.5.

tutsak gēden → **kaçan gēden**: **çekip giden**. Drs.131b.4, 5.

tutubanı → **tatubanı**. Drs.101a.5.

tutuḡ → **tonuḡ**. Drs.130a.11.

tuymaz (← **koymaz**, **tutmaz**). Drs.6b.10.

tu yüzüñüze → **tu yüz kerre**. Drs.134a.10.

t / dükense olmaz (← **t / dükenesi olmaz**), **t / dükense olmaz**: ‘(bit)-mesi mümkün değil’
= bitmez. Drs.20b.12.

tümen: gür tüylü. Drs.11a.1.

uclardan → **avcılardan**. Drs.122b.3.

uç: sınır, hudut. Drs.37b.2.

uçurduñısa → **aķıtduñısa**. Drs.71a.9.

udlu: değerli, şerefli. Drs.6b.5.

[**udlu**]. Drs.5b.8.

[**Oķ**]. Drs.148b.5.

ula (← **ola**). Drs.113a.13-113b.7.

[**Ulaş**] **Oḡlı Salur Kāzan** (← **Salur Oḡlı Kāzan**). Drs.117b.13.

ulu (← **evli**, **ivlü**, **eyü**). Drs.78b.10.

ul[u] → **ol**. Drs.50a.4.

ulu düḡün: düḡün. Drs.72a.2.

umanına usanına: beklentisi olana. Drs.71a.3.

umar → **uyar**; **uyar**: uygun, geçimli. Drs.6a.4.

umur → **umud**; **umud**: talih, şans. Drs.47a.12, 68b.13.

ur- (← **üz-**). Drs.143b.3.

ur-: dövmek. Drs.52b.12, 130a.13.

urdu, **urdu** → **üzdi**, **üz-**: koparmak. Drs.122b.2.

urışmadın dōḡışmedin → **urışmadan dōḡışmeden** (**Çıkma durumu eki**
(+*dAn*)’nin, birliktelik yerine kullanılışı). Drs.75b.8-9.

urlaşuban, **orlaşuban** → **ö[r]leşüben**, **örleş-**: (sular) yükselmek. Drs.3b.3.

urup çaķ-: vurmak, isabet ettirmek. Drs.13b.1.
Uruz → Oruz. Drs.19b.13.
usan-: 1. doymak, 2. bıkmak. Drs.30a.7.
uşanmadın → uşanmadum. Drs.30a.7.
uş → üş[er]. Drs.45b.13.
Uşun (Koca) → Öşün (Koca). Drs.111a.10.
uyar (← umar); **uyar**: uygun, geçimli. Drs.6a.4.
uyunanda, üginende → ögününüzde. Drs.54b.7.
uz (← öz, üz), **uz**: yağlı, parlak; mec. keskin. Drs.3b.10.
uzadı, ordu → ordı [uşakları]. Drs.110b.8.
üç (← on). Drs.4a.12
üçln → öçin: öç ile. Drs.67a.5.
üginende, uyunanda → ögününüzde. Drs.54b.7.
ü[ğü]k tamarı (← avuñ, ök, öñ), **ü[ğü]k tamarı**: atardamar, aort. Drs.94a.2.
[ünüm aña]. Drs.39b.3.
üşdiler (← düşdiler). Drs.138b.10.
üş[er] (← uş). Drs.45b.13.
üz- → ur-. Drs.143b.3.
üz-: incitmek. Drs.139b.6.
üzdl (← urdı, urdu), **üz-**: koparmak. Drs.122b.2.
üzer → **üzer a!** Drs.139b.6.
<üzerine>. Drs.138b.8, 9.
üz gözünde → öz gevdençe. Drs.15b.6.
varalum, dirim → [çeri] dire[li]m. Drs.152b.6.
v[ay]. Drs.71b.5.
vêre[vüz] (← virelüm, verelüm, vèrür[üz]). Drs.120a.1.
vèrür[ler], virürler → girür. Drs.54b.13.
vieregüm, ziregüm → diregüm. Drs.8a.11.
virelüm, verelüm, vèrür[üz] → vère[vüz]. Drs.120a.1.
virürler, vèrür[ler] → girür. Drs.54b.13.
Vurgu yoluyla soru cümlesi. Drs.42b.5.
Vurgu yoluyla soru cümlesi. Drs.87b.7-8.
Vurgu yoluyla soru cümlesi. Drs.143a.3.
Vurgu yoluyla soru cümlesi. Drs.148a.8-9.
yād[a] getir- → yād getir-: anmak. Drs.68a.5.
yağrına (← bağrına, yağırına). Drs.114b.10.
yağşur (← yığşur), **yağşur-**: tespit etmek, yerleştirmek. Drs.15b.5.
yaka(dan) tut-: hesap sormak. Drs.8b.11.

yaķış-: uymak, uygun gelmek. Drs.55a.2.

yaķlaşdı → yaķlandı: yaklaştı. Drs.68a.3.

yalabıdaķ → yalabdaķ: ıslıl ıslıl. Drs.16a.2, 153a.11.

Yaltacuk (<yaltak+cuk). Drs.48b.6, 50a.11.

[yaluņuzca]. Drs.99a.9.

yaņal ala: pırıl pırıl, yepyeni. Drs.5b.1.

yanas-: hizmete durmak. Drs.5a.13.

yanına bıraķ- / **şal-** = **boyına al-** / **sal-**: yanına almak. Drs.88a.8.

yanuma al → yanum al[a]. Drs.71a.2.

yapam → tepem. Drs.90a.10.

yapuk (<yap-uk): örtü. Drs.31b.10, Drs.76b.12.

yaralanup (← paralanup). Drs.71a.12.

Yā Rab, Yarab → yazup, yaz-: şaşırmaq. Drs.40a.5.

yarlu → yêrlü 'sabit, sarsılmaz'. Drs.19b.3.

yarmaz → yazmaz: ıskalamaz. Drs.67a.6.

[yay] çeküp (← çeküp. Drs.120b.7).

yayķandugında yağ dōkil- deyimi. Drs.57a.1, 2.

[yayķanup, meşe gibi...]. Drs.66a.2.

yazı yêrde yoldaş koyup kaç-: arkadaşını bırakıp kaçmak. Drs.69b.2.

yazmaz (← yarmaz), 'ıskalamaz'. Drs.67a.6.

yazup (← Yā Rab, Yarab), yaz-: şaşırmaq. Drs.40a.5.

yêdi (← altı). Drs.103b.12.

yêdi ağaç yêr vb. tamlamalar. Drs.91a.4.

Yegenek mi **Yegenlik** mi? Drs.106a.1.

yeleginden, bêlûgümde → bêlûgümde, bêlûk: okluk. Drs.105b.11.

[Yelisi kara kaçılık atum buñun bindüm]. Drs.122b.13.

[Yelisi kara kaçılık atug buñun bindüg]. Drs.121b.1, 10.

yelteme: bir tür kopuz. Drs.96b.13.

yemek içmek êt-: yemek, kamını doyurmak. Drs.130a.8.

yene → yine: tekrar. Drs.19a.8.

yêne bilmez → bine bilmez, 'binemez'. Drs.4a.5.

yêñeme- (← yeñime-), **yêñ-**: zaptetmek, hâkim olmak. Drs.122a.12.

Yeni Bayır: yer adı. Drs.105b.10.

yeñiden = **yeñile(ce)**: yeni, henüz. Drs.26b.3.

yeñlme- → yeñeme-, **yêñ-**: zaptetmek, hâkim olmak. Drs.122a.12.

yeñ yaķa (← yiñ yaķalar, yeñi yaķa, yeñ[i] yaķa), yeñ yaķa (dikdür-): ganimet elde etmek (?). Drs.124b.12.

yêre bıraķ- / **yêre şal-**: yere sermek, yere yıkmak. Drs.22b.12.

Yeri değiştirilmiş dizeler. Drs.19b.7-8.

yèrlü (← yarlu), **yèrlü**: 'sabit, sarsılmaz'. Drs.19b.3.

[**yèrlü**]. Drs.63a.2.

yermürü yermürü (← yumru yumru), **yermür-**: sızlanmak. Drs.30a.8.

yèrün ne yèrdür?: Nerede yaşıyorsun? nerelisin? Drs.117b.6.

[**yeslr**]. Drs.21a.10, 11.

yetdüğlnde, yèldüğümde → **yet[d]üğümde**. Drs.105b.9.

yeter → **yıltar**: tasma. Drs.30a.6.

yetmen, müsülman → **batman**: tosuncuk, topaç (gibi). Drs.8b.9, 9a.10.

yetmiş (← binmiş). Drs.26a.2.

yetmişleridi → **binmişleridi**, **seyrana bin-**: gezintiye çıkmak. Drs.110a.5.

yıgılduğda → **b[o]yladuğda**, **boyla-**: dikkatle dinlemek. Drs.100b.11.

yığsur → **yağsur-**: tespit etmek, yerleştirmek. Drs.15b.5.

yıkdurayım → **yıkdurayın**. Drs.71a.8, 10.

yıkdurdi: yıktı, **seçdürdi**: seçti. Drs.113a.13-113b.7.

yıltar (← yeter), **yıltar**: tasma. Drs.30a.6.

yırğayuban, yargayuban → **yırğanuban**, 'sallanarak'. Drs.57a.8.

yırla- (← mırıla-), **yırla-**: şarkı söylemek. Drs.82a.3.

yırtar → **partar, part-**: yere vurup parçalamak. Drs.92a.11.

[**yırtdı**]. Drs.47b.8.

yırtuğlu: iç kafiye ile tasviri pekiştirme. Drs.21a.2.

<**yigit**>. Drs.76b.3.

[**yigit!**]. Drs.98a.5-12.

[**yigit**]. Drs.146a.12.

[**yigit, ne yigitsin?**]. Drs.146a.12.

yine (← yene), **yine**: tekrar. Drs.19a.8.

yine → **kime**. Drs.19a.13.

[**yine**] görünce. Drs.131b.11.

yıñ yaqalar, yeñl yaqa, yeñ[i] yaqa → **yeñ yaqa** (dikdür-): ganimet elde etmek. Drs.124b.12.

[**yitür meni**]. Drs.140b.10.

yoğur-: parçalamak, ufaltmak. Drs.92a.10.

yoğurd- (← boğrad-, yuğrad-): parçalamak. Drs.66b.12.

yoğaru ~ yoğarı. Drs.44a.12.

yol çavuşlu deyiimi. Drs.57a.1, 2.

yoldaş: eş, hanım. Drs.86a.7.

yolu oğra-: yolu düşmek. Drs.129b.3.

yol ver-: fırsat vermek, müsaade etmek. Drs.52a.3-4.

- yon-uñ** → **yun-uñ**, **yun-**: yıkamak. Drs.59b.3.
- yoryıış / yürüyüş / yöriyiş** → **yöriş**. Drs.55a.9, 108b.12.
- yoryıış / yürüyüş / yöriyiş** → **yöriş** et: saldırmak, hücum etmek. Drs.11b.4.
- yoşuldı** (← boşaldı). Drs.92a.4.
- yöririken** → **yörügen**. Drs.4a.4.
- yöriş** (← yoryıış, yürüyüş, yöriyiş). Drs.55a.9, 108b.12.
- yöriş** et- (← yoryıış / yürüyüş / yöriyiş): saldırmak, hücum etmek. Drs.11b.4.
- yörügen** (← yöririken). Drs.4a.4.
- yumru yumru** → **yermürü yermürü**, **yermür-**: sızlanmak. Drs.30a.8.
- yundum** → **yu[yı]ndum**, **yuyındı**: abdest atığı su. Drs.22a.13.
- yun-uñ** (← yon-uñ), **yun-**: yıkamak. Drs.59b.3.
- yur[d]ında**, **yur<du>nda** → **yurtda**. Drs.24a.4.
- yu[yı]ndum** (← yundum), **yuyındı**: abdest atığı su. Drs.22a.13.
- yükden** → **buñdan**, **buñ**: sıkıntı. Drs.119a.13.
- yükledüm** → **yüklerüm**. Drs.53b.13.
- yüzinden şudağından** → **yüzinde şudağında**. Drs.33a.12.
- yüz qaralığı**: utanılacak durum, yüz karası. Drs.57b.10.
- [**yüzük**]. Drs.59a.11.
- zañmın** → **zañmetin**. Drs.4b.6.
- zarılıklar gördüler**, **zārılıklar gördiler** → **zanlıklar[a]** girdiler. Drs.48b.13.
- ziregüm**, **viregüm** → **diregüm**. Drs.8a.11.

ISBN 978-975-16-3176-3 (1.c)
ISBN 978-975-16-3175-6 (Tk)

9 789751 631756

Takım fiyatı: 130,00 TL